

O'zbek xalq dostonlari

“SHARQ” NASHRIYOT-MATBAA AKSIYADORLIK
KOMPANIYASI BOSH TAHRIRIYATI
TOSHKENT — 2006

Aytuvchi: **Rahmatulla shoir Yusuf o'g'li**

Nashrga tayyorlovchilar:

To'ra Mirzayev va Zubayda Husainova

T a h r i r h a y' a t i:

Omonulla Yunusov (hay'at raisi), **Ahror Ahmedov** (hay'at raisi o'rinbosari), **Mamatqul Jo'rayev**, **Erkin Malikov** (hay'at kotibi), **To'ra Mirzayev**, **Abiir Musoqulov**, **Muhammadali Qo'shmoqov**, **Shomirza Turdimov**, **Ibodulla Shoymardonov**

R a s s o m:
Temur Sa'dullayev

Go'ro'g'li: O'zbek xalq dostonlari / Aytuvchi Rahmatulla shoir Yusuf o'g'li; Tahrir hay'ati: O. Yunusov, A. Ahmedov, M. Jo'rayev va boshq./ Rassom T. Sa'dulla. — T.: Sharq, 2006. — 448 b.

“Go'ro'g'li” turkumi dostonlari yuzga yaqin xilma-xil mazmundagi asarlarni o'zida birlashtirgan ulkan silsiladir. Xalq baxshilari bu turkumga kiruvchi dostonlarni sevib kuylab kelganlar. Ushbu jildga Rahmatulla shoir Yusuf o'g'lidan yozib olingan 27 doston kiritildi. Ularda afsonaviy xalq qahramonining tug'ilishi, uning bahodirona yoshligi, jasoratlarga to'la hayoti, ozodlik o'lkasi — Chambil shahrining bunyod etilishi, asrandi farzandlar — Hasanxon va Avazxonlarning Chambilga keltirilishi, ularning bahodirliklari turli-tuman sarguzashtli voqealar girdobida tasvirlanadi. Dostonlar qahramon va sevimli yor sadoqati, ota-ona va farzand burchi, birodarlik va do'stlik, ona yurtga muhabbat masalalaridan bahs etadi. Har bir doston badiiy mukammalligi va jozibadorligi bilan kitobxonni o'ziga jalb eta oladi.

BBK 82.3(5U)

© “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyati, 2006.

SILSILA DOSTONLAR

Folklor xalq badiiy madaniyatining asosi va tarkibiy qismidir. U ma'naviyatning tarixiy asoslari va zamini bo'lishi bilan birga uning bugungi holatini yanada boyituvchi va rivojlantiruvchi cheksiz imkoniyatlar manbai hamdir. Chunki mustaqillik sharoitida jamiyat yetukligi, ijtimoiy ong teranligi va inson ma'naviy dunyosi boyligini ta'minlashda badiiy madaniyatning, jumladan, folklorning roli va ahamiyati yanada oshib bormoqda. Zero, folklor asarlari ajdodlar va avlodlar jonli aloqasi va vorisligini o'zida mujassamlashtiradi, xalq ijtimoiy-maishiy hayoti bilan bevosita bog'langanliklari tufayli har bir kishiga o'z xalqi, uning tarixi va kelajagi, istiqboldagi orzu-umidlari bilan vobastalikni his etishga, amaliy faoliyatda esa, yuksak axloqiy ideallarni asos qilib olishga yordam beradi. Shuning uchun ham uni to'plash, o'rganish va nashr etish hamisha dolzarb vazifa bo'lib kelgan. Bu ulkan boylikning asosiy tarkibiy qismlaridan birini xalq dostonlari, jumladan, "Go'ro'g'li" turkumi dostonlari tashkil etadi.

I

"Go'ro'g'li" turkumi dostonlari ko'pgina xalqlar orasida juda keng tarqalgan bo'lib, ayrim xalqlarda baxshilar tomonidan hozir ham kuylanib kelinmoqda. Bu dostonlar o'zbek, tojik, turkman, ozarboyjon, turk, qozoq, qoraqalpoq, arman, gruzin, kurd xalqlari epik ijodiyotida o'ziga xos turkumlarni tashkil etadi. Go'ro'g'li Sibir tatarlari, Bulg'or turklari, Eron ozarboyjonlari, Stavropol turkmanlari, Afg'oniston o'zbeklarining ham sevimli epik qahramonlaridan biridir. Turkumning ayrim lavhalari O'rta Osiyo (Buxoro) arablaridan ham yozib olingan. Bunday keng hududda, asosan, turkiy elatlar va qisman turkiy bo'lmagan xalqlar orasida juda ham keng miqyosda tarqalgan, turkumlashishning barcha xillarini o'z ichiga olgan bunchalik ko'p tarmoqli biror-bir epik asarni dunyo folklorshunosligi bilmaydi. Shuning uchun ham ozarboyjon versiyasining 13 majlisini (dostonini) yozib olib, 1842-yilda uning inglizcha tarjimasini bilan nashr etgan diplomat A. Xodzko: "Osiyoda biror burchak yo'qki, u yerda Ko'ro'g'lining nomi aytilmasin. Hatto Bessarabiya va Moldaviyada ham uning otini eshitasiz. Agar adiblarning shuhrati va mashhurligi ularning o'quvchilarining soni bilan hisoblansa, unda Firdavsiy Ko'ro'g'lidan biroz ortiq bo'ladi", — deb yozgan edi. Olimlar "Go'ro'g'li" turkumi dostonlarining kattakon ikki tarmoqqa bo'linishini qayd etadilar¹.

Fanda ularning biri Zakavkazye va Yaqin Sharq versiyalari (ozarboyjon, arman, gruzin, turk va boshqalar) deb yuritilsa, ikkinchisi O'rta Osiyo versiyalari (o'zbek, qozoq, qoraqalpoq, turkman, tojik va boshqalar) deb ataladi. Bu ikki tarmoqqa birlashgan versiyalar o'zaro muayyan umumiyliklarga ega bo'lsalar-da, dostonlarda qamrab olingan voqelik, epik an'ana va bosh qahramonga berilgan baho jihatidan, ularning hajmi, tarkibi, kuylanish va tarqalish xususiyatlari bilan bir-birlaridan jiddiy ravishda farq ham qiladi.

Turkumning ozarboyjon versiyasi Zakavkazye va Yaqin Sharq versiyalariga xos bo'lgan umumiy xususiyatlarni o'zida to'la ifodalay oladi, deb hisoblash mumkin. Bu versiyada tasvirlanishicha,

¹ Q a r a p g. Жирмунский В. М., Зарифов Х. Т. Узбекский народный героический эпос. — М., 1947; Карыев Б. Эпические сказания о Кёроглы у туркоязычных народов. — М., 1968; Мурадов М. Жанровые и идейно-художественные особенности дастанов "Гороглы". Автореферат докторской диссертации. — Т., 1976.

Ko‘ro‘g‘li qirq yigitga bosh bo‘lib, mavjud tuzumga qarshi isyonkorlik harakatlari olib boradi. Kutilmaganda, savdogarlar karvonini talaydi, o‘ziga dushman qo‘shni podsholiklarni yengadi, bunday janglarda ajoyib jasorat va qahramonliklar ko‘rsatadi; cho‘pon, otboqar, darbadar baxshi, duoxon, folbin qiyofalarida dushman ichiga kirib, juda usta tadbirkorlik bilan asir tushgan yigitlariga yordam beradi, o‘ziga va yigitlariga ma‘qul bo‘lgan go‘zallarni olib qochadi. Ko‘ro‘g‘lining jasorati va mardliklari haqidagi bunday hikoyalar yarim tarixiy, yarim afsonaviy xarakterga ega. Bu hikoyalar mag‘zida xalq og‘zaki ijodi bo‘yoqlaridagi real tarix yotibdi. Turkiya sultoni yoki Eron shohlariga tobe bo‘lgan yarim mustaqil podsholiklardagi turli xil saroy intrigalari, hukmdorlar yashagan gavjum savdo va hunarmandlik shaharlaridagi hayot, katta karvon yo‘llaridagi janglar ozarboyjon versiyasining tarixiy asoslari hisoblanadi va bu versiyaga ko‘ra, Ko‘ro‘g‘li Eron shohi Abbos I ning (1585—1628) zamon-doshi qilib ko‘rsatiladi. Chindan ham arman tarixchisi Arakel Tavriziy (vafoti 1670-yil)ning ko‘rsatishicha, shoh Abbos va Turkiya sultoniga qarshi qo‘zg‘olon ko‘targanlarning boshliqlaridan biri Ko‘ro‘g‘li bo‘lgan. “Bu hozir oshiqlar kuylayotgan juda ko‘p qo‘shiqlarni to‘qigan Ko‘ro‘g‘lining xuddi o‘zi”, — deya aniqlik kiritadi arman tarixchisi¹.

Demak, ozarboyjon versiyasida konkret shaxs va davr bilan bog‘liq voqealar tengsiz kuch-qudrat va shijoat, olijanob insoniy fazilatlar ideali nuqtai nazaridan kuylanadi. Ammo bunda umumlashtirish va ideallashtirish muayyan davr va tarixiy voqealarni inkor etish darajasida emas, balki u (xalq ideali) konkret biografik detallar va hayotiy lavhalar bilan chambarchas bog‘lanib ketgan.

O‘rta Osiyo versiyalari, xususan, o‘zbek variantlarida esa umumlashtirish va ideallashtirishning juda yuqori darajasini ko‘ramiz. Bunda qahramonona o‘tmish aniq tarixiy voqealar aspektida emas, balki mislsiz romantik lavhalarda, xalqning beqiyos ideallari ko‘lamida tasvirlanadi. Hamma narsa — hayot ham, xalq turmushi ham, tarixiy voqelik ham, mavjud zamon yetishtirgan qahramonlar ham ko‘tarinki romantik bo‘yoqlarda, bepoyon ideal badiiy tasavvurlarda, cheksiz obrazlar girdobida gavalanadi. Ana shu bepoyon ideallik va cheksiz romantika bu dostonlarni yanada real, hayotiy, xalqqa yaqin va davrimizga hamohang qilgan. O‘zbek “Go‘ro‘g‘li”si boshqa xalqlar “Go‘ro‘g‘li”sidan turkumga birlashgan dostonlarning hajman kattaligi (monumentalligi) va xilma-xilligi, turkumlashishning murakkab jihatlariga asoslanganligi bilan ajralib turadi.

O‘zbek dostonlarida Go‘ro‘g‘li turkman va o‘zbeklarning begi, qonuniy hukmdor, o‘z xalqi, vatani uchun qayg‘uruvchi va uni turli dushmanlar bosqinidan himoya qiluvchi dono murabbiy, ko‘plab xalq botirlarini tarbiyalab yetishtirgan yengilmas bahodir sifatida tasvirlanadi. Bosh qahramonga berilgan mana shu estetik bahodan kelib chiqib, epik Chambil yurtining azamat hukmdori Go‘ro‘g‘lining bahodir qirq yigiti bilan birgalikda ona yerining xavfsizligi va ozodligiga tahdid soluvchi qo‘shni podsholiklarga qarshi olib borgan kurashi butun xalq harakati, ozodlik urushi tarzida namoyon bo‘ladiki, bu o‘zbek eposidagi bosh masaladir.

II

“Go‘ro‘g‘li” turkumi dostonlari O‘zbekistonning barcha yerlarida yashagan baxshilardan, shuningdek, mamlakatimizdan tashqarida yashovchi o‘zbeklar orasidan yetishib chiqqan ijodkorlardan ham yozib olingan. Xalq shoirlari Go‘ro‘g‘lini buyuk samimiyat va iftixor bilan ardoqlab, uning xalqqa bo‘lgan mehr-sadoqati, dushmanlarga cheksiz g‘azab-nafrati, mamlakat mudofaasida yovuz bosqinchilarga qarshi ayovsiz kurashlari, el-yurt farovonligi uchun g‘amxo‘rligini zavq bilan kuylaydilar. Turkumga kiruvchi barcha dostonlar ma‘lum bir nisbiy mustaqillikka ega bo‘lib, jonli og‘zaki epik an‘anada yakka-yakka ijro etilsalar-da, ular epik Chambil yurti, Go‘ro‘g‘li tipi, uning jangovar safar yo‘ldoshi G‘irot, bir qator an‘anaviy obrazlar (qirq yigit, Ahmad Sardor, Soqibulbul, parilar va boshqalar) kabi qator vositalar bilan o‘zaro birlashadi.

¹ Жирмунский В. М., Зарифов Х. Т. Узбекский народный героический эпос. — М., 1947. Стр. 180.

O'zbek xalqi Go'ro'g'li va uning yigitlari haqida "Kunlarim", "Go'ro'g'li", "Go'ro'g'libek — zo'r botir", "Armoning qolmasin", "Bormi jahonda", "Armonim qolmadi" kabi termalar bilan bir qatorda har biri bir yarim-ikki ming satrdan tortib o'n-o'n ikki ming misrali (qariyb shuncha nasriy qism ham mavjud) ko'plab dostonlar yaratdi. Bu materiallarni qiyosiy o'rganish shuni ko'rsatadiki, "Go'ro'g'li" turkumi dostonlari o'zbeklar orasida bir-biridan jiddiy ravishda farq qiluvchi ikki versiyada tarqalgan.

Bu versiyalarning biri Xorazm "Go'ro'g'li" dostonlari bo'lib, ular turkman versiyasiga juda o'xshash, ozarboyjon "Ko'ro'g'li"siga ancha yaqin turadi. Turkumga birlashgan Xorazm dostonlari syujet xarakteri, ijodiy uslubi va kuylanishi jihatidan jiddiy alohidaliklarga ega, ularning hajmi nisbatan qisqa. "Go'ro'g'lining do'rayishi", "Arab tang'an", "Avaz keltirgan", "Avaz uylantirgan", "Avazning ozod etilishi", "Qirq minglar", "Bozirgon", "Kampir", "Xiromon dali", "Gulruh pari" va boshqa dostonlar Xorazm "Go'ro'g'li" turkumini tashkil etadi.

O'zbekistonning Xorazmdan bo'lak yerlarida tarqalgan "Go'ro'g'li" dostonlari ham alohida mustaqil bir versiyani tashkil etib, o'zlarining hajman juda kengligi, "monumentalligi" bilan ajralib turadi. Har ikki versiyada bosh qahramonning umumiy faoliyatida va bir qancha motivlarda o'xshashlik ko'zga tashlanadi. Ammo alohida olingan doston va syujetlarda o'xshashlik deyarli yo'q, ya'ni birida bo'lgan doston (masalan, "Qirq minglar") ikkinchisida, ikkinchisidagi (masalan, "Ravshan") birinchisida mavjud emas. Versiyalar orasida bu darajada jiddiy ayirmalarning mavjudligi turkumga birlashgan dostonlarning muayyan qismi ikki joyda, ikki xil ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda yaratilganligi va mustaqil rivojlanishda davom etganligini ko'rsatadi.

"Go'ro'g'li" dostonlarini ko'p bilgan va go'zal kuylay olgan baxshilar ularning sonini "qirq" raqami bilan belgilaydilar. Ammo ularning hammasini to'la bilgan baxshilar aniqlangan emas. Faqat ayrim baxshilarning "Go'ro'g'li" dostonlarini ko'p bilganligi qayd etilgan, xolos. Bizning kuza-tishimizcha, "qirq" raqami an'anaviy bo'lib, u haqiqiy holni ifoda etmaydi. Aslida o'zbek elida tarqalgan "Go'ro'g'li" dostonlarining soni yuzdan oshadi. Hozirgacha folklorshunoslar tomonidan yozib olingan va O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Alisher Navoiy nomidagi Til va adabiyot instituti Folklor arxivida saqlanayotgan "Go'ro'g'li" dostonlarining soni oltmishdan ortiqdir. Turkumning variantlari va Xorazm "Go'ro'g'li"si bu hisobga kirmaydi. Xorazm dostonlarini maxsus o'rgangan professor S. Ro'zimboyevning fikricha, vohada tarqalgan "Go'ro'g'li" dostonlarining umu-miy soni yigirma to'rttadir. Shundan o'n sakkiztasi yozib olingan. Bunga haligacha yozib olinmagan, unutilib ketgan "Shodmonbek", "Doniyorxo'ja", "Oydinoy", "Xoldor buvish", "Bektosh arab", "Ahmad Sardorning suyagi", "Ahmad Sardor va Hasanxon", "Ahmad Sardor va Avaz", "Sherali" kabi o'nlab dostonlarni qo'shsak, yuqorida aytilgan yuz raqamiga yaqinlashib qolamiz. Yozib olingan dos-tonlarning baxshilar o'rtasida bo'linishi ham bir xilda emas. Masalan, atoqli baxshi Ergash Jumanbulbul o'g'lidani 5, Fozil Yo'ldosh o'g'lidani 10, Islom shoirdan 3, Po'ltan shoirdan 16, Bekmurod Jo'raboy o'g'lidani 2, Saidmurod Panoh o'g'lidani 1, Umir Safar o'g'lidani 3, Mardonaqul Avliyoqul o'g'lidani 2, Rahmatulla Yusuf o'g'lidani 27 doston yozib olingan.

"Go'ro'g'li" turkumi dostonlarini o'rganishda bosh qahramonning epik biografiyasiga mos ravishda ularning birin-ketinlik tartibini belgilash ham muhimdir. Atoqli folklorshunos Hodi Zarif 1941-yilda nashr etilgan "Ravshan" dostoniga yozgan so'zboshisida 39 dostonning shunday birin-ketinligini belgilagan edi. Xorazm dostonlarini kiritmagan holda yozib olingan "Go'ro'g'li" turkumi dostonlari silsilasini biz quyidagicha belgiladik: 1. Go'ro'g'lining tug'ilishi. 2. Go'ro'g'lining bolaligi. 3. Chortoqli Chambil. 4. Zaydinoy. 5. Yunus pari. 6. Misqol pari. 7. Gulnor pari. 8. Qirq yigit bilan qirq qiz. 9. Hasan ko'lbar. 10. Rayhon arab. 11. Shohdorxon. 12. Zamonbek. 13. Xidirali elbegi. 14. Berdiyot otaliq. 15. Elomon. 16. Xoldorxon. 17. Soqibulbul. 18. Go'ro'g'lining Qrimga borishi. 19. Gov-daroz dev. 20. Besh podshoning Chambilga yov bo'lib kelishi. 21. Shoqalandar. 22. Ro'zaxon. 23. Yosqila. 24. Hasanxon. 25. Chambil qamali. 26. Dalli. 27. Avazxon. 28. Gulqizoy. 29. Oygul-

qizning vafoti. 30. Intizor. 31. Malika ayyor. 32. Mashriqo. 33. Zulfizar. 34. Bo'tako'z. 35. Qunduz bilan Yulduz. 36. Sarvinov. 37. Balogardon. 38. Avazning arazi. 39. Ahmad Sardorning o'limga buyurilishi. 40. Avaz o'g'lonning Runga qochishi. 41. Avazxonning o'limga hukm etilishi. 42. Girdob. 43. Xonimoy. 44. Avaz va Gultan. 45. Xushkeldi. 46. Oltin qovoq. 47. Zayidqul. 48. Gulxiromon. 49. Zarnigor. 50. Og'a Yunusning olib qochilishi. 51. Ravshan. 52. Nurali. 53. Nuralining yoshligi. 54. Balxivon. 55. Jorxon maston. 56. Sumbulsoch beka. 57. Nurali va Qari Ahmad. 58. Nuralining yutilishi. 59. Malla savdogar. 60. Jahongir. 61. Ero'g'li (Shahidnoma, Go'ro'g'lining o'limi, Go'ro'g'lining g'oyib bo'lishi).

Bir qarashda dostonlarning bunday birin-ketin qo'yilishi, ularga muayyan tartib berilishi ortiqchadek tuyulishi mumkin. Chunki ularning har birini kitobxon yoki tinglovchi mustaqil dostonlar sifatida qabul qila beradi. Ammo ular yaxlit olinganda, xalqimizning badiiy an'analari va epik qonuniyatlar asosida qachonlardir yetakchi baxshilar va dostonchilik maktablari vakillari tomonidan bir qahramon — Go'ro'g'li atrofiga birlashtirilgan.

Dostonchilar ma'lumotiga qaraganda, "Ero'g'li" turkumning oxirgi dostoni bo'lib, unda Go'ro'g'lining keksaygan davri va g'oyib bo'lishi tasvirlanadi. Epik an'anaga ko'ra Go'ro'g'liga uzoq umr — 120 yosh berilgan bo'lsa-da, u o'lmaydi, balki afsonaviy Sulduzi tog'ida g'oyib bo'ladi. Rivoyatlarga qaraganda, Go'ro'g'li keksayganda uning yorlari Yunus va Misqol parilar Go'ro'g'liga sening nomingni o'chirmaymiz, dostoningni aytiramiz, deb va'da bergan emishlar. Parilar esa o'lmaydi, ular baxshilarga qo'nib yurib, Go'ro'g'li so'zlarini ularning ichiga joylar emish. Shu tufayli baxshilar ham Go'ro'g'lining o'g'illari emish. Mana shunday e'tiqodlar tufayli irim qilib "Ero'g'li" dostonini yaxshi bilsalar ham boshqa asarlarday keng kuylab yurish baxshilar o'rtasida rasm bo'lmagan. Shuning uchun ham uning mukammal variantini yozib olishga muvaffaq bo'linmagan. Atoqli folklorshunos olim Hodi Zarif ma'lumotlariga qaraganda, xalq shoiri Po'ltan repertuaridagi "Ero'g'li" dostonining she'riy qismining o'zi 12 ming misradan ortiqroq bo'lgan. Hozirgacha ushbu dostonning "Shahidnoma", "Go'ro'g'lining o'limi", "Go'ro'g'lining g'oyib bo'lishi" nomlarida ayrim notamom variantlari yozib olingan. Hozircha nisbatan to'la deb hisoblangan sherobodlik Yusuf O'tagan o'g'lidan 1945-yilda M. Afzalov yozib olgan "Shahidnoma" dostoni ham baxshilar repertuaridagi "Ero'g'li" dostonining barcha xususiyatlarini o'zida mukammal saqlay olmagan.

"Go'ro'g'li" dostonlari muayyan bir turkumni tashkil etsalar-da, ular qahramonning bir-biriga uzviy bog'langan muntazam biografiyasi emas, balki turli baxshilar va dostonchilik maktablari tomonidan uning ayrim jasorat va mardliklarini tasvirlovchi turli davrlarda yaratilgan asarlarning keyinchalik nasliy, biografik va geografik turkumlik doirasida o'zaro birlashtirilishidir. Shuning uchun ham bu dostonlar bir davrda bir-ikki baxshi tomonidan yaratilgan emas, balki ular juda uzoq davrlarda ko'plab talantli dostonchilar va dostonchilik maktablari kuchi bilan ijod etilgan. Ularning ba'zilari uzoq tarixda, O'rta Osiyoda islom dini tarqalishidan burungi davrlarda maydonga kelgan. Ba'zilari bundan uch-to'rt asr ilgari yaratilgan va zamonamizga qadar juda ko'p xalq shoirlari tomonidan har qaysisining o'z zamoni talablariga ko'ra qayta-qayta ishlanib, ko'p variantlarda bizgacha yetib kelgan¹.

III

"Go'ro'g'li" dostonlari turkumi xalq bahodirining ajoyib-g'aroyib holda tug'ilishi va qahramonona yoshligini tasvirlovchi "Go'ro'g'lining tug'ilishi", "Go'ro'g'lining bolaligi" dostonlari bilan boshlanadi. Ularning Po'ltan variantida tasvirlanishicha, Go'ro'g'lining bobosi To'liboy sinchi Mari yurtining begi Qovishtixonning o'g'li bo'lib, yoshligida Yovmit podshosi Odilxonga asir tushadi.

¹ Q a r a n g: Hodi Zarif. "Ravshan" dostoni haqida // Ergash shoir va uning dostonchilikdagi o'rni. T.: "Fan" nashriyoti, 1971. 60-61-betlar.

To'liboy sinchi xizmatlaridan ko'ngli to'lgan Odilxon qizi Bibi Oyshani unga nikohlab beradi. Bulardan bo'lg'usi qahramonning otasi Ravshan tug'iladi. Taka-Yovmit yurtining doimiy dushmani Shohdorxonning navbatdagi bosqinchiliklaridan birida Ravshan, shuningdek, Taka-Turkman begi Jig'alixonning farzandlari Gajdumbek va Bibi Hilollar Zangar yurtiga asir tushib ketadi. Zangarda Ravshan bilan Bibi Hilol tasodifan uchrashib qolib, bir-birlarini sevib qoladilar va turmush quradilar. Bu orada Ravshanning sinchiligi xabari Shohdorxonga yetib keladi. Shohdorxon uni saroyga chaqirib, otlarini ko'rsatadi. Ravshan bular ichida tulpor yo'qligini aytib, holvachining otini maqtaydi. Achchiqlangan xon Ravshanning ko'zlarini o'yib oladi. Ravshan ko'r ko'zining xuniga holvachining otini tilab olib, shu ot yordamida qaynakasi Gajdumbek bilan Yovmitga qochadi. Zangarda qolgan Bibi Hilol qornidagi olti oylik gumonasi bilan vafot etadi. Go'rda o'lik onadan bo'lajak qahramon tug'iladi. Cho'pon Rustam uyuridagi bir baytal uni emizadi va keyinchalik Rustam yordamida shu baytalda Yovmitga qochib keladi. Ko'rinadiki, epos an'anasiga ko'ra, Go'ro'g'lining kelib chiqishi yuqori tabaqa bilan bog'lansa-da, u, avvalo, kambag'al bir otboqar sinchining o'g'li; cho'pon Rustam tarbiyasida voyaga yetadi, xalq qahramonlariga xos g'ayritabiiy yo'sinda tug'iladi va bahodirlik kamolotiga erishadi. Bu bilan, bir tomondan, Go'ro'g'lining yoshligidanoq xonlarga, saroy aristokratiyasiga qarshi tarbiyalanganligi ko'rsatilsa, ikkinchidan, uning epik Chambil yurtining qonuniy hukmdori ekanligi har jihatdan asoslanadi.

“Go'ro'g'lining tug'ilishi”, “Go'ro'g'lining bolaligi” dostonlari ko'p planli asarlar bo'lib, ular-da G'iro't biografiyasiga oid ajoyib ma'lumotlar ham bor. Bu ma'lumotlarga ko'ra, qahramonni emizgan baytal bilan Xuroson ko'lidan chiqib kelgan ayg'irdan (“suv oti”dan) urg'ochi qulun tug'iladi. Bu qulun uch yashar bo'lgach, Go'ro'g'li Rayhon arabning dong'i chiqqan tulporidan nasl olishga harakat qiladi. Natijada uchinchi ot — G'irko'k tug'iladi. G'irko'k yetti kunlik bo'lganda, onasi o'ladi. Go'ro'g'li unga turli xil hayvonlarning sutini berib tarbiya qiladi. Go'ro'g'li bilan G'iro't orasida juda ko'p o'xshashliklar bor: dostonda har ikkalasi ham uchinchi naslgacha tilga olinadi (To'liboy — Ravshan — Go'ro'g'li; qahramonni emizgan baytal — “suv ot” — G'irko'k); ikkalasi ham yetim; ikkalasi shirxo'ra va hokazo. Bu bilan qahramon va uning jangovar oti o'rtasida eposga xos ajoyib bir aloqa yuzaga keltiriladiki, bu butun turkum bo'ylab izchil davom etadi. Dastlabki dostonda yosh qahramonning chiltonlar bilan uchrashuvi, kelajak yo'lining oldindan belgilanishi, epik Chambil yurtining bunyod etilishi, Yovmit eliga xon qilib ko'tarilishi kabi voqealar juda qiziqarli tasvirlanadi. Shohdorxon va Ravshan, Ravshan va Urayxon, Rayhon va Go'ro'g'li to'qnashuvlarida butun turkumga xos bo'lgan ijobiy va salbiy sifatlar namoyon bo'ladi. Turkumning ushbu dastlabki dostonlaridayoq o'zbek “Go'ro'g'li”siga xos bo'lgan cheksiz fantaziya, ko'z ilg'amas geografik va etnografik kengliklar to'la namoyon bo'ladi. Bu hol, ayniqsa, “Yunus pari”, “Misqol pari”, “Gulnor pari” dostonlarida yanada yorqin ko'rinadi. Bu asarlar Go'ro'g'lining uylanishi va shu bilan bog'liq qahramonliklariga bag'ishlangan. Epik an'anaga ko'ra, Go'ro'g'lining ikki xotini — Yunus pari va Misqol parilar (Po'ltan varianti bo'yicha uchinchisi — Gulnor) bor. Ular Ko'hi Qofda Iram bog'ida yashaydi, ularni juda katta g'ayritabiiy kuchlar — devlar qo'riqlaydi. Parilar Go'ro'g'liga ilgaridan “belgilangan” bo'lsa-da, ularni qo'lga kiritish uchun yuksak jismoniy kuch bilan bir qatorda aql, farosat, usta tadbirkorlik ham kerak edi. Go'ro'g'li buni qoyil qilib bajaradi. Dostonlarda parilar podsholigi, undagi saroy va oilaviy hayot inson turmushining ideal ko'rinishi sifatida keng, hayotiy lavhalarda juda real tasvirlanadi. Baxshi inson turmushi bilan bog'liq hayotiy, tarixiy va etnografik tafsilotlarni muhabbat bilan bayon etadi. Kitobxon va tinglovchi shunday bir bepoyon fantastik olamga olib kiriladiki, aql bovar qilmas bu yuksak olamda inson turmushi, tafakkuri, kurashlari, hasrati va xursandchiligi namoyon bo'ladi. Real hayot bilan mustahkam bog'liqlik bunday chiroyli fantaziya namunalari “Go'ro'g'li” dostonlaridan istagancha topsa bo'ladi (“Balogardon”, “Malika ayyor”, “Mashriqo” va boshqa dostonlarni eslash kifoya).

Turkumda Go'ro'g'li va Chambil yurtining doimiy tashqi dushmanlari sifatida Rayhon arab,

Bektosh arab, Xunxorshoh va boshqalar tilga olinadi. Shirvon xoni Rayhon arabning Go‘ro‘g‘lining yangasi (Ahmad Sardorning xotini) Xoljuvonni olib qochib ketishi va, o‘z navbatida, yosh Go‘ro‘g‘lining Rayhon arabning qizi Zaydinoyni tog‘asiga keltirib berishi (“Zaydinoy” dostoni) ular o‘rtasidagi qator dushmanlik harakatlarining yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. Bunday dushmanlik harakatlari ko‘pchilik asarlarda epizodik tarzda tilga olinsa, ayrim dostonlarda (“Rayhon arab”, “Chambil qamali”, “Bektosh arab”, “Xoldorxon” va boshqalar) bu narsa ikki taraf o‘rtasidagi haqiqiy jang tarzida kengaytiriladi. Lekin bosqinchilik urushini har gal arab yoki xunxor hukmdorlar boshlaydi va har gal ular Go‘ro‘g‘lidan yengiladi.

“Go‘ro‘g‘li” turkumi dostonlarida qahramonning ota jihatdan tog‘asi (otasi Ravshanning tog‘asi) Ahmad Sardor bilan, Ahmad Sardorning qirq yigiti, Hasan, Avazlar bilan munosabatlari ham muhim o‘rin tutadi. Ahmad Sardorning oilaviy va siyosiy intrigalari, uning Go‘ro‘g‘li va uning yigitlariga, ayniqsa, Avazxonga nisbatan g‘arazi ayrim asarlarda (“Xushkeldi”, “Avazning arazi” “Intizor”, “Xoldorxon”, “Xidirali elbegi”, “Malika ayyor” va boshqalar) umumiy tarzda, epizodik xarakterda bo‘lsa, bir qator dostonlarda (“Ahmad Sardor va Hasanshoh”, “Ahmad Sardor va Avaz”, “Avazxonning o‘limga hukm etilishi”) bunday harakatlar asar syujetining asosini tashkil etadi.

Turkumda Go‘ro‘g‘lining bahodir qirq yigitiga alohida o‘rin beriladi. Bular Go‘ro‘g‘lining bahodirliklarini tan olib, uning atrofiga ixtiyoriy ravishda uyushgan turli urug‘ va qabilalarning beklari hisoblanadi. Masalan, Zamonbek taka urug‘idan, Shodmonbek o‘zbekning muytan urug‘idan, Xidirali elbegi qoraqalpoq, To‘lak botir tojik va boshqalar. Ayrimlarini esa (Xoldorxon, Yusuf sulton, Ashurbek) Go‘ro‘g‘libek turli mamlakatlardan olib keladi. O‘tmishda turli urug‘ va qabilalar o‘rtasida kelishmovchilik va nizolar bo‘lib turgan bir paytda Go‘ro‘g‘li hukmdorligining bunday baynalmilal tus olishi katta ahamiyatga ega. Bu san’atkor baxshilarimiz ijtimoiy-siyosiy utopiyasining ajoyib mahsulidirki, millatlar, el-elatlar do‘stligi va birodarligini hamisha ardoqlab va kuylab kelgan xalqimiz tabiatiga, uning buloqdek qaynab turgan badiiy ijodi mohiyatiga batamom mosdir. Go‘ro‘g‘lining qirq yigiti — qayerdan va qaysi urug‘dan bo‘lmasin, — epik ozodlik o‘lkasi Chambilning ozodligi, xalqining farovonligi uchun tinmay kurash olib boradi. Shuning uchun ham ular baxshilarimiz tomonidan buyuk samimiyat va hurmat bilan ulug‘lanadi. Go‘ro‘g‘lining doimiy yo‘ldoshi bo‘lgan bu jasur yigitlarning bir qanchasi faoliyatiga alohida-alohida dostonlar (“Xoldorxon”, “Zamonbek”, “Xidirali elbegi”, “Berdiyor otaliq”, “Hilomon”, “Shodmonbek”, “Doniyorxoja” va boshqalar) bag‘ishlangan.

Turkumdagi anchagina dostonlar Go‘ro‘g‘lining asrandi farzandlari — Hasan, Avaz, nevaralari — Nurali, Ravshan va evarasi Jahongirlarning qahramonona sarguzashtlariga bag‘ishlangan bo‘lib, bular ham o‘zaro muayyan kichik turkumlarni tashkil etadi.

Bu ichki turkumlar asrandi farzandlarning olib kelinishini tasvirlovchi dostonlar (“Hasanxon”, “Avazxon”) bilan boshlanadi. Hasan va Avazning har birining o‘z epik biografiyasi bor, har bir turkumda muayyan o‘rin tutadi. Hasanxon turkumda faqat bir doston (“Dalli”)ning bosh qahramoni sifatida ishtirok etadi. Avazxon esa butun bir dostonlar (“Balogardon”, “Intizor”, “Bo‘tako‘z”, “Qunduz bilan Yulduz”, “Zulfizar bilan Avaz”, “Gulixiromon”, “Malika ayyor”, “Mashriqo”, “Gulqizoy” va boshqalar) turkumining bosh qahramonidir. Bu dostonlarning asosini Avazxonning turli afsonaviy mamlakatlar go‘zallarini olib kelish uchun ko‘rsatgan bahodirliklari tashkil etadi. Hasan va Avaz kichik turkumlari Go‘ro‘g‘li, G‘irot, qirq yigit, doimiy an’anaviy obrazlar (Ahmad Sardor, Soqibulbul, Hasan ko‘lbar va boshqalar), Chambil yurti orqali Go‘ro‘g‘li turkumiga birlashadi.

Nasliy turkumlik doirasida yuzaga kelgan navbatdagi dostonlar Go‘ro‘g‘lining nevaralari — Nurali va Ravshanlarning nikoh safari va boshqa sarguzashtlarini tasvirlovchi asarlardir (“Nurali”, “Ravshan”, “Nuralining yoshligi”, “Sumbulsoch bekach” va boshqalar). Nasliy turkumlanishda so‘nggi bosqichni Go‘ro‘g‘lining evarasi (Nuralining o‘g‘li) Jahongir haqidagi epik rivoyat tashkil etadi. Go‘ro‘g‘lining o‘g‘illari, nevaralari va evarasi haqidagi dostonlar uning “farzandsiz”ligini keyin-

gi planga suradi. An'anaga ko'ra, "farzandsiz" hisoblangan Go'ro'g'li oqibatda uch avlod qahramonlarining sardori va murabbiysi sifatida maydonga chiqadi. Shunday qilib, turkum dostonlari xalq hayoti, turmushi va maishatini, orzu-umidlar va ideallarini, axloqiy-estetik va ijtimoiy qarashlarini keng planda tasvirlovchi buyuk epopeyadir.

IV

Qachonlardir yaratilgan bu silsila dostonlar baxshilarning og'zaki ijrolari orqali bizgacha yetib kelgan. Taniqli xalq shoiri, o'zbek dostonlarining ulkan bilimdoni, ajoyib qissaxon-dostonchi Rahmatulla Yusuf o'g'li ana shunday ijodkorlardandir. Rahmatulla Yusuf o'g'li 1917-yilda hozirgi Samarqand viloyati, Qo'shrabot tumani Jo'sh fuqarolar yig'iniga qarashli Qorakisa qishlog'ida ovchidehqon oilasida tug'ildi. Yoshligidan xalq ijodiga qiziqqan va shu ruhda tarbiyalangan Rahmatullaning butun hayoti asosan shu qishloqda o'tdi. To'qqiz yoshida bobosi qo'lida eskicha savodni chiqargan Rahmatulla arab va fors tillarini o'rgana boshladi, badiiy ijod bilan shug'ullandi. Rahmatullani o'zbek xalq dostonchilik san'ati butunlay o'z sehriga oldi. U dostonchilik sirlarini puxta o'rganish maqsadida zamonamizning atoqli dostonchisi Ergash Jumanbulbul o'g'liga shogird tushdi. Ergash ota vafotidan keyin dostonchilik ta'limini boshqa bir ulkan san'atkor — Po'ltan shoir qo'lida olishni davom ettirdi. Natijada u 22—23 yoshlarida mustaqil dostonchi-qissaxon bo'lib yetishdi.

Rahmatulla Yusuf o'g'li uzoq yillar davomida Jo'shdagi maktablardan birida kutubxonachilik qilish bilan birga, o'zi bilgan xalq dostonlari va termalarini el orasida aytib yurdi. U qirqdan ortiq xalq dostonlarini, juda ko'p ertak va termalarni yod bilar edi. Rahmatulla 1946-yilda Toshkentda o'tkazilgan xalq ijodkorlari olimpiadasida qatnashib, katta muvaffaqiyatlarga erishdi. Uning doston va termalari shu yildan boshlab yozib olina boshladi. Ularning ko'plarini shoirning o'zi yozib, folklor arxiviga topshirdi. Chunki u arab, lotin, kirill yozuvlari asosidagi o'zbek alifbolarini puxta bilar edi.

Rahmatulla Yusuf o'g'li xalq ijodi yo'lida barakali ijod etgan shoir hamdir. Uning she'r va termalari 1943-yildan boshlab vaqtli matbuotda muntazam bosilib turdi. U aytgan "Tohir va Zuhra", "Vomiq va Uzro", "Varqa bilan Gulshoh", "Zevaxon", "Sumanbar" kabi dostonlar alohida kitob bo'lib nashr etilgan, to'plamlarda bir necha ertaklari bosilgan.

Rahmatulla Yusuf o'g'li xalq ijodi namunalari to'plashda ham faol ishtirok etdi. U Samarqand viloyatiga uyushtirilgan barcha folklor ekspeditsiyalarining doimiy ishtirokchisi va yo'l ko'rsatuvchisi edi. Shoir 1987-yilning 27-iyulida o'z qishlog'ida vafot etdi.

Rahmatulla Yusuf o'g'li juda katta folklor boyligi meros bo'lib qoldi. Uning kattagina qismini 27 nomdagi "Go'ro'g'li" turkumi dostonlari tashkil etadi. Bundan tashqari, shoirdan "Alpomish", "Qironxon", "Yozi bilan Zebo", "Zarkokil" dostonlari, juda ko'p termalar, ertaklar, rivoyatlar, naqlar, atamalar yozib olingan.

"Go'ro'g'li" turkumi dostonlarining shoir tomonidan qalamga olinishi va folklor arxiviga topshirilishi o'z tarixiga ega. Turkum dostonlarning o'zi bilgan namunalari birinchisidan oxirisigacha yozib chiqish niyati shoirning o'zida paydo bo'lgan edi. Ammo o'z vaqtida atoqli olim Hodi Zarif nima uchundir bu niyatni qo'llab-quvvatlamagan. Bizningcha, Rahmatulla Yusuf o'g'lining do'mbira jo'rligida doston kuylamaganligi, balki ularni og'zaki aytganligi olimni o'ylantirib qo'ygan bo'lsa kerak. Ammo Hodi Zarif Rahmatulla Yusuf o'g'lini xalq ijodining katta bilimdoni va o'ziga xos ijrochisi sifatida qadrlar va unga hurmat-ehtirom bilan munosabatda bo'lar edi. 1962-yilning iyul—avgust oylarida Hodi Zarif boshchiligidagi kamina, Malik Murodov, Zubayda Husainovalar Samarqand viloyatida folklor ekspeditsiyasida bo'lganimizda, bu masala yana ko'tarildi. Bu gal ustoz H. Zarif Ergash shoir ham do'mbira chertishni tashlab, xalq dostonlarini og'zaki aytib yurgan paytlarda yozib olish ishlari boshlanganligini aytib, rozi bo'ldilar. Ammo sun'iylikka yo'l qo'ymaslikni, xalq

oʻrtasida qanday kuylangan boʻlsa, shundayligicha, ustozlardan qay darajada oʻrganilgan boʻlsa, shundayligicha yozib chiqishni qatʼiy tayinladilar. Rahmatulla aka bu ishga 1964-yilning 8-oktabridan kirishdi va qariyb bir yarim yil davomida uni aʼlo darajada bajardi.

Endi shoirning oʻz dastxatlarida dostonlar orasida bergan izohlariga suyanib, “Goʻroʻgʻli” dostonlarining qalamga olinish jarayonini kuzataylik. Chunki turkum dostonlarining ketma-ketlik tartibini xalq shoirining oʻzi belgilashi va shundayligicha qalamga olinishi oʻzbek folklorshunosligida birinchi tajribadir. Qoʻlyozma shunday bir muhim tushuntirish xati bilan boshlanadi: “Baxshi va shoirlarning katta ustozlaridan biri: “Qarilikning haddi qirq besh yoshdan to oxir umrgacha”, — debdir. Lekin bu zamonda barcha yoshimsigʻari¹ kabi men ham yoshimsib², qirq yettidan qirq sakkizga yoshim oʻtayotgan vaqtlarimda ham hali ancha bola feʼlman. “Xotin qayoqdan boʻladi desa, shu ovulning qizlaridan boʻlar ekan”, — deb birov aytgan ekan. Shunga oʻxshab, chol boboylar qanday qilib chol boʻladi, desa, menga oʻxshagan bolalardan boʻlar ekan-da. Mana, bir qarasam, baʼzi shamoli oʻng kelgan mendan uch-toʻrt yosh kichkina yigitlar kelinli, nabirali boʻlib qolibdi. Insof yuzasidan shunga qaraganda, men ham boboylar qatoriga oʻtibman-da. Tishlar tushib, soch-u soqollar oqarib, boboylikning alomatlar har kimda ham boshlangandan keyin, agar kishi oʻlmasa, bu yogʻini ham muqarrar koʻradi-da!

Shuytib, bu sogʻlom quvvatlarimni bekorga oʻtkazib yubormasdan, bu shirin damlarni gʻanimat bilib, zamirimda ozmi-koʻpmi mavjud boʻlgan shoirlar taʼbimni qadrlab, ulugʻ baxshi Ergash Jumanbulbul, Muhammadqul Poʻlkan va boshqa bir baxshilardan eshitib, qalbmida hifz aylab³ kelayotgan dostonlarning zubdasi⁴ hisoblanmish “Goʻroʻgʻli” dostonini qariyb oʻttiz yildan buyon solishtirib, oʻrganib kelayotganim natijasini hosilga endirsam, albatta, yomon ish boʻlmas, deb oʻylayman.

Maʼlumki, “Goʻroʻgʻli” dostonining asli holiga juda koʻp baxshilar tomonidan qoʻshilib, chalkashib ketgan. Bunga sabab: kishilarning baxshilarga: “Hech eshitmagan doston aytib bering”, — degan talabiga binoan gapga chechanroq baxshi darhol, masalan, Avazxon unday qildi, bunday qildi, deb yoʻqdan bir ajoyib dostonni qotirib, yasab aytgan. Ana shunday qilib, Jassoq baxshi Sangzor betga bir borganida, “Kiyik va toshbaqa” degan dostonni “Goʻroʻgʻli” dostonlari hisobidan aytgan, degan gap bor.

Endi men, Rahmatulla Yusuf oʻgʻli, ana shunday toʻqima doston yozishlarga tavba qilish bilan birgalikda, shu “Goʻroʻgʻli” dostonini islohlab, tuzib, toʻplashni oʻz zimmamda qarz ham farz deb bildim. Negaki, shu oʻtgan ustozlarning soʻnggi davomchisi ekanligim namoyon boʻlishi kerak-da”.

Shoironing bunday izohlari fan uchun nihoyatda muhimligini hisobga olib, har bir dostonga bergan nomi va raqamini ham koʻrsata boramiz:

“Birinch doston: “Goʻroʻgʻlining tugʻilib oʻsishi”.

Ikkinchi doston: “Goʻroʻgʻlining bolaligi”.

Uchinchi doston: “Chortoqli Chambil”.

Toʻrtinchi doston: “Rayhon arab”.

Beshinchi doston: “Yunus bilan Misqol”.

Oltinchi doston: “Hasanxon”.

Yettinchi doston: “Qirq yigit va qirq qiz”.

Bu dostonchani 1946-yilning yozida Mansur Afzalovning amri bilan Hojiyaoy mendan yozib olib, oʻsha vaqtdagi Oʻzbekiston Fanlar akademiyasining ilmiy-tekshirish institutidagi folklor sektorida saqlashga olib qolgan edi. Shuytib, yana bu yerda yozib oʻtirishga hojat boʻlmadi. Albatta, folklor

¹ Yoshlik davri.

² Bolalik davri.

³ Yodda saqlab.

⁴ Sarasi, qaymogʻi.

sektoridagi qo'lyozmalar yo'qolmas-yitmas. Mavzudor bu dostonchani o'qiyman degan o'quvchilarga o'sha joydan olib o'qishni havola aylab, bu yerda so'zimni muxtasar etdim".

Haqiqatan ham, mazkur dostonni 1946-yilda folklor bo'limining o'sha paytdagi xodimasi Hojiya Shokirova yozib olib, arxivga topshirgan ekan. Shoir o'zining nazdidagi olti dostonni o'z ichiga olgan birinchi kitobni tugallar ekan, qo'lyozma so'ngida yana bir necha izohlar va bir to'rtlik terma ilova qiladi: "Shunday qilib, "Go'ro'g'li" dostonlari majmuasining avvalgi birinchi kitobini tugatdim. Lekin bu kitobning ba'zi dostonlarida afsonalar va falsafiy so'z uydirmalari ham yo'q emas, albatta. Agar shunday qilinmasa, ya'ni, masalan, "Yunus va Misqol" dostonining o'rni bo'sh qoldirilishi kerak bo'lib qolar edi. Shuning uchun ba'zi xatolarni o'quvchilar yolg'onga jo'ymasdan, tanqidiy yoki falsafiy nazariya bilan qarab o'tar, degan umiddaman. Shuning bilan ikkinchi kitobni yozishga o'taman. Ko'zimga, o'zimga va tizimga kuch-u quvvat hosil bo'lg'ay, deb umid qilaman.

Xalqqa bu kitobni to'rt-besh marta o'qib berib, alarning oldidan o'tganimda, ba'zi kishilar: "Ahmad Sardorga Go'ro'g'libek mulla tishov qilib berdi", — degan joyini olib tashlashni tavsiya etdilar. Albatta, xullusi kalomni¹ miridan sirigacha ayiruvchi o'rtoqlar unday joylarini o'zlari islohga keltirurlar, vassalom.

*Rahmatulla, xudoy senga til berdi,
Osmondan, zamindan kengish dil berdi,
Orzu-diling ko'chirmakka qo'l berdi,
Shukrini ado qil, endi vaqtidir".*

Shoir "Go'ro'g'li" majmuasining ikkinchi kitobi qo'lyozmasini shunday izohlar bilan boshlaydi: "Ma'lumki, "Go'ro'g'libekning Avazxonni olib kelgani" degan doston inqilobdan avval Qozon va Toshkentda savdogarlar tomonidan nashr qilinib, tezlik bilan butun o'zbeklar elatiga tarqalgan edi. Mazkur kitobchanning Toshkent bosmasi bo'lgan "Go'ro'g'li botasvir" bizning ovulga, nihoyat, 1927-yilda yetib, o'sha vaqtdagi hamma dostonchi, baxshilarning, hatto "arab harfida yozilgan kitobning hammasi rost", — deb tushungan ulug' Ergash Jumanbulbul o'g'lining ham zamiriga singib, mazkur dostonni avvalda har birlari turlicha aytib yurganlari ham yo'qolib, kitobnikini aytmoq kerak, degan fikr paydo bo'lgan. Shunday qilib, barcha baxshilarga yoyilib, keyinchalik o'sha nashrdan chiqqaniga o'xshagan qilib aytmoq odat bo'lib ketdi.

Hozir, masalan, bir kichikroq baxshidan: "Mazkur dostonning boshqa xili ham ilgari aytilarmidi?" — deb so'ralsa, "Yo'q", — deb qisqa javob beradi. Aslida, yaqinginada ham mazkur dostonning bir-ikki xilda kuylanishini unutib yuborishgan. Men shu avvalgi ariqlarni qazib, mazkur dostonning boshqa bir xilini bayonga keltirmoqchiman. Albatta, eshitganlarga rahmat va mayda baxshilar uchun ko'milgan ariqlarni ochib bersam, shuning o'zi mening uchun bir katta sharafdir".

"Ergash Jumanbulbul o'g'li bilan Po'lkandan boshqa men suhbatidan bahramand bo'lgan baxshilarni nom-banom takrorlayman. Birinchi. Usta Xolqul — qorakisalik, Ergash ota shogirdi, qariyb Po'lkancha bor edi. Ikkinchi. Bo'ta baxshi — Yonboshdan. Uchinchi. Egamberdi baxshi. To'rtinchi. Sarimsoq baxshi — qorakisalik, 1938-yilda o'lgan. Bular chiqib baxshilik qilgan. Beshinchi. Norqul qora, hozirgi ayolimning otasi. Bu chiqib baxshilik qilmagan. Kichikroq baxshilardan: Abdulla baxshi — chinoqlik. Xo'ja baxshi — burganlik. Jolg'osh baxshi, Qo'ldosh ustalar — qo'rg'onlik. Eng mayda baxshilardan: Farmon, Mardi, Qurbonqul baxshilardir. Ammo Toshniyoz baxshi kitobdan yodlab o'quvchi baxshi edi".

"Sakkizinchi doston: "Go'ro'g'libekning Avazxonni olib kelgani". To'qqizinchi doston: "Xon Dall". Bu doston "Hasanxon" nomi bilan Ergash Jumanbulbul o'g'li tomonidan Toshkentga yozib berilgan. Shuning uchun ustodning yuzini bosmayin, deb bu dostonni qaytadan yozib o'tirmadim".

¹ Samimiy so'z.

“O‘ninch doston: “Avazxonning qochishi”. Bu doston ham inqilobdan ilgari nashr etilgan. “Avazxonning qochishi” dostonidan deyarli farq qilmaydi. Shuning uchun bu yerda yana qaytarib yozib yurmam.

O‘n birinchi doston: “Avazxonning uylanishi”.

O‘n ikkinchi doston: “Govdarozi dev”.

O‘n uchinchi doston: “Chambilga besh podshoning yov bo‘lib kelishi”.

O‘n to‘rtinchi doston: “Sarvinoz”.

O‘n beshinchi doston: “Hasan ko‘lbar voqeasi”.

Uchinchi kitob qo‘lyozmasi shunday izoh bilan boshlanadi: “Bu dostonlar, ya‘ni men “Avaz o‘g‘lon” deb atagan “Go‘ro‘g‘li” kitoblarining uchinchisiga kiritilgan dostonlarning biroz qismini 1933—1934-yillarda Ergash ota yozib, chala qoldirgan. Afsuski, o‘sha vaqtlarning o‘zida Toshkentga eltib berolmay, yo‘qotib yuborgan edi.

1935-yilda men ham o‘sha notamom kitobni o‘qib chiqqan edim. O‘sha vaqtda o‘qib chiqqan, bu “Avaz o‘g‘lon” kitobiga kiritilgan ba‘zi qismlarni Ergash Jumanbulbul o‘g‘lining syujet tuzishi asosida yozdim. Qolgan boshqa qismlarini kattali-kichili baxshilardan eshitishim asosida yozib, ixchamlashtirdim, uslublarini o‘zim o‘z tilim bo‘yicha ancha silliqalashtirdim.

“Go‘ro‘g‘li” dostonlarini joylik qilib to‘plasam, deb 1948-yilda ulug‘ olim, baxshilarning baxshisi, Aflo tun minish Hodi Tillaevich Zarifov akaga xat yozgan edim.

Menga tole yorlik qilib, 1965-yilda “Go‘ro‘g‘li” dostonlarini to‘plab, hozircha ikki kitobni yozib tamom qilib, uchinchi kitobiki, “Avaz o‘g‘lon”dir. Yana baxt-u iqbol menga yor, toleim madadkorlik qilsa, bu yog‘ini ham yozib tugatarman. Mendan shu kitobimni o‘qigan va eshitganlarga salom”.

O‘n oltinchi doston: “Go‘ro‘g‘lining Ahmad Sardorni o‘limga buyurishi”.

O‘n yettinchi doston: “Avaz o‘g‘lonning Rumga qochishi”.

O‘n sakkizinchi doston: “Balogardon”.

O‘n to‘qqizinchi doston: “Chambil qamali”.

Bu dostonni Ergash Jumanbulbul o‘g‘li va Po‘lkan bilgan, deb eshitganman. Lekin o‘zim na Ergash Jumanbulbul, na biror boshqa baxshidan, hech bo‘lmasa, qissasini ham eshitmagan edim. Faqat darslikda ko‘rdim. Bu dostonni Ergash otaning Toshkentga yozib berdim deganini ham eshitmagan edim. Binobarin, bu yerda dostonning o‘rnini qo‘yib ketdim.

Yigirmanchi doston: “Oygulqizning vafoti”.

Yigirma birinchi doston: “Xushkeldi”.

Bu dostonni “Xushkeldi” nomi bilan Ergash Jumanbulbul o‘g‘li o‘z vaqtida Toshkentga yozib bergan. Men ham 1958—59-yillarda poema tariqasida qisqa qilib Toshkentga yozib bergan edim. 1959-yilda professor o‘rtoq Reshitov lentaga ham olgan edi. Shuytib, bu yerda o‘rni qoldirildi”.

Haqiqatda ham Rahmatulla Yusuf o‘g‘lining “Xushkeldi” dostonining “Qatortol” nomida she‘riy yo‘lda yozib chiqqan nusxasi folklor arxivida saqlanmoqda. Ammo unda xalq dostonlariga xos an‘anaviy uslub buzilgan va unga folklor asari sifatida qarashga asos yo‘q.

“Yigirma ikkinchi doston: “Qunduz bilan Yulduz”. Bu dostonni ham Ergash Jumanbulbul o‘g‘li Toshkentga o‘z vaqtida yozib berib, bir-ikki marta nashr etilgandir. Shuning uchun yana qaytarib yozib o‘tirishga hojat qolmagandir.

Shuning uchun “Go‘ro‘g‘li” dostonlari kitobining uchinchi kitobini ham yozib tugatdim. Yor-u birodarlardan kitob ichidagi ba‘zi nuqsonlarni tuzatib, islohgga keltirishlarini so‘rayman. Barcha olim o‘rtoqlarga salom va ehtirom bilan Rahmatullo Yusupov.”

Shoir dostonlararo berib borayotgan izohlarning izchilligiga qaraganda, “Go‘ro‘g‘li” majmuasining to‘rtinchi kitobi qo‘lyozmasi yigirma uchinchi doston boshlanishi yoki o‘rin bo‘sh qoldirilsa, biror izoh berilishi zarur edi. Ammo qo‘lyozmadagi izchillik yo‘qoladi. Shoir bu o‘ringa

qanday dostonni mo'ljallaganligini bilmaymiz, hatto nomi ham keltirilmaydi. To'rtinchi kitob qo'lyozmasi to'g'ridan to'g'ri izohsiz yigirma to'rtinchi dostonidan boshlanib keta beradi:

Yigirma to'rtinchi doston: "Shoqalandar".

Yigirma beshinchi doston: "Ro'zaxon".

Yigirma oltinchi doston: "Yosqila".

Yigirma yettinchi doston: "Xiromon dalli".

Shoirning fikricha, yigirma sakkizinchi doston "Ravshanxon" bo'lishi kerak. Bu ham Ergash otadan yozib olinganligi uchun bu yerda qayta yozilmagan.

Yigirma to'qqizinchi doston: "Bozirgon arab".

O'ttizinchi doston: "Shahidnoma" ("Go'ro'g'lining o'limi").

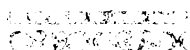
Shunday qilib, shoir o'zi bilgan va voqealar jihatidan bir-biri bilan bog'liq "Go'ro'g'li" dostonlarini o'ttizta, deb biladi va ulardan yigirma uchtasini yozib, to'rt kitobga jamlab, folklor arxiviga topshiradi. Shu bilan birga, uning nazarida voqeasi jihatidan uzilib qolgan dostonlar ham mavjud. Shundaylardan biri "Zulfizar"dir. Shoir "Zulfizar" dostonini qalamga olar ekan, qo'lyozmaning boshlanishida shunday muhim bir tushuntirish beradi: "Menga toleim yorlik qilib va baxtim madadkorlik aylab, 1964-yil 15-oktabrdan boshlab 1966-yil 15-fevralgacha to'rt kitobdan iborat "Go'ro'g'li" dostonlari majmuasini yozdim, ya'ni "Go'ro'g'li" dostonlari majmuasini yozib tugatgunimcha o'n olti oy sarf etdim. Ammo men to'plagan "Go'ro'g'li" dostonlari majmuasiga kirmagan, ya'ni voqei jihatdan uzilib qolgan uzma dostonlardan ham zamirimda saqlaganlardan "Sumbulsoch beka", "Malika ayyor", "Zulfizar" kabi dostonlar bordir. Lekin shu mazkur dostonlardan "Malika ayyor"ni mukammal bilmanman. "Sumbulsoch beka"ni bo'lsa, Toshkent Fanlar akademiyasining Folklor sektoriga yozib bergan edim. Shuytib, endi bu yerda bu daftarga "Zulfizar" dostonini yozaman. Shuning bilan "Go'ro'g'li" dostonlaridan bo'lgan, mening zamirimda saqlanayotgani tamom bo'ladi.

Agar folklorist olimlar lozim topsa, "Sumbulsoch beka" bilan bu "Zulfizar" dostonimni ham bir kitob qilib, to'rt kitoblik "Go'ro'g'li" dostonlari majmuasining yonashiga beshinchi kitob qilib qo'shib qo'yar. Shuning bilan umid qilamanki, men bilmagan "Go'ro'g'li" dostonlaridan ko'plarini boshqa baxshi birodarlarim to'plab berar. Mendan barcha adabiyot muxlislariga ko'pdan-ko'p salomlar bo'lg'ay".

Dostonchi-qissaxon (baxshi) Rahmatulla Yusuf o'g'lining o'zi bilgan dostonlarni o'zi yozib topshirgan qo'lyozmasidagi bunday tafsilotlarga atroflicha e'tibor berayotganligimizning muayyan sabablari bor, albatta. Birinchidan, yuqorida aytilganidek, "Go'ro'g'li" turkumini to'la biladigan dostonchi hali aniqlangan emas. Bu o'rinda bir ijodkor repertuaridagi mavjud dostonlarning ijrochi-qissaxonning o'zi tomonidan tartib berilishi va ketma-ket yozilishi o'zbek folklorshunosligida o'ziga xos ilk noyob hodisadir. To'g'ri, folklorshunoslik tarixida shunga o'xshash o'rinlar bo'lgan. Masalan, 1927-yilda Po'ltan shoirdan "Go'ro'g'li" dostonlarini ketma-ket yozib olish ishi tashkil etilgan. Ammo 4—5 doston yozib olinishi bilan bu ish to'xtab qolgan.

Ikkinchidan, bunday tafsilotlar bir qarashda oddiy, qandaydir ahamiyatsiz izohlarga o'xshab ko'rinishi mumkin. Aslida esa, ular aytuvchining epik repertuarga, undagi u yoki bu hodisaga, dostonlardagi ba'zi epizodlarga, tinglovchi va folklorshunoslarga munosabatini o'rganishda juda ahamiyatlidir.

Uchinchidan, biz faqat doston matnini yozib olamiz. Matn orqasida esa (san'atshunoslar ta'biri bilan aytganda, sahna ortida) katta "hayot" bor, dostonning ijrosi va kuylanishi bilan bog'liq bo'lgan ijodiy jarayon bor. Folklorshunoslik ishlarimizda ana shu jarayonni kuzatish borasidagi materiallar yetishmayotir yoki ular folklorshunoslarning kundaliklarida qolib ketmoqda. Rahmatulla Yusuf o'g'lining yuqorida biz keltirgan izoh va tushuntirishlari, bu yerda eslatish imkoni bo'lmagan, ammo qo'lyozma hoshiyalaridagi yana allaqancha qaydlari, lug'atlari, qistirma satrlari matn orqasidagi ana shu o'ziga xos "hayot"ni o'rganishda, shubhasiz, katta ahamiyatga egadir. Shuning uchun ham shoir

dostonlarini nashrga tayyorlashda shu va shu kabi bir qarashda ikkinchi darajali ko‘ringan qaydlarga alohida e‘tibor qaratishni zarur, deb topdik.

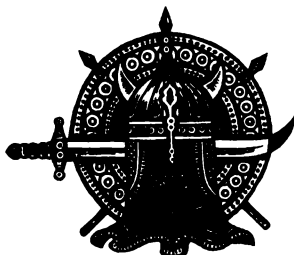
“Go‘ro‘g‘li” dostonlarining ushbu nashri yuqorida shoir qaydlari asosida ma‘lum ma‘noda tavsifi berilgan yagona nusxalar asosida nashrga tayyorlandi. Bulardan bir dostonni, yuqorida aytilganidek, “Qirq yigit va qirq qiz” dostonini Hojiya Shokirova yozib olgan, qolgan barcha namunalarni shoirning o‘zi yozib topshirgan. “Qirq yigit va qirq qiz”, “Nuralining yoshligi”, “Sumbulsoch beka” dostonlari 1946—1947-yillarda, qolganlari esa, yuqorida aytilganidek, 1964—66-yillarda qalamga olingan. To‘la ravishda yozib olinmagan “Avazxonning o‘limga hukm etilishi” dostonining qalamga olinish yili noma‘lum. Ushbu nashrga folklor arxivida saqlanayotgan va Rahmatulla Yusuf o‘g‘liga mansub “Go‘ro‘g‘li” dostonlarining barcha nusxalari qamrab olindi. Faqat “Qatortol” (“Xushkeldi”) dostoni kiritilmadi, chunki u xalq dostonlari uslubiga mos emas. Buni shoirning o‘zi ham tan olgan.

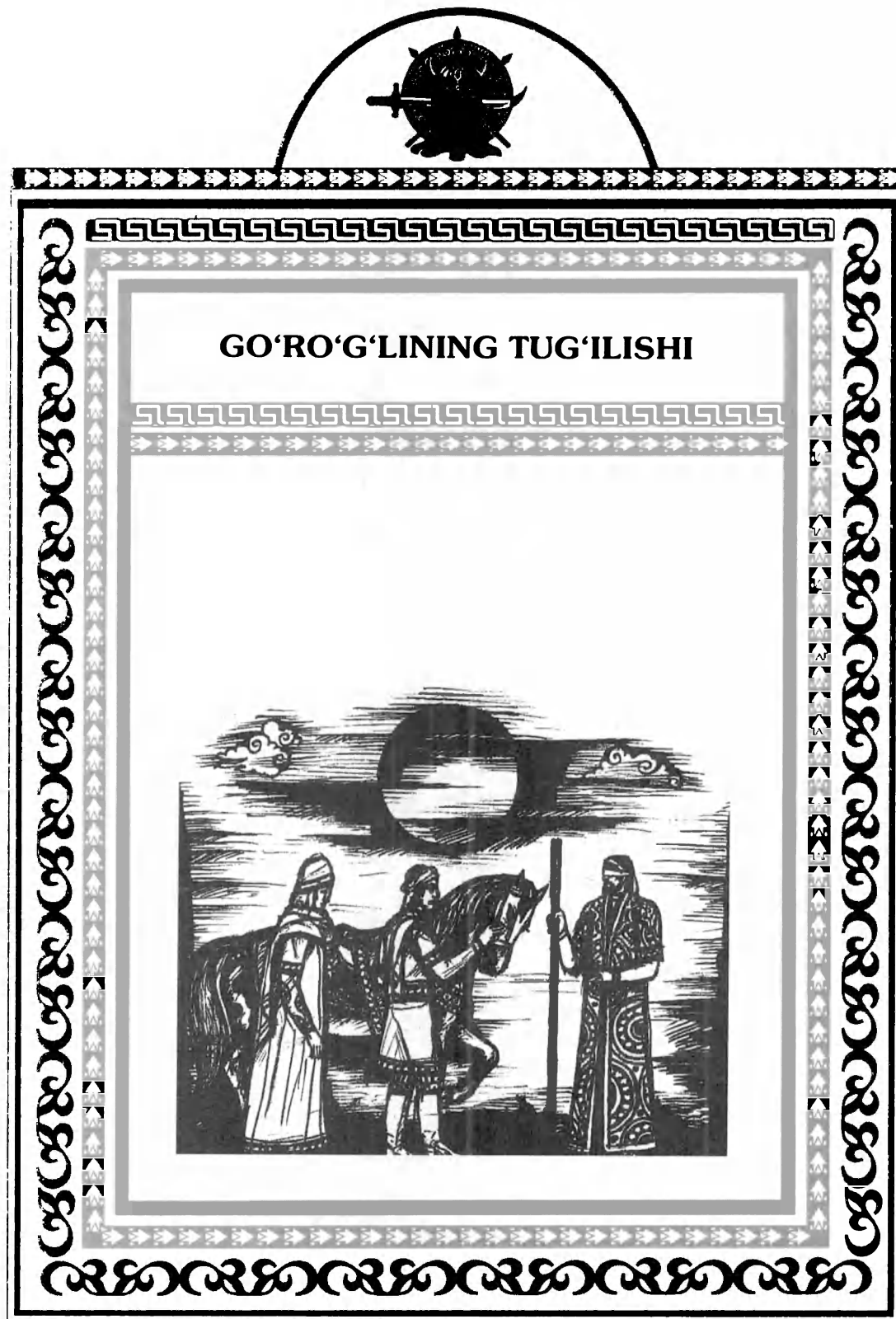
Bu o‘rinda yana ikkita istisno haqida so‘zlashga to‘g‘ri keladi. Gap shundaki, “Ro‘zaxon”, “Yosqila” asarlari “Go‘ro‘g‘li” turkumi dostonlari ruhiga uncha mos kelmaydi. Ular Qo‘rg‘on dostonchilik maktabi vakillarining keyingi davrlardagi “yangiligi” yoki Rahmatulla Yusuf o‘g‘li repertuariga to‘la ravishda “o‘zlashmagan” namunalar bo‘lishi mumkin. Xalq dostonchiligining barqaror jonli an‘analari so‘na boshlagan davrlarda baxshilar repertuarida shu xildagi namunalarning paydo bo‘lishi tabiiydir. Shuningdek, “Bozirgon”, “Xiromon dali” kabi Xorazm dostonlarining ushbu nashrga kiritilishini ham Qo‘rg‘on dostonchilari repertuari bilan bog‘liq “yakka hodisalar” sifatida qaramoq zarur. Chunki ular Xorazmdan bo‘lak yerlarga tarqalmagan. Ayrim baxshilar repertuariga Xorazm dostonlarining kirib qolishi keyingi davr hodisasi hisoblanadi.

Yana shuni ham ta‘kidlash kerakki, to‘plamga kiritilgan dostonlarning badiiy saviyasi bir xilda emas. “Nuralining yoshligi”, “Sumbulsoch beka” kabi bir qator dostonlar badiiy jihatdan ancha bo‘sh. Bu narsa baxshining o‘sish-ulg‘ayishi, epik repertuarni o‘zlashtirish darajasi kabi bir necha omillar bilan bog‘liqdir. Umuman, dostonchilik, jumladan, ayrim baxshilar repertuarini yaxlit baholash uchun bu xil namunalarni ham to‘plash va nashr etish katta ahamiyatga egadir.

“Go‘ro‘g‘li” turkumi dostonlari yaxlit holida birinchi marta nashrga tayyorlandi. Buning ustiga, bir dostonchi, qissaxon-baxshi repertuari asosida bunday nashrni amalga oshirish ilk tajriba hisoblanadi. Umid qilamizki, bu tajribani didi baland kitobxonlarimiz xushnudlik bilan kutib oladilar. Zero, ushbu nashr xalqimiz ijodining yana bir yorqin sahifasini bo‘y-basti bilan namoyish etgusidir.

To‘ra MIRZAYEV,
filologiya fanlari doktori, professor

Bir vaqtlar Turkman eli Urganchga qarar edi. Zamonlar ag‘darilib, Urganch podsholigi barham topib, Urganchda bir podsho turadigan bo‘lib qoldi. Undan keyin taka, yovmit, ersari, ko‘klang turkmanlarning oqsoqollari bir joyga yig‘ilib, Og‘alibek deganni podsho ko‘tarib, Yovmitni o‘rtaliq, deb Yovmitda bir qulay joyni Og‘alibekka o‘rda qilib berib, bozor yurgizdirib qo‘ydilar. Turkman chochuv o‘tirganligi sababli qizilboshlar har doim turkmanga yov bo‘lib kelib, bu yog‘idan, u yog‘idan talab, mol, odam o‘lja qilib ketar edi. Og‘alibek hech qizilboshning uddasidan chiqqa bilmas edi. Og‘alibekning Gajdumbek, Hasanbek, Ahmadbek degan uch o‘g‘li bor edi. Gajdumbek bilan Hasanbek, otasi Og‘alibekning qirq yigitlari el qo‘rib yurar edi, Ahmadbek bo‘lsa, hali yosh edi.

Kunlardan bir kun qizilbosh yurtidan bir katta yov kelib, turkmanni ko‘p ovora qilib, Og‘alibekni o‘ldirib, turkmandan o‘g‘il-qiz asir qilib ketdi. Shu taloto‘pda Gajdumbek bilan Hasanbek ham bandi bo‘lib ketgan edi. Qizilboshlarning podshosi Xunxorshoh Gajdumbek bilan Hasanbekni tekshirib, Og‘alibekning o‘g‘illari ekanini bilib: “Turkmaning belgisi o‘g‘lonlari ekan, bularning orqasidan elati oyoqqa turmasin”, deb xavf qilib, Gajdumbek bilan Hasanbekni ozod qilib, yurtidagi bir to‘da ozod qilingan turkmanlarga Gajdumbekni boshliq qilib, shaharning bir chetidagi qo‘riqni bularga yer qilib berdi. Shu yerda Gajdumbek bir to‘da turkmanga bosh bo‘lib, bechorachilik bilan tinch yashay berdi. Hasanbek bo‘lsa, bir to‘da mol qilib, boy bo‘lib, qo‘riqda turkmanlar bilan yashar edi. Gajdumbek bo‘lsa, shaharda turib, har zamonda qo‘riqqa kelib-ketib turar edi. Bular shu ahvolda qizilbosh yurtida yashay bersin. Endi turkman yurtidan eshiting.

Og‘alibek o‘ldirilgandan keyin turkman yurti yana bepodsho qolib, elat oqsoqollari yig‘ilib, Jig‘alibek degan bittasini podsho ko‘tardilar. Ammo Jig‘alibek juda qari odam edi. Uning Ravshanbek degan bir yosh o‘g‘li bor edi. Ravshanbek kattarib yigit bo‘lib, qirq yigit bilan elat qo‘riydigan bo‘ldi. Endi gapni Xunxordan eshiting.

“Turkmanlar yana tiklanib, Jig‘alibek deganni podsho ko‘tarib, yana qirq yigit qilib, elat qo‘ritib yurgan emish, — deb eshitib, — shu turkmanlarni toza o‘zimga qaratib, boj-xiroj to‘latib qo‘ymasam”, — deb juda ko‘p qo‘shin qilib, turkmanga bostirib kelib, Ravshanbekni ushlab, bandi qilib, ming-minglab molini o‘lja qilib, haydab keta berdi. Shunda Jig‘alibek qizilboshning sarkardalariga qarab aljirab, dovdirab: “Endi meni ham o‘ldiringlar. Men to tirikman, sizlarga xiroj bermayman”, — dedi. Qizilboshlar Jig‘alibekni o‘ldirib, Og‘alibekning o‘g‘li Ahmadbekni toptirib kelib: “Sen Xunxorshoh tomonidan turkmanga bek bo‘lib, boj-xirojini Xunxorshohga vaqtida yetkazib turasan”, — deb, Ahmadbek qo‘rqqanidan rozi bo‘lib, turkman yurtiga sardor qilib tayinlandi. Ahmad sardor turkmanda sardor bo‘lib tursin. Endi so‘zni Ravshanbekdan eshiting.

Ravshanbekni qizilboshlar yalangbosh, yalangoyoq bog‘lab, ot hukmida haydab, yurak-bag‘rini dog‘lab, qamchi urib, ilingan joyini qonatib borayotir. Shunda Ravshan oldida bir madad qilgudek kimsa topmay, avvali xudo, duyumi pirlarga sig‘inib, zor-zor yig‘lab, bir so‘z dedi:

Barchani yaratgan xudoy,
Bandi qildi Xunxor meni,
Och ofatday balolardan,
Zolimlardan qutqar meni.

Bari choqo qizilboshlar,
Qamchi urib ko‘zni yoshlar,
Shafqati yo‘q bag‘ri toshlar,
Jafosidan qutqar meni.

So‘z bilmayin lolulashar,
Ko‘zlarin kosasi toshar,
Ilg‘orlashib tog‘dan oshar,
Badbaxtlardan qutqar meni.

Yuray deyman, yurak dog‘li,
Uray desam, qo‘lim bog‘li,
Qonlar yutdi bekning o‘g‘li,
Qizilboshdan qutqar meni.

Choryorlar madad qiling,
Komil pirlar qo'lim oling,
Ojiz qulni yo'lga soling,
Urganj pirim hozir bo'ling.

Qoldim ofat o'rtasida,
Bul ham ko'nglim xatosi-da,

Qo'lim dushman po'tasida,
Bandilikdan qutqar meni.

Ravshan yig'lab, qilur nola,
Haq Rasul, rahm et bu hola,
Qamchi o'qtalar qadala,
Yomonlardan qutqar meni.

Ravshanbekning qo'l-oyog'i qonab, ot hukmida zor-zor yig'lab, piyoda bandi bo'lib ketib borayotibdi. Xonasi kuygur qizilboshlar Ravshanbekning dod-voyiga quloq solmay, undan battar qamchilab, boshi demay, oyog'i demay yasab borayotir. Shunda Ravshanbek o'z holiga o'zi xo'rlanib, zor-zor yig'lab, bir so'z deb borayotir.

Ne savdolar tushdi mening boshima,
Hech kim rahm aylamas ko'zda yoshima,
Hasrat o'ti urdi ich-u tashima,
Qizilboshga bandi bo'ldim, naylayin.

Ko'paylashib ikki qo'lim bog'ladi,
Lolulashib bag'ri-dilim dog'ladi,
Chalqayib o'zlarin baland chog'ladi,
Qizilboshga bandi bo'ldim, naylayin.

Qizilboshi ekan g'alcha, til bilmas,
G'ajir boyqush ekan, aytganni qilmas,
Taltayib turkmanni ko'zlarga ilmas,
Qizilboshga bandi bo'ldim, naylayin.

Qizilboshi ekan avbosh, bachchag'ar,
Bir zangi sifatli, ko'zlari chog'ar,

Bari birday aqli kalta enag'ar,
Qizilboshga bandi bo'ldim, naylayin.

Qizilboshi ekan ola ko'zlilar,
Kimligini bilmas osha so'zlilar,
Tishlari oqchigan, qora yuzlilar,
Qizilboshga bandi bo'ldim, naylayin.

Yakkalashsa kelar edi zo'rligim,
Vodarig'o, ko'rsatmadim erligim,
Asir qolib, keldi qattiq xo'rlikim,
Qizilboshga bandi bo'ldim, naylayin.

Dushmanimdan olarmanmi orimni,
Eshitmaydi bular qilgan zorimni,
Bek Ravshan der yetirmisham korimni,
Qizilboshga bandi bo'ldim, naylayin.

Ravshanbek bechora yig'lab borayotir. Sonsiz-sanoqsiz qizilbosh boshing demay, oyog'ing demay Ravshanbekni yasab urib borayotir.

Tashvish tushar mard yigitning boshiga,
Lolulashib dushman tegra-do'shiga,
Qonlar oqib tushib ko'z-u qoshiga,
Hay, attang-ey, bekning o'g'li boradi.

Sitam ko'rgan ko'ngil moyday qoradi(r),
Yolg'izlikda dardin kimga yoradi,
Tez yurgin, deb qizilboshlar uradi,
Ravshan shuytib bandi bo'lib boradi.

Biyobonda tashna bo'lib boradi,
Xafalidan bag'ri to'lib boradi.
G'azab tortib rangi so'lib boradi,
Shuytib Ravshan bandi bo'lib boradi.

Oyog'idan qumlar botib boradi,
Ayroliq dardini totib boradi,
Piyoda tanglayi qotib boradi,
Shuytib Ravshan bandi bo'lib boradi.

Yelkasidan dushman do'nib boradi,
Misli g'ajir go'shtga qo'nib boradi,
Shuytib Ravshan bandi bo'lib boradi.

Qizilbosh oldida yo'rtib izillab,
Orqasiga boqsa dushman bizillab,
Bosh-oyoqdan qamchi zarbi jazillab,
Shuytib Ravshan bandi bo'lib boradi.

Tosh qattimi, bosh qattimi, yoronlar,
Yuragida cho'kib yotar armonlar,
Bizga ham yetarmi yana davronlar,
Deyib Ravshan bandi bo'lib boradi.

Bandargoh-bandargoh bellardan oshdi,
Har nechuk savdoga ko'nikkan boshdi(r),
Necha manzil shabgir tortib, yo'l yurib,
Asqar tog'ning bag'riga yetishdi.

Endi bek Ravshanning bag'ri qon bo'ldi,
Turkman cho'li jovlik namoyon bo'ldi,

Navbat keldi, dushman qahramon bo'ldi,
Ozod bo'lmoq dardi dargumon bo'ldi.

Quloq soling suxanvarning tiliga,
Kim chidaydi ayroliqning hiliga,
Bek Ravshanni haydab jami qizilbosh,
Chiqib bordi Asqar tog'ning beliga.

Dardmand kimsaning ko'ngli yaradi(r),
Eronlik dushmanning ichi qoradi(r),
O'sgan eling endi qoldi orqada,
Holing qanday deb Ravshandan so'radi.

Shunda qizilboshlar bek Ravshanga qarab: “Endi o'sgan elingdan ayrilayotirsan, bachchag'ar turkman. Shu tog'ning ustidan yurtingga bir qarab ol. Ikkinchi bu yoqlarni ko'rmasan, tag'i armonda ketma”, — dedilar. Shunda bek Ravshan qizilboshlarga qarab: “E, lovullashgan aqli kaltalar, hali turkman to'planar, elatlaringga tuman qoplanar. “Arab o'chini qirq yilda olibdi”, deganday turkmanga ham navbat kelar. Bek Ravshan qo'lingda abadiy qolmas”, — deb dadil turib, dushmanlarga qarab, mo'ylovini burab, bir so'z dedi:

Bu tog'larning qalin ekan tumani,
Bizni tutmoq doim dushman gumoni,
Bu baxtga eltgani turkman polvoni,
Ado bo'lmas bu dalaning sirtloni.

Dam bu damdir, o'zga damni dam dema,
Hali turkman savlatini kam dema,
Kuchlarimman bu elatni dim dema,
Hali zamon tug'ilar g'o'chlar zamoni.

Har turkmanlar chiqar yovning qasdida,
Arabi tulporlar o'ynab ostida,
Po'lat nayza yarqillashib dastida,
Urush bo'lar shu Badbaxtning ustida.

Qizilbosh deganga nayza sanchilar,
Maydon ichida qolib loshi yanchilar,
O'ch olgan so'ng ha demayin ustingdan,
Og'iz kerib g'ing deyishlaring tinchilar.

G'idinglab ko'pshitma og'iz o'rtingni,
Burama, bachchagar, ha deb muringni,
Eson bo'lsam elatingning, yurtingning
Tuprog'ini sovurganim ko'rasan.

Bahor bo'lsa bulbul qo'nar guliga,
Qo'shiq aytar muqom tashlab tiliga,
Qizlaring keltirib turkman eliga,
Cho'ri qilib quchganimni ko'rasan.

Jang kuni qo'zg'alar mardning g'ayrati,
Yig'ilib jam bo'lar turkman elati,
Yetib kelar qasos olmoq navbati,
Shunda qirib-jo'yganimni ko'rasan.

Kakliklar charx urar tog'-u qiyada,
Hayday ber, hayday ber poy-u piyoda,
Qachon bo'lsa turkman sendan ziyoda,
Katta qirg'in qilganida ko'rasan.

Maqtanma, qizilbosh, chirkin gandasani,
G'ayridinsan, lot-manotga bandasan,
Ha demasdan joning bo'lsa tandasan,
Turkman chovut solganini ko'rasan.

Bek Ravshan qo'rqmaydi pishak do'g'idan,
Nomard panoh istar sening oyg'ingdan,
Hali zamon turkmanlar o'rab sog'ingdan,
Haydab olib ketganida ko'rasan.

Ana endi bek Ravshandan qizilboshlar bu so'zlarni eshitib: “Voh, enag'arning damining balandliginiyey. O'zi o'limga hukm bo'lib turib, aytgan yirik gaplariga qarang. Buni shu yerda chopib tashlasak, o'ljamizni bepul yo'q qilgan bo'lamiz, ham Xunxorning g'azabiga qolamiz. Undan ko'ra buni tezroq Xunxorga topshirib, mukofotini olish kerak. Cho'lda og'zi beo'lchov o'sib, har nimani gap deb o'tlab yur-gan sahroyi turkman-da”, — deyishib, bek Ravshanni urib-yasab, nar yoqqa endirib, haydab keta berdi.

Achchiq qamchi berib Ravshan soniga,
Aslo rahm aylamay yig'laganiga,
O'chakishib-o'chakishib haydadi,
Qo'l-u oyog'ini bo'yab qoniga.

Qamchi urar boqmay ko'z-u boshiga,
Shalha bo'lib, badanlari zirqirab,
Isitma chiqadi ichdan tashiga.

Hay, attang-ay, alam tushdi boshiga,
Qizilbosh aylanib tegra-do'shiga,
Tez yurgin, ey, bachchag'ar, deb haydadi,
Rahm aylamay ko'zdan oqqan yoshiga.

Ariq kelsa juppay qilib sakratdi,
Uvat kelsa, yur, deb nayzaman turti,
Ko'r sichqonday bekning o'g'li bechora,
Sonsiz qizilboshning oldida yo'rti.

Oyog'idan shuvoq boshi qon bo'ldi,
Ko'rgulikni ko'rgan g'arib jon bo'ldi,

Ot hukmda yura-yura Ravshanga
Buldirab bir shahar namoyon bo'ldi.

Qizilbosh maqtanib borar shanqayib,
Ravshan ketar qarab og'zi anqayib,
Bir shahar ko'rindi changib uzoqdan,
Minorlari, peshtoqlari qanqayib.

Kim yaxshi, kim yomon ollo biladi,
G'amlik, shodlik mard boshiga keladi,
Minor, peshtoqdan so'ng oli binolar,
Ilgari borgan sayin yaqin bo'ladi.

Qizilbosh ko'nglini endi tindirdi,
Nos chekib tuflashib kayfin qondirdi,
Yalang oyoq, yalang bosh qip Ravshanni,
Qamchi urib bergi betdan endirdi.

Qarab bo'lmas qizilboshning ko'rkiga,
Xina suykab soch-u soqol, bo'rkiga,
Bek Ravshanni darvozadan kirgizib,
Haydab bordi shaharining arkiga.

Ana endi qizilboshlar Ravshanbekni shahar arkining tubiga haydab bordilar. Bu yerda bandi bo'lgan boshqa ko'p turkmanlar ham bor ekan. Ularga bir boshliq arkdan tushib, bitta-bittadan qo'llariga ozod xati tutqazib: "Sizlar falon qo'riqqa borib, Gajdumbekning ixtiyorida dehqonchilik qilasizlar", — deb bir navkarga qo'shib yubordi. Navbat Ravshanbekka kelib: "Sen ham tavba qilib, uzr so'ra. Senga ham ozod xati olib berib, qo'riqqa — og'aynilarningning qoshiga yuborayin, — dedi. Shunda Ravshanbek Xunxorning vakiliga qarab, men o'lsam ham dushmanga tovba qilib, yalinmayman", — deb bir so'z aytdi:

Badbaxtning tog'lari baland qiyama,
O'laman deb mard so'zidan toyama,
Men u aytgan qo'rqog'ingdan emasman,
Qo'lingdan kelganin qilgin, ayama,

Elatingga asir bo'lib kelaman,
Navbat kelib bir kun o'chim olaman,
Qizilboshga yalingandan bilib qo'y,
Ajalimdan besh kun burun o'laman.

Imon bormi sening asli dilingda,
Gerdayib maqtanmoq bordir tilingda,

Meni bo'yin qo'yadi deb o'ylama,
Ayama, turibman mana qo'lingda.

Qizilboshning ko'ngli qattiq tosh kelar,
Chin yig'lasa, so'qir ko'zdan yosh kelar,
Do'g'laganing qari-qartang kasalmand,
Qartanglarning yuragi po'k-bo'sh kelar,
Xunxorningga elanmaklik xush kelar.

Bek Ravshan sira ham yonin bermaydi,
O'lmasa, dushmanga qilich bermaydi,
Lolulashgan eronlikning barini,
O'ymalashgan chumolicha ko'rmaydi.

Bu so'zni eshitib, Xunxor shohning vakili: "Bu juda bir o'r turkman ekan", — deb arkka chiqib, Ravshanbekning qul qilib sotilishiga hukmnoma olib kelib, bek Ravshanni tutib borgan qizilboshlarga berdi. Xunxorshohning rasmda asirni kim keltirsa, o'sha sotishga haqli edi. Ana endi bek Ravshanni tutib keltirgan qizilboshlar qulning belgisi uchun Ravshanbekka cho'chchayma kalapo'sh kiydirib, qul bozoriga qarab haydab keta berdi. Ana endi shuytib qizilboshlar Ravshanbekni qul bozoriga olib bora bersin, bir-ikki og'iz so'zni Hiloloydan eshiting.

Hiloloy Gajdumbekning ota bir, ena boshqa singlisi edi. Gajdumbeklar asir bo'lib Xunxorga kelgan vaqtida besh yashar qizcha bo'lib, turkmanda bo'lganini esma-es bilar edi. Hozir Hiloloy shipday bo'lib, bo'y yetib qolgan edi. O'zidan o'zi darvozaning shanlog'idan Hiloloyning ko'zi ko'chaga tushib qolib, bir to'da qizilboshlarning bir turkman yigitini qul qilib sotmoq uchun haydab o'tayotganini ko'rib, Ravshanbekni qizilboshlarning haydab borayotganda, bir tomondan, Hiloloyning ichi achib, rahmi kelsa, bir tomondan, asli turkman yigiti ko'ziga issiq ko'rinib ketdi. Hiloloy qanday, ko'zlari cho'lpoday, qoshlari kamoday, o'zi barno, aqli raso, hamma narsaga fahmi yetadi. Shunda Hiloloy: "Bu sho'rlik turkman yigiti qizilboshlarga bandi bo'lgan ekan. U turkman yigiti emasmi, Xunxorning arkida to'vba qilmay, do'ng bo'yinlik qilgan ekan. Shuytib buni bozorga eltib, qul qilib sotishga buyurgan ekan. Endi bu bechora turkman yigitini qizilbosh qul qilib bozorda sotadi. Bir zolim qizilbosh sotib olib, bo'rbayiga yontoq bilan urib, azobini berib ishlatadi. Endi men Gajdumbek akamga aytayin. Hovlida xizmatkor yo'q, bugun bir qul sotib oling, deyyayin. Akam bozorga borib shu turkman yigitga ko'zi tushar. Xudo ko'ngliga bir rahm solsa, shu turkman yigitini sotib olib keltirsa. Hovlimizda ko'p azob ko'rmay, musofir bo'lmay yurar edi", — deb bundan ham boshqa bir qancha shirin o'ylarni o'ylab turgan edi. Qarasa, Gajdumbek beliga malla po'tasini bog'lab, sufadan turib, nosini tuflab, bozorga bormoqqa rav bo'la berdi. Shunda Hiloloy Gajdumbek akasiga qarab, bir so'z dedi:

Erta turib zar kokilim tarayman,
Qiz boshimman mol-u holga qarayman,
Katta hovli yumushi zo'r, akajon,
Bu hovliga bir xizmatkor so'rayman.

Ayvon-ayvon baytaling bor, oting bor,
Jiyrondan, samandan xonazoding bor.
Xunxorga har choshka salom-doding bor,
Bu hovliga bir xizmatkor so'rayman.

Sen chiqsang ko'chaga, bunda qolaman,
Mol-u holga beda-somon solaman,
Bo'shasam yangamning ishin olaman,
Shunday qilib, aka, juda tolaman,
Bu hovliga bir xizmatkor so'rayman.

Gajdumbek o'ylasa, Hiloloyning so'zi ma'qul: "Axir, Hiloloy bo'y yetgan bir qiz bo'lsa, hovli to'la ot, qoramol. Bu mollarga qarasinmi, yangasining ishiga yordam bersinmi. Ey, o'zim hamiyatsizman, bittadan bitta o'gay singlim bor ekan, buni shunchalik ovora qilibman, uyatini tashlab, o'zi tilga kelibdi. Hay, attang, qizilboshlar bizga xizmat qilmasa, bozordan qul sotib olgani pulim yo'qmi", — deb Hiloloyga qarab, Gajdumbek bir so'z dedi:

Mayli, bugun senga bir qul keltiray,
Aslo xafa bo'lma, jonim Hiloloy,
Shikasta ko'nglingni obod aylayin,
Aslo xafa bo'lma, jonim Hiloloy.

Musofir yurtinda boshim tumanda.
G'ayri yurti qursin osha yomon-da,
Bu ellarda boshing bo'lsin omonda,
Aslo xafa bo'lma, jonim Hiloloy.

Aqling kamolinda, to'liq yoshingda,
G'am-alam saqlama aziz boshingda,

Bilaman qizilbosh bunda kelmaydi,
Kelib turib bizga xizmat qilmaydi.
Ular biz turkmanni ko'zga ilmaydi.
Bu tashvishlar xizmatkorsiz bo'lmaydi.

Shu sababdan borib bir qul olsangiz,
Olib kelib bunda tamg'a solsangiz,
G'arib mushtiparman, ko'nglim olsangiz,
Bu hovliga bir xizmatkor so'rayin.

Yig'laydi Hiloloy, g'arib bechora,
Aka, aylang bugun holimga chora,
Bir qul oling, rahm aylab men zora,
Xizmatdan toliqib bo'ldim ovora.

Gajdum, Hasan og'ang bordir qoshingda,
Aslo xafa bo'lma, jonim Hiloloy.

Kamliging yo'q qaddu qomat, ko'rikda,
Adashmaysan har bir yo'li yo'riqda.
Kal-u ko'r og'ayning yashar qo'riqda,
Aslo xafa bo'lma, jonim Hiloloy.

Dam bu damdir, o'zga damni dam demas,
Mard boshiga qayg'u tushsa, g'am yemas,
Boyligim ham hech kimsadan kam emas,
Aslo xafa bo'lma, jonim Hiloloy.

Suluv qizlar shoyi kiyib shaylansin,
Doimo g'animning qo'li boylansin,

Aslo xafa bo'lma, jonim Hiloloy.
Bir boshingdan o'ttiz ming qul aylansin.

— Xafa bo'lma, singlim. Sen aytding, men qilmadimmi? Ana endi bugun aytding, agar bozorda qul ming tilla bo'lsa ham senga bir qul yo bir cho'ri olib kelib berganim bo'lsin, — deb Gajdumbek uyiga qaytib kirib, ming tillani sanab, bir qo'sh xaltaga solib, qo'sh xaltani beldagi po'tasiga qistirib, bozorga chiqib, darrov bozordan mayda-chuyda ishlarini bitirib, go'sht, guruch, sabzi, piyoz, choy, qalampirlarni xurjuniga solib, bir qog'oz nosni boshiga qistirib, katikdan aylanib qul bozoriga o'tdi. Ana shunda Ravshanbekni qizilboshlar to'rt yuz tanga, xaridorlar bo'lsa, uch yuz tanga, deb turibdi. Gajdumbek shunday aylanib, bozordagi qullarga birma-bir qarab o'tayotib, ko'zi Ravshanbekka tushdi. Qarasa, bir to'da qizilbosh bir turkman bolani qul bozorga solib o'tiribdi. Har zamonda Xunxorga tovba qilmagan bittayarimta qul qilib sotilganini ko'rib yurgan Gajdumbek bu ishga taajjub qilmadi ham. Lekin qul olaman, deb kelganligi uchun shu turkman yigitning qoshidan naryoqqa o'tib ketgusi kelmay qolib, qizilboshlarga qarab, Ravshanning narxini so'rab, bir so'z dedi:

Eshitinglar, bozordagi savdogar,
Shu qulga bo'ldim, do'stlar, talabgor,
Oq ko'ngilman bul bachchaga xaridor,
Ayt narxini, puling sanab berayin.

Yarashiqqa zarrin po'ta o'rayin,
Amalim bor, shomurtimni burayin,
Shu bachchaning bahosini so'rayin,
Ayt narxini, puling sanab berayin.

O'lmasam dunyoda davron surayin,
Ko'p yashayin, ko'p yilgacha turayin,

Men ham endi qul ishlatib ko'rayin,
Ayt narxini, puling sanab berayin.

Hovli-haram qildim Xunxor elidan,
So'z olinglar boshchi dallol tilidan,
Kelgan o'xshar oshib Badbaxt belidan,
Ayt narxini, puling sanab berayin.

Eshiting, yoronlar, aytgan so'zimni,
Gajdumbek jibachi deydi o'zimni,
Shu turkman bachchaga tikdim ko'zimni,
Ayt narxini, puling sanab berayin.

Shunda dallolboshi kelib: “Hov, Gajdumbek, bu qulning narxi to'rt yuz tanga bo'lsa ham, lekin sizga ming tillaga sotiladi. Nega desangiz, turkman turkmanni qul qilib olgani uchun”, — dedi. Gajdumbek ming tillani qizilboshlarga sanab berib, vasiqasini yozdirib, qizilbosh qozisiga muhr bostirib, qulni o'ziniki qilib olgandan keyin turkman bachchani qizilboshlarga ta'riflab, bir so'z dedi:

Bugun kushod bo'ldi baxtim savdosi,
Gavharga arziydi turkman bahosi,
Yoronlar, yo'qdir so'zimning xatosi,
Shukur, bo'ldim xaridori bu qulning

Bu qulning bir tuki arzir ming qulga,
Turkmanning izlari tenglashmas pulga,
Egam boshlab meni shu to'g'ri yo'lga,
Shukur, bo'ldim xaridori bu qulning.

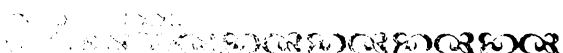
Bu qulning oy bilan tengdir jamoli,
Yo bo'lmasa, ko'kda oftob misoli.

Ko'ngil qulning ura jo'ra bo'lali,
Shukur, bo'ldim xaridori bu qulning.

Bu qulning issiqdir husn yulduzi
Umidman charaqlar chaqmoqday ko'zi,
Takami, yovmitmi, ko'klangmi o'zi,
Shukur, bo'ldim xaridori bu qulning.

Gajdumbek uyg'ondi bugun o'ngidan,
Shodliklar kelgayda g'amim so'ngidan,
Ayroliq yurtida tengi-tengidan,
Shukur, bo'ldim xaridori bu qulning.

Ana shuytib, Gajdumbek Ravshanbekni yetaklab, qul bozoridan olib chiqib, yo'lda ismi-zotini so'radi. Ravshan: “Ismim Ravshan, yovmitlikman. Jig'alibekning bel bolasi bo'laman. Qirq yigit bilan el qo'rib yurar edim. Xunxorning bir to'da askariga asir tushib, bunda kelib, sizga qul qilib sotildim. Boya dalloldan eshitishimga qaraganda, siz ham turkman ekansiz. Meni qizilboshga qul qilmay, o'z bovrin turkmanga qul qilganiga shukur. Endi bu musofir yurtida men sizga qul, siz menga xo'ja”, — deb zor-zor yig'lab, Ravshanbek Gajdumbekka qarab, bir so'z dedi:

Xudoyimga shukur etay, xo'jayin,
Ola ko'zli qizilboshga tushmadim,
Ko'z ko'rmagan ayroliqning xaylida,
Bandi bo'lib bag'ri toshga tushmadim.

Qismatim shu ekan, yo'lda surildim,
Ozmi-ko'pmi achchiq qamchi urildim,
O'lgan edim, siz sababli tirildim,
Xunxor elda qizilboshga tushmadim.

Qizilboshlar bilmaganim bildirdi,
G'olib kelib o'z bandiga ildirdi,

Bu so'zlarni Gajdumbek eshitib, Ravshanbekka:

— Uka, xafa bo'lma, men ham Yovmit turkmanidan bo'laman. Sen Jig'alibekning o'g'li bo'lsang, men Og'alibekning o'g'li bo'laman. Bir vaqtlar Og'alibekning ikki o'g'li — Gajdumbek, Hasanbek degani uy-ro'zg'ori bilan Xunxorga asir bo'lib ketgan deb eshitgandirsan. Keyinchalik men otamni qizilboshlar o'ldirib qaytganini, turkmanga sening otang Jig'alibekning xon bo'lganini eshitganman. Turkmanda barcha kal-u ko'r og'aynilar eson-omonmi? Hay, shuytib, uka, "o'lib-o'lib kim qoldi, sening bilan men qoldim", deganday, xudo nasib qilib menga duch bo'lib sotilganingga qara. Mayli, "sababdan sabab, balchiqdan imorat", albatta menikida xor bo'lmaysan. Rasmi qulsan, haqiqatda ozodsan. Men turkman bo'lib, seni qul qilib yursam, turkman nomimni bulg'agan bo'laman. Isming Ravshan ekan. "Yaxshi nom — yarim davlat". Xonamga ravshanlik bo'lg'ay, — deb Ravshanbekning ko'nglini ko'tarib, hovlisiga ergashtirib olib borib, Ravshanbekni mehmonxonasiga qo'yib, Gajdumbekning o'zi ichkari hovlisiga o'tib, bozordan keltirgan narsalarini xotiniga berib, o'zining ko'hnalarini chiqarib, Ravshanbekka kiydirib, xotiniga: "Mana bu qul, lekin haqiqatda qul emas. Sabab bilan Yovmitdan keltirilib sotilgan. Asli turkman, bu bizga xudo bergan xizmatkor. Buni qul deb qaynimni haqorat qilma", — deb tayinladi. Hiloloyga ham: "Bu qul asli qul emas, turkman bolasi. Aka deb yur, ko'nglini og'ritma", — deb tayinladi. Shuytib gapning qisqasi, Ravshanbek Gajdumbeknikida qul bo'lib, hovli xizmatini qilib yura berdi. Ana shuytib, Gajdumbek bo'lsa, podsholikda amaldor, jebachi, ko'p ishli odam, Ravshanbekning noni, choyidan xabar olguvchi Hiloloy. Ana endi Hiloloyning kundan kunga Ravshanbekka shafqat va muhabbati ortar edi. O'zidan o'zi Ravshanbekning sini-sinbati Hiloloyni kun sayin o'ziga tortar edi. Ravshanbekning ham Hiloloyga hushlari og'ib yurar edi-yu, lekin olama-jomakor kiyimi bilan, qullik holi bilan o'zini Hiloloyga teng emas, Hiloloy ardisari menday qulni ko'ziga ilmas, deb ma'yusona, o'g'rince teshik va shanlog'lardan qarab yurar edi. Hiloloy bo'lsa, Ravshanbekni zimdan suyib, bu g'ayri yurtlarda o'ziga hamdam topmay, juda bo'y yetib ketgan qiz emasmi, asli turkman bolasini o'ziga teng bilib, ichi kuyib, akam meni berganda ham shu Ravshanday yigitga beradi-da, deb qanday qilib o'z dard-u holini Ravshanbekka bayon qilishning hisobini topmay, isitmasi gurpillab yurar edi.

Kunlardan bir kuni Hiloloy mehmonxonaning sufjasidan turib, hovlini supurib yurgan Ravshanbekka qarab, bahona qilib, bir necha joydan timsol keltirib, bir so'z dedi:

Ravshan, qara Badbaxtning beliga,
Qorlari eribdi, bahor bo'libdi,
Alvon-alvon jong'oshinlar bargiga
Shudring tushibdi, chiqsuv¹ to'libdi.

Bulbullar qo'nibdi daraxt guliga,
Turli-turli sano olib tiliga,

Do'stim g'amgin, dushmanimni kuldirdi,
Bunda kelib bag'ri toshga tushmadim.

G'aflatda vaqtimda tuzoq otdilar,
Bandi aylab tirsagimdan chatdilar,
Aylanay baxtimdan — sizga sotdilar,
Sho'rim qisib qizilboshga tushmadim.

Otam yig'lab qoldi Yovmit elida,
Ne azoblar ko'rdim Asqar belida,
Ravshan qulning hamd-u sano tilida,
G'ayri yurtda bag'ri toshga tushmadim.

Qo'ng'ir salqin tushib Xunxor eliga,
Ko'ngillar bahriga bahor bo'libdi.

Issiq quyosh kamarlarni kesibdi,
Shu yoqqa turkmandan shamol esibdi,
Bir nimadan mening bag'rim isibdi,
Ko'ngillar bag'riga bahor bo'libdi.

Shamol tursa, bodomchalar shinkillar,
Mehmon kelmak bo'lsa, quloq chinkillar,

¹ Shudringdan keyin dov-daraxtlar, o't-o'lanlar barglaridan tomayotgan tomchilarni chiqsuv deyiladi.

Qaldirg'och g'ijirlab, to'rg'ay zinkillar,
Ko'ngillar bahriga bahor bo'libdi.

Baxshi terma to'qir yurak kuchidan,
Ko'ngil o'char orzu-havas puchidan,
Tong shamoli turar tog'ning uchidan,
Ko'ngillar bahriga bahor bo'libdi.

Bu so'zni Ravshanbek Hiloloydan eshitib:

— Ha, ko'klam bo'lariga bo'lgan, lekin men bir qul bo'lsam, tabib bo'lmasam, bilmasam, senda qanday dard bor, unga qanday davo bor, — deb zor-zor yig'lab, Hiloloyga qarab, bir so'z dedi:

Hiloloy, qo'zg'ama ichki dardimni,
Kasalingning davosini na bilay,
O'z boshimman o'zimdirman ovvora,
Darding nayu, davosini na bilay.

Qul deganning ishi xizmatda turmoq,
Nuri kuramog'u hovli supurmoq,
O'zini cho'pdan ham, xasdan ham past ko'rmoq,
Darding nayu, davosini na bilay.

Qul degan xo'jayin erkiga banda,
Oyog'ida choriq, egnida janda.

Ravshan asli sayiszoda sinchi emasmi, allaqachon Hiloloyning ichki dardini bilib qo'ygan edi. Shunda ham o'zining qulligini bo'yniga olib, bu voqealarni o'zidan qochirib, shunday degan edi. Ammo Hiloloy Ravshanbekni hali ongsiz, nodon, deb bilib, Ravshanbekka qarab: "Menga bu qizilbosh yurtining tabiblari kerak emas, menga faqat sen tabiblik qila olasan", — deb zor-zor yig'lab, bir so'z dedi:

Ravshanjon, o'zingsan takkon, tabibim,
Dardimga davo qil bugun, chirog'im,
Qizilbosh tutmasdan qorday tanimni,
Dardimga davo qil, Ravshan chirog'im.

Ilohim ochgayda bandi yo'limni,
Dushmanlar tutmasin bunda qo'limni,
Senga bag'ishlayin jon-u dilimni,
Dardimga davo qil, Ravshan chirog'im.

So'z so'zlagan menday nozik adodi,
Tanni tanga qo'shgan ustoz dodi,

Bu so'zni eshitib, Ravshanbek bechora o'z soyasidan hurkib-qo'rqib, Hiloloyga yalinib, qulni qul holiga qo'y, deb zor-zor yig'lab, bir so'z dedi:

Bu yerlarga qul bo'p kelgan bechora,
Qancha o'rtansang ham netay, na chora,
Meni deb, jon bekach, bo'lma ovora,
O'z holimga qo'ygin bunda, Hiloloy.

Dashtdan kelar g'azaloyning sadosi,
Hiloloyning bormi dardin davosi,
Bahorkarda ekan ular ma'vosi,
Ko'ngillar bahriga bahor bo'libdi.

Shomgacha ishlamoq, turib azonda,
Darding nayu, davosini na bilay.

Tabib ko'p, takkon ko'p Xunxor elida,
Taxtasi oldida, maqto'v tilida,
G'amdin bo'lak na bor qulning dilida,
Darding nayu, davosini na bilay.

Tabiblar dardingni bilmaymi, axir,
Men bir diyorimdan ayri musofir,
Ravshan janda kiygan g'arib bir faqir,
Darding nayu, davosini na bilay.

Boqishing bag'rimga bir o'q qadadi,
Dardimga davo qil, Ravshan chirog'im.

Barcha maxluq jufti bilan bop bo'lar,
G'iybatchining ishi, ermagi gap bo'lar,
Bir qiyo boqmasang, Hilol sop bo'lar,
Dardimga davo qil, Ravshan chirog'im.

Endi sharm-u hayolarni tashlayin,
Seni yaxshi ko'rib ko'zim yoshlayin,
O'zgani demayin, o'zing ushlayin,
Dardimga davo qil, Ravshan chirog'im.

Tuman daryosiday toshib to'lmagin,
Bir g'arib qulingga ko'ngling bo'lmagin,
Men-ku asli o'lgan odam hisobi,
Sen o'zing bekorga halak qilmagin,
O'z holimga qo'ygin bunda, Hiloloy.

Bahorda ochilgan bog'da loladi(r),
Shukur qing barisini har kim oladi,
Behudaga joning nobud bo'ladi,
O'z holimga qo'ygin bunda, Hiloloy.

Bu ishing akangman yangang bilmaymi,
Bilib turib seni nobud qilmaymi,

Yashirinchi gunoh oshkor bo'lmaymi,
O'z holimga qo'ygin bunda, Hiloloy.

Ravshan qul yig'laydi senga zor-zor,
Qulingman, ilgimda nima ixtiyor,
Holimni choqlamay bo'lmay gunohkor,
O'z holimga qo'ygin bunda, Hiloloy.

Bu so'zni Hiloloy Ravshanbekdan eshitib: “Ravshanjon, jonginam, agar shu bugun ko'nglimni olmasang, hojatimni ravo qilmasang, hasratingda halok bo'laman. Tongla qiyomatda qo'lim yoqangda bo'ladi”, — deb zor-zor yig'lab, Ravshanbekka yalinib, imranib, Hiloloy bir so'z dedi:

Musofir yurtida men ham g'aribman,
G'ariblikda munglik bo'lib yuribman,
Seni ko'rib jon-u dilim beribman,
Toqatim toq bo'ldi, Ravshan, rahm ayla.

Qizil gul ochilar g'unchadan g'uncha,
Toqatim yo'q tag'i gul ochilguncha,
Ko'zimdan oqqan yosh misli targ'uncha,
Sabrim tamom bo'ldi, Ravshan, rahm ayla.

Xunxor elda kimga tengu toy bo'ldim,
G'amning botqog'iga botdim, loy bo'ldim,
Husningga eridim misli moy bo'ldim,
Shu bugun agarda holim so'rmasang,

Ajalning otiga mindim, shay bo'ldim,
Toqatim toq bo'ldi, Ravshan, rahm ayla.

Oting Ravshan, o'zing ravshan chirog'im,
Ka'bamsan, jonimsan, ko'nglim qarog'im,
Sensiz bu dunyoda yo'qdir turmog'im,
Sabrim tamom bo'ldi, Ravshan, rahm ayla.

Kulib boqishingga beray jonimni,
Qo'rqmay tut, baxsh etdim senga tanimni,
Bo'lmasa, ol pichoq, boshqa iloj yo'q.
O'z qo'lingman oqiz bag'ir qonimni,
Toqatim toq bo'ldi, Ravshan, rahm ayla.

Hiloloy toza beorom, betoqat bo'lib yig'lay berdi. Ravshanbekning nazari Hiloloyga tushib, shunday go'zal, shunday barno nozaninning elanib, imranib yig'layotganiga rahmi kelib, xudo biladi, shunday tashnai visol bo'y yetgan ko'nglini ovlamoq balki savob bo'lsa kerak, deb Hiloloyga mayil qilib, sochlarini siladi. Hiloloy ham o'zini Ravshanbekning quchog'iga tashladi. Shunday qilib, Ravshanbek bilan Hiloloy to'pishib, ovloq mehmonxonada quchoqlashib, olamdan bexabar ko'ngil olishib, barcha tashvish-mehnatlarni unutib, mehmonxonada uxlashib qoldilar. Endi Gajdumbekdan eshiting.

Gajdumbek jebachi qo'riqda dehqonchilik qilayotgan turkmanlarning oldiga ketgan edi. Bir-ikki kun turkmanlarnikida mehmon bo'lib, bugun qaytib hovlisiga kelsa, hovlida mollar suv ichmagan, hovlining yarmi hali supirilmagan. Gajdumbek: “Nega bunday ekan. Bechora Ravshan ukam horib mehmonxonada uxlab qolgan bo'lsa kerak”, — deb otdan tushib, otini o'zi bog'lab, Ravshanni uyg'otayin, deb asta mehmonxonaga kirsam, Hiloloy bilan Ravshan mahkam quchoqlashib, olamdan bexabar, uxlashib yotibdi. Shunda birdan Gajdumbekning qoni qaynab, achchig'i kelib, xanjarini g'ilofidan sug'irib, Hiloloy bilan Ravshanbekning kallasini qo'shasiga kesib tashlamoqchi bo'lib, bir choqladi-yu, lekin shunday ikki chiviq-day yoshlarni nobud qilib tashlagani ko'zi qiymay, agar indamay qo'yaqolsa, yana g'ayurligi qo'ymay, oriyat-nomus degan gap bor, qo'lida shamshir Hiloloy bilan Ravshanbekka qarab bir chirpinib turgan pil-lasida, birdan Hiloloyning ko'zi ochilib ketib, Gajdumbekka qarab, yalinib: “Akajon, Ravshanda gunoh yo'q, gunoh menda, o'ldirsang meni o'ldir, Ravshanga indama”, — deb o'zini Ravshanbekning ustiga tashlab, zor-zor yig'lab, bir so'z dedi:

Akajon, indama gunohsiz qulga,
Sharmanda singlingman, ayib o'zimda,
Asli juvonmarg bo'p o'lmakka loyiq,
Sharmanda singlingman, ayib o'zimda.

Odil qul, insof qil, Xunxor elida,
Asirmiz hammamiz shohning qo'lida,
Munofiqlik yo'qdir singling dilida,
Sharmanda sho'rliman, ayib o'zimda.

Kim yomon deb aytar urug'-elini,
Yoqtirmayman qizilboshning ulini,
G'ayri dinning bekozodiga tekkancha
Men o'zim xohladim turkman qulini,
Sharmanda singlingman, ayib o'zimda.

Taklif qildim, mayxonaga kir, dedim,
O'z qo'lingman menga sharob ber, dedim.
Bu gunoh o'zimdanda bo'ldi, akajon,
Dinim, elim, urug'imni bir, dedim,
Sharmanda sho'rliman, ayib o'zimda.

O'zligimdan qora qildim yuzimni,
Qon yoshga to'ldirdim shahlo ko'zimni,
G'ayri dinlar bosmasin deb izimni,

Ravshanga topshirgan edim o'zimni,
Sharmanda singlingman, ayib o'zimda.

Mushtiparman, rahm aylagin holima,
Musofir yurtida, jism-u jonima,
Og'am sen, otam sen, Asqar tog'imshan,
Shafqat qilib jilov solma yo'lma,
Sharmanda sho'rliman, ayib o'zimda.

Hiloloy der boqqin arz-u dodima,
Gugurt urma siyamdagi o'tima.
O'ldirsang, o'laman, kechsang, qolaman,
Ko'ngil berdim o'z qabilim-zotima,
Sharmanda singlingman, ayib o'zimda.

— Akajon, ham og'amsan, ham otam o'rnida meni tarbiya qilib, katta qilgan otamsan. Bu musofir yurtida o'ldirsang, o'lib ketaman, kechirsang, o'lmay qolaman. Ravshanda gunoh yo'q, menda,— deb mo'ltmo'lt yig'laganida Hiloloyning ko'zidan tomgan qatra-qatra yoshlari Ravshanbekning yuziga tomib, Ravshanbek shunday uyg'onib, ko'zini ochib qarasa, Hiloloy akasi Gajdumbekka qarab, gunoh menda, deb yig'lab turibdi. Gajdumbek ham shardan tushub, Hiloloyning aytgan so'zlariga qanoat hosil qilib turib edi, birdan Ravshanbekning uyg'onib qolganini ko'rib, Gajdumbek indamay, tashqariga chiqib ketdi. U ichkari hovlisiga o'ta solib, bu gaplardan xotinini xabardor qilib: “Tez borib Hiloloy bilan Ravshanga ayt, men Ravshanni ozod qilib, ichkuyov qilaman. Tez bor, mabodo sharmandalikdan bir hodisa bo'lib qolmasin, — deb o'zi ko'chaga chiqib ketdi. Gajdumbekning xotini darrov mehmonxonaga o'tib, Hiloloy bilan Ravshanbekka kulib: Ha, yoshlik-da, xafa bo'lmanglar, hayotda shunday-shunday bo'ladi-da. Ravshan, xafa bo'lma, Gajdumbek seni ozod qilib, ichkuyov qilib olar emish,”— dedi. Bu xabarni eshitib, Ravshanbek ho'ng'rab yig'lab yubordi. Shunda Ravshanbek nima dedi:

G'ayri yurtga tushgan edim qul bo'lib,
Shodmon etdi ko'nglim olib turkmanim,
Asli zotim, qabilam bir, elim bir,
Mehribonim, jonim ka'bam, turkmanim.

Xunxor elning yo'li baland-past ekan,
Gajdumbek yakka bir zabardast ekan,
Zar qadrini zargar bilar degani
Haq ekan, haq ekan, haqqa rost ekan,
O'lmasin, har yerda bo'lsa turkmanim.

Bir ojiz quldirmen, yo'riq-jo'nim yo'q,
Yovmit elda bir ul edim, minim yo'q.
Ham akam, ham otam bo'lsin Gajdumbek,

Shundan boshqa og'am ham yo'q, inim yo'q,
Har yerda himmati baland turkmanim.

Musofir bandalar ishi nadomat,
Har kuni yuz hasrat, yuz bir qiyomat,
Bandining manglayin ochdi duch kelib,
Xunxor elda Gajdumbekday vallamat.

Ravshan qul musulmon, xudoga banda,
Agarchi bo'lsa ham yo'qsul, aftoda,
Vos-vos urib bo'lgan edim sharmanda,
Gajdumbek bir vallamat ekan-da.
Xizmatin aylayin jon bo'lsa tanda.

Ana endi Gajdumbekning xotini Ravshanbek bilan Hiloloyga: “Nima, sizlarning bu ishlarini Gajdumbek bilan mendan boshqa hech kim bilmasa, hali bu yog'i o'z-o'zimiz-ku, Gajdumbek qulini o'z urug'idan bo'lgani uchun ozod qilib, o'ziga ichkuyov qilib olibdi, deydi-qo'yadi. Olam guliston. Shuning nesiga xafa bo'lib o'tirasizlar,”— deb bir xil yaxshi gaplardan gapirib ko'ngillarini ochib o'tiribdi. Gajdumbek qo'riqdagi turkmanlarga bir boruvchi kishidan noma yuborib, o'zi qizilbosh qozisidan Ravshanbek bilan Hiloloyga nikoh qiydirib, kechqurun hovlisiga qaytdi. Shu kechqurun araz urishganday

¹ Jahldan, yomon fe'ldan.

bir-birlariga indashmay tongni ottirib, Gajdumbek erta bilan ikkita g'ulimi qo'yni so'yib, katta qozonga go'shtni solib, sho'rvani pishira berdi. Gajdumbekning xotini quyruq moyga so'lqillatib yumshoq patirni pishira berdi. Tush og'a qo'riqdagi turkmanlar ayol, bola-chaqalari bilan yetib kelishdi. Gajdumbekning xotini bilan Hasanbekning xotini Hiloloyga juft yanga bo'ldi, shuytib, g'ayri yurtida rasm-rusmini o'tkazib, otam-enam qilib, ikki yoshni qo'shib qo'yishdi. Ertasiga turkmanlar qo'riqdagi ovullariga qaytib ketayotganida, Hasanbek Gajdumbek akasiga kuyovni bizning ovulga ziyofatga olib bor, deb mehmonliqqa taklif qilib ketdi. Shuytib oradan o'n, o'n besh kuncha o'tib, Ravshanbek Gajdumbeknikida ichkuyov bo'lib, o'rganishib ketgandan keyin Gajdumbek Hasanbeknikiga mehmonlikka olib keldi. Shuytib, Gajdumbek bilan Ravshanbek ikki suvoriy yo'rg'aga minib, suvday oqishib, dala-dashtlarga boqishib, tush-tushda qo'riqda dehqonchilik qilayotgan turkmanlar ovuliga yetib bordilar. Hasanbek mehmonlarni tushirib, katta bir boqma qo'yni so'yib, mehmonning oldiga, deb barcha kal-u ko'r og'aynilarini chaqirdi. Turkmanlar: "Hay, yuringlar, Hasan og'anikiga Ravshanbachcha kelibdi", — deyishib yig'ilib, Hasanbeknikiga kelishib, mehmonlarni juda siylashib, bu kunisiga har biri uloq-serka so'yib, navbatma-navbat mehmonlarni chaqirayotibdi. Ovqat bosti qilib, ko'k choyni achchiq-achchiq damlashyapti. Yangi-kelinlar oq tamakidan chilimga solib, burqillatib tutatib kelayotir. Shunday paytlarda turkman ilojini topsa, agar ertan molsiz qolsa ham, bir jonliq so'yadi. Faqat yo'qchilik odamning ko'zini chimillatib, pichoq sanchganday qilib qo'yadi. Shuytib, gapning qisqasi, Gajdumbek bilan Ravshanbek turkmanlarga uch kun mehmon bo'lib, to'n kiyib, qo'lro'mol olib, juda izzat-ikrom bilan, uchinchi kuni ertalab Xunxor shahriga qarab qaytdilar.

Ana endi Gajdumbek bilan Ravshanbek bir shahar bo'lsa kechgaya yetarmiz-da, deyishib yo'ldan chiqib, qir-sahrolarni aylanib-aylanib bir eski qo'rg'onning ustidan chiqib qolib, shu yerda ikkovi ham suvori yo'rg'alarini o'tga qo'yib, qo'rg'onning do'ngligiga chiqib dam olib, tomosha qilib o'tirdilar. Shunda Ravshanbekning ko'zi bir otning katta suyagiga tushib qolib: "Shu ot o'z vaqtida tulpor bo'lgan ekan. Axiri shu yerda bir katta so'g'ish bo'lib, bu tulpor o'lgan ekan. Qancha odam, qancha otning suyagi shu qo'rg'onning atrofida ko'milib yotibdi. Ha, bu bevafo dunyoning qiladigan ishi oxiri shu ekan", — deb zor-zor yig'lab, Gajdumbekka qarab, bir so'z dedi:

O'tar dunyo odim-odim,
O'z shavqida yashab har kim,
Sarbozor yurib betinim,
Bo'lgan ekan shu yerlarda,

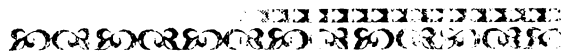
G'azab olib alangalar,
To'kilib aqcha-tangalar,

La'l-javohir, sangalar,
Bo'lgan ekan bu yerlarda,

Baland-baland oq ravoqlar,
Uzun minorlar, peshtoqlar,
Eramga o'xshash chorboqlar,
Bo'lgan ekan bu yerlarda.

Shuytib, Ravshan shu qo'rg'onda Gajdumbekka: "Mana bu yer jebaxona, bu yer qo'rg'on, bu yer to'pxona, bu yer falon, bu yer piston bo'lgan ekan", — deb hammasini ko'rsatdi. Shuytib kun og'ib, Gajdumbek bilan Ravshanbek shaharga qaytib ketdilar. Kechqurun Gajdumbekning hovlisiga yetdilar. Endi gapni turkmanlardan eshitib.

Ravshanbekning eski qo'rg'onda aytgan gaplari sekin-sekin turkmanlarning qulog'iga eshilib, ignaday gapni tuyaday qilib yuborishga turkman usta emasmi, qo'riqdagi turkmanlar orasida. "Ravshan sinchi emish, asli Jig'alibekning bolasi-da. Odamlar Jig'alibekni ham Yovmitga xon bo'lmasdan avval juda ham otboz-sinchi der ekan. Ravshan toza avliyotob odam emish. Hatto burungi zamonda o'tib ketgan otning ranglarigacha bilar emish", — degan gaplar gurullab, hangoma bo'lib ketdi. Bu gap borib Xunxor podshoning qulog'iga ham yetdi. Darrov vazirlari bilan maslahatlashib: "Gajdumbekning ozod qilgan quli Ravshan shunday-shunday sinchi emish. Uning sinchligidan foydalanaylik, o'z qo'limizdagi odam", — deyishib, Xunxor shohning farmoni bilan Gajdumbekka: "Ozod qilgan quli bilan bizning oldimizga kelib ketsin", — deb odam yubordi. Gajdumbek amri podsho vojib, deb Ravshanbekni ergashtirib, Xunxorshohning xizmatiga bordi. Shunda Xunxorshoh Gajdumbekka qarab: "Biz Ravshanni sinchi deb eshitdik. Agar ruxsat bo'lsa, bizning tabladagi otlardan tulpor ayirib bersin", — dedi. Gajdumbek: "Mayli, bizlar bir faqiringizimiz, amri podshoh vojib. Nima desangiz, qilmay choramiz yo'q", — dedi. Xunxorshoh: "Bo'lmasa, sayislar, Ravshanni tablaxonaga olib boringlar. Otlardan tulpor ajratib bersin. Keyin qaytarib

mening oldimga olib kiringlar. Ungacha Gajdumbek shunda turadi”, — deb farmon qildi. Xunxorshohning sayislari Ravshanni ergashtirib, podsholikning tablaxonasiga olib kirdilar. Xunxorshohning tablaxonasida o‘ttiz ming ot qator bog‘log‘lik turar edi. Sayislar otlarni birma-bir ko‘rsatib o‘taberdi. Ravshanbek shu o‘ttiz ming otning ichidan uchta tulpor tanladi. Bir qaracha kar ot. Agar bir to‘xtasa, qaytarilib chopmay qoladigan. Biri ola ot. Kunga qarab chopa olmaydigan. Biri oq ot, toshloqda chopa olmaydigan. Bulardan boshqa otlarning hammasini tulpor emas, deb sayislar bilan birga Ravshanbek Xunxorshohning xizmatiga qaytib borib: “Shohim, buyurgan farmoningizni bajarib, otlaringizni ko‘rib chiqdim. O‘ttiz ming otingizning ichida uchta tulpor bor ekan. Ular ham bo‘lsa aybdor”, — deb Xunxorshohga qarab, bir necha joydan timsol keltirib, bir so‘z dedi:

Ko‘rib chiqdim otlaringni birma-bir,
Hammasi ham jobi ekan, sultonim,
Uchta tulpor, uchovi ham nuqsonli,
Shular juyruktobi ekan, sultonim.

Uchovi ham chopqir otni tutolmas,
Poyga bo‘lsa, pilgasiga yetolmas.
Chin tulpor topilsa, undan o‘tolmas,
Shuytib bari bekor ekan, sultonim,

Bekorga boqibsan o‘ttiz ming otni,
Shularman qo‘riyib bu mamlakatni,

Bari ishin qilmas bir tulpor zotni,
Shuytib ishing bekor ekan, sultonim.

Odamlaring ot yaxshisin bilolmas,
Bilganda ham uni tulpor qilolmas,
Bu otlaring, yov kelsa, duch bo‘lolmas,
Shon-shavkating bekor ekan, sultonim.

Bu so‘zlarni Ravshan sinchi so‘zladi,
Pastda turib yuqorini ko‘zladi.
G‘ijinim kelgandan avjim qo‘zg‘adi,
Davlating bemador ekan, sultonim.

Bu so‘zlarni eshitib, Xunxorshohning har murti sixday bo‘lib, qahri kelib, ilonday zahri kelib: “Voh, hali sen turkman, bizning otlarni, shon-u shavkat, podsholigimizni kamsitadigan bo‘ldingmi? Mirg‘azablar, bu haddidan oshgan o‘r turkman bog‘langlar. Bu ozroq qul bo‘lgani uchun ko‘zi g‘ilaylashibdi, ko‘zini yaxshi bir dog‘langlar, — deb buyurdi. Shunda Gajdumbek Xunxorga qarab: “Shohim, men buni ozod qilganimdan qo‘limda qozingizning qog‘ozi bor. Agar buning ko‘zini dog‘latsangiz, xunini to‘laysiz”, dedi. Shunda Xunxorshoh: “Mayli, Ravshanning ko‘zining xunini to‘layman”, — deb mirg‘azablarga buyurib, bir otashkurakni olovda qip-qizil qizdirib, Ravshanning ikki ko‘ziga otashkurakning ikki uchini bostirdi. Ravshan bechoraning ikki ko‘zi oqib tushib qoldi. Shunda Xunxorshoh Ravshanga qarab: “Ko‘zingning xuniga endi besh yuz tilla beraman”, — dedi. Xuddi shu palla ko‘chadan bir yo‘lovchi bir o‘lay-o‘lay degan oriqlik cho‘bir otni minib, ohista-ohista o‘tib borar edi. Yo‘lovchining oti asli tulpor bo‘lib, boquvini topmay, shunday holga tushib qolgan edi. Ravshan ko‘r bechora, podshoning saroyida o‘tirib, ko‘chadan o‘tayotgan holvachining oti tulpor ekanini otning yurish ovozi tanib, Xunxorshohga qarab: “Ko‘zimning xuniga shu ko‘chadan o‘tayotgan holvachining otini olib bersang, roziman. Besh yuz tillangni olmayman”, — deb Ravshan ko‘r Xunxorga bir so‘z dedi:

Eshit, shohim, faqir arz-u dodini,
Saharlar aytayin haqning yodini,
Yerga tashlamasang og‘zim bodini,
Besh yuz tillangni nima qilaman,
Olib bergin holvachining otini.

Bir ot o‘tar saroyingning sirtidan,
Almashib sotilgan arab yurtidan,
Talab qildim, odam yubor ortidan,

Besh yuz tillangni nima qilaman,
Olib bergin holvachining otini.
Devor orqasidan bir ot o‘tadi,
Shu cho‘birni ko‘nglim talab etadi,
Besh yuz tillangni nima qilaman,
Olib bergin holvachining otini.

Ko‘r bo‘ldim, ko‘rlikdan endi o‘laman,
Ko‘r bo‘lsam-da otning turin bilaman,
Ul cho‘birni bering, rozi bo‘laman,
Besh yuz tillangni nima qilaman,
Olib bergin holvachining otini.

¹ Nishonaga.

Ravshan ko'r der, bersang ko'zim xunini,
Siylab-siylab o'lay bir ot tanini.
Sir ko'chadan eshitaman unini,

Besh yuz tillangni nima qilaman,
Olib bergin holvachining otini.

Shunda Xunxorshoh Ravshan ko'rning bu so'zini eshitib: "O'zini sayissinchi tutgan turkman bachchag'ar, mening o'ttiz ming arillagan arg'umoq otlarimdan tulpor ayira olmay, ko'zidan ayrilib, endi o'r yog'ini bermay, turkmanni sinchi desin, deb ko'chadan o'tgan holvachining otini tulpor, deb javraydi. E, kallangdan turkman, o'layotganda ham ot, deb o'ladi. Aqli bo'lmasa, besh yuz tillaga necha ot oladi. Oq yoqmas ahmoq. Kel, o'zidan ko'rsin", — deb amaldorlariga: "Boringlar, o'sha ko'chadagi holvachining otini bir nima berib, rozi qilib olib kelib, shu Ravshan ko'rga beringlar", — deb buyurdi. Amaldorlar aylanib ko'chaga chiqishsa, bir holvachi oriq, go'shti-go'shtiga yopishgan, suyagi-suyagiga qapishgan, hillanglagan, cho'pday beyarashiq otni minib, bir xurjun holvani ortib, ko'cha bilan irg'aldirib borayotir. Amaldorlar: "Holvachi bobo, to'xtang", — desa, holvachi:

"Bular meni so'roq qilgani, toshlarimni tekshirgani kelayotir", — deb qo'rqib qolib: "Ha, bolalarim, menga shafqat qilinglar. Jo'jabirday jon, bir kun ko'rishga shu kasbni qilib yuribman, hech kimga xiyonat qilmayman, toshlarim ham to'g'ri. Mana bu toshim — choyraki, bu — nimqurt, bunisi — nimchaki, mana bunisi — kasir, bu — bir misqollik", — deb dovdirab qoldi. Amaldorlar holvachiga yetib borib: "To'xtang, holvachi bobo, bizlarning toshingiz bilan ishimiz yo'q. Bizlar podsholikka shu otingizni so'raymiz", — dedilar. Holvachi quvonib: "He, o'zi bir o'lasini ot edi. Podshoning boshidan sadaqa. Olib ketinglar, bolalarim. Ish qilib meni gunohkor qilmasanglar, bo'lgani", — deb otidan tushib, holvasini ham tushirib olib, otini yugan-abzali bilan amaldorlarga berdi. Amaldorlar holvachiga ellik tilla sanab berdi. Umrida ellik tillani ko'rmagan holvachi nima bo'lganini bilmay, boshini eshikka urib, teshikka urib qoldi. Amaldorlar holvachining otini olib, Xunxorshohning huzuriga qaytdilar. Holvachining ko'rsiz otini ko'rib Xunxorshoh: "Gajdumbek, ol cho'birni, tentagingni mindirib ket, — deb xitob qildi. Gajdumbekning qatoridan bir misqol ham qolmay, g'ing demay o'tirib edi, qorabo'jining oldidan qutulganday dim indamay, o'rnidan turib, cho'birga Ravshan ko'rni mingizib, o'zi cho'birni yetaklab, hovlisiga qaytdi. Hovlisiga kelib tushib, Hiloloy va Gajdumbekning ayoli, bola-chaqasi, bu musofir yurtida ko'rgan xo'rliklariga hasratlashib, bir maydon yig'lashdilar. Tosh qattiqmi, bosh qattiq, deganday ko'nmay iloj bormi, ko'zda yosh bo'lsa, yig'latadi-da. Yosh ham, umid ham tugatilgandan keyin kishi nimani yig'laydi. Shuytib, bu bechora turkmanlar ham ko'nikib, tinchlangandan keyin Gajdumbek Ravshan ko'rga: "Ardisari' ko'zingdan ayrilgandan keyin bekorga Xunxor zolimning besh yuz tillasini olmadingda. Bir umr ro'zg'oringga dastmoya bo'lar edi", — dedi. Ravshan ko'r: "Shu ot Xunxor zolimning besh yuz tillasidan a'lo", — deb bir necha joydan timsol keltirib, shunday dedi:

Juft taxlab' gapirmak so'zning naqshidir,
Buni aytgan qancha shoir-baxshidir,
Zolimning tillasin olib yegancha,
Ora cho'lda ochdan o'lgan yaxshidir.

Bu elda xushomad qo'shma so'zingga,
Ha demay farzi qaytar o'zingga,
Bu oriq ot asli tulpor jonivor,
Anchayin deb ilmasang-da ko'zingga.

Chopishi bor uchar qushdan ziyoda,
JimiYGanda qarchig'ayday qiyoda,

Shu ot bor, qolmaymiz Xunxor orada,
Endi sira xafa bo'lma, Gajdumbek.

Shu ot bor yetkirar Yovmit eliga,
Dah deganda chiqar Badbaxt beliga,
Bandi etmas qizilboshning qo'liga,
Endi aslo xafa bo'lma, Gajdumbek.

Shu ot ziyod bunda o'ttiz ming otdan,
Kamligi yo'q hargiz sinu sinbatdan,
Qochsa, qutiladi har nechuk zotdan,
Endi sira xafa bo'lma, Gajdumbek.

Shuni minib bu yerlardan ketamiz,
Baland-baland bellaridan o'tamiz,

¹ Baribir.

² Juftlashtirib (ikkilik qilib) aytmoqchi.

O'lmasak, tug'ilgan elga yetamiz,
Endi aslo xafa bo'lma, Gajdumbek.

Uy-ko'chimiz barin olib ketamiz,
Takali Yovmitning yo'lin tutamiz,
Borib yurtimizda maskan etamiz,
Endi sira xafa bo'lma, Gajdumbek.

Qozonga yondoshsang, yuqar kuyasi,
Zahar-zaqqum zolimlarning soyasi,

Shu tulporni minib qochib ketamiz,
Bu yer misli ajdahorning uyasi.

Yig'laydi Ravshan ko'r, g'amgin yig'laydi,
Sening ham ko'zingni bir kun dog'laydi,
Shu ot agar tarbiyatlab boqilsa,
Qancha bo'lsa bergan yeming haqlaydi,
Ravshan agar minsa shuning beliga,
O'zini Yovmitga yetgan chog'laydi.

— Agar shu otni men aytganday qilib tarbiya qilinsa, qirq kunda tayyorlangan bir tulpor bo'lib yetishadi. Holvachi bu otni boqishni bilmay, xor qilib yurgan, — dedi. Bu so'zlarni Gajdumbek Ravshan ko'rdan eshitib, o'zining ham bola-chaqasi bilan turkmanga borib vatan etgusi, iloji bo'lsa, shu badbaxt qizilbosh zolimlarning yurtidan qutilib ketgusi kelib: “Bo'lsa, bo'lar ekan, bo'lmasa hamishagi Xunxorning ixtiyori-daligim”, — deb Ravshan ko'rga: “Mayli, aytganing bo'lsin. Lekin sen bir ko'r odamsan, menga bu otni tarbiya qilishning tartibini o'rgat”, — dedi. Ravshan ko'r: “Otni qirq kun kun tegizmay, har kuni ikki kosa arpa, bir satil tuya ayroni, ichganicha suv, tartibi bilan beda berib boq. Qirq kundan keyin ko'ramiz”, — dedi. Gajdumbek Ravshan ko'rning aytganiday qilib otni boqa berdi.

Bir kun Gajdumbekning shakkokligi tutib: “Qani, shu sinchimikan, bir bilayin”, deb jo'rttaga tabla-xonasining tepasidan bir kaftcha joyini teshik qilib qo'yib, otning sag'risiga gartakkina kun tekizib qo'ydi. Qirq kun tamom bo'ldi. Ot binoyigina to'lishib, ot surobi bo'lib qoldi. Otni Ravshanga ko'rsatdi. Ravshan ko'r qo'li bilan siypalab, otning sag'risidagi kun tekkan joyini bilib: “Mana bu yeriga qo'lning kafticha kun tekizib qo'yibsan. Qirq kunlik mehnating kuyibdi. Endi otni boshqatdan qirq kun kun tekizmay boqmasang, bo'lmaydi”, — dedi.

Gajdumbek Ravshan ko'rning haqiqiy sinchi ekanligiga qoyil bo'lib, yana boshqatdan otni kun tekizmay avvalgi tartibda qirq kun boqdi. Qirqinchi kuni otni tabladan chiqarib, Ravshan ko'rga ko'rsatdi. Ravshan ko'r otni siypab ko'rib: “Endi kamligi qolmabdi. Endi yarim kechada borib, podshoning qasridan irg'itib kel”, — dedi. Gajdumbek yarim kechada otni abzallab, ustiga minib, ko'cha bilan podshoning ko'shkiga borib, shunday balandga, tepasiga qarasa, odam telpagi tushguday. Gajdumbek shunda tavakkal, deb otga bir qamchi urgan edi, ot sharp etib sakrab ko'shkning narigi yog'iga tushdi. Gajdumbek quvonib: “Ha-ha, bachchag'ar, oltin ot ekansan”, — deb otga yana bir qamchi urgan edi, ko'shkning bu yog'iga dik etib oshib tushdi. Gajdumbek hovlisiga qaytib kelib, voqeadan Ravshanni xabardor qildi. Shungacha Xunxor: “Bu turkmanlarning boshqacha bir da'vosi borga o'xshaydi”, — deb hadik olib, darvozalarga maxsus odamlar qo'ygan edi.

Shunday qilib, Gajdumbek bilan Ravshan ko'r bu kechasiga otni shaharning devoridan irg'itib o'tmoqchi, avval Ravshan ko'rni Badbaxt tog'iga eltib, keyin Hiloloyni, keyin ayolini eltib, barchasi qutilib ketmoqchi bo'ldilar... Kech kirib, yarim oqshomdan oqqandan keyin Gajdumbek otga minib, Ravshan ko'r mingashib olib, Hiloloy bilan Gajdumbekning xotiniga: “Ertan oqshomgacha xotiri jam o'tira beringlar. Xudo o'ldirmasa, uch oqshomda Xunxordan butkul qutilamiz. Otimiz ishonimli tulpor”, — deyishib, Gajdumbek bilan Ravshan ko'r mingashib hovlidan chiqib ketdilar. Hiloloy mehrli ko'zi bilan Gajdumbek va Ravshan ko'rga yalt etib bir qarab, darvozasini qamab qola berdi. Endi gapni Xunxor shohning ayg'oqchisidan eshiting.

Ayg'oqchi ayyor qorong'i kechada ko'chadan suvday oqib bir otga mingashgan ikkita kishining o'tganini ko'rib, darrov mirshabboshisiga xabar berdi. Mirshabboshi darrov Xunxorshohga: “Bir ildam otga ikki odam mingashib, ko'cha bilan shamolday o'tib ketdi”, — deb xabar berdi. Shunda Xunxorshoh har murti shopday, o'rti ko'hna qopday bo'lib, qo'shin boshlig'iga: “O'ttiz ming askarni olib, hozirning o'zida shaharni o'rab ol. Bunday bemahalda mening shahrim ko'chasida mingashib yurgan kim? Mabodo Gajdumbek turkman bilan haligi sinchiman degan o'r-tik' bo'lmasin”, — deb farmon qildi. Qo'shin bosh-

¹ O'z so'zidan qaytmas.

lig'i o'ttiz ming askar bilan shaharni o'rashga otlana bersin. Endi Gajdumbek bilan Ravshan ko'rga kelsak, allaqachon shahanning to'qqiz paxsa devoridan otini irg'itib yo'lga tushgandan keyin Ravshan Gajdumbekka: "Endi otning jilovini o'z ketishiga qilib qo'ying, otni o'z holiga qo'ymay qistamang", — deb shu so'zni aytib borayotir:

Tark etaylik Xunxor mamlakatini,
Ilohim, ko'rmaylik dushman zotini,
Jilovin bo'shatgin endi, Gajdumbek,
Ko'rmak bo'lsang, ko'ring tulpor otini.

Eshit, Gajdum og'a, Ravshan tilini,
Shundan ko'zla Badbaxt tog'ning belini,
Nasib qilsa, ko'chib borib ko'raylik,
Loladay yashnagan turkman elini.

Jo'ndan hayda, aslo tezlik istama,
O'z holidan osha otni qistama,

Shunday damda ayo, og'a Gajdumbek,
Vasvasa o'ylarni hargiz eslama.

Ishongin Ko'ktemir otning kuchiga,
Yurishin ko'zlagin tog'ning uchiga,
G'ayrat qilib choshtgoh tushga yetishib,
Berkinaylik bir cho'ng'olning ichiga.

Quloq sol, Gajdumbek, Ravshan zoriga,
Ilohim, qolmaylik yovning origa,
Qani bir ko'r holvachining otini,
Jo'ndan haydab, qo'ygin ixtiyoriga.

Shunda Gajdumbek Ravshan ko'rdan bu so'zni eshitib, otning jilovini bo'shatib, Badbaxt beli tomonga to'g'rilab, o'z holicha qo'yib yubordi. Jonivor ot xuddi yulduzday oqib haydab ketdi. Shundan haydab, Gajdumbek bilan Ravshan ko'r tong bo'zaray deganda, Badbaxt tog'iga yaqinlashib qoldilar. Shunda Ravshan ko'r Gajdumbekka: "Qani, bir Xunxor tomonga nazar tashlab ko'r-chi, tinchlikmikan", — deb shu so'zni aytdi:

Ko'rman, ko'rinmaydi hech zot ko'zima,
Tog'dan yel urilar kelib yuzima,
Endi boq, Gajdumbek, mening so'zima,
Xunxor elga qara, u yon tinchlikmi?

Bahorkordan kelar to'rg'ay sadosi,
Uzoqlashgan o'xshar Xunxor orasi,
Ko'rinmaymi hech nimaning qorasi,
Xunxor elga boq-chi, u yon tinchlikmi?

Yuzga yaxtay tegar tog'ning shamoli,
Yo'liqsiz bizlarga baxtning jamoli.
Zamona bo'lmaydi ofatdan xoli.
Xunxor elga boq-chi, u yon tinchlikmi?

So'z aytaman, har na kelsa tilimga,
G'ayrat kamarimni bo'g'dim belimga,

Shu topda vahima tushdi dilimga,
Xunxor elga boq-chi, u yon tinchlikmi?

Hiloloyman yangam qoldi Xunxorda,
Kechgacha omonat g'ayri diyorda,
Toqat yo'q, ungacha senu men zorda.
Xunxor elga boq-chi, u yon tinchlikmi?

Yuragim havl olib, dursillab yonar,
Shu yoqmoqlik bilan ajab o'rtanar,
Ko'z yoshim daryo bo'p durni qizg'anar,
Xunxor elga boq-chi, u yon tinchlikmi?

Ravshan sho'rli ojizlikdan oh urar,
Do'stlar diydorini mahsharda ko'rar,
Yuragim o'zidan o'zi havl urar,
Xunxor elga boq-chi, u yon tinchlikmi?

Shunda Gajdumbek otning jilovini tortib, burilib Xunxor shahri tomonga qarasa, bir qora to'zang bosib kelayaptiki, hech qo'ying. Shunda Gajdumbek bu ne degan bir sir bo'ldi, deb qo'rqib, Ravshan ko'rga qarab, bir so'z dedi:

Qibla betni bosmish qop-qora to'zon,
Bilmayman berdimi mahshardan nishon,
Bir yomon alomat ko'rdim, Ravshanjon,
Qibla betdan kelgan tuman ne bo'ldi?

Bulutday qorayib ufqni tutdi,
Yuqori o'rladi, do'nglarga yetdi,

Yuragim bir ajab havl olib ketdi,
Qibla betdan kelgan tuman ne bo'ldi?

Yo bo'libdi qiyomatdan nishona,
Xudoyim bergaydi bizga omon-a,
Kam-kam yaqinlashib kelar bu yona,
Qibla betdan kelgan tuman ne bo'ldi?

Soʻz aytaman turqimizga munosib,
 Ilohim bizlarga yetmasin osib,
 Kam-kam yaqinlashib kelmakda bosib,
 Qibla betdan kelgan tuman ne boʻldi?

Bulut kelar choʻqtorilib tirkashib,
 Soat sayin qalinlashib burkashib,

Kam-kam yaqinlashib doʻnglardan oshib,
 Qibla betdan kelgan tuman ne boʻldi?

Bu qanday vahima, bu qanday ofat,
 Ishqilib bir yomon belgi-alomat.
 Gajdumbek der magar boʻlmish qiyomat,
 Qibla betdan kelgan tuman ne boʻldi?

Shunday Ravshan koʻr Gajdumbekdan bu soʻzni eshitib: “— Boʻlmasa, bizni arvoq uribdi. Biror bachchagʻar bizni koʻribdi. Darhol Xunxorshohga xabar beribdi. Xunxorshoh orqamizdan qoʻshin yuboribdi. Bu toʻzang Xunxorshohning qoʻshinlarining ot tuyogʻidan chiqqan chang. Endi, Gajdumbek ogʻa, ish koʻnglimizdagiday boʻlmay, chappa tushibdi. Hiloloy bilan yangamga bora olmaysan. Taqdir shu ekan. Ogʻa, endi ular Xunxorda koʻzidan osilib qoladigan boʻldi”, — desa, Gajdumbek qoʻrqib ketib: “Ravshanjon, sen Xiloloy bilan yangangning hasratini yeysan, hali oʻzimiz nima boʻlamiz, halizamon qoʻlga tushib oʻlamiz”, — deb qaltiray berdi. Shunda Ravshan koʻr Gajdumbekka: “Ogʻa, endi nima boʻlsa, boʻldi, qoʻrqma, oʻzimizni bu ot qutqaradi. Nima boʻlsa ham shunday indamay qochib ketgancha, shu yerda toʻxtab turaylik. Xunxorning qoʻshini kelgandan keyin ularga mana turibmiz, otingga ishonsang, quvib yetib ol, deyaylik. Baribir yetolmaydi. Shuytib, nima boʻlsa ham qizilboshlarni bir hasratda qoldirib ketaylik”, — dedi. Gajdumbek Ravshan koʻrning bu soʻzini eshitib, noiloj otning jilovini saqlab turdi. Bir pilla Xunxorshohning oʻttiz ming qoʻshini ot yoʻrttirishib, Gajdumbek bilan Ravshan koʻrning yaqiniga yetib keldi. Shunda qizilboshning sarkardasi oldinga chiqib: “Ha, turkmanlar, qochib qutilgan joylaring shu yermi?” — desa, Ravshan koʻr qizilboshning sarkardasiga qarab, bir soʻz dedi:

Gʻayri din qizilbosh, qolma armonda,
 Orqamdan yeta olsang, hayda otingni,
 Etolmadim dema, boʻlma darmonda,
 Quvalab tuta olsang, hayda otingni.

Qoyil emasman bahoringga, yozingga,
 Turkman koʻrinami sening koʻzingga,
 Amr ayla har qanday chavandozingga,
 Orqamdan yeta olsang, hayda otingni.

Otlaring toʻqol, yol-dumi kuzami,
 Ming boqqanman hargiz oʻzin tuzami,
 Tulpordan hech zamon jobi uzami,
 Quvalab tuta olsang, hayda otingni.

Ketgancha yoʻllaring xatardan xatar.
 Oting yaxshi boʻlsa, quvishib yetar,
 Qachon jobi chopsa, tulpordan oʻtar,
 Orqamdan yeta olsang, hayda otingni.

Bulbul oshna boʻlar bogʻning guliga,
 Har bir soʻzlar kelar Ravshan tiliga,
 Ana bizlar ketdik Yovmit eliga,
 Quvalab tuta olsang, hayda otingni.

Bu soʻzni sarkarda anda eshitdi,
 Gʻuldirab, qizarib, tutashib ketdi:
 Bachchagʻar turkmanni darrov tuting, deb
 Qoʻshinining barchasiga amir etdi.

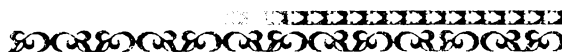
Lolovlashdi qizilboshlar hayqirib,
 Quva ketdi turkmanlarni ot surib,
 Boʻp qoldi qiyomat, qiy-chuv, toʻpolon,
 Bir xil tentaklarning ogʻzi koʻpirib.

Gajdumbek ham endi qoʻydi jilovni,
 Nishonaga olib Badbaxtovni,
 Jonivor tulporday oti dikkillab,
 Orqada qoldirdi quvlagan yovni.

Jonivor Koʻktemir yelday yeladi,
 Kam-kam chopgan sayin ildam boʻladi,
 Jami dushman qolib ketib orqada,
 Lekin uch ot hali quvib keladi.

Ne ishlarni koʻrmas odam bolasi,
 Shunda ham buzilmas koʻngil qalʼasi.
 Jimiyib yaqinlab qoldi, yoronlar,
 Kelayotgan uch tulporning olasi.

Shunda Ravshan koʻr Gajdumbekdan: “Orqamizda bir otning shobiri kelayotir, u ne tusli ot?” — deb soʻradi. Gajdumbek: “Oʻzi ola, boʻyni tikkatob, oʻqday bir balo, — dedi. Ravshan uni darrov eslab:

“Bo‘lmasa, quyoshga qarab hayda”, — dedi. Gajdumbek Ko‘ktemirning jilovini darrov quyoshga burib haydagan edi, ola tulpor shafaq ekan, quyoshga qarab chopa olmay, orqada qolib ketdi. Endi ikki ot quvib kelayapti. Bu ikki otning birov qo‘bo‘z ot edi. Shu oq bo‘z ot yulduzday oqib, Gajdumbek bilan Ravshanga yetay-ctay deb qoldi. Ravshan ko‘r yana Gajdumbekdan: “Orqamizda bir otning shobiri chiqadi. U qay tusli ot?” — deb so‘radi. Gajdumbek: “Oq bo‘z, bamisoli yulduz,” — dedi. Ravshan ko‘r bu otni ham eslab: “Bo‘lmasa, toshloqqa qarab hayda”, — dedi. Gajdumbek Ko‘ktemirni toshloqqa qarab haydagan edi, Oqbo‘z otning oyog‘i toshga yaramas edi. Toshloqda oyog‘ini tosh irg‘ab oqsab, u ham orqada qolib ketdi. Gajdumbek otni haydab, endi Badbaxt tog‘ining tubiga kelib qolganda, haligi orqada kelayotgan bir ot quvib yetishib qoldi. Shunda Ravshan ko‘r Gajdumbekdan yana: “Orqamizda bir otning shobiri bor, u ne tusli ot?” — deb so‘radi. Gajdumbek: “Qora chovkar, tovushi zahar, uzun bo‘g‘in”, — dedi. Ravshan ko‘r: “Agar shu ot qora ko‘kish bo‘lganda, bizni quvib yetar edi. Bunga shu yerda Ko‘ktemirni bir to‘xtatib, keyin haydab yuborsang, iloji shu”, — dedi. Gajdumbek Ko‘ktemirning jilovini taqqa tortib to‘xtatgan edi, qora chovkar yetib kelib, u ham taqqa to‘xtadi. Gajdumbek otni haydab yuborgan edi, Qora chovkar shu to‘xtaganicha to‘xtab, qolib ketdi. Shuytib, Gajdumbek bilan Ravshan ko‘r dushmanning quvg‘inidan qutilib, Badbaxt tog‘iga chiqib ketdi.

Badbaxt tog‘ning bu betini Asqar tog‘i der edi. Shu tog‘ning bu yog‘ida turkmanlar elati edi. Gajdumbek bilan Ravshan ko‘r tog‘dan oshinquirab, bir yayponga tushib, Ko‘ktemirni o‘tga qo‘shib, dam olishib, Hiloloy bilan Gajdumbekning xotini Xunxorda qolib ketganiga hasrat va nadomat qilib, yig‘lashib yotdilar. “Bosh qattiqmi, tosh qattiq”, “Boshga tushganni ko‘z ko‘rar”, deb Gajdumbek bilan Ravshan ko‘r ko‘nikmakdan boshqa iloj topmay, shu tog‘da oqshomni o‘tkazdilar. Erta bilan Gajdumbekning o‘zidan o‘zi biroz ichidan sanchiq bo‘lib chiqdi. Darrov yana ikkovi mingashib, tog‘dan berigi bovruga tushib, tekislikdan tulpor oyog‘ida kechgacha yurib, ko‘klang degan turkmanlar urug‘idan o‘tib, takani oralab, Yovmitga yetdilar. Kechqurun bir yerga kelib tushmakchi bo‘ldilar. Shunda Gajdumbek meni otdan suyab ol, deb bir so‘z aytdi:

Qizil gullar ochilmayin so‘libdi,
Yo bilmayman paymonam ham to‘libdi,
Taqrdir hukmi bilan Yovmit eliga
Gajdum og‘ang tuproq tortib kelibdi,
Asta meni suyab olgin, Ravshanjon.

Isitmalab, qornim ko‘pchib boradi,
Ko‘zimning ziyosi uchib boradi,
Boshim og‘ib, mazam qochib boradi,
Asta meni suyab olgin, Ravshanjon.

Tizzamda qolmadi kuchim-madorim,
Tashna bo‘p tugadi sabrim-qarorim.
Mazam qochib hech qolmadi ohorim,
Asta meni suyab olgin, Ravshanjon.

Boshimni ko‘tarsam, aylanar ajab,
Pita, toshlar parak bo‘lib buldirab,
Tuproq tortib Yovmit kelgan o‘xshayman,
Taqrdiri bahona sababdan sabab,
Asta meni suyab olgin, Ravshanjon.

Albatta dunyoga ustun bo‘lmayman,
Chirog‘im, rozi bo‘l, tirik qolmayman,
Esim og‘ib, aql-hushim bilmayman.
Asta meni suyab olgin, Ravshanjon.

Ulug‘ dedim ostonaga bosh urdim,
Sirim aytmay g‘animlardan yashirdim,
O‘zligimni, taslim bo‘lmay naylayin,
Avval xudo, duyum senga topshirdim.

Ravshan o‘zi ko‘zi ko‘rmas munggadak¹,
Gajdumni tushirdi bazo‘r, bo‘p halak,
Tushib turib majol qolmay bechora,
Yota berdi yerga dastingdan falak.

Naylasin, shu yerda yum-yum yig‘ladi,
Hasrat-armonlarman bag‘rin dog‘ladi,
Taslim bo‘lmay netsin nochor bandasi,
Endi o‘zin o‘lmaklikka chog‘ladi.

Qora ko‘zli yorim dushman elida,
Ne armonlar bordir singlim dilida,
Deb og‘zini kappa ochib bechora,
Hasanbek, deb takror aytib tilida.

Uzoq-uzoqlarga ko‘zi suzildi,
Ko‘zda yoshi munchoq-munchoq tizildi,
Ravshan ko‘rning tizzasiga bosh qo‘yib,
Shuytib Gajdumbekning joni uzildi.

¹ Ojiz, bechora.

Hay attang, Ravshanga bo'ldi qiyomat,
 Dod aylab chekadi ohu nadomat,
 Qullikdan qutqargan Ravshan sho'rini
 Qayoqdasan endi Gajdum vallamat.

Ravshan o'zi ko'zi ojiz fidoyi,
 Ham ko'rishning, ham yorining gadoyi.
 Bu kimsasiz cho'lda nima qiladi,
 Ne savdoga duchor etdi xudoyi.

Kishnaydi Ko'ktemir, aqli-esi bor,
 Ravshanning shu otdan boshqa nesi bor,
 Ko'zsiz suvori bo'p qayga boradi,
 Bu dalaning balandi bor, pasi bor.

Kimsasiz bu cho'lda nola qiladi,
 Bilmaydi, oqibat nima bo'ladi,
 Yaratganga aylab Ravshan munojot,
 Shunda birov kelmakligin tiladi.

Shuytib, Ravshan ko'r Gajdumbekning jasadi oldida hayron bo'lib o'tirganida, uchta bozorga borayotganlar shu yerga kelib qolib, Ravshan ko'rga yorlashib, yo'lining boshidan bitta go'r kovlashib, ulay-bulay qilishib, Gajdumbekni rasmlashtirib, shunda ko'mdilar, Ravshan ko'r bozorchilardan o'zining Jig'alibekning o'g'li va Gajdumbekning Og'alibek o'g'li ekanini yashirib, Qizilboshga asir tushib ketgan turkmanlardanmiz, qochib ketayapmiz, deb qo'yaqoldi. Ravshan ko'rning ko'ngli uchun uch bozorchi shu yerda tunashib, erta bilan Ravshan ko'rni o'z otiga mindirib, otni yetaklashib, choshka vaqtida Yovmitning bozoriga yetib keldilar. Ravshan ko'r o'ylab: "Ardisari ishim chapga so'qqan baxtsiz yigit chiqdim. Endi turkmanga keldim, nima bo'ldim. Menga ot endi nima kerak", — deb haligi bozorchilar bilan ot bozoriga borib, Ko'ktermirni xaridorning so'rganiga sotib yubordi. "Gajdumbek nimalar qilmagan, endi uning yo'lida xudoyi, xayriya qilib, dasturxondan elga osh beraman desam, ko'zim yo'q, o'zim bir munggadak bo'lsam. Kel, xudo ko'rmas joy yo'q. Shu otning pulini bozorda sochib yuboray, buyurgan kishilar olar", — deb tangalarini ot bozorida sochib yubordi.

Turkmanda biror voqeani tezda unitib yuborish odati bor. Shuytib, Ravshan ko'rni hech kim Jig'alibekning o'g'li ekanligini bilmay: "Bu bir ajoyib savdoyi darvish ekan", — deyishib, Ravshan ko'rga: "Sen xudojo'y bo'lsang, xonaqoga bor, — deb ergashtirib, birovlar xonaqoga keltirib qo'yidilar. Ana shuytib, darvishning boshqa vatani yo'q, Ravshan ko'r shu xonaqoda qoldi. "Men endi bu shayxlarning ovqatiga tekingina sherik bo'lmayin", — deb, samovarda damlovchi bo'lib, shu xonaqoda bir o'lmas kuni o'tkaza berdi. Endi Hiloloydan so'zni eshitib.

Hiloloy bilan Gajdumbekning xotini bir necha kun Ravshanbek bilan Gajdumbekning yo'liga qarab, oxiri shaharga kelgan ba'zi turkmanlardan voqeaning anig'ini eshitib, juda ham g'amgin bo'lishib o'tirganlarida, Hasanbek kirib keldi. Shunda Hiloloy sho'rli Hasanbekni ko'rib, to'lib o'tirgan emasmi, birdan dod, deb yig'lab, Hasanbekka qarab bir so'z dedi:

Qabo falak jafoldi boshima,
 Dushman og'u qo'shdi ichgan oshima,
 Yangam yo'ldosh bo'ldi ko'zda yoshima,
 Tuganmas savdoga qoldim, akajon.

Shumligimdan qayg'u keldi boshima,
 Dard o'ti tutashdi ichu tashima,
 Holim so'rab hech kim kelmas qoshima,
 Shunday mojaroga qoldim, akajon.

G'ayri yurtida moytarildim, tayrildim,
 Ucha bilmay qanotimdan qayrildim.

Ham og'amdan, ham to'ramdan ayrildim.
 Dardi bedavoga qoldim, akajon.

Shahar ichida nelar o'tdi, bilmading,
 Yo bilsang ham unda parvo qilmading,
 Bo'ri uyasida uloqday bo'p bog'lanib,
 Singling qoldi ko'zi to'rt bo'p, kelmading,
 G'am yutib jafoga qoldim, akajon,

Hiloloy zor yig'lar bunda notavon,
 Boshimni qopladi ayroliq tuman,
 Dunyoda judolik juda bir yomon.
 Hajr otli baloga qoldim, akajon.

Hasanbek "Gajdumbek bilan Ravshan qochib, orqasidan o'ttiz ming Xunxorshohning qo'shini quvalab, ulardan qutilib ketgan emish. Ravshanni Xunxorshoh ko'r qilib ko'zining xuniga bir ot bergan ekan, u ot tulpor chiqibdi. Shuytib, Gajdumbek bilan Ravshan ko'r Qizilboshlarni toza armonda qoldirib ketibdi", — deb eshitib o'tirganida, Xunxorshohdan Hasanbekka odam borib, "Gajdumbekning bola-chaqasini

olib ketsin. Hovlisi, moli podsholikka olindi”, — degan xabarni yetkazdi. Hasanbek bunday hodisa-xabarni eshitib, Hiloloyning va Gajdumbekning ayolini qo‘riqqa ko‘chirib ketish uchun ikki tuya bilan darrov jo‘nab, Gajdumbekning hovlisiga yetib kelgan edi. Hiloloyning bu nolishini eshitib: “Xafa bo‘lma, bo‘lar ish bo‘libdi. Endi dod-voy qilganing ne foyda. Gajdumbek bo‘lmasa, men bor. Senga Gajdumbek ham, men ham birdaymiz. Balkim hali bir sabab bo‘lib o‘zimiz ham vaqti-soati kelib, Yovmitga borarmiz. Xudo o‘ldirmasa, o‘shanda bir-birimizni ko‘rarmiz”, — deb Hiloloy bilan Gajdumbekning xotiniga dildorlik berib, tuyaga mindirib, qo‘riqdagi turkman ovuliga olib ketdi. Qo‘riqda Hasanbek bu ikki mushtiparni ham ro‘zg‘origa qo‘shib, katta oila bo‘lib yashay berdi.

Hiloloyning bo‘yida homila bor edi. To‘qqiz oy, to‘qqiz kun, to‘qqiz soat, to‘qqiz minut o‘tib, Hiloloyga to‘lg‘oq paydo bo‘lib, juda to‘lg‘og‘i qattiq bo‘lib, qiynalib, goh o‘zini bilib, goh o‘zidan ketib alaksib, sandirab, Ravshanni yo‘qlab, Ravshan qo‘limdan tut, deb shu so‘zni aytdi:

Har doim toliqdim, tutgin qo‘limdan,
Quvvatim-madorim ketdi belimdan,
Yiroqlashmasding-ku mening oldimdan,
Ko‘rinmaysan, qayoqdasan, Ravshanjon.

Yo ketgan edingmi akamman ovga,
Tomosha qilgani Badbaxtday tovg'a,
Mehrim aylar senga bitta ul sovg'a,
Ha demaysan, qayoqdasan Ravshanjon?

Vafo degan shunday-shunday bo‘lami,
Yoridan o‘zini yiroq qilami,
Yo bunda kirishni uyat bilami,
Tovushing yo‘q, qayoqda sen, Ravshanjon.

Men edim mushtipar, munglik, bechora,
Tortqilab ayladi momo ovora,
Rahm aylasang-chi bunda men zora.
Bilmaysanmi, qayoqdasan, Ravshanjon.

Doimo ayladim senga vafoni,
O‘zing bilan ko‘rdim zavqu safoni,
Lozim ko‘rasanmi menga jafoni,
Yo‘qsa agar qiyomatdasan, Ravshanjon.

Eshitgin Hiloloyning ohu zorini,
Oldingda sarf etsin harna borini,
Odam shuytib tashlarmikan yorini,
Bilmay qoldim, qayoqdasan, Ravshanjon.

Shu ahvolda Hiloloy qiynalib, tug‘olmay, oxiri halok bo‘ldi. Hasanbekning ko‘zi qorong‘ilashib, og‘ir musibatga qoldi. Hiloloyning ta‘ziasiga qo‘riqdagi barcha turkmanlar yig‘ilib keldi. Hammasining musofir bu yurtida motami yangi bo‘lib, kechqurun Hiloloyning tuproqqa topshirib qaytdilar. Shunday qilib, turkmanlar Hasanbeknikida Hiloloyning oshu suvini qilib, tarqalishdilar.

Turkman bir yog‘i daryoobod, bir yog‘i dashtlik joyda o‘tirar edi. Ularning go‘ristoni dasht betida edi. Hiloloy ko‘milgandan keyin go‘rda tug‘di. Odamning odam bo‘lgusi kelgandan keyin har nima bahona. Bir chimning orasidan go‘rning ichiga oz-moz shonglox¹ tushar ekan. Hasanbekning bir ulog‘i o‘lib, savdoyi bo‘lib qolgan echkisi qo‘y, echkilar bilan yoyilib, Hiloloyning qabrining ustidan borib qolib, oyog‘i chimni o‘yib yuborib, o‘zi qabrning ichiga tushib ketdi. Ichkarida Hiloloy tuqqan chaqaloq yig‘lab yotar edi. O‘zidan o‘zi echki chaqaloqqa mehribon bo‘lib emiza boshladi. Shundan boshlab echki har kuni borib chaqaloqni emizadigan bo‘lib qoldi. Shuytib, oradan ne vaqtlar o‘tgandan keyin bola o‘rmlab, go‘rning teshigindan tashqariga chiqib, echkini emadigan bo‘ldi.

Kunlardan bir kun cho‘pon mollarini haydasa, haligi echki dim haydovga yurmay, go‘ristonlikka qarab qocha berdi. Cho‘pon echkini qaytaraman, deb borsa, go‘rdan bir bola chiqib, echkini ema berdi. Cho‘pon yaqinlasha bergandan keyin bola Hiloloyning qabrining tubiga o‘rmlab borib yo‘q bo‘ldi. Cho‘pon borib ko‘rsa, Hiloloyning go‘rining bir tomonida bola siqquday teshikchasi bor ekan. Cho‘pon bu voqeani borib Hasanbekka bildirdi. Bu kuni Hasanbek ikki turkman bilan birga cho‘ponga ergashib, go‘ristonlikka borib angg‘ib yotdilar. Cho‘pon haligi aytgan echkini qabristonga haydab yubordi. Echki yugurib, Hiloloyning go‘rining tubiga borib mangragan edi. Qabrdan bir qip-yalong‘och bola chiqib, echkini ema berdi. Hasanbek qoshida birga borgan turkmanlar bilan bolani ushlab olmoqchi bo‘lgan edi, bola o‘rmlab qochib Hiloloyning go‘rining tubiga borib, bola siqqudek bir teshikdan kirib ketdi. Hasanbek quvonib, shunda bir so‘z dedi:

¹ Sho‘la, yorug‘lik.

Shukur etayin uchgan qushim,
Yana qaytib qo'nar bo'ldi.
Bizdan qochib ketgan davlat
Qayta boshdan do'nar bo'ldi.

Egam yondirib chirog'im,
Ko'karibdi qo'riq bog'im,
Buzilgan ko'ngil chortog'im,
O'z joyiga qo'nar bo'ldi.

Dunyo o'tar karvon-karvon,
Hiloloy edi benishon,

O'rni o'chmasa na armon,
Endi ko'nglim tinar bo'ldi.

Bu go'dak Hilol bolasi,
Oltinday sochin tolasi,
Bo'talib' ko'nglim qolasi,
Baxt chirog'im yonar bo'ldi.

Hasanbek g'amim qolmadi,
Hosil suyak ushalmadi,
Baxtli Hilolim o'lmadi,
Daraxtim poydor bo'ldi.

Bu so'zni aytgandan keyin Hasanbek o'zi bilan birga borgan turkmanlarga: "Endi bu bolani bilaylik. Ertaga besh-oltita oshiq bilan ikkita qo'g'irchoq keltirib ko'rmak kerak", — deb qaytdilar. Bu kunisiga Hasanbek qishlog'idagi barcha turkmanlar bilan besh-oltita oshiq va ikkita qo'g'irchoq olib, qo'g'irchoqni bo'lak yerga, oshiqnlarni bo'lak yerga qo'yib, kechagiday cho'pon echkini haydabdi. Hasanbek barcha odamlari bilan qabrlarning panasida pusinib anggib yotdilar. Echki borib mangrab, Hiloloyning go'ridan bola chiqib, echkini emib to'yib olib, o'rmalab o'ynab yurib qo'g'irchoqlarni ko'rib qolib, qo'li bilan tutib changallab, ikki tarafga ikkovini otib yuborib, keyin oshiqlarning yoniga kelib, oshiqlarni ushlab, shu yerda juda ko'p vaqt andarmon bo'lib o'tirdi. Hasanbek turkmanlar bilan bolani: "O'g'il bola ekan", — deyishdilar. Shuytib, Hasanbek va barcha turkmanlar bolani tutib olmoqchi bo'lib har tomondan yopirilishgan edi. Bolaga Hiloloyning qabri yaqinlik qilib, bola teshikdan kirib ketdi. Hasanbek turkmanlar bilan: "Ertaga egar olib kelib qo'yaylik. Bola egarga andarmon bo'lib qolgan palla birovimiz pisinib borib, teshikka bir nima tiqib qo'yaylik. Undan keyin bolani ochiqda ushlab olamiz", — deyishib, maslahatlashib qaytdilar. Bu kunisiga bir yaxshi qizil egarni olib borib, Hiloloyning qabridan to'rt-besh qadam uzoqqa qo'yib, o'zlari yana kechagiday qilib pusib angg'ib yotdilar. Cho'pon mollarini haydab keldi. Haligi echki Hiloloyning qabri yoniga borib mangragan edi, bola teshikdan yugurib chiqib echkini emib, to'yib olib, undan keyin shu yerlarda o'rmalab o'ynab yurib, egarni ko'rib qolibdi. Bola egarga osilib minib, juda miriqib o'ynab qoldi. Shu vaqtda birov pusib borib, qabrning teshigiga bir nima tiqib qo'ydi. Undan keyin turkmanlar o'rab olib, bolani tutib oldilar. Bola juda ham tibirlab yig'lay berdi. Shuytib, shunda turkmanlar maslahatlashib, qani nima qilar ekan, deb teshikni ochib bolani qo'yib yuborishgan edi, bola ichkariga kirib ketdi. Bola shu kirishida bu odamlarni enasining tusiga o'xshatib, enasini dim turtib qo'ymadi. Shunda Hiloloy tilga kirib, bolasiga bir so'z dedi:

Jonim bolam, turtkilading, qo'ymading,
Mendan boshqa odamzodni suymading,
Shunchalar ishorat qildim, tuymading,
Tinchimga qo'y, jonim rohat uyquda.

Men bu yerda juda senga alag'da,
Bo'lmasa, ketardim hur bo'p shu chog'da,
Sayr etib yurardim yashnab gul bog'da,
Tinchimga qo'y, jonim rohat uyquda.

Seni izlab kelgan odam tog'angdir,
Meni bunda tashlab, bolam, endi tur,

Tiriklar manzili bo'lmas qora go'r,
Tinchimga qo'y, jonim rohat uyquda.

Bor tog'angga, endi sendan tinayin,
Hur bo'p behisht ichra borib qo'nayin,
Mahsharda otangga sharbat suzayin,
Tinchimga qo'y, jonim rohat uyquda.

Hiloloy der hali go'dak bolasan,
Tokaygacha qora yerda qolasan,
Tog'angga bor, shodlanasan, kulasan,
Tinchimga qo'y, jonim rohat uyquda.

Bu so'zni bola enasidan eshitib, o'zidan o'zi xuddi enasining gapiga tushunganday teshikdan qaytib tashqariga chiqdi. Hasanbek bolani ushlab, ko'tarib uyiga olib qaytdi. Ana shuytib, Hasanboy hovlisiga

¹ But bo'lib.

borib, bir katta boqma qo'yni so'yib, to'y qilib, barcha turkmanlarni chaqirib, bolaga nima deb ism qo'yishni so'radi. Shunda turkmanlarning eng keksa bir boboyi: "Bu bolaning oti o'zi bilan Go'ro'g'li bo'lsin", degan edi, barcha ma'qullab bolaga Go'ro'g'li deb ism qo'ydilar.

Ayni shuytib, Go'ro'g'libek Hasanbeknikida o'sa berdi. Oradan bir yilcha o'tdi, Go'ro'g'libek ikkiga yetdi. Shu orada haligi Go'ro'g'libekka sut beradigan echkini bo'ri yeb ketdi. Go'ro'g'libekning o'zi ham endi non yeguday, tog'a, yanga deguday bo'lib qoldi. Undan keyin Hasanbek bir ola baytalning sutini Go'ro'g'liga sog'ib beradigan bo'ldi. Go'ro'g'li ham kundan kunga o'sib, yetti yoshga kirdi. Undan keyin Hasanbek bir toboq qatlama bilan Go'ro'g'libekni maktabga eltib berdi. Go'ro'g'libek yetti yasharida o'n ikki yashar bolalarday bo'lib qolgan, suyakli polvon bola edi. Maktabda avval bolalarni urdi. So'ngroq mulani ham urmoqchi bo'la berdi. Hasanbekka borib jiyanidan shikoyat qildi. Hasanbek: "Bo'lmasa, jiyanim mulla bo'lmayoq, to'yda tabarak o'qimayoq, haftiyakni hijjalab cho'qimayoq qo'ya qolsin", — deb Go'ro'g'libekni maktabga yubormadi. Bir xalta oshiq qilib berib, o'ynagani qo'ydi. Go'ro'g'libek bir kun qizilboshlarning ovulidan kelgan bir bola bilan oshiq o'ynab, oshiqklarining hammasini yutqazib qo'yib: "Sen mening oshiqlarimni o'zidan o'zi olib keta berasanmi", — deb haligi qizilbosh bolani bir mushtlab o'ldirib qo'ydi.

Bu xabarni Hasanbek eshitib, turkmanlar bilan kengashib, darhol qizilbosh bolaning o'ligini bir jarga yashirishdi. Go'ro'g'libekni o'z o'rtalariga chorlashib: "Endi, jiyan, bilsang, sening otang ham bu qizilboshlar yurtidan qochib ketgan edi. Agar seni ham bilsa, tirik qo'yishmaydi. Sen bu yurtdan shu ola baytalingga minib, Turkmaniga yovmit urug'iga qoch. Eson-omon Turkmanda yovmit urug'iga yetsang, otang Ravshan bilan topisharsan. Turkmanda Gajdumbek, Ahmadbek degan tog'alaring bor. Ular ham senga xuddi Hasanbekday. Bu yerda bizlar o'z soyamizdan qo'rqqan odamlarmiz. Sen bir qizilbosh bolani o'ldirib, bu yerda turabersang, bizlarga ham juda katta zararing tegib ketadi", — deb Go'ro'g'libekka tushuntirgan edi, Go'ro'g'libek ham Yovmitga ketmakka moyil bo'lib, Hasanbek tog'asidan, yo'l-yo'riq so'ray berdi. Hasanbek tog'asi ham:

— Hov, ana ko'ringan Badbaxt tog'i. Shundan narisi Turkman eli. Keyin so'ray bersang, turkman og'aynilar senga Yovmit qayoqda ekanligini ko'rsatib yuboradilar, — deb Go'ro'g'libekni yo'lga sola berdi. Yetti yashar Go'ro'g'libekning xayolida turkman yurti bir tushlik yo'lday edi. Hasanbekning xotini bir to'rva talqon qilib: "Yo'lda yersan", — deb Go'ro'g'libekning bo'yniga taqib, ola baytalga mindirmoqchi bo'lgan edi, Go'ro'g'libek:

— Bu menga sut bergan enam, deb baytalni minmay yetaklab, Hasanbek ko'rsatgan yoqqa qarab keta berdi. Hasanbek bilan Gajdumbekning ayollari: "Mayli, o'z ra'yiga qo'yaylik. Charchagandan keyin o'zi baytalga minib olar", — deyishdilar. Shunda Hasanbekning ko'ngli buzilib, Go'ro'g'libekka qarab, bir so'z dedi:

Ulug' dedim ostonaga bosh urdim,
Qismatimdan peshonaga tosh urdim,
Yovmitning eliga ketsang, omon bo'l,
Elim, xalqim, urug'imga topshirdim.

O'lmasang, dunyoda davron surarsan,
Borsang, jon otangning yuzin ko'rarsan,
Xunxor elda bo'lgan qancha gaplarni
Borib turib anda xabar berarsan.

So'zlasam, tuganmas dardim bayoni,
To'smasin yo'llarni Badbaxt tumani,
O'zing eding ko'ngil bog'i, bo'stoni,
Bundan ketsang, so'ra Gajdum tog'angni
Yovmit elga yetib borgan zamoni.

Bahorda ochilar gulshan lolasi,
Vayronalar bo'lmish ko'nglim qal'asi,
Sen Ravshaning asli yolg'iz bolasi,
Eson-omon borsang, anga salom de,
Shodmon bo'lg'in, hech qolmasin chalasi,

Hech ocha bilmadim yurak darchasin,
Mingga kirar derlar tog'ning archasin,
Turkmanlarning hammasiga salom de,
Mening uchun quchoqlagin barchasin.

Naylayin, ko'nglimda ko'pdir armonlar,
Ketay desam, oldimda bor dovonlar,
Bu yurtida turganmiz necha zamonlar,
Nasib aylab biz ham turkman boraylik,
Duoda yod etsin yoru yoronlar.

Hasanbekning dardi ko'pdir dilida,
Bandimiz, asirmiz Xunxor elida,

Yovmit yurtin sog'inganman na chora,
Ixtiyor-korimiz birov qo'lida.

Hasanbek yig'lab qola berdi. Endi Go'ro'g'libekdan eshiting.

Go'ro'g'libek baytalini yetaklab, shu yurganicha yarim soatdan Yovmitga yetib qo'yaman degan bola hali Badbaxt tog'ini belgilab keta beradi. Bu Badbaxt tog'i hamishagisiday bo'lib tura beradi. Go'ro'g'libek shuncha yuradi, hech yetolmaydi. Ana yetaman, mana yetaman, deb ertadan tushgacha yurib, oyoqlari tolib, juda ham charchab, oxiri ham Turkman yurti u yoqda tursin, Badbaxt tog'iga ham yetolmasligiga ko'zi yetib, keyinga qaytay desa, kelgan yo'lidan adashib, ola baytalning jilovidan ushlab, odamsiz, bir tekislikda yig'lab o'tirdi. Bir palla birov orqasidan kelib: "Assalomu alaykum!" — desa, Go'ro'g'libekning kayfi uchib ketib: O', assalomu alaykum demay ket, men o'zim nima qilarimni bilmay, kayfim uchib o'tirsam, meni xafa qilmagan sen qolibmiding", — deb jerkib tashladi. Qarasa bir qari boboy. "Ey, o'g'lim, unday dema. Yovmitga borayotgan bo'lsang, u juda yaqin. Sen bir ko'zingni yumgin. Keyin o'zim senga Yovmitning yo'lini ko'rsatib yuboraman", — dedi. Go'ro'g'libek: "Bu chol mening Yovmitga borayotganimni qanday qilib bildi ekan", — deb hayron bo'lib anggib qoldi. Boboy Go'ro'g'libekka: "Angrayma, tez ko'zingni yum," — deb qistay bergandan keyin Go'ro'g'libek, mana, deb ko'zini yumib ochgan edi. Qarasa, boboy yo'q. Ola baytalini ushlab bir bozor yaqinida turibdi. Bu Yovmitning bozori edi. Xuddi shu bugun Yovmitda bozor kuni bo'lib, hozir bozorning qizigan kuni edi. Go'ro'g'libek o'z xayolida: "Badbaxt tog'idan oshganim esimdan chiqib ketib, Turkman eliga kelib qo'ydim-ov. Shu uymalashib yurgan odamlarning oldiga borib, Yovmitning yo'lini so'rayin. Shoyad, birovi meni yo'lga solib yuborsa, deb baytalini yetaklab, asta-sekin yurib Yovmitning bozoriga kirib borib, ko'chalarda shu so'zlarni deb yurdi:

Shu yerlarda bir xabarchi bormikan,
Yovmit yo'lin menga ko'rsatarmikan,
Bilmay qoldim qibla qayoq, qut qayoq,
Yurar yo'lim balandmikan, jarmikan?

Musofirlar ishi ohu zormikan,
Tanimas joylarda menday xormikan,
Yo'l adashdim, yo'lga soling, og'alar,
Yovmitga boshqarar odam bormikan?

Yosh bolaman, mehribonim yo'q mening,
Musofirman, bir makonim yo'q mening.
Bu joylarda oshyonim yo'q mening,
Yovmitni ko'rsatar odam bormikan?

Olisdan kelaman oyog'im tola,
Kim rahm etib boqar, tushdim bu hola,
Hali yo'l bilmagan o'zim yosh bola,
Yovmitga boshqarar odam bormikan?

Yosh go'dakman o'ngu so'lni bilmagan,
Bundan avval bu joylarga kelmagan,

Bunday bilmas yurtda sarson bo'lmagan,
Yovmitni ko'rsatar odam bormikan?

Yig'layman, yig'layman, bunda yig'layman,
Kuyganimdan gapni gapga ulayman,
Yo'lini bilmasam, nima qilayman,
Yovmitga boshqarar odam bormikan?

Bir sababman keldim o'zga shahardan,
Xabarim bo'lmayin bunday bo'lardan,
Elanib so'rayman, do'stlar, sizlardan,
Yovmitni ko'rsatar odam bormikan?

Hech kim boqmas, old-ortima qarayman,
Tokaygacha sargardon bo'p yurayman,
Yovmit eli qayoqda deb so'rayman,
Yovmitga boshqarar odam bormikan?

Musofirning boqing dardu diliga,
Solingiz boradigan yo'liga,
Rahm aylab Go'ro'g'lining holiga,
Yovmitni ko'rsatar odam bormikan?

Go'ro'g'li yig'lab, shuncha bozorning ko'chalaridan aylanib chiqsa ham hech kim bir nima deb holini so'ramadi. Balki e'tibor berib ham qaramadi. Lekin bitta-yarim boboytob turkmanlar Go'ro'g'lini devona, gadoybachcha xayol qilib bitta iikkita qora chaqa bermoqchi bo'ldi. Go'ro'g'libek yig'lab, ularning uzatgan pullarini olmay: "Men sizlardan Yovmitni so'rayman. Pul so'rayotganim yo'q", — deb baytalini yetaklab, boshqa ko'chaga qarab ketdi.

Shuytib, Go'ro'g'libek boshini eshikka urib, teshikka urib, ko'chalarda dadarboqi bo'lib yurib, rangi

oqarib, horib, qorni ochqab, sovqotib g'ovjirab qolib, ey-ey, fiq-fiq, deb har zamonda tovushini uzib-uzib yig'lab, Yovmitning bozori suyilib qolgan pilla avvalgi kelgan yo'li bilan shunday choshtkalikka qarab keta berdi. Bozordan oltmish, yetmish qadam choshaktlik betida Yovmitning xonaqosi bo'lib, bozor kuni xonaqohda odam bo'lmas edi. Ravshan ko'r shayxlarning o'lchab bergan qattiq-quttiq nonlariga to'ymay, dunyoda tirik yurish toza joniga tekkan edi. Ravshan ko'rning kecha-yu kunduz tilagi: "Hiloloydan hech bo'lmasa, bir xabar eshitsam, undan keyin o'lsam ham mayli", — deb o'tirar edi. Hamma shayxlar sar hafta uchun uylariga ketib qolib, bozor kuni Ravshan ko'rning bir o'zi xonaqohda tunab qolar edi. Bugun ham hamishagiday supadan odamlarning ulov duburiga va o'tayotgandagi hangamalariga quloq solib o'tirsa, ko'chadan bir bola har zamonda hiqillab yig'lab bir ulovni yetaklab o'tayotibdi. Ravshan ko'r zehn solib shu bolaning tovushini Hiloloyga o'xshatib, supadan turib: "Hoy, bola beri kel", — deb chaqirdi. Hech kimdan iliq gap eshitmagan bola darrov burilib, supaning tubiga bordi. Shunda Ravshan ko'r zor-zor yig'lab: "Ha, bolam, sen ham menga o'xshagan kimsasiz bechoraga o'xshaysan. Jonim, mehribonim, men sening tovushingni o'zimga tanish bilayapman", — deb ko'zi yo'qligidan yoshi ichiga ketib, uvuz eti uv bo'lib, to'la badani suv bo'lib, Go'ro'g'libekka qarab, bir so'z dedi:

Ko'zim og'ma, ko'rolmayman yuzingni,
Elas-elas eshitaman so'zingni,
Kimsan, qayerlardan kelding, chirog'im,
Hiloloyga o'xshataman o'zingni.

Har zamon, har zamon o'ksib yig'laysan,
Ovozingdan bag'ri-dilim dog'laysan.
Negadir mehringni menga bog'laysan.
Hiloloyga mengzatamente o'zingni.

Nega ko'cha uzra nolon etasan,
Bu bozordan chiqib qayon ketasan,
Kech bo'lganda qay ovulga yetasan,
Hiloloyga o'xshataman o'zingni.

Qulog'imga yoqar yig'loq so'zlaring,
O'ksib-o'ksib ovoz etgan kezlaring,
Tavof etsam arzir sening izlaring,
Hiloloyga mengzatamente o'zingni.

Nega o'ksib-o'ksib toshib-to'lasan,
Kimsasiz boladay muhtar bo'lasan,

Aylanay tovushingdan, jonim olasan,
Hiloloyga o'xshataman o'zingni.

Tuman daryosiday to'lib toshasan,
Qayoqqa o'mganlab yo'lga tushasan,
Baytaling yetaklab nega shoshasan,
Hiloloyga o'xshataman o'zingni.

Menga o'xshab yoki biror kishing yo'q,
Kasalsan nimaga, aslo hushing yo'q,
Yo bo'lmasa bunda ko'ngil-xushing yo'q,
Hiloloyga o'xshataman o'zingni.

Qayerlardan kallang og'ib kelasan,
Ota-enang ayt, kimning uli bo'lasan,
Zor ingraganingda jonim olasan,
Hiloloyga mengzatamente o'zingni.

Ravshan aytur kimligingni bilayin,
Bilib turib senga yori qilayin,
Yetim bo'lsang, kel, boshingni silayin,
Hiloloyga o'xshataman o'zingni.

Shunda Go'ro'g'libek qarasa, bir qirq to'qim janda ustida, to'rt tarki do'ppi boshida, ko'zi ko'r, ozg'in chol, o'zingni tanit, seni Hiloloyga o'xshataman, deganiga: "Bu chol mening enamni taniydi ekan. Yovmitning yo'lidan nishona bersa ham, menga shu chol berar ekan", — deb o'z ahvolini aytib, Ravshan ko'r otasiga qarab, bir so'z dedi:

O'ynab o'sgan joyim Xunxor elati,
Ismimni so'rasang derlar Go'ro'g'li.
Tog'am erta oqshom chorlab atagan,
Nomimni so'rasang, derlar Go'ro'g'li.
Mard yigit maydonda bo'lar yaroqli,
Mening kimligimni agar so'rasang,
Tog'am qo'ygan otim derlar Go'ro'g'li.

Bu yerlarning o'yin-qirin bilmayman,
Yovmitga yetmayin qaror olmayman,
Tog'am qo'ygan otim derlar Go'ro'g'li,
O'zim turkman, qizilboshdan bo'lmayman.

Tog'am yo'lga soldi, keldim bu yerga,
Sen nazar tashlading menday faqirga,

Oldingga chaqirding bo'lay deb birga,
Tog'am qo'ygan otim derlar Go'ro'g'li,
Sen o'zing ayt, qayer bu kelgan yerg'a.

Azob chekdim, bandi-bo'g'nim qaqshatdim,
Qizilboshning balandiga tosh otdim,
Bugun yo'lda salom berdi bir boboy,
Ul boboyni men o'zingga o'xshatdim,
Ismimni so'rasang, derlar Go'ro'g'li.

Ravshan ko'r bir yog'i ayroliq, bir yog'i ojiz ko'zlik, bechora bequvvat, qarib qolgan edi. Go'ro'g'libek: "Yo'lda bir boboy ko'rdim. Ul boboyni sizga o'xshatdim. O'zim Xunxor yurtlik turkmanlardanman", — deganiga toza ham gumonsirab, shunda Ravshan ko'r Go'ro'g'libekdan so'rab, Go'ro'g'libek javob berib, birni Ravshan ko'r, birni Go'ro'g'libek aytib, nima deydilar:

R a v s h a n k o' r:

Tarzingni qarasam, nodon bolasan,
G'unchadayin ochilmagan lolasan,
Yovmit deysan, so'rab nima qilasan,
Asling ayt, jon o'g'lon, qaydan kelasan?

G o' r o' g' l i b e k:

Erta choshtgoh chiqdim Xunxor elidan,
O'zim bilmay oshdim Badbaxt belidan,
Eshit ahvol bu o'g'lonning tilidan,
Meni so'rsang, Xunxor eldan kelaman.

R a v s h a n k o' r:

Ulg'aygan so'ng o'z elingga to'rasan,
To'ralik davrinda davron surasan,
Qaydan kelib yana qayga borasan,
Qaddingdan, jon o'g'lon, qaydan kelasan?

G o' r o' g' l i b e k:

Xunxordan kelaman so-yu qir osha,
Osha qirlarini aylab tomosha,

Shu so'zlarni aytib, Ravshan ko'r supadan yerga o'zini tashlab, sermalanib, Go'ro'g'lini topib olibdi. Shunda bechora Hiloloyini yod qilib bir so'z dedi:

Bugun oqshom kirgan eding tushimga,
Kelib turgan eding to'g'ri to'shimga,
Mana bolang yetib keldi qoshimga,
Armonim yo'q endi o'lsam, Hiloloy.

Yakka deb yangidan tushding esimga,
Kelmasang-da o'g'lim keldi oldima,
Attang, ko'rinmaydi menga hech nima,
Armonim yo'q endi o'lsam, Hiloloy.

Shu edi tangrimdan har kun tilagim,
Shukrullo, hosil bo'ldi istagim.

Yovmit degan elda tog'am bor qo'sha,
Meni so'rsang, Xunxor eldan kelaman.

R a v s h a n k o' r:

Yovmit deb shu yerni aytar chirog'im
Ka'bam, mehribonim, qalbim, chirog'im.
O'zingni tanit, ko'nglidan ham berog'im,
Mehringdan, jon o'g'lon, qaydan kelasan?

G o' r o' g' l i b e k:

Xunxorlik tog'amni Hasan deydilar,
Yovmitda otamni Ravshan deydilar,
Izlaganim Gajdum polvon deydilar,
Meni so'rsang, Xunxor eldan kelaman.

R a v s h a n k o' r:

Go'ro'g'li deb aytding o'zing otingni,
Endi aniq bildim sening zotingni
Izlab kepsan, jonim, asli yurtingni,
O'zim qurbon bo'lsam sening bo'yingdan.

O'z bag'rima suykab bag'ri ko'kragim,
Armonim yo'q endi o'lsam, Hiloloy.

Kuyar edim oy jamoling sog'inib,
Ko'nglim qiblaga emas, senga og'inib,
O'g'ling bosgan izlariga qog'inib,
Armonim yo'q endi o'lsam, Hiloloy.

Bugun bo'ldim diydoringni ko'rgancha,
Sinbatingga tiklab qarab turgancha,
Munaqqadan xor-u zor bo'p yurgancha,
Armonim yo'q endi o'lsam, Hiloloy.

Ravshan ko'ring hech qolmadi armoni,
Izlab kelib Go'ro'g'liday o'g'loni,

O'zingsan yaxshilar xilin sultoni,
Armonim yo'q endi o'lsam, Hiloloy.

Ana shunda bunday hodisalarga og'zi ochilib angrayib qolgan Go'ro'g'libek Ravshan ko'rga: "Axir, o'zingiz kim bo'lasiz, dam-badam Hiloloy, deb enamni yod qilasiz. Enam allaqachonlar o'lib ketgan-ku", — desa, Ravshan ko'r: "Men sening gapingdan enangning o'lib ketganini bilib turibman. Meni bil-sang, men sening Ravshan ko'r otangman", — deb behush bo'lib qoldi. Shungacha bu yerga kelib, bozor-dan qaytayotgan odamlar uymalashib, qarashib qoldilar. Birozdan keyin Ravshan ko'r o'ziga kelib, xudo-ga munojot qilib, endi bergan omonatingni olsang ham roziman, deb zor-zor yig'lab, bir so'z dedi:

Qodir mavlon, qayg'u solding boshima,
Dardni nasib etding ichu tashima,
Jonim bolam izlab kepti qoshima,
Rozidurman, endi olsang jonimni.

Dardga chulg'ashtirding ojiz tanimni,
Nimsoz o'tkazaman har bir kunimni,
Buytgancha yirtsang ham mayli tanamni,
Rozidurman, endi olsang jonimni.

Shu damgacha ko'rdim qayg'u alamni,
Hech kimsa eshitmay ohu nalamni,
Shukrullo, topib quchdim bolamni,
Rozidurman, endi olsang jonimni.

O'z elimda o'z ilgidan xor bo'ldim,
Ayroliq yo'lida intizor bo'ldim,
Parchapurush qattiq nonga zor bo'ldim,
Farzandim vasliga axir yor bo'ldim,
Rozidurman, endi olsang jonimni.

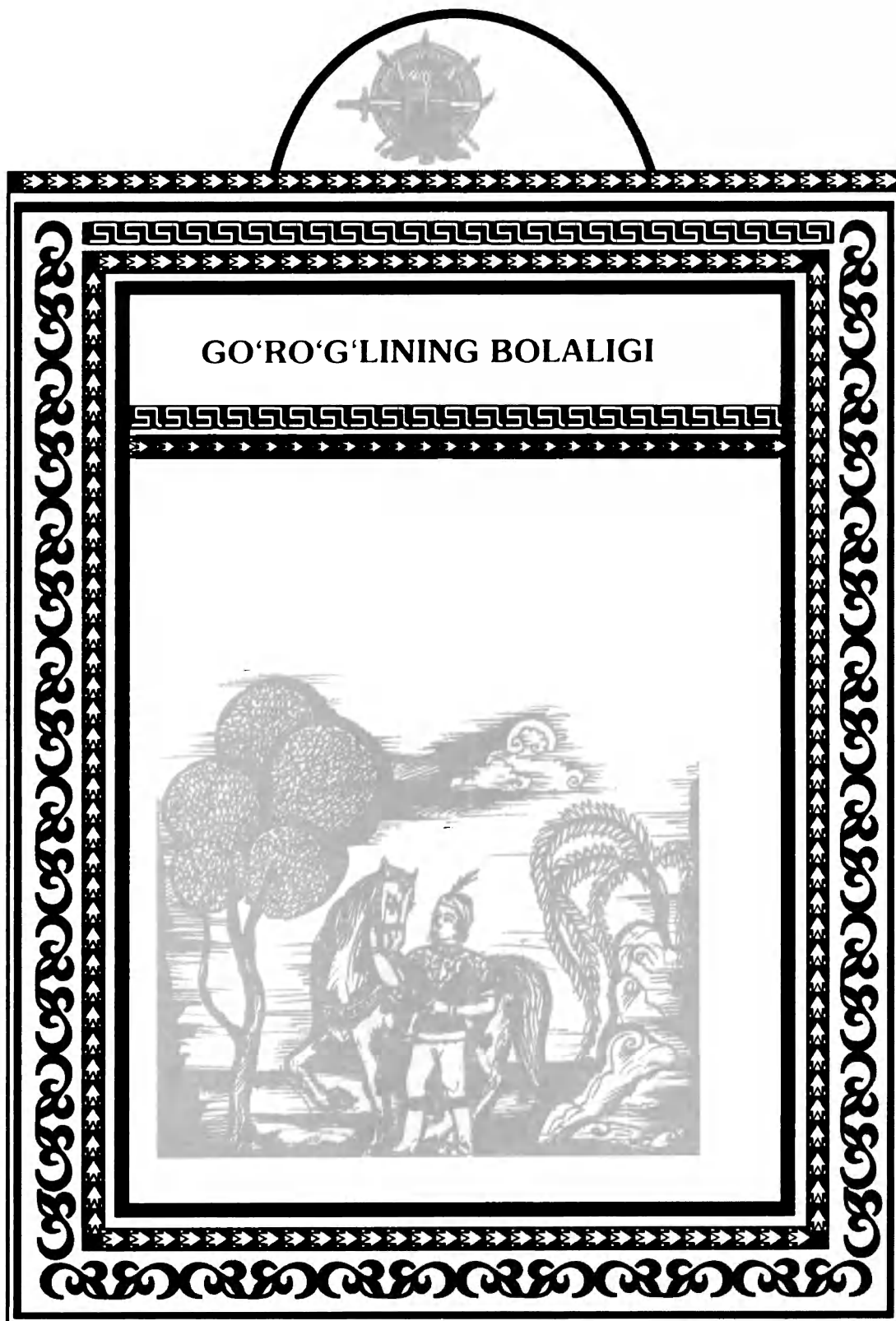
Menda edi bergan joning omonat,
Omonatga qilganim yo'q xiyonat,
O'g'limning quchog'i menga g'animat,
Rozidurman, endi olsang jonimni.

Ravshan ko'r o'zingga taslim bir banda,
Ustimga kiyganim qirq to'qim janda,
Tirik yurishga ham toqat yo'q menda,
Rozidirman, endi olsang jonimni.

Bechora Ravshan ko'r kalima qaytarib, jonini haqqa taslim qilib qo'ydi. Bu hodisadan Go'ro'g'libek qattiq ta'sirlanib, otasining ustiga o'zini tashlab, zor-zor yig'ladi. Endi Ahmad sardordan eshiting.

Ahmad sardor bir jiyron yo'rg'ada ortida ko'p sipohilarni ergashtirib, bozordan qaytayotib, odamlar-ning xonaqohning oldida uymalashib turishganini ko'rib, shunga burilib kelib, xonaqohdagi Ravshan darvishning supaning ostida o'lib yotganini, bir qo'li bilan bir baytalning nuktasidan ushlab, bir qo'li bilan uni quchib yig'lab yotgan bir yoshgina bolani ko'rib qolib, odamlardan voqeani so'rab, aslida Ravshan darvish o'zining bachchasi, bu yosh bola jiyani, Hiloloy opasining o'g'li ekanini bilib, otdan tushib, xiz-matkorlariga Ravshan ko'ring jasadini u yerdan bir hujraga oldirib, Go'ro'g'libekni ko'ndirib, xonaqoh-ning ayvoniga kirgizib, bir qo'yni keltirib shu yerda so'ydirib, ovuldan bir xizmatchisiga buyurib, uch-to'rt tandır non keltirib, Ravshan ko'rga o'zining yaqin ekanini bildirib, tevarak-ovullarga xabar qildirib, shu kech shayxlarni chaqirib keltirib, qo'yning go'shtini osib, odamlar to'planib, Ahmad sardorning o'zi ham shu oqshom xonaqohda tunab, ertagisin choshtgohda Ravshan ko'r bechoraning janozasini o'tkazib, tuproq-qa topshirib, duoi fотиha qilibdi. Asli suyak egasi Ahmad sardor bo'lib, undan keyin Go'ro'g'libek jiyani uyiga olib qaytdi.

“O” tgan gapga salavot”, degan ekan. Endi Ravshan ko’r bechora o’lib, Go’ro’g’libekni yetim qoldirib qo’yamizmi. Gapning buyog’ini ham davom ettirib keta berayin, qani, Go’ro’g’libek nimalar qilar ekan.

Ana endi shuytib, Ahmadbek sardor Go’ro’g’libek jiyanining suyak egasi bo’lib, uyiga olib borib, xotini Xoljuvonoyga: “Mana bu mening tuqqan jiyanim, Xunxorda tug’ilib, enasi o’lib, kelgan. Endi bu biznikida turadi. Senga tayinlaganim — shuning aslo-aslo ko’nglini qoldirmaysan, sira-sira maytarilmasin. Agar buning ko’nglini qoldirguday bo’lsang, ikkimizning o’rtamizdagi do’slikka g’ovg’a qo’ygan bo’lasan”, — deb tayinlab qo’ydi. Go’ro’g’libekka ham: “Jiyanim Go’ro’g’li, men bu Tukman yurtida Xunxorga vakil odamman. Juda ko’p ishlayman. Uyda bo’larimdan bo’lmasligim ko’p. Shu yangangning qoshida bo’lasan. Lekin bilib qo’yki, Rayhon arab degan bir saman bo’z otli odam bor. U har zamon-har zamonda shu to’garaklarda ko’rinib qoladi. O’sha odamga ko’z-quloq bo’lib yur. Hech kim yo’q vaqtlarda hovliga yondashmasin. U bir yomon odam”, — deb tayinlab qo’ydi.

Shuytib, Go’ro’g’libek Ahmad sardornikida juda erka bola bo’lib o’sa berdi. “Aytgani o’rol, olgani halol”, edi. Boshqa turkmanlar ham Go’ro’g’libekka Ahmad sardorning jiyani deb hurmat yuzasidan qarar edi. Boshqaning Go’ro’g’libek bilan, Go’ro’g’libekning boshqa bilan ishi yo’q. Ola baytali halak, o’zi halak, har kuni yetaklab yurgani-yurgan edi.

Kunlardan bir kun ko’klam chog’i ola baytalini yetaklab Hovdak ko’lining yonida yursa, baytali damga kelgan ekan, ko’ldan bir yovvoyi ot chiqib, baytaliga chopib, yana qaytib suvga kirib ketdi. Shuytib, Go’ro’g’libekning baytali bo’g’oz bo’lib qoldi. Go’ro’g’libek bo’lsa, quvonib: “Endi baytalim menga ot tug’ib beradi”, — deb yurar edi. Kunlar, oylar o’tib, baytalning qulinlaydigan vaqti bo’lib qoldi. Go’ro’g’libek ham: “Endi baytalim ot tug’ib beradi”, — deb har doim ko’z-quloq bo’lib yuradigan bo’ldi. Bir kun bomdodda baytali qulunlabdi. Go’ro’g’libek qarasa, xuddi toziday bir narsa, badanda bitta ham tuki yo’q, chaqa, o’zi ham urg’ochi ekan. Go’ro’g’libekning birdan kayfi qochib, nash’asi uchib: “Men seni qachonlardan beri bir ot tug’ib beradi, deb yursam, tug’ib bergan narsang shumi. Tag’i bu ham bo’lsa urg’ochi”, — deb achchiq ustida baytalini kaltak bilan bir urib o’ldirib qo’ydi. Bir pilla qarasa, baytali o’lib qolibdi. Endi Go’ro’g’libekning achchig’i tarqab: “He, jonivor toziginam”, — deb haligi toziga o’xshagan chaqa toyni yangasidan so’rab olib sut berib, bir kigizginaning ustida yotqazib, tarbiyat qilaberdi.

Oradan ko’p vaqtlar o’tib, toyga tuk chiqib, yura oladigan bo’ldi-qoldi. Undan keyin Go’ro’g’libekning ish ermagi shu toy bo’lib qoldi. Toy miskin o’sdi. G’unondan do’non bo’ldi, oylar, yillar o’tib bir saman bo’z bo’lib yetishdi. Shu vaqtgacha Go’ro’g’li ham o’n beshga kirdi. Tog’asi aytgan haligi Rayhon arab degan odam ham har zamon, har zamonlarda do’ngdan boshmoqlab Ahmad sardorning hovlisiga qarab-qarab, yana yo’q bo’lib ketar edi. Go’ro’g’libek: “Endi baytalim damga kelsa, bir yaxshi otga choptirsam, undan keyin baytalim menga bir erkak toy tug’ib bersa, ot qilib olar edim”, — deb yurar edi. Shu ko’klam Go’ro’g’libekning aytgani bo’lib, baytali damga keldi. Lekin Go’ro’g’libek har qanday otni baytaliga chop-tirishni xohlamay, bir yaxshi ot bo’lsa, deb yurib edi. Shu kunlarda Ahmad sardor bir yoqqa ketgan. Ovulda ham yolchitib odam qolmagan edi. Endi so’zni Rayhon arabdan eshiting.

Rayhon arab bergi arablar eliga podsho edi, o’zi juda sayis otboz edi. Bir yaxshi arabi baytalga damga kelgan vaqtida dengiz tulporini choptirib, bir xonazod tulpor tug’dirib olgan edi. Rayhon arabning o’zi nihoyatda xotinboz bachchag’ar edi. “Shunday tulporim bo’lgandan keyin olamda tengi yo’q qizni izlab topish menga oson”, — deb bekor vaqtlari dunyoning to’rt tarafiga sayohat qilib ketar edi. Shunday qilib, bir martaba turkman yurtiga kelib qolib, Xoljuvonoyga ko’zi tushib, juda yomon xushtor bo’lgan edi. O’zi ham xuddi shu vaqtlarda yer yuzida Xoljuvonoyday suluv qiz yo’q edi. Rayhon arab odamlardan: “Bu qizning boshi bo’shmi?” deb so’raganida, odamlar: “Yaqinda bu qizning to’yi bo’ladi. Bu qizni turkman elining og’asi Ahmad sardor oladi”, — degan edi. Rayhon arab qizni sahal oldin ko’rmaganiga ming-minglab

pushaymon qilib, qo'lga kiritishning ilojini topmay, har zamonlarda qirdan bir boshmoqlab, Xoljuvonoyini uzoqdan bir ko'rib ketar edi. Shuytib, Rayhon arab Xoljuvonoyning hasratini yeb yurar edi. Ana endi bugun Rayhon arab ovulda yolchitib odam yo'g'ligini bilib, otini haydab, Ahmad sardor hovlisining yonboshiga kelib qolganida Rayhon arabni Go'ro'g'libek ko'rib qolib: "Ha, o'g'ri, bu yerda nima qilib yuribsan. Jo'na bu yerdan, enag'ar", — deb Rayhon arabga qarab, bir so'z dedi:

Chekkasin jun bosgan qanday balosan,
Bu yerlarda yurib nima qilasan,
O'g'rimisan, kazzobmisan, enag'ar,
Jo'nab qol yo'lingga, yo'qsa o'lasan.

G'ayratim kelganda qaynab jo'shaman,
Har nechuk toshingman ko'ksing teshaman,
Dah desam, tog'lardan haklab oshaman,
Kim bo'lsang ham, darrov jo'na bu yerdan.

Dev ham tiklay olmas mening ko'zima,
Oyoq osti qilgum, kelsang, o'zim-a,
Joning kerak bo'lsa, qaytgin izinga,
Kim bo'lsang ham, darrov jo'na bu yerdan.

Ko'zga ilmayсанmi meni bola, deb.
Aldamoqchidirsan aqli chala, deb,
Talon solib ketay birato'la, deb,
Kim bo'lsang ham, darrov jo'na bu yerdan.

Bu yerlarning baland yog'i jo'nagar,
Xanjar urisa, oq badandan qon oqar,

Chalqayma oldimda, o'g'ri enag'ar,
Kim bo'lsang ham, darrov jo'na bu yerdan.

Quloq sol, haromi, aytgan so'zima,
Tushdingmi, bachchag'ar, mening izima,
Bezrayib boqa berma yuzima,
Kim bo'lsang ham, darrov jo'na bu yerdan.

Ishonma, haromi, mingan otingga,
Quvalab o'tkazay mamlakatingga,
Obborib topshiray ulug' zotingga,
Kim bo'lsang ham, darrov jo'na yurtingga.

Har zamonda boshmoqlaysan, ko'raman.
Ko'pdan beri seni bilib yuraman,
Tura bersang kaltak bilan uraman,
Kim bo'lsang ham, darrov jo'na bu yerdan.

Go'ro'g'libek nortuyaday g'arqirar,
Xanjar ursam qizil qoning sharqirar,
Sachirab har yoqqa oqib tirqirar,
Kim bo'lsang ham, darrov jo'na bu yerdan.

Shunday pallada ko'pni ko'rgan Rayhon arabning Go'ro'g'libekning bunday gaplariga achchig'i kelib o'tiradimi? Quv bachchag'ar Go'ro'g'liga sir bermay: "Hov, uka, u qirdan boshmoqlab yuradigan odam mendan boshqa odam. Bir yomon ayyor, har narsaga tayyor odam, men bo'lsam, bir yo'l o'tkinchiman. Indamasang, o'tib ketaman, indasang, qaytib ketaman", — deb o'ziga suv yugurtmay, Rayhon arab Go'ro'g'libekka qarab, uzangiga oyog'ini tirab, mo'ylabini burab, bir so'z dedi:

Gapirgan gaplarim uyqash, ulama.
Tilla doyra chalgan qo'llar tolama,
Ko'cha bog'dan o'tkinchiman, bek bachcha,
Bekbachchalar shunday zolim bo'lama?

Meni deb boshqani ko'zing ko'rgandi[r],
Biror o'g'ri qirdan tiklab turgandi[r],
Bekbachchalar shunday do'qlab berama,
O'z tinchida ko'cha bog'man yurgandi.

Bekzodalar shoyi kiysin, shaylansin,
Har kim g'anim bo'lsa, qo'li boylansin,
Ursang agar bir faqirman, bekbachcha,
Senday uldan aziz jonim aylansin.

Bahor bo'lsa, ko'lda o'rdak suzadi,
O'ylab ko'rsang, deganing menga izzadi[r],
Bu odating qila bersang, bekbachcha,
O'tkinchilar ko'chabog'dan bezadi.

Indama, jon uka, o'tib ketaman,
Manzilinga o'z chog'imda yetaman.
Qahr aylasang, men bir faqir yo'lovchi,
Boz orqamga qaytmay nima etaman.

Dala-dasht to'ladir rayhon guliga,
Sir aytgan sanamning tushlar qo'liga,
Javob ber faqirga endi, bekbachcha,
O'z vaqtida ketsin bozor yo'liga.

Shunda Go‘ro‘g‘libek Rayhon arabdan bu so‘zni eshitdi. “Aldamoqqa bola yaxshi” degan. “Bu qirdan boshmoqlaydigan Rayhon arab emas ekan-da. Odam odamga, ot otga o‘xshaydi-da. Bu bir yo‘l o‘tkinchi bo‘lsa, buni men bekorga Rayhon arab, deb o‘ylab, xafa qilib qo‘ydim-ov. Lekin zang‘arning oti juda suluv ot ekan. O‘zi ham yulduzni ko‘zlaydi. Otini so‘rasam, baytalimga choptirmasmikan”, — deb Go‘ro‘g‘libek Rayhon arabga qarab, shu so‘zni aytdi:

Yarashiqqa zarrin po‘ta urayman,
Ko‘rganimni yaxshilikka yo‘rayman,
Bu so‘zman, ot mingan ayo yo‘lovchi,
Shu otingni baytalimga so‘rayman.

Shu oting demayin behisht pirog‘i,
Falakda yulduzni ko‘zlar dimog‘i,
Chaqmoqqa mengzaydi ko‘zin chirog‘i,
Shu otingni baytalimga so‘rayman.

Nosqovoq o‘xshaydi kumush qoptirsang,
Talabgor odamning dilin toptirsang,
Bo‘z tulporing bo‘z biyamga choptirsang,
Bir martaga baytalimga so‘rayman.

Minganing haddili suluv ot ekan,
Bo‘z samandan kelgan tulporzod ekan,
Sini boshqa, bo‘yni uzun, yot ekan,
Shu otingni baytalimga so‘rayman.

Shu kunlarda biyam damga kelibdi,
Bo‘g‘oz bo‘lar vaqti yetib to‘libdi,
Shu bo‘z samaningga tolib bo‘libdi,
Bir martaga qo‘yishingni so‘rayman.

Go‘ro‘g‘li deydilar, o‘zim bekzoda,
Kiyganim ustimda harir ozoda,
Bir fasil tushib tur bo‘lib piyoda,
Shu otingni baytalimga so‘rayman.

Rayhon arab Go‘ro‘g‘libekning bu so‘zini eshitib, baytaliga Rayhon arabning otini qo‘ydirishga juda ishqiboz ekanini bilib, hozir Go‘ro‘g‘libekni aldash payti ekanini qo‘ldan bermay, Go‘ro‘g‘libekka qarab: “Otimni baytalingga, mayli, bir qo‘yayin, undan avval sen mening bir tashnaligimni qondir”, — deb bu so‘zni aytdi:

Mayli, qo‘yay baytalingga otimni,
Avval aytganimni qilsang, Go‘ro‘g‘li,
Uzoq yo‘ldan kelgan chanqoq, tashnaman,
Yaxob suvdan serob etsang, Go‘ro‘g‘li.

Yangangga buyursang, xizmatga tursa,
Bir shokosa to‘la suv olib bersa,
Shundan keyin beray, mayli, otimni,
Tashnalikdan serob bo‘lsam, Go‘ro‘g‘li.

Yangangga buyursang, dalaga chiqsa,
Qo‘ldan suv bersa, labim qoniqsa,
Shundan keyin beray mayli otimni,
Aytganingga ko‘nib so‘ngra, Go‘ro‘g‘li.

Dashtda uchratasan rayhon gulini,
Yangang kosa tutib, cho‘zsa qo‘lini,
Shundan keyin, mayli, beray otimni,
Suv ichib olgandan keyin, Go‘ro‘g‘li.

Ana shunda Go‘ro‘g‘libek Rayhon arabdan bu so‘zni eshitib: “Bu zang‘ar yangamni suv olib bersin, dedi. O‘sha tog‘am aytgan Rayhon arab yo shumikan. Lekin zang‘arning oti juda suluv ekan. Shu otini baytalimga choptirib olsam”, — deb o‘ylab, Rayhon arabga: “Sen zang‘ar Rayhon arab bo‘lib, meni aldab, tag‘in yangamni olib qochib ketmagin. Avval otingni baytalimga choptir. Keyin men yangamga aytib, senga suv oldirib bergizaman”, — desa, Rayhon arabning Xoljuvonga toza hushlari og‘ib, o‘lib borayotib: “Uka, avval sen yangangga aytib, menga suv oldirib bergizsang, keyin otimni baytalingga choptiraman”, — dedi. Go‘ro‘g‘libek bo‘lsa, Rayhon arabning otiga juda hushlari og‘ib, nima bo‘lsa ham baytaliga choptirib qolmoqchi, yana: “Mabodo bu Rayhon arab bo‘lsa, meni aldab yangamni olib qochib ketami”, — deb ham qo‘yadi. Ammo Rayhon arabning otini baytaliga choptira olmay qolishdan yana xavf qiladi. Rayhon arab quv zang‘ar hamma gapni bilib turibdi. Shu ahvolda Rayhon arab bilan Go‘ro‘g‘li bir sulhga kelolmagandan keyin Go‘ro‘g‘libekka Rayhon arab: “Bo‘lmasa, men ham otimni baytalingga qo‘yaberay, sen ham yangangga suv oldirib beraber. Har ikkimizning maqsadimiz bir vaqtda

hosil bo'lsin", — dedi. Go'ro'g'libek rozi bo'lib, yangasiga bir kosa suv olib berdirmakka ichkariga kirib ketdi. Rayhon arab: "Endi bu bolani arbovima tushirdim-ov", — deb aylanib, hovliga kirib, supadan ichkariga rav bo'lib turdi.

Go'ro'g'libek ichkariga kirib, Xoljuvon yangasiga: "Yangajon, shu kelgan odamga bir kosa suv olib ber", — deb iltimos qilsa, yangasi: "U odam — dushman. Agar men suv olib bersam, keyin mendan ayrilib qolasan", — deb ko'nmay oyoq tirab oldi. Go'ro'g'libek ham yangasiga: "Yo'q, yanga, u dushman emas, bir yo'l o'tkinchi. Men uning otiga ishqiboz bo'lib, baytalimga choptiraman, deb uni o'zim qaytarib keldim. Yangang bir kosa suv bersa, otimni baytalingga choptiraman, dedi. Yangajon, bo'lmaydi, bir kosa suv olib berasan. Haddi senga indashga yetmaydi. U mendan qo'rqadi. Hozirginaning o'zida uni do'qlab qo'rqitdim. Bu yog'idan xotirjam bo'l, o'zim bor-ku", — dey berdi. Xoljuvonoy Ahmad sardorning: "Bu bolaning ra'yini hech qaytarma", — deb tayinlaganini eslab, noiloj bir kosa suvni olib, yengini tishlab tortinib, tashqariga chiqdi. Rayhon arabning ko'zi Xoljuvonoyning qaddu qomatiga tushib, ichi shuvillab, bag'ri guvillab, ko'zi chaqchayib, og'zi aqchayib, toza silasi qaytib, og'zining so'lagi qurib, nima bo'lganini bilmay qolib, Go'ro'g'liga: "Tut baytalingni, lekin men o'zim otdan tushmayman", — deb yubordi. Go'ro'g'libek baytalini tutdi. Rayhon arab otiga minib turib, otini baytalga qo'ydi. Go'ro'g'libek va'daga muvofiq: "Yanga, hozir kosani bu odamga uzat", — dedi. Xoljuvon kosani tortinib, Rayhon arabga tutdi. Rayhon arabning ko'zlari o'ynab ketdi. Darrov kosani qamchisi bilan bir urib, Xoljuvonoyning bilagidan mahkam ushlab, bir silkib otining sag'risiga olib: "Ey, ahmoq Go'ro'g'li, qoyil bo'ldingmi endi", — deb haydab ketdi. Go'ro'g'li darrov kallapo'shini to'rt buklab: "Nima bo'lsa ham, endi baytalim to'xtamay qolmasin", — deb buklangan kallapo'shini baytalning dumi ostiga tiqib, bir qo'lini kallapo'shdan qo'ymay, baytaliga minib, bir qo'li bilan haydab, Rayhon arabning orqasidan tushdi. Bir pilla baytal jipillab Rayhon arabga yaqinlashib borib qoldi. Rayhon arab arqayin bo'lib ketayotgan edi. Qarasa, Go'ro'g'lining baytali juda yomon jimiyib quvib kelayapti. Rayhon arab ham endi arqayin bo'lmay, katta bir jarga haydab, jordan otini ding etkizib, sakratib o'tib ketdi. Shu yerda Go'ro'g'libekning baytali baytallik qilib, jordan sakray olmay qoldi. Shunda Go'ro'g'libek Rayhon arabning orqasidan qichqirib: "Ukag'ar Rayhon arab, meni aldading. Arqayin bo'lma, har pilla sendan o'chimni olaman", — deb shu so'zni aytdi:

Aldab ketding bugun meni, ukag'ar,
Shu marta yuttirdim senga, enag'ar,
Aldading, arbading, aqlim oldirding,
Ko'kragi jun bosgan, ko'zlari chag'ir.

Otingga qaratib ko'zim chaldirding,
Aldading, arbading, aqlim oldirding,
Bo'z samaning bedov ekan, ukag'ar,
Haqlab ketding, meni orqa qoldirding.

Ko'p quvonma, hali bir kun ko'rasan,
Arabda halicha davron surasan,
Qoshiq boshingga tekkan pilla, enag'ar,
Ko'zlaring mitillab navbat berasan.

Sening Rayhon arabliging bilmadim,
Yangam qaytarganin qabul qilmadim,
Shu martaga yutding meni, ukag'ar,
Hay attang-a, senga ustun bo'lmadim.

Ostingda bedoving tulpor, o'ynoqi,
Xazinangda minglab tuya mo'ynoqi,
Navbat kelib bir kun o'tar joningdan,
Tizillab turkmanning bergan qiynog'i.

Shoshma, jonim bo'lsa bunda omonda,
Toparman makoning bo'lsa qayonda,
Go'ro'g'liga navbat kelsa ko'rasan,
Xoh armanda bo'lsa, xohi Eronda.

Go'ro'g'libek og'zi charchaganicha Rayhon arabning orqasidan so'kib-so'kib, nochor jordan nariga o'ta olmay, orqaga qaytdi. Oradan bir-ikki kun o'tib, Ahmad sardor kelib, Go'ro'g'lidan yangasini so'radi. Shunda Go'ro'g'libekning ko'ngli buzilib, Rayhon arabni so'kib, yig'lab, bir so'z dedi:

Bilmay qoldim, ilintirdi damiga,
Juda yomon ayyor ekan, enag'ar.
Rayhon arab kelib ko'zim chalg'itdi,
Go'l debman u, hushyor ekan enag'ar.

Yangamni tashladi otning soniga,
Parvo ham qilmadi yig'laganiga,
Changalin botirdi qorday taniga,
Bir xizzang, ko'zi g'ar ekan enag'ar.

Mingashtirib Xoljuvonni sirtiga,
Haydab ketdi otin, boqmay ortiga,

Men yig'layman oriyatning dardiga,
Ko'zi ola chag'ir ekan enag'ar.

Bo'z samani chopsa, yulduzday oqar,
Suluvlik simbati odamga yoqar,
Ko'zlari chaqmoqday alanglab boqar,
Mingan oti tulpor ekan enag'ar.

Go'ro'g'li yetolmay, qop ketdi dog'da,
Yo'rtanglab asta-asta undan yiroqda,
Ayta bersam so'zim turmas kurakda,
Haddili hiylagar ekan enag'ar.

Ahmad sardor Go'ro'g'li jiyanidan bu so'zlarni eshitib, juda ko'p vaqt indamay, g'amgin bo'lib qolib, keyin Go'ro'g'libekka: "Jiyanim, bu gaplarni esingdan chiqarib yuborib, baytalingni boqib, dimog'ingni choq qilib yura ber. Menga Xoljuvon bo'lmasa, boshqasi, pulga topiladigan xotin-da", — deb dildorlik berdi. Go'ro'g'libek bo'lsa, picha kattarib: "Bir otli bo'lib olay, undan keyin ko'raman", — deb Rayhon arabni sirtidan so'kib, baytalini minib, bo'zga chiqib ketdi.

Ana shuytib baytali halak, Go'ro'g'li halak, shu ahvolda oylar o'tibdi. Bir kun Go'ro'g'libekning baytali bir toziday chaqa, modarzod narsani tug'ib tashladi. Go'ro'g'libek buni ko'rib kayfi qochib, nash'asi uchib, juda achchig'lanib: "Men seni shunday narsa tug'sin, deb asrab, azayishlab yuribmidim", — deb bo'z saman baytalini kaltak bilan bir urib o'ldirib qo'ydi. Bir pilla achchig'i tarqalib qarasa, baytali o'lib qolibdi. "He, attang", — deb haligi toziga o'xshagan junsiz narsaning erkak ekaniga umid bilan biroz vaqt sut berib yurganidan keyin ko'rsa, asta-sekin jun chiqib, haligi toziga o'xshaganliklari ketib, oyoqlanib, ko'kkina toy bo'lib qoldi. Go'ro'g'libek quvonib: "Endi buni ot qilib olaman", — deb toyga mehr qo'yib, quyonday ildam bo'lsin, deb quyoning sutini, echkiday sakrasin, deb echkining sutini, bo'riday olg'ir bo'lsin, deb bo'rining sutini, tulkiday ayyor bo'lsin, deb tulkining sutini, tuyaday chidamli bo'lsin, deb tuyaning sutini, o'z nasli otday suluv bo'lsin, deb otning sutini berib, toyini boqib o'tirib, yil oshirib, katta toy qilib, goh minib, goh tushib, toy novchatob, baland qomat bo'lganligi uchun toyining ismini G'iro't qo'yib olgan edi. G'iro't uch yoshga to'lib, g'o'non bo'lgandan keyin Go'ro'g'li Rayhon arabga borish qasda jardan irg'ib o'tadigan qilaman, deb avval ariqdan irg'itib, so'ng jarlardan irg'itib, ipaklardan arqon eshib sudratib, mashq qildirib yurar edi.

Shuytib, bir kuni G'iro'tni minib, Go'ro'g'libek Yovmitning xonaqosining oldidan o'tayotib, yoshligida shu yerda Ravshan ko'r bilan topishib, otasining shu yerda vafot etganini eslab o'tib borayotlsa, xonaqohga ko'p qalandarlar qo'ngan ekan. Ular Go'ro'g'libekni ko'rib qolib: "Hoy, Go'ro'g'libek, bu yoqqa keling, bir gap bor", — deb chaqirishib qoldilar. Go'ro'g'libek qalandarlarning chaqirganiga achchig'lanib: "Gaplaring besh-olti chaqa tanga ber, deb aytish-da, undan boshqa nima gaplaring bo'lar edi", — dedi. Shunda qalandarlarning biri Go'ro'g'libekka qarab: "Yo'q, boshqa bir gap bor. Bizlar pul so'rab, gadoychilik qiladigan qalandarlardan emasmiz. Faqat senga aytadigan maxsus bir gapimiz bor. Sen supadan bir balandga chiq. Otdan tush. Otingni birovimiz ushlab turamiz. Bizlarning sharofatimiz bilan sen ham xonaqohga bir kir", — deb dim qo'ymagandan keyin Go'ro'g'libek G'iro'tdan tushib, G'iro'tning jilovidan ushlab turgan holda supaga chiqib: "Mana, chiqdim. Nima gaplaring bo'lsa, aytinglar qani", — desa, qalandarlar: "Seni shu turkman eliga xon qilib ko'tarmoqchimiz. Sen bizlarni qalandar, deb o'ylama. Bizlar el oqsoqollari bo'lamiz. Qani, ichkariga marhamat qil. Otingni birovimiz ushlab turamiz, — dey berdi. Go'ro'g'libek qalandarlarga: "Maboda, sizlar o'g'ri bo'lib, meni aldab ichkariga kirgizib, otimni o'g'irlab ketmanglar", — desa, qalandarlar: "Yo'q, bizlar o'g'ri emasmiz. Agar ishonmasang, mana ayvonning burchagiga yur, oting ko'z oldingda. Faqat senga podsholikning ko'ylagini kiydirib qo'yamiz. Boshqa hech gap yo'q. Shu ko'ylakni kiyding — turkman eliga xon bo'lding hisob", — deb Go'ro'g'lini qo'yarda-qo'ymay, xonaqoh ayvonining burchagiga olib borishib, o'sha aytgan ko'ylakni kiydirmakchi bo'la berdi. Go'ro'g'libek: "Otimning yo'lga ko'ndalang bo'la bermanglar. Men hali sizlarga ishongim kelmayapti", —

dedi. Qalandarlar G'irotni bilan Go'ro'g'libekning orasini ochiq qilib qo'yib: "Ana endi ko'ylakni kiyib ol," — deyisha berdi. Go'ro'g'libek: "Bo'lmasa, otimni o'sha joyga bog'lab qo'yinglar. Men ko'ylakni kiyib olguncha, otimning oldida hech kim bo'lmasin", — dedi. Qalandarlar G'irotni joyiga bog'lab, o'zlari G'irotdan yiroqlashdilar. Go'ro'g'libek otiga juda kashal bo'lib: "Ko'ylakni beringlar, tez kiyib olay", — deb ko'ylakni qalandarlarning qo'lidan ola solib, abil-g'ubil kiya solib, ko'ylakning yoqasidan boshini chiqara solib qarasa, G'irko'k oti yo'q, qalandarlar ham yo'q. Juda kayfi uchib ketganidan Go'ro'g'libek kiygan ko'ylagini yirtib, bo'lak-bo'lak qilib tashlab, otini izlab, endi sarson bo'lmoqni ko'ring.

Izlaydi-izlaydi, har zamonda kelib tog'asinikidan bir tandir, ikki tandir non olib, yana izlab ketadi. Ammo otning na izini va na daragini topolmay, kayfi uchib, yana tog'asinikiga qaytadi. Shu ahvolda Go'ro'g'libekning izlamagan yeri qolmay, oradan bir yil o'tib ketdi. Go'ro'g'libek endi o'n to'qqizga kirgan. Kun ham oxir tirama¹ bo'lib kelayotir. G'irotdan bo'lsa, hali ham darak yo'q. Bir marta eng uzoqlikdagi bir tog'ni Go'ro'g'libek nishonga olib, "Shu tog'ni ham bir izlay, undan keyin ham topmasam, toza umidimni uzaman", — deb o'sha toqqa qarab yo'l olib, piyoda yura-yura tog'ning tubiga yetib bordi. Endi Og'a Yunus va Misqol parilardan eshitsangiz.

Go'ro'g'liga xushtor bo'lib, ularning ruhi shu turkman elida aylanib yurar edi. Ammo Go'ro'g'libek hech nimadan xabarsiz, G'irko'k otini izlamakdan boshqa narsani bilmas edi. Shu tog'ning bag'rida, bir kamarning bulog'ida Yunus-Misqol parilarning ruhlari kir yuvib o'tirgan suratda Go'ro'g'libekning ko'ziga ko'rindi, Go'ro'g'libek ulardan: "Shu yerlardan g'o'nondan do'onga chiqma bir ko'k toy o'tdimi?" — deb so'rab, bir so'z dedi:

Buloqning boshida turgan ayollar,
Shu yerlardan bir g'o'non toy o'tdimi,
O'tgan bo'lsa, bizga xabar beringlar,
Shu yerlarda biror kimsa o'tdimi?

O'tgan bo'lsa, suyunchisin beraman,
Yovmitga qaytarib olib boraman,
Bilsanglar, aytinglar, turgan ayollar,
Ko'pdan beri yo'qchi bo'lib yuraman,
Shu yerlardan bir g'o'non toy o'tdimi?

Bu tog'lar elat bor yerdan kanora²
Bundan oshsa qaysi yurtga enara,
Aytinglar, kir yuvib turgan ayollar,
Otim izlab juda bo'ldim ovora,
Shu yerlardan bir g'o'non toy o'tdimi?

Shunda Yunus, Misqol parilarning ruhi qoqinib buralib, Go'ro'g'libekka qarab, biqinini tirab, qoshini uchirib, xuddi bir-biriga o'xshab, bir kishini ikki kishi qilib qo'yganday bo'lib, kulib noz qilib: "Ot yo'qotgan yaxshi yigit, otingni el bor joydan so'ra-da. Ot bu odamsiz tog'larda nima qilsin", — deb Yunus, Misqol parilarning ruhi shu so'zni aytdi:

Ey, ot izlab yurgan go'zal bo'z bola,
Jaynagan jamoling misli gul-lola,
Yo magar aqlingdir hali ko'p chala,
Odamsiz joylarda oting na qilsin?

Kezib keldim dasht-u sahro, cho'lini,
Axtarib topmadim dengiz, ko'lini,
Aytinglar, kir yuvib turgan ayollar,
Qisqa aylang izlovchining yo'lini,
Shu yerlardan bir g'o'non toy o'tdimi?

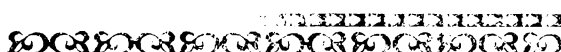
Ko'k tusli, uzun dum, bo'yni ingichka,
Zo'r o'mgan, buyuri kerishgan ingichka,
Eshitinglar, kir yuvib turgan ayollar,
Topsam Yovmit qaytib boray shu kecha,
Shu yerlardan bir g'o'non toy o'tdimi?

Ravshanko'r bolasi otim Go'ro'g'li,
Tog'am Ahmad sardor turkmanda tug'li,
Men o'zim hech kimdan qo'rqmas qoruvli,
Aytinglar, kir yuvib turgan ayollar,
Shu yerlardan bir g'o'non toy o'tdimi?

Kishi yurtdan uzoqlashsa, yot bo'lar,
Ko'p piyoda yurma, poying lat bo'lar,
Qayerda el bo'lsa, shunda ot bo'lar,
Odamsiz joylarda oting na qilsin?

¹ Kuz.

² Chet, chegara.

Yo bo'lmasa oting qilib bahona,
O'ynashay deb kelgandirsan buyona,
Bo'layin bo'yingdan mudom parvona,
Odamsiz joylarda oting na qilsin?

Tushingda bizlarni magar ko'rdingmi,
To'shagingdan sermalanib turdingmi,
Ko'rib turib chindan ko'ngil berdingmi,
Odamsiz joylarda oting na qilsin?

Bizning buloq cho'milmoqqa qulaymi,
Qulay bo'lsa sizni shumg'ib solmaymi,
Moboda ko'nglingiz bizni tilaymi,
Odamsiz joylarda oting na qilsin?

Oynadan tiniqdir pari jamoli,
Pari jamolining bo'lmas zavoli,
Bu so'zlar chinmi yo magar xayolmi,
Odamsiz joylarda oting na qilsin?

Ayol dema, bizlar hali gulg'uncha,
Hech kimni ko'rmadik to sen kelguncha,
Xo'p desang, xo'pdirmiz, boz yana shuncha,
Odamsiz joylarda oting na qilsin?

Yunus, Misqol yo'l uzra kir yuvarlar,
Bir qara-chi, shavqing yana qancha bor.
Qancha suluv ko'rsang, biz ham shuncha bor,
Odamsiz joylarda oting na qilsin?

Go'ro'g'libek buloqda kir yuvgan bo'lib ko'ringan Yunus, Misqol parilarning ruhidan bunday hazil so'zlarni eshitib, o'zidan o'zi ularga Go'ro'g'libekning hushlari oqqanday bo'lib: "Bular nega menga bunday deb hazil so'z qotadi", — deb avvalidan ayol jinsining isi yoqmagan Go'ro'g'liga bir marta parilarning so'zi qulog'iga yoqqanday bo'lib, u yerdan o'tib ketdi. Shu kuni gashti peshinda tog'ning ustiga chiqib o'tirib, naryoqdagi kamarlarni birma-bir ko'zdan kechirib qarab o'tirsa, bir pilla bir kamardan bir do'lana-ga bog'log'lik turgan bir otni ko'rib qolib, rangiga zehn solib qarasa, ot ko'k, yashil, g'irko'k, G'irko'kka o'xshagan bir ot. "Agar G'irko'k bo'lsa, shuncha mehnatim kuymagan bo'ladi. Qani, bir borib ko'ray-chi", — deb asta-asta o'sha kamarga borib ko'rsa, o'zining G'iroti do'lonaga bog'log'liq turibdi. Hech odamzodning daragi yo'q. Lekin biroz o'sibdi. Otning ustida egar-abzal, boshida no'xta, yugan. "E, jonivorgina G'irko'kim", — deb do'lonadan yechib olib, minib, tog'dan tushib qaytib kela berdi. Kun ham asr bo'lay deb qolgan bir pilla tog'ning boshidan birov: "Ha, bola, to'xta. Otni qayoqqa olib ketayapsan?" — dedi. Go'ro'g'libek: "Kim bo'lsa ham kelsin qani", — deb to'xtab turdi. Bir pilla qari chol boboy yetib kela solib, G'irotning jilovidan ola ketdi. Go'ro'g'libek cholga: "Nomard o'g'ri, otda nima haqiq bor? Buni yo'qotib, bir yildan beri izlab yuribman. Yana meniki deysan-a", — desa, chol boboy Go'ro'g'libekka qarab: "Noma'qulni yema, ot meniki. Men buni sotib olganman. Qani, darrov tushib jo'nab qol", — dedi. Go'ro'g'libek chol boboyga: "Sen noma'qulning nonini yebsan. Bo'lmasa, egar, abzali seni-ki chiqar, ot meniki, ko'p tarmashma. Endi kallangga bir mushtlayman, o'lasan — qolasan", — dedi. "Shundaymi hali, hali ham zo'rlikmi, otni ber. Bo'lmasa, kurashari qilamiz. Kim yiqilsa, otdan umidini uzsin", — deb Go'ro'g'libekka qarab, chol boboy bir so'z dedi:

Haq bo'lsang, da'vongda agar haq bo'lsang,
Mayli ol shu otni meni yiqolsang,
Bordi-yu yiqilsang, ko'rgin o'zingdan,
Undan keyin ot bo'ladi bizniki.

Shu gaplaring, agar sening rost bo'lsa,
Kurash tutsak, kuchim sendan past bo'lsa,
Bordi-yu yiqilsang, ko'rgin o'zingdan,
Undan keyin ot bo'ladi bizniki.

Ko'nasanmi bola shunday garovga,
Chikka aylab meni, bo'lolsang to'vka,
Bordi-yu yiqilsang, ko'rgin o'zingdan,
Undan keyin ot bo'ladi bizniki.

Bilaging shimarib, kuching ketirsang,
Yiqitib, yelkamni yerga yetkirsang,
Bordi-yu yiqilsang, ko'rgin o'zingdan,
Undan keyin ot bo'ladi bizniki.

Kelgin, bola, qo'l ushlab ko'raylik,
Yengganimiz cholqa qilib urayik,
Bordi-yu yiqilsang, ko'rgin o'zingdan,
Undan keyin ot bo'ladi bizniki.

Bu yer Er Xizirning tog'i bo'ladi,
Kim yiqsa, shu otni yutib oladi,
Bordi-yu yiqilsang, ko'rgin o'zingdan,
Undan keyin ot bo'ladi bizniki.

Ana shunda Go'ro'g'libek chol boboydan bu so'zni eshitib: "Bu qulay bo'ldi, ardisari bu o'lasini cholni yiqitaman, G'irotimni toza o'zinniki qilib olib ketaman", — deb G'irotidan tushib: "Mana bo'lmasa, yoqama-yoqasiga kurashasanmi yoki qo'yama-qo'ltig'iga kurashasanmi?" — dedi. Chol bobo: "Qandayiga bo'lsa ham kurasha beraman", — dedi. Ko'nglida: "Bir qisib bu cholning qobirg'asini sindirib yuboray", — deb qo'ydi.

Shuytib, Go'ro'g'libek boboy bilan kurashib qolibdi. Chol boboy shirp etkizib Go'ro'g'lini yiqitib: "Qani, endi otni bizga berasan", — desa, Go'ro'g'libek: "Yo'q, bobo, kurashimiz it yiqilish bo'ldi, boshqavotdan kurashamiz", — dedi. Chol boboy: "Ha, yiqilgan kurashga to'yamas, deydi. Mayli, qancha kurashsang, kurasha beraman", — dedi. Go'ro'g'libek: "Shu marta bir chalim olib ko'raman", — deb chol boboy bilan yana kurashib qoldi. Chol boboy yana Go'ro'g'libekni ko'tarib yerga bir urib: "Qanday, endi ko'lasanmi", — dedi. Go'ro'g'libek yana toqoshovlik qilib: "Sen bu marta ham g'irrom yiqding. Yana boshqavotdan kurashaman", — dedi. Shunda chol boboy: "Uch, uchdan keyin puch, degan. Bola, bilib qo'y, shu martaba ham yiqilsang, otni olib ketaman", — dedi. Go'ro'g'libek: "Bu martaba men seni yiqitaman", — deb bor kuchini to'plab, chol boboy bilan yana kurashdi, chol boboy yana Go'ro'g'libekni ko'tarib yerga bir urib: "Ana endi seni halol yiqqanimga ko'narsan", — deb G'irotni yetaklab, toqqa qaytmoqchi bo'la berdi. Shunda Go'ro'g'libek boboyga kuchi yetmasligini bilib: "G'irotimni berib keting", — deb boboyga yalinib, bir so'z dedi:

G'o'ch bilakli, Rustam sifat, bobojon,
Olib ketay, bergin menga otimni,
Rahm aylay, yolg'iz edim otadan,
Olib ketay, bergin menga otimni.

Bu ot menga ko'ngil qo'ygan xonazod,
Shu bo'lsa har nechuk men g'amdan ozod,
Seni bir jo'mard deb doim qilay yod,
Olib ketay, bergin menga otimni.

Bir yil bo'ldi sargardon bo'p izladim,
Oyri vaqtlarda bag'rim tuzladim,

Gohilarda bo'taday bo'p bo'zladim,
Olib ketay, bergin menga otimni.

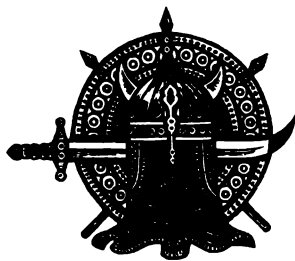
Barakalla, qoyil bo'ldim kuchingga,
Bilmam nechuk o'ylaring bor ichingda,
Bobo, qoyil bo'ldim sening kuchingga,
Olib ketay, bergin menga otimni.

Go'ro'g'libek tog'ma-tog' sarson bo'lmasin,
Bunday sovuqlarda kechga qolmasin,
Kech salqinga qolib tumov chalmasin,
Olib ketay, bergin menga otimni.

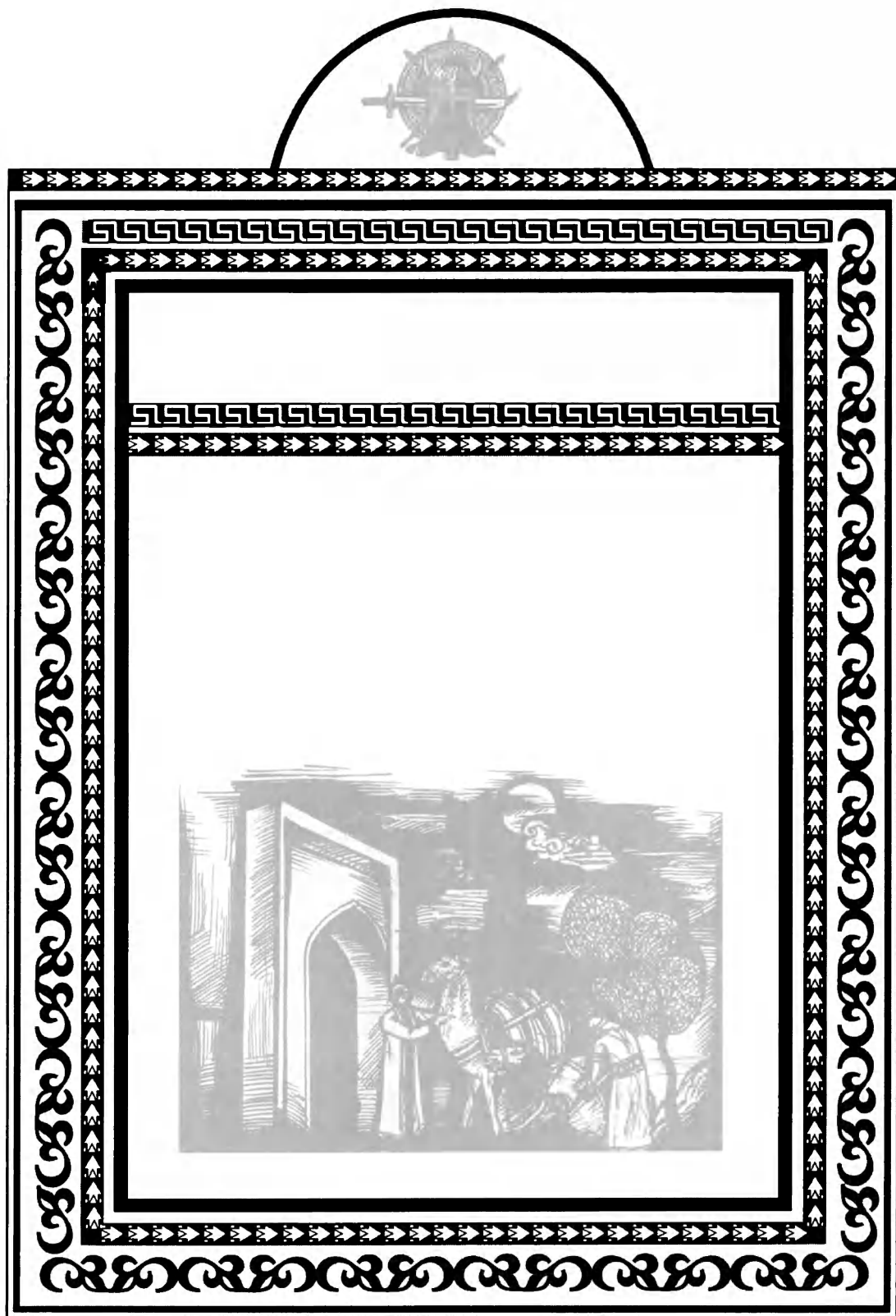
Boboy Go'ro'g'libekka: "Ha, hali ham otga kashalsanmi? Endi jo'nab keta ber. Baribir senga endi ot yo'q", — dedi. Go'ro'g'libek juda ma'yus bo'lib yaltillab, goh G'irotgah, goh chol boboga qaray berdi. Keyin boboy Go'ro'g'libekka: "Hay bo'lmasa, juda shu otni meniki deyberding. Endi mening bilan qoziga yur. Qozi otni kimga hukm qilsa, otni o'sha olsin", — deb G'irotni yetaklab, bir kamarga burila berdi. Go'ro'g'libek ko'nglida: "Shu yaqinda qozixona ham bor ekan", — deb chol boboyning orqasidan ergashib keta berdi.

Chol boboy shunday burilib, bir g'orga kirib ketdi. Go'ro'g'li ham chol boboyning orqasidan: "Assalomu alaykum", deb kirib bordi. Qarasa, ichkarida o'tinxona, obxona, bir yog'ida borxona, bir yog'ida olovxona. Naryog'ida xonaqoh, beri yog'ida ayvoncha, ayvonchada G'irotni bog'log'lik turibdi. Bir qalandar sifat odam chiqib, Go'ro'g'libek bilan salomlashib, ko'rishib, olovxonaga ergashtirib kirdi. Qarasa, o'rtada gulxan, endi o'chib, cho'q bo'libdi. Cho'qdan olib-solib, to'rtida sandalga isinib to'rtta kishi o'tiribdi. Gulxan atrofiga bo'lsa, qirq kishi, bir katta qozon temir o'choqning ustida biqtirilib turibdi. Go'ro'g'libek shoshib qoldi. Qirq kishi Go'ro'g'libekni sandaldagi to'rt kishining oldiga o'tirg'izdi. Shunda haligi to'rt odamning birov: "Qani, Go'ro'g'li, marhamat qil. Ammo bilginki, bu yer chilton, G'ovsul-G'iyoslarning joyi. Sen shu ot sabab bo'lib bu yerga kelib qolding. Endi bu yerdan quruq ketma. Uch martaba so'raymiz, qani ayt. Ot tilaysanmi, zot tilaysanmi?" — dedilar. Go'ro'g'libek: "Ot", — dedi. Yana: "Ot tilaysanmi, zot tilaysanmi?" — dedilar. Go'ro'g'libek: "Ot", — dedi. Uchinchi martaba yana: "Ot tilaysanmi, zot?" — dedilar. Yana Go'ro'g'libek: "Ot", — dedi. Keyin G'ovsul-G'iyos: "Bo'lmasa,

bizlar senga uch narsa qo‘shib beramiz. Birinchidan, o‘z tilaganing shu G‘irko‘k oting bo‘lsin, o‘zing bilan teng umrlik bo‘lsin. Ikkinchidan, umring ziyoda bo‘lsin — yoshing bir yuz yigirmaga yetsin. Uchinchidan, Yunus, Misqol parilar yoring, Chambil shahring bo‘lsin. To‘rtinchidan, har qanday yarador bo‘lsang, yulduzlarni ko‘rib tuzalib ketadigan bo‘lgin, omin”, — dedilar. Go‘ro‘g‘libek: “Endi G‘irko‘k otimni bersa, bu yerdan ketsam”, — deb o‘ylagan edi. G‘ovsul-G‘iyos: “Oqshom bo‘lib qoldi. Endi sen bu yerda mehmon bo‘lib yot. Erta bilan ketasan. Endi hech narsani o‘ylama, qo‘rqma. Har pilla o‘t o‘zingniki”, — deb chiltonlarga buyurib, Go‘ro‘g‘libekning oldiga bir toboq qovurdoq qo‘ydilar. Go‘ro‘g‘libek qovurdoqni yeb olib, shu kech chilton, G‘ovsul-G‘iyoslarga mehmon bo‘lib qoldi. Oqshom tushida G‘ovsul-G‘iyos Go‘ro‘g‘libekka bir siyirma qilich bergan emish. Endi Xudoning besh vaqt namoz qarzini sen ham har kuni berib tur, dermish. Erta bilan uyg‘onib qarasa, qilich qo‘lida, G‘irko‘k oti bir do‘lonaga bog‘log‘lik, o‘zi shunday do‘lonaga suyanib uxlabdi¹. Darrov o‘rnidan turib, G‘irotiga minib, Yovmitga qaytdi.

¹ Baxshining aytishicha, yana bir rivoyatda g‘orda hammasi ko‘k, bir tusli qirq ot bor edi. “Shularning ichidan otingni tanib ol”, — dedi. Go‘ro‘g‘libek G‘irko‘kni tanib oldi.

G o'ro'g'libek har zamon tog'asinikiga bir kelib, boshqa vaqtlari o'z mastlik mashg'ulotida G'irotni minib yurar edi. O'ziga o'zi: "Mening Chambil shahrim qayerdan bo'lar ekan", — deb maslahat qilib yurar edi. Taka bilan Yovmitning o'rtasida Xo'jatov degan qirsimon tog'chaning etagida bir changigan bel bo'lib, bu yog'i Urganch, u yog'i Xunxorgacha edi. Bir kun Go'ro'g'libek bir karvon yo'li bor joyga borib qolib qarasa, belning yo'qorisida Xo'jatovdan bir ozroq suv oqib, bir yayponlikdan o'tib, qumga singib yotibdi. Go'ro'g'libek: "Chambil shahrimni shu yerdan qilib olsam bo'lar ekan", — deb shu yerda bir do'lananing tagini o'zicha maskan qilib, yo'lning yoqasidan bir chortoq qildirib olib, har zamonda kelganida shu chortoqning tagida oti va o'zi yomg'irdan, qordan saqlanib, yo'ldan o'tgan karvonlarni, savdogarlarni tutib olib: "Qani, turkman elining xoni Go'ro'g'libekka zakotlaringni to'langlar", — deydigan bo'ldi. Agar savdogarlar zakot bermasa, urib, tortib oladigan bo'ldi. Bir xil savdogarlar Go'ro'g'libekni o'g'ri, deb bilsa, yana bir xillari Ahmad sardorning bu erka o'sgan jiyani emish, deydi, tag'i bir xil savdogarlar bir tentakolish bola, deydi. Ishqilib, har nima bo'lsa ham, savdogarlar Go'ro'g'libekdan hazar qilib: "Shu chortoqli Changli beldan haligi o'g'ri ko'rmay eson-omon o'tib ketsak, bo'lar edi", — deyishar edi. Shuytib, tez orada bu yer Chortoqli Chambil deb ataldi.

Ahmad sardor Go'ro'g'lining bu ishlarini eshitsa ham, eshitmamishga solib yurar edi. Nega desangiz, Ahmad sardor qachon bo'lsa ham Go'ro'g'libek jiyani o'zining o'rniga turkmanga sardor bo'ladi, deb o'ylar edi. Ko'klam bo'lgandan keyin Go'ro'g'libek Xo'jatovdan tushib, yayponlikdan o'tib, qumga singayotgan suvga bir bog' qilmoqchi bo'lib, o'tkinchi savdogarlarni ishlatib, yayponning atrofini devor qildirib, Urganchdan, Xunxordan turli xil mevalarning ko'chatini buyurib keltirgizib, yer yuzidagi har xil bog' gullaridan ham ko'chat keltirgizibdi. Bir yog'ini daraxtzor chorbog', bir yog'ini chamanzor gulbog' qildiribdi. Hamma nihollarini pol taxlashib, joy-joyiga ektirdi. Chorbog'ning o'rtasidan bir katta sarhovuz ham qazdirib, atrofini shosupa qildirdi. Undan keyin Chortoqqa yaqin yo'lning labidan chir aylanib kela-man deguncha to'rt ming qadamlik qilib Chambil qo'rg'onini soldirdi. Qo'rg'onning ichini o'zi uchun hovli soldirib, hovlisining ichidan to'shanchi jihozga to'lg'izdirdi. Bularning hammasini savdogarlar zakot o'rniga yo o'zlari, yo bo'lmasa, mardikor solib qilib berar edi. Ahmad sardor o'zicha, Go'ro'g'libek o'zicha shu yerdan hovli qilib olayotir. "Endi buni uylantirish bo'ynimga qarz. Qani so'rab ko'ray, Go'ro'g'libek jiyanim nima der ekan", — deb bir kun Ahmad sardor Go'ro'g'libekni yo'lda ko'rib qolib: "Jiyanim, endi javob bersang, men seni uylantirib qo'ysam", — deb Go'ro'g'libekka qarab, shu so'zni aytdi:

Hali ko'z ochmagan bir bo'z bolasan,
To'lishmagan, aql-esdan chالasan,
Shu turkmanda kimga mayl qilasan,
Aytgin, qaysi boyning qizin olasan?

Sanamlar zulfini silab taraydi,
Kimning qizi xohishingga yaraydi,
Bilayin deb sendan tog'ang so'raydi,
Ayt-chi, qaysi boyning qizin olasan?

Suluv qizlar ko'pdir turkman elida,
Boshida qasaba, po'ta belida.
Oltin-kumush uzuklari qo'lida,
Moyday erir senday yigit yo'lida,
Ayt-chi, qaysi boyning qizin olasan?

Shahlo ko'z, mehrli taka qizlari,
Boldan totli og'izdagi so'zlari,
Oyga o'xshar to'la-to'kis yuzlari,
Keng yag'rinli, zo'r boldirli o'zlari.

Yovmitning qizlari qiyiq qosh bo'lar,
Zo'r bilakli, qad-qomatli xush bo'lar,
Bundaylarga baxtli yigit duch bo'lar,
Ayt-chi, qaysi boyning qizin olasan?

Ko'klangning qizlari balandbo'y bo'lar,
Raftori uchquday, suluv ro'y bo'lar,
Baxti ravshan yigitlarga to'y bo'lar,
Ayt-chi, qaysi boyning qizin olasan?

Choshka betda uch ming uyli ersari,
Behshtning huriday har bir qizlari,
Qirg'iday chaqqondir, qoshi raftori,
Ayt-chi, qaysi boyning qizin olasan?

Turkman elda ko'p bo'ladi eliboy,
Turkmaning qizlari usta, qo'li boy,

Ana shunda Go'ro'g'libek Ahmad sardor tog'asidan bu so'zlarni eshitib, ozroq qizishib, tog'asiga qarab, bir so'z dedi:

Tog'a, menga qiz tanlama Turkmandan,
Men saylagan jonon yo'qdir elingda,
Yunus, Misqol pari deydi ularni,
Olib bergin, agar bo'lsa qo'lingda.

Uzoq tog' tagida bir bor ko'rganman,
Ko'rib turib jonu dilim berganman,
Narigi oshuvda bir kech turganman,
Olib ber ularni, bo'lsa qo'lingda.

Har biri xo'blikda jannat lolasi,
Oltindan, kumushdan sochin tolasi,

Jamoli barq urar to'lib misli oy,
Ayt-chi, qaysi boyning qizin olasan?

Otim Ahmad Turkman elning sardori,
Qayoqqa moyil etar ko'ngling bahori.
Kimga ishqibozsan, kimning xushtori,
Ayt-chi, qaysi boyning qizin olasan?

Tenglashmas ko'rkiga inson bolasi,
Olib ber ulardan, bo'lsa qo'lingda.

Sochlari sumbuldir, tishlari gavhar,
Ko'zlari cho'lpondir, lablari shakar,
Farishta yo jannat huridir magar,
Ko'nglim shunday qo'sha parivash istar,
Olib ber ularni, bo'lsa qo'lingda.

Go'ro'g'li bo'ylarin bir marta ko'rdi,
Ulardan G'irko'kning daragin so'rdi,
Menga shular suyish sirni bildirdi,
Olib ber ularni, bo'lsa qo'lingda.

Go'ro'g'libekning bu so'zini Ahmad sardor eshitib: "Jiyanimning bu so'zlari xuddi arqam mor' ushlaganlarning so'ziga o'xshab ketadi. Maboda bu har yerlarda yurib, jin-ajinani ko'rib, aqlini, hushini ularga berib, qushnoch bo'lay, deb qoldimikan. Muqarrar shunday bo'lsa kerak. Men bunga nasihat qilib, buni bu yo'ldan qaytaray", — deb Go'ro'g'libekka qarab, bir necha joydan timsol keltirib, bir so'z dedi:

Xo'ja tog'dan karvon o'tar,
Oxir manziliga yetar,
O'ylaringning bari xatar,
Behudaga aqling eltar.

Pari deysan, uning nima,
Ko'rganning hasratini yema,
Farishta deb har kimsaga,
Bu gaplaring hargiz dema.

Yunus, Misqol kimlar o'zi,
So'zlaringning bormi tuzi,
Ba'zi vaqlar g'alat ketib,
Chalkashar odamning ko'zi.

Tag'i biror mortu ko'rib,
Yo ketdimi hushing urib.
Beklik aslliging qani,
Nima bo'lding yurib-yurib.

Qushnochlik bastlarning ishi,
Qushnoch bo'lmas senday kishi,
Bu so'zlarni hech kim aytmas,
Bo'lib turib aqli-hushi.

So'z aytadi Ahmad Sardor,
Picha qip yur o'zing hushyor,
Nasihatim ol, Go'ro'g'li,
Aytib yurma yana takror.

Ahmad sardorning Go'ro'g'libekka: "Qushnoch bo'lib qolibsani", — degan so'zlari xush kemasani ham, "katta odam", — deb indamay tog'asining oldidan tez o'tib ketdi. Shundan keyin Go'ro'g'libek: "Chambil shahrim bo'lsa, qoshimda o'zimdan boshqa hech kim bo'lmasa, qanday qilib Chambil shahrim bo'lar ekan", — deb o'ylaydigan bo'lib qoldi. Savdogarlar Go'ro'g'libek qurgan Chambil qo'rg'onining nomiga Chortoqli Changbelni almashtirib, endi Chortoqli Chambil deydi bo'ldilar. Shunday qilib,

¹ Olachipor ilon.

Go‘ro‘g‘libekning bu makoni olti oydan keyin Chortoqli Chambil deb ataldi. Bu yerdagi o‘zgarish, voqealar turkman ellariga yoyilgan edi. Kunlardan bir kun Xoldor degan yigit o‘zi bilan yana to‘qqiz yigitni olib, Chortoqli Chambilga kelib, Go‘ro‘g‘libek bilan gaplashib qoldi. Shunda Go‘ro‘g‘libek Xoldordan hol so‘rab, bir so‘z dedi:

Turlinamo so‘z keladi tilimga,
Senday odam kam-kam tushar qo‘limga,
Qay elatdan kelding Chambilbelimga,
Parvoz aylab bunda qaydan kelasan?

Tarzingga qarayman lochin kelbatli,
Turxingga qarayman yo‘lbars sifatli,
Sendaylar men uchun qadr-qimmatli,
Parvoz aylab bunda qaydan kelasan?

Yolg‘iz otning changi chiqmas, dim bo‘lar,
Nomardlaring sag-magasga¹ yem bo‘lar,
Birga kelgan yo‘ldoshlaring kim bo‘lar,
Parvoz aylab bunda qaydan kelasan?

O‘sgan eling Urganjimi, Turkmandan,
Nechun buyon chiqib kelding vatandan,
Parvoz urib qanday bog‘u chamandan,
Qanot qoqib bunda qaydan kelasan?

Oshibdirsan Xo‘jatovning belidan,
Yo qochdingmi mo‘g‘ullarning qo‘lidan,
Keldingmi Yomong‘ishlovning elidan,
Parvoz aylab bunda qaydan kelasan?

Go‘ro‘g‘li holingni bir-bir so‘raydi,
Har na bo‘lsa hojatingga yaraydi,
Bu chortoqli Chambil menga qaraydi,
Parvoz aylab bunda qaydan kelasan?

Shunda Xoldorbek Go‘ro‘g‘libekka qarab, o‘z holini bildirib, bir so‘z dedi:

Men emasman bir kelgindi begona,
Boshimizga savdo soldi zamona,
Do‘stlarimman kezib-kezib har yona,
Ovozung eshitib bunda kelaman.

Indamagan bechoraga tegmadim,
Sababsiz birovning qonin to‘kmadim,
Xunxor zolim oldi Turkman elini,
Xohlamadim, unga bo‘yin egmadim,
Ovozung eshitib bunda kelaman.

Yoronlarim bilan yurardim qochib,
Tag‘i saholarda ko‘ngilni ochib,

Shikorlar aylashib, har kech may ichib,
Ovozung eshitib, bunda kelaman.

Bir kecha tushimda menga tur, dedi,
Turkmaning xoniga bundan bor, dedi,
Borib turib Go‘ro‘g‘lini ko‘r, dedi,
Ovozung eshitib bunda kelaman.

Xoldorbek bir senga tobe bo‘ladi,
Seni shu Turkmanda podsho biladi,
Ne buyursang, buyurganing qiladi,
Bashorat orqali bunda kelaman.

Go‘ro‘g‘libek Xoldorbekdan bu so‘zni eshitib, qayta boshdan quchoqlashib ko‘rishdi. Xoldorbek bilan birga kelgan to‘qqiz yigit bilan ham ko‘rishib, shu yerda Go‘ro‘g‘libek Xoldorbek bilan aka-uka kirishib, shuytib, bular ham chambillik bo‘ldilar. Ahmad sardor: “Go‘ro‘g‘libek Chortoqli Chambilda bir to‘da o‘g‘rilarni o‘ziga jo‘ra qilib olibdi”, — deb eshitibdi. “Ana bu erka o‘sganning oqibati, oxiri jiyanimning nimalar qilishini bilmay qoldim. Men buni o‘rnimga sardor bo‘ladi, deb yursam, bu qip-qizil o‘g‘ri bo‘lib ketami deymen”, — deb ko‘p xafa bo‘ldi. Endi Go‘ro‘g‘libekdan eshiting.

Go‘ro‘g‘libek ko‘nglida: “Shu Chortoqli Chambil shahrim bo‘lsa”, — deb o‘tgan-ketganlarga hovli-haram soldirar edi. O‘n yigitning xotini borlari Chambilga ko‘chib kelib, solingan hovlilarning birini egalab olar edi. Bo‘ydoqlari bo‘lsa, Go‘ro‘g‘libekning mehmonxonasida yotar edi. Go‘ro‘g‘libek ko‘nglida Chortoqli Chambilda xonlik qilmoqchi edi. Shuytib, hali Go‘ro‘g‘libek uchun juda ko‘p odam kerak edi. Chortoqli Chambilda bo‘lsa, Xoldorbekning yigitlaridan va ularning ba‘zilarining xotini, bola-chaqalaridan boshqa hech kim yo‘q edi.

Bir kun Go‘ro‘g‘libek navkar izlab, Turkman atrofini aylanib kelmakchi bo‘lib, Chambildan chiqib

¹ It va pashshalarga.

ketish oldidan Xoldorbekka yigitlari bilan shu Chambilda Go'ro'g'libekning o'rmda turishini tayinlab, bir necha joydan timsol keltirib, shu so'zlarni aytdi:

Yigitlik chog'imda xurram bo'layin,
Xurramlikda yayrab-yayrab kulayin,
Men qaytguncha, Chambilda tur, Xoldorbek,
Turkman elatlarin ko'rib kelayin.

Chambilbelning chir atrofi el bo'lar,
Turkmanga yov qizilboshday qul bo'lar,
Xoldor begim, senga so'zim shul bo'lar,
Men kelgancha, qarab turgin Chambilga.

Har begona odam bunda kelmasin,
Kelib siru asrorimiz bilmasin,
Go'ro'g'libek Chambilbelin qurdi, deb
Tag'i g'ayri yurtga xabar qilmasin,
Men kelgancha, qarab turgin Chambilga.

Chambilbelga navkar kerak, el kerak,
Bir necha navqiron, g'o'chchoq ul kerak,
Mayxonaga soqi, kosagul kerak,
Men kelgancha, qarab turgin Chambilga.

Hizr bilan Badbaxt tog'in ko'zlayin,
Uzoqlarga G'irko'kimni xezlayin,
Chambilning xoniman, navkar izlayin,
Men kelgancha, qarab turgin Chambilga.

Go'ro'g'li sollanib sayrona chiqsin,
Borishinda bo'rilarga yo'liqsin,
Olg'ir bo'rilardan qizilbosh qo'rqsin,
Men kelgancha, qarab turgin Chambilga.

Bu so'zni aytib, Chambilni va Chambilda bo'layotgan tashvishlarni Go'ro'g'libek Xoldorbekka topshirib, G'irko'kka minib, Xo'jatovdan oshib, uzoq yo'llarga tushib, otiga qamchini bosib, yovmitdan takaga, takadan sariga, saridan ko'klangga aylanib, Turkmanning qancha ellarini ko'zdan kechirib, yurib-yurib, oxiri Badbaxt tog'ining kunchiqar tarafidagi bir shaxobchasidan borib qolib, "Qani, qizilboshning yurtiga ham bir qarab ko'ray-chi", — deb toqqa chiqib bora bersin. Endi gapni marhum Jig'alibekning o'g'li Ravshan ko'ming Qirq yigitlaridan eshitib.

O'sha Ravshan ko'r qizilboshga asir bo'lib ketganda, Jig'alibekni qizilboshlar o'ldirganda, qirq yigitlari har tarafga qochib, tarqalib ketgan edi. Xunxorshohning buyrug'i bilan Turkmanga Ahmadbek sardor qilib tayinlanib, Ahmadbek Yovmitga ham bek bo'lib, Takaga Og'abek Zamon, Ko'klangga Safo o'g'li Chaqqon, Ersariga Mamarahim polvon bek bo'lib, hamma beklar zokot, ushurlarini Ahmad sardorga jamlab berib, Ahmad sardor va o'ziga qarashli uch bekdan yig'ilgan xirojni har yili Xunxorshohga yuborib turadigan bo'lgandan keyin qirq yigit to'planib, Xunxorga qaram bo'lishni xohlamay, tog'larda qochib yurar edi. Bularning ismlari: Safarboy, Dalliboy, Solliboy, Tolliboy, Serma, Qirma, Mirtik, Sertik, Mutal, Butal, ey, qaysi birini aytay, bari zo'r birday. Bular shu Badbaxt tog'ining shaxobchasida bir kavakda maishatlarini qilib, nash'asini yeb, chilimini chekib, ikkovini bir do'ngda qorovul qilib qo'yib o'tirgan edi. Bularning koru bori Xunxordan bitta-yarim savdogar shu yerlarga kelib qolsa, talab olar edi. Ammo o'tkinchi turkman bo'lsa, pusinib qola berar edilar. Bir pilla Turkman tomondan toqqa tarmashib bir ko'k otli chiqib kela berdi. Qirq yigit qorovullaridan biri yigitning yaqinlab kelayotganini eshitib: "Bu yigit o'g'rimikan, to'g'rimikan. Agar o'g'ri-qochqinchi bo'lsa, buni o'zlarimizga qo'shib olishimiz kerak", — deb maslahatlashib, gazadan Go'ro'g'libekning oldini o'rab chiqib: "To'xta, yaxshi yigit, ayt, o'g'rimisan, to'g'risanmi", — deb so'radilar. Shunda Go'ro'g'libek achchig'lanib: "Men o'g'ri ham emasman, to'g'ri ham emasman. Men sizlar bilan kurashmakka talab solib kelgan polvonman", — deb qirq yigitga qarab, mo'ylovini burab, uzangiga oyog'ini tirab, bir so'z dedi:

Qizilboshmi, turkmansanmi bilmayman,
Kim bo'lsang ham pisand-nazar qilmayman,
Men ul aytgan qo'rqog'ingdan bo'lmayman,
Sizni bilib, kurashay, deb kelganman.

Bilaman, sizdirsiz ola ko'z kazzob,
O'g'rilikdan kun ko'rgan makoni xarob,

Netasan, turkmanman, kimligim so'rab,
Hammangizman kurashay, deb kelganman.

G'irko'kimni tog'u toshda yelganman,
Menman yigitlarga talab qilganman,
Shu vaqlar bir ajab toshib to'lganman,
Polvon bo'lsa, kurashay, deb kelganman.

Badbaxtingday tog' porimas ko'zimga,
Hech kim tiklab boqa bilmas yuzimga,
Arslon tushsa nobud bo'lar izimga,
Talabgorman, kurashay, deb kelganman.

Qattiq toshlar talqon bo'lar zo'rimga,
Talasharman nomusimga, orimga,

Olib ketay Chambilbelday shahrimga,
Shundaylarman tanishay, deb kelganman.

Go'ro'g'lining G'irko'k xonazoti bor,
Manglayida qirq chiltonning oti bor,
Xo'jatovda Chambil degan yurti bor,
Shu yurtga borg'uvchi izlab kelganman.

Qirq yigit Go'ro'g'libekning bu so'zlarini eshitib, Go'ro'g'libekning qay tusli yigit ekanligiga aqlari yetishmay, nima bo'lsa ham bir kurashib, kuch sinashib, ko'rishmak kerak bo'lib qoldi, deyishib, qirq yigitning polvontob birovi Go'ro'g'libek bilan kurashib, agar Go'ro'g'libek yiqilsa-ku yaxshi, agar yiqilmasa, Go'ro'g'libekning oyog'idan boshqalari chalib solib tortib yubormoqchi bo'lishib, shibirlashib, Safarboy degani maydonga chiqib: "Go'ro'g'li, kurashsang, otingdan tush", — deb maydonda qo'l ko'tarib, aylanib turibdi.

Shunda Go'ro'g'libekka qarab, bir so'z dedi:

G'o'ch bilakli botir bo'lsang,
Go'ro'g'li, kel, olishali.
Daryoday bo'p toshib tursang,
Go'ro'g'li, kel, olishali.

Menam o'zim nomdor polvon,
So'z aytaman alvon-alvon,
Bo'lsang agar mardi maydon,
Kel, Go'ro'g'li, olishali.

Ko'rsatay senga kuchimni,
Dushmandan oldim o'chimni,
Olmos bilgin qo'llarimni,
Kel, Go'ro'g'li, olishali.

Ko'rganman turkman ullarin,
Barin tutganman qo'llarin.
Mayib etganman bellarin,
Kel, Go'ro'g'li, olishali.

Yo'lbars bo'lsang, shoshirayin,
Daryo bo'lsang toshirayin,
Seni shardan' tushirayin,
Kel, Go'ro'g'li, olishali.

Tuya bo'lsang, cho'ktirayin,
Biya bo'lsang, bo'ktirayin,
Seni yiqib, tik turayin,
Kel, Go'ro'g'li, olishali.

Bulut bo'lsang, endirayin,
Dustuman qip do'ndirayin,
Shuytib ko'nglim tindirayin,
Kel, Go'ro'g'li, olishali.

Safarboy der, misli Rustam,
To'lib-toshar, bilgin, hardam,
Kuching to'pla, bo'lma beg'am,
Kel, Go'ro'g'li, olishali.

Go'ro'g'li Safarboy polvonning bu so'zini eshitib, G'irotidan irg'ib tushib, darrov G'irko'k otini bir bodomchaga ildirib, kela solib Safarboy polvonni tutib, yerga ko'tarib bir urdi. Qirq yigitlar chalim ham sola olmay qolib, shaddalik qilib, har qaysi har yoqdan Go'ro'g'libekka hujum qila berdi. Go'ro'g'libek ham kelgan qirq yigitni silkib otib, sulatib tashlay berdi. Shuytib, qirq yigit qatoriga birovi cholqorta, birovi yonbosh, birovi dustuman ayqashib qoldi. Shunda Safarboy Go'ro'g'liga qarab, mo'ylovini burab, o'rnidan turib, qo'lini biqiniga tirab: "Ey, barakalla Go'ro'g'li, kuchingga qoyil bo'ldim. O'zim ham senday botir yigitdan bir yiqilsam, deb orzu qilib yurar edim. Endi ko'nglimda armonim qolmadi", — deb bu so'zni aytdi:

Barakalla, sher yurakli g'o'ch yigit,
Seni ko'rdim, hech armonim qolmadi,
Bir umrga edi shu bir istagim,
Yuzing ko'rdim, hech armonim qolmadi.

Tilar edim bir polvonni xudodan,
Yiqilsam na armon senday barnodan,
Parvoz aylab kelding qanday xonadan,
Seni ko'rdim, hech armonim qolmadi.

¹ Shar, sharr — yomonlik, gunoh. Bu yerda manmanlik ma'nosida.

Doim bir zo'rini ko'rsam, der edim,
Erlarning sherini ko'rsam, der edim,
Sendaylarga jonim bersam, der edim,
Yuzing ko'rdim, hech armonim qolmadi.

Tizmadan tirkovli tog'larning toshi,
Har jafoga ko'ngan odamning boshi,
Og'angning oshibdi qirq beshdan yoshi,
Seni ko'rdim, hech armonim qolmadi.

— Barakalla uka, turkmandan senday botir o'g'lon chiqsa, kelib kurashib meni yiqsa, deb yurar edim. Kel, endi tanishayin. Sen turkmanning qaysi urug'idan bo'lasan. Kimning avlodidansan, — deb Safarboy Go'ro'g'libekka qarab bir so'z deyayotir. Boshqa qirq yigitlar bo'lsa, qo'rqib, o'rinaridan turib, nar-yoqlarda taysallab yuribdi. Safarboy polvonning Go'ro'g'libekka qarab aytayotgan so'zi:

Aslim turkman, elim turkman, ukajon,
Sen ham turkman bo'lsang, qaydin bo'lasan,
Kim yaxshi, kim yomon — barin bilaman,
Aytgin, turkman bo'lsang, qaydan bo'lasan?

Takami, Yovmitmi, Ko'klangmi, Sari,
Qay yerda o'sgandir ko'ngling bahori,
Qirq ming uyli bizning turkman ellari,
Aytgin, turkman bo'lsang, qaydin bo'lasan?

Mingan otim tog'u toshga yelaman,
Men ham asli turkmanlardan bo'laman,

Bu so'zni Go'ro'g'libek Safarboydan eshitib, ko'nglida: "Qani, bularga bir asli-zotimni aytay-chi, nima qilar ekan. "Tusi yaxshidan to'nkalma", degan. Bular bari tusi yaxshi yigitlar ekan. Menga foydasi tekxa ham ajab emas", — deb bir necha joydan timsol keltirib, Safarboyga qarab, bir so'z dedi:

Aslimni so'rasang, o'zim xonzoda,
Turkmanda avlodim asl-ozoda,
Keldim bunda shikor aylab orada,
Shikordan bo'lgay, deb baxtim kushoda.

Sizday g'o'chchoqlarni izlab kelaman,
Maqsadim, murodim ko'zlab kelaman,
G'irko'kimni bunda g'izlab kelaman,
Qay yerda do'st bo'lsa so'zlab kelaman.

Yovmitda Ravshanbek, o'zi xon o'g'li,
Xon o'g'li bo'lsa-da, siynasi dog'li,
Zolimdan jafolar ko'rgan na chog'li,
Xunxorning jabridan ko'zlari dog'li.

Bahorda ochilgan bog'ning lolasi,
Aytay senga hech qolmasin chalasi,
Men bo'laman shu Ravshanning bolasi,
Yuragining payvandi, ko'ngil qalasi.

Kurash tushib menga ko'rsatding zo'rni,
Kurashingdan ko'nglim oldi huzurni,
Uchratmadim o'zing kabi jasurni,
Yuzing ko'rdim, hech armonim qolmadi.

Tilagim, doimo oldingda bo'lsam,
Qo'limdan kelgancha xizmatimg qilsam,
Safarboy der agar o'l desang, o'lsam,
Seni ko'rdim, hech armonim qolmadi.

Kimni aytsang, tusmol bilan bilaman,
Aytgin, turkman bo'lsang, qaydin bo'lasan?

Bahorda ochilgan bog'ning gulisan,
Balki u sayroqi bulbul tilisan,
Turkman elda qaysi bekning ulisan,
Aytgin, turkman bo'lsang, qaydin bo'lasan?

Takabburlar bino qo'yar o'ziga,
O'zidan boshqani ilmas ko'ziga,
Javob bergin Safarboyning so'ziga,
Aytgin, turkman bo'lsang, qaydin bo'lasan?

Gajdum, Hasanbeklar Xunxor elida.
Qolib ketgan ekan uning qo'lida,
Shular tog'am, men Ravshan ko'r uli-da,
Qurbon bo'lgan ozodlikning yo'lida.

Hilol enam meni go'rda tuqqandir,
Shuytib otim Go'ro'g'libek bo'lgandir,
Ravshan otam Xunxor zolim qo'lidan
Yovmit bozoriga qochib kelgandir.

Birga kelib Gajdum tog'am o'lgandir,
Otam yolg'iz darvish bo'lib qolgandir,
Men Xunxordan chiqib Yovmit kelgan so'ng,
Bir quchoqlab Ravshan otam o'lgandir,
Go'ro'g'li undan kay yetim qolgandir.

Keyin bordim Ahmad sardor qo'liga,
Bekbachcha bo'p yurdim turkman eliga,
Tog'am yorin Rayhon arab ob qochib,
Ahmad sardor tugun oldi diliga.

Ulug' dedim, ostonaga bosh urdim,
Qizilboshning ko'kragiga tosh urdim,
Rayhon arab qochib ketdi bachchag'ar,
Uni quvlab Qiziljardan oshirdim.

Qahr aylasam, dushmanlarga zahrim bor,
Kim do'st bo'lsa, quvonchim bor, bahrim bor,

Yoshim yigirmada, o'tim Go'ro'g'li,
Xo'jatovda Chambil degan shahrim bor.

O't choptirsam, uchar qushdan o'taman,
Osmonda lochinni quvib yetaman,
Agar do'st bo'p ergashsanglar, jo'ralar,
Baringni Chambilga olib ketaman.

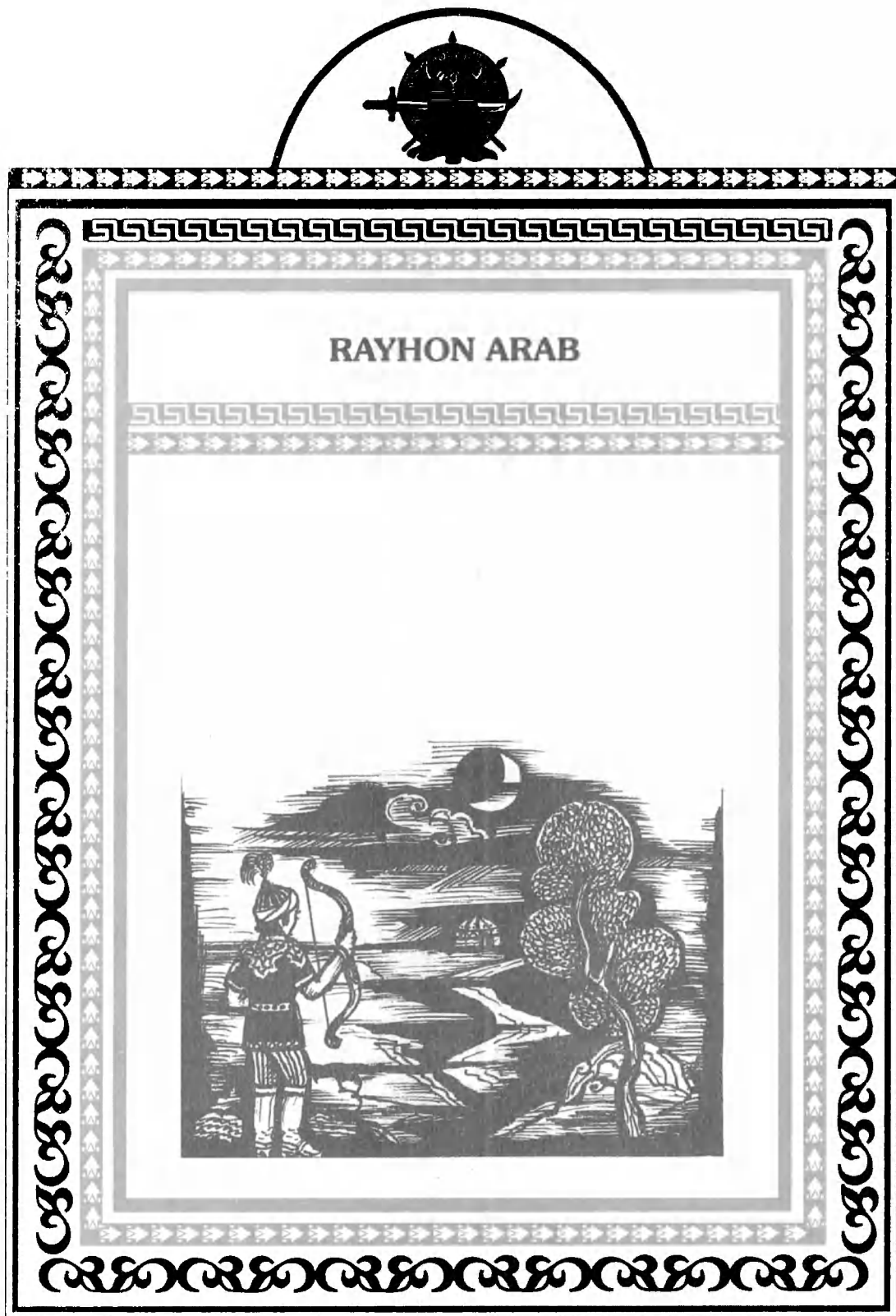
Asli Qirq yigit turkmanda bo'layotgan barcha voqealardan xabardor edi. Bu so'zni Go'ro'g'libekdan eshitib: "Sen shu Ravshanbek o'lgandan keyin Ahmad sardornikida yurgan, Rayhon arabni baytal minib quvgan, Xo'jatog'idan Chambil qo'rg'onini qurgan Go'ro'g'libekmisan?" — deb Go'ro'g'libek bilan Safarboy quchoqlashib ko'rishib qolib, qirq yigitlarning hammasi birin-birin Go'ro'g'libek bilan ko'rishib, Ravshanbek begimizning o'g'li ekansan, deb tanishib, bari bir maydon tog'da choy ichib, nasha qilib, chilim chekib, gurunglashib, undan keyin bari maslahat qilib: "Endi bir qizilboshning galasiga dorib ketaylik", — deyishibdi. Shunda turkmanlar daljoq, deb Badbaxt tog'idan nar yoqqa enib, Xunxorning bir qo'rg'oniga hujum qilib, ko'p qizilboshlarni o'ldirib, qancha ot-u anjom, yov-yaroq, mol-u mato o'lja olib, Chambilga muzaffar bo'lib qaytdilar, Xoldorbek o'n yigit bilan peshvoz chiqib, Go'ro'g'libek va Qirq yigitlar bilan ko'rishib, bari Go'ro'g'libekning mayxonasiga tushib, kayf-safoni qilibdilar. Qirq yigitlarning bari Chambilga joylashib olgandan keyin Go'ro'g'libek Ahmad sardor tog'asiga odam yuboribdi. "Endi bojini Xunxorga to'lamasin. Menga to'lasin. Endi men turkmaning xonidirman", — deb xabar qildirdi.

Ahmad sardor bu xabarni eshitib, kayfi uchib: "Bu Go'ro'g'libek jiyanimning o'g'ri, kazzob bilan oshno bo'lib, orttirgan tentakligiga qarang. Xunxorday zo'r shahanshohga ko'ndalang bo'lar emish-u, hali Go'ro'g'libek jiyanim Xunxorning mingdan bir bo'lak qo'shinini ko'rgani yo'q. Buning endigi da'vosiga qarang. Xuddi inining og'zidan turib hurpaygan qurqultoyga o'xshaydi", — deb xabarchiga: "Go'ro'g'libekka borib ayt. Go'ro'g'libek mening jigarim. Lekin men Xunxorshohdan qo'rqaman. Agar Go'ro'g'libek elga xon bo'lsa, turkmanga qalqon bo'lsa, hech bo'lmasa, oyog'ining tagida Xunxorning mingdan bir bo'lagi talqon bo'lsa, undan keyin men Go'ro'g'libekni xon deb bilaman. Bo'lmasa, Go'ro'g'libek o'ziga Go'ro'g'libek. Men bo'lsa, Xunxorga vakil odamman. Achchig'im kelsa, Xunxorshohga bildirib, ko'p esda yo'q ishlarni qildirib qo'yishim hech gap emas. Ana Go'ro'g'libekka javob," — deb kelgan xabarchini qaytarib yubordi. Go'ro'g'libek tog'asining bu gaplariga chivinch ham parvo qilmay, ha, deb Chambilni obod qildirdi berdi. Chambilning qibla tarafidan bulturgi Chortoq o'rnidan shunday kashtali g'ishtdan ishlatib, qiblaga qaragan qilib, uzunligi ming qadam ayvon, ayvonning ko'tarma supasi o'n qadam baland, peshayvondan Chambilning ichki hovlilariga o'tadigan eshiklar qildirdi. Chortoq o'rnida shu peshayvonni Chortoq deb qo'ydi. Chambilga atrofdan faqir-po'staklar ham ko'chib keldi. Chambilda Yovmit bozorining ikkinchi kuni bozor ham bo'ladigan bo'lib qoldi.

Shunday qilib, Chortoqli Chambil kundan kunga obodlashib borar edi. Lekin Go'ro'g'libekning har kungi xarajati ko'p bo'lib ketdi. Go'ro'g'libek Qirq yigitlari bilan gohida xarajatdan zoriqib qolar edi. Kunlardan bir kun Qirq yigit nashaning ustidan yegani bir tuyur qand ham, bir bo'lak go'sht ham topmay qolib, oxiri maslahatlashib, Ahmad sardorning mollarini zakot hisobiga, sirtidan yuz ellik qo'y, deb, yuz ellik qo'ydan har kuni bittadan olib kelib yey bermakchi bo'libdi. Qirma deganni qo'yga yuboribdi.

— Agar Ahmad sardorning cho'poni: "Qo'y bermayman, deb taqashovlik qilsa, javobini Go'ro'g'libek beradi", deb bir qo'yni olib kela ber, — deb tayinlab yubordilar. Qirman borib Ahmad sardorning qo'ylaridan bir qo'yni tutib, otiga o'ngarib, cho'poniga javobini Go'ro'g'li beradi, deb, olib qayta berdi. Cho'pon borib Ahmad Sardorga: "Go'ro'g'lining odami kelib bir qo'y olib ketdi, javobini sizga o'zi berar emish", — dedi. Ahmad sardor kun sayin intizomlashib, birlashib borayotgan Go'ro'g'libekning yigitlarining avzog'idan qo'rqar edi. Cho'poniga: "Go'ro'g'libekning odami kelsa, indama. Qancha qo'y olib ketganini hisoblab yura ber. O'zim bir kun borib Go'ro'g'libek bilan hisoblasharman", — deb qo'ydi.

— **E**y, cho'pon, senga ham rahmat, xo'jayiningga ham, boqqan qo'ylaringdan, o'ylagan o'ylaringdan sening, degan ekan. Shuytib, Go'ro'g'libekning avji kelib, har kuni zakot hisobidan, deb Ahmad sardorning qo'yidan keltirib, qirq yigit nashaning ustidan qovurdoq, yaxna, deb avval-avval bir qo'ydan, keyinroq har kuni uch qo'ydan yeb, bir yuz ellik qo'yni yebdi. Endi Ahmad sardor zakotdan qutildi. "Endi xiroj to'lash kerak", — deb yana to'rtta qo'yni Solliboy degani: "Javobini Go'ro'g'libek beradi", — deb haydab ketdi. Cho'pon kechqurun Ahmad sardorning oldiga bordi: "Go'ro'g'li qo'yingni kamaytdi. Bunday yesa qishi bilan qo'yingdan qolmas, halidan bir yuz ellik to'rt qo'y kamayibdi. Xo'jayin, agar oldini olmasang, xudoning kuni ko'p, molingdan bitta qolmaydi", — dedi. Ahmad sardor ham shu to'g'rida har xil o'ylarni o'ylab yurar edi. "Mol achchig'i — jon achchig'i". Ahmad sardor birdan qizib, Chortoqli Chambilga qarab jo'nab qoldi. Otiga qamchini bosib urib, Chortoqli Chambilga kirib bordi. Go'ro'g'libekning mehmonxonasini so'rab, otidan tushib, o'zi otini yakka mixga bog'lab, ichkariga achchiq bilan kirib bordi. Go'ro'g'libek yigitlari bilan go'shtdan keyin urganjining qovunidan yeb o'tirib edi. Ahmad sardor eshikdan kirib, hammaning kayfini uchirib, og'zidan oshirib osmondan tushiribdi. Shunda Go'ro'g'libekka qarab, bir so'z dedi:

Go'ro'g'li, haddingdan toza ketibsan,
O'zingni Xunxorga talab etibsan,
O'z boshingcha qanday yo'riq tutibsan,
Zo'r bo'lsang, zo'rliging ko'rsat, Go'ro'g'li.

Tuyuqsiz tog'larda haddan oshibsan,
O'zligingni bilmay turib toshibsan,
Odam to'plab egri yo'lga tushibsan,
Zo'r bo'lsang, zo'rliging ko'rsat, Go'ro'g'li.

Hech bila bilmadim sening ishingni,
Payg'ambar yo'rasin ko'rgan tushingni,
To'plabsan Chambilga tenggu to'shingni,
Zo'r bo'lsang, zo'rliging ko'rsat, Go'ro'g'li.

Botir bo'lgan yigit shunday bo'lami,
O'z tog'asin molin tortib olami,
Hech bir bek seningday zulm qilami,
Zo'r bo'lsang, zo'rliging ko'rsat, Go'ro'g'li.

Ko'nglim ilimaydi senday botirga,
Zarracha boqmaysan yuzu xotirga,
Multoni botir chopar chodirga,
Zo'r bo'lsang, zo'rliging ko'rsat, Go'ro'g'li.

Zo'r bo'lgan yigit senday bo'lami,
Buytivingda tog'angda mol qolami,

Yo bo'lmasa hali aqling chalami,
Zo'r bo'lsang, zo'rliging ko'rsat, Go'ro'g'li.

Yoshligingdan seni jonday asradim,
Ko'ngling qoldirmadim, holing so'radim,
Yomon, qattiq kunlaringda yaradim,
Zo'r bo'lsang, zo'rliging ko'rsat, Go'ro'g'li.

Sen ulg'ayib turib menga boqmading,
Yuragimda qahr o'tin yoqmovding,
O'ylab yurgan va'damdanam chiqmading,
Zo'r bo'lsang, zo'rliging ko'rsat, Go'ro'g'li.

Tog'angga necha bir sitam o'tgandi,
Arabning qilmishi juda botgandi.
Xoljuvon yangangni olib ketgandi,
Zo'r bo'lsang, zo'rliging ko'rsat, Go'ro'g'li.

Botir bo'lsang, namoyish et kuchingni,
Arabdan ol oring bilan o'chingni,
Rayhon olib qochgan edi chechangni,
Zo'r bo'lsang, zo'rliging ko'rsat, Go'ro'g'li.

Undan keyin g'ayratingni bilaman,
Arabdan o'ch olsang, qoyil qolaman,
Shunda seni xon deb qabul qilaman,
Zo'r bo'lsang, zo'rliging ko'rsat, Go'ro'g'li.

¹ Bunday qilishingda.

Ahmad sardor tog'ang ko'rgan alamni,
Arab olib ketgan qoshi qalamni,

Mendan ko'tar undan kelgan sitamni,
Zo'r bo'lsang, zo'rliging ko'rsat, Go'ro'g'li.

Ahmad sardor Go'ro'g'libekning dasturxoniga ham o'tirmay, boshqa hech nima demay, mehmonxonadan chiqib, otiga minib, Yovmitga qarab, otiga qamchini bosib, o'chini otidan olganday bo'lib, changitib haydab ketdi. Bu yoqda mehmonxonada Go'ro'g'libek, Xoldorbek va qirq yigitlarning nashasiga suv ketib, bari birday indamay qoldi. Turib-turib Ahmad sardor tog'asining so'zlari Go'ro'g'libekka botdi, o'zi ham: "Endi otim ot bo'ldi. Rayhon arabga borib, Xoljuvon yangamni qaytarib olib keladigan vaqtim keldiyov", — deb yurar edi. Go'ro'g'libekning o'ylab yurgan o'ylariga Ahmad sardor tog'asining bu achchiq so'zlari qo'shimcha siltov bo'ldi. "Qani, tog'am bir fotiha bersa, Rayhon arabdan orini olib bersam", — deb yon-yog'iga chirpinayotir. Shunda Xoldorbek: "Ahmad sardor tog'ang allaqachon ketib, hozir Yovmitga yetgan", — deb bir necha joydan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

Quv tog'ang ko'p shumliklarni o'yladi,
Or olmoqni oralikka tayladi,
Undan keyin bilaman, deb o'zingni,
Shu mazmunda seni ipsiz boyladi.

Yo'l boshla, or uchun yo'lga tushaylik,
Necha darband, bellaridan oshayik,
Arabdan o'ch olib bunda kelgan so'ng,
Xoljuvonni bek tog'anga qo'shayik.

Arabga bormasak, endi bo'lmaydi,
Yo'qsa bizni tog'ang qabul qilmaydi,
Shu gapni o'rta yomon tashladi,
Zakot ham bermaydi, o'zi kelmaydi.

Necha bir daryo-yu tog'lardan osha,
Xunxordan o'tamiz narmon uvlasha,
Buyuk, bek Go'ro'g'li, yo'lga chiqayik,
Ko'rmagan ellarni aylab tomosha.

Quvlik bilan ko'p shumlikni qilgandi,
Xunxorni bir yengilmas, deb bilgandi.
Bir tomondan ixlos, bir yoqdan qo'rqib,
Shuytib seni sinamoqchi bo'lgandi.

Yurib-yurib arabiga yetamiz,
Arabini tutib bandi etamiz,
Tog'ang hozir yetib bordi Yovmitga,
Tog'angdan fotiha olib netamiz.

Qirq yigitga buyur, bari choq bo'lsin,
Saf tuzasin, birday tekis tax bo'lsin,
Arabdan o'ch olib bunda kelgan so'ng,
Tog'angdagi ishonchsizlik yo'q bo'lsin.

Quloq solgin Xoldorbekning so'ziga,
Tog' ko'rinmas bir kesakcha ko'ziga,
Erinsang, Chambilda turgin dam olib,
Qirq yigitni qo'sh do'stingning o'ziga.

Shunda Go'ro'g'libek Xoldorbekka qarab: "Hovliqma, hali bu o'ylagan o'ylaring bo'lmaydi", — deb bir necha joydan timsol keltirib, bir so'z dedi:

Xoldor do'stim, bu o'ylaring bo'lmaydi,
O'ylaringning hargiz ebi kelmaydi,
Arab ham bizdayin mo'min-musulmon,
Hech mo'min mo'minga harba qilmaydi.

Yoshligimda quvaladim, yetmadim,
Shunda menga zo'r alami o'tgandir.

Faqat undan borib qasos olaman,
Yangamni qaytarib olib kelaman,
Bunday joyga qirq yigitlar na darkor,
Bu safarga bir o'zim ham bo'laman.

Men ham yolg'iz shu arabni ko'raman,
Ko'ziga ko'rinib javlon uraman,
Chilton boqqan G'irko'kimni, Xoldorjon,
Omon bo'lsam, qaytib sizni ko'raman.

Rayhon arab yolg'iz kelib ketgandir,
Yolg'iz kelib maqsudiga yetgandir,

Go'ro'g'li yigirma yoshga to'lgandir,
G'ovsul-G'iyos menga xanjar bergandir,
Kelganimcha sizlar bo'ling Chambilda,
Begingiz arabga talab qilgandir.

Go'ro'g'libek: "Men kelgancha, sizlar Chambilda bo'linglar, kayflaringni qilinglar. Lekin hech kimga zulm qilmanglar. Rejadan tashqari birovning molini tortib olmanglar", — deb yigitlarga qarab, G'irko'k otini so'rab, bir so'z dedi:

Men kelgancha, Chambilbelda bo'linglar,
G'amgin bo'lmay, shodlaninglar, kulinglar,
Tog'am kelib, agar qattiq so'zlasa,
Ra'yini qaytarmay, shodmon qilinglar.

Anchayin gaplarga xafa bo'lmanglar,
Ko'p yashanglar, ko'p yilgacha o'lmanglar,
Men kelguncha nasihatim, Xoldorjon,
Hech kimsaga zulm-u sitam qilmanglar.

Gulxan yoqib, mayxonada may iching,
Qizil may kayfida olamdan keching,
Ahmad sardor tog'am kelsa indamang,
Begingiz qani, deb ursa ham piching.

Maydon-maydon G'irko'kimni yelaman,
Omon bo'lsam, tezda qaytib kelaman,
Arabning yurtiga ketmak bo'laman,
G'irotimni endi talab qilaman.

Dushman tob berolmas botir dastiga,
Jo'nayman Chambildan Rayhon qasdiga,
G'irko'kimni talab qildim, qirq yigit,
Hozir aylang shohsupaning ostiga.

Go'ro'g'li daryoday to'lib oqadi,
G'irko'kimga uzoq safar yoqadi,
Siz qoling, men ketay g'ayri yurtiga,
Baxtim yor bo'ladi, menga boqadi.

Go'ro'g'libekning bu so'zini eshitib, darrov qirq yigitning bittasi G'irko'kni abzallab, mayxonaning oldidagi shohsupaning ostiga hozir qildi. Go'ro'g'libek xanjarini taqib, qirq yigitga boqib, G'irko'k otga minib, ko'ngli tinib, arabning yurtini talab aylab, jo'nab borayotir. Xoldorbek qirq yigit bilan Go'ro'g'libekni kuzatib qo'ymoq uchun bari birday, ochilgan gulday bo'lib, o'z otlariga minib olib, dobilni tuyib, bari ot qo'yib, uch toshlik yerga Go'ro'g'libek bilan birga ketishibdi. Undan keyin bari Go'ro'g'libek bilan xo'shlashib, Chambilga qaytdilar.

Ana endi Go'ro'g'libek arab yurti qaydasan, deb G'irko'kka qamchini bosib, shu haydaganicha haydab, Hazar dengiziga duch kelib qoldi. Shunday vaqtlarda jonimga ora kirmasang, qachon ora kirasan, deb bir so'z dedi:

Jonim G'iro't, molim G'iro't,
Yomon kunda yov-yarog'im,
Ba'zi joyda bo'l pirog'im,
Tubsiz dengiz qirg'og'i yo'q,
Poyonsiz suv so'lim-sog'im.

Jonim G'iro't, molim G'iro't,
Rahbar bo'lib qo'lim tutgin,
Oyoqlaring juftlab otgin,
Karomating zohir etgin,
Bu dengizdan olib o'tgin.

Jonim G'iro't, molim G'iro't,
Himmat qo'rini bayladim.
Senga yalindim, so'yladim,

Karomating zohir etgin,
Rayhonga talab ayladim.

Jonim G'iro't, molim G'iro't,
Rayhondan olay o'chimni,
Unga ko'rsatay kuchimni,
Chir atrofim poyonsiz suv.
Qisqa qilma qulochimni.

Jonim G'iro't, molim G'iro't,
Go'ro'g'libek bunda hayron,
Poyoni yo'q bahr, ummon,
Karomating zohir ayla,
O'tkaz meni nargi tomon,
Jonim G'iro't, molim G'iro't.

Go'ro'g'libek so'zini tamom qilgandan keyin G'irko'k bir pishqirib, halqumi g'arillab, yerni timab-tirnab, dengiz yuzidan qirq gaz yuqori ko'tarilib, varillab uchibdi. Bir soatda dengizning nargi yog'iga uchib o'tib borib, yerga qo'nib, yana nar yoqqa qarab keta berdi. Go'ro'g'libek G'irko'k otining bunday karomatini ko'rib, dimog'i chog' bo'lib, arabning yurtini ko'rgan-bilgandan so'rab, darakma-darak arabning yurtiga yetib borib, Rayhon arab manzilini so'radi. Bilganlar: "Shu yaqinda bir tog' bor. Tog'ning falon darasida Rayhon arabning manzili. Podsho o'zi o'tarchi odam. Shuytib u shaharda turmay, doim tog'ni manzil qilishni yaxshi ko'radi", — dedilar. Go'ro'g'libek tog'ni so'rab topib, belgilangan daraga yetib borsa, hech qishloq yo'q. Bir kichkina yo'lcha bilan Go'ro'g'libek bora berdi. Shunday bir burimdan borib qolib, Xoljuvon yangasining suv olayotganini ko'rib qolib, darrov oldiga borib, yangasi bilan ko'rishibdi. "Endi, yanga, Chambilga ketamiz", — deb Go'ro'g'libek yangasiga qarab, bir so'z dedi:

Dushmanlar dunyoda davron surmasin,
Tez bo'l, yanga, Chambilbelga ketamiz,
Kelganimni Rayhon arab ko'rmasin,
Tez bo'l, yanga, Chambilbelga ketamiz.

Seni izlab keldim turkman elidan,
Xolisning murodi chiqar yo'lidan,
Olib ketay Rayhon arab qo'lidan,
Tez bo'l, yanga, Chambilbelga ketamiz.

Dushman yurar mard yigitning qasdinda,
Ezilma, yanchilma arab ostinda,
Tokaygacha band bo'lasan dastinda,
Tez bo'l, yanga, Chambilbelga ketamiz.

Arabning tog'lari yaylov joy ekan,
Har yoqqa buralgan adir, soy ekan,
O'tarchilar qo'y, yilqiga boy ekan,
Boy bo'lsa, o'ziga bo'lsin, yangajon,
Sendaychanggi bandilarga voy ekan,
Tez bo'l, yanga, Chambilbelga ketamiz.

Xoljuvonoy Go'ro'g'libekdan bu so'zni eshitib, Go'ro'g'libekning otini va o'zini imtihon qilmoqchi bo'lib, bir necha joydan timsol keltirib, Go'ro'g'libekka qarab, biqiniga qo'lini tirab, bir so'z dedi:

Arabning otidir chaqmoqday ildam,
Juyruk desa bo'lar balki undanam,
Qochsa, qutulolmas hatto Buroq¹ ham,
Mard Go'ro'g'li, qanday olib ketasan?

Arabning jonidan issiq o'tmaymi,
Orqangdan shovullab quvib yetmaymi,
Uch-to'rt qirdan oshmay seni tutmaymi,
Mard Go'ro'g'li, qanday olib ketasan?

Har zamon oshiqib qistov etasan,
Meni olib elga qaytib yetasan,
O'zingni Rustami Doston tutasan,
Mard Go'ro'g'li, qanday olib ketasan?

Bu so'zni Go'ro'g'libek Xoljuvon yangasidan eshitib, yangasiga dildorlik berib, o'z holini bayon qilib, yangasiga qarab, uzangiga oyog'ini tirab, mo'ylovini burab, bir so'z dedi:

Hazil bilma otim bilan o'zimni,
Dushmanlar bosolmas hargiz izimni,
Chiltonlar silagan yuz-u ko'zimni,
G'ovsul-G'iyos xanjar bergan botirman.

Dah desam, daryodan uchib o'tarman,
O'zingni Yovmitga olib yetarman,

Elingdan ayrilib bo'lding begona,
Turkmanning ko'pi edi senga dugona,
Boz ko'rishsa, bari bo'lar parvona,
Tez bo'l, yanga, Chambilbelga ketamiz.

Chambilni qurdirdim Xo'jatovidan,
Xalos aylay seni odamovidan,
Rayhon tugul, qo'rqmam jin-u devidan,
Tez bo'l, yanga, Chambilbelga ketamiz.

Bandi bo'lgan eding Rayhon qo'liga,
Chaqqon min, yangajon, G'irko'k beliga,
Cho'ri bo'lma endi arab eliga,
Tez bo'l, yanga, Chambilbelga ketamiz.

Go'ro'g'li bir seni izlab keladi,
Dushmanidan bugun lotin oladi,
O'zingni arabdan xalos qiladi,
Tez bo'l, yanga, Chambilbelga ketamiz.

Qamchi bossang oting choqni olami,
Yo bo'lmasa ora yo'lda qolami,
Bo'l, deysan, hali ham esing chalami,
Mard Go'ro'g'li, qanday olib ketasan?

Rayhon arab oti tog'lardan oshar,
Yo'lni pisand etmay orqangdan tushar,
Qancha uzoqlashsang, yetib ilgashar,
Mard Go'ro'g'li, qanday olib ketasan?

Arabning podshosi g'ayur, ko'p yomon,
Ko'zi tushsa, tutar seni nogahon,
Mard Go'ro'g'li, qanday olib ketasan?

Seni deb Turkmandan kelayotirman,
G'ovsul-G'iyos ilhom bergan botirman.

Ostimda G'irko'kim qirg gazlab uchar,
Ko'ndalang kelganda, olovdan kechar,
Tog'dan toqqa sakrab er Xizir ko'char,
Er Xizirman kurash tushgan botirman.

¹ Buroq — payg'ambarimiz Muhammad alayhissalom me'rojga minib chiqqan uchar ot.

Oriyat yo'lida jonim qiynayman,
Qabo falak gardishinda o'ynayman.
Qahrimdan muz purkab, bulut chaynayman,
Bulut chaynab, muz purkagan botirman.

Pisand emas Sardor tog'am tarafi,
Yo'layolmas oldimga Rayhon arabi.
G'irko'kim oldida otidir yobi,
Mardonlardan duo olgan botirman,

Dam bu damdir, o'zga damni dam dema,
Arabning otidan otim kam dema,
Bir chopsak yetamiz Taka-Yovmitga,

Bu so'zni Xoljuvonoy Go'ro'g'lidan eshitib, Go'ro'g'libekning o'ziga va G'irko'k otiga ishonch hosil qilibdi. Lekin Go'ro'g'libekning ham shu vaqti kuchi, quvvati to'lishgan, Xizir bilan olishgan, G'irko'ki nazarkarda tulpor bo'lsa ham, arabning oti haddili tulpor, toza sinamali ot. Go'ro'hlibek hech shashti qaytmagan bola. Agar hozir Go'ro'g'libekka: "Sen tajriba ko'rmagan, anqov bolasan. Bu arab ko'p purdonbachcha, oti ham necha martalar sinovdan o'tgan, ehtiyot yaxshi deyman", — desa, Go'ro'g'libekning, birinchidan, shashti qaytadi. Ikkinchidan, o'z urug'doshiga dushmanini ko'tarib ko'rsatgan bo'ladi. Axir ko'p o'ylab, shu narsalarni ko'nglidan kechirib, Go'ro'g'libekka qarab, bir necha joydan timsol keltirib, Xoljuvonoy bir so'z dedi:

Meni deb kelgansan arab eliga,
So'zimga quloq sol, shoshma, Go'ro'g'li,
Niyatman mingansan oting beliga,
So'zimga quloq sol, shoshma, Go'ro'g'li.

Yillarning ketidan yillar o'tgandir,
Keksarib ko'rgimning' gali ketgandir,
Arab shuncha yildan beri tutgandir,
Zo'rlik qilib meni olib yotgandir,
So'zimga quloq sol, shoshma, Go'ro'g'li,
Yoshim endi o'ttiz beshga yetgandir.

Olib borsang, menga turkman kulmasmi,
Unda yangang malomatga qolmasmi,
So'zimga quloq sol, shoshma, Go'ro'g'li,
Endi olib ketishing uyat bo'lmasmi?

G'o'ch yigitsan, kuchlaringni kuch demas,
Rustamcha bo'lsang-da, seni g'o'ch demas,
So'zimga quloq sol, shoshma, Go'ro'g'li,
Arab bu o'chingni hargiz o'ch demas.

Ahmoq deb ishingga arab quvonar,
Dushmanlaring kulib, do'sting o'rtanar,

Ora yo'lda qolamiz deb g'am yema,
Yanga, ishon, nazar topgan botirman.

Arabing quvsa ham quvib yetolmas,
Quvganda ham G'irko'kimni tutolmas,
Qirq gaz baland uchib kechsak Hazardan,
Rayhon anda lol bo'p qolib o'tolmas.

Go'ro'g'li g'urillab kuchga to'lgandir,
Arabni bir boblasam deb kelgandir,
Tez choq bo'l, ketamiz, qo'rqma, Xoljuvon,
Shuncha yurding, qaytar vaqting bo'lgandir.

So'zimga quloq sol, shoshma, Go'ro'g'li,
Turkmaning nomiga qo'yma qo'sha or.

Tog'larda bo'tako'z gulgun loladi,
Yosh o'g'lonsan, hali fikring chaladi,
So'zimga quloq sol, shoshma, Go'ro'g'li,
O'rnimga qizini olsang, bo'ladi.

Oq yuzida bir nuqtacha xati bor,
Oshiq'larga boqishining o'ti bor,
Zaydin arab degan ismi, oti bor,
So'zimga quloq sol, shoshma, Go'ro'g'li,
Yarashar shu bo'lsa sendaylarga yor,

Quloqqa yoqimli mayin so'zlari,
Yurakka jaz urar sayyod ko'zlari,
Bamisoli qizil olma yuzlari,
So'zimga quloq sol, shoshma, Go'ro'g'li,
Na qilursan kulgi qilib bizlardi.

Shu qizni olib ketsang qulay bo'ladi,
Shunda Rayhon arab tirik o'ladi,
So'zimga quloq sol, shoshma, Go'ro'g'li,
Xoljuvonoy duongni qip qoladi.

¹ Ko'rinishim, ko'rkamligim.

Go‘ro‘g‘libek Xoljuvon yangasining bu so‘zlarini tinglab, o‘ylasa, yangasining so‘zlari ma‘qul. “Bo‘lmasa, yanga, Zaydin arabni ko‘rsat, Rayhon arabning qizini olib keta qolayin”, — dedi. Shunda Xoljuvonoy Go‘ro‘g‘libekka: “Sen bugun borib, tog‘ning bir kamarida pusinib yot. Ertaga kir yuvaman, deb Zaydin arabni aldab, shu buloq boshiga olib chiqaman. Men Zaydin arabni kirga olib chiqqanimni sen tutundan bil. Men buriqsitib qo‘yib, tutun chiqargan joyga kela ber. Hozircha bor. Lekin juda ehtiyot bo‘l”, — deb uqtirib, Go‘ro‘g‘libekni jo‘natib yubordi. Ana shuytib, Go‘ro‘g‘libek Zaydin arabni olib qochmoqni qasd qilib qaytib ketib, bir kamarga borib, G‘irko‘k otidan tushib, otini xashakka qo‘yibdi. O‘zi qachon Xoljuvon yangam tutun chiqaradi, deb ang‘ib yota bersin. Endi gapni Xoljuvonoydan eshitng.

Xoljuvonoy Go‘ro‘g‘libekni jo‘natib borib, necha bir ayyorlik, mastonliklarni o‘ylab, shirin, muloyim so‘ylab, Rayhon arabning oldiga borib, qoshini qoqib solib, o‘zini har na‘maga olib, buralib, sudralib, jo‘rtagadan Rayhon arabning oldidan o‘ta yotib, qoshining bittasini arabga qarata otib, bir munkib, lozimining bolag‘idan bosib, surinib ketdi. Xoljuvonoyning Rayhon arabning qo‘liga kelganiga besh yil bo‘lib, shu besh yil ichida Rayhon arab bilan bir marta ham ko‘nglini ochib suhbat qilmagan edi. Faqat zo‘rluk, zumlik bilan nochordan Rayhon arabga xotin bo‘lib yurar edi. O‘lguday xotinboz Rayhon arab, zang‘ar shu Xoljuvonxon bilan bir ko‘ngil ochib, muhabbatlashib suhbat qilsam, deb intiq bo‘lib yurar edi. Rayhon arab Xoljuvonoyning bugungi harakatini ko‘rib: “Endi bu turkman yurtidan umidini uzib, menga ko‘ngil qo‘yay debdi-yov”, — deb Xoljuvonoyga qarab, ko‘ngli ochilib, bir so‘z dedi:

Sira qiya boqmas eding, Xoljuvon,
Ayt-chi, gul qobog‘ing qaydan ochildi,
Karashmalar joyida-ku, bo‘yidan,
Yuraklar tuguni qaydan ochildi?

Nozlanib gohida o‘zdan ketasan,
Buralasan, meni maftun etasan,
Qoshingni qiyodan choqlab otasan,
Ayt-chi, gul yonog‘ing qaydan ochildi?

Yo turkmandan eshitdingmi bir xabar,
Ahmad sardor ering o‘libmi magar,
So‘zla qomatingdan sarvu sanobar,
Qoshlaring kamondir, kipriging xanjar,
Yuzlaring jannatdir, lablaring shakar,
Ayt-chi, gul jamoling qaydan ochildi?

Noz ila shul kecha bo‘lay mehmoning,
Oyoq bosishingga bo‘lay qurboning,
Yarashur zulfigga qo‘nsa rayhoning,
Ayt-chi, bul qobog‘ing qaydan ochildi?

Rayhon arabning o‘lguday xotinbozligini bilib yurgan Xoljuvon Rayhon arabga: “Juda usti-boshingiz kirlab ketibdi. Ertaga bir kir yuvsak debmiz”, — dedi. Rayhon arab: “Burungilar: “Xotin suhbat talab bo‘lsa, kir yuvar emish”, degan. Xoljuvonxon, sen ham turkmandan umid uzib, bizga talabgor bo‘ldingmi? A-ha, hi-him”, — deyberdi. Xoljuvonoy Rayhon arabning gijinglay berganidan keyin ming bir ayyorlik, mastonligini o‘qib: “Turkman kelsa, shu besh yildan beri izlab kelar edi. Endi turkmanning bu yerlarga yondasha olmasligiga ko‘zim yetib, sizga toza ko‘ngil bergim kelaypti. Endi shu kechasiga sabr qilsangiz, erta oqshom toza kiyimlar kiyib, ikkovimiz bazm-u suhbat qilsak”, — deyberdi.

Burungilar qishki mavsumda kirlagan kiyimlarini yechib, to‘plab qo‘ya berar edi. Kir kiyimlar ko‘p bo‘lib ketganidan keyin qishning yarmi o‘tib, qantar oqqandan keyin ayollar buloqqa chiqib, to‘plangan kir kiyimlarini yuvar edi, ko‘klam chiqqandan keyin ayollar buloqqa chiqib, ikkinchi marta kir yuvar edilar. Xuddi shu vaqtlar qantar og‘ib, ayollarning kir yuvish vaqtlaridan ham ancha o‘tib ketsa ham, Xoljuvonoy hali kir yuvganicha yo‘q edi. Shuytib, Rayhon arab Xoljuvonoyning ochilib, sochilib qolganini ko‘rib, toqati toq, lablari qoq, o‘zi ham juda bir mushtoq bo‘la berdi. Rayhon arab: “A-ha, ho‘y, bo‘yidan, o‘yidan, turkman ayolining fe‘l-xo‘yidan. Qachon oqshom o‘tib, tong otadi. Xoljuvonoy noz qilib, qoshini qoqib, kulib boqib, biz bilan yotadi”, — deb ertasingacha mushtoq bo‘lib chiqdi.

Ana shuytib, gapning qisqasi, tong otib, Xoljuvonoy Rayhon arabning kiyimlarini shilib olib, bir sholi olachaning o‘rtasidan teshib, Rayhon arabning bo‘ynidan o‘tkazib: “Kiyimlar quriganicha, shu olachada o‘tira turing”, — deb ilmi ayyorliklarni o‘qib, kirlarini ko‘tarib, Zaydin arabga: “Buloq boshiga yur, kirlar ko‘p, yordamlashasan. Mana bu tugunchakni ko‘tar”, — deb xitob qilib, Zaydin arabni aldab, kirga olib chiqmoqchi bo‘la berdi. Shunda Zaydin arab Xoljuvonoyga: “Borsang, o‘zing boraver. Men kecha buloq-

da bir begona otning izini ko'rgan edim. Sen otamni ahmoq qilib aldab, bir begona dushmanga ergashtirmakchisan. Men kirga chiqmayman. Ana otamning oti ham qulog'ini qaychi qilayotir, otamning oti dushmaning sharpasini bilgandir", — deb Zaydin arab oyog'ini tirab toqoshovlik qila berdi. Xoljuvonoy Zaydin arabni aldab: "Otangning shuncha shon-u shavkati bo'lsa, dushman qayoqdan keladi. Kecha bir marta otangning oti qirdan boshmoqlab ko'ringan asov biyalarga qarab bo'shalib ketgan edi. Sen bo'lsang, o'z otangning otining izini dushmaning otining izi deb, qulog'ini nargi betdagi asov baytallarga qaychi qilsa, dushmaning shobirini bilib qaychi qilayapti, deysan. Ey, qurg'ur-ey, tushmagur-ey. Bo'y yetibsan, shekilli. Qachondan beri sen bunday cho'pdan hadik oladigan bo'lib qolding", — dedi. Zaydin arab: "Yo'q, aldama. Men sening aldaganingga ishonmayman. Buloqdagi iz otamning otining izi emas. Iz yo to'rt, yo besh yashar otning izi. Qo'riqqa botib-botib ketgan. Otamning otining izi toboqning o'rniday bor. Bormayman", — deb juda qattiq turib to'xtab qoldi. Shunda Xoljuvonoy boshqavotdan ayyorlik ishlatmoqchi bo'lib, o'zicha so'zlanib: "Qurg'uri, sen bo'y yetib, xayoling ancha tarlon bo'lib qolibdi-yov. Bahona qilib uyda yolg'iz qolib, biror kishi bilan gaplashmakchisan. Men hozir otangga borib, bu gaplarni aytaman", — deb uyga yaqin kelib, Rayhon arabga: "Bu qizingiz ancha hunar chiqarib qolganini bilmaysiz. Kechadan beri juda turlanib qoldi. Kecha qirga qarab qo'lini bulg'ayotganini ko'rdim. Bugun bahona qilib uyda yolg'iz qolib, bilmayman, qanday noma'qulchilik qilmoqchi. Kirga bor, deb yubormasangiz, bu yolg'iz uyda qolib, kim biladi nimalar qiladi. Kirga mening bilan borsa, yorlashib yuborsa, kirlarni tezroq yuvib kelgan bo'lar edik", — deb Rayhon arabga ma'qullatdi. Rayhon arab o'rnida o'tirib qichqirib, Zaydin arabga: "Bor endi, achchig'imni keltirmasdan bor!" — deb xitob qildi. Zaydin arab Rayhon arabdan qo'rqqanidan Xoljuvonoy bilan ergashib kirga ketdi. Shuytib, Xoljuvonoy Zaydin arabni ergashtirib, do'nglikdan pastga tushib, buramdan aylanib, buloqqa yetib, toshdan o'choq qilib, ovpalak va itsiygaklarni yoqib, burqsitib tutun chiqarib, Zaydin arab bilan kir yuva berdi. Go'ro'g'li kamarda yotgan joyidan turib, tutunni ko'rib, G'irko'kini boshqavatdan abzalini mahkam qilib olib, G'irko'k otining ustiga minib, tutun chiqayotgan yoqqa qarab, asta-asta otini haydab, buloq boshiga yetib boribdi. Qarasa, Xoljuvon yangasi Rayhon arabning qizini kirga olib chiqibdi. Shunda Go'ro'g'libek buloqqa burilib, otini sug'organ bo'lib, Xoljuvon yangasiga qarab, mo'ylovini burab, uzangiga oyog'ini tirab, bahona qilib: "Hov xola, bir kosa suv olib bering", — deb bir necha joydan timsol keltirib, bir so'z dedi:

Uzoqdan kelaman, qirlardan osha,
Arab ellarini aylab tomosha.
Yo'lingdan o'taman guzarim tusha,
Tashna bo'ldim, suv olib ber, xolalar.

Arab vodusida o'sgan lolalar,
Bilmam bu ko'ringan qanday qal'alar,
Bandargoh betlardan karvon kelalar,
Tashna bo'ldim, suv olib ber, xolalar.

Davlatimdan qizil, yashil o'rayman,
Savlatimdan shomurtimni burayman,
Charchab keldim, bir kosa suv so'rayman,
Tashna bo'ldim, suv olib ber, xolalar.

Ko'p yo'l bosib horiganman, tolmanman,
Ora yo'lda suvsizlikda qolganman,
Xizmat ham bo'lsa, deb talab qilganman,
Tashna bo'ldim, suv olib ber, xolalar.

Xush yoqmas o'zimga otdan tushmakka,
Holim yo'q bir gaz ham narmon oshmoqqa.
Madorim yo'q adi-badi deyishmoqqa,
Tashna bo'ldim, suv olib ber, xolalar.

So'zlayman so'zimni aylab maqomdor,
Men ham o'z elimda atoqli nomdor,
Ravshan o'g'li oqin suvga talabgor,
Tashna bo'ldim, suv olib ber, xolalar.

Shunda Xoljuvonoy Zaydin arabga bahona qilib: "Mening qo'lim mag'zava bo'lib yotibdi. Sen u suv so'ragan yigitga bir jom suv olib berib yubor. Odamga savob ham kerak", — deb bir necha joydan timsol keltirib, Zaydin arabga qarab, bir so'z dedi:

Yo'lovchilar katta yo'ldan o'tadi,
Yurib-yurib manziliga yetadi,

Erinib mudirab tashna bo'lganda,
Bizdaylardan xizmat talab etadi.

¹ Jarlarda o'sadigan xashaki o't xillari.

Ana, suv, deb so‘rab turgan yigitga
Bir kosa suv olib bersang, netadi?

Yo‘lovchi yo‘llardan har kun keladi,
Yo‘lovchiga har kim xizmat qiladi,
Shularga suv bermak savob bo‘ladi,
Ana, suv, deb so‘rab turgan yigitga
Bir kosa suv olib bersang, netadi?

Erkaklarga ayol xalqi xizmatkor,
Har nima amriga turarlar tayyor,
Shulardan sadag‘a senday gajakdor,
Ana, suv, deb so‘rab turgan yigitga
Bir kosa suv olib bersang, netadi?

Yuzingda xoling bor ko‘kish bo‘yama,
Qiz deganing zeb-ziyatga to‘yama,

Zaydin arab Xoljuvonoyning bu so‘zini eshitib, qayta badtar ro‘moliga o‘ranib: “Nomahramga suv olib bermayman. O‘zing turkmanda kim bo‘lsa, shu bilan ochiq gaplashib, o‘rganib qolgansan. Qo‘ling mag‘zava bo‘lsa, ayt, arabda nomahramga ayollar suv bermaydi, deb. Kerak bo‘lsa, buloqdan tushib, o‘zi qo‘sh hovchini kosa qilib, suv ichib keta bersin-da”, — dedi. Xoljuvonoy qarasa, Zaydin arab aytganiga ko‘nmaydiganga o‘xshaydi. “Bunga yana ayyorlik ishlatib, bir pishak do‘g‘i qilib ko‘rmasam, bo‘lmadi”, — deb Xoljuvonoy bir necha joydan timsol keltirib, Zaydin arabga qarab, bir so‘z dedi:

Zaydin arab, endi ketma o‘zingdan,
Buzuqlikning isi kelar so‘zingdan,
Nomahramga o‘g‘irinch qaraysan,
Yomonlik anglayman ayyor ko‘zingdan.

Ovloq bo‘lsa, qiqinglaysan, kulasan,
Er talab bo‘libs, toshib-to‘lasan,
O‘ynashingmi, bilmam yo‘ldan o‘tkinchi,
Bunda meni aldamoqchi bo‘lasan.

Tushib suv ichsin deysan buloqqa,
Maqsading, tortsa-da seni ovloqqa,

Shundaylarga xizmatini ayama,
Ana, suv, deb so‘rab turgan yigitga
Bir kosa suv olib bersang, netadi?

O‘tkinchi yigitni koyib bo‘lmaydi,
Bir xizmatman kishi mayib bo‘lmaydi,
Shundaychangi oliy barno yigitga
Qancha xizmat etsang, ayib bo‘lmaydi,
Ana, suv, deb so‘rab turgan yigitga
Bir kosa suv olib bersang, netadi?

Arabning tog‘larin cholmishdir tuman,
Ayrilig‘i qursin, juda ham yomon,
Boshingdan parvona bo‘lsin, Xoljuvon,
Ana, suv, deb so‘rab turgan yigitga
Bir kosa suv olib bersang, netadi?

Kir boshida mening ko‘zim mo‘lartib,
Shu yigitman ketmoqchisan bir yoqqa.

Undan ko‘ra u otidan tushmasa,
Oraga har turli gapni qo‘shmasa,
Ketadi boradi, olam guliston,
Kumushday qo‘lingdan ichib bir kosa.

Xoljuvonoy hamma gapni biladi,
Sen shod bo‘lsang, xurram bo‘lib kuladi,
Suv bering, deb horib turgan yigitga
Bir jom suv uzat, deb talab qiladi.

Bu so‘zni Zaydin arab Xoljuvonoydan eshitib, ko‘nglida: “Qiz bo‘lmay o‘lay, qandayga aylansa, menga malomat o‘ralib tushadi. Bu qurg‘ur, bilmayman, nega buytib haddan oshadi”, — deb noiloj ro‘moli bilan yuzini berkitin qirab, iymenib borib, buloqdan bir jom suv olib, Go‘ro‘g‘libekka tortinib tuta berdi. Shunda Go‘ro‘g‘libek imtilib kosani qamchi bilan urib qoqib, Zaydin arabning qo‘lidan tushirib yuborib, Zaydin arabning bilagidan ushlab, bir siltab G‘irko‘kning sag‘risiga olmoqchi bo‘ldi. Ammo-lekin Zaydin arab og‘irligini solib, bir chiranib o‘zini halloji qilib yuborgan edi, G‘irko‘k tizzasigacha yerga botib ketdi. Go‘ro‘g‘libek qarasa, ish qabohat bo‘ladiganday. Shunda Go‘ro‘g‘libek yangasini yordamga chaqirib, bir so‘z dedi:

Arabning qizi ko‘p polvon zo‘r ekan,
Tez kelib ortidan ko‘tar, yangajon,
Bir botmon bo‘ksali, haddin o‘r ekan,
Darrov kelib butidan ko‘tar, yangajon.

G‘irko‘kim tizgacha qo‘riqqa botdi,
Qurg‘urning badani muncha ham qatti,
Zilday bo‘p bilagim qahshatib ketdi,
Tez kelib ortidan ko‘tar, yangajon.

Yangi olgan o'ljam qo'ldan ketmasin,
Dam g'animat, vaqt-fursat o'tmasin,
Tag'ina sengayam ziyon yetmasin,
Darrov kelib butidan ko'tar, yangajon.

Baliqday tipirlab netib to'lg'onar,
Beliga intilsam, qo'lim bulg'anar.
Bu arab qizining kuchi ancha bor,
Tez kelib ortidan ko'tar, yangajon.

O'lmasin yaxshilar, aslo o'lmasin,
Yomonlar yig'lasin, hargiz kulmasin,

Shuncha mehnatlarim zoye ketmasin,
Darrov kelib butidan ko'tar, yangajon.

Endi yongan umidlarim o'chmasin,
Tag'i bu qiz bir sitilib qochmasin,
Qo'lingdan dushmanlar sharob ichmasin,
Tez kelib ortidan ko'tar, yangajon.

Go'ro'g'li taqdirning ishiga hayron,
Hayollab o'tirsam, kelmasin Rayhon,
Bu g'ayri yurtlarda menga ko'makdosh,
Yo'q turur o'zingdan boshqa, Xoljuvon,
Darrov kelib butidan ko'tar, yangajon.

Xoljuvonoy Go'ro'g'libekning bu so'zini eshitib, darrov qo'lidagi kir yuvgich qo'l og'ochini olib, chopib kelib, Zaydin arabning ortidan, balki ikki butidan qo'l og'ochini o'tkazib, bir nuqib itarib, ko'tarib yuborgan edi, Zaydin arabning buti hillanglab, G'irotning sag'risidan oshib ketdi. Shunda Go'ro'g'libek ham bir qimtib, Zaydin arabni egarning sirtiga olib, omon bo'l Xoljuvon yanga, deb G'irko'k otni qaytarib, yo'lga solib, turkman eli qaydasan, deb haydab ketdi. Endi Xoljuvonoydan eshiting.

Xoljuvonoy: "Har nima bo'lsa ham, arabning oti haddili tulpor, Go'ro'g'libek uzayganicha uzab keta bersin", — deb oshiqmay-netmay kirlarini yuvib-ko'ptirib, undan keyin to'plab, jo'rtagan Rayhon arabning usti-boshini eng keyin yuvib, ho'lligi holida bir qo'lida ko'tarib, kech bo'lay deb qolganda, qaytib kelibdi. Bir necha ayyorliklarni o'qib, Rayhon arabning oldiga shu so'zlarni aytib, chiqib borayotir:

Ey, sultonim, davlat qochdi o'zingdan,
Dushman tushgan ekan bosgan izingdan,
Ayrilding, ayrilding ko'rar ko'zingdan,
Judo bo'lib Zaydin arab qizingdan.

Ko'ksimon talg'irdir tog'larning toshi,
Ne jafoga ko'nmas odamning boshi,
Bor ekan qurg'urning topgan yo'ldoshi,
Judo bo'lding Zaydin arab qizingdan.

Uzoqdan bir odam qildi ishorat,
Zaydin arab turib chopdi shu fursat,
Ushlashgan so'ng gidirmadi bir muddat,

Judo bo'lib Zaydin arab qizingdan.

Mingashtirdi ha demasdan ortiga,
Qamchi bosdi mingan otin chotiga,
Men chopganman yetarmidim otiga,
Qochib ketdi, shuytib, arab yurtidan.
Judo bo'lding Zaydin arab qizingdan.

Shuytib buzuq ekan bilsang avzoyi,
Kun chiqarga botdi osmonning oyi,
Qayerga yetardi Xoljuvon voyi,
Judo bo'lding Zaydin arab qizingdan.

Shunda Rayhon arab Xoljuvonoydan bu so'zni eshitib, ul odam maboda Go'ro'g'limikan, deb har murti shopday, og'zi ko'hna qopday bo'lib, bir so'z dedi:

Bu gaplaring sening agar rost bo'lsa,
Lot olgali kelgan hukmin¹ Go'ro'g'li.
Ko'pdan beri shu yerlarda ko'rinmay,
Qizimni ozdirgan hukmin Go'ro'g'li.

Yoshligida bilgan edim shashtini,
Endi surar yigitlikning gashtini.
Ukag'arni topsam yeyman go'shtini,
Qizim olib ketgan hukmin Go'ro'g'li.

Ukag'ar ko'rmagan qo'lim zarbini,
Choqlaya bilmagan kuch-u qurbini
Darrov keltir menga billur durbini,
Qizim olib ketgan hukmin Go'ro'g'li.

Oldimga hozir et yov-yarog'im,
Xoljuvon jononim, ko'zim qarog'im,
Asta-asta olib mening daragim,
Qizim olib qochgan hukmin Go'ro'g'li.

¹ Xudbin ma'nosida.

Bu yerlarda dev ham qo‘rqib turmaydi,
Tirikmen, izimdan dushman yurmaydi.
Yoshligida ko‘rgan edim zahrini,
Magar turkman bir marta qo‘l sermaydi,
Qizim olib ketgan hukmin Go‘ro‘g‘li.

Arabning tog‘larin chalmasin tuman,
Tezroq kiyimim bergin, Xoljuvon,
Bu yerda orqayin qolmasin Rayhon,
Qizim olib qochgan hukmin Go‘ro‘g‘li.

— Darrov kiyimlarimni ber, anjom-aslahalarimni olib keltir, qizimni olib ketgan hukmin Go‘ro‘g‘li, boshqa hech kim emas. Boshqalar bu yerlarga kelmaydi ham, — deb cherpina berdi. Xoljuvonoy ming bir ayyorlikni o‘qib: “Shohim, hali kiyimlaring ho‘l”, — deyberdi. Rayhon arab Xoljuvonga: “Ho‘l bo‘lsa, shamolga yelpit. E, yo‘q, to‘xta, kiyimlarni menga ber, o‘zim yelpitaman. Sabil kun chitiq ekan. Kiyimlar oz-moz muzlabdi, kun ham kechki salqinda. Sen darrov otni egarla”, — deb shoshib, takbiridan adashib, chirpinayotir. Xoljuvonoy chiqib otni jo‘rtagadan imirsilanib, teskari abzallab: “Otni abzallab qo‘ydim”, — deb adab saqlab turdi. Shunda Rayhon arab hali kiyimlari kepmay¹ qolganidan zorlanib: “Sabil kun muncha chitiq bo‘lmasa. Endi kiyimlar kepma¹abdi-ku. Ma, ol, sen dalaga chiqarib, kiyimlarni shamolga serpib tur. Men aslaha-anjomlarimni choq qilay. Ey sabil, anjom-aslahani kiyimsiz taqib bo‘larmi”, — deb goh Xoljuvonoyni koyib, goh suyub, shoshib-pishib chirpinib, dalaga chiqib, ichkariga kirib yurib, ko‘zi otiga tushib: “Xoljuvonoy otni teskari egarlab qo‘yibdi”, — dedi. “Ey, Xoljuvonoy, men seni ham bilmay qoldim. Ha-ha, darvoqe, ayolning ishi teskari-da! Shuytib, bular gaj qabirg‘adan yaratilgan, deydi-da. Ayolga ish buyur, orqasidan o‘zing yugur”, — deb so‘kinib, Rayhon arab otni boshqatdan abzallab olib kelib, Xoljuvonoyning qo‘lidagi kiyimlarini olib ko‘rsa, hali ham kepma¹abdi. Rayhon arab shoshib kiyimlarini ham kiymay: “Hay, shu Go‘ro‘g‘li bo‘lsa, kiyimsiz ham ushlab kelaman. Imirsilab kayfimni uchirding. Hali Go‘ro‘g‘lini ushlab kelay, keyin senga bir salom beraman”, — deb yalang‘och bo‘yniga olacha shol ilingani holda qo‘lidagi ho‘l kiyimlarni yerga bir urib tashlab, anjom-aslahalarini olib, otiga minib, jilovini bo‘shatib, Go‘ro‘g‘libekning izidan tushib, haydab ketdi.

Go‘ro‘g‘libek shu vaqtgacha yigirma toshlar chamasi yo‘l bosib, har zamonda orqasiga bir qarab kelayapti. Jonivor G‘irko‘k ham yulduzday bo‘lib kelayapti. Bu kuni choshtgoh vaqtigacha jami yuz ellik tosh yo‘l bosib qo‘ydi. Bir pilla orqasiga qarasa, bir nima changitib kelayapti. Shunda Go‘ro‘g‘libek: “Bu muqarrar Rayhon arab. Endi qizini bir sinab ko‘raychi, ko‘ngli qayoqda ekan”, — deb Zaydin arabga qarab, bir so‘z deb kelayapti:

Zaydin arab, otang kelur orqadan,
Bunda kelib tutib olsa, netasan,
O‘z elingga qilib seni sharmanda,
Gardaningga chilbir solsa, netasan?

Otang zo‘rdir har ish kelar qo‘lidan,
Qaytmaydi sira ham kelgan yo‘lidan,
Bilmayman ne kechar hozir dilidan,
Orqamizdan yetib qolsa, netasan?

Menga ham jon kerak, tashlab qochaman,
Zo‘r kelgandan keyin sendan kechaman.

Yulduz oqqaniday bo‘lib uchaman,
Shuytib Rayhon yetib kelsa, netasan?

Qo‘lida o‘q-yoyi, otang ko‘p g‘irrom,
Seni tutib olmay toparmi armon,
Bekor ob qochibman men bir kalla xom,
Ha, qizim, deb suxan qilsa, netasan?

Go‘ro‘g‘li der, hali Chambil uzoqda,
Har zamon qolarmiz bandi tuzoqda
Jon shirin ketaman, tashlayman dog‘da,
Shamshir bilan bag‘ring tilsa, netasan?

Zaydin arab Go‘ro‘g‘libekning bu so‘zini eshitib: “Men sening shariatingni bilmayman. Ammo arabning shariatida qiz birov bilan bir lahza birga bo‘ldi degancha, aybga tangildi hisob bo‘ladi. Men bo‘lsam, sening bilan bir kecha-kunduzdan beri birga kelayotirman. Endi otam meni tutib olsa, avvali o‘ldiradi. Agar ichi achib o‘ldirmaganida ham, arablar endi meni qiz deb hisoblamaydilar. Meni birov olganda ham yarim qalinga yesir hisobida olib ketadi. Undan ko‘ra, endi meni tashlama. Oting yosh, o‘zi tulporzod ko‘rinadi.

¹ Ho‘lligi ketmay, qurimay.

O'zing ham yoshsan. Otam bo'lsa, kekxa, daydib qolgan odam. Oti ham ancha ko'hnargan. Otamni bir to'xtatib, keyin qochsang, otamning oti qolib ketadi. Sening oting yosh, qaytish deganni bilmaydi", — dedi. Go'ro'g'libek Zaydin arabning bu so'zini eshitib, qochishga ko'ngil bog'laganini bildi. Xuddi shu vaqtda Rayhon arab otini qo'yib, bir qo'lida xanjar, bir qo'lida sifar, bo'ynidan olacha o'tkazilgan holda kelayotir. Ot har haprang otganda, o'n gaz, o'n besh gaz yerga tushadi. Shamolmas, yomg'irda ham otning ketish zarbidan olacha yoyilab, Rayhon arab toza shildingday bo'lib, bor avrati ko'rinib, dabdala bo'lib kelayotir. Shunda Go'ro'g'libek Rayhon arabning sha'niga bu so'zni aytib kelayotir:

Yuqorida objuvoz,
Objuvozning suvi oz,
Olacha ko'ylak shildirboz,
Orangdan Rayhon o'tdimi?

Yomg'ir yog'ar shiva-shiva,
Guldir momom tiva-tiva,
Olacha ko'ylak shildirboz,
Orangdan Rayhon o'tdimi?

Dayrabotning shamoli,
Darbandining qamali,
Olacha ko'ylak shildirboz,
Orangdan Rayhon o'tdimi?

Dayrabotning to'lqini,
Qor-yomg'irning salqini,
Iyiqtirding yilqini,
Shu so'zimning talqini.
Olacha ko'ylak shildirboz.
Orangdan Rayhon o'tdimi?

Zaydin qochib ketdimi,
Quvgan bilan yetdimi,

G'irko'kimdan o'tdimi,
Olacha ko'ylak shildirboz,
Orangdan Rayhon o'tdimi?

Tog' betida qo'chqorak,
Tepasida varvarak,
Tomoshasi xo'p kerak,
Olacha ko'ylak shildirboz,
Orangdan Rayhon o'tdimi?

Zaydin qizi dirillar,
Ko'k kaptarday pirillar,
Olacha quvib sharillar,
Ostida ot orillar,
Arslon misol g'orillar,
Olacha ko'ylak shildirboz,
Orangdan Rayhon o'tdimi?

Go'ro'g'libek o'ch oldi,
Arab alamda qoldi,
Har dam senga o'roldi,
Olacha ko'ylak shildirboz,
Orangdan Rayhon o'tdimi?

Ot chopishga haddili usta Rayhon arab zang'ar qimtib G'irko'kka yaqinlab qoldi. Shunda Go'ro'g'libek G'irko'k otini orqaga burib, Rayhon arabga qaratib: "Ha, arab, to'xta, otingni biroz saqla, senga bir-ikki og'iz so'zim bor", — dedi. Rayhon arab: "Qachon bo'lsa, baribir buning orqasidan yetaman", — deb otini saqlab: "Mana, to'xtadim. Nima so'zing bo'lsa, darrov ayt", — dedi. Shunda Go'ro'g'libek belidan sozini qo'lga olib, Rayhon arabga qarab, senga so'zim shu, deb sozini chertib, bir so'z dedi:

So'zim eshit, Rayhon arab,
Mening bilan bo'lma taraf,
Kelma endi berman qarab,
Hozir bo'l seni otaman.

Ostimda o'ynaydi otim,
Chambil mening mamlakatim,

Qaytib ket qoningdan o'tdim,
Bo'lmasa, seni otaman.

Orqamda kelar Zaydinoy,
Rayhon arab holingga voy,
Qo'limda tayyor parli yoy,
Indashsang, seni otaman.

Oshdim baland tovlaringdan,
O'tib keldim g'ovlaringdan,
Qaytsang o'tarman bahringdan,
Bo'lmasa, seni otaman.

G'irko'kimga oting qo'shma,
Bekorga orqamdan tushma,

Jon shirin bo'lsa, indashma,
Indashsang, seni otaman.

Qaytgin arabning yurtiga,
Jo'na dayrobod sirtiga,
Go'ro'g'li boqmas ortiga,
Indashsang, seni otaman.

Go'ro'g'libek do'mbirasini beliga qistirib, G'irko'k otining boshini burib, jilovini qo'yib yuborib, lo'killatib haydab keta berdi. Rayhon arabning oti shu yerda qotib qoldi. Shunda arab qattiq azoblanib, otiga bir-ikki qamchi bergan edi, oti munkiyib, Rayhon arab otining yolidan ummaga oshib tushib, kallasi bir toshga tegib, yorilib qonab qoldi. Rayhon arab etigidan gartak qirindi olib, belbog'i bilan boshiga tortib, otini sekin haydab kela-kela yana qizdirib olib, jilovini qo'yib yuborib, katta haprak otdirib haydab kela berdi. Ungacha Go'ro'g'libek Gurgon daryosiga yetay deb qolgan edi. Bir pilla qarasa, Rayhon arab bir qo'lida xanjar, bir qo'lida sifar, vang'illatib otini qo'yib kelayotir.

Ana shunda Go'ro'g'libek yana orqaga burilib, Rayhon arabga qarab: "Hoy, Rayhon arab, to'xta. Senga yana boshqa bir gapim bor", — dedi. Rayhon arab: "Yana bu turkmanning nima gapi bor ekan", — deb otining jilovini saqlab, to'xtatib turdi. Go'ro'g'libek belidan sozini olib, Rayhon arabga qarab, soz bilan bir so'z dedi:

Rayhon arab, eshit mening so'zimni,
Chambilbelga to'ra deydi o'zimni,
Javob bergin, bosmay endi izimni,
Bek tog'amga berayinmi qizingni?

Yangamning o'miga oldim o'chimni,
Navbat keldi, bosim qildim kuchimni,
O'zingga tashladim qari chechamni,
Bek tog'amga berayinmi qizingni?

Rayhon arab, oting borda qaytag'ay,
Haloling bo'lsin, deb menga aytg'ay,
Qutuldim, bizniki bo'ldi Zaydinoy,
Bek tog'amga berayinmi qizingni?

Bildir, gapir, necha belingdan oshdim,
Navbat keldi, maqsadimga uloshdim,
Oy Zaydinday gulbadanga yondoshdim,
Bek tog'amga berayinmi qizingni?

Qizingni ob qochdim otga yopshirib,
Oq to'shini ko'k korsonga qopshirib,
El og'asi Ahmadbekka topshirib,
Bek tog'amga berayinmi qizingni?

Javobingni aytgin, yo'qsa, ketayin,
Gurgon daryosidan haqlab o'tayin,
Erta tushga Chambilbelga yetayin,
Bek tog'amga berayinmi qizingni?

Rayhon arab Go'ro'g'libekdan bu so'zni eshitib: "Hali seni tutib, shu gapni aytgan og'zingni muzday qilib, yirtib tashlamasam", — deb achchig'lanib, otini jilovini qo'yib yuborgan edi, oti chopa olmay qoldi. Go'ro'g'libek bo'lsa G'irotni burib, jilovini bo'shatib, Gurgon daryosiga kelib, G'irko'k daryodan jimiyib sakrab o'tib keta berdi. Shunday bo'lmay, Go'ro'g'libekning guzari Hazar dengizidan kelganda ham, G'iroti qirq gaz ko'tarilib uchib o'tib, Rayhon arab dengizning naryog'ida qolib ketgan bo'lar edi. Negaki, Rayhon arabning oti har qancha juyruk tulpor bo'lsa ham, G'irotning hali yoshligini hisobga olmasa, G'irotni nazarkarda, Rayhon arabning otidan yuqori edi. Shuytib, bu martaba Rayhon arabning oti chala qotgan ekan. Bir-ikki qamchini tortib, Rayhon arab otini haydab kela berdi. Go'ro'g'libek bo'lsa, Gurgon daryosidan o'tib, bir qirga kelib, G'irko'kni burib, o'zini bir yovvoyi jiydaning panasiga olib: "Qani, Rayhon arab Gurgon daryosidan o'tib, nima qilar ekan?" — deb kuzatib turdi. Rayhon arab Gurgon daryosining narigi labiga kelib, otini daryoga to'g'rilab, achchiq qamchini bergan edi, asli tulpor emasmi, jonivor shunday Gurgon daryosidan bir hatlab o'taman, deb qimtinib sakrab yuborgan edi, otning chala qotgani sabab bo'lib,

daryoning bergi yog'i mo'ljaliga yeta olmay, Gurgon daryosining o'rtasiga tushib, yaxday suv bilan toza shovshab qolib, o'zini o'ng'ara olmay, suvga g'arq bo'lib keta berdi. Rayhon arab bu holni ko'rib, suvga irg'inib tushib, otini zo'rg'a o'ng'arib, o'zi ham olacha-polachasi bilan, suvdan chiqqan pishakday ivib qolib, otini yetaklab, daryoning naryog'iga chiqardi. Shunda Go'ro'g'libek yovvoyi jiydaning panasidan chiqib, Rayhon arabning ko'ziga ko'rindi. Shunda Rayhon arab Go'ro'g'libekka qarab: "Haloling bo'lsin, uka, endi nima bo'lsa ham, qizimni o'zing ol. Tog'angga berma, sen meni yutding, barakalla, Go'ro'g'libek", — deb bir necha joydan timsol keltirib, bu so'zlarni dedi:

Bek Go'ro'g'li, eshit endi so'zimni,
Qon yoshga to'ldirma ikki ko'zimni,
G'am bilan sarg'aytma qizil yuzimni,
Gul gulga qo'shilsin jonim, chirog'im,
Har na bo'lsa, o'zing olgin qizimni.

Hech kishini qabo falak urmasin,
Bu ko'rgiligimni boshqa ko'rmasin,
Toza gul bargiga tikon urmasin,
Gul gulga qo'shilsin, jonim, chirog'im,
Har na bo'lsa, o'zing olgin qizimni.

Oltin kosa loyqa suvga to'lmasin,
Hasrat bilan nurli yuzlar so'lmasin,
Novdalikda qizim nobud bo'lmasin,
Gul gulga qo'shilsin jonim, chirog'im,
Har na bo'lsa, o'zing olgin qizimni.

Bek Go'ro'g'li, qoyil bo'ldim o'zingga,
Chibin o'ltirmasin oyday yuzingga,
Qizim tashlab qaytib ketay izingga,
Gul gulga qo'shilsin jonim, chirog'im,
Har na bo'lsa, o'zing olgin qizimni.

Qoyil bo'ldim, ko'k otingni kezdirding,
Chaqmoqdayin tulporimdan o'zdirding,
Ko'nglin topib, qizim yo'ldan ozdirding,

Shunda Go'ro'g'libek Rayhon arabga qarab: "Qizingni o'zim sira ham olmayman, kashal bo'lmay, keta ber. Zaydinoyini tog'amga eltib beraman, "— deb bir so'z aytdi:

Kashal bo'lma, arab elning sultoni,
Tog'amga qo'shaman eltib qizingni,
Xoljuvonday suluv yangam o'rniga
Tog'amga beraman eltib qizingni.

Zaydinoyning tugunlari ochilar,
Nikoh oqshomida bodom sochilar,

Gul gulga qo'shilsin jonim, chirog'im,
Har na bo'lsa, o'zing olgin qizimni.

Taka Yovmit derlar asli zotingni,
Navbat kelib mendan olding lotingni,
Lekin senga nasihatim, ukajon,
Uyurga bermagin sira otingni,
Gul gulga qo'shilsin jonim, chirog'im,
Har na bo'lsa, o'zing olgin qizimni.

Bek Go'ro'g'li, omon borgin, men qaytdim,
Senga yov bo'lmasligimga gap aytdim,
Sen ham yov bo'p menga kelmasing lozim,
Gul gulga qo'shilsin jonim, chirog'im,
Har na bo'lsa, o'zing olgin qizimni.

Gul lola yarashar taqsa yoqangga,
Hargiz berma bo'y qizimni tog'angga,
Kashal bo'lmay, qaytib ketay orqamga,
Gul gulga qo'shilsin jonim, chirog'im,
Har na bo'lsa, o'zing olgin qizimni.

Men ham o'z yurtimda qadrli sulton,
Yarashibon gulman o'ralsa rayhon,
Erka o'sgan qizim bo'lsin bearmon,
Gul gulga qo'shilsin jonim, chirog'im,
Har na bo'lsa, o'zing olgin qizimni.

Bugun-erta qalliq bo'lib quchilar,
Tog'amga beraman eltib qizingni.

Yumuq ko'zi choyday bo'lib ochilar,
Shu kechasi bandi tugun yechilar,
Oltin piyolada sharob ichilar,
Tog'amga qo'shaman eltib qizingni.

Ochilib yayraydi g'uncha tugunchak,
Bugun-erta bo'lar qizing kelinchak.
Kashal bo'lmay, keta bergin ertaroq,
Tog'amga qo'shaman eltib qizingni.

Birga yursang, o'z ko'zingman ko'rasan,
Vakil bo'lib rozilik so'zin berasan,
Arabga ikki, uch kun keyin borasan,
Tog'amga beraman eltib qizingni.

Mard yigitman aytganimdan qolmayman,
Ot chopmoqda hargiz horib-tolmayman,
Niyatim — shu: qizing aslo olmayman,
Tog'amga qo'shaman eltib qizingni.

Go'ro'g'li dushmandan lotin olgandi,
U yetolmay suvga shilib qolgandi,
Kuchim endi senga ma'lum bo'lgandi,
Tog'amga beraman eltib qizingni.

Go'ro'g'libek otining boshini burib qayta berdi. Rayhon arab yig'lamsirab: “Ey, Go'ro'g'lijon, qizimni nobud qilma, o'zing ol, o'zing ol!” — deb qola berdi. Go'ro'g'libek: “Qizingni o'zim sira olmayman, tog'amga eltib beraman”, — deb keta berdi.

Shuytib, Go'ro'g'libek bunday aylanib, bir do'nglikning panasidan qarasa, Rayhon arab g'o'jinib, yelkasini qisib, asta-asta orqasiga qaytib ketib borayotir. Go'ro'g'libek shuytib dushmanidan qutilib, turkman yurtiga kelib kirdi. Hazar dengizining yoqasida mol boqib yurgan cho'ponlarning ustidan tushib, cho'ponlar chaylasiga qo'nib, bir qo'yni so'ydirib, qovurdoq qildirib, cho'ponlarning birini Chambilga suyunchi uchun yubordi. Qirq yigit bilan Xoldorbek Go'ro'g'libekning arabning qizini olib kelayotganini eshitib, barchalari Go'ro'g'libekning oldiga peshvoz chiqdilar. Hammalari Go'ro'g'libek bilan ko'rishib, bari shod-u xurram Chambilga kelib, mayxonaga tushib, katta gulxanni qalab, Zaydin arabni bo'lsa, qirq yigitlarning xotinlari ichkariga tushiribdi. Ayollar ham, erkaklar ham shod-u xurram bo'lib o'tirishdilar. Chambildagi odamlarning hammasi qutli bo'lsinga kelib-ketaberdi. Oradan bir-ikki kun o'tsa ham, hali Ahmad sardordan darak yo'q edi. Oxiri Go'ro'g'libek qirq yigitning birovini yubortib, Ahmad sardorni chaqirtirdi. Xabarchi Yovmitda Ahmad sardornikiga borib: “Go'ro'g'libek safardan qaytib kelib, sizni bir kelib ketsin, deb chorladi”, — dedi. Shunda Ahmad sardor: “Go'ro'g'libek safardan qaytib kelgan bo'lsa, nima olib kelibdi”, — deb so'radi. Xabarchi: “Bir qiz olib kelgan”, — dedi. Ahmad sardor: “Bo'lmasa, Go'ro'g'libek qizga to'y qilib, o'ziga nikoh qildirib olar”, — deb otlanib, xabarchi bilan birga Chambilga kelib, otidan tushib, so'rashib bo'lgandan keyin: “Qani, jiyanim, menga nima sovg'a keltirding”, — deb so'rab turibdi. Shunda Go'ro'g'libek tog'asiga qarab, bir necha joydan timsol keltirib, sizga Rayhon arabning qizini keltirdim, deb shu so'zni aytdi:

Ko'rsatdim arabga qudrat-kuchimni,
Qoyil aylab Rayhon shohning qizini.
Sening uchun undan oldim o'chimni.
O'zingga, deb olib keldim qizini.

Hazardan uchirib otim shoshirdim,
Arabning qizini qo'lga tushirdim,
Olib keting, shuni sizga topshirdim,
Yor aylar, deb olib keldim qizini.

Otimni o'ynatib qirlardan oshdim,
Dushmanimning elatiga yondashdim,
Rayhon bilan yo'l-yo'lakay ot qo'shdim,
O'zing uchun olib keldim qizini.

Arab tog'larida sayil ayladim,
Zaydin qizni aldab moyil ayladim,
Ob qochdim, Rayhonni qoyil ayladim,
O'zingga, deb olib keldim qizini.

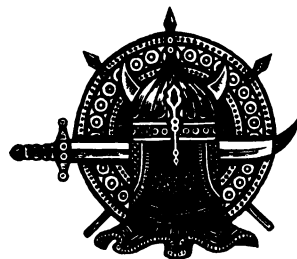
O'tkaz oy Zaydinning bugun to'yini,
Baxshilar aytishsin terma, kuyini,
Salom solsin, barcha ko'rsin bo'yini,
O'zingga, deb olib keldim qizini.

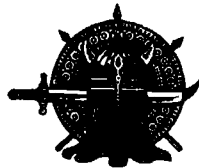
Go'ro'g'li Takaman Yovmitga sulton,
Rayhon qizin olib ketgin, tog'ajon,
Qiz ana, ko'nglingda qolmasin armon,
Seni deb op keldim arab qizini.

Bu soʻzni Ahmad sardor Goʻroʻgʻli jiyanidan eshitib, quvonib: “Endi, Goʻroʻgʻlibek jiyanim, qoyilman senga. Turkunga oʻzing xon, oʻzing sulton. Xiroj deysanmi, boj deysanmi, faqat bizdan, qulluq-qulluq”, — deb dovdirab qoldi. Qirq yigit chaqchaqlashib: “Endi toʻyni Ahmad sardornikida qildik”, — deb Yovmitga joʻnab ketdi. Yovmitga yetib, Ahmad sardorning qoʻylaridan soʻyib, uchidan kabob qilib, toʻyni boshlab yuboribdilar. Bu yoqdan Goʻroʻgʻlibek, Xoldorbek, Ahmad sardor qator boʻlib, Yovmitga yetishdilar. Qirq yigitning xotinlari Zaydin arabni yasatib, sochini qirqta qilib oʻrdirib, yor-yor aytishib, bular ham Zaydinoyini uzatib, Yovmitga keldilar. Oqshom toʻy boʻlib, qirq yigit may ichib kayf qilib, Zaydin arabning nikohini Ahmad sardorga qiyib, Ahmad sardorni chimildiqqa kirgizib, ikkovini qoʻshib qoʻydilar. Ertagisin Goʻroʻgʻlibek boshliq Xoldorbek va qirq yigit Ahmad sardorning siylov toʻnini kiyishib, Chambilga qaytdilar.

Kunlar oʻtib, bir kun Goʻroʻgʻlibek turkman elining kattalarini chaqirib, bir majlis oʻtkazdi. Shundan keyin Goʻroʻgʻlibek turkman eliga sulton, Xoldorbek mahram vazir, Ahmad sardor beklar begi sardor, Ogʻabegi Zamon takaga, Safo oʻgʻli Chaqqon koʻklangga, Mamarayim polvon ersariga bek qilib belgilanibdi. Bundan tashqari, Turkman elatiga toʻqson toʻqqiz biy tayinlanib, keyin Goʻroʻgʻli sulton mayxonada kayfini qilib, koʻk choyni ichib, qirq yigiti bilan hangomasini gurun qilib yota berdi.

YUNUS BILAN MISQOL

Go'ro'g'libek mayxonasida qirq yigiti bilan qish bo'yi har kechasi hangomani guring qilib, may ichib, nasha kaflab, chilim chekib, nos otib, kayfini qilib, bazmini qizitib, katta gulxan tevaragida ko'k choyni sharbat bilan ichib, kundan kunga intizomlashib o'tirdi. Go'ro'g'libek butun Turkman elatlariga xonlik qilib, ovozası atrofga ketib, Chambilda sarbozor yurib, atrofıdan Chambilga odamlar ko'p ko'chib kelib, Yovmitdan topilmagan narsalar Chambildan topilib yotdi. Shuytib hut kirib, mushuklar miyov bo'lib, qozonlar sutga to'lib, bitta-yarim erta qochgan qo'ylar qo'zilab, qorlar qoshoq bo'lib erib, ko'zi gullar ochilib, odamzod bahriga olamga bir ajoyib erta ko'klam isi sochilibdi. Bunday islar Go'ro'g'libekning ham dumog'iga kelib qoldi. Olma, o'rikning guliga o'xshagan ko'klamning oq shapaloqli qori bir kun ko'p yog'ib, shu kuni kech qish oyining oxiri bilan, ko'klamning oldi bilan, deb Go'ro'g'libek Xoldor mahram va Qirq yigit bilan nashani ko'p qilib, shirakayf bo'lishib, mayxonada yotishib qoldilar. Boshqalar o'n olti-o'n yetti yoshida er yetsa, polvon odam yigirmadan oshib er yetar ekan. Go'ro'g'libek ham endi yigirma yoshi to'lib, yigirma bir yoshga qadam qo'ymoqda bo'layotganida er yetibdi. Shu kecha tushida biri oy bo'lsa, biri kun, biri gul bo'lsa, biri g'uncha, biri asal bo'lsa, biri shakar osmon bilan yerning oralig'ida Yunus pari bilan Misqol parini ko'rdi. Biri o'ng yog'ida emish, biri chap yog'ida emish. Birovining sochi buralib, mag'ribga tushgan emish, birovining sochi buralib mashriqqa tushgan emish. Go'ro'g'libek qay-sisini avval quchoqlasam ekan, deb hayron emish. Go'ro'g'libek ikki qo'lini ikki yoqqa ha, deb sermar emish. Bir pilla qirq yigitlarning ba'ziları uyg'onib qarasa, Go'ro'g'libek o'zidan o'zi yumalab, har yoqqa sermalanib yurgan emish. Tong otgandan keyin bir xil sho'xtob yigitlar Go'ro'g'libekning harakatiga kuladi. Go'ro'g'libekning o'zi ham o'zining uyg'onganini bilgan edi. Shuytib, ertagisin choy ichib o'tira turib, Go'ro'g'libek Qirq yigitlariga qarab, shu kecha ko'rgan tushini aytib, bir necha joydan timsol keltirib, bir so'z dedi:

Ey, yoronlar, qadrdonlar, tushimda
Nurga o'rolmishman ich-u tashimda,
Ikki pari, ikkovi ham qoshimda,
Biri hur-u, biri paykar ko'rindi.

Biri ermish bu jahonning quyoshi,
Boz biri qamarday aning tengdoshi
Bir-biriga o'xshar jimiylab kulishi,
Biri yoqut, biri gavar ko'rindi.

Birining tushibdir sochi beliga
Biri rayhon tutib kelmish qo'liga,
Olov yoqar boqib odam diliga,
Biri shams-u, biri qamar ko'rindi.

Biri qilur har dam imo-ishorat,
Tez yetib kel, debon berar bashorat,
Birining biqini jonlarga ofat,
Biri qand-u, biri shakar ko'rindi.

Quchay deb intildim, qo'lim yetmadi,
Ushlatmadi, lekin yiroq ketmadi,
Qay yerdanliklarin menga aytmadi,
Biri atir, biri anbar ko'rindi.

Ta'zim aylab buyon bo'yin eyibdir,
Ko'kish-noparmondan ko'ylak kiyibdir,
Jallod ko'zni suzib, qoshni qiyibdir,
Biri hulkar, biri qamar ko'rindi.

Biri Yunus emish, birisi Misqol,
Bo'libman ularni ko'rganda behol,
Tushim chinmu ekan, yo bir masal,
Biri jodu, biri ayyor ko'rindi.

Avval bir bor ko'rgan edim o'zlarin,
Eshitgandim shirin-shakar so'zlarin,
Shundan beri topolmayman izlarin,
Ularining jamoli magar ko'rindi.

Go'ro'g'libek parilarni izlaydi,
Qayda bo'lsa, nishonasin ko'zlaydi,
Topolmasa, zor ingraydi, bo'zlaydi,
Tushda avval ikki dilbar ko'rindi.

Go'ro'g'lining xizmatini qilinglar,
G'irko'kim egarlab olib kelinglar,
Men qaytguncha hammang omon bo'linglar,
Mayxonada xurram bo'lib kulinglar.

G'animlar diliga olov yoqilsin,
G'irotinga kumush yugan taqilsin,
Tuyog'iga tilla to'g'a qoqilsin,
Oyog'i ostida dushman chaqilsin.

Otimni keltiring, o'zim sozlayin,
Yaqin emas, yiroqlarni ko'zlayin,

Gap kelganda, qo'sha-qo'sha so'zlayin,
Yunus, Misqol qayda bo'lsa, izlayin.

Tavakkalni yolg'iz qilay xudoga,
Yunusning boshida oltin o'dag'a,
Misqol deb boraman har bir to'daga,
Bo'lay barno bo'ylaridan sadag'a.

Go'ro'g'libek qirq yigitga xitob qilayotir. Shunda Soqi miroxo'r bo'lgan qirq yigitning birov darrov o'rnidan turib, tablaxonaga kirib, G'irko'k otni chiqarib, ustaxonaga borib, G'irko'k otning oyog'iga tilla nahal qoqtirib, kumush yugan taqdirib, mayxonaning oldiga, shohsupaning ostiga hozir qildi. Bir yoqdan xazinachi bo'lgan qirq yigitning biri bir tilla egar, zilcha, ayil, pushtanlar, tilla uzangilarni hozir qildi. Go'ro'g'libek G'irko'k otning o'zi va anjomlari mayxonasining oldiga hozir bo'lganini bilib, yo'lbarsday chirpinib, arslonday aqirib, chilimini chekib olib, o'rnidan turib, kamarini mahkamlab, chalbarini kiyib, xanjarini kumush g'ilofga solib, taqib olib, boshqa kerakli yov-yarog'ini olib, shohsupaga chiqib, G'irko'k otni qashlab, abzallay berdi. Shunda shoir nima deydi:

Qo'shiq chiqaradi ko'ngil cherini,
Adashgan yod etar ustoz-pirini,
Shohsupadan pastga tushib Go'ro'g'li,
Arta berdi otning changu terini.

Asta otning badanini ushladi,
Jonivorni silab-siypay boshladi,
Sori misdan, tutqachasi kumushdan,
Erkalatib G'irko'kini qashladi.

Kishi elida kishi ko'rar xo'rlikni,
Er yigit har yerda qilar erlikni,
Siylab-siypab soldi otning ustiga,
Usti kimxob, osti mayin terlikni.

Ustalar ishlatar tesha, qirg'ini,
Durbin ko'rar ana tog'dan bergini,
Kash-kash, deb soldi otning ustiga,
Astari tibitdan zarli chirgini.

Chirgining ustidan qo'ydi bellikni,
G'anim kelsa yurtga qilmas ellikni,
Kash-kash deb qo'ydi shunda Go'ro'g'li,
O'ymalab tashlagan jahaldirikni.

Mullalar o'qiydi zer-u zabarni,
Ustalar chopadi tesha-tabarni,
Undan keyin qo'ydi otning ustiga
Tilla qoshli, korsoni kumush egarni,

Botirning ishiga barcha qoyildi(r),
Adolatli xonga xalqi moyildi(r),
Qo'l uzatib tortdi otning beliga,
Usti oltin, osti ipak ayildi.

El ko'chirib Xo'jatog'dan oshirdi,
Sirin aytmay g'animlardan yashirdi,
Ikki uzangi, ikkovi ham tilladan,
Yarqillatib ikki yonga tushirdi.

Dah desa o'tadi qanotli qushdan,
Hech kamligi yo'qdir yo'rg'a yurishdan,
Undan keyin tortdi otning beliga,
O'n sakkiz qubballi chig'atoy pushtan.

Qayda bo'lsa botir xalqi uyushgan,
Payti kelsa g'anim bilan tuyushgan,
Kash-kash deb G'irko'k otni Go'ro'g'li,
Dumidan ildirdi karki quyushqon.

Mard yigitlar bedov minib quvondi,
Sipatib choqladi tilsiz hayvondi,
Kash-kash, deb undan keyin Go'ro'g'li,
Ot boshiga soldi kumush yugandi.

Bulbul oshna bo'lar bog'ning guliga,
Quloq soling suxanvarning tiliga,
Yo'lbarsday chirpinib shunda Go'ro'g'li,
Rabbano, deb mindi otning beliga.

Mard yaqindan uzoqlarni ko'radi,
Ot ustida bek Go'ro'g'li turadi,
Qirq yigitdan, Xoldor mahram do'stidan
Ana shunda oq fotiha so'radi.

Davlatimdan qizil salla o'rayman,
Ko'rgan tushni yaxshilikka yo'rayman,
Xoldor do'stim, oq fotiha so'rayman,
Ikki parizodning bo'bman xushtori,
Endi qanday toqat qilib turayman.

Bilmayman, qaydadir parilar joyi,
Chamandan, chorbog'dan bo'lgan ma'voyi,
Bu dardimga, do'stlar, bormi davoyi,
Qirq yigitim, oq fotiha so'rayman.

Tushimga parilar bir to'y endi,
Shul kecha fayzning mash'ali qo'ndi,
Osmondan oftobman oy qo'sha endi,
Aziz do'stlar, oq fotiha so'rayman.

Men kelguncha, Chambilbelda turinglar,
Mayxonada kayf-u davron suringlar,
Oq ko'ngilman oq fotiha beringlar,
Qirq yigitim, oq fotiha so'rayman.

Eshitinglar Go'ro'g'lining zorini,
Izlab topsin Yunus, Misqol parini,
Aqlin olgan yor-u vafodorini,
Aziz do'stlar, oq fotiha so'rayman.

Go'ro'g'libek ot ustida qanqayib turibdi. Shunda Xoldor mahram Go'ro'g'libekning bu so'zini eshitib, fotiha berishdan avval Go'ro'g'libekka qarab, bir necha joydan timsol keltirib, bir so'z dedi:

Go'ro'g'li, xohishing tumorday mahkam,
Parilar makonin bilursan qaydan,
Sarilar elida bordir bir odam,
So'rasang, ul berar magar nishona.

Ko'p yashagan Xizir bilan barobar,
Maqsading uchidan ko'rsatar asar,
Avliyo hakim, baxshidir magar,
So'rasang, ul berar yordan nishona.

Ming ma'noga tegishlidir har so'zi,
Qulli mahluqotni tekshirar ko'zi,
Bir orada xudo deb yotibdi o'zi,
So'rasang, ul berar yordan nishona.

Ersarida barcha uni biladi,
Katta-kichik xizmatini qiladi,
U turkmanga ulug' bobo bo'ladi,
So'rasang, ul berar yordan nishona.

O'zi qaridir, lekin atoqli, nomdor,
Oldida bir kosa hikmat suvi bor,
Ul suvida bo'lur maqsad nomudor,
So'rasang, ul berar yordan nishona.

Xoldor mahram xizmatingni qiladi,
G'ayrati balq urib toshib turadi,
Kelganingcha Chambilbelda bo'ladi,
Buyursang, fotiha berib qoladi.

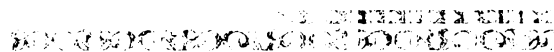
Shunda Go'ro'g'libek: "Unday bo'lsa, men ham, qirq yigit ham Ersarigacha birga borib, o'sha aziz boboni ko'rib, ziyorat qilib, Yunus-Misqol parilarning daragini undan bilib, undan keyin men sizlar bilan xo'shlashib, Yunus-Misqol parilarni izlab ketayin", — deb qirq yigit bilan Xoldor mahramni ham otlantirib, Chambildan chiqib, Sarilar elatiga ravona bo'ldi. Turkmanning ulug' bobosi Ersari nomiga turkmanning bir bo'lagini Ersari der edi. Aslida turkmanning ersari bo'lagi sarilar har xil. Masalan, do'rman, jaloyir, garmali va sarilashib ketgan taka urug'larining yig'indisi edi. Ana shu yoqqa qarab, Go'ro'g'libek boshliq Qirq yigitlar bilan jo'nab, otlarga qamchini bosib, tekis qirlardan oshib, bir qancha o'balarga yondashib, shuytib, sarilar elatiga yetib borishdilar. Kun bo'lsa, ko'klam, qo'ylar qo'zilagan, cho'ponlar yayragan, boychechaklar ochilib yotgan vaqt. Shunda Go'ro'g'libek Qirq yigitlari bilan belgilangan o'baga borib, Sari boboning turar joyiga boshqarib bor, deb bir cho'ponga yo'liqдилar. Cho'pon boshini toshga urib, yog'ochga urib, Go'ro'g'libek va Qirq yigitlarning oldida yo'rg'alab, Sari bobo yotgan g'orga olib bordi. Undan keyin Go'ro'g'libek, Xoldor mahram va Qirq yigitlar piyoda bo'lib, ta'zim bilan g'orga kirib, Sari boboga salom berib turdilar. Shunda Go'ro'g'libek Sari boboning oldida cho'kkalab, Sari bobosiga qarab, ko'rgan tushini aytib, bir so'z dedi:

Ulug'liging osmondan ham ziyoda,
Manzilgohing burgut misol qiyada,
Xizmatingda shohlar bo'lar piyoda,
Yo'lga sol, bir seni rahbar deb keldim.

Yechilmas ishlarni oson etar deb,
Menga barcha sirni bayon etar deb,

Qo'lim tutib, yo'lga ravon etar deb,
Yo'lga sol, bir seni rahbar deb keldim.

Mushkullarim oson bo'lar deb keldim,
Jamolingni shams-u anvar deb keldim,
Vali bo'lsa shuldir magar deb keldim,
Xizirday ilgimdan tutar deb keldim,
Yo'lga sol, bir seni rahbar deb keldim.

Balki o'zing Xizirdan ham ziyoda,
Yotibsan bir o'zing bu tog' orada,
Bu ulug' safarga etdim iroda,
Yo'lga sol, bir seni rahbar deb keldim.

Qirq yigitim xizmatimda intizor,
Barchasining ko'ngliga bo'lg'ay ixtiyor,
Bir ulug' safarga bo'ldim talabgor,
Yo'lga sol, bir seni rahbar deb keldim.

O'zimman Chambilning xon-u sultoni.
Kecha-kunduz yod aylarman xudoni,
Tushimda ko'rmishman qo'sh malikani,
Yo'lga sol, bir seni rahbar deb keldim.

Birining ismi Yunus, birisi Misqol,
Makonin so'rmoqqa topmadim majol,
Hushimdan ayrilib bo'ldim holma-hol,
Yo'lga sol, bir seni rahbar deb keldim.

Go'ro'g'li der rahm et ko'zda yoshimga,
Oshiqlik savdosi tushdi boshimga,
Hayronman, bobo, o'zim ishingga,
Yo'lga sol, bir seni rahbar deb keldim.

Ilgari chiltondan topdim bashorat,
Yunus bilan Misqolga keldim ishorat,
Yana tushda ko'rdim, qolmadi toqat,
Yo'lga sol, bir seni rahbar deb keldim.

Shunda Sari bobo Go'ro'g'libekning bunday so'zlarini eshitib, shunday qo'li bilan o'sik qoshlarini ko'tarib, Go'ro'g'libekka qarab: "Sening darding mushkul ekan. Buni hikmat suviga boqib bilib bo'lmaydi. Magar bu dardingning davosini Qora akamdan so'rasam, bilsa ham ajab emas", — deb Sari bobo bir necha joydan timsol keltirib, Go'ro'g'libekka qarab, bir so'z dedi:

So'zim eshit, Chambilbelning sultoni,
Ko'rgan bo'lsang qo'sha mohiliqoni,
Topilmaydi menda bilmak imkoni,
Magar bilsa, so'ray Qora akamdan.

Akam turkman elning qutbi zamon,
Sening istaganing magar u bilar,
Yo'l ko'rsatib, yo'lga rahbarlik qilar,
Peshonang yorishib, toleing kular,
O'g'lim, bergan maslahatim shu bo'lar.

Qora akam g'or to'rida yotadi,
Ins-jins turidan azlat tutadi,

Magar holing so'rsam, bayon etadi,
Pardaning sirtidan aytib ketadi.

Ko'p kun bo'ldi qilganim yo'q ziyorat,
Endi sening ko'ngling aylay imorat,
Qani qanday bo'lur ekan ishorat,
Sen shu yerda qarab turgin bir fursat.

Sening uchun g'or to'riga borayin,
Ham akamning nur jamolin ko'rayin,
Mushkulingning osonlashin so'rayin,
Nima desa, kelib xabar berayin.

Sari bobo Go'ro'g'libek va uning odamlarini o'z makoniga qo'yib, o'zi g'orning to'riga kirib ketdi. G'orning to'riga tutilgan pardani qoqib, o'zining kelganligini Qora akasiga bildirdi. Shunda Qora bobo Sari boboga Go'ro'g'libekning o'zi oldiga kirib, suhbat qilishini buyurdi. Qora boboning so'zini Sari bobo kelib, Go'ro'g'libekka aytib, shu yerda bir oftoba suvga Go'ro'g'libekni g'usil qildirib, undan keyin g'orning ichkarisiga bir o'zini yubordi. Go'ro'g'libek xudoga tavakkal qilib, Sari bobodan fotiha olib, bir necha qadam yurib, g'orning to'rida tutilgan pardaga yetib, Sari boboning o'rgatganini qilib, pardani qo'li bilan qoqib qimirlatdi. Shunda Qora bobo pardani ko'tarib, toza o'zining oldiga kirishga taklif qildi. Go'ro'g'libek tavakkal qilib, pardani ko'tardi. Bu qizil pardaning naryog'ida yana bitta oq parda tutig'lik ekan. Tavakkal qilib, u pardani ko'tarib, assalomu alaykum, deb qarasa, soqoli tizzasidan oshib, qoshi qobog'iga tushib shunday nur bo'lib, balqib Qora bobo o'tiribdi, o'zidan-o'zi qorong'i g'orning to'ri ravshan bo'lib turibdi. Qora bobo qoshini qo'li bilan ko'tarib, Go'ro'g'libekni ko'rib: "Kel, o'g'lim, Go'ro'g'libek. Men sening G'iroting yo'qotib izlab yurganingni, tog'ning tubida Yunus bilan Misqol parilarning ruhini ko'rganingni, Chilton, G'ovsil-G'iyoslar bilan uchrashganingni, Xizir bilan olishganingni, zot tilamay ot tilaganingni, Chambil qo'rg'onini qurdirib, Qirq yigit to'plaganingni, Rayhon arabdan o'ch olganingni, tushingda yana og'a Yunus pari bilan Misqol parilarni ko'rib, Qirq yigitning bilan bu yerlarga kelganingni bilaman. Endi bilsang, Og'a Yunus parining makoni Irambog'ida, Misqol parining makoni

Ko'hi Qofda. Ikkovi bir-biri bilan do'st-u dugona. O'zlari ham olamda tengi yo'q yagona. Ammo Irambog'ning qayerda ekanligi noma'lum. Ko'hi Qof bo'lsa, uch yuz yillik yo'lda. Og'a Yunus parini olgan odam, Misqol parini ham oladi. Shuytib, avval Irambog'ini topib, Og'a Yunus parini olishing kerak. Irambog'ining qayerda ekanligidan faqat Hazrati Xizir nishona bera olishi mumkin. Hazrati Xizirning bir makoni Dayrabodning etagida. Sen Dayrabodning etagiga, Xunxor yurtining kun chiqish tomoni Nishopur orqali o'tib, Isfihonning nar yog'i bilan aylanib, Dayrabodning etagidan tushib, naryoqqa etaklab keta bersang, Hazrati Xizirning makoniga borib qolasan. Hech qo'rqmay, bora bersang, shamoling o'ng", — deb Qora bobosi Go'ro'g'libekka fотиha berdi. Go'ro'g'libek Qora bobosi bilan xo'shlashib, Sari bobosi oldiga qaytib, Sari bobosi bilan ham xo'shlashib, Qirq yigitlari bilan tashqariga chiqib, Xoldor mahramga: "Endi sen qirq yigitni olib, Chambilga qayt", — deb bir necha joydan timsol keltirib, bir so'z dedi:

Men ketarman Iram boqqa,
Jonim do'stim, xo'sh qol endi.
Oti bor, noma'lum yoqqa,
Mehribonim, xo'sh qol endi.

Izlaganim Yunus pari,
Misqol suluvlar sarvari,
Ko'ksimda ishqning xanjari,
Mehribonim, xo'sh qol endi.

Men ketarman yorni izlab,
Nishonsiz manzilni ko'zlab,
Kezarman cho'l-u biyobon,
Jonim do'stim, xush qol endi.

Er Xizir menga yor bo'lar,
Baxt oldimdan duchor bo'lar,
Qirq kundan so'ng yo'lga chiqing,
Bek Go'ro'g'li qaytib kelar,
Jonim do'stim, xo'sh qol endi.

Men ketarman go'zal yorga,
Nishopur, Sabzavorga,
Gul jamolli guluzorga
Iram otli lolazorga,
Mehribonim, xo'sh qol endi.

Parilarni topib olib,
Dushmanlarim g'amga solib,
Qaytib kelgum xurram bo'lib,
Mehribonim, xo'sh qol endi.

Men ketarman Isfihonga,
Undan oshib nar tomonga,
Iram degan benishonga,
Chor atrofu gulistonga,
Jonim do'stim, xo'sh qol endi.

Hukmron bo'l Chambil borib,
Qirq yigitman majlis qurib,
Men qaytaman qirq kun yurib,
Jonim do'stim, xo'sh qol endi.

Go'ro'g'libek Xoldor mahram va Qirq yigitga fотиha berib, Chambilga qaytarib yuborib, o'zi boshqadan G'irotni abzalini mahkamlab olib, G'irotiga minib, Nishopurning kun chiqish yog'i qaydasan, deb jo'nab ketdi.

Qizilbosh yurtida hali hech kim Go'ro'g'libekni tanimas edi. Lekin Go'ro'g'libek usti-boshi turkman-cha bo'lganili uchun: "Mabodo birov meni tukman deb turib olib, qul qilib sotib yuborsa, nima bo'ladi. Og'ir lashkar bo'lmasa, har qanday qizilboshning kallasini sabchaday qilib uzib keta beraman-ov", — deb har xil o'ylarni o'ylab, bir oqshom Nishopurning qo'rg'onining kun chiqish tomonidagi tubidan guzari tushib, yolg'iz o'tib borayotsa, shaharning kun chiqariga qaragan darvozasining to'g'risida turgan bir qizilbosh posbon uzoqdan birov kelayotganini bilib, "Pur-ay, hayt", deb qichqirdi. Bu shaharning odatida mirshabboshi posbonlarga har kecha bir maxfiy chaqiriq va unga beradigan posbonning javobini tayinlar edi. Agar o'tkinchi posbonning chaqirig'iga javob bera olmasa, ushlanar edi. Agar o'tkinchi posbonlardan bo'lib, posbonning chaqirig'iga javob bersa, keyin u o'tib keta beradi. Bu kech posbonning chaqirig'iga beriladigan javob "Ha, puruy" edi. Go'ro'g'libek bu gaplarni nima bilsin. Ko'nglida: "Bu qizilbosh baqirib, meni barchaga ma'lum qiladi-yov", — deb G'irotni tezlatib borib, posbonni o'q uzganicha qo'ymay, shartta xanjari bilan boshini kesib tashlab, darrov G'irotidan irg'ib tushib, posbonning kiyimlarini shilib olib, o'zining kiyimlarini yechib, taxlab xurjuniga solib, posbonning kiyimlarini kiyib olib, xuddi bitta qizilboshning sipohiga o'xshab qolib, G'irotiga minib, borayotgan yo'li bilan keta berdi. Podsholikning ishi bilan yurgan sipohi ko'p. Kim bilan kimning ishi bor. Shuytib, Go'ro'g'libek Isfihonning naryog'i bilan

aylanib, yo‘l yurib, yo‘l yursa ham mo‘l yurib, oxiri Dayrabodga enib, Dayrabod suvini yoqalab, etaklab, maqsadimga tezroq yetsam, deb shu so‘zlarni aytib ketayapti:

Qodir mavlon yo‘lim ochsa shu zamon,
Uchar qushday uchib yorga yetishsam,
Qanot qoqsam lochin bo‘lib tog‘larda,
Parvoz aylab parilarga yetishsam.

Badavlatlar suhbat qurar soyada,
Qurqultoy qush biqib yotar uyada,
Ot sakratib angday kezib qiyada,
Parvoz aylab parilarga yetishsam.

Men bilmayman so‘lim bilan sog‘imni,
Anglamayman boradigan yog‘imni,
Kimga deyman siynamdagi dog‘imni,
Parvoz aylab parilarga yetishsam.

Tushimda ko‘rinib jilva aylagan,
Karashma-yu noz-u ishva aylagan,
Shunday qip bir meni telba aylagan,
Parvoz aylab parilarga yetishsam.

Qodir mavlon qanot bersa shu damda,
Iram boqqa yetib borsam bir damda,
Dayrabod kezaman dard-u alamda,
Parvoz aylab parilarga yetishsam.

O‘ngdan borib er Xizirga uchrasam,
Iramga yetguncha topmasam orom,
Go‘ro‘g‘li der, men bir kallai xom,
Parvoz aylab parilarga yetishsam.

Maqsadga intilgan orqa boqmaydi,
Bekerak sallani boshga taqmaydi,

Ana shunday Go‘ro‘g‘libek yo‘l yo‘qotib, chir atrofi suv bo‘lib, qayoqqa borarini bilmay turganda, birdan dengizning labginasida cho‘nqaygan bir tepachaning ustida kichkinagina bir chorbog‘chaga ko‘zi tushib qolib, darrov G‘irotning jilovini shu chorbog‘chaga burib borib, pastakkina devoridan qarasa, chorbog‘ning ichida, bir chorpoynaning ustida bir boboy o‘tiribdi. “Muqarrar bu Xizir”, — deb Go‘ro‘g‘libek G‘irotidan tushib, G‘irotining yuganini olib, ko‘klamga qo‘yib yuborib, o‘zi chorbog‘chaning eshigidan aylanib o‘tib, Hazrati Xizirning oldiga borib, ikki qo‘lini aliflom qilib salom berib, adab bilan ko‘rishib, Hazrati Xizir bobosidan iltimos qilib, Iram bog‘ining qayerda ekanligini bildirishni so‘rab, zor-zor yig‘lab, bir so‘z dedi:

Tushibdir boshimga ishqning savdosi,
Davosin so‘rayman, oson aylagin,
Yunus, Misqol kirdi bir kun tushimga,
Ularning makonin bayon aylagin.

Xizir deb ixlosman tutdim qo‘lingni,
Dur to‘kib g‘oyibdan ochgin tilingni,

Xizir agar qayt desa ham, yoqmaydi,
Parvoz aylab parilarga yetishsam.

Yunus, Misqol bilmam qanday makonda,
Borar tushimdami, qaysi tomonda,
Qaysi bir gulshanda, qaysi bo‘stonda,
Parvoz aylab parilarga yetishsam.

Deb Go‘ro‘g‘li narmon enib boradi,
Och to‘yg‘unday suzib, do‘nib boradi,
Yo‘l azobi go‘r azobi deyishar,
Har jafoga boshi qo‘nib boradi.

Dayrabod soylari ko‘m-ko‘k bedazor,
Bedazordan ichkarida chorbog‘ bor,
Qayoqqa qarasang, yashil maysalar,
Shunday joyda bahra olar ko‘ngillar.

Bedanalar yo‘ldan uchar pirillab,
Jar boshida qo‘rqultoylar qurillab,
Maysazorda to‘rg‘ay o‘ynar zirillab,
Pita boshi qimirlasa dirillab.

Shunday ekan, do‘stlar, falakning ishi,
Boshiga tushganin ko‘rar har kishi,
Kunlar o‘tib, oxir shuytib, yoronlar,
Oda bo‘ldi Dayrabotning oqishi.

Dengiz ekan Dayrabotning nar yog‘i,
Poyonsiz suv bo‘lib ketdi har yog‘i,
Go‘ro‘g‘libek yo‘l yo‘qotgan pillada,
Ko‘rindi cho‘nqayib Xizir chorbog‘i.

Oshiqqa izhor et sirru holingni,
Parilar makonin bayon aylagin.

So‘zlay bersam har so‘z kelar tilimga,
Muborak etaging tutdim qo‘limga,
Qora bobo soldi meni yo‘limga,
Go‘zallar makonin bayon aylagin.

Sen aytmasang, mushkullarim yechilmas,
Parilar qo‘lidan sharob ichilmas,
Darmondaman, borar yo‘lim ochilmas,
Jononlar makonin bayon aylagin.

Sening ilming daryo kabi ravondir,
Maxfiy sirlar zamiringda ayondir,

Irambog‘ni izlab aqlim hayrondir,
Ul bog‘ning yo‘llarin bayon aylagin.

Go‘ro‘g‘li der, chiqdim Turkman elidan,
Qirq yigit oldidan, Chambilbelidan,
Ko‘nglim bahra oldi bahor gulidan,
Guljamollar yo‘lin bayon aylagin.

Shunda Xizir bobo Go‘ro‘g‘libekning so‘zlarini xo‘b maydalab eshitib olib, undan keyin Go‘ro‘g‘libekka qarab: “Ey Go‘ro‘g‘libek, avvaldan senga Yunus bilan Misqolni nasib qilgan. Esingda bo‘lsa, chiltonlar g‘orida G‘ovsul-G‘iyos o‘zingga aytgan edi. Endi qanday bo‘lsa ham bir bahona bilan shu Yunus, Misqol parilarni sen olishing kerak. Shuytib, bilsang, Iram bog‘i ham bir bo‘lak dunyo. Irambog‘ining ichida ham arab, ajam, farang, o‘rus, churchut, armani, tojik, hindu, xitoy, xo‘tan, qizilbosh, turkman, qozoq, qalmoq — baridan bor. Hozir Iram bog‘ida Shohjahon degan podshosi bor. Butun Iramga, ya‘ni Iram dunyosiga bir o‘z shahanshoh. O‘zi — turkman, urug‘i — taka. Og‘a Yunus pari shu Shohjahonning qizi. Misqol pari Ko‘hi Qof podshosining qizi. Og‘a Yunus pari bilan do‘st. Har pilla Og‘a Yunus parini olsang, Misqol parini ham olasan. Iram bog‘ini izlaganing bilan topa olmaysan. Faqat bir g‘ordan borsa, bo‘ladi. U g‘orning og‘zida shaytonning nabirasi yotgan bo‘ladi. Ismi Farqis dev. Ikki boshli ajdarhoga o‘xshagan, shum bachchag‘ar. Iram bog‘ining isini olib, o‘sha g‘orni uya qilib olgan. Lekin Iram bog‘iga o‘tishga tanasi sig‘maydi. Sen borib, o‘sha Farqis devni o‘ldirsang, Iram bog‘iga shu g‘or bilan o‘tib borishing mumkin. Tavakkal qilib yo‘lga tush. Shu ketib borayotgan bir to‘da kaptardan ko‘zing adashmasin. Lekin dev bilan urushsang, ko‘zidan ur”, — deb Xizir bobosi Go‘ro‘g‘libekka yana bir necha sipohilik hunarlaridan ham o‘rgatib, oq fотиha berib jo‘natdi.

Go‘ro‘g‘libek chorboqchadan chiqib, G‘irotini minib, uchib borayotgan bir to‘da kaptarlarning orqasidan haydab ketdi. Jonivor G‘irko‘k ham endi tavakkal yo‘liga tushganini bilib, yerni tirnab-tirnab, halqumi g‘arillab, shamolday sharillab, yerdan qirq gaz balandga ko‘tarilib, parvoz aylab keta berdi. U yoqlarda jazi-rama issiq ekan. Shunda Go‘ro‘g‘li ham, G‘irko‘k ham yomon tashna bo‘lib borayotir. Mayakday cho‘l, G‘irot shuncha uchgani bilan hech bir obodlik yerga yetmaydi. Shunda uzoqdan bir bulut ko‘rinib, shu bulutdan salqinlik sezib, bahra olgan G‘irot burilib, shu bulut tomonga hayday berdi. Bir pilla bulut ham yaqinlashib, kaptarlar ham shu bulutning orasiga kirib yo‘qolib, shaldir-shuldir po‘stagini qoqib, bulut yomg‘ir quyib, Go‘ro‘g‘libek ham otini darrov bir tepaning ustida to‘xtatib, otdan tushib, qumtepadan bir hovuzcha yasab, hovuzchaga yomg‘ir suvi to‘lib qolib, shu hovuzchadagi suvdan mis choydishi to‘ldirib olib, qolganiga G‘irotini sug‘orib qondirib oldi. Ha demay yomg‘ir o‘tib ketdi. Endi Go‘ro‘g‘libekning ham choynak, ham choydish hisobida olib yurgan chumoqli mis choydishi suvga to‘la edi. “Endi bir dam olib, choy ichib, chilim chekib olmoq kerak”, — deb Go‘ro‘g‘libek o‘tin terib kelib, uch dona toshdan o‘choqcha qilib, olov yoqib, choy qaynatib olib, xurjidan ikkita sut kulcha chiqarib, tarkashdan chinni piyolani olib, kayf qilib ovqatlanib, choyga qonib olib, undan keyin xaltasidan pichi oq tamakini olib, chilimning sar-xonasiga solib, qizil cho‘qlardan sarxonaga tashlab, xilpillatib-xilpillatib chekib olib, kayfini qondirib, ko‘nglini tindirib, choynak va chilimni qoqib xurjiniga solib, G‘irotini boshqadan qashlab, abzallab olib, G‘irotiga minib, bir-ikki soydan oshib, bir katta tepaga chiqib qarasa, naryoqda bir tog‘ bor ekan. Shu tog‘ning o‘ngirida yotgan Farqis dev odamzodning isini olib, chiqib kela berdi.

Haybati daryoday toshib keladi,
Qirlardan qiyalab oshib keladi,
Odamzodning isin olib bachchag‘ar,
Og‘zin ochib, tog‘dan tushib keladi.

To‘rt oyoqli, ikki boshli bachchag‘ar,
Turqiga qarasang, misli ajdahor.
Olov qip sochadi og‘zidan zahar,

Har siltanib yetmish qadam yo‘l bosar,
G‘arillaganiga tog‘u tosh titrar.

Har ko‘zi toboqday, olov sochadi,
Na‘rasiga tog‘u toshlar ko‘chadi,
Shamolidan ko‘z-quloqlar sharillab,
Hech yerda to‘xtamay berman qochadi.

Tirnoqlari yer betini tiladi,
Tuprog'iga jarlar to'lib qoladi,
Darvozaday og'iz ochib bachchag'ar,
Och ofatday berman quvib keladi.

Parqillab jonivor G'irko'k hurkadi,
Ko'zlari pir-pirlab juda qo'rqadi,
Qarasa, keladi yomon bir mahluq,
Go'ro'g'libek zang'ar deyib boqadi.

Sadog'idan darrov to'rtta o'q oldi,
Ikkisin tayyorlab panjaga soldi,
Birini tishladi, birin, yoronlar,
O'q-yoyining girdishiga jo qildi.

Birin-birin otdi Farqis ko'ziga,
Devning qoni oqib tushdi yuziga,
Ko'zidan ayrilib endi bachchag'ar,
Hovri past bo'p qayta berdi iziga.

Shunda G'irotni ham, Go'ro'g'libek ham o'zini o'ngg'arib, yuraklarini bosib olib, Go'ro'g'libek devning orqasidan yetib, xanjari bilan uch-to'rt joyidan urib, devning ishini tamom qilib, o'ngirning ichi bilan G'irotni haydab, ming qadamcha chamasi yurib, bir yoqda nimkalagina yorug'lik borligini bilib, yana biroz G'irko'kni haydab, g'orning u yoqdagi og'zidan chiqib qoldi. Go'ro'g'libek shunday qarasa, nariroqda bir katta ariq suv oqib borayapti. Ariqning nar yog'ida bir kichkinagina hovlicha. Hovlichaning ichida gulxayri va qaboqlar o'sib gullab yotibdi ekan. Go'ro'g'libek: "Ey, bu yerlarda el bor ekan", — deb shunday G'irotni jilovini burib hovlichaga o'tsa, hovlichaning nariyog'ida bir katta ko'cha bor ekan. Ko'chaning nargi to'g'risida bir katta darvoza ochiq turgan ekan. Go'ro'g'libek shunday darvozadan ichkariga kirib, og'zi ochilib hayron bo'lib qoldi. Qarasa, tutlar pishib, tagiga tushib, gullar ochilib, to'kilib, sochilib yotibdi. Devorlarga qarasa, bir g'ishti tilladan, bir g'ishti kumushdan, yerlariga mushku anbar sepilgan, bir xil daraxtlarning kundasi tilladan, shoxasi kumushdan, barglari zag'firondan, chumak nillardan bo'lsa, shirayu sharbatlar chiqib turibdi. Go'ro'g'libek otidan tushib, mevaxo'rlik qila bersin, endi gapni Yunus, Misqol parilardan eshiting.

Go'ro'g'li Chambilda tush ko'rgan kechasi Misqol pari Ko'hi Qofdan Og'a Yunus parinikiga qidirib kelib, Og'a Yunus bilan ikkovi bir joyda yotib, ular ham tushlarida Go'ro'g'libekni ko'rib, oshiq bo'lgan edilar. Shundan beri bir necha kun o'tib: "Bizlar tushimizda ko'rib, oshiq bo'lgan odamzod Iram bog'da sizlar bilan topishaman, degan edi, nega endi u kelmaydi", — deb Yunus, Misqol parilar shu so'zlarni aytdi:

Kelaman, deb yo'lga ilhaq aylagan,
Bir kun uyqumizda bizga so'ylagan,
Sozin chertib, muqom tashlab kuylagan,
U savlatli Sulton nega kelmadi?

Qiyodan qarashi juda ham qatti,
O'qdayin sanchilib, dillardan o'tdi,
O'n olti kun balki ziyod bo'p ketdi,
Bunda bo'lib, mehmon nega kelmadi?

Yigitni mast etar jonon adosi,
Suvda chayqalganday rayhon to'dasi,
Bugun edi aning kelar va'dasi,
Ul ofatijon nega kelmadi?

Qora qoshlar qalam bo'lib qiyilmish,
Yarashiqqa ko'kish xollar qo'shilmish,
Bizdaylarga alhavaslar qoyilmish,
Tushda ko'rgan o'g'lon nega kelmadi?

Rahmatulla bizni ko'rib yuribdi,
Ko'rkimizga jilo berib yuribdi,
Muhabbat nash'asin surib yuribdi,
Ul kuylagan doston nega kelmadi?

Rahmatulla bizni yozib yuribdi,
Qissamizdan doston tuzib yuribdi,
Ta'rif aylab har bir degan so'zlari
El ustida uchib-kezip yuribdi.

Rahmatulla aka bizni biladi,
Shuytib qo'shiq ichra ta'rif qiladi,
Avvaldan ham go'zal edi ko'rkimiz,
Maqtigansay yana go'zal bo'ladi.
Shu qo'shiqdan kimki olsa nishona,
Iram bog'ni oson topib oladi.

Misqoljon, dol bo'ying mengzaydi gulga,
Ul o'g'lon kelmasa, tusharmiz yo'lga,
Parvoz aylab o'xshab shaydo bulbulga,
Va'da bergan polvon nega kelmadi?

Yunusjon, bo'libman ajab parishon,
Kiyibmiz xilladan qirmizi alvon,

Kelarmikan, kelasmikan u o'g'lon,
Suyukli mehribon nega kelmadi?

Xuddi shunda Go'ro'g'libek mevaga to'yib, Iram bog'ning devorining tubiga borib, eshigining qamoqli ekanini ko'rib, Iram bog'ining sirti shunday yaxshi, ichi qanday ekan, deb turdi. Ichkarida Og'a Yunus pari bilan Misqol parining qirqtadan saksonta kanizagi sayil bog' aylab yurar edi. Go'ro'g'libek xuddi shunda bir daraxtning tagida juda yigitlik avjiga minib, sozini chertib, shu so'zlarini deb o'tirar edi:

Sozu suhbat aylamakka
Hamdam kerakdir yigitga,
Kecha-kunduz munislikka
Jonon kerakdir yigitga.

Atvori muloyim xo'yli,
Jamoli quyoshli-oyli,
Keng quchoqli, baland bo'yli,
Dildor kerakdir yigitga.

Bog'u bo'ston ko'ngil shodi,
Ot bo'lur odam murodi,

Asli barno parizodi,
Bir yor kerakdir yigitga.

Tovus bo'lib tovlanmoqqa,
Qo'sha ko'ngil ovlanmoqqa,
Tiriklikka bovlanmoqqa
Ro'zg'or kerakdir yigitga.

Go'ro'g'libek bo'ldi behol,
Bir ko'rinib Yunus, Misqol,
Kanizlari, bir xabar ol,
Mehribon kerakdir yigitga.

Shunda Go'ro'g'libekning bu so'zini kanizaklar eshitib qolib, barchasi qaytib borib, kanizaklarning tilidan Oqchagul degani borib, Yunus pariga qarab, ko'rganlarini aytib, bir so'z dedi:

Parizodim, eshit arzu so'zimni,
Iramning ortiga birov kelibdi,
Qo'shiq aytib, qilib oh-u fig'oni,
Magaram bir senga shaydo bo'libdi.

Bulbul kabi xushdir aning ovozi,
Ovoziga jo'rdir qo'lida sozi,
Uzoqdan kelganga o'xshar parvozi,
Bog'chaning sirtiga birov kelibdi.

O'z shovqinda turfa-turfa so'zlaydi,
Magar shunda yo'qotganin izlaydi.
Qo'shig'i maqoldor, baland parvozli,
Bilmam qanday barno qizni ko'zlaydi,
Devoring sirtiga birov kelibdi.

Ovozin odamzod desa bo'ladi,
Odam bo'lsa, bunda qanday keladi,

Yo bilmayman, kelish yo'lin biladi,
Iramning sirtiga birov kelibdi.

Senga arzin aytar menday gajakdor,
Meni qilma bu so'z uchun gunohkor,
Xabar berdim, endi o'zing bilasan,
Ish qilib dalada boshqa bir gap bor,
Bog'ingning sirtiga birov kelibdi.

Oqchagul der aytmagan so'z qoldimi,
Yo bilmanam, menga bir gap bo'ldimi,
Qulog'imga boshqa sazo keldimi,
Bog'ingning sirtiga birov kelibdi.

Parizodim, sening husning yagona,
Yagona husningga Misqol dugona,
Ikkingizdan o'zim bo'lay parvona,
Devorning sirtiga birov kelibdi.

Ana shunda og'a Yunus pari Misqol pariga qarab, tabassum qilib turganda, Misqol pari og'a Yunus pariga qarab: "Mabodo tushimizda ko'rgan yigit bo'lmasin. Yunusjon, Oqchagulni yubor, Iram bog'ning sirtidan bir xabar olsin", — deb shu so'zni aytdi:

Oqchagulga amr etsang-chi, Yunusjon,
Daladagi mehmon bizga bo'lmasin,
Ko'rib kelsin kimligini bilaylik,
Bizning mehmon bo'lsa xizmat qilaylik,
Irambog' ichiga olib kelaylik,
Daladagi o'g'lon bizga bo'lmasin.

Oqchaning quriydi og'iz so'lagi,
Chayqalar gul bilan Iram yo'lagi,
Mehmonimiz bo'lsa ko'ngil tilagi,
Kelib turgan mehmon bizga bo'lmasin.

Bahrim ochiladi bog'da loladan,

Mushku anbar anqib kelsa qaladan,
Oqcha chiqib xabar olsin daladan,
Tashqa' kelgan mehmon bizga bo'lmasin.

Senga so'zlab turgan mendayin pari,
O'zingsan Iramda ho'blar sarvari,

Yuzing oftob, Misqol ko'zing mishtari,
Sirtga kelgan mehmon bizga bo'lmasin.

Sendan so'rab turar menday gajakdor,
Ko'hi Qof yurtida o'zim nomidor,
Mehmon jamoliga Misqol intizor,
Qo'shiq aytgan mehmon bizga bo'lmasin.

Bu so'zni og'a Yunus pari Misqol paridan eshitib: "Ha, qurg'ur, juda bo'y yetib, endi aynib borayapsan. Senga qolsa, ko'cha-ko'yda sang'iragan, hangiraganlarni chaqirib, bazm-u muhabbat qila bersa-da. Oqchanning bemaza ta'rifiga ishonmay o'l-da. Bir bu bo'lsa, o'zi bir yor-g'amguzor topmay, o'lib yurgan shallaqi-da", — desa, Misqol pari achchiqlanib, Og'a Yunus parining so'zini kesib: "Ha, bilaman seni. Sen mendan o'sha tushimizda ko'rgan o'g'lonni rashk qilayapsan. Ol emasa, o'zing o'sha o'g'lonni chaqirib ola ber. Men endi sening bilan do'st bo'lmayman. Kanizaklarim, choq bo'linglar, endi Ko'hi Qof ketayin", — dey berdi. Shunda Og'a Yunus pari: "He, ketsang, ket. "Indamangiz kalga, o'zi kelar halga", deganday araz urganingga o'zing pushaymon yeb qolasan", — deyapti. Lekin Misqol pari shashtidan tushmay, qirq kanizagini to'plab, o'zi bilan qirq bir kaptar bo'lib, Ko'hi Qofga qarab, falakka parvoz qilib uchib ketdi. Ammo Og'a Yunus pari shordan tushib, Oqchagulni oldiga chaqirib: "Qani, tashqaridan bir xabar olchi, kelgan odamzod kim ekan", — deb Oqchagul kaniziga qarab, bir so'z dedi:

Tashqaridan xabar ol-chi, Oqchagul,
Ajoyib so'ylagan odam kim ekan,
Maqtaysan bilganday, toza maqtaysan,
Soz chalib kuylagan odam kim ekan?

Chiqib bilgin asli o'sgan elini,
Tilar ekan Iramning qanday gulini,
Kazzob bo'lsa, tutib kesgin tilini,
Ajoyib so'ylagan odam kim ekan?

So'ra ahvolini, bayon aylasin,
Sarguzashtin senga doston aylasin,
Kimligin ochiqcha ayon aylasin,
Soz chalib kuylagan odam kim ekan?

Ko'rib keling uning qaddi-bastini,
Qanday bilmish yo'lning baland-pastini,
Bilsa, kelmish kimning qilib qasdini,
Ajoyib kuylagan odam kim ekan?

Dono bo'lsa, xurram qilib kuldiringin,
Shirin so'zlar bilan ko'nglin to'ldiringin,
Kimligini avval menga bildirgin,
Soz chalib kuylagan odam kim ekan?

Bidirmoq tolg'irdir tog'larning toshi,
Qiyiqdir bir necha sanamning qoshi,
Oqchagul, Yunusning bo'lg'in sirdoshi,
Bor qani, kuylagan odam kim ekan?

Bu so'zni Og'a Yunusdan Oqchagul kanizi eshitib, qoqinib-netib, Iram bog'ning ichki halqasini tortib, darvozani ochib, tashqariga chiqib qoldi. Shunda Go'ro'g'libek qarasa, Iram bog'ning darvozasi ochilib, bir uzun sochli, chikka bel, qalam qoshli, oq qovoq, oq kamzulli, mixchali kavushli, yengilnamo kanizak chiqib kelayapti. Go'ro'g'libek bu kanizakni ko'rib: "Voh, Yunus, Misqol parilarning kanizi shunday, o'zi kim qanday", — deb kanizakka qarab, murtini toblab uch burab, Yunus bilan Misqolni so'rab, bir so'z dedi:

Jamoli oy, qaddi barno kanizak,
Iram ichra qo'sh parini ko'rdingmi,
Boshdan oyoq to'la, zebo kelinchak,
Shunda ho'blar sarvarini ko'rdingmi?

Birining noz ichra ko'zlari tikka,
Birining belidir tolmali chikka,

Xabar ber alardan mendayin bekka,
Bog' ichinda qo'sh parini ko'rdingmi?

Birining oyoqdan-boshi kelbatli,
Birining atvori malak sifatli,
Har ko'ngilga mehrin yodi iffatli,
Ichkarida qo'sh parini ko'rdingmi?

¹ Tashqariga.

Birining boqqanda ko'zi suzilmish,
 Birining ishqiga jonlar uzilmish,
 Azalda o'zlari menga yozilmish,
 Iram bog'da qo'sh parini ko'rdingmi?

Birining oq yuzi oyday balqiydi,
 Birining oqqo'li, qoshi qalqiydi.
 Tiniqligi tiniq suvday chalqiydi,
 Gul sayrida qo'sh parini ko'rdingmi?

Birining labida qoracha xoli,
 Birining biridir xuddi misoli,

Qo'sha oftobdayin ko'rki-jamoli,
 Ichkarida qo'sh parini ko'rdingmi?

Har ikkovi uyqum ichra ko'rindi,
 Shu yoqqa talpinib ko'nglim urindi,
 Nozli kaniz, ko'rsang, xabar ber endi,
 Shu gulbog'da qo'sh parini ko'rdingmi?

Go'ro'g'li Xizirdan topdi bashorat,
 Iramning yo'liga qildi ishorat,
 Ena qiz, do'lta qiz, bo'yularing jannat,
 Xabar bergin, qo'sh parini ko'rdingmi?

Bu so'zlarni Oqcha kaniz Go'ro'g'libekdan eshitib, ko'zini suzib, o'zini tuzib, chikkabel bo'lib, miyig'ida kulib, durrachasining bir uchini tishlab, uyalgan bo'lib, bir daraxtning tanasiga yarim tanasini tortib, yerga qarab, malikam shu Iram bog'ida, deb bayon qilib, bir so'z dedi:

Men bo'laman Yunus pari kanizi,
 Xotirjam bo'p turing, o'zi shu yerda,
 Borib turib sizdan xabar berayin,
 Ruksat bersa, keyin olib kirayin,
 Bu gaplarni yaxshilikka yo'rayin,
 Shunda to'xtab turing, pari shu yerda.

Qish chillada nor tuyalar mast bo'lar,
 Bunda kelgan sizday nayzadast bo'lar,
 Shashtingizdan menday jonon past bo'lar,
 Biroz to'xtab turing, pari shu yerda.

Bir necha sanamning qobog'i durday,
 Sizga so'zlab turgan mendayin hurday,

Sizni bilay dedi, malikam so'radi,
 Gartak to'xtab turing, pari shu yerda.

Xizmatiga hayallamay qaytayin,
 Borib turib unga sizni aytayin,
 Har na desa, kelib bayon etayin,
 Kutib to'xtab turing, pari shu yerda.

So'zin tamom etsin menday gajakdor,
 Har kun sayilgohim Iramday gulzor,
 Bosh kanizidirman, xizmatga tayyor,
 Biroz to'xtab turing, pari shu yerda.

Parizod orqasiga qaytib keta berdi. Go'ro'g'libek bu chiroyli, qaddi raso, o'zi barno kanizakning yana qaytib darvozadan ichkariga kirib ketganini, darvozani ichidan halqa o'tkazib berkitganini bilib, bu pari kanizakning so'zidan Go'ro'g'libekni bilib ketgani, keyin borib malikasiga aytgani ketganiga tushunib, darvozaga yaqin bir daraxtning tubida o'tirib turdi. Oqchagul Og'a Yunus parining oldiga borib, Go'ro'g'libekni ta'rif qilib, bir so'z dedi:

Odamzod elidan birov kelibdi
 Iram bog'dan bir toza gul uzgani,
 Magar ham o'zingga shaydo bo'libdi,
 Kelmish jamolingdan bo'sa uzgani.

Jamolingni uyqusida ko'ribdi,
 Ko'rib turib toza ko'ngil beribdi,
 Karam qilsang, sirtida qarab turibdi.
 Kelibdi husningdan bir bol uzgani.

Xizir bobo rahbar bo'bdi yo'llarda,
 So'naday kezibdi oydin ko'llarda,

Qiyo boqsa aksi qolar dillarda,
 Kelibdi bir senga qadah suzgali.

Go'ro'g'li deb bayon etdi ismini.
 Men bilmayman odatini, rasmini,
 Yo'lingda oshiqlik dedi kasbini,
 Kelibdi senimman bog'da kezgali.

Oqchagulning aqli ketdi, lol bo'ldi,
 Oq yuzga yarashgan kichik xol bo'ldi,
 Chekkangga osilgan rayhongul bo'ldi.
 Kelibdi chekkangandan bir gul uzgali.

Bu soʻzni Oqchaguldan Ogʻa Yunus pari eshitib: “Boʻlmasa, u odamzodni qoshimga keltir. Qani, taʼriflaganingcha bormikan”, — deb Oqchagul kanizga qarab, margʻulini burab, zulfini tarab, biqinini tirab kerilib, oynaga qarab, labini tishlab, koʻnglini xushlab, bir soʻz dedi:

Irambogʻda iskamakka
Koʻkatlar yalpizi yaxshi,
Turli alvon rang ichinda
Noparmon qirmizi yaxshi.

Yigit koʻnglin eritmakka,
Aytganiga yuritmakka,
Kayf-safoga doritmakka
Bizning elning qizi yaxshi.

Oqchagul bor, kelgin boshlab,
U mehmonning dilin xushlab,

Yorning sochin belga tashlab
Ishva qilgan kezi yaxshi.

Oqchagul, bor, bunda kelsin,
Barchamizni xurram qilsin,
Bizning bilan hamdam boʻlsin,
Gaplasmakka oʻzi yaxshi.

Yunus uni tushda koʻrgan,
Ishqibozi boʻlib yurgan.
Mehmonimning kelib turgan
Toʻtiyoday izi yaxshi.

Bu soʻzni Oqchagul Yunus paridan eshitib, taʼzim qilib, yoʻrgʻalab orqasiga qaytib kelib, darvozaning halqasini tortib, darvozani ochib, tashqariga chiqib, darrov Goʻroʻgʻlibekni imlab chaqirdi. Betoqat boʻlib oʻtirgan Goʻroʻgʻlibek darrov Gʻirkoʻkka minib, kanizakning orqasidan tushdi. Bir pilla Goʻroʻgʻlibek ichkariga kirsam, koʻz koʻrmagan, quloq eshitmagan bir manzilgoh, hech qoʻying, gullar ochilgan, toʻti, bulbul, qumrilar sayragan, tovuqlar taralgan, butun atrof koʻm-koʻk, daraxtlar va anvoyi gullar bilan oʻralgan, hamma yoqdan ipor anqib yotibdi. Bunday joylarga kelgandan keyin jonivor Gʻirkoʻk adab bilan bir maqomga solib yuradi. Kanizak boʻlsa, poyadan poyaga, bogʻchadan ravoqchagʻa, ravoqchadan tokchaga, tokchadan chorbogʻchaga, undan yoʻlkaga, yoʻlkadan koʻshki ayvonlarga qarab, mixchali kovushni tirsilatib, Goʻroʻgʻlibekni boshlab borayotir. Bir katta koʻlday bir yerda bir oliy ayvon bor ekan. Bu ayvon Ogʻa Yunus parining oʻtirgan joyi edi. Ogʻa Yunus parining qirquin kanizaklari Goʻroʻgʻlibekni bardor-bardor qilib, otidan tushirib olib, Ogʻa Yunus parining oldiga oʻtqazdilar. Goʻroʻgʻli ham qarchigʻay noparmon bargli daraxtning shoxasiga qoʻnganday, Ogʻa Yunus pari bilan koʻrishib oʻtirdi. Shunda Ogʻa Yunus pari koʻzini suzib, oʻzini tuzib, gajak bel boʻlib, oyday toʻlib, Goʻroʻgʻlibekka qarab, Iram boqqa nima sababdan kelganligini soʻrab, biqiniga qoʻlini tirab, labini burib, qoshini kerib, oʻzini tanimamishga solib, bir soʻz dedi:

Qarchigʻay kelbatli, ey, barno yigit,
Bu yerlarga kimni izlab kelasan,
Javob ber soʻzimga, aziz mehmonim,
Iramboqqa kimni izlab kelasan?

Tarzingga qarayman nodon bolasan,
Hali ochilmagan bogʻda lolasan,
Bu gulshanga kelib nima qilasan,
Bu yerlarga kimni izlab kelasan?

Boʻz yigitsan, har dam toshib toʻlasan,
Men bilmayman qay elatdan boʻlasan,
Avvaldan ham koʻribmiding oʻzimni,
Yunus deysan, uni nima qilasan,
Iram boqqa kimni izlab kelasan?

Bu yerlarga kelgan nobud boʻladi,
To qiyomat shu manzilda qoladi,

Bunga jondan umid uzgan keladi,
Bu yerlarga kimni izlab kelasan?

Qizil gulning boʻlar oʻtkir tikani,
Qonatadi agar taqsa chakani,
Bu yer boʻlsa parilarning makoni,
Iram boqqa kimni izlab kelasan?

Aytgin menga, niyatingni bilayin,
Ishlasang, xizmatga qabul qilayin,
Agar boʻlsang bir gizangar bemaza,
Halokatning zindoniga solayin,
Bu yerlarga kimni izlab kelasan?

Meni bilsang, parilarning podshosi,
Jamʼi xoʻblarning bir bebahosi,
Koʻrkim suluvlikda falakning mosi,
Bu yer emas odamzodning maʼvosi,
Iram boqqa kimni izlab kelasan?

Shunda Go'ro'g'libek bu so'zni Og'a Yunus paridan eshitib, o'z dardu holini bayon qilib, og'a Yunus pariga qarab, bir so'z dedi:

Jamoling o'xshasa osmonda oyga,
Qoshlaring mengzasa tortishma yoyga,
Qayrilib boqsang-chi men kabi boyga,
Qilmishing yoqami sira xudoyga.

Yoshligimda otga ko'ngil berganman,
Bir kun ot yo'qotib izlab yurganman,
Oy Yunusjon, Misqol bilan o'zingni,
Kir yuvgan suratda shunda ko'rganman.

Chambilda bir kecha ko'rdim tushimda,
Misqolman edinglar anda qoshimda,

Bu so'zni Og'a Yunus pari Go'ro'g'libekdan eshitib, bir necha joydan timsol keltirib, marg'ulini tarab, zulfini burab, Go'ro'g'libekka qarab, bir so'z dedi:

Oshiqlik da'vosin qilma, odamzod,
Odamzod tez etar vafosin barbod,
Irambog' qizlari barchasi ozod,
Vafosi yo'q, bevafoqa tegmaydi.

Odamzod ayolin qilarlar banda,
Bir xillari zahar solgich gazanda,
Iramning qizlari yayrar chamanda,
Vafosi yo'q, bevafoqa tegmaydi.

Odamzod ayolin urib xor etar,
Berkitib, shamolga, nurga zor etar,
Iram qizi sevganini yor etar,
Vafosi yo'q, bevafoqa tegmaydi.

Go'ro'g'libek Og'a Yunus parining bu so'ziga javob berib, bir so'z dedi:

Nozli, karashmali, sozli parizod,
Jonimdan ham ortiq sevganman seni,
Chambilga oborib o'zing xon qilib,
Xizmating qilaman deganman seni.

Chambilbelga eltib, o'zing xon qilib,
Balki tanam ichra aziz jon qilib,
O'zimni o'zingga mehribon qilib,
Xizmating qilaman deganman seni.

Chambilbelga yurgin, birga bo'laman,
Bundag'ingdan ziyod aziz qilaman,
Oshiqman, ishqingda toshib-to'laman,
Jonimdan ham ortiq suyganman seni.

Boshingga kiyganing oltin udag'a,
Seni olsam shukur etaman xudoga,

Kulib g'amza ayladinglar boshimda,
Hali o'zim yigirma bir yoshimda.

Bo'ylaring bo'yimga munosib tushmish,
Sizlarni o'zimga azalda qo'shmish,
Bir kecha bordinglar, uyg'onsam tushmish,
Olamda oshiqlik ajoyib ishmish.

Misqolingman choq bo'l Chambilbeliga,
Shodlana qaytaylik Yovmit eliga,
Turkman eli mushtoq Iram guliga,
Hamdam bo'lg'in endi Ravshan uliga.

Odamzod ayolga bermas ixtiyor,
Alarning ayolga desa ko'ngli tor,
Iramning qizlari ozod, baxtiyor,
Vafosi yo'q, bevafoqa tegmaydi.

Odamzod ayoli eriga cho'ri,
So'roqsiz ish qilsa, o'zining sho'ri,
Iramning qizlari bihishtning huri,
Vafosi yo'q, bevafoqa tegmaydi.

Odamzod ayolga qiladi janjal,
Xotinning yurgani gunoh va uvol,
Odamzodni demas Yunusman Misqol,
Vafosi yo'q, bevafoqa tegmaydi.

Dol bo'yingdan har dam bo'lib sadag'a,
Xizmating qilaman deganman seni.

Qiyo boqmay bandi-bo'g'nim bo'shatma,
Sarson aylab suyagimni qaqshatma,
Suyushimni bul havasga o'xshatma,
Jonimdan ham ortiq suyganman seni.

Chambil borsam, qirq yigitim xizmatda,
Bo'ladirsan og'aliqda izzatda,
Qurboning bo'larman, jonim, albatta,
Xizmating qilaman deganman seni.

Birga yurgin, Go'ro'g'lini zor etma,
O'ldim-bo'ldim, muncha intizor etma,
Har alhavas nomardini yor etma,
Jonimdan ham ortiq sevganman seni.

Bu soʻzni Goʻroʻgʻlidan eshitib, Ogʻa Yunus pari gulday ochilib: “Barakalla, Goʻroʻgʻlibek, men seni sinamoq uchun shunchaki hazillashgan edim. Tagʻi koʻnglingga qattiq olib yurma. Mening otam Shohjahon oʻz ixtiyorimni oʻzimga berib qoʻyibdi. Kimni xohlasam, tega beraman. Bilsang, men ham seni oldindan tushimda koʻrib, Misqol dugonam bilan birga senga ishqiboz boʻlib yurgan edik. Ammo Misqol pari Koʻhi Qofga hozirginaning oʻzida mendan araz urib ketdi. U devni yuborib, seni mendan olib qochib ketmoqchi boʻldi-yu, lekin Iramboqqa dev kelsa, qanoti kuyib ketishidan qoʻrqib, rashki yomon, oʻlgir hozir oyogʻi kuygan tovuqday Koʻhi Qofda tipirchilab yuribdi. Endi sen sozingni olgin-da, Misqoloyini chaqirib, bir soʻz degin. Oʻlgurning qulogʻi juda soq. Koʻhi Qofda boʻlsa ham, eshitib yetib keladi”, — dedi. Shunda Goʻroʻgʻlibek sozini qoʻliga olib, bir maqomga chalib, Misqol parini chaqirib, bir soʻz dedi:

Koʻhi Qofli Misqol pari,
Iram boqqa yetib kelgin,
Shu fursatda yolgʻiz oʻzing,
Huzurimga yetib kelgin.

Javob berib devlaringga,
Qoʻyib yubor tovlaringga,
Sayr aylasin suvlaringga,
Yolgʻiz oʻzing yetib kelgin.

Ogʻa Yunus bunda yorim,
Sen ham kelgin koʻz xumolim,

Seni kuylab chalar torim,
Tezroq bunda yetib kelgin.

Visolingga xaridorman,
Dol boʻyingga talabgorman,
Yoʻlginangga intizorman,
Darhol bunda yetib kelgin.

Koʻhi Qofda Misqol pari,
Oʻzing jononlar sarvari,
Goʻroʻgʻlining sen xushtori,
Nozlar qilib yetib kelgin.

Iram bogʻning koʻshkida turib Goʻroʻgʻlibekning aytgan soʻzini Misqol pari Koʻhi Qofda turib eshitib, toʻrt yuz toʻqsonta gʻobon devlarni oldiga chaqirib, ularga Koʻhi Qof yurtini topshirib, oʻzi abil-gʻubil kiyinib choq boʻlib, chaqmoqday oqib, parvoz qilib bir daqiqada Iram bogʻiga kelib qoʻnib, ogʻa Yunus parining orqasidagi darchadan kirib, Ogʻa Yunus dugonasining egnidan ushlab, labini tishlab, Goʻroʻgʻlibekka salom berib turdi. Undan keyin Goʻroʻgʻlibek qanqayib oʻrmidan turib, murodu maqsadiga yetib, oʻng qoʻli bilan Ogʻa Yunus parini, chap qoʻli bilan Misqol parini qoʻltiqlab, Iram bogʻning gullarini oralab ketdi.

Shuytib, Goʻroʻgʻlibek Ogʻa Yunus pari bilan Misqol parini yor qilib, murod-maqsadiga yetdi. Endi Ogʻa Yunus pari Iram bogʻining xil-xil mevalari bilan, gulgun sharob, shahd-u shakar, qant-u qandolatlari bilan, qush kaboblari bilan ziyofatlar qildi. Shu orada Misqol pari ham Goʻroʻgʻlibekni Iram bogʻidan tashqari chiqarib, devlarini chaqirib, Goʻroʻgʻlibekni koʻtargizib, Koʻhi Qofga olib borib, bu ham six kaboblar, barra goʻshtlar va turli xil Koʻhi Qof mevalari bilan sharoblar ichirib, mehmon qilib, yana qaytarib keltirdi. Ogʻa Yunus pari Goʻroʻgʻlibekka Iram bogʻida yashay bersak, deb koʻrdi. Ammo Goʻroʻgʻlibek sira koʻnmaganidan keyin Ogʻa Yunus pari Shohjahondan rozilik olib, Shohjahon ham Goʻroʻgʻlibek kuyovini bir kun ziyofat qilib, javob berdi. Shuytib, Ogʻa Yunus pari kanizaklari bilan xoʻshlashib, Chambilga Goʻroʻgʻlibek bilan qaytmoqchi boʻla berdi. Misqol pari orqalarindan har pilla uchib yetaman, deb Koʻhi Qofga qaytib ketdi. Goʻroʻgʻlibek Gʻirkoʻkka ogʻa Yunus parini mingashtirib, Chambilga qayta berdi. Yoʻlda kelayotib, ogʻa Yunus pari Goʻroʻgʻlibekning joniga tegib, puling koʻpmi yoki kambagʻalsanmi, deb shu soʻzni aytdi:

Qoʻsh parini olgan yigit,
Hamyon toʻla puling bormi,
Birin-birin bayon etgin,
Bisotingda moling bormi?

Koʻngillarni xushlamoqqa,
Har bovatga boshlamoqqa.
Xizimatingda ishlamoqqa,
Choʻring bilan quling bormi?

Toʻti, bulbul uchirmoqqa,
Toza davron kechirmoqqa,
Bahru dilni ochirmoqqa,
Bogʻcha toʻla guling bormi?

Davr-u davron kechirmoqqa,
El koʻndirib koʻchirmoqqa,
Ziyofatga ichirmoqqa,
Qozon toʻla boling bormi?

Kayf-u safo ketirmoqqa,
Badan terin qotirmoqqa

Yunus, Misqol o'tirmoqqa,
Suv bo'yinda toling bormi?

Og'a Yunus parining bu so'zini eshitib, Go'ro'g'libek achchiqlanib: "Odamning qadri pul bilan, mol bilan bo'lmaydi. Yigit gohida pulli bo'ladi, gohida bo'lmaydi", — deb og'a Yunus pariga bir so'z dedi:

Yigit degan birday bo'lmas,
Pulli bo'lar, pulsiz bo'lar,
Hamisha birday toshib-to'lmas,
Molli bo'lar, molsiz bo'lar.

Sog' bo'lsa odamning boshi,
Molli bo'lar, molsiz bo'lar.

Davlat tiriklik ziynati,
Mol emas inson hurmati,
Sog'lik yigitlik qiymati,
Halol bo'lsa er niyati,
Pulli bo'lar, pulsiz bo'lar.

Sog' bo'lsin yigitning tani,
Eson bo'lsin shirin joni,
Tirkalib o'tgan zamoni,
Kishi yoninda hamyoni,
Pulli bo'lar, pulsiz bo'lar.

Hisob emas kishi toshi,
Sog' yigitning baxt yo'ldoshi,
But bo'lsa non bilan oshi,

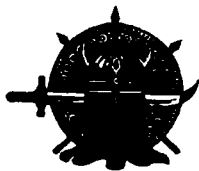
Taqdiriga ko'nar banda,
Balandi past har makonda,
Go'ro'g'li bo'lsa omonda.
Molli bo'lar, molsiz bo'lar.

Bu so'zlarni Go'ro'g'libekdan eshitib, Og'a Yunus pari: "Ha, o'zingizdan qochira berdingiz. Sizda mol-hollar yo'q shekilli", — deb Go'ro'g'libekka piching urmoqchi bo'ldi. Go'ro'g'libek Og'a Yunus parining piching urmoqchi bo'layotganiga toza achchig'i kelib: "Senga faqat pulli, molli er kerak bo'lsa, hozir otdan tush. Menga senga o'xshagan xotin kerak emas", — dedi. Og'a Yunus pari Go'ro'g'libekning bunchalik shashti qattiq ekanini anglab, so'zini boshqa yoqqa burib: "Bu gap hazil, men mol-u davlat desam, Iramda qolmasmidim", — deb Go'ro'g'libekning ko'nglini ko'tarib qo'ydi.

Shuytib, Go'ro'g'libek Sari boboning g'orining og'zida Xoldor mahram va Qirq yigitlari bilan ayri-lishganiga bir kam qirq kun bo'lib, va'dadan bir kun qolganda, turkman yurtiga kelib qoldi. Shunday bir do'nglikka chiqsa, Misqol pari oldindan kelib, shu do'ngda o'tiribdi. Go'ro'g'libek Og'a Yunus parini ham shu yerga tushirib, Misqol pariga minmak uchun shu oraliqdan bir ot izlab ketdi. Endi Go'ro'g'libekning otasi marhum Ravshan ko'rning Ko'ktemir otidan eshiting.

Ravshan ko'r Ko'ktemirni Yovmitning bozoriga sotib yuborib, ot bir takali turkmanga tushgan edi. Shu otdan bir baytal bo'lib, falakning gardishi bilan, baytal bir turkman cho'poniga tushib, bir ko'k toy tuqqan edi. Hali uch yashar g'o'non bo'lsa ham, hech kim mingi qila olmay, juda asov-hurkak edi. Agar hurksa, tom bo'yi toshlardan haqirib ketar edi. Shuytib, cho'ponlar toyni Majnunko'k der edi. Go'ro'g'li cho'ponlarga: "Bir suvori ot topib beringlar", — deb murojaat qilsa, cho'ponlar shu Majnunko'kni ko'rsatdilar. Bir maydon G'irot bilan quvalab, Majnunko'kni xo'b aylantirib charchatdi. Majnunko'k ham asli-nasli tulporzod emasmi, G'irko'k o'tning o'zidan bosim ekanligini ko'rib, rom bo'la boshladi. "Zo'rdan zo'r chiqsa tibir-tibir" deganday, Majnunko'kni Go'ro'g'libek tuzoqqa ildirib, ozroq tilla berib, cho'pon egasidan sotib olib, parilarning oldiga qaytib keldi. Misqol pari bir lahza ko'zdan g'oyib bo'lib, Ko'hi Qofdan Majnunko'kka egar-anjom keltirdi. Ungacha Go'ro'g'libek G'irko'kni Og'a Yunus pariga berib, o'zi Majnunko'kni yayoq minib, bir-ikki choptirib, toza mingi qilib qo'ydi. Majnunko'k ham qarib Rayhon arabning bo'z samanicha bor edi. Go'ro'g'li shamolining o'ng kelganiga toza quvonib, Misqol parini Majnunko'kka mindirib, Og'a Yunus parini o'zi G'irotga mingashtirib, bu kunisi — qirqinchi kun Chambilga qarab kela berdi. Bu yoqda Xoldor mahram, qirq yigitlar: "Go'ro'g'libekning keladigan vaqt bo'lay dedi-yov", — deb o'tlanishib, Xo'jatog'idan oshgan edi. Takalar elati tomonidan ikki otli bildirab ko'rinib, kam-kam yaqinlab kela berdi. Qarashsa, Go'ro'g'libek birovini mingashtirib, yana bir ko'k otga tag'i birov minib kelayapti. Xoldor mahram va qirq yigit Go'ro'g'libekning muzaffar bo'lib, Yunus, Misqol parilarni olib kelayotgani-bilib, oldiga peshvoz chiqishib, bardor-bardor qilib, Chambilga olib qaytdilar.

Ana shuytib, Go'ro'g'libek eson-omon parilarni olib, Chambilga qaytib kelib, yetti kecha-kunduz to'y qilib, Og'a Yunus, Misqol parilarning nikohini qiydirib, tezdan to'shakni solib, parilar bilan kechasi xilvat qilib, kayfini surib, parizod quchib, ularning qo'lidan may ichib, murid-maqsadiga yetdi.

HASANXON

Ch ambilda bir beva ayol bo'lib, Shodmon, Asom degan ikkita juda tegajoq, bejog'im bolalari bor edi. Shodmon bilan Asom avvallari shoxmon bilan chumchuq, musichalarni urib, keyinroq Chambilning sarhovuziga kelib qo'ngan g'urrak, so'nalarni urib, keyin miltiq olib, mergan bo'lishib qolgan edilar. Xuddi shu vaqtlarda "Isfihon shahrida to'rt usta bir o'q-yoy yasagan emish. Kimda kim shu o'q-yoyni torta olsa, otib, to'qqiz fildan o'tkazsa, yoy o'sha kishiga beriladi. Yoyni olgan odamning doim oshig'i olchi, shamoli o'ng bo'ladi. Agar har kim yoyni torta olmasa yoki tortsa ham, otib, o'qini to'qqiz fildan o'tkaza olmasa, to'rt yuz tilla to'laydi", — deb Shodmon mergan bilan Asom mergan eshitib, enasi-ning bormang, deganiga ham qaramay, Isfihonga jo'nab ketishdilar.

Bir kuni Misqol pari Go'ro'g'libekka qarab:

— Hali davlatingda kamchiliklar juda ko'p. Masalan, Isfihonda to'rt usta birligib, bir katta o'q-yoy yasagan. Har kim shu o'q-yoyga ega bo'lsa, undan keyin oshig'i olchi, degani degan bo'lib qoladi. O'q-yoyning temiri asli Rustam Dostonning sari yoyining temiridan. Mana, Shodmon mergan bilan Asom mergan eshitib, o'sha o'q-yoyni tortamiz, deb Isfihonga ketibdi, — deb bir necha joydan timsol keltirib, Misqol pari shu so'zlarni aytdi:

Eshit, so'zim, turkman elin sultoni,
Omonat olamda odamning joni,
Arzimni tinglagin, yo'qdir yolg'oni,
Hali kamdir davlatingdan, Go'ro'g'li.

Bahor bo'lsa dala-dashtlar nam bo'lar,
Zo'rdan zo'r topilsa, qochib gum bo'lar,
Deydursan barobar menga kim bo'lar,
O'ylaring puch, kavakdirsan, Go'ro'g'li.

Ot-ovozang uzoqlarga ketmaymi,
Har g'ubonlar senga talab etmaymi,
Arabdan, Xunxordan, Rumdan, Farangdan
Chambilingga sonsiz qo'shin yetmaymi,
Qo'rqmas ular savlatingdan, Go'ro'g'li.

Xunxor podshoh bojin talab qilmaymi,
Boj bermasang, qo'shin tortib kelmaymi,
Urush-janjal, katta qirg'in bo'lmaymi,
Ular qo'rqmas haybatingdan, Go'ro'g'li.

Bilaman, tablada tulpor oting bor,
Majnunko'kman G'irko'k xonazoting bor,
To'qson to'qqiz bekman arz-u doding bor,
Shunda ham kam shavkatingdan, Go'ro'g'li.

Xanjaring bor, nayza bilan yoying yo'q,
Beparvosan, hargiz g'aming, o'ying yo'q,

Olib yurgan anjomlarning dasturi,
Jang qilmoqqa asl-hosil shoying' yo'q,
Oqibating o'ylaysanmi, Go'ro'g'li.

Isfihon shahrida ustaning koni,
Bari komil xizmatkorlar makoni,
To'rttasi yasabmish ajoyib yoyini,
Ul o'q-yoy senga lozim, Go'ro'g'li.

Shu yoyini har kimsa ko'tarib tursa,
Girishin to'g'rilab nishonga ursa,
Bir o'q otib to'qqiz fildan o'tkarsa,
Shu hikmatli yoyin yutib oladi,
Bo'lmasa ko'p uyatli bo'p qoladi,
Ham uyalib to'rt yuz tilla beradi,
Ustalar garovi shunday bo'ladi.

Men eshitdim Shodmon, Asom ketibdi,
U hikmatli yoyga talab etibdi.
Hech pilla jo'ng tuya nordan o'tmaydi,
Fil kuchin toshbaqa bir jo etmaydi,
Shodmon, Asom borgan bilan, Go'ro'g'li,
Ul hikmatli yoyga kuchi yetmaydi.

G'o'ch yigitsan, o'zing daryoday toshsang,
G'irko'kingga minib tog'lardan oshsang,
Isfihonga yetib borib, Go'ro'g'li,
Arzing aytib o'stalarga yonashsang.

¹ "O'zingga xos aniq-oshkora urush dasturing yo'q", ma'nosida.

Himmat kamarini mahkam boylasang,
Yoyin otmoqni talab aylasang,
To‘qqiz filin qatorlatib qo‘ygan so‘ng,
Yo, pirim, deb ko‘zlab urib taylasang.

Senga so‘zlab turgan menday gajagdor,
Bu so‘z uchun qilma meni gunohkor,
Misqoloy bor gapni aytdi, Go‘ro‘g‘li,
Borsang, bormasang-da senda ixtiyor.

Bu so‘zni Misqol paridan Go‘ro‘g‘li eshtib: “Rost aytasan, ey, parizodim. Hali mening oldimda urush ko‘p. G‘irko‘k va Majnunko‘k bilan chilton bergan nayzamdan bo‘lak asboblarim yo‘q. Bu gapni Misqoljon, menga vaqtida aytding. Bo‘lmasa, Og‘a Yunus pari, Xoldor do‘stim va Qirq yigitlar meni so‘rasa, shunday beklarning ahvolidan bir xabar olib kelay, deb turkman o‘balariga chiqib ketdi, degin. Bir o‘q-yoy uchun ovora qilib yuraymi,” — deb Go‘ro‘g‘libek Misqol pariga qarab, bir so‘z dedi:

Men ketarman Isfihonga,
Parizodim, xo‘sh qol edi,
Tanlab olgan mehribonim,
Misqol jonim, xo‘sh qol endi.

Qaytar, qaytmasim dargumon,
Ey, gul yuzim bo‘lgini omon,
Mehribonim, xo‘sh qol endi.

Qator-qator turna o‘tar,
Ko‘k yuzidan suzib ketar,
Yo‘llar tuman, sonsiz diyor,
Balki anda ko‘nglim bitar.
Suyar yorim, xo‘sh qol endi.

G‘amgin xotir bo‘p yurmagin,
Boshing solib o‘tirmagin,
Dushmanlarga sir bermagin,
Shahlo ko‘zim, xo‘sh qol endi.

Isfihonning yo‘li uzoq,
Yo‘llarida ko‘pdir tuzoq,
O‘n, o‘n besh kun Yunus bilan,
Tusharman o‘zingdan yiroq,
Qora ko‘zim, xo‘sh qol endi.

Birov so‘rsa, kelar, degin,
Erta shunda bo‘lar, degin.
Gul ochilib kular, degin,
Shirin so‘zim, xo‘sh qol endi.

Yo‘llar uzoq, tog‘lar tuman,
Qizilboshning turi yomon.

Uzoq Isfihon diyori,
Bo‘lsin yigitning barori,
Go‘ro‘g‘lining suyar yori,
Ko‘z xumorim, xo‘sh qol endi.

Go‘ro‘g‘libek Misqol parining oldidan chiqib, borxonasiga kirib, kerakli yov-yarog‘ini olib, taqinib, ehtiyotdan bir hamyon tillani ham olib, xurjuniga solib, asta tablaxonaga borib, G‘irko‘kini abzallab, G‘irko‘kka qarab, bir so‘z dedi:

Yoshligimdan hamdam bo‘lgan G‘irotim,
Ming xirmon tillaga bermayman seni,
Kulli odam yig‘ilib bo‘lsa xaridor,
Bir olam dunyoga bermayman seni.

Tuyog‘ing tilladan, ko‘zing gavhardan,
Xabaring bor yetmish ikki hunardan,
Narxing so‘rsa, elchi kelib shohlardan,
Ming xirmon tillaga bermayman seni.

Jonim bilan har bir toring barobar,
Izlaring bahosi so‘rsa, ming tulpor,
Yo‘liqib narxini so‘rasa Xunxor,
Ming xirmon tillaga bermayman seni.

Jonim G‘irot, tushunaman holingga,
Qaysi ot teng sening ko‘rk-u olingga,
Xaridor bo‘lsa dushman bir tuk yolingga,
Bir olam dunyoga bermayman seni.

Senday ot dunyoga bir bor keladi,
Sen bilan xotirim yayrab kuladi,
Bir gardingga kim xaridor bo‘ladi,
Bir olam dunyoga bermayman seni.

Kuchi yetarmidi bosgan izingga,
Yosh oldingmi, jonim, qora ko‘zingga,
Boqqan bilan ko‘zim to‘ymas yuzingga,
Bir olam tillaga bermayman seni.

Go'ro'g'lining bir umrlik g'amxo'ri,
Balki tanda ham quvvati, madori,
Hayf Xunxor yurtiga izing g'ubori,

Kim bo'lar senday otning xaridori,
Ming xirmon tillaga bermayman seni.

Unda jonivor G'irko'k dumini o'ynatib, ko'zidan mo'lt-mo'lt yoshini oqizib turibdi. Go'ro'g'libek so'zini tamom qilib, G'irko'kni silab-siypab, rabbano, deb ustiga minib, otining aql-zakovatidan ko'ngli tinib, birov bilib, birov bilmay, Chambildan chiqib, Xo'jatog'idan oshib, bir necha turkman o'balariga yonashib, Isfihonning yo'liga tushib, Asqar tog'iga tarmashib borayotsa, Shodmon mergan bilan Asom mergan xaltalarini orqalab, piyoda tog'dan bergi yoqqa qarib tushib, qaytib kelayapti. Go'ro'g'libek Shodmon mergan bilan Asom merganni tanib: "Qani, qizilbosh yurtida nima gaplar bor ekan", — deb so'rab, merganlarga qarab, bir so'z dedi:

Merganlar, bilganing bayon aylangiz,
Xunxorda ko'rganing barin so'zlangiz,
Yaqin emas, yiroqlarni ko'zlangiz,
Duch bo'lganing turkman elning sherimi?

Yutib olgan bo'lsang, menga sotinglar,
Ko'p yillar choy puli qilib yotinglar,
Bir ko'ray qo'limga taqdim etinglar,
Siz ham yo'qsa ko'p merganning birimi?

Nelar bordir Isfihonning elida,
Ish hal bo'lar turkman xalqi qo'lida,
Sizlar ham turkmanning g'o'chchoq uli-da,
Ishlar qalay, tulkimi yo bo'rimi?

Taqdir qilsa bo'lay dushmanga g'olib,
Qizilbosh ko'ngliga alamlar solib,
Isfihon boraman yoyga bo'p tolib,
Ko'rsinlar ular Chambilbelning sherini.

Isfihon yurtida, do'stlar, nelar bor.
Men ham shu yoqlarga bormog'im darkor,
Ul sehrli yoyga bo'ldim talabgor,
Sari yoyi maydami yo yirimi?

Chambildan kelaman cho'llardan osha,
Asqar tog'ning baviriga ulasha,
Go'ro'g'li der talab qildim shu isha,
Ko'ngli qolmasin, deb Misqol parining.

Shunda Shodmon mergan bilan Asom mergan Go'ro'g'libekning bu savolini eshitib, yoyni ko'targani yuragi bo'lmay, Isfihonday shaharga borib, quruqdan quruq qaytib kelayotganiga uyalib: "Endi, sultonim, bir sarson bo'ldik-da. Sabil havas degan narsa yomon narsa-da. Ul o'q-yoyni ko'rdik. Og'irligi taxminan botmoncha bor. Ushlab ko'tara olmay, quruqqa xudoyi to'lak to'lab yurayikmi, deb siyimizning borida astagina, qaytib qoldik. U o'q-yoyni magar tortsang, sen tortasan," — deb Shodmon mergan Isfihondagi yoyni ta'riflab, Go'ro'g'libekka qarab, bir so'z dedi:

Borib ko'rdim ustalarning yoyini,
Tengi bo'lmas hargiz aning, sultonim,
Ko'rar ko'zga shinamgina ko'rinar,
O'zi og'ir botmondan ham, sultonim.

Har birining shogirdlari oldida,
O'q-yoy osilgan, yo'qdir xatosi.

Isfihon degani bir azim shahar,
Atrofida ko'm-ko'k o'sgan bog'chalar.
Purushlar' ko'rganni chorlab undashar,
Borganda ko'rarsan barin, sultonim.

Ul o'q-yoyni haddili bezab boblagan,
Tutqisiga oltin-kumush qoplagan,
Tomoshaga qancha mergan to'plangan
Hech kim uni tuta bilmas, sultonim.

Chorrahada ekan to'rtta ustasi,
Barining belida malla po'tasi,

Shodmon, Asom nochor bo'lib qaytadi,
Har na ko'rganini rostdan aytadi,
Ul yoyga bir sening kuching yetadi,
Talab aylab agar borsang, sultonim.

Shodmon mergan bilan Asom mergan Go'ro'g'libekning to'g'risidan o'ta berdi. Go'ro'g'libek merganlardan ustalarning yasagan o'q-yoyining ta'rifini eshitib, yana boshqadan g'oyibona yoyga ishqiboz

¹ Sotuvchilar.

bo‘lib, merganlardan o‘tib nariroqqa borib, xurjunidan qizilbosh kiyimini olib kiyib, kiyim sig‘may yelka va yenglari tarillab yirtilib ketsa, shordoz bilan ildirib, Badbaxt belidan oshib, qizilbosh yurtiga tushib, Isfihon shahri qaydasan, deb o‘tkinchi-ketkinchidan so‘rab, birovi: “Yo‘l bo‘lsin”, — desa, “Xudoy bersa, mo‘l bo‘lsin. Chortoqli Chambildan bo‘laman. Aslim nishopurlikman, turkmanlarga yaqinda asirga tushib ketgan edim. Go‘ro‘g‘libekning qo‘lida bo‘ldim. Ismim Ravshan mergan. Go‘ro‘g‘li mendan avval Shodmon, Asom degan ikkita merganini Isfihonga sehrli o‘q-yoyni tortib, yutib kelmaklikka yuborgan edi. Ular yurak so‘g‘inib, yoyga yondasha olmay, qaytibdi. Men Nishopurda vaqtimda ancha usta mergan edim. Go‘ro‘g‘libekning oldiga borib, bular nimchaki mergan. Agar menga ot-anjom bersang, Isfihonga borib, sehrli o‘q-yoyni yutib keltirib beraman, dedim. Undan keyin Go‘ro‘g‘libek menga ot-u anjom berib, Isfihondan sehrli yoyni yutib olib keltirsang, o‘zingni ozod qilib, turkmandan xohlagan qizingni olib berib, o‘zimga navkar qilib olaman, — deb va‘da berdi. Men turkmanda bir qizga xushtor bo‘lib qolgan edim. Endi shu qizni oladigan bo‘ldim, — deb Go‘ro‘g‘libekdan fotiha olib, “bu yoqqa jo‘nab qoldim”, — deb keta berdi. Bir xil qizilboshlar: “Chambil degan bir shaharcha bino bo‘libdi. Go‘ro‘g‘libek turkmanlarni qaytarib, shu Chortoqli Chambilni o‘ziga makon qilib olibdi. Bir-ikki yildan beri Xunxorga xiroj ham bermay, har zamonda navkarlarini ergashtirib, shu yoqlarga ham kelib, bitta-yarimta chekkatob qo‘rg‘onlarni talab ketar emish. Sen Go‘ro‘g‘libekka navkar bo‘lgan bo‘lsang, uning sifatlarini aytib ber”, — desa, Go‘ro‘g‘libek: “Ey, uka, bu ishlar Xunxorga tegishli gap. Biz bir fuqaro odamlarmiz. Qo‘limdan kelsa, Xunxorning birorta begiga Go‘ro‘g‘libekning ba‘zi ahvolidan shipshitib ketarman. Qo‘limdan kelmasa, bir safarga chiqqan odamman-da”, — der edi. Qizilboshlar bunday jumboq gaplarga angrayib qola berar edi. Shuytib, Go‘ro‘g‘libek yo‘l yurib, yo‘l yursa ham mo‘l yurib, Isfihon shahriga yaqin bir kulbaga mehmon bo‘ldi. Bu bir Bobo Qalandarning kulbasi edi. Bobo Qalandar Go‘ro‘g‘libekni shomdan tonggacha mehmon qilib, ertagisin choydan keyin Go‘ro‘g‘libekka qarab, qayoqdan kelib, qayoqqa borayotganini so‘rab, so‘tasini yerga tirab, bir so‘z dedi:

Ol-ol bo‘lsin, ol-ol bo‘lsin, ol bo‘lsin,
Uzunli-qisqali to‘ning mo‘l bo‘lsin,
Uzoq yo‘ldan kelib bizning ellarga,
Boz bundan bu yog‘i senga yo‘l bo‘lsin?

Tarzingga qarasam, tarafsiz polvon,
Boshingda qalpog‘ing toblaydi alvon,
Ostingga minganing arabi hayvon,
Yo‘lbarsday chirpinib, senga yo‘l bo‘lsin?

Parvoz aylab bundan qayga borasan,
Men biluvda o‘z elingda to‘rasan,
To‘ralik davrida davron surasan,
Yo‘lbarsday chirpinib, senga yo‘l bo‘lsin?

Bilmaysan bu elning baland-pastini,
Bunda kelding kimning qilib qasdini.
Yashirmasdan so‘zlay bergin rostini,
Ey, savlatli polvon, senga yo‘l bo‘lsin?

Zuvalang barchadan tushmish ziyoda,
Savlatningdan shohlar bo‘lar piyoda.
Kelgan bo‘lsang, aytgin har muddaoda,
Rustam sifat o‘g‘lon, senga yo‘l bo‘lsin?

Senga so‘zlab turgan Bobo Qalandar,
Qancha gadoylaring bo‘lolmas navkar,
Isfihon yurtida o‘zimman davkar,
Hurmatli mehmonim, senga yo‘l bo‘lsin?

Ana shunda bu so‘zni Go‘ro‘g‘libek Bobo Qalandardan eshitib, o‘ylab netib: “Kel, shu Bobo Qalandarga o‘zimni tanitay. Agar ko‘nglida yomonlik bo‘lganda, meni tutib olarmidi”, — deb Bobo Qalandarga qarab, bir so‘z dedi:

Meni bilsang, Chambilbelning to‘rasi,
So‘ragan ellarim elning sarasi,
Bobo, aytсам gaplarimning sirasi,
O‘q-yoyning qasdida bunda kelaman.

Bilsang, bu yog‘ini bayon aylagin,
Isfihon yo‘lidan nishon aylagin,

Mushkulimni, bobo, oson aylagin,
Ustalarni izlab bunda kelaman.

Takali Yovmitga sulton bo‘laman,
Turkmaning baridan bojim olaman,
Oxir ham Xunxorni yakson qilaman,
O‘q-yoyning qasdida bunda kelaman.

Isfihon shahrida to'rt usta bormish,
Chorrahada yoyin osib turarmish,
Borgan talabgorga ani berarmish,
Ko'tara olsa, to'qqiz fildan urarmish,
Shu yoyini tortgali bunda kelaman.

Go'ro'g'li der erligimda minim yo'q,
Men borida qizilboshga tinim yo'q,
Oldimga ko'ndalang bo'lar g'anim yo'q,
Kuchimga ishonib bunda kelaman.

Bu so'zni Bobo Qalandar Go'ro'g'libekdan eshitib: "Bo'lmasa, Go'ro'g'libek o'g'lim, mening so'tamni ola ket. Agar kuching yetib, yoyini tortib, to'qqiz fildan o'tkaza olsang, undan keyin shunday temirchilar do'konini oralaysan. Bir ko'kragida kissasi bor, kissasidan sariq qo'l ro'molining uchi chiqib turgan temirchini ko'rasan. Do'konida hamma kerakli asboblari bor. Ularga xaridor bo'lasan. Temirchi: "Bu asboblarning piri zo'r. Sen ola olmaysan", — deydi. Sen unda: "Mana bo'lmasa, piri", — deb so'tani ko'rsatasan. Temirchi so'tani ko'rib, xohlagan asboblarningni bepul beradi. Temirchining ismi Xoldor", deb Qalandar Go'ro'g'libekka fotiha berib, Isfihon yo'lini ko'rsatib yubordi. Go'ro'g'libek choshtgoh pillada Isfihon shahriga kirib borib G'irko'k otini o'ynatib, ko'cha bilan so'rab, temirchilar ko'chasiga borib, chor-ahasida do'kon ochib o'tirgan to'rt ustaning oldida to'xtab, ot ustida turib, uzangiga oyog'ini tirab, mo'ylovini burab, temirchi ustalarga qarab, qo'lida sozi, og'zida so'zi, charaqlab ko'zi, xo'mrayib o'zi, bir so'z dedi:

O'q-yoyin garovga qo'ygan ustalar,
Ko'rishaylik, keling, menman talabgor,
Tavakkal ayladim yolg'iz xudoga,
Har qanday garovga turarman tayyor.

Ko'ringlar, ustalar, bugun qo'limni,
G'ayrat etib mahkam bog'lay belimni,
Shu yoyini otishga o'zim talabgor,
Avval oling to'rt yuz tilla pulimni.
Shu o'q-yoyini menga olib beringlar.

Talab aylab keldim Chambilbelidan,
O'q otib o'tkazay to'qqiz filidan,
O'zimman turkmanning barkku' ulidan,
Har ish kelar bu turkmanning qo'lidan,
Shu yoyini otishga menman talabgor.

Turkmanning merganin bunda ko'ringlar,
G'irrom qip otmayman boqib turinglar,
Shu yoyini otishga o'zim talabgor,
Buyuring, Go'ro'g'li xizmatga tayyor.

Ustalar qarasa, bir ko'k otli navqiron yigit kelib, yoyini otishga talab solayapti. Ustalar o'z tillarida: "Turklar o'r, baland og'iz bo'ladi, der edi. Qani, endi bu turk bachchaning kuchini ko'ramiz-da", deyishib, ustalarning biri Go'ro'g'libekdan to'rt yuz tillani olib: "Ho'v, turki bachcha, o'q-yoyga talab solib kelgan bo'lsang, otdan tushib, o'zing avval yoyini bir ko'tarib, tortib ko'r", — deb Go'ro'g'libekka qarab, shu so'zni aytdi:

Polvon xalqi o'zin erkin tutadi,
Hech kimga qaramay, to'rga o'tadi.
Ayniqsa, turkmanlar shunday etadi,
Otdan tushib, kuching ko'rsat, turkbachcha.

Kelibsana necha bir tog'lardan osha,
Zo'ringga ishonib, yuraging tosha,
Avval ko'rish kelib, otingdan tusha,
Polvon bo'lsang, kuching ko'rsat, turkbachcha.

Bu kelgan joylaring rastama-rasta,
Odamlar o'tadi dastama-dasta,
Ot minsang ham sen ekansan norasta,
Polvon bo'lsang, kuching ko'rsat, turkbachcha.

Osmondan turnalar qator bo'b o'tar,
Orqan sob, gilam sob qaylarga ketar,
Birdan tortmoq bo'lma yoyini, turkbachcha,
Zo'r bo'lsang, avval kep uchini ko'tar,
Aqling bo'lsa senga shu gap ham yetar,
Otdan tushib, kuching ko'rsat, turkbachcha.

Yomg'ir yog'ar tog'-u toshga do'lana,
So'zlarim yolg'oshib kelar ulana,
Talab tortib kelgan bo'lsang bu yona,
Otdan tushib, kuching ko'rsat, turkbachcha.

So'z aytaman bir-biriga ulama,
So'z ustiga vassa bo'lsa qolama,
Rustam tutgan o'q-yoydir bu, bilib qo'y,
Choqlab ko'r o'zingni, kuching kelama.

¹ Yashinday tez.

Rustam, Suhrob o'tib ketgan, ey, loppi,
Endigilar hargiz unday bo'lama.

Mard bo'lsang, kuchingni ko'rsat, turkbachcha.
Otdan tushib, kuching ko'rsat, turkbachcha.

Bu so'zni temirchidan eshitib, Go'ro'g'libek G'irko'kdan tushib, G'irko'kni do'konning qalamasiga bog'lab: "Ho'v, usta, ko'p katta ketma. Rustamday zo'r bitta emas, mabodo turkmanlardan ham Rustamday polvon chiqqan bo'lsa", — deb Go'ro'g'libek bir necha joydan timsol keltirib, temirchi ustalarga qarab, bir so'z dedi:

Keng dunyo kenglik-da, yo'qdir chekasi,
Rustamning tegmasa yerga yelkasi,
Poyonsizdir bu jahonning o'lkasi,
Har bir zo'r, shahbozlar bo'lsa, netasan?

Turkman loppi emas, o'zlaring loppi,
Ellaring chopchaqa, qizilbosh guppi,
Rustamni ham ayol tuqqan, enag'ar,
Ko'pshitma og'zingga shibayman tappi.

Rumda, Farangda, Xitoy elida,
Turkman cho'llarida, Badbaxt belida,
Sichqonday qib, arslon o'ynab qo'lida,
Har bir zo'r shavvozlar bo'lsa, netasan?

Tog'dan nari Taka-Yovmit elim bor,
Xo'jatog'da Chortoq Chambilbelim bor,
So'zlayman, so'zlayman, shoir tilim bor
Po'latday tanam bor, temir qo'lim bor,
Agar tutsam, poying sinsa, netasan?

Turkmaning har biri tarafsiz polvon,
Qo'lida bo'b ketar bu yo'ylar yakson,
O'ylaganing faqat sening Isfihon,
Bilib qo'ygin, kengdir bu ro'yi jahon,
Rustamdan zo'r topilar bo'lsa, netasan?

Go'ro'g'li der aytmagan so'z qoldimi,
Aytgan so'zim sizga og'ir keldimi,
Yo bo'lmasa gartak ma'qul bo'ldimi,
Yoying menga tob bermasa, netasan?

Bu so'zni ustalar Go'ro'g'libekdan eshitib: "Bizlar sohibqironning oxiri amir Abo Muslim deb yurar edik. Yana ham bundan zo'r sohibqiron polvon chiqar ekan-da", deyishib: "Qani bo'lmasa, ko'ngling o'zingdan qolsin, o'g'lim. Ana yoy, ko'tarib ko'r. Lekin Xunxorning yurtini sen joylik qizilbosh dema. Bu betlarda oz-moz musulmonlar ham bor", — deyishib, Go'ro'g'libekni do'konning to'riga o'tqazdilar. Aslida bu to'rt usta Bobo Qalandar bachasi, musulmon bo'lib, qizilboshlarni juda yomon ko'rib yurar edi. Lekin o'zlari Isfihonda haddili hunarmand usta g'irlardan edi. Bir qal'adan Rustami Dostonning qolib ketgan o'q-yoyini topib olib: "Shuni ko'targan odam to'qqiz fildan ham o'qini otib o'tkazi oladi. Shunday odam topilsa, shu yoyga ega bo'lsa, qizilboshning dodini bersa, bo'lmasa, biz uchun bir pul topar ermak bo'lsa", deb boshqadan yangilatib, o'q-yoyini yasagan edilar. Go'ro'g'libek o'q-yoyini ushlab ko'rdi. "Ustalar maqtaganicha bor ekan", — deb yoyini qo'lga olib tortib ko'rdi. Ustalar Go'ro'g'libekning kuchiga qoyil bo'lib, do'konni qamab, fillar turgan hovliga Go'ro'g'libekni boshlab olib bordilar. Isfihon bir katta shahar edi. Ha demay: "Bir turkman yigit kelib, hech kim ko'tara olmagan Rustamning o'q-yoyini ko'taribdi. Endi to'qqiz filni otmoqqa talab aylabdi", — degan ovoza shaharga tarqalib, qurt-qumursqaday odam ko'p yig'ilib, ko'chani tomoshabin tutib ketdi. Bir xillari: "Bachchag'arning oti ham o'ziga yarashib tushgan ekan", — der edilar. Ustalar garovga juda ko'p havaskor merganlarni yutib, juda boy bo'lib ketgan edi. Shuytib, bir necha filbonlar ustalardan oylik olib, to'qqiz filga qarab yotar edilar. Ana endi ustalarning amri bilan filbonlar fillarni qator qilib qo'ydilar. Shunda Go'ro'g'libek o'q-yoyini qo'lga olib, barchani qoyil qilib, yoyini sozlab tutqizibdi. Ko'zlab otgan edi, mardning ishiga qoyil bo'lmoq kerak, o'q to'qqiz fildan o'tib ketdi. Ustalar bu voqeani o'ngida ko'rganini ham, tushida ko'rganini ham bilmay, barmoq tishlab, ko'krak ushlab qolib: "E, barakalla, turkbachcha, haloling bo'lsin endi", — deb birovi Go'ro'g'libekning olmayman, deganiga ham qaramay, hamyonidagi to'rt yuz tillani Go'ro'g'libekning qo'yniga tiqib qo'ydi.

Shuytib, Go'ro'g'libek o'q-yoyini olib, ustalar bilan xo'shlashib, temirchilar bozorini oralab yurib, Bobo Qalandar aytgan sariq qo'l ro'molli ustaning bir do'konda har xil asbob-aslahalarni sotib o'tirganini ko'rib, Go'ro'g'libek ot ustida turib, to'rt yuz tillani hamyoni bilan ustaga uzatib: "Mana shu tillalarga yarasha har xil asbob-aslahalaringdan ber", — deb turdi. Usta bunday oliy himmat yigitni ko'rib, hayron

bo‘lib tillani olmay, Go‘ro‘g‘libekka qarab, bu asboblarning piri zo‘r, deb bir necha joydan timsol keltirib, bir so‘z dedi:

Oliy himmat, oliy barno, g‘o‘ch yigit,
Bu asbobl har kimsaga sotilmas,
Tekinga ham tekin taqdim etilmas,
Men bir komil pirg‘a murid-xizmatkor.
Bu usta piridan hargiz o‘tolmas.

Oliy himmat, oliy barno, g‘o‘ch yigit,
Olib kel pirimdan bunda ijozat,
Berib yuboradi belgi ishorat,
Bo‘lmasa, bo‘laman, jon uka, murtad,
Pulga sotilmaydi bunda asbobl,
Ertaga ob kelay biror maslahat.

Sabr qilsang, undan keyin olarsan,
Sabr etmasang, jo‘nab ketib qolarsan,
Oliy himmat, oliy barno, g‘o‘ch yigit,
Yo bo‘lmasa biznikida bo‘larsan.

Sabr etsang, ertaga pirim kelmoqchi,
Kelibon kulbama mehmon bo‘lmoqchi,
Arvoh pir o‘tkazaman oldida,
Shunda meni komil ustod qilmoqchi.

Eshitgin, jon o‘g‘lon, aytgan so‘zimni,
Bir kecha mehmon bo‘p, yegin tuzimni,
Ertaga pirimdan olsam fotiha,
Usta Xoldor deb atayman o‘zimni.

Go‘ro‘g‘libek bu so‘zlarni usta Xoldordan eshitib: “Bo‘lmasa, piring ertaga emas, bugun keldi”, — deb Bobo Qalandar bergan so‘tani do‘konning eshigiga bir urgan ediki, birdan Go‘ro‘g‘libek Bobo Qalandarning suratiga kirib qoldi. Usta Xoldor bu sirni ko‘rib: “Bu pirimning karomatlaridan bo‘lsa kerak. Mening yasagan asboblrimni bittadan olib ketib tekshirib, sinab ko‘rmoqchi bo‘lsa kerak”, — deb dovdirab: “E, pirim, poyqadamingizdan o‘rgilay, tasaddug‘ingiz bo‘lay. Men bir tuproq, balki undan bat-tarroqman, taqsir”, — deb Go‘ro‘g‘lining qo‘lini o‘pib, boshini devorga urib, Go‘ro‘g‘libek xohlagan asboblardan, yana bir pistoqi nayza, bir sovut, bir qalqon, bir sipor, shunga o‘xshgan anjom-aslahalarni berdiki, toshga ursa qaytmas, tosh tegsa botmas, qimmatbaho anjom-aslahalar edi. Usta Xoldor shoshib, takbiridan adashib, nima bo‘lganini bilmay, o‘zi bilan o‘zi ovora bo‘lib qolganda, Go‘ro‘g‘libek to‘rt yuz tillani usta Xoldorning do‘konida qoldirib, ustaning ko‘zini choldirib, anjom-aslahalarni olib, Isfihon shahridan chiqib, yo‘lda Bobo Qalandarnikiga burilib, so‘tasini berib ketmoqchi bo‘ldi. Shunda Bobo Qalandar: “Bu so‘tani senga berganman. Bu doim senga kerak bo‘ladi”, — deb bir necha joydan timsol keltirib, so‘taning xosiyatlarini aytib, Go‘ro‘g‘libekka qarab, bir so‘z dedi:

Avval ham yaratdi Odam Atoni,
Bu dunyoda hech qilmadim xatoni,
Duch kelding, senga baxsh etdim so‘tani,
Bu ham senikidir endi, Go‘ro‘g‘li.

Hazrati Dovudning qirq o‘g‘li o‘ldi,
Tovba qildi, qirq kun motamda bo‘ldi,
Tovbasini qabul aylab xudoyim,
Sulaymon payg‘ambar dunyoga keldi.

Shamoli keldi, yer yuzin oldi,
Devu pari bandida xizmatin qildi,
Bu so‘ta o‘shandan yodigor qoldi,
Bul ham senikidir endi, Go‘ro‘g‘li.

Ehtiyot qip buni mahkam saqlagin,
Shoh Sulaymon xizmatini haqlagin,
Boshingga tushganda juda qattiq ish,
Egasining ismin aytib yo‘qlagin,
Bul ham senikidir endi, Go‘ro‘g‘li.

So‘tani, yo huv, deb yerga urasan,
Xohlagan siringni anda ko‘rasan,
Boray desang, Ko‘hi Qofga borasan,
Nima desang, shuni qilib yurasan,
Bu ham senikidir endi, Go‘ro‘g‘li.

Bobong butun yer yuzida yurgandir,
Ajoyibning hammasini ko‘rgandir,
So‘tasini bugun senga bergandir,
Bul ham senikidir endi, Go‘ro‘g‘li.

Bobo Qalandar Go‘ro‘g‘libekka qarab, usta Xoldorning holidan bayon qilib, yana bir so‘z dedi:

Bulutli kun ko‘lga so‘na qo‘nadi,
Churraqlar ham, loychilar ham enadi,

Anjomlarni qilgan usta Xoldordir,
Shunga pir bo‘l, har amringga ko‘nadi.

Seni men deb qilar o'zi gumona,
Bir yil bo'ldi kelgan bul Isfihona.
Ha, shunday Go'ro'g'li, shunday zamona,
Iyartsang ko'nadi har bir tomona.

Chamanning tozadan toza guli bor,
Gul bo'lganda, gulning ming bir xili bor,
Zargarlik shogird bergan Xoldorning
Vayanganda Hasan degan uli bor.

Boshqa o'g'lonlardan kelbati boshqa,
Quralay ko'zlari yarashgan qoshga,
Shunday suluv, qirq kokilli Hasanxon
Yangi kirgan o'zi o'n ikki yoshga.

Jamoli dastagul, qobog'i g'uncha,
Jahonda ko'rmadim suluv ul buncha,
Yuzda xoli mushku anbar tuguncha,
Xo'blikda maqtasam yana bor shuncha.

Bobo Qalandar bu so'zlarni aytib bo'lgandan keyin Go'ro'g'libekka fotiha berib, Vayangan yo'lini ko'rsatib, o'z kulbasida qoldi. Go'ro'g'libek endi Bobo Qalandardan fotiha olib, Vayanganning yo'liga tushib ravona bo'ldi. Vayangan shahri Isfihonga unchalik uzoq emas edi. Go'ro'g'libek Vayangan shahriga yetib borib, ko'cha-bog'larini oralab-oralab, zargarlar do'koniga yetib borib, sir solib qarasa, bir kichikroq do'konda o'rta yashar zargar har xil bezaklarni ko'rsatib, bir oyday, kun desa kunday, benuqson, yoshgina chiroylik bolaga ko'rsatib, buni unday qil, bunday qil, deb turibdi. Shunda Go'ro'g'libek yonidan so'tani olib, Xoldor tusiga kirdim, deb so'tani egarning qoshiga bir urib, usta Xoldor bo'lib qolib, zargarining do'konining oldiga borib, otdan tushmay, usta Zargarga qarab, uzangiga oyog'ini tirab, jo'rtagadan usta Zargarni do'qlab, bir so'z dedi:

Usta Zargar, ko'p haddingdan oshibsan,
Noshukurlik aylab to'lib-toshibsan,
Bolani yoningga olib, bachchag'ar,
Juvonbozlik yo'llariga tushibsan.

Seni odam dedim, o'g'lim tayladim,
Ishonib o'zingga shogird ayladim,
Bolani yoningga olib, bachchag'ar,
Qancha shumlik pesliklarni o'ylading.

Xanjar bilan kesayinmi boshingni,
Quzg'unlarga yemtik qilib loshingni,

Go'ro'g'libekning bu so'zini usta Zargar eshitib, nima bo'lganini bilmay, Go'ro'g'libekdan qo'rqqanidan ko'zlari mo'latib, silasi qotib: "Tovba, men hech bemaza odam emas edim-ku", deb o'ylab, o'yi yitib, kalavaning uchini yo'qotib, og'zidagi nosi qo'rqqanidan ichiga ketib, hech nima deya olmagani "qul-qul, qulliq", deb qoldi. Go'ro'g'libek shunda Hasanxonga qarab: "Bo'l, o'g'lim, Chambilga ketamiz", — deb bir so'z dedi:

Ostimda o'ynaydi arabi hayvon,
Endi yo'q ko'nglimda zarracha armon,
Shohdan yorliq tegdi menga Hasanjon,
Choq bo'l endi, Chambilbelga ketamiz.

Ustimda sovut bor, qo'limda shobim¹,

¹ Shof.

Men bergan so'tani yerga urasan,
Vayanganga Xoldor bo'lib kirasan,
Zargarlikning do'konida Hasanning
Olmaday bo'b o'tirganin ko'rasan,
Shunda otdan tushmay boqib do'konga,
Choq bo'l, Chambil ketamiz, deb turasan.

Tikka boqib do'q ur usta yuziga,
Yosh olsa qarama oning ko'ziga,
Oyoq tirab navbat berma so'ziga,
Hasanxonni obket — senga ul bo'lar.

Mayxonangda soqi-kosagul bo'lar,
Ey Go'ro'g'li, senga so'zim shul bo'lar,
Orqasidan izlab borib otasi,
Chambilbelda do'kon ochib el bo'lar.

Bolaboz bo'b yurgandirsan, bachchag'ar,
Tamom qilib tashlay endi ishingni.

Hozir bo'l, haromi, seni so'yaman,
Mo'ldiratib ikki ko'zing o'yaman,
Bolabozlik jazosi shu, bachchag'ar,
Boshingni do'konga osib qo'yaman.

Usta Xoldor aytur, ko'rg'in jazongni,
O'zing uchun o'zing tutgin azangni,
Ibrat uchun do'koningga osaman,
Osilgan joyingda topgin qazongni.

Shikorda hosil bo'ldi matlabim,
Yo'q, o'g'lim, bulardan boshqa hech g'anim,
Choq bo'l endi, Chambilbelga ketamiz.

Bundan keyin oshiq olchi ol bo'lib,
Murod-maqсад Chambil borib hal bo'lib,

Usta Zargar bunda qolsin, lol bo'lib,
Choq bo'l endi, Chambilbelga ketamiz.

Bedovim tepsinib bir yerda turmas,
Chaqmoqday chopqillab hech tutqi bermas,
Qo'limda aslida isfihon olmos,
Choq bo'l endi, Chambilbelga ketamiz.

Xoldor otang ajab qaynab-jo'shadi,
Taka-Yovmit yo'llariga tushadi,
Dah deganda, necha beldan oshadi,
Choq bo'l endi, Chambilbelga ketamiz.

Hasanxon bu so'zlarni eshitib: "Tavba, otam aslo otga minmagan edi. Dunyoda birovga qattiq gapirmagan edi. Nega bugun bunchalik bo'lib ketdi. Yo bo'lmasa, yorliq olgan odam shunday bo'lib qolamikan", — deb g'alati holga tushib qolib, darrov jomakorini yechib tashlab, ilmakdan kiyimlarini kiyib, usta Zargarining yuziga ham qaramay, G'irko'kka mingashib oldi. Go'ro'g'libekning maqsadi hal bo'lib, G'irko'k otning jilovini burib, Vayangan shahridan chiqib, turkman eli qaydasan, deb otini haydab keta berdi. Yo'lda Hasanxon: "Bu Chambil degani qayoqda bo'lsa ekan", — deb Go'ro'g'libekka qarab: "Ota, Chambil degan shahar qayoqda?" — deb kelayotir. Go'ro'g'libek bo'lsa: "O'g'lim, Chambil degan shahar turkmanlar elatida yangidan bino bo'lgan shahar. Podsho ko'p kosiblarga Chambilga ko'chib borish uchun buyruq va yorliq bergan. Shoshmasang, u yog'ini borganda ko'rasan", — deb borayotir.

Bir qishloqqa kelsa, katta bir semiz qizilboshning to'yi bo'lib yotib, bir nonvoy shappati nonlarni tandinga yopib, shogirdlari taxlab yotgan ekan. Go'ro'g'libek shunday borib, ot ustidan enkayib bir dasta nonni ilintirib olib, xurjuniga sola berdi. Bu holni nonvoy ko'rib: "Ha, amaki, hov yo'q, dov yo'q, bu nima qilganingiz? Ana to'yxona, boring, marhamat qilib nonmi, qirmichmi olib ketarsiz", — desa, Go'ro'g'libek nonvoyning gapiga quloq ham solmay, shappati nonlarga xurjunini to'ldirib olib keta berdi. Nonvoy Go'ro'g'libekning bunday harakatini ko'rib, achchiqlanib, non uzgich kapkirini ola yugurgan edi. Go'ro'g'libek nonvoyning yuziga ko'zini bir olartirib yuborib edi, nonvoyning yuragi yorilib, tap tortmay, guppa tushib o'lib qoldi. Hasanxon hayron qolib: "Nega otam bunday bo'lib qolgan ekan", — deb borayapti. Shu bu yil ko'klam yomg'irgarchilik ko'p bo'lib, yo'llarda bir xil kulbalar qiyshayib-miyshayib yotar edi. Hasanxon ko'nglida: "Xunxor yurtida bitta ham xaroba yo'q, deb eshtar edik. Shaharda kosiblik qilib yurib, bilmas ekanmiz-da", — deb yura-yura, goh qo'nib, goh yurib, Badbaxt tog'ining ustiga chiqib, Go'ro'g'libek so'tani egarning qoshiga bir urib, qadimgi Go'ro'g'libek bo'lib, Hasanxonga qarab: "Endi turkman eliga borasanmi, o'g'lim", — deb shu so'zni aytdi:

Sabab bo'ldim, kelding Badbaxt beliga,
Turkmanlarning tushar bo'lding qo'liga.
Otang bo'lib qirq yigitga bosh bo'lsam,
Borasanmi, bolam, Chambil eliga?

Ulug' dedim, ulug' joyga bosh urdim,
Shu vaqtgacha kimligimni yashirdim.
Usta Xoldor bo'lib sening ko'zingga,
Mingashtirib necha beldan oshirdim,
Borasanmi endi Chambilbeliga?

Bolam deyin, erka qilib o'stirib,
Turarsan bosh bo'lib durbin do'stirib,
To'ra bo'lib Taka-Yovmit ellarga,
Yoqmagan odamning boshin kestirib,
Borasanmi endi Chambil eliga?

O'g'il qilib olib ko'ngling to'ldiray,
Har bovutda¹ xursand qilib kuldiray,
Nima desang barin tayyor qildiray,
Bolam, deb o'zingni xalqqa bildiray,
Borasanmi endi Chambil eliga?

Qirq yigitim xizimatingni aylasin,
Ta'rifingda suxanvarlar so'ylasin,
Dol bo'yingga boqib bulbul kuylasin,
Borasanmi endi Chambil eliga?

Go'ro'g'li der, o'zim Chambil sultoni,
Teng bo'lmas sha'nimga Xunxorday xoni,
Farzand qilib olay deyman Hasanxon,
Shunda qolmas hargiz ko'ngil armoni,
Borasanmi, bolam, Chambil eliga?

Bu so'zni Hasanxon Go'ro'g'libekdan eshitib, achchig'i kelib, har tuki nashtarday bo'lib ketib: "Hov, jodugar, nomard, meni hiyla qilib bu yerlarga keltirib, sen agar mard bo'lsang, mardligingni ko'rsatib, mening bilan kurashga tush. Menda ham shu ot-anjomlar bo'lsa, har ishlar qilishim mumkin. Sen piyoda bo'lib, anjomlaringni tashlab maydonga chiq", — deb bir necha joydan timsol keltirib, Go'ro'g'libekka qarab, bir so'z dedi:

¹ Har mavridda.

Chambilbeldan kelgan nomard, jodugar,
Bormi zamiringda mardlikdan asar,
Meni hech bilmagich deydiansan magar,
Hali ham keladi har ish qo'limdan.

Ayirding, bachchag'ar, o'sgan elimdan,
Otangman, deb tutding mening qo'limdan,
Men ham xabardorman unday bilimdan,
Hali ham keladi har ish qo'limdan.

Qancha beldan bir haklashda o'taman,
Asr bo'lmay Vayanganga yetaman,
Mard bo'lsang, maydonga tushgin, Go'ro'g'li,

Bu so'zni Go'ro'g'libek Hasanxondan eshitib: "He, attang, noqulay joyda o'zimni bu bolaga tanitib qo'yanimni. Men bu bolani yovoshgina desam, bu ham Bobo Qalandardan bir-ikki ta'lim olganga o'xshaydi. Endi nima bo'lsa ham mardlik bilan maydonga chiqib, bu bola bilan kurashmak kerak bo'lib qoldi", — deb G'irko'kni bir bodomchaga ildirib qo'yib, anjom-aslahalarini tashlab, mana bo'lmasa, — deb maydonga chiqib aylana berdi. Hasanxon ham chirpinib turibdi. Go'ro'g'libek ko'nglida: "Agar bu bolani achchiqlanib yerga ursam, yetti qobirg'asi sinib, pachoq bo'lib, balki halok bo'lar. Undan ko'ra, bu o'g'lonni qo'lim bilan bir qoqib o'tay. Balki kurashaman deganiga pushaymon bo'lar", — deb o'yladi. Shunday bir sira polvon aylanish qilib kelib, Hasanxonni bir urib, yana nar yoqqa otlanib ketdi. Shunda Hasanxonning ko'zi qorong'ilashib ketib, picha vaqtdan keyin o'zini o'nglab, choq bo'lib, Go'ro'g'libekning shunday yaqinlaganini qulaylab, birdan Go'ro'g'libekni yonboshiga olib tashlab qo'ymoqchi bo'ldiyu, lekin Go'ro'g'libek kuchlilik qilib, yiqilmay cho'kkalab qolib, yana bir g'ayrat qilib o'rnidan turib ketib, chaqqonlik bilan Hasanxonni yonboshiga olib, shunday tashlab qo'ymoqchi bo'ldiyu, lekin Hasanxon ham kuch to'plab chaqqonlik bilan cho'kkalab qoldi. Shunda Hasanxon Go'ro'g'libekka ta'zim qilib: "Endi men yiqildim hisob bo'ldi. Ota, endi sening mardliging joyiga tushib, meni qoyil qildi. Mayli, endi seni otam deb Chambilga birga ketaman", — deb Go'ro'g'libekka qarab, bir so'z dedi:

Mard ekansan, mardligingni bildirding,
Otdan tushding bodomchaga ildirding,
Kurash tushding, meni qoyil qoldirding,
Shart ayladim, otam bo'lding, Go'ro'g'li.

G'o'ch ekansan, g'o'chligingni ko'rsatding,
Men talab etgan so'ng boringni otting,
Beanjom, beulov qora kuch bilan
Mardlarcha kelibon qo'limdan tutding,
Shart ayladim, otam bo'lding, Go'ro'g'li.

Jodugar deb gumon etdim o'zingni,
Qochganimda topmas eding izimni,
Eshit endi sizga aytar so'zimni,

Bu so'zni Hasanxondan Go'ro'g'li eshitib, qaynab-toshib, barakalla, o'g'lim, deb turkman yurtini ta'rif qilib, bir so'z dedi.

Chir atrofi ochiq, kengish, yaylovli,
Tog'laridan oqar suvi turkmanning,
Bir yog'ida ko'm-ko'k Hazar dengizi,
Bir yog'ida Asqar tovi turkmanning.

Nomard bo'lsang, bundan qaytib ketaman,
Hali ham keladi har ish qo'limdan.

Anjomingni tashlab tushgin otingdan,
Mening uchun kelgan bo'lsang yurtindingdan,
Bir tortib ag'darib tashlay murtindingdan,
Hali ham keladi har ish qo'limdan.

Hasanxon der, mard seningday bo'lami,
O'zini o'zgartib otam qilami,
Hiyla-tadbir qilib menga kelami,
Shuytib ham mard nomin odam olami?

Mard ekansan, otam bo'lding, Go'ro'g'li.

Vayanganni tark ayladim bugundan,
Chiqdim kosib degan bandu tugundan,
Avvaldan ham emas edim qizilbosh,
Bir fuqaro edim pastki bo'g'undan,
Shart ayladim, otam bo'lding, Go'ro'g'li.

Sening bilan Chambilbelga borayin,
Turkmanlarning elu xalqin ko'rayin,
Har doimo o'zing bilan turayin,
Hasanxon der, endi ko'ngil berayin,
Mard ekansan, otam bo'lding, Go'ro'g'li.

Bahor chog'i g'aram-g'aram guli bor,
Bir yog'ida Taka-Yovmit eli bor,
Namatchi, gilamchi usta quli bor,
Xo'jatog' ustida Chambilbeli bor.
Ko'klamlari qizirovi turkmanning.

Yigitlari gulgun sharob ichadi,
Bahor, kuzda yaylov osha ko'chadi,
O'tirganda bahr-dilni ochadi,
Jang'irlagan oq o'tovi turkmanning.

Qizilboshning ellarini buzadi,
Hovdagida oqqush, suqor suzadi,

Qoshida yigitlar majlis tuzadi,
Shu vaqlari kelgan dovi turkmanning.

Bir ajab qiziqdir sozu suhbatlari,
Qiz-juvonlar doim bo'lar ulfati,
To'lib-toshgan Go'ro'g'lining davlati.
Gashtagi, gurungi, gavi turkmanning.

Go'ro'g'libek boshqadan anjom-aslahalarini taqib, G'irko'kka minib, Hasanxon o'g'lini mingashtirib, tog'ning Asqar qismidan o'tib, Turkman yurtiga yuzlanib kela berdi. Shunda Hasanxon ko'nglida: "Bu Go'ro'g'libekni otam deb mingashib kelayapmanu, lekin o'z otamdan bir umrga judo bo'ldim-ov", — deb juda xafa bo'lib, indamay kelayotir. Shunda Go'ro'g'libek Hasanxonga qarab: "O'g'lim, xafa bo'lma, usta Xoldor otang ham yaqinda Chambilbelga yetib keladi", — deb bir necha joydan timsol keltirib, bir so'z dedi:

Jon bolam, g'amgin bo'lmagin,
Ko'nglingdagi bari bo'lar,
Chambil degan joyga borsang,
Alam sendan nari bo'lar.

Urganchdan, Samarqanddan, Shoshdan,
Buxorodan, Avg'ondan, Jo'shdan,
Chambil qarab qizilboshdan
Kelar karvonlari bo'lar.

Bulg'or, O'rus, No'g'aylikdan,
Mang'ishlovlik, Saroyliqdan,
Chambil shunday tushama joy,

Uch oylik yo'l Oltoylikdan
Kelgan odamlari bo'lar.

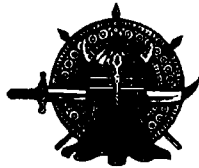
Rastada ko'p zargarlar ham,
Temirchiman miskarlar ham.
Kashal bo'lma, jonim bolam,
Kelar usta Xoldorlar ham,
Boshing g'amdan pori bo'lar.

Qirq yigit xizmatining qilib,
Har bo'vutdan ko'ngling to'lib,
Xon Go'ro'g'li otang bo'lib,
Enang Misqol pari bo'lar.

Bu so'zni eshitib, Hasanxonning biroz ko'ngli ochilganday bo'ldi. Go'ro'g'libek G'irko'k otini o'ynatib, suvlig'ini chaynatib, tog'dan tekislikka tushib, necha bir gaza, bellardan oshib, elatma-elat o'tib, Chambilbelning yo'lini tutib, oxiri Xo'jatog'ning cho'qqisiga chiqib, otning jilovini tortib, qayqayib, Chambilga ko'rinish berib turdi. Qirq yigitlar darrov o'tlanishib, Go'ro'g'libek va Hasanxonning qo'lidan tutib, birin-birin ko'rishib, bardor-bardor qilib, Chambilga boshlab kelib, Go'ro'g'libek bilan Hasanxonni mehmonxonaga tushirdilar. Ana endi Go'ro'g'libek katta bir ziyofat qilib, Hasanxonga ilik ushlatib, o'g'il qilib, Misqol parining yoqasidan solib, etagidan olib, Hasanxon mehmonxonada qirq yigitga kosagul bo'lib, sharob suzib bera berdi. Shuytib, Go'ro'g'libek, Xoldor mahram, Ahmad Sardor va qirq yigit, Hasanxonni qirq yigitga boshchi qilib saylab, yigit og'asi qilib qo'yidilar. Endi usta Xoldordan eshiting.

Usta Xoldor Bobo Qalandar pirini keladi, deb bir-ikki kun kutdi. Ammo hech kim kelmadi. Oxiri usta Xoldor hayron qolib, Bobo Qalandarning kulbasiga yo'l oldi. Kelsa, Bobo Qalandar kulbasini buzib, bir yoqqa ko'chmoqchi bo'layotir. Usta Xoldor: "Ha, taqdir mendan nima xatolik o'tgan bo'lsa, afuv qiling", — deb Bobo Qalandar pirining oyog'iga bosh qo'yimoqchi bo'la berdi. Shunda Bobo Qalandar: "Endi meni desang, Chortoqli Chambilga borasan, o'g'lingni ham o'sha Chambilda ko'rasan", — deb ko'zdan g'oyib bo'lib ketdi. Aslida Bobo Qalandar dunyoda uch odamga ko'ringan edi. Biri usta Xoldor bo'lib, nihoyatda komil ustalikni ta'lim bergan edi. Biri uning o'g'li Hasanxon bo'lib, uzoq yo'lni bir minutda oson qilish yo'lini o'rgatgan edi. Uchinchisi Go'ro'g'libek bo'lib, o'zining Sulaymon podshodan qolgan so'tasini berib, o'z nisbatini ham Go'ro'g'libekda qoldirgan edi. Shuytib, usta Xoldor so'rab-so'rab, oxiri Chambil shahriga yetib kelib, Go'ro'g'libekni tanib, o'ziga pir deb bilib, Hasanxon bilan ham ko'rishib, Chambilda bosh usta bo'lib, qirq yigitlarga asbob yasab, usta Xoldor ham, Hasanxon ham, Go'ro'g'libek ham — barchalari murod-u maqsadlariga yetdilar.

Rahmatulla, xudoy senga til berdi,
Osmondan, zamindan kengish dil berdi,
Arzi diling ko'chirmoqqa qo'l berdi,
Shukrini ado qil, endi vaqtidir.

QIRQ YIGIT BILAN QIRQ QIZ

Go‘ro‘g‘libek yoshlik pillasida bir belning uvtida chortoq qilib, G‘irko‘k otini shu chortoqning tubiga boylab, o‘zi chortoq ustida o‘tirib, yo‘ldan o‘tgan savdogarlardan zakot olar edi. U yoqdan, bu yoqdan yigitlar kelib Go‘ro‘g‘liga qo‘shilar edi, bora-bora qirq yigit bo‘ldi. Savdogarlar: “Chortoqli changib yotgan belda Go‘ro‘g‘li zakot baxonasi bilan bizlarni talaydi. Shu Chortoqli chang beldan o‘tamiz”, — deyishar edi. Ko‘p yil, ko‘p oylar o‘tib, Go‘ro‘g‘li shu belda bir qo‘rg‘on bino qildi. Bora-bora shu yer obod bo‘lib, Chortoqli chang bel, Changbel, Chambil deb ataldi. Sovut to‘nning yoqasi, turkmanning og‘asi, Go‘ro‘g‘libekning tog‘asi Ahmad sardor ham Go‘ro‘g‘lidan qo‘rqib, turkman yurti, elatining ixtiyorini Go‘ro‘g‘liga topshirdi.

Ana endi Go‘ro‘g‘li turkman eliga, Qiziloyoq cho‘liga, Chambil beliga xon bo‘ldi. Taka-Yovmit yurtini juda obod qildi, hamma xalqning ko‘nglini shod qildi. Kunlardan bir kuni Go‘ro‘g‘libek Qirq yigitlari bilan suhbat qilib o‘tirishganda, Qirq yigitlariga qarab, mo‘ylovini burab, soqolini tarab: “Ey, yigitlarim, shu vaqtgacha men bilan yurib, kayfu safo qilib, ko‘ngillaringda hech cherlaring qoldimi?” — deb bir so‘z aytib turgan ekan:

Ey, yoronlar, bu so‘zimni eshiting,
Ko‘ngilda armoning bormi, Qirq yigit,
Bu shirin gaplarga quloqlar tuting,
Yurakda armoning bormi, Qirq yigit?

Sizlarga chin bilan qildim vafoni,
Ko‘rminglar bunda jabr-u jafoni,
Qildinglar qancha bir kayfu safoni,
Hali ham armoning bormi, Qirq yigit?

Bir tog‘im Asqardir, biri Bolqondi(r),
Kiydingizlar sovut to‘nman qalqondi,
Suv o‘rniga chaynab ichib talqondi,
Hali ham armoning bormi, Qirq yigit?

Yedingizlar doim qand-u navvotdi,
Minganga mindinglar tulpor otdi,
Sizga topshirganman Yovmit elatdi,
Hali ham armoning bormi, Qirq yigit?

Ovlamoqqa ko‘lda shunqor qushingiz,
Berdim sizga har ne bo‘lsa hushingiz,
Kayfu safo qilmoq sizning ishingiz,
Hali ham armoning bormi, Qirq yigit?

Bu so‘zlarni aytgan Go‘ro‘g‘lixondi(r),
Sizlarga sarf etdim oziq-talqondi,
Ayting menga ichlardagi armondi,
Hali ham armoning bormi, Qirq yigit?

Ana endi Qirq yigit Go‘ro‘g‘liga qarab, barilari birdaniga: “Bizlar kayf-u safoni juda ko‘p qilib, armonimiz qolmadi, lekin Qirq yigitda bir armon qoldi”, — deb bir so‘z degan ekan:

So‘zlagan gaplarda shirin til bo‘lar,
Bahorda ochilgan bog‘da gul bo‘lar,
Bizlar ham parizod qizdan olmadik,
Qirq yigitning bir armoni shul bo‘lar.

Parangi yor quchib uyqu to‘ymadik,
Saylab-saylab suluv qizlar suymadik,
Dunyoda farzanddan nishon qo‘ymadik,
Qirq yigitning bir armoni shul bo‘lar.

Suluv suyib bo‘yniga qo‘l solmadik,
Yaxshi yordan saylab-saylab olmadik,

Bul o‘tar dunyoda juftlik qilmadik,
Qirq yigitning bir armoni shul bo‘lar.

Besh kunlik dunyoda davron surmadik,
Bizlar ham bir vatan qilib turmadik,
Xotin olib ro‘zg‘or qilib ko‘rmadik,
Qirq yigitning bir armoni shul bo‘lar.

Go‘ro‘g‘li minganda tilla taxtiga,
Mingizgan-da yigitlarni raxtiga,
Qaramadi bizday do‘stlar baxtiga,
Qirq yigitning bir armoni shul bo‘lar.

Shunda Go‘ro‘g‘libek: “E, gunoh bizdan o‘tgan ekan-da. Hay, kechiringlar, ko‘ngillaringdagi dog‘larning o‘tini o‘chiringlar. Endi sizlarning baxtlaringiz uchun alohida bir safar qilaylik, ko‘z ko‘rmagan, quloq eshitmagan joylarga borib, mehmon bo‘laylik. Hoy, Soqi, G‘irko‘kni abzalla. Qirq yigitlarning otlarini ham choppa-choq qilib tayyorla”, — deb so‘zlab turgan ekan:

Ustingga kiyganing zarrin banotdi(r),
Yigitlarim bari po‘lat qanotdi(r),
Qirq yigitim bedovini tayyorlab,
Soqiyo, abzallab kelgin G‘irotdi.

Ulug‘ debon ostonangga bosh uray,
Dushmanlarning siynasiga tosh uray,
Raqiblardan har na sirim yashiray,
Soqiyo, abzallab kelgin G‘irotdi.

Safar qilib, baxt axtarib jo‘nayik,
Har manzilda rohatlanib qo‘nayik,

Qirq yigitga shodlik-sharob sunayik,
Soqiyo, abzallab kelgin G‘irotdi.

Safar qilib uzoq yo‘lga tushayin,
G‘ayrat qilib Asqar tog‘dan oshayin,
Tuman daryosiday to‘lib-toshayin,
Soqiyo, abzallab kelgin G‘irotdi.

G‘ayrat qilib, jo‘shadirman saharlar,
Go‘ro‘g‘lining so‘zlar so‘zi shakarlar,
Qirq yigitga topib kelay dilbarlar,
Soqiyo, abzallab kelgin G‘irotdi.

Ana endi Soqi miroxo‘r qirq yigitning otlarini, G‘irko‘kni abzallab tayyorladi. Go‘ro‘g‘libek qirq yigiti bilan otlariga qarab qo‘zg‘alayotir:

Go‘ro‘g‘libek sherday bo‘lib,
Polvonlikda erday bo‘lib,
Oldinma-keyin saf tortdi,
Hammalari birday bo‘lib,

G‘ayratlari keldi gurkirab,
Qatordagi norday bo‘lib.

Bari birday otga mindi,
Jo‘namoqchi bo‘lib endi,
Ko‘ngilni qilib xursandi,
Jo‘nay berdi g‘ayrat qilib,
Ko‘cha yuzi safga to‘lib.

Otga mindi alvon-alvon,
Go‘ro‘g‘libek qildi javlon,
Barilari yo‘lga tushdi,
Ko‘cha yuzin qilib larzon.

Mard Go‘ro‘g‘li otga minib,
Yigitlarin ko‘ngli tinib,
Bularni otga mindirdi,
Soqi sozlab, sharob sunib.

Shaharga ovoza solib,
Olmos isfihonlar olib,

Qator bo‘p ko‘chaga tushdi,
Dobullarin birday chalib.

Jo‘nay berdi satta sherlar,
Botir bo‘lib yurgan erlar,
Ko‘nglida qolmayin cherlar,
Qator-qator qizil norlar.

Chambil shahrin gurullatib,
Yigitlarin g‘urullatib,
Qirq pahlavon jo‘nay berdi,
Otlar surib shirillatib,
Bayroqlarin pirillatib,
Bedovlarin arillatib,
Yo‘lga tushib jo‘nay berdi,
Tulporlarin zirillatib.

Kulib-kulib Qirq yigitlar,
Bir-biriga so‘zlar qotib,
Jo‘nay berdi birday bo‘lib,
Otlariga qamchi chatib,
Shamolday bo‘p ketib borar,
Jonivorlar jonin sotib,
O‘zlarining tomoshasiga
Chambil xalqini qaratib.

Ana endi Chambil shahriga ovoza tushdi, “Go‘ro‘g‘libek Qirq yigitiga xotin izlab, dobul sozini sozlab, safarga borayotgan emish”, — deb Chambilning to‘qson yasharidan to‘qqiz yasharigacha, sakson yasharidan sakkiz yasharigacha, yetmish yasharidan yetti yasharigacha tomlarning ustiga tomoshaga chiqdi.

“Go‘ro‘g‘libek qanday qilib yigitlari bilan saf tortib borayotgan ekan”, — deb bo‘yi kaltalar bo‘yi uzunlarning ustidan osilib, qarab turibdi.

Shunda Go‘ro‘g‘libek Xoldor mahramni orqaga qaytarib, bizlar kelguncha Chambilni saqlab turgin, deb Xoldor mahramga qarab, so‘zlab turgan ekan:

Dushman kelsa, ayamasdan urgaysan,
Odillikman hukmi davron surgaysan,
Xoldor, o‘zing bir ishongan mahramim,
Chambilbelga hokim bo‘lib turgaysan.

Qara, Xoldor, Go‘ro‘g‘libek tarziga,
Haybatim duch kelar cho‘qmor gurziga,
Chambilbelga hokim bo‘lib, Xoldorxon,
Odilman quloq sol ellar arziga.

Chambil eshigiga kumush yapshirdim,
O‘tkir isfihonim qinga qopshirdim,
Chambilbelni obod qilib turgaysan,
Hokimlikni, Xoldor, senga topshirdim.

Go‘ro‘g‘libek minmish G‘irko‘k otiga,
Bormoq uchun dushmanlar elatiga,
Chambilimni, Xoldor, senga topshirdim,
Ketarman men Koshon viloyatiga.

Ana endi Go‘ro‘g‘libek: “Men endi Koshon viloyatiga boraman. U shaharda qirq pahlavon qiz hokimlik qilar emish, ko‘rkamlikda ovozasini olamga ketgan emish, shularga talab solib kelib, ko‘p polvon yigitlar kurashib, dunyodan o‘tgan emish. Qirq yigitim bilan borib, shul qiz-juvonlarni ko‘rib, yo jon berib, yo olib qaytaman. Sizlar keta beringlar, men orqalaringdan yetaman, — deb Qirq yigitni jo‘natib yubordi. O‘zi Xoldorxonga qarab, qaytib kelguncha omon bo‘l”, — deb so‘zlab turgan ekan:

Buzuq suhbatlarman ko‘ngil ovutma,
Aslo bebosh bo‘lib o‘zingdan ketma,
To ko‘rgancha omon bo‘lgin, Xoldorxon,
Dushman kep qolmasin, g‘ofil bo‘p yotma.

Chambilbelga hokim bo‘lib, Xoldorxon,
Olifta bo‘p, tumshug‘ingni ko‘tarma.

Har nechuk nodonga siringni aytma,
G‘anim kelsa, kes boshini, qut aytma,
G‘ofil qolib Chambil ichra, Xoldorxon,
Tag‘in nomard beboshlarni ko‘paytma.

Hargiz birov so‘zlariga kirmagin,
Xabardor bo‘l, elda bekor turmagin.
Tag‘in g‘aflat bosib qolib, Xoldorxon,
Chambilday elatni qo‘ldan bermagin.

Mard yigitlar nomard so‘zin yutarmi,
Esli odam bekorangi yotarmi,

Bu so‘zlarni aytar Chambilning xoni,
Tovlatayin qirq yigitday siponi,
Omonda bo‘l bizlar qaytib kelgancha,
Bo‘lib turgin Taka-Yovmit sultoni.

Ana endi Go‘ro‘g‘libek G‘irko‘k otining jilovini burib, qirq yigitning orqasidan ketib borayotir:

Mard otini suradi,
Yurmaganda uradi,
Qirq yigitning ortidan
Go‘ro‘g‘libek boradi.

Oladi-yo, oladi,
Otga qamchi chaladi,
Go‘ro‘g‘libek to‘zanglar
O‘rtasida qoladi.

Parvardigor panodi(r),
Holin bilgan donodi(r),
Qirq yigitning ketidan
Mard Go‘ro‘g‘li jo‘nadi.

Qo‘liga qilich olib,
Bo‘ldi safarga tolib,
Go‘ro‘g‘li quv jo‘nadi,
Otiga qamchi solib.

Ko‘lda yolg‘iz so‘nadi,
Suvga sho‘ng‘ib qo‘nadi,
Qirq yigitning ketidan
Go‘ro‘g‘li quv jo‘nadi.

Yo‘l kelsa, yo‘rg‘alatdi,
Tekis kelsa, bo‘shatdi,
Qir kelsa, qiyalatdi,
Nishab kelsa, to‘xtatdi.

Go‘ro‘g‘li qip g‘ayratdi,
G‘irotga qamchi chotdi,
Qirq yigitning ortidan
Yetayin, deb yo‘l tortdi.

Go‘ro‘g‘li ko‘zlagani
Koshonday viloyatdi,
Xom ekandi G‘irko‘k ot,
Oppoq ko‘pikka botdi.

Go‘ro‘g‘li qip g‘ayratdi,
Qirko‘kka qamchi chotdi,
Ot ham qilib g‘ayratdi,
Kam-kam o‘zin tuzatdi.

Katta yo‘l changib ketdi,
Atrofni to‘zon tutdi,
Oti bilan Go‘ro‘g‘li,
To‘rt enli changa botdi.

Ot o‘ynatib Go‘ro‘g‘li,
Olislarni ko‘zlaydi,
Ko‘ziga durbin tutib,
Qirq yigitni izlaydi.

G‘irot borar g‘orillab,
O‘qday bo‘lib zirillab,

Go‘ro‘g‘li haybatiga
Tog‘- u toshlar dirillab.

G‘irko‘k ot g‘arqiraydi,
O‘qtalib pirqiraydi.
Olisni ko‘zlab bedov,
Chopmoqqa zirqiraydi.
Qichamoqda G‘irko‘k ot
Suvdayin sharqiraydi.

Go‘ro‘g‘li ot ustida
O‘ng-u so‘llarga boqdi,
Ostidagi bedov ot
Suvdayin bo‘lib oqdi.

Tuyog‘i tekkan toshni
Yong‘oqday qilib chaqdi.

Ha, deb otini surdi,
Qistovlar qilib yurdi,
Oldi nishab kelganda,
G‘irko‘k ot to‘xtab turdi.

Hech tinmayin yuradi,
Otga qamchi uradi,
Go‘ro‘g‘li Qirq yigitni
Izlab ketib boradi.

Ana endi gapni Qirq yigitdan eshiting. Qirq yigit Asqar tog‘ining beliga chiqib qarasa, belning yaylovi-
da bir qalandar bitta ola cho‘mpich¹ otni o‘tlatib o‘ltiribdi. O‘zi yalang‘och, orqasi do‘ngraygan, ko‘zlari
cho‘ngraygan, qo‘lida kamoni, o‘zidan o‘zi ermak qilib, qo‘shiq aytib o‘ltiribdi. Ana bu qalandarning aytib
o‘ltirgan qo‘shig‘i ekan:

Har eshikka xayr qil, deb
Aldabon men boraman,
Ko‘chalarda yugurib,
Bir parcha non axtaraman.

Go‘ro‘g‘libek o‘tsa agar,
Shunda kurashib ko‘raman,
Men Koshonning qizlariga
Oshiq bo‘libon yuraman,
Go‘ro‘g‘li shundan o‘tganda,
Yo‘lda uni o‘ldiraman.

Yo, oblo, do‘st, yo oblo,
Ilollo, do‘st, ilollo.

Payg‘ambardan qolganman,
Chiltondan duo olganman,
Go‘ro‘g‘liday ko‘p polvonni
Shu yo‘lda bandi qilganman,
Qirq qizga oshiq bo‘lganman.
Yo, oblo, do‘st, yo oblo,
Ilollo, do‘st, ilollo.

Shu qalandar ham Koshon viloyatiga hokim bo‘lgan qirq qizga oshiq edi. “Go‘ro‘g‘li shu qizlarga shu
tog‘dan o‘tadi. Shunda Go‘ro‘g‘lini o‘ldirib, ko‘nglimni tindirib, undan keyin o‘zim Koshon viloyatining
qirq qizini borib olaman”, — deb ola cho‘mpich otini shu tog‘da boqib, semirtirib yotar edi.

¹ Keyingi ikki oyog‘i kalta bo‘lib qolgan ot (*Baxshi izohi*).

Qirq yigit bu qalandarni ko'rib, hech qaysisi o'zini bildirmay, tog'ning panasida pisinib turib edi. Go'ro'g'libek G'irotni shamolday surib yetib bordi. Qirq yigitlardan gapning ma'nosini so'rdi. Shunda qirq yigitlar qalandarni bayon qilib, bir so'z deb turgan ekan:

Cho'ktarma cho'qqili Asqar tovidir,
Olqar, kiyik mard yigitning ovidir,
Bu tog'da yurgan bir odamnavidir,
Ayiqli, bo'rimi, yo bir davidir.

Quloq soling qirq yigitning so'ziga,
Gul yarashar jonon qizlar yuziga,

Shu panada bir qalandar turibdi,
Tiqib yuborsa, tovoq sig'ar ko'ziga.

Quloqlari, ko'rsang, misli qalqonday,
Bo'yi oning uzunlikda Bolqonday,
Cho'nqayib dustamon bo'lib yotibdi,
O'tirishi ko'rsang uning cho'rlanday¹

Shunda Go'ro'g'li: "Qani, o'zim bir tomosha qilayin", — deb qarasa, murti shopday, og'zi ko'hna qopday. Soqollarini uzib olsa, bitta arqon bo'ladi. Qulog'ini uzib olsa, bitta supra bo'ladi. Agar qoshining ichiga odam oralasa, adashib ketadi. Har bir panjasi terakday, unga Go'ro'g'lining kurashmoqligi kerakday. Go'ro'g'li G'irotni o'ynatib, suvlig'ini chaynatib, qalandarga qarab bora berdi. Qalandar ham Go'ro'g'lini ko'rib: "Qayoqdan kelayapsan, mening oldimga kim duch kelsa, o'ladi", — deb Go'ro'g'liga qarab, bir so'z deyayotir:

Oldimga, nomard, jo'lashma²
O'z-o'zidan haddingdan oshma,
Kelsang, baribir o'lasan,
O'limingga darrov shoshma.

Qiyomat senga yaqindi(r),
Yo'lama qoshima endi.
Kallangni olib kesarman,
Xanjarim bilan o'sarman,
Agar kelsang qabatimga,
Kelgan yo'lingni to'sarman.

Mening otim Shaydullodir,
Yurgan yo'lim tog'man adir,
Turishimning sababini,
Agar so'rsang, menga g'anim
Bo'lgani Go'ro'g'lishodir.

Go'ro'g'lini ko'rsam agar,
Ichirayin unga zahar,
Koshonning viloyatida
Oshiqlarim qirqta dilbar.

— Shu aytgan Go'ro'g'ling men bo'laman, senday qalandarning nechovini nobud qilaman, — deb Go'ro'g'libek qalandarga qarab, bir so'z degan ekan:

To'lib-toshmagan g'ayratga,
Talab qilsang, mingin otga,
Kallangni sapchaday uzib,
Yuborayin qiyomatga.

Go'ro'g'li degan mendirman,
Tarafsiz polvondirman.
Kesaymi sening boshingni,

Zahar qip ichgan oshingni,
Zag'izg'onga qoldirib,
Ketayin gavda-loshingni.

Olib bul cho'mpich otingni,
Quritay sening zotingni,
Maqsad senga qirq qiz bo'lsa,
Tila mendan hojatingni.

Ana endi qalandar: "Sen Go'ro'g'li bo'lsang, sen bilan bir olishay, agar yiqsam, seni nobud qilay, yiqilsam, sening diningga kiray", — deb otiga dap berib kela berdi. Go'ro'g'li sulton qalandarning belidan o'xshatib ushlab, iyagining tagiga besh-olti mushtlab, oyog'idan ko'tarib, kallasidan itarib, yerga bir urdi, Shaydullo Qalandar o'zini Go'ro'g'lining ostida ko'rdi. Go'ro'g'lining polvonligiga tan berdi, uning ixtiyoriga kirdi, ola cho'mpich otini ham Go'ro'g'liga berdi. "E, Go'ro'g'li, endi meni ham Koshonga iyartib bor. Qirq qizning Jondorpuch degan enasi bor, shuni menga olib bersang, bo'lgani. Qizlarini qirq yigiting-

¹ Cho'rilon — shaytonning erkagi (Baxshi izohi).

² Jo'lashma — yaqinlashma (Baxshi izohi).

ga olib bera ber. Men sening zo‘rligingga tan berdim, o‘lganimcha senga xizmatkor bo‘lay”, — deb Shaydullo qalandarning Go‘ro‘g‘liga aytgan so‘zi ekan:

Go‘ro‘g‘libek, har na borim seniki,
Bisotimda yo‘qu borim seniki.
O‘lganimcha xizimatingni qilayin,

Darvozungda posiboning bo‘layin,
Jondorpuch kampirni bersang bo‘ladi,
Qanoat qip men shu yorni olayin.

Shunda Go‘ro‘g‘li: “Endi sening oting Shaydullo bo‘lmasin, Hasan chopsan¹ bo‘lsin. Seni qo‘rboshi qildim. Sen ham bizlar bilan birga yur, shu Jondorpuch kampirni senga olib beraman”, — degandan keyin Hasan chopson ham qirq yigit bilan qo‘shilib, bari Koshon viloyatiga qarab jo‘nab ketdi. Ana endi jo‘nab borayotir:

Qirq yigit shovqin solib,
Bo‘ldi yo‘llarga tolib,
Otlarga qamchi chatdi,
Katta g‘ayratlar qilib,
Hammasi ot qistadi.

Qator-qator bo‘lishib,
Yo‘lda dasta-dastadi(r),
Bularning ot chopishi
Balandda ham pastdadi(r).

Otlarga qamchi chatib,
Tez yetsak, deb qistadi,
Hammasi ot chopmoqqa
Go‘ro‘g‘lidan ustadi(r).

Yo‘l yurdi kecha-kunduz,
Oqshomlar sanar yulduz,
Qatorlashib boradi
Bir-biriman izma-iz.

Yo‘lda yozadi quloch,
Ovqat yemay, qorin och,
Och qob, och qob qolganda,
Kulga ko‘mib yeb ko‘moch.

Yo‘llarda bo‘ladi shod,
Dillarin qilib obod,

Yaqin qoldi makon, deb
Koshondayin viloyat.

Shuytib ketib boradi,
Ot o‘ynatib boradi,
Mingan otlari tulpor,
Jonlar sotib boradi,
Bir-biriga hazilmand,
So‘zlar qotib boradi.

Necha tog‘lardan o‘tdi,
Ko‘rib ko‘p viloyatdi,
Bir oy tinmay yo‘l yurib,
Koshon eliga yetdi.

Bedov otlar yol-quyrug‘i yonadi,
Har kuni kech bo‘lsa, otdan qo‘nadi,
Kecha yotib, kunduzlari barisi
Qatorlashib, saf tortishib jo‘nadi.

Qirq yigitning ochilibdi ko‘ngili,
Yaqin qopti endi Koshonning eli,
Olislardan ko‘rinadi buldirab,
Minora, peshtoqlar ham tovin beli.

Ot chopilar baland tog‘ning pastiga,
Quloq soling so‘zimning payvastiga,
Bir oygacha hech tinmayin yo‘l yurib,
Yetishib bordilar Koshon ustiga.

Ana endi Koshon darvozasining tubiga shunday borib qoldi. Darvozaon ko‘rib, Jondorpuch kampirga xabar qildi. Jondorpuch ham qizlariga bildirib, bir so‘z deb turgan ekan:

Ajali yetganning umri to‘libdi,
Xazon yetsa qizil gullar so‘libdi.
Go‘ro‘g‘lini hazil bilmang, qizlarim,
Qirq yigiti bilan bunda kelibdi.

Dunyoda sihatlik katta bir davlat,
Ilohim, olamda ko‘raylik rohat,
Go‘ro‘g‘li quv yov bo‘p bizga kelibdi,
Qizlarim, beringlar endi maslahat.

¹ Qo‘lyozmada “sapgon”. Baxshi “Sap tuzatgich” deb izoh bergan. “Go‘ro‘g‘li” dostonlari an‘anasiga ko‘ra, “chopson”, deb berdik.

Quloq soling Jondorpuchning so‘ziga,
Olovday chaqnagan ikki ko‘ziga,
Enangning achchig‘i juda kelibdi,

Sizlarga ham bir nasihat qilibdi,
Endi Go‘ro‘g‘liman kurashing, qizlar,
Qaramay ularning beti-yuziga.

Ana endi qirq qiz ham aslahalarini kiya berdi. Kattasining oti Guldona, undan keyingisining oti Xoldona, undan keyingisining oti Tursuntosh, undan keyingisining oti Yalpoqbosh, kichkinasining oti Qalamqosh edi. Hammasi tayyor bo‘lib, darvozaning oldida saf tortib turibdi. Shunda Go‘ro‘g‘libek qizlarga qarab, bir so‘z deb turgan ekan:

Keling, qizlar, dasta-dasta,
Urush bo‘lsin asta-asta,
Siz bir yondan, biz bir yondan,
Solishaylik chappa-rosta.
Kelingizlar dasta-dasta,
Qirq yigit jonlarim bilan
Sizman bo‘layik payvasta.

Maydonga jonlar sotilsin.
Jazoyil¹ miltiq otilsin,
Keling urushga tayyor bo‘p,
Botir bir-biriga qotilsin,

Qo‘rqoqlar qochib qutilsin,
Maydonga qonlar to‘kilsin,
Urushda tizlar bukilsin,
Qaysi biri mag‘lub bo‘lsa,
Cho‘loq tuyaday cho‘qilsin.

To‘lishgandir jamollaring,
Yetishgandir kamollaring,
Siz bir yondan, biz bir yondan,
Urushaylik kechib jondan,
Xanjar olib isfihondan,
Siz bir yondan, biz bir yondan,
Urushlar qilaylik chandon,
Kechishibon jonu tandan.

Keling, qizlar, urushaylik,
Mardi maydon bo‘lishaylik,
Siz bir yondan, biz bir yondan,
Talab solib olishaylik.

Ana endi qizu juvonlar: “Sizlarning kelishlaringning asl sababi nima? Bizlarga ko‘p kishilar kelib o‘lib ketgan, ko‘p odamlarning shu yerda ajali yetgan. Rostini aytinglar, yo bizlarga tolib bo‘lib keldinglarmi? Yo jang uchun keldinglarmi? Agar jang uchun kelgan bo‘lsanglar, xanjarma-xanjar urush qilaylik. Agarda tolib bo‘lib kelgan bo‘lsanglar, qo‘lma-qo‘l kurash tutaylik. Yigitlaringning bittasi bizlarni yiqsa, tan berib, qirq yigitingga tegaylik”, — deganda, Go‘ro‘g‘libek qizlarga qarab, bir so‘z deb turgan ekan:

Yigitlarim, bellaringni bog‘langlar,
O‘zlaringni urush uchun chog‘langlar,
Qirq qizlarni hazil bilmang, yoronlar,
Qalqon kiyib o‘zlaringni saqlanglar.

Qirq yigitim, quloq soling so‘zima,
Sizlarga qaragan qora ko‘zima,
Qiz-juvonni hazil bilmang, yoronlar,
Birovi teng kelar mening o‘zima.

Yigitlarim, maydonni rost quringlar,
O‘zlaringni dadil qilib turinglar,
Qiz-juvonni hazil bilmang, yoronlar,
G‘ayrat qilib yerga boplab uringlar.

Bulbullar qo‘nadi bog‘ning guliga,
Baxt kelib ulashsin tolib qo‘liga,
Qiz-juvonni hazil bilmang, yoronlar,
Bularning tengi yo‘q Koshon eliga.

Ana endi Hasan chopson ola cho‘mpich otini yo‘rg‘alatib, kallasini irg‘alatib, Go‘ro‘g‘liga qarab, qirq qizga kurashmoqqa meni buyur, deb so‘rab, bir so‘z aytib turgan ekan:

Bo‘ktarilgan Asqar tovman Bolqondi(r),
Yigitlar kiygani sovut-qalqondi(r),
Javob ber, qirq qizman kurash tushayin,
Hazil bilma Hasandayin chopsondi.

Sen-chun fido qilay jon bilan tandi,
Shodmon qilay qirq yigitday polvondi,
Hazil bilma Hasan chopson zo‘rligin,
Xotinlik qilayin qirqta jonondi.

¹ Jazoyil — tuyaga ortib yuriladigan katta miltiq. (Baxshining izohi).

Qizil gul ochilsa, bulbul qo'nadi,
Xazon bo'lsa, bargi aning so'ladi,

Qiz-juvonni qirq yigitga olib ber,
Jondorpuchni menga bersang bo'ladi.

Shunda Go'ro'g'li: "Esa, mayli senga Jondorpuch kerak bo'lsa, olib bera qolay. Ikkoving bob kelib, bir-biring bilan hazil-pazil qilib yurasan, dunyoda davron surasan. Endi kurashga tush. Qani, ishingni ko'rsat", — dedi. Hasan chopson Go'ro'g'li dan oq fotiha so'rab, bir so'z deb turgan ekan:

Qahrim kelsa, qizil kulo kiyaman,
Achchiqlansam qiz-juvonni so'yaman,
Koshonning shahrini vayrona qilib,
Jondorpuchni o'zim olib qo'yaman.

Qiz-juvonman endi kurash qilay, deb
Go'ro'g'libek oq fotiha so'rayman.

Qahrilanib qizil salla o'rayman,
Siyosatga shomurtimni burayman,

Jondorpuch ishqida kelmasdi xobim¹,
Yod etib oqardi ko'zimdan obim²,
Aslim tojik, shuytib so'zga qo'shaman,
Qizlarman kurashay, bergin javobim.

Ana endi Go'ro'g'libek Hasan chopsonga oq fotiha berib yubordi. Hasan chopson maydonga kirayotir, qizlarga qarab chaqirayotir:

Kurashaylik chikka-pikka,
Qo'l tutishib, bo'lib tikka,
Sizlar chaqqon, dikka-dikka,
Siz bir yondan, men bir yondan,
Kel-ho, qizlar, yakka-yakka.

Baring bilan olishayin,
Qo'lma-qo'llar solishayin,
Teng bo'lishib sizlar bilan
Zo'ri-bozi qilishayin.
Siz bir yondan, men bir yondan,
Kel-ho, qizlar, yakka-yakka.

Qo'lma-qo'ldi ushlashaylik,
Achchiq kelsa, mushlashaylik,
Xuddi otning talashiday,
Chappa-rosta tishlashaylik,
Siz bir yondan, men bir yondan,
Kel-ho, qizlar, yakka-yakka.

Maydon yuzi bo'lsin shudgor,
Eshitib oling polvon qizlar,
Sizga tolib bo'lgan bizlar,
Siz bir yondan, men bir yondan
Kel-ho, qizlar, yakka-yakka.

Ana endi qizlar birin-birin kelib, Hasan chopson bilan olisha berdi, zo'ri-bozi qilisha berdi, qizlar oldin-keyin yiqilisha berdi. Qirqtasini ham birin-кетин yiqitib boylab oldi. Qizlar bandi bo'lgandan keyin Jondorpuch kampirning qahri kelib, ilonday zahri kelib, lashkarlariga buyurib, bir so'z deb turgan ekan:

Lashkarlarim, hech qolmasdan boringlar,
Go'ro'g'lining qirq yigitin qiringlar,
Qirqta qizim bari bandi bo'libdi,
Qizlarim ayrib olib beringlar.

Tezroq boribon urushga kirib,
Qirq yigitning hammasini suringlar,
Gurzi, kaltak ayamasdan uringlar,
Yo o'ldiring, yo jonlarni beringlar.

Jondorpuch kampirning qirq ming lashkari bor edi. Hammasi chuvillashib, birdaniga Qirq yigitning ustiga to'kildi. Ana, Go'ro'g'libek ham tilla dubulni qoqib yubordi. Qirq yigitning hammasi ham urushga tushib ketdi.

Ot chopar asta-asta,
To'p-to'p bo'lib, dasta-dasta,
Urush bo'ldi chappa-rosta,
Botir urushga havasta,

Qo'rzoqlarning ko'ngli xasta,
Qirg'in bo'ldi baland-pastda,
Ot qo'ydi maydon ichinda.

¹ Xob — uyqu.

² Ob — suv. Bu yerda ko'z yoshi ma'nosida.

Otlar kelar og'zin ochib,
Nomard ketar andan qochib,
Go'ro'g'libek qonlar kechib,
Dushmanlarning qonin ichib,
Ot qo'ydi maydon ichinda.

Go'ro'g'li quv sherday bo'lib,
Dushmanlarman birday bo'lib,
Har yoqdan botirlar kelar,
Har ovziga ko'pik to'lib,
Surishar maydon ichinda.

Qilich, nayza shirqillashib,
Miltiqlar ham pirqillashib,
Qo'rqoq qochar zirqillashib,
Kiyikdayin dirkillashib,
Botirning g'ayrati toshib,
Ot qo'ydi maydon ichinda.

Uzangilar sharqillashib,
Qonlar oqar g'arqillashib,

Mardlar qo'lida xanjari,
Oy tuqqanday yarqillashib,
Ot qo'ydi maydon ichinda.

Dushman o'ldi to'p-to'p bo'lib,
O'lik xirmoni ko'p bo'lib,
Yanchildi xirmon ho'p bo'lib,
Qirildi maydon ichinda.

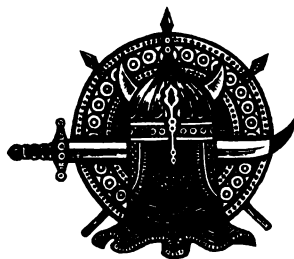
Bédov otlar og'zin ochdi,
Qirq yigitlar olov sochdi,
Bundayin zo'rlikni ko'rib,
Dushman bu ishga tan berib,
Ortiga qaramay qochdi.

Bir tarafdin Go'ro'g'lixon,
Bir tarafdin Hasan chopson,
Bir tarafdin qirqta jonon,
Ot qo'ydi maydon ichinda.

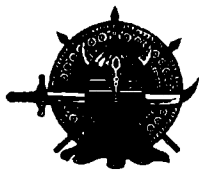
Ana endi dushmanlar to'p-to'p bo'lib, hammasi har yerga qochib ketdi. Bu ishga Jondorpuch kampir hayron bo'lib, Go'ro'g'libekning oldiga kelib: "Endi sizlarning zo'rliklaringizga tan berdim, qizlarimni ham sizlarga topshirdim", — dedi.

Go'ro'g'libek qirq yigitga qirq qizni nikohlab berdi. Jondorpuch kampirni Hasan chopsonga berdi. Jondorpuchning qulog'i teskari bitgan, ayyorligi haddan o'tgan, ikki betidan go'shti qochgan, manglayidan tarlon ochgan kampir edi. Qirq yigit qirq qizni otlariga mingashtirib oldi. Jondorpuch kampir ham eshagi-ga teskari minib, Hasan chopsonning orqasidan keta berdi. Hammasi Chambilga qarab ravona bo'ldi. Yo'l yurib, ozgina emas, mo'l yurib, hammalari Chambilbeliga, Taka-Yovmit eliga yetib bordi. Hasan chopsonni darvozabon qilib qo'ydi, Jondorpuchni ayyorboshi qilib qo'ydi. Qirq yigitlar ham xotinlik bo'ldi, olacho'mpich ot Go'ro'g'liniki bo'ldi.

Go'ro'g'lining to'rtta tulpor oti bor edi. Birovi G'irko'k, birovi Jiyrongush, yana birovi Majnunko'k, olacho'mpich bilan to'rtta bo'ldi. Qirq yigitlar Go'ro'g'li quv bilan davr surib yura berdi. Shu bilan Go'ro'g'lining Qirq yigiti qirq qizlarni olib, murod-u maqsadiga yetdi¹.

¹ Doston 1946-yilning 24-iyulida shoir og'zidan Hojiya Shokirova tomonidan yozib olingan.

HASAN KO'LBAR

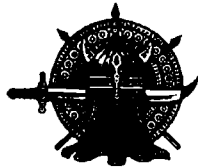
Chingiston mamlakatida Hasan bo'lg'or, Hasan ko'lbar degan akali-ukalilar bor edi. Ammo Hasan bo'lg'orning bo'yi shu odamlarning bo'yiday bo'lib, ko'p qatori tirikchilik qilib ketdi. Hasan ko'lbar to'rt yasharidayoq katta odamlarday bo'lib, kundan kunga o'sib keta berdi. Uning ota-enasi kiyim va ovqat topib bera olmay: "Faqat podsholikka keraksan", — deb eltib podshoga berdilar. Podsho uni: "Urush bo'lsa, urushga solaman", — deb kiyimini, nonini berib boqa berdi. Uncha-muncha ovqatga qorni to'ymagani uchun podsho ko'lbar deb laqab qo'ydi. Oradan ko'p yillar o'tib, urush bo'lmadi. Chingiston podshosi hisoblab ko'rsa, o'n yilda uch ming olti yuz yillik yilqini yebdi. "Urush qilaman, deb qilgan foydangdan o'rgilay", — deb Hasan ko'lbarni Chingiston podshosi quvalab yubordi. Undan keyin Hasan ko'lbar Hashtarxon podshosiga kelib, xizmat qilishini aytib arz qildi. Hashtarxon podshosi: "Chingiston katta mamlakatning podshosi boqa olmaganda, men boqa olarmidim", — deb quvalab yubordi.

Shuytib, Hasan ko'lbar Hafdarxon, Gurjiston, Farang, Rum, xullasi, yer yuzidagi podsholarning bari-ga ham bordi. Juda himmati balandlari bir yil, bo'lmasa, bir oy, yarim oy boqib: "Sen foydasidan zarari ko'proq tegadigan odam ekansan", — deb quvib yubora berdilar. Shu ahvolda Hasan ko'lbarning xizmat qilmagan podshosi va panoh istamagan begi qolmay, qartayib qolib, oxiri Xunxorshohning shahriga kelib, o'zining boshidan o'tganlarini, agar kiyimdan, ovqatdan yordam berib tursa, har qanday dushmani bo'lsa, urushib, o'ch olib berishini aytib, Xunxorshohga arz qildi. Xunxorshoh Hasan ko'lbarni bir-ikki hafta boqib ko'rdi. Qarasa, ko'ylagiga uch yuz qarich bo'z, ishtoniga yana shuncha, telpagiga yuz qo'yning terisi, kovushiga kamida yuz tuyaning terisi, ovqatiga bo'lsa, har kuni bir tuya, bo'lmasa, bir yilqi ketar ekan. O'zi bir issiq nonga xasislik qilib, qattiq nonni ivitib yeb yurgan Xunxor: "Bir balosi bo'lmasa, shuncha jasadi bilan biror podshohning qo'lida qolar edi-da. O'zi landaxo'rtob, bukri, lapashang, quruq ovqat bilan kiyimga toboni boboy ekan. Bu o'zimni yeb ketishdan ham toymaydi", — deb quvalab yubordi. Undan keyin bechora Hasan ko'lbar Xurosonga Harishoh oldiga bordi. Harishoh unga Go'ro'g'li sulton va Chambilning xabarini berdi.

Bir kun Hasan ko'lbar Go'ro'g'li sultonning mayxonasiga kirib kelib, Go'ro'g'li sultonga boshidan o'tgan kunlarini aytib, endi Go'ro'g'li sultonga xizmat qilmoqchi bo'lib kelganini arz qildi. Go'ro'g'li sultonning Hasan ko'lbarga rahmi kelib, mayxonasidan joy berdi. Hasan ko'lbar bir-ikki kun mayxonada bo'ldi. Poygakni oldi. Eshikdan kelgan qancha taom bo'lsa, to'rga yubormay, bir o'tim qilib, taboqni qaytarib yubora berdi. To'rga taom o'tmay, qirq yigitning ishtaholari karnay bo'lib, mazasi qocha berdi. Buni Go'ro'g'li sulton bilib, Hasan ko'lbarni turkman cho'lga chiqarib: "Har kuni insof bilan Xunxor betdan kelayotgan savdogarlarning tuya-yilqilaridan bitta tutib olib, yey ber. Bitta-yarimta josusni ko'rsang ham, tutib ye. Chambildan biror besar chiqsa, Go'ro'g'li sultonga tutib keltirib ber. Oyog'ingga choriq, ustingga po'stin qilib beriladi", — deb qo'ydi. Shunda Hasan ko'lbar Chambil atrofidagi cho'llarda, jarlarning soyasini makon qilib yuradigan bo'ldi. Shuytib, Hasan ko'lbarning so'nggi qarilik kunlari turkman cho'lida o'tdi¹.

¹ Shoimring ta'kidlashicha, boshqa bir rivoyatda, Hasan ko'lbar avval dev edi. Xo'jayi Xizirning karomati bilan odam bo'lib, turkman cho'lida qoldi, deyilgan.

AVAZXON

Ammo roviyoni axbor, noqiloni osor, muhaddisoni oston, doston, bo'ston va hushi chinon, xirmoni suxon, o'tgan zamonda bo'lgan bir necha hangomachi baxshilar rivoyat qilishib ayturlarki, Turkunga Og'alibek xon bo'ldi. Undan keyin Jig'alibek xon bo'ldi. Undan keyin tilla jig'asi boshida, qirq yigiti qoshida, Xoldor mahram yonboshida Go'ro'g'libek sulton bo'ldi. Go'ro'g'libek turkman yurtiga sulton bo'lib, Ko'hi Qofdan Misqol parini, Irambog'dan Og'a Yunus parini, Hindistondan Gulnor parini olib kelib, davron surib, Vayangandan Hasanxonni keltirib, o'ziga o'g'il qilib, qirq yigitiga kosagul qilib, qirq yigit bilan mayxonasida may ichib, kayf-safo qilib yurar edi.

Kunlardan bir kun Chambilga bir qari boboy baxshi kelib, har kimning mehmonxonasiga qo'nib, doston aytib, pul yig'ib yura berdi. O'zi ham shu vaqtlari Chambilda uch yuz oltmish mehmonxona, bir yuz yetmish boloxona bor edi. Baxshi boboning kelganini Go'ro'g'li sulton ham eshitib: "Ul baxshi bizning mehmonxonaga ham kelib, bir hangoma qilib bersa", — deb o'ylab yurdi. Oradan ko'p kun o'tib, baxshi boboning navbati yetib, Go'ro'g'li sultonning mehmonxonasiga kelib tushib, kechasi Go'ro'g'li sulton katta ziyofatlar aylab, bir boshqasi o'tirish tashkil qildirib, bir yoqdan may suzilib, aliyor aytilib turdi. Shunda baxshi bobo gulxanning labida o'tirib, elu yurtning egasi, mamlakatning chegasi sovut-to'nni yoqasi Go'ro'g'li sultonning shashti qaytmasin, balki davlati bundan ham ziyoda bo'lsin, deb bir piyola mayni olib ichib turib, do'mbirasining qulog'ini chingillatib toblab, torlarini tarang qilib, avval Go'ro'g'li sultonning shu o'tirishining sha'niga qarab, bir terma aytib, baxshi bobongiz nima derdi:

Majlis ahli xurram bo'lar,
Majlisning bo'lboli bo'lsa.
Soqilarga saqo bo'lgan —
Soqi kosaguli bo'lsa.
Bu majlisni baland ko'rdim,
Barchani mayga band ko'rdim.
Boshqalarga pisand bo'lsa,
Menga ham ha-pisand ko'rdim.
Shunda Avaz sulton bo'lsa.
Sulton ekan, bunda sulton,
Sulton desa, toza sulton,
Haybatli tarafsiz polvon,
Hay attang-a bir kamligi —

Yo'qdir bunda Avaz o'g'lon,
Bu majlislar bir cho'liston,
Bol Avazdan xoli bo'lsa.
So'zlab berar menday baxshi,
So'z bo'lar majlisning naqshi,
Avazxonsiz majlisingdan,
Sahrodagi soya yaxshi,
Salqingina hili bo'lsa,
Bu so'zimni olmang og'ir,
Baxshi bobong emas sag'ir,
Avaz tuyg'un, Avaz olg'ir,
Ul Go'ro'g'li o'g'li bo'lsa.

Baxshi bobongiz yana Avazxonni ta'rif aylab, nima dedi:

Bo'y desang bo'y, o'y desang o'yi bor,
Bodom qovoq, muloyim xuy anda bor,
Qirq yigitlar, arg'umoqlar senda bor,
Farzand bo'lsa senga Avaz, Go'ro'g'li.

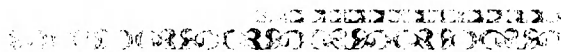
Talab aylab xizimatingga keltirsang,
Qirq yigitman sozu suhbat qildirsang,
Uning qo'liga tilla kosa oldirsang.
Gul bo'lsa majlisga Avaz, Go'ro'g'li.

Barcha tursa jon deb chorlaganicha,
Kiygizsang zarbobdan to'nlar taniga,

Bunday oliy majlisingning sha'niga,
O'rtada o'tirsa Avaz, Go'ro'g'li.

Avaz dedim, Avaz behisht g'ilmoni,
Ko'rganda bahr olar odamning joni,
Qirq yigitning suhbat tuzgan zamoni,
May uzatsa anda Avaz, Go'ro'g'li.

Baxshi bobong so'z kelganda so'zlaydi,
Yaqin emas, yiroqlarni ko'zlaydi,
Avazning bo'lishin shunda tilaydi,
Undan keyin kelib doston kuylaydi.

Baxshi bobo soʻzini tamom qilib, doʻmbirasini beliga qistirib, mayxonadan tashqariga chiqib, keta berdi. Shunda Goʻroʻgʻli sulton va qirq yigit baxshi boboning harakatiga hayron qolib: “Nima balo, bu baxshi bobo baxshi emas, bir xabarchi elchimikan”, — deb Goʻroʻgʻlibek sulton qirq yigiti va Xoldor mahramga: “Sizlar toʻxtab turinglar-chi, men oʻzim chiqib, u baxshi surat xabarchidan soʻray. Qani nima maqsadda Chambilga kelib yurgan ekan”, deb Goʻroʻgʻli sulton tashqariga chiqib, ketayotgan baxshi bobosining orqasidan yetib borib, baxshi bobosiga qarab, Avazxonni soʻrab, bir soʻz dedi:

Avaz deding meni, hayron aylading,
Taʼrifidan turfa-turfa soʻylading,
Meni uning savdosinda boylading,
Ayt makonin, qayda boʻlar Avazxon?

Yarashiqqa zarrin poʻta oʻrayman,
Soʻzni soʻzga uyqoshtirib qurayman,
Asli turar makonini soʻrayman.
Ayt makonin, qayda boʻlar Avazxon?

Qiydirib aytgansan bir necha doston,
Hangoma-suhbatni aylabon boʻston
Bor boʻlsa ul oʻgʻlon agarda rostdan,
Ayt makonin, qayda boʻlar Avazxon?

Koʻnglimga joy boʻldi aning havosi,
Aytmasang, boʻlarman vaslin gadosi,
Qay shahar, elatda aning maʼvosi,
Ayt makonin, qayda boʻlar Avazxon?

Endi mening boʻlmas sabru qarorim,
Befarzandman shuytib, yoʻqdir madorim,
Bu ishda yoʻqdir oʻz ixtiyorim,
Ayt makonin, qayda boʻlar Avazxon?

Qayerda boʻlsa ham ani izlayin,
Yaqin emas, olislarni koʻzlayin,
Goʻroʻgʻli der, endi turfa soʻzlayin,
Ayt makonin, qayda boʻlar Avazxon?

Bu soʻzni baxshi bobo Goʻroʻgʻli sultondan eshitib, Avazxonning aslini, naslini va barcha sifatlarini Goʻroʻgʻli sultonga bayon qilib, bir soʻz dedi:

Avval Avazxonni taʼrif aylayin,
Oftobday jamoli bordir Avazning
Oliy majlisning guli boʻlguday,
Qaddi barkamoli bordir Avazning.

Kecha-kunduz hozir Xunxor qoshida,
Tilladan murassa¹ jigʻa boshida,
Oʻzin soʻrsang, hali oʻn uch yoshida,
Ajab bir jamoli bordir Avazning.

Majlisning shaʼniga bir gul boʻlguday,
Qomatiga boqib dillar toʻlguday,
Orqasidan boqqan tikilab qolguday,
Qaddi barkamoli bordir Avazning.

Bu dunyoga kelib farzand koʻrmading,
Bola suyib oʻynatmading, kulmading,

Zoʻr boʻlsang sen, ani olib kelmading,
Oftobday jamoli bordir Avazning.

Shu Avazni eshittirdim oʻzingga,
Bir sultonsan, dushman tushmas izingga,
Olib kelib tutiyo qip koʻzingga.
Olma, anor, oli bordir Avazning.

Boshidan to qadam² ipor sasilgan,
Har tola kokili boblab kesilgan,
Tolasiga ming bir xushtor osilgan,
Ajab bir jamoli bordir Avazning.

Baxshiman, xoʻjaman soʻz ovozigga
Chertsam toʻrgʻay kelib qoʻnar sozigga,
Ishongin, Goʻroʻgʻli, aytgan soʻzimga,
Qaddi barkamoli bordir Avazning.

Baxshi bobo: “Ey Goʻroʻgʻli sulton, mening Chambilga kelib, baxshilik qilishimdan maqsad Avazxonning xabarini senga yetkazish edi. Asli meniki Xunxor yurtidan. Bir marta Avazxonning oldidan qirqib oʻtganimga Xunxorshohning yasovullaridan yetmish qamchi yeb, alamiga shu Avazxonning xabarini senga berib, Xunxor zolimdan Avazxonni ayirmoq qasdida shu yerlarga keldim. Har ishning uddasidan chiqsang, sen chiqasan. Endi men senga Avazning xabarini berib, oʻylagan shartimni ado qildim. Endi

¹ Bezatilgan.

² Boshdan oyoq.

menga mayxonangga borib, baxshilik qilib o'tirishga hojat qolmadi. Endi menga javob. Meni qirq yigitlarining oldida dovdiratib, sandiratib, ovora qilib, nima qilasan", — deb baxshi bobo do'mbrasini orqalab hayt, deb ketib qoldi.

Ana endi Go'ro'g'li sulton mayxonasiga qaytib kelib, soqining qo'lidan bir piyola sharob olib: "Mana bu sharobni kim mening qo'limdan olib ichadi", — deb bir so'z aytayotir:

Qani bizning pahlavonman deganlar,
Nabot ichib, qazi-qarta yeganlar,
Yigit bo'lib qo'rqmas nomin olganlar,
Talab soldim, mendan mayni kim ichar?

Mayni ichib mendan ko'ngli to'lguday,
Rustamdan ham ziyod sherdil bo'lguday,
Bu kosani tekin kosa demanglar
Xunxordan Avazni olib kelguday.

Bir gap kelar shu soatda dilimga,
Har tarafdin kelgansizlar qo'limga,
Soqi bo'ldim boqing arzu holimga,
Talab soldim, mendan mayni kim ichar?

Go'ro'g'li der turfa-turfa so'yayman,
Sozimga jo'r bo'lib qo'shiq kuylayman,
Bu sharobni mendan olib ichgandan,
Avazga borishni talab aylayman,
Talab soldim, mendan mayni kim ichar.

Mayni ichgan mast bo'p qaynab jo'shquday,
Necha-necha darbandlardan oshquday,
Bu kosani tekin kosa demanglar,
Xunxorshohning yo'llariga tushguday.

Go'ro'g'li gohlarda olamdan kechar,
O'ylasam, bu dunyong bulutday ko'char,
Naylayin, farzandim yo'qdir, yoronlar,
O'zim o'lgan kuni chirog'im o'char.
Avazxonni ul qib olsam, yigitlar,
Talab soldim, mendan mayni kim ichar.

Mayni ichib bahri-dilim ochguday,
G'ayrat qilib shirin jondan kechguday,
Bu kosani tekin kosa demanglar,
Xunxordan Avazni olib qochguday.

Go'ro'g'li sulton qo'lida may to'la kosaman ko'tarib uch marta qichqirdi. Yerdan sado chiqsa chiqdi, ammo qirq yigitdan sado chiqmadi. Go'ro'g'li sultonning so'zi, pok bo'lmasa, yerda qoladigan bo'ldi. Shunda yo'lbars bilakli, qoplon yurakli, urushga kerakli, tilla jig'a boshida, ayni o'n besh yoshida, qirq yigiti qoshida Hasanxon o'rnidan turib, Go'ro'g'li sultonning qo'lidan kosani olib, sharobni ichib, chirqillab mast bo'lib, Go'ro'g'li sulton otasiga qarab, bir so'z dedi:

Ota, bugun xizimatingni qilayin,
Har amringga qoyim maqom bo'layin,
Qirq yigitni qo'shsang mening oldimga,
Xunxordan Avazni olib kelayin.

Xunxordan Avazni olib kelayin.

Bedov minib o'yu qirda yelayin,
G'ayratim kelganda toshib to'layin,
Qirq yigitni qo'shsang mening oldimga,
Xunxordan Avazni olib kelayin.

Bu xizmatga qirq yigitni ko'ndirsang,
G'irko'kning beliga o'zim mindirsang,
Kashal bo'lmay, ota, ko'ngling tindirsang,
Yigitlarni qo'shsang mening oldimga,
Xunxordan Avazni olib kelayin.

Isfihon shahrida oldim ta'limdi,
Qirq yigiting hali menga ma'lumdi(r),
O'rganganman yetmish ikki bilimdi,
Yigitlarni qo'shsang mening oldimga,

Bu so'zlarni degan senga Hasanxon,
Chambilbelda o'zim tarafsiz polvon,
Aslo kashal bo'lma endi, otajon,
Yigitlarni qo'shsang mening oldimga,
Xunxordan Avazni olib kelayin.

Bu so'zni Go'ro'g'li sulton Hasanxon o'g'lidan eshitib, quvonib, ko'ylagiga sig'may ketib: "Ey, barakalla, o'g'lim Hasanxon. Qatorda noring bo'lsa, yuking yerda qolurmu, balli, o'g'lim. O'zingsan quvvatim, madorim", — deb Hasanxon o'g'liga qarab, bir so'z dedi:

Hasan o'g'lim, erligingni bildirding,
Ko'nglim topding bolam, xursand qildirding,
Dushmanim yig'latib, do'stim kuldirding,
Sen ekansan erka qo'zim Hasanxon.

Bu so'zlarni aytgan mendayin sulton,
Chambilda farzandim sendayin o'g'lon,
Amrim tutding, bolam, bo'ldim bearmon,
Sen ekansan erka qo'zim Hasanxon.

Talab qipsan qizilboshning eliga,
Mingin endi G'irko'k bedov beliga,
Bulbuldayin qo'ngan Chambil beliga,
Sen ekansan erka qo'zim Hasanxon.

Yakdona xoling bor oppoq yuzingga
Hukmronsan o'zing degan so'zingga,
Qirq yigitni hamroh qilgin o'zingga,

Go'ro'g'li sulton Hasanxon o'g'liga oq fotiha berib, Xunxor yurtiga borib, Avazxonni olib kelishga jo'nay berdi. Ana endi Hasanxon mayxonadan dalaga chiqib, qirq yigitga boqib: "Yigitlar, tayyor bo'linglar Xunxor yurtiga", — deb bir so'z dedi:

Qani endi bunda man-man deganlar,
Go'ro'g'lining cho-yu tuzin yeganlar,
Ot ko'tarib satta shavvoz bo'lganlar,
Mining otga, bundan Xunxor boramiz.

Haydang endi qizilbosh elatiga,
Xunxorday zolimning mamlakatiga,
Borliq dushmanlarning viloyatiga,
Mining otga, bundan Xunxor boramiz.

Haydang, do'stlar, g'alcha yovning yurtiga,
Qizilbosh chidarmi yurak o'tiga,
Tog'dan oshib ular muzofotiga,
Mining otga, bundan Xunxor boramiz.

G'ayratman mininglar bedov beliga,
Talab solib bundan Avaz uliga,
Qasd bilan o'tamiz yovning eliga,
Mining otga, bundan Xunxor boramiz.

Qizilboshning tomi cho'pkor, qalama,
Mard yigit dushmanidan o'chin olama,
So'zlagan so'zlarim uyqash-ulama,
Mining otga, bundan Xunxor boramiz.

Qizilboshning kiygan kiyimi qalami,
Xunxorshohning bo'lsin endi alami,

Bo'lib endi erka qo'zim Hasanxon.

Bedovni o'ynatib bellardan oshgin,
Dushmanlarning galasiga yondashgin,
Oq ko'ngilman berdim, bolam, fotiha,
Har nechuk g'animman borib bellashgin,
Bo'lib endi erka qo'zim Hasanxon.

Xunxor borib zo'rligingni bildirgin,
G'animlar bag'rini qonga to'ldirgin,
Fursat topib Avazxonni keltirgin,
Asli o'zing erka qo'zim Hasanxon.

Dushmanlarga bo'lib keldim men g'olib,
Qo'ymadim g'animni tursam qo'zg'olib,
Senday g'o'chchoq botir o'g'lim bo'lganda,
Men ham yotay yonbosh qo'yib, dam olib,
Go'ro'g'li o'g'lisan, qo'zim Hasanxon.

Sizga degan mard Hasanning kalomi,
Mining otga, bundan Xunxor boramiz.

Qirq yigit qirg'iyday chaqqon qiyilgan,
Hasanxonning qabatiga yig'ilgan,
Ha shunda bir tilla dobil qoqilgan,
Bedov otlar tosh tabladan chiqilgan.

Tol chibiqday bo'lib shunda hammasi,
Shiqirlab qo'llarda qilich, nayzasi,
Farmon bersa Hasanxonday mirzasi,
Bo'lmaydimi qirq yigitning arzasi.

Yag'rini yoziqdan kelgan Hasanxon,
Yigitlar ichida tarafsiz polvon,
Ostida o'ynaydi G'irko'kday hayvon,
Ustiga yarashib qirmizi alvon.

Shuytib Hasan mingan G'irko'k beliga,
Talab solib Xunxor podsho eliga,
Endi quloq soling shoir tiliga,
Kumish dasta qamchi oldi qo'liga.

Qo'lini har suvga ravon ayladi,
Bo'ling, deb shu damda farmon ayladi,
Qirq yigit ham o'rtan qo'lday choq bo'ldi,
Buralib bedovlar larzon ayladi.

Barilari kiygan cholbor banotdi,
Qamchi urib bedovlarin o'ynatdi,
Xoldor mahram chiqib berdi fotiha,
Shuytib satta shovvozlarni jo'natdi.

Hasan polvon bosh bo'lib,
Birday ko'zu qosh bo'lib,
Bir-biriga sirdosh bo'lib,
Xunxor qarab jo'nashdi,
Qirq birta yo'ldosh bo'lib.

Dol bedovlar orillab,
Shamolday bo'b shorillab,
Yigitlarning haybatiga
Turkman cho'li dirillab.

Popuk, nayza pirillab,
Ko'z ilg'ashmay zirillab,
Satta g'o'chlar jo'nadi,
Oqqan suvday shirillab.

Uzoqlarga angizlab,
Avazning elin izlab,
Bari birday shovvozlari,
Bedovni urib xezlab.

Uzoqlarga boqishib,
Suvday bo'lib oqishib,
Satta mardlar jo'nadi,
Bo'l-ha, bo'l-ha, bo'l deyishib.

Osmonda oy o'roqlar,
Makonida turoqlar,
Yo'l adasha yigitlar,
Oqshom oydan so'roqlar.

Ko'kda yulduz charaqlar,
Uzoqdan tog' taraqlar,
Taraqlagan gazalar,
Borgan sayin yiroqlar.

Bedov chopsa tuzalar,
Qamchi olgan uzalar,
Yaqin-yaqin kellarlar,
Son-sanoqsiz gazalar.

Ana shunda Hasanxon bilan qirq yigitlar Asqar tog'ining bir-ikki bildirgi balandligiga chiqib, naryoqda elaslanib turgan Badbaxt belini shunday qop-qora tuman bosib yotganini ko'rib, xuddi bir zo'r ajdarho-ning og'ziga yaqinlashib borayotganday, qirq yigit dir-dir titrashib qo'rqa berdilar. Nimaga deganingizda, Go'ro'g'li sulton ham har zamonda Xunxor yurtiga yov bo'lib kelsa, shu Badbaxt beliga qarar edi. Agar Badbaxt beli tuman bo'lmasa, Xunxorning yurtidan ko'p o'lja olib qaytar edi. Agar Badbaxt beli tuman bo'lsa, Go'ro'g'li sulton hech o'lja ololmay, quruq qaytar edi. Buni qirq yigit bir necha martabalar ko'rgan edilar. Shuytib, qirq yigit beshov bir, oltov bir bo'lib birlashib, orqaga qaytmoqchi bo'la berdilar. Bu voqeani Hasanxon bilib, qirq yigitga qarab, uzangiga oyog'ini tirab, bir so'z dedi:

Qichab borar otlari,
Birday bo'b qanotlari,
Yo'l-yo'lakay ko'rinib,
Turkmanning elatlari.

Quduq boshinda qovg'a,
Qo'sh yog'ochi qadovga,
Hasanxonman qirq yigit,
Xunxorga borar yovga.

Dashtda to'rg'ay bidirlar,
To'nda sizat sidirlar,
Ko'zigadi ko'zlarga,
Bo'gat-bo'gat adirlar.

O'rdak qo'nar ko'llarga,
Yigit qo'nar ellarga,
Qirq yigitman Hasanxon,
Oshdi necha bellarga.

O'balarga yondashdi,
Gaza, bandlardan oshdi,
Suxanvorning ilhomi,
Orqasidan ergashdi.

Shuytib, haydab yurgandi,
Chuv deb bedov surgandi,
Shoir so'zlar taxmindan,
Bo'lmasa kim ko'rgandi.

Ol-ol yurdi, ol yurdi,
Ozgina emas, mo'l yurdi,
Mard Hasanxon mard bo'lib,
Hafta choqli yo'l yurdi.

Ot chopilar baland bilan pastiga,
Quloq soling so'zimning payvastiga,
Hasanxon bilan qirq yigit yo'l yurib,
Yetib bordi Asqar tog'ning ustiga.

Bovar bilan balandlikka urindi,
G'ayrat bilan yiqqan etak turindi,
Asqar tog'ning tepasidan elaslab,
Qop-qora bo'b Badbaxt beli ko'rindi.

Siz emasmi mard yigitlar g' o' chchog' i,
Mard bo' lgan qaytarmi ma' raka chog' i.
Bir tumanli belda qo' rqqan yigitga,
O' rasa, lozimdir xotin lachagi.

Baland tog' bo' larmi tumandan xoli,
Shumikan, do' stlarim, yigitlik holi,
Bir tumanli beldan qo' rqqan yigitlar,
O' rasa, lozimdir xotin ro' moli.

Muxannas' degani shunday bo' larmi,
Bir tumandan kishi qo' rqib qolarmi,
Qirq yil qirg' in bo' lsa, ajal yetmasa,
O' zidan o' ziga odam o' larmi?

Yigit bo' lib qamchi ushlab qo' llarga,

Ko' mak bo' lib qancha nozli dillarga,
Shu yurakman navkar bo' lib sultonga,
Qaytib borasizlar o' zga ellarga.

Baland o' ynaydi osmonning oyi,
Qo' rqqanlarga bormi uning parvoyi,
Buytib sizlar navkar bo' lib yurguncha,
Hayf ekan Go' ro' g' lining noniman choyi.

Hali ham mard bo' lib orqa qaytinglar,
Bekbachchaman, menga qulluq aytinglar.
Qo' rqinchlik bahridan, do' stlar, o' tinglar,
Mardonalik yo' llarini tutinglar.
Shundan shunga kelgandan kay, yoronlar,
Xunxordan Avazni olib ketinglar.

Ana shunda Hasanxon G'irko'kning jilovini burib, qirq yigitga boqib, do' stlar, qaytinglar, deb turibdi. Lekin qirq yigit qaytadimi? Shibirlashib: "Ey, Hasanxon Go'ro'g'li sulton bo' larmidi. Yuring, qaytayik, Badbaxtni beli tuman ekan, deb Go'ro'g'li sultonga aytayik", — deyishib, turtkilashib, bir-biri bilan imlashib, beshov bir, oltov bir bo' lishib, Asqarning bavriga qarab, Hasanxonning so' ziga quloq solmay, qayta berdilar. Barchasi qaytib ketib, bir o' zi qolibdi. Oxiri Hasanxon nochor ham o' ylab: "Bir bolalik qilib, shunday zo' r shahanshoh Xunxor zolimning qo' lidan Avazxonni olib kelaman, deb nega buytib xom kalla bo' lib, chuchchi barakni² xom sanab yuribman", — deb turib-turib qo' rqib, vahima bosib, yigitlarning qo' rqqoligi bunga ham yuqib, hovri past bo' lib, bu ham G'irko'kning jilovini orqaga burib, qayta berdi. Go'ro'g'li sulton har kuni tiramaning³ kayfiga chortog'iga chiqib, Xoldor mahram bilan nasha qilib, nashaning ustidan yumshoq qovunlarni kosa qilib, yeb o' tirar edi. Bir kun qarasa, uch otlar bir, to'rt otlar bir bo' lib, qirq yigit kelayotir. Go'ro'g'li sulton darrov, qani, nima gap, deb Xoldor mahram bilan otlarib, qirq yigitlarning oldidan chiqi berdi. Buni ko' rib qirq yigit uyalib, Go'ro'g'li sultonning oldidan boshini yerga solib, indamay, chip-chip terga botib, xijolat tortib, o' ta berdilar. Hammadan keyin Hasanxon shunday gazadan oshib, Go'ro'g'li sulton otasining oldidan chiqib, o' zini G'irko'kning ustidan yerga tashlab: "Ota, mening gunohimni kechir", — deb bir so' z dedi:

Qirq yigitlar yo' lida bo' lib sababkor,
Shu marta olmadi ovimiz baror.
Bekorangi bo' lmas ishga talab qip,
Jonim ota, senga bo' ldim gunohkor.

Badbaxtni bellari ekan tuman deb,
Avazni keltirmak bizga gumon deb,
Xunxor borgan kishi topmas omon deb,
Qirq yigitlar yo' lida bo' lib sababkor,
Jonim ota, senga bo' ldim gunohkor.

Sultonim, o' zingdan tortdim xijolat,
Xijolat ustiga etmagin murtad,
Sendan turur karam, shafqat, muruvvat,
Qirq yigitlar yo' lida bo' lib sababkor,
Jonim ota, senga bo' ldim gunohkor.

Katta ketdim, o' z holimni choqlamay,
Qaytib keldim, degan so' zim oqlamay,
Hasanxon der choyu tuzing haqlamay,
Qirq yigitlar yo' lida bo' lib sababkor,
Jonim ota, senga bo' ldim gunohkor.

Shunda Go'ro'g'li sulton Hasanxon o' g'liga: "Ha, zarari yo' q, o' g'lim. Baliqning tirikligi suv bilan bo' lsa, mening tirikligim sen bilan, bolam. Sen Majnunko'kni minib Chambilga qayt, G'irko'kni menga ber. Hech kim mening bilan ergashmasin. Men Avazni olmay, qaytmayman", — deb G'irko'kka minib olib, Hasanxonga buyurib, yov-yarog'ini uydan ketirtirib, qani, Xunxorning qo' lidan Avazni olib kelmaganimni

¹ Xunasa.

² Chuchvarani.

³ Kuzning.

ko'ringlar, deb jo'nab ketdi. Xoldor mahram bilan Hasanxon Go'ro'g'li sultonning orqasidan uch toshlar chamasi ergashib bordilar. Shunda Go'ro'g'li sulton Hasanxon bilan Xoldorxonga qarab, uzangiga oyog'ini tirab, qaytinglar, menga yo'ldosh kerak emas, deb bir necha joydan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

Har kishi ishonsa kuchga, bilakka,
Dushmanlar yurtiga boradi yakka,
Chambil borib damingni ol, Hasanxon,
Bu safar lozim emas mendan bo'lakka.

G'irko'kim o'ynasin tog'larda dirka,
Orqada berk turib kuchingni tirkka.
Davlatimning soyasida, Hasanxon,
Chambilda o'tirgin sen bo'lib erka.

Zo'rligim ko'rsatib, bo'lganman sulton,
O'lgancha dunyoda suraylik davron.

O'rnimda hukmdor bo'lib Chambilga,
Sen ham qolgin o'z joyingda, Xoldorxon.

G'irko'kim o'ynatib Badbaxt beliga,
Yolg'iz o'zim boray dushman eliga,
Quloq sol do'stingning aytgin tiliga,
Sen ham qolgin o'z o'ringda, Xoldorxon.

Ot o'ynatib chiqay Badbaxt tog'iga,
Tan beraman G'irko'k shoshti-doviga,
Qoyil qoling Go'ro'g'lining oviga,
Chambil borib orom olgin, Xoldorxon.

Go'ro'g'li sulton G'iro'tiga qamchini bosib, orqasiga qaramay keta berdi. Hasanxon bilan Xoldor mahram noiloj bo'lib, orqalariga burilib, qayta berdilar. Endi Go'ro'g'li sultondan eshiting.

Go'ro'g'li sulton shu yurganicha yurib, hech bir manzil-makonda to'xtamay, Asqar tog'iga tarmashib, balki undan ham oshib, Badbaxt beliga chiqib bordi. Go'ro'g'li sultonning Chambildan chiqayotganida katta ketgani uchun Badbaxt belining ustida oldidan xudoning yetmish ikki balosi to'sib chiqa berdi. Shunda Go'ro'g'li sulton bu sirni ko'rib, Xizir bobosiga sig'inib, bir so'z dedi:

Shundaylarda G'ovsul-G'iyos,
Xizir bobo, bergin madad,
Boshimga ish tushganlarda,
Sheridargoh, bergin madad.

Ota yetuv bermagan,
Ilmu odob ko'rmagan,
Do'ng bo'yin bandaman,
Men ro'siyo, bergin madad.

Og'zim qursin beo'lchov,
Doim ishim bo'lganga dov,
Sari bobom bunda payrov,
Qora bobo, bergin madad.

Chiqdim Badbaxtning beliga,
Boray deb Xunxor eliga,
Balolaringning qo'liga,
Otma, xudo, bergin madad.

Xato qildim ketib katta,
Endi tilim munojotda,
Biqib yotgan har bo'g'atda,
Yotmish balo, bergin madad.

Go'ro'g'li qolmasin hayron,
Qo'lim tutgin, Qodir mavlon,
Izlaganim Avaz o'g'lon,
Xatarlardan bergin madad.

Nariroqqa qarab, bir to'da ko'k chodirlarni ko'rib, G'irko'kni shu ko'k chodirlarga qarab haydabdi. Shunda oldidan Xizir Ilyos, G'ovsul-G'iyos, o'n bir imom, qirq chiltonlar chiqib: "Ey, shoshma, Go'ro'g'li sulton, o'zingsan mardu maydon. Sen Chambildan chiqayotganingda katta ketganliging uchun oldingdan yetmish ikki balo ko'ndalang bo'lib chiqqan edi. Bizlar kelib barchasini tarqatib yubordik. Ana, atrofingga qara. Xuddi tuman tarqalganday balolar ko'chib borayapti. Endi qo'rqma, Go'ro'g'li. Avazxonning aslini bilsang, Bulduruq qassob deganning o'g'li bo'ladi. Yetti yashar pillasida bolalar bilan o'ynab yurganida, Xunxorshoh ovdan kelayotib, Avazxonga ko'zi tushgan. Avazxon olma yuzli, quralay ko'zli, bir suluvgina yulduzi issiq bola bo'lganligi uchun Xunxorshoh bolani o'zining suhbatiga loyiq ko'rib, bolalardan: "Bu kimning bolasi", — deb so'raganda, bolalar: "Shu yerlik Bulduruq qassobning bolasi", — deb javob berganlaridan keyin, oradan bir-ikki kun o'tib, Xunxorshoh zo'rligini bildirib, hukmini ravon qildirib, Avazxonni oldirib, o'rdasiga keltirib, o'ziga mahram qildirib qo'ygan. Bulduruq qassobni bo'lsa, jami

Xunxordagi qassoblarga bobo qilib qo'yibdi. Avazni Xunxor shohning oldidan olib chiqmoq juda qiyin. Ammo "Qiz palaxmonning toshi", deb bir sabab bilan turkmandan Guloyim degan qiz shu bulduruq qas-sobga tushgan. Avazxonning enasi ana shu Guloyim bo'ladi. U turkmandan ketayotganida, Qo'ng'irboy degan yosh bir ukasi bor edi. Endi sen shu Qo'ng'irboy bo'lib borsang, Guloyimni ko'rsang, Avazxonni qo'lga olsang", — deb bir necha sipohilik ta'limlaridan berib, Xizir bobosi shu belda Go'ro'g'li sultonga fотиha berib qoldi.

Ana endi Go'ro'g'li sulton Badbaxt tog'idan oshib, bunday qiyalab Hazar dengizga yaqin atrofdan tushib, juda bir ovqat yegisi kelib qolib, cho'ponlarning matkatagiga¹ burilib, shu yerda joy bersanglar, bir kecha qo'noq bo'lib ketsam, — deb cho'ponlarga qarab, bir so'z dedi:

Loluvlashgan qizilboshli cho'ponlar,
Mehmon keldi, marhabochi bormidir.
Jangal ichra otarin surib yurganlar,
Qo'noq kelsa, marhabochi bormidir.

Chiqinglar, ey do'stlar, tushib o'taman,
Ko'nsanglar, bir kecha shunda yotaman,
Ko'nmasanglar, bir choy ichib ketaman,
Mehmon keldi, marhabochi bormidir.

So'ylash, deb turgan menday bek bo'lar,
Jo'mard odam mehmon kelsa, tik bo'lar,

Horiganning qad-qomati buk bo'lar,
Mehmon keldi, marhabochi bormidir.

Odam sig'mas matkatakklar tormidir,
Matkatakning oldi-beti jarmidir,
Cho'ponlar mehmonga do'st-yormidir,
Mehmon keldi, marhabochi bormidir.

Cho'ponlarning ko'targani do'q bo'lar,
Do'q ichgan cho'ponlar sog'lab sho'x bo'lar,
Choy puling so'rasang, bizdan naqd bo'lar,
Mehmon keldi, marhabochi bormidir?!

Bu so'zni cho'ponlar Go'ro'g'li²dan eshitib, hech tiliga tushuna olmay, oxiri kallalarini chayqab, bil-tanglashib, matkatakiga kirib ketdilar. Go'ro'g'li sulton otidan tushib, G'irko'kni bir daraxtga bog'lab, qani, bular nima qilishayotgan ekan, deb matkatakka kirsang, besh cho'pon bir to'qlini pishirib, katta bir choro toboqqa suzib olib, endi yemoqchi bo'lib turgan ekan. Go'ro'g'li sulton ham hov yo'q, dov yo'q, go'shtdan olib yey berdi. Bir pilla cho'ponlar qarasa, bu kelgan odam har olganda nimcha go'shtni olib og'ziga solib, pochirlatib, suyagini ham chaynab, maydalab yuborib, moyini shimib, bu yog'ini matkatakdan dalaga qara-tib tuflab yuborayotir. To'qlining go'shtining barakasi qochib, o'pirilib, ozayib borayotir. Buni ko'rib, cho'ponlar o'z tillarida chiyillashib, bu yovmit go'shtning barini quritdi, o'zimiz to'ymay qolamiz, deyi-shib, bir xili mushti bilan, bir xili tayoq bilan Go'ro'g'li sultonni boshing demay, ko'zing demay, ura berdi-lar. Lekin Go'ro'g'li sulton cho'ponlarning urganiga parvo ham qilmay, bir to'qlining go'shtini joylik tushirib olib: "Qani, endi qo'llaringning qichuvi qondimi, urib bo'ldinglarmi, yo bo'lmasa, matkatak-patkaklaring bilan qo'shib ag'darib tashlayinmi", — debdi, cho'ponlar undan badtar chiyillashib, Go'ro'g'li sultonni yasay berdi. Shunda Go'ro'g'li sulton qarasa, matkatakning chekkasida bir qorin tuy-much² turgan ekan. Qorinning og'zini ochib olib, bir boshidan yeb tamom qilib, bir nav qavzlanib olib, endi qizib, cho'ponlarni qaytarib barini uribdi, cho'ponlar dodlab matkatakdan dalaga qochib chiqdilar. Shunda ostida ko'kkina yo'rg'a, xurjinginasi to'la, ko'kkina chakmanli Gambik cho'pon kelib qolib, uzangichasi-ga oyoqqinasini tirab, Go'ro'g'li sultonga qarab, taltayibgina bir so'z dedi:

Ol-ol bo'lsin, ol-ol bo'lsin, ol bo'lsin
Yeganing go'sht bo'lsin, oshing bol bo'lsin,
Ko'k ot minib ko'kda yurgan sipohi,
So'rayman, so'rayman, sizga yo'l bo'lsin?

Po'latdandir sari yoyning chegasi,
Bulduruqdir bu mollarning egasi,

Bu yer bo'lsa mamlakatning chekkasi,
So'rayman, so'rayman, sizga yo'l bo'lsin?

Bu yerlar bir kengish yaylov bo'ladi,
Har bir soyi qo'ra qo'yga to'ladi,
Bu yerlarga mol yo'qotgan keladi,
So'rayman, so'rayman, sizga yo'l bo'lsin,
Sipohi ismingiz nima bo'ladi?

¹ Cho'ponlarning yalpoq tosh bilan ustini yopib qo'ygan chaylachasi (*Baxshi izohi*).

² Tuzoq qilib qovurilgan go'sht (*Baxshi izohi*).

Gambik der men o'zim cho'ponlar boshi,
Bo'ynimda ularning noniman oshi,
Adashib bu yerga, ey, kelgan kishi,

So'rayman, so'rayman, sizga yo'l bo'lsin,
Kelganning bitadi o'zimdani ishi.

Shunda Go'ro'g'li sulton qarasa, bir gambikkina' cho'pon, yo'l bo'lsin, deb turibdi. Go'ro'g'li sultonning achchig'i tarqalib: "Ey, ko'p bemaza cho'ponlaringga yo'liqib qoldim. Bari beadab o'sgan cho'ponlar ekan. Sipohi bilan barobar bo'laman, deb bari o'z gunohi o'zi bilan tayoq yeydi. Men albatta bu yerga quruq kelganim yo'q. Ana betda mening otam Bulduruq qassobdan oltmish qo'yni foyda sherikka olib boqqan edi. Bir-ikki yilning ichida oltmish qo'y ko'payib mingga yetdi. Shuning besh yuzini otam menga topshirib, shu qo'ylarni sen Bulduruq qassobga eltib ber, bo'ynimdan soqit bo'lsin", — dedi. Bir cho'ponim qo'ylarni narigi soy bilan haydab borayotir. Bulduruq qassob qo'ylaridan xabar olgani chiqqan emish, deb eshitgan edik. Shuytib, men bu yoqqa burilib kelgan edim. Bilsam, sening kelayotganingni birov ko'rib, Bulduruq qassob deb xabar bergan ekan. Ana endi desang, jo'ra, shu otim bilan, shu sipohi kiyimlarim bilan Bulduruq qassobning oldiga qanday borishimning hisobini topmay qoldim. Mening bu ot, to'nlarimni olib, saqlab tursang, menga Bulduruq qassobning oldiga borib kelganimgacha shu uyingdagi bosma chakmaningni berib tursang", — desa, Gambik cho'pon: "Bu chakmanni bilasanmi, buni yigirma ikki tangaga olganman. Senga berib bo'pman bu chakmanni, sipohi bo'lsang, o'zingga, menga nima. Bulduruq qassob har nimani ko'ngliga oladigan odamning xilidan emas. Borsang, ana shahar, o'n toshlik yo'lda ko'rinib turibdi", — deb nosini chekib turibdi. Go'ro'g'li sulton qarasa, bu Gambik cho'pondan ish bitmaydiganga o'xshaydi. Yo'lda boshqa biror joydan ishimni to'g'rilab olarman, deb Xunxor shahriga qarab keta berdi. Yo'lda bir chaylada uchta akali-ukalilar bitta qovunni uch kosa qilib: "Seniki katta bo'ldi, meniki kichkina bo'ldi", — deb janjallashib yotibdi. Go'ro'g'li sulton o'tayotib: "Hay, yigitlar, shaharga qancha yo'l qoldi", — desa, ular: "He, mahmadana, shu vaqtgacha shaharni bilmagan qanday ahmoqsan", — deb taytulushlik qilib, yana o'zlari qovunga talasha berdilar. Go'ro'g'li sulton: "Bunday taytulushlardan shaharni so'ragan men ahmoq", — deb naryoqqa qarab o'tib keta berdi. Taxminan Xunxor shahriga besh toshlar qolganda, mingta choqli semiz qo'ylarni boqib yurgan bir cho'pon boboga ko'zi tushib qolib, shunday burilib borib, cho'pondan yo'l so'rab, bir so'z dedi:

Tumanli qor ekan tog'larning beli,
To'kilibdi bunda o'lanlar guli,
Uzoqdan keluvchi men bir yo'lovchi,
Qanchalik yo'l qoldi Xunxorning eli.

Gapirsa, ochilar odamning bahri,
Tumtaygan kishining ko'p bo'lar qahri,
Uzoqdan kelaman bo'lib yo'lovchi,
Bobo, qanchalik yo'l Xunxorning shahri.

Ora yo'lda old-ortima qarayman,
Savlat bilan shomurtimni bo'rayman,
Uzoqdan kelaman bo'lib yo'lovchi,

Bobo, sizdan shahar yo'lin so'rayman.

So'zlagan so'zlarim so'zning sarasi,
Buldiraydi, ko'rinadi qorasi,
Uzoq ekan bu tog'larning orasi,
Toliqib kelaman bo'lib yo'lovchi,
Qanchalik yo'l qoldi Xunxor darasi.

Yo'l kezuguvchi bir yo'lovchi bo'laman,
Juda uzoq elatlardan kelaman,
Shahar olis bo'lsa, kun ham kech bo'ldi,
Ko'nsang senga mehmon bo'lib qolaman.

Bu so'zni eshitib, Cho'pon bobosi achchiqlanib: "Hay, yo'lovchi, hali seni yo'ldan adashgan desam, sen bahona qilib menikida qolib, kechasi qo'ylarimni o'g'irlab haydab ketmoqchisan. Ha, bilasanmi, hali men kimman. Men Xunxor yurtida nomi chiqqan Bulduruq qassobning cho'poni bo'laman. Orqam zo'r, esingning borida shaharga jo'nab qol", — deb tayog'ini ko'tarib, Go'ro'g'li sultonga qarab, o'dag'aylab kela berdi. Aslida Bulduruq qassob so'yadigan satta bo'rdoqi qo'ylarni shu boboyga boqtirib qo'yar edi. Shaharga yaqinroq joylarda boqib, har zamonda Bulduruq qassobga yigirma, o'ttiz qo'y haydab borib berib

¹ Yoshlikda dardga uchrab, qorni duppak bo'lib, o'smay qolgan odam (*Baxshi izohi*).

yurar edi. Bu boboyi qurg'ur: "Ishq mijozi ishq haqiqiyga eltib qo'yar emish", degan tutumda ruhbozlik qilib, cho'ponligiga haq olmasa ham, har zamonda Avazxonning bir diydoriga qarab, mast bo'lib yuradigan edi. Shunda Go'ro'g'li sulton Cho'ponning avzoini buzuv ko'rib, G'irko'kdan tushib, cho'ponga ko'zini olaytirib, sillasini qotirib, yerga chalqarta qilib yotqizib, kiyimini shilib olib, uning ko'krigidan G'irko'kni bostirib, G'irko'k otiga qarab: "Men Xunxorga borib kelgancha, sen shu cholg'a qorovul bo'lib turgan", — deb shu so'zni aytdi:

Xunxor borib, boz kelguncha,
Shu boboga boqib turgin.
U yon, bu yon tibirlasa,
Miyasidin qoqib turgin.

Qimtib qo'ygin qimirlatmay,
Qo'l-oyog'in tibirlatmay,
U yon, bu yon g'ibirlatmay,
Shu dushmanga boqib turgin.

Ko'krigidan bosib turgin,
Boqar yo'lin to'sib turgin,
Ikki qo'lin qisib turgin,
Shuytib shunga boqib turgin.

Qora ko'rsa, baqirmasin,
Odam ko'rib chaqirmasin,
Har yon boqib aqirmasin,
Shu dushmanga boqib turgin.

Aslo ko'zin ochirmagin,
Qo'llarini yechirmagin,
G'ofil qolib qochirmagin,
Bachchag'arga boqib turgin.

Go'ro'g'li der qaynab toshib,
Xunxor boray qirlar oshib,
Bir maqsad yo'lga tushib,
Chir atrofing dushman eli.
Chuvillab yotgan lolulashib,
Jonim, hushyor bo'lib turgin.

Alqissa, bu so'zlarga esli bezabon tushunib, chol boboni qimmingqirab bosib turdi. Go'ro'g'li sulton G'irko'k otiga ishonib, cho'pon boboga qorovul bo'lib turishni tayinlab, o'zi cho'pon boboning kiyimini kiyib, sig'may tarillab yirtilib ketgan joylarini shardo bilan ildirib, qo'ylarning eng semizdan to'rt yuzini saralab, ayirib olib haydab, juda bemahal yarim kechalarda Xunxor shahriga yetib borsa, allaqachon darvoza qamalib, balki bobo qo'rboshi uch-to'rt ag'nab uxlagan ekan. Shunda Go'ro'g'li sulton bobo qo'rboshiga qichqirib, darvozangni och, deb shu so'zni aytdi:

Do'stlar, shunday ekan falakning ishi,
Xatodir odamning falonman deyishi,
Biz bir chorva bo'lib cho'l kezgan kishi,
Uyongin, bormisan, bobo qo'rboshi.

Bu dunyong ekandir qallob tuzari,
Birov uyda, bir dashtda gezari,
Ko'p qo'y olib kelgandirman bozorga,
Ochgin darvozangni, bobo qo'rboshi.

Men bir dashtda yurgan chorva bo'laman,
Tong mahalda qo'yim bozor solaman,
Kirgizmasang taqron bo'zda qolaman,
Ochgin darvozangni, bobo qo'rboshi.

Har doyim puxtadir turkmanning ishi,
Oldida qo'rasi yoz bilan qishi,
Qora sovuq ekan shaharning tashi,
Ochgin darvozangni, bobo qo'rboshi.

Odamlarning bari qizilbosh kofir,
Bu ovloq dalangda ko'pdir kissavir,
Men bir o'yu qirni bilmas musofir,
Ochgin darvozangni, bobo qo'rboshi.

Taqron dalada qo'ylar qoldi-da,
Falakning gardishi shunday bo'ldi-da,
Agarda molimdan bitta yo'qolsa,
Sendan to'lataman podshoh oldida,
Ochgin darvozangni, bobo qo'rboshi.

Bu so'zni Go'ro'g'li sultondan bobo qo'rboshi eshitib, o'zining odamlariga qarab: "O'zbekka salom berdim, qirq tanga tovon berdim", degan bu bir xudoning qizil ko'zli balosi ekanmi, deyman. Shu vaqlar nima ko'p, — o'g'ri-kissavur ko'p. Agar mollaridan yo'qolguday bo'lsa, bu o'zbek podshohning oldiga borib, marg'oba qilishdan ham toymaydi. Tong otsa, bozor kuni. O'zi ham bu qo'ylarni haydab bozorga

borgancha tong ham bo'zarib qoladi. Qo'yinglar, shu bachchag'ar o'tib ketsin, darvozani ochib yuboringlar", deb darvozani ochdirib yubordi.

Ana endi Go'ro'g'li sulton shaharga kirib, yo'l-yo'lakay ko'zini ildirib, ayni bozor qizigan pilla Xunxor shahrining bozoriga kirib, qo'ylarni haydab, qo'y bozoriga borib turdi. Shunda Go'ro'g'li sulton bozorda gartak turib, ichi qizib, diq bo'lib, bir dumsakka chiqib, tevarak-atrofga qichqirib, bir so'z dedi:

Ey, qassoblar, xaridorlar,
Keling, do'stlar, arzon qo'yga,
Birodarlar, talabgorlar,
Keling-keling go'shtdor qo'yga.

Qo'y sotaman arzon baho,
Keling bari qassob og'a,
Turkmanlarda bir naql bor,
Tavakkali sen bil xudo.

Qo'yim haydab qancha soydan,
O'tib keldim qirdan, o'ydin,
Savdolashib menday boydan,
Oling, do'stlar, arzon qo'ydin.

Oling, do'stlar, arzon qo'ydin,
So'zlarimning bari haqqon,
Kela bering, dallol chaqqon,
Oling, do'stlar arzon qo'ydin.

So'zlab turgan sizga o'zim,
Barisi qo'y, yo'qdir qo'zim,
Arzon baho, birdir so'zim,
Oling, do'stlar, arzon qo'ydin.

Qo'ng'irboy der mening otim,
Asli turkman o'sgan yurtim,
Yovmitdandir urug'-zotim,
Oling, do'stlar, arzon qo'ydin.

Go'ro'g'li sultonning bu so'zini eshitib: "Ko'p qo'y bilan bozorga bir anoyi o'zbek kelib qolibdi. Qo'ylari juda semiz. Buni boshqa xaridorlarga ko'rsatmay, qo'ylarini aldab, arzonigina baho bilan olmoq kerak. Bunday qulay gagirdak qayerda bor", — deyishib, bir necha yalmanglagan qizilbosh qassoblari yig'ilib: "Uka, mana bu qo'ying necha tanga? Mana bunisi-chi?" — deb g'ujurlashib qoldilar. Shunda Go'ro'g'li sulton qassoblarga qarab: "Hov, akalar, men bir cho'lda yurgan chorvador odamman. Bozorlaringni ko'rib-bilib yurganim yo'q. Kattasi-kichigi, semizi-orig'i ichida. O'n tangadan ola bering", — dedi. Shu vaqtlar bozorda qo'yni semizi yigirma tanga edi. Buni eshitib, qassoblarning ichi shuvillab, tomog'i g'imillab ketdi. Har qaysi har yoqdan: "Uka, bo'lmasa, menga o'n qo'y uchun naqd pulingni ol. Dallol kelib bozorni ochgandan keyin qo'ylarni berasan", — desa, yana birov: "Ma, besh qo'yga, — olti qo'yga", — deb har yoqdan g'ujurlashib, Go'ro'g'li sultonning qo'yniga pul tiqa boshladilar. Shunda qassoblarning ichida bir donishmand ko'sa degani bor edi. U qassoblarga qarab: "Hov, birodarlar, tavakkali bunga ha, deb pul bera berdinglar. Oxirini o'ylamaysizlarmi? Mabodo bu bir tentak yoki bir beoqibat, bebro'y odam chiqsa, nima qilasizlar? Avval buning biror tanishini bilmak kerak. Undan keyin u tanishini buning sirtidan ehtiyoti kafil, deb qo'ymoq kerak. Undan keyin ishini bitirmak kerak", — deb qoldi. Qassoblar donishmand ko'sadan bu so'zni eshitib: "Ha-ha, to'g'ri. Aytmoqchi, avval buning tanishini bilib olmoq kerak. Uka, sen o'zing bu shaharda biror kishini taniysanmi", — deb Go'ro'g'li sultonning tevaragini ola berdilar. Shunda Go'ro'g'li sulton: "Nega meni bironta ham odami, oshnasi yo'q, deb kamsitmoqchisizlar", — deb qassoblarga qarab, shu so'zni aytdi:

Bekorangi bu yerlarga kelmayman,
Bozoringda hech kimingni bilmayman,
Har nima deybermang bunda, qassoblar,
Shaharingda yolg'iz bo'lib qolmayman.

Men turkmanman, o'z ishimni bilaman,
Bozoringga qo'yim haydab kelaman,
Har nima deybermang menga, qassoblar,
Bir katta odamga qayin bo'laman.

Ey qassoblar, yuragingiz buncha tor,
Bugun kelib bo'ldim sizlarga duchor,

Har nima deybermang menga, qassoblar.
Bu shaharning kattasidan yoznam bor.

Qo'y haydab shahringga kelmayman quruq,
Bilgandan so'rayman bunda yo'l-yo'ruq,
Har na deb o'tlaybermang, qassoblar,
Yoznamning ismini derlar Bulduruq.

Qo'ng'irboy derlar mening otimni,
Taka-Yovmit derlar o'sgan yurtimni,
Har nima deybermang menga qassoblar,
Qo'ying sot, deb olib oldi-ortimni.

Go‘ro‘g‘li sultondan bu so‘zni eshitib, qassoblar keyin tis bo‘lishib: “Hay, uka, qaysi Bulduruqni aytasan?” — deyberdilar. Bir pilla po‘st-po‘stlab, odamlarni yorib, saman yo‘rg‘a ostida, besh yuz qassob oldida, shamoliga bozor dirillab, qo‘y bozoriga Bulduruq qassob kelib qolib, Go‘ro‘g‘li sultonga: “Qani, hov bola, qo‘ylarni necha puldan deb turibsan, — deb yuzlana berdi. Shunda donishmand ko‘sa Bulduruq qassobga qarab: “Taqsir, buning gaplari qiziq. Bu shaharning kattasi Bulduruq degan yoznam bor, deb turibdi”, — dedi. Bulduruq qassob donishmand ko‘saga: “To‘xta-to‘xta, bu o‘zbek bilan o‘zim bir so‘zlashib, ko‘ray-chi. Hov, uka, sening bu shaharda Bulduruq qassob degan yoznang bo‘lsa, opangning ismi nima edi”, — deb Go‘ro‘g‘li sultondan so‘radi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton Bulduruq qassobga qarab, bir so‘z dedi:

Yoshligimda yetim qoldim otadan,
Undan kay turkmanda bo‘ldim men cho‘pon,
Bugun sizni ko‘rib bo‘ldim bearmon,
Shukrililloh, yetkazarsiz opamga.

Odam bo‘lib turkman elda mol qildim,
So‘rab-so‘rab opam daragin bildim,
Shuytib diydor tortib bu yerga keldim,
Shukur endi, yetkazarsiz opamga.

Yoshligimdan chekar edim ko‘p voyim,
Bizga ayroliqni solgan xudoyim,
Yoznamni deytilar, bunda Bulduruq,

Opamning ismini derlar Guloyim.

Yoshligimdan koru borim dodu voy,
Shu ahvolga solgan meni bir xudoy,
Opamning ismini derlar Guloyim,
Mening nomim so‘rsang, deydi Qo‘ng‘irboy,
Shukur, endi, yetkazarsiz opamga.

Cho‘listonda cho‘llab shuytib yuribman,
Shuncha qo‘yni buyon haydab suribman,
Sizni ko‘rib bunday katta bozorda,
Yoznammi, deb taxmin qilib turibman.
Umidim shu, yetkazarsiz opamga.

Ana shunda Bulduruq qassob Go‘ro‘g‘li sultonning so‘zlarini eshitib: “Ey, barakalla, yorqinim. “Tanimasni siylamas”, degan. Shuytib opangni axtarib kelib qoldingmi? Juda sara qilibsan-da, yorqinim. Opangning Qo‘ng‘irboy ukam, deb ko‘z yoshi qilib yurganlaridan g‘oyibona seni tanib yurar edim. Opangning xudoyga qilgan nolishlari qabul bo‘lgan ekan. Hali sen bilmaysan, Avazjon, Boloyim degan jiyanlaring bor. Balki hali zamon Avazxonning o‘zi kelib qolar”, — deb muloyim so‘ylab qoldi. Allaqachon bir qassob Avazxonning qalpoq bozorida yurganida uchrashib, turkman yurtidan Qo‘ng‘irboy degan tog‘ang kelibdi, deb xabar beribdi. Bir pilla qunduzi telpak boshida, ayni o‘n uch yoshida, bir suluv-suvori ot ostida Avazxon qo‘y bozoriga kirib keldi. Bulduruq qassob: “Kel, bolam, tog‘ang bilan ko‘rish. Lekin, bolam, sen sipohi o‘sgansan. Tag‘i tog‘angning kiygan kiyimiga hayron bo‘lib yurma”, — deyyotir. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton ham darrov Avazxonni: “Ey, aylanay, jiyanim, esonmisan, omonmisan”, — deb otning ustidan ko‘tarib olib, olmaday qilib qo‘yniga solib qo‘ydi. Avazxon juda sipohi qayriq bo‘lib, badaniga bitta ham kir o‘tirmay o‘sgan bola emasmi, sholi chakmanning bidirmoqlari gulday taniga botib, tezroq buni yo‘qot, deb Bulduruq qassobga qarab, bir so‘z dedi:

Erisin, tog‘larning qori erisin,
Har banda olgani bilan qarisin,
Chakmani bag‘rimdan o‘tib boradi,
Quv o‘zbekning kiygan to‘ni qurisin,
Teziroq yo‘qotgin buni, otajon,

Tog‘larning tepasin chalganmi tuman,
Basharasi qursin buning, ko‘p yomon,
Kir isi anqidi bundan shu zamon,
Teziroq yo‘qotgin buni, otajon,

Chakmani ko‘ksimga toshday botadi,
Tog‘am emas, ota, o‘ying xatodi (r),

Kir qo‘liman egnimdan bir tutadi,
Teziroq yo‘qotgin buni, otajon,

Shuytib ham yurarmi o‘zbek bo‘lmasa,
Qo‘ssiyb tutibon qo‘liga hassa,
To‘rt yuz qo‘yni oldiga solib netadi,
Yaxshiroq bir yo‘rg‘a olib minmasa,
Teziroq yo‘qotgin buni, otajon,

Qo‘sqigan boshida qozonday telpak,
Kiygan chakmani ham yulluqi dilpak,
Shuncha qo‘yni oldiga solib netadi,
Bir yo‘rg‘a minmayin sho‘rli bo‘ o‘zbek,
Teziroq yo‘qotgin buni, otajon,

Qirg'iy degan qush o'ltirar qiyada,
Kakliklar charx urar tog'da uyada,
Asli kun ko'rmagan o'zbek bo'lmasa,
Shuncha yo'ldan kelarmidi piyoda,
Teziroq yo'qotgin buni, otajon,

Quloq solgin bu bolaning zoriga,
Hayronman men buning koru boriga,
Tog'ang deysan shunday iflos gandani,
Bu kelgandir Avazingning sho'riga,
Teziroq yo'qotgin buni, otajon,

Ana shunda Bulduruq qassob Avazxonning buytib bezovta bo'layotganini bilib: "Hay-hay, tog'angga behurmatlik qilma. Sen o'zbekning kiyimini hisobga olma. Bular shunday qo'sqi ko'ringani bilan ko'p oliy-himmat odamlar bo'ladi. Sen har doim shohning oldida o'tirib juda quruq, suv yuqmas bo'lib ketgansan. Endi, o'g'lim, ko'p tezlik qila bermay, tog'angni uyga olib borib, enang bilan ko'rishtir. Bechora shundan shunga opasining diydoriga intiq bo'lib horib, charchab kelgan, bir diydorlashsin. Bor endi, odam buytib tez bo'lmaydi-da. Tog'amga malol keladi, demaysan", — deb Go'ro'g'li sultonni Avazxonga qo'shib hovlisiga jo'nata yotib: "Qo'ng'irboy, qo'ylarga kashal bo'lmay hovliga bora ber. Men o'zim qo'ylarni sotib, pulini o'zingga eltib beraman", — desa, bir xil qassoblar: "Taqsir, men Qo'ng'irboyning o'ziga o'n qo'yga pul berib edim, — men olti qo'yga, — men besh qo'yga", deb Bulduruq qassobning tevaragiga yig'ilib qoldilar. Ana shuytib, Avazxon otli, Go'ro'g'li sulton piyoda Bulduruq qassobning hovlisiga yetib bordilar. Shunda Avazxon ichkariga kirib, enasiga qarab, bir so'z dedi:

Ena, turib bunda kelgin,
Turkman eldan ukang keldi,
Cho'llar kezib, molin haydab,
Horib-tolib ukang keldi.

Qancha dasht-yovon kezib,
Bunda kepti, ozib-to'zib,
Bir seni deb ko'nglin buzib,
Turkman eldan ukang keldi.

Har kimdan daraging olib,
Ora yo'lda horib-tolib,
Ko'p qo'yni oldiga solib,
Turkman eldan ukang keldi.

Yo'l-yo'lakay bag'rin dog'lab,
Bir seni deb zor-zor yig'lab,
Gohilarda o'zin saqlab,
Turkman eldan ukang keldi.

Qo'shiq aytib, o'lan so'zlab,
Cho'llarda bo'taday bo'zlab,
Shundan shunga seni izlab,
Turkman eldan ukang keldi.

Qo'ng'irboy der o'zin oti,
Yovmit emish asli zoti,
Cho'llik emish o'sgan yurti,
Turkman eldan ukang keldi.

Necha-necha bellar oshib,
Gohi-gohlarda adashib,
Bir seni deb to'lib-toshib,
Turkman eldan ukang keldi.

Avazxonning eshit so'zin,
Ko'zingga mengzatdim ko'zin,
Qo'ng'irboy deydikan o'zin,
Turkman eldan ukang keldi.

Shunda bu so'zni Guloyim Avazxon o'g'lidan eshitib, sillasi qotib, hushini yo'qotib, yuragi qizib, boshi aylanganday bo'lib ketib, yugurib tashqari hovliga chiqib: "Voy, Qo'ng'irboy jonim, bormiding, aylanay. Seni ham ko'rar kunim bor ekan", — deb yig'lab quchog'ini ochib, bechora Guloyim Go'ro'g'li sultonga o'zini otibdi. Go'ro'g'li sulton ham opajon, deb jo'rtagadan yig'lab, Guloyim bilan quchoqlashib, yig'lashib turibdi. Bechora Guloyim bo'lsa mehr bilan Qo'ng'irboy deb quchoqlab, Go'ro'g'li sultonni dim qo'ymaydi. Go'ro'g'li sultonni bo'lsa, shayton qitiqlab borayotir. Guloyim o'zi ham ochari qochmagan, ko'kragi issiq, semiz ayol edi-da. Shunday qilib, Go'ro'g'li sulton Guloyimni qimtib-qimtib bir-ikki quchoqlab olibdi. Guloyim bechora bo'lsa, o'ziga kelib: "Uka, esim qursin, o'sgan yurtlarimni so'ramabman", — deb Go'ro'g'li sultonga qarab, bir so'z dedi:

O'ylasam, bu dunyo ovdim zamoni,
Baland bellar gohi-gohi tumani,

Birin-birin, uka, endi so'rayin,
Bolalikda o'sgan ellar omonmi?

Ko'klamlar yashagan turkman cho'llari,
Atir anqib yotgan baland bellari,
Ko'klang, taka, yovmit, sari ellari,
Saqin yelli Asqar tog'lar omonmi?

Quloq sol, Qo'ng'irboy, aytgan so'zima,
G'am bilan sarg'aygan gulday yuzima,
O'ylay bersam yosh keladi ko'zima,
Katta-kichik qadrdonlar omonmi?

Unutay deb qo'ydim turkman tilini,
Eshitaman obod Chambil belini,
Menga solgan ayriliqning xilini,
Hamma ko'rgan og'aynilar omonmi?

Qator-qator nori bilan luklari,
Kampirlari, qizu kelinchaklari,
Fuqaro, cho'poni, bobo beklari,
Yurt egasi Go'ro'g'libek omonmi?

Shunda Go'ro'g'li sulton Guloyimdan yurt egasi Go'ro'g'libek omonmi, degan so'zini eshitib: "Ey, opa, unday dema, Go'ro'g'li bizga dushman. Uni hech ovloqda uchrata olmay yuraman. Agar uni bir ovloq-roq joyda uchratsam, go'shtini burdalab itlarga berar edim", — dedi. Shunda Guloyim Go'ro'g'li sultonga qarab: "Unday dema-da! Uka, hali sen yoshroqsan, ko'p narsani bilmaysan. O'zingdan chiqqan kattani o'zingga dushman bilasan. Hali sen elingning qadri ham ko'p bilmaysan. Cho'lda hech narsani bilmay o'sgan ukam. Men ham Turkmanda vaqtimda senday edim. Endi bu xunxorlik bo'lib, bitta urug'doshim ko'rmay, elimni, xalqimni sog'inib, o'z xalqimning qadri biddim. Sen Go'ro'g'li menga yov deysan. Men bo'lsam, falon qo'rg'onni Go'ro'g'li talab, qirib — juyib ketibdi, deb eshitsam, ko'ylagimga sig'may, quvonib ketaman. Kishi elida qolganlik shunday bo'lar ekan, Qo'ng'irboyjon", deb Go'ro'g'li sultonning ostiga to'qqiz qabat ko'rpa to'shab, to'qqiz xil taomni dasturxonga keltirib qo'yib, Guloyimning o'zi cho-yu murabbolarni tayyorlash bilan ovora bo'lib yurganida, Avazxon choy suzib berib o'tiribdi. Shunda Go'ro'g'li sulton Avazxonni ko'tarib, olmaday qilib tizzasiga o'tirtib, dimog'i choq bo'lib: "Avazxon, seni Turkman yurtiga olib borsam, Chambilni tomosha qildirsam, G'irko'k degan otimni senga bersam minar-miding", — deb Xunxor yurtida ekanligini unutilib, bir so'z dedi:

Qaddingdan aylanay, erkam Avazxon,
Senday toza ulni ko'rmamish davron,
Avaz dilim, so'zlay senga bir zamon,
Minasanmi, jonim, G'irko'k otimga?

Olib ketsam seni asli yurtimga
Taka-yovmit otli mamlakatimga,
Quloq sol, jon Avaz, arzu dodimga,
Minasanmi, jonim, G'irko'k otimga?

O'ylasam, ko'p o'ylar keladi dilga,
Bundan borsak Avaz Turkmanday elga,

Ikkalamiz kirsak shahri Chambilga,
Minasanmi, jonim, G'irko'k otimga?

Sayrlar aylasang Asqar tog'inda,
Gul iskab, gul iskab chaman bog'inda,
O'ynashib yigitlar so'lu sog'inda,
Minasanmi, jonim, G'irko'k otimga?

G'irko'kimning hargiz tengu joyi yo'q,
Xon otangning bitta ko'ngil xo'yi yo'q,
Go'ro'g'lining sendan boshqa o'yi yo'q,
Minasanmi, bolam, G'irko'k otimga?

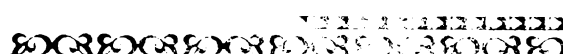
Bu so'zni Avazxon eshitib, Go'ro'g'li sultonning tizzasidan otilib yerga tushib, ko'chaga qarab yugurib, o'tkinchilarga qarab, xaloyiqlar, kelinglar, darrov xabardor bo'linglar, biznikida dushman bor, — deb qichqirib, bir so'z dedi:

Ey, yoronlar, birodarlar,
Biznikiga yig'ilib keling,
Yovuz dushman o'tiribdi,
Bachchag'arni tutib oling.

So'z aytadi menday o'g'lon,
So'zlarimni demang yolg'on,
Chakmon kiyib cho'pon bo'lib,
O'tiribdi yovuz dushman.

Ey, yoronlar, kelinglar, hoy,
Hech qo'rqmay, beparvoy,
Go'ro'g'libek kep o'tirdi,
Otini qo'yib Qo'ng'irboy.

Shuytib ebin ketirarmi,
O'z aqlini yitirarmi,
O'zi bo'lib bizga dushman,
Yana kelib o'tirarmi?

Bir ulovi yo'q ostida,
Hanjari ham yo'q ustida,
Gadoy sifat ayyor bo'lib,
Bilmam kelgan kim qasdida.

Asli turkman, tusi buzuv,
Ko'zi qizil, burni yozuv,
Uyga kelib o'tirgani,
Bachchag'arning juda qizuv.

Ko'cha yoqdan biqib o'tmay,

Manziliga borib yetmay,
Bizning uyga kep o'tirdi.
O'zin aytib, qo'rqmay netmay.

Og'aynilar, yig'ilib keling,
Atrofni qurshab oling,
Cho'pon bo'lgan pillasida,
Buni oson qo'lga oling,
Avaz dushman oldida, deb
Shohga darrov xabar qiling.

Ana shunda Go'ro'g'li sulton Avazxonning avzoi buzilib, ko'chadagi odamlarga xabar berib, sirini ochib qo'yayotganidan o'zi og'zidan chiqqan gaplariga pushaymon yeb: "Meni Go'ro'g'li deb xaloyiqqa tutib bermoqchimisan? Men bo'lsam, seni tizzamga o'ltirib, o'zimni Go'ro'g'lica bilib, o'zim Go'ro'g'li bo'lsam, Chambil shahrim bo'lsa, G'irko'k o'zimning otim bo'lsa, deb xayol surib aytgan gaplarimni sen chinga bitibsan. Ey, bu qanday gap. Biz turkmanlarning shunday odatlari bo'ladi. Ishonmasang, opamdan so'ra", deb Avazxonni aldab-suldab ko'ndirib, orqasiga qaytardi.

Sho'ytib, kun kech bo'lib, Bulduruq qassob qo'ylarni sotib, hovlisiga qaytib kelib, qo'ylarning pulini Go'ro'g'li sultonga berdi. Go'ro'g'li sulton pulni ikki bo'lakka bo'lib, yarmini bozorlik, deb Guloyimga, yana bir yarmini kiyim-kechaklik, deb Boloyimga berib: "Opa, Avazxonga hech nima bermadi, deb ko'nglingga keltirib o'tirma. Men yo'lda kelayotib, haydashga qiynalib, to'rt yuz semiz qo'yimni bir cho'ponga tayinlab tashlab keldim. Shundan ikki yuzini Avazxonga enchi deb niyat qilganman. Xudo xohlasa, ertaga Avazxonning o'zi mening bilan birga sahroga chiqsa, o'sha to'rt yuz qo'ydin ikki yuzini o'zim ketishga yo'l xarji qilib ketsam", — deb Bulduruq qassob, Guloyim, Avazxonlarni rozi qilib, Bulduruq qassobnikida yotib, erta bilan Avazxonni ergashtirib, sahroga chiqmoqchi bo'la berdi.

Semiz qo'y degandan keyin qassob odamzod qoladimi? Bulduruq qassob ham sahroga bular bilan birga chiqmoqlikka tayyorlana berdi. Bo'rdoqi qo'ylarning hirsini Bulduruq qassobning ichini tutib, Avazxonni mingashtirib olib, Avazxonning otiga Qo'ng'irboy minib olar, deb Go'ro'g'li sultondan oldinroq jo'namoqchi bo'layotir. Go'ro'g'li sulton otdan qo'rqqan kishi bo'lib bahona qilib, Bulduruq qassob yo'lga chiqqan bo'lsa ham, hali gidirayib Guloyimning oldida turibdi. Ulug' martabali Bulduruq qassob ko'chada gidirayib qarab turmoqni nomus bilib, Qo'ng'irboy orqamdan yetishar, deb, Avazxonni mingashtirganicha, saman yo'rg'asini yo'rg'alatib, katta ko'cha bilan haydab ketdi. Shunda Go'ro'g'li sulton Guloyimga o'zini tanitib, "— endi Avazingdan ayrilding, bergan tuzingga rozi bo'l", — deb shu so'zni aytadi:

Ucha bilmay qanotingdan qayrilding,
Nogohonda qiya ketib tayrilding,
Rozi bo'lgin harna bergan tuzingga,
Guloyimjon, Avazingdan ayrilding.

Men turkmanman, qilar ishim bilaman,
Chambildan shu Avazni deb kelaman,
Aslim bilsang, bek Go'ro'g'li bo'laman,
Rozi bo'lgin harna bergan tuzingga,
Guloyimjon, Avazingdan ayrilding.

Ot chopilar balandida, pastida,
Mard yigitning tulpor o'ynar ostida,
Kelgan edim bol Avazning qasdida,
Rozi bo'lgin harna bergan tuzingga,

Guloyimjon, Avazingdan ayrilding.

Bevafo dunyoda o'ynab-kulay deb,
Besh kun farzand suyib shodon bo'lay deb,
Shu bolangni o'zim o'g'il qilay deb,
Senikiga necha qaytib kelay, deb,
Rozi bo'lgin harna bergan tuzingga,
Guloyimjon, Avazingdan ayrilding.

Eshitgin, Guloyim degan so'zimni,
Go'rug'li sulton der bilsang o'zimni,
Befarzandman mana foni dunyoda,
Shuytib Avazxonga tikdim ko'zimni,
Rozi bo'lgin harna bergan tuzingga,
Guloyimjon, Avazingdan ayrilding.

Bu soʻzni Goʻroʻgʻli sultondan eshitib, Guloyimning koʻzi ochilib, koʻchaga chopib chiqib, Bulduruq qassobning orqasidan Avaz bolamni tashlab ket, deb qichqirib, bir soʻz dedi:

Yuraginga solgan dardu alamni,
Eshitgin aylagan ohu nalamni,
Iloyim, qoʻy demay oʻlgir imonsiz,
Hushing yigʻib, tashlab ketgin bolamni.

Naylayin, bagʻrimning ichi yarali,
Qayga boʻlsa, biz ham koʻpman borali,
Iloyo, mol demay oʻlgir, imonsiz,
Aldab kelgan odam ekan Goʻroʻgʻli.

Minibdi, tentak chol, shayton boʻyningga,
Nasiya mollar kirganday bir qoʻlingga,
Iloyim, qoʻy demay oʻlgir, imonsiz,
Bir burilib qarasang-chi keyningga.

Men shoʻrli boshimni gʻamga chulgʻayman,
Ayriliq dardidan boʻynim toʻlgʻayman,
Iloyim, mol demay oʻlgir, imonsiz,
Burilib boqsang-chi, qoʻlim bulgʻayman.

Goʻroʻgʻli qoʻyiga talabgormisan,
Yoinki ikki yuz qoʻyga zormisan,
Tashlab ket deymen-a Avaz bolamni,
Nima balo hushing ketib, karmisan.

Eshitgin Guloyimning nolishini,
Haq oʻzi oʻngʻarsin har bir ishini,
Iloyim, mol demay oʻlgir, imonsiz,
Soʻziga ergashmay dushman kishini.

Bulduruq qassob boʻlsa faryodini koʻchani shov-shuvi bilan eshitmay, koʻzdan yiroqlashib ketdi. Shunda Guloyim bechora Avaz bolasidan ayrilishiga koʻzi yetib, Goʻroʻgʻli sultonga qarab: “Uka, endi Avazimni senga topshirdim. Sen oʻz bovrimsan”, — deb zor-zor yigʻlab, bir soʻz dedi:

Turkman eldan kelgan, inim Goʻroʻgʻli,
Avazimni endi senga topshirdim,
Shundan boshqa bormi mening ilojim,
Avazimni men oʻzingga topshirdim.

Oʻz bovrimsan, asli, urugʻdoshimsan,
Sultonimsan, jonim, koʻzim, qoshimsan,
Turkmanda bir chin ishongan kishimsan,
Avazimni endi senga topshirdim.

Olib ketib jon bolamni xor etma,
Har nokasga ani doʻstu yor etma,

Termultirma, har nimaga zor etma,
Avazimni men oʻzingga topshirdim.

Oʻgʻlimdan ayrilmoq menga dard boʻlar,
Avazim yoʻlida koʻzim toʻrt boʻlar,
Ishonaman turkmanlarim mard boʻlar,
Avazimni endi senga topshirdim.

Inim debon bergan tuzim oqlagin,
Gohilarda men shoʻrligni yoʻqlagin,
Guloyim qoʻzisin jonday saqlagin,
Avazimni men oʻzingga topshirdim.

Guloyim zor-zor yigʻlab qola berdi. Shunda Goʻroʻgʻli sulton Guloyimga: “Xafa boʻlma, Guloyimjon. Men bu yerga bir kelib ketadigan odam emasman. Meni sen xuddi oʻzingday bilaber. Xunxor emas, menga ul boʻlsa, hech vaqosi yoʻq”, — deb tayogʻini sudrab, Avazxonning otiga minmay piyoda kela berdi. Shahardan chiqsa, Bulduruq qassob otini toʻxtatib orqasiga qarab turgan ekan. Goʻroʻgʻli koʻrib: “Ha, yorqinim, nega piyoda kelayapsan?” — dedi. Shunda Goʻroʻgʻli: “Ey, yazna, chorva odamga piyoda yurishdan qulayi bormi? Oldilaringizga tushib keta beraman”, deb Bulduruq qassobning oldiga tushib, sahralardan oshib keta berdi. Shuytib, oʻzi qoldirib kelgan qoʻylarining berigi uchiga yetib: “Ana endi, Avaz jiyanim, otdan tush. Ikkovimiz qoʻylarni koʻrib, saralaymiz,” — deb Avazxonni koʻtarib, yerga tushirib, yura-yura Gʻirkoʻk choʻpon boboni bosib turgan yerga yaqinlab qolganda, Bulduruq qassob nimadan setamolʻ olganday, Avazxonga: “Kel, kel, bolam, otga mingashib ol”, dey berdi. Shunda Goʻroʻgʻli sulton Bulduruq qassobga qarab, qani, nima demoqchisan, deb bir koʻzini olartirib yuborgan ediki, Bulduruq qassob qoʻrqib qoldi. Ana shunda Goʻroʻgʻli sulton Bulduruq qassobga qarab: “Borib shohingga ayt, armonda qolmasin”, — deb bu soʻzni aytib turibdi:

¹ Choʻchimoq, qoʻrquv (*Baxshi izohi*).

Ey, Bulduruq, borib bildir shohingga,
Men — bunda, savashsa, kelsin maydonga,
Tag'ina qolmasin anda armonda,
Men — bunda, savashsa, kelsin maydonga.

Tuman yotar Badbaxt tog'ning ustida,
Qo'yaring yuribdi bunda ostida,
Kelgan edim Bol Avazning qasdida,
Men — bunda, savashsa, kelsin maydonga.

Bol Avazni endi olib ketaman,
Chambilbelday shahrimga eltaman.

Anda men o'zimga o'g'il etaman.
Men — bunda, savashsa, kelsin maydonga.

Shohingga ayt, meni nomard demasin,
Bunda kelsin, armonda bo'p qolmasin,
Yig'ilib kelsin, qirib tashlay hammasin,
Men — bunda, savashsa, kelsin maydonga.

Eshitgin, Bulduruq aytgan so'zimni
Qocha berma ko'rib turib ko'zimni,
Bilmasang, Go'ro'g'li deydi o'zimni
Ayt, shohingga bunda kelsin maydonga.

Bulduruq qassob bu so'zlarni eshitib, ko'zi kattarib, saman yo'rg'asini haydab, oldi-ortiga qaramay, shaharga qarab qocha berdi. Go'ro'g'li sulton bo'lsa, G'irotning oldiga bordi. Cho'pon bobo bo'lsa, qopqonga tushgan sichqonday, ko'zlari kosasidan chiqib kelib, allaqachon qotib qolgan ekan. Shunda Go'ro'g'li sulton Avazxonni oldiga chaqirib: "Kel, bolam G'irotni min", — deb, bir nima dedi.

Endi Chambilga ketaylik,
Kel, Avaz, mingin G'irotni,
Vaqtli manzilga yetaylik,
Jon Avaz, mingin G'irotni.

Sulton otang bunda shoshar,
Kelsa, dushmanga yondashar,
Kiygan to'nlarining yarashar,
Kel, Avaz, mingin G'irotni.

Xunxor bizga qoyil bo'lsin,
Ko'ngling otga moyil bo'lsin,
Har bir kuning sayil bo'lsin,
Jon Avaz, mingin G'irotni.

Endi qaynab jo'sh urayin,
Badbaxt beldan oshirayin,
Qomatingni bir ko'rayin,
Kel, Avaz, mingin G'irotni.

Daryolardan kechirayin,
Saylab suluv quchirayin,
Senga sharob ichirayin,

Jon Avaz, mingin G'irotni.

O'zim Xunxordan ziyoda,
U shoh bo'lsa, men ham shoh-da.
Sensan qirq bir ozoda,
Kel, Avaz, mingin G'irotni.

Ko'rganlarni lol qilayin,
Ichganingni bol qilayin,
Chambil eltib ul qilayin,
Soqiyu kosagul qilayin,
Jon Avaz, mingin G'irotni.

So'z so'zlagan menday sulton,
Men o'zingni qilay o'g'lon,
Chambil borib surgin davron,
Qomatingdan, jon Avazxon,
Kel, Avaz, mingin G'irotni.

Go'ro'g'lidir mening otim,
Taka Yovmit asli zotim,
Chambil shahrim, mamlakatim,
Jon, Avaz, mingin G'irotni.

Shunda Avazxon bu so'zni Go'ro'g'li sultondan eshitib, javobiga bir so'z dedi:

Aldab kelgan, ey Go'ro'g'li,
Minmayman, nomard G'irotni,
O'g'riday g'azang'ar g'azzob,
Minmayman, nomard G'irotni,

Shunda bir qirg'in bo'lmayin,
Jarlari o'likka to'lmayin,
Yolg'iz o'zing ko'p qo'shingga,
Shunda barobar kelmayin,
Minmayman, nomard G'irotni,

Qo'shin oldini bo'g'masang,
G'olib kelib borin quvmasang,
Qon bilan xanjar yuvmasang,
Minmayman, nomard G'irotg'a,

Ko'p qo'shinni o'ldirmasang,
Soyni qonga to'ldirmasang,

O'zim qoyil qildirmasang,
Minmayman, nomard G'irotg'a,

So'zlar senga Avaz o'g'lon,
Shoh qo'shini xirmon-xirmon,
Shu kamarda oqmasa qon,
Minmayman, nomard G'irotg'a.

Bu so'zni Avazxondan eshitib: "Mayli, o'g'lim, sen mening ishlarimni ko'rmasdan menga tan bermaydiganga o'xshaysan. Bo'lmasa, ana qirga chiqib o'tir", — deb Avazxon bilan ishi bo'lmay, yov-yarog'ini taqinib, G'irko'kni yetaklab, bir dumsakchaga chiqarib, u yoq-bu yoqqa yurgizib, qashlab netib sovuta berdi. Ungacha Avazxon Go'ro'g'li sulton chiq, degan qirga chiqmay, balki boshqa bir Xunxorga toza ko'rinish qirga chiqib, bo'ridan taysallagan gayak uloqday bo'lib turdi. Go'ro'g'li sulton ichida: "Hay, qizilboshdan yaragan dim ilikmaydi-yov", — deb qo'ydi. Endi gapni Bulduruq qassobdan eshitsangiz.

Bulduruq qassob shu qochganicha Xunxor shohning oldiga borib, Go'ro'g'li sulton Avazxonni aldab olib ketganini bildirdi. Xunxorshoh bu voqeadan xabardor bo'lib, darrov Kosaman sardoriga buyurib: "O'zing bilan o'n ming askar olib, Go'ro'g'li xardo'zning¹ orqasidan yetib, o'ldirmay, tirik ushlab kel. Uni o'zim to'rtta temir qoziq bilan qiynab o'ldiraman", — dedi. Kosaman sardor Xunxorshohning buyrug'i bilan o'n ming askarni olib, o'zidan oldin bir cho'loq sarkadasini ming askari bilan peshdov qilib jo'natib yuborib, o'zi qolgan to'qqiz ming askari bilan shahar darvozasidan chiqib, bu ham jo'nay bersin. Endi Go'ro'g'li sultondan eshiting.

Go'ro'g'li sulton Xunxor shahridan qo'shin chiqib kelayotganini ko'rib, G'irko'kni zartang-zabartang aylab, G'irko'kka minib choq bo'lib, chirpinib turdi. Bir pilla cho'loq sarkada ming qo'shinni olib yetib kelib, Go'ro'g'li sultonni ko'rib, tevaragini qamsab olmoqchi bo'la berdi. Shunda Go'ro'g'li sulton G'irko'kka qamchini bosib, cho'loq sarkadaning qo'shinini bir-ikki aylantirib, satta qizilboshning semizini saralab, bir daqiqada yuztachasining kallasini sapchaday kesib tashladi. Bunday zo'rlikni ko'rgan cho'loq sarkada shoshib, tabgiridan adashib, enasini amma, deb qolgan askarlari bilan Xunxorga qarab qochib ketdi.

Shuytib, Go'ro'g'li sulton dushmanlarni qo'rqitib, bir siraga hurkitib, endi Avazxonni otinga mingashtirib olay, deb Avazxon chiqqan do'ngga borsa, Avazxon yo'q. Bir pilla qarasa, qirning narigi yog'idagi jar bilan qochib borayotir. Go'ro'g'li sulton borib, Avazxonga qarab, uzangiga oyog'ini tirab: "Ha, bolam Avazxon, qayoqqa borayapsan?" — deb so'rab, shu so'zni aytdi:

Kirpi, jayralarday biqib jar bilan,
Yo'l bo'lsin, Avazxon, qayga borasan,
Qizilboshing qochib ketdi or bilan,
Ey, jonim Avazxon, qayga borasan?

Qizilboshlar o'z holini bilmaydi,
Taltayib turkmanni ko'zga ilmaydi,
Keyin bilib hech o'ziga kelmaydi,
Yo'l bo'lsin, Avazxon, qayga borasan?

Qoyil bo'lsang, turkmanga tan berasan,
Chambil borsang, davri davron surasan,

Nega bo'ytib jayra bo'p jarman yurasan,
Yo'l bo'lsin, Avazxon, qayga borasan?

Balli kokilingga, balli, Avazxon,
Kokilingga banda bo'lay, Avazxon,
Yur men bilan, o'g'lim qilay Avazxon,
Yo'l bo'lsin, Avazxon, qayga borasan?

Qoyil bo'lg'in Go'ro'g'lining koriga,
Bedovim o'ynatay ko'ngling bahriga,
Borib davron surgin Chambil shahriga,
Yo'l bo'lsin, Avazxon, qayga borasan?

Ana shunda Go'ro'g'li sultondan bu so'zni eshitib, ayyorlik qilib: "Ey, turkman tog'a, men sendan qochganim yo'q, qizilboshdan qochayotirman. Mayli, endi senga mingashaman", — deb Avazxon Go'ro'g'li sultonga mingashib olib, qirning bu yog'iga osha berdi. Bu yoqda cho'loq sarkada to'qqiz yuz odami bilan qaytib, Kosaman sardorning oldidan chiqib, Kosaman sardor cho'loq sarkadani ham qaytarib,

¹ Eshak o'g'risi.

jazoyil to'plarini guldiratib, tog'-u toshni titratib kela berdi. Go'ro'g'li sulton qo'shin yetishguncha o'ylanib: "Endi bu Avazxonni mingashtirib yurmasam, bu Xunxorning qo'shiniga qo'shilib qochib ketishdan ham toymaydi", — deb bir chilbir bilan Avazxonni mahkam qilib o'ziga qo'shib bog'lab, G'irko'kni tezlab, qizilbosh qo'shinining oldini to'sa berdi:

Dala-dashtlar changib ketdi,
Quloq kar bo'p gangib ketdi,
Go'ro'g'li arslonday bo'lib,
Shu changlikka sho'ng'ib ketdi.

Kimdir shahid, kimdir g'ozi,
Hisob emas, ko'pu ozi,
Yaqinlashib kela berdi,
Gumbirlagan to'p ovozi.

Bedov otlar hiyillashi,
Otgan o'qning chiylashi,
Tasir-tusir, qasir-qusir,
Chaqilib soylarning toshi.

Popuk nayzi pirillaydi,
Dol bedovlar arillaydi,
Bu shovqinning haybatiga,
Badbaxt tog'i dirillaydi.

Shuytib dushman yovut yetdi,
Gazalarni askar tutdi,
Balki balandlarga o'tdi,
Shunda G'irko'k g'irday bo'p,
Bir pishqirib ishib ketdi,
Sag'rilari toshib ketdi,
Tom bo'yiday oshib ketdi,
Qattiq kishnab, sixa tortib,
Dushmanga yondashib ketdi.

Dushman kelar qo'lda nayza.
Bir qo'lida sir bayzo'
Bunday pilla sho'pir ko'nda,
Tog'u toshga tushdi larza.

Dushman kelar shobi bilan,
Har qaysi bob-bobi bilan,
Bir xillari chuvlab kelar,
Jiyron, yo'rg'a, yobi bilan.

Dushman kelar hujum qilib,
Gaza betman qirni olib,
Go'ro'g'li o'rtada qolib,

Po'lat xanjar sermab solib.

Boshini boshga qo'ymaydi,
Qo'rqqanman olishmaydi,
Botiriman kelishmaydi,
Bedovlarning bo'yni sindi,
O'lgan odam o'lib tindi,
Go'ro'g'lini ko'ring endi,
Dushmanga ot qo'yib do'ndi,

Jahannamga eltib qo'ydi.
Do'stuman bo'lib bo'lganlari
O'zlarining qoniga to'ydi.

Endi dushman shoshib qoldi,
Bir-biridan adashib qoldi,
Bir xil shumtob qo'rloqlari
Qochib yo'lga tushib qoldi.

Bir xillari ol-ha, deyishib,
Hech ayamay sol-ha deyishib,
Shuncha qo'shin bas kelmaymi,
Bu bo'lsa bir tanho deyishib.

Shuytgan bilan bo'larmidi,
Hargiz baland olarmidi,
O'n ming qo'shin bir arslonga
Sira ham teng kelarmidi.

Ko'ring endi Kosamandi,
Chip bo'p ishi, shashti sindi,
Yerga bir urib kamondi,
Qochmoqqa yuz qo'ydi endi.

Soydan tuman ko'chganday bo'p,
Shahar bag'rin quchganday bo'p,
Kun isisa, issig'idan,
Bulut narmon qochganday bo'p.

Shuytib dushman to'zg'ib ketdi,
Qochgani shaharga yetdi,
Mard Go'ro'g'li ko'p qo'shinga
Yakka yolg'iz zo'rliq etdi.

¹ Tirsakka qoplab qo'yilgan po'lat (*Baxshi izohi*).

Ana shuytib Go‘ro‘g‘li sulton bir o‘zi shuncha qo‘shinga zo‘rlilik qilib, urgancha urib, qirgancha qirib, surgancha surib, dushmanlarni ishirib quvib yuborib, o‘zi ham juda charchab, Badbaxt bovriga yetib, Avazxonni otdan tushirib, o‘zi ham otdan tushib, dam olib yotdi. Shunda Avazxon: “Mardlik ham shuncha bo‘lar-da”, — deb ko‘nglida Go‘ro‘g‘li sultonga qoyil bo‘lib o‘tirdi.

Shunda Go‘ro‘g‘li sultonning miyasiga bir fikr kelib qolib, yoshlik vaqtlarini eslab, bu kuni choshtgohda Xunxorning qibla betidagi qo‘riqda yashayotgan turkmanlar ovuliga borib, Avazxon o‘g‘li bilan u yerda ham bir-ikki kun mehmon bo‘lib, u yerda qolgan-qutgan turkmanlarni bir kun choq sahroda harna bor ulovlariga anjomlarini orttirib, o‘zi Avazxonni mingashtirib, ularga soqchilik qilib, barini Badbaxt belidan oshirib: “Endi sizlar Chambilga ko‘chib bora beringlar. Bu yoqlarga Xunxor zolimning hukmi yetmaydi. Avazxonni olib kelayotir, deb Chambilda Xoldor mahram, Hasanxonlarga aytib qo‘yinglar. Mendan barcha turkmanlarga salom denglar”, — deb o‘zi qaytib, yana Xunxor yurtiga tushib, Xunxorning ovullarini sayr tomosha qilib yura berdi. Bundan Go‘ro‘g‘li sultonning maqsadi: “Mening mard va botirligimga Avazxon ishonib, qoyil bo‘lsin”, degani edi. Xunxor shoh: “Har kim Avazxonni Go‘ro‘g‘li xarduzdan tortib olib keltirsa, qizim Sarvinozni berib, o‘zimga vazir qilaman”, — deb jar soldirdi. Endi gapni Rayhon arabning jiyani Bektosh arabdan eshitib.

Rayhon arab Xoljuvonoyini olib qochmasdan bir yil ilgari Rayhon arabning erka jiyani Bektosh arab juda otbozligidan tog‘asi Rayhon arabning otini o‘g‘irlab, bir damga kelgan baytalga choptirib, undan bir qora tulpor tug‘dirib olgan edi. O‘sha vaqtlarda Xuroson mamlakatining podshosi Harishohning Gulnoz degan oy desa oy, kun desa kun bir sohibjamol, o‘zi barkamol qizi bo‘lib, “Har kim mening qizimga xush-tor bo‘lsa, ko‘shkimning boshidagi tilla qovoqni o‘q bilan urib tushirsa, shu ko‘shkimdan ot sakratsa, qizimni berib, o‘zimga vazir qilaman”, — degan edi. Bu ovoza Bektosh arab eshitib, Xurosonga bormoqlikni talab qila bergandan keyin arablarning manazini¹ yaxshi bilgan Rayhon arab noiloj rozi bo‘lib: “Bo‘lmasa, Xurosonga borsang, maqsadingga yetsang, undan narida Go‘ro‘g‘li degan juda shashti baland bir yigit bor. Zinhor o‘sha bilan do‘st bo‘lg‘in”, — deb tayinlab javob bergan edi. Bektosh arab Harishohning yurti Xurosonga kelib, Harishohning ko‘shkiga to‘g‘rilab, qora tulporiga bir-ikki achchiq qamchini bergan edi. Shunda ot Harishohning ko‘shkidan sakrab, shu sakraganda ko‘shkning ustidagi oltin qubbani o‘q bilan urib tushirib o‘tgan edi. Shuytib, Bektosh arab Harishohning qizi Gulnozoysa uylanib, vazirlik qilib yurganida, Xunxor shohning: “Go‘ro‘g‘lidan Avazni tortib keltirib berganga qizim Sarvinozni berib, o‘zimga vazir qilib olaman”, — deb jar soldirganini eshitib, shayton qitiqlab, “Voh Gulnoz, Sarvinoz qanday yarashib tushgan qo‘sha ismlar, Xunxorday podshohlar podshosining qizi xotini bo‘lsa”, — deb havas qilib, o‘n ikki ming askar to‘plab, Badbaxt belining oldini o‘rab chiqa berdi. Bu yoqda Go‘ro‘g‘li sulton Chambilda ko‘rgan baxshi bobosini uchratib qolib, uning uyiga mehmon bo‘lib, doston aytirib, Avazxon bilan o‘tirar edi. Buni Bektosh arab eshitib, burilib, baxshi boboning ovuliga kelib, shunday baxshi bobonikiga rav bo‘lib, otidan tushmay, uzangiga oyog‘ini tirab, mo‘ylovini burab, baxshi boboga qarab, bir so‘z dedi:

Eshitgin, jon bobo, sardor so‘zini,
Har bir kimsa topolmaydi izini,
Asli Rayhon arab shohning jiyani,
Xurosonda Bektosh deydi o‘zini,
Talab qildim sendan aziz mehmonni.

Men bilan aylasin mehmon ko‘ngil shod,
Qayg‘u kulfatlarni qilishib barbod,
Xuroson yurtida Hari podshoga,
Ham o‘zim vazirman, ham o‘zim domod,
Talab qildim sendan aziz mehmonni.

Eshitganman, Go‘ro‘g‘lini bilaman,
Yov emasman — anga do‘stlik qilaman.
Shu to‘g‘rida Rayhon tog‘am sharti bor,
Ul yurtiga men ham iqrar bo‘laman.
Talab qildim sendan aziz mehmonni.

Borsanglar uch-to‘rt kun ko‘ngil olaman,
Yolg‘on emas chindir Bektosh so‘zlari,
Musulmon deydi-ku sizni bizlarni,
Olib borib Hari shohning oldida.
Bir-ikki kun mehmon etsam sizlarni.

¹ Fe‘l-atvori (*Baxshi izohi*).

Bu soʻzni baxshi bobonikida mehmon boʻlib oʻtirgan Goʻroʻgʻli sulton eshitib, “Bachchagʻarning taklifiga bormasak, qoʻrqdi, der. Borsak, biron xatardan xoli emas. Har doim mardning boshiga ish tushadi. Endi nima boʻlsa ham tavakkali xudoning oʻziga. Agar niyati buzuv boʻlsa, yomonligi ursin koʻziga”, — deb oʻylab: “Mayli, rozi boʻl. Shu odamnikiga mehmon boʻlamiz”, deb bobosiga qarab, nima dedi:

Mard koʻrinar, baxshi bobo, kelgan bek,
Rozi boʻlib, xoʻp boramiz, mayli, de.
Talab qilgan boʻlsa sendan bizlarni,
Xursand boʻlib, xoʻp beramiz, mayli de.

Bizning mehmon ochiq shirin xoʻyli de,
Sozu suhbat, doston boʻhur sayli, de,
Oʻzim ham xizmatga qoʻlim boyli de,
Rozi boʻlib, xoʻp boramiz, mayli, de.

Talab qilgan boʻlsa bizday mehmonni,
Izzatin koʻramiz unday sultonni,
Birga borsang, sen aytasan dostonni,
Rozi boʻlib, xoʻp boramiz, mayli, de.

Mehmonim suhbatga dili bogʻli de,
Past emas, sarkarda, oʻzing chogʻli de,
Goʻroʻgʻli ismli, Avaz oʻgʻli de,
Rozi boʻlib, xoʻp boramiz, mayli, de.

Shunda baxshi bobo Goʻroʻgʻli sultondan bu soʻzni eshitib, Bektosh arabga qarab javob berib: “Mayli, mehmonlarni siznikiga olib boraman”, deb turibdi. Bektosh arab: “Juda yaxshi, mehmonlarni biratoʻla oʻzim olib ketaman”, — deb otidan tusha berdi. Goʻroʻgʻli ham kiyinib chiqib, Bektosh arab ham yurak uchi bilan koʻrishib, quchoqlashibdi. Shunda Goʻroʻgʻli sulton hech kimga sir boy bermay, Avazxonni mingashtirib, Bektosh arab ham oʻz otiga minib, butun qoʻshinlari bilan dov-dastgoh qilib, Goʻroʻgʻli sultonni mehmonlikka iyartib, ergashib keta berdi. Baxshi bobo ham choʻntoqqina eshagini minib, yomon xurjum-chasiga doʻmbirasini solib, pechkasini qaytarib, choʻntayib, Ovul pattaga oʻxshab joʻrtanglab, bu ham Goʻroʻgʻli sulton oshnasining orqasidan keta berdi. Kun kech boʻlib, yoʻlda Harishohga tegishli bir qoʻrgʻonga mehmon boʻlishdilar. Shunda qoʻrgʻon begi Bektosh arabni ovloqqa chaqirib, bir necha joydan timsol keltirib, bir soʻz dedi:

Mehmonni koʻrganda gulday tarzim bor,
Toʻqqiz turli ziyofatga qarzim bor,
Quv Goʻroʻgʻli oson qoʻlga tushibdi,
Ani behush aylang degan arzim bor.

Baxshisimon bu odamxoʻr baloga,
Dori berib hushin zoyil aylasang,
Qoʻlini zanjirlab mahkam boylasang.

Topilmaydi bunday qulay gagirdak,
Bu ishni aylamak ertarak kerak,
Bachchagʻar koʻp ayyor, juda bir sarak,
Sharobga dorini joylamoq kerak.

Tanba tirab tomga qamab tiylasang,
Avazin qaytishga moyil aylasang.
Xunxor shohga eltib olib qizini,
Barcha elu xalqni qoyil aylasang.

Avazxonni chorlab olib dalaga,
Aldab oʻtkazayik tablaxonaga,
Goʻroʻgʻlidan qoʻyib buni panaga,

Senga soʻzlab turgan menday bek boʻlar,
Turkmanlarning ichi toʻla kek boʻlar,
Shundan keyin Goʻroʻgʻli ham oʻshalar,
Olchi boʻlmay, jon oshigʻi pik boʻlar.

Bu soʻzni qoʻrgʻon begidan Bektosh arab eshitib, xayoli tarlon boʻlib: “Toʻgʻri aytasan. Bunday qilay gagirdak qay yerda bor. Boʻlmasa, sen Avazxonni chaqirib, ot sotaman, deb bir suluv otga xushtor qilib aldab tur. Men sharobga behush dori solib, Goʻroʻgʻli bilan baxshi boboga berib, hushini ogʻdaraman”, deb bek bilan gapni bir qilib, maslahatni bir joyga qoʻyib, Goʻroʻgʻli sultonning oldiga kirib oʻtirdi. Vaʼdaning payti yetib, qoʻrgʻon begi Avazxonni imlab dalaga chaqirib, Bektosh arab: “Qani Goʻroʻgʻli doʻstim, ovqat pishguncha oz-moz yayrashib, otamlashib, bir piyoladan ichishib oʻtiraylik”, deb baxshi bobo bilan Goʻroʻgʻli sultonga behushdori solingan sharobdan bir-bir piyola quyib berib, boshqa toza sharobdan ichib, shunda baxshi bobo bilan Goʻroʻgʻli sulton sharobni ichib, yerga yalmayib yiqilib tushdilar. Shu payt daladan yasovullar kirib, Goʻroʻgʻli sulton bilan baxshi boboni poʻlat band qilib, shu mehmonxonaga qamab, orqasiga ogʻir tamlardan tirab ketishdilar. U yoqda Avazxonga qoʻrgʻon begi bir suluv jiyronni koʻrsa-

tib: “Turkman og‘angga ayt, shu otni senga olib bersin. O‘zi ham uncha qimmat emas. Uch yuz ellik tanga bersa, bo‘ladi”, deb andamon qilib turgan edi. Yasovullar borib, Avazxonni bog‘lab olib, o‘ziga ko‘rsatgan jiyronga mindirib, Bektosh arab boshliq G‘irko‘kni yetaklab, Harishotning o‘rdasiga qarab keta berdilar. Bir pilla Go‘ro‘g‘li sulton o‘ziga kelib, baxshi bobosini uyg‘otib, bir so‘z dedi:

Bu qanday voqea, qanday alomat,
Yo bo‘ldi o‘xshaydi zo‘r qiyomat,
Baxshiyo, bormisan sog‘u salomat,
Ko‘targin boshingni bizga ne bo‘ldi?

Bu yerda qolibmiz po‘lat band bo‘lib,
Bir ish qilgan o‘xshar dushmanlar kelib,
Avaz qani, bizlar g‘aflatda qolib,
Ko‘targin boshingni bizga ne bo‘ldi?

Jo‘rtaga do‘st ekan bizga Bektoshi,
Behush dori ekan u bergan oshi,
Quloq sol, kelarmi Avaz nolishi,
Ko‘targin boshingni bizga ne bo‘ldi?

Albatta, bu ishlar dushmanni ishi,
Dushmanlik aylabdi Bektoshday kishi,
Quloq sol, kelarmi Avaz nolishi,
Ko‘targin boshingni bizga ne bo‘ldi?

Hay attang-a, misha joyda tayrildim,
Angsizlikman qanotimdan qayrildim,
Temir qanot polopondan ayrildim,
Quloq sol, kelarmi Avaz nolishi,
Ko‘targin boshingni bizga ne bo‘ldi?

Hali ham bor qulog‘imning garangi,
Yomon bo‘ldi buning oriman pangi,
Quloq sol, kelarmi Avaz nolishi,
Ko‘targin boshingni bizga ne bo‘ldi?

Go‘ro‘g‘li sultonning bu so‘zini baxshi boba hushining oralig‘ida eshitib, ingranib, boshini ko‘tarib, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab, bir so‘z dedi:

Quloq sol, Go‘ro‘g‘li, turli na‘maga,
Bektoshning do‘stligi uchmish havoga,
Havas qilib Sarvinozday o‘dag‘a,
Bizni shuytib solgan ekan baloga.

Mard yigitlar minar doim bedovga,
Bahorda o‘ynashib chiqarlar tovg‘a,
Asli gapning tubi bunday Go‘ro‘g‘li,
Xunxor qo‘ygan Sarvinoz qizin garovga.

Jar soldirgan bozorma-bozor yurganga,
Eshittirgan barcha xudoy urganga,

Ovoza tarqatgan shahar, qo‘rg‘onga,
Xunxor va‘da qilgan Sarvinozini,
Avazxonni unga eltib berganga.

Bu gapni eshitgan Bektosh xotinboz,
Havasi ketib, qilganda parvoz,
Yuragin qizdib sho‘x Sarvinoz,
Bu ishni aylagan undan qay og‘oz,
O‘ylamagan samman menga, Go‘ro‘g‘li,
Po‘latband bo‘libmiz hali bul ham oz.

Shunda Go‘ro‘g‘li sulton: “Voh enag‘ar, hali Avazni Xunxorga eltib, maqsadiga yetib bo‘bdi”, — deb bir chiranib, po‘latband zanjirlarni uzib, baxshi bobosining band zanjirlarini ham yulib uzib, bo‘lak-bo‘lak qilib tashlab, to‘nning eshigini tepib sindirib, tashqariga chiqib, qorovullarning ilinganini tutib o‘ldirib, G‘irotan darak topmay, boshqa bir ot topib minib, bobosiga ham qo‘rg‘on bəgining tablaxonasidan bir ot olib mindirib, ikkovi iz olib toqqa qarab keta berdi. Bektosh arab bo‘lsa, bir tog‘da dam olib, Avazxonni bir cho‘ng‘olga berkitib bog‘lab qo‘yib, kayfini qilib o‘tirgan edi. Askarlari bo‘lsa, yana qo‘rg‘onga borib qo‘ngan edi. Shunda Avazxon Go‘ro‘g‘li sulton bilan baxshi boboning o‘taryotganini ko‘rib, o‘zini bildirib, Go‘ro‘g‘li sultonni chaqirib, bir so‘z dedi:

Bektosh do‘sting ayyor ekan,
Bemaza bozinger ekan,
Oshnoligi bekor ekan,
Men bundaman, kel bu yonga.

Men bu yerda qo‘lim bog‘li,
Armondadimman ne chog‘li,
Yolg‘iz o‘zim yurak dog‘li,
Men bundaman, kel bu yonga.

¹ Tosh to‘dalashib qolgan tog‘ qismi (Baxshi izohi).

Meni sendan yashirdilar,
 Alamimni oshirdilar,
 Aldab qo'lg'a tushirdilar,
 Men bundaman, kel bu yonga.

Arzim eshit turkman og'a,
 Arabing hech emas oshna,

Qo'lim bog'li, qaddim duto,
 Men bundaman, kel bu yonga.

Cho'ng'al ichra Avaz o'g'lon,
 Dod deb chekar ohu fig'on,
 G'amlar bilan bag'rimdir qon,
 Men bundaman, kel bu yonga.

Cho'ng'olning pastida pusinib yotgan Bektosh arabning qorovullari Avazxonning bu chaqirig'ini eshitib, nima qilarini bilmay qola berdilar. Go'ro'g'li Sulton bo'lsa, shofi qo'lida, Avazxon dilida, baxshi bobosi oldida chirpinib cho'ng'olga qarab, burilib bora berdi. Go'ro'g'li sulton Bektosh arabning qoravullari ustidan borib qolib, to'xtang, badbaxtlar, deb qoravullar hushini qochirib, ko'zlarini katta ochirib, mahkam qilib bog'lab band qilib, Avazxon o'g'lini ko'rib, bandini yechib, qoravullar yo'l ko'rsatib, Bektosh arab ayyor, yana bir necha odamlar bilan kayf qilib o'tirganlarining ustidan borib qolib: "Qani, Bektosh arab, oshnolikni bir suluv qiz deb barbod berdingmi? Shuytib, xatoga ketganingni bo'yingga olib, qayta boshdan mening bilan do'st bo'lasanmi yoki mening bilan maydonda jang qilasanmi? Qaysisini xohlasang, men tayyor", — deb baxshi bobo va Avazxonni ergashtirib, cho'ng'aldan enib bora berdi. Shunda Bektosh arab: "Agar sening bilan do'st bo'lmoqchi bo'lsam ham, bir kurashay. Mardlar kurashib do'st bo'ladi, degan", — deb yechinib maydonga chiqmoqchi bo'la berdi. Go'ro'g'li sulton ham Bektosh arabning avzoini ko'rib, Avazxonni bir balandlik joyga qo'yib, bu ham yechinib maydonga tushdi. Shuytib Go'ro'g'li sulton bilan Bektosh arab bir sira aylanishib, tutinib qolib, ancha olishadi. Bektosh arab ham ko'p zo'r ekan. Hech Go'ro'g'li sultonga o'ng'ayini bermadi. Maydon toza shudgor bo'lib ketdi. Oxiri Go'ro'g'li sulton g'ijirlanib, Bektosh arabni shunday tutib, yelkasidan oshirib otib yubormoqchi bo'ldi. Lekin Bektosh arabning ko'ylagi sirilib ketib, Go'ro'g'li sultonning qo'li Bektosh arabning yalang'och orqasidan toyib ketib, Bektosh arab omon qoldi. "Barakalla, kuchingga qoyil bo'ldim, Go'ro'g'li, endi sendan yiqildim hisob. Mening o'tgan gunohlarimni kechir. Kechdim Xunxorning o'zidan ham, qizidan ham", — deb bir necha joydan timsol keltirib, Go'ro'g'li sultonga qarab, bir so'z dedi:

Do'stim, kechir gunohimni,
 Borib ko'r manzilgohimni,
 Oq rabotga eltib seni,
 Yuvay ro'yi siyohimni.

Nafsim meni olib qochdi,
 Shuytib do'sting yo'l adashdi,
 Xunxor qizin olaman, deb
 Senga har na zahrin sochdi,
 Avazingni olib qochdi
 Ur endi, do'stim, bu boshdi.

Kechdim endi Xunxoridan,
 Xunxorning har na boridan,
 O'zingga bo'layin navkar,
 Chiqib shoh ixtiyoridan.

Nafs olib ixtiyorimni,
 Yo'qotdim har na borimni,
 Eshitgin ohu zorimni,
 To'kmagin endi orimni.

Adashdim — sharmsoringman,
 Kechirsang — do'stu yoringman,
 Qator xizmatda norimgan,
 Asiring, bandzoringman.

Bu so'zlarni deyar Bektosh,
 O'zim seningman teng qurdosh,
 Kechir, do'stim, gunohimni,
 Yurayin bo'p senga yo'ldosh,

Bu so'zni Bektosh arabdan eshitib, Go'ro'g'li sulton: "Buning gunohini kechirsammikan, kechir-masammikan", — deb o'ylanib qoldi. Shunda baxshi bobosi sozini qo'liga olib, bir maqomga solib chertib, bir necha joylardan timsol keltirib, Go'ro'g'li sultonga qarab, bir so'z dedi:

Eshitgin, sultonim, do'sting so'zini,
 O'p yeganman shu Bektoshning tuzini,

Dasturxonni haqi tushdim o'rtaga,
 Nobud qilma shu arabning o'zini,

Rostlik bilan yosh oladi ko'ziga,
Yomon bo'lsa, nur enmasdi yuziga,
Nobud qilma shu Bektoshni, Go'ro'g'li,
Kirgandir bu Qo'rg'onbegi so'ziga.

Qo'rg'onbegi haddan ortiq da'vogar,
Asli qizilboshdan ko'zlari chog'ar,
Nobud qilma shu Bektoshni, Go'ro'g'li
Arabni ozg'irgan shudir enag'ar.

Qizilboshning chikoridir ishlari,
Maymunday surraygan so'zoq tishlari,

Hech kimga yoqmaydi rav-rav deyishlari,
Bir qarich jun bo'lar ko'krak to'shlari.

O'q ilonday bo'lar qalam qoshlari,
Shunday bir buzuqlik shumlik ishlari,
Hoy-voh aylab ajdahorday qizlari,
Arabni ozg'irgandir ovboshlari.

Shu Bektosh gunohin tilaydi baxshi,
O'rniga begini o'ldirgan yaxshi,
Soz bilan qo'shiqdir qo'shiqning naqshi,
Arabni boz yana oshno aylagin.

Bu so'zni Go'ro'g'li sulton eshitib, mardning ishi kechirmak, xatolarni uchirmak, deb Bektosh arabni qayta boshdan quchoqlab, navozish qilib, undan keyin ig'vogar, deb aybni qo'rg'on begiga to'nkarib, qo'rg'on begini zo'rdan itqitib o'ldiribdi. Qorovullarning ham gunohidan o'tibdi. Bektosh arab yashirib qo'ygan G'irko'k otni olib chiqib, Go'ro'g'li do'stiga beribdi. "Endi, do'stim Go'ro'g'li sulton, sen shunda tursang, men askarlarimni qo'rg'ondan olib qaytib, undan keyin seni Oqrabotga mehmonlikka olib ket-sam", — deb Go'ro'g'li sultondan iltimos qildi. Go'ro'g'li sulton Bektosh arabning iltimosiga ko'nib, Avazxon bilan shu tog'ning cho'qqisida qoldi. Endi gapni Xunxorshohdan eshiting: Bektosh arab: "Go'ro'g'li xarduzni tutib, temirband qilib qamab tashlab, Avazxonni xizmatingga olib borayapman", — deb Xunxorshohga chopar jo'natgan edi. Chopar Xunxorshohga yetib, xabar berib, Xunxorshohning har mo'rti shopday, og'zi ko'hna qopday bo'lib, Kosamanning ukasi Do'samanni besh yuz askar bilan Bektosh arabning oldiga peshvoz chiqardi. Bektosh arab pastki qo'rg'onga tushganda, Do'saman kelib qolib, Avazxonni so'rabdi. Bektosh arab: "Men Avazxonni Go'ro'g'li sultonga qaytarib berib, qaytadan uning bilan do'stlashib, askarlarimni qaytarib olib ketgani keldim", — debdi. Shuytib hamma gaplar Do'saman-ga ma'lum bo'lib qoldi. Do'saman darrov shu yerda ayyorlik qilib: "Bo'lmasa, men ham Go'ro'g'li sul-tonga qaytaman. Endi, jo'ra, nima bo'lsa ham kun kech bo'lib qoldi. Bugun shu qo'rg'onda qo'nib, erta bilan Go'ro'g'li sultonning oldiga chiqamiz", — deb Bektosh arabni boblab tushirib, shu kecha ham past-ki qo'rg'onda bo'lishdilar. Kechasi Do'saman: "Xunxorday shahanshohdan bir xarduz Go'ro'g'li turkman-ga qaytgan odamning jazosi o'lim", — deb ig'vo tarqatib, Bektosh arabni uyqusida bog'latib, certasiga o'zining otiga ortib, hali Go'ro'g'li sultonning urushini ko'rmagan Do'saman Bektosh arabning ham askar-larini o'ziga tobe aylab, o'n ikki yarim ming qo'shin bilan Go'ro'g'li sultonning ustiga bostirib kela berdi. Cho'qqida Avazxonni pastlikka tomosha qildirib o'tirgan Go'ro'g'li sulton qarasa, pastki qo'rg'on tomon-dan bir to'da qo'shin jazoyillarini jizillatib izillashib, to'plarini guvillatib, tog'larni huvillatib kelayotir. Shunda Go'ro'g'li sulton: "Ha ukkag'ar arab, toza ikki yuzli odam ekan", — deb Avazxonni cho'qqiga qo'yib, o'zi G'irko'kni zartang-zabartang aylab, urushga choq bo'lib turdi. Kelayotgan qo'shin ham yaqin-lab qoldi. Shunda Go'ro'g'li sulton isfahoni nayzasini qo'lga olib, G'irko'kni o'ynatib chirpinib, qo'shin-ga qarab keta berdi.

Quloq soling suxanvorning so'ziga,
So'zlar ekan g'ayrat olib o'ziga,
Daryoday bo'p to'lib toshib Go'ro'g'li,
Chibincha porimas qo'shin ko'ziga.

Jonivor bedovi og'zin ochadi,
Urush desa, shirin jondan kechadi,
Qo'shinni aylanib shunda G'irko'kot,
Go'ro'g'li egasin olib qochadi.

Baland cho'qqi aylanasi cho'rqali,
Bedov degan har nimadan hurkami,
Ot chopmoqqa asli usta Go'ro'g'li,
Otin olib qochganiga qo'rqami?!

Shundayda qaytarma, kelar g'ayrati,
Tog'ni bosib osmon misol haybati,
Tirqiratib qizilboshni quvladi,
Tishin tishlab hay-haylagan haybati.

Endi ko‘ring sulton qirg‘in boshladi,
Nechovning kallasin uzib tashladi,
Bir xilining miyasiga mushtladi,
O‘lganlari yotib yerni tishladi.

Barcha qoyil bo‘lar mardning ishiga,
Yo‘llaydimi qizilboshning qoshiga,
Yuzchasi o‘lgan so‘ng saal fursatda,
Qocha berdi bari tushi-tushiga.

Avval bilganlari endi o‘ldik deb,
Go‘ro‘g‘li qahriga duchor bo‘ldik, deb,

Do‘samanga o‘xshash guppitoblari,
Yoronlar, nima gap, nima bo‘ldik, deb.

Do‘saman sira ham yonin berami,
Sho‘ytmasa, odamni xudoy urami,
Ming zo‘r bo‘lganda ham yolg‘iz o‘zi-ku,
Bir odamdan kishi qocha ko‘rami? —

Deb Do‘saman lashkariga boqadi,
Ko‘p qo‘shinga uning o‘zi soqadi(r),
Qayting jangga, deb chirpingan say,
Lashkarlari suvday oqib qochadi.

Shunda Do‘samanning qayt, deganiga ham qaytmay, qirilgani qirilib, surilib, bulutday bo‘lib to‘rilib, o‘lgani o‘lib, qolgani qolib, qochib borayapti. Bektosh arab bechora bo‘lsa, yetti zanjir bilan bog‘langan, otiga qo‘shib tang‘ib tashlangan. Qora tulpori bo‘lsa, buncha katta shobirmi ko‘rgandan keyin o‘zidan o‘zi pishqirib, qo‘shinni bir-ikki martaba oralagan, otdan og‘ib ketib uzangiga qoptirilib, u yog‘i otga band bo‘lgani uchun ayrimay sholbirab qolgan. Shunda bechora Bektosh arab o‘z holiga zor-zor yig‘lab, bir so‘z deb borayapti:

Qizilboshga tobe bo‘lib yo darig‘,
G‘urbatli maydonda holim na bo‘ldi,
Nafsi havo yo‘llariga chalg‘ishib,
Mana bu maydonda holim na bo‘ldi?

Xotin dedim, kechdim o‘sgan elimdan,
Ayrilib necha bir jonu dilimdan,
Ana endi na ish kelar qo‘limdan,
G‘urbatli maydonda holim na bo‘ldi?

Saylab mingan otim yetar boshima,
Dushmandan o‘zga yo‘q tegra-to‘shima

Go‘ro‘g‘li do‘stim ham kelmay qoshima,
Mana bu maydonda holim na bo‘ldi?

Otdan tushay desam qo‘llarim bog‘li,
Ne bir xafalarman yuragim dog‘li,
Hech bo‘lmasa kelmas do‘stim Go‘ro‘g‘li,
G‘urbatli maydonda holim na bo‘ldi?

Kimsasiz sudralib boradi Bektosh
Jigarbandlarimni ko‘rsam edi kosh'
Shuytib bunda oqib ko‘zdan qonli yosh,
Mana bu maydonda holim na bo‘ldi?

Odamning ofati bo‘lgan bunday marakada har kim o‘z joni bilan bo‘lib, qochgan qutilib, qochmagan tutilib, sovutlar so‘tilib, Go‘ro‘g‘li sultonning zarbini ko‘rmaganlar ko‘rib, ko‘rganlar allaqachon itday hurib, qochib ketib, Xunxorning yo‘lini tutib, shuytib, uch-to‘rt soatning ichida dushmandan asar ham qolmay to‘s-to‘poloni chiqib, bir xil qo‘rqoqlari jarlarga biqib, jo‘rttadan o‘lik desin, deb og‘iz-burniga tuproq tiqib yotibdi. Shuytib, Go‘ro‘g‘li sulton dushmanga g‘olib kelib, otidan tushib, ham otiga, ham o‘ziga dam berib, nayzasiga suyanib turgan edi, bir pilla G‘irko‘k kishnab, shu yoqqa qarab, tag‘i bir ot kishnab kela berdi. Bu Bektosh arabning Qora tulpori edi. Go‘ro‘g‘li sulton qarasa, Bektosh arabni otiga yetti zanjir bilan band qilib tashlabdi. Bechora Bektosh arab otdan og‘ib sudralib o‘libdi. Endi Go‘ro‘g‘libek sulton Bektosh arabning haqiqiy do‘st ekanligini, Do‘samanning hiylasi bilan shu ahvolga tushganligini bilib, afsuslanib turganida, Bektosh arabning mirzosi pusinib yotgan joyidan chiqib kelib, voh begim, deb o‘zini Bektosh arabning ustiga tashladi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton Bektosh arabning mirzosiga qarab, undan so‘rab, bir so‘z dedi:

Qay yerda Bektoshning manzilxonasi,
Manziliga borsin jonsiz tanasi,
Do‘stimning yo‘q ekan menga ginasi,
Ko‘rsat, qayda, makoniga eltayin.

Tog‘dan toqqa oshgan Bozirgon xo‘ja,
Shahid bo‘lsa, haqda topsin daraja,
Shu yerda yog‘ochdan yasab saraja,
Turar joyi — makoniga eltayin.

¹ Koshki.

Oqrabot degani qaysi tomonda,
Sho'rli do'stim ado bo'ldi armonda,
Hay attang-a, qildi dushmani xanda,
Ko'rsat menga, makoniga eltayin.

Bu do'stimning bordir bola-chaqasi
Tanga nimkam bor-ku mayda chaqasi,
G'azotda sho'rlining kuydi chaqasi,
Turar joyi makoniga eltayin.

Dushmanlarga shashtim doim g'ov bo'lsin,
Har bahorda manzilgohim tov bo'lsin,
Boshla otlar Oqrabotga rav bo'lsin.
Yo'lni ko'rsat, makoniga eltayin.

Go'ro'g'li aytadi senga arz-holini,
Ko'z yoshi ho'l qilib otning yolini,
Oqrabotning ko'rsat endi yo'lini,
Buni joyi — makoniga eltayin.

Shunda mirzo Go'ro'g'li sultondan bu so'zni eshitib, darrov olti bo'lak yog'ochdan bir saraja bog'lab, iplar bilan berkitib chog'lab, mana, sultonim, deb turdi. Go'ro'g'li sulton G'irko'kdan tushib, Bektosh bechoraning jasadini sarajaga solib, sarajaning bir bog'ini G'irko'kning orqa tomoniga bog'lab, yana bir yog'ini mirzoning otining oldingi tomoniga tang'ib: “Ana endi Mirzo uka, hayda otingni”, — deb asta-asta Mirzo bilan yurib, cho'qqidan Avazxonni mingashtirib, Bektoshning otini yetaklab olib, Oqrabotga qarab kelabardi. Gapni qisqaroq qilsak, Oqrabotga ikkinchi kuni kechqurun Go'ro'g'li sulton kirib borib, voqeadan sho'rli Gulnoz xabardor bo'lib, zor-zor yig'lab, bir so'z dedi:

Tanda joning buytib ado bo'lgancha,
O'zginamga shukur qilsang, bo'ymidi',
G'azotda joningdan judo bo'lguncha,
O'zginamga shukur qilsang, bo'ymidi?

Nafsing seni olib qochdi, ne bo'ldi,
Toza nihol eding, nogahon so'lding,
Bedovga sudralib qaylarda qolding,
O'zginamga shukur qilsang, bo'ymidi?

Nafsing seni qamrab oldi o'ziga,
Adashtirib soldi ajal iziga,

Yetdingmi Xunxorday shohning qiziga
O'zginamga shukur qilsang, bo'ymidi?

Senman bosh qo'shgandim yomon bo'lsam-da,
Sin-sinbotdan ancha orqa qolsam-da,
Bolalaring bor edi, shukur orqangda,
O'zginamga shukur qilsang, bo'ymidi?

Gulnozga bu olam endi tor bo'ldi,
G'amu kulfatlarga giriftor bo'ldi,
Kimlar unda senga do'st-yor bo'ldi
O'zginamga shukur qilsang, bo'ymidi?

Shunda Go'ro'g'li sulton G'irko'kdan tushib, Gulnozoyga tasalli berib: “Bu mening bilan do'st kirishgan edi, taqdiri yomon ekan, kuni bitib, vaqti yetgan ekan. Bechora Xunxorning sarkardasi Do'samanning makriga ilinib, halok bo'ldi. Endi xafa bo'lishning foydasi yo'q”, deb Bektoshning jasadini olib, Mirzo bilan ko'tarib, uyiga tushira berdilar. Shunda Gulnozoy zor-zor yig'lab, tag'i bir so'z dedi:

Naylasin, hasratda yig'laydi Gulnoz,
Qanchalar yig'lasa ham, shuncha oz,
Arabiston ketgan edi Shoniyoz,
Qolar bo'ldi jon otasin ko'rmayin.

Shoniyozim hali o'n uch yoshida,
Borib o'tirgandi Rayhon qoshida,
Ne savdolar bo'lib endi boshida,
Qolar bo'ldi jon otasin ko'rmayin.

Ota yurtin ko'rsin, deya jo'natdim,
Bunda o'zim yor jasadin tunatdim,

Shoniyoz dedim, yurak-bag'rim qonatdim,
Qolar bo'ldi jon otasin ko'rmayin.

Netar edi borib arab eliga,
G'am qadaldi bunda Gulnoz diliga,
Yo olib, yo olmay anda tiliga,
Qolar bo'ldi jon otasin ko'rmayin.

To'tigul to'tiday sayrar qizim bor,
Za'faron kelbatga sariq yuzim bor,
Hozircha oldimda shu yolg'izim bor,
Shoniyoz qoldi jon otasin ko'rmayin.

¹ Bo'lmasmidi.

Bu soʻzni Goʻroʻgʻli sulton Gulnozoydan eshitib, fотиha qilib, shu kech Oqrabotda tunab, oʻzini toza tanitib: “Men bu Xunxor yurtiga yot odamman. Tong otmay ketishim kerak. Mirzo: Bektosh arabning jasadini otga tirkab, sarajaga solib keldim”, — deb qoʻyaqolsin. Nimaga deganda, otang Harishoh Xunxorga qaram kishi. Shunday qilinsa, bu mirzoni ham bir nima qilishi mumkin”, — deb Gʻirkoʻkka mingashtirib, Oqrabotdan chiqib, Badbaxt beli qaydasan, deb joʻnab kela berdi. Goʻroʻgʻli sulton hech vaqtda bunchalik muzaffar boʻlib qaytmagan edi. Buni Gʻirot bilib, bir maqomga solib yurib, Badbaxt belidan oshib, Chambilga yuzlanib kela berdi. Shuytib, bir necha vaqtlardan keyin Chambilning minor, peshtoq, chortoqlari yaltirab koʻrina berdi. Shunda Goʻroʻgʻli sulton Avazxonga qarab, Chambilga keldik oʻgʻlim, deb xursand boʻlib, Chambilning koʻrinakli joylarini Avazxonga koʻrsatib, bir soʻz deb kelayotir:

Har pilla yaraydi yigit hunari,
Turkman yurti endi bundan enari,¹
Qaragin koʻtarib boshing, Avazxon,
Ana tik boʻp turgan Chambil minori.

Darvoza boshida yelu siynasi,
Asli mard kishining yoʻqdir ginasi,
Toʻrt burchakda turganlari qanqayib,
Chambilning toʻrt naqshin jebaxonasi.

Ostimda oʻynaydi tilsiz pirogʻi,
Ana turgan sarchashmaning qarogʻi,
Hovuz atrofida tolu teragi,
Chambil boʻlar ul qoradan narrogʻi.

Sirdagi tekislik Chambil maydoni,
Mashq qiladi anda qirq bir polvoni,
Borganda koʻrasan menim, Avazxon.
Chambilda turganning boʻlmas armoni.

Yomon boʻlar odamzodning intiq muntogʻi,
Choʻnqayganlar Chambilning peshtogʻi,
Koʻm-koʻk boʻp koʻringan bogʻu chorbogʻi,
Ana pesh ayvondir Chambil chortogʻi.

Goʻroʻgʻlibek borib otidan tushar,
Otining oyogʻiga banotlar toʻshar,
Ogʻa Yunus chiqib seni ul qilar,
Pariga ul boʻlgan, bilgin, yuz yashar.

Ana Goʻroʻgʻli sulton Chambilga yetib bordi. Buni bilgan Xoldor mahram, Hasanxon, qirq yigitlar Chambilning darvozasidan to Goʻroʻgʻli sultonning mayxonasiga poyondoz toʻshab, Gʻirkoʻkni shu poyondozning ustidan yurgizishib, bardor-bardor qilib, Goʻroʻgʻli sulton bilan Avazxonni mayxonaga tushirib, maylar suzilib, bazm — suhbat qizib, qirq yigitlar xizmatni qila berdilar. Shunda Goʻroʻgʻli sulton qoʻliga bir piyola may olib, Avazxon oʻgʻliga qarab, dimogʻi choq boʻlib, bir soʻz dedi:

Davron-davron, bizning davron,
Avaz, aliyor-aliyor,
Chambilbelga oʻzim sulton,
Jonim, aliyor-aliyor.

Alamlar orqa taylansin,
Gʻanimning qoʻli boylansin,
Qoʻlingdan kosa aylansin.
Kosa, aliyor-aliyor.

May ichaylik yoru yoron,
Chambilbelda shodu xandon.
Dol boʻyingdan, Avaz oʻgʻlon,
Bolam, aliyor-aliyor.

Aqlu hushlar zoyil boʻlsin,
Dushman bizga moyil boʻlsin,
Barcha mayga moyil boʻlsin,
Sharob aliyor-aliyor.

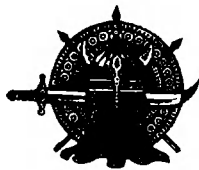
Oʻng yonimda Hasan jonim,
Chap yonimda Avazxonim,
Endi hargiz yoʻq armonim,
Oʻgʻlim, aliyor-aliyor.

Goʻroʻgʻli qaynabon toshar,
Qoʻshiq aytsam hovrim tushar,
Ikki yonda ikki bolam,
Tarang boʻlib kayfim oshar.
Suhbat, aliyor-aliyor.

Ana shuytib, Goʻroʻgʻli sulton may ichib, kayfini qilib, qirq yigitga kosagul qilib, Ogʻa Yunus pari yoqasidan solib, etagidan olib, Avazxonni oʻgʻil qilibdi. Endi Avazxon aslo Xunxorshohning diniga qaytmalikka gap etib, Goʻroʻgʻli sulton, Xoldor mahram, Hasanxon, Avazxon, qirq yigit va parilar har kuni bazmi suhbat aylab, murod-maqsadlariga yetdilar.

¹ Oʻsadi, rivojlanadi, maʼnosida.

GULQIZOY

Kitob.uz

Go'ro'g'li sulton: "Avazxonni uyantirsam, kimlarning qizlari Avazxon o'g'limga lozim", — deb Og'a Yunus pari bilan maslahat qildi. Shunda Og'a Yunus pari Go'ro'g'li sultonga qarab: "Tunov kuni Yortiboy oqsoqolning gapini eshitdingmi?" — deb bir necha joydan timsol keltirib, o'zini kerib, qoshini terib, bir so'z dedi:

Quloq soling turli-tuman na'maga,
Shamol urar hovli bilan dalaga.
Turkmandan qiz so'rma Avaz o'g'lima,
Chuv-chuvdan qolmasin boshing baloga.

Avazxon o'g'ling Chambil elga to'rami,
To'ra degan nomni olib turami,
Shunda ham deydi asli qizilbosh,
Qul deyishib hech biri qizini berami?

Bol Avazning birov aslin bilama,
Bilganda ham ko'ngli qabul qilama,
Demaydimi bo'lsa asli qizilbosh,
Turkmandan hech kimning qizini tilama.

Jangalzorga bog'lab rayhon o'rama,
So'zlagan so'zlarim uyqash-burama,
Avazingga turkmanlar qiz berama,
Bermas qizni behudaga so'rama.

So'zlagan so'zlarim ma'qul bo'lami,
Yo bo'lmasa yerga tushib qolami,
O'r turkman berami qulga qizini,
O'lsa ham o'zini quyi olami?

Men bilaman Avaz asil o'g'londir,
Behishtdan adashib chiqqan g'ihondir,
Sening bilan menga farzandi jondir,
Birorta ajdodi shoh-u sultondir.

Bo'lmasa Xunxorda bundayin bo'lmas,
Ola ko'z, so'yloq bo'p kelbati kelmas,

Avazxonning ko'zi misoli olmos,
Yusufdan boshqasi bundan o'tolmas.

Avazga lozimdir shohlarning qizi,
Shahanshoh savlatli Avazning o'zi,
G'ilmondan issiqdir ko'rki-yu yuzi,
Eshitsang, shu turur Yunusning so'zi.

Harishohning bir bo'y yetgan qizi bor,
Bamisoli oftobga teng yuzi bor,
Hayodan boqishli xumor ko'zi bor,
Odam qo'ysang ul podshoga Go'ro'g'li,
Quda aylar seni bo'lsa xudo yor.

Gulqizoy deb dong'i ketgan olamga,
Berardi Avazdan boshqa ham kimga,
Harishohning boshi ko'kka yetmaymi,
Qudalik aylasa senday odamga.

Qirg'iy degan qush o'tirar qiyoda,
Savlatiningdan shohlar bo'lar piyoda,
Davring keldi, davringni sur, Go'ro'g'li,
Saltanating Xunxordan ham ziyoda.

Xushomad deb bilma Yunus so'zini,
Jahon malikasi deydi o'zimni,
Saltanating Xunxordan ham ziyoda,
Kim ko'rgan Eramning nishon-izini.

Odamni yiqitar yorning jafosi,
Oshiqni tirgizar ma'shuq vafosi,
O'zing ko'rgan Bektosh arab xotini,
Gulnoz bo'lar shu Gulqizning opasi.

Bu so'zni Go'ro'g'li sulton Og'a Yunus paridan eshitib: "Oh, Og'a Yunusjon, so'zlaring to'g'ri", — deb mayxonasiga chiqib, Xoldor mahram va qirg'yigitini to'plab, ulardan o'nta yigitni ayirib, o'niga Safarboyini bosh oqsoqol qilib, "Xuroson yurtiga, Harishohning qizi Gulqizoyga sovchilikka bor", — deb Go'ro'g'li sulton Safarboyga qarab, bir so'z dedi:

Quloq sol, Safarboy, sulton so'ziga,
Ayiqliq tushmas yo'lbars, sherning iziga,
O'n yigitni olib bundan yoningga,
Sovchi bo'lg'in Harishohning qiziga.

So'zlay bersam, so'z keladi tilimga,
Sulton bo'ldim Taka — Yovmit elimga,
Borib turib Harishohga aytinglar,
Qizin bersin Avazxonday o'g'limga.

Dushman qadam qo'ymas Chambil belimga,
Yondosha bilmagay hargiz hilimga,
Borib turib Harishohga aytinglar,
Qizin bersin zar kokilli ulimga.

To'qson to'qqiz biy ustidan turaman,
Chortoq uzra davr-u davron suraman,

Harishoh qiziga sovchi bo'linglar,
Qancha qalin desa, eltib beraman.

Tilaybersin bisotimda borimni,
Orttirayin xazinamda zarimni,
Harishoh qiziga sovchi bo'linglar,
So'rasa, yuboray lo'kman norimni.

Harishoh qiziga sovchi bo'linglar,
Har na desa, menga aytib kelinglar,
Borib o'zi bilan dadil gaplashib,
Shuytib bir xizmatimni qilinglar.

Go'ro'g'lidan unga salom aytinglar,
Har na desa, kelib menga aytinglar,
Yigirma olti kun muhlat sizlarga,
Shungacha oldimga qaytib yetinglar.

Bu so'zni Safarboy eshitib, qulluq qilib, yer o'pib, Go'ro'g'li sultondan fotiha olib, o'n yigitni olib, Xuroson yurti qaydasan, deb jo'nab ketdi. Turkman ellaridan o'tib, bir necha kundan keyin Badbaxt tog'iga yetdilar. Tog'ning ustiga chiqib, bir qulay kamarlav joyini topib, otlaridan tushib, gulxan qilib, maslahatlashib yotdilar. Shunda yigitlar: "Biz borganimiz bilan Harishoh so'zimizni qabul qilmaydi. Balki nega mening qizimni tilga olasizlar, deb barimizni qilichning damidan o'tkazadi. Undan ko'ra, yaxshisi, bordik, Harishohning qizini Avazxonga so'radik, Harishohning qahri keldi, ilonday zahri keldi, bizlarni quvlab-haydab yubordi, deb Go'ro'g'libekni aldab borsak. Besh-olti kun shu tog'da dam olib qaytsak", — dedi. Safarboy yigitlarga qarab: "Ov, yigitlar, bu o'ylaring bo'lmas. Hargiz epga kelmas. Go'ro'g'li sulton aldaganlaringga ko'nmas. "Qizni kim aytmaydi, qimizni kim ichmaydi", degan. Harishohning ham esi bordir. "Mard so'zidan, arslon izidan qaytmas." Xurosonga borayik. Avazxon uchun Harishohning qiziga sovchi bo'layik. Mening qizimni aytdinglar, deb Harishoh bizni urmas. Bersa berar, bermasa bermas. Bizdan bir xizmat, deb turinglar. Xurosonga yuringlar, dadil bo'linglar", — deb dildorlik berib, barini otlantirib, Badbaxt tog'idan naryoqqa oshib, Xuroson yo'liga tushib, qancha gazalar, darbandlar oshib, Harishohning shahariga tushib, shaharni oralab, kelgan elchimiz, deyshib tikka podsholikning o'rdasiga bordilar. Shunda xizmatkorlar chiqib, mehmonlarning otlarini tablaga bog'lab, o'zlarini mehmonxonaga tushiribdi. Oqshom palov, erta bilan qaymoq, undan keyin quymoq, undan keyin shirchoy, tushda go'sht, yaxnadan to'sh, bodom bilan pista, holva bilan rusta, shunday mahalda turkman nasha yemakka usta, Safarboy yigitlari bilan uzluksiz izzatda qilib, bekorga soyamizdan qo'rqib, kelmay, qaytamiz, deb yurgan ekanmiz-da, deyshib, uch kun mehmonchilik bilan o'tib ketibdi. Asli mehmonning izzati uch kun degan. Uch kundan keyin mehmonlarni podsho o'z huzuriga chaqirib, bir necha joydan timsol keltirib, mehmonlarga qarab, yo'l bo'lsin, xizmat, deb so'rab, Harishoh bir so'z dedi:

Ol-ol bo'lsin, ol-ol bo'lsin, ol bo'lsin,
Jononlarning oq yuzida xol bo'lsin,
Shohga kelib qo'noq bo'lgan turkmanlar,
So'rayman, so'rayman, sizga yo'l bo'lsin?

Davrim kelgan — shomurtimni burayman,
Dushmanim ko'ksiga nayza tirayman,
Ey, kelgan turkmanlar, sizdan so'rayman,
Izzatli mehmonlar, sizga yo'l bo'lsin?

Bir necha sanamlar ko'rki gul bo'lsin,
Saylaganing nozik, xipcha bel bo'lsin,
Yigit bo'lsang, to'ng'ich bolang ul bo'lsin,
Izzatli mehmonlar, sizga yo'l bo'lsin?

Bizning elning koshonasi sarali,
Ko'ngil chopsa chopgan joyga borali,
Oq ko'ngil turkmanlar, sizdan so'rali,
Yo'l bo'lsin bo'ladi gapning o'rolu,
Izzatli mehmonlar, sizga yo'l bo'lsin?

Til borinda turfa-turfa so‘ylanglar,
Shu manzilda ohang solib kuylanglar,
Maqsadingiz menga bayon aylanglar,
Izzatli mehmonlar, sizga yo‘l bo‘lsin?

Harishoh so‘zlaydi dahaning ocha,
Necha timsollarman siza dur socha,
Shu yerda bo‘ldinglar uch kunduz-kecha,
Izzatli mehmonlar, sizga yo‘l bo‘lsin?

Harishohning bu so‘ziga Safarboy javob berib, bu ham bir necha joydan timsol keltirib, bir so‘z dedi:

So‘zlagan so‘zlarim qo‘shiq bob bo‘lar,
Bir masal bor: “El bor joyda gap bo‘lar”,
U yog‘ini, shohim, o‘zing bilasan,
Azaldan qiz bilan yigit juft bo‘lar,
Shuytib sovchi bo‘p kelganmiz qizingga.

Hargiz dushman tusha bilmas izingga,
Shuytib sovchi bo‘p kelganmiz qizingga.

Bandargoh bellardan osha kelganmiz,
Shodlik kuni shodlanamiz, kulamiz,
Go‘ro‘g‘li sultonning Avaz o‘g‘liga,
Oygulqiz qizingga sovchi bo‘lamiz,
Shuytib sovchi bo‘p kelganmiz qizingga.

Hovdak ko‘lning so‘nasi bor, g‘ozi bor,
Sozandaning alvon xilda sozi bor,
U yog‘ini, shohim, o‘zing bilasan,
Bir masal bor: “Qizi borning nozi bor”,
Shuytib sovchi bo‘p kelganmiz qizingga.

Safarboy so‘zlaydi bu yerga bobin,
Go‘ro‘g‘li sultonga bizlarmiz tobin’.
Gulqizoy qizingga bo‘lamiz sovchi,
Bersang-bermasang-da, bergin javobin,
Shuytib sovchi bo‘p kelganmiz qizingga.

So‘z kelganda, shohim, so‘zlay yuzingga,
Shon-u shavkat yarashgandi o‘zingga,
Go‘ro‘g‘liman quda bo‘lsang beloppi,

Bu so‘zni Safarboydan Harishoh eshitib, har murti sixday bo‘lib, ichi g‘azabga to‘lib: “Voh, hali Go‘ro‘g‘li xardo‘z sulton bo‘ldimi, ovloq cho‘lda o‘zidan ketib, senlarday saklarni² menday shohga sovchi yuborishni lozim bildimi”, — deb shu so‘zni aytdi:

Gurgon og‘ib quruq jarlar to‘ldimi,
Garimselga toza gullar so‘ldimi,
Ne haddiman bizga sovchi yubordi,
Cho‘ldagi xardo‘zdan sulton bo‘ldimi?

Qancha hokimlarga arz-u dodim bor,
Bir gazzob, xardo‘zdan sulton bo‘lami,

Qibla betdan turgan shamol balomi,
O‘g‘rilarning ko‘zi bizga olami,
Xunxordayin shohlar shohi turganda,
Bir gazzob, xardo‘zdan sulton bo‘lami?

Iloyiqdir kiygan to‘nim, keng emas,
To‘g‘ri so‘zim shuldir, fe‘lim do‘ng emas,
Cho‘lda yurgan xardo‘z bo‘lsa Go‘ro‘g‘li,
Menday podsho odamlarga teng emas.

To‘qqiz bobom shohdir, asl zotim bor,
Xurosonda podshoh degan o‘tim bor,

Ignaday gap bilan ko‘ngil yaradi,
Tili qursin, har yon burron beradi,
Menday shohdan qo‘rqmay-netmay, ey turkman,
Sovchimiz deb qanday og‘zing boradi?

Harishoh yasovullarga buyurib, Safarboyini o‘n yigitlari bilan qirq bir qamchidan urdirib: “Ana endi Xardo‘z Go‘ro‘g‘liga borib aytinglar. Qo‘lidan nima kelsa, qilsin. Bu bir qiz, Go‘ro‘g‘li o‘g‘irlab ketadigan bu yerda ko‘chabog‘i bola yo‘q”, — deb javob berib yubordi. Safarboy o‘n yigit bilan dabdala bo‘lib, balki toza po‘la bo‘lib, xo‘b qamchini yeb, Chambilga qaytdilar. Ko‘p sarson-sargardon bo‘lib, oxiri Chambilga kelib, bo‘lgan gapni Go‘ro‘g‘li sultonga bayon aylab, Go‘ro‘g‘li sulton Safarboydan bunday yomon gaplarni eshitib, shu kechasi kayfi qochib, nashasi uchib, hech uxlay olmay, tunni kunga ulab chiqdi. “Dunyoda bir Harishoh bilan barobar bo‘la olmasam, Go‘ro‘g‘li sulton nomini olib nima qilaman”, — deb Og‘a Yunus parining oldiga kirib, o‘z dard-u holini bildirib, yoriga qarab, Go‘ro‘g‘li sulton bir so‘z dedi:

¹ Tobc.

² Kuchuklarni.

Og'a Yunus, na qilurman Turkmanda,
Sultonlardan g'olib sulton bo'lmasam,
Qanday chidab o'tirarman vatanda,
Pahlavonlar uzra polvon bo'lmasam.

Boj olurman beklar-u dodxohlardan,
G'am kuni na foyda oh-u vohlardan,
Hari kabi boqibeg'am shohlardan,
Ustunlikda g'olib sulton bo'lmasam.

Dushmanlar elati tegra-doshima,
Bari qo'rqib kela bilmas qoshima,
Chambilbelni urayinmi boshima,
Sultonlardan g'olib sulton bo'lmasam.

Yigitlarim Harishohga boribdi,
Borib turib aning yuzin ko'ribdi,
Gulqiziga sovchiligin aytibdi,

Undan keyin shuytib javob beribdi.
Go'ro'g'liga ayt, deb barin uribdi,
Atroflarda nomim na deb yuribdi,
Sultonlardan g'olib sulton bo'lmasam.

Shuytib o'zim Xurosonga boraman,
Shu safarda baxtim sinab ko'raman,
Kerak bo'lsa aziz jonim beraman,
Sultonlardan g'olib sulton bo'lmasam.

G'irotim kelgandir toshib to'laman,
Shunday bir safarga talab qilaman,
Xurosonga borib turib, Yunusjon,
Harishoh qizini olib kelaman,
Shunday ishni qilolmasam, Yunusjon,
Chambilbelga kelib nima qilaman,
Harishohdan g'olib sulton bo'lmasam.

Go'ro'g'li sulton Og'a Yunus pariga: "Endi men Xurosonga ketdim. Sipohining dushmani ko'p bo'ladi. Xoldor mahram qirq yigitning arz-dodiga javob berib tursin. Kim so'rasa, Go'ro'g'li shikorga ketdi, deb qo'ya qolsin", — deb shikorga chiqqan bo'lib, tabladan G'irko'kni chiqarib abzallab, o'zini egarning ustiga olib, Chambildan chiqib, Hovdak ko'liga qarab ketdi. Bir-ikki qirdan nariga o'tdi, undan keyin otning jilovini burib, maqsadiga qarab yo'l tortdi. Badbaxt belining kun chiqish uchidan oshib, Xurosonning dashtki cho'li aralash betiga tushib, gohilarda adashib: "Kel, avval bir Oqrabotga boray, Gulnozaoy Gulqizoyning opasi bo'lsa, undan yo'l-yo'riq so'ray", — deb burilib, Oqrabotga kelib tushib, bir kecha Gulnozaoyga mehmon bo'ldi. Gulnozaoy: "Harishoh shahriga borsang, Gulqizoyga otam yetti qavat qo'rg'onli chorbog' qildirgan, eng o'rtasida uch qavatli ko'shk qurdirgan, Gulqizoy o'shanda qirquin kanizaklari bilan turadi. Sen borganing bilan u yerni topib kirishing qiyin. Shaharda bir Mirishkor bog'bon degan boboy bor. Gulqizoyning yetti chorbog'iga ham shu bog'bon qaraydi. Sen Xuroson yurtlarini oralab, Harishoh shahriga borib, o'sha Mirishkor bog'bonni ko'rib, uning ko'nglini topib, Gulqizoyning chorbog'iga kirishning ilojini qilarsan", — deb jo'natib yubordi.

Go'ro'g'li sulton Sulaymon payg'ambarning so'tasini egarning qoshiga bir urib, Ovulpattaga o'xshagan bir ko'zama cho'ltangloq baxshi bo'lib qolib, Xuroson ellarini oralab keta berdi. Xurosonlik bir katta boy juda ham dag'dag'ali katta to'y qilib, qozon qurdi kuni shu to'yga Go'ro'g'li sulton yetib bordi. To'yxonaning darvozasi biron: "Ha keling, kela bering", — deb turibdi. Darrov bir yoshgina bola chopib chiqib: "Otingizni menga bering, men o'zim minib turaman", — dedi. Go'ro'g'li sulton G'irko'kdan tushib, boyagi bolani G'irotda ko'tarib mingizib qo'ydi. Bola quvonib, ko'p ot minib turgan bolalarga: "Kelinglar, mening bilan tortishmaysizlarmi. Bizniki ko'k ot", — deb bolalarning jo'rtaga ipdan qilgan ko'pkarisiga aralashib ketdi. Go'ro'g'li sulton to'yxonaga kirdi. To'y oqsoqoli Go'ro'g'li sultonni ko'rib: "Bu akam baxshiga o'xshaydi, chorpoyadan joy beringlar", — deb xizmatkorlariga buyurdi. Xizmatkor Go'ro'g'li sultonni chorpoyaga eltib o'tirg'izdi. Palov tortilib, barcha baxshilar bilan Go'ro'g'li sulton ham oshdan yegan bo'lib, undan keyin kursilar keltirib, chorpoyaning to'g'risiga qo'yilib, qancha mufti, qozi, kalon, donishmand, mullalar kelib o'tirdilar. Jami bir degan baxshilardan o'n beshta, Go'ro'g'li sulton bilan o'n oltita edi. Har bir o'saman-do'saman baxshilar olti og'iz so'z bilan odamni qarpib tashlaguday bo'lib, chorpoyada o'tiribdi. Nashalar ezilib, choylar suzilib, chilimlar tutilib turibdi. Shunda har baxshi bittadan terma aytayotir. O'n besh baxshi Go'ro'g'li sultonga navbatni bermay, uch siradan terma aytishdi. Kun namozdiga tayalib, ma'raka-taraka bo'lar mahalda mehmon baxshi ham to'rt og'iz suxan qilib bersin, deyishib, Go'ro'g'li sultonga navbat berishdilar. Shunda Go'ro'g'li sulton sozini qo'liga olib, bir so'z dedi:

Biz ham baxshi bo'lib sizning ellarga,
To'rt-besh og'iz suxan qilgali keldik,
Yaxshi niyat bilan to'ydan to'n kiyib,
Ozmi-ko'pmi solim olgali keldik.

Davlatmandlar ichar sharbat bolini,
Yetgancha uzatib uzun qo'lini,
Menman degan baxshilarning holini,
Tinglab, ma'no olib, bilgali keldik.

Bari ekan ko'p takabbur, olifta,
So'zlagan so'zlari turmagan jufta,
Ahllarni saqlolmagan qolipda,
Shundaylar ustidan kulgali keldik.

Kulmak-ku kerak emas do'st-yorlarga,
Ignaday bo'lsa ham aqli borlarga,
O'rgatsa so'zidan darbadarlarga,
Biz ham shunda bilim olgali keldik.

Xuroson yurtlari go'zal joy ekan,
Savdogar simbatli shirin xo'y ekan,
Kelib qolsam, bunda chulon to'y ekan,
Shu chulondan biz ham yulgali keldik.

Men ham o'z elimda so'zchan baxshiman,
Majlisning guliman, suhbat naqshiman,
Badlarga bad, yaxshilarga yaxshiman,
Bu yerga bir to'nli bo'lgali keldik.

Bu so'zni kursilarda o'tirib, taroziga solib, solmoq qilayotgan mufti, qozi, kalon, donishmand, mul-lalar: "Turkman baxshining termasi yuqori ekan", — deyishdilar. To'y oqsoqoli darrov pistaqi yalovni Go'ro'g'li sultonning boshiga ko'tardi. Shuytib, birinchilikni Go'ro'g'li sulton oldi. Baxshilarning har qaysilari bitta-bitta kishiga mehmon qilib tayinlangan edi. Go'ro'g'li sultonni mehmonlikka olgan kishi ancha ko'tarilib, bizning baxshi o'tkir chiqdi, deb guppayib, to'yxonadan berilgan banoras to'nni Go'ro'g'li sultonga yopib, hamma mehmon bo'ladigan joylariga tarqala bordilar. To'y oqsoqoli solim, deb bir otni egar-anjomi bilan Go'ro'g'li sultonni mehmon qilayotgan kishiga topshirdi. Go'ro'g'li sulton u odamga: "Hovli tog'asiz! Bu otni minib oling. Mening tashqarida otim bor", — deb, haligi G'irotni minib qolgan bolani topib, G'irotni o'zi minib olib, hovli tog'asiga ergashib, mehmonlikka ketdi. Shu kecha memonlik-da ming bir izzat-ikrom bilan yotib, ertasiga yana hovli tog'asi bilan to'yxonaga kelib, to'y yeb, undan keyin ko'pkariga chiqib, tomosha qilmoqchi bo'ldi.

Kechadan beri ko'pkari qizib, bugun ko'pkarining oxiri. To'qqizta katta solimni yalov qilib beradigan kuni edi. Solimlarning avvalgisi tana, ikkinchisi ho'kiz, uchinchisi tayloq, to'rtinchisi suvoriy yo'rg'a, beshinchisi nor tuya, oltinchisi yaxshi bir ot, yettinchisi bir oq o'tov asbobi bilan, sakkizinchisi besh ming tanga, to'qqizinchisi besh yuz tilla edi. Ko'pkari juda katta yig'in. Og'zini karrakday ochgan, arillagan arg'umoq otlarning har qaysisi tomday keladi. Yigirma toshlik, o'ttiz toshlik yo'llardan kelgan. Juda ham katta ko'pkari bo'lib, tomosha qila-qila oxiri Go'ro'g'li sulton ham chiday olmay, ko'pkariga qo'shilib ketdi. Xuddi shunda eng oxirgi to'qqizinchi yalov uchun bir qirchillagan bo'z bola ko'pkarini o'ngarib solib, sher yurakli chavandozlarning oldiga tushib, ziltillab o'ta berdi. Go'ro'g'li sulton ham chavandoz-larga ergashib bora berdi. Ko'pkari o'ngargan bo'z bola bir tosh chamasi chavandozlardan uzilib borib, bir maydonga takani tashlab ketdi. Taka qanday taka, yirtilib ketmasin, deb ichidan sari qayish bilan o'tkazib tikilgan taka. Chavandoz shohbozlar, shunday to'pur bo'lib, takaga talashib, har bir zo'r otlar chiyillab, bir-birining ustidan oshib, hayqiriq, qiy-chuv bilan bir qattiq kurash bo'ldiki, hech qo'ying. Shunday to'zondan baraq-baraq bulutlar paydo bo'lib, maydon olovday qizib, chekkadagi odamga ko'pkarining qayerdaligi bilinmay ketdi. Bir xil katta otlarga qaraganda, G'irko'k tup-tumaloqqina otchaga o'xshab qoldi. "Jonivor, mahkam bo'l. Satta man-man degan otlar bilan to'qnashadigan kun bugun", — deb shu so'zni aytdi:

Aqli odamdan ham ziyod G'irko'kim,
Mahkam bo'l, maydonga kirar kuningdir,
Qayish band qip berkitilgan takani
Tulporlardan tortib olar kuningdir.

Esi-hushing odamzoddan ziyoda,
Qimtib bor, tashlama meni qoyada,

Bu qalin to'dada qolmay piyoda,
Tulporliging ma'lum qilar kuningdir.

O'rtangi nuqtaga tikkin ko'zingni,
Tulporlar ustidan otgin o'zingni,
Dushmanlarga ko'rsatmagin o'zingni,
Ko'rinakli bir ish qilar kuningdir.

G'ayrat qilib o'zing ochgin yo'lingni,
Tulporlarning doim bo'lsin olimi,
Shu ekan eng so'nggi katta solimi,
Qaynab-jo'shgin, solim olar kuningdir.

Shu to'dada mahkamliging bildirgin,
Toleim yoritib, meni kuldiringin.

Dushmanlarning bag'rin qonga to'ldirgin,
Bunda ko'pni qoyil qilar kuningdir.

Tinglab eshit Go'ro'g'lining zorini,
Bunda bergin dushmanlarning sho'rini,
Xurosonlik ko'rsin turkman zo'rini,
O'zingni to'daga otar kuningdir.

Shunda G'irko'k bir chiyilib, zahr bilan kishnab, bir xil otlarning ustidan hakrab, bir xillarining ustidan sakrab, to'dani qoq yorib, o'rtada barcha chavandozlar uloqqa tortishib, hech yoqqa siljisha olmay turgan joyga yetib bordi. Go'ro'g'li sulton chirpinib intilib, takaning bir pochasiga ilinib, egarning qoshiga tortib haydadi-yov. Bir pilla yiqilgan otlar yiqilib, ko'p chavandozlarning og'ziga qum, tuproq tiqilib, G'irko'k qaddingdan to'dani yorib, ko'pkari Go'ro'g'li sultonda, qayqayib haydab kela berdi. Bir xil ildam otlar bilan oldidan o'rab olamiz, deb chavandozlar xo'p ko'rdi, bo'lmadi. G'irko'k o'qday otilib, poygada tikilgan yalovga qarab kela berdi. Shunda Go'ro'g'li sultonning hovli tog'asi oyog'i olti, qo'li yetti bo'lib, o'zidan o'zi hiy-ha, hiy-ha, hiy-ha deb bir jarchini topib olib, o'z yonidan o'n besh tanga berib, shu pillaga kelayotgan otni chavandozi bilan bir ta'rif qilib chaqirishni buyurdi. Omon jarchi mehmonning aslini so'rab olaman deganicha, Go'ro'g'li sulton ham pilgaga yetib kelgan edi. Shunda Omon jarchi bobo sho'x ola otini o'ynatib, olomonni aylanib, bir so'z deb yuribdi:

Oh-ho, ho, oh-ho, ho,
To'dadagi xaloyiq,
Eshitmadim demanglar,
Armonda bo'p qolmanglar,
Asli turkman zotidan,
Yovmitning elatidan,
Kelgan bu chavandoz.

Oting qurg'ur, otboylar,
Adashibman otidan,
Turkmanda o'zi nomdor,
Asli chavandoz shunqor,
Xuroson elatidan,
O'n to'qqiz oshnosi bor.

Ko'k to'n kiygan ko'k otli,
O'rta yashar sumbatli,
Uzun soqol, chor poyli,
O'zlari salovatli.

Boshdan oyog' shaylangan,
Ko'ksi yoyiq taylangan,
Ana, ko'ring o'zini,
Ana-ana, yoronlar,
Pilgadan uch aylangan.

Har bir baxtli yigitga
Zafar bergan xudodir,
Mingan oti chiroyli,
O'zi ko'kishnamodir.

Shu ma'rakada Harishohning Bektosh vazir degan vaziri ham bor edi. Omon jarchining bu so'zini eshitib: "Bu otboylar turkman, shu otiga xaridor bo'lsam, sotarmikan? O'zi kimnikiga mehmon ekan?" — deb eshitgan-bilgandan so'rab qoldi. Hozir to'y ustida ot savdosi qilib yurmoqni o'ziga ep bilmay, Go'ro'g'li sultonni sirtidan tanib, vaqtincha sabrni o'ziga lozim topib qo'ydi. Bu yoqda bo'lsa, amin, oqsoqollar solim, deb besh yuz tillani Go'ro'g'li sultonga taqdim qildilar. Shuytib, kun kech bo'lib, Go'ro'g'li sulton hovli tog'asinikida mehmon bo'lib yotib, ertasiga o'z yo'liga ketmoqchi bo'lib turganida, Bektosh vazir ikkita shotiriga otini yetaklatib, o'nta amin, oqsoqolni ergashtirib, boshqa navkarlarini ko'chada qoldirib Go'ro'g'li sulton mehmon bo'lgan hovliga kirib, Go'ro'g'li sulton bilan ko'rishibdi. Shunda Bektosh vazir Go'ro'g'li sultonga qarab, bir necha joydan timsol keltirib, endi turkmandan kelgan otboylar jo'ra, shu otingga ishqiboz bo'ldim, deb shu so'zlarni aytdi:

Davlatim mavj urib toshib-to'layin,
Harishoh oldida mehmon qilayin,
Mening bilan birodar bo'l, otboylar,
Oshnolikka shu otingni tilayin.

Ko'rgan tushlarimni o'ngga yo'rayin,
Davlatmand bo'p shod-u xandon yurayin
Oshnolikka shu otingni tilayin,
Qancha tanga-tilla desang berayin.

Har soyning o'zining bo'lar quyoni,
Ustimga kiygan to'n zarbob, qayoni,
Qancha tilla desang berayin,
Aslim mening bir shahanshoh jiyani.

Zo'r gapirar kimning bo'lsa toyovi,¹
Xotin erka bo'lar er ko'ngliga singsa bo'yovi.
Qancha tilla-tanga desang, berayin,
Asli o'zim bir zo'r podshoning kuyovi.

Zo'r kelar har joyda odamning zo'ri,
Sog'lomlarning asli mehnat huzuri,
Qancha tilla-tanga desang, berayin,
Asli o'zim Harishohning vaziri.

Shu damgacha so'zim yerda qolmagan,
Xurosonda odam yo'q meni bilmagan.

Bir kamligim eshit, do'stim, azizim,
Turkman qolgan menman oshna bo'lmagan.

Endi oshna bo'ldim, do'stim, sen bilan,
Shoh oldiga borgin birga men bilan.
Bu yerda jo'ralik o'yin boshidir,
Jo'ralik so'ng bo'lar qa'da to'n bilan.

Tilim burro, so'zni so'zga ulayman,
Har na sirim senga bayon qilayman,
Shu pillaga ko'cha bog'i do'stlikka,
Qancha desang, shu otingni tilayman.

Eshit, do'stim, Bektosh vazir so'zini,
Har nechuk kas bosolmaydi izini,
Davlatimning zo'rligidan, ey, do'stim,
Olgandirman shohonshohning qizini.

Bektosh vazir bu so'zni aytib bo'lgan degancha, amin deb, oqsoqol deb, cho'rag'asi, mirzoboshi, deb hovliga odam to'lib ketdi. Bektosh vazir bilan Go'ro'g'li sulton ko'chaga chiqdilar. Olomon shunday g'ijil-lab, mo'r-u malaxday ko'chaga yopirilib kelib, ko'cha to'lib ketdiki, hech qo'ying, shunda Go'ro'g'li sulton: "Mening tirikligim shu ot bilan", — deb Bektosh vazirga qarab, bir necha joylardan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

Yoshligimdan birga o'sgan xonazod,
Shu otim ko'nglim ka'basi, do'stim.
Jonimdan boshqasin so'rsang, berayin,
Senga sadaqa otdan boshqasi, do'stim.

Yoshligimdan otga berdim dilimni,
Shuni minib kezdim turkman elimni,
Otim so'raguncha kesgin qo'limni,
Shu otdir ko'nglimning ka'basi, do'stim,

Eshitgin, jon vazir, aytgan so'zimni,
Otboylar chavandoz deydi o'zimni,
Otim so'raguncha o'ygin ko'zimni,
Shu otdir ko'nglimning ka'basi, do'stim,

Do'st bo'lsang, g'ov bo'lma baxtim yo'liga,
Boqqin bir musofir arz-u holiga,
Jonim qurbon otimning bir tuk yoliga,
Shu otdir ko'nglimning ka'basi, do'stim,

Mashhur chavandozman turkman eliga,
Dah desam chiqarman har bir beliga,

Ming tilla arziydi har tuk qiliga,
Shu otdir ko'nglimning ka'basi, do'stim,

Uch yuz tanga ketar har bir yemiga,
Ming oshnam tilasa, tushmas imiga,
Xuroson teng kelmas bir tuk dumiga,
Shu otdir ko'nglimning ka'basi, do'stim,

Jon so'rasang, kelmas edim yuziga,
Kim quloq bermaydi do'stin so'ziga,
Ming elat arziydi bosgan iziga,
Shu otdir ko'nglimning ka'basi, do'stim,

Hech nima teng kelmas yurak dardiga,
Men oshnaman tojik, afg'on, kurdiga,
Jonim qurbon otimning bosgan gardiga,
Shu otdir ko'nglimning ka'basi, do'stim,

Men kelganman bunda bo'lib musofir,
Shu otimman oshib qancha soy-u qir,
Ka'bamni sindirsam, bo'lurman kofir,
Shu otdir ko'nglimning ka'basi, do'stim.

Go'ro'g'li sulton ko'nglida: "Ey, xudoyo, qanday savdolarga qolayotirman. Xizirga qiymagan otimni shu Bektosh vazirga sotib bo'pman", — deb o'ylanib-netib, ko'zidan taram-taram yosh oqib keta berdi.

¹ Tayavi, suyanchig'i.

Shunda Bektosh vazir Go‘ro‘g‘li sultonga qarab: “Ov, otboylar, ko‘zingga qara, men bir ulug‘ vazir bo‘lsam, seni zehnim suysa, shuytib, senga shunday katta bir ma‘rakada do‘stligimni izhor qilsam, yana nima armoning bor? Bilaman, oting haddili yaxshi ot. Shoniyoz arabning otidan o‘tsa o‘tadi. Lekin otingga ishqing zo‘r, hech kimga ko‘zing qiymaydi. Lekin bu yog‘i ham bor. Shu ot uchun men sening bilan do‘st bo‘lmoqchiman. “Do‘st xudoning bir ismi”. Mayli, men ham shu ot uchun davlatimning bahridan o‘taman. Ey, bor, tavakkal, shu otingning bir chekkasi do‘stlikka, qirq ming tillaga so‘radim shu otingni. Qani, endi do‘stim, bir qo‘lingni ber. Sen ham, men ham barakat topaylik”, — deb Go‘ro‘g‘li sultonga qo‘lini cho‘za berdi. Go‘ro‘g‘li sulton o‘ylab ko‘rsa, qirq ming tilla hazilakam gap emas. Agar turkmandagi jami ulovlarni sotganda ham qirq ming tilla bo‘lmaydi. Harom tillalarning muhabbati Go‘ro‘g‘li sultonning xayolini qochirib, Bektosh vazirga qo‘lini shunday cho‘zmoqchi bo‘lganda, birov kaft bilan qoqib qoldi. Asli shu Xurosonda azaldan fuqaro bo‘lib qolgan bir to‘da turkmanlar bor edi. Shu to‘yning ko‘pkarisida ana shulardan ham qirq otli chavandoz bor edi. Bugun ko‘pkarida bo‘larning ovi baror olmay, hech bo‘lmasa, mayda solimdan ham birortasi ololmay, toza alamlari ichiga ketgan edi. Ko‘pkarining oxirgi eng katta solimini Go‘ro‘g‘li sulton yalovga kelib olib, Omon jarchi otboylar turkman, turkman elidan kelib ko‘kishnamo ot bilan oxirgi katta solimini oldi, deb qichqirgandan keyin, buni eshitib, haligi turkmanlarning ko‘ngli ko‘tarilib, bir xillari quvonganidan yig‘lab ham yuborgan edi. Ana shu turkmanlar ham Bektosh vazir bilan Go‘ro‘g‘li sultonning gaplashib turgan joyiga ko‘p qatori kelib, tomosha qilayotgan edilar. Go‘ro‘g‘li sultonning Bektosh vazirga qo‘lini uzataman deganda, qoqib qaytargan ham shu turkmanlar edi. Shunda turkmanlar Go‘ro‘g‘li sultonning oldiga yopirilib kelib, hammasi tovushining boricha baqirib yig‘lab, jon aka, otingni sotma, deb Go‘ro‘g‘li sultonga qarab, turkman chavandoz bir so‘z dedi:

Taka, yovmit, sori, ko‘klang hurmati,
Olovday otingni sotma, jon aka,
Ahmad sardor, bek, jo‘ralar hurmati,
Jononday otingni sotma, jon aka.

Bizni haydab tushgin bozor yo‘llarga,
Sotib bad ketayik qo‘ldan qo‘llarga,
Aslo-aslo uchma tilla-pullarga,
Tulporzod otingni sotma, jon aka.

Bulbul kelib qo‘nar bog‘da gullarga,
So‘zlay bersa, so‘z keladi tillarga,
Xurosonga o‘xshash g‘ayri ellarga,
Olmako‘z otingni sotma, jon aka.

Odamsiz uylarga kiygiz yopilmas,
Oriyat yo‘lida jobi chopilmas,
Pul topilar, bunday ot hargiz topilmas,
Devzod otingni sotma, jon aka.

So‘zim uchib yurar ko‘ngil hoyiga,
Desam kerak bo‘lar joyi-joyiga,
Kelib turib Xurosonning to‘yiga,
Chaqmoqday otingni sotma, jon aka.

Chuqur joyga suv quyilsa ko‘l bo‘lar,
Yomg‘ir yog‘sa baland-u past ho‘l bo‘lar,
Bu ishingga barcha turkman yig‘lab sel bo‘lar,
Shundayin otingni sotma, jon aka.

Bir tulporzod ekan, uchma tillaga,
Uchmoqlik yarashar xo‘ja, mullaga,
Biz barchamiz shu ot uchun sadag‘a,
Birdan bir otingni sotma, jon aka.

O‘lmasak, dunyoda davron surayik,
Ko‘p yil yashab, o‘ynab-kulib yurayik,
Tilla dema, biz jonimiz berayik,
Bu go‘zal otingni sotma, jon aka.

Shunda Go‘ro‘g‘li sulton o‘ziga kelib, hushini yig‘ib: “Shu turkman chavandozlarning gapi rost-da. Obbo, pok bo‘lmasa, otdan ayrilay deb qolibman-ku”, — deb o‘zini to‘xtatib, Bektosh vazirga: “Endi, jo‘ra, manazini¹ bilsang, yana bir-ikki chavandoz o‘rtaga suqulgandan keyin bo‘lmaydi. Dunyoda chavandoz odamning yaxshi gapi og‘zingga, deb so‘kish bo‘ladi. Chavandoz xalqini bir-ikki bemaza gap bilan gunohkor qilib bo‘lmaydi. Jo‘ra, hozircha savdoni to‘xtatsang, shu to‘ydan chiqib, men senga mehmonlikka borsam, ikkovimiz nima deyishsak, o‘zingnikida deyishsak”, — deb muomala qilgan bo‘ldi. Bektosh vazir Go‘ro‘g‘li sultonning bu maslahatni eshitib, ko‘nglida: “Endi bu otboylarni har nima bo‘lsa ham dimog‘ini

¹ Fe‘lini.

choq qilib, ko'nglini jazman qilib, shu otini sotib olib qolayin", — deb Go'ro'g'li sultonga: "Bo'lmasa, jo'nayotganda gaplashamiz", — deb qo'shxonasiga qaytib ketdi.

Hali to'y toza tarqalgani yo'q. Chavandozlarning ko'plari tarqalib ketsa ham, hali hech odam kamaymaganday. Qaytaga yana to'yga odam kelib qo'shilayapti. Bugun kurash bo'lmoqchi edi. Har yoqlardan katta polvonlar yig'ilib kelgan edi. Barining ustoz Rustamning avlodidan. Xunxor yurtida nom ko'targan polvondan. Mustob guppi maydonni tuzatib, shogirdlarini bir-biri bilan kurashтира berdi. Shunda bir muncha hunar paydo qilib qolgani boshqalarini shiririb yiqita berdi. Go'ro'g'li sulton ham hovli tog'asi bilan tomoshaga borgan edi. Sabr qilib tura olmay, Go'ro'g'li sulton qaltirab maydonga chiqib, o'sha hunarmand shogird bilan ushlashib, bir-ikki aylantirib, astaroq qilib yiqitib tashladi. Buni ko'rgan Mustob guppi maydonga chiqib aylanib, Go'ro'g'li sulton bilan ushlashib, kurashib qoldi. Shunda Go'ro'g'li sulton Mustob guppini bir zo'r qilib ko'tarib, yelkasidan oshirib, hilliglatib maydondan tashqariga otib yubordi. Mustob guppi shunday qiyshayib, o'zini bilmay behush bo'lib qoldi. Hamma turkman polvonga tahsin va ofarinlar aytdi. To'y oqsoqoli kelib, Go'ro'g'li sultonga bir ot va bir to'n solim berdi. Shuytib to'y tamom bo'ldi.

Go'ro'g'li sulton ikkita solimdan olgan otni to'nlari bilan hovli tog'asiga berdi. Hovli tog'asi bilan xo'shlashib, G'irko'kka minib jo'nay berdi. To'y oqsoqoli shu turkman biror qiz-u juvonni xohlab, shu ellarga kuyov bo'lsa, degan maqsad bilan o'ttizta suluv qiz, o'ttizta ersiz ayolni yig'ib, bir ko'rinishdan o'tkazib, Go'ro'g'li sultonni chaqirib: "Men to'y bilan bo'lib, tunov kuni sening baxshiligingni eshita olmay qolgan edim. Endi otdan tushib, ana o'tayotgan xotin-qizlarni maqtab, bir terma aytib bersang. Turkmanda ham shunday xushro'y qiz-u juvonlar bo'ladimi", — deb turdi. Go'ro'g'li sulton G'irko'kdan tushib, sozini qo'lga olib, Xurosonning qiz-u juvonlarini ta'rif qilib, bir so'z dedi:

Xuroson xo'blarining kulib boqishi,
Turkman elning qizlariga o'xshamas,
Qoshlarin ustiga o'sma yoqishi,
Turkmaniston nozlariga o'xshamas.

Bir xillari po'ta bog'lab beliga,
Bir xillari tayoq olib qo'lga,
Shularin o'xshatdim xuddi lo'lga.
Chug'urlyaydi, hech tushmayman tiliga,
Hargiz turkman qizlariga o'xshamas.

Noparmon qoradan boshda durrasi,
Ko'rganda odamning uchar hurrasi,
Bir haybatli, dev siyoqli barzangi,
Olga yigitlarning tushar churrasi,
Bari turkman nozlariga o'xshamas.

Satta kerboz, kim yoshdoshar hiliga,
Bir dasari bo'g'cha tutgan qo'lga,
Bari tushgan shalloqilik yo'lga,
Hargiz turkman qizlariga o'xshamas.

Bir xillari o'sma qo'ymish qoshiga,
Dol tashlashib, ro'molchasin boshiga,
Qayqayib osmonni ko'zlar dimog'i,
Parvo qilmas oshiqlar ko'z yoshiga,
Turkmaniston nozlariga o'xshamas.

Uyalgan bo'p yerga qarab suzilmish,
Boshdan oyoq zebo bo'lib tuzilmish,
Ko'rganda oshiqning joni uzilmish,
Nomahramni uchratgan zamon buzilmish,
Hargiz turkman qizlariga o'xshamas.

Bir xillari uzoqlarga boqadi,
Oshiqlar ko'ksiga o'tlar yoqadi,
Asir aylab bir sho'rlni yodiga,
Jafo toshi bilan urib chaqadi,
Nozi turkman qizlariga o'xshamas.

Bir xillari ekan ayyor misoli,
Qiyadan qo'nqayib boshda ro'moli,
Osmondagi oftob kabi jamoli,
Albatta, bularning istagi oliy,
Aslo turkman qizlariga o'xshamas.

Bir xillarin qiyodandir boqishi,
Bir xilin suhbatlari suvning oqishi,
Suv ustiga qo'nib ketgan qaldirg'och
Qanoti misoli qoshin qoqishi,
Nozi turkman nozlariga o'xshamas.

Bir xili g'o'p-g'o'la tutning kundasi,
Ajab bir takabbur, kiyim bandasi,
Odam o'latining sassiq gandasini,
Aslo turkman qizlariga o'xshamas.

Go‘ro‘g‘li sulton qaynab-jo‘shib turkmaning qiz-u juvonlarini ta‘rif qilib, bir so‘z dedi:

Turkman qizlarining kengdir siynasi,
Aslo elning qizlariga o‘xshamas,
Hech kimga yo‘q turar kekman ginasi,
Hargiz elning qizlariga o‘xshamas.

Qo‘shiqman kuy bo‘lar zavqi-safosi,
Tirnog‘ida xina, yuzda upasi,
Turkman qizlarining mehr-u vafosi,
Aslo elning qizlariga o‘xshamas.

Asaldan totlidir har bir so‘zlari,
Oftob bilan oyga mengzar o‘zlari,
Turkman qizlarining ochiq yuzlari,
Hargiz elning qizlariga o‘xshamas.

Uyqusidan ko‘p bo‘ladi o‘yog‘i,
Yerga yumshoq tegar bosgan oyog‘i,
Hur-pariga o‘xshar uning siyog‘i,
Aslo elning qizlariga o‘xshamas.

Bir xillari bo‘lar so‘zning ustasi,
Lablari bozorning soydin rustasi,
Bir bo‘vdoq bog‘ gulning o‘ram dastasi,
Hargiz elning qizlariga o‘xshamas.

Bodom qoboq, qator sadaf tishlari,
Ingichka, nozikdir hilol qoshlari,
Turkman qizlarining o‘zga ishlari,
Aslo elning qizlariga o‘xshamas.

Sochlari buralib-buralib tushgan,
Tol-tol bo‘lib tovoniga yonashgan,
Ko‘rganlar mabodo parimi deyishgan,
Hargiz elning qizlariga o‘xshamas.

Bu so‘zlarni aytib bergan otboyilar,
Turkman elda satta muloyim xo‘ylar,
Javpazakday qaddi raso xushro‘ylar,
Aslo elning qizlariga o‘xshamas.

Shunda to‘y oqsoqoli turkmanchaga ko‘p tushunmay, taxminan: “Bu qiz-juvonlarni yoqtirib qoldi-yu, lekin turkmanda sevgan yorim bor edi-da, deb turibdi”, — degan mazmunda tushinib: “Ha, mayli. Ko‘p yaxshi baxshi ekansan. Kerakli toshning og‘irligi yo‘q, degan”, — deb qancha pishiq go‘shlar, to‘shlar, qatlama, chalpaklarni keltirib, Go‘ro‘g‘li sultonning xurjiniga solib to‘ldirdi. Undan keyin Go‘ro‘g‘li sulton Bektosh vazir bilan qo‘shilib, Harishohning shahriga qarab ketdi. Yo‘lda Go‘ro‘g‘li sulton jo‘rtaga kasal bo‘lib qoldi. Bu holni ko‘rgan Bektosh vazir bir odamni vakil qilib, mehmonni biroz yengillashgandan keyin oldimga olib borasan, deb Go‘ro‘g‘lining oldiga tashlab ketdi. Bektosh vazir odamlari bilan ketgandan keyin Go‘ro‘g‘li sulton qoshidagi vakil bo‘lib qolgan odamni bog‘lab, bir jarga tashlab, otini bo‘sh qo‘yib yubordi. O‘zi G‘irko‘kka minib, Harishoh shahri qaydasan, deb yo‘lga tushib ravona bo‘lib keta berdi. Go‘ro‘g‘li sulton Harishoh shahriga Bektosh vazirdan ikki kun ilgari boshqa yo‘l bilan yetib borib, bir boboydan Mirishkor bobonikini so‘rab, bir necha joydan timsol keltirib, bir so‘z dedi:

Harishoh yurtida yurgan jon bobo,
Yo‘l adashdim, menga o‘zing yo‘lchi bo‘l,
Mening o‘zim to‘ylab yurgan chavandoz,
Yo‘l bilmayman, endi o‘zing yo‘lchi bo‘l.

Ot ekan dunyoda yigitning joni,
Men ham o‘z elimning mardi maydoni.
Bunda keldim bo‘lib vazir mehmoni,
Yo‘l adashdim, menga o‘zing yo‘lchi bo‘l.

Bir to‘yda tanishdim vazir Bektoshman,
Soqoltoy bo‘lsam-da, men hali yoshman,
Obro‘li odamman, bir elga boshman,
Yo‘l bilmayman, endi o‘zing yo‘lchi bo‘l.

Bu shaharga mehmon bo‘lib kelganman,
Bektosh bilan ot savdosi qilganman,

Qirq ming tillasiga bermoq bo‘lganman,
Yo‘lda adashdim, menga o‘zing yo‘lchi bo‘l.

Otim juyruk, Bektosh qoldi keyinda,
Men ikki kun ilgari yetishdim bunda,
Ko‘rsatgin Mirishkor bobosi qanda,
Yo‘l bilmayman, endi o‘zing yo‘lchi bo‘l.

Bektosh menga: “... mayli, oldin bor”, dedi,
“Borib turib Mirishkorni ko‘r”, dedi.
“Men yetguncha unikida tur”, dedi,
Yo‘l adashdim, menga o‘zing yo‘lchi bo‘l.

Chavandozman, mening ismim Otboyilar,
Xizmatimda bo‘lar bir necha boylar,
Burama ko‘chali, egri bu joylar.
Yo‘l bilmayman, endi o‘zing yo‘lchi bo‘l.

Bobo Go‘ro‘g‘li sultondan bu so‘zni eshitib: “O‘g‘lim, adashmabsan, bo‘lmasa, sarhovuzning nargi labidagi peshayvonli mehmonxona Mirishkor boboniki, hovlisining darvozasi ana u. O‘ngga qarab ketgan ko‘chaning chap qo‘lida birinchi darvoza. Mirishkor bobo, deb so‘rab borsang, o‘zi darvozasini ochadi”, — deb boboy o‘z yo‘liga ketdi. Go‘ro‘g‘li sulton burilib, Mirishkor boboning darvozasini qamchisi bilan urib, taqillatdi. Mirishkor bobo ichkaridan kelib, darvozasini ochib, Go‘ro‘g‘libekni ko‘rib, ichida: “Mabodo bu Go‘ro‘g‘li sulton bo‘lib, Gulqizoyning qasdida kelib yurgan bo‘lmasin”, — deb ko‘p shumliklarni o‘ylab, muloyim so‘ylab: “Qani, mehmon, men nima savol so‘rasam, rost javob bersang, hovlinga mehmon bo‘l. Bo‘lmasa, ana katta yo‘l”, — deb bir necha joydan timsol keltirib, soqolini tarab, mo‘ylovini burab, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab, bir so‘z dedi:

Xabar olsang bu ellardan,
Eshitsang shirin tillardan,
Bog‘bon boshi Mirishkordan,
Bu bizning go‘zal shahardan.
Xabar shudir bilmak darkor,
Bizning elda bir rasm bor,
Kelganning kimligin so‘rar,

Ul ham rostdan javob berar.
Boqar mezbon qarog‘iga,
Javob berar so‘rog‘iga,
Agar sirin pinhon qilib,
Tugib qolsa yuragiga,
Unday odam qaytarilar,
Kelganidan narrog‘iga.

Shunda Go‘ro‘g‘li sulton Mirishkor boboga qarab, javob berib, bir so‘z dedi:

Xabar olsak bu ellardan,
Eshitsak shirin tillardan,
Asli bog‘bon Mirishkordan,
Bu sizning go‘zal shahardan.
Ha, albatta, bilmak darkor,
Har shaharda har rasm bor.
Kimligim aytarga tayyor,
So‘rsang, mehmon javob berar.

Boqay sening qarog‘ingga,
Javob beray so‘rog‘ingga,
Biron sirim pinhon aylab,
Tugib qolmay yuragimga,
Qaytarma, Mirishkor bobo,
G‘ov bo‘lmasin turog‘imga.

Shunda Mirishkor bobo: “Bo‘lmasam, sendan so‘rog‘imni so‘rayin. Lekin rost javob bergin”, — deb Go‘ro‘g‘li sultonga qarab, bir so‘z dedi:

Bu ellarda olma bilan qorali,
Bog‘ oralab sir aytmakka borali,
Taxminimdan agar g‘alat ketmasam,
Sen hov o‘sha — emasmisan Go‘ro‘g‘li?

Bobong har nimani oldin biladi,
So‘rab kelganlarga madad qiladi,
Yashirma nomingni, sensan Go‘ro‘g‘li,
Tusingdan turkmanlik anqib keladi.

Ot chopilar tog‘ning baland-pastida,
Dala yerlar larzon berib ostida,
Taxminimdan agar g‘alat ketmasam,
Kelgan bo‘lma Gulqizoyning qasdida?

Suratingni bunda badal qilgansan,
Bir cho‘ltongloq baxshi bo‘lib qolgansan,
Taxminimdan agar g‘alat ketmasam,
Bu yerlarga Gulqizni deb kelgansan.

Ostingdagi oting cho‘ntoq kuzama,
Firib bilan o‘zing bo‘yab bezama,
Bobong bilgir har bir ishni, Go‘ro‘g‘li,
Chavandoz baxshi bo‘p afting tuzama.

Qo‘shig‘ing bor uchar qushday havongga,
Qoyil bo‘lar barcha savt-u navongga,
Yashirmasdan ayta bergin, Go‘ro‘g‘li,
Ishonib bu Mirishkorday bobongga.

Shunda Go‘ro‘g‘li sulton Mirishkor bobosidan bu so‘zni eshitib, ukkag‘arning donishmandligini-yey, deb mirishkorligiga qoyil bo‘lib, o‘zini tanitib, bir necha joydan timsol keltirib, Mirishkor bobosiga qarab, bir so‘z dedi:

Qoyil bo'ldim donishingga, aqlingga,
Asli o'zing jonga darmon ekansan,
Xuroson elida yakka bir o'zing,
Gulqizga chindaki bog'bon ekansan.

Go'ro'g'liman, xonman Chambilbeliga,
Yolg'on dosh berolmas mardning hiliga,
Gullab o'tgin Xurosonning eliga,
Jon bobo, chindaki bog'bon ekansan.

Olqar yurar tog'ning baland-pastiga,
Dushmanlar band bo'lar mardning dastiga,

Kelgandirman Gulqizoyning qasdiga
Jon bobo, sen o'sha bog'bon ekansan.

Menga bu gaplarni Gulnoz bildirdi,
Bir nuqtaga ming bir ma'no ildirdi,
O'zing bir donishmand, ko'kraging durdi(r),
Gulqizga chindaki bog'bon ekansan.

Go'ro'g'lining oson ayla korini,
Eshitib bu qilgan oh-u zorini.
O'zingga bergandir ixtiyorini,
Mirishkor, chindaki bog'bon ekansan.

Shunda bu so'zni Go'ro'g'li bekdan eshitib, Mirishkor bobo ichida: "Ha, shunday bo'lmasa, buni Go'ro'g'li demaydi. Bu ishini puxta qilganga o'xshaydi. Avval Gulnozoyga kelib, uning ko'nglini asir qilib, hamma gapni undan bilib, to'g'ri bu yerga kelganga o'xshaydi", — deb ko'p shumliklarni o'ylab, shirin muloyim so'ylab, Go'ro'g'li sultonga qarab, choy puli so'rab, bir so'z dedi:

Karvon ochar darbandining yo'lini,
Bog'bon iskar bog'ning toza gulini,
Avval ber bobongning choylik pulini,
Undan keyin ocharman maqsad yo'lini.

Har tarafga burgan shoir tilini,
Jo'mard odam ochiq tutar qo'lini,
Avval ber bobongning nasha pulini,
Undan keyin ochsin maqsad yo'lini.

Chiqibdirsan Taka-Yovmit elidan,
Oshib kelding Badbaxt tog'ning belidan,
Har ish kelar shu bobongning qo'lidan,

Avval boshdan sen qochmasang pulidan,
Bobong ochib bersin maqsad yo'lini.

Hisoblashmoq, bolam, savob bo'ladi,
Odamning picha puli qarz qiladi,
Tilla bersang, bobong ko'ngli to'ladi,
Undan keyin ocharman maqsad yo'lini.

O'zimman men sizga Mirishkor,
Bellashmoqqa tillangni chiqar,
Bobong xizmatingga tayyor,
Ochadir maqsading yo'lini.

Bu so'zni Mirishkor bobosidan Go'ro'g'li sulton eshitib: "Ko'ngling tilladan qolsin, mana, ol", — deb solimdan olgan besh yuz tillani ko'rsatdi. Mirishkor bobosi tillalarni ko'rib, dimog'i choq bo'lib, ko'ngli to'lib, Go'ro'g'li sultonni otdan tushirib, mehmon aylab, ostiga yetti qavat ko'rpa taylab, shirmoy non, pista, rusta, bodom, yong'oqlarni dasturxonga taylab, ko'p siylab yotdi. Shunda mirishkor bobo: "Mening hovlimning orqasi Gulqizoyning chorbog'iga ushlash. Mening hovlimga chorbog'dan daricha bor. Har kuni men bir marta shu darichadan chiqib, Gulqizoyga salom berib, ikki soatcha chorbog'lariga qarab, unday qil, bunday qil, deb tayinlab kelaman. Mening ishim shu, bolam. Ammo chorbog' yetti qavat, eng o'rtasida Gulqizoyning ko'shki. Sen shu hovlimdagi darichadan o'tib, agar rost Go'ro'g'li sulton bo'lsang, yetti chorbog'ning yetti darvozasidan ham albatta o'tasan. O'rtalikdagi qiblaga qarab turgan ko'shkka yetasan, ko'shkning ikkinchi qavatiga chiqasan, chap qo'lga burilib, yigirma qadamcha yurasan. Oldingdan bir eshik chiqadi. Eshikdan kirsang, to'g'ridan sal o'ngroq yoqda bir eshiklari zarhal xona ko'rinadi. Ana shu xonada Gulqizoy yotadi. Mana bu doriyi behushni ol, Gulqizoyga shuni iskatib, behush qilib olib ket. Lekin bu kech emas. Mening hovlimda bemalol dam olib, erta kechga shu ishini qil. Nega desang, men bu yerdan ketib, uzoqlashishim kerak. Bo'lmasa, sen ketgandan keyin mening bo'ynimga gunoh to'ntariladi. Keyin Chambilda uchrashamiz. Juda ehtiyot bo'l. Gulqizoyning qirq kanizi, qirq quli, qirq cho'risi bor. Ulardan birontasi bilgudek bo'lsa, jahannamga ketasan. Ana mening bergan yordamim shu", — deb juda zarur kerakli narsalarini kajavaga joylab, yo'rg'asiga ortib, ustiga minib, Gulqizoyning biror xizmatida yurganga o'xshab, hovlisidan chiqib ketdi. Go'ro'g'li sulton hovlining ichidan qamab, dam olib yotib, ikkinchi kechasi G'irko'kni hovlida qoldirib, o'zi darichadan chorbog'ga o'tib, darvozalarni so'tasi bilan urib ochib,

o‘rtangi chorboqqa kirib, hech kimning ko‘ziga ko‘rinmaslik uchun so‘tani yerga urib, Mirishkor bobo aytgan xonaga borib, Gulqizoyning dimog‘iga doriyi behushni sepib, esini og‘dirib, to‘shak-to‘shagi bilan o‘rab ko‘tarib, Mirishkor boboning hovlisiga kelib, o‘xshatib boylab, o‘zini egarning ustiga olib, G‘irko‘k otiga qarab bir so‘z dedi:

Molim G‘irot, jonim G‘irot,
Hayda endi tom ustidan,
Parvoz qilib jonivorim,
Uchib o‘t qo‘rg‘on ustidan.

Hech bir ko‘zga ko‘rinmagin,
Bir nishobda surinmagin,
Peshtoqlarga urinmagin,
Haklab o‘t qo‘rg‘on ustidan.

Dushman ko‘zi chalinmasin,
Tanang bandga ilinmasin,
Bosgan izing bilinmasin,
Sakrab o‘t qo‘rg‘on ustidan.

Chaqmoqdayin ziylab o‘tgin,
Chambilning yo‘lini tutgin,
Hayallamay darrov yetgin.
Sakrab o‘t tog‘lar ustidan.

Otgan o‘qday zuylab borgin,
Bulutlarni quvlab borgin,
Chambilbelga shuylab borgin,
Charx urib osmon ustida.

Qiyalab Chambilga engin,
Osmondan zaminga do‘ngin,
Zarchamanga borib qo‘ngin,
Charx urib osmon ustida.

Bu so‘zni Go‘ro‘g‘li sultondan G‘irko‘k eshitib, egasining tiliga tushunib, yermi oyog‘i bilan timab-timab, osmoni falakka parvoz qilib uchib, Chambilga qarab kela berdi. Go‘ro‘g‘li sulton osmoni falakni tomosha qilib kela yotib, mabodo ko‘rpaning orasida dimiqib o‘lib qolmasin deb Gulqizoydan xabar olsa, hech nima qilmabdi. Ochiq havodan nafas olsin, deb betini ochib qo‘ydi. Shuytib, G‘irko‘k bir soat ichida shuyllab Chambilga yetib, Go‘ro‘g‘li chorbog‘ining yuqorisidagi Zarchamanga kelib yerga tushib, yer bilan yo‘rg‘alab kela berdi. Go‘ro‘g‘li sultonning dimog‘i chog‘ bo‘lib, Gulqizoyni Zarchamanga tushirib, bog‘bonni chaqirib: “Og‘a Yunus pariga borib ayt, bir hamyon tilla olib, mening qoshima kelsin. Undan keyin Chambilning barcha bo‘z bolalariga aytsin. Barchasi kiyinib, Zarchaman oldidan o‘tsin. Men Gulqizoyni olib keldim. Kimni xohlasa, o‘shanga beraman”, — dedi. Bog‘bon borib, Og‘a Yunus pariga bu gaplarni aytdi. Og‘a Yunus pari Chambilning barcha bo‘z bolalariga: “Sar hovuzning naryog‘i — Zarchamanning boshiga kiyinib, yasanib chiqasizlar. Go‘ro‘g‘li baringizni bir ko‘rar emish”, — deb xabar qilib, o‘zi xazinadan hamyon tilla olib, bir zamon sollanib, kanizaklarini ergashtirib, Zarchamanga chiqdi. O‘zi ham shu vaqlar ko‘klam, lolaqizg‘aldoqlar ochilgan, bog‘ gullar sochilgan payti. Zarchamanning ham toza gashti kelgan vaqt edi. To‘rg‘ay, g‘azaloy, bedana, sarg‘aldoq, cho‘pon, allavuch, cho‘rtak, qalbujja, kalontosh, to‘rg‘ayboshlarning toza kayfi kelgan vaqlar edi. Yaqin chog‘otlarda bo‘lsa kakliklar mast bo‘lib, u toshdan bu toshga yo‘rg‘alab, sayrab, uchib qo‘nar edi. Kanizaklar gilam, ko‘rpachalar ko‘tarib kelib, Zarchamanning o‘rtasiga to‘shadilar. Yunus pari ishvai nozi bilan kelib, Go‘ro‘g‘li sulton bilan ko‘rishib, so‘rashib o‘tirdi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton Og‘a Yunus parining qo‘liga hush dorini berib, bir necha joydan timsol keltirib, yoriga qarab, bir so‘z dedi:

Harishoh qizini oson keltirdim,
Endi buni o‘zing keltir hushiga,
Xurosonga mardligimni bildirdim,
Gulqizjonni o‘zing keltir hushiga.

Shunday bir ish qildim inson bilmadi,
Bir chivin ham yo‘limga g‘ov bo‘lmadi,
Falakning tubiman keldim aylanib,
Uchganimni aslo Gulqiz bilmadi,
Endi buni o‘zing keltir hushiga.

U yoqdagi do‘stlarimni kuldirdim,
Dushmanlar bag‘rini qonga to‘ldirdim,
Shunday qilib, Oyqulqizni keltirdim,
Endi buni o‘zing keltir hushiga.

Mardligimni bugun izhor aytayin,
Oyqulqizni oyday qilib shaylayin,
Zarchamanga bo‘z bolalar kelgan so‘ng,
Ixtiyorin o‘ziga qip taylayin.

Hamiyon tillani bergin qo'liga,
Saylagan yigitni olsin tiliga,
Kim bo'lsa ham oldidan o'tganda,
Tillalarni to'kib ursin beliga.

Gulqizni beraman saylaganiga,
Hamiyonni to'kib taylaganiga,
Bizning elning rasmi shudir, Yunusjon,
Beray uni ko'ngil boylaganiga.

Og'a Yunus pari Go'ro'g'li sultondan bu so'zlarni eshitib, Gulqizoyning dimog'iga hush dori iskatib, turgin endi, deb muloyimlik bilan Gulqizoyga qarab, bir so'z dedi:

Rohatlanib, ko'p uxlading, chirog'im,
Kun ham qizib, choshtgoh bo'ldi, tur endi.
Oldingda turibdi yurtning sultoni,
Ko'p yotmagin, noz uyqudan tur endi.

Seni deb chamanda gullar ochilmish,
Qadaming ostiga ular sochilmish,
Sarhovuzdan yaxna suvlar ichilmish,
Yotma, jonim, noz uyqudan tur endi.

Chor tarafda qushlar chirqillashadi,
Chuvillab sayrashi haddin oshadi,
Gulqizoy uyqudan tursin deyshadi,
Yotma, jonim, noz uyqudan tur endi.

Qizlar taqar jovg'oshining gulini,
Oshiqlar yoqtirar ma'shuq hilini,

Qushlar so'zlar har dam ochib tilini,
Yotma, jonim, noz uyqudan tur endi.

Chor tarafga ipor isi to'libdi,
Yuzingga boqishib gullar kulibdi,
Kun yuqori, choshtgohlikka kelibdi,
Yotma, jonim, noz uyqudan tur endi.

Chiroying o'xshaydi chamanda gulga,
Ko'zlaring yumishing yoqadi dilga,
Seni maqtab qushlar kelibdi tilga,
Yotma, jonim, noz uyqudan tur endi.

Qora soching tolasidan silayin,
Sening bilan birga-birga kulayin,
Yunus aytur senga hamdam bo'layin,
Yotma, jonim, noz uyqudan tur endi.

Bir pilla Gulqizoy ko'zini ochsa, qulog'iga juda muloyim bir ovoz keladi. Qarasa, Xurosondagi bog'idan o'zgacha keng havoli, bir tarafi tog' chamanzorda yotibdi. Nariroqda bir ko'k ot bir daraxtda bog'liq turibdi. Undan beri roqda bir o'rta yashar odam choy ichib o'tiribdi. Qoshida juda ham chiroyli bir ayol: tur endi, chirog'im, deb turibdi. Gulqizoy dunyoda o'zimdan boshqa chiroyli, go'zal yo'q, o'zim barcha go'zallarning go'zaliman, deb yurar edi. Qoshida turgan ayolni ko'rib, uning husni jamoliga, qaddu kamoliga qoyil bo'lib: "Bu tushim bo'lsa kerak. Agar o'ngim bo'lsa, bu ayol yo farishta, yo behishtning hurlaridan bo'lsa ajab emas", — deb hayron bo'lib o'midan turib: "Ayajon, bu tushimmi — o'ngimmi", — deb turibdi. Shunda Og'a Yunus pari: "Bu o'nging, hozir Harishoh yurtida emas, Chambil yurtidasan", — deb Gulqizoyga tasalli berib, bir necha joydan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

Qo'rqma, jonim, mehribonim, Gulqizoy,
Hikmat bilan bunda kelding, chirog'im.
Erka o'sgan podsho qizi, Gulqizoy,
Bir kechada bunda kelding, chirog'im.

Kelganingni unda hech kim bilmaydi,
Bu yoqlarga iz axtarib kelmaydi,
Osmondan yurganning izi bo'lmaydi,
Hech kim bilmay, bunda kelding, chirog'im.

Chambil shohin har ish kelar qo'lidan,
O'ljalar keltirar dushman elidan,

Hatlab oshar yetti dushman elidan,
Necha tog'dan hatlab kelding, chirog'im.

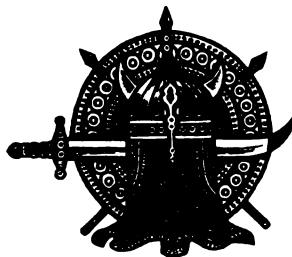
G'irko'k degan uchqur tulpor oti bor,
O'zi bilan o'sgan xonazoti bor,
Tepkisidan dushmanlarning dodi bor,
Shu ot bilan uchib kelding, chirog'im.

Go'ro'g'lidir shu Chambil xalqin otasi,
Qo'lida bor karomatli so'tasi,
Onangning so'zining yo'qdir xatosi,
Endi sen ham chambilliksan, chirog'im.

Bunday shirin so'z, jodu ko'z, suluv yuz ayol Gulqizoyni o'ziga rom qildi. Shu yerda Gulqizoy Og'a Yunus pari bilan ertangi ovqatni qilib o'tirdi. Undan keyin Og'a Yunus pari Gulqizoyga: "Endi bilsang,

bizning Chambilda shunday rasm bor. Sen mana bu hamyondagi tillani qo‘lingga olasan. Hozir Chambildan barcha bo‘z bolalar kelib, oldingdan o‘tadi. Qaysisini agar ko‘ngling yoqtirsa, hamyonning og‘zini bo‘shatib, yelkasiga tilla bilan urasan. Keyin seni o‘sha yigitga nikoh qilib beriladi”, — deb qo‘ydi. Shunda Chambilning barcha hali uylanmagan bo‘z bolalari kelib, Gulqizoyning oldidan birin-birin o‘ta berdi. Avazxon ham bo‘z bola bo‘lganligi uchun yigitlar bilan kelib, navbati kelgandan keyin bu ham Gulqizoyning oldidan o‘ta berdi. Avazxon qanday? Xuddi bir jonday, behishtdan adashib chiqqan g‘ilmonday. Qaddi barno, aqli raso, husni osmondagi oy bilan talashgan, bir necha jazmanlar sirt-orqasidan elashgan. Zar kokilli, har kokiliga bittadan jonon yopishsa arziydigan, qoshlarini qiydirgan, bir necha bul havasni kuydirgan yigit. Gulqizoy bunday yigitni hali umrida birinchi marta ko‘rishi edi. Shunday mahliyo bo‘lib, Avazxondan ko‘zini uzolmay, balki terlab ketib, o‘zini yozolmay, simobday balqib, hovuzday qalqib, qo‘lidagi hamyonning og‘zini zo‘rg‘a bo‘shatib, Avazxonning yelkasidan to‘kib yubordi. Bo‘z bolalar buni ko‘rib, tillalarni terib olmoqlikka yugurdilar. Bu voqeani ko‘rib turgan Go‘ro‘g‘li sulton terisiga sig‘may, quvonib, darrov dobilini qoqtirib, mash‘allar yoqtirib, Zarchamanga yangi bir o‘tovni tiktirib, tuya, qo‘y so‘ydirib, to‘y qilib, go‘sht-sho‘rvasiga barchani to‘ydirib, kechqurun Gulqizoyning nikohini Avazxonga qiydiribdi. Go‘ro‘g‘li sulton uch-to‘rt kun qutli bo‘lsinni olib o‘tirdi. Endi Mirishkor bobodan so‘z eshiting.

Mirishkor bobo, Harishoh bu voqealardan xabardor bo‘laman deganicha, turkman muzofotiga o‘tib, oradan besh-olti kun o‘tgandan keyin ul ham eson-omon Chambilga yetib keldi. Go‘ro‘g‘li sulton Mirishkor bobo uchun ham joy tayyorlab qo‘ygan edi. Mirishkor bobo kelib, o‘zi uchun tayinlagan joyga tushdi. Shunday qilib, Go‘ro‘g‘li sulton va Og‘a Yunus pari Avazxonni Gulqizoyga uylantirib, murodlariga yetdilar.

GAVDAROV DEV

G o'ro'g'li sulton Xuroson yurtidan Gulqizoyini keltirib, Avazxonga berdi. Ammo Xurosonda qanday qiyomat savdolar bo'ldi. Bu yog'ini endi eshiting. Bektosh vazir ikki kundan osha Harishoh yurtiga yetib, hovlisiga tushib, darrov bir sipohisini otboylarni olib kel, deb ko'chaga chiqardi. Ammo otboylardan darak topmadi. Bektosh vazir chidamsizlanib, butun yo'llarni, ko'chalarni izlatdi. Oxiri bir boboy: "Bir otboylar degan odam Mirishkor bobonikini so'ragan edi. Bektosh vazirga mehmonman, uning bilan ot savdosi qilganman. Lekin otim ildamlilik qilib, ikki kun oldin kelganman. Vazir yetib kelguncha, Mirishkor bobonikida turaman, dedi. Keyin men unga Mirishkor bobonikini ko'rsatib yuborgan edim", — deb xabar berdi. Bu xabarni bilib, Bektosh vazirning sipohilari Mirishkor bobonikiga borishsa, darvozasi berk. Hech kimning shobiri chiqmaydi. Bora-bora bu gap Harishohning ham qulog'iga yetibdi. Gap-so'zning qisqasi Harishoh xavotirlanib, Gulqizoyning chorbog'idan xabar oldirsa, kanizlar izlashib, chuvullashib, Gulqizoyning yo'qolganini Harishohga xabar bergani qo'rqishib turgan ekanlar. Harishoh va Bektosh vazir bir yerda o'tirib: "Bu ishlar hukmin Go'ro'g'li xardo'zdan bo'lgan. Nimaga deganda, Gulqizni ayttirgan edi. O'shanda bir shumlik tugunini bachchag'ar ichiga tuygan. Shuytib, bir hiylayi jodugarlik bilan tulporiga mingashtirib, Chambilga olib ketgan. Bu ishda Mirishkor boboning ham sherikligi bor. U ham hovlisini berkitib, gumdon bo'lgan. Endi Go'ro'g'li xardo'zning ustiga qo'shin tortib borsak, qizimizni bachchag'arning o'g'irlab ketgani elga ma'lum bo'lib, sharmandamiz chiqadi. Undan ko'ra, Jangalimozandaronda Govdarozi devni bir balo qilib, aldab ko'ndirib, bizga Go'ro'g'lini tutib keltirib bersa, keyin undan qanday qilib qasos olishni o'zimiz bilamiz. Chambildan Go'ro'g'li bartaraf bo'lsa, vasalom. Keyin bor-budi bizga o'lja, deb maslahatni bir joyga qo'yib, bir necha donishmand ustakor odamlarni Jangalimozandarondan Govdarozi devni aldab olib kelish uchun yubordi.

Rivoyatlardan birida aytilishicha, Rustam dostonning avlodlari ichida bir badbaxt novcha qiz bor ediki, kattaligi tobonidan bosh barmog'igacha o'rta odamning qarichi bilan yetti qarich edi. Bu bahaybat novcha qizni bir yoqdan ovqati, yana bir yoqdan haybatini o'ylab, hech kim olmadi. Bechora qiz ota-enaga dardisar bo'ldi. Qizning ota-enasi: "Taqdiridan ko'rsin. Buni dev-pev olmasa, adisar odamzod olmaydi", — deb Jangalimozandaronga eltib tashladi. Jangalimozandaronda Ko'hi Qofga bormay, qolib ketgan bitta-yarim devlardan bittasi novcha qizni ko'rib qolib, o'zining jasadidan uchdan bir kichkina bo'lsa ham, baharnav kifoya, deb novcha qizga uylandi. Ana shu dev bilan novcha qizdan Govdarozi dev tug'ikdi. Govdarozi devning ota-enasi allaqachon o'tib ketib, Govdarozi devning bir o'zi Jangalimozandaroning yovvoyi ho'kizlarini yeb yurgani uchun Govdarozi deb atalib yurar edi. Govdarozi devning ostingi tishi nayzaday balandga chiqib, ustingi tishi omochning tishiday pastga tushib, bir katta daraxtning tagida mazza qilib, xuddi Jangalimozandaronga bir o'zi sultonday beg'am bo'lib yonboshlab yotib, besh-olti odamzodning qo'rqa-pisa kelayotganini bilib qoldi. Govdarozi ham devning, ham odamzodning tilini bilar edi. Govdarozi kelayotgan odamlarni chaqirib: "Ha, odam tog'alar, qo'rqmanglar", — deb shu so'zlarni aytdi:

Meni izlab kelgan odam tog'alar,
Qadam bosib Mozandaron mulkimga,
Podshoning jiyanin izlab, daraklab,
Sabab bo'lib quvonchimga, kulkimga.

Barakalla, shundan shunga kelganlar,
Podshoning jiyanin ko'rmak bo'lganlar,
Xush kelibsiz, oliy himmat tog'alar,
Qadam tashlab Mozandaron mulkimga.

Ko'p yil bo'ldi yo'lingizga boqaman,
Sizga atab ho'kiz, novvos boqaman,
Ming yil mehmon bo'ling, go'shtman boqaman,
Xush kelibsiz, oliy himmat tog'alar,
Qadam tashlab Mozandaron mulkimga.

Enamning arvohin qilmoq uchun shod,
Uzoqdan kelgansiz, meni qilib yod,
Qo'limga o'tiring, ko'taray ozod,
Xush kelibsiz, oliy himmat tog'alar,
Qadam tashlab Mozandaron mulkimga.

Otimni so'rsangiz derlar Govdarozi,
O'zim mardi maydon, o'zim o'q andoz,
Qancha xizmat etsam, sizga shuncha oz,

Xush kelibsiz, oliy himmat tog'alar,
Qadam tashlab Mozandaron mulkinga.

Bu so'zni Govdarozi dari podshoning vakillari eshitib, biroz yuraklarini bosib: "Ey, Govdarozi jiyanim, bizlar seni izlab keldik. Balki enang marhum ham aytib ketgan bo'lsa kerak. Axir ham odamzod tog'alaring izlab keladi. Shunda sen yordam berasan, deb. Biz ana o'sha enang aytib ketgan odamzod tog'alaringdan bo'lamiz", — deb Harishohning vakillarining boshlig'i bir necha joydan timsol keltirib, Govdarozi devga qarab bir so'z dedi:

Barakalla, senday sohibqironga,
Odamzod tog'anglar keldi, tur endi,
Sulton bo'psan mulki Mozandaronga,
Seni deb tog'anglar keldi, tur endi.

Undan nari Turkman degan elat bor,
U Turkmanda podsho Go'ro'g'li murdor,
O'zi ko'p bahodir, botir, nayzador,
Go'ro'g'lini daf etmoqqa tur endi.

Xuroson mulkida tuqqan tog'ang bor,
Harishoh ismli o'zi tojidor,
Ul tog'angga o'zing bo'libsan darkor,
Odamzod tog'anglar keldi, tur endi.

Go'ro'g'li ko'rsatgan ko'pga kuchini,
Qon aylagan tog'angning ham ichini,
Undan borib olib bergin o'chini,
Kuch to'plagan polvon bo'lsang, tur endi.

Tuqqan tog'ang shuytib bizlarga sulton,
O'ziga qaraydi qirq ikki qo'rg'on.
Barining ustidan o'zi hukmron,
Seni ko'rmak bo'пти anda, tur endi.

Kattadan — buyurmoq, kichikdan — xizmat,
So'ngra kelar tog'ang, bo'lsa salomat,
Shu vaqlar bo'libdi Go'ro'g'li ofat
Go'ro'g'lini yo'q etmakka tur endi.

Asli Govdarozi enasi: "Odamzod tog'alaringdan bitta-yarimtasi mabodo seni yo'qlab kelsa, dimog'ini chog' qilib, balki yordam berib jo'natgin. Biror hojatini ravo qilgin", — degan edi. Govdarozi fe'liga dev otasining ahmoqligidan ham yuqqan edi. Harishohning vakillaridan bu so'zlarni eshitib: "Bo'lmasa, tog'alar, men yo'l ozig'i yig'ib olay", — deb obil-g'o'bil o'midan qo'zg'alib, jangalni oralab ketib, bir filni haydab keltirib, filga o'q yuklab, qirqtacha yovvoyi ho'kiz, novvoslarni bir-biriga bog'lashtirib, o'zi orqalab olib, o'n sakkiz botmon o'q-yoyni egniga osib, o'n besh botmon qilichni beliga taqibdi. "Ana endi, tog'alar, Xurosonga yo'l boshlanglar", — deb Govdarozi Harishohning vakillariga qarab bir so'z dedi:

Go'ro'g'li murdorga talab ayladim,
Odamzod tog'alar, yo'lchi bo'linglar.
Avval boray Harishohning oldiga,
Oldinga tushinglar, yo'lchi bo'linglar.

Daryolar kelmaydi baqalog'imga
Jami sherlar qochar urgan do'g'imga,
Go'ro'g'li tengmikan chinachog'imga,
Bildiroq tog'alar, yo'lchi bo'linglar.

Bir qishloq yanchilar bosgan izimga,
Chibinday bo'p ko'rinasiz ko'zimga,
Belgi tashlab keta bering o'zimga,
Xuroson eliga yo'lchi bo'linglar.

Turkman elga zo'rligimni bildiray,
Harishoh tog'amni qoyil qoldiray,
Belidan panjamga qisib keltiray,
Oldimga tushinglar, yo'lchi bo'linglar.

Menga kerak emas sovutman qalqon,
Mozandaroniga o'zimman sulton,
Turkman tog'larini qilayin talqon,
Odamzod tog'alar, yo'lchi bo'linglar.

Bu so'zlarni sizga aytar Govdarozi,
Jasadim olamda barchadan mumtoz,
Chiyillab oldimga bo'ling yallasoz,
Chumoli tog'alar, yo'lchi bo'linglar.

Shunda bu so'zni Harishohning vakillari eshitib, ishimiz oson hal bo'ldi. Bu ham Harishoh davlatining balandga qarab yumalaganining alomati-da, deyishib, ko'p xursand bo'lishib, har turli laparlardan aytishib, yo'l boshlashib, Xurosonga qarab kela berdilar. Bularning orqasidan Govdarozi filni oldiga solib quvib,

haydab kela berdi. Shuytib, Harishohning yuborgan vakillari eson-omon Govdarozi devni boshlab, Harishohning huzuriga keltirdilar. Govdarozi ko'nglida: "Bu odamlar kichkina bo'lsa ham, ko'p xezmand bo'lar ekan. Qancha imoratlar, har turli kiyimlar, qator tizilib ketgan ko'chalar, bu juda ajoyib. Men Go'ro'g'li murdorni Harishoh tog'amga tutib keltirib berganimdan keyin, Harishoh tog'amdan qirqta odamzod so'rab olib ketib, Jangalimozandaronda shu odamlarnikiga o'xshagan joylar qildirib olaman", — deb o'ylab, Harishohning oldiga yetib keldi. Shunda Harishoh jo'rtaga: "Ey, kel, dev jiyanim. Senday zo'r jiyanim turganda, men Go'ro'g'li xardo'zdan taaddi ko'rsam bo'ladimi", — deb bir necha joydan timsol keltirib, Govdarozi devga qarab, bir so'z dedi:

Chertsam sado berar sozim,
Jo'r bo'lib anga ovozim,
Xush kelibsan, Govdarozim,
Go'ro'g'lidan ol o'chimni.

Barchadan balanddir kuching,
Olib bergin mening o'chim,
Murdor turkmaning dastidan
G'am-alamga to'ldi ichim,
Go'ro'g'lidan ol o'chimni.

Quridi ochilgan bog'im,
Sitam chirmab so'li sog'im,
Mozandaronlik chirog'im
Go'ro'g'lidan ol o'chimni.

Odamlar ko'rsatsin yo'lim,
Borib topgin Turkman elin,

Shunda Govdarozi dev Harishohdan bu so'zni eshitib: "Qani bo'lmasa, tog'a, odamlaringga ayt. Menga yo'l ko'rsatsin", — deb bu so'zni aytdi:

Vaqt o'tmasin, podsho tog'a,
To'xtatma fursat yo'lini,
Odamlaringga amr ayla,
Ko'rsatsin Turkman elini.

Doim o'zim jangga tolib,
Har joyda bo'lsam men g'olib,
Ketay zanjir chilbir olib,
Bog'lay Go'ro'g'li qo'lini.

Ko'p chumoli ayoqlarga,
Yorti naxo't siyoqlarga,

O'ldirmasdan bunda keltir,
Zanjir bilan bog'lab qo'lin,
Shunday qilib ol o'chimni.

Ul qizimni olib ketgan,
Shuytib maqsadiga yetgan,
Isitmasi jondan o'tgan,
Bilolmadim u yog'ini,
Balkim cho'ri qilib sotgan,
Undan borib ol o'chimni.

So'ngra ko'ngling to'ldirayin,
Aytganingni qildirayin,
Go'ro'g'lini tutib bersang,
O'z qo'limman o'ldirayin,
Shunday qilib ol o'chimni.

Kelmasday qip bu yoqlarga,
Bog'lay turkmaning yo'lini.

Qo'rqitib olay jonini,
Oqizmay ichay qonini,
Bandi aylab sultonini
Izillatay turkman elini.

Turkman elga bundan borib,
Shaharlarin o'rab olib,
Go'ro'g'li murdorni ko'rib,
Zanjirlab bog'lay qo'lini.

Ana shunda zanag'ar Harishoh ham Govdarozi shashtini qaytarmay, qayta-qayta bu nodon bachchag'arni shashti kelganda shishirib, "tentakka til ber, ikki qo'lga bel ber", deganiday ishlatib, foydalanib qolmoqni o'ylab, shirin-muloyim so'ylab, jo'rtagadan yig'lab, Govdarozi devni xo'p boblab, har yoqqa burab toblab, zanjir va chilbirlardan bir talayini berib, haligi vakillarini qo'shib jo'nata berdi. Govdarozi dev chilbir va zanjirlarni chuvdoqlab, filning ustiga tashlab, ho'kiz, novvoslarning gavgdalarini egniga solib jo'nay berdi. Harishohning vakillari shahardan chiqib: "Hov, ana ko'ringan tog'ning narigi tomoni turkman elati. Bizlar u yoqlarga borgani qo'rqamiz. Endi, jiyanim, bizlar qaytayik. Sen oqshom el

uxlagandan keyin ket, deb tayinlab, keyinlariga qaytdilar. Govdarozi bir jarda to'xtab, kunni kech qilib, oqshom yurib, kunduzi to'xtab, filini oldiga solib haydab, Harishohning vakillari nishon bergan tog'dan oshib qoldi, ho'kiz, novvoslari ado bo'ldi. Endi Govdarozi yeyman desa, ovqat topmay qoldi. Qarasa, bu yoqlar biyday cho'l, na yovvoyi ho'kiz bor, na novvos bor. Avval-avval kiyik, olqarlarni ko'rsa ham: "Bu sichqonday narsalarga odam to'yarmidi", — deb ko'zga ilmay yurdi. Keyin toza och qola bergandan keyin: "Hech bo'lmasa o'ntasini ushlab olsam, bir o'lmas ta'til bo'larmidi", — deb Asqar tog'da alqar, kiyik tutaman deb qiziqib, tog'ning bag'riga tushib qolib qarasa, ko'p asov yilqi yuribdi. "Mana bu Go'ro'g'li murdorning mulkidan", — deb darrov bitta baytalni tutib, tishi bilan terisini ayirib, bir kamarga borib, yovvoyi daraxtlarni qo'porib, yig'ib, katta gulxan qilibdi. Gulxan cho'g' bo'lgandan keyin cho'qqa baytalning gavasini ko'mib, chala pishirib yeb o'tirdi. Har kuni erta bilan otboqar cho'pon baytallarni bir ko'rib, sonini tugallab, yotog'iga qaytib ketar edi. Bugun kelib, jo'nag'arda tobonidan bosh barmog'igacha o'n bir qarich bir katta izni ko'rib: "Daraning biriga dev kelib uya qurgan, bu yerlarga yilqi poylab kelgan. Agar shundayligi rost bo'lsa, yilqilar-ku yo'q bo'lib turgan, o'zim ham hademay devga yem bo'laman", — deb qo'rqib, ko'zi olarib, jonini hovuchlab, otining jilovini burib, bu voqeani tezroq Go'ro'g'li sultonga yetkazayin, deb yeldan yeluvchi topganday Chambil shahri qaydasan, deb haydab ketdi. Bu yoqda bo'lsa, har kuni besh-olti baytalni cho'qqa ko'mib yeb dam olib, Govdarozi dev yota berdi. Otboqar cho'pon shu yurganicha yurib, Chambilga kirib bordi. Go'ro'g'li sultonni mayxonasida ko'rib, Go'ro'g'li sultonga qarab, otidan tushmasdan do'mpayib, uzangiga oyog'ini tirab, bir so'z dedi:

Ey, sultonim, arzga keldim, quloq ber,
Devzod kelibdi Asqar tog'ingga,
Mayxonangda qirq yigitman may ichib,
Qaramaysan nega so'l-u sog'ingga.

Dushman boqa bilmas Chaman bog'ingga,
Sher chidamas sening urgan do'g'ingga.
Sabab nedir, u yog'ini bilmadim,
Dev uya quribdi Asqar tog'ingga.

Har izi bir yarim qulochdan o'tgan,
Botig'i bir qarich chuqur bo'p ketgan,

Sabab nedir, u yog'ini bilmadim,
Yurtingga baloning qadami yetgan.

Otboqaring uning izin ko'rgandi,
Ko'rib turib bunda xabar bergandi,
Asqar tog'ning yonboshida hali ham,
U bachchag'ar yilqi ovlab yurgandi.

Sen sultonsan, elga boshchi bo'lasan,
Qasd etgan g'animdan o'ching olasan,
Menga lozim edi senga bildirmak,
Xabar berdim, endi o'zing bilasan.

Go'ro'g'li sulton otboqar cho'pondan bu so'zni eshitib, ancha xafa bo'lib: "Devni bir marta ko'zidan urib, Xizirning ta'limi bilan o'ldirgan edim. Hozir bo'lsa, dev bilan olishmoqqa ra'yim bo'lmayapti. Mana shu bir piyola sharobni mendan biroving olib ichib, devning jangiga borsanglar", — deb bir necha joydan timsol keltirib, qirq yigit, Hasanxon bilan Avazxon, Xoldor mahramga qarab, bir so'z dedi:

Mayxonada suhbat qurgan botirlar,
Har biri ming qo'shin bo'lsa tatirlar,
Sharobni yurakning quvvati derlar,
Aliyor deb tutdim, oling qo'limdan.

Ko'nglim to'lgan Taka Yovmit elimdan,
Bir gapni o'tkazdim, do'stlar, dilimdan,
Dev oshibdi deydi Asqar belimdan,
Aliyor deb tutdim, oling qo'limdan.

Sharobimning ranggi misoli lola,
Tag'ina tortinib turma uyala,
Talabgor bormi, tutdim piyola,
Aliyor deb tutdim, oling qo'limdan.

Chambil diyorida to'lib toshayik,
Dushmanlar eliga yov bo'p oshayik,
Eson bo'lib ko'p yilgacha yashayik,
Aliyor deb tutdim, oling qo'limdan.

O'lmasin yoronlar, hargiz o'lmasin,
Omon bo'lsak, elga dushman kelmasin,
Go'ro'g'lining so'zi yerda qolmasin,
Aliyor deb tutdim, oling qo'limdan.

Asqar tog'da uch yuz oltmish daradi(r),
Qizilbosh yo'lida g'ov bo'p turadi,
Kim may ichsa, dev jangiga boradi,
Aliyor deb tutdim, oling qo'limdan.

Sultonman, sultonlik gashtin so'rayin,
Foniy dunyo turganicha turayin,
Avval boring, men orqadan borayin,

Kel, shahbozim, qo'limdan berayin,
Aliyor deb tutdim, oling qo'limdan.

Go'ro'g'li sulton bu so'zlarni aytib, piyolani tutib turganida, qarchig'ayday qirq yigitga egilib, yetmish ikki marta ta'zim qilib bukilib, og'zidan dur-u gavharlar to'kilib, Avazxon kelib, Go'ro'g'li sultonning qo'lidan piyolani olib ichib, chirqillab mast bo'lib, Go'ro'g'li sultonga qarab, qip-qizil bo'lib, bir so'z dedi:

Javob ber, jon ota, endi o'zimga,
Ishongin bu yerda bergan so'zimga,
Chibincha ilinmas devlar ko'zimga,
Asqar toqqa boray, bersang G'irotni.

Ot minib chiqayin do'ngga, adirga,
Baxtim bo'lsa, duch kelaman Xizirga,
Devning boshin tanasidan uzarga,
Asqar toqqa boray, bersang G'irotni.

G'irko'kni o'ynatay tog'larda dirka,
Mard yigit devlarni ko'zga ilami,

Jang degan tulporzodsiz bo'lami,
Asqar toqqa boray, bersang G'irotni.

Men ham ish ko'rsatib polvon bo'layin,
Yigitlar ichida obro' olayin,
U kelgindi devni bandi qilayin,
Asqar toqqa boray, bersang G'irotni.

Avaz demas bir xillarday bu alhavas,
Bu alhavas qo'lingdan may olib ichmas,
Lekin dev urushi tulporsiz bo'lmas,
Asqar toqqa boray, bersang G'irotni.

Shunda Go'ro'g'li sulton Avazxon o'g'lidan bu so'zni eshitib, ko'p ish ko'rgan zang'ar Avazxonning salovatiga ichida tahsin aytib, bir gaz ko'tarilib, Soqi miroxo'rga qarab, mo'ylovini burab, G'irotni Avazxonga abzallab keltirgin, deb bir so'z dedi:

Chalbar qilib kiydim doim banotni,
Chambilning sirtidan soldim chorbog'-hayotni
Avaz o'g'lim devga talab qilibdi,
Soqiyo, abzallab kelgin G'irotni.

Dol beliga kumush egar oshirib,
Sag'risini mayakday qip toshirib,
Ikki yonga uzangisin tushirib,
Soqiyo, abzallab kelgin G'irotni.

So'z eshitgin Go'ro'g'lining tilidan,
Avazimning har ish kelar qo'lidan,
Movut patli ayil tortib belidan,
Soqiyo, abzallab kelgin G'irotni.

Hayronman doimo taqdir ishidan,
Amir farmon eshit menday kishidan,
Bezantirib yugan urib boshidan,
Soqiyo, abzallab kelgin G'irotni.

Tilla toji taqib qo'ygin boshiga,
Chiqarib qashlabon tabla tashiga,
Yetaklab kel mayxonaning qoshiga,
Soqiyo, abzallab kelgin G'irotni.

Ungacha Avazim turib taqinsin,
Uchadigan qarchig'ayday qoqinsin,
Kashal bo'lmay Go'ro'g'li otasi tiyinsin,
Soqiyo, abzallab kelgin G'irotni.

Shunda Soqi miroxir tabladan G'irko'kni chiqarib, qashov-jurob qilib abzallayman, deganicha, Avazxon ham urush asboblari kiyib, taqinib, tayyor bo'la berdi. Soqi miroxo'r G'irko'kni abzallab, tayranglatib yetaklab, mayxonaning oldiga olib keldi. Avaz o'g'lonning asli otasi Bulduruq qassob Gurjiston shahzodalari avlodidan bo'lib, bir sabab bilan Xunxorga musofir bo'lib borib, yana bir sabab bilan Guloyim turkmanga uylanib, o'zi Xunxorda qizilbosh diniga kirib, qassoblarga bobo bo'lib qolgan edi. Shuytib, Avazxon asli Xunxordan emas, Gurjistondan edi. U juda ham suluv, behishtning g'ilmoniday, balki odamning joniday so'z bola edi. Ana endi Avaz o'g'lon kiyinib, ko'ktemirga g'arq bo'lib chiqib, G'irko'kning ustiga minib o'tirgandan keyin bot-bot bir maloika bo'ldi qoldi. Hech kim uni odam farzandi deb o'ylamas edi. Shunda Avazxon Go'ro'g'li sulton otasiga qarab, oq fotiha so'rab, bir so'z dedi:

Ota, ketdim dev jangiga,
Qo'l ko'tarib, ber fотиha.

Yigitning yo'li ochilsin,
Atrofiga nur sochilsin,
Undan keyin may ichilsin,
Ota, ketdim dev jangiga,
Qo'l ko'tarib ber fотиha.

Asqar tog'da qurmish uya,
Boshga kelgan ofatmi yo,
Tog'lar, adir yo'llar qiya,
Ota, ketdim dev jangiga,
Qo'l ko'tarib ber fотиha.

Cho'ng'al chog'at yo'llar buzuq.
Peshonada nelar yoziq,
Bo'lmasin deb devga oziq,
Ota, ketdim dev jangiga,

Qo'l ko'tarib, ber fотиha.

Yashnab turar ko'ngil bog'i,
Har ishga talpingan chog'i,
Borar joyim Asqar tog'i,
Ota, ketdim dev jangiga,
Qo'l ko'tarib, ber fотиha.

Boray tog'lar darasiga,
Itburumlar orasiga,
Yondashay dev qorasiga,
Ota, ketdim dev jangiga,
Qo'l ko'tarib, ber fотиha.

So'zlab turar Avaz o'g'lon,
Bo'lmoq istar mardi maydon,
Ey, Chambil shahriga sulton —
Ota, ketdim dev jangiga,
Qo'l ko'tarib, ber fотиha.

Shunda Go'ro'g'li sulton Avazxonga: “Bor, o'g'lim, oshig'ing olchi bo'lsin”, — deb fотиha berib yubordi. Avazxon shod-u xurramlik bilan Go'ro'g'li sultondan fотиha olib, G'irko'kni shamolday yeldirib, Xo'jatog'dan naryoqqa oshib ketdi. Shunda Go'ro'g'li sulton qirq yigitga qarab: “Sizlar bir balandlik belga chiqib, Asqar tomondan xabardor bo'lib turinglar. Agar biror voqea sodir bo'lsa, tezlik bilan menga xabar beringlar”, — deb shu so'zni aytdi:

Qirq yigitim, qirq qanotim bo'linglar,
Har na desam, aytganimni qilinglar,
Sovut, qalqon kiyib, qurol olinglar,
Avazxondan xabardor bo'p turinglar.

Burgut qo'nar tog'ning baland toshiga,
Adisar bormaysiz Asqar qoshiga,
Chiqib turing bir baland bel boshiga,
Sir solib ul yerdan Avaz ishiga.

Durbin tutib undan boqib turinglar,
Dev bilan Avazning ishin ko'ringlar,

Bir chatoqlik bo'lib qolsa yoronlar,
Tezlik bilan menga xabar beringlar.

Novda debon qaytarmadim so'zini,
O'n bir qarich deydi har bir izini,
Chidarmikan ko'rib bachchag'ar dev ko'zini,
O'ng'arsa-ku, dev jangida o'zini.

Har nechuk bo'lsa-da, kashal bo'laman,
Qirq yigitim, sizga farmon qilaman,
Dev zo'r chiqsa, darrov xabar beringlar,
O'zim borib boshin olib kelaman.

Bu so'zni Go'ro'g'li sultondan qirq yigit eshitib, barchasi o'tlanib, Go'ro'g'li sultondan fотиha olib, bular ham G'irko'kning izi bilan keta berdilar. Avazxon G'irko'kni shu haydaganicha haydab, Asqar tog'iga yaqinroq bir belga chiqib, u yon, bu yonga boqib, o'ylanib turganida, ko'ziga Xizir bobo ko'rinib: “Ha o'g'lim, shoshma”, — deb kelib, Avazxon bilan ko'rishib, bir necha sipohlik hunarlaridan o'rgatib: “Endi bilsang, o'g'lim, bu kelgan devni Govdaro dev deydi. Asli jangalimozandaronlik, otasi dev, enasi odamzod — Rustam Dostonning avlodidan. Bilsang, dev degan bir ahmoq loppi. O'zi juda zo'r narsa bo'ladi. Devlarning vas-vas bosdi degan bir uyqusi bo'ladi. Govdaro dev yetti kundan beri ana shu vas-vas bosdi uyqusini uxlab yotib, bugun turib, Asqar tog'ning bir kamarida ovqatlanayotir. Halizamon shu yerdan o'tadi. Kelib, sendan Chambilning yo'lini so'raydi. Shunda sen uning bilan sipohichasiga muomala qilib, bir ish qil”, — deb ko'zdan g'oyib bo'lib ketdi. Avazxon shu belda gidirayib turdi. Bir pilla yer-u ko'kni larzaga keltirib, oyog'ini bolp-bolp bosib, filini haydab, Govdaro dev shu belga kelib qoldi. Avazxonni ko'rib qolib: “Hoy, odamzod, Go'ro'g'li murdorga boshqa kattaroq odam quriganday, seni

qoravul qilib qo'ydimi?! Ukkag'ar Go'ro'g'li murdor ahmoq ekan-ku, senday olmachani iskab yotmay, bu qirga qo'yibdi. O'zing-ku odamzodning olmachasi, gulimi ekansan", — deb Govdaro dev Avazxonga qarab, bir so'z dedi:

Olmamisan, bargakmisan, gulmisan,
Maynamisan, qumrimisan, na jonsan.
Xashakmisan, shamolmisan, hilmisan,
To'timisan, bulbulmisan, na jonsan?

Ko'zlaring uchqunday bo'lib yiltirar,
Bir ajab tiniq suv kabi mildirar,
Jamoling cho'llarni nurga to'ldirar,
Lolamisan, rayhonmisan, na jonsan?

Shu jasading bilan tog'lardan oshib,
Qanday kelding ko'k otchangga tirmashib,
Yuzingga qarasam, ko'zim qamashib,
La'limisan, gavharmisan, na jonsan?

Otginang o'zingga tushmish munosib,
Ko'nglim erimasa, ketarman bosib,

Ko'ksingga tangaday siparcha osib,
Sichqonmisan, chumchuqmisan, na jonsan?

Taltayib, torbayib o'zing kirasan,
Bilmam, qaydan kelib, qayga borasan,
Shu'la sochib atrofga nur berasan,
Chaqmoqmisan, chiroqmisan, na jonsan?

Odamzod ichida sendayi bo'lmas,
Yo sen emasman qo'ldagi olmos,
Yuzingga kim boqsa, ko'zin uzolmas,
Chamanmisan, bo'stonmisan, na jonsan?

Bu so'zlarni so'zlar senga Govdaro dev,
Ta'rifingni qancha desam, shuncha oz,
Borsang, lozim senga ul Mozandaron,
Shu'lamisan, olovman, na jonsan?

Avazxon Govdaro devdan bu so'zlarni eshitib: "Ey, Govdaro dev, aqling muncha oz. Meni sening ol- dingga Go'ro'g'li sulton chiqarib qo'yibdi. Shu qo'limdagi tayog'im bilan seni Go'ro'g'li sultonning oldiga haydab bormoqchiman. Odamzodni sen kichkina bilma. Kichkina bo'lsam ham, senga o'xshagan ko'p devlarning ishini shu tayoq bartaraf qilgan", — deb nayzasini ko'rsatdi. Shunda Govdaro dev Avazxonga: "Bug'doy poyasiday tayoqchang bilan meni qanday qilib haydaysan. Odamzod bir shum xalq bo'ladi-da. Shuytib, meni aldab qo'rqitmoqchisanmi, sen olmacha. Bo'lmasa, qani bir o'sha cho'pchang bilan bir urib ko'r-chi, hayday olasanmikan", — dedi. Shunda Avazxon G'irko'kka bir-ikki achchiq qamchi bergan edi. Jonivor G'irko'k yerni tirnab-tirnab kishnab, birdan falakka parvoz qilib uchib, Govdaro devning boshi- dan aylana berdi. Avazxon ot ustida uchib yurib, qulaylab, Govdaro devning kekirdagidan nayzasini to tubigacha suqib yubordi. Shunda Govdaro dev Avazxonga: "Sen ariday chaquvchi odamcha ekansan", — degunigacha Avazxon Govdaro devning ikki ko'ziga ham nayza suqib oldi. Ajali yetgan bachchag'ar dev baqirib, yerga qulab tushdi. Govdaro devning "oh" deb baqirganini bir necha tosh berida turgan qirg yigit eshitib, tumtaraqay har yoqqa qochib, bu yaqin o'rtalarda turishni istamay, jonini qo'ltiq, har qaysisi har go'rga to'zib ketdi.

Chambilda Gulqizoy Og'a Yunus pariga qarab, zor-zor yig'lab, Avazxon yoriga kashal bo'lib, bir so'z dedi:

Qabog'im pirillab uchar jonona,
Hovliqaman, turolmayman Chambilda,
Avazxon yo'q, hasratdaman, kasalman,
Chidolmayman, turolmayman Chambilda.

Bir malak o'g'lingga berdim dilimni,
Ani deb tashlabon o'sgan elimni,
Ko'rmasam kuyaman toza gulimni,
Hovliqaman, turolmayman Chambilda.

Yig'layman, ko'z yoshim bunda sevalab,
Yorim ketdi baland o'rlab tepalab,

Bir fasil ko'rmasam, opa, xafalab,
Chidolmayman, turolmayman Chambilda.

Yor hasrati meni ajab yengibdi.
Shuytib aning mehri dilga singibdi.
Ayrolig'i zo'r olovga tangibdi,
Hovliqaman, turolmayman Chambilda.

Opajon, holima o'zing boqmasang,
Menga engan dardni urib qoqmasang,
Xo'jatov ustiga olib chiqmasang,
Chidolmayman, turolmayman Chambilda.

Quloq sol, jon opa, Gulqiz zoriga,
Arzin aytar senday barno pariga,

Tog'dan qarab tursin sevgan yoriga,
Hovliqaman, turolmayman Chambilda.

Shunda Og'a Yunus pari Gulqizoyning bu so'zini eshitib: "Sen Avazxon bilan yomon uyur bosibsan. Xuddi sening xayolingda yangi ushlagan qushing qo'lingdan chiqib ketadiganday. Sen hali yoshsan. Ko'p narsaga hali itoat bilan tushunmaysan. Juda ham yoringga kashal bo'lsang, mayli, Xo'ja tog'ining ustiga chiqamiz", — deb, bu xabarni Misqol pariga ham bildirib, qirq yigitning xotinlari va bir necha kanizlari, jodu ko'z turkman qizlari bilan Gulqizoyni boshlab, barchalari Xo'jatoqqa chiqdilar. Go'ro'g'li sulton barcha xotin-xalajlarning Xo'jatog' ustiga chiqib ketganini eshitib, Xoldor mahramni olib, bu ham Xo'jatog'ining ustiga chiqdi. Avazxon bo'lsa, Govdaroz devning bir oyog'ini kesib, filning ustiga ortib, haligi chilbir, zanjirlar bilan chandib tashlab, belgi uchun filni oldiga solib haydab, Chambilga qarab qaytib kela berdi. G'irko'kning tilla nahali yarqillab ketgani juda uzoq bo'lsa ham, Gulqizoyning ko'ziga ko'rinish, quvonib, Og'a Yunus pariga qarab, marg'ulini burab, zulfini tarab, bir so'z dedi:

Eshitgin, parizod opa, so'zimni,
Otini o'ynatib o'g'ling keladi,
Uzoqdan yarqillab olar ko'zimni,
Devni halok etib o'g'ling keladi.

O'rtanib kuyibdi devning chaqasi,
Bolang ekan Chambilbelning soqasi.
Yarqillar otining nahal to'qasi,
Uzoq beldan oshib o'g'ling keladi.

Oldida bir nima lo'klab yo'rtadi,
Orqasidan yarim nayza to'rtadi

Ko'nglim jo'shib, gul ochgali bo'rtadi,
Bedovin o'ynatib o'g'ling keladi.

Sochbog'im — supurgi, ko'ksim — to'shonchi,
Bu gapimga, parizod opa, ishon-chi,
Hech kimning bo'lmagay mencha quvonchi,
Devga zafar topib o'g'ling keladi.

Oygulqiz Asqarning bag'rin ko'zlaydi,
Xo'jatog' ustida turfa so'zlaydi,
Opa, tezroq Chambil tushsak bo'laydi,
Yulduzday yarqillab o'g'ling keladi.

Ana shunda Gulqizoyning bu so'zini Og'a Yunus ham, Misqol pari ham, Go'ro'g'li sulton va Xoldor mahram ham eshitib, Asqar tomonga yaxshi mulohaza qilib, durbin qo'yib tiklashib qoldilar. Bir pilla Avazxonning bir narsani oldiga solib, haydab kelayotganini ko'rishib, Gulqizoyning so'zi tasdiq bo'lib, hamma Chambilga qaytib tushishini ham unutib, Avazxonning yo'liga tiklashib qoldilar. Avazxon ham filni haydab yetib keldi. Go'ro'g'li sulton qirq yigitlar devning ovozidan qo'rqib, har tarafga qochib tarqalib ketgan, deb darrov Xo'jatog'ining ustidan turib, tilla dobilini qoqib yubordi. Buni eshitib, har tarafga tarqalib ketgan qirq yigit bilan birlikda turkmaning to'qson to'qqiz biylari ham: "Ha, Go'ro'g'li sulton, nima maslahating bor", — deyishib yig'ilib kela berdilar. Go'ro'g'li sulton ham bo'sh kelmay, Xo'jatog'ning boshida katta qozonlarda osh damlatib, gulisurx sayilini qildirib, bir tarafda ko'pkari, bir tarafda kurash, bir tarafda baxshilik, bir tarafda cho'rkich, yana bir tarafda Og'a Yunus pari bilan Misqol pari xotin-qizlarni bo'lib olib, po'tasoldi va ichak uzildi o'ynabdi. Shunday qilib, Go'ro'g'li sulton gulisurx sayilini qizdirdi, qirq yigitlarga qarab, bir so'z dedi:

Avaz o'g'lim jangga borib,
Dev ustidan g'olib keldi,
Bir oyog'in uzib turib,
Filga ortib olib keldi.

Xizir bunga nazar qildi,
Shuytib qo'rqmas botir bo'ldi,
Govdarozning halqumiga,
Borib turib nayza soldi.

Buni menga Misqol aytdi,
Xunxorning davlati qaytdi,

Dev tilini u biladi.
Qo'rqoqqa dushman kuladi.

Misqol pari har lahzada
Ko'hi Qof borib keladi,
Govdarozday qancha devni,
Askari halok qiladi.

Shu martada, qirq yigitim,
Avazimni bilmoq bo'ldim,
Govdarozga to'g'ri qilib,
Bir imtihon qilmoq bo'ldim.

Bildim Avaz polvon ekan,
Asli botir o'g'lon ekan,
Shuytib, mendan dev jangini
O'zi talab qilgan ekan.

Bo'lmasa men Govdarozyday,
Ming dev kelsa daf qilaman,
Ko'hi Qofdan askar chorlab,
Barining boshin olaman.

Endi baring choq bo'linglar,
Bu filni haydab olinglar,
Xurosonning chekkasiga
Obborib qo'yib kelinglar.

Harishoh yuborgan aldab,
Oldiga yo'lovchi yollab,
Dev oyog'in ko'rib turib,
O'rtansin bachchag'ar qallobo.

Go'ro'g'li sultonning bu so'zini eshitib, qirq yigit dadil bo'lib, otlariga minib, filni quvalab, Xuroson yurtiga haydab oshirib yubordilar. Aslida Misqol pari Ko'hi Qofga bormasa ham, nihoyatda qulog'ining soqligidan dunyoda bo'lib yotgan barcha gap-u so'zlardan xabardor edi. Avazxon dev jangiga kirganiday-oq yo'lda Avazxonga Xizir bobo uchrab, sipohilik hunarlaridan o'rgatib, Govdarozy voqeasini bildirganicha oqizmay-tomizmay Go'ro'g'li sultonga bildirib qo'ygan edi. Quv Go'ro'g'li hamma narsani bilib, bir necha kundan keyin gulisurxni tamom, deb to'qson to'qqiz biylariga javob berib, hamma joy-joyiga tarqalib, chambillik erkak-ayollar ham Chambilga qaytib tushdilar. Qirq yigit ham Xurosonning chekkasidan Chambilga qaytib keldilar. Govdarozy devning fili bo'lsa kelgan yo'li bilan, ustida qancha o'q va Govdarozyning oyog'i ortilgani holda Jangalimozandaronga qarab ketdi. Bu xabarni ko'rgan-bilganlar Harishohga yetkazdilar.

Bir kun Harishoh Bektosh vaziri bilan xilvatda maslahat qilib: "Shu Xunxor zolimdan qo'rqib, unga qaram bo'lib, boj-xiroj to'lab yurgancha o'zimizday musulmon, ham qudamiz bo'lib qolgan Go'ro'g'li sultonga qaytsak-chi", — deyishib, bu maslahatlarini umarolariga bildiribdi. "Go'ro'g'li sulton har narsaning uddasidan chiqadi. Devni o'ldirgandan keyin yana nimasi qoldi", — deyishib, barcha umarolari ham bu maslahatga ko'nib, Bektosh vazir boshliq o'ttiz bitta vakilini Harishoh Chambilga elchi qilib yuboribdi. Go'ro'g'li sulton eski oshnasi Bektosh vazir va boshqa kelgan vakil elchilarining bari bilan ko'rishib, ularni izzat-ikrom qilib, arzlarini qabul qilib, ko'p siylab, tuhfa va sovg'alar bilan Xurosonga qaytarib, jo'natib yubordi. Shuytib Go'ro'g'li sultonga tobe bo'lib qoldi. Shunda Go'ro'g'li sulton Xoldor mahram, Hasanxon, Avazxon va qirq yigitlariga qarab, bir so'z dedi:

Davron keldi, davron keldi,
Bazm-u suhbat tuzing, do'stlar,
Oltin-kumush piyolaman
Endi sharob suzing, do'stlar.

Davlat keldi to'lib-tosha
O'z haddidan ziyod osha,
Tog'arada ezing nasha,
Ko'ngillarni yozing, do'stlar.

Kosalarga araq quyung,
Kabob uchun qo'ylar so'ying,
Dushmanlarning ko'zin o'ying,
Yov boshini uzing, do'stlar.

Qovurdoqqa bunda to'ying,
Musallasdan to'la quyung,

Kam bo'lmasin nasha tuying,
Davru davron sizning, do'stlar.

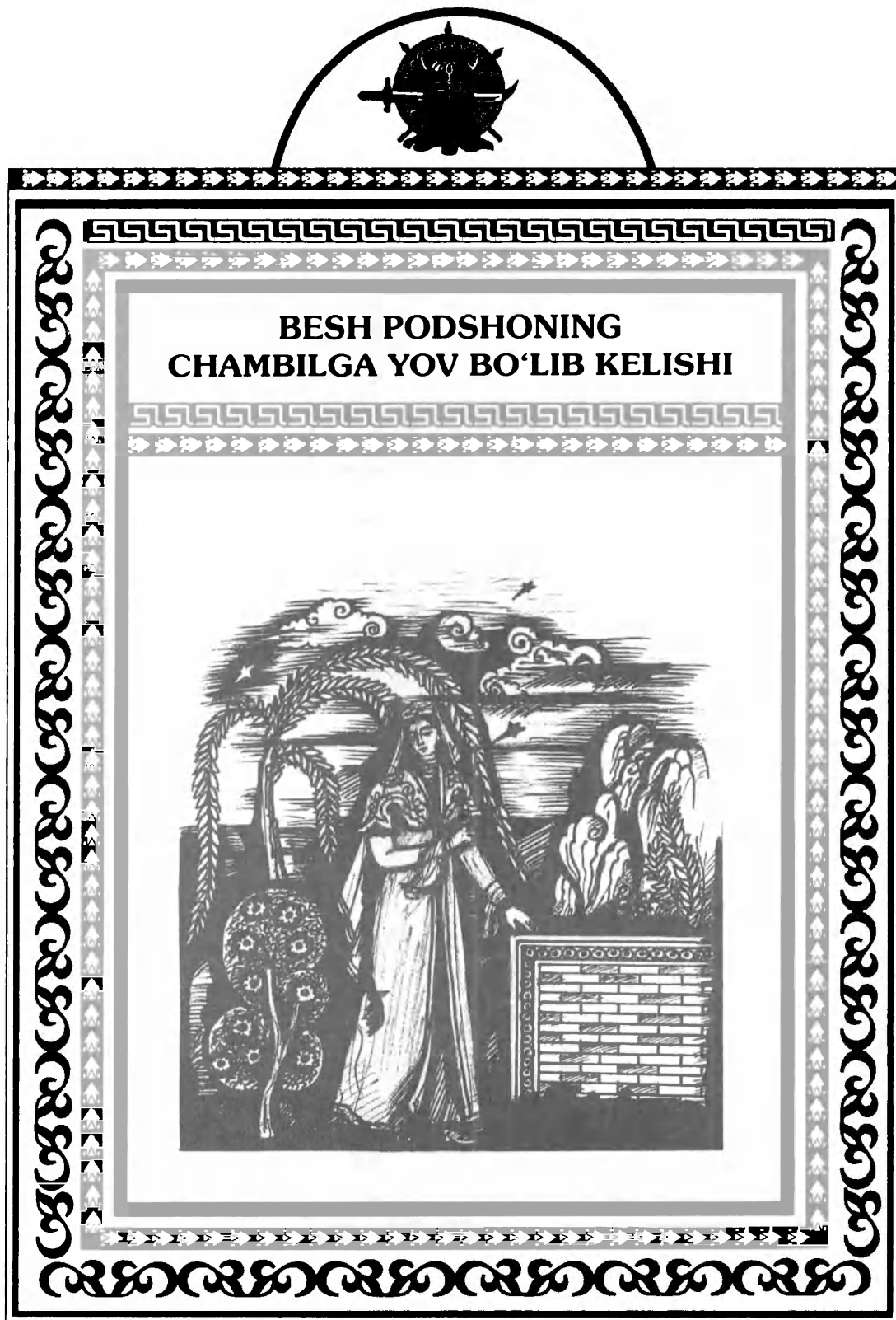
Kadi to'la nosdan oling,
Mis chilimga cho'qlar soling,
Har bovatdan kayflar qiling,
Xo'jatog'dan kezing, do'stlar.

Chambil shahrini jaynatib,
Qiz-u juvonlar o'ynashib,
Dushmanlar bag'rin qiynatib
Yuraklarin ezing, do'stlar.

Yonboshimda ikki jonon,
Avaz, Hasan menga o'g'lon,
Go'ro'g'lidan yo'qdir armon,
Bizga qadah suzing, do'stlar.

Shuytib, Go'ro'g'li sulton kayfini qizitib, Chambilda yigitlarning qo'lidan sharob ichib, kayf qilib yota berdi.

Sh unday qilib, Go'ro'g'li sulton Chambilda qirq yigitlari bilan bazm-suhbat qilib, Harishoh sovg'a qilib yuborgan, bir necha tojik sozanda, navozanda, qiz-u juvon, romishgarlarni o'ynatib, kuylatib, kayfini qila berdi. Ammo qirq yigitlarning eng boboyi Safarboy juda xafa bo'lib, bazm-u suhbatlarga ham ra'y qilmay yurdi. Bir kun Go'ro'g'li sulton Safarboyini oldiga chaqirib, ahvolini so'rab, Safarboyga qarab, bir so'z dedi:

Ey, otamdan yodgor qolgan Safarboy,
Ko'p xafasan, aytgin, senga na bo'ldi?
Otamga qirq yigit bo'lgan Safarboy,
Hol-u diling aytgin, senga na bo'ldi?

Qirq yigitga qo'shilmaysan, kulmaysan,
Yo bo'lmasa, may lazzatin bilmaysan.
Yoki o'zgalarni ko'zga ilmayсан,
Arzing bo'lsa, aytgin, senga na bo'ldi?

Biror joydan senga sitam o'tdimi,
Yo bo'lmasa, biror so'zim botdimi,

Shunda Safarboy Go'ro'g'li sultondan bu so'zni eshitib, Go'ro'g'li sultonga dard-u holini bayon qilib, bir so'z dedi:

May ichasan parvoyi falak Chambilda,
Beparvolik ko'zing ochsa kerakdir.
Siyosatsiz bunday o'yin-kulgingdan
Davlat degan narsa qochsa kerakdir.

Safarboy ko'p ko'hna, ko'pni ko'rgandir,
Ilgari ham ko'plar davron surgandir.
Xunxor badbaxt kuchin to'plab yurgandir,
Axir, bir qasdingga tushsa kerakdir.

Oralading necha aning eliga,
U badbaxt gina op yurgan diliga,
Ayamaydi agar tushsang qo'liga,
Ilon kabi zahar sochsa kerakdir.

Olib kelding undan Avaz ulini,
Xunxorday zolimning kosagulini
Olti laklab ko'chirtirib elini
Chambilning yo'liga tushsa kerakdir.

Yo bir boshqa joydan alam o'tdimi,
So'zla, qadrdonim, senga na bo'ldi?

Og'ali, jig'ali beklar hurmati,
Gajdum, Hasan, Ahmad tog'am hurmati,
Ko'r bo'p o'lgan Ravshan otam hurmati,
Ayt, nima bo'lsa ham, senga na bo'ldi?

Doimo tayyorman dushman qasdiga
Ot choptirib har kun Chortoq ostiga,
Sultonlik Go'ro'g'li aning dastiga,
Boz kam bo'lsa, gapir, senga na bo'ldi?

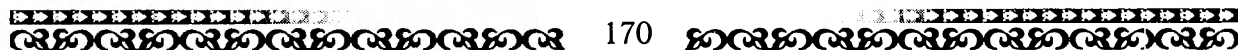
Shuytib, Xunxor yig'ib yotgan kuchini,
It tirnab u bachchag'arning ichini,
Sendan kelib olmoq uchun o'chini,
Shunda bir ko'p qo'shin to'ksa kerakdir.

Davlat qo'nar bo'lsa kelib bir elga,
Avval chalinadi deyishadi tilga,
Xurosonni qo'shib olding Chambilga,
Xunxor shuytib azob qilsa kerakdir.

Yomonning yomonlik kelar qo'lidan,
Kim qo'rqmaydi zolim ajal hilidan,
Odam to'plab qizilboshning elidan
Qiyomatni boshlab kelsa kerakdir.

Qirg'iylar o'tirar qo'nib qiyoda,
Xunxorday katta shoh yo'qdir dunyoda,
Shuytib, Safarboyning dardi ziyoda,
Necha kunlab qirg'in bo'lsa kerakdir.

Bu so'zni Safarboydan Go'ro'g'li sulton eshitib, juda xafa bo'lib qo'rqib, xafa bo'lganini Safarboyga bildirmay, ichkari hovliga kirib, bu gaplarni Og'a Yunus pari bilan Misqol pariga aytdi. Shunda Misqol pari Go'ro'g'li sultonga dildorlik berib, Go'ro'g'li sultonga qarab, marg'ulini tarab, zulfini burab, g'amza bilan biqiniga qo'lini tirab, bir so'z dedi:

Olti laklab qo'shin kelsa ustingga,
Pahlavonsan, hargiz qo'rqma, Go'ro'g'li,
Yoshligingdan chilton bilan uchrashgan,
Irambog'ni izlab tog'larni oshgan,
Farqisday haybatli devga yonashgan,
Nazarkardadirsan, qo'rqma, Go'ro'g'li.

Tablang ichra ikki tulpor oting bor.
To'qson to'qqiz bekman arzu doding bor,
Qo'shilgan Xuroson viloyating bor,
Mardonavor bo'lg'in, qo'rqma, Go'ro'g'li.

Qo'lingda bir chilton bergan quroling,
Shunda ham parishon bo'lurmi holing,
Nega ketar har savdoga xayoling,
G'amgin bo'lib, aslo qo'rqma, Go'ro'g'li.

Bir qo'lingda bordir Rustam kamoni,
Qoldirmagan to'qqiz filni imoni.
Ko'nglingda bo'lmasin vos-vos gumoni,
Shayton vahm solar — qo'rqma, Go'ro'g'li.

Senda bo'lsa shoh Sulaymon so'tasi,
Shohjahondir bir yoringning otasi.
Misqol der bu so'zning yo'qdir xatosi,
Pirlar senga yordir, qo'rqma, Go'ro'g'li.

Chini bo'lsa, bundan parvoz etaman,
Ko'hi Qof yurtiga uchib ketaman,
To'rt yuz to'qson devni olib yetaman,
So'zimga ishongin, qo'rqma, Go'ro'g'li.

Bu so'zni Go'ro'g'li sulton Misqol paridan eshitib: “Bu yor-u dildorim agar Ko'hi Qofga borsa, qaytib Chambilga kelmay, balki menga ikkinchi oshna bo'lmay, avvalasi Og'a Yunus parini ham olib ketib qolsa, undan keyin nima qilaman”, — deb avvalgisidan ham ko'proq xafa bo'libdi. Lekin xafa bo'lganini sipohilik qilib, Yunus, Misqol parilarga bildirmay: “Ey, parilar, men jo'rttagadan sizlarni nima derlar ekan, deb qo'rqitdim. Xafa bo'ldim, deb aldagan edim. Kelinglar, dam g'animat, davron g'animat”, — deb dildor vafodorlari bilan aysh-ishrat qilib, mayxonaga chiqmay yota berdi. Oxiri qirq yigit: “Go'ro'g'li og'amiz mayxonaga chiqmadi. Nima, lohaslandimi unoshi-punoshi ichib. Bizlar bilan may ichishmasa, suhbatlarimiz ko'p fayzli bo'lmay qolayotir”, — deyishib, Go'ro'g'li sultonni qo'yarda-qo'ymay iltimos bilan zo'rlab mayxonaga chaqirib, yana boshqatdan suhbatlarini qizdira berdilar. Endigi gapni qizilboshlardan eshitsangiz.

Xurosonning yarmi qizilbosh dinida edi. Xurosonning qizilbosh qismidagi Nishopur, Sabzavor, Marvi hokimlaridan Harishoh Go'ro'g'liga qaytdi. “Ammo bizlar Harishohning ixtiyoriga yurmay, sening ixtiyoringda qolamiz. Bizlarni tez qo'lga ol. Bizlar uchun bir podshoh tayin qil”, — degan xatlar borib yetdi. Shunda Xunxarshohning har murti shopday, og'zi ko'hna qopday bo'lib, darrov o'n ming askar bilan Kasamanni Xurosonga yuborib, Xurosonning Qizilbosh qismini boshqatdan zabt ettirib, Nishopurning hokimi Mamadalibekni Xunxorning farmoni bilan podsho qilib qaytdi. Shuytib, Xurosonda ikki podsho bo'lib, Qizilbosh Xurosoni Xunxorga, musulmon Xurosoni Go'ro'g'li sultonga qarab qoldi. Shu vaqtgacha: “Bir xardo'z bilan barobar bo'lamanmi”, — deb yurgan Xunxor zolim asli katta podsho emasmi, zang'ar o'ziga qarashli o'nta podshosidan qo'shin to'plab, Rayhon arab, Rum, Gurjiston, Hafdarxon, Hashdarxon, Saray podsholariga: “Bir Go'ro'g'li sulton degan yomon ofat chiqibdi. Shuni zo'rayib ketmay, daf qilmoq kerak. Sizlar falon muddatda Chambil degan joyga yig'ilib kelsangizlar. Men ham boraman. Va'damiz turkman bilan oralig'imizdagi tog' bo'lsin”, — deb darak qildi. Xunxorning taklifiga Saray bilan Hashtarxon ko'nmadi. Haftarxon, Gurjiston, Rum, Rayhon arab Xunxorning o'zi bilan beshta katta podshoh ittifoq bo'lib, Badbaxt tog'ining orqasiga to'plana berdi. Qo'shin to'plashda to'rt podshoh bir sari, Xunxorning o'zi bir sari edi. Go'ro'g'li sultonning qo'ygan qorovullari nishona qilib, bir kavakda olamdan bexabar yotar edi. Shuytib, va'da bitdi. Besh podshoning hamqo'shinlari tog'ning orqasiga kelib yetdi. Xunxor Alixon degan sardorini besh ming kishiga bosh qilib, ilg'or josuslik uchun Badbaxt tog'idan avval oshirdi. Bir pilla Go'ro'g'li sultonning qorovullari Xunxor tomondan qop-qora to'zon bosib kelayotganini ko'rib, ot hukmida terlab-pishib Chambilga kelib qarasa, Go'ro'g'li sulton mayxonasida qirq yigitlar bilan mast bo'lib uxlab yotibdi. Shunda qorovullarning kattasi mayxonaning oldiga kelib, shoshib-pishib Go'ro'g'li sultonni uyg'otib, bir so'z dedi:

G'aflat bosmay, turgin mastlik uyqudan,
Elatingga dushman keldi, sultonim,
Bir olomon oshib Badbaxt belidan,
Qibla betni tutib oldi, sultonim.

Tog' ustini to'zon bosdi, chang bo'ldi,
Qorovulboshingning holi tang bo'ldi,
Badbaxtning bellari qo'shingga to'ldi,
Magar ham qiyomat bo'ldi, sultonim.

Xunxor yoqdan bulut keldi buralib,
Tog'u toshda hech joy qolmay o'ralib,

Go'ro'g'li sulton bu so'zlarni eshitib, ko'zini ochib quloq solsa, chegarachi qorovullarning boshlig'i kuyib-pishib, yurtini yov bosib qoldi, deb baqirayotir. Go'ro'g'li sulton o'rnidan turib, Xoldor mahram, Hasanxon, Avazxon, qirq yigitlarni uyg'otib, bir so'z dedi:

Uyg'otinglar, yurtga dushman kelibdi,
Badbaxt tog'ni qizilboshlar olibdi,
Sizu bizga osha xatar bo'libdi,
Tez turinglar, birodarlar, ketamiz.

Ko'z ochinglar, birodarlar, netamiz,
Shirin jon bahridan endi o'tamiz.
Yo bo'lmasa, bir odamsiz joylarga
Tum taraqaylashib qochib ketamiz.

May ichishib, mast bo'lganman ish bitmas,
Ming vadavang qilsang qizilbosh ketmas,
To qo'rqmasdan qilmasanglar g'ayratni
Bizning bu elatni alar tark etmas.

Yov qo'sha ko'rinar bunda qo'rqqanga,
Ofat kelar o'z elidan hurkkanga,

Bizlar turgan yerlargacha tiralib,
Dushman lashkariga to'ldi, sultonim.

Sen bo'lsa g'aflatda mast bo'p yotasan,
Bunda kelib qolsa nima etasan,
Faqat o'z joningni olib ketasan,
Boshqalar asirda qoldi, sultonim.

Quloq sol, Go'ro'g'li, arzu holimga
G'uldirayman, hech gap kelmay tilimga,
Xabar berdim, endi mendan nolima,
Bir ajab qiyomat bo'ldi, sultonim.

Qo'rqmang aslo, birodarlar, zolimdan,
Xalq ot qo'yar bechorani jirkkanga.

Shuytib turib, atrofimga kelinglar,
Sherdil bo'lib, sherday g'ayrat qilinglar,
Tumanday to'zg'igich narsa yov kuchi,
Haqiqat oldida shuni bilinglar.

Ishonaman turkmanda bor haqiqat,
Bir-biriga shafqat, muruvvat,
Shunday bo'lsa, botirlik qil, do'stlarim,
Sabotsiz dushmandan qo'rqmoq na hojat.

Go'ro'g'li farmoyish berar sizlarga,
Dushman g'olib kela olmas bizlarga.
Kiyinib, taqinib hammang choq bo'lib,
Otlanib chiqinglar tog'u tuzlarga.

Shunda Go'ro'g'li sultonning bu so'zlari bilan qirq yigit uyg'onib, hammalari shaylanib kiyina berdi. Xuddi shu vaqtlarda Go'ro'g'li sultonning mayxonasida har xil nashalar mavjud emish deb eshitib, bir xurosonlik nashavand kelib, Go'ro'g'li sulton va qirq yigit bilan nashaxo'rlik qilib yotgan edi. Erta bilan Go'ro'g'li sultonning urush to'g'risida bergan xabarini eshitib, ko'zi mo'larib, nima bo'lganini bilmay, mayxonaning poygasiga behush bo'lib yiqilib qoldi. Shunda Go'ro'g'li sulton Xoldorxon mahramga: — Har holda g'ofil bo'lmay, qirq yigitni poylab tur. Men o'zim aylanib, josusli qilib kelay, qani, nima gaplar bor ekan, — deb G'irko'kka minib Chambildan chiqib, tulporini uchirib. Asqar tog'ining tubiga borib tushib, Sulaymon payg'ambar so'tasini egarning qoshiga urib, G'irko'kni urib, G'irko'kni bir yo'rg'a suratiga kirgizib, taxminlab Asqar tog'idan oshib, Badbaxt tog'iga tirmashib, bir qamarlav darada Alixon sarkarda besh ming qo'shin bilan poylab yotgan yeriga borib qoldi. Shunda Alixon sarkardaning odamlari Go'ro'g'li sultonni ushlab, boshlig'ining oldiga olib bordi. Alixon sarkarda Go'ro'g'li sultonga qarab, kimligini so'rab, savlat bilan mo'ylovini burab, bir so'z dedi:

Kirma, tojik, bu yerlarga,
Xabar ber, qaydin kelasan,
Bu odamsiz adirlarga
Xabar ber, qaydin kelasan?

Mingan oting saman yo'rg'a,
Seni olib yurar zo'rg'a,
Qanday qilib chiqding o'rga,
Xabar ber, qaydin kelasan?

Mingan otingdir kuzama,
Sira o'zini to'zama,
Yursa ayog'in cho'zama,
Xabar ber, qaydin kelasan?

Ortganlaring xurjin-xalaj,
Yo senmi bir darvish muhtoj,
Ot mingansan desam qalloj,
Xabar ber, qaydin kelasan?

Og'zingda bor buxori nos,
Yo senmisan chapani kas,
Turkmanda sendayi bo'lmas,
Xabar ber, qaydin kelasan?

O'zingsan nashavand tojik,
Tishing tushgan, tusing kamik,
Sendan so'rar mendayin bek,
Xabar ber, qaydin kelasan?

Mahmadona, o'zing qirma,
Keksayganda bo'ytib yurma,
Telbamisan, esing borma,
Xabar ber, qaydin kelasan?

Azob berib shirin jonga,
Boradirsan qay tomonga,
Bayon etgin Alixonga,
Xabar ber, qaydin kelasan?

Shunda Go'ro'g'li sulton Alixon sarkardaning bu savoliga javob berib, bir so'z dedi:

Mening aslim tojik emas,
Qo'ying, tog' uzra boraman,
Hech kim meni tojik demas,
Qo'ying, tog' uzra boraman.

So'zlarim so'zlarning ko'rki,
Boshlarida surli burki,
Aslimdir shirvonli turki,
Qo'ying, tog' uzra boraman.

Yoshlikda bunda kelganman,
Turkmanlar ichida qolganman.
Shohga xizmatkor bo'lganman,
Qo'ying, tog' uzra boraman.

Yeganim afyun-nasha,
Boraman shu tog'dan osha,
Shu yoqda bir zarur isha,
Qo'ying, tog' uzra boraman.

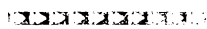
Tog' ustini bulut chalgan,
Bir xirmon yopilmay qolgan,
Shuytib, shohim kashal bo'lgan,
Qo'ying, tog' uzra boraman.

O'zim Chambilda xizmatkor,
Go'ro'g'li shohga jilovdor,
Shu toqqa bormog'im darkor,
Qo'ying, tog' uzra boraman.

— Men shunday ko'zingizga darvishnamo ko'ringanim bilan Chambilda Go'ro'g'li sultonga jilovdorlik qilaman. Tog'ning ustini qop-qora bulut qoplaganiga Go'ro'g'li sulton kashal bo'lib, u tog'dagi xirmonni kavaklarga joylab kel, deb meni buyurgan. Shuytib men toqqa tezroq chiqib borishim kerak edi. Bu yerda bo'lsa, meni siz to'xtatib qoldingiz. Endi javob bersangiz. Men tezroq belga chiqib, ishimni bitirsam, — dedi. Shunda Alixon kulib: "Go'ro'g'ling ham ahmoqtob odam ekan. Bo'lmasa, g'uborni bulut deb seni bu yoqlarga yuboradimi?! U ko'ringan bulut emas, tog'ning naryog'ida Chambilga bostirib kelmoq uchun qo'shin to'planayotir. O'sha qo'shinning oyog'idan chiqqan gard. Sen o'zing asli Shirvon turklari-dan bo'lsang, o'zimizning yurtning odami ekansan. Endi sandirab Go'ro'g'li xardo'zning qo'lida yuribsan. Agar maqsading pul topmoq bo'lsa, bizga josus bo'l. Biz ham o'sha Go'ro'g'li xardo'z bergan oylikni beramiz. Qana, ayt, Go'ro'g'li shu vaqtlari qay yoqda va nima ishlar qilayotir", — dedi. Shunda Go'ro'g'li sulton Alixonga: "Ey xo'jayin, xotirjam bo'ling, Go'ro'g'li terlatma bo'lib sandirab yotibdi. Shu ahvolda bo'lsa ham meni bu yoqlarga yubordi", — dedi. Go'ro'g'li sultonni kasal deb eshitib, Alixon Xunxorga darrov bir kishisidan xat yozib, Go'ro'g'li sultonning kasal ekanini aytib yuborib, undan keyin o'zi xotirjam bo'lib: "Hey, shirvonli qardosh, bu yoqqa kel", — deb Go'ro'g'li sultonni chaqirib, Go'ro'g'li sultonga qarab, mo'ylovini burab, bir so'z dedi:

Xabar bergin bizga turkman elidan,
Dong'i baland shahri Chambil belidan,

Qirq yigitman chiqib qo'shin quvishmoq
Qanday kelar Go'ro'g'lining qo'lidan?

So'z eshit Alixon sardor tilidan,
 Josus bo'lib oshdim Badbaxt belidan
 Yakka-yolg'iz chiqib ko'p ish qilishlik
 Qanday kelar Go'ro'g'lining qo'lidan?

Yo o'zimi odamzodning balosi
 O'ylasam buzilar ko'nglim qal'asi,
 Yo bormi bir kishi bilmas hiylasi,
 Nalar kelar Go'ro'g'lining qo'lidan.

Shundaylarin bunda bizga bildirgin,
 Ming ma'nini bir to'chkaga ildirgin,
 Agar bilsang Go'ro'g'lining hunarin,
 Ustod bo'p askarga ma'lum qildirgin.

Senga yorliq olib bersin Alixon,
 Shahanshohga xat yuborib bir zamon.
 Chambilda yurganda bilding kelarin,
 Yashirmay barini aylagin bayon.

Shunda Go'ro'g'li sulton aytdi: "Men ko'p yillardan beri Go'ro'g'liga jilovdorlik qilaman. Juda ko'p hunarlarini bilib olganman. Birinchidan, Chambilga kelib baxshilikni o'rgandim. Ikkinchidan, bir-ikki xil urush mashqini bilib olganman. Agar shoir baxshilikdan ham, urush mashqini ko'rsatishdan ham tomosha qildir, desang, hozir namuna ko'rsataman". Alixon: "Bo'lmasa, avval bizning baxshimizdan eshit. Undan keyin shunga monand qilib sen baxshilik qilib ber. U yog'ini keyin ko'ramiz", — deb baxshisiga ishorat qildi. Shunda Alixonning baxshisi sozini qo'liga olib, Xunxorshohni ta'riflab, bir so'z dedi:

Hari shahrida yetmish bog'u gulzorlar,
 Har bog'in yetmishta bog'boni bordir,
 Bu olamda bir yengilmas shunqordir,
 Dunyoda shohlarning shohi Xunxordir.

Qo'lida o'n ikki podshosi bor,
 Har podshosi o'zi bir tojdordir,
 Uch yuz vazir xizmatida tayyordir,
 Dunyoda shohlarning shohi Xunxordir.

Olamda tengi yo'q la'lu gavhardir,
 Undan boshqa sultonlaring bekordir,
 Uch yuz hurdayin kanizi bordir
 Dunyoda shohlarning shohi Xunxordir.

Mamlakati jahon uzra g'olibdir,
 Har bir shohlar andin orqa qolibdir,
 Mag'ribdan mashriqqa dovrug' solibdir,
 Dunyoda shohlarning shohi Xunxordir.

Shahrining sirtidan handaq qazilgan,
 Bul to'g'rida qancha doston tuzilgan,
 Ishonmasang, "Shohnoma"da yozilgan,
 Dunyoda shohlarning shohi Xunxordir.

Lashkarining aslo yo'qdir hisobi
 Yuz minglarcha bordir sarkarda tobi,

Alixon baxshisining bunday lof-qof so'zlari Go'ro'g'li sultonni qizdirib, bu ham sozini qo'liga olib, sozining qulog'ini chingillatib toblab, chertib, Alixonning baxshisiga javob berib, bir so'z dedi:

Podsho qurgan qancha bog'-u gulzorlar,
 Qator rastalik, o'rda bozorlar,

Bizning sulton bu olamning oftobi,
 Dunyoda shohlarning shohi Xunxordir.

Ajdarho qiyofa barcha odami,
 Vayron etar qayga yetsa qadami,
 Olam olovini uchirar dami,
 Dunyoda shohlarning shohi Xunxordir.

O'ngiman so'lida, anbar sasilgan,
 Soqoliga duru marjon osilgan,
 Xatosiman qancha boshlar kesilgan,
 Dunyoda shohlarning shohi Xunxordir.

"Shohnoma"da bobolarin maqtagan,
 Ularning otini chuh deb niqtagan,
 Taxtiman tojini doim yoqlagan,
 Dunyoda shohlarning shohi Xunxordir.

Davlatin oldida Go'ro'g'li nima,
 Tenglagan o'zini ul ahmoq nima,
 Hech vaqt pashsha fil bilan rav bo'ldima
 Dunyoda shohlarning shohi Xunxordir.

Har nima deyberar zabun kunchilar,
 Haybatiga ming Go'ro'g'li yanchilar,
 Katta ketgan bo'lsa o'lib tinchilar,
 Dunyoda shohlar shohi Xunxordir.

Qo'lida o'n ikki podshosi bo'lsa,
Balki yerning yuzi sultonga to'lsa,
Birining o'z vaqti navbati kelsa,
Tumandayin to'zg'ib ketsa kerakdir.

Ot ko'targan qancha g'olib sultonlar,
Toshdan qolgan bo'lsa saroy, makonlar,
Zamonlar ketidan o'tib zamonlar,
Navbat bilan vayron bo'lsa kerakdir.

Qancha shohlar ta'rifin yozganlar
Tanga-tilla uchun qancha ozganlar,
Birov uchun qasddan quduq qazganlar,
Ul quduqqa o'zi tushsa kerakdir.

Lashkari bul jahon yuzin tutganlar,
Zabunlarga jabru zulm etganlar,
Baland ketib o'z haddidan o'tganlar,
Pashshadayin yengilib o'lsa kerakdir.

Takabburlik bilan qayqi yurganlar,
O'zidan boshqani yerga urganlar,

O'zgalarni xor-u zabun ko'rganlar,
Ko'ziga kul-u tuproq to'lsa kerakdir.

Nomard bo'lib mardning yo'lin kesganlar,
Peslik qilib haqiqatdan pusganlar,
Bulutday ravshanlik yo'lin to'sganlar,
Tuman kabi to'zg'ib ketsa kerakdir.

Hammaning ham bordir ota-bobosi,
O'z urug'i, ahli, elat, o'basi,
Kulbami, chaylami, tommi, kapasi,
O'zi uchun yaxshi bo'lsa kerakdir.

Maqtanishman hech bir pilla ish bitmas,
Mustahkam tog' uzra qyunlar yetmas,
Yotganda ham oshib hatlayib o'tmas,
Loppilik misoli bo'lsa kerakdir.

Go'ro'g'li degani hargiz lof urmas
Faqir po'staklarni aslo kam ko'rmas,
Har doim mard, nomardlarga kun bermas,
Sizlarni tushida ko'rsa kerakdir.

— Ey xon sardor, mening bu so'zim Go'ro'g'lining so'zlaridan. Endi o'zimning so'zlarimdan ham aytib beray, — deb Go'ro'g'li sulton Shirvon qizlarini maqtab, Alixon sardorga qarab, yana bir so'z dedi:

Qalam qoshli, baland bo'yli,
Nozli shirvonning qizlari,
Oq yuzli, muloyim xuyli,
Go'zal Shirvonning qizlari.

Bari tishlari tilladan,
Bari tug'ilgan enadan,
Birdan ko'rinsa panadan,
Jon olar Shirvon qizlari.

Siyohsar sochlari daroz,
Ishlaridir karashma, noz,
Qancha ta'rif qilsam oz,
Pariday Shirvon qizlari.

Jamollariga bergan tob,
Sollanishib xuddi oftob,
Har biri Xunxorday shoh bob,
Jonona Shirvon qizlari.

Tilla jalojil ochibdir,
Ko'rganning susi bosibdir,
Podsholikka munosibdir,
Jodu ko'z Shirvon qizlari.

Qiyo boqib aql o'g'irlar,
Barchasi maston qurgurlar,
Sargardonni bizday sho'rlar,
Chikka bel Shirvon qizlari.

Bu so'zni eshitib, Alixon va uning oldidagi qo'rboshilari qah-qah urib kulib yubordilar. Shunda Alixon sardor Go'ro'g'li sultonga qarab: “Ey, barakalla, nashavand uka. Toza Shirvonning qizlari sening chakkangdan olgan ekan. Agar menga xolis xizmat qilib yura bersang, Shirvonda bitta bol qizim bor. Shuni senga olib beraman. Alixon akang ham o'sha Shirvonning go'zallaridan uylangan. Hatto shahanshohning uch yuz xiromining yarmidan ko'prog'i Shirvondan. Shirvonliklar parilar bilan chatilishgan. Hay, nashavand uka, shu so'zing menga juda ham yoqib ketdi. Shu Go'ro'g'lini bartaraf qilib, Xunxorga borgandan keyin senga shahanshohdan baxshilikka yorliq olib beraman. Endi shu qo'rboshilarning birining otiga minib olib, Go'ro'g'lidan o'rgangan sipohilik mashqlaringni o'rgatsangiz”, — dedi.

Shunda Go'ro'g'li sulton Alixon lashkarining bir binoyi tob otiga minib, otning ustiga tikka turib, oyog'ini tikka qilib, otini choptirib maydonni bir aylanib kelib, Alixondan bir xanjar so'rab olib, bir

qo‘lidan xanjar, yana ot ustida tikka borib, oyog‘ini tikka qilib, yana maydonni bir aylanib keldi. Alixon qoyil bo‘lib lashkarlariga buyurib, barchasi otlanib, Alixon boshliq hammasi qani endi mashqingni o‘rgat, — deb turdilar. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton ularni yuztadan besh mingini ellik qator qilib, hammasini teskari qarab turishga buyurdi. Keyingi safda turgan yuz kishini qilichning damidan o‘tkazib qo‘yib, yo‘rg‘a suratida bo‘lib turgan G‘irko‘kka yetib minib olib, Alixonni shoshirib, miyasini shishirib, ko‘p askarlarni qirib-jo‘yib tashladi. Shuytib Alixonning oldidan chiqib: “Qani, boja, men o‘rgatgan sipohilik mashqlarni ko‘rdingmi”, — dedi. Alixon: “Ha, ko‘rdim”, — dedi. Go‘ro‘g‘li sultondan taysallab do‘nglikka chiqib ketdi. Alixon va uning askarlari ko‘ylak deb ishton kiyib, ishton deb ko‘ylak kiyib, jon talvasasini qilib, Badbaxt tog‘ining ustiga qarab qochib ketdilar. Go‘ro‘g‘li sulton o‘lgan qo‘shinning yov-yarog‘ini har qaysining o‘z otlariga bog‘lab mingta otni o‘lja qilib, Chambilga qarab haydab qaytdi. U yoqda Alixon qolgan to‘rt ming askari bilan qochib, Xunxorshohga borib: “Go‘ro‘g‘lining bir nashavand jilovdori mening askarimni qirib, ot-u anjomini o‘lja qilib olib ketdi”, — deb bildirdi.

Go‘ro‘g‘li sulton Chambilga olib kelgan mingta ot-u anjomni ulovsiz yigitlarga tarqatib, mingta askar tuzib, Xo‘jatog‘iga chiqib, tilla dobilini urib, to‘qson to‘qqiz biylarini chaqirib, har biyga qirq yigit qilib, Badbaxt tog‘iga urushga chiqishni buyurib, o‘zi bir ming qirq to‘rt kishi bo‘lib, Xunxor bilan urushmoqqa to‘plab, Asqar tog‘iga borib qo‘na berdi. Biylarning qirq yigitlari yig‘ilib, to‘rt ming bo‘lib kelib, Go‘ro‘g‘li sultonga qo‘shildi. Go‘ro‘g‘li sulton barcha yig‘ilgan qo‘shinlariga nasihat qilib, bir so‘z dedi:

Men sizga nasihat aylay,
Takabbur bo‘lg‘uvchi bo‘lmang,
Qayerda bo‘lsa nomardning
Xizmatin qilg‘uvchi bo‘lmang.

Oldingizdan chiqsa birov,
Salomsiz o‘tkuvchi bo‘lmang,
Faqir-po‘staklarni ko‘rib,
Alarga kulguvchi bo‘lmang,

Zulm yoki firib bilan
Birovdan yulg‘uvchi bo‘lmang,

Ko‘p oldida o‘zgalarning
Pardasin yirtg‘uvchi bo‘lmang.

Yaxshilarning xizmatidan,
Qaramay ketguvchi bo‘lmang,
Har qadamni borlab bosib
Qochganni quvguvchi bo‘lmang.

Odamiylik mard bilandir,
Nomardman urushg‘uvchi bo‘lmang,
Go‘ro‘g‘lidan shu nasihat,
Quloq ber, ketguvchi bo‘lmang.

Yig‘ilgan turkmanlarga nasihat qilib, Go‘ro‘g‘li sulton urushga choq bo‘la berdi. Xunxorshoh ham kelgan to‘rt podshoning lashkarlarini o‘zining yig‘ilgan qo‘shinlariga qo‘shib, azim daryoday jo‘shib, yo‘lga tushib, Badbaxt belidan oshib, Go‘ro‘g‘li sulton qo‘shin to‘plab turgan joyga kelib, nargi betga tushib, chodir chamanlarini tikib, qaror olib turdi. Undan keyin Go‘ro‘g‘li sultonga bir elchi yubordi. Go‘ro‘g‘li sulton elchidan xatni olib, Hasanxonga o‘qitib ko‘rdi. Xunxorshoh xatda Go‘ro‘g‘li sultondan shularni talab qilgan ekan:

Bizdan omon qolay desang,
U G‘irko‘k otingni yubor,
Har nimani oldin bilgan
Qo‘sh parizodingni yubor.

Asli Rustam zo‘rdan qolgan,
Qayta ishlanib yasalgan,
Isfihonda yutib olgan
Sehrli yoyingni yubor.

Ishlaringga rivoj bergan,
Qancha ustozlarni ko‘rgan,

Doimo yoningda yurgan
Siyirma xanjaring yubor.

Shunda bizdan qutilarsan,
Armonman bandi bo‘larsan,
Qo‘shinim ko‘p tutilarsan,
Bo‘ysunib shularni yubor.

Yubormasang, qiyin bo‘lar,
Dashtlaring qo‘shinga to‘lar,
Ajdarhoga kim teng kelar,
Yalinib nomangni yubor.

Bu soʻzlardan Goʻroʻgʻli sulton achchigʻlanib, besh ming askariga buyurib, bir soʻz dedi:

Baland togʻlarning pastiga,
Yov kepti turkman qasdiga,
Qilich, nayza qoʻlga olib,
Ot qoʻying dushman ustiga.

Qoʻrquv bilmay, sherdil boʻlib,
Qurtday qilib koʻksin tilib,
Qoʻlga gurzi-garon olib,
Ot qoʻying dushman ustiga.

Qizilboshga boʻling gʻolib,
Dushmanning oldini olib,
Ayamasdan nayza solib,
Ot qoʻying dushman ustiga.

Qoʻrqmang alarning doʻgʻidan,
Koʻpligidan, dovrugʻidan,
Gʻayrat saqlaydi oʻqidan
Ot qoʻying dushman ustiga.

Jonlar berib, jonni sotib,
Abjirlikman anda yetib,
Ularga uchli oʻq otib
Ot qoʻying dushman ustiga.

Bizlar bor, dushmanga qolmaydi darmon,
Xunxor boʻlsin kelganiga pushaymon,
Beradi sizlarga Goʻroʻgʻli farmon,
Ot qoʻying dushman ustiga.

Shunda Hasanxon, Avazxon va qirq yigit bosh boʻlib, turkman qoʻshinlari birdan ot qoʻyib yopirilib qoʻshiniga qarab bora berdi. Buni koʻrib, Xunxorshoh Kasamanga: “Oldinga oʻttiz sarkardani olib, oʻttiz ming askar bilan darrov bu kelayotgan turkmanlarni oʻrab ol”, — deb buyurdi. Kasaman podshosining soʻzini yerda qoldirmay: “Xoʻp, taqsir”, — deb oʻttiz ming askar bilan kelib, turkman qoʻshiniga toʻqnashib qolib, urush avjiga chiqib, Goʻroʻgʻli sulton naʼra tortib, Gʻirkoʻk yashinday qilib haydab, dushmanning oʻligi togʻning toshiday uyama-uyama, xirmon-xirmon boʻlib, Kasaman askarlariga xitob qilib, jon ketsa ketsin, shohimizning obroʻyi qoʻldan ketmasin, deganiga ham qaramay, askarlari har tarafga qoʻyday boʻlib surila berdi. Turkman qoʻshinlarining har biri bir naʼra sherday ayqirib, dushmanlarning boshini sapchaday qilib uzib tashlay berdi. Qizilboshlar faqat qilich siporni boshiga pana qilib qirila berdi. Shunda Xunxorshoh oʻzining askarlarining hammasiga buyurib, uch yuz ming askari birdan turkman qoʻshinlari-ning ustiga toʻkildilar. Buni koʻrib, yordamga kelgan podsholarning qoʻshinlari ham yopirilib, turkman ustiga ot qoʻyib yubordilar. Besh ming turkmanga jami olti lak qoʻshin ot qoʻygandan keyin turkmanlar sarosimaga tushib qoldilar. Goʻroʻgʻli sulton darrov bir toshga soʻtani urib, bulutday bir gʻabon dev shakliga kirib, Gʻirkoʻkni ham oʻziga monand bir karkidon suratiga kirgizib, Gʻirkoʻk bir boʻlak, Goʻroʻgʻli sulton bir boʻlak boʻlib, dushman qoʻshinlarini qurtday yanchib, qoʻyday surib, barini urib, qirib yopirib keta berdi. Buni koʻrib, birinchidan, Haftdarxon qoʻshinlari ayrilib: “Goʻroʻgʻli dushman boʻlsa, Xunxorga dushman. Bizga nima”, — deb urushdan chiqib keta berdilar. Haftdarxonliklarning ketganini koʻrib, Gurjiston, Rum, arab qoʻshinlari ham boshliqlarining qayt, deganiga ham qaytmay, “Bizlarni bu yoqlarga oʻlmakka olib kelgan ekansizlar-da”, — deyishib urushdan chiqib keta berdilar. Kun ham kech boʻlib qolgan ekan. Xunxorning qoʻshinlari dam olish joyiga ayrilib chiqdilar. Darrov oʻlganlarini roʻyxatga olibdi. Bir yarim lak askaridan nom-nishon topmay, Xunxor juda xafa boʻlibdi.

Bu kuni askarlari turkman urushiga betlay olmay turganda, bir Ovshar laqabli jodugar sarkardasi Xunxordan fотиha olib, ming odamini ergashtirib, Goʻroʻgʻli sultonning jangiga kela berdi. Ovsharning maʼnisi: burungi vaqtlarda bir xil odamlar u qolipdan bu qolipga ovishib keta berishning hiylasini bilar edilar. Ovshar askarlarini bir doʻnglikka qoʻyib, oʻzi bir oʻlgan gʻajir qolipga ovushib, Goʻroʻgʻlining ustidan uchib aylana berdi. Goʻroʻgʻli: “Bu nimasi ekan”, — deb turganida, soʻtaning egasi Bobo qalandar Goʻroʻgʻli sultonning koʻziga koʻrinib: “Bu Ovsharni havoda oʻldirsang, bir gap. Boʻlmasa, yerdagi oʻliklarning qolipiga kirib, yana tirilib keta beradi. Hozir buni havoda oʻldirganingdan keyin joni kapalakka oʻxshab uchadi. Ana shu kapalakni yerga qoʻndirmay gʻijimlab nobud qilsang, Ovsharning ishi tamom boʻladi”, — deb koʻzdan gʻoyib boʻlib ketadi. Shunda Goʻroʻgʻli sulton tepasida gʻajir boʻlib uchib yurgan Ovsharga qarab, uzangiga oyogʻini tirab: “Hoy, Ovshar, mening bilan hazillashma. Men u sening aytgan odamlarindan emasman”, — deb shu soʻzni aytdi:

Hoy ukag'ar, hazillashma men bilan,
Boladay bo'p o'ynamayman sen bilan,
Bilaman Ovsharsan, o'tkir jodugar,
Osmonda yuribsan g'ajir to'n bilan.

O'zing ajal haydab bunda kelgansan,
Odamingni topib hazil qilgansan,
Bir mukofot olaman deb Xunxordan,
Shu to'g'rida, Ovshar, ahmoq bo'lgansan.

Ajal haydab-g'ajir bo'lib uchgansan,
Azroyil ilgidan sharob ichgansan,

Hazillashgan odamingdir Go'ro'g'li,
O'limning yo'liga ko'ksing ochgansan.

Yo bilmayman o'limlikka shoshgansan,
Takabbur bo'lgansan, haddingdan oshgansan,
Jasadingni tashlab qirning ustiga,
G'ajir gavdasiga joning qo'shgansan.

Shunday qilib chiqding mening yo'lima,
Tushar bo'lding osongina qo'lima,
Hazillashgan odamingdir Go'ro'g'li,
Endi sira qo'ymas borar yo'lingga.

Bu so'zni eshitib Ovshar hayron bo'lib: "Ukag'ar Go'ro'g'li meni qanday qilib bilibdi. Ehtimol, o'sha pari xotinlari bildirgandir. Go'ro'g'lini tezroq o'ldirib, shu pari xotinlarini Xunxordan mukofotga olsam", — deb Go'ro'g'li sultonga qarab xez qilib sho'ng'imoqchi bo'lib, tez aylana berdi. Go'ro'g'li sulton darrov Sulaymon payg'ambarning so'tasini yerga bir urib, burgut suratiga kirib, osmonga ko'tarilib uchib, Ovsharning tepasidan kelib, shartta bo'ynini uzib tashladi. G'ajirning gavdasi burgutning changalida qoldi. Ovsharning joni kapalak bo'lib g'ajirning qolipidan judo bo'lib, yerga qarab uchib kela berdi. Go'ro'g'li sulton kapalakni g'ijimlab, yanchib tashladi. Shuytib, Ovsharning ishi tamom bo'ldi. Go'ro'g'li sulton qaytib yerga tushib, toshning orqasidan aylanib, G'irko'k otini minib kelib, turkman qo'shinlariga qarab, uzangiga oyog'ini tirab, savlat bilan mo'ylovini bo'rab, bir so'z dedi:

Dushmanning mazasi qochdi,
Yig'ilishib keling, do'stlar,
Osmonga jodusi uchdi,
Yovni qamrab oling, do'stlar.

Hama birdan sherdil bo'lib,
Daryodayin to'lib-toshib,
Baring qo'lga qurol olib,
Yov boshiga soling, do'stlar.

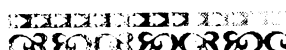
Zafar bizga yor bo'libdi,
Dushman o'lib xor bo'libdi,
Yo'lni bilmay ko'r bo'libdi.
Ko'pi qora yer bo'libdi,
Yovga dunyo tor bo'libdi,

Bizga pirlar yor bo'libdi,
Shunda madadkor bo'libdi,
Bek Go'ro'g'li sher bo'libdi,
Sher qabatan oling, do'stlar.

Qilichingiz bo'yab qondan,
Keching bugun shirin jondan,
Ot qo'yinglar har tomondan,
Qizilbosh ketsin darmondan,
Ol-ha, xanjar soling, do'stlar.

Qizilboshning yeri uchun,
Turkman elning ori uchun,
Go'ro'g'lining bahri uchun,
Yov uzra ot soling, do'stlar.

Kecha Go'ro'g'li sultonning bir bahaybat dev suratda, G'irko'kni bir katta karkidon suratida ko'rgan turkmanlar: "Go'ro'g'li sultonga "Misqol pari orqali Ko'hi Qofdan yordam bo'lsa kerak", — deb o'ylab, bugun Go'ro'g'li sultonning bu taklifini eshitib, barilari sherday ko'tarilib, otlariga minib, daljoq, deb Ovsharning qirda turgan mingta askariga ot qo'yib, qochganiga omon bermay, mingini ham dam bermay, tig'idan o'tkazib yubordilar. Undan keyin yopirilib Xunxorning u yoqdagi to'p qo'shinlariga ham ot qo'yib bora berdilar. Xunxor bir siyosat ishlatmoqchi bo'lib, mingta o'q-andoz, palaxmon andoz, kaftdastlardan to'plab, tog'ning bir kamariga pinakka yashirib qo'ydirib, Amloq degan ayyorini bu ishga boshliq qilib, Go'ro'g'lini bir balo qilib bartaraf qilasan deb tayinlab, Xunxorshoh o'z lashkarlari bilan Badbaxt tog'idan oshib qocha berdi. Turkman qo'shinlaridan ham besh yuztachasi nobud bo'lib, qolgan to'rt yarim minggi Go'ro'g'li sultonning: "Qochganni quvguvchi bo'lmang", — deb nasihat qilganiga qaramay, Xunxorning qo'shinini quvlab keta berdilar. Go'ro'g'li sulton Hasanxon, Avazxon va Xoldor mahramiga boqib:

“Turkmanlarning yovni bu quvib ketishi yomon bo‘ldi. Endi borib, bularning holidan xabardor bo‘layin. Iloji bo‘lsa, qaytarib kelayin. Ammo sizlar shu yerdan hech yoqqa qimirlamay turinglar”, — deb bu so‘zni aytdi:

Yol o‘pka turkmanlar so‘zim eshitmay,
Xunxorning qo‘shinin ketdi quvalab,
Bugungi zafarga ketib o‘zidan,
Barchasi ishqirib borar havalab.

Bular mening nasihatim olmadi,
O‘zlari o‘ylaganidan qolmadi,
“Har kalladan bir ovoz”, deb aytganday,
Bularning buytishi¹ yaxshi bo‘lmadi.

Balki dushman yo‘lda pusib yotgandir,
Jo‘rttagadan oldi qochib ketgandir,
Bularning bu ishi yaxshi bo‘lmadi,
Balki xunxorliklar firib etgandir.

Nafs kishini ne savdoga solmaydi,
Nafs ketidan quvgan yaxshi bo‘lmaydi,

Qizilboshning firibi ko‘p yoronlar,
Ani anqov turkmanlarim bilmaydi.

Na bo‘lsa ham borib xabar olayin,
Alarni qaytarib bunda kelayin,
Dushmanlarning ba‘zi-ba‘zi makrini,
Men o‘zim ularga ma‘lum qilayin.

Bo‘lmasa, barchasi nobud bo‘ladi,
Qizilbosh qo‘shini o‘rab oladi,
Shuytib bormoqligim zarur, do‘stlarim,
Gar bormasam, qo‘lga tushib qoladi.

Men kelgancha sizlar shunda bo‘linglar,
Xolis dilman menga duo qilinglar,
Na‘ra tortsam, so‘ngra xabar olinglar,
Men ovoz chiqargan joyga kelinglar,
Ungacha shu qiyroq uzra qolinglar.

G‘irko‘kni tashlab, Majnunko‘kni minib, dushman qo‘shinini quvalab ketgan qo‘shinlarining izi bilan keta berdi. Go‘ro‘g‘li sulton bir-ikki bo‘gat qirdan oshib, turkmanlardan darak topmay borayotganida, oldidan bir dasta dushman qo‘shini chiqib qoldi. Go‘ro‘g‘li sulton darrov xanjarini g‘ilofidan olib, dushmaning qo‘shinini qanday qilib urib yiqitib, nar yoqqa surib ketganini o‘zi ham bilmay, bir yog‘i: “Go‘l turkmanlar mabodo o‘rovda qolganmikan? Ular agar o‘rovda qolsa, albatta borib ayirib olmog‘im kerak”, — degan xayolda o‘zi qizilbosh qurshovida qolibdi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton: “Turkman qo‘shinlari qayoqda qoldi ekan”, — deb hayron bo‘lib turganida, bir kuzama cho‘bir minib, kichkinagina bir do‘mbirachani qo‘liga tutib, nar yoqdan Amloq ayyor chiqib kelib, Go‘ro‘g‘li sultonga salom berib ko‘rishib: “Otam siz bilan oshna ekan”, — deb bir necha joydan timsol keltirib, qo‘lida sozi, og‘zida so‘zi, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab, mo‘ylovchasini burab, jilmayib, bir so‘z dedi:

Ey, sultonim, odamingman,
Bo‘lsam-da dushman ichinda,
Bir gap bilan g‘ofil bo‘lib,
Qoldim bu maydon ichinda.

Otam senga oshna bo‘lgan,
O‘z uyiga mehmon qilgan,
Bir necha vaqt birga yurgan,
Garchi men dushman ichinda.

Kelar edim bir gap bilan,
Bu yoqlarga talab bilan,
Qo‘lga tushib sabab bilan,
Qoldim bu maydon ichinda.

Seni izlab topayin deb,
O‘zangingdan o‘payin deb,
Xizimatingni qilayin deb,
Yana otamning o‘rniga,
Senman oshna bo‘layin deb,
Kelar edim bu yoqlarga,
Bir yaxshilik qilayin, deb.
Garchi men dushman ichinda.

Bunda bosh qurshovda qoldi,
Atrofimni qo‘shin oldi,
Bilmadim menga na bo‘ldi,
Ustimga ko‘p o‘q yog‘ildi,
Qoldim bu maydon ichinda.

Amloqning so‘zi shu yerga yetganda, shinakda pisib yotgan mingta o‘q-andoz, yoy-andoz, palaxmon-andoz va kaftdast, sang-andozlar birdan Go‘ro‘g‘li sultonni o‘qqa tutdilar. Nimaga deganda, Amloq:

¹ Bunday aytishi, qilishi.

“Ustimga ko‘p o‘q yog‘ildi”, degan pillamda, birdan Go‘ro‘g‘liga o‘q otasizlar. Shu hiyla bilan Go‘ro‘g‘lini nobud etasizlar”, — deb shinakdagilarni tayinlab qo‘ygan edi. Ukag‘ar Amloq vaqtini qo‘ldan bermay, darrov o‘zini o‘zi o‘ng‘aylab qo‘ygan toshning panasiga oldi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton g‘aflatda qolib, yetmish ikki joyidan yaralanib qolib, pok bo‘lmasa, Majnunko‘kdan yerga ag‘nab tushay, deb zo‘rg‘a o‘zini to‘xtatib, bir na‘ra urib, Hasanxon, Avazxon va Xoldor mahrami bilan qirq yigitini chaqirib, bir so‘z dedi:

Dushmanlar ichida qoldim,
Kel, Xoldorxon, kelgin endi,
Angsizda yarador bo‘ldim,
Kelgin, do‘stim, kelgin endi.

Shunday dushmanning hiylasi,
Buzildi ko‘nglim qal‘asi,
Quridi otang sillasi,
Kel, Hasanxon, kelgin endi.

Hali dushman ketgani yo‘q,
Chegaradan o‘tgani yo‘q,

Meni kelib tutgani yo‘q,
Kel, Avazxon, kelgin endi.

Arqiragan norday bo‘lib,
Bab-baravar birday bo‘lib,
Har qaysing bir sherday bo‘lib,
Kel, qirq yigit, kelgin endi.

Go‘ro‘g‘li qurshovda qoldi,
Atrofini dushman oldi,
Bilmayman, qanday kun bo‘ldi,
Kel, do‘stlarim, kelgin endi.

Go‘ro‘g‘li sultonning bu chaqiriq na‘rasi Xoldor mahramning qulog‘iga uchma-uch eshitilib, darrov Hasanxonni yigirma yigitga, Avazxonni yigirma yigitga bosh qilib, Go‘ro‘g‘li sulton va turkman qo‘shinlaridan xabar olgani yubordi. Hasanxon bilan Avazxon bo‘lak-bo‘lak yo‘l bilan yigirma-yigirma yigit ergashtirib, Go‘ro‘g‘li sulton va turkman qo‘shinlarini izlab ketdilar. Go‘ro‘g‘li sultonga o‘q otgan mingta merganlar Go‘ro‘g‘li sultonning shuncha o‘q tegishi bilan otdan yiqilib tushmay, na‘ra tortib so‘zlayotganini ko‘rib: “Zang‘ar Go‘ro‘g‘li chindaki sohibxuruj bo‘lgan ekan. Shuytib parizod olgan ekan. O‘ylasak, bizlarni Xunxor-Xunxor, deb falokat chalgan ekan. Endi tezroq bu yerdan gumdon bo‘lib ketish kerak”, — deyishib, kavakdan ovoz chiqarmay, siljishib, soyni o‘ralab qochib qolgan edilar. Amloq ayyor bo‘lsa, ular-dan ham oldinroq qochib, beldan oshib ketgan edi. Hasanxon yigirma yigitni bir yo‘lga solib, o‘zi oldinroq ketib, uzoqdan Go‘ro‘g‘li sultonning yarador bo‘lganini ko‘rib, bu ishni kim qilgan bo‘lsa, tutib o‘ldirayin, deb shirpillab Amloq ayyorning orqasidan yetib bordi: “Qochib qutulgan joying shumi”, — deb shu so‘zni aytdi:

Tulkiday qilasin qilib, bachchag‘ar,
Qochib kep qutulgan joying shu yermi,
Mardu maydon yigitlarning changidan
Pusinib qutilgan joying shu yermi.

Ibrat uchun judo qilay boshingni,
Qarg‘a quzg‘un yemtik qilsin go‘shingni,
Yengilmas, deb ul suyangan Xunxoring,
Izlay-izlay topolmasin loshingni.

Ibrat uchun bunda seni o‘ldiray,
Xanjar urib qora bag‘ring tildiray,
Hamma ko‘rsin senday tulki ayyorni,
Tanangni bir daraxt uzra ildiray.

Pusinib qutilgan joying shu yermi,
Ko‘zginangga qora tuproq to‘ldiray.

Zo‘r bilgansan shahanshohning kuchini,
Xunxoringning it tirnagan ichini,
Pusinib qutulgan joying shu yermi,
Shu yerda ado qil umring kechini,
Qizilbosh qirildi, jo‘yildi, o‘ldi,
Bizdan hargiz ola bilmas o‘chini.

Bu so‘zlarni senga aytgan Hasanxon,
Joningdan ayrilasan — uyurgin imon,
Pusinib qutilgan joying shu yermi,
Qayoqqa borasan qochib, jo‘rajon.

Hasanxon Amloqni tutib o‘ldirib, ibrat uchun tanasini bir yovvoyi daraxtga osib qo‘yib, qaytib kelib, yigirma yigit bilan Go‘ro‘g‘li sultonning ustiga yetib bordi. Ot ustida gangirab turgan Go‘ro‘g‘li sulton otasiga qarab, Hasanxon bir so‘z dedi:

Ot ustida gangiraysan, jon ota,
Javob ber bolangga, senga na bo'ldi,
Telbadayin bilmaydirsan o'zingni,
Javob ber bolangga, senga na bo'ldi?

Quloq ber, otajon, aytgan so'zimga,
Ko'rinadimi yer, adirlar ko'zingga,
Chambil xoni nima bo'ldi o'zingga,
Javob ber bolangga, senga na bo'ldi?

Har yona ravona badaning qoni,
Qolmabdi bunda tanangning darmoni,

Ko'targin boshingni, turkman sultoni,
Javob ber bolangga, senga na bo'ldi?

Har zamon, har zamon o'zdan ketasan,
Shu ahvolda bilmam nima etasan,
Talpinasan, ota, kimni kutasan,
Javob ber bolangga, senga na bo'ldi?

Dushman qochib ketdi tog'lardan oshib,
Sarkadasin boshin uzdim yonashib,
Seni ko'rib qoldi Hasanxon shoshib,
Javob ber bolangga, senga na bo'ldi?

Lekin Go'ro'g'li sulton ko'zini ochib javob bera olmadi. Hasanxon yigirma yigit bilan darrov Go'ro'g'li sultonni Majnunko'kning egariga qo'shib bog'lab, asta-asta suyashib, bergi yoqqa qarab qayta berdilar.

Chambilda vaqtincha Misqol pari podsho bo'lib qolgan edi. Misqol pari Og'a Yunus parini qabatiga olib, Xon Dalli bilan Gulqizoyini qirq yigitning xotinlari va boshqa bir necha chambillik xotin-qizlarga bosh qilib, turkman qo'shinlaridan xabar olgani Badbaxt tog'iga yuborgan edi. Xotin-qizlar bir chakkadan borib, besh yuz nobud bo'lgan turkmanlarning ba'zilarini chetga chiqarib, yaralariga malham bog'lashib, Chambilga yuborar edilar. Shuytib, xotin-qizlarning tashvishi ham erkaknikicha bor edi. Dushman qo'shinlari qochgandan keyin barcha xotin-xalaj qaytib, Misqol pari bilan Og'a Yunus parining oldiga yetishib, zafar xabarini bergan edilar. Shundan keyin Misqol pari boshliq barchasi oltin kosalariga may-u mino, shira-yu sharbatlar to'ldirib, Xo'jatog'ining ustida turkman qo'shinlarining yo'liga muntazir bo'lib, o'tira berdilar. Xoldor mahram Go'ro'g'li sultonning yarador bo'lganini bilib, ko'p xafa bo'lib, bu ham Hasanxonga yordamlashib, yigirma yigitga qo'shilib, qaytib kela berdilar. Misqol pari durbin tutib, Go'ro'g'li sultonning yarador bo'lib, kelayotganini ko'rib, Og'a Yunus pari bilan xafa bo'lishib turganida, Go'ro'g'li sultonni suyashib, Xoldor mahram bilan Hasanxon va yigirma yigit yetib keldilar. Shunda Og'a Yunus pari ayollarga qarab, bir so'z dedi:

Gullar so'lganga o'xshaydi,
O'sal bo'lganga o'xshaydi,
Bizning yorning paymonasi,
Bugun to'lganga o'xshaydi.

To'nlarini qoniga bo'yab,
Yigitlari tutib suyab,
Tanani avaylab ayab,
Olib kelganga o'xshaydi.

O'q tegib darmondan ketib,
Davron surmoq davri o'tib,
Bugungi kun umri bitib,
Yorim o'lganga o'xshaydi.

Sarg'aymoqchi bo'ldi yuzlar,
Vafodorsiz, qolib bizlar,
So'zimni eshiting, qizlar,
Yorim o'lganga o'xshaydi.

Vafodorim qoni oqib,
Otning yolin bo'yab yoqib
Umri tugab, sondan chiqib,
Yorim o'lganga o'xshaydi.

Dugonalar, bu qanday hol,
Vahti to'lmay kelsa ajal,
Yesir qolib Yunus, Misqol,
Yorim o'lganga o'xshaydi.

Shunda Misqol pari Og'a Yunus pariga qarab, unga tasalli berib, bir so'z dedi:

Bunda koyir doim taqdir ishiga,
Shunday kunlar tushar mardning boshiga,
Go'ro'g'li boz yana kelar hushiga,
Pari quchib nega bevaqt o'ladi?!

Ajal yetsa, paymonalar to'ladi,
Mard Go'ro'g'li boz o'ziga keladi,
Bu gaplarni bunda do'sting biladi,
Pari quchgan nega bevaqt o'ladi?!

Ot ustida behol bo'lib keladi,
Baxtu iqbol yana bizga kuladi,
Toza gul so'lmaydi, boz ochiladi,
Pari quchgan nega bevaqt o'ladi?!

To'yib nafas olgan Iram gulidan,
Sharob ichgan simin tanlar qo'lidan,
Xo'blar sarvarining tutgan belidan,
Pari quchgan nega bevaqt o'ladi?!

Ma'ni oling Misqol pari gapidan,
Tulpor bo'lmas ming boqqanman jobidan,
O'pgan bo'lsa parilarning labidan,
Pari quchgan nega bevaqt o'ladi?!

Asli mard boshiga balo kelmaydi,
Ajal yetmay paymonalar to'lmaydi,
Bek Go'ro'g'li hali-beri o'lmaydi,
Pari quchgan nega bevaqt o'ladi?!

Bu so'zni Misqol paridan eshitib, Og'a Yunus pari va barcha xotin-qizlar taysallanib turishdilar. Xuddi shu palla Hasanxon, Xoldor mahram va yigirma yigit Go'ro'g'li sultonni Xo'jatog'ining ustiga olib kelib, xotirlarning oldiga otdan ko'tarib tushirib, yana hech gapirtira olmadilar. O'sha yerda Misqol pari bir o'tov tiktirgan edi. Shu o'tovning ichiga Go'ro'g'li sultonni kirgizib, yaralariga malham bog'lashib, o'tovning o'rtasiga gulxan qilib, Go'ro'g'li sultonning bo'yniga issiq tegib, ko'zini ochib, yigitlar orasida Avazxon bilan yana bir yigirma yigitni ko'rmay, xafa bo'lib, ko'zidan taram-taram yosh oqizib, qirq yigitga boqib, bir so'z dedi:

Mardi maydon yoronlarim,
Avazxonday bolam qani?
Qolibdirman esim og'ib,
Makkor dushman o'qi qoqib,
Ko'rmayman har yonga boqib,
Avazxonday bolam qani?

Uchdi qizilbosh qarog'i,
Bosim turkmaning yuragi
So'ranglar bormi daragi
Botir Avaz bolam qani?

Ko'p oqdi dushmanning qoni,
Jahannamga ketdi joni,
Ko'r, nimadir, nima bo'ldi,
Ko'zimni ochgan zamoni,
Avazxonday bolam qani?

Qirq yigitning yo'q yarmi,
Turkman qo'shinin hammasi,
Shunday kelganlaring nesi,
Go'ro'g'lining ketdi esi,
Botir Avaz bolam qani?

Go'ro'g'li sultonning bu so'zlarini eshitib, Xoldor mahram, Hasanxon, yigirma yigit bilan barcha xotinlar ko'p xafa bo'ldilar. Shunday to'lib o'tirgan Gulqizoy ho'ngrab yig'lab yuborib, bir so'z dedi:

Og'alar, to'ramdan xabar olinglar,
Badbaxtning belida qolgan o'xshaydi,
Tezroq borib so'roqchisi bo'linglar.
Yovuz dushman o'rab olgan o'xshaydi.

Har bo'ta o't olsa o'zi kuyadi,
Bag'rim toshib ko'zdan yoshim quyadi,
Suygan yorni qanday ko'zim qiyadi,
Xabar oling, asir qolgan o'xshaydi.

Chiday olmay to'lib-toshib boraman.
To'ramni ko'rmakka shoshib boraman,
Firoqida qaynab jo'shib boraman,
Shodligim kunlari to'lgan o'xshaydi.

Bandi bo'g'nim zirqiraydi, qaqshaydi,
Yorim kelmas bo'lsa, holimga voydi(r),
Ko'ksimga firog'i bir o'q qadaydi,
Xursandligim tamom bo'lgan o'xshaydi.

Menday mushtiparni dog'da qoldirib,
Dushmanlarni xurram qilib kuldurib,
Fursat topib, ani damg'a ildirib,
Yorimni bog'lashib olgan o'xshaydi.

Oygulqizning kim eshitar zorini,
Nogahon oldirmish suygan yorini,
Qizilboshlar yo'lga tashlab to'rini,
Suyganimni tutib olgan o'xshaydi.

Bu so'zni Gulqizoydan Go'ro'g'li sulton eshitib, yigitlariga qarab, bir necha joydan timsol keltirib, bir so'z dedi:

Yigitlarim, g'ofil bo'lmay bu yerda,
Avazxon holidan xabar olinglar,
Durbin tutib baland-baland joylardan,
O'g'limning nishonin bilib kelinglar.

Chidolmaydi, bunda yori yig'laydi,
Hasrat bilan yurak-bag'rin dog'laydi,
O'zini go'yoki yakka chog'laydi,
Avazxon holidan xabar olinglar.

Bu gaplardan tuz qo'yildi yarama,
Bilmayman bunda baxtim qorama,

Avazimman ayra tushmay orama,
O'g'limning nishonin bilib kelinglar.

Quvvatim yo'q, hay attang-a, turmoqqa,
Avazim oldiga yetib bormoqqa,
Ko'zim uchar ani sog'inib ko'rmoqqa,
Avazxon holidan xabar olinglar.

Sog' bo'lganda yalinmasdan sizlarga,
Kuchu quvvat kerak shunday kezlarga,
Yosh uyrilib oqib kelar yuzlarga
O'g'limning nishonin bilib kelinglar.

Go'ro'g'li sultonning bunday xafagazak so'zlarini eshitib, Xoldor mahram, Hasanxon va qirq yigitning hozirlari otlanishib, Asqar tog'iga qarab chiqib ketdilar. Endi Avazxondan so'z eshitsak:

Avazxon yigirma yigit bilan bora-bora Kasamon sardor qo'nib yotgan kamarlikka yetib, kutmaganda, ular bilan urushib qoldi. Kasaman bir hiyla o'ylab, nariroqda bir toshning panasiga bir necha kamondovlarni yashirib, tayyor qilib qo'yib, o'zi askarlari bilan o'sha yoqqa qocha berdi. Avazxonning yigirma yigit bilan dushman qo'shinlarini qirib yurganini ko'rib, parokanda bo'lib qolgan turkman qo'shinlari yig'ilib quvvatlanib, bular ham Kasaman sardorning askarlarini qira berdilar. Kasaman sardor qochgandan keyin turkmanlar quvvatlasha berdilar. Avazxon Go'ro'g'li sultonning: "Qochganni quvg'uvchi bo'lma", deb qilgan nasihatni tutmoqchi bo'lsa ham, yigirma yigiti bilan turkman qo'shinlari dushmani quvalab keta bergandan keyin noiloj Avazxon ham qo'shilib, quvalab ketdilar. G'irko'k jonivor tezlik qilib ancha ilgari ketib, kamandozlarga duch kelibdi. Ular vaqtini boy bermay, darrov Avazxonning bo'yniga kamon tashladilar. Kamon ustiga kamon bo'lib, birdan Avazxonning bo'yniga yetmish kamon tushib, Avazxon ot ustidan ag'darilib tushdi. G'irko'k jonivor egasining asir bo'lganini anglab, birdan cho'chib, bir necha dushmani tepib, tishlab, gazadan oshib qutilib ketdi. Turkman qo'shinlari Avazxondan darak topmay qoldi. Kasaman sardor kamondozlari Avazxonni tutib olganini bilib: "Shahanshohning davlati qaytmagan ekan. Mana shuncha qo'shin qilib kelib ham quruq qaytmaydigan bo'ldi", — deb darrov Avazxonni olib, askarlari bilan naryoqqa jo'nab ketdilar. Turkman qo'shinlari yigirma yigit bilan juda xafa bo'lib orqaga qaytib, boshliqlarini yo'qotib, tumshuqlari suvga ketib kela berdilar. G'irko'k chaqmoqday uchib, Chambilga yaqin bir tepalikka qo'nib, Xoldor mahram, Hasanxon bilan yigirma yigitning kelayotganini ko'rib, asli hayvon zod, aqli odam zoddan ziyod, birdan qattiq siha tortib kishnab yubordi. Hasanxon qarasa, G'irko'kning ustida Avazxon yo'q. Shunda Hasanxon G'irko'kka qarab, undan Avazxonni so'rab, bir so'z dedi:

Aqli ko'p, otamning suyuqli oti,
Qayga tashlab kelding Avaz ukamni,
Asrab kattartgan chin xonazodi,
Qayda tashlab kelding Avaz ukamni?

Dodlab qichqirib siha tortasan,
Ko'nglimga bir ajab o'yni ortasan,
Har zamon har yona ko'zing tutasan,
Qayda tashlab kelding Avaz ukamni?

Yo bilmayman dushmanlar tutib oldimi,
Ozg'irishib o'z yo'liga soldimi,
Otam hasrat-armonlarda qoldimi,
Qayda tashlab kelding Avaz ukamni?

Atrofigni yovuz dushman oldimi,
Bol Avaz ko'p qurshov ichra qoldimi,
Mard edi nomardga bandi bo'ldimi,
Qayda tashlab kelding Avaz ukamni?

Otamga ortiqcha solib alamni,
Uzoqqa cho'zdirib qilgin nalamni,
Shunday zar kokilli, qoshi qalamni,
Qayga tashlab kelding Avaz ukamni?

Hasanxon chidolmas bu koru hola,
Taqdir qismat bo'lsa yana na chora,
Otam bo'lar o'xshar kuyib ovora.
Qayga tashlab kelding Avaz ukamni?

Bu soʻzni Gʻirkoʻk eshitib, koʻzdan taram-taram yoshini oqizib, Hasanxonning tizzasiga boshini qoʻyib yigʻlay berdi. Hasanxon bunday voqeaga lol boʻlib turganida, Badbaxt tomondan gard chiqib, ichidan toʻrt yarim ming turkman qoʻshini bilan, Avaz bilan birga ketgan yigirma yigit chiqib, Hasanxon bilan koʻrishib, Badbaxt togʻining naryogʻida boʻlgan mojarolarni birma-bir bildirib, Xoldor mahram, Hasanxon boshliq barchalari koʻp hasrat-nadomatlar bilan Chambilga qaytib kelishdilar. Gʻirkoʻk jonivor hammadan oldin Chambilga kirib keldi. Xoldor mahram va Hasanxon Chambildan chiqib ketgandan keyin Goʻroʻgʻli sulton xilvat qilib, Badbaxt togʻining naryogʻida boʻlgan barcha voqealarni Misqol paridan bilib olgan edi. Shuytib, Goʻroʻgʻli sulton Xoldor mahram, Hasanxon va qirq yigitni oldiga toʻplab, barchasiga nasihat qilib, dildorlik berib, bir necha joydan timsol keltirib, qoʻlida soʻzi, ogʻzida soʻzi, yoshga toʻlib koʻzi, bir soʻz dedi:

Munkaymanglar, yigitlarim,
Oppoq oydin kunlar boʻlar.
Jon-u tanlar eson boʻlsa,
Avaz oʻgʻlim qaytib kelar.

Urush degan shunday boʻlar,
Goh oʻldirar, gohi oʻlar,
Goh oldirar, gohi olar,
Goh motamli kunlar boʻlar.

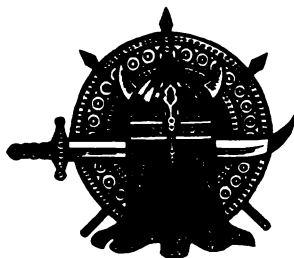
Shamol doim tigsib¹ turmas,
Buni birov koʻzman koʻrmas,
Bu gʻamlarga oʻyin payvast
Boʻlib toʻyli kunlar boʻlar.

Qochgan yovda xuruj boʻlmas,
Qocha berar turush boʻlmas,
Falokatsiz urush boʻlmas,
Oʻldirgan, oʻlganlar boʻlar.

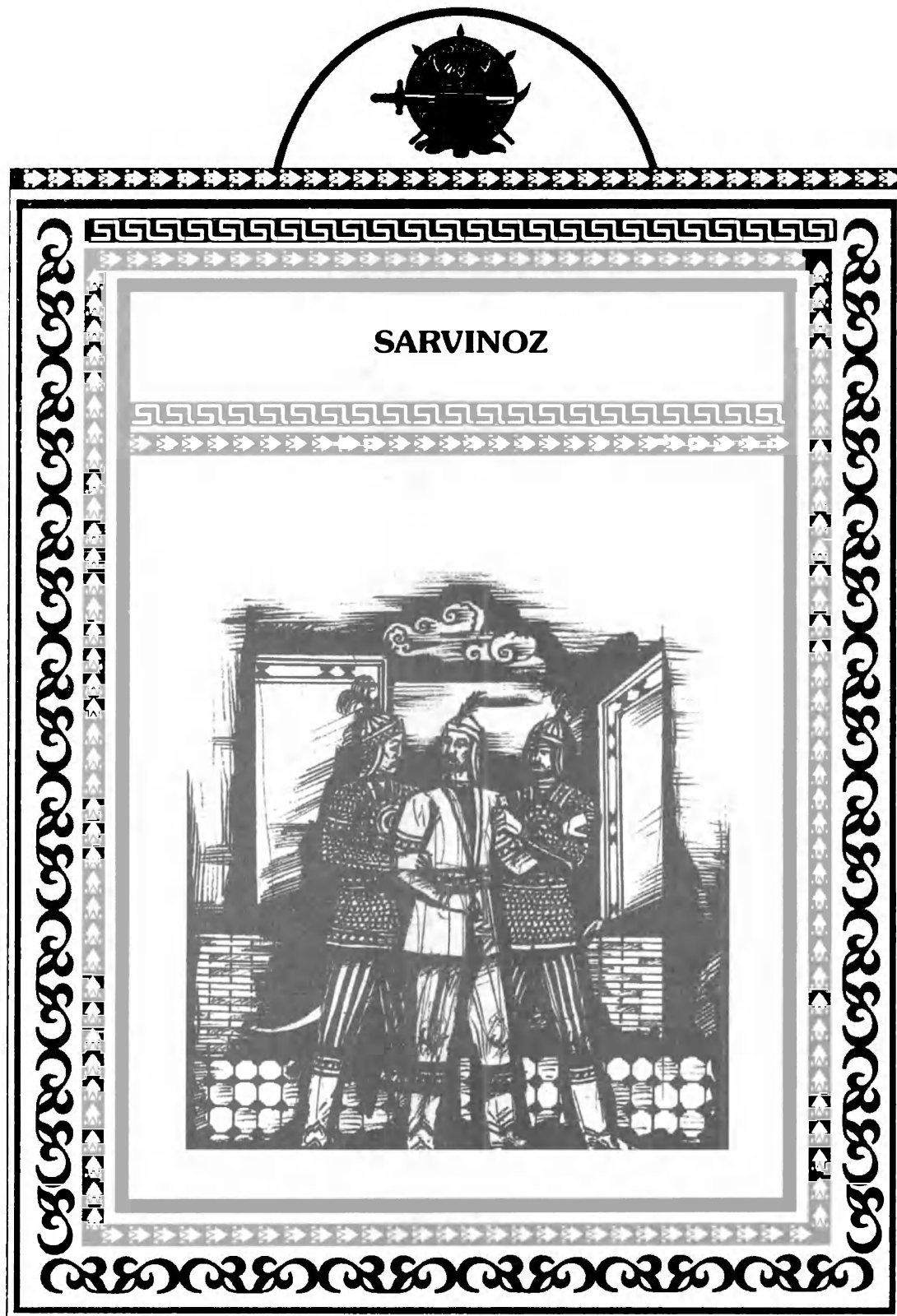
Qirq yigitlarim yor boʻlsa,
Hasanxon madadkor boʻlsa,
Bunda Goʻroʻgʻli bor boʻlsa,
Boz yorugʻlik kunlar boʻlar.

Yigitlarim, gʻamgin boʻlmang,
Shul orada oʻylab qolmang,
Mendan tagʻi yiroqlanmang,
Oʻgʻlim koʻrar kunlar boʻlar.

Goʻroʻgʻli sulton qirq yigitga dildorlik berib, barchasini vaqtincha uyga tarqatib yubordi. Toʻrt yarim ming qoʻshiniga ham javob berib, ot-u anjomlarning bilan oʻz biylarningning oldiga turinglar, deb tayinlab yubordi. Undan keyin Hasanxonni ham uyiga yuborib, oʻzi Misqol parining haramiga kirib: “Ey, dunyong oʻtar-ketar, hozir dam gʻanimat”, — deb Misqol pari bilan aysh-ishratga mashgʻul boʻlib, davolanib yota berdi.

¹ Bir tekis boʻlmas.

Go'ro'g'li sulton xafaligini ichiga yutib, Misqol parining haramiga kirib, Avazxonning qo'lga tushganini, hozir Xunxorning zindonda yotganini Misqol paridan bilib olibdi. Undan keyin Xoldor mahram do'stining oldiga chiqib: "Do'stim, sen vaqtincha Chambilga bek bo'lib, mayxonani ochib, ertadan boshlab, Hasanxon va qirq yigitning salomini olib tura ber. Men parilar bilan ishrat qilib yotgan bahona bilan hech kimga ko'rinmay, Chambildan chiqib ketib, Avazimni izlab topib kelmasam bo'lmaydi", — deb zor-zor yig'lab, Xoldor do'stiga qarab, bir so'z dedi:

Yuragimda armon ko'pdir, Xoldorjon,
Avazimni topib kelmasam bo'lmas.
Xunxor elin darak aylab topmasam,
Yo'lida jonimni bermasam bo'lmas.

Hushim yo'q o'zimda, boshim garangday,
Qovjirabman suvsiz qolgan zarangday,
Yo ha, oftobda qolgan nahangday,
Tibirlayman, suvni topmasam bo'lmas.

Avaz o'g'limdir, mening tanamga,
Hasanman ikkovi yo'ldosh yonimga,
Topilsa, yo huv, deb izlaganimga,
Chambilbelga olib kelmasam bo'lmas.

Avaz o'g'lim mening jonimga darmon,
Usiz sovuq ko'rgan bu davr-u davron

Yodin aylab o'rtanarman har zamon,
Dardimning davosin qilmasam bo'lmas.

Hech kishi bilmasdan chiqib ketayin,
Vaqti o'tmay Avazimga yetayin,
Qayerda bo'lsa ham olib qaytayin,
Qalandar bo'p olam kezmasam bo'lmas.

Qalandar bo'lganim hech kim bilmasin,
Tag'i izimizga dushman kelmasin,
Ahvolimni ko'rib ular kulmasin,
Mushkulning oldini olmasam bo'lmas.

Go'ro'g'li hushidan bo'lmish begona,
Avazning yo'lida dali-devona,
G'ayri yurtga ketay yakka-yagona,
Shuytib, maqsad yo'lin tutmasam bo'lmas.

Bu so'zni Xoldor mahram eshitib, juda ham g'amgin bo'lib: "Mayli, do'stim, sipohining dushmani ko'p, albatta, harholda yashirin ketishing ma'qul", — deb Go'ro'g'li sultonga qarab, bir so'z dedi:

Mayli, sen kelguncha o'zim Chambilda,
Muzaffar qaytishing kutib turayin,
Omon bo'l, eson bo'l g'ayri yurtlarda,
Bo'ri bo'lib qaytganingni ko'rayin.

Boraring bor bo'lsin, qaytaring yaxshi,
Shu bo'lsin bu yerda so'zimning naqshi,
Muzaffar qaytishing kutib turayin,
So'ngra to'ylar bo'lib, aytilsin baxshi.

Mard yigitning doim ishi ol bo'lsin,
Sanam qizlar qora zulfi tol bo'lsin,
Oq yuzga yarashgan qo'sha hol bo'lsin,
Bo'ri bo'lib qaytganingni ko'rayin.

Ishlaringga qizilboshlar lol bo'lsin,
Sanam qizlar jamalagi juft bo'lsin,
Dushmaning lol bo'lsin, ishing muft bo'lsin,
Muzaffar qaytishing kutib turayin.

Mard yigitning mol davlati ko'p bo'lsin.
Dushmaning yanchilib payhon xo'p bo'lsin,

Doim shudir Xoldor do'sting tilagi,
Olchi bo'lishingga baland bilaging.
Bo'ri bo'lib qaytganingni ko'rayin,
Duoda lozim emas shundan bo'lagi.

Go'ro'g'li sulton Xoldorxon mahram do'stining bu so'zidan ko'ngli to'lib: "Bo'lmasa, do'stim, Xo'jatog'ining orqasigacha mening bilan birga yur. Mening qalandar bo'lganimni bir ko'r", — deb

Xoldorxon mahramni ergashtirib, tablaxonaga borib, Go‘ro‘g‘li sulton G‘irko‘kni egarlab minib, Xoldor mahram ham bir suvori bo‘lib, Chambildan chiqib, Xo‘jatog‘ining orqasiga o‘tishdi. Go‘ro‘g‘li sulton oldinroq bir toshning panasiga so‘tani yerga bir urib, bir nor tuyaga aylantirib, G‘irko‘kni bir ko‘k xachirga aylantirib, o‘zi bir uzun soqol qalandar shakliga kirib turdi. Xoldor mahram Go‘ro‘g‘li sultonni bunday ajoyib holatda ko‘rib, juda ham hayron qoldi. “Qalandar bobo, endi uzoq safarga borar bo‘lsangiz, menga bir nasihat qilib keting”, — deb turdi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton Xoldor mahramga qarab, nasihat qilib, bir so‘z dedi:

Nasihatim shudir, avval har kishi
O‘z aybini o‘zi bilmoq kerakdir.
Luqmon sifat mirishkorlik bobida,
Har yomondan ibrat olmoq kerakdir.

Odamzod xayoli har yon uchganda,
Hech bir joyda gidirmasdan qochganda,
Yurib-yurib o‘z haddidan oshganda,
Qaytadan qaytarib olmoq kerakdir.

Bu dunyoda katta-kichik bariga,
Xohi yigit bo‘lsin, xohi qariga,

Muloyimlik yaxshi dillar bahriga,
Hammaga ochiq yuz bo‘lmoq kerakdir.

Hamma karvon navbat bilan o‘tadi,
Ketishlikni yo‘llarini tutadi.
Bizlarga ham bir kun vaqt yetadi,
Safarga tayyor bo‘p turmoq kerakdir.

Qalandar so‘zlar so‘zning sozini,
Chin ko‘ngilman do‘stga etib rozini,
Har sayyod uchursa ko‘lga g‘ozini,
Ko‘zlagan qushini olmoq kerakdir.

Go‘ro‘g‘li sultonning nasihat bilan aytgan bu so‘zini eshitib, Xoldor mahram zor-zor yig‘lab, olamni yetti aylangan Shoqalandar bobomizday bebosh-beboshlarni ham yod qilib qo‘ygaysan, deb shu so‘zlarni aytdi:

Olamni charx urib kezgan qalandar,
Bizday ro‘siyohlarni ham yod ayla,
O‘t laxhasin chaynab yutgan samandar,
Bizday ro‘siyohlarni ham yod ayla.

Kulohing boshingda, egningda janda,
Sabr etib turmagan ro‘zg‘or-vatanda,
Ko‘zingda yoshlaring, jarohat tanda,
Bizday ro‘siyohlarni ham yod ayla.

Kakliklar charx urar tog‘da qiyada,
Dunyoni kezasan huv deb piyoda,

Ko‘chalarda yurasan bo‘lib aftoda,
Anda bizday do‘stlarni ham yod ayla.

Bugun boshlab ko‘rdim asli holingni,
Yurgandirsan o‘zing bilib yo‘lingni,
O‘pib qolay ber tabarruk qo‘lingni,
Har yerda biz do‘stlarni ham yod ayla.

Bir qadamda bosasan Makkamen Chambil orasin,
Falak topmas darveshlarning qorasin,
Xoldor mahram aytar so‘zning sirasin,
Bizday ro‘siyohlarni ham yod ayla.

Ana shunda Go‘ro‘g‘li sulton: “Ey do‘stim, sen meni toza sulton Boyazidday avliyo qilib yubording-ku. Men bo‘lsam, zo‘rg‘a kun ko‘rib yurgan bir darbadar qalandar bo‘lsam”, — deb zor-zor yig‘lab, Xoldor mahram do‘stiga qarab, bir so‘z dedi:

Men bo‘lsam bir faqir-pastak qalandar,
Birovning yodini aylash yo‘l bo‘lsin,
Sening u aytganing sulton Boyazid,
Mendaylarga i‘joz boylash yo‘l bo‘lsin.

Tog‘dan toqqa bundan oshib o‘taman,
Xunhor shahrin yo‘llarini tutaman.
O‘lmasam, maqsadga axir yetaman.
Kashfu karomatlar senga yo‘l bo‘lsin.

Chambil borib, yigitlarga sulton bo‘l,
Dushmanning ko‘ziga misli arslon bo‘l,
Har holda, do‘stim, eson-omon bo‘l,
Tilakdoshman, menga qo‘llash yo‘l bo‘lsin.

Musofirlik ishi osha yomondir,
Birovning elida yuragi qondir,
Harholda, jon do‘stim, eson-omon bo‘l,
G‘ayri yurtidan qaytmoq balki gumondir,
Men yomonga karomatlar yo‘l bo‘lsin.

Shoqalandar shaydullo, deb yo'l tortar,
Avaz uchun har dam hasrati ortar,

Odamlar taqdiri tizimli qator,
Taqdirga to'siqlar tiylash yo'l bo'lsin.

Go'ro'g'li sulton Xoldor mahram do'sti bilan xo'shlashib, turkman cho'lini oralab ketdi. Xoldor mahram qaytib Chambilga kirsam, ba'zilar: "Sen bilan Chambildan birga chiqib ketgan qalandar kim edi?" — deb so'raydi. Xoldor mahram bunday o'ylasa, Go'ro'g'li sulton Chambildan chiqishdayoq ko'rgan odamlarning ko'ziga qalandar suratida bo'lib chiqib ketgan ekan. Xoldor mahram bu sirni ichida saqlab: "Go'ro'g'li sulton ichkaridan parilar bilan aysh-ishrat qilib yotib, vaqtincha podsholikni menga bergan", — deb Hasanxon va qirq yigitning salomini olib, mayxonani obod qilib yota berdi. Endi Go'ro'g'li sultondan eshitib.

Go'ro'g'li sulton bora-bora bir zaranglik yerga chiqib olib, shu yerda picha dam olib, undan keyin yo'l yurmakchi bo'lib, shu yerda bir bedanani ko'rib qolib, bu ham bir ermak, deb choponini qanot qilib, g'o't-g'o't, deb uzoqdan bedanani o'rab, aylana berdi. Bedana bu kalxat meni ilib olsa kerak, deb qo'rqib, ko'zi baqrayib, qaray-qaray aylanib qoldi. Go'ro'g'li sulton o'z aylanishini kam-kam toraytirib, bedanaga yaqin qolib, shirp etkizib, qo'li bilan bedanani ilib olib ushlab ko'rsa, bedananing kichkinagina xo'rozi ekan. Tumshug'idan puflab, ko'ylagining ichiga solib qo'yib, bora-bora Baddabxtning bir chekkasidan oshib, so'tani yerga urib, o'zini bir tuyachi suratiga kirgizib, yomon-yuman narsalarni tuyasiga ortib, xachiriga minib, qizilbosh yurtiga kirib, bir sayilning ustidan chiqdi. Qarasa, sayil qizigan. Bir yoqda kurash, bir yoqda ko'pkari, bir yoqda savdo-sotiq, bir yoqda qimorbozlik, bir yoqda garovbozlik. Go'ro'g'li sulton garovbozlik bo'layotgan joyga borsa, birovlar xo'roz, birovlar kaptar, birovlar bedana urishtirib yotgan ekan. Bir katta oq bedana hamma bedanabozlarning bedanasini yengib, bedanavoz garovga yutgan uch yuz tanga pulimni tikdim, kim bedanasiga ishongan bo'lsa, kelib, bedanamga qo'ysin, qudag'ay kimga qo'y so'ysa, so'ysin, deb qichqira berdi. Go'ro'g'li sulton ul bedanavozning qichqirig'ini eshitib, qo'ynidan kichkina qizil bedanasini chiqarib, haligi katta oq bedanasi bor bedanavozning to'g'risida o'tirib, bedanasini g'o't-g'o'tlab erkalatib, bir so'z dedi:

Sirti sur qizil bedanam,
Aylanay yozil bedanam,
G'ayrati mo'l bedanam,
G'o't-g'o't, g'o't.

Qanoti chibor bedanam,
Oldinga tepar bedanam,
O'zi pul topar bedanam,
G'o't-g'o't, g'o't.

Juni hurpak bedanam,
Oyog'i ilgak bedanam,
Misli changak bedanam,
G'o't-g'o't, g'o't.

O'zi hurpayar bedanam,
Shishib g'o'ppayar bedanam,
Pulim ko'payar bedanam,
G'o't-g'o't, g'o't.

Bo'yini gajak, bedanam,
O'zi bir bo'lak bedanam,
Qilmaydi halak bedanam,
Girdikapalak bedanam,
G'o't-g'o't, g'o't.

Dumi kaltacha bedanam,
Juda bir parcha bedanam,
O'zi xo'rozcha bedanam,
G'o't-g'o't, g'o't.

Ko'zi yiltirar bedanam,
Tutib o'ltirar bedanam,
Qo'ynim to'ldirar bedanam,
G'o't-g'o't, g'o't.

Tumshug'i sharg'ay, bedanam,
Juda ko'rkka boy, bedanam,
Tinglagin hay-hay bedanam,
G'o't-g'o't, g'o't.

Yurishi yo'rg'a, bedanam,
O'zimman birga, bedanam,
Tushmaydi to'rga, bedanam,
G'o't-g'o't, g'o't.

Bir qism par bedanam,
Saharlar bedor bedanam,
Moda emas, nar bedanam,
G'o't-g'o't, g'o't.

Bu soʻzni oq bedanali bedanavoz eshitib, Goʻroʻgʻliga qarab: “Hay, nashavand, bedanangni juda maqtay berding. Mabodo urishtirmoqchi boʻlib kelganmisan”, — dedi. Shunda Goʻroʻgʻli sulton oq bedanali bedanavozga qarab: “Ha, joʻra, bedanavozning ori bormi. Urishtirsak, urishtira beramiz-da. Nima, bedanamni oʻzingning bedanangdan kam koʻrasanmi”, — deb oq bedanali bedanavozga achchiq urdi. Bedanavoz achchiqlanib oʻrnidan turib: “Mana uch yuz tangamni tikkanman. Agar bedanang yengsa, olasan. Boʻlmasa, oʻzing uch yuz tanga toʻlaysan. Shunga tobing boʻlsa, bedanangni olib chiq maydonga, oʻzbek”, — dedi. Goʻroʻgʻli sulton bedanasini maydonga chiqarib qoʻydi. Bedanavoz ham bedanasini maydonga chiqarib, bedanalarini yuzma-yuz qilib qoʻyib yubordi. Tomoshaga odamlar yigʻilib, odamlarning ichidan amin chiqib kelib, bedanalarining urushini kuzatib turdi. Goʻroʻgʻli sultonning bedanasini koʻzga ilmay, oq bedana juda hurpayib, oʻdagʻaylab, qizil bedanani choʻqib, tit-pitini chiqarib tashlamoqchi boʻla berdi. Shunda Goʻroʻgʻli sultonning qizil bedanasi ham oʻziga yarasha hurpayibgina chaqqonlik bilan shirp etkizib, oq bedananing kekirdagidan tishlab, shunday yopishib qoldiki, hech qoʻying. Oq bedananing avvalgi kattalik hurpayishlari qayoqda deysiz, chip-chip terga botib, toza oʻladigan boʻlib qoldi. Tomoshabinlarning koʻzlari olayib, oʻzbekning bedanasini urib oʻldirishmoqchi boʻla berdilar. Shunda amin odamlarni toʻxtatib, Goʻroʻgʻli sultonga bedanasini ushlashga buyurdi. Goʻroʻgʻli sulton bedanasini tortib, zoʻrgʻa oq bedanadan ayirib oldi. Oq bedana qutilib, jon holatda qochib, maydondan chiqib ketdi. Bedanavozning uch yuz tangasini amin Goʻroʻgʻli sultonga berdi.

Goʻroʻgʻli sulton uch yuz tangaga sayildan bir jihozli tuya olib, ikki tuyani yetaklab, tualarga biroz yuk tortib, tuyachi boʻlib keta berdi. Yoʻlda: “Menga bir tuya yutib berganing uchun rahmat”, deb bedanani uchirib yubordi. Bedana tilga kirib: “Ha, sening ham meni qoʻyib yuborganing uchun rahmat”, — deb havo-ga parvoz qilib uchib ketdi. Shunday qilib, Marv shahriga kirib borib, karvonsaroyga tushdi. Saroyda oʻzbek, tojik, arman savdogarlari koʻp edi. Har tomonlardan kelgan bir necha jaloyir, lochin, barlos, oʻzbeklar, Goʻroʻgʻli sultonni qabatlariga chaqirib, hay oʻzbek, qayerliksan, deyberdi. Goʻroʻgʻli sulton: “Asli toshkentlikman. Balx shahriga kelib sindim. Shu ikki tuyam bilan dovdirab, bu shaharga keldim”, — deb oʻzbek savdogarlariga qarab, bu soʻzni aytdi:

Savdogarlar oshar beldan,
Shahar borar toʻta yoʻldan,
Aslim oʻzbek avlodidan,
Bunda keldim osha eldan.

Bunda keldim Jayhun osha,
Qilib ellarni tomosha,
Qoʻlimda norimdir qoʻsha,
Bu yon keldim osha eldan.

Joyim Samarqanddan nari,
Har suv ketar koʻnglim bahri,
Oʻsgan joyim Toshkent shahri,
Bunda keldim osha eldan.

Kezarman shaharma-shahar,
Oʻzim bir katta savdogar,

Balxga keldim tushib guzar,
Bu yon keldim osha eldan.

Menmanligim haddan oshdi,
Savdom ham kasodga tushdi,
Xudoyim soldi bul ishdi,
Shuytib, keldim osha eldan.

Oʻng ishlarim chapga oldi,
Qoʻlimda juft norim qoldi,
Marvning tuzi nasib qildi,
Shuytib keldim osha eldan.

Oʻzim oʻzbek aʻlosidan,
Tub urugʻim barlosidan,
Shum nafsimning savdosidan,
Bu yon keldim oʻsha eldan.

Savdogar oʻzbeklar bu soʻzni eshitib: “Hoy barlos tuyachi, “Tuman oʻzbek tubi bir”, deganday, sen bizga toza ogʻayni chiqib qolding. Barlos nima, jaloyir nima, lochin nima — bari bir. Faqat farq biz xurosonlik, sen turkistonlik. Xudo xohlasa, yana qayoqqa bormoqchisan”, — deb Goʻroʻgʻli sultondan soʻray berdi. Goʻroʻgʻli sulton: “Endi shundan shunga kelgandan keyin Xunxorning shahrini ham bir koʻrib ketsam, deyman”, — dedi. Shunda oʻzbek savdogarlari Goʻroʻgʻli sultonga: “Mayli, bojiga chidasang, Xunxor shahrini ham borib koʻr. Bilsang, bu yoqlarda Xunxor shohning hukmi bilan musulmon savdogarlaridan juda koʻp boj olinadi. Shuytib, bizlar shu Marv shahrida savdomizni tezroq bitirib, Goʻroʻgʻli sul-

tonga qarashli Xuroson shaharlariga chiqib ketamiz”, — deyishdilar. Go‘ro‘g‘li sulton: “Men bo‘lsam, adisar savdosi singan odamman. Ketsa, tuyalarim ketar. Tavakkal-da, yo ostidan chiqarman, yo ustiga tusharman. Nima bo‘lsa ham Xunxorning shahrini ko‘rib ketaman”, — dedi.

Shuytib, Go‘ro‘g‘li sulton o‘zbek savdogarlari bilan saroyda yotib, Marv shahrining odati bo‘yicha musulmon bo‘lganligi uchun odam boshiga besh tangadan va mol boshiga besh tangadan saroybonga haq to‘lab, Marvning bozoriga azondan chiqdilar. Yo‘lda qirqtacha tuyani yetaklab, bir qandahorlik tojik tuyachi Go‘ro‘g‘li sultonning oldidan chiqib qolib, o‘zidan o‘zi g‘o‘dirlab, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab, bir so‘z dedi:

Sahro-cho‘lda qo‘yman o‘sgan go‘passak,
Kallangda farosat bormi, ey, o‘zbek.
Ne haddingman duch bo‘lasan, ey, sadrak,
Nom ko‘targan nor tuyamning oldiga.

Oldimdan o‘tolmas har qanday begi,
Agar mening uchun bo‘lmasa kegi,
Yondasha bilmagay Qashqarning lugi,
Nom ko‘targan nor tuyamning oldiga.

Tubimdan o‘tishga haddi yetmaydi,
Yotganda ham hargiz omon ketmaydi,

Barcha tuyasini yaqinlashtirmaydi,
Nom ko‘targan nor tuyamning oldiga.

Sen kimdirsan bir sahroyi beadab,
Qaytmasang, qaytarib qo‘yarman haydab,
Shumshuk norlaringni kelasan qadab,
Nom ko‘targan nor tuyamning oldiga.

Aslim mening qandahorlik bozircon,
Bu oq nor tuyani meni mindirib yurgan,
Nechuk yondashasan, ayo jin urgan,
Nom ko‘targan nor tuyamning oldiga.

Qandahorlik bozirgondan bu so‘zni eshitib, Go‘ro‘g‘li sulton: “Ho‘y, tojik, o‘zingni muncha ko‘tarib gapirmasang. O‘zini ho‘rpayib ko‘rsatish tojikning odati-da. Bu akang o‘zbek ham har yerdan haqini ayirib yeb yuribdi. Juda tuyangni maqtasang kelag‘oy, mening shu qora tuyam bilan tuyangni urushtiramiz”, — dedi. Shunda qandahorlik bozircon: “Hoy-hoy, o‘zbek, nima deyapsan, akun. Bu oq nor sening sahroda yakbosh bo‘lib, urushadigan tuyalaringdan emas. Tag‘i tuyangdan ayrilib qolma”, — dedi. Go‘ro‘g‘li sulton shunda bozirgonga qarab, bir necha joydan timsol keltirib, bir so‘z dedi:

Dunyoda nimalar choqlab o‘zingni,
O‘zbekka so‘zlaysan qisib ko‘zingni,
Tulki, qorsoq bossin sening izingni,
Maqtanmay tuyangni qo‘ygin tuyama.”

Sinamay birovga hargiz lof urma,
Gaping ko‘tarmaganlarga gap urma,
Bu o‘zbekni sen o‘zingdan kam ko‘rma,
Maqtanmay tuyangni qo‘ygin tuyama.

Osmonga zalqayib tumshuq turasan,
To o‘lguncha takabbur bo‘p yurasan,

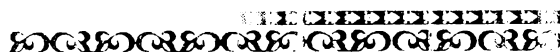
Bizdaylarni bilmam nima ko‘rasan,
Maqtanmay tuyangni qo‘ygin tuyama.

Na dersan og‘zingdan ko‘piging sochib,
Menday o‘zbeklarga bunda so‘z ochib,
Ishonsang noringga qo‘yib yubor yechib,
Maqtanmay tuyangni qo‘ygin tuyama.

Hech nimadan qaytmas o‘zbek barlosi,
Bir nima deb yuborsam ko‘ngling qolasi,
Buncha bo‘lmaydi-da odam da‘vosi,
Maqtanmay tuyangni qo‘ygin tuyama.

Bu so‘zni qandahorlik tojik eshitib, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab: “Voh-voh, hali shunday de. Mening ham urushqoq tuyam bor. Shu oq noringga talabgor-da. Shoshma, o‘zbek, bo‘lmasa tuyangni qaytar, maydonga chiqib olaylik. Lekin garoviga qirq tuyani tikaman. Agar tuyang yengilsa, qirq tuyani topib bera olmasang, o‘zingni ushlayman. O‘zbek og‘aynilaring bo‘lsa, seni sotib olib ketar”, — deb Go‘ro‘g‘li sultonni orqaga qaytarib, oldinga qarab kela berdi. Allaqachon: “Toshkentlik bir barlos o‘zbek bir qora norini qandahorlik bozirconning nom ko‘targan qora nori bilan urushtirmoqqa talab qilgan emish”, — deb shaharda ovoza tarqalib, Go‘ro‘g‘li sulton bilan bozircon maydonlikka chiqar-chiqmasdan qurt-qumursqaday tomoshaga odam to‘planib qoldi.

Gapning nimada borayotganini anglab, maydonlikning amini darrov qizilbosh qozisiga xatda qaror

yozdirib, xatga Go‘ro‘g‘li sulton bilan bozirconning qo‘lini qo‘ydirib oldi. Undan keyin Qandahor, Balx tomonliklar: “Voysilqoraning yo‘liga”, — deb bozordan beshta-o‘nta non sotib olib keltirib, qandahorlik bozirgonga bera berdi. Qandahorlik bozircon nonlarini shardoza tizib, oq norining ustiga bo‘ynidan, o‘rkachidan qilib taqa berdi. Buni ko‘rib Haridan, Urganchdan kelgan o‘zbeklar ham: “Voysilqoraning yo‘liga”, — deb bozordan beshta-o‘nta non sotib olib kelib, Go‘ro‘g‘li sultonga bera berdi. Go‘ro‘g‘li sulton ham nonlarni shardoza ildirib, qora norining bo‘ynidan, o‘rkachidan ildirib taqa berdi. Undan keyin ikki tuyani bir-biriga to‘g‘ri qilib, qo‘yib yuborishdilar. Tuyalar bir-biriga yuzma-yuz bo‘lib, birdan cho‘kkalab qoldilar. Bir-biriga shunday zich tiqilishib, bir-biriga shunday o‘rkach tirashib bo‘yinma-bo‘yin shu cho‘kkalaganlaricha g‘ajirdiki, hech qo‘ying. Shunda aka o‘zbeklar: “Bu musofir yurtida, Voysilqora o‘zing shafolat qil”, — deb dodlab yig‘lay berdilar. Oradan yarim soatcha vaqt o‘tib, bir pilla qora nor chip-chip suv terga botib keta berdi. Oq nor bo‘lsa, qora tusga aylanib ketdi. Bir pilla Go‘ro‘g‘li sultonning nori qandahorlik bozirconning oq norini ag‘darib bosib g‘ajiy berdi-yov. Odamlar zo‘rg‘a oq normi qora nordan ayirdilar. Oq nor o‘rnidan turib, shamolday bo‘lib, maydondan chiqib, qochib ketdi. O‘zbeklar butun ovoz ko‘tarib, eygik, ey-ey, deyishib qichqira berdilar. Amin darrov o‘rtaga tushib, garovini chiday olganga chiqargan, deb qandahorlik bozirconning qirq tuyasini Go‘ro‘g‘li sultonga olib berdi. Go‘ro‘g‘li sulton qirq ikki tuyani tirkab, Xunxor shahariga qarab jo‘nab ketdi. Bozircon o‘n bir biluj o‘g‘riga gap berib, bir belda o‘g‘rilar Go‘ro‘g‘li sultonning oldini to‘sa berdilar. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton o‘g‘rilarga qarab, bir so‘z dedi:

Xom xayolga mingan kazzob o‘g‘rilar,
Kelinglar, kelinglar, bunda kelinglar,
Tan beringlar, menga tobe bo‘liniglar,
Kelinglar, kelinglar, bunda kelinglar.

Odamsod o‘g‘irlovchi odam o‘g‘riman,
Har qayda to‘g‘rilar bo‘lsa, to‘g‘riman,
Sizday changi egrilarga egriman,
Kelinglar, kelinglar, bunda kelinglar.

Mendayin birovga xizmat qilinglar,
Bu yomon odatdan endi qolinglar,

Qayga borsam, siz ham birga bo‘linglar,
Kelinglar, kelinglar, bunda kelinglar.

Birga-birga shahri Xunxor borayik
Ko‘cha bog‘i peshtoqlari ko‘rayik,
Do‘st bo‘linglar, do‘st bo‘lishib yurayik,
Kelinglar, kelinglar, bunda kelinglar.

Kelmasanglar, bo‘lasizlar pushaymon,
O‘n biringni o‘zim qilarman yakson,
Yo kerak emasmi sizga shirin jon,
Kelinglar, kelinglar, bunda kelinglar.

O‘g‘rilar Go‘ro‘g‘li sultonning bu so‘zini eshitib, bu o‘zbek tuyachi qo‘rqqanidan jovrayapti, deyishib, qo‘llarida shashbar, Go‘ro‘g‘li sultonni urib yiqitmoqqa kela berdilar. Go‘ro‘g‘li sulton o‘g‘rilarning qo‘lini qayirib, shashbarini sindirib tashlab, barini birin-ketin ust-ustiga yiqitib, bog‘lab tashladi. Ovg‘anning nar yog‘ilik bu ko‘chmanchi biluj o‘g‘rilar Go‘ro‘g‘li sultonning zo‘rligiga qoyil bo‘lib, o‘z tillarida “rav-rav”, deb chug‘urlashib, Go‘ro‘g‘li sultonga qo‘llarini ko‘kraklariga qilib, taslim bo‘lganliklarini bildiradi berdilar. Go‘ro‘g‘li sulton ham biluj o‘g‘rilarning qo‘llarini yechib yubordi. Undan keyin o‘n bir biluj Go‘ro‘g‘li sultonga shunday qattiq sadoqatli xizmatkor bo‘ldilarki, hech qo‘ying.

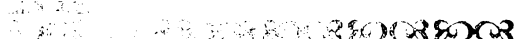
Shuytib, Go‘ro‘g‘li sulton o‘n bir biluj xizmatida juda katta xo‘ja bozircon bo‘libdi. Bir necha kundan keyin Xunxor shahriga doxil bo‘lib, bir saroyga tushib, qirq bir nori va xachir suratidagi G‘irko‘kni o‘n bir bilujga topshirib, o‘zi qora norini yana so‘ta qilib, qalandar suratiga kirib, shaharni oralab ketdi. Shaharni kezib yurib, Xunxor shohining qizi Sarvinozning bog‘ining ustidan chiqib qoldi. Jo‘rttaga gadoy bo‘lib, boqqa kirib, ichkariga qarab, bir so‘z dedi:

Qalandarman, eldan elga kezaman,
Bu chorbog‘da mardixudo bormikan,
Darvishlar holidan xabar olgali,
Shunda bir xudojo‘y oshna bormikan?

Bir kishi topilsa, choy ichib o‘tsam,
Undan keyin o‘z borar yo‘lim tutsam,

Hu desam Hazrati Mashhadga ketsam,
Bizga bu dargohdan pano bormikan?

Men o‘zim bir haqqa shaydo devona,
Jazabali — aql-u hushdan begona,
Sevganim ham asli yakka-yagona,
Ishq yo‘lida menday ado bormikan?

Haqning uyi chiqar oldimga peshvoz,
Xudoman har oqshom aytishaman roz,
Kerak emas, nomahramman benamoz,
O‘zim kabi ahli taqvo bormikan?

Shoqalandar derlar kezarman yo‘lda,
Belimda tasbehim, kachkulim qo‘lda,
Har doim tangrimning sanosi tilda,
Otoqlangan hayri xudo bormikan.

Shuytib, Go‘ro‘g‘li sulton jo‘rttagadan haq do‘st tortib, gadoyga o‘xshab turdi. Sarvinoz har kuni bir kanizagini eshigiga navbatchi qilib qo‘yar edi. Bugun bir shirvonli turki kanizakning navbati bo‘lib, kanizak Go‘ro‘g‘li sultonini tilini o‘z tiliga o‘xshatib, eshikdan chiqib, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab: “Ey qar-dosh qalandar, soz ham chala bilasanmi?” — deb so‘radi. Go‘ro‘g‘li sulton: “Soz senday go‘zal qizdan aylansin”, — deb to‘rvasidan do‘mbirasini chiqarib chertib, qo‘lida sozi, og‘zida so‘zi, kanizakka qarab, bir so‘z dedi:

Go‘zallar ishqidan bo‘ldim qalandar,
Shuytib, tushdi boshim cheksiz savdoga,
Hijron jafosidan bo‘ldim devona,
El kezaman holim ma‘lum xudoga.

Aqlimdan ayrilib, bo‘ldim devona,
Elimdan ayrilib bo‘ldim begona,
Shamim uzra bo‘lolmadim parvona,
Kim chidaydi bunday dardu baloga.

Bir go‘zal yor soldi bag‘rimga o‘tni,
Shuytib tark ayladim tug‘ilgan yurtni,

Hech kimga solmasin mendagi dardni,
Bu dard uchun qayga boray davoga.

Bir go‘zal qadadi bag‘rimga xanjar,
Boshimdan oyog‘im o‘rtandi yaksar,
Shuytib, ey, kanizak, bo‘ldim qalandar,
Yig‘lamay sendayin nozik adoga.

Shoqalandar deydi mening otimni,
Bir yor deb tark etdim asli yurtimni,
Hech kim bilmas siynamdagi o‘timni,
Faqat sirim ma‘lum yolg‘iz xudoga.

Bu so‘zni Go‘ro‘g‘li sultondan kanizak eshitib, zor-zor yig‘lab: “Aka, men ham bir g‘aribman. Mening ham senday bir oshig‘im bor edi. U Shirvonda qolib ketdi. Mayli, taqdir qismatim shu ekan, ko‘naman-da, ko‘nmay choram bormi. Aka, siz to‘xtab tursangiz, men malikaga xabar bersam. Malikam soz-u suhbatni juda yaxshi ko‘radi”, — dedi. Go‘ro‘g‘li sulton kanizakka qarab: “Bo‘lmasa, tezroq malikangni aytib kel. Men yo‘ldan qolmayin”, — dedi. Kanizak yugurib borib: “Malikam, bog‘ingga bir baxshi qalandar kelib-di”, — deb zor-zor yig‘lab, Sarvinozga shu so‘zni aytdi:

Malikam, bog‘ingga birov kelibdi,
Ustakor baxshidir, o‘xshar tilimga,
Ani ko‘rib, aqlu hushim boy berdim,
Ko‘nglim parvoz etdi o‘sgan elimga.

Muhabbat jomidan sharob ichayin,
Ul baxshini bergan o‘zim quchayin,
Shirvonimning havasidan kechayin.
Hadiya qilib ani topshir qo‘limga.

O‘zi monand ekan mendayin gulga,
Ovozi o‘xshaydi xuddi bulbulga,
So‘zlasa so‘zlari o‘xshar biz elga,
Mayli bor qo‘llarin solsa belimga.

Kanizingman, kecha-kunduz xizmatda,
Ilohim, bo‘lgaysan doim ishratda,
Yana ham cho‘ringman, bo‘yim albatta,
Rahm ayla, rahm ayla, xonim, holimga.

Kiprigim sipirsin etak-boshingni,
Shu bugun yitirdim aqlu hushimni,
Opajon, o‘ng‘argin mening ishimni,
O‘zing mungdosh bo‘lib dardu dilimga.

Boshida kulohi, egnida janda,
So‘zlasa, chamanlar qiladi xanda,
Ishqi singib joy bo‘lgandir bu tanda,
O‘xshatdim tusini bir bulbulimga.

Bu so‘zni Sarvinozxon kanizakdan eshitib, qiqirlab kulib yubordi. “Ha, shirvonlikmikan, qani, chekangdan aqlingni uchirgan qalandar baxshini ko‘rayin bo‘lmasa”, — deb o‘rnidan turib, kanizakka ergashib bog‘iga chiqdi. Sarvinoz yigirmaga kirgan, har xil hevadani, shevadani, jodugarlik, afsungarlik, makkorlik hiylasi, har balo-yu battardan xabardor, ustakor, hunarmand qiz edi. Go‘ro‘g‘li sultonga ko‘zi

tushgandan ichi shuvillab, gapning tag-tomiriga tushunib, bu qalandar surat odam Go‘ro‘g‘li sulton, deb kanizakni xilvatga tortib, qulog‘iga shivirlab: “Xotirjam bo‘l, bu murodingga o‘zim yetkazaman”, — dedi. Undan keyin Go‘ro‘g‘li sultonga salom berib, o‘zining ichkariga xos bog‘iga olib kirib, Go‘ro‘g‘li sultonni maxsus joyga o‘tirtib, o‘zi Go‘ro‘g‘li sultonning to‘g‘risida o‘tirib, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab, marg‘ulini tarab, zulfini burab, qo‘lida sozi, og‘zida so‘zi Sarvinozxon bir so‘z dedi:

Quloq sol, qalandar, turli na‘maga,
Sanamlar chidaydi dard-u baloga,
Soya-salqin istab boli himoga,
Xush kelibsan, ana gulshan, Go‘ro‘g‘li.

Zar qanot uylarga zarbof yopilar,
Kumush bo‘sag‘aga oltin chopilar,
Mening ko‘nglim topsang, Avaz topilar,
Xush kelibsan, ana gulshan, Go‘ro‘g‘li.

Quloq sol, qalandar, aytgan so‘zimga,
Malikaman — kim boqa olar yuzimga,
Adisari tushib mening izimga,
Xush kelibsan, ana gulshan, Go‘ro‘g‘li.

Fahm aylab tanidim bunda o‘zingni,
Tulkilar bosmasin bosgan izingni,
Ko‘nglim topsang, topasan Avaz qo‘zingni,
Xush kelibsan, ana gulshan, Go‘ro‘g‘li.

Quloq sol, qalandar, turli suxanga,
Cho‘p botadi, tegsa gulda badanga.
Bulbul, mayna sayrab yotgan chamanga,
Xush kelibsan, ana gulshan, Go‘ro‘g‘li.

Bemalol bog‘imda sayr etib yursang,
Meni nikoh aylab Avazga bersang,
Shundayin Sarvinoz holini so‘rsang,
Xush kelibsan, ana gulshan, Go‘ro‘g‘li.

Asli Avazxon keltirilgandan keyin qizilbosh diniga dalolat qilinib, Avazxon qabul qilmay, zindonga solingan edi. Ilgarigi Xunxor o‘lib, boshqa bir Xunxor shoh bo‘lgan edi. Avazxon turkmancha gapirib, tili-ga hech kim tushunmay, so‘roq qilganida, Sarvinozning enasi shirvonlik bo‘lganligi uchun Sarvinozni tilmoch qilib, har kuni Avaz bilan bir marta gaplashtirar edi. Sarvinoz otasining zamonida, Avazxon o‘n uch yashar vaqtida o‘n to‘rt yashar qiz bo‘lib, har zamonda Avazxonni bazm-u suhbatiga chaqirib turar edi. Har xil xatardan xabardor Avazni tanib, xushtor bo‘lib qolgan edi. Shuytib, Go‘ro‘g‘li sultonni farosat bilan tanib, ko‘nglimni topsang, Avazing topiladi, degan edi. Go‘ro‘g‘li sulton ham pirdon, ko‘p ishni boshidan o‘tkazgan, quv zang‘ar emasmi, darrov Sarvinozning ko‘nglidagini bilib, qo‘liga sozini olib, Sarvinozxonga qarab, bir so‘z dedi:

Ey, jamoli oftobga teng, Sarvinoz,
Qancha ta‘rif etsam seni, shuncha oz,
Ko‘nglimni ko‘tarib, aylay sarafroz,
Topib bersang, menga Avaz bolamni.

Ko‘rmadim o‘zingday qoshi qalamni,
Topib bersang, menga Avaz bolamni.

Yomg‘ir yuvsin ko‘zdan oqqan jalamni,
Olib tashlay ko‘nglimdagi alamni,
Kim eshtar bunda qilgan nolamni,
Topib bersang, menga Avaz bolamni.

G‘amxo‘ri bo‘ldingmi ko‘zi yoshlini,
Xunxorning eliga toza g‘ashlini,
Ko‘rmadim sendayin pilik qoshlini,
Topib bersang, menga Avaz bolamni.

O‘zim ota bo‘lib boshing silayin,
Chambilda qizlarga sardor qilayin,
Har bovtlar bilan ko‘ngling olayin,
Topib bersang, menga Avaz bolamni.

Yo‘llaringga holi-gilam to‘shayin,
Xo‘jatog‘dan shuytib Chambil oshayin,
Avazxonni men o‘zingga qo‘shayin,
Topib bersang, menga erka bolamni.

Chiqa solib menga berding salomni,
Qisqa qilay senga xullas kalomni,

Go‘ro‘g‘li der aytmagan so‘z qoldima,
Avazni hozir qil, ko‘ray oldima,
Yoki Xunxor uni zindon qildima,
Topib bersang, menga Avaz bolamni.

Bu so‘zni Go‘ro‘g‘li sultondan Sarvinoz eshitib, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab, bir so‘z dedi:

Avaz o'g'ling bandi zindonda,
Ming tuman qayg'uman hasrat, armonda,
Bo'lsa ko'rsatar edim bu gulistonda,
Hoziroq chiqarib turib o'zingga.

Avaz o'g'ling yotar qo'li band bo'lib,
Yuragi ming tuman hasratga to'lib,
O'ynay bilmadim u bilan kulib,
Yetolmay yig'layman Avaz qo'zingga.

Bu yerda turkmanning tiliga tushmay,¹
Meni tilmoch qilar nochor bilishmay,
Hasratga qo'yarlar ovloqda qo'shmay,
Mendayin oshiqni u yolg'izingga.

Bu so'zni Sarvinozdan eshitib, Go'ro'g'li sulton: "Mayli, bo'lmasam, men shu xos bog'ingda turaman. Sen ishingni puxta qilib, borib o'z hiylangni ishlatib, Avaxonni shu yerga olib kel. Keyin sen ham, men ham har na maqsadimizga yetib, bamaslahat bir hiyla qilib, Chambilga qarab chiqib ketamiz", — dedi. Sarvinoz: "O'zi ham har kungiday Avaxonning oldiga borib tilmochlik qiladigan vaqtim bo'lib qoldi. Sen xotirjam bo'lib taom yeb, choy ichib o'tira ber. Men borib, bir g'ayrat qilib, yetmish ikki xil hiylani ishlatib, bir ko'ray. Ilojini topsam, Avaxonni olib kelay", — deb Go'ro'g'li sultonning oldiga bir toboq qush kabobi bilan bir choynak choy qo'yib, chiqib shirvonlik kanizakka: "Qalandar baxshi xos bog'imda uxlab tursin. U yoqqa hech kim kirmasin. Sening murod-maqsading ham yaqinda hal bo'ladi", — deb ko'chaga chiqib ketdi. Go'ro'g'li sulton ko'nglida: "Ukkag'ar, bu Xunxor malikasi menga firib bergan bo'lsa. Borib, Xunxorga meni bildirib, ko'p lashkar olib kelsa, bu yerda G'irko'k bo'lmasa. Hay, mayli, har qalay, so'ta o'zimda. Undan keyin bu taomda doruyi behush bo'lsa. O'zimni bilmay, qo'lga tushib qolsam, nima bo'ladi. Nima bo'lsa ham, men bu yerga mehmonman. Mardning boshiga ish tushadi, nomardning boshiga nima tushadi?! Tavakkal-da", — deb kabobni yeb, choyni ichib, yozilib o'tira berdi.

Sarvinoz Xunxorning xizmatiga borsa, Avaxonni keltirib o'tirgan ekan. Xunxor shohning Pirovun ko'sa degan bosh vaziri bor edi. Ko'p shum, ikki betining go'shi qochgan, manglayidan tarlon ochgan, xudodan yetmish ikki marta qaytgan, doim bachchabozlik, juvonbozlik bilan kuni o'tgan daqqiyunusdan qolib ketgan daqqi, shum bo'lsa ham, o'zi ko'p g'iybatchi, laqqi soqchiday yopishqoq, shilimday shilimshiq, beor, tulupday topsa, qorni og'rimas, ichini axtarib ko'rsa, bir qatra qoni yo'q, odamlarning ichida ulamoning, eshonning kattasidan gapirib, o'zini bilimdon so'fi tutgan, ovloqda bo'lsa, tuyani jihozi bilan chaynamay yutgan, nafs degan joyda iymonini sotgan, bachchag'ar ko'sa edi. Iyagida bir donagina qili bo'lib, u qiliga dur-u marjonlar, la'l-u yoqutlarni tizib qo'ygan edi. Ana shu Pirovun ko'sa Xunxor shohga qarab, bir so'z dedi:

Har bir ish vaqtida yaxshi, sultonim,
Avaz masalasi hayal bo'lmasin,
Tag'i orqasidan izlab Go'ro'g'li,
Suratin o'zgartib bunda kelmasin.

Dushmanlar hech zamon o'rin qopmasin,
Hayallama tag'i bog'i qo'pmasin,
Kelganda ham hargiz izlab topmasin,
Shuytib turkmanliklar shimtiq bo'lmasin.

Avazni bir chohga eltib tashlagin,
Jo'rttaga motam qip ko'zing yoshlagin,

Shohdan qiladirman boz bir iltimos,
Deyman xilvat bo'lmay esini bilmas,
O'zim bir aldamay insofga kelmas,
Deb oni keltiray bunda o'zingga.

Undan keyin u yog'in o'zing bilasan,
Go'ro'g'lisan, har ish bo'lsa qilasan,
Meni unga qo'shib ko'nglim olasan,
Albatta qaytasan kelgan izingga.

Sarvinozning labi uzra xol bo'lar,
Xolning tagi suyganiga bol bo'lar,
Shunday qilsam, so'ngra maqsad hal bo'lar,
Nikoh aylab qo'shsang Avaz qo'zingga.

Shuytib, ish bitirib ko'ngling xushlagin,
Buni o'zimizdan boshqa bilmasin.

Avaz kirgan o'xshar turkman diniga,
Ishni keyin solar ko'ngil kengiga,
Buni solib qo'y oxiratlik iniga,
Solib qo'yganingni birov bilmasin.

Parvonadir yaxshi ishning puxtasi,
Uzilgandir Avazning insof no'xtasi,
Buni yo'ldan urgan turkman axtasi,
Ishlaring Go'ro'g'li xumsi bilmasin.

Vazir Pirovun ko'saning Xunxorga aytayotgan bu so'zini eshitib, Sarvinozxon sipolik bilan o'rta gap qo'shib, Xunxor shohga qarab, marg'ulini tarab, zulfini burab, bir so'z dedi:

¹ Tushunmay

Oshig'ishlab tekshirmasdan Avazni,
Uvol bo'lar halak etsang, sultonim,
O'zimizdan chiqqan barcha yigitga,
Rahm aylamay zulm qilsang, sultonim.

Yosh o'g'lonlar shunday o'jar bo'ladi,
Pastga buril desang, o'rga oladi.
Ayniqsa, turkmanlar shunday qiladi,
Bunga ham ta'siri singgan, sultonim.

Ko'p shoshmasang, axir kelar o'ziga,
Har nima qaytajak har vaqt iziga.

Bu so'zni Sarvinozdan eshitib, Xunxorshoh g'alati bo'lib qoldi. Pirovun ko'sa darrov ko'p shumlikni o'ylab: "Ey sultonim, Avazxonni Sarvinoz bilan xilvatga qo'ysang, Go'ro'g'liga shogird bo'lib yurgan bu bachchag'ar balki Sarvinozni ozdirib, turkmanga olib qochib ketar", — dedi. Shunda Xunxorshoh Pirovun ko'saga qarab: "Hoy ko'sa, nima deb javraysan? Sarvinoz boshqa dinga kirib ketadigan qizlardan emas. Nima, agar Avazxon dinimizga qaytib kirsang, shu Sarvinozday malika unga teng emasmi. Lekin bir hisobda ehtiyoat ham yaxshi. Mayli, bugundan boshlab, Avazxonni so'roq qilish va ko'nglini o'z dinimizga ag'darish shu Sarvinozga topshirilsin. Lekin Avazxon hamisha zindonda bo'lsin. Faqat men oldimga chaqirib, buni tilmoch orqali so'roq qilib yurmayin", — deb Avazxonni yana zindonga yubordi. Shuytib, endi Avazxonning uvul-savobi Sarvirozning ixtiyorida qoldi. Shunday qilib, Sarvinoz ishini biroz o'ng'arib, o'z bog'iga qaytib keldi. Barcha voqeadan Go'ro'g'li sultonni xabardor qildi. Go'ro'g'li sulton so'tani yerga urib, darhol to'rg'ay suratiga kirib, o'n bir biluj turgan karvonsaroyga borib, ularga tuyalarini yetaklatib, xachirni berib, shahardan chiqarib yubordi. O'zi qaytib, Sarvinozning bog'iga kirib, bir tuya oziq qilib, qopning bir yog'ini bo'sh qilib, bo'sh qopga mato bilan qo'shib, do'mpaytib shirvonlik kanizakni solib, Go'ro'g'li sultonning o'zi Sarvinozning saroyi xo'jasi shakliga kirib, tuyani yetaklab, Sarvinozning kerakli narsalarini bir yoqqa olib borayotgan bo'lib, shahardan chiqarib, o'zining o'n bir biluj xizmatkorlari yetaklab ketayotgan tuyalarga tirkab qo'yib, o'zi yana to'rg'ay shakliga kirib, malika Sarvinozning bog'iga qaytib kelib, Sarvinozga qarab, Go'ro'g'li sulton bir so'z dedi:

Chambil qarab karvon ketdi,
Necha darbandidan o'tdi,
Sen ham qil endi g'ayratdi,
Turgin, Sarvinoz, tur endi.

Fursatlar qo'ldan ketmasin,
Yo'llarni dushman tutmasin,
Tag'i bir ofat yetmasin,
Turgin, Sarvinoz, tur endi.

Tishing sadaf, qabog'ing dur,
Husning monandi yo'q bir nur,
Avazxonni tezroq keltir,
Turgin, Sarvinoz, tur endi.

Bu so'zlarni Sarvinozxon Go'ro'g'lidan eshitib, bir necha joydan timsol keltirib Go'ro'g'li sultonga qarab, bir so'z dedi:

Bu ishlarni bilmas Xunxor,
Kuppa-kunduz shoshmoq ne darkor,
Ha demayin oqshom bo'lar,
Sabr qilgin, Shohqalandar.

Hozir hech kim ko'rinmaydi ko'ziga,
Chambilbel esidan chiqmay, sultonim.

Menga topshir shuni o'zim avrayin,
Har mavrudlar bilan ko'nglin topayin,
Hay-vah aylab yuragidan o'payin,
Nochor dinimizga kirar, sultonim.

Bu so'zlarni aytar senga Sarvinoz,
Avrashlikka ovloqlik bo'lar deydi soz,
Par qoqib qoshida aylanib parvoz,
Ko'nglini o'g'irlay oson, sultonim.

Tezroq bu yerdan ketayik,
Chambilning yo'lini tutayik,
Xunxor shaharni unutayik,
Turgin, Sarvinoz, tur endi.

Tark et o'z mamlakatingni,
Bu xunxorday elatingni,
Tabladan keltir otingni,
Turgin, Sarvinoz, tur endi.

So'zlar senga Shohqalandar,
Hayallab turmoq na darkor,
Yomon bo'lar bilsa Xunxor,
Turgin, Sarvinoz, tur endi.

Karvon bitta yo'ldan ketar,
Manziliga borib yetar,
Ha demayin oqshom bo'lar,
Sabr qilgin, Shohqalandar.

Toygan qullar bo'lar osi,
Ha demayin oqshom bo'lar,
Panadir tunning libosi,
Sabr qilgin, Shohqalandar.

Hammayoqni boplaganman,
Shoh miyasini toblaganman,
Ha demayin oqshom bo'lar,
Shunga fursat savlaganman,
Sabr qilgin Shohqalandar.

Mening ishim hech kim bilmas,
Shu boqqa hech josus kelmas,
Bir ish qilib yo'l bog'layman,
Dushmanlar bizga yo'l olmas,
Sabr qilgin, Shohqalandar.

Men Sarvinoz bir siyosar,
Bo'yim shamshod yo sanobar,
Ha demayin kun kech bo'lar,
Sabr qilgin, Shohqalandar.

Sarvinoz bilan Go'ro'g'li sulton bu so'zda tursin. Endi Pirovun ko'sadan eshiting.

Pirovun ko'sa: "Bugun nega Sarvinozxon boshqacha turdi. "Bir balosi bo'lmasa, bahorikorda quyruq nima qiladi", deganday, mabodo Go'ro'g'li Sarvinozning bog'iga kelgan bo'lsa. Kelib turib, Sarvinozni bir balo qilib yo'ldan urgan bo'lsa. Shuytib, bu shallaqi Sarvinoz Avazxonni o'z ixtiyoriga olgan bo'lsa. Hozir balkim bog'ida Go'ro'g'li bilan Avazxonni turkmanga qanday qilib olib ketish uchun maslahat qilgan bo'lsa. Har ehtimolga ko'ra, Zebish jodugarni Sarvinozning bog'iga josus qilib yuboray. Agar haqiqatda Go'ro'g'li u yerda bo'lsa, jodugarlik bilan daf qilib kelar. Agar Sarvinozning o'zi bo'lsa, Go'ro'g'li baribir qachon bo'lsa, kelib Sarvinoz orqali ishini bitiradi. Zebish iloji bo'lsa, Sarvinozni bir to'tiqushga aylantirib, qafasga solib berar. Bu yog'ini Xunxorga o'zim ma'qullatarman", — deb ko'p shumlikni o'ylab, Go'ro'g'li sultonning qo'lida o'lgan Ovsharning xotini Zebishning oldiga borib, unga buyruq berib yubordi. Zebish eri Ovsharga o'xshab, bir qolipdan ikkinchi qolipga ovushmasdan har xil suratga kira berar edi. U darrov o'rmiidan turib, ko'chani changitib, Sarvinozning bog'iga qarab kela berdi. Shunda Sarvinozxon Zebish jodugarining kelayotganini bilib, Go'ro'g'li sultonga qarab, bir so'z dedi:

G'ofil bo'lmay turgin darhol o'rningdan,
Ustingga jodugar keldi, Go'ro'g'li,
O'tgan ekan vaqtlar qo'ldan, vodarig',
Qazo yetib, kunim to'ldi, Go'ro'g'li.

Ovsharning xotini Zebish ko'p yomon,
U kelsa, bo'ladi bo'stonlar xazon,
Oyog'idan chiqqan bu chang bilan to'zon,
Ishimiz qabohat bo'ldi, Go'ro'g'li.

Qon yig'lar, qon yig'lar, endi Sarvinoz,
Xunxorda yo'q bundayin jodu andoz,
O'zi ham buzuqlar xiliga ustoz,
Shunday bir jodugar keldi, Go'ro'g'li.

Kuching bo'lsa, endi bu bilan kurashgin,
Jodugarlik hunar qilib tirashgin,
O'lmasam, bo'layin xizmatkor cho'ring,

G'ayrat qilib nima bo'lsa, bellashgin,
Yo'qsa qazo kunim to'ldi, Go'ro'g'li.

Bir iloj qilmasang, nobud bo'laman,
Shu Zebishning changalida o'laman,
"Rahm aylagin endi o'zing holima,
Bo'lmasa, dunyoga to'ymay qolaman,
Shunday bir jodugar keldi, Go'ro'g'li.

Sira qo'yimas meni erk-u havasga,
Yo kuydirar puflab o'xshatib xasga,
Yo bo'lmasa to'ti qilib solib qo'yar qafasga,
Ishimiz qabohat bo'ldi, Go'ro'g'li.

Ovsharning xotini, o'zi ko'p yomon,
Qo'zg'alsa, tog'larga tarqatar to'zon,
Hallos urib kelib qolar har zamon,
Qazo yetib, kunim to'ldi, Go'ro'g'li.

Sarvinozxonidan bu so'zni eshitib, Go'ro'g'li sulton ko'nglida: "Ukkag'ar Ovsharning xotini ham jodugar ekan-da", — deb so'tasini qo'lga olib tayyor bo'lib turdi. Shu pilla birdan Sarvinozning xos bog'ining eshigi shirq etib ochilib, Zebish jodugar kirib keldi. Go'ro'g'li sultonni ko'ra solib jodu ishlatmoqchi bo'la berdi. Go'ro'g'li sulton ham darrov so'tasini yerga urib, bir chumchuq bo'lib uchib, daraxtga qo'ndi. Zebish jodugar ham bir yumalab qirg'iy bo'lib, chumchuqni yemoqqa qasd qildi. Go'ro'g'li sulton darrov so'tani urib, bir katta burgut bo'lib, havoga ko'tarilib, sho'ng'ib kelib qirg'iyini o'xshatib bir tepdi. Qirg'iy yerga yiqilib, bir dumalab, katta siylab daryo bo'lib, Sarvinoz tarafga qarab ag'darilib kela berdi. Go'ro'g'li sulton darrov so'tani urib, tog' bo'lib, daryoga ko'ndalang bo'ldi. Sarvinoz bo'lsa, behush bo'lib yiqilib qoldi. Daryo olovga aylanib qoldi. Go'ro'g'li sulton so'tani urib, yomg'ir bo'lib yog'di. Olov o'chib,

kul bo'ldi. Shuytib, Zebish jodugar o'ldi. Ishlar bir taraf bo'ldi. Go'ro'g'li sulton Sarvinozxonning yuziga suv sepib, turgin, bolam, deb shu so'zni aytdi:

Jodugar jazosin topib kul bo'ldi,
Tur o'ringdan, endi turgin, chirog'im,
Asli o'lim istab o'lishga ketdi,
Tur o'ringdan, endi turgin, chirog'im.

Oftob jamolingni oyga kuldirgin,
Sen ham endi g'ayratingni bildirgin,
Kun kech bo'ldi, Bol Avazni keltirgin,
Tur o'ringdan, endi turgin, chirog'im.

Murod-maqсад endi bizga hal bo'lar,
Sanam qizlar sochi tol-u tol bo'lar,

Bul kecha o'ljamiz Avaz ul bo'lar,
Tur o'ringdan, endi turgin, chirog'im.

Chirog'im, chirog'im, yotma mastona,
Qomatingdan Avaz bo'lsin parvona,
Chambilga bo'laylik endi ravona,
Tur o'ringdan, turgin endi, chirog'im.

Senga so'zlab turgan Go'ro'g'li sulton,
Iloyim, dushmandan bo'lgaysan omon,
Zindonda qolmasin bolam Avazxon,
Tur o'ringdan, endi turgin, chirog'im.

Sarvinozxon Go'ro'g'li sultonning so'zini eshitib, hushi o'ziga kelib, ko'zini ochsa, Zebish jodugar kul bo'lib o'libdi. Shuytib, eng xatarli dushman bartaraf bo'libdi. Kun ham kech bo'lib, qorong'i-gavgum tushib odamni ko'rmay qolgan edi. Sarvinoz: "Bo'lmasa, men borib, Avazxonni zindondan chiqarib kelay", — deb o'rnidan turib, bog'idan ko'chaga chiqib ketdi. Endi Pirovun ko'sadan eshiting.

Pirovun ko'sa kun botguncha Zebish jodugarni kutib o'tirdi. Axir, Zebish jodugardan darak bo'la bermagandan keyin o'ylab: "Mabodo Go'ro'g'li ham jodugar bo'lib, Sarvinozning bog'idaligi rost bo'lib, balkim Zebishga zo'rlik qilgan bo'lsa, balkim hali Sarvinozni avrab yotgan bo'lsa, "Ovchining kechikkanidan suyun" degan. Mabodo Zebish hali ishini bartaraf qila olmayotgandir. Har ehtimoldan Avazxonning ustidan ko'proq qorovul qo'ymoq kerak", — deb yetti qorovulni zindonga qo'shimcha qorovul qilib yubordi. Zindondagi uch qorovul bilan o'n qorovul bo'ldi. Xunxorning rasmda har uch sipohiga bir uchboshi, to'qqiz sipohining ustidan o'ninchi bo'lib, bir dahboshi bo'lar edi. Zindonda bir uchboshi, ikki sipohi qorovul edi. Pirovun ko'saning yuborgan odamlari bilan to'qqiz qorovul biri bosh bo'lib, zindon boshidagi ayvonda o'tira berdilar. Sarvinozxon borsa, qorovullar ko'payib, o'ntaga yetibdi. Bu Pirovun ko'saning ishi, deb Sarvinoz darrov o'zi zindonning eshigini ochib, Avazxonga qarab, marg'ulini burab, zulfini tarab, Avazxonning ahvolini so'rab, bir so'z dedi:

Seni menga qo'shmish taqdir azali,
Choh ichida yotgan jonim, nechuksan,
Shu dunyoda go'zallarning go'zali,
Bo'yingdan o'rgilay, jonim, nechuksan?

Men o'zingni yoshligingdan bilaman,
Sevaman, o'zginang dildor qilaman,
Chiq sen bilan endi o'ynab-kulaman,
Ko'nglim olgan mehribonim, nechuksan?

Zindonda, dildorim, holing na bo'ldi,
Do'sting g'amgin bo'lib, dushmaning kuldi,
Qora qalam qoshing aqlimni oldi,
Zindon ichra, ko'z xumorim, nechuksan?

Chiq dalaga, o'zim bo'lay mehribon,
Seni har ofatdan qilayin pinhon,
Sensan asli mening dardimga darmon,
Ko'nglim olgan, chin sultonim, nechuksan?

Guljamoling gulin o'zim iskayin,
Xossa bog'dan qilib bir manzil tomon,
Shuytib, davron surib senman o'tayin,
Siylab yurgan, ey, dildorim, nechuksan?

So'rsam deyman, jonim, labda bolingni,
Siylab-siypab tushib yuzda holingni,
Sarvinozga bayon etgin holingni,
O'zimga bo'lasi yorim, nechuksan?

Zindonda yotib, Sarvinozning bunday oshiqona so'zlarini eshitib, Avazxon ko'nglida: "Bu Sarvinozga nima bo'ldi. Magar Go'ro'g'li sulton otam kelib, bu ishratparast qizni yo'lga solib, balki hamma tomoni-bartaraf qilib, buni menga Go'ro'g'li sulton otam yuborganmikan. Kel, adisari zindonda yotgan odamman. Bu qizning kunduzgi gaplari ham vazirga chap edi. "Yotib qolguncha otib qol", degan ekan. Men bu qizning bir joniga tegib ko'raychi. Nima bo'lar ekan", — deb Sarvinozga qarab, tik turib, bir so'z dedi:

Oy bilan quyoshga bo'lib parvozing,
Osmonda havolab uchmoqda nozing,
Tashqariga chiqib bo'lsam hamrozing,
Boqarmisan, boqmasmisan, Sarvinoz?

Sen bo'lsang, bir ulug' shahanshoh qizi,
Husningga hayrondir zuhra yulduzi,
Magar nazaringga olibon bizi,
Boqarmisan, boqmasmisan, Sarvinoz?

Ro'moling mashhadi, ko'ylaging shoyi,
Jamoling misoli osmonning oyi,

Avazxonning bu so'zini Sarvinoz eshitib, javob berib, bir so'z dedi:

Xafa bo'lma aslo, bihisht g'ilmoni,
Seni izlab kelgan shunda Go'ro'g'li,
Tayyor bo'lib turar mening bog'imda,
Yubordi o'zimni shunda Go'ro'g'li.

Shohqalandar bo'lib bog'imga keldi,
Kelib turib menman maslahat qildi,
G'amgin bo'lma, kelgan shunda Go'ro'g'li,
Asli zo'r-da, zo'rligini bildirdi.

Zebish degan jodugarni o'ldirdi,
Meni senga bermoqchi bo'p bog'imda,
Va'da berib mening ko'nglim to'ldirdi,
Ustalikman kelgan shunda Go'ro'g'li.

Xossa bog'imdadir hozir ul sulton,
Menga seni keltir, deb ayladi farmon,

Sarvinozning toza o'ldim-bo'ldim degan oshiqona so'zlarini eshitib, Avazxon unga ishonch hosil qilib, zindondan chiqdi. Sarvinozxon bir-ikki o'pib olib, kiyintirib qayta berdi. Avazxon hozircha bu ishratparast qizga xushomad qilmasa, iloji yo'qligini bilib, undan muchchini ayamadi.

Ilgari bir xil juda ruhboz ayollar birovning turqiga qarab yoki gaplashib ham xijolat-haram bo'lib qola berar edi. Shuytib, Sarvinozxon ham Avazxonga rahbarlik qilib, xijolat bo'lib qolib, afsun-jodugarliklari yurmay qoldi. Har qalay, ko'chada hech kim uchramay, eson-omon xossa bog'iga Avazxonni olib kirib keldi. Go'ro'g'li sulton Avazxon o'g'lini ko'rib, quvonib ko'rishib: "Har nima bo'lsa ham, biroz dam olib uxlab olinglar. Sahar turib, shahardan chiqib ketamiz", — deb Avazxon bilan Sarvinozxonni uxlatib, darrov so'tani devorga bir urib, kalxat shakliga kirib, Sarvinozxon bilan Avazxonni chumchuq shakliga kirgizib, ularni uxlagan holida ikki changaliga olib, falakka parvoz qilib uchib, shahardan chiqib, bir tog'da o'n bir biluj xizmatkorlariga yetib, bir qafascha qilib, Sarvinoz bilan Avazxonni solib, kerakli don, suvi bilan qafasni bir tuyasining jahoziga bog'lab qo'yib, o'zi yana qalandar tuyachi suratiga kirib, o'n bir biluj xizmatkorlariga ko'rinib, xachirini so'rab olib minib, tuyalarini haydab, yo'lni chappa solib, Shirvonga qarab keta berdilar.

Bu yoqda Sarvinozxonning afsuni Xunxorning lashkarlariga ham ta'sir qilgan ekan. To kun chiqquncha, hammasi tarang qotib uxlay beribdi. Bir pilla Xunxorshoh uyg'onsa, hamma qotib uxlab yotibdi. Shunda Xunxorshoh o'rnidan turib, lashkarboshi Kasaman sardor yotgan joyga borsa, bu ham qotib uxlab yotibdi. Xunxorshoh achchig'lanib, Kasaman sardorni qamchi bilan urib uyg'otib, bir so'z dedi:

Ishongan shunqorim polvon Kasaman,
Ko'targin boshingni, senga na bo'ldi,

Men bo'lsa, bir qo'lda yurgan savdoyi,
Boqarmisan, boqmasmisan, Sarvinoz?

Yuzingning kelbati gulga andoza,
Solibsan olamga fitna, ovoza,
Dardimni aylama, ey, jonon, toza,
Boqarmisan, boqmasmisan, Sarvinoz?

Hazilni ko'p qilding, ey mohitobon,
Naylayin, makonim qorong'i zindon,
Senga arz-u dilin aytar Avazxon,
Boqarmisan, boqmasmisan, Sarvinoz?

Chiq, bo'yingdan, men o'rgilay, Avazxon,
Xotirjam bo'l, kelgan shunda Go'ro'g'li.

Tezroq chiq, Avazxon, qo'ling o'payin,
Ustingga zarhaldan to'nlar yopayin,
Har bovtlar bilan ko'ngling topayin,
Xurram bo'lg'in, kelgan shunda Go'ro'g'li.

Kiy, Avazxon, bu adiras to'nimni,
Fido aylay vasling uchun jonimni,
Behol bo'ldim, ketkazma darmonimni,
Tezroq chiqqin, kelgan shunda Go'ro'g'li.

Kelishgan qomating, jonim, munchasoz,
Yo'lingga ko'ksimni qilay poyondoza,
Qurbongina bo'lsa edi Sarvinoz,
Do'st bo'laylik, kelgan shunda Go'ro'g'li.

Barcha o'likday bo'p uxlab qolibdi,
Falak bizga ne savdoni solibdi,

Yo Go'ro'g'li Avaz deb shunda kelibdi,
Ha deb xurillaysan, senga na bo'ldi?

Rustam maqomiga qo'ygan nomdorim,
Barcha qo'shinimga katta sarkorim,
O'zingsan ishongan qutim, madorim,
Vo ajab, bo'shabsan, senga ne bo'ldi?

Kun balandga chiqib, choshtgoh bo'lgandi,
Qandayin bizlarni g'aflat olgandi,
Vazir Pirovunim qayda qolgandi,
Xabar ol, sardorim, senga na bo'ldi?

Yo bilmayman bunda dushman yetdimi,

Avazni bittasi olib ketdimi,
Olib qochib bandargohdan o'tdimi,
Bilmay qolib hushing, senga na bo'ldi?

Shunday bo'lgan bo'lsa, o'rmingdan turgin,
Qo'shnlarni olib keynidan yurgin,
Qayda bo'lsa, darrov tutib keltirgin,
Hech hafsalang bormi, senga ne bo'ldi?

Olamda topilmas shahrimday shahar,
Shu katta shahrimda o'zingsan sardor,
Shahanshohdir senga amr etar Xunxor,
Tush dushman iziga, senga na bo'ldi?

Shunda Kasaman sardor o'rnidan irg'ib turib: "Qulluq, taqsir, atrofdan o'zim xabar olaman, uxlagan g'ofil sarkardalarni javobgar qilaman. Taqsir, siz xotirjam taxtga chiqing. O'zim jonim bilan, tanim bilan xizimatingizni qilaman. Taqsir, gardam, davlatingizdan, savlatingizdan, jon-u shavkatingizdan gardam", — deb yugurib chiqib, hash-pash deguncha shaharni tekshirib, Zebish jodugarning zim-ziyo bo'lganini, zindondan Avazxon, Xossa bog'dan Sarvinoz bilan bir kanizak yo'qolganini bilib: "Go'ro'g'li badbaxt kelgan, bu ishlarning barini u qilgan. Shuytib, bir baloga uchrab, hamma uxlab qolgan", — deb Xunxorshohga xabar beribdi. Ana-mana deguncha, kampirlar sholg'om yeguncha, o'ttiz ming qo'shin qilib, Go'ro'g'li sultonni axtarib ketdi. Shuytib, Kasaman qo'shin tortib, yo'l tortdi, ne bir darbanddan o'tdi. Borib bir baland tog'lik joyga yetdi. Go'ro'g'li sulton tugil, biror turkmanzodni ham uchratmadi. Vahima bosib, qaytgani Xunxordan qo'rqib, nochor irqiljim' bo'lib, shu tog'da bir necha kun to'xtab qoldi.

Go'ro'g'li sulton Shirvonga yaqin yetib, kanizakni qopdan chiqarib, tuyaning ustiga maofa qilib berib, kanizakni maofaga o'tirtib qo'yib, keta berdi. Shirvonga yaqin bir tog'da bir yalangoyoq, jandapo'sh yigit o'tin olib yurgan ekan. Bechora yalangoyoqligidan nomus qilib, kir bo'lib yorilib ketgan oyog'imni birov ko'rmasin, deb qalin javshanlarga pana qilib yurgan ekan. Kanizak yigitni ko'rgandan ho'ngrab yig'lab yuborib, bir so'z dedi:

Jon oshig'im, seni buytib ko'rguncha,
Ko'zim chiqib, ko'rlar bo'lsam, bo'ymidi.
Seni bu hollarga tashlab qo'yguncha,
Shirin jonim qurbon qilsam, bo'ymidi?

Ey, sevgilim, menman senga gunohkor,
Gunohim qilmayman oldingda takror,
Kechir, yo'q edi-da menda ixtiyor,
Qo'ldan kelsa, shunda qolsam, bo'ymidi?

Kiyibsan ustingga kir, to'qim janda,
Oyog'ing tosh irg'ab, jarohat tanda,

Men bo'lsam, zolimlar qo'lida banda,
Jon berib, xizimating qilsam, bo'ymidi?

Na dardlar ko'rmadim ishqing yo'lida,
Cho'ri qilib zolim Xunxor qo'lida,
Jabr-u jafu chekdim kishi elida,
Iloj topib uchib kelsam bo'ymidi?

Sen u nom ko'targan emasmi baxshi,
Yurakka singishgan so'zingning naqshi,
Bu holga tushibsan, o'lganim yaxshi,
Ajalmidan oldin o'lsam, bo'ymidi?

Go'ro'g'li sulton kanizakning bunday hasratli so'zlarini eshitib, asli bu kanizak shirvonlik bu faqir baxshiga oshiq ekanini bilib, darrov bir yayponlikka tuyalarini cho'garib, Avazxon bilan Sarvinozxonni qadimgi shakliga keltiribdi. G'irko'kni ham, o'zini ham aslidagi holiga keltiribdi. O'n bir bilujga buyurib, shu yerda choy tayyor qildiribdi. O'n bir biluj ham, kanizak ham, Avazxon bilan Sarvinoz ham xuddi tush ko'rganday bu voqealarga hayron bo'lib qoldilar. O'tinchi baxshining tortinganiga ham qo'ymay, dastur-xonga keltirib, Go'ro'g'li sulton unga may va chilim berib: "Uka, bir Shirvon qo'shiqlaridan aytib ber", — deb iltimos qildi. Birovlarning: "Baxshilik past kasb, u odamni qashshoq qiladi", — degan afsonasini o'ylab, bu baxshi sevganidan ayrilib qolganidan keyin irim qilib do'mbirasini sindirib tashlab, o'tinfurush-

¹ Ikkilanmoq, hushini yo'qotmoq (*Baxshi izohi*).

² Bo'lmamidi.

likka chiqib ketgan edi. Shundan beri qo'shiqlari ham esidan chiqqan edi. Har zamon shunday bir zamon ekan. "Og'riq arslonni bukadi, yo'qlik yo'lbarsni", — deganiday, bu baxshining toza ko'ngli cho'kib, ocharvohday oriqlab, suyagi qator bo'lib, burnidan tortsa, yiqilar holatga tushib qolgan edi. Bo'lmasa, bu baxshi xuddi Go'ro'g'li sulton kelbatli odam edi. Bechora Go'ro'g'li sultonning taklifini eshitib: "Taqsir, xo'jam, ilgari oz-moz qo'shiq aytсам ham, faqir bo'lgandan keyin irim qilib qo'yib ketgan edim", — deb kambag'al tomiri tirisha berdi. Bu holni darrov Go'ro'g'li sulton anglab: "Uka, men ham oz-moz baxshiman. Qarang, hech faqir bo'lganim yo'q. Xotinlarning kigiz kitobidan chiqqan gapni gap deb yurma. Ma, bu do'mbirani olib, bir suxan qilib ber", — deb o'zining do'mbirasini berdi. Shirvonlik baxshi do'mbirani olib, qo'li yengil bo'lganday do'mbiraga yonlashib, asli chopilib yurgan ot, deganday, do'mbirani tarang qilib, sozlab turib chertib, shunda baxshining necha yillik dardi qo'zg'olib, butun to'lib ketib, hech o'zini to'xtata olmay, hoy deb yuborib, ko'zining yoshi daryo bo'lib oqib, Go'ro'g'li sultonga boqib, bir so'z dedi:

Ko'p yildirkim, ayra tushdim yorimdan,
Ko'rarmanmi, ko'rmasmanmi gumona,
Yulduz o'ynoviga ko'zin o'xshatib,
Kechalar yotaman boqib osmona.

Shuytib, umrim hasrat bilan o'tarmu,
G'am bosgan dillarning zangi ketarmu,
Aql aytadi: intilganman yetarmu,
Harchand qo'l uzatib mohitobona.

Qanday kunlar ekan ul bor zamonlar,
Qilar edim uni maqtab fig'onlar,

Kanizak bu baxshi o'zining oshig'i ekanini aniq bilib: "Qanday ham chidaysan, dod", — deb yuzidan ro'molini olib otib yubordi. Baxshining ustiga o'zini tashladi. Go'ro'g'li sulton darrov o'rta tushib, bu ikki oshiq-ma'shuqlarni shu yerning o'zida birini biriga nikoh qildirdi. Shunda kanizak Go'ro'g'li sultonga qarab, bir so'z dedi:

Qaytadan tirgizgan bizni vallamat,
To o'lguncha xizmatkormiz o'zingga,
Senday odam kam-kam bo'lar otadan,
Yana-yana ziyo ensin yuzingga.

Qator-qator karvon qaytar iziga,
Quloq sol bu mushtiparning so'ziga,
Sen qilgan ishlarni, ayo, vallamat,
Birovlar qilmaydi tuqqan qiziga,
To o'lguncha xizmatkormiz o'zingga.

O'lgan edik, qayta boshdan tirildik,
Qaytadan tirilib dunyoga keldik,

– Bizlarning bu Shirvonda bog'-u chorbog'imiz, ekan-tikkanimiz bormi?! Sen qayga borsang, xizmatcingdamiz, — deb turdi. Go'ro'g'li sulton baxshini ham kiyintirib, bir tuyaga mingazib, barchalari tuyatuyalariga minib, Chambil qayoqdasan, deb keta berdilar.

Kasaman Go'ro'g'li Shirvon orqali ketayotgan emish, deb Shirvonga qarab yurish qilib kela berdi. Go'ro'g'li sulton shu yurganicha yurib, Xud dengizga kelib qoldi. Shu dengiz labida dam olishni buyurib, o'n bir biluj, Avazxon, Sarvinoz, baxshi va kanizak barchasi uxlagandan keyin Go'ro'g'li sulton so'tani yerga urib, tuyalarni ham, G'irko'kni ham, o'n bir biluj, Avazxon, Sarvinozxon, baxshi va kanizaklarni ham qumursqa shakliga kirgizib, barini bir xaltaga solib, xaltani bo'yniga ilib, o'zi bir quzg'un bo'lib, kechasi bilan Chambilga borib qo'ndi. Bari ertagasin uyg'onib qarashsa, G'irko'k — tablada, tuyalar — ayvonda, o'zlari mayxonada. Bu gaplar xuddi tush ko'rganday bo'lib qoldi. Go'ro'g'li sulton qirq yigitni chaqirib, Avazxon va Hasanxonni ham keltirib, Sarvinozga saylatdi. Sarvinoz Avazxon qirq kunlab g'ayri yurtlarga ketar ekan, ham yori bor ekan. Menga har kuni qoshimda bo'ladigan yor kerak, — deb qirq yigitning bit-tasiga tegdi. Chambilda shodiyonalik, to'y bo'lib, barcha turkmanlar xursand bo'lib, murodlariga yetdilar.

Esiz, o'tib ketdi o'sha davronlar,
Tog'larda kezaman chidab hijrona.

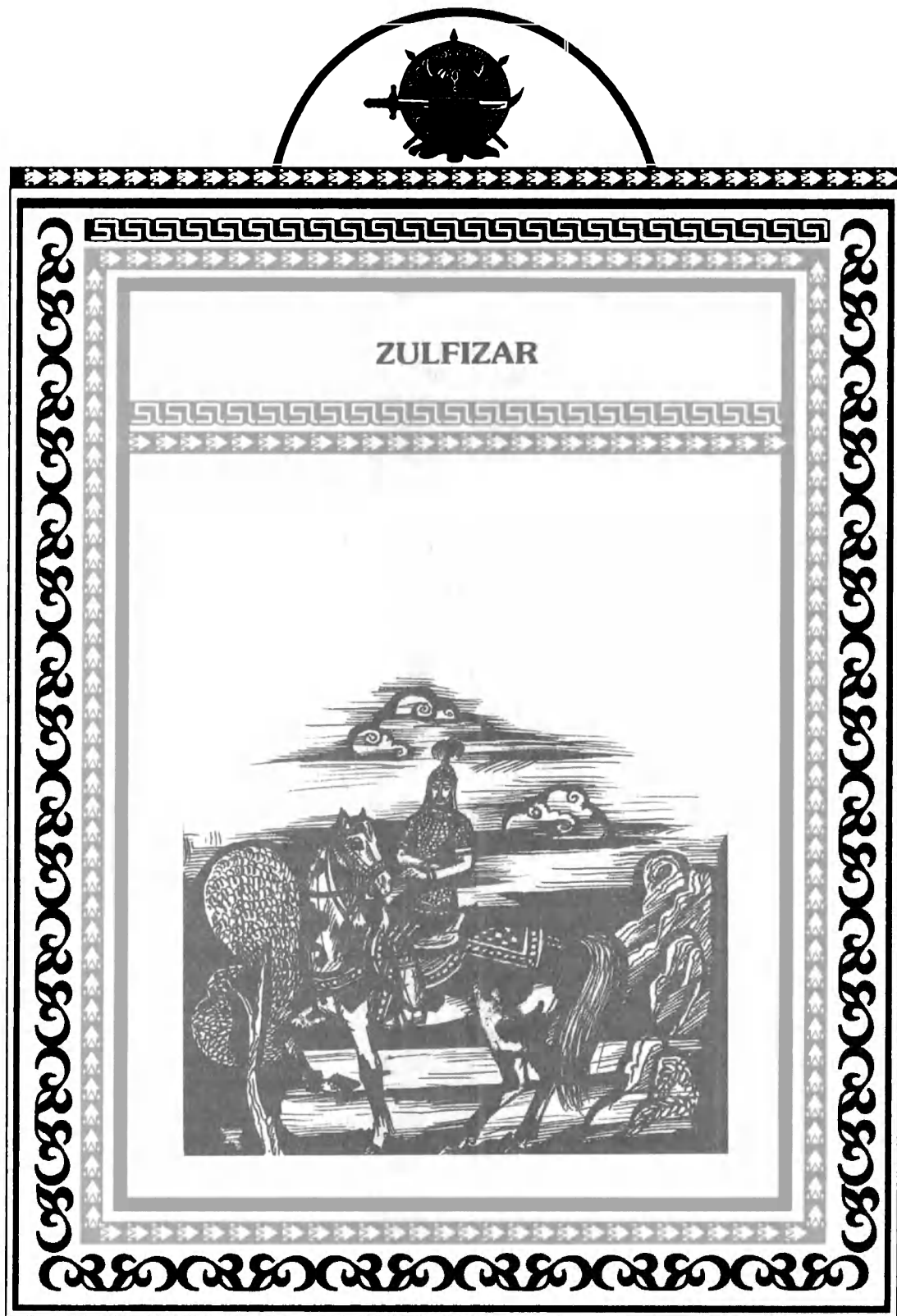
Chidamay ham ko'ray, ilojim bormi,
Chorasiz o'tinchi bir ish qilarmi,
Dod deganda, ul yor qaytib kelarmi,
Qafasini buzib, uchib bu yona.

Yozim ketib, qaqrab qurigan bog'im,
Yondirgani hatto yo'qdir chirog'im,
Halokat jariga tushganda chog'im,
Kuyib o'lsam, yora bo'lib parvona.

Sultonim, o'zingga farzandday bo'ldik,
Yana-yana ziyo ensin yuzingga.

Senga qulluq qilar menday gajakdor,
To o'lguncha bo'layin deb xizmatkor.
Bu baxshi yorim ham amringga tayyor,
Shuytib, og'a, xizmatkormiz o'zingga.

Bilsam, bir sohibi davron ekansan,
Cheksiz vallamat ham polvon ekansan,
O'z elingda xon-u sulton ekansan,
Ust-ustiga ziyo ensin yuzingga.

Oltin, mis, kumush, qo'rg'oshin, ruh, qalayi kabi barcha pulzotlar ichida eng pokiza, zanglamas hosili oltin bo'lgani kabi insonlar, hayvonlar, qushlar, qurt-qumursqalar ichida pokiza hosili odamzod ekan. Axir, odamzoddagi xislatlar boshqa hech bir maxluqda yo'q. Kelajakda osmonga chiqadigan ham shu insonlardan bo'lsa, tag'in nimasini aytamiz. Ammo odamning ham odami bo'ladi deganday, bir xil odamlar vali — eng pokiza, zanglamas, chirimas, asl bo'ladi. Odamzodning shunday hosili ayollardan ko'proq bo'ladi. Hashtarxon podshosining qizi Olmagul ana shunday eng pokiza hosil qizlardan edi. Garchi otanasi unga Olmagul deb ism qo'ysa-da, zulfi tilla rangida toblab, zarrin bo'lib turgani uchun hamma uni Zulfizar deb atar edi.

Zulfizar qanday, badandagi jonday shamshod bo'yli, muloyim xo'yli, xushqiliqli, xushbichim, hilol qoshli, tilla boshli, Zulfizar hur-fikr edi. Yarashiqqa ustki labining o'rtasiga ikki dona qizil xol qo'ydirgan, barcha hashtarxonlikni kuydirgan qiz edi.

Hashtarxon mamlakati hech bir podshohga qaramagan va hech kimga qasd qilmagan. O'z haqiga o'zi biy bir shirincha podsholik bo'lib, o'zidan chiqqan narsa o'ziga yetib yotar edi. Hashtarxon podshosining o'zi musulmon bo'lib, dunyoda tilab-tilab olgan farzandi ana shu Olmagul ismli, Zulfizar laqabli qizi edi. Haddili suluv bo'lganligi uchun hech kim Zulfizarga tik qaray olmay, behush bo'lib qolar edi. Hashtarxon podshohi Zulfizarni bir necha e'tiborli kishilarga bersam, deb ko'rdi, bo'lmadi. Chunki Zulfizarga bir qaragan behush bo'lsa, tag'in ikkinchi qaragan halok bo'la berdi-da. Undan keyin Haftarxon podshohi noiloj bo'lib qolib: "Kim bo'lsa ham, mayli, mening shu Zulfizar qizimga tikilib qarab qolsa, o'sha kishining kimligidan qat'i nazar o'zimga kuyov qilib olaman", — deb elga jar qo'yirdi. Bu xabarni eshitib, har bir o'ziga shahzoda ishongan shohbozlar, begu bekozodalar, shoh-u shahzodalar Zulfizarga talabgor bo'lib kela berdilar. Lekin shohbozlar ham, begu bekozodalar ham, shoh-u shahzodalar ham Zulfizarning jamoliga tikilib qaray olmay, behush bo'lib yiqilib qola berdilar.

Shuytib, hech kim Hashtarxon podshohning qo'yan shartini bajara olmay, Zulfizarni ola olmay ketar edi. Shu ahvolda oradan ko'p vaqtlar o'tib, oxiri "Hashtarxon podshohining Zulfizar degan bir qizi bor emish, oy bilan quyosh unga xushtor emish. Jahondagi havasmandlarning bari unga talabgor emish. Kimda-kim jamoliga tikilib qaray olsa, otasi qizini o'shanga berar emish" deb Haftdarxon podshosi ham eshitib g'oyibona Zulfizarga xushtor bo'lib: "Men ham borsam, o'sha Zulfizaroyga qaray olmay, ko'zim qamashib behush bo'lib qolib, sharmandai sharmisor bo'lib qolsam, unda nima bo'ladi. Bir o'zim sharmandai sharmisor bo'lib qolmasdan butun hashtarxonliklarga Hashtarxon viloyatini sharmandai sharmisor qilgan hisoblanmaymanmi? Boshqa bir iloj yo'qmikan", — deb xilvatga kirib, rom ko'ra boshladi.

Asli Hashtarxon mamlakatining podshohi Chamidxon degan bir jodugar bo'lib, singlisi Zebish ikkovi bir ustoddan chiqqan edi. Hozir singlisi Xunxor yurtiga uzatilib, Haftdarxonda bir o'zi jodugarlikda yagona edi. Chamidxon rom ko'rsa, romda: "Hashtarxon podsholigi har jihatdan Haftdarxonga qaraganda zo'rroq emish". Romda aytar emish: "Chambilda Go'ro'g'li sultonning ovozi olamga ketgan, dong'i Dog'istonga yetgan. Magar qaysi yo'l bilan bo'lsa ham, Hashtarxon podshohining qo'yan shartlarining uddasidan chiqsa, Go'ro'g'li sulton, yo uning o'g'lonlari Bol Avazxon bilan Hasanxon chiqadi". Bari gapni bilib, ichiga joylab olib, ko'p shumliklarni o'ylab, pichi talqonni bir yorg'oq xaltaga joylab: "Bundan Chambilga borayin, Go'ro'g'li sultonga Hashtarxon podshohining shartini, Zulfizarning qandayligini bildirayin, bir amallab-netib yo Go'ro'g'li sultonning o'zini, yo o'g'lonlarining birovini Hashtarxonga jo'natayin, keyinchalik tag'in necha bir kitob, voy-voyaklarni ishga solib, Zulfizarni o'zimniki qilib qolayin. Hay, u yog'ini keyinchalik ko'ra berarman", — deb jodugarligini ishga solmoqchi bo'lib, mamlakatni Pormoz degan vazirga topshirib: "Arz-dodchilar so'rasa, meni harom-saroyda aysh-ishratda, deb aytasan. Ana senga tayinlagan gapim shu", — deb o'sha xilvatxonasida bir yumalab katta bir go'ngqarg'a bo'lib, falakka parvoz qilib, Chambil yo'li qaydasan, deb yo'l yurib, ozgina emas, mo'l yurib, qancha

daryolardan, tog'lardan, cho'llardan o'tib, nihoyat, Chambilga yetib kelib, yerga qo'nib, bir yumalab gadoy suratiga kirib, qo'liga uzun bir tayoq olib, hipday budog'ay, deb Chambilga kirib, uy boshiga tilanib keta berdi. Chambilliklar bunday qiziq odamni ko'rishib, barilari hayron bo'lishib: "Hoy odam, "hibday budog'ay" deganing nimasi. O'zing qanday odamsan. O'rissanmi, churchutsanmi, musulmonsanmi, nimasan? Gadoy bo'lsang, avval bizning Chambilning rasmini bil-da! Bilmasang, aytayik. Bu yoqlarda odamlar bir oy ro'za tutadi. Hozir chambilliklarning bari ro'za. Ana shunday, ro'zachilik vaqtlarda senga o'xshagan gadoylar "Yo, ramazon" aytishi kerak bo'ladi. Agar "Yo, ramazon" aytmay, bunday qilib "budog'ay-sudog'ay" deganingga hech kim hech narsa bermaydi. Agar "Yo, ramazon" aytasang, ko'p sari-moy tushirib olishing mumkin", — dedilar. Chamidxon turkman tilini zo'r-zo'raki aytib, "Yo, ramazon — yorti qozon" degan iborani o'rganib olib, har uyga borib "Yo, ramazon — yorti qozon", deb bir pishimdan moyni olib keta berdi. "Gadoyniki to'rt eshikdan o'tgancha", deganday, gadoylikka berilib ketib, ro'za o'tib ketsa ham "Yo, ramazon, yorti nonga moy yog'ib ber", deb yurib, o'zicha: "Endi turkman tilini bilib qoldim-ov", — deb Go'ro'g'li sultonning mayxonasiga ham "Yo, ramazon — yorti qozon, yorti nonga moy yog'ib ber", — deb borib qoldi.

Go'ro'g'li sulton qirq yigiti oldida, Xoldor mahram, Hasanxon, Avaz o'g'lonlar bilan may ichib, six kabob, qozon kaboblar navbati bilan dasturxonga tortilib, soz-u suhbatni avjiga chiqarib o'tirib edi. "Bir hodisa gadoy uy bitganni qidirib, ro'zachilik bo'lmasa ham "Yo ramazon" aytib javrab yurgan emish", deb Go'ro'g'li sulton oldindan eshitib: "Kosa, kosaning tegida nim kosa", "Bir balosi bo'lmasa bahorikorda quyruq na qilur!" deganiday, bu devonaning bunday qilib yurishi bejiz bo'lmasa kerak", — deb yurar edi. Ana endi o'sha aytgan devona mayxonasining oldiga kelib qoldi. "Qani endi, bu devonaning o'zini bir sinab ko'ray-chi", — deb mayxonasining to'rgi eshigidan shunday intilib, Chamidxonga bir tikilib qaradi. Azalda Go'ro'g'li sulton yaratilganda, o'n to'qqiz sherning ko'zining o'tkirlik quvvatini ko'ziga solinib yaratilgan edi. Chamidxon Go'ro'g'li sultonning tikilib qaraganiga chiday olmay, yerga shalp etib yiqilib qoldi. Shunda Go'ro'g'li sultonning amri bilan qirq yigitlar Chamidxonni ichkariga olib kirib, suv sepib, hushiga keltirdilar. Go'ro'g'li sulton Chamidxondan: "O'zing kimsan. Bu yerlarda nima ishlar bilan yuribsan?" — deb so'rasa: "Meniki dengiz orqasi, tog' orqasi, Chamidxon bor, Hashtarxon bor, qiz bor, Zulfizar bor. Kim qarar, borar, qaramas, bermas. Yorti nonga moy qoldi Chambilda", — deb g'udurlab, yerga bir yumalab, go'ngqarg'a bo'lib, falakka parvoz qilib, Haftdarxon tomonga qarab uchib, buldirab, ha demay nazardan g'oyib bo'lib ketdi.

"Bir narsaning uchini anglagandan keyin u yog'ini o'zi taxminlab bilmasa, undan podsho bo'ladimi", deganday, Go'ro'g'li sulton qo'liga bir piyola sharob olib: "Qani bu sharobga kim talabgor", — deb bir necha joydan timsol keltirib, Xoldor mahram, Hasanxon, Avaz o'g'lon va qirq yigitga qarab, bir so'z dedi:

Bir tog'im Bolqondir, bir tog'im Asqar,
Yigitlarim, baring qiyilgan shunqor,
Bir kosa sharobni oldim qo'limga,
Aliyor-aliyor, qaysing talabgor.

Sultondirman Taka-Yovmit elimga,
Kattakon talabim bordir dilimga,
Bir kosa sharobni oldim qo'limga,
Aliyor-aliyor, qaysing talabgor.

Dushmanlarni qirib qonin kechgali,
Har qanchalik mushkullarni yechgali,
Vallamat qo'ldan sharob ichgali,
Aliyor-aliyor, qaysing talabgor.

Tog'u daryolarni kechib o'tgali,
Hashtarxon mulkining yo'lin tutgali,

Sharob ichib, bizni xursand etgali,
Aliyor-aliyor, qaysing talabgor.

Hashtarxon elida bordir Zulfizar,
Anga talab qilgan tikilib qarar,
Qaragan kishiga otasi berar,
Aliyor-aliyor, qaysing talabgor.

Zulfizar Hashtarxon shohining qizi,
Olamda tengi yo'q, yakkadir o'zi,
O'zi erka, otasining yolg'izi,
Aliyor-aliyor, qaysing talabgor.

Ko'p emish olamda uning hushtari,
Devonadan yetdi bizga xabari,
Ovg'an o'xshar shu gadoyning ishlari,
Aliyor-aliyor, qaysing talabgor.

Devona ko'p gapni bilgan o'xshaydi,
Bilib, bu yoqlarga kelgan o'xshaydi,
Xohi kofir bo'lsin, xohi musulmon,
Bizdan madad talab qilgan o'xshaydi,
Aliyor-aliyor, qaysing talabgor.

Tuman daryosiday qaynab-jo'shinglar,
Baland-baland bandargohdan oshinglar.
Go'ro'g'li qo'lidan olib sharobni,
Ichib turib, undan yo'lga tushinglar,
Aliyor-aliyor, qaysing talabgor.

Go'ro'g'li sulton qo'lida bir kosa sharob, talabgor bormisan deb shuncha qichqirsa ham, yerdan sado chiqsa chiqdi, ammo yigitlarining bittasidan sado chiqmaydi. Shunda qundizi telpak boshida, ayni yigirma yoshida, yo'lbars bilakli, qoplon yurakli, urushga kerakli, oy yuzli, quralay ko'zli, shirin so'zli Avazxon o'rnidan turib, Go'ro'g'li vallamatning qo'lidagi bir kosa sharobni olib ichib, dasti alif lom qilib, gardani-ni xam qilib, Go'ro'g'li sultonga qarab, bir so'z dedi:

So'z eshitib shirin-shakar tilingdan,
Vallamat, kosani oldim qo'lingdan,
Menga ber, otajon, izin, ijozat,
Hashtarxonga ketay jo'nab oldingdan.

Menga ber, otajon, izin, ijozat,
Hashtarxonning yo'llariga tushayin.

To'qol yol bedovim minib olayin,
G'animlar boshiga g'avg'o solayin,
Menga ber, otajon, izin, ijozat,
Borib Zulfizarni olib kelayin.

G'ayratim kelganda g'ayrat etayin,
Qancha bandargohdan kesib o'tayin,
Menga ber, otajon, izin, ijozat,
Hashtarxonning yo'llarini tutayin.

G'ayratim kelganda qaynab-toshayin,
Shunday changi safarlarga shoshayin,

Adab bilan so'zlar bunda Avazxon,
Aytgan talabgoring bo'lay, otajon,
Tezroq bergin-da izin, ijozat,
Hashtarxon eliga bo'layin ravon.

Shunda Go'ro'g'li Avazxon o'g'lidan bu so'zni eshitib: "O'g'lim, ko'rar ko'zim, agar Hashtarxon yo'lga talab aylagan bo'lsang, g'ayrat kamaringni belingga boylagan bo'lsang, bunday uzoq xatarli yo'lga to'qol yol bedovingni minma. Tablaga borganda, G'irko'kni abzallab minib olgin", — deb bir necha joydan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

Bolam, yosh o'g'lonsan, qaynab-toshasan,
Har bir ishga yoshlik qilib shoshasan,
G'irko'kni min, beray senga ijozat,
Ko'z ko'rmagan xavfli yo'lga tushasan.

G'irko'kday nazari tulpor tolmaydi.

Boshqa tulpor bunday yo'lga bo'lmaydi,
Ko'ngildagi aytganingni qilmaydi,
Burungidan bir gap bordir, jon bolam,
Dengizdan nariga borgan kelmaydi,
Faqat bunday changi yoqqa, chirog'im,

Shuytib G'irko'k otni olgin, chirog'im,
Ustiga abzalin solgin, chirog'im,
Bir o'xshatib oq fотиha berayin,
Undan keyin oldimga kelgin, chirog'im.

Quv Go'ro'g'li otang bilar har gapni,
Bolam, qo'yma aslo xulq-u odobni,
Bir o'xshatib oq fottiha berayin,
Hashtarxon yurtiga qilsang talabni.

Shunda Avazxon Go'ro'g'li sulton otasining istagini bildi. Dasti alif lom qilib, gardanini xam qilib, Go'ro'g'li sulton vallamatga qarab ta'zim qildi. "Kattadan — amr, kichikdan — xizmat" deb turib tashqari-ga chiqib, tablaxonaning oldiga bordi. Ammo Soqi miroxo'r tablaxonaning oldidagi supali ayvonda chilimning sarxonasiga mayda cho'qlardan terib, oq tamakini tutatib, gupillatib chilimning nayidan suvirib, chilimkashlikning kayfini surib o'turib edi. Bir palla Chambilning to'rasi Avaz o'g'lon kelayotir. Soqi miroxo'r ko'nglida: "Avaz o'g'lon G'irko'kning tablasiga bekorga kelmas. Go'ro'g'li vallamat bir xizmat-ga buyurgan. Avazxon bu tablaga kelib yurgan. Ha-da, biz ham uch-to'rt oy dam olib, ayolimizning oldida bo'lib, par yostiqaqqa yonboshlab, istirohat qilib, chochilib-yoyilib oladigan bo'ldik-ov", — deb Avaz o'g'longa qarab: "Keling, bolam, Avazxon", — deb qo'l qovushtirib, dasti alif-lom, gardanini xam qilib turdi. Shunda Bol Avaz G'irko'kning tablaxonasiga kirdi:

Bunda omonat odam jonidi(r),
Jonga qo'rg'on bo'lgan odam tanidi(r),
Odamdan esi ko'p jonivor G'irko'k ot
Bol Avazday egasini tanidi.

Bulbul sayrar gulni ko'rib kulganin,
Hech kim bilmas paymonasi to'lganin,
Jonvor G'irko'k siyxa tortib kishnadi,
Bilib turib Bol Avazning kelganin.

Jonivor bedovning yoli yonadi,
Bol Avazni ko'rib o'qranadi,
Boshin pastga solib, dumin o'ynatib,
Egasiga endi bo'ysunadi.

Bir nechalar xumor ko'zin yoshladi,
Bolim Avaz G'irko'kini qashladi,
Erkalatib nazarkarda bedovning,
Kumush bandli jilovidan ushladi.

Tulpor yarashadi yigit bolaga,
Minib kirar bo'lsa bozor, qal'aga,
G'irko'kning jilovin ushlab Bol Avaz,
Tayranglatib olib chiqdi dalaga.

O'ynoqlab jonivor na'ma ayladi,
Jumiyib atrofga nazar tayladi,
Jilovidan tutgan polvon Bol Avaz,
Jonivorni yakka mixga boyladi.

Komil pirdan har kim madad tiladi,
Kuygan qullar gapni gapga uladi,
So'zlay bersa har kim ham gap bo'ladi,
Tak-tak deb G'irko'k otni Bol Avaz,
Kokiliman yol-quyrig'in siladi.

Ota yurtga oshgan qilar erlikni,
Baxti qaytgan sho'rlar ko'rar hurlikni,
Tak-tak deyib G'irko'k otning beliga,
Qo'ya berdi mayin ipak terlikni.

Ustalar ishlatar tesha, qirg'ini,
Nazar solgan ko'rar tog'dan bergini,
Ot beliga qo'ya berdi Bol Avaz,
Usti o'yma, osti movut chirgini.

Asli mard o'g'lonlar qilar erlikni,
Jo'mard derlar doim shirin tillikni,
Tak-tak deyib bolim Avaz, Bol Avaz,
Chirgining ustidan qo'ydi bellikni.

Mullalar o'qiydi zer-u zabarni,
Ustalar chopadi tesha-tabarni,
Tak-tak deyib qo'ya berdi Bol Avaz,
Korsoni kumush, tilla qoshli egarni.

Ulug' debon ostonaga bosh urdi,
Sirin aytmay g'animlardan yashirdi,
Ikki uzangi ikkovi ham tilladan,
Yarqillatib ikki yonga tushirdi.

Jonivorning yol-buyrug'i mayindi,
Mard o'g'lonning qilgan ishi qoyildi,
Tak-tak deyib tortaverdi Bol Avaz,
Osti yumshoq ipak patli ayildi.

Bir necha sanamning qobog'i durdi(r),
Xudo suygan olar munosib hurdi,
Undan keyin shunday yozib tashladi,
Zar sachoqli o'zi zarhal dovurdi.

Bulbul shaydo bo'lar gulshan bog'iga,
Kim chidaydi ayriliqning dog'iga.
Bol Avazning yozib solgan dovuri,
Tushadi hayvonning baqalog'iga.

Bedovni tuzadi oyoqdan-boshdan,
Hech kamligi yo'qdir yo'rg'a yurishdan,
Ot dumiga sola berdi Bol Avaz,
O'n sakkiz qubbali karki quyushqon.

Har qubbasi katta edi tarkashdan,
Chuv-ha desa qutilar qanotli qushdan,
Ot beliga torta berdi Bol Avaz,
Poy to'shab tashlangan chig'atoy pushtan.

Tomosha qiling Bol Avazday kishiga,
Tilla o'muldiriq taqdi to'shiga,
Qo'tos bog'lab bo'yni uzun bedovga,
Qirq qubbali yugan urdi boshiga.

Jonvor G'irko'k po'lat suvliq chaynadi,
Bezangan so'ng gulday bo'lib jaynadi,
Zahar tilla isfixonni Bol Avaz
Obro'y ber, deb endi belga boyladi.

Bulbul oshna bo'lar bog'ning guliga,
Qaraydi intilib sog'-u so'liga,
Obro'y ber, deb minib otning beliga,
Talab qildi Shohdorxonning eliga.

Dubilg'a, qamchini tutib qo'liga,
Ne bir xayollarni joylab diliga.
Qo'sh po'pakli nayza, parli sari yoy
Yarashibdi Avazxonning beliga.

Kamar kissa sari o'qqa to'lgandi,
Shuytib yov-yaroqdan ko'b may bo'lgandi,
Hashtarxonday uzoq yoqqa Bol Avaz
Zulfizar qiz uchun talab qilgandi.

Choroynadan turli jilo ko'rgizdi,
Oftobga boqqanlar toldirar ko'zdi.

Go'ro'g'li sulton Xoldor mahram, Hasanxon va qirq yigiti bilan turibdi mayxonasining oldida. Ana shunda Avaz o'g'lonning sin-u simbatiga qarasa, galaga tashlanadigan sherday chirpinib, Hashtarxonday uzoq yoqqa talab aylab, otasidan, shu turgan pir-u juvon, yuguruk-chobonlardan fotiha tilab turibdi. Shunda Go'ro'g'li sulton bir necha joylardan timsol keltirib, Avazxonga qarab, bir so'z dedi:

G'ayratim kelganda toshib-to'layin,
Qayda g'anim bo'lsa lotim olayin,
Hashtarxonga talab qilsang, chirog'im,
Qulog'ing tut, bir nasihat qilayin.

Har nimaga qayrilmagin, chirog'im,
Har nokasni do'st bilmagin, chirog'im.
Yo'l-yo'lakay mungliqlarning holiga
Ko'zing qisib, hech kulmagin, chirog'im.

Har yerda bo'lsang-da, manmanlik etma,
Bekas, bechoraning ko'nglin og'ritma,
Otliman, deb eshakliga qanqayma,
Bir piyoda chiqsa, besalom o'tma,
Zinhor takabburlik yo'llarni tutma.

Zulmman birovdan yulg'uvchi bo'lma,
G'ariblar holiga kirguvchi bo'lma,
Pahlavonman, dast-davlatim uzun deb
Kishi molin tortib olg'uvchi bo'lma.

Ahmoq aylab, ajva qilma birovni
Tark aylagin so'zman solib o'rovni,
Zinhor-zinhor gapchinezlik¹ qilmagin,
Gapchinezlik halok qildi nechovni.

Shoirlikdan murod so'zga naqshilik,
Nasihat bahona, qildim baxshilik.
Hargiz etma hech birovga yomonlik,
Qo'ldan kelsa, yaxshilik qil, yaxshilik.

G'irko'kning jilovin burib Bol Avaz,
Asta-asta mayxonaga yurgizdi.

Botir bo'lsa, dushman kirmas qalaga,
Barcha qoyil Avaz o'g'lon bolaga,
Bilib turib farzandining kellarin,
Go'ro'g'li ham chiqqan endi dalaga.

Bir necha sanamlar zulfini taradi,
Tom ustidan tomoshaga qaradi.
Bol Avaz kep shohsupaning ustiga,
Otasidan oq fotiha so'radi.

Bekaslar uchrasa, tumshuq turmagin,
Hajv aylab zinhor labing burmagin,
Oting o'ynoqlasa, ketma o'zingdan,
Kuchim bor deb kuchsizlarni urmagin.

Bu dunyo hech kimga vafo qilmadi,
Ko'ngildagi o'ylaganlar bo'lmadi,
Jamshid, Faridunman Zol-u Rustamzar,
Yurti olgan shoh Iskandar qolmadi.

Esi borlar mag'rur bo'lmas jahona,
Podsho ham, gadoy ham bir kun ravona,
Bir yog'i tug'ilmoq, o'lmoq bahona,
Shunday qo'nib uchar bir kaptarxona,
Quvonib bo'larmi bunday makona.

Shunday ketsang, biyobonni pastlabin,
Qayda bo'lsang, niyatingni rostlabin,
Har dushmandan ojiz bo'lsang mabodo,
Er Xizirman qirq chiltonni eslabin.

Chirog'im, chuvog'im, shundan ketasan,
Poyonsiz biyobon yo'lin tutasan.
O'ttiz kecha-kunduz o'tgandan keyin,
Haybati zo'r bir daryoga yetasan.

Asli nazar ko'rgan G'irko'k ostingda,
U daryodan bir hatlashda o'tasan.
U daryodan o'tib tag'i yurasan,
Yurib-yurib bir qirlikka borasan.

U qirlikda qo'rg'onday qip solingan,
Hashamatli bir hovlini ko'rasan.

¹ So'zchan, boshqalarning so'zini to'smoq (*Baxshi izohi*).

Yosh bolasan, qiziqasan, albatta,
Tomoshaga ul hovliga kirasani.

U hovlida o'tirgandi bir pari,
Boshida bezakli tilla haykari,
Qo'l quvshirib xizmat aylar oldida,
Dev siyoqli bir barzangi zargari.

U zargari yuzuk, sirg'a qiladi,
Sirg'asini parizod sinab oladi,
Yuzuklarni qo'llariga iladi.
Bu gaplarni asli bilsang, chirog'im,
Chamidxon aylagan afsun-hiyladi(r).

Parisiga boqsang labi bo'yama,
Boqqandan qay yugruk ko'ngil qo'yama,
Belin bilinglatib, qoshin uchirsa,
To'ymag'ur ko'z qaraganman to'yama.

Uzun sochin mushk suviga botirgan,
Ikki zulfin zar suviman qotirgan,
Hayva bilan ismin qo'yib Zulfizar,
Asli sening qasding qilib o'tirgan.

Emas joyda, bolam, ketsang o'zingdan,
Qo'rg'oshin quyilar qora ko'zingdan,
Qoshida o'tirgan zangi Chamidxon,
Hapsing topib tushar sening izingdan.

Undan keyin holing o'sal bo'ladi,
Emas joyda tanang jonsiz qoladi,
Chamidxonni bilsang asli jodugar,
Sening qalbingga naql qiladi.
Shu hiylaman ismin qo'yib Avaxxon,
Borib turib Zulfizarni oladi.

Ana endi Avaxxon yo'lbarsday chopinib, ko'zlari lovullab yonib, G'irko'kning jilovini burib,
Ko'chabog' oralab yurib, G'irko'k jonivorni o'ynatib, suvlig'ini chaynatib, Chambil darvozasidan chiqib,
turkmaning poyonsiz cho'lga tushib, Hashtarxon eli qaydasan, deb izlab, qo'shiq aytib, ovozinini sozlab,
ketib borayotir:

Parvardigor panodi(r),
Holin bilgan donadi(r),
Go'ro'g'lidan duo olib,
Mard Avaxxon jo'nadi.

Mardni tuqqan enadi,
Asli gavhar donadi,
Elidan begonadi,
Go'ro'g'lidan duo olib,
Polvon Avaz jo'nadi.

Qilgan nasihatim shudir bilib ol,
Har joyda eslagin bu so'zim darhol,
Zargar zangini ham, parisini ham
Ayamay boshiga darrov qilich sol.

Shunday qilsang, boshing omon qoladi,
Undan keyin maqsading hal bo'ladi.
Zulfizarga borib boqsang yuziga,
Baxting yor bo'p, chilton madad qiladi.

Borgin, bolam, bilagimni toldirma,
Qayda bo'lsang olgin, ammo oldirma,
Duogo'y otangni, pari enangni,
Har pilla, har pilla yoddan qoldirma.

Qayda bo'lsang, baxting kulsin, chirog'im.
Ol davlating oldan bo'lsin, chirog'im,
Omin deb qo'lingni ko'tar, chirog'im,
Har yerda kel-keling kelsin, chirog'im.

Ko'zimdan oqqan yoshim shash qator,
Omon bo'l, omon bo'l, bolam, olla yor.
Qayda bo'lsang olgin, ammo oldirma,
Yo, iloho, omin, ollohu akbar.

Xoldor mahram, Hasanxonlar jiladi,
Go'ro'g'liman birga omin qiladi.
Qirq yigit ham shamshod qo'lin ko'tarib,
Bol Avazning esonligin tiladi.

Kim yaxshi, kim yomon, ollo biladi.
Bu ishlarga qiz-o'g'lonlar jiladi.
Bari qo'l ko'tarib, omin aytishib,
Avaxxonning omonligin tiladi.

Ko'lga suqsur qo'nadi,
Balandlikdan enadi,
Go'ro'g'lidan duo olib,
Mard Avaxxon jo'nadi.

Doim tilda sanodi,
O'tli yurak yonadi,
Go'ro'g'lidan duo olib,
Polvon Avaz jo'nadi.

Mardning ko'zi yonadi,
Asli gavhar donadi,
Go'ro'g'lidan duo olib,
Mard Avazxon jo'nadi.

Kuygan dillar yonadi,
Ichib suvga qonadi,
Go'ro'g'lidan duo olib,
Polvon Avaz jo'nadi.

Chaqmog'iga quv olib,
Mehtaraga suv olib,
Mard Avazxon jo'nadi,
Go'ro'g'lidan duo olib.

Oladi-oladi,
Ot soniga soladi,
Er Xizirming cho'lida
Obro' ber deb boradi.

Belda bellik bulkillab,
Bedov borar hilqillab,
Yonboshida mehtara,
Ot chopganda shilqillab.

Ot boradi arsillab,
Qilich-qalqon qarsillab,
Ot tuyog'i tekkan tosh,
Sinib ketar tarsillab.

Ot boradi durust qo'yib,
To'rt oyog'in juft jiyib,
Ot ustida Bol Avaz,
Borayotir quvinib.

Ot boradi intilib,
Oldiniga qimtinib,
Uzoq yo'lni kaltartib,
Yeb qo'yguday yutinib.

Ot soladi dikdika,
Qoyil bo'ling erlikka,
Irg'ib borar jonivor,
Gohi chikka, goh pukka.

Ariq labida andiz,
Daryo tubida qunduz.
Qistab ketib boradi,
Kecha demayin kunduz.

Mard kiyimi banotdi,
Dol bedovin o'ynatdi,
Ustidagi libosi
To'rt elli changga botdi.

Xom ekandi G'irko'k ot,
Oppoq ko'pikka botdi.
Kam-kam o'zin tuzatdi,
Gardanini uzatdi,
Shunday qistab jonivor,
Kecha-kunduz yo'l tortdi.

Qistagandan qistadi,
Goh baland, goh pastdadi,
Ot chopmoqqa Bol Avaz
Go'ro'g'lidan ustadi.

Kun keynidan kun o'tdi,
Tulporning joni qatti(q),
Bosgan izi tulporning
Quyunday changib ketdi.

Tekis kelsa bo'shatdi,
Nishab kelsa to'xtatdi,
Shunday qilib Bol Avaz
Kecha-kunduz yo'l tortdi.

Yo'l kelsa yo'rg'alatdi,
Qir kelsa qiyalatdi,
Shunday qilib Bol Avaz,
Kecha-kunduz yo'l tortdi.

Ariq kelsa irg'itdi,
Adir kelsa jilpitdi,
Shunday qilib Bol Avaz
Kecha-kunduz yo'l tortdi.

Bir joyda dam olmadi,
Biram to'xtab qolmadi,
Ot ustidan bir zamon
Tushgan dami bo'lmadi.

Kun o'tganni bilmaydi,
Biram orom qilmaydi,
Har bir xavf-u xatarni
Hech ko'ziga ilmaydi.

Biyobonni oralab,
Borar yo'lin saralab,
Adashmay deb oqshomlar,
Temir qoziqni qoralab.

Tuman bo'lsa, taxminlab,
Shu yoqdir deb hukminlab,
Shamolning yurishidan,
Borar yog'ini juplab.

Suvlari ado bo'ldi,
Charchadi, fido bo'ldi.
Bir oy yurmak hazilmi,
Yo'ldan ham zada bo'ldi.

Ol-ol yurdi, ol yurdi,
Ozgina emas, mo'l yurdi,

Avazxon shunday bir qirlikka chiqib qarasa, bir haybatli azim daryo ketib borayaptiki, hech qo'ying. Avazxon shuncha mamlakatlarda yurib hali bunchalik azim daryoni ko'rmagan edi. "Obbo, otamning ni-shon bergan daryosi shu ekan-da. Endi bundan G'irko'k kechib o'ta olarmikan", — deb picha qo'rqib, G'irko'k jonivorga qarab: "Yumshoq badaningga bir qamchini bersam, shu turgan azim daryodan o'ta olasanmi?" — deb shu so'zni aytdi:

Chiltonning qo'lidan chiqqan, G'irko'k ot,
Bir cho'pchishda o'tarsanmi daryodan,
Qamchi bersam, hoy jonivor, chatingga,
O'tarsanmi shu haybatli daryodan.

Senga minganimda baxtim yor bo'lsa,
Umrin kunlaridan hali bor bo'lsa.
Har yerda Er Xizir madadkor bo'lsa,
Bir cho'pchishda o'tarsanmi daryodan.

Burungi, hozirgi odating boshlab,
To'rt oyog'ing birdaniga juft tashlab,
Men tursam jiloving tortib tarashlab,
O'tarsanmi shu haybatli daryodan.

Kelibman turkmanning cho'lidan oshib,
Necha-necha tumanlarda adashib,
Egaring qoshiga tursam tarmashib,
Bir cho'pchishda o'tarsanmi daryodan.

Bu daryoning yo'qqa o'xshar poyoni,
Naryoqqa o'tgali yo'qdir imkoni,
Ey, otamning aqli raso, hayvoni,
O'tarsanmi shu haybatli daryodan.

Tulpor degan qimtinmoqqa tashnadi(r),
Har pilla to'daga talab kishnadi,
Avazxonning so'zlarini eshitib,
Narmon qarab bir depsinib kishnadi.

Shuytib qistab Bol Avaz,
Bir oy choqli yo'l yurdi.

Tinglang, so'zim sarosin,
Bu dostonim sirasin,
Bir oydan kay Bol Avaz
Oldi daryo qorasin.

Ag'darilib oqar daryo pastiga,
Quloq soling so'zimning payvastiga,
Bir oy choqli yo'l yurgan so'ng Bol Avaz,
Yetib bordi bir daryoning ustiga.

Shunda Avaz mard ham qaynadi-jo'shdi,
Kuchiga kuch kelib G'iroti toshdi.
G'irotda ot g'ayrati ulashdi,
G'irko'kning jilovin narmon to'g'rilab,
Suvni kechmak bo'lib daryoga tushdi.

Daryo suvi bu ko'tarilib ketdi,
Sonsiz adr, qirday bo'lib yeladi.
Shovullagan suvning oqish ovozi,
Har qanday odamning aqlin oladi.

Dono mavlon endi o'zi biladi,
Avaz xaqqa tavakkalni qiladi.
Bir bugat suv bosib kelsa mabodo,
G'irko'k bilan ikkovi nobud bo'ladi.

G'irko'k bugat suvdan oshib boradi,
To'lqinlarning zarbiga chap beradi,
Sekin-sekin ko'tarilib havoga,
Qirq olchinchu balandlikdan yuradi.

Tavakkalchi murodiga yetadi,
O'ychi o'ylay-o'ylay oxir ketadi.
Asli nazarkarda G'irko'k jonivor,
Shunday qilib ul daryodan o'tadi.

Kilkili kelganga bari kelishdi,
Murod-u maqsadga ham qovushdi,
Qirq gaz balandlikdan pastlab jonivor,
Borib nargi yaypon qirlikka tushdi.

Ana shu qirlikda Avazxon G'irko'kdan tushib, bedovga bir dam berib, o'zi picha dam olib ovqatlanib, G'irko'kning abzalini boshqatdan o'xshatib, ayil-pushtanini sozlab olib, tag'i bedovning beliga minib, Hashtarxonni izlab keta berdi.

Yurib tulpor tolami,
Ora yo'lda qolami,
Shunda qolib ketdirsak,
Qo'shig'imiz chalami.

Tag'in narmon jo'nadi,
Yo'l jabriga ko'nadi,
Mulgib, mulgib yo'llarda,
Uyqusiga qonadi.

Jarlar irg'ib, soy kechdi,
Qo'riq kechib, qir o'tdi,
Shunday qilib Bol Avaz,
Tag'in hafta yo'l yurib,
Baland do'nglikka yetdi.

Shudgorlar yotibdi do'ngning ostiga,
Yam-yashil javdari bitib pastiga,
Shu balandlikman yurib Bol Avaz,
Yetib bordi bir hovlining ustiga.

Ana shunda Avazxon: "Otam nishon bergan hovli shu bo'lsamikan?" — deb u hovliga qarab bora berdi. Endi gapni Chamidxondan eshitng.

Chamidxon rom ko'rib: "Go'ro'g'li sulton Zulfizarni kim olib keladi, deb talab solsa, qoshida qo'lqanoti bo'lgan Avazxon Go'ro'g'lidani ijozat olib, G'irko'k otiga minib, bu yoqlarga keladi. Avazxon asli nazarkarda alpardan bo'lganligi uchun bir uxlamasa, qirq kecha-yu qirq kunduz uxlamaydi. Bir uxlasa, o'n kecha-yu o'n kunduz uxlaydi. Avazxon Chambildan chiqib jo'nagandan keyin Hashtarxonga haftaning yo'l qolganichalik yergacha qirq kunlik yo'l. Ana o'sha joyga kelib, bir to'xtasa, Avazxon uxlashi mumkin. Ana shunda bir balo qilib, Avazxonning korini qilarman. Uni o'ldirib, terisiga kirib, Avazxon bo'lib borib, bir balo qilib, Zulfizarni o'zim olarman", — deb bir qizni yo'lda tutib olib kiyintirib, qo'ldan Zulfizar qilib, ikki zulfini zarga botirib, sochiga mushk-u anbar sepib qotirib, o'zi bir yumalab, Zangi zargar suratiga kirib, Avazxonning kellar yo'lida ilm-u jodugarlik bilan bir hovli bino qilib, Chamidxon sirg'a va uzuk yasayotgan Zangi zargar bo'lib, haligi qiz bilan payt poylab, qizga ham o'rgatadiganini o'rgatib, ikkovi tura berdi.

Avazxon hovliga shunday rav bo'lib qarasa, darvoza ochiq turibdi. Darvozaning to'g'risida bir katta peshayvonli uyning ayvoni bo'lib, ana shu ayvonda ostiga julqurs gilam, ustidan qalin ko'rpalarni to'shab, ikki yoniga ikkita yostiqni qo'yib, bir kelbati juda kelishgan, sochini mushk-u anbar bilan qotirgan, zulfini tillaning suviga botirgan, uzun sochli, qalam qoshli, surma ko'zli, parizod mengizli nozanin xuddi podsholarning qiziga o'xshab, zarbobga o'ralib, to'vusday taralib, ming ishva-noz bilan goh chikkasiga, goh pukkanasiga buralib o'tiribdi, oldida bir xontaxtaning ustida katta tilla la'lining ichida to'qqiz xil laziz taom, to'qqiz xil shiravor turibdi. Har zamonda qo'lini uzatib, shiravorlardan olib, oldidagi qirmizi choynakdan mashhadi piyolaga ozroq choy quyib, choyni qult etkizib yutib, oppoq tomog'ini g'imillatib, labini jimmillatib o'tiribdiki, hech qo'ying. To'g'risida ostida eski sholcha, sholchaning ustidan bir yalp etar yalangpo'stak to'shab olgan, ustida po'stin, boshida yorg'oq teridan bo'lgan do'ppi, oyog'ida yorg'oq mahsi, oldida bir qo'l ko'rikcha¹, ko'rikchaga ozgina olovni pish-pish etkizib bosib, kichkina tushchaga kichkina bolg'acha bilan chiq-chiq etib urib, ko'rikchaning dami bilan olovdan bo'shab chiqqan oltin yoki kumushni cho'zib, barmoqqa o'xshash kam-kam ingichkarib ketgan uzun qolipga o'rab, bir barzangisifat zargar ha deb uzuk qilib yotibdi. Shunda Avazxon bu manzarani ko'rib, aqli lol bo'lib, ayniqsa, parisifat qizga mahliyo bo'lib: "Agar shu qiz otam aytgan hiyvogar² pari bo'lsa ham, Zulfizardan hech kamligi yo'q. Balki Zulfizardan ziyod ekan. Yigit degan oldidan chiqqan naqdini ko'rib keta beradimikan? Ol-ol, bunday qulay gagirtaklar yigit kishilarga juda kam uchraydi", — deb yuragini shayton qitiqlab, Rahmon bo'lsa: "Yo'q, shoshma, avval qizni sinab ko'r. Sabr qilsang, g'o'radan holva pishadi, degan-ku", — deb, nafs yana: "Oldida bir qo'ldan chumchuq o'lmaydigan zangi quldan boshqa kishi yo'q. Shunday pokiza gavhar shamchiroqni qo'lga olib, hech bo'lmasa, bir muchchi-quchoq qilib, bir kecha oldida qolib, maqsadni hosil qilib ketmay joning yo'qmi?" — degizib yuragini turtibdi. Shuytib, Avazxon darvozadan qarab, qaqqayib tursa,

¹ Ko'rikcha — ko'ra, zargar va temirchilarning metall eritadigan otashdoni.

² Hiylagar.

u parisifat qiz Avazxonga qarab, marg'ulini burab, biqiniga qo'lini tirab, qoshini qoqib, ishva-yu karashma bilan Avazxonga qiyo boqib, bir so'z dedi:

Jamolim kelbati ko'kda misli oy,
Diydorimga boqmay ketgan jonga voy.
O'zim shohman, qulim bo'lsa Chaparvoy,
Xush kelibsan, ana manzil, ana joy.

Qomatim misoli o'ram guldasta,
Tilim asaldayin, labimdir pista,
Senday changi yigitga men havasda,
Xush kelibsan, ana manzil, ana joy.

Sochim mushk-u anbar, belimdir tolma,
Zulflarim zardandir, yuzimdir olma,
Kel, quchoqla, voy-voy, o'zimdand qolma,
Yaxshi yigit, mendan boshqani olma,
Xush kelibsan, ana manzil, ana joy.

Ko'zim shahlo, qalam qoshim uchqudir,
Nozim baland, tolma belim quchqudir,

Tilim shirin, bolday so'rib ichkudir,
Xush kelibsan, ana manzil, ana joy.

Nima xayol keltirasan o'yingga,
Har holda munosibdirman bo'yingga,
Na qilsang ham, ixtiyor ra'yingga,
Xush kelibsan, ana manzil, ana joy.

Qarab olgin qaddim baland-pastiga,
Bog'bon bo'lg'in olmazorim ostiga,
Qo'ygan qadamlaring diydami ustiga,
Xush kelibsan, ana manzil, ana joy.

Meni olgin, beray o'z ixtiyorim,
Hadya aylay bog'da pishgan anorim,
Zulfizarman, kecha-kunduz bo'l yorim,
Xush kelibsan, ana manzil, ana joy.

Bu so'zni parizod aytdi. Shunda Avazxonga aqli aytdi: "Ey, Avazxon, senga otang jo'nayotganida nimalar deb nasihat qilgan edi. Bir yoqqa qaratib o'q otilsa, yo'lda borayotganda bo'sh ketsa, nishonaga borib tegmasligi turgan gap. Men o'zim bu yoqlarga Zulfizar deb kelib turib, bu Zulfizarga o'xshagan qizga qayrilib, o'zim axtarib kelayotgan haqiqiy Zulfizardan ayrilib qolamanmi", — deb o'ylab, tag'in uyqusi tutib, ko'zi mulgib, zo'rg'a ko'zini ochib: "Tavakkal endi. Yo bud bo'lar, yo nobud bo'lar", — deb isfihoni xanjarini g'ilofidan sug'urib qizni ham, qoshidagi Zangi zargarni ham chopib tashlamoqchi bo'lib, xez qilib oldiga boraberdi. Shunda qarasa, haligi Zargar zangi darrov bor buyumlarini yig'ishtirib, bir xaltaga solib, xaltani bo'yniga osib, bir yumalab quzg'un-qarg'a bo'lib, falakka parvoz qilib uchib ketdi. Quzg'un-qarg'a uchib ketgandan darrov Avazxonning uyqusi barq etib ochilib ketdi. Qarasa, haligi parisifat qiz avvalgiday malika emas, tap-taqir dalada ko'kkina oddiy ko'ylak kiygan sarg'ichgina o'rtacha bir qiz turibdi. Shunda qiz Avazxonga qarab, bir so'z dedi:

Qo'ling saqla, bir kanizing bo'layin,
Hamisha oldingda xizmat qilayin.
Bor desang, har yerga borib kelayin,
Odil o'g'lon, rahm ayla, o'ldirma.

Emas joyda paymonamni to'ldirma,
Xanjar bilan osiy ko'nglim tildirma,
Bu yalang sahroda loshim qoldirma,
Odil o'g'lon, rahm ayla, o'ldirma.

Men bir dehqon qizi, yo'lda tutildim,
Jodugar ilgiga bandi etildim,
Sabab bo'lding — ul yomondan qutuldim,
Odim o'g'lon, rahm ayla, o'ldirma.

U zolim kelib mening qo'lim boyladi,
Zulfimga zar suvin yoqib tayladi,
Boyagi gaplarni ta'lim ayladi,
Odil o'g'lon, rahm ayla, o'ldirma.

Bildim seni Hashtarxonga borasan,
Borib turib Zulfizarni ko'rasan,
Iymoning zo'r, boqsang, bardosh berasan,
Odil o'g'lon, rahm ayla, o'ldirma.

Bir mungliq mushtipar dehqon qiziman,
Kelgan edim ul zolimning so'ziman.
Amir qilsang, xizmatkoring o'zimman,
Odil o'g'lon, rahm ayla, o'ldirma.

Avazxon dehqon qizning so'zini eshitib, bu gaplarning bari Chamdixon jodugarning hiylasi ekanini bildi. "Asli xon otam bu gaplarni oldindan bilgan ekan. Shuytib, menga karomatli nasihatini qilgan ekan. Pok bo'lmasa, ish o'sal bo'lgan ekan. Bunday xatardan qutulgan jonim foydaga qolgan ekan. Shuytib, bu

gaplar biz uchun qulay bo'lgan ekan", — deb o'ylab, xanjarini g'ilofiga qaytarib solib, qizga tasalli berib, uzangiga oyog'ini tirab, mo'ylovini burab, bir so'z dedi:

Bayon etding, bilib oldim holingni,
Qo'rqma, singlim, mendan haros' aylama,
Zolim ayyor tutgan ekan qo'lingni,
Dehqon qizi, mendan haros aylama.

Jodugardan xalos etdim boshingni,
Ochiq-oydin qildim tegra-do'shingni,
Oqizmagin xumor ko'zdan yoshingni,
Qo'rqma, singlim, mendan haros aylama.

Odil turgan joyga zolim yo'lolmas,
Yo'lagan pilla ham bir ish qilolmas,
Haqman nohaq hech vaqti teng kelolmas,
Qo'rqma, singlim, mendan haros aylama.

Sabab bilan keldi bunda Avazxon,
Shuytib bo'ldi, e, qiz, mushkuling oson,
Endi hargiz bo'lma xotir-parishon,
Dehqon qizi, mendan haros aylama.

Har amirga kerak senday gajakdor,
Men bilmayman asli nima o'ying bor,
Hozircha bo'l bunda menga xizmatkor,
Dehqon qizi, mendan haros aylama.

Men qarayman ixtiyor-u ra'yingga,
Xohlasang, berayin teng-u poyingga,
Eltib qo'yay avval kelgan joyingga,
Qo'rqma, singlim, mendan haros aylama.

Shunda Avazxondan dehqon qizi bu so'zlarni eshitdi. Undan keyin qiz yuragini bosib olib, Avazxonning adolatli haqiqiy o'g'lon ekanini bilib, Avazxonga qarab, marg'ulini burab: "Asli men uyimdan qo'ziqorin terib kelishga chiqqan edim. Dalada boyagi jodugarga yo'liqdim. U meni tutib olib, o'rgatadiganini o'rgatib, qo'ldan yasab, "Hozir shu yerga bir podshozoda keladi. Seni o'shanga bera-man", — deb aldab, shu yerda jodugarlik bilan bir hovli bino qilib, o'zi zargar suratiga kirib o'tirdi. Endi bo'lsa, u jodugarning jodusi sindi. Sening ham, mening ham ko'nglimiz tashvishdan tindi. Endi sen menga og'alik qilib, meni kelgan joyimga eltib qo'yadigan bo'lsang, men ham sening meni jodugarning qo'lidan xalos qilib, menga yaxshilik qilganing uchun senga picha xizmat qilib, bir joyni nishon berib ketay, — deb Avazxonning oldiga tushib, bir-ikki qirdan oshib, uzoqdan bir jarlik joyni ko'rsatib. — Ana o'sha joyning etagidagi oz-moz tutun bilinib turgan nuqtaga borsang, o'g'rilarning podshohining makoni bor. U yerda menga o'xshagan mushtipar qizlar, qancha yigitlar, savdogarlar bandi bo'lib yotibdi. Borib, xuddi meni jodugarning qo'lidan xalos qilganday, ularni ham o'g'rilarning qo'lidan xalos qil. Bandilarning ichida Davlat degan bir yigit bor. U menga xushtor edi. Ahvolimizdan otam ham, onam ham xabardor edi. Endi bu yog'iga menga javob ber. Men o'zim ovulimga keta beraman. Agar Davlatni o'g'rilarning qo'lidan qutultirib yuborsang, u ham o'zi bizlarnikiga yetib boradi. Undan keyin murod-u maqsadga yetishimizni o'zimiz bilamiz", — deb turdi. Shunda Avazxon: "Men avval seni uyingga yaqinroq kuzatib qo'yay. Mabodo Chamidxonning qo'liga tag'i tushib qolib, yo bo'lmasa o'g'rilarning qo'liga tushib qolib, halok bo'lib ketsang, men nomard bo'laman. Yur, endi uyingga qarab yo'l boshla, boshqa gaplarni tashla", — deb qizni iyartib uch-to'rt soydan oshdi. Qiz: "Ana bizning ovul. Bu yog'i o'zim qo'ziqorin terib yuradigan joylar", — deganidan keyin Avazxon: "Bo'lmasa, omon bo'l. Agar o'g'rilarning o'rtasidan Davlatni topsam, oldingga yuboraman", — deb qiz bilan xo'shlashib, G'irko'kning jilovini burib, orqasiga qarab qaytib ketdi.

Shuytib, Avazxon qiz nishon bergan jarlikni etaklab, uch toshlar chamasi yo'l bosib, bir katta darvozali qo'raga yetib bordi. Qo'raning devori o'n bir paxsa baland ekan. Darvoza bo'lsa, qulflangan. "Qani, boshqa yoqdan ichkariga kiradigan og'iz bormikan", — deb qo'raning sirtidan aylanib ko'rdi. Qo'raning orqa tomoni qirlik bo'lib, tagi nishob, sanoqsiz ko'p to'la ekan. Bu yog'idan qaragan odam qo'raning ichini joylik ko'rsa bo'lar ekan. O'rtalikda ikki tomoni ham peshayvonli, taxminan qirq bolorli xona turibdi. Hech kim ko'zga ko'rinmaydi. Faqat u xonadan g'ijjak tovushi keladi. "O'g'rilarning podshohi shu xonada yigitlari bilan bazm qilib, ichkilikbozlik bo'lib yotgan bo'lsa kerak", — deb G'irko'kning jilovini burib, qamchini berib, pastga qaratib qo'yib yuborgan edi. G'irko'k jonivor ham dik etib bir sakrab, balanddan qo'raning ichiga tushib qo'ydi. Shunda Avazxon peshayvonli xonaga qarab, uzangiga oyog'ini tirab, bu xonada tirik jon bormisan, deb so'rab, bir so'z dedi:

¹ Haros — qo'rquv.

Soz-u suhbatlarga do'st-u yormisan,
Musofir mehmonga talabgormisan,
Uzoq yo'ldan horib-charchab kelaman,
So'ylashmakka biror odam bormisan?

So'zlasam singadi so'zlarim toshga,
Bir jondor yo'q bunda savol so'rashga,
Qulog'imga chalinadi xirillab,
Bilmayman g'ijjakmi yo bir boshqa.

Bu yerdagi bari o'g'ri, bezori,
Odamlarga tekkan jabr-u zarari,

Ichkilik bor bo'lsa, biz ham talabgor,
Bo'p kelaman uzoq yo'ldan xumori.

Bedovimni do'ng adirda yelganman,
Men baringning kirdoringni bilganman,
Siylasang, mehmonman, bo'lmasa, yovman,
Shuytib bunda talab solib kelganman.

Chambildir diyorum, otim Avazxon,
Taslim bo'lmasanglar, solay to'polon,
Chiq baring, e, bachchag'arlar, dalaga,
O'lishga loyiqsan, hammang beimon.

Shunda ichkaridan bir kallasi yalang odam dovdirab chiqib: "Oha-oha, otdan tush. Aroq bor, sharoq bor, o'yin g'ij-g'ij", — deb zo'rg'a gapirib, qo'lini sermab, tag'i dovdirab, ichkariga kirib ketdi. Avazxon o'ziga o'zi aytdi: "Bu bachchag'ar o'g'rilarning bari mast-alast ekan. Hech kim bilan hech kimning ishi yo'q. Bular darvozamiz berk, qo'ramizga hech kim kela olmaydi, deb bari olamdan bexabar, o'z havoniga nasha qilib, asir qiz-u juvonlarni o'ynatib yotganga o'xshaydi. Men avval to'lalarni bir-bir ko'rib chiqay. Qani, nima gaplar bor ekan", — deb G'irko'kdan lip etib tushib, G'irko'k jonivorni bir yakka mixga bog'lab, bir to'laning eshigini ochib ichiga kirsas, o'nta ot bog'liq turibdi... Bu to'ladan chiqib, ikkinchi to'laga kirsas, bu to'lada ham o'nta ot bog'liq turibdi. Shunday qilib, to'rt to'laga kirib chiqib, qirqta ot bog'liq turganini ko'rdi. Yana bir necha to'lalarga kirib, bir xillarida qora mol, so'qim, bir xillarida g'ulmi qo'y, so'qimlarni ko'rdi. Bir xil to'lalar shunday qimmatbaho kiyimlar, bir xil to'lalar shunday qimmatbaho buyumlarga to'la ekan. Tag'in bir to'laga kirsas, ichida totor, qalmoq, o'ris, churchut asir ayollar. Bir xillari xamir kesib, bir xillari go'sht to'g'rab, ish qilib, har qaysisi bir nimaga mashg'ul bo'lib yotibdi. Shunda Avazxon u asir ayollarga qarab, bir so'z dedi:

Hormanglar, hormanglar, qizlar, hormanglar,
Vijdon saqlab yomon yo'lga bormanglar,
Tolmas qo'lni harom ishga qormanglar,
Opalar, singillar, salom sizlarga.

Bir-biridan ziyoda, olma, olingiz,
Yurakda g'am, ammo ishda qo'lingiz,
Tangri ochsin bog'liq bo'lgan yo'lingiz,
Opalar, singillar, salom sizlarga.

Quvnoq yuzlaringizdan gullar uyalur,
Bosgan izingizdan atir qo'zg'alur,

Adolat bor yerdan zulm yo'qolur,
Opalar, singillar, salom sizlarga.

Bundan buyoq o'ynadinglar, kuldingle,
O'g'rilar ilgidan xalos bo'ldingle,
Bas, yetadi shuncha horib-toldingle,
Opalar, singillar, salom sizlarga.

Go'ro'g'li o'g'liman, ismim Avazxon,
Bermayin deb keldim zolimga omon,
Ozodlik yetishdi, bo'ling shodumon,
Opalar, singillar, salom sizlarga.

Avazxonning bu so'zini asir ayollar eshitib, bari birdan quvonib, yig'lab yubordilar. Avazxon darrov borib, asir ayollarning bari bilan ko'rishib, ularga dildorlik berib, barini iyartib dalaga olib chiqdi. Tag'in bir-ikki to'lalarni ko'rib-ko'rib chiqdilar. Bu to'lalarda nor tuyalar, oziq-ovqatlik: bug'doy, gurunch, arpa, un, moy, go'shtlar to'la ekan. Tag'in bir xil to'lalarda beda, somon solib qo'yilgan ekan. Asir ayollar Avazxonni boshlab tag'in bir to'laga kirdilar. Kirsas, bir to'lada zanjir, kishan, egovlar to'lib-taxlanib yotgan ekan. Shu yerdan asir ayollar bir necha egov olib, Avazxonni eng so'nggi to'laga olib kirdilar. Bu to'lada qirq choqli yigit va o'rta yashar odamlar temir kuanlarga kuanlanib qo'yilgan ekan. Ayollar borib barini bir boshidan temir kuanlarini egovlab qirqib, bir soatga qoldirmay, hammasining qo'l-oyoqlarini banddan ozod qildilar. Undan keyin borib asirlar Avazxon bilan quchoqlashib ko'rishib, bari o'g'rilarni shu mastlik pillasida qo'lga olmoqchi bo'lib, bari birdan yopirilib o'g'rilar bazm qilayotgan xonaning dahliziga kirib borishib, u yerda osig'liq turgan o'g'rilarning anjom-aslahalarini bitta-bittadan olib, ichkariga kirib

bordilar. Mast-alast bo‘lib, bir-ikki asir qizlarni o‘ynatib, g‘ijjak chaldirib o‘tirgan o‘g‘rilarning hushi boshidan uchib, ko‘zlari baqrayib, oqrayib, tos tepasiga bitib qola berdilar. Bari yigitlar olib borgan zanjirlari bilan o‘g‘rilarni band qilib ola berdilar. Avazxon bo‘lsa o‘g‘rilarning podshohini bog‘lab olmoqchi bo‘ldi. Ammo bachchag‘ar o‘g‘rilarning podshohi ko‘p zo‘r ekan. Mastlik holida kallasini yalangboshlab, turtib yiqitmoqchi bo‘lib, kallasini har yoqqa sermab kela berdi. Avazxon ham bo‘sh kelmay, o‘g‘rilarning podshohini mahkam qisib, bir nuqib yerga yotqizib, qorniga bir-ikki tepib, zanjirlab tashlab: “Sening ilojing oson edi-ku, lekin bobong hazrat Jaltongning arvohini hurmat qildim-da”, — deb barcha o‘g‘rilar qatori podshohini ham eltib, to‘laga solib qamab qo‘ydi. Undan keyin Avazxon barcha ozod bo‘lgan asirlarni to‘plab, Hashtarxonga borayotgan yigirmata savdogardan boshqalarini yo‘lda avboshlik-beboshlik qilmasdan o‘z ovullariga borishlarini tayinlab, yigirma savdogarning molidan boshqa qo‘rada to‘plangan narsalarni ularga bo‘lib, to‘g‘ri taqsim qilib, bariga javob berib yubordi. Chamidxonning changalidan qutilgan dehqon qizining oshig‘i Davlat ham o‘z qishlog‘iga bir ot, anjom-aslahasi bilan beshta boqma qo‘y, bir boqma novvos, ming tanga pul, bir xurjin alak va parcha o‘ljali bo‘lib qaytib ketdi, qishlog‘iga borib, hali-gi qizga uylanib, murod-maqsadiga yetdi. Bu yoqda Avazxon Hashtarxonga boruvchi savdogarlarga qarab, bir so‘z dedi:

Asli men Bulg‘ordan bunda kelaman,
Har qayerga borsam, amrim qilaman,
Sizlarman safarga birga boraman,
Shuhratli Saydullo hazrat bo‘laman.

Piri yo‘qlar bo‘lsa, pirlilik qilaman,
Karomatman kishi jonin olaman,
Hashtarxonga niyat qilib boraman,
Atoqli Sayfulla hazrat bo‘laman.

Asli Bulg‘or shahrida o‘sganman,
Qayda zolim bo‘lsa, yo‘lin to‘sganman,
Tulpor minib, sovut-qalqon osganman,
Yomon ko‘rsam tappa tutib bosganman.

Oshiqlarning yurak-bag‘ri tilindi,
Sahar pilla gartak ko‘zi ilindi,

Bu qo‘rada qancha mazlum yotgani
Haqdan amr kelib, menga bilindi.

Necha mazlum sahar duo qilgandi,
Xudo dargohiga qabul bo‘lgandi,
Haqdan amr kelib menday hazratga,
Bu qo‘raga karomat qip kelgandi.

Baring endi haqqa shukur qilinglar,
Ygirmang ham menga murid bo‘linglar,
Men oldin yurayin, sizlar iyarib,
Urod o‘qib yo‘lda jahr solinglar.

Banddan qutuldinglar bo‘lib bahona,
Har yerda qo‘llagan qodir yagona,
Qani endi baring tushib orqamga,
Hashtarxon bo‘layin bundan ravona.

Bulg‘orlik Sayfullo hazratning nomini faqat uzoqdan eshitib yurgan savdogarlar: “Ha, o‘zi ham Sayfullo hazratdan boshqa hech kim bu zolimlardan bizlarni qutultira olmas edi-da”. — deyishib, barilari Avazxonning etagini ko‘zlariga surta bordilar: “Mayli, afandim, Hashtarxonga siz bilan birga boramiz. Nima desangiz, aytganingizni qilamiz. Endi so‘fiy bo‘lamiz. Banddan qutulgandan bu yog‘i bizlarga foydaga qolgan ziyoda umr”, — deyishib, bari birlashib, dobirlashib, tuyalariga yuklarini ortishib, qator qilib, dambir-dumbur bo‘lishib, har qaysi bir otga minib, bilganlari urod o‘qishib, bilmaganlari ha-ha, omin, deyi-shib, Avazxonga ergashib, qo‘raning darvozasini ochib, bari Hashtarxonga qarab ravona bo‘ldilar.

Shuytib, yo‘l yurib, yo‘l yursalar ham, mo‘l yurib, yo‘l-yo‘lakay “Eldan burun nog‘ora”, deganday, Sayfullo hazrat Hashtarxonga qarab borayotgan emish. Ana o‘tar emish, mana o‘tar emish, deyishib, qayer-da bo‘lsa, Avazxonni izzat-ikrom bilan tushirib, yigirma kishisi bilan qo‘shib mehmon qilar edilar. Mishga-mish qo‘shilib, bir manzilda “Asli shu yigirma kishi asir ekanmish, Sayfullo hazrat Bulg‘orda o‘tirs, xudo-dan ovoz kelib, karomat qilib, falon manzildagi asirlarni borib qutultirgan emish. Undan keyin Sayfullo hazrat otiga minib, ko‘z ochib yumguncha bo‘lmay, asirlarning ustiga yetib kelgan ekan. U yerdagi jami zolimlarni o‘ldirib, bari asirlarni qutultirib olgan ekan. Shundan beri asirlarning bari Sayfullo hazratga murid bo‘lib qolgan ekan. Endi Hashtarxonga borar emish, podshohni ko‘rar emish. Bir karomat bilan Zulfizarni odamlar ko‘rsa ham behush bo‘lmaydigan qilib qo‘yar emish. Avliyo odamga bunday ishlar nima

degan gap”, — deyishib, borgan sayin Avazxonga ko‘proq odam ergasha beradi. Yo‘lda hech kim Avazxondan qo‘rqib: “Balki o‘ylaganimizni ham Sayfullo hazrat oldindan bilib borayapti”, — deyishib, biror masala so‘ray olmas edilar. Bo‘lmasa, sipohlikda yurgan Avazxon eshon hazratlarining savol-javobi-ni nima bilsin. Faqat siyosatni qo‘ldan bermay, jo‘rtaga Sayfullo hazrat bo‘lib borayapti. Shuytib, Avazxon ergashgan kishilar bilan to‘rt yuz kishini ergashtirib, Hashtarxonga yetib bordi. Hashtarxon podshohi ham allaqachon: “Bulg‘ordan Sayfullo hazrat kelar emish”, — deb eshitib, barcha a‘yon-davlatini peshvoz chiqargan edi. Podshoning o‘zi ham sarbozlari bilan surnay-karnay qo‘yib, Sayfullo hazratni kutib olmoq uchun Hashtarxondan dalaga chiqdi.

Shu vaqtlar ko‘klam fasli bo‘lib, Zulfizar qirquin kanizlari, xo‘ja saroy oshpazlari bilan sahroga ovga chiqib, qirq kun sayil bahor etmak uchun bir joyda sarparda o‘tovlar tiktirib, shu sarparda o‘tovlariga yaqin yerlarda ov qilib, chovkon o‘ynab, ko‘klamning gashtini surib yurar edilar. Ammo Sayfullo hazratning Bulg‘ordan Hashtarxonga yuzlanib kelayotgan emish, degan xabarini Zulfizar ham eshitgan edi. Zulfizar xizmatkorlaridan yo‘lga chiqarib, Hashtarxonda birinchi bo‘lib, hammadan avval Sayfullo hazratni o‘zim mehmon qilsam, deb niyat qilgan edi. Avazxon to‘rt yuz kishi bilan Zulfizar tayinlab qo‘ygan xizmatkorlarning ustidan borib qoldi. Qarasa, ulovlarini o‘tga qo‘ygan uch-to‘rt kayvoni ayollar o‘tiribdi. Bellaridagi zarli po‘talaridan podsholikning xo‘jasaroilari yoki kanizaklari ekanligi bilinib turibdi. Avazxonni to‘rt yuz kishi bilan ko‘rgandan bari o‘rinlaridan turib, dasti alif-lom qilib, salom berib, ayollarning ichidan biri so‘zga chechanrog‘i Avazxonga qarab bir so‘z dedi:

Assalomu alaykum, bulg‘orli mehmon,
Baring karam aylab, chorlar malika,
Bosgan izingizga bo‘laylik qurbon,
Buyoqqa marhamat, chorlar malika.

Afandim, dong‘ingiz olam ketibdir,
Podshohning ham qulog‘iga yetibdir,
Hammadan ham avvol mehmon etgali,
Zulfizar malikam niyat etibdir,
Yuring karam aylab chorlar malika.

Malikam niyati zoye bo‘lmasin,
Bizlardan ham tag‘i ko‘ngli qolmasin,
Kanizlarni crinchaklik qilgan, deb

Yuragiga shunday tugun olmasin,
Bu yoqqa marhamat, chorlar malika.

Zulfizar malikam juda bir erka,
O‘tovida qirquin kanizman birga.
Niyati shu sizday oliy hazratni,
O‘zi xizmat qilib o‘tqizar to‘rga,
Yuring karam aylab, chorlar malika.

Zulfizarning desa, degani o‘rol,
Podsho ham keladi shunda bir mahal,
Nomahram bir qizga mehmon bo‘ldim, deb
Tag‘i o‘ylab qolmang, hazrat, bemalol,
Bu yoqqa marhamat, chorlar malika.

Haligi ayol yugurib kelib, Avazxonning uzangisini ko‘ziga surtib, G‘irko‘kning jilovini mahkam tutib, Zulfizarning sarparda o‘tovlari tikilgan yoqqa qarab yura berdi. Avazxon ichida: “Xudo beraman desa, o‘zi o‘ralashib kela beradi-da. Ana endi Zulfizarni ham oson ko‘radigan bo‘ldik”, — deb marqabaga borgan bo‘lib¹, jo‘rttaga dim indamay, ko‘zini yumib, G‘irko‘kni o‘z ixtiyoriga qo‘yib borayotir. Xizmatkor ayollar bo‘lsa: “Hazrat osongina bu yoqqa rayi qildi. Bizlarda gunoh ko‘p bo‘lsa ham Zulfizar hamma ayblardan pok ekan-da. Shunday zotlarning hurmatidan olloh bizlarni ham yarlaqaydigan bo‘ldi-da”, — deyishib borayotir. To‘rt yuz kishilar bo‘lsa, kam-kam tentak bo‘lib, jahnri baland tushirib borayotir. Shuytib, Avazxon ming izzat-ikrom bilan Zulfizarning taxlab qo‘ygan sarparda o‘toviga tushirildi. Zulfizar boshiga oq farangi ro‘molini layli tashlab, ro‘molning bir uchini og‘ziga tishlab, qirquin kanizlari bilan dasti lom-alif qilib turibdi. Haligi xizmatkor ayol Avazxonni to‘rga o‘tqazib, yetti qavat ko‘rpaning ustiga o‘tqizib qo‘ydi. Boshqa bir necha xo‘jasaroilar chopqillashib, to‘rt yuz kishini sarparda o‘tovlarga joylab, taomlar tortishib, choylar damlashib yotdi.

Ana endi Zulfizar oyim, xulqi ho‘yi muloyim, uyalib, odob saqlab, Avazxonning oldiga bir-ikki kanizi bilan assalom, deb salomga kirdi. Ko‘zining tagi bilan Avazxonga qarasa, mo‘ylovsiz yosh yigit ekan. Ko‘nglida: “Ey, Sayfullo hazrat hali juda yosh kishi ekanda. Gunohkor bo‘lib qolmayin”, — deb ko‘zini

¹ So‘filar ko‘zini yumib, o‘zligini xudoga havola qilmoqi. (Baxshi izohi).

yerga qaratib, poygakda o'tirdi. Avazxon ham yigitning sultoni emasmi, susti Zulfizarga bosib kelayapti. Ammo lekin Avazxon ham Zulfizarning yerga qarab o'tirganidan foydalanib, uning sin-u sinbotiga, qomati-ga qarab, ichida: "Ha, Zulfizar deganlaricha bor ekan. Agar menga uyalmay, tik qaraganida, meni ham boshqalarday behush qilib qo'yishi muqarrar ekan", — deb o'tiribdi. Shunda Avazxon Zulfizarga nima deb so'z qotsam ekan, deb bahona axtarib, oxiri Zulfizarni maqtab, xurjinidan sozini olib chertib, bir so'z dedi:

Uzun soching gajak, uchi halqadi(r),
Mo'rhamiyon qadding tikka chalqadi,
Ko'rgan kishi yetti ming bor alqodi,
Iloyo, bor bo'lg'in, bor bo'l, Zulfizar.

Endi bildim sen ekansan shoh qizi,
Ustingga kiyganing qizil qirmizi,
Mehmon qip shodumon aylading bizi,
Iloyo, bor bo'lg'in, bor bo'l, Zulfizar.

Xabaring bor har ma'ni-yu har gapdan,
Aqldan, hayodan, xulq-u odobdan.
Bir toza govharsan chiqqan sadafdan,
Iloyo, bor bo'lg'in, bor bo'l, Zulfizar.

Talabgorlar kelar qulotuzlardan,
Ko'nglingni ranjitma har bir so'zlardan,

Saq lasin xudoyim yomon ko'zlardan,
Iloyo, bor bo'lg'in, bor bo'l, Zulfizar.

Kundan kunga ziyoda bo'lsin davlating,
Baland bo'lsin, ey malika, himmating,
Menga juda ma'qul tushdi xizmatining,
Iloyo, bor bo'lg'in, bor bo'l, Zulfizar.

Hayo bosib xumor ko'zing suzilur,
Boqqan nomahramning joni uzilur,
Hargiz yiroq bo'lma, majlis buzilur,
Iloyo, bor bo'lg'in, bor bo'l, Zulfizar.

Talabgor ko'p bo'lar sendayin qizga,
Ko'rkingning tal'ati oyga, yulduzga,
So'rasak otangiz berarmi bizga,
Iloyo, bor bo'lg'in, bor bo'l, Zulfizar.

Bu so'zlarni Avazxondan Zulfizar eshitdi. Ko'nglida: "Soz gunoh bo'lmas ekan-da. Bo'lmasa, nega hazrat soz bilan qo'shiq aytdi. Undan keyin hazrat otamdan meni o'ziga so'raydiganga o'xshayapti. Bo'ydoqmikan. Hamma menga qaray olmasa, men o'zidan o'zi shu hazratga qaray olmayapman. O'zi ham husni mendan bosim ekan-da", — deb dami ichiga tushib, yerga qarab uyalib o'tirgan joyidan qimirlay olmay qoldi. Nimaga deganda, Hashtarxon podshohining qo'ygan shartini Avazxon bajo keltirib qo'ydi-da.

Endi gapni Zulfizarning otasidan eshiting.

Hashtarxon podshosi ham Sayfullo hazratni kutib olmoq uchun ag'yon-davlatlari bilan guras-guras, to'p-to'p bo'lishib, shahardan chiqib yurib, yo'lda uchragan odamlar podshohga: "Taqsir, Sayfullo hazrat keldilar, bizlar ko'rdik. To'rt yuz xil topgan jazabali muridlari bor ekan. Malikaning xizmatkorlari sarpar-da o'tovlarga qarab olib ketdilar. Sayfullo hazratni malika hammadan avval tushirib mehmon qilaman, deb niyat qilgan ekan. Hozir Sayfullo hazrat malikaning huzurida mehmon bo'lib o'tiribdi", — dedilar. Odamlardan bunday xabarni eshitib, podshoh barcha a'yonlari bilan burilib malikaning sahrodagi sarparda o'tovlariga qarab yo'l tortdi. Podshoni borgandan ag'yon-davlatlari bilan Zulfizarning qirquin kanizak va boshqa xo'jasaroy xizmatkorlari otlaridan tushirib, Avazxon o'tirgan o'tovga qarab olib kelaberdilar. Shunda Avazxon sozini bir maqomga solib chalib, bir so'z deb o'tirgan ekan:

Bahor chog'i bo'zdagi bo'z o'tovlar,
Go'zal bilan go'zal tushar, yoronlar,
Qator o'tovlarning ortida tog'lar,
Go'zal bilan go'zal tushar, yoronlar.

Sozimni chertayin aylab har maqom,
Sozimning ovozidir jonlarga orom,
Motam taronasi xullasi kalom,
Go'zal bilan go'zal tushar, yoronlar.

Uzoqda buldurar adir, bo'gatlar,
Bo'gatlar ustidan qo'y-qo'zi hatlar,

Bir yoqlarda boychechakli uvatlar,
Go'zal bilan go'zal tushar, yoronlar.

Qir ustida chuvalab o'ynar bolalar,
Quvalashib ildamidan qolalar,
Muna betda ochilib yotgan lolalar,
Go'zal bilan go'zal tushar, yoronlar.

O'tovga tushibdi osmonning oyi,
Bizga kelibdi Zulfizar shirchoyi,
Betida yiltirab-yiltirab moyi,
Go'zal bilan go'zal tushar, yoronlar.

Shu bugun malika shohlikdan kechsa,
 Quyilgan shirchoyni biz bilan ichsa,
 Tilim ta'rifiga gavharlar sochsa,
 Go'zal bilan go'zal tushar, yoronlar.

Yoronlar, yoronlar, do'stlar, yoronlar,
 Kam uchraydi bunday manzil-makonlar,
 Qo'shiq aytib bersa bizday mehmonlar,
 Go'zal bilan go'zal tushar, yoronlar.

Podshoh o'tovga kirib borguncha, Avazxon ham qo'shiq aytishini qo'ymadi. Zulfizar ham oldidagi bir-ikki kanizaklari bilan o'rinlaridan turmadi. Podsho ko'nglida: "Sayfullo hazrat nega bunday qilib soz chalar ekan. Yoki baxshiligi ham bormikan", — deb salom berib, eng yaqin odamlari bilan ichkariga kirib keldi. Avazxon ham podshoning hurmatiga o'rnidan turib, sozini keraganing chanog'iga ildirib qo'yib, podsho va oldidagi a'yonlari bilan ko'rishib turdi. Podsho va a'yonlari fotihani betiga tortib bo'lgandan keyin ko'zining tagi bilan qarasa, Zulfizar qizi hali ham poygakda o'tiribdi. Bechora Zulfizar Sayfullo hazrat deb Avazxonga mahliyo bo'lib qolsa, na qilsin? Endi qanday qilib dalaga chiqib ketishning hisobini bilmay qoldi-da. Bu sho'rli podsho ko'zining tagi bilan Avazxonga ham nazar tashlab ko'rsa, yoshgina ko'rkam bir yigitki, husnda, aft-u andomda Zulfizardan kam emas. Ko'nglida: "Bu kishilarning susi zo'r-da. Asli o'zi ham mening Zulfizar uchun qo'ygan shartimni bajo keltirmak uchun Bulg'ordan kelgan ekan-da. Shuytib qizim ham bunga mahliyo bo'lib qolgan ekan-da. "Buyurgan oladimi — yugurgan". Endi shart bitdi, dildardan qayg'u ketdi", — deb podsho a'yon-davlatlariga qarab, shu so'zni aytdi:

Eshiting so'zimni, bekлар, vazirlar,
 Qozini keltiring, endi to'y bo'lsin.
 Shodlik qiling baring bunda, yoronlar,
 Qozini chaqiring, nikoh to'y bo'lsin.

Olib kelib qo'y-sarkalar so'yinglar,
 Zig'ir moyning paloviga to'yinglar,
 Noz-u ne'matlarni chosh qip uyinglar,

Qiz-juvonlar bunda o'ynab-kulinglar,
 Zulfizarning nikoh to'yin qilinglar,
 Ko'kalamzorlarda xurram bo'linglar,
 Qozini keltiring, endi to'y bo'lsin.

Hasadkor dushmanning ko'zin o'yinglar,
 Shu Sayfullo hazrat bo'lsin kuyovim,
 Zulfizarning nikohini qiytinglar,
 Qozini chaqiring, nikoh to'y bo'lsin.

Podoshning bu so'zini eshita solib, biron u yoqqa chopib, biron bu yoqqa chopib, qo'radan qo'y keltir, moy keltir, guruch keltir bo'lib qoldi. Ikkinchi o'tovda tushib o'tirgan qozi bu xabarni eshita solib, daftarini qo'ltiqib, bir qo'lida qalamdon, bir qo'lida qaychi, irg'inib dalaga chiqib, yo'rg'alab podsho o'tirgan o'tovga kira solib: "Mana hozir, podshohim, amringizni bajo keltiramiz-qo'yamiz", — deb daftarini ocha solib, bir varaqqa ha deb xat yozaberdi. Hashtarxon yurtining rasmda avval nikoh qilinib, keyin elga to'y berilar edi. Shuytib, qozi domla Avazxonning ismini Sayfullo hazrat deb yozib, otasining ismini nima ekanini Avazxonning o'zidan so'rab qoldi. Shunda Avazxon: "Ismim Avazxon, otamning ismi Bulduriq, tug'ilgan yurtim Xunxor, turar joyim Chambil", — deb qoldi. Avazxonning deganiga podsho ham, qozi ham, boshqa a'yonlar ham, hayron bo'lishib: "Bizlar xatoga ketib, sizni bulg'orlik Sayfullo hazrat deb o'tiribmizmi. Sayfullo bo'lmabdi — hech vaqosi yo'q. Endi bilsak, siz Xunxordan Go'ro'g'li sulton Chambilga keltirib, o'g'il qilib olgan, olamga dong'i ketgan Avaz o'g'lon bo'lib chiqdingiz. Ey, tovba. Podshohimizning ham, malikamizning ham davlati egiz ekan", — deyishib, bir maydon xursandlik qilishibdi. Qozi nikoh qog'ozini yozib, muhrini bosib, varaqni qaychisi bilan qiyib, nikohning xutbasini o'qibdi. Undan keyin o'tovda Avazxon bilan Zulfizar, bir-ikki kanizaklarni qoldirib, podshoh boshliq bari-lari boshqa o'tovga chiqib ketdilar. "Boydan amr bo'lsa, boybachchadan xamiz" deganday, podshodan amr bo'lgandan keyin na turish. Dalada allaqachon qo'ylar, sarkalar so'yilib, sabzilar to'g'ralib, qozonlar osilib, har xil taomlar pishirilib, polovlar damlanib qo'yilgan edi. Kun ham kechga tortib, qo'sh yangalar kelib, podsholikda bo'ladigan rasm-rusmlarni qilibdi. Oqshom bo'lib, Zulfizar bilan Avazxonni o'tovning ichida chimildiqqa solib ketdilar.

Ana shuytib, Avazxon bilan Zulfizar topishib, og'iz-burun o'pishib, murod-maqсадlariga yetib, o'tovda yota berdilar. Alqissa, to'y tarqadi. Avazxon bilan Zulfizar to'y tarqasa ham, qirq kunlik qalliqni o'ynab yotibdi. Zulfizarning enasi: "Qirq kun ham yelday bo'lib o'tar, Zulfizar qizim ham kuyovining yur-

tiga ketar. Undan keyin yolg'iz qizimning qadri o'tar. Dam-g'animat pallasida borib, qizimni ko'rib, uza-tilganigacha unda turib, bir yaxshi fотиha berib kelsam", — deb bir-ikki kayvoni kampirlar bilan Zulfizarning sarparda o'toviga keldilar. Avazxonning qaynonasi qarasa, qizining oldida husnda Zulfizardan aslo kam emas bir nozanin yigit o'tiribdiki, hech qo'ying. Podshoning kampiri quvonganidan ko'yilagiga sig'may, kuyovidan ko'ngli to'lib, xursand bo'lib, Avazxon bilan ko'rishib o'tirdi. Qarasa, kuyovi hazratlarday qobog'ini uymagan. Qayta kulib ochilib-sochilib, barchaga barobar bo'lib o'tiradigan odam ekan. Shunda Avazxonning qaynonasi ham ancha bemalol yozilib o'tirib, Avazxon kuyoviga qarab: "Sen ham aylanay, bolamning orqasidan bolamsan. Qizim Zulfizarni qayerga olib borsang, senga topshirdim", — deb shu so'zni aytdi:

Aylanay, oftobni oyga yopishtirdim,
Oq oltinga sari tilla qopishtirdim,
Qayda bo'lsang, barakat top, jon bolam,
Zulfizar qizimni senga topshirdim.

Seni ko'rib mening vaqtim choq bo'ldi,
Bulbulning monondi boqcha boq bo'ldi,
Ko'nglim to'ldi, o'zinga inoq bo'ldi,
Zulfizar qizimni senga topshirdim.

Yangi o'tovlarga namat yarashar,
Cholborga har pilla banot yarashar,
Qo'sha qaring, umr-u davlat yarashar,
Zulfizar qizimni senga topshirdim.

Mushtiparman, kelolmadim to'yingga,
Farzandim munosib qaddu bo'yingga,
Ko'nglim to'ldi, bolam, fe'l-u ho'yingga,
Zulfizar qizimni senga topshirdim.

Boqqan sayin boqqim kelar yuzingga,
Ko'zim to'ymas qoshing bilan ko'zingga.
Bolamni havola qildim o'zingga,
Zulfizar qizimni senga topshirdim.

Iloyo, uzundan umr ko'ringlar,
Har ikkoving qo'sha bo'lib qaringlar,
Ofat ko'rmay davr-u davron suringlar.
Zulfizarim doim tursin qoshingda,
Baxt, davlat yor bo'lsin har bir ishingda.

Biz mushtipar yura-yura horidik,
Bu dunyoning kulfatiman qaridik,
Yosh pillada yorug'likka zor edik,
Oydinlik kunlarga intizor edik.

Ha endi qarilik keldi bizlarga,
Totuvlikman umr bersin sizlarga.

Ana shunday qilib, Avazxonning qaynonasining kuyovidan juda ham ko'ngli to'lib, bir-ikki kun shunda bo'lib, qizi bilan kuyovini yaxshilab alqab, duo qilib, Zulfizar bilan xo'shlashib, omonlashib, podsholikning o'rdasiga qaytib keldi. Oradan bir necha kun o'tdi. Avazxonning Zulfizar bilan qirq kunlik qalliq o'ynashi ham bitdi. Undan keyin podsho Avazxonni yigirma kishisi bilan o'rdasiga olib borib ziyofat etdi. Shunda podshoh bir necha joydan timsol keltirib: "Azaldan qiz bilan ota-onani bir-biriga tirkashtirib qo'ymagan. Shuning uchun agar qizimni shu yerda olib qolsang, Hashtarxon yurtim eling bo'lsin. Agar qizimni Chambilga olib ketsang, yo'ling bo'lsin. Endigi ixtiyor o'zingda", — deb Avazxonga qarab, shu so'zni aytdi:

Farzandim sababli sen ham farzandim,
Tursang eling, ketsang yo'ling, chirog'im.
Zulfizarga payvand bo'lgan dilbandim,
Tursang eling, ketsang yo'ling, chirog'im.

Ikkoving ham qo'sha sohibjamolsan,
G'uborsiz pokiza o'sgan niholsan,
O'zing jondan aziz shirin maqolsan,
Tursang eling, ketsang yo'ling, chirog'im.

Ulug' debon ostonaga bosh urdim,
Nargiz-nargiz xumor ko'zga yosh urdim,

Teng bilib farzandim senga topshirdim,
Tursang eling, ketsang yo'ling, chirog'im.

Qadaming tagidan ko'kargay bo'ston,
Sening hulq-u xo'ying o'zi bir doston,
Yo'lingga tasadduq mulki Hashtarxon,
Tursang eling, ketsang yo'ling, chirog'im.

Odam o'g'li xoli emas xatodan,
Bu ishlar mirosdir bizga otadan,
Xohlagancha olgin moldan, matodan,
Tursang eling, ketsang yo'ling, chirog'im.

Qolsang qadamingga gullar to'shayin,
Ketsang, erka qizim birga qo'shayin,

Izzatingga manzillab birga oshayin,
Tursang eling, ketsang yo'ling, chirog'im.

Shunda Avazxon Hashtarxon podshohining bu so'zini eshitib: "Ey, sultonim, men bu Hashtarxon yur-tida asli bir o'zim bo'lib, bir o'zim kelganda, qolib ketsam ham bo'lar edi. Endi men asli xunxorlik bo'lib, Go'ro'g'li sulton o'g'il qilib, meni Chambilga olib kelib, bolam-bo'tam, deb umid bilan tarbiya qilib o'tirib, bu yoqqa ham o'zi azonda ijozat berib yuborib, o'g'lim qaytib keladi, deb yo'linga muntazir bo'lib o'tir-gandir. Undan keyin bizning ellarning rasm-qoidasida qizni yigit uyiga uzatib borishi kerak bo'ladi. Bo'lmasa, boshqa birovlar ayb qiladi. Keyinchalik yigit bilan qiz qaysi tomonni xohlab o'tirsa, o'zlari bila-di. Shuytib, podshohim, qallig'imni o'zimga topshirib, bizlarga oq ko'ngil bilan javob bersang. Chambilga qaytib ketsak", — deb Avazxon qaynotasiga qarab, bir-ikki so'z aytdi:

Zulfizar qizingni qo'shsang o'zimga,
Mingashtirib qaytib ketsam Chambilga,
Elim debon yursam kelgan izimga,
Ijozat ber, qaytib ketsam Chambilga.

G'irko'kim o'ynatib yo'llarga tushsam,
Qancha daryo, qirlar, soylardan oshsam,
Xon Go'ro'g'li xizmatiga yetishsam,
Javob bersang, qaytib ketsam Chambilga.

Kelib-kelib tursam tushgandan guzar,
Sen ham borib-kelsang sog'insang agar,

Borish-kelish, izzat-ikrom har safar —
Naylay deb qizingman qaytsam Chambilga.

Go'ro'g'li yo'linga anda intizor,
Sog'inib enamlar o'tirgan chiqor,
Taqdir qilsa, tag'i ko'rmiz diydor,
Ber ijozat, qaytib ketay Chambilga.

O'zing boshlab so'zni ochding, otajon,
Ko'p yillar surgandirman davron,
Ketmoqqa bo'lgandir mushtoq Avazxon,
Zulfizarni olib qaytsam Chambilga.

Bu so'zni Avazxondan Zulfizarning otasi eshitdi. Avazxonga: "Bolam, bo'lmasa, men qizimning sepi-suruqlarini taxlab safarga choqlayin", — deb odamlariga buyurib, qancha kanizlar, kayvoni ayollar, xo'jasaroy xizmatkorlarini shay qilib, Zulfizarning sep-suruqlarini ikki yuz nor tuyaga orttirib, uch yuz askarni ham turkman muzofatiga yetgancha qo'riqchilik qilib borishga tayyorlata berdi. Shunda Avazxon qaynotasiga qarab: "Sepi-suruq va boshqa dav-dastgohlaringizni qo'ying deya olmayman. Ammo shu uch yuz askaringizni qaytarib olib qoling. Mard yigit uchun qo'riqchi askar kerak emas. O'zim Zulfizarni kanizak, xo'jasaroy xizmatkorlari va ikki yuz sep-u suruk ortilgan nor tuyalari bilan uddasidan chiqib, Chambilga keta olaman. Mening qanday qilib Chambilga bu Zulfizarni dav-dastgohlari bilan eson-omon olib borishimga ishona bering", — deb Zulfizarning otasini ko'ndirib, bir necha kaniz, jodu ko'zlarini yuk ortilgan tuyalarga mindirib, xo'jasaroy xizmatkorlarini bo'lsa xachirlarga mindirib, Avazxonning o'zi yasanib-shaylangan Zulfizaroyni mingashtirib olib, qaynotasidan oq fotiha tilab, G'irko'kning jilovidan tor-tib turibdi. Shunda Hashtarxon podshohi, ming qilsa ham farzand dilbandi emasmi, ko'ngli buzilib, ko'zi-ning yoshi tizilib, supadan turib, ilohi omin, bolam, un, o's, uzoq yashab, murodingga yetib, kuyoving bilan qo'sha qaringlar, — deb Zulfizar qizini duo qilib, Avazxonga fotiha berib turibdi:

Yig'layman dastingdan, falak, yig'layman,
Taqdir azal bo'lsa, nima qilayman,
Ilohi, omon bo'l, qizim, omon bo'l,
Sening o'ynab-o'sishingni tilayman.

Qayda bo'lsang baxting senga yor bo'lsin,
Suyub tekkan yoring vafodor bo'lsin,
Iloyo, omon bo'l, bolam, omon bo'l,
Kam bo'lmasin, o'nishing bisyor bo'lsin.

Har pilla iqboling olda bor bo'lsin.
Mo'ldan davlating mo'ldan kelib mo'l bo'lsin,
Qayda bo'lsa, dushman kuyib kul bo'lsin,
So'z kelganda so'zlar shirin til bo'lsin,
Tanlab tekkan yoring ochiq qo'l bo'lsin.

Bizni ham yod aylab yurgin, chirog'im,
Sog'inganda kelib turgin, chirog'im,
Keksarib qartaygan ota-enangni
Kelib-ketib holin so'rgin, chirog'im.

Men yig'layman, ko'zdan yoshim tiyilmas,
Bedardlarning yoshi aslo quyilmas,
Sen ketgan so'ng qotgan kekxa yuragim,
Avvalgiday bahrlanib yoyilmas.

Qaytayin, enadan yolg'iz ekansan,
Yakka, lekin bir shirin so'z ekansan,
Otangman enangga aziz ekansan.

Xoh aziz, xoh g'arib bo'lsang, omon bo'l,
Keng uyda kelinchak bo'lib darxan bo'l.
Shu-da endi ota-enang tilagi,
Omon bo'l, omon bo'l, omon-omon bo'l.

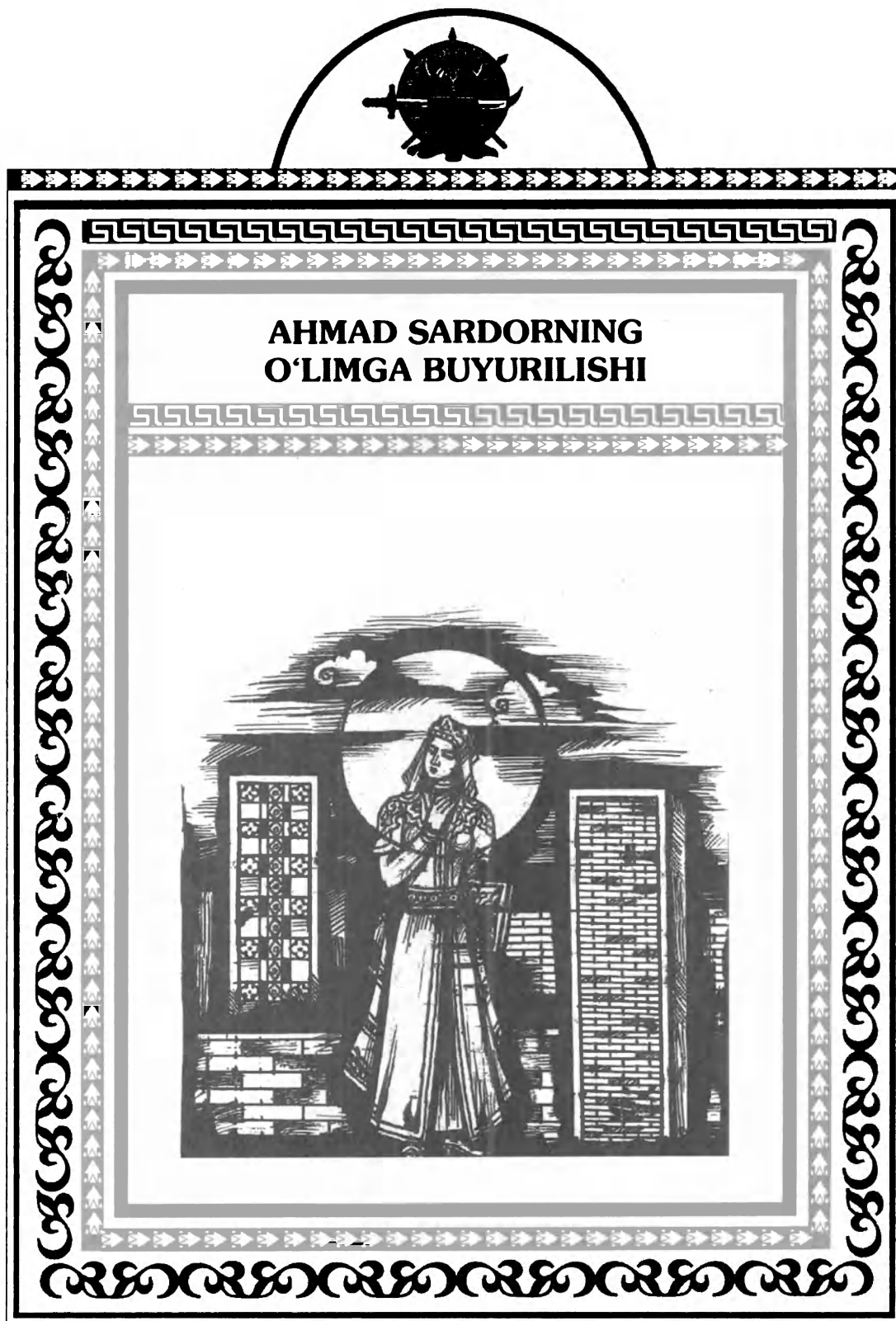
Avaz bolam, qizimni ko'p zor etma,
Bizlarni sog'inib intizor etma,
Har nokasga qo'shib do'st-u yor etma,
Urma, so'kma, o'z yurtningda xor etma.

Ana endi Avazxon Zulfizaroyni bir necha kanizak, sepi-suruk, xo'jasaroy xizmatkor ayollar bilan qo'shib uzatib, Chambilga qarab yuzlanib kela berdi. Chamidxon har kuni xilvatda rom ko'rib, Avazxonning har kunlik ishini kuzatib turar edi. Shuytib, Chamidxon Avazxonning Zulfizarni uzatib, qancha dav-dastgohlar bilan Chambilga qaytganini bilib, Porma vaziriga: "Agar ajalim yetib o'lib ketsam, o'g'lim Fidoyaxonni podsho ko'tarasan", — deb nasihat qilib tayinlab, burgutning qolipiga kirib, burgut bo'lib, falakka parvoz qilib uchib ketdi. Avazxon daryolardan o'tib, bir azim sahroga yetib, shu sahro bilan kelayotganida, Chamidxon burgut suratida havoda uchib yetishib, juda balandlikdan aylanib, Avazxonni ko'zlab sho'ng'ib kela berdi. Bir pilla G'irko'k burgutning kelayotgan shobirini Avazxondan oldin bilib, burgutga chap berib, yuqoriga cho'pchib ketdi. Zulfizar Avazxondan, Avazxon G'irko'kning yolidan ushlab qoldi. Shu ahvolda burgut G'irko'kdan quyi tomonda qolib, Avazxon chaqqonlik bilan xanjar urib, burgutning boshini uzib tashladi. Burgut yerga yalp etib tushdi. Shu yerda bir yumron burgutdan qo'rqqanidan tabirlab yotgan edi. Burgut bor kuchini oyog'iga to'plab, yumronni tepib o'ldirib, darrov yumronning qolipiga kira solib, bir inga kirib ketdi. Bu hodisani kuzatib turgan Avazxon G'irko'kni darrov yerga tushirib, Zulfizarni otda qoldirib, o'zi otdan tusha solib, nayzasi bilan yumronning inini kovlay berdi. Asli ana shuni kutgan Chamidxon darrov bir chigirtkani o'ldirib, uning qolipiga kirib, bir cho'pchib G'irko'kning egariga chiqib, bor kuchi bilan G'irko'kning jilovini silkitib, Zulfizarni G'irko'k bilan Haftdarxonga olib qochmoqchi bo'la berdi. Ammo G'irko'k buni sezib, siyxo tortib kishnay berdi. Shunda Zulfizar bu chigirtka boyagi burgut ekanini bilib, lip etib ushlab olib, toza joni ham ezilib ketgancha g'ijimlab, ezib tashladi. Chamidxon o'z jazosi o'zi bilan nobud bo'ldi. Avazxon ham yorining bu ishini ko'rib, xursand bo'ldi. Undan keyin tag'i G'irko'kka minib, Chambilga qarab barilari jo'nab ketdilar.

Yo'l yurib, mo'l yurib, bexavf, bexatar, eson-omon Chambilga yetdilar. Go'ro'g'li sulton, Xoldor mahram, Hasanxon va qirq yigitlar, Og'a Yunus, Misqol parilar, bir necha Chambilning pir-u juvon, yuguruk-chobonlari chiqib, barilari Avazxon bilan ko'rishib, Zulfizarni bardor-bardor qilishib, Avazxonning hovlisiga tushirdilar. Undan keyin ziyofatlar tortilib, Chambilda bir necha kun to'y bo'lib yotdi. Barchalari murod-maqсадlariga yetdi. Hashtarxondan kelgan mehmonlar ham o'z yurtlariga qaytib ketdi. Undan keyin ham Go'ro'g'li sulton ko'p yillargacha hashtarxonliklar bilan bordi-keldi qilib, quda-qudaanda bo'lib yurdi.

Dunyo shunday ekan. Oxiri biz aytganlarning bari yerning qo'yniga kirib ketdi. "Asl qarimas, oltin chirimas", deganlar. Hali ham Zulfizar oyim Chambil qabristonida boz-boyagisiday buzilmay, qiyomatgacha rohat-farog'at bilan oyday balqib, kunday qalqib uxlab yotibdi. Mendan Zulfizar laqabli, Olmagul ismli u gavharga salomlar bo'lsin!

Avaz o'g'lon, so'zlari alvon-alvon, yag'rini yoziq polvon, asli odam desa, behishtda g'ilmon, kun tug'sa, Avazning yuziga, oy tug'sa, og'ziga qarab tug'adigan zamon, Chambilda bo'lib omon-omon. Bir kuni G'o'ro'g'li sulton turkmaning to'qson to'qqiz biyini qirq yigitlari bilan — takadan og'a begi Zamonni, ko'klangdan Safo o'g'li Chaqqonni, soridan Marayim polvonni, yovmitdan beklar begi Ahmad sardorni Chambil chortog'iga chaqirdi. Munov bir zamon Misqol pari bilan og'a Yunus parini ham, barcha biylarning, beklarning xotinlarini ham Chambil chortog'iga chaqirdi. Shuytib Chambilning chortog'i erkak va ayol mehmonlarga to'lib, Go'ro'g'li sulton sho'rva bilan qovurmani tortib, choy...larni mehmonlarga mo'l qilib, qand-qurslarni dasturxonga xirmon qilib to'kib, Avazxon bilan Hasanxon talabkorlarga alyor, deb may suzib berib turibdi.

Shunda Ahmad sardor soqolini tarab, mo'ylovini burab, Go'ro'g'li sultonga qarab, barcha oqsoqol, beklarning tilidan: "O', Go'ro'g'li sulton, jiyanim, bu oqsoqol, beklarni chaqirib kelishdan maqsading nima", — deb so'rab, shu so'zni aytdi:

Bir tog'ing Asqardir, bir tog'ing Bolqon,
O'rtaligi kengish cho'lu biyobon,
Turkman ellariga o'zingsan sulton,
Bayon et, beklarni nega chorlading?

Xabar solding taka, yovmit eliga,
Yig'ilib keldi beklar Chambilbeliga,
Hasan, Avaz xizmat aylar kosa olib qo'liga,
Bayon et, beklarni nega chorlading?

Xazinangda xirmon-xirmon zarmidi,
Bisotingda qator-qator normidi,
To'qson to'qqiz biyda ishing bormidi,
Bayon et, beklarni nega chorlading?

Dovruq solding qancha qari, yoshlarga,
Larzalar keltirding tog'u toshlarga,
Har na amring bo'lsa ko'zu qoshlarga,
Bayon et, beklarni nega chorlading?

So'z eshitgin bunda tog'ang tilidan,
Odam keldi sori, ko'klang elidan,
Yori qilsin, agar kelsa qo'lidan,
Bayon et, beklarni nega chorlading?

Otim Ahmad, o'zim turkmanga sardor,
Qirq yigiting bori qiyilgan shunqor,
Sultonsan, davlating bo'lsin barqaror,
Bayon et, beklarni nega chorlading?

Ahmad sardor yig'ilgan beklarning tilidan Go'ro'g'liga bu so'zlarni aytdi. Shunda Go'ro'g'li sulton Ahmad sardor tog'asiga qarab: "Tog'a, mendan bu savolingni o'z vaqtida so'rading endi, tog'a, mendan so'rasang, men barcha turkman beklarini yig'ib kelganim — barchasidan bir muhim maslahat so'ramoqchi edim. Mening barcha beklardan so'raydigan maslahatim shul", — deb beklarga o'girilib, qo'lida sozi, og'zida so'zi, Go'ro'g'li sulton nima deydi:

Sori, ko'klang, taka, yovmit beklari,
Quloq soling sizga deyar so'zima,
Ko'nglimga keladi tinmay bir fikr,
Avjim kelib, shashtim to'lgan kezima.

Mayli so'zlay bering sizda ixtiyor,
To'g'risini ayta bering o'zima.

Turkman elda qurmoqchiman huriyat,
Bir qilcha nuqsonsiz hukmi adolat,
Shunga bering bugun menga maslahat,
Ayting, boqmay xotirimman yuzima.

Sozim yangrab jo'r bo'lar ovozima,
Zeb ish berib bahorima, yozima,
Har na bo'lsa bering menga maslahat,
Siz bordirsiz, dushman tushmas izima.

Turkmanda birlashdik, yengildi Xunxor,
Obod bo'p gulladi Chambilday shahar,

Til borida turfa-turfa so'ylanglar,
Bu ishda yoronlar, puxta o'ylanglar,
Nima qilsak elga o'rmar adolat,
Qo'rqmay-pismay menga bayon aylanglar.

Eshitinglar Go‘ro‘g‘lining so‘zini,
Axtaringlar haqiqatning izini,

Bilib turib yutmang kelgan gaplarni,
Xotir aylab bunda sulton yuzini.

Asli Mang‘ishlov edi, Chingiston yurtiga qarar edi. Mang‘ishlovning bir yog‘i turkmanga ushlab bo‘lgani uchun turkman bilan qiz olishib, qiz berishib, bordi-keldisi bo‘lib yotar edi. Shuytib Chingiston mamlakatining rasmi-odati turkmanga ma‘lum edi. Hatto turkman beklari ba‘zida chingistonliklarning bir xil tutumlariga qoyil ham qolar edilar. Shunda Safo o‘g‘li Chaqqon o‘rnidan turib, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab, mo‘ylovini burab: “Ey, sultonim, agar qabul qilsang, mening bir taklifim bor”, — deb shu so‘zni aytdi:

Kiyanaklar uchar ekan qiyoda,
Shul ekandir kasbi kori dunyoda,
Yer yuziga dovruq solgan Chingiston,
Yurt olamda haybatidir ziyoda.

Chingistondan bunda karvon keladi,
U yoqlarning rasmi shunday bo‘ladi,
El saylab birovni o‘g‘lon qiladi,
Mendan boshqalar ham uni biladi.

Sulton o‘zligidan hukm qiladi,
O‘g‘lon elning tarafini oladi,

Mening qo‘ygan taklifim shul Go‘ro‘g‘li,
Bir o‘g‘lon Chambilga kerak bo‘ladi.

Shunda ajab emas bo‘lsa huriyat,
Chambilda o‘rnasa adlu adolat,
Xalqning tarafida turib so‘zlasi,
Elat uchun o‘g‘lon bo‘lib hukumat.

So‘z aytadi Safo o‘g‘li bu Chaqqon,
Shu qo‘ygan taklifim chindaki haqqon,
Shunday go‘zal Chambilingda, Go‘ro‘g‘li,
Bir kamligi — yo‘qdir hali bir o‘g‘lon.

Safo o‘g‘li Chaqqonning bu so‘zini eshitib, bek, oqsoqollar ham, qirq yigitlar ham birdan “Ha-ha, Safo o‘g‘li Chaqqonning aytgan so‘zi to‘g‘ri, sultonning qavatida bitta o‘g‘lon ham saylaymiz”, — deyisha berdilar.

Avvaldan Chingistonda bir sulton bilan bir o‘g‘lon davlatning boshida turar edi. Sulton davlat, hukumat tomonning tarafini olsa, o‘g‘lon xalqning tarafini olar edi. Buni Go‘ro‘g‘li sulton ham eshitib, ko‘nglida “shu turkman yurtiga ham bir o‘g‘lon saylansa”, — deb yurar edi. Bugun o‘g‘lon saylash to‘g‘risidagi beklarning qo‘ygan taklifi Go‘ro‘g‘li sultonga juda yoqib tushib, o‘rnidan turib, barcha beklari va yigitlariga qarab: “Mayli, aytganlaring bo‘lsin. Yana qaysingda qanday taklif bor?” — deb turdi. Osmonning oyi Chortoqli Chambilga tushib, ko‘rganlarning aqli shoshib, boshida tilla haykari, sochi yerni supurib, jamolining nuri ayvonga urib, Og‘a Yunus pari Go‘ro‘g‘li sulton yorining o‘ng yog‘iga kelib, tabassum qilib, miyig‘idan kulib, zulfini burab, marg‘ulini¹ tarab, yoriga qarab, bir necha joydan timsol keltirib, shu so‘zni aytdi:

Faqir bilan bekni avval teng bilmay,
Odillik da‘vosin qilma, sultonim,
Qul bilan xo‘jani barobar qilmay,
Odillik da‘vosin qilma, sultonim.

Bahorda ochilar gullar lolasi,
Hech kimning cho‘kmasin ko‘ngil qal‘asi,
Qizilbosh deb kamsitasan ko‘plarni,
Qizilbosh emasmi odam bolasi.

Eronlikning turmushiga kulasan,
Hatto tojikni ham past deb bilasan,
Odillik da‘vosin qilma, sultonim,
Til bilan ham tilgich zolim bo‘lasan.

Yuragingga mehru vafo joylasang,
Bekni, qulni bab-barobar biylasang,
Bu baland, bu pastdir degan fikrni
Ko‘nglingdan sug‘urib olib taylasang.

Shunda odil deb aytadi o‘zingni,
Bo‘lmasa kim ko‘taradi nozingni,
Odillik da‘vosin qilma, sultonim,
Fuqaro qatori demay so‘zingni.

Yunus degan so‘zlar so‘zning sarasi(n),
Uzoq o‘sgan makonimning orasi,
Xoh amal qil, qilma o‘zing bilasan,
Men shunchaki dedim so‘zning sirasi(n),
Odillik da‘vosin qilma, sultonim.

¹ Jingalak soch.

Bu soʻzni Ogʻa Yunus paridan eshitib, Goʻroʻgʻli sulton biroz indamay qolib, oʻylab, oʻzining kamchilik-nuqsonlariga iqrar boʻlib: “Mayli, sening ham aytganing boʻlsin”, — deb nimalar qilsa, yurtga baxtiyorlik kelishini oʻylab, undan keyin bek va oqsoqollaridan, qirq yigit va Xoldor mahramdan soʻrab: “Boʻlmasa, turkman yurtiga bitta oʻgʻlon saylab beringlar”, — deb ularga qarab, bir soʻz dedi:

Oqsoqollar, sizga berdim ixtiyor,
Qaysi yoʻlman boʻlsa, boʻling baxtiyor,
Orangizdan oʻgʻlon saylab beringlar,
Anga boʻlsin menman bunda taxti yor.

Safar kuni sara joyga qoʻnaman,
Har gashtak eliga men enaman,
Orangizdan oʻgʻlon saylab beringlar,
Kim boʻlsa ham, rozi boʻlib koʻnaman.

Tuman daryosiday toʻlib-toshaman,
Turkman bilan shodlanaman, kulaman,
Orangizdan oʻgʻlon saylab beringlar,
Kim boʻlsa ham, mayli, rozi boʻlaman.

Bulbul oshna boʻlar bogʻda gullarga,
Ming bir turli sano olib tillarga,

Oʻz xatomni olsam endi, yoronlar,
Yomon koʻzman boqar edim qullarga,
Orangizdan oʻgʻlon saylab beringlar
Vakil boʻlib yursin turkman ellarga.

Chambilbelda surdim koʻp davri davron,
Turkman ellariga boʻlibon sulton,
Yana har na taklif boʻlsa, aytinglar,
Dillarda qolmasin bitta ham armon,
Orangizdan oʻgʻlon saylab beringlar,
Vakil boʻlib yursin elga ul oʻgʻlon.

Goʻroʻgʻli soʻzlaydi soʻzning sarasin,
Koʻrsatib aytinglar elat toʻrasin,
Orangizdan oʻgʻlon saylab beringlar,
U turkmaning har amriga yarasin.

Shunda Goʻroʻgʻli sultonning qoʻldoshi, chin doʻsti-yoʻldoshi Xoldor mahram oʻrmidan turib, Goʻroʻgʻli sultonning soʻziga javob berib, barcha yigʻilgan yosh-u qari, yugruk chopon, pir-u juvonlarga qarab, moʻylovini burab: “Turkman ellariga Avazxon oʻgʻlon boʻlsa, maʼqul boʻlmasmikan”, — deb soʻrab, Avazxonning baʼzi xususiyatlarini taʼrif aylab, bir soʻz dedi:

Ey, yoronlar, maʼqul boʻlsa sizlarga,
Turkman elga oʻgʻlon boʻlsin Avazxon,
Kirs barcha bu men degan soʻzlarga,
Turkman elga oʻgʻlon boʻlsin Avazxon.

Oʻzi ham sipohi, soʻzga ham chechan,
Xunxorda avvaldan bu taʼlim koʻrgan,
Gurjiston avlodli, jamoli gulshan,
Turkman elga oʻgʻlon boʻlsin Avazxon.

Yovmit bellarida Xidirni koʻrgan,
Asqar etagida devni oʻldirgan,

Goʻroʻgʻlini doim xursand qip yurgan,
Turkman elga oʻgʻlon boʻlsin Avazxon.

Kishilarga yoqqan feʼliman xoʻyi,
Adolatga moyil har doim oʻyi,
Shodiyona oʻtsin Chortoqning toʻyi,
Turkman elga oʻgʻlon boʻlsin Avazxon.

Xoldor mahram aytar boʻlsangiz rozi,
Shu Avaz boʻlgandir urushda gʻozi,
Yana ham biladi koʻpning ovozi,
Turkman elga oʻgʻlon boʻlsin Avazxon.

Xoldor mahramning bu soʻzini qirq yigitlar va toʻqson toʻqqiz biylar maʼqullab: “Ha-ha, Xoldor mahramning soʻzlari maʼqul, Avazxon oʻgʻlonlikka juda loyiq”, — deb chuvlashib ketdilar. Shunda ogʻa begi Zamon turib: “Avazxonning oʻgʻlon boʻlmogʻi juda maʼqul. Nima deganda, chor urugʻ turkmandan emas. Turkman urugʻlaridan bitta oʻgʻlon saylansa, boshqa turkman urugʻlari “ota-bobomiz teng boʻlib kelgan, shuytib tenglikka koʻnamiz, tengsizlikka nega koʻnamiz”, — deyishib orada janjal boʻlur edi. Bu — qulay, Avazxon asli Gurjiston avlodidan, barchaga barobar yigit, shu Avazxon oʻgʻlon boʻlsin. Barcha beklar ham shunday deyayotir”, — deb Xoldor mahram va qirq yigitlarning soʻzlarini maʼqulladi. Ahmad sardor boʻlsa, koʻpning tiliga koʻndalang, elning ogʻziga elak boʻl olmay qolishini bilib, pichirlab: “Xah, qoʻyday boʻlib surlikmay oʻlinglar, gapning tagiga tushunsanglar-chi, armani Avaz el boʻlarmidi?! Qirq

ming uyli turkmanda, Xurosondagi o'zbek va tojiklarda hech bo'lmasa bedonani huvt deb tutadigan biror-ta odam quribdimikan?! Kelib-kelib Go'ro'g'li sultonning bir baytallik quliga davr tegib, o'g'lon bo'lib qoladimi?! Hali-ku, baring pushaymon bo'lib qolasizlar-ku-ya, ammo so'nggi pushmon — o'zingga dushman, deb ish qo'ldan ketadi-da", — deb so'kinib, nashasi uchib, kayfi qochib qoldi.

Majlis oxirlashib, turkmanga Avazxon o'g'lon bo'lib saylandi. "Shu bugundan boshlab turkmanda hech kim hech kimni qul, deb, qizilbosh deb haqorat qilmasin. Kimki shu turkman yurtiga yov bo'lsa, o'sha qizilbosh. Har kim ko'pchilik qilgan shu bugungi qarorga norozi bo'lsa, o'sha qizilbosh. Xalqning boshqa ham nima kamchiligi bo'lsa, o'g'longa aytib, ishni sultonlikdan hal qila beradi", — deyishib, shuytib, turkmanda huriyat zamonni boshlab, barcha kelgan biylar yigitlari bilan urug'-urug'lariga tarqalib ketdilar.

Ana shuytib, Avaz o'g'lon bo'lib, turkmanda huriyat zamon bo'lib, bo'ri qo'y bilan suv ichib, hech kim hech kimni haqorat qilmay, yog' sepganday qattiq adolat o'rnatilib, oradan bir necha kunlar o'tib, bir kun Avaz o'g'lon, Xoldor mahram, Ahmad Sardor qirq yigitlar bilan turkman tog'lariga ovga chiqdilar. Ov qizib, Avaz o'g'lon bilan Xoldor mahram bir ajoyib kiyikni ancha nariga quvalab ketib, Avazxon kiyikka yetib, uni tutib olib, o'ngarib, Xoldor mahram bilan qaytib kela berdi. Bu yoqda Ahmad sardor qirq yigitlarni oldiga to'plab, qirq yigitlarga qarab, bir necha joydan timsol keltirib, bir so'z dedi:

Yigitlar, sop turkman, g'o'chchoq yigitlar,
Eshitinglar bek sardorning so'zini,
Biroz to'xtab, menga quloq beringlar,
G'ofil bo'lmay ochib aql ko'zini.

Turkmanga kelgandir mardak manmani,
Farq eta bilmaysiz shunday kimsani,
U manman bachchag'ar Avaz armani,
Shuvit qilar oxir elning yuzini.

Bu to'g'rida Go'ro'g'li aql oldirgan,
Avazni saylatib o'g'lon qildirgan,
Shuytib, o'zin miyasini choldirgan,
Unutgan sultonning yoshlik kezini.

Go'ro'g'lini o'zim katta qilganman,
Yoshligidan tarbiyat qip kelganman,

Bo'lar ishni bo'lmasidan bilganman,
So'ng kattarib bilmay ketdi o'zini.

Asli qizilboshning ko'zi olama,
O'ylanglar, Avazdan o'g'lon bo'lama,
Otasi boshqa, ayri emasmi, bachchag'ar,
Shu bizning ellarga do'stlik qilama.

Sahar-salqin vaqti bulbul kuyladi,
Ahmad sardor gapni puxta o'yladi.
Avaz kelib, chambil xalqi buzildi,
Asli harom, yurti murdor ayladi.

Xurosondan sulton bir g'ar keltirdi,
Bunga bermagan so'ng hech kim qizini.

Bilasizlar, turkmanda bunga hech kim hatto qizini bermaydi. Endi buni nima deb o'g'lon qilib o'tirib-sizlar. Otasi boshqa bilan quyon ovlama, degan. Bu hech kimga do'stlik qilmaydi. Qaranglar, o'g'lon bo'lganiga bir oy bo'lmay, hammaga oqsoqollik qilaman, deydi. Bulturgi chumchuq bu yilgi chumchuqqa jig'-jig'a o'rgatar emish. Bizlar Go'ro'g'li necha marta ko'ylakni oldin yirtganmiz, Go'ro'g'li bilgan ko'p narsalarni bilamiz. Sizlar hech kimdan so'ramay, bir gapga qo'yday yopirilib keta berasizlar. Agar oldinroq mendan maslahat so'rganlaringda, bunday bo'lmas edi. Go'ro'g'li jiyanim miyasini yeb qo'ygan bo'lmasa, shu Avaz armanining qachon bo'lsa, yurti buzishini kim bilmaydi?! Endi, yigitlar, agar mening aytganimga ko'nsanglar, hali ham vaqt kech emas, shu Avazni bir yoqli qilib, gunohni Xoldor mahramga to'nkarsa, bo'ladi. Bu Xoldor mahram Go'ro'g'li nima desa, shuni deb qolgan odam, — deb Ahmad sardor qirq yigitlarning miyasini chalg'itib tashlab, ko'p vasvasa qila bergandan keyin qirq yigitlar ham chippachindaki Ahmad sardorning so'ziga kirib: "Obbo, Avazni bekorga o'g'lon qilib saylagan ekanmiz-da", — deyishib qoldilar. Ahmad sardor o'zining shaytonligini qirq yigitlarga o'tkazganligini bilib, dadil bo'lib, qirq yigitlarga qarab, bo'lmasa, Yomonjarga yuringlar, — deb bir necha joydan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

Azamatlar, yuringlar,
Yomonjar borib turinglar,
Avaz andan o'tganda,
Boplab chorasin ko'ringlar,
Uni o'q bilan uringlar.

Shuytib yo'lini olinglar,
Gardishga o'qni solinglar,
Bachchag'arni dadog'¹ qilinglar,
Boplab chorasin ko'ringlar,
Uni o'q bilan uringlar.

Endi Yomonjar yuringlar,
Gazadan poylab turinglar,
O'lsin, jazosin beringlar,
Boplab chorasin ko'ringlar,
Uni o'q bilan uringlar.

Asli harom — zoti harom,
O'g'lon emish, ul muttaham,
Vaqt o'tmasin, bering barham,
Boplab chorasin ko'ringlar,
Uni o'q bilan uringlar.

Shuncha o'g'lon bo'lgani, bas,
Turkmanmidi bu zoti past,
Yashashi hech lozim emas,

Boplab chorasin ko'ringlar,
Uni o'q bilan uringlar.

Asli haromi bul Avaz,
O'zi ig'vogar, xotinboz,
Borligidan yo'qligi soz,
Boplab jazosin beringlar,
Uni o'q bilan uringlar.

Qizilbosh bizga el emas.
Asli bo'lsa kelgindi kas,
Hech pilla turkmanni demas,
Boplab jazosin beringlar,
Uni o'q bilan uringlar.

Turkman eli tozalansin,
Xumsasi ham azalansin,
Shuytib, Avaz jazolansin,
Boplab jazosin beringlar,
Uni o'q bilan uringlar.

Sizga aytar Ahmad sardor,
Yomonlar yurtga na darkor,
Yomonjarda bo'lib tayyor,
Boplab jazosin beringlar,
Uni o'q bilan uringlar.

Ahmad sardor qirq yigitlarni ozg'irib, Yomonjarga qarab boshlab kela berdi. Yomonjar degani Arg'uvon tog'ining yo'lida. Bir yog'i qir, bir yog'i tekis soy. Shu qir tarafi juda zov, nishab jar edi. Tekislik soydan katta yo'l o'tib, har zamonda jordan turib o'q otib, o'tkinchilarni o'g'ri olib turar edi. Avazxon qaytib, Xoldor mahram bilan shu yo'ldan o'tishi kerak edi. Ahmad sardor qirq yigitni boshlab, shu Yomonjarning yo'liga bir o'q uzim yaqintob joyidagi bir chuqurlov joyga kelib, hammasi otlaridan tushib, Ahmad sardorning ig'vosi bilan o'qni gardishga qo'yib, Avazxonning o'tishini kuzatib, poylab, shinakni qulaydan olib, yota berdilar.

Shunda Avazxon dumog'i choq, kulib, Xoldor mahram bilan lo'p etib, panadan chiqib, Ahmad sardor va qirq yigitlar shinak olib yotgan joyning to'g'rayiga kelib qoldilar. Shunda Ahmad sardor: "Men bir, ikki, uch deganimdan baring birdan Avaz armanini ko'zlab o'q uzasizlar, — deb qirq yigitlarga buyurdi. — Qani endi, azamat turkmanlar, bir-ikki, uch", — deb o'zi Avazxonning qoq kallasidan ko'zlab, o'qni kamondan chiqarib yubordi. Qirq yigitlarning ko'p gapni bilgan kattasi Safarboy Ahmad sardordan iymonib, qirq yigitga o'q uzmay, deb aytmay, faqat "hiss!" — deb qirq yigitga qarab, labini tishlab qoldi. Qirq yigitlar ham: "Shu Safarboy ko'hna, zang'ar bir gapni biladi-yov", — deyishib Avazxonga qarab o'q uzmay, gidirib qoldilar. Ahmad sardorning otgan o'qi tizz etib, Avazxonning qulog'ining ustidan qizdirib o'tib ketdi. Jonivor G'irko'k ot, aqli odamdan ziyod, o'qning shobirini bilib, bir cho'pchib, yerdan qirq gaz ko'tarilib, beriroqqa kelib tushdi. G'irko'kning shu ko'tarilishida, Avazxon Ahmad sardorning qirq yigitlar bilan shinakda o'q-yoy tutib, pisib yotganini, o'q faqat Ahmad sardorning yoyidan chiqqanini ko'rdi. Undan keyin Avazxon Xoldor mahramga qarab, bu hodisaning sababchisi Ahmad sardor ekanini aytib, bir so'z dedi:

¹ Qul

Chor atrofni tuman cholgan ekandi,
Xon Go‘ro‘g‘li g‘ofil qolgan ekandi,
Ahmad sardor qirq yigitga bosh bo‘lib,
O‘g‘lonlikka hasid qilgan ekandi.

G‘aban devlar uchib o‘tar bulutdi,
Haybatli og‘zidan purkabon o‘tdi,
Ahmad sardor qirq yigitga bosh bo‘lib,
O‘q otdi, qulog‘im qizdirib o‘tdi.

Aqli odamzoddan bir necha ziyod,
Shunday nazarkarda G‘irko‘k hayvonzod,
Jar ustida ko‘rdim shinak olgandi,
Otim qirq gaz baland uchganda ozod.

Hayda endi, Chambilbelga ketayik,
Sardordan oldinroq borib yetayik,

Haqiqat egasi bo‘lmish otamdan,
Bul to‘g‘rida bir shafolat kutayik.

Odil otam odilligin bildirsin,
Sardorni oldiga chorlab keltirsin,
Kimda gunoh bo‘lsa, so‘rab tekshirib,
Haqiqatni nishoniga ildirsin.

Bu so‘zlarni aytar bunda Avazxon,
Birinchidan, eshit o‘zing, Xoldorjon,
Shu axir adlga to‘g‘ri kelama,
O‘q yesa turkmanga saylangan o‘g‘lon.

Bu bir dushmanlikning o‘yin boshidir,
Bek sardorning meni o‘jiz deyishidir,
Qilmas edi bu savdoni qirq yigit,
Bari hosid Ahmadbeyning ishidir.

Xoldor mahram Avazxonning bu so‘zini eshitib, g‘alati bo‘lib, tashvishlanib qoldi. Nimaga desangiz, o‘qning vizillab kelgan ovozi aniq eshitgan edi. “G‘irko‘k otning cho‘pchib ketganini ham bejiz emas ekan-da. Bo‘lmasa, ketdik Chambilga”, — deb Avazxon bilan pastki yo‘lga solib, Chambilga qarab kela berdilar. Avazxon G‘irotini haydab, o‘z yurishiga solganda, allaqachon Chambilga kelib qo‘ygan bo‘lur edi. Ammo bir o‘zi Ahmad Sardorning ustidan Go‘ro‘g‘li sultonga otasiga shikoyat qilsa, o‘rinsiz bo‘ladiganga o‘xshab, nochor Xoldor mahram bilan kelar edi.

Ahmad sardor bo‘lsa, qirq yigitlarga qarab: “Qo‘rqmanglar, shunday-shunday bo‘ladi-da! Lekin hali ham bir og‘iz bo‘lib tursanglar, Go‘ro‘g‘li sultonning oldida ham o‘zim gapimni o‘tkazarman. Faqat bizlar dadil bo‘lib, Avaz haromidan Chambilga oldin kirib borsak, gap — bizniki. Ko‘rdinglar, ular pastki yo‘lga soldi. Albatta, Avazqul Xoldor mahramni tashlab, o‘zi oldin ketolmaydi. Oldin ketsa, so‘zi chibincha ham amal olmaydi. Bu balandgi yo‘l bo‘lsa, Chamilga juda to‘g‘ri ham to‘ta tushadi. Tez otlaninglar, balandgi yo‘l bilan Chambilga tezroq yetib olayik”, — deb qirq yigitlarni shunga rozi qilib, otlantirib, o‘zi ham otlanib, balandgi yo‘l bilan bular ham Chambilga qarab kela berdilar. Shuytib Ahmad sardor qirq yigitlar bilan Chambilga oldinroq kirib kelib, ko‘p shumlikni o‘ylab, ko‘ngliga joylab, qirq yigitni ergashtirib, hech joyga gidirmay, tikka Go‘ro‘g‘li sultonning mayxonasi oldiga kelib tushib, xizmatkorlarga otlarni topshirib, mayxonaga kirib, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab, arzim bor, — deb Avaz o‘g‘lonning ustidan shikoyat qilib, bir so‘z dedi:

Bemahal chiqqanlik uchun shikorga,
Arzga keldim, arzim eshit, Go‘ro‘g‘li,
Dast beribsan nega bir bepadarga,
Arzga keldim, arzim eshit, Go‘ro‘g‘li.

Avaz bolang boyqushlikni boshladi,
Sahro qizlariman ko‘ngil xushladi,
Qabohatchi bo‘lmagin deb so‘zlasam,
Meni qamchi bilan yasab tashladi,
Arzga keldim, arzim eshit, Go‘ro‘g‘li.

Xotin-qizni ko‘rsa, qiqir qiladi,
Qizlar ham boqishib bunga kuladi,
Qabohatchi bo‘lmagin, deb so‘zlasam,

Avazing o‘ziga qattiq oladi,
Arzga keldim, arzim eshit, Go‘ro‘g‘li.

Gapirsam, qaytama meni do‘g‘laydi,
Bilmayman o‘zini nima chog‘laydi,
Qabohatchi bo‘lmagin deb so‘zlasam,
U menga o‘zingni bila ber, deydi,
Arzga keldim, arzim eshit, Go‘ro‘g‘li.

Hamzamon u menga tuhmat qiladi,
Meni desa, tishi gaz-gaz bo‘ladi,
Nima deyin saqlab olgin ulingni,
Ko‘p gap eshakka yuk deganday,
Gapirsam, o‘zingga malol keladi,
Arzga keldim, arzim eshit, Go‘ro‘g‘li.

Yoshligingdan qildim seni tarbiyat,
Buncha emas edi ko'nglimda niyat,
Davlatigdan kutar edim marhamat,
Hamzamon, shoshmasang, o'zing ko'rasan,
Shu Avaz qilmoqchi menga bir tuhmat,
Arzga keldim, arzim eshit, Go'ro'g'li.

Ahmad aytur yosh olganman ko'zima,
Quloq ber deb har na degan so'zima,
Menga tuhmat qilmoqchidir Avazing,
Yolg'on bo'lsa, ko'ra bilmay yelkamni,
Qirq yigit guvohdir bunda o'zima,
Arzga keldim, arzim eshit, Go'ro'g'li.

Ana shunda Ahmad sardor tog'asining bunday aql kutmagan so'zlarini eshitib, har murti sixday bo'lib, nima qilarini bilmay, vo'dirayib, tog'amning shu gapi rostmi, deb bu so'zni aytdi:

Hayron bo'ldim bu falakning ishiga,
Tog'amning ongsizda bunday deyishiga,
O'zi bo'lsa jami turkman og'asi,
Tuhmat yarashami bunday kishiga.

Qirq yigitim, ko'p yegansan tuzimni,
Ham bilasiz boshdan oyoq o'zimni,
Shu gaplarni rostlik bilan aytinglar,
Yerda qo'ymay mening degan so'zimni.

Kuz bo'lmay yaproqni xazon olama,
Qizil gullar ochilmayin so'lama,
O'zi bo'lsa jami turkman og'asi,
Kap-katta bo'p tuhmat qilsa bo'lama.

Qirq yigitlar berdim sizga ixtiyor,
Odamning oyog'i chohlarda toyar,
Kimdan ayb o'tsa, qo'rqmay aytinglar,
Xoh Avaz, xoh tog'am bo'lsa gunohkor.

Yo bo'lmasa tog'am gapi rostmikan,
Avazning imoni shunday sustmikan,
O'zi bo'lsa jami turkman og'asi,
Shuytib tog'am kirdikori rostmikan.

Bu so'zlarni aytar Go'ro'g'li sulton,
Avazni qildinglar o'zlaring o'g'lon,
Har na bo'lsa qoldirmasdan aytinglar,
Tog'am aytgan so'zlar rostmi yo yolg'on.

Shunda qirq yigitlar Go'ro'g'li sultonning bu gumonsib aytgan so'zini eshitib, entikib, gapirolmay tutlig'ib qoldilar. Nimaga deganda, azalda Go'ro'g'li sultonning ko'ziga o'n to'qqiz sherning ko'zini solib yaratgan edi. Agar toshga tikilsa, tosh chidayolmay qoq yorilib ketar edi. Bunga qirq yigitlar qanday chidasin, qaltiroq bo'ldi-qoldi. Shunda Xoldor mahram bilan Avaz o'g'lon ham yetib keldi. Avaz o'g'lon o'zini turkman yurtida yolg'iz bilib, Go'ro'g'li vallamatdan boshqa bu yerda suyanchig'i yo'qqa o'xshab, ko'ngli buzilib, ko'zining yoshi tizilib, o'zini otdan tashlab, ko'zidan yoshi oqib, Go'ro'g'li sultonga boqib, bir so'z dedi:

O'zing shohsan hamma turkman eliga,
Quloq solgin Og'a Yunus uliga,
Gunohkorning nima kelar tiliga,
Lol bo'ldim, otajon, Chambilbelingda.

Odamlar oldida muloyim so'fi,
Shunday bo'lar ekan beklarning ko'pi,
Meni daf' etmoqqa zolim tog'angning,
Qirq yigitlar bilan bor ekan gapi.

Meni ul qip ul Xunxordan keltirding,
May suzdirib mayxonada kuldirding,
Oxiram turkmanda o'g'lon qildirding,
O'g'lon bo'lib yasholmadim elingda.

U jo'natgan o'qi g'izillab ketdi,
Qulog'im ustidan qizdirib o'tdi,
Yana ham shaytonlik boshlab bu tog'ang,
Qirq yigitlar bilan oldingga yetdi.

Po'lat ekan darvozaning chegasi,
Boshqa ekan bu elingning egasi,
Mana, Ahmad sardor yurtning og'asi,
So'fi bo'lib o'tiribdi oldingda.

Asli o'zim o'zga elning g'oziman,
Turkmanda adashgan yetim qo'ziman,
Bek Ahmad so'ziman qilsang gunohkor,
Mayli o'ldir, o'lganimga roziman.

Shunda Go'ro'g'li sulton Xoldor mahramga qarab, qani sen gapirchi, ovda nima voqea sodir bo'ldi, — deb shu so'zni aytdi:

Xoldor do'stim, qoldirmasdan so'zlagin!
 Avazman tog'amga anda na bo'ldi?
 Avazim chindaki yo'ldan ozdimi,
 O'zligicha o'zi fikrin chizdimi,
 To'yib o'z joniga jondan bezdimi,
 Avazman tog'amga anda na bo'ldi?

Chindaki Avazim gunoh qildimi?
 Xotinboz bo'p biror turkman oldimi,
 Haromlikni shuytib bunga soldimi,
 Avazman tog'amga anda na bo'ldi?

So'z boshla, Xoldorjon, darrov so'z boshla,
 Boshim g'amda qoldi, ko'nglimni xushla,
 Ayt ayamay, yuzman-xotirni tashla,
 Avazman tog'amga anda na bo'ldi?

Go'ro'g'li sultonning bu so'zini Xoldor mahram eshitib, shunda javob berib, sultonga qarab, bir so'z dedi:

El unutar bir yildan so'ng o'lganni,
 Bir kun yig'loq tutar bir kun kulganni,
 Xohi ishon, xoh ishonma, sultonim,
 Men aytaman o'zim ko'rib bilganni.

Ovga chiqib ketdik ikki tarafga,
 Ishonarsan, albatta, bu degan gapga,
 Ahmad sardor o'zi bosh bo'lib ketdi
 Qirq yigit qator bo'p tizilgan safga.

Bo'lak yurdi Ahmad kelib achuvi,
 Bizlar borgan joylar Arg'uvon tovi,
 Shunda baror oldi Avazning ovi.

Shu tog'da tunadik oftob botganda,
 Boz jo'nadik tong bo'zarib otganda,
 Biz kiyikni G'irko'k otga o'ngarib,

Qavatingda yig'lab keldi Avazxon,
 Bu ishlarga bo'ldim ajab bir hayron,
 Na bo'lsa, yashirmay so'zla, Xoldorjon,
 Avazman tog'amga anda na bo'ldi?

Hayronman tog'amning degan so'ziga,
 Yana Avazimning yoshli ko'ziga,
 O'q otgani rostmi Avaz qo'ziga,
 Avazman tog'amga anda na bo'ldi?

Turkman eli huriyat qip yurganda,
 Adolat zamonni bunda ko'rganda,
 Xon Go'ro'g'li sulton bo'lib turganda,
 Avazman tog'amga anda na bo'ldi?

Avazman ikkimiz kelayotganda,
 Kelayotib Yomonjarga yetganda,
 Bir o'q o'tdi Avazxonning boshidan,
 Hayron bo'ldim shunda falak ishidan,
 O'q otilib bek Ahmadday kishidan,
 Yana kelib senga yolg'on deyishidan.

Men turkmanman, rostdan bayon qilaman,
 Bilganimni desam, shuni bilaman,
 Boshqa so'zni so'zlab nima qilaman,
 Avazman Chambilga bila kelaman.

Boshqa hech bir gapni do'sting bilmaydi,
 Bilmagan gapini bayon qilmaydi,
 Rostini so'zladim, ulug' sultonim,
 Rostlik tuproqqa hech singib ketmaydi.

Bu so'zdan masalaning tagini ancha payqab olgan Go'ro'g'li sulton Ahmad sardorga yomon qarab: "Tog'a, sen Avazxonni yomon ko'rar ekansan, bo'lmasa, nega tunov kun Avazxonni barcha turkmaning bek va oqsoqollari o'g'lon qilib saylayotganda, bitta ham indamading", — deganidan gapirishga payt poylab o'tirgan Ahmad sardor o'rnidan turib: "Go'ro'g'li, sen o'sha kuni menga biror og'iz maslahat solmading, o'z bilganingdan qolmading. Mayli, men emas, menga o'z martabam yetadi. Hech bo'lmasa, boshqa bir turkman zoti quribmidi?! Kelib-kelib sonda yo'q, o'g'lim degan shu Avazni qizilbosh bir baytallik qulingni elga o'g'lon qilib qo'yding. Zamonaning ozgani — otdan eshakning o'zgani deganiday, ota-bobomiz tutib kelgan zamonni qo'yib, aynib, huriyat zamon qilaman, deb qulga dast berding. Ana endi bugungi kunda Avaz uling, balki bir baytallik quling yo'ldan ozib, kimning xotini suluv bo'lsa, qizi suluv bo'lsa, bu badrak qul ko'z ola qilsa; men bir tutam soqolim bilan: Ho', Avaz, hali sen yoshsan, yoshlik yomon narsa, odamni har xayolga suradi, indamasang, o'zingni o'limga olib boradi", — deb nasihat qilsam, meni yomon ko'radi. Xoldor mahramni ozg'irib, mening haqimda nimalar deb tuhmat qilayotganini mana ko'rib turibsan", — deb qiroat keltirib, so'zini cho'za berdi.

Shunda Go'ro'g'li sulton Ahmad sardorning so'zini bo'lib: "To'xta, tog'a, o'zing bir vaqtlar qizil-boshning pinjiga tiqilib, ularga boj-xiroj bermabmiding?! Endi men o'zimiz turkmanni tiklaymiz, deganimda, sen Xunxorday katta podshohga barobar bo'lolmaysan, demabmiding?! Mana ko'rayapsan: Xunxor iyig'imga ham yondasholmaydi. Bari qilasi gapni o'zing qilib, endi gunohni Avazga to'nkarmoqchi bo'lasan", — deb Go'ro'g'li sulton chirpinib, qirq yigitga qarab, mo'ylovini burab: "Tog'am gunohkor bo'lgan. Endi sizlar o'rinlaringdan turinglar, tog'amni bog'lab Chortutga olib boringlar, hech ayamay, dorga tortinglar. Men tog'amni hukmi kushga buyurdim", — deb shu so'zni aytdi:

Yigitlarim, amrim tutib turinglar,
Ahmadbekni o'ttiz qamchi uringlar,
Undan keyin qo'lin mahkam bog'langlar,
Ot hukmida Chortut olib boringlar.

Rahm aylamay ikki ko'zin yoshlanglar,
Chortut qarab quvib hayday boshlanglar,
Bek tog'amni hukmi kushga buyurdim,
Ayamasdan eltib osib tashlanglar.

Ayamanglar, qo'l-oyog'in boylanglar,
Yelkasidan o'ttiz qamchi taylanglar,
Ot hukmida haydab borib Chortutga,
Dorga osib, anda qatl aylanglar.

Baland-baland tog'ning qori turilsin,
Kun chiqqan so'ng dashtdan tuman arilsin,
Bek tog'amni hukmi kushga buyurdim,
Chortut uzra uch og'och dor qurilsin.

Menga botdi Avazga bergan izosi,
Bek tog'amning bitgan o'xshar qazosi,
Olib borib dorga osib tashlanglar,
Shu bo'ladi tuhmat-fitna jazosi.

Teskari turibdi cho'lning shamoli,
Ig'vogarning o'zigadir uvoli,
Bek tog'amni hukmi kushga buyurdim,
Chambilim bo'lsin deb fitnadan xoli.

Xanjar bilan kesing anda boshini,
Qarg'a-quzg'un yemtik qilsin go'shini,
Bek tog'amni hukmi kushga buyurdim,
Jazosi shul ig'vo solgan kishini.

Bu so'zlarni aytar Go'ro'g'li sulton,
Tuhmatga qolibdi Avazday o'g'lon,
Bek tog'amni hukmi kushga buyurdim,
Yigitlar, sizlarga shu turur farmon.

Qirq yigitlar Go'ro'g'li sultondan bu so'zlarni eshitib, qo'rqa-pisa o'rinlaridan turib, Ahmad sardor Go'ro'g'li sultonga endi nima der ekan, deb biroz gidirib turdilar. Ammo Ahmad sardor ikkinchi marta Go'ro'g'li sultonga so'zlashga bo'yni yor bermay, otdan tushsa ham, egardan tushmay, deganidek sipohilikni qo'ldan bermay, dim indamay tura berdi. Qirq yigitlar Ahmad sardorning g'irt etmay turganini ko'rib, har tarafdan kelib, Ahmad sardorni bog'lab olib, bari ot-otiga minib, Ahmad sardorni haydab, Chambilning ko'chasi bilan yurib, Chambil darvozasidan chiqib, Chortut yo'liga tushib keta berdilar.

Bir yog'i Ahmad sardorning qilmishi, bunday ig'vogarlik ishi hech kimga yoqmaganidan, yana bir yog'i Go'ro'g'li sultonning haybati zo'r va arvog'i bosimligidan Go'ro'g'li sultonning oldida ham, Chambilning ko'chasida ham hech kim Ahmad sardorning gunohini Go'ro'g'li sultondan so'rab, tilaguvchi bo'lmadi. Qirq yigitlar Ahmad sardorni haydab, Chambildan chiqib, Chortutga qarab yurib, bir-ikki soydan oshib, ovloq bo'lgandan keyin qirq yigitlarning tilidan Mutalbek Ahmad sardorga qarab: "Qani, og'a, endi nima maslahat berasan", — deb shu so'zni aytdi:

Indamaysan, el og'asi bek Ahmad,
Endi bunda bizlarga ber maslahat,
Ayta ber, qirq yigit amringga tayyor,
Yechilar bizlardan har mushkul-hojat.

Beklar belga zarrin po'ta o'raydi,
Tomoshaga qancha odam qaraydi,
Qirq yigitga bergin, og'a maslahat,
Har na desang, hojatingga yaraydi.

Beklarning manzili tilla saroydi,
Qirq yigitlar bir maslahat so'raydi,
Ulug' zoting, kattaliging hurmati,
Har na desang, hojatingga yaraydi.

Sahar bo'lsa qushlar turar sanoga,
Qaldirg'ochlar uya qo'yar xonaga,
Qirq yigit so'raydi sendan maslahat,
Begona yo'q, endi tushdik panaga.

Qiz-juvonlar qo‘lin bo‘yar hinoga,
Boyiganlar ro‘j qo‘yadi binoga,
Qirq yigit so‘raydi sendan maslahat,
Begona yo‘q, endi tushdik panaga.

Oqdimi, bek og‘a ko‘zlaring yoshi,
Senga so‘zlab turgan Mutal o‘nboshi,
Qirq yigit so‘raydi sendan maslahat,
Qaysi yo‘ldan chiqar baxting quyoshi.

Bu so‘zni Mutaldan Ahmad Sardor eshitdi. Shunda tutashib, achchig‘i kelib ketdi. Qirq yigitlarga qarab: “O‘, eshak miya yegan padarla’nati ahmoqlar baring ko‘k miya bo‘lib qolgan. Sizlar Go‘ro‘g‘li xumsaning oldida churq demay, og‘zilaringga mum qo‘yib o‘tirib indamay, endi ish qo‘ldan ketgandan keyin mendan maslahat so‘raysizlar. Endi menga indamanglar, shu Go‘ro‘g‘li xumsa nima deb buyurgan bo‘lsa, shuni qila beringlar. Go‘ro‘g‘li xumsaning mayini, choyini ichib, tuzini ko‘p yegansizlar. Sizlarga maslahat bergan og‘zimga hayf. Yomon yomonni qorong‘ida taniydi, deganday, Go‘ro‘g‘li nima, sizlar nima — baring ham bir go‘rsizlar-da! Bugunlik kunda qo‘llaringda ekanman, nima qilsalaring, ayamay qila beringlar!” — dedi. Qirq yigitlar bir-biriga qarab, indamay qolib, yana Chortutga qarab, Ahmad sardorni haydab keta berdilar.

Chambil bilan Chortutning oralig‘i besh toshlik yo‘l edi. Dunyoda piyoda yurib ko‘rmagan Ahmad sardorning sipohilikni boy bergisi kelmay, har qancha qiynalib, oyoqlari qabarib ketsa ham, qirq yigitga indamadi. Shu ahvolda qirq yigitlar Ahmad sardorni haydab, Chortutga yetib bordi. Beshov bir, oltov bir bo‘lib shivirlashib, oxiri bari birlashib: “Bu Ahmad sardor har qancha yomon, har qancha gunohkor bo‘lsa ham, Go‘ro‘g‘li sultonning tog‘asi. Maboda Go‘ro‘g‘li sulton achchiq ustida tog‘asini hukmi kushga buyurib, balki achchig‘i tarqalgandan keyin tog‘asini yo‘qlab qolsa, nima bo‘ladi?!” Men sizlarga jo‘rttaga tog‘amni dorga osinglar, degan edim”, — deb bizlarni Ahmad sardorni dorga osganimiz uchun gunohkor qilar. Agar Ahmad sardorni dorga osmasak, Go‘ro‘g‘li sulton chindaki hukmi kushga buyurgan bo‘lsa, nega mening amrimni tutmadinglar, deb bizni yana gunohkor qilar. Undan ko‘ra, Ahmad sardorning oyog‘ini yerga yetadigan qilib, tiriklay dorga osib ketaylik. Agar Go‘ro‘g‘li sultonning achchig‘i tarqalib, maboda tog‘asini so‘rab qolgudek bo‘lsa, kelib yechib olib boramiz. Agar Go‘ro‘g‘li sultonning Ahmad sardorni hukmi kushga buyurgani rost bo‘lsa, o‘z yomonligi o‘zi bilan bo‘lib, shunda ochlikdan, suvsizlikdan o‘lib ketar”, — deyishib, Ahmad sardorning oyog‘ini yerga yetadigan qilib, tiriklayin dorga tortib bog‘lab ketdilar. Shuytib, qirq yigitlar Chambilga qaytib kelgandan keyin ham Ahmad sardor to‘g‘risida hech kim hech nima demadi.

Endi gapni Chortutda Ahmad sardorning ahvolidan eshitsangiz. Alibek sotquvchi degan sayyoh bo‘lib, yurti olamni kezib, bo‘yov, saqich sotib yurar edi. Shu kechasi tiramaning yelka bosdi tumani bo‘lib, Alibek sotquvchi tumanda adashib, tong mahalida tuman tarqalib qarasa, Chortutga kelib qolibdi. “Ey, men adashib beklarning dorini ustidan kelib qolibman-ku!” — deb yo‘rg‘asini to‘xtatib qarasa, turkman elining og‘asi, sovut to‘nning yoqasi, Go‘ro‘g‘li sultonning tog‘asi tiriklay dorga tortilib, bog‘liq turibdi. Shunda Alibek sotquvchi Ahmad sardorning hurmatiga otidan tushib, Ahmad sardorga qarab, ahvol so‘rab, bir so‘z dedi:

Turkman elning bo‘lar qator o‘basi,
Odamzodning ko‘rki imon, ibosi,
O‘zing bo‘lsang, bek Go‘ro‘g‘li tog‘asi,
Bayon etgin, bunda senga na bo‘ldi?

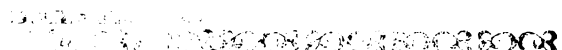
Beklarning bo‘ladi zarli po‘tasi,
Bo‘larmikan sendayning ham xatosi,
O‘zing bo‘lsang jami turkman otasi,
Bayon ayla, bunda senga na bo‘ldi?

Olgorga suv berar tog‘larning qog‘i,
Sakrashib o‘ynashar kiyik, ulog‘i,
O‘zing bo‘lsang jami turkmaning begi,
Bayon ayla, bunda senga na bo‘ldi?

Badavlatning bo‘lar qatorda lo‘gi,
Sultonning bormidi o‘zingda kegi,
Sen bo‘lsang takaman yovmitning begi,
Bayon ayla, bunda senga na bo‘ldi?

Shuvoq bo‘lar bu cho‘llarning po‘tasi,
Chortutdan o‘tadi yo‘lning to‘tasi,
O‘zing bo‘lsang jami turkman otasi,
Bayon ayla, bunda senga na bo‘ldi?

Bormikan sultonning nomusi, ori,
Qolmabdi burungi afting ohori,
Bu holatga soldi qanday bezori,
Bayon ayla, bunda senga na bo‘ldi?

Tumanda adashgan Alibek attor,
Kim nima so'rasa, xurjinda tayyor,

Qo'llaring bog'labdi, qanday nobakor,
Bayon ayla, bunda senga na bo'ldi?

Alibek sotquvchining so'zini eshitib, Ahmad sardor ko'zini ochib, oldida otini yetaklab, dasti alif lom qilib, salom berib, ahvol so'rab turgan Alibek sotquvchini ko'rib, uning so'zlari nafsiga qattiq tegib: "Sening sipohi bilan nima ishing bor, o'z jo'ningga tinchgina saqich bilan bo'yovingni sotib yura bermaysanmi?" — deb bir necha joydan timsol keltirib, Alibek sotquvchiga qarab, bir so'z dedi:

O'badan o'baga daydib yurasan,
Xaridorga bo'yov, saqich berasan,
Sipohiman ne ishing bor, bachchag'ar,
Ne haddingman menga so'zlab turasan.

Baland-baland beldan karvon o'tadi,
O'ta-o'ta manziliga ketadi,
Haddingni bil, bo'yovpurush bachchag'ar,
Shu yurganlarning ham senga yetadi.

Har kimning o'zgacha bo'lar tashvishi,
O'ziga qo'l kelar o'zining ishi,
Bo'yov, saqich sotib yurgan bachchag'ar,
O'yla, senman tengmi mendayin kishi.

Keldingmi bandirga tog'lardan osha,
Turkman ellarini aylab tomosha,
Yo'lingdan qolmagin, attor, sotquvchi,
Bu yerda yo'q senga o'yin, mashmasha.

Sipohi o'z ishin o'zi biladi,
Gohilarda shunday bandda qoladi,
So'rama ahvolim, sayyoq sotquvchi,
Sotquvchi so'z so'rab nima qiladi.

Ahmad sardor bo'lsa turkmanning boshi,
Senmiding avaldan do'sti, sirdoshi,
Bo'lmasa cho'l kezar bir attor kishi,
Mendayin bek bilan bordir ne ishi.

Ahmad sardorning bu so'zini eshitib, Alibek sotquvchi Ahmad sardorga qarab, bir necha joydan timsol keltirib: "O', bek sardor, sipohilikni qo'ldan bermayman, deb hurpayib, sovuqda qotib qolma, — deb shu so'zni aytdi:

Har narsa vaqtida darkor bo'ladi,
Sipohilikning ham payti keladi,
Bunday dorga band bo'p qolgan pillada,
Sipohi deganing nima qiladi,
Tirama tunida to'ngib o'ladi,
Qoqsuyak bo'p ko'milmayin qoladi.

Sulton hukmi seni bunda bog'latgan,
Balki Avaz o'g'loniga do'g'latgan,
Turkman yurtin senga harom aylatgan,
Ko'p ranjitib, bag'ri-diling dog'latgan.

Shoh bilan rishtasi nogoh uzilsa,
Sipohi degani dorga osilsa,
Shunga o'xshar qatig aynib buzilsa,
Menday tanish, oshna kerak bo'lmaymi,
Senday beklar shohdan ranjib ezilsa.

Farang shohga aysam, so'rab biladi,
Bir bandargohiga sardor qiladi,
Er tilagan joyda aziz, deganday,
Boz bek bo'lib, yana baxting kuladi.

Kelgin, sardor, qo'l-oyog'ing yeshayin,
O'zga elga eltib seni qo'shayin,
Faranglar shohiman yaxshi tanishman,
Senman ul shoh orasiga tushayin.

Alibek Farangga ko'plar boradi,
Har borganda podshosini ko'radi,
Seni tanishtirib anda bildirsam,
Bundag'ingdan katta amal beradi.

Ahmad sardor Alibek sotquvchining so'zini eshitib, bunday o'ylab qarasa, bir hisobga so'zi to'g'riga o'xshaydi. "Go'ro'g'li sultonning achchig'i tarqalib, meni bo'shattirganda ham, shu Avaz qulning oldida bo'ynim past bo'lganidan kishining eliga ketganim ham ma'qul. Balki Avaz qulning so'zlari bilan Go'ro'g'lining miyasi chulg'ashib aynib, meni unutib yuborsa, shu Chortutda g'ajirlarga yem bo'lib, o'lib ketarman. Kasal tuzalgusi kelsa, tabib o'z oyog'i bilan keladi, deganday mening baxtim hali qaytmagan bo'lib, shu Alibek sotquvchini xudo sabab qilib, tumanda adashtirib, menga yuborgandir", — deb ko'ngli-

dan o'tkazib, qovog'ini ochib: “— Ey, assalomu alaykum, qalaysiz, dumoq choqmi, bardammisiz? Ahli bayt, mol-u jon — barchasi eson-omonmi? Hay-hay, barakalla, oshna degan shunday kunlarda darkor bo'ladi-da! Ko'p sara qilibsiz-da! Qarang, xudoning marhamatidan, pining karomatidan, ko'nglingizning menga to'g'riligidan, sabab bilan bu yerga adashib kelib qolganingizni men sizga hazil qilib, jo'rttaga ters gapirdim. Hay, mayli. O'tgan gapga salovat, deganday, bo'lmasa, endi nima qilamiz, oshnam”, — deb kulib, Alibek sotquvchiga xushomad qila berdi.

Shunda Alibek sotquvchi: “Ha, Og'alibekning arvohi sizni xor qilib qo'yadimi”, — deb Ahmad sardorning qo'l-oyog'ini yechib, ko'rishib, izzat-u ikrom bilan yo'rg'asiga mingashtirib, Farang yurtiga olib ketdi. Alibek sotquvchi Farang yurtiga ko'p borar edi. Har borganda Farang podshohi tashqaridan borgan savdogarlarni borgan kuni mehmon qilib, sovg'asini olib, matolarini ko'rib, podshohlikka keraklilarini sotib olib, qolganini bozorga chiqarib sotishga ijozat berar edi. Shuytib Alibek sotquvchi ham har Farangga borganida, boshqa katta-kichik savdogarlar qatori podshohnikiga borib-kelib turar edi. Shuytib, Farang shahriga yana doxil bo'lib, otini karvonsaroyga bog'lab, shara-baralarini orqalab, Ahmad sardorni ergashtirib, Farang podshohining oldiga borib: “Shohim, bu marta sizga hadyaga deb bir ulug' odam keltirdim. Bu odam o'zingiz ta'rifini eshitib yurgan Go'ro'g'li sultonning tog'asi, toza turkman elining og'asi, balki oltin soqasi. Bu odamni Go'ro'g'li sulton bir sabab bilan gunohkor qilib, hukmi kushga buyurgan ekan. Qochirib, sizning panohingizga olib keldim”, — deb Ahmad sardorni tanishtirdi. Shunda asli sipohi bo'lib, maraka-majlisni ko'rib yurgan emasmi, Ahmad sardor zang'ar Farang podshohiga qarab, undan yordam so'rab, bir so'z dedi:

Baland-baland tog'ning boshi burama,
Jafo ko'rgan o'z elida turama,
Birga bo'p Alibek attor jo'rama,
Panoh istab keldim, shohim, shahringga.

Burama gajakdor soylarning boshi,
Bo'ralab oqqandir ko'zimning yoshi,
Buronchiq ekan-da falakning ishi,
Panoh istab keldim, shohim, shahringga.

Bek Go'ro'g'li menga zulm ayladi,
Jafo qilib ikki qo'lim boyladi,

Chortut degan joyga eltib tayladi,
Panoh istab keldim, shuytib, shahringga.

Asli anda bekdodlardan bo'laman,
Go'ro'g'lidan qochib bunda kelaman,
Har qanday xizmatim udda qilaman,
Panoh istab keldim, shohim, shahringga.

Ahmad sardor aytar so'zning sarasin,
Uzoq der Farangman Chambil orasin,
Qabul et xizmatga turkman to'rasin,
Panoh istab keldim, shohim, shahringga.

Bu so'zni Farang shohi eshitib, ko'nglida: “Bu qulay bo'ldi. Buning o'zi, birinchidan, o'z eliga mo'tabar odam, ikkinchidan, o'z sultoniga dushman odam. Bunga yaxshi bir moylitob amal bersam, vaqti kelib, o'z yurtimga turkman va undan berigi bir necha mamlakatlarni qo'shib olishimga sabab bo'ladi”, — deb Ahmad sardorni yuz ming askarning yigirma mingiga sardor qilib qo'ydi.

Ana shuytib, Ahmad sardor Farang yurtida yigirma ming askarga bosh bo'lib qolsa ham, Avazxonga bo'lgan kinasini hali ko'nglida turar edi. Kunlardan bir kuni Ahmad sardor Chambilga borayotgan bitta ajami bazzozni ko'rib, bir xat qilib:

— Chambilga borganingda, zakot olgani chiqqan kishidan, qirq yigitlardanisizmi yoki Avazxonmisiz, deb so'ra. Agar qirq yigitlardanman desa, xatni ber; Avazxonman desa, xatni berma, — deb berib yubordi.

Oradan ko'p vaqtlar o'tgandan keyin ajami bazzoz Chambilga yetib keldi. Chambilda savdogarlardan zakot olgani navbat bilan bir kun qirq yigitlardan birovchi chiqsa, bir kun Avazxon chiqar edi. Bugun Avazxonning navbati bo'lib, ajami bazzozdan zakot olayotganida, ajami bazzoz Avazxondan: “Siz qirq yigitlardanmisiz yoki Avazxonmisiz?” — deb so'radi. Avazxon: “Bu yerda bir gap bor bo'lsa kerak, — deb ajami bazzozga sir bermay: — Men qirq yigitlardanman”, — dedi. Shundan keyin ajami bazzoz Ahmad sardor bergan xatni Avazxonga berib ketdi. Avazxon xatni o'qib ko'rsa, xatda: “Men Farang shohining oldiga kelib, tag'i mo'tabar bo'lib, yigirma ming askarga sardor bo'ldim. Farang shohining hamma askari yuz mingta. Bari jarror, ko'ktemirga g'arq bo'lgan yigitlar. Qirq yigitlar, endi sizlarga so'z shulki, shu Avaz

armani turkmanga ega bo'lib yura berama?! Men uning otini aytgani ham g'ijinim keladi. Sizlar qanday chidab, shuni o'zlaringga o'g'lon qilib yuribsizlar?! Endi sizlar bir og'iz bo'lib tursangizlar, men Farang shohining hamma askarini so'rab olib, Chambilga bostirib boraman. Men tashdan, sizlar ichdan bo'lib, Go'ro'g'li xumsaning ko'zini kattaroq ochirib, shu Avaz armanini qurutsak, deb Ahmad sardor Og'alibek o'g'li", — deb yozibdi. Avazxon xatni kistasiga solib qo'yib, bu gapni hech kimga aytmay yura berdi.

Bir kun Go'ro'g'li sulton ozroq diltang bo'lib, diltangligini yozmoq uchun tilla dobilini qoqib, turkmanning to'qson to'qqiz biylarini chaqirib, mayxonasini ochib, Hasanxon bilan Avazxon biylarga may suzib, kosagul bo'lib, bundan barcha biylarning ko'ngli to'lib, qirq yigitlar ham yugurib biylarga xizmat qilib turdi. Shunda Go'ro'g'li mayni ko'proq ichib, churqullab mast bo'lib, qirq yigit va to'qson to'qqiz biylarga qarab, bir necha joylardan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

Bir so'rog'im bordir, sizdan so'rayman,
Sultonligim mini yo'qmi, beklarim,
Ko'p bilan shohdirman ko'pga qarayman,
Sultonligim mini yo'qmi, beklarim?

Bedovim o'ynatib tog'lardan oshdim,
Har bir shaboz botirlarga yanashdim,
Necha manman deganlarman ot qo'shdim,
Sultonligim mini yo'qmi, beklarim?

Notavonlar hojatiga qarayman,
Har qandayin xizmat bo'lsa yarayman,
Qadrdon beklarim sizdan so'rayman,
Sultonligim mini yo'qmi, beklarim?

Turkman elga joriy etdim huriyat,
O'mashtirdim shuytib hukmi adolat,
Yaxshilarga olqish, yomonga ofat,
Sultonligim mini yo'qmi, beklarim?

Xunxordayin podsholarni qochirdim,
Bir necha beklarini boshin uchirdim,
Xanjarimni qizil qonga kechirdim,
Sultonligim mini yo'qmi, beklarim?

Mardonlardan oldim aqlu bilimni,
Paydo qildim yetmish ikki ilmni,
Yigitlar yashnatdim tuqqan elimni,
Sultonligim mini yo'qmi, beklarim?

Har qanday zo'rlar ham yurtim ololmas,
Hazar aylab yaqinimga yo'lolmas,
Hech bir sulton sha'ninga teng kelolmas,
Sultonligim mini yo'qmi, beklarim?

Har qayonda bo'lsa o'tim o'zdirdim,
To'qson to'qqiz biyman majlis tuzdirdim,
Tilla piyolada maylar suzdirdim,
Sultonligim mini yo'qmi, beklarim?

Xuroson yurtidan oldim bo'jimni,
Xunxorshohga ko'p o'tkazdim kuchimni,
G'animlardan olib keldim o'chimni,
Sultonligim mini yo'qmi, beklarim?

Bu so'zlarni aytar Go'ro'g'li sulton,
Ovozamdan titrar mulki Chingiston,
Avazni keltirib ayladim o'g'lon,
Sultonligim mini yo'qmi, beklarim?

Go'ro'g'li sultondan bu so'zni eshitib, barcha biylar: "Ey, Go'ro'g'li sulton, sening sultonligingda zarracha kamchilik yo'q", — deganday barilari boshlarini quyi solib, indamay o'tira berdilar. Shunda to'rdan joy tegmas, poygadan choy tegmas, jorsillagan qanjiqday chaqimchi, qiltanoq burg'ich bir Yortiboy oqsoqol degan bor edi. Ana shu xonasallot o'rnidan turib, Go'ro'g'li sultonga qarab, cho'nqaygan mushukning mo'ylabiga o'xshagan mo'ylabchasini moylabgina burab, bir necha joydan timsol keltirib, ko'zi miyminglab, og'zi guyminglab, o'zi qillinglab, bo'yni qimirlab, beti jimirlab, bir so'z dedi:

Adolat da'vosin qilsa, sultonim,
Bekorga maqtanchoq bo'lma, sultonim,
Aybdan o'zing uzoq bilma, sultonim,
Biylaringni ahmoq qilma, sultonim.

Ko'rnakli bir nima olib keldi deb,
Elu xalqni sendan ko'ngli bo'ldi deb.

Kim aytadi seni odil bo'ldi deb,
Insof bilan to'g'ri bir ish qildi deb,

Ob kelganing bog'da ochilgan lolama,
Pari quchgan ko'pdan ziyod bo'lama,
Yaxshi-yomon — hamma bir yor olgandir,
Yor olganni mardlik hisob qilama?

Op kelganing Avaz, Hasan bolama,
Birovning o'g'lidan bola bo'lama,
Bola etganda ham esi bor kishi,
Qulni o'z yurtiga hokim qilama?

Keltirding Xunxorning kosagulini,
Bulduruq qassobning Avaz ulini,
Esli kishi hokim qilib qo'yama,
Eshikdagi bir baytalning qulini.

Dast berding shundayin gayak qo'ziga,
Indan kay bu bino qo'ydi o'ziga,

Jondayin tog'angni nobud aylading,
Kirib shu enag'ar qulning so'ziga.

Sultonma deb hech o'zingga kelmading,
Quldan boshqalarni odam bilmading,
Tog'ang chirib suyak bo'ldi Chortutda,
Hech bo'lmasa, suyagin dafn qilmading.

Tog'ang edi turkman elning chegasi,
Takaman yovmitning bir nor tuyasi,
Odilman deb hech bo'lmasa, sultonim,
Tog'angni ko'mmading bo'lib suyak egasi.

Shunda Yortiboy oqsoqolning bu so'zini eshitib, Go'ro'g'li sulton qirq yigitlariga qarab, xitob qilib buyurib, "Tog'amning suyagini Chortutdan yig'ib kelinglar", — deb shu so'zni aytdi:

Yigitlarim, xizmatimga turinglar,
Ot hukmida bundan Chortut boringlar,
Bizdan necha ayb, xato o'tibdi,
Tog'amning suyagin op kep beringlar.

Ko'p vaqt o'tib, tog'am suyak bo'lgandir,
Go'sht, terisi tuproq bo'lib qolgandir,
Bu dunyoning kori-bori yolg'ondir,
Op kelib ko'mmasam, menga armondir.

Shoh bo'lib olamga soldim ovoza,
Bugun aylay tog'am motamin toza,
Suyaklarin to'plab op kep beringlar,
Elu xalqni yig'ib qilay janoza.

Chambilbelga solay katta dongg'oza,
Tog'amning motamin aylabon toza,
Yigitlarim, borib olib kelinglar,
Suyagi bo'lsa ham qilay janoza.

Aslida turkmanda edi xonzoda,
Dard ko'rmagan bir bek edi ozoda,
Qirq yigitlar, borib op kep beringlar,
Suyagi qolmasin tuproq orada.

Go'ro'g'lining xizmatini qilinglar,
Bedov minib, baring tayyor bo'linglar,
Darrov Chortut borib tog'am suyagin
Hayallamay bunda olib kelinglar.

Qirq yigitlar Go'ro'g'li sultonning bu so'zini eshitib, bari ot-otiga minib, bitta-bitta g'oli xurjinni olib, taklariga solib, Chambildan chiqib, Chortutga qarab jo'nab ketdilar. Qirq yigitlar Chambildan chiqib, Chortutga jo'nab ketgandan keyin Avazxon o'midan turib, Go'ro'g'li sultonga qarab, adab bilan dasti alif lom qilib, Chortutga borishga javob so'rab, bir so'z dedi:

Davlatimgan shoyi shaldan o'rayman,
Qo'ldan kelsa, kuchingga kuch qurayman,
Qirq yigitlar bari ketdi Chortutga,
Men ham anda bormoqlikni so'rayman.

Bedov minsam, baland belda yelaman,
Sipohiman, ko'p gaplarni bilaman,
Chortut borib, dorga osilgan tog'angning
Suyagidan men ham olib kelaman.

Otadan yolg'izman, baxti qoraman,
Musofirman, bunda ko'ngli yaraman,
Qirq yigitlar ketgan bo'lsa Chortutga,
Javob bergin anda men ham boraman.

Baland-baland belgi tutnish tuman-a,
Sultonim, ko'nglimda ko'pdir gumon-a,
Tog'angning suyagin men ham keltiray,
Boshimga yovarlik qilsa zamona.

Otajon, Chortutga qilgin ravona,
Bir xizmat etayin piru juvona,
Diltangliklarimni yozib kelayin,
Chortutga borishni aylab bahona.

Arzi dilim aytar shuytib Avazxon,
G'irko'kman aylagin Chortutga ravan,
Tog'angning suyagin yig'ib Chortutdan,
Bir yozilib kelay men ham, otajon.

Bu soʻzni Avaz oʻgʻlondan eshitib, Goʻroʻgʻli sulton: “Ahmad sardor togʻamning suyagi-ku qirq yigitlarga bittadan ham yetishmay ketar edi. Bir yozilib, Chortutni aylanib, tomosha qilib kelaman desang, mayli bor. Gʻirkoʻkni abzallab, sayli sayohat qilib kelagʻay, oʻgʻlim”, — deb Avaz oʻgʻlonga Chortutga borib kelishga javob berdi.

Ana shuytib, Avaz oʻgʻlon joʻshib-qaynab, loladay jaynab, Goʻroʻgʻli sultonning mayxonasidan chiqib, tabladan Gʻirkoʻkni chiqarib, abzallab olib, Gʻirkoʻkka minib, koʻchaga chiqib, dol bedovni oʻynatib borayotir. Avaz oʻgʻlon qanday, koʻzlari choʻlponday, yuzi mohi tobonday, issiq tandagi jonday, qoshlari kamonday, boʻzchining mokisiday, sartaroshning pokisiday yilp-yilp etib, Chambilning koʻchasi bilan oʻtib ketib borayotir. Aka, xuddi qiyomat qoyim boʻlganday, yer yuziga huru gʻilmon kelganday, shoh Yusuf Misr koʻchasida hammani shaydo qilganday Avaz oʻgʻlon kokili yilt-yilt etib, jamoli lop-lop nurga botib, barcha Chambil xalqini tomoshaga qaratib, oʻtib borayotir... Avaz oʻgʻlon Gʻirkoʻkni har naʼmaga oʻynatib, Chambilning darvozasidan chiqib, Chortutga qarab, qirq yigitlarning izi bilan yoʻlga tushib keta berdi.

Ot sarasin uradi,
Shuytib qistab boradi,
Botir Avaz, er Avaz,
Chortut ketib boradi.

Singan koʻngil yaradi,
May ichganday qaradi,
Yakka-yolgʻiz bol Avaz
Chortut qarab boradi.

Bedov yoʻrgʻa yuradi,
Suvday oldin suradi,
Yakka-yolgʻiz bol Avaz,
Chortut qarab boradi.

Asli bedov Gʻiroti,
Kam-kam kelar gʻayrati,
Yoʻlda oshib boradi,
Bol Avazning shiddati.

Podshohlarning boʻladi
Zarli ola chotiri,
Qirq yigitning keynidan
Avaz borayotiri.

Shuytib, chovib boradi,
Ovib-ovib boradi,

Qirq yigitning keynidan
Avaz quvib boradi.

Oʻgʻlonlikdan yoʻllarda
Koʻngli sovib boradi,
Koʻzdan oqqan yoshlari,
Yuzin yuvib boradi.

Avaz shuytib qoʻliga
Qamchi olib boradi,
Gaza, qirlar shirillab
Keyin qolib boradi.

Yolgʻizlikdan bol Avaz
Boshi gangib boradi,
Bedovning tuyogʻidan
Yoʻllar changib boradi.

Quloq soling yoronlar,
Soʻzimning bu yogʻiga,
Besh tosh yoʻl nimadi
Tulporning oyogʻiga.

Ot chopilar baland togʻning pastiga,
Quloq soling soʻzimning payvastiga,
Ayni choshtgoh boʻlganida Bol Avaz,
Yetib bordi qirq yigitning ustiga.

Ana shunda Avazxon qirq yigitning Chortutga borib oʻtirganining ustiga yetib bordi. Bundan bir yil ilgari bir Eraliboy degan boyning tuyasiga qoʻtir tegib, echkisiga oʻpka tegib, qirilib ketib, tuya va echkilarning suyagi Chortutda uyulib yotar edi. Qirq yigitlar ana shu suyaklardan xurjin-xurjinlarini toʻldirib, ogʻzini toʻrlab qoʻyib oʻtirgan edi. “Mana, bizlar togʻangning yirik suyaklarini yigʻib, xurjinlarimizni toʻldirib oldik. Endi sen ham togʻangning mayda suyaklarini terib, xurjiningga solib ol”, — dedilar. Shunda Avazxon qirq yigitlarga qarab, moʻylabini burab, soʻzlaring behuda, hali togʻam oʻlmagan, deb, bir necha joydan timsol keltirib, shu soʻzni aytdi:

Shu bugun aylayin bir gapni oshkor,
Tog'amning suyagin yiqqan shovvozlar,
Qilasini qilib, yana go'lsinib,
Asli siz o'zingiz ekan gunohkor.

Suyak yig'asizlar boz yana bilib,
Tog'amman yashirin aloqa qilib,
Tag'i go'l bo'p kep yuribsiz Chortutga,
Uning tirikligin bilmamish bo'lib.

Musofirman, ko'zda yoshim to'ladi,
Mard yigitni gohda vos-vos oladi,
Tirikning suyagin nega izlaysiz,
O'zlaringga qancha xabar keladi,
Eson-omon yurgan bo'lsa Farangda,
Chortutda suyagi nima qiladi,
Yashirsangizlar-da Avaz biladi.

Qirq yigitlar Avazxonning bu so'zini eshitib, kulishib: "Hoy, Avaz, hazilingni qo'y, o'lgan ham qaytib kelama, hazil ham shunday bo'lama? — deb turibdi. Shunda Avaz o'g'lon: "— Mening so'zlarim hazil emas, chin, — deb qirq yigitlarga qarab, yana bir so'z dedi:

So'zlagan so'zlarim uyqash, ulama,
Yolg'on bilan to'lmagan joy bo'lama,
Gunohkor bo'lsangiz, baring yigitlar,
Mardlik mavjud joyda hazil bo'lama?!

Bir sabab bo'p sardor qochib ketgandi,
Farang shohin xizmatiga yetgandi,
Yana sardor bo'lib sizga nechalab,
Tak-ostidan pinhon xatlar bitgandi.

Yomon har vaqt yomonligin qiladi,
U sipohi, hama gapni biladi,

Yana menga bo'ltayib,
O'tirikni quyasisz,
Tirik tog'amni o'ldi, deb
Bunda suyak uyasisz.

Farang qochib borgandir,
Turkman elning quyonlari,
Uni bilmas Chambilda
Go'ro'g'liday jiyani.

Bilib sizlar tuyaning
Suyagini jiyasisz,
Elu xalqdan uyalmay,
Qanday go'rga qo'yasisz,
Tag'i meni ahmoq qip,
Sen ham olgin deyasiz.

Gunohkor bo'lgansiz, baring yigitlar,
Sardordan sizlarga ko'p xat keladi.

Siz turkmanda turib xabar olasiz,
Sardorning har so'zin aynan bilasiz,
Tag'i meni go'l qip bunda, yigitlar,
Mol suyagin yig'ib nima qilasiz.

Sizga so'zlab turgan Avazday shunqor,
Yolg'onni yashirmoq sizga na darkor,
Mol suyagin yig'ib bunda, yigitlar,
Sultonga bo'libsiz baring gunohkor.

Shunda qirq yigitlar Avazxonning bu so'zini eshitib, bari Avazxonni yomon ko'rib, ko'ngillarida: "Ha, ukag'ar qul, Ahmad sardorday aziz odamni chaqimchilik qilib quritib, endi navbat bizlarga keldimi?! Senga qolsa, sallaning o'rmiga kallani olasan, itdan bo'lgan haromzod", — deyishib, Avazxonga: "Tuhmatingni qo'y-ey. Go'ro'g'li sulton buyurdi-da, shuytib, Chortutga keldik. O'zingdan o'zing bizga tuhmat qilma-da!" — deyishib qoldilar. Shunda Avazxon: "Mana, bo'lmasa, bunga nima deysizlar", — deb kistasidan Ahmad sardor yozgan xatni lo'p etkizib sug'urib olib, qirq yigitlarning oldiga tashladi. Qirq yigitlar xatni o'qib, bari uyalib, Avazxonning oldida yer chuqalab qoldilar. Shunda Avaz o'g'lon qirq yigitlarga qarab: "Endi bo'lar ish bo'lgan, choq bo'ling, Farang borib, Ahmad sardorni olib kelamiz, — deb shu so'zni aytdi:

Yuringlar Farang ketamiz,
Qirq kun yo'l yurib yetamiz,
Anda bo'lsa Ahmad sardor,
Boribon ozod etamiz.

Farangning yo'lin tutamiz,
Daryo, qirlardan o'tamiz,

Anda emish Ahmad sardor,
Boribon ozod etamiz.

Shuytamiz, do'stlar, shuytamiz,
Yo'llarda qo'shiq aytamiz,
Anda emish Ahmad sardor,
Boribon olib qaytamiz.

Otlar o'ynatib yelamiz,
G'ayratman toshib-to'lamiz,
Anda emish Ahmad sardor,
Boribon olib kelamiz.

Daryo, dengizday toshamiz,
Baland bellardan oshamiz,
Farang shohi qarshi chiqsa,
Sherday bo'lib savashamiz.

Dushmanlarman kurashamiz,
G'ayrat bilan tirishamiz,
Ahmad sardorning daragin
Farang borib so'rashamiz.

So'z aytaman alvon-alvon,
Yo'l kezaylik qilib javlon,
Otlaninglar, qirq yigitlar,
Farmon berar Avaz o'g'lon.

Shunda Avazxonning xitobini qirq yigitlar eshitib, nima qilarini bilmay, lol bo'lishib: "Ey, Avaz o'g'lon, axir insof qil-da! Agar chindaki shunday bo'lsa, Chambilga qaytib borayik, Go'ro'g'li sultondan javob so'rayik, bola-chaqamiz bilan xo'shlashaylik, undan keyin farangga borsak, borayik. Bu Chortutda bizga yo'l ozig'i bo'lmasa, Farang yurtiga ketganimizni avvali Go'ro'g'li sulton, ikkinchi xeli-xeshimiz bilmasa, qanday bo'lar ekan", — deyishib ikkilana berdilar. Shunda Avaz o'g'lon qahrlandi: "Axir, bachchag'arlar, Ahmad sardor xatni sizlarga yozgan. Balki avvaldan ham Ahmad sardorning bitta yarim xati sizlarga tegib, ko'nglingiz ozgan bo'lsa, shuytib, bahona qilib, Chambilga qaytamiz, deya yotgandirsiz. Endi men sizlarga javob bermayman. O'z gunohlaring o'zlaring bilan birga — yurasizlar, borib Ahmad sardorni ko'rasizlar. Mard kishiga yo'l ozig'i ham gapmi?!" — deb qo'yarda-qo'ymay, qirq yigitlarni shaylay berdi, qirq yigitlar ham bir yog'i Ahmad sardorning xati sababli Avazxondan uyalganidan indasholmay, noiloj otlanisha berdilar. Shuytib, Avazxon qirq yigitlar bilan Farangga qarab, Chortutdan chiqib, jo'nab keta berdilar.

Ko'kdan bulut do'nadi,
Holin bilgan donodi,
Qirq yigitman Bol Avaz,
Farang qarab jo'nadi.

Qush tilida sanodi,
O'tli so'zlar yonadi,
Qirq yigitman Bol Avaz,
Farang qarab jo'nadi.

Olov yonsa tinadi,
Hovri o'chib boradi,
Qirq yigitman Bol Avaz,
Farang qarab jo'nadi.

Gazalardan oshadi,
Yo'l-yo'lakay shoshadi,
Qirq yigitman Bol Avaz,
Tez yetaylik deyishadi.

Bari bedov qistadi,
Goh baland, goh pastadi(r),
Ag'darilib chopmoqqa
Go'ro'g'lidan ustadi.

Turkman cho'li tekisdi(r),
Choshgohdan shamol esdi,
Gaza, bo'gat, do'nglardi
Qochgan say quvib kesdi.

Bedovlar solib ketdi,
Chamani olib ketdi,
Shirillagan shuvoqlar
Orqada qolib ketdi.

Uzoqlar jimirlaydi,
Putalar qimirlaydi,
Mardlar chopishganiga
Dala-dasht dirillaydi.

Otlar chovib boradi,
G'arbga qovib boradi,
Qirq yigitlar gohlarda
Ovib-ovib boradi.

Kunlar botib boradi,
Tonglar otib boradi,
Avazxonman qirq yigit
Farang ketib boradi.

Narman o'tib boradi,
Jonni sotib boradi,
Qirq yigitman Bol Avaz,
Farang ketib boradi.

Kunlar o'tib boradi,
Ha, deb ketib boradi,
Qirq yigitman Bol Avaz
Manzil o'tib boradi.

So'zlar qotib boradi,
Chuv, deb ketib boradi,
Qirq yigitman Bol Avaz,
Changga botib boradi.

Dengiz suvi shuvillar,
Haybat bilan guvillar,
Uzoq-uzoq joylarda
Shag'ol charlab chuvillar.

Dengiz suvi chalqidi,
Ko'm-ko'k bo'lib qalqidi,
Suv bo'yida chuvlashib,
Kishnaganlar yilqidi(r).

Osmonda oy o'ynaydi,
Buloq suvi qaynaydi,
Qirq yigitman Bol Avaz,
Ha, deb jonni qiynaydi.

Osmonda uchar yulduz,
Dengizda suzar ildiz,
Farang qarab ketdilar,
Kecha demayin kunduz.

Ariq labida andiz,
Daryo tubida qunduz,
Farang qarab ketdilar,
Kecha demayin kunduz.

Uzoq yo'lni tutdilar,
Qiynab jonni sotdilar,
Qirq yigitman Bol Avaz
Farang qarab ketdilar.

Gaza, beldan o'tdilar,
Jangallarga yetdilar,
Qo'shiq aytib yo'llarda
O'zlarin ovitdilar.

Yo'llarda uchsiz zarang,
Qaydadir mulki Farang,
Boshqa-boshqa ellarda
Bo'ladi boshlar garang.

Osmon tubi tuman-a,
Shunday ekan zamona,
Bol Avazman qirq yigit
Farangga bo'ldi ravona.

Osmon tubi tumandi,
Undan nori to'zondi,
Bunday uzoq joylarga
Eson bormoq gumondi.

Osmon tubi bulutdi,
Bedovlar jonin sotdi,
Kecha-kunduz tinmayin
Farangning yo'lin tutdi.

Osmon tubi sariqdi,
Tor ko'ngillar toriqdi,
Daryolardan kechishdi,
Sonsiz tog'larga chiqdi.

Osmon tubi oqishdi,
Uzoqlarga boqishdi,
Ochqab qolsa shikor qip,
Ohu oviga tushdi.

Farang mulki qaydadi,
Oqir chuqur soydadi,
Qirq yigitman Bol Avaz
Narmon qarab haydadi.

Eshik tushmas turumdan,
Botir qo'rqmas irimdan,
Bol Avazman qirq yigit
Endi o'tdi Qirimdan.

Ot sakratib burumdan,
Qamchilar tilla o'rimdan,
Bol Avazman qirq yigit
Narmon o'tdi qirimdan.

Chakalakzorning sag'vasi,
O'tkir ekan nag'masi,
Kiyik go'shtdan kabob yeb,
Damlar olar hammasi.

Bevafoning hevasi,
Dushmanlikning shevasi,
Farang betning, yoronlar,
Olma ekan mevasi.

Mayin ekan havosi,
Diq bo'lganlar davosi,
Tanburday aniq kelar
Saharlar bulbul navosi.

Borar ekin oralab,
Uzoqda ko'plar mo'ralab,

Farang yurti, yoronlar,
Endi qoldi qoralab.

Ol-ol yurdi, ol yurdi,
Ozgina emas, mo'l yurdi,
Qirq yigitman Bol Avaz,
Qirq kecha-kunduz yo'l yurdi.

Ot chopilar baland tog'ning pastiga,
Quloq soling so'zimning payvastiga,
Qirq kecha, qirq kunduz o'tgandan keyin,
Yetishdilar bir baland tog' ustiga.

Shunda Avaz o'g'lon bilan qirq yigitlar qirq kecha-yu qirq kunduzdan keyin bir baland tog'ning ustiga chiqib, oqshom shu tog'da yotib, tong otib, to'rg'aylar chuldurak qotib, Avaz o'g'lon bilan qirq yigitlar obil-g'ubil kiyinib, otlarga minib, tog'ning u yoq-bu yog'iga chiqib, narigi tomonga boqib ko'rishsa, tog'ning tagida shunday burqillagan bir azim shahar bor ekan. Faranglarning asli yettita azim shahri bo'lib, har shahrida bitta azim podshosi bo'lar edi. Ana shu azim shaharlarning biri Avaz o'g'lon bilan qirq yigitlar ko'rib turgan shahar edi. Ahmad sardor ham shu shahar podshohining qo'lida edi. Avaz o'g'lon qirq yigitlarga qarab: "— Do'stlar, Farangga kelib qolibmiz. Endi hammang sallalarini bir-biriga ulashtirib, nayzalarining uchiga tang'ib, yalov qilib, bu shaharga ko'rinish joyda namoyish qilib turinglar. Farang podshosi ko'rib, qo'shin chiqarsin. Undan keyin Farang qo'shinlarining ustiga bostirib boramiz", — deb amr qildi. Qirq yigitlar Avaz o'g'lonning aytganini qilib, bari sallalarini yozib, nayzalarining uchiga tigib, yalov qilib, Farang shahriga ko'rinish joydan turib, yalovlarini tikka qilib, namoyish berib tura berdilar. Buni Farang podshosi ko'rib, hamma sardorlariga, shu jumladan, Ahmad sardorga ham buyurib, yuz ming askarni olib chiqib: "Ko'p yov yurtimga kelib qolibdi, kelgan yov bilan urushinglar", — deb amr qildi. Birdan shaharda g'ulg'ula bo'lib, bedovlar chopilib, dobillar qoqilib, dusur-to'polon bo'lib, shaharning toqqa qaragan darvozasidan burqillab qo'shin chiqa berdi.

Tilla dobillar qoqilib,
Gulxan olovlar yoqilib,
Bir gusur-to'polon bo'ldi,
Toshlar yong'oqday chopilib.

G'alog'ulga shahar titrar,
Shiqirlab sovutlar shashbar,
Darvozadan chiqa berdi
Og'zidan haybatli zo'r aydahor...

Qo'shin chiqdi, boshda chalpo',
Bari polvon, qaddi raso,
Sardorlari tutib kelar
Chillik boshli qora aso.

Tog' betini qo'shin tutdi,
Baland qarab o'qlar otdi,
Qirq yigitning tepasidan
Qichqirib tizillab o'tdi.

Bu ishlarga hayron ko'plar,
Ich-ichini qo'rqinch qoplar,
Tog' tomonga qaratildi
Burama farangi to'plar.

Azim shahari pastdadi(r),
Qo'shinlar dasta-dastadi(r),
Barining anjomi yaxshi,
Asli faranglar ustadi.

Qo'shin chiqdi dasta-dasta,
Darvozadan asta-asta,
Xuddi mo'ru malaxday bo'p,
Shovqin urib baland-pastda,
Farangning har bir zo'rlari
Urush qilmoqqa havasda.

Bulbul qo'nar gul ustiga,
Qo'shiq kelar til ustiga,
Shunday bir xil fursatlarda
Zamon to'xtar qil ustida

¹ But.

Ko'pga bas kep bo'ladimi,
Qo'shin chiqdi bel ustiga.

Qirq yigitlar shoshib qoldi,
Damidan adashib qoldi,

Ko'p kishiga biz qandayin,
Bas kelamiz deyishib qoldi,
Qochsa qanday qutuladi,
Jonhovliga tushib qoldi.

Ana shunda Avaz o'g'lon qarasa, Farang shahridan sonsiz, sanoqsiz qo'shin yetib, hademay oldi belga chiqib qo'yibdi. Qirq yigitlar birovning yurtida, bunday qisilchang joyda nima qilarini bilmay, shoshib, aqlidan adashib qolibdi. Shunda Avazxon qirq yigitlarga qarab, ularga dildorlik berib, qo'rqmanglar, dadil bo'linglar, deb mo'ylabini burab, uzangiga oyog'ini tirab, bir so'z dedi:

Qo'rqmang birovning eli deb,
Ot soling dushman ustiga,
Mardonavor dadil bo'lib,
Ot soling dushman ustiga.

Chopishib baland-pastiga,
Farangdir tog'ning ustiga,
Yovuz dushmanning qasdiga,
Ot qo'ying dushman ustiga.

Chilladagi norday bo'lib,
Jangaldagi sherday bo'lib,
Hamalaring birday bo'lib,
Ot qo'ying dushman ustiga.

Er yigitning kuchi ko'zda,
G'anim qoni oqsin tizda,
Zafar doim o'zimizda,
Ot qo'ying dushman ustiga.

O'tday bo'lib tutashinglar,
Bir saf bo'lib ot qo'shinglar,
G'anim keynidan tushinglar,
Ot qo'ying dushman ustiga.

So'z aytaman alvon-alvon,
Baring birday mardi maydon,
Farmon berar Avaz o'g'lon,
Ot qo'ying dushman ustiga.

Avaz o'g'lonning bu so'zini qirq yigitlar eshitib, ha, degan tuyaga madad, deb bari sherdil bo'lib, bir qo'ra qo'yga chopgan bo'riday bo'lib, daljaq deyishib, farang qo'shinining oldidan o'rab, bir yoqdan qirq yigit, bir yoqdan Avaz o'g'lon urushga tushib ketdi. Necha-necha katta urushlarni ko'rib yurgan Avaz o'g'lon bilan qirq yigitlar darrov urushning ebini keltirib borayotir. Bir yoqda Avaz o'g'lon G'irko'k otni o'ynatib, suvlig'ini chaynatib, dushmanni qirib-jo'yib yuribdi:

Ko'ring endi Avaz o'g'lon,
Xanjaridan tomizib qon,
Buni ko'rgan farangliklar
Yuragiga tushdi larzon.

Bir boshdan bosib borar,
Duch kelganin kesib borar,
Qamal-qamal daralarga
Oldin o'rab qisib borar.

Urush aylab Avaz botir,
Qo'yday surib borayotir,
Bunday qirishma kunlarda
Bir o'zi yuz mingga tatir.

G'irko'k uchdi o'qday bo'lib,
Faranglarga enib kelib,
Avaz shunda chaqqonlikman
Duch kelganning boshin olib.

Tog'dan bulut ko'chganday bo'p,
Xanjari qon ichganday bo'p,
Urushning xumori ekan,
Xuddi qizni quchganday bo'p.

Dushmanlar har yona qochdi,
Avaz o'g'lon qonlar kechdi,
Zo'r kelsa, ko'pi ham qochdi(r),
Soyga qarab to'xtamasdan
Sapchaday bo'p boshlar uchdi.

Qirq yigitlar qaynab-toshdi,
Dushmanlar surligib shoshdi,
Qochgani do'nglardan oshdi,
Qochmagani berdiyo boshdi.

Sarkardalar nima dedi,
Yo'liqdik biz kima, dedi,
Ko'p qo'shinga qirq bir odam
Barobar bo'ldima, dedi.

Bu yerda bir ma'ni bordir,
Yo asli botir, shunqordir,

Yo bo'lmasa, shohimizdan
Biron nima talabgordir.

Barcha sarkardalar bu kelgan noma'lum kishilarning bunchalik zo'r harakatlarini ko'rishib, surligishib, urush qiluvlari kelmay: "Bularning xatti-harakatini, balki arz-u dodini podshohga yetkuzmak kerak emas-mikan?!" — deyishib, har yer, har yerda to'planishib, maydon siyraklashib qola berdi. Buni bilgan Ahmad sardor sarkardalariga ham, askarlariga ham qaramay, kayfi uchib, nashasi qochib, Avazxon va qirq yigitlarni tanib: "Endi ish qo'ldan ketdi, chatoq bo'ldi, nima qilsam ekan, qayoqqa qo'shilsam ekan", — deb o'ylanib, Avazxonning oldiga borgali bo'yni yor bermay, garang bo'lib, bir ko'rinishli tepaga chiqib, ot ustida qanqayib turdi. Buni Avaz o'g'lon ko'rdi. Shunda qirq yigitga qarab, Ahmad tog'amning oldiga yuringlar, deb shu so'zni aytdi:

Sher yurakli qirq yigitlar,
Yuringlar sardor oldiga,
Chambilbellik satta beklar,
Yuringlar sardor oldiga.

Dushmanlarni qo'yday surib,
Duch kelganlarini urib,
Safga qo'shaylik borib,
Yuringlar sardor oldiga.

Farangliklar sirpilgandi,
Kuni to'lgani o'lgandi,

Loshlar uyulib qolgandi,
Yuringlar sardor oldiga.

Farangliklar dasta-dasta,
Bo'lib qoldi chapa-rosta,
Har kim o'z holiga basta,
Yuringlar sardor ustiga.

So'zlar sizga Avaz o'g'lon,
Qaytmaslikka berar farmon,
Do'ng ustida tog'am hayron,
Yuringlar sardor ustiga.

Qirq yigitlar ham Ahmad sardorning do'nglikda turganini ko'rsa ham, Avazxondan o'tib, Ahmad sardorning oldiga borolmay turgan edi. Avazxondan ishorat bo'lgandan keyin qirq yigitlar yopirilib, Ahmad sardor chiqib turgan do'nglikka bora berdilar. Avaz o'g'lon qirq yigitlardan oldinroq Ahmad sardorning oldiga yetib, G'irko'kdan tushib, Ahmad sardor bilan ko'rishib, ahvolini so'rab, bir so'z dedi:

G'animlar ustida sulton tog'asi,
Katta sardor bo'lib holing nuchukdir,
Turkmandayin katta elning og'asi,
Bu yoqlarga kelib holing nuchukdir.

Firoqda qoldirib katta-kichikdi,
G'ayri yurtga kelib ichding ichikdi,
Chambilga bermading, diydor kechikdi,
Asli beklar begi, holing nuchukdir.

Yomon gaplar chiqar bu qizil tildan,
Mard chiqarar shunday gapni ko'ngildan,
Ranjimabmi eding men yomon quldan,
Farangday ellarda holing nuchukdir.

Xato so'zlar chiqar bu o'ttiz tishdan,
Har kim jazosini tortar qilmishdan,
Ranjibmiding turkmanda bir demishdan,
Ey, zamona begi, holing nuchukdir.

Bir necha odamning ichi qoradir,
Shuning uchun har savdoga boradir,
Ne sababdan aziz ko'ngling yaradir,
Turkmanning azizi, holing nuchukdir.

Farangning yo'llari qalin tumondi(r),
Bu yoqdaga xabar yetmak gumondi(r),
Yomon ko'ribmiding Avaz o'g'londi,
Go'ro'g'li tog'asi, holing nuchukdir.

Bungacha qirq yigitlar ham do'ngga chiqishib kelib, Ahmad sardor bilan ko'rishdilar. Shunda Avaz o'g'lon: "Endi bu yerda farangliklarga tomosha bo'lib turmayik. Bo'ling, tog'a, endi turkman yo'lini tutayik, bu yerlardan ketayik", — deb Ahmad sardorni o'z galalariga qo'shib olib, bari Farang maydonidan bergi yoqqa chiqib, turkman yurti qaydasan, deb keta berdilar. Farangliklar sardor va sarkardalar: "Bu kelganlar Farangga yov emas, o'sha Go'ro'g'li sultonning Ahmad sardorini olib ketmak uchun kelgan vakil-

lari ekan. Indamanglar, go'r ketsin, Farang yurtida sardorlikka Ahmad sardorchalik odam quriganmi?" — deyishib, Avazxon va qirq yigitlarning orqasidan ham tushmay qola berdilar.

Shuytib, Avazxon qirq yigitlari bilan Ahmad sardorni olib, Farangdan qaytib kelayotganlarida, baland-gi yo'l bilan solib, bu yog'i uzoqroq ekan: yetmish kun borishi, kelishi bilan bir yuz o'n kun deganda, Hazar dengizining sirtidan o'tib, Badbaxt tog'ining bir chekkasiga yetib: "Endi turkman muzofotiga o'tiladi-ku", — deb Avaz o'g'lon G'irotni o'z yurishiga solib, tezlatib haydab kelayotib: "Ey, otamning qizi To'tigulnikiga burilib, esonlik-tuvaligini so'rab, bir (piyola choy ichib) o'tay," — deb Xuroson chekkasidagi Oqrabotga qarab burilib ketdi.

Avazxon ko'nglida: "Oqrabotda bir kecha to'xtasam, qirq yigitlar bilan Ahmad sardorning orqasidan ular Chambilga yetmasdan yetib olarman", — deb o'ylagan edi. Ammo To'tigul: "Akam kelib qolibdi", — deb yopishib, juda qattiq siylab, yetti kun mehmon qilib qoldi. To'tigulning enasi Gulnozoy yaqinda dunyodan o'tgan edi. Shoniyoz arab to'yima-to'y yuradigan dala kishisi bo'lganligi, eri Mirzaning hovlida yo'qligi sababli To'tiguloy juda ziqlangan edi, shuytib, Avaz o'g'lon To'tiguloyini ranjitib, Chambilga jo'nashning ilojini topmay qolgan edi.

Hamma shumliklarni bilib kelayotgan Ahmad sardor qirq yigitlarga qarab: "Ukalar, Avaz armani Oqrabotga burilib, bir-ikki kun o'zimizdan keyin qoladi. Vaqtni qo'ldan boy bermaslik kerak. Bilasizlarmi, vaqt-vaqt — shu vaqt. Ilgari Chortut yo'lida mendan maslahat so'raganlaringda, "Endi ish qo'ldan ketdi", — deb sizlarni so'kkan edim. Esrlaringda bo'lsa kerak. Ana endi ish yana o'ng'ayiga o'tdi. Hozir Go'ro'g'li sultonga ma'qullatib, Avaz armanini har nima qilish oson", — deb gap bilan qirq yigitning ko'nglini o'ziga og'dirib qo'ydi. Shunda qirq yigitlar: "Og'a, nima qilayik, shu qul yo'q bo'lsa, bo'lsin", — dey berdilar. Ahmad sardor: "Meni urib, badanimni qonatib tashlanglar. "Avaz armani urdi", — deb borib Go'ro'g'li sultonga arz-u dod qilaman. Bir og'iz bo'lib tursangizlar, shu marta yutib chiqamiz", — dedi. Qirq yigitlarning Marim, Mavron, G'avron, Davron, Simursa, Qumursa, Eshtemir, Qo'shtemir, Toshtemir degan yel o'pka, tentak olishtoblari bor edi. O'niga boshliq Marim edi. Marim Mavronga buyurib, Ahmad sardorni otdan yiqitib, oq tikanlarga ag'natib, urib yumalatib, quloq-burnini qonatib, yana o'z otiga min-gizib qo'yishdilar... Ahmad sardor Chambilga kelib, qirq yigitlar bilan Go'ro'g'li sultonning mayxonasi oldiga borib, o'zi behol bo'lib borayotgan emasmi, otdan yerga yiqilib, tuproqqa bulg'anib, o'g'lonning ustidan arz-u dod qilib, bir so'z dedi:

Qonli yoshga to'lgan qaro ko'zimni,
Ko'rasanmi, ko'rmasanmi yuzimni,
Agar ko'rsang bu gunohkor yuzimni,
Quloq solib eshit aytgan so'zimni.

G'am bilan sarg'aygan gulday yuzimdi(r),
Kimlar urib yara qildi o'zimdi,
Kimlar g'anim bo'lib bosar izimdi,
Quloq solib eshit aytgan so'zimdi.

Chortutdan Farangga ketdim panalab,
Avaz bordi boz orqamdan ginalab,
Ichim to'la hasrat yotar panalab,
Avaz o'g'ling tushgan menim qasdimga,
Netay, yoshim ko'zdan oqar donalab.

Qirq yigitman Avaz tushib yo'llarga,
Farang borib meni oldi qo'llarga,
Avaz o'g'ling tushgan mening qasdimga,

Ur ib oralatdi eldan ellarga.

Oxirida oq tikanga sulatdi,
Odamzodning joni ko'p ekan qatti,
Xo'p tizarlab, ezib-yanchib Avazing,
Shunday qilib quloq-burnim qonatdi.

Yilayman, yilayman, kimga yilayman,
Eshitmasang, kimga arza qilayman,
Endi qaytib Ahmad sardor eliga,
Arz-u dodin tutib keldi qo'liga,
Xoh eshitgin, xoh eshitma, Go'ro'g'li,
Haqqoni shikoyat olsa tiliga.

Arzimni eshitsang, ko'pdir maqolim,
Eshitmasang, o'zing bo'lursan zolim,
Avazing Farangda bog'ladi qo'lim,
Shuytib ko'p ranjidi o'g'lingdan dilim.

Bu soʻzni Ahmad sardordan Goʻroʻgʻli sulton eshitib, gʻalati boʻlib qolib, koʻnglida: “Avvalgi xatolar ham asli Avaz oʻgʻlondan boʻlgan ekan. Men teskariga ketib, jonday togʻamni oʻlimga buyurgan ekanman. Huriyat zamon qilaman, deb xatoga ketgan ekanman. Bu Avaz meni ota, deb otamning arvochini bulgʻamoqchi boʻlib yurgan ekan-da! Agar Avaz haq boʻlganida, qirq yigitlar bilan birga Chambilga kelar edi-da! Endi masalaning tagi ravshanlashay, deb qoldi. Qani, qirq yigitlardan Avazning qayerda qolganini soʻrab koʻraychi, yana ham gapning haqiqati toza bilinar”, — deb qirq yigitga qarab, shu soʻzni aytdi:

Birin-birin boshdan bayon aylangiz,
Ayra tushib, qayda qoldi Avazxon,
Nima boʻlsa, yashirmasdan soʻylangiz,
Yolgʻiz oʻzi qayda qoldi Avazxon?

Chortut bormay, Xunxor yoʻlin tutdimi,
Gʻirkoʻkimni olib qochib ketdimi,
Shunday qilib, gʻayri yurtga oʻtdimi,
Ayra tushib, qayda qoldi Avazxon?

Chindakidan Farang yurtga bordimi,
Izzatli togʻamga izza berdimi,

Shunday qilib, ora yoʻlda urdimi,
Yolgʻiz oʻzi qayda qoldi Avazxon?

Togʻam keldi mayxonaga qon joʻshib,
Bundayin koʻrmadim shunchaga yashab,
Choʻllarda oq tikan dastasin ushlab,
Ayra tushib, qayda qoldi Avazxon?

Qayon olib ketdi mangan pirogʻi,
Hech joyda bormidir uning daragi,
Shuldir sizdan Goʻroʻgʻlining soʻrogʻi,
Yolgʻiz oʻzi qayda qoldi Avazxon.

Shunda Goʻroʻgʻli sultondan bu soʻzni qirq yigitlar eshitib, avvaldan tayyorlanib, javobni men bersam, deb turgan Mertikboy qirq yigitlarning tilidan Goʻroʻgʻli sultonga javob berib, bir soʻz dedi:

Davlatindan doim ichdim piyola,
Monandi kelganda gapim qiyola,
Oʻz feʻli-xoʻyidan yoʻlda qolgandir,
Qilgan gunohiga sendan uyola.

Avaz yoʻlda koʻp ishlarni qilgandi,
Togʻangni chilbirman bogʻlab olgandi,
Yerga sudrab koʻp ovora etgandi,
Shuytib, u uyolib kelmay qolgandi.

Qiyo-qiyo togʻning toshi bidirdi,
Togʻangning betlarin tikan sidirdi,

Oʻz feʻli-xoʻyidan sendan uyolib,
Xoʻjatovning orqasida gidirdi.

Bidirmak tolgʻirdir togʻlarning toshi,
Togʻangning oqibdir koʻzining yoshi,
Avaz shuytib togʻda toʻxtab qolgandir,
Oldiga toʻsiq boʻp qilgan qilmishi.

Loʻkman norga ogʻir yuklar ortildi,
Uzoq elga qarab karvon tortildi,
Zoʻr savol berganding Mertik mertildi,
Har na bilganimni aytdim, sutonim.

Mertikboyning qirq yigitlarning tilidan bergan bu javobi Goʻroʻgʻli sultonning toza ajabasini qoʻzdirib tashladi. Ayiqday aqirib, yoʻlbarsday chirpinib, har murti sixday boʻlib, achchigʻi kelib, baqirib-chaqirib: “Jami turkman beklarining nomi bilan, Ogʻalibek, — Jigʻalibek, Ravshan otam, Hilol enam, Gajdum, Hasan va zoti ulugʻ Ahmad sardor togʻamning nomi bilan, Urganch pirlarining nomi bilan, Saribobo, Qorabobo, Qalandar bobo, qirq chiltan, Gʻavsul Gʻiyos, Xizr Ilyosning nomi bilan shart qilib qasam ichaman: shu bugundan boshlab Avaz qulni oʻgʻlim, demayman. Avaz Chambilga kelgandan uni oʻldirib, dorga ostirib yuboraman”, — deb qattiq qasam ichdi.

Chambil shundan boshlab yogʻ sepganday jim-jim boʻlib qoldi. Bu sovuq xabar shu kunning oʻzida-yoq Chambilning hamma xonadoniga yetib bordi. Hamma xalq: “Hay, attang, shunday odam nobud boʻlama, Goʻroʻgʻli sulton endi oʻziga kelama yo shu xonasallot Ahmad sardorning gapida qolama?.. Hay attang, hay attang! Endi bechora Chambilga kelmay, qochsa-chi...”, — deyishib, Avaz oʻgʻlonning hasratida qaygʻurishar edilar.

Tulpor yurishiga yoʻl hech gap emas. Avazxon Oqrobotda yetti kecha-yu yetti kunduz mehmon boʻlib, Chambilga sovuq xabar tarqalgan kuni kechqurun yetib keldi. Qirq yigitlarning kattasi Safarboy: “Mabodo Avaz oʻgʻlon Chambilga bu sovuq xabarni bilmay kirib kelmasin, iloji boʻlsa, Chambilga kirgizmay qay-

tarib yuboray”, — deb bahona qilib, Chambilning tashqarisida yurib edi. Avaz o‘g‘longa duch kelib, bir necha joydan timsol keltirib, Avaz o‘g‘longa qarab bir so‘z dedi:

So‘zlay senga, Avaz o‘g‘lon,
Har bovitdan alvon-alvon,
Tog‘ang kelib Chambilbelga
Bunda bo‘ldi oxir zamon,
Inim, Avaz, omon-omon.

Xo‘jatovni chaldi tumon,
Tog‘ang qursin asli yomon,
Baxt yulduzing past bo‘libdi,
Otangning avzoi yomon,
Inim, Avaz, omon-omon.

Qo‘ldan ketmish davri-davron,
G‘azablanmish senga sulton,
Chambil to‘la sovuq xabar,
Barcha xalqni bosdi suron,
Inim, Avaz, omon-omon.

Tog‘ang paytni qo‘lga olibdi,
Shoh g‘azabi qo‘zg‘olibdi,
Seni dorga osmoqlikka

Choshtgohda hukm bo‘libdi,
Inim, Avaz, omon-omon.

Chambilbelda shul edi kam,
Joning saqla, Avaz ukam,
Aziz boshing oldirmoqqa
Xon Go‘ro‘g‘li ichgan qasam,
Inim, Avaz, omon-omon.

Chambilning bahridan o‘tgin,
Boshqa shahar yo‘lin tutgin,
Jon shirindir, yosh boshing bor,
Siying borda qochib ketgin,
Inim, Avaz, omon-omon.

Safarboy senga achinar,
Qochib ketsang, ko‘ngli tinar,
Xon Go‘ro‘g‘li qahr ustida,
Ajal senga mayin sunar,
Inim, Avaz, omon-omon.

Safarboydan Avazxon bunday kutilmagan sovuq so‘zni eshitib, kayfi uchib: “Ha, xonasallot Ahmad sardor mening ko‘zim pana bo‘lgandanoq, ig‘vosini boshlagan ekan, oldin Chambilga kelib, Go‘ro‘g‘li sultonning miyasini o‘ziga burib, toza aylantirib tashlagan ekan. Endi, Safarboy og‘a, menga bu xabarni yetkazganingiz uchun rahmat. Lekin men Chambilga bir kirib, sulton otamni ko‘rib, undan keyin nima bo‘lsa, ko‘rmasam, mardlikdan bo‘lmas”, — deb to‘xtamay o‘tib, Chambilning darvozasidan kirib, ko‘cha bog‘ bilan yurib, ko‘rgan odamni yig‘latib, yurak-bag‘rini dog‘latib, Go‘ro‘g‘li sultonning mayxonasiga kirmay, tikka o‘zining hovlisiga burilib bora berdi.

Ikki yashar Nuralini ko‘tarib,
Vo, to‘ram, deb yig‘lab chiqdi Oygulqiz,
Hasratda ko‘ksiga mushtini urib,
Vo, yorim, deb yig‘lab chiqdi Oygulqiz.

Ko‘zdan yoshi yomg‘irdayin sebalab,
Jamalagi chibatilib jebalab,
Chidolmayin o‘zin o‘zi tebalab,
Vo to‘ram, deb yig‘lab chiqdi Oygulqiz.

Holsizlanib, sho‘rli zo‘rg‘a qo‘zg‘olib,
Ikki ko‘zga taram-taram yosh olib,

Bir uchsiz, quyruqsiz g‘amlarda qolib,
Vo, yorim, deb yig‘lab chiqdi Oygulqiz.

Quloq soling suxanvarning tiliga,
Kim chidaydi ayriliqning hiliga,
Zo‘rg‘a-zo‘rg‘a suxan olib tiliga,
Vo, to‘ram, deb yig‘lab chiqdi Oygulqiz.

Oygulqiz chindanam yori vafodor,
Ko‘ziga bo‘lgandir yoriq dunyo tor,
Tentaklarga o‘xshab bo‘lib beqaror,
Vo, yorim, deb yig‘lab chiqdi Oygulqiz.

Ana shuytib, Avaz o‘g‘lon Chambildan tashqarida Safarboy bilan uchrashganidan bu yog‘i to Gulqizoyning oldiga kelgancha qobog‘i solinib, xafa bo‘lib kelib edi. Gulqizoyning bunday o‘ksib yig‘laganini ko‘rib, G‘irko‘kdan yerga tushib, otni yetaklab hovlisiga kirib, mehr bilan yorining sochini silab, o‘pkasi shishib, o‘zi ham yig‘lab yuborib, Gulqizoyga qarab, bir so‘z dedi:

Dushmanlar quvonib, tag'i kulmasin,
Yig'lama, nigorim, hargiz yig'lama,
Holing ko'rib, g'anim quvvat olmasin,
Yig'lama, nigorim, hargiz yig'lama.

Nolish qilib, tashga siring bildirma,
Do'stim g'amgin, dushmanimni kuldirma,
Yovuzlarga bundan nishon oldirma,
Yig'lama, nigorim, hargiz yig'lama.

Sen yig'lasang, menda toqat qolama,
Yana qaytib uchgan baxtim kelama,
Yo bo'lmasa, jonim, aqling chalama,
Yig'lama, nigorim, hargiz yig'lama.

Buzilgan ko'nglimni qilma xaroba,
Yo'l ustida bo'lib xoki poy tob-a'.

Oldingda o'ldirsa, qolsam savoba,
Yig'lama, nigorim, hargiz yig'lama.

Yo'lakda quritma, jonim, darmoning,
O'zing aytgin menga tiri paykoning,
Maqsadim, yo'lingda bo'lsam qurboning,
Yig'lama, nigorim, hargiz yig'lama.

Deydilar-ku taqdir tubi qorong'i,
Aylanay tingilsin qoshing xadangi,
O'lsam nima, ketgan ishlarim dong'i,
Yig'lama, nigorim, hargiz yig'lama.

Taqdir-qismat bo'lsa anga na imkon,
Dadil tut o'zingni endi, Gulqizjon,
Shul kecha omonat endi mehmon Avazxon,
Yig'lama, nigorim, hargiz yig'lama.

Shuytib Avazxon Gulqizoyning qo'ldan Nuralini olib, bag'riga bosib, yori bilan ikkovi yig'lay-yig'lay o'z xonalariga kirdilar. Bunday mahalda tomoqdan taom o'tadimi? Tanglayda kalom, nima bo'lsa bo'lib, bular shu ahvolda tursin, endi Go'ro'g'li sultondan eshiting.

Go'ro'g'li sulton Misqol pari bilan Og'a Yunus parilarnikida navbat bilan bo'lar edi. Shu kecha Go'ro'g'li sulton Og'a Yunus parilarnikida edi. Asli Go'ro'g'li sulton Vayangandan Hasanxonni, Xunxordan Avazxonni keltirib, Hasanxonni Misqol parining yoqasidan solib, etagidan olib, Avazxonni Og'a Yunus parining yoqasidan solib, etagidan olib, shuytib, Hasanxonni Misqol pari o'g'il qilib olib, Avazxonni Og'a Yunus pari o'g'il qilib olib edi.

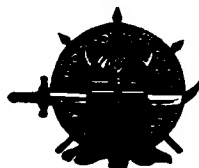
Ana shuytib, kechasi Og'a Yunus pari Go'ro'g'li sultonga qarab, Avaz o'g'lonning gunohini so'rab: "Hay-hay, vallamat, shu vaqlar gapga ko'p yomon ham iyaradigan bo'lib qolding. Mana, Avaz o'g'lonni begunoh, beyoziq o'ldirmoqchi bo'lib turibsan. Bu gaplarning hammasi Ahmad sardor tog'angning ig'vosidan bo'layotir. Vallamat, ko'zingni och. Shu marta sendan men shu Avaz o'g'lonning gunohini tiladim. Vallamat Go'ro'g'li, endi hushingni to'pla, shu bir siraga Avaz o'g'lonning gunohidan kech", — deb Avaz o'g'lonning gunohini kechirib, uni bir siraga o'ldirmasligini so'rab, ko'p iltimos qilib ko'rdi. Bo'lmadi. Go'ro'g'li sulton bo'shamoq tugul qataydi. Og'a Yunusga qarab: "Haddingni bil, tumsa! Senmi meni hushiga keltiradigan?! Podshoh deganning gapi bitta bo'ladi. Baribir ertaga endi Avaz o'ladi. Men bul to'g'rida qasam ichganman. Bir suluvni deb ichgan qasamimni sindirmayman", — deb tashladi.

Og'a Yunus pari Go'ro'g'li sultonning o'z so'zida qattiq turib olganini bilib, araz urgan kishi bo'lib, bahona qilib, tashqariga chiqib, tomga narvon qo'yib, tomning ustiga chiqib, narvonni balandga tortib olib, tomning usti bilan yurib, Avazxonning hovlisiga narvon tushirib, narvon bilan Avazxonning hovlisiga tushib kelib, Avazxon bilan Oygulqizning oldiga kirib bordi. Ana shuytib, ertaga qudag'ay kimga qo'y so'yadi?! Bu yog'ini tun oqqandan keyin eshitamiz.

¹ Bukilish.

AVAZ O'G'LONING RUMGA QOCHISHI

Sh uytib, og‘a Yunus pari Avazxonning uyida Avazxon bilan Oygulqizning ahvolini so‘rab, kechani yarimlatdi. Oxiri og‘a Yunus pari Avaz o‘g‘longa qarab: “Endi, bolam, qochmasang, bo‘lmaydi”, — deb bir necha joydan timsol keltirib, shu so‘zni aytdi:

Go‘ro‘g‘lining qahri qattiq kelgandir,
Endi bundan qochib ketmasang bo‘lmas,
Chambilbelda tursang, kuning to‘lgandir,
Ayroliq yo‘lini tutmasang bo‘lmas.

Qahrlansa shohlar bo‘lar ajdahor,
Har bir imosidan tomg‘izar zahar,
Olamning burchagi kengdir, ko‘p shahar,
Boshqa shaharlarga ketmasang bo‘lmas.

Maqtanchoqlar o‘zin aytib badirlar,
Paranji yopinar ko‘ngli xatirlar',
Shu xalqing bor, seni har kim qadrlar,
Boshqa elat yo‘lin tutmasang bo‘lmas.

Ekinzorga bitar sariq chirmovuq,
Chirmovuq tekkan o‘t quvrashga yovuq,

Go‘ro‘g‘lini avrar necha arbavuq,
Chambilbeldan qochib ketmasang bo‘lmas.

Tavakkal ko‘zgusin tutib qo‘llara,
Haq, deb borib chiqib baland bellara,
G‘ayri-g‘ayri ko‘z ko‘rmagan ellara
Jo‘nab ul yo‘llarin tutmasang bo‘lmas.

Og‘a Yunus onang qilur nadomat,
Oygulqiz kelinga bo‘ldi qiyomat,
Fursat qo‘ldan ketar tursang bir muddat,
Muddat o‘tmay jo‘nab ketmasang bo‘lmas.

Yo‘rg‘a yobilaring qayerga yetar,
Yo‘rg‘a yuirishidan turnalar o‘tar,
Jonvor G‘irko‘k qayga bo‘lsa op ketar,
Bulutlardan oshib o‘tmasang bo‘lmas.

Og‘a Yunus paridan bu so‘zni eshitib, Avaz o‘g‘lon ham qochmoqqa jazm qildi. Oygulqiz yori bilan, Nurali jigari bilan emchak suti bermasa ham mehr suti berib, sag‘irlikdan katta qilgan enasi Og‘a Yunus pari bilan xo‘shlashib chiqib, G‘irko‘k otni boshqatdan abzallab minib olib, darvozasidan sekin tashqariga chiqib, Chambilning ko‘chasiga tushib, erta sahar paytida Chambilning darvozasiga yetib bordi. Darvozaga Hasan chopson qorovullik qilar edi. Oqshom ikki oyog‘ini darvozaga tirab yotar edi. Bunday bemahalda Avaz o‘g‘lonning ichkari tomondan G‘irko‘kni minib kelganini bilib, uyqu shirinlik qilib, o‘rnidan turgani erinib, shu yotgan joyida yotib, Avaz o‘g‘longa qarab, yo‘l bo‘lsin, deb so‘rab, Hasan chopson bir so‘z dedi:

Ol-ol bo‘lsin, ol-ol bo‘lsin, ol bo‘lsin,
Ko‘ngil suysa, yorning labi bol bo‘lsin,
G‘ayrat bilan minib otning beliga,
Chambilning to‘rasi, senga yo‘l bo‘lsin?

G‘irko‘kingning yol-quyrug‘in silatib,
Kumush sop qamchiga oltin ulatib,
Chambilbelda Go‘ro‘g‘lini yig‘latib,
Turkmaning o‘g‘loni, senga yo‘l bo‘lsin?

Dol bo‘yingga donishmandlar iyilar,
Majlis kuni tinmay maylar quyular,

Uchmoqlikka qanotlaring qiyilar,
Chambilning shunqori, senga yo‘l bo‘lsin?

Odamga ilikmas tog‘ning maromi,
So‘zlagan so‘zlarim uyqash, sarali,
Yo‘l bo‘lsin bo‘ladi gapning o‘rali,
Turkmaning qo‘chqori, senga yo‘l bo‘lsin?

Ostingda o‘ynaydi arabi hayvon,
Tuyog‘i beradi tog‘larga larzon,
Javob bergin qomatingdan, Avazxon,
Elimning o‘g‘loni, senga yo‘l bo‘lsin?

¹ Xatarli, xavotirli (*kishi*).

Ostingda o'ynaydi G'irko'kday tulpor,
 Uchmoqqa angizlab yulduzga boqar,
 Men bilmayman shahar ichda na gap bor,
 Maloyik sifatlim, senga yo'l bo'lsin?

Yaxshi qaytib, asli yomon bo'lmasin,
 Qilmishiga bema'nilar kulmasin,
 Sultonning buyrug'i yerda qolmasin,
 Bildirib ket, inim, senga yo'l bo'lsin?

Asli hayvonzod, aqli odamzoddan ziyod G'irko'k jonivor sultonning buyrug'i bo'yicha, kim bo'lsa ham, darvozadan bemahal chiqqan kishini Hasan chopsonning tekshirishini bilib, yerni tepsina berdi. Avaz o'g'lon ham G'irko'kning avzoyi boshqacha ekanini bilib, ikki oyog'ini qisib, uzangiga qattiqroq tirab, egarning qoshidan mahkam ushlab turdi. Shunda jonivor G'irko'k ot to'rt oyog'ini buklab, bir sakrashda Chambilning darvozasidan ming gaz nariga borib tushdi. Hasan chopsonning ko'kragiga G'irko'kning tuyog'i oz-moz tegib ketdi. Shunda Hasan chopson ko'zini kattaroq ochib: "Ko'kragimga G'irko'kning tuyog'i oz-moz tekkani qulay bo'ldi. Go'ro'g'li sultonga mana ko'ksimda dog', Avaz o'g'lon bejavob G'irko'kni ustimdan sakratib o'tib ketdi, demagimga yaxshi bo'ladi", — deb qoldi. Avaz o'g'lon bo'lsa boshi oqqan taraflarga qarab keta berdi.

Bu yoqda Og'a Yunus pari Avazxon hovlisining darvozasini ichdan tizza bo'yi qilib ko'mdirib, o'zi erkak kiyimini kiyib, qo'liga multiq olib, darvozaning ustida qorovullik qilib turdi.

Shuytib tong otib, to'rg'aylar chuldurak qotib, Go'ro'g'li sulton choyini ichib bo'lib, qirq yigitlarini chaqirib, Avazxonni keltirib, Chambilning qo'y bozorida o'ldirib tashlashni buyurdi. Go'ro'g'li sultonning amri bilan qirq yigitlar shashbar ushlab, saf bog'lab, ko'cha bilan aylanib, Avazxonning hovlisiga qarab bora berdilar. Og'a Yunus pari qirq yigitlarning shashbar olib kelayotganlarini ko'rib, darvozaning ustidan turib: "Qoshimga yondashmay keta beringlar. Agar yaqinimga yo'lagudek bo'lsangiz, baringni otib tashlayman", — deyberdi. Qirq yigitlar Og'a Yunus parining bunday siyosatini ko'rib, qaytib Go'ro'g'li sultonning mayxonasiga kelib: "Bizlar Avaz o'g'lonning hovlisiga borayotsak, xotining erkak kiyimini kiyib: "Qoshimga yo'lasanglar baringni otib tashlayman", — deb turibdi. Bu mushkulning ilojini o'zing qilarsan, deb nochor qoshingga qaytib keldik", — dedilar. Shunda qirq yigitlardan bu xabarni eshitib, murti shopday bo'lib, achchig'lanib, qirq yigitning oldiga tushib, o'zi Avazxonning hovlisiga qarab bora berdi. Og'a Yunus pari Go'ro'g'li sultonning o'zi qirq yigitning oldiga tushib kelayotganini ko'rib, darvozaning ustida turib, Go'ro'g'li sultonga qarab, bir so'z dedi:

Qoshima kelsang otaman,
 Zo'rligim izhor etaman,
 Orqaga qaytib ketmasang,
 Ko'p ishlarni ko'rsataman.

Misqolni olib ketaman,
 Chambil bahridan o'taman,
 To'rt yuz to'qson devlarman
 Qaytib Chambilga yetaman.

To'rt yuz to'qson tog'laringdan
 Qistab bir kunda o'taman,

Adolatsiz shahringni
 Yer bilan yakson etaman.

Iram yo'lini tutaman,
 Elatingni tark etaman,
 Qaytib kelib devlar bilan
 Chambilni vayron etaman.

Yaxshidan ham bir nom qolar,
 Davlatingga nuqson kelar,
 Shu niyatingdan qaytmasang,
 Yunus, Misqol dushman bo'lar.

Shunda Go'ro'g'li sulton Og'a Yunus paridan bu so'zni eshitib, shashtidan tushdi, hushidan adashdi. Bunday bir o'ylab ko'rsa, ish o'sal bo'libdi, Go'ro'g'li sultonning tolei chapidan kelibdi. "Dunyoda shundaychigi hodisalar gohida bo'ladi. Odam aqliga ish buyurmasdan shoshmashosharlik qilsa, shundaylarda chatoq bo'lib qoladi", — deb nochor qirq yigitlarni olib, mayxonaga qarab qaytdi. Og'a Yunus pari bo'lsa Oygulqiz bilan Nuralini qo'riqlab, Go'ro'g'li sultondan araz urganicha, Avazxonning hovlisida qoldi. Ana endi Avaz o'g'londan eshiting.

G'am-alamdan kuygan bag'ri yaradi,
Moy ichganday vayron ko'ngli qoradi,
Ot yoliga ko'zdan yoshi tomchilab,
Shuytib Avaz huv, deb ketib boradi.

Ko'zdan oqqan yoshi bo'lib yuvindi,
Farq eta bilmayin kunduzman tundi,
Shuytib Avaz yig'lab ketib boradi,
Turkman elda bo'ldim-ku, deb suprindi.

Ko'za singan so'g'in bo'lmaydi mo'ndi,
Shodlik ketgan vayron dilga g'am qo'ndi,
Shuytib Avaz yig'lab ketib boradi,
Turkman elda bo'ldim-ku, deb suprindi.

Yurak-bag'rin dog'lab ketib boradi,
Ko'ngli kuyib cho'g'lab ketib boradi,

O'zi tuproq choqlab ketib boradi,
Shuytib Avaz yig'lab ketib boradi.

G'amli qulning paymonasi to'lmadi,
Musofirlar shodlanmadi, kulmadi,
Itvachchani erkalatgan turkmanda,
Hay attang-a, itcha qadrim bo'lmadi.

Deb bol Avaz giryon urib yig'ladi,
O'zini bilmayman nima chog'ladi,
Turkmandan, hay attang, quvg'in bo'ldim, deb
Hasrat bilan shuytib bag'rin dog'ladi.

Biyobonlar tekis, changib yotadi,
Avazning kallasi gangib ketadi,
Shu yurishda keta bersa oxiri,
Bilolmayman qay elatga yetadi.

Avaz o'g'lon bir gazaga borib, G'irko'kdan tushib: "Endi qayoqqa borsam ekan, Go'ro'g'li sultondan bu to'garakdagi podshohlarning bari qo'r qar, hozir podshohlarning zo'ri xalifai Rumdir. Go'ro'g'li sultonning bir ziyoni biqsa, shu xalifai Rumdan biqar, borsam, balki menga yordam berar", — deb G'irko'kning jilovini Rum tomonga burib, turkman cho'lini oralab ketib bora yotib, Hasan ko'lbarga duch kelib qoldi. Hasan ko'lbar shunday bir novcha, gavdali, zo'r odam ediki, uni bilmagan odam ongsizda ko'rsa, dev deb qo'rqib, yuragi yorilishi mumkin edi. O'zidan hatto Go'ro'g'li sulton ham hazar qilar edi. Lekin Hasan ko'lbar shunday katta gavdali bo'lsa ham, o'zi alang'asarroq, landavur bo'lganligidan Go'ro'g'li sulton uni Chambil atrofidagi cho'llarga jo'rttaga qorovul qilib qo'ygan edi. Hasan ko'lbar shuytib qoidaga muvofiq Chambildan bitta-yarim besar kishilarni ushlab olib kelib, Go'ro'g'li sultonga topshirar edi. Avazxon o'zining Hasan ko'lbarning qo'liga tushib qoladigan bo'lganini bilib, undan qanday qilib qutulib ketish chorasini o'ylab, ilgari bora berdi. Shunda Hasan ko'lbar Avaz o'g'lon bilan G'irko'kni tanib, oldini olib, to'xta, bolam, qayoqqa ketib borayapsan, deb shu so'zni aytdi:

Jonim bolam, Chambilbelga to'rasan,
To'ralik davringda davron surasan,
Qush uchsa qanoti kuyar cho'l bilan,
G'irko'kni o'ynatib qayga borasan?

Go'ro'g'li yo seni elchi qildima,
Yo bir joydan yomon xabar keldima,
Yo sultondan andak ko'ngling qoldima,
Yakka-yolg'iz o'zing qayga borasan?

Turli-tuman — bari taqdir ishima,
Kim kelsa tutaman tegra-dashima,

Shunda Avazxon Hasan ko'lbarni aldab, bir necha joydan timsol keltirib, Hasan ko'lbarga qarab, bir so'z dedi:

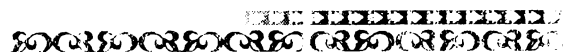
Har doim hayronman falak ishiga,
Har kim lozim ekan tengi-to'shiga,

Bir ish bilan yo keldingmi qoshima,
Odamsiz cho'l bilan qayga borasan?

Adolatli xondan jafo ko'rdingmi,
Maboda Xunxorga ko'ngil berdingmi,
Shuytib Chambilbeldan araz urdingmi,
Cho'llarda uloqib qayga borasan?

Bu cho'llardan besar odam yuradi,
Har qanday qorani bobong ko'radi,
Kim bo'lsa ham xonga ushlab beradi,
Ayt, Ko'lbar bobongga, qayga borasan?

Bir xolam bor edi, senga munosib,
Shuni aytib bordim sulton qoshiga.

Ayol bo'lsa, hali ko'ngling ovama,
Og'sa beray xolam senday bovama,
Sultonga aytibon shuni bildirdim,
Ko'nglimdagin anga qabul qildirdim,
Surxayil xolamni Ko'lbar boboma,
Xohlasa, keltirib berayin dedim.

Ul xolamning yoshi yetmishdan oshgan,
Qaralab to saksonlarga yonashgan,
O'zingday qoruvli, baland qomatli,
Sochlari orqanday chibolib tushgan.

Yuradi bir botmon munchoqni osib,
Har bir kipriklari pichoqday o'sib,

Shunday bir alpdir Surxayil xolam,
Bo'yi ham bo'yingga xuddi munosib.

Kuch bilan terakni sug'rib oladi,
Quvvatiga hamma hayron qoladi,
Shu xolamni bersam senga keltirib,
Juda senman mup-munosib bo'ladi.

Avazxonman, turkman elga to'raman,
Duch kelgan g'animga jazo beraman,
Chambilbelda javob olib sultondan,
Bobo, seni uchun Xunxor boraman.

— Bobo, shuytib o'zingga eshittirib ketay, deb ataylab burilib oldingga keldim. Agar shu gapim senga ma'qul bo'lsa, Xunxorga borib Surxayil xolamni senga keltirib beray, — deb turdi. Avazxondan bu so'zni Hasan ko'lbar eshitib, ko'zlari ma'rakaning qozoniday tosiroyib ochilib ketib: “Voh, bolam, qaniki shunday qilsang. Chumchuqday bildiragan bu xotinlar menga bo'lmas. Kiysang, to'ning mo'l bo'lsin, degan. Bo'yi bo'yim borabari shunday xotin keltirib bersang, nima armonim bor. O, bobongning suyaklari toza qizib ketdi-ku! Tezroq borib, o'sha novcha xolangni keltirib ber”, — dedi. Hasan ko'lbarning butun berilib, og'zidan so'laklari oqib gapirayotganidan foydalanib, Avazxon: “Xo'p, mayli, bo'lmasa, xolamni senga keltirib beraman”, — deb G'irko'kni haydab, nari yoqqa qarab o'tib ketdi.

Avazxon o'g'lon yo'l tortdi, oxiri Badbaxt belining dengiz tarafdagi chekkasiga yetdi, Xunxor yurtiga qarab o'tdi, Hazar dengizining sirtqi labi bilan yoqalab ketdi. Jangalda qo'y boqib yurgan bir cho'ponning nonlarini tortib olib, yo'l ozig'i qilib, qalin jangallarni oralab tustovuq otib, kechkisin bir yerga tushib, o't yoqib, otgan tustovuqlarini pishirib yeb, hafta deganda jangalning narigi uchiga chiqib qoldi. Bu yerlar Xunxorga qarashli Xorshon degan tarso podshohning yurti edi. Avazxon jangalning narigi chekkasida tustovuq ovlab yurgan bir ovchini ko'rib qoldi. Ovchi Avazxonning oldiga chiqib: “Biznikiga tush, uka. Sen turkmanga o'xshaysan”, — deb Avaz o'g'longa qarab, bir so'z dedi:

Bahorda ochilar bog'ning lolasi,
Yigitga pand berar so'zning olasi,
Sen o'xshaysan asli turkman bolasi,
Qo'noq bo'lg'in uyga, aziz mehmonim.

Men ham kelgandirman turkman elidan,
Oshib Badbaxtining baland belidan,
Sendaylarga suvlar quysin qo'lidan,
Yur, boraylik uyga, aziz mehmonim.

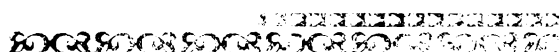
Ba'zan odam qilar bir ishni nochor,
Shuytibam bo'ladi g'amlarga duchor,
Xunxor yurtga bo'lgan edim badarg'a,
Go'ro'g'li vallamat aylab gunohkor,
Yurgin endi uyga, aziz mehmonim!

Shuytib turkman eldan ko'chib kelganman,
Xorshon shohga bunda xizmat qilganman,
Uch-to'rt yildan beri mirshab bo'lganman,
Yur, boraylik uyga, aziz mehmonim.

Tarzingga qarayman, nodon bolasan,
Go'ro'g'li G'irko'kin minib kelasan,
Menikidan boshqa hovliga tushsang,
Jonim uka, zinhor nobud bo'lasan.

Ashur mirshab hamma gapni biladi,
Borsang, besh-olti kun mehmon qiladi,
Boshqa joyga mehmon bo'lma, jon uka,
Taniqli G'irko'kni hamma biladi,
Undan keyin senga o'sal bo'ladi.

Shunda Avazxon Ashur mirshabning so'zidan uning turkman ekanini bilib, Ashur mirshabga o'zini tanitib, bir so'z dedi:

Men ham turkman eldan osha kelaman,
Mayli, senikiga mehmon bo'laman,
Kimligimni endi bayon qilaman,
Qayda suhbat bo'lsa, yayrab-kulaman.

Bandirga-bandirga bellardan oshdim,
Yo'l-yo'lakay ko'p ofatga yonashdim,
Chambilbelda Avaz o'g'lon bo'laman,
Bir uchsiz, quyruqsiz yo'llarga tushdim.

Mehmon qilsang, yur, uyingga borayin,
Besh-olti kun damim olib turayin,

Bu so'zni Ashur mirshab Avaz o'g'londan eshitib: "To'g'ri aytasan, inim, podsholikning kishi bilmas ko'p nozik ishlari bo'ladi. Bunday nozik ishlarni odam, iloji bo'lsa, o'ziga ham aytmasligi kerak bo'ladi. Mana, mening o'zim shunday ishning uddasidan chiqolmaganimdan shuytib birovning elida yuribman. Tanimasni siylamas, deganday sening Avaz o'g'lon ekaningni endi bildim. Avvallari uzoqdan faqat nomingni eshitib yurar edim", — deb Chambildagi barcha ko'z ko'rganlarini so'rab, Avaz o'g'longa qarab, bir so'z dedi:

Chambil elatlarin sendan so'rayin,
Shavkatli Go'ro'g'li sulton omonmi,
To'qson to'qqiz biylar boshi bek Ahmad,
O'sha og'a begi Zamon omonmi?

Safo o'g'li, derlar o'zini Chaqqon,
Mamarayim bekdir, tarafsiz polvon,
So'zlagan so'zlari muloyim, xandon,
Shoh vaziri bek Xoldorxon omonmi?

Mayxonada kayfin surgan shahbozlar,
Bari bir-biridan hunarmand, sozlar,

Undan keyin yana tushib yo'llarga,
Taqdirda nimalar bo'lsa ko'rayin.

Podshohlikda ko'p xizmatlar bo'ladi,
Uni boshqalardan pinhon qiladi,
U xizmatning nimaligi, jon aka,
Vahti o'tgandan kay ma'lum bo'ladi.

Men ham xizmatimni aytib netaman,
Mehmon qilsang, hafta turib ketaman,
Avazxon der Go'ro'g'liday sultonning
Xizmatini borib bajo etaman.

Temirchilar, donishmandlar, ustozlar,
Hasanxonday mardi maydon omonmi?

Yurak to'lqin urib keladi so'zlar,
Chambilbelda ko'pdur labi qirmizlar,
Opa va singillar, enalar, qizlar,
Og'a Yunus, Misqol yangam omonmi?

Ko'p azizlar chorlaganman kelama,
Bizdaylarnikiga mehmon bo'lama,
Ashur mirshab xizmat qilib tolama,
Katta-kichik, ko'z ko'rganlar omonmi?

Ashur mirshabning oyog'i olti, qo'li yetti bo'lib, Avaz o'g'lonni ergashtirib, mehmon qilib uyiga olib ketdi. Avaz o'g'lonni kichik mehmonxonasiga tushirib, G'irko'kni ayvonchasiga bog'lab, o'zi ichkariga kirib, xotini Donogulga qarab, uyga mehmon keldi, deb shu so'zni aytdi:

Turgin, yorim, xizmatiga,
Chambilbeldan mehmon keldi,
Baxt shamoli uchib bu yon,
Avazxonday o'g'lon keldi.

Gurjiston tug'ilgan joyi,
O'zidir falakning mohi,
Go'ro'g'lining ko'ngilxohi,
Asli mohi tobon keldi.

Donogulim, chiq bu yona,
O'zim husningga parvona,

Davlat yuzlanib, zamona —
Og'ib bizga ravon keldi.

Arir bo'ldi chirki mehnat,
Enar bo'ldi yana davlat,
Jonga tekkan edi g'urbat,
Boz yoriqlik zamon keldi.

Turgan edi ko'nglim tilab,
Hosil berdi bori' matlab,
Shodlanibdir Ashur mirshab,
Turkmai eldan mehmon keldi.

¹ Bor — mevva.

Ashur mirshabning bu soʻzini Donogul yori eshitib, mehmonxonaga chiqib, Avazxon bilan koʻrishib, Donogul ham Ashur mirshab yori bilan birlikda mehmon boʻlib oʻtirgan Avaz oʻgʻlonga ha, deb xizmat qila berdilar: laʼlida pista, magʻz, rusta, dasturxonda shirmoyi nonlar dasta-dasta, qirmizi choynaklarda choy damlangan. Bechora Ashur mirshab bilan Donogul Avazxonning atrofida girdikapalak boʻlib, shuytib xizmat qilib yuribdi.

Ammo Avaz oʻgʻlon ham asli nazarkarda alplardan edi. Avaz oʻgʻlonning ham alplik odati bor edi. Alplik odati shul ediki, bir uxlasa, oʻn ikki kun uxlar edi. Agar bir uxlamasa, qirq kun uxlamasa edi. Ashur mirshabnikida Avaz oʻgʻlonning alp uyqusi tutib, uxlab qoldi. Shu ahvolda oradan yetti kecha-yu yetti kunduz oʻtib ketdi.

Xorshon podshoh oqshom uxlab yotib tush koʻrib qoldi. Tush koʻrsa, tushida bir zoʻr qarchigʻay kunchiqar tomondan uchib kelib, Xorshon podshoh shahrining ustidan aylanib, Ashur mirshabning tomiga qoʻnibdi. Hovli daraxtlarida qancha chumchuq boʻlsa, bari shu qarchigʻayning tomogʻiga kirib borayotgan emish. Xorshon podshoh qoʻrqib uygʻonsa, tushi ekan. Erta bilan tush yoʻrovchilarini chaqirib, koʻrgan tushini aytdi. Ammo Xorshon podshohning tushini hech qaysisi yoʻra olmadi. Shunda Oygul degan maston kampir kelib, Xorshon podshohning koʻrgan tushini yoʻrab, bir soʻz dedi:

Ey, sultonim, ishing oʻsal boʻlgandi,
Turkmandan elingga dushman kelgandi,
Gartak gʻofil qolib, agar kechiksang,
Ajal kelib, paymonang ham toʻlgandi.

Daryo suvi loylangandir boshidan,
Avaz kelgan Goʻroʻgʻlining qoshidan,
Xunxorday shohlarning shohi, sultonim,
Zor aylagan turkmanlarning ishidan.

Ashur mirshab asli turkman boʻladi,
Qoʻl uchida senga xizmat qiladi,
Bugun yetti kundir, bilsang, sultonim,
Avaz shu mirshabga mehmon boʻladi.

Men bilganni boshqalaring tuymaydi,
Turkman odamxoʻrdir, hech yeb toʻymaydi,

Yana besh kun uxlab agar uygʻonsa,
U Avaz hech kimni tirik qoʻymaydi.

Avazi sen tushda koʻrgan shunqordir,
Oʻn ikki kun uning uyqusi bordir,
Xudo panoh bersin, agar uygʻonsa,
Hech toʻymas odamxoʻr, bir ajdahodir.

Uygʻonmayin qilgin aning ishini,
Dori bilan zoyil ayla hushini,
Vaqtini qoʻldan bermay, Xorshon sultonim,
Jallod yollab kesdir aziz boshini.

Senga soʻzlab turgan Oygulday maston,
Iqboling balanddir, boʻlma parishon,
Ajal haydab shoʻri qisib kelgandir
Oʻz oyogʻi bilan bunda Avazxon.

Xorshon podshoh Oygul mastondan bu soʻzni eshitib, jallod-sallotlarini chaqirib, bir soʻz dedi:

Jallodlarim, tezlik bilan turinglar,
Ashur mirshab hovlisiga boringlar,
Haqiqatda Avaz anda bor boʻlsa,
Shashbar bilan kallasiga uringlar.

Jallodlarim, tezdin ravon boʻlinglar,
Boribon Avazning boshin olinglar,
Boshin olib tilla laʼliga solinglar,
Shunday qilib menga olib kelinglar.

Jallodlarim, hargiz hayal oʻtmasin,
Bachchagʻar uygʻonib qochib ketmasin,

Tagʻi vaqt kechikib, doʻstlar, yoronlar,
Goʻroʻgʻlisi orqasidan yetmasin.

Ashurdayin mirshabni ham boylanglar,
Ikki qoʻlin tangʻib bandi aylanglar,
Dushmanga joy berganning shul deb jazosi,
Gʻazab zindoniga eltib taylanglar.

Gʻazab bilan toshib soʻzlaydi Xorshon,
Xabarchi aytgʻuvchim Oygulday maston,
Jallodlarim, hayal etmay boringlar,
To qochib ketmasin ayyor Avazxon.

Xorshon podshohning bir donishmand vaziri bor edi. Ana shu vazir oʻrnidan turib, Xorshon podshohga taʼzim qilib, bir necha joydan timsol keltirib, Xorshon podshohga qarab, bir soʻz dedi:

Ey, sultonim, shoshqaloqlik aylama,
 Begunoh Ashurning qo'lin boylama,
 Haqiqat qip tekshirmasdan birovni
 Halokatning zindoniga taylama.

Ashur ko'p yil xizmatini qilgandi,
 Doim sendan mukofotlar olgandi,
 Hali ham ko'nadi har bir amringga,

U o'zingga toza sodiq bo'lgandi.

Ko'p yil bo'ldi amring tutib yuradi,
 Qaytama o'zingning iching qoradi(r),
 Uyida bo'lsa ham agar Avazxon,
 Kishi yubor — o'zi tutib beradi,
 Odamingga agar tutib bermasa,
 Undan kay yuborsang, jallod boradi.

Bu so'zni donishmand vaziridan Xorshon podshoh eshitib, gartak shashtidan tushib: "Ashur mirshabga aytasang, Avazxonni tutib berib yuboradi", — deb bitta yasovulini Ashur mirshabnikiga ravona qildi. Ashur mirshab kechasi bilan Xorshon podshohning shahrida mirshablik qilib, erta bilan uyiga kelib ovqatlanib, undan keyin odati bo'yicha tustovuq oviga chiqar edi. Bugun ham mirshablikdan kelib, endi ovqatlanayotganida, Xorshon podshohning yuborgan yasovuli kelib, Ashur mirshabning hovlisiga kirib, dam-payib, Ashur mirshabga qarab, Avaz o'g'lonni so'rab, bir so'z dedi:

Zoti ulug' shohdan farmon bo'lgandi,
 Shuytib hovling uzra odam kelgandi,
 Turkman elda nom chiqargan Avazxon
 Uying ichra kirib uxlab qolgandi.

Shu Avazni menga bog'lab berasan,
 O'zing ham meniman birga yurasan,
 Podshohlikning farmoni shul, bilasan,
 Shundan bosh tovasang, jafo ko'rasan.

Podshoh degan elat boshi bo'ladi,
 Shuytib aning ko'rgan tushi keladi,

Oygul maston har narsani biladi,
 Kutmaganda shunday farmon qiladi.

Avaz uying ichra uxlab yotgandir,
 Yetti kundan beri shuytib qotgandir,
 Darrov bachchag'arni bog'lab berasan,
 Ulug' Xorshon shunday farmon etgandir.

Tez bo'lg'in meni ham ishdan qoldirma,
 Shoh oldida gulday yuzim so'ldirma,
 Tag'i hayallatib bundayin ishni,
 Xorshonday podshoni hadik oldirma.

Yasovulning kutmaganda kelib aytgan bunday so'zidan, o'ynab turgan ko'zidan Ashur mirshabning siylasi qotib, hushini yo'qotib qo'ya yozdi. Shunda Donogul eshikdan chiqib, podshohlikdan kelgan yasovulga qarab, bir so'z dedi:

Tang kelganda tori zulfim burayman,
 Kishi elida qanday qilib turayman,
 Erim mirshablikdan horib kelgandir,
 Peshingacha sendan muhlat so'rayman.

Eshit menday mushtiparning so'zini,
 Ko'p yedik bu Xorshonshohning tuzini,
 Peshingacha bizga bersin muhlatdi,
 So'ng op ketsin shu Avazning o'zini.

Avaz yotir hali o'zga kelmaydi,
 Dunyoni suv olsa aslo bilmaydi,
 Hozir erim ishdan horib kelgandir,
 Nasha qilgan, kayfi uchsa bo'lmaydi.

Shohdan talab aylar menday gajakdor,
 Sen ham, biz ham anga chindan xizmatkor,
 Peshingacha shuytib muhlat so'rayman,
 Erim bog'lab o'zligidan op borar.

Erim buni yo'ldan tutib olgandir,
 Olib kelib hovli abog'i qilgandir,
 Peshindan kay o'zi bog'lab op borar,
 Podshohga topshirar vaqti to'lgandir.

Donoman, ko'p gapni bilarman, aka,
 Yuzimda xolim bor qoradan yakka,
 Peshingacha shohdan muhlat so'rayman,
 Mirshab erim ketgan edi pinakka.

Bu so'zni Donoguldan eshitib, yasovul Xorshon podshohning oldiga qaytib ketdi. Ko'rgan-bilganini, Donoguldan eshitganini, peshingacha muhlat so'rganini, Ashur mirshabning o'zi Avazxonni bog'lab podshohlikka keltirishini aytdi.

Xorshon podshohning yurtida yetti-sakkizta turkman bor edi, bari bir-birlari bilan ittifoq edi. Xorshon shoh shahrida maktablar tarso tilida o'qitilar edi. Turkmanlar o'z kitob va bilimlarini saqlab qolib yo'qotmaslik uchun sahroda bir jarlikdan kovlab bir maktabxona qilib, yaxshi bir maktabdor turkman domulloni qo'yib, besh-olti bolani podshohlikning ro'yxatiga ham o'tkazmay, yashirib, shu jardagi maktabda o'qitar edilar. Bolalarning ota-onalari har zamon xabar olib, non, go'sht, moy, choy, meva-cheva berib ketib turar edilar. Ana shu yashirin maktabda Ashur mirshabning Jonodil degan o'g'li ham o'qir edi. Shunda Donogul Ashur mirshab eriga qarab, marg'ulini tarab, zulfini burab: "Mehmon atoyi xudo, degan. Bizni odam deb va bizdan panoh tilib kelgan aziz mehmonimizning o'rniga o'g'limiz Jonodilni bog'lab olib borib podshohga bersang. Shuning bilan mehmon o'limdan xalos bo'lib, o'zi mo'ljallagan yog'iga eson-omon ketsa",— deb shu so'zni aytdi:

Ajal yetmay, paymonalar to'lama,
Xazon bo'lmay, bog'ning guli so'lama,
Ro'yxatda yo'q Jonodilni keltirsang,
Tarsolar podshohi Xorshon bilama?!

Azaldan shul ekan qudrati subhon,
Bizni qora tortib kepti Avazxon,
Avaz deb Xorshonga op borib bersang,
Jonodilim bo'lsa mehmonga qurbon.

Go'ro'g'li ishiman Avaz boradi,
Ko'z ko'rmagan ko'p joylarni ko'radi,
Shu yerda osilsa dorga Avazxon,
Turkman ishlarini qo'ldan beradi.

Jonodil ham asli turkman uli-da,
Ulg'ayib o'ssa ham tarso elida,

Turkman ishi yo'lda haraj bo'lguncha,
O'g'lim qurbon bo'lsin vatan yo'lida.

Jonodil bo'lmasa Avaz o'ladi,
Xorshonning qo'lida nobud bo'ladi,
Agar shunda nobud bo'lsa Avazxon,
Turkman ishi barbod bo'lib qoladi.

Donogul der aytmagan so'z qoldima,
So'z kelsa boqmayman orqa-oldima,
To'rt qabila ulug' turkman ishidan,
Bir burni po'q bolam aziz bo'ldima.

Boshimga qo'yganim gajak o'dog'a,
Saharlar yig'layman qodir xudog'a,
Qirq ming uyli turkmanlarning yo'lga
Bir burni po'q o'g'lim bo'lsin sadag'a.

Donoguloyning bu so'zlari Ashur mirshabga juda ham ma'qul tushib turkmanlik tomiri qo'zg'ab, o'rnidan turib, tustovuq ovlash bahonasi bilan shahardan chiqib, sahroga yuzlanib, jarlikdagi yashirin maktabxonaga borib, domullodan: "Enasi ko'rgisi kelibdi", — deb Jonodilni so'rab olib, ergashtirib qaytib kela berdi. Shunday qilib, ota-bola tush vaqtida shaharga kirib keldilar, Ashur mirshab atrofga alanglab, ehtiyotlik bilan Jonodilni hovlisiga olib kirdi. Shunda juda ko'p vaqtlardan beri bolasini ko'rmay sog'inib yurgan Donogul o'g'li Jonodilni ko'rib, quchoqlab o'pib, yig'lab, ko'ngli buzilib, ko'zining yoshi tizilib, harna dardini bayon qilib, uxlab yotgan Avazxonni ko'rsatib, bir so'z dedi:

Bir maslahat uchun seni chorladik,
Rozimisan shunga, erka chirog'im,
Otang bilan uzoq fikr ayladik,
Rozimisan shunga, erka chirog'im?

Chambilbelda o'zi nomdor atalgan,
Muhim xizmat uchun xondan xat olgan,
Ul muhimi senga kelib qadalgan,
Rozimisan shunga, erka chirog'im?

Avaz o'g'lon shuytib bunda kelibdi,
Kelib shohga ma'lum bo'lib qolibdi,

Rozimisan shunga, erka chirog'im,
Avaz nom olmog'ing lozim bo'libdi.

Avazxon bu yerdan uzoqqa ketar,
O'rniga bu otang seni band etar,
Rozimisan shunga, erka chirog'im,
Balki shu bugun ajaling yetar.

Men yig'layman g'ayri elda dod-u dod,
Bu g'amlar boshlardan bo'lurmi kushod,
Rozimisan shunga, erka chirog'im,
O'rnigga Avazxon bo'ladi ozod.

Donogulning g'ami haddan oshibdi,
Boshimizga shunday savdo tushibdi,

Rozimisan shunga, erka chirog'im,
Sening uchun otang chilbir eshibdi.

Shunda Jonodil enasining bu so'zini eshitib, enasiga javob berib, bir so'z dedi:

Men ota-enamga jigarporaman,
Musofir shahrida ko'ngli yaraman,
Har na bo'lsa, sizlargadir ixtiyor,
Ixtiyorning tashlab qayga boraman.

Bola ota-enadan bir yon bezarmi,
Amirga ko'nmayin iloji bormi,
Har na bo'lsa, sizlargadir ixtiyor,
Ota-ena xohishin bola buzarmi?

Xat tanidim, bergandiglar mullag'a,
Aqli borlar sabr etarlar qazog'a,

Har na bo'lsa, sizlargadir ixtiyor,
Aziz jonim boshingizdan sadag'a.

Uyga mehmon bo'lsa Avazday kishi,
Bu yon parvoz aylab ko'nglin qushi,
Aziz boshim vatan uchun sadag'a,
Bir men o'lsam, bitsa turkmanning ishi.

Sizga arzin aytar bunda Jonodil,
Ilm-u adab ko'rib, bo'ldim daryodil,
Mayli, mening qo'l-oyog'im bog'lagin,
Ey, otajon, turay men bo'lib odil.

Bu so'zni Jonodiljondan otasi Ashur mirshab eshitib, zor-zor yig'lab, o'g'liga qarab, bir so'z dedi:

Netay, bog'lamoqqa oyoq-qo'lingni
Ko'zim qiyib, hargiz qo'lim bormaydi,
Yana bog'lamasam, yo'qdir ilojim,
Jonim bolam, hargiz qo'lim bormaydi.

Ozod qo'lingni bog'lamoqqa,
Yurak-bag'ringni dog'lamoqqa,
Shuytib bandi aylamoqqa
Ko'zim qiyib, hargiz qo'lim bormaydi.

To'xtata bilmayman ko'zda yoshimni,
Falak chap ayladi, netay, ishimni,

Chilbirman chulg'ashga aziz boshingni,
Jonim bolam, hargiz qo'lim bormaydi.

G'aribdirmiz zolim Xorshon elida,
Otangning hasrati ko'pdir dilida,
Kim bog'langan o'z otasin qo'lida,
Ko'zim qiyib, hargiz qo'lim bormaydi.

Ashur mirshab kuyib yig'laydi chandon,
Boshimni qopladi qora bir tumon,
Kim, dedim, eshtar bu qanday zamon,
Jonim bolam, hargiz qo'lim bormaydi.

Bu so'zni Ashur mirshab aytib, sarosimaga tushib qolganini Jonodil ko'rib, chilbirni otasining qo'lidan olib, o'zini o'zi bog'lamoqchi bo'la berdi.

Xorshon podsho: "Ashur mirshabning muhlat olishi, maboda bir bahona bo'lmasin! Kun bo'lsa, qiyomdan og'ayotir. Endi Ashur mirshabning muhlati ham bitdi. Borib Avazxonni ham, Ashur mirshabni ham olib kelinglar. Lekin Avazxonning o'zini emas, kallasini tilla la'liga solib olib kelinglar", — deb qirq jallodiga buyurdi. Qirq jallodlar Ashur mirshabning hovlisiga bostirib kirmoqda edi. Bu yoqda bo'lsa, Jonodil o'zini o'zi chilbir bilan bog'lamoqda, bir chekkada Ashur mirshab bilan Donogul sho'rqillab yig'lamoqda edi. Shunday shobirlardan Avazxon uyg'onib ketib qarasa, bir yigit o'zini o'zi chilbir bilan bog'layotir, Ashur mirshab bilan Donogul sho'rqillab yig'layotir, hovlida bo'lsa, g'ovg'a, shobir katta. Shunda Avaz o'g'lon masalaning tagiga tushunib, o'midan turib, darrov yov-yarog'ini taqinib, irg'ib hovliga chiqdi. Qarasa, G'irko'k ipini uzib bo'shalib, jallodlarning ko'pini tishlab o'ldirib qo'yibdi. Avazxon chiqib, yo'lbarsday chirpinib, jallodlarning qolganini qira boshladi. Jallodlar vo, ota, vo, ena, deyishib darvozadan qochib chiqamiz, desa, G'irko'k ularni qochib qutulishga qo'ymadi. Shuytib, Avaz o'g'lon qirq jallodning barini hovlidan chiqarmay qirib tamom qildi. Undan keyin Avaz o'g'lon Ashur mirshabga qarab, bir necha joydan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

Endi bunda turmoq sizga haromdir,
Bo'ling, og'a, Chambilbelga eltayin,

Dushman ichra omon bo'lmoq gumondir,
Bo'ling endi, turkman elga eltayin.

Jallodlar jasadi bunda tilindi,
Bitta qolmay bari nobud qilindi,
Jonodil ham endi oshkor bilindi,
Bo'ling, og'a, Chambilbelga eltayin.

Zolim xalqi zulm aylashdan to'ymaydi,
Bu ma'nini so'z bilmaslar tuymaydi,
Yangamni ham endi omon qo'ymaydi,
Bo'ling endi, turkman elga eltayin.

Bu yerda qolsanglar bo'lur qiyomat,
Yomg'irday yoqqusi boshlarga ofat,
Nima foyda so'nggi qilgan nadomat,
Bo'ling, og'a, Chambilbelga eltayin.

Ostimda bedovim o'ynar yuz alvon,
Chambilbelda o'zim nomidor polvon,
Op ketay, Girko'kim aylasin javlon,
Bo'ling endi, turkman elga eltayin.

Ashur mirshab ham qochish taraddudiga tushib qolgan edi. Avaz o'g'lonning bu so'zini eshitib, darrov belini ikki joydan bo'g'ib, qo'lga ilinguday narsalarni olib, Ashur mirshabga Donogul mingashib, Avaz o'g'longa Jonodil mingashib, shuytib vaqtni qo'ldan boy bermay, hovlidan chiqib, ko'cha bilan kela berdilar. Shahar darvozasi Ashur mirshabning hovlisiga yaqin edi. Shuytib, shahar darvozasiga oson yetib olishdilar. Avaz o'g'lon darvoza qorovulini o'ldirib, yo'ldoshlarini tashqariga ergashtirib chiqdi. Shu yerda bir tarso sipohining otini Jonodilga tortib olib berib, uch otli bo'lib keta berdilar.

Ha demay burqsib, chang ko'tarilib, Xorshon shohning qo'shni shahardan chiqib kela berdi. Avaz o'g'lon yo'ldoshlari bilan darrov bir do'nglikka chiqib, Donogulni shu do'nglikka tushirib, Avaz o'g'lon, Ashur mirshab, Jonodil — uchovi Xorshon podshohning qo'shiniga yuzlanib, uchovi uch yoqdan ot qo'yib, alarning aqlini shoshirib, xuddi qamishga o't tushganday sipirib o'ldirib, maydonda o'liklar bug'doyning bog'iday qiyra qoldi. Dushmanlar qo'rqib, keyniga qaytdi. Bu yoqda yana bir beega qolgan otni Donoguloyga mindirib, to'rt otli bo'lib qayta berdilar.

Shuytib yo'l yurib, yo'l yursa ham o'l yurib, Badbaxt tog'ining berigi oshuviga kelib, Avaz o'g'lon Ashur mirshabga: "Men boradigan yerimga borib qaytib kelgancha, sizlar shunda tura turinglar. Keyin barimiz birga Chambilbelga boramiz. Bo'lmasa, Go'ro'g'li seni badarg'a qilganligi uchun Chambilga kirgizmaydi", — deb Ashur mirshab va uning yori Donogul, o'g'li Jonodilni tog'da qo'yib, o'zi G'irko'kning jilovini burib, "Rum shahri qaydasan", deb yana nari yoqqa qaytib ketdi. Bu sira Avaz o'g'lon G'irko'kni tulpor yurishiga solib, ikki kecha-yu ikki kunduz deganda Xorshon podshohning tuprog'idan chiqib, yana bir kecha-yu bir kunduz yurib, bir odamsiz dashtga chiqib qoldi. Shu dashtda yotib, erta bilan turib qarasa, kunchiqardan ham, kunbotardan ham kun chiqibdi. Avaz o'g'lon: "Tovba, bu kunchiqardan chiqqan kun hamishagi kun, bu kun botardan chiqqan kun qanday kun bo'lsa ekan", — deb turib ediki, kunchiqardan chiqqan kun osmonga o'rlab, kunbotardan chiqqan kun joyida qimirlamay qoldi.

Shunda Avaz o'g'lon: "Shu qimirlamagan kunni borib ko'ray", — deb G'irko'kka minib, qimirlamagan kunga qarab ravona bo'ldi. Borib ko'rsa, u bir pistaqi rabot ekan. "Men yer yuzining jannati Iram boqqa kelib qolibmanmi?" — deb asta rabotning ichiga kirdi. Kirib og'zi ochilib, hayron bo'lib qoldi. Sariq anjirlar shunday pishib yotibdi, anjirlardan nari olmazor. Olmalarning biriga bir go'zal parizod o'z sochi bilan bog'lanib turibdi. Shunda Avaz o'g'lon parizodning oldiga yaqin borib, unga qarab, holini so'rab, bir so'z dedi:

Sochidan bog'langan pari,
So'zlab bergin o'z tilingdan,
Nega buytib mahkam qilib,
Berkitibdilar qo'lingdan.

Sochi uzun, barno pari,
Qay elatdir bundan nari,
O'zing hublarning sarvari,
Ber xabar o'sgan elingdan.

Qamarmisan yoki oftob,
Seni ko'rgan bo'lur betob,

Zulfing kesma, soching qallob,
Gul uyalur jamolingdan.

Kimlar seni bog'labdilar,
Bag'ri-diling dog'labdilar,
Soching bilan chirmabdilar,
Dur soch — teray maqolingdan.

Men chambillik Avazxonman,
Nom ko'targan pahlavonman,
Sayr etib bunda kelganman,
Bayon aylagin holingdan.

Yechayin banddan qo'lingni,
Shuytib so'rayman holingni,
Kimlar ranjitdi dilingni,

Bayon etgin o'z elingni,
Op boray kelgan yo'lingdan.

Olmaga bog'lanib turgan parizod Avazxonni ko'rib, so'zini eshitib, iztirobga tushib, Avazxonga qarab, bir so'z dedi:

Yosh ekansan, kelgan yigit,
Jon azizdir, ket bu yerdan,
Bu qilgan da'vongni unut,
Jon shirindir, ket bu yerdan.

Meni Shomdan keltirgandir,
Shu bog'da iskab yurgandir,
Sochim bilan shu daraxtga
Berkitib tilsim urgandir.

Bu joylar devlar makoni,
Qutulmas odamning joni,
Kep qoladi hamzamoni,
Jon azizdir, ket bu yerdan.

Bu daraxtdan ajrolmayman,
Hech bir yoqqa ketolmayman,
Otam Shomning podshosidir,
Men oldiga yetolmayman.

O'zi ulug', dovshi zahar,
Eshitganing yo'qdir magar,
Devlardan tekmasin asar,
Jon shirindir, ket bu yerdan.

Sendaylar gohda keladi,
Menga tiklashib qoladi,
Bunda devlar changaliman
Kelgan yigitlar o'ladi,
Jon shirindir, ket bu yerdan.

Bunda bor devlar sardori,
Biri qora, biri sari,
Bag'ringga tegar xanjari,
Jon azizdir, ket bu yerdan.

Mening ismim Anqos pari,
O'zim qizlarning sarvari,
Yosh ekansan, qolgin tiri(k),
Jon azizdir, ket bu yerdan.

Avaz o'g'lon Anqos paridan bu so'zni eshitib, gapning tahtiga tushunib, bu parizod qizni Qoradev bilan Saridev Shom yurtidan bu yerga keltirib bog'lab qo'yganini bilib, Anqos parining qoshidan nariga o'tib, G'irko'kdan tushib, otini qalin daraxtlar orasiga yashirib, o'zi devlarning keladigan yo'lidagi ko'prikning tagiga berkinib turdi. Shu pilla yer-u ko'kni larzaga keltirib, Saridev sariq otini minib, uzoqdan aqirib-baqirib kela berdi. Kelib-kelib ko'priikka yetganda, Saridevning sariq oti keyintus bo'lib taqqa to'xtadi. Shunda Saridev otini so'kib: "Bu yerga Avaz o'g'lon kelganday hurkasan", — dedi. "Avaz o'g'lon otangning amakisi bo'lami?" — deb Avaz o'g'lon ko'prikning tagidan chiqa solib, Saridevga hamla qilib, uning sariq otini isfihoni xanjari bilan urib, ikki bo'lib tashladi. Saridev piyoda qolib, Avazxonga chang solmoqchi bo'ldi. Ammo Avaz o'g'lon Saridevga chap berib, uning ko'ksiga xanjar suqib, ag'darib tashladi. Anqos pari Avaz o'g'lonning bunday zo'ri shijoatini ko'rib, tahsin va ofarinlar aytib, zor-zor yig'lab: "Ishqilib, shu yigit Qoradevning changidan ham omon qolsin-da", — deb tilakdosh bo'lib, yuragi urib, tin-kasi qurib, bir so'z deyaotir:

Shoh savlatli botir yigit,
Balolardan omon bo'lsin,
Bu musofir yurti ichra
Qazolardan omon bo'lsin.

Hech topmasin husni zavol,
Qoradevdan omon bo'lsin.

Men ham o'zim bir g'arib bosh,
Oyday yuzim ko'rmay quyosh,
Bu ham ekan bir barra yosh,
Dev changidan omon bo'lsin.

Qayrilmasin qora qoshim,
Qayga uray g'arib boshim,
Ko'zdan oqar qonli yoshim,
Har balodan omon bo'lsin.

Sarvi qomat, oftob jamol,
Husnin niholi barkamol,

Zor aylanar Anqos pari,
Manzilgohim tog'dan nari,
Tushmish bu o'g'lon guzari,
Ofatlardan omon bo'lsin.

Avaz o'g'lon: "Hamzamon Qoradev ham kelsa kerak", — deb Saridevning o'ligi va otini anjirlar orasiga yashirib, o'zi yana ko'prikning tagida pusinib yotdi. Kun peshin bo'lgan pillada Qoradev Qoratulporini minib, chor-atrofni qop-qora tuman qilib, osmon-u zaminni titratib, ko'prikka kelib qoldi. Qora oti birdan hurkib, belini bir gajak qilib, keyintus bo'lib cho'pchib, Qoradevni yiqitib ketdi. Shunda Qoradev g'azablanib: "Bachchag'ar, xuddi Avaz o'g'lon kelib, pusinib turganday hurkasan-a", — deb otini urmoqchi bo'layotganda, Avaz o'g'lon xanjarini qo'lga olib, ko'prikning ostidan chiqib: "Avaz o'g'lon otangning amakisimi?" — deb Qoradevning oldini to'sdi. Shunda Qoradev bir yomon baqirib, gurzisini ko'tarib, Avaz o'g'lonni urib pachaqlab tashlamoqchi bo'ldi. Avaz o'g'lon vaqtini qo'ldan bermay, Qoradevning ko'ksiga xanjar suqib yubordi. Qoradev qattiq g'arg'ara tortib, tog' qulaganday yerga ag'darilib tushdi... Avaz o'g'lon Qoradevning Qoratulporini tutib olib, bir daraxtga bog'lab, G'irko'kni ham daraxtlar orasidan chiqarib qo'yib, Anqos parining oldiga kelib, unga qarab, bir so'z dedi:

Ey, gulpari, dev sharridan qutulding,
Dadil bo'lib, qadding rostlab tur endi,
Bilmayman qandayin ahvolda qolding,
Bandilikdan ozod bo'lding, tur endi.

Ishim yo'qdir, shumligingga, ginangga,
Albatta istarsan bormoq xonangga,
Eson-omon eltay seni enangga,
Ko'p yotmagin, mehribon qiz, tur endi.

Boshing gangib, senga atrof chirillar,
Qush uchganday qora qoshing pirillar,
Bezgak tutib qo'l-oyog'ing dirillar,
Xalos bo'lding ul yomondan, tur endi.

Endi esnab kelayozding hushingga,
Rahmim keldi ko'zdan oqqan yoshingga,
O'zim hamroh bo'lib eltay qoshingga.
Shom mulkiga men ham tayyor, tur endi.

Ozod aylab, bahri-diling ochayin,
Rostlik turgan joyda jondan kechayin,
To'rt quloq sochingning bandin yechayin,
Qo'rqma, lobar, omon-omon, tur endi.

Quladi zolimning borliq hayoti,
Tubdan ag'darilib bixi-bunyodi,
Minsang, mana hozor devning qora oti,
Yo'llarga tushaylik, ey qiz, tur endi.

Qoyil qoldim senday suluv satangga,
Albatta istarsan bormoq vatanga,
Eson-omon eltay seni otangga,
Ko'zing ochib, ko'tarilib tur endi.

Meni so'rsang, Chambilbeldan kelaman,
Doim mazlumlarga yori qilaman,
Asli o'zim Avaz o'g'lon bo'laman,
Yur, eltayin o'z elingga, tur endi.

Avaz o'g'londan bu so'zlarni eshitib, hushiga kelib, ko'zini ochib qarasa, boyagi yigit: "Tur endi, devlardan qutulding, seni o'zim ota-onangga eltib qo'yaman", — deb turibdi. Atrof-to'garakka qarab, alang-bulang qilib, Qoradev bilan Saridevning asari ham qolmaganligini bilib, quvonganidan entikib, yana ancha g'alati bo'lib qolib, zo'rg'a hushini yig'ib, bunday o'ylab ko'rdi: "Bu kelgan yigit qanday odam, avliyomi? Nima o'zi? Axir, men toza rasoga engan bir qiz bo'lsam, bu odam boshimdagi zolimlarni bartaraf qilsa, bu yerlarda mening bilan shu yigitdan boshqa hech kim bo'lmasa, qanday insof qilib, meni ola ketmay, farishtaday bo'lib, seni uyingga eltib qo'yay, deb turibdi. Yo bo'lmasa, tush ko'rayotibmanmi?" — deb ko'zini uqalab ko'rsa, o'zi uyg'oq. Shuytib sochidan xabar olsa, sochi ham daraxtdan bo'shalibdi, bilsa, devlar o'lib, tilsimi ushalibdi. Shunda Anqos pari o'rnidan turib, devonalarcha Avaz o'g'longa qarab, gardanini xam qilib, adab bilan dasti alif-lom qilib, bir so'z dedi:

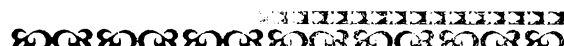
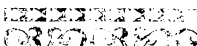
Assalom alaykum, tabarruk inson,
Yo'lingga fidodir bu tandagi jon,
Baxtim chirog'ini yondirgan mehmon,
Qabul ayla, o'zim bo'lay qurboning.

Atirgullar o'stirayin hilingga,
Poyandoz bo'layin yurgan yo'lingga,
Qabul ayla, o'zim bo'lay qurboning.

Ber ijozat, suvlar quyay qo'lingga,

Dasta buvdoq' gullar tutay dastingga,
O'zim tikib to'nlar yopay ustingga,

¹ Dastalangan.

Istasang palosing bo'lay ostringga,
Qabul ayla, o'zim bo'lay qurboning.

Kecha-kunduzlari bo'lib hamrozing,
Bulbul, qumri kabi nag'ma-navozing,
Yoqtirsa gar meni nozik mijozing,
Qabul ayla, o'zim bo'lay qurboning.

Yoring bo'lib yuray o'sgan elingda,
Bir toza gul bo'lib tursam qo'lingda,
Har na bo'lsam ixtiyorim oling-da,
Qabul ayla, o'zim bo'lay qurboning.

Anqos pari xizimatingdan sharmanda,
To o'lguncha bo'lsam o'zingga banda,
Oldingda aylasam, chamanday xanda,
Qabul ayla, o'zim bo'lay qurboning.

Bu so'zni Anqos paridan Avaz o'g'lon eshitib: "Hech narsadan tashvishlanma. Sen iztirobga tushib, har nima deyapsan. Ammo men u aytgan bulhavas yigitlardan emasman. Chambilda yorim bor, ul yorim mening pokiza yurishimning tilakdoshi bo'lib, kecha-yu kunduz yo'linga intizor. Men senga shunday xolisdan bir xizmat qilib, shu xolis xizmatimni nihoyasiga yetkazib, seni o'z yurtingga eltib, ota-enangga topshirib qaytaman", — deb dildorlik berdi. Shunda Anqos pari bir so'z dedi:

Ko'rdim ajab bir kishini,
Yo malakdir, yo g'ilmondir,
Iramga eltib solmoqqa
Balki ul molik rizvondir.

Bilmanam kimning kuyiga,
Gullar monanddir ro'yiga,
Menday gajakdor to'yiga,
Uzoqdan kelgan mehmondir...

O'zi barno, xulqi oli,
Shams-u qamardir jamoli,
Baland parvozli maqoli
Bul shunday tandagi jondir.

Anqos aytur ko'p bulhavas,
Bu undaylaridan emas,
Deganlarim bari abas,
Malak emas, bu insondir.

Shunday qilib, Avaz o'g'lon Anqos pariga dildorlik berib, devlarning xazinasidan eng yaxshi narsalari-ni ikki xo'rjiga joylab, yaxshi-yaxshi zanfona kiyimlardan olib Anqos parini kiyintirib, Avaz o'g'lonning o'zi G'irko'kka minib, Anqos parini Qoradevning qora otiga mindirib, Shom yurti qaydasan, deb ravona bo'lib, yo'l yurib, yo'l yursa ham mo'l yurib, bir oylik yo'lni o'n besh kunda bosib, Shom shahriga yetib bordilar.

Shom mulkida Shohjahon podshoh edi, qizini yo'qotib, oshi xudoyisini berib, qizidan umidini toza uzib yuborgan edi. Ongsizda qizining bir notanish yigit bilan ikki otni minib, darvozadan kirib kelishgani-ni ko'rib, Shohjahon bilan xotini aqlarini yo'qotib qo'ydilar. Qancha navkar, choparlar chiqib, Avaz o'g'lon bilan Anqos parini haram-saroyga tushirib oldilar. Shohjahon bilan xotini ham hushlariga kelib, jonday farzandlarini eson-omon ko'rib, quchoqlab o'pib, Avaz o'g'lonni ham navozish qilib, shuytib, Shom mulkning azasi to'yga aylanib ketdi.

Shunda Shohjahon bilan xotini xilvatga kirib: "Endi nima qilamiz", — deb maslahat qilishib, o'z fikr-larini Avaz o'g'longa ham aytdilar. Shunda Avaz o'g'lon: "Mening Chambilda sevgan yorim bor. Qizingizga xolis xizmat qilib, devlarning changalidan qutultirib keldim. Hali ham meni desangiz, men xolisdan shu qizingizni o'zi xohlagan yigitga berar edim", — dedi. Shohjahon bilan Anqos parining enasi Avaz o'g'lon nima qilsa, rozi bo'lmoqchi bo'lib, qizini ixtiyorini Avaz o'g'longa berdilar.

Bu xabarni eshitib, Shomning begu bekbachchalari: "Aka, jo'ra, shu qizni bizga to'g'rila", — deb Avaz o'g'longa kela berdilar. Ammo Avaz o'g'lon qizga chindaki oshiq o'sha yerlik bir faqir yigit ekanini Shomga borgan kuniyoq bilgan edi. U yigit bechora ko'nglida: "Bunday savlatli oyday qizlar mana bu kel-gan quyoshday yigitga lozim. Shu ko'zimga rohat berguvchi Anqos pari faqatgina boshqa yoqqa ketmasa, hech bo'lmasa, har zamonda diydoriga bir ko'zim tushib yursam, menga bo'lgani edi. Agar dunyoda bir marta jamoliga toza to'yib qarab olsam, Anqos parini olgan yigitning xizmatini qilib yursam ham, uning izlarini ko'zimga surtib yursam ham, mayli edi", — deb yurar edi. Avaz o'g'lon bu voqeani Shohjahon bilan Anqos parining enasiga bildirdi. Undan keyin oshiq yigitni keltirib, yuvintirib-kiyintirib, Avaz o'g'lon

og'alik qilib, Anqos parini oshiq yigitga qo'shib, nikoh qildirib qo'ydi. Anqos pari oq o'tovda oshig'i bilan xilvat qildi. Oqshom oy oq o'tovning ochiq chang'arog'idan qarab, ikki oshiq-u ma'shuqqa salom berdi. Shunday qilib, ikki oshiq-u ma'shuq murod-maqсадlariga yetdilar. Avaz o'g'lonning bunday adl-u insofiga, oliy himmatiga, olijanobligiga barcha Shom xalqi qoyil bo'ldi.

Avaz o'g'lon Shom shahrida uch-to'rt kun turib, undan keyin Rumga qaytmoqchi bo'ldi. Shunda Anqos pari kanizaklari bilan Avaz o'g'lonni kuzatib qo'yayotib, sozini qo'liga olib, bir maqomda chalib, Avaz o'g'longa qarab, marg'ulini tarab, zulfini burab, bir so'z dedi:

Sulaymon shavkatli, Hotam nishonli,
Bir elning qadrli xoni, omon bo'l,
Oliy himmat, oliy maqom shahzoda,
Maloyik sifatli inson, omon bo'l!

Qaddi shamshod yuzing alvon, omon bo'l!
Izlaringdan o'nsin bo'ston, omon bo'l,
Qayda bo'lsang, surgin davron, omon bo'l!
Og'am dedim, jon og'ajon, omon bo'l!

Bosgan qadamingning bari hangoma,
So'zlagan so'zlaring qo'shiqbop na'ma,
Borib mendan salom aytgin yangama,
Ey, har bir yurishi doston, omon bo'l!

Ko'p yurmading gulzorimiz oralab,
Kanizlardan saylab op ket saralab,
Yilqi, qo'ydan qancha bo'lsa g'o'ralab,
Op ketib borsang-da qayon, omon bo'l!

Qilolmadim ko'makli bir xizmatig,
Tutulmadim toza izzat-hurmating,
Qayda bo'lsa, ziyod bo'lsin davlating,
Dunyoda tengi yo'q polvon, omon bo'l!

Yod etib, unutmam menday parini,
Qabatida qo'shib kanizlarini,
Eshit doim mushtiparlar zorini,
Sevikli, qimmatli mehmon, omon bo'l!

Shuytib, Avaz o'g'lon Anqos pari va kanizlari bilan, ulug' martabali Shohjahon va Anqos parining enasi bilan, Shom mulkining barcha katta-kichiklari bilan xo'shlashib, Rum yurti qaydasan, deb yo'l tortdi. Yo'l yurib, ozgina emas, mo'l yurib, uch kun deganda bir azim daryoga yetdi. Bu Daryoyi Sho'ring bo'lak bir shaxobchasi edi. Qarasa, daryoning guzarida son-sanoqsiz soqchilar turibdi. Avaz o'g'lon soqchilar yo'q joydan borib, G'irko'kni daryoga to'g'rilab, G'irko'kka qarab, bir so'z dedi:

Ey, otamning sevar oti,
Shu daryodan hatlab o'tgin,
O'ziman teng xonazoti,
Qanot yozib sakrab o'tgin!

Tag'i yo'lda surinmagin,
Qanot yozib sakrab o'tgin.

Karomating zohir etib,
Men o'zimni turay qimtib,
Oyoqlaring juppay tutib,
Shu daryodan hatlab o'tgin!

Rum shahridir suvdan nari,
Ko'rinar ko'm-ko'k bog'lari,
Qolmasin ko'nglim dog'lari,
Shu daryodan hatlab o'tgin.

Soqchilarga ko'rinmagin,
Bunda qalqib erinmagin,

So'z aytadi Avaz o'g'lon,
Rumdan nari Farangiston,
Tulporliging tutib rostdan
Qanot yozib sakrab o'tgin.

Bu so'zni Avaz o'g'londan G'irko'k eshitdi. Asli aqlli hayvonzod oyoqlari bilan yerni tirnab-tirnab, halqumi shishib g'arillab, suv ustidan pirillab, otgan o'qday zirillab, daryoning narigi labiga borib tushdi. Rum shahri daryoning labiga yaqin ekan. Avaz o'g'lon qarasa, G'irko'k Rum shahrining darvozasiga yaqin borib qolibdi.

Endi so'zni boshqa yoqdan eshitsangiz. Faranglarning yetti podshosi birikib, Rumga yov bo'lib kelib, narigi tomondagi qo'rg'onlarini olib, endi Rum shahrining o'zini olmoqqa qasd qilib turgan edi. Xalifai Rum ancha shoshib, kechalari shahar darvozalarini berkitib, kunduzlari faranglarning muqobiliga qo'shin chiqarib, shaharni zo'rg'a himoya qilib turar edi. Ammo Rum shahrining daryo tomoni ochiq bo'lsa ham: "Tag'i boshqa bir yoqdan yov kelib qolmasin", — deb xalifai Rum ehtiyotdan daryoning berigi yog'iga

ham soqchilar qo'yib edi. Avaz o'g'lon qarasa, Rum shahrining darvozasi berk ekan. Ko'nglida: "Rum shahri juda katta shahar. Bir yog'ida bo'lmasa, bir yog'ida urush borgan o'xshaydi. Bo'lmasa, kuppa-kunduz darvoza qamovli turmaydi. Ishqilib, shaharda bir gap bor. Daryoning u yuzidagi soqchilar shuytib turgan", — deb ko'p sipohiliklarni o'ylab, G'irko'kni haydab, darvozaga to'g'ri bo'lib, darvoza bonga qarab, darvoza angni och, deb so'rab, bir so'z dedi:

Musofirman — oqar ko'zimning yoshi,
Ayb emas kelganning sendan so'rashi,
Boshimda ko'p bu falakning tashvishi,
Ochgin darvoza angni, bobo qo'rboshi!

Oftob tushgan joydan zulmat arigan,
Uzoq yo'dan kelib tinkam qurigan,
Otim ham o'zimday toza horigan,
Ochgin darvoza angni, bobo qo'rboshi!

Bu joylarning bilmam baland-pastini,
Ko'rib kelmoqdaman osmon ostini,
Aytaman o'zingga so'zning rostini,
Ochgin darvoza angni, bobo qo'rboshi!

Darvoza bon Avaz o'g'lonning bu so'zini eshitib, javobiga bir so'z dedi:

Elchilik xatingni ko'rsat, ey yigit,
Ko'rsatmasang, ochilmaydi darvoza,
Turkman xoni Go'ro'g'lining muhrini
Ko'rsatmasang, ochilmaydi darvoza.

Tushunaman sening turkman tilingga,
Tepsinasan, tosh yumalar hilingga,
Go'ro'g'lining xatin ko'rsat o'zingga,
Bo'lmasa keta ber kelgan yo'lingga,
Kashal bo'lma, ochilmaydi darvoza.

Quloq sol, turkmanzod, mening tilimga,
Qo'rboshiman, ko'p gap kelar dilimga,
Elchi bo'lib kelgan bo'lsang, ey turkman,

Bu so'zni qo'rboshidan Avaz o'g'lon eshitib, sipohilik bilan qo'rboshiga javob berib, bir so'z dedi:

Turkmanliklar xat berishini bilmaydi,
U yoqlarda rasm bunday bo'lmaydi,
Xalfa bilsa, bo'lib qolma gunohkor,
Go'ro'g'li odami tashda qolmaydi.

Bizning elda Avaz degan to'radi(r),
U avval kelganning turqin ko'radi.
Qomati, bastiga qarab to'n bichib,
Go'ro'g'li sultonga xabar beradi.

Sulton zimdan odam qo'yib bormaydi,
Yomon bo'lsa, so'ngra boshin to'rlaydi,

Sahro-cho'lda bedovimni yelganman,
Oxiri bu Rum shahriga kelganman,
Bu aziz elingga mehmon bo'lganman,
Ochgin darvoza angni, bobo qo'rboshi!

Bahorda ochilgan bog'da lolaman,
Asli meni so'rsang, turkman bolaman.
Go'ro'g'lidan elchi bo'lib kelaman,
Ochgin darvoza angni, bobo qo'rboshi!

Avaz aytar: o'zim turkman o'g'loni,
Xalifayi Rumdir shahrining sultoni,
Go'ro'g'li turkmanning shohi zamoni,
Bu so'zimning hargiz yo'qdir yolg'oni,
Ochgin darvoza angni, bobo qo'rboshi!

Go'ro'g'li qog'ozin bergin qo'limga,
Bo'lmasa, ochilmas senga darvoza.

Quloq sol, turkmanzod, degan so'zimga,
O'z aqlim yetadi, bilsang, o'zimga,
Bo'ltayib boqqancha mening yuzimga,
Go'ro'g'li qog'ozin ko'rsat o'zimga,
Kashal bo'lma, ochilmaydi darvoza.

Faranglar yov bo'lib bunda kelganlar,
Ko'p xatarli qattiq janglar bo'lgandir,
Xat ko'rsatmay kirmasin, deb xalifa
Bizday qo'rboshiga farmon qilgandir,
Xat bermasang, ochilmaydi darvoza.

Qabul bo'lsa kelgan kishi maboda,
Mirzolar yuborib, uni chorlaydi.

Meni bu yon yo'llab Go'ro'g'li sulton,
Qoshida to'rasi Avazday o'g'lon,
Xalifani vali odam deb edi,
Bo'ladi deb edi har sir namoyon.

Balki hozir meni xalfa bilgandir,
Mening uchun joy ham tayin qilgandir,
So'ngra bo'lib qolma tag'in pushaymon,
Och darvoza ang, bu ishlaring yomondir.

Darvozabon qo'rboshi ham ko'pni ko'rgan juda shum ukag'ar edi. Allaqachon o'g'liga bir arznoma qilib berib, xalifai Rumga jo'natgan edi, o'zi bo'lsa, gapni cho'zib, Avazxonni hayallatib, darvozani ochmay turgan edi. Bunday qarasa, kelib turgan yigit so'zining tagida juda ma'ni ko'pday, kelgan yigitning so'zlarini salmoqlab ko'rsa, xuddi Nasriddin Afandiday sodda qilib aytilgan so'zlar. Oradan sahal o'tmay, darvozabon qo'rboshining o'g'li xalifai Rumdan: "Turkmanlik Go'ro'g'li sultonning oldidan elchi bo'lib kelgan mehmon yigitni hech hayallatmay shaharga kirgizib yuborsin", — degan muboraknomani olib kelib otasiga berdi. Muboraknomani ko'rgandan darvozabon qo'rboshi darrov shaharning darvozasini ochib, Avaz o'g'lonni ichkariga kirgizdi.

Shaharning qirg'ta darvozasi bo'lib, har darvozasida bittadan qo'rxona va bittadan jilovxona bo'lur edi. Podsholikka kelgan kishilarning oti, ba'zan o'zlari ham shu jilovxonalarda tunashi mumkin edi. Avaz o'g'lon shaharga kirgandan darrov jilovxonaning amini oldiga chiqib, Avaz o'g'lonni jilovxonaga kirgizdi. Bir necha boshqa arizachilar qatori Avaz o'g'lon ham G'irko'kni ayvonga bog'lab, o'zi arizachilar yotgan mehmonxonaga kirib o'tirdi. Qarasa, otiga tayyor yem, beda berilayotir. Arizachilarga ham har kuni bir marta palov berilib, boshqa ikki mahal unoshi yoki piyova berilar ekan. Ishqilib, har yoqdan kelgan odamlar ovqati ham uncha yomon emas. "Qani oxirini ko'rayin", — deb Avaz o'g'lon shu jilovxonada uch-to'rt kun to'xtab qoldi. Endi xalifai Rumdan eshitsangiz.

Xalifai Rumning maxsus odami har kuni peshindan keyin arizalarni yig'ishtirib borib, xalifai Rumning oldiga qo'yar edi. Odat bo'yicha, arizaning ikki burchagidan ozroq qiyilgan bo'lur edi. Bu — arizachining xalifadan o'zini kam tutgani edi. Agar qog'ozning bir burchagi qiyilsa, arizachining o'zini xalifa bilan barobar tutgani edi. Agar qog'ozdan hech qiyilmasa, xat yozg'uvchi o'zini xalifadan yuqori tutgani edi. Ko'p ish ko'rgan darvozabon xatida min qoldirarmidi?! "Bir turkmancha kiyingan, o'zi kelishgan yigit "Go'ro'g'li sultondan kelgan elchiman", — deydi. Ammo qo'lida hech bir hujjati yo'q. So'rasang, "Bizning elda hali xat yozib elchi yubormoq rasm emas", — deydi. Shu odamni nima qilay? Darvozabon", — deb yozilganini ko'rib: "Go'ro'g'li sultonni shashti ko'p baland podshoh deyishadi. Xotinlari parizod emish, ikki botir o'g'li va ikki uchar tulpori bor emish. Mabodo o'sha Go'ro'g'li sulton mening ustimga yetti Farang podshohlarining yov bo'lib kelganini eshitib, menga yordam bermoq uchun elchi yuborganmikan?" — deb darrov muboraknomani yozdirib, darvozabonning o'g'lidani berib yuborgan edi. Ammo xalifa qarasa, uch-to'rt kun o'tib, "turkmandan kelganmish", degan elchidan xabar kelmadi. Oxiri xalifai Rum odam yubortirib, daraklatsa, turkmandan kelgan yigit jilovxonada yotgan emish. "Ha, elchi degan shunday bo'lami?!" — desa, Avaz o'g'lon: "Ulug' xalifai Rumning hurmatini saqlab, bu yerda to'xtab qoldim", — dedi. Bu so'z xalifaning odamiga ma'qul bo'lib, Avaz o'g'lonni o'rdaga olib keldi. Shunda xalifai Rum Avaz o'g'longa qarab, Go'ro'g'li sultonning omonligini so'rab, bir so'z dedi:

Qancha elatlardan bu yona oshib,
Qalay kelding turkman eldan adashib,
Turk tubi bir, tomirlashib qurashib,
Shohing bilan ko'rganim yo'q so'rashib,
Turkman elda Go'ro'g'lixon omonmi?

Kiyibsan qirmizi to'nlar yarashib,
Kelibsan o'ynatib oting qir oshib,
Qancha bel-u qancha dara, soy oshib,
Avval olay o'zing bilan so'rashib,
Turkman elda Avaz o'g'lon omonmi?

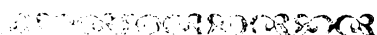
Bo'lur ekan tegirmonning qammasi,
Badavlatning ichkaridan tang'asi.
Bir hangoma bu gaplarning hammasi,

To'rt urug' turkmaning jamil-jammasi,
Taka, yovmit, sari, ko'klan omonmi?

Xurumda bo'lsam ham barin bilaman,
Turkmandan kim kelsa, ko'nglin olaman,
Asli men ham turk avloddan bo'laman,
Shuytib birin-birin savol qilaman,
Ahmad sardor ham Xoldorxon omonmi?

Davlatimdan zarrin qiyiq o'rayman,
Savlatimdan shomurtimni burayman,
Har na desang, hojatingga yarayman,
Shuytib birin-birin holing so'rayman,
Xurosonman Turkmaniston omonmi?

Shundan keyin xalifai Rum Avaz o'g'longa qarab, kimligini va nima uchun elchi bo'lib kelganini so'rab, yana bir so'z dedi:

Endi, bolam, arzing bayon aylagin,
Ne sababdan bu ellarga kelganing,
Hammasini qoldirmayin so'ylagin,
Qay maqsadda menga elchi bo'lganing?

Kecha-kunduz tinmay yo'llarga tushding,
Otingni haydading, qistading, shoshding,
Oxiram bu Rum shahriga yetishding,
Bayon ayla endi nega kelganing?

Suvi yo'q cho'llarda bedov ot hormas,
Yobi yo'rg'alaring hech joyga bormas,
Go'ro'g'li bekorga odam yubormas,
Aytgin endi nedan elchi bo'lganing?

Katta Rum yurtida o'zimman sulton,
Nima bo'lsa, ayla barchasin bayon,
Arz-u dodlaringni demasdan yolg'on,
Bayon ayla ne sababdan kelganing?

Avaz o'g'lon xalifai Rumning Go'ro'g'li sulton, turkman elidagi Ahmad sardor, Xoldor mahram, Hasanxon va o'zini so'raganini, undan keyin nega kelgan eding, deb turganini eshitdi. Rumdagi barcha voqeani, yetti Farang podshohlari har biri mingdan-yetti lak qo'shin qilib, Rumga bostirib kelib, ko'p qo'rg'onlarini olib qo'yib, shuytib xalifai Rumning holi tang bo'lib qolganini jilovxonada yotgan kunlaridayoq eshitgan edi. Shunda Avaz o'g'lon: "Men sizga yordam bermakka kelganman", — deb xalifaga qarab, shu so'zni aytdi:

Ovozang olamning barin tutibdir,
Xitoy, Xo'tandan ham nari o'tibdir,
Faranglarman qattiq urush qilganing,
Go'ro'g'liday sultonga ham yetibdir,
Inankay bir menga farmon etibdir.

Dol bedovim tog'-u toshda yelganman,
O'z elimda ko'pni qoyil qilganman,
Men ham mardi maydon nomin olganman,
Shunday bo'ldi Go'ro'g'lining farmoni,
Urushingga yordamga deb kelganman.

Bahorda ochilgan gulgun lolaman,
Qasd etgan g'animning jonin olaman,
Bir o'zim ham ko'p ishlarni qilaman,
O'zing aytgan Avaz o'g'lon bo'laman.

Izojat ber, yov janggiga tushayin,
G'ayratim kelganda to'lib-toshayin,
Faranglarning berib shunda jazosin,
Quvib necha bellaridan oshayin.

Botir turgan joyga balo dorimas,
Qirq kun urush qilib alplar horimas,
Yetti lak bo'p yig'lib kelgan faranglar,
Yetti bingak, bizbizakcha porimas.

Shunda Avaz o'g'lonning bu so'zini xalifa eshitib: "Men Go'ro'g'li sultonni binoyi odam deb yursam, ul ham kallasi kavaklardan ekan. Bo'lmasa, Avaz o'g'lon bo'ldi, nima bo'ldi? Ming sohibxurush bo'lganda ham, oti yo G'irko'k, yo Majnunko'k bo'lganida ham, bir odam-da! Bu yetti lak qo'shin qayoqda, bir odam qayoqda", — deb o'ylab, Avaz o'g'lonning urushga kirishiga rozilik bermay: "Ey, bolam, Go'ro'g'li sultonning ham, sen ham bir sahrodagi chegana urushlarni ko'rib, har podshohning yurtiga chekka-chukkadan dorib yurgan botirsizlar. Sen kelib, bunday yomon xatarli urushga kirib, bir chatoq bo'lsang, men Go'ro'g'li sultonga tovondor bo'lib yurayinmi?! Undan ko'ra, mening xos bog'imda besh-olti kun yotib, el tinchigandan keyin ketarsan", — dedi. Ammo Avaz o'g'lon xalifai Rumning so'ziga quloq solmay, G'irko'kni minib, urush bo'layotgan yondagi darvozaga qarab ravona bo'ldi. Shunda bir necha sipohilar xalifai Rumning oldiga kelib: "Taqsir, kelgan turkman mehmon sizdan ijozat olmasdan urushga borayotir", — dedilar.

Xalifayi Rum sipohilarga qarab, bir necha joydan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

O'r turkmanning jiloviga qoqmanglar,
Mayli borsin, oldiga ham chiqmanglar,
Har na qilsa, ixtiyori o'zida,
Indamanglar, anga hech bir boqmanglar.

Turkmanning minazin o'zim bilaman,
O'lsa ham xunini tilab olaman,
Qani Avazim, deb so'rsa Go'ro'g'li,
Mamilaman keyin bir gap qilaman.

Daryo suvi mavj urmasdan to‘lami,
 Bir gapi bo‘lmasa bunda kelami,
 Attang, hali yosh ekan-da, mayli-da,
 Ha, shunday qilmasa Avaz bo‘lami?!

Shoir bo‘lmay kishi doston aytama,
 Hukumatning xazinasin boytama,
 Qayt deganman er shashtidan qaytama,
 Oldin haydab, ko‘krak kerar qaytama.

Shu bo‘lar sizlarga sultonning so‘zi,
 Indamang, urishsin, turkmaning o‘zi,
 Shul kecha tush ko‘rsam, farang lashkarin,
 Tushib kuydirganmish cho‘lpon yulduzi.

Indamang turkman uliga,
 Qo‘ying o‘zining yo‘liga,
 Netar shof olib qo‘liga,
 Uzoqdan kuzatib turing,
 Yakka-yolg‘iz yonasharmi
 Sonsiz dushmanning hiliga.

Sipohilar xalifai Rumning bunday buyrug‘ini eshitib, hammasi shaharning dalasidagi bir do‘nglikka chiqib, Avaz o‘g‘lonni kuzatib turdilar. Shunda Avaz o‘g‘lon darvozadan chiqib, chirpinib, G‘irko‘kning jilovini bo‘shatib, faranglarning sonsiz qo‘shinining bir chetidan tushib, yakka-yolg‘iz haq, deb urusha berdi. Urush ko‘rib yurgan mardakcha emasmi, hademay faranglarning ikki yuzchasini dami isfihondan o‘tkazib tashladi.

Avaz o‘g‘lon borgan dastalar Ahmad sardor Farangga borib sardorlik qilgan dastalar edi. Ular Avaz o‘g‘lon qirq yigitlar bilan Farangga borib urush qilib, Ahmad sardorni ayirib olib qaytganida, Avaz o‘g‘lonning zarbini ko‘rgan edilar. Bu yerda o‘sha yigitni yana ko‘rishib, darrov boshliqlariga xabar qilishib: “Rumga Go‘ro‘g‘lidan yordam kelibdi, bizlar hozir Go‘ro‘g‘lining odamidan birovini ko‘rdik, hademay ikki yuzcha kishini qirib tashladi”, — dedilar. Sarkardalarga ham bu xabardan xavf tushib qoldi, farangliklarning ichiga zil ketdi, Farang qo‘shini o‘zidan o‘zi bu xabardan sarosimaga tusha berdi. Shungacha Avaz o‘g‘lon besh yuzcha farangni qirib tashlab, oxirida o‘zi yarador bo‘lib qoldi. Lekin faranglar tuman tor qolganday to‘zib bir-ikki manzil nariga qochib ketgan edilar. Qochgan yovga qoruv yo‘q. Farang lashkarlari Rum yurtidan bosib olgan qo‘rg‘onlarini tashlab, urush qilishni tark etib, o‘z yurtlariga jo‘nab ketdilar.

Avaz o‘g‘lon yaradorligidan boshi aylanib, G‘irko‘kning yoliga suyanib orqaga qaytdi. Xalifai Rumning do‘nglikka qo‘ygan sipohilari allaqachon Avaz o‘g‘lonning ishlarini xalifai Rumga oshirib-toshirib gapirib bergan edilar. Xalifai Rumning farmoni bilan qancha xizmatkor, xo‘jasaroylar Avaz o‘g‘lonning oldiga peshvoz chiqib, bardor-bardor qilib, shaharga olib kirib, bir tilla shipli mehmonxonaga tushirib, katta luqmonsifat hakimni davolash uchun tayin qilib qo‘ydilar. Shunday qilib, qancha xizmatkorlar, xodimichi kanizaklar hakim bilan xizmatini aylab, bir oyda Avaz o‘g‘lonni sog‘aytirib, xalifai Rumning huzuriga keltirdilar. Shunda xalifai Rum Avaz o‘g‘longa qarab, mo‘ylabini burab: “Tila maqsadingni”, — deb so‘rab, bir so‘z dedi:

O‘lmasin, yaxshilar hargiz o‘lmasin,
 Yomon odam yaxshilikni ko‘rmasin,
 Yuraklarda guduk cho‘kib turmasin,
 Tila ko‘nglingdagin, aslo qolmasin!

Yuguruk bedov yo‘l yurganda tolmasin,
 Hech kimsaga ayriliqni solmasin,
 Xalifaning bir toshqini kelganda,
 Tila mendan, dilda armon qolmasin!

Hech kimga solmasin furqat hilini,
 Ochib beray murod-maqсад yo‘lini,
 Xalifaning bir toshqini kelganda,

Tila, Avaz, qancha bo‘lsa molini,
 So‘ra, bolam, dilda armon qolmasin!

Xazinamdan ko‘targuncha zar beray,
 Qator-qator xachir, lo‘k-u nor beray,
 Ayta ber og‘zingga har na kelganin,
 Xohlasang, saylanib, suyduk yor beray,
 Tila mendan, dilda armon qolmasin!

Eshit, Avaz, xalifaning so‘zini,
 Nomard bosa bilmas mardning izini,
 Xohlasang, kent beray, shahar, el beray,
 Sayla, beray kimning bo‘lsa qizini,
 Tila mendan, dilda armon qolmasin!

Avaz o'g'lon xalifai Rumning bu so'zlarini eshitib, xalifai Rumning ko'ngli toza ochiq ekanini endi bilib, Avaz o'g'lon ham xalifaga chindaki ko'nglini yorib, bir so'z dedi:

Endi sizga chinin bayon aylasam,
Bu yoqqa kelganman qochib Chambildan,
Boshimdan o'tganin bir-bir so'ylasam,
Oldingizga qochib keldim Chambildan.

Qing'ir gaplar boshga bitgan to'r ekan,
Ahmadning g'arazi menga bor ekan,
Shunday qip rostlikdan yolg'on zo'r ekan.
Bosh olib kelganman qochib Chambildan.

Go'ro'g'li dushmanning so'ziga kirdi,
Meni o'ldirmoqqa farmoyish berdi,
Ha, azalda qismatim ham shul erdi,
Bu yoqqa kelganman qochib Chambildan.

Alqissa, chor-atrof menga tor bo'ldi,
Yolg'on-yashiq gapga sulton yor bo'ldi,
Shuytib, Avaz o'g'lon darbador bo'ldi,
Sitolib kelganman qochib Chambildan.

Ahmad sardor ko'p rejani tuzgandir,
Ko'p ozg'irib Go'ro'g'lini buzgandir,
Shuytib haqiqatdan yolg'on o'zgandir,
Shuytib bunda qochib keldim Chambildan.

Ahmad sardor ko'p yolg'onni yovdirdi,
Qirq yigitni o'z yo'lga ovdirdi,
Yolg'iz boshim darbador qip quvdirdi,
Shuytib kelgandirman qochib Chambildan.

Avaz o'g'lonning bu so'zini xalifa eshitib, har murti sixday bo'lib, achchig'lanib: "Go'ro'g'li sulton aynibdi, arvojni o'zidan qochiribdi. Bo'lmasa, senday jonon yigitni dushmanlarning so'ziga ergashib, o'ldirmoqchi bo'lib, seni qochirib o'tirardmidi? Go'ro'g'li sulton bo'lmabdi, unda aql va insof qolmabdi. Yetti lak qo'shinni bir o'zi quvgan yigitni ham odam shunday sargardon qilama?! Men qo'shin yuborib, shaytonning yo'lga ketgan u Go'ro'g'lining ko'zini bir ochirib qo'yay", — deb Bekpo'lat poshoga bir lak qo'shin berib, Avaz o'g'longa qo'shib Chambilga jo'natdi. Bekpo'lat posho bilan Avaz o'g'lon yuz ming qo'shinni ergashtirib, yo'l tortib, qancha bellardan, ellardan o'tib, Ashur mirshab, xotini va Jonodil turgan toqqa yetib, ularni ham olib, oxiri Chambilga yetib keldilar.

Bir pilla Go'ro'g'li sulton bilsa, Chambilni son-sanoqsiz yov bosib qolibdi. O'zi chiqib bu kelgan yovning kim ekanligini bilay desa, hech oyog'i tortmadi. Qarasa, yonidagi so'tasi ham yo'qolibdi. "G'irko'k bo'lmasa, so'ta bo'lmasa, endi nima qildim", — deb Safarboyni josus qilib, Chambildan chiqarib xabar oldirsa, kelgan yoq Rumdan bo'lib, Bekpo'lat posho bilan Avaz o'g'lon boshlig'i ekan. Go'ro'g'li sulton bu xabarni eshitib, hushini joyiga keltirib o'ylasa, ish qo'ldan ketibdi. Aslini bilsa, chiltonlar og'ishib, shuytib so'tasi ham yo'qolgan ekan. "Nima bo'lsa ham, men shu Og'a Yunus bilan Misqol parining maslahatidan chiqib ketgan ekanman. Endi yana shularni bir o'rta qo'yib ko'rsam, qanday bo'lar ekan", — deb Go'ro'g'li sulton Misqol parining oldiga kirib, har na dardini aytib, Misqol pariga qarab, bir so'z dedi:

Sarg'ayganda za'faronday tarzim bor,
Misqol pari, senga aytar arzim bor.
Avaz o'g'lon qochib Rumga boribdi,
Xalifaga borib dardin yoribdi,
Inday kay ko'p qo'shin qo'shib beribdi,
Shuytib Chambilbelga yetib kelibdi,
Chir-atrofni sonsiz dushman olibdi,
Endigi maslahat senga qolibdi.

Olma bargi kuzda bo'lar noparmon,
Shuytib qo'shin op kelgandir Avazxon,
O'zim borib yalinishga yuzim yo'q,
Yunus bilan o'zing borgin, Misqoljon.

Avval-oxir bir yosti qda boshimiz,
Teng ekanmiz, tegding, tengdir yoshimiz,
Yunusman ikkovning elchi bo'lmasang,
Ko'p oldida to'xtab qolar ishimiz.

Havoga uchgan qush qaytib kelmaydi,
Uni quvib sayyod tuta olmaydi,
Shu o'rta vositachilik etmoqqa
Seniman Yunusdan boshqa bo'lmaydi.

Shuytib, Misqol, ikkovlaring boringlar,
Avaz o'g'lonni ham anda ko'ringlar,
Seniman Yunusdan boshqa bo'lmaydi,
Insofga kelmasa, o'gut beringlar.

Do'ng bo'ldim, har maslahatga ko'nmadim,
Sizlar degan maslahatga enmadim,
Endi qaytdim barchasidan, Misqoljon,

Borib ayting shardan tushsin Avazxon,
Yunusman ikkingga o'zim topshirdim,
Hushin yo'qotgandir mendayin sulton.

Bu so'zni Misqol pari Go'ro'g'li sultondan eshitib, bir necha joydan timsol keltirib, Go'ro'g'li sulton-ga qarab, marg'ulini burab, zulfini tarab, kenab, bir so'z dedi:

Hushing to'plab, shohim, qara ko'zingga,
Oy tug'sa, shu'lası urar yuzingga,
Davlating bor, kim iyarmas so'zingga,
Ayolga qoldimi ishing, sultonim?

Ayol xalqi aqli chala emasmi,
Erlarning miyasi to'la emasmi,
Xotin erga bitgan balo emasmi,
Ayolga tushdimi ishing, sultonim?

Go'ngqarg'alar tarvuz cho'qib fig'onda,
Shunday katta elat – pir-u juvonda,
Ahmadbekday el og'asi turg'onda,
Ayolga qoldimi ishing, sultonim?

Chibatilib ayol qayga boradi,
Ayol degan makkor, ichi qoradi(r),
Qanday ko'ngling ishonishlik beradi,
Ayolga qoldimi ishing, sultonim?

Sochi uzunni aqli qisqa bo'lmaymi,
Aytgan gapi ora yo'lda qolmaymi,
Ahmadbek tog'angga malol kelmaymi,
Ayolga tushdimi ishing, sultonim?

Juda ham yo'qolgan hushing kelmasa,
Sardordaylar bilan ko'ngling to'lmasa,
Misqol bilan Yunus tushsin o'rtağa,
Boshqa bir yaroqli kishing bo'lmasa.

Bu so'zni Go'ro'g'li sulton Misqol paridan eshitib: “Endi, jo'ra, hozir bunday kenab, hazil urib o'tirishning vaqti emas. Ish qo'ldan ketayozib, ishim sening bilan Og'a Yunus pariga qolgan. Tezroq iloji-ni sening bilan Og'a Yunus pari qilmasa, boshqa hech najotlik joy yo'q”, — deb iltimos qilib, hech qo'ymaganidan keyin Misqol pari noz bilan qoshini chimirib, o'rmidan turib, aylanib Avaz o'g'lonning hov-lisiga o'tib, bu gaplarni Og'a Yunus pariga aytib, ikkovi qoqinib-netib, Chambildan chiqib, Bekpo'lat posho bilan Avaz o'g'lonning oldiga borishib, ikki parizod enasi Avaz o'g'lon bilan ko'rishib, Go'ro'g'li sultonning gapidan qaytib, endi birovlarining so'ziga kirmasligin bildirdi. Shunda Bekpo'lat posho: “Agar Go'ro'g'li sulton insofga kelsa, Avaz o'g'lonni hamishagi joyiga yana qo'ysa, bizlar nima deymiz”, — deb javob berdi. Parilar qaytib, Go'ro'g'li sultonning oldiga kelib, Go'ro'g'li sultonning o'zini Avaz o'g'lon bilan Bekpo'lat poshoning oldiga olib bordilar. Bekpo'lat posho Go'ro'g'li sultonni ko'rib, uning oldiga chiqib, quchoqlashib ko'rishdi. Lekin shunda Avaz o'g'lon bir chilbir bilan o'zini o'zi gardanidan bog'lab, chilbirning uchini Go'ro'g'li sultonga uzatib, zor-zor yig'lab, bir so'z dedi:

Musofir elida zor-zor yig'ladim,
Bir o'zimni o'lmoqlikka chog'ladim,
O'z qo'limman o'z gardanim bog'ladim,
Kerak bo'lsa, ota, kesgin boshimni.

Oldingda bo'libman shuytib gunohkor,
Kerak bo'lsa, ota, kesgin boshimni.

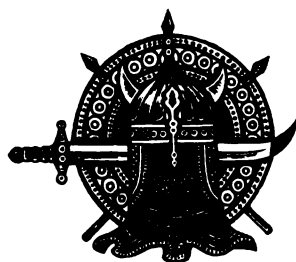
Falak chapga so'qdi mening ishimni,
Shashqator ayladim ko'zda yoshimni,
Qiblagohim, taslim qildim o'zimni,
Kerak bo'lsa, ota, kesgin boshimni.

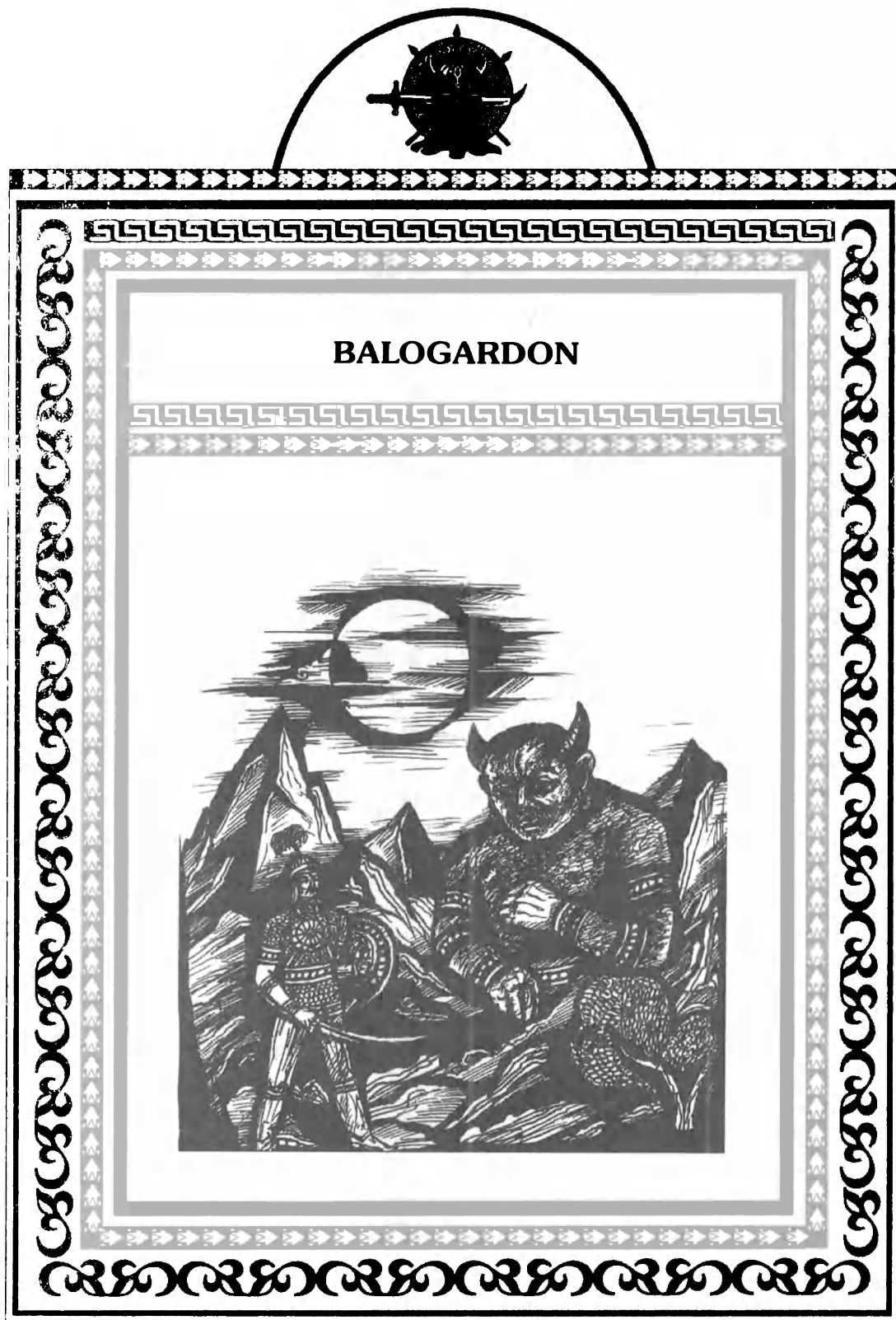
Shunda katta bo'lgan jigarporaman,
Naylayin, nochorman, ko'ngli yaraman,
Farmoningni tashlab, qayga boraman,
Kerak bo'lsa, ota, kesgin boshimni.

Yig'layman, yig'layman, netay zor-zor,
Har na qilsang, o'zingdadir ixtiyor,

Chambil shahariga o'zingsan sulton,
Beklarning oldida aylading o'g'lon,
Gunohkor bo'libdi shuytib Avazxon,
Kerak bo'lsa, ota, kesgin boshimni.

Alqissa, Go‘ro‘g‘li sulton Bekpo‘lat posho bilan ko‘rishib bo‘lib, Avaz o‘g‘lonni bunday holatda ko‘rib, bo‘shab, jonu dili bilan quchoqlashib, yig‘lashib, ko‘rishib qoldi. Undan keyin Go‘ro‘g‘li sulton Bekpo‘lat poshoga: “Men turkman beklarining nomi bilan Avaz o‘g‘lonni o‘ldirtirishga qasam ichgan edim. Endi shuning ilojini borib xalifai Rumga aytib, mendan xolis qildirasan. Bo‘lmasa, yuragimdan vasvasa chiqmay, balo bo‘ladi”, — dedi. Shunda Bekpo‘lat posho: “Uning ilojini xalifasiz o‘zim ham qila bera-man”, — deb bu masalani o‘zi bilan birga kelgan muftilardan so‘radi. Muftilar xudoning ismidan boshqa ism bilan ichilgan qasam qasam emas. Agar Go‘ro‘g‘li sulton chindaki qilib o‘n to‘rt qasam ichganda ham, mayxonasida tizma kabob qilib, qirq yigit bilan Hasanxon va Avaz o‘g‘longa bir o‘tirish qilib bersa, qasamdan xalos bo‘lishini aytib, Go‘ro‘g‘li sultonning ko‘nglidan vasvasani ko‘tardi. Go‘ro‘g‘li sultonning ko‘ngli ochilib, Bekpo‘lat poshoga xush kelding, xush bording qilib, Avaz o‘g‘lon bilan yarashdi. Shuytib, Bekpo‘lat posho iyartib kelgan qo‘shinlarini Rumga qaytib olib ketdi. Bu yoqda Go‘ro‘g‘li sulton Avaz o‘g‘lon bilan Chambil shahriga kirib, Chambilda yana yoriqlik kunlar bo‘lib, qirq yigit Hasanxon, Avaz o‘g‘lon, Xoldor mahram, Ahmad sardorlar hech nima ko‘rmaganday apoq-chapoq bo‘lib, yana mayxonada Go‘ro‘g‘li sulton bilan bazm-u suhbatlarini qila berdilar. Ammo Ahmad sardor alamini ichiga yutib, hech kimga sir bermay, pinagini buzmay yura berdi. Avaz o‘g‘lon kechkisin Gulqizoyning oldiga kirib, yorining qo‘lidan Nuralini olib, o‘pib o‘tirdi.

Chambilda o'shak, g'iybat, angki-dungki juda ko'payib, Go'ro'g'li sulton shuncha o'z aqlini o'zi o'ngaraman, deb ko'rgani bilan qaytama chigallashib, battar kallavaram bo'lib ketar edi. Ahmad sardor: "Xotindan oqsoqol chiqsa, echkini ikki qirqar. Mana, Go'ro'g'li ham avval chiqishda bir mard bo'lib chiqdi-yu, keyin oshiqlik balosiga giriftor bo'lib, insonga do'stlik qilmaydigan shu pari xotinlarni deb, shularning bergan maslahatidan chiqmay, beklarni so'ziga kirmay, chiltonni o'zidan qochirib, xudoga sajda qilmay, shu qizg'oldoqchalariga sajda qilib, qul bilan ayolga dast berganlaridan Bekpo'lat poshoday bir sardordan qo'rqib qoldi. Bo'lmasa, qaysi yili Chambilga besh podsho yov bo'lib kelganida ham shu Go'ro'g'li ish ko'rsatgan edi", — deb bir necha bema'ni nashavandlarni laqillatdi. Kazo va kazo degan gaplar kun sayin Og'a Yunus pari bilan Misqol parining ham, Go'ro'g'li sultonning ham qulog'iga kelib quyula berdi. Qo'rg'onning boshini to'p buzar, deganday Go'ro'g'li sulton ham: "Agar shunday bo'lsa, shu manjalaqi ayollarimdan kechayin-da, Ahmad sardor tog'amning, nima desa, gapiga kirayin. Borib tog'amga aytinglar, kelib menga beradigan nasihatini bersin", — der edi. Bu gaplar aylanib, battar bo'lib, Og'a Yunus pari bilan Misqol parining quloqlariga yetib, oxiri parilar maslahatlashib: "Agar bizlarning yurganimiz shu Chambilga ko'plik qilgan bo'lsa, Go'ro'g'li sultonning suyanchig'i shu G'irotni olib, bu yurtidan ketayik. Qani, dushmanlarning so'ziga amal qilib, bir ko'rsin, deyishib, bir sahar turishib, G'irko'k jonivorni tabladan chiqarib, abzallab, Og'a Yunus pari minib olib, Chambilning qo'rg'onidan hatlatib o'tib, Iram bog'ining yo'lini tutib, Misqol pari havoda kaptar bo'lib uchib, G'irko'k ham undan qolishmay, falakda parvoz aylab, Chambildan ketdi. Go'ro'g'li sulton parizod xotinlaridan ayrilib, parilarni izlagani qudrati kelmay, ko'kragini zah joyga berib, ingranib yota berdi.

Shu ahvolda oradan ko'p vaqtlar o'tdi. Kunlardan bir kuni: "Yuringlar, Go'ro'g'li sultonni ko'rayik, holini so'rayik", — deyishib, Xoldor mahram, Avaz o'g'lon, Hasanxonlar yig'ilishib, Go'ro'g'li sulton yotgan uyga kirishdilar. Ammo Go'ro'g'li sulton o'rnidan turib so'zlashgani ham madori kelmay, bechora kallasini chayqab, yum-yum yig'lay berdi. Shunda Xoldor mahram ham, Hasanxon ham, Avaz o'g'lon ham sultonning holiga ko'p achindilar. Ammo chorasiz achinishning hech keragi yo'qday edi. Shunda Avaz o'g'lon ko'nglida: "Hay, attang-ay, otam toza ovora bo'lib, qariyb halok bo'lishiga yetibdi", — deb ko'ngli jo'sh urib, g'ayrat kamarini mahkam boylab, parilarni izlashni sultondan talab aylab, otasiga qarab, bir so'z dedi:

Ijozat tilayman, turkman sultoni,
Jo'sh urib bolangning qaynaydi qoni,
Iram boqqa boray bo'lsa imkoni,
Javobman jo'natsang Avaz o'g'lonni.

Tavakkallar qilib qaynab-jo'shayin,
Iram bog'ning yo'llariga tushayin,
Ota, bir o'zimga bergin ijozat,
Parilarni op kep senga qo'shayin.

G'ayratim kelganda haddan oshayin,
Bu dunyoda ko'p yilgacha yashayin,
Ota, bir o'zimga bergin ijozat,
Jon enamni op kep senga qo'shayin.

Otajon, sevganing qo'sha paridir,
Parizod nazardor sulton yoridir,
Pari deb darmoning toza quridi,
Dunyoda ayroliq jonning sho'ridir.

Sulton otam, toza bo'psan ovora,
Bunday pilla yig'laganman na chora,
Bir o'zimga agar bersang ijozat,
Dardingga izlasam yurib bir chora.

Shamol kelar pita cho'pni irg'itib,
O'n odim beriga tuproqlar otib,
Ota, bir o'zimga bergin ijozat,
Diq bo'lipsan enamlarni yo'qotib.

Avazday bolangga bergin ijozat,
Bekorga g'am chekmoq bunda na hojat,
Ko'hi Qofga bora nasib aylasa,
Borib enamlarni aylay ziyofat.

Izlaganin topar oxir o'lmagan,
O'lib ketar safaridan kelmagan,
Mayli deb bir menga bergin fotiha,
Ota, shundan boshqa iloj qolmagan.

Bu soʻzni Goʻroʻgʻli sulton eshitib, tuyaga ha degan madad, deganday, ingranib oʻrnidan turib, Avaz oʻgʻlonga qarab, bir soʻz dedi:

Qoʻy, bolam, bekorga sarson boʻlasan,
Iram bogʻni qaydan topib olasan,
Koʻhi Qofi uch yuz yillik yoʻl boʻlsa,
Qaytib u yoqlarga borib kelasan?

Men soʻzlagan soʻzlar soʻzning sarasi,
Oʻzingsan Chambilning oʻgʻlon, toʻrasi,
Qaytib u yoqlarga borib kelasan,
Uch yuz yillik yoʻl boʻlsa gar orasi.

Iramning yoʻlini birov bilmasa,
Koʻhi Qof axtargan qaytib kelmasa,

Shunday qilib, Xoldor mahram, Hasanxon va Avaz oʻgʻlonlar Goʻroʻgʻli sulton yotgan xonadan chiqdilar. “Er yigitning jiloviga qoqmoq yomon boʻladi. Koʻngliga bir irim olib qolar”, — deyishib, Xoldor mahram bilan Hasanxon indamadilar. Ammo Avaz oʻgʻlon Xoldor mahram bilan Hasanxonga qarab, fotiha soʻrab, bir soʻz dedi:

Tavakkal yoʻliga tushdim, ogʻalar,
Safar qilsam, yurak cheri chiqalar,
Yoru yoronlarim orqada qolar,
Bilmam u yoqlarda holim ne boʻlar?

Ayroliqni derlar dashtu qiyomat,
Koʻz koʻrmagan yurtida yetmish bir ofat,
Tavakkal yoʻliga tushdim, ogʻalar,
Oq fotiha bilan bering ijozat.

Himmat tayogʻiga mahkam tayana¹,
Gʻofil boʻlmay, har kun erta oʻyona²,
Tavakkal yoʻliga tushdim, ogʻalar,
Bir fotiha bering, boʻlay ravona.

Qalandarday huv, deb bellardan oshib,
Koʻz koʻrmagan elatlarga ulashib,

Avaz oʻgʻlonning bu soʻzini eshitib, Xoldor mahram bilan Hasanxon shoshib, Avaz oʻgʻlonga ijozat berarini ham, bermasini ham bilmay: “Mardning jilovini qoqqan, bir yoqqa borayotganida, borma, deb oldiga chiqqan yomon boʻlar, Avaz oʻgʻlon koʻngliga irim olar”, — deyishibdi. “Hay, mayli, uka! Boʻlmasa, omon bor, sogʻ kel! Boshqa nima ham der edik”, — deyishib, ijozat berishib, shu turgan joylarida qotib, hayratga botib, lol boʻlib qola berdilar. Avaz oʻgʻlon boʻlsa, hovlisining darvozasidan yori Gulqizoyini chaqirib olib, shunda Gulqizoyga qarab, bir necha joydan timsol keltirib, shu soʻzni aytdi:

Omon boʻl, dildorim, ketmali boʻldim,
Iram bogʻning yoʻlin tutmali boʻldim,
Gʻirkoʻk bilan xon otamning yorlarin,
Izlab gʻayri yurtga oʻtmali boʻldim.

Qaytib u yoqlarga borib-kelasan,
Beray desam Gʻirkoʻk otim boʻlmasa.

Yolgʻon ekan pari xalqin soʻzlari,
Birdan gʻayri ekan asli koʻzlari,
Oxir shuytib ketdi-bordi, naylayin,
Odamzodni vafosiz deb oʻzlari.

Hasratda qop ketdi Goʻroʻgʻli sulton,
Boʻlibon bu koʻngil kaʼbasi vayron,
Bor deb ham aytmayman, bormagin deb ham,
Yana himmatingga bogʻliq, Avazxon.

Tavakkal yoʻliga tushdim, ogʻalar,
Omon boʻnglar qoʻl bilan qoʻl ushlashib.

Gʻam chekib yomondir otamning holi,
Bu gaplarning bari taqdir azali,
Tavakkal yoʻliga tushdim, ogʻalar,
Bechoraning bizga boʻpti vuboli³.

Havodagi qushga tulki boqolmas,
Burgut uyasiga laylak chiqolmas,
Fotiha beringlar menga, ogʻalar,
Yo, huv, deb tavakkal qilmasam boʻlmas.

Bir himmat aylasin Avazday oʻgʻlon,
Yoʻllarimni ochsa qudratli mavlon,
Tavakkal yoʻliga tushdim, ogʻalar,
Omin denglar, Xoldor ogʻa, Hasanxon.

Bir nafas dam olib yotali boʻldim,
Bogʻu choʻlni kesib oʻtali boʻldim,
Omon boʻlgin yana qaytib kelguncha,
Koʻhi Qof yurtiga ketali boʻldim.

Koʻrmagan ellarni koʻrmali boʻldim,
Chambilday joylarda turmali boʻldim,
Omon boʻlgin yana qaytib kelguncha,
Koʻhi Qof yurtiga bormali boʻldim.

¹ Tayanib.

² Uygʻonib.

³ Uvoli.

Men ketgan so'ng uydan chiqib o'ltirma,
Har nuchuk nomardga siring bildirma,
Do'stim g'amgin, dushmanimni kuldirma,
Omon bo'lg'in, Gulqiz, ketmali bo'ldim.

Bog'da ochilgan lola, gullar so'lmasin,
Oqqan suvlar oqib loyqa bo'lmasin,
Dushmanlar jonlanib tag'i kulmasin,
Omon bo'lg'in, Gulqiz, ketmali bo'ldim.

G'amginliging har nokasga bildirma,
G'iybatchilar og'zin gapga to'ldirma,

Avaz o'g'lon Gulqizoyini yig'latib, yurak-bag'rin dog'latib, anjom-aslahasini olib po-yu piyoda Chambilning ko'chasi bilan yurib, shahar darvozasiga qarab keta berdi. Shunda Gulqizoy zor-zor yig'lab, Avaz o'g'lonning orqasidan duo qilib, bir so'z dedi:

Bo'lar o'xshar menga oxir zamona,
Yorim ketar, qaytmoqligi gumon-a,
Hasrat bilan qolar bo'ldim Chambilda,
Iloyim bo'lsin-da eson-omon-a.

Sozga monand so'zlar kelar ayqashib,
Qayda bo'lsa do'stlar yursin joyqashib,
Yorim ketar bo'ldi tog'lardan oshib,
Iloyim bo'lsin-da, eson-omon-a.

Og'u qo'shilmasin ichgan oshlarga,
G'am-alam yetmasin aziz boshlarga,
Yorim ketar bo'ldi tog'-u toshlarga,
Iloyim bo'lsin-da eson-omon-a.

Gulqizoy ming hasrat-u alamda Nuralini orqalab, zor-zor yig'lab qola berdi. Avaz o'g'lon shu yur-ganicha Chambil darvozasidan chiqib, po-yu piyoda tavakkal, deb Badbaxt tog'iga qarab, ko'p azob-u mashaqqatlar chekib keta berdi.

Shuytib, Avaz o'g'lon yo'l yurib, ozgina emas, mo'l yurib, oyoqlari qabarib, sakkiz kun yo'l yurib, Badbaxt tog'iga yetib borib, Badbaxt tog'ining betiga tarmashib chiqib bora berdi. Avaz o'g'lon chiqayot-gan joyda yo'l yo'q, juda ham tikka, shunday uch qat so'z'. Qora bodom, do'lona, yovvoyi olmurid va boshqa-boshqa turli-tuman, daraxtga kon bet edi. Shu betning tikkasiga qarab Avaz o'g'lon pishnab, enti-kib borayotsa, balanddan meshday tumalov, oyoqlari tarvaqay, lekin tirnoqlari o'roqday o'tkir, quloqlari supraday, badanida bitta ham juni yo'q, bir badbashara maxluq ko'zi olovday yonib, daraxtlarni pachirlatib paymol qilib, sindirib, shamoliga pita va toshlar uchib, pashillab enib kelayaptiki, hech qo'ying. Shunda Avaz o'g'lon ko'nglida: "Nima bo'lsa ham bu maxluqqa sir bermay, bir savol so'rab ko'rayin", — deb sipohilikni qo'ldan bermay, ul maxluqqa qarab, mo'ylabini burab, undan savol so'rab, bir so'z dedi:

Ko'p kun bo'ldi bu tog'larda kezaman,
Olishsam, har qanday zo'rdan o'zaman,
Toshdan devor yasab qo'rg'on tuzaman,
Sen ayt-chi, ey, maxluq, qaydan kelasan?

Yoki turar joying chuqur darami,
Bu tog'da sendaylar kezib yurami,

Shunday qilib dushmanlarni kuldirma,
Omon bo'lg'in, Gulqiz, ketmali bo'ldim.

Men ketgan so'ng Nuralini yig'latma,
Ko'nglin buzib bag'ri-dilin dog'latma,
Shuytib yuragida yonchiq saqlatma,
Omon bo'lg'in, Gulqiz, ketmali bo'ldim.

Ko'hi Qofga yetib bormoq gumondir,
Yo'llari xatardan xatar, yomondir,
Tavakkal aylagan Avaz o'g'londir,
Omon bo'lg'in, Gulqiz, ketmali bo'ldim.

Suqsur qo'nar uchib ko'ldan ko'llarga,
Turna parvoz urib tushar yo'llarga,
Yorim ketar bo'ldi dashti cho'llarga,
Iloyim bo'lsin-da eson-omon-a.

Tongda bulbul sano olar tillarga,
Sayragani yoqar har bir dillarga,
Yorim ketar chiqib necha bellarga,
Iloyim bo'lsin-da eson-omon-a.

Osmonga uchibdi Chambil davlati,
Kam bo'lmasin dildorimning shavkati,
Yori ketib, ko'paydi Gulqiz hasrati,
Ilohim bo'lsin-da eson-omon-a.

Mendaylar hech pilla yonin berami,
Supraquloq maxluq, qaydan kelasan?

Bayon ayla menga kasbi-koringni,
Bo'lmasa, ko'rsatgin bunda zo'ringni,
Quritib tashlayman sening sho'ringni,
Bahaybat, besiyoy, qaydan kelasan?

¹ So'z, so'y, so' — tomon.

Pitalarni ishirasan damingga,
Chuqurlashib qushlar borar komingga,
Ellik botmon tosh bog'labsan dumingga,
Jonlarga ofat bo'p qaydan kelasan?

Bir azim cho'qqiga mengzar haykaring,
Olishmoqqa bormi bunda oharing,
Qayerda yashagan yurtning, shaharing,
Og'zing ochib bunda qaydan kelasan?

Shunda ul maxluq to'xtab, Avaz o'g'longa qarab, bir so'z dedi:

G'ayratim kelganda, toshib-to'laman,
Aslim so'rsang, Ko'hi Qofdan kelaman,
Go'ro'g'li degani yo'ldan ozibdi,
Chambilga atalgan Balo bo'laman.

Chambilga yo'llangan Balo bo'laman,
Turkman elni ketmoqchiman ag'darib.

Bir nafasda Chambilbelni yondirib,
Devorlarin ust-ustiga do'ndirib,
Turkmanga yo'llangan Balo bo'laman,
Yurtini yanchib ketay, ko'nglim tindirib.

Bir nafasda tog'-u toshni eritib,
Bir ho'plam qip Hazar suvin quritib,
Turkmanga yo'llangan balo bo'laman,
Ketmoqchiman bor narsasin chiritib.

Zo'rligimni bu ellarga ko'rsatib,
Zarb bilan Badbaxt Balqonga qorib,

Chambilda ozibdi Go'ro'g'li sulton,
Shuytib ellarini qilurman vayron,
Endi sendan so'ray, ey, tog'da yurgan,
Jinmisan, devmisan va yo bir inson?

Shunda Avaz o'g'lon Baloman degan maxluqqa qarab: "Sen turkmanga kelgan Balo bo'lsang, men baloni qaytaradigan, balki baloni bosib yeydigan Balogardonman", — deb do'qlab, shu so'zni aytdi:

G'ayratim mavj urib, toshib-to'laman,
Qayda balo bo'lsa ko'zin olaman,
Balo yegich Balogardon bo'laman,
Sendaylarni bunda izlab kelaman.

Hozir bo'l, bachchag'ar, xalqingdan tutdim,
Men shundayin Balogardon bo'laman.

Tangrining bor yetmish ikki balosi,
Birin tirik qo'ysam, ko'nglim qolasi,
Duch kelgan baloning qotar silasi,
Men shundayin Balogardon bo'laman.

O'zingga bu yerda o'tin yig'dirib,
Go'shtingni o'choqqa qo'ldan tiqtirib,
Bir yeb olay xo'b pishirib, biqtirib,
Men shundayin Balogardon bo'laman.

Yetmish bir baloni yedim, tugatdim,
Kuning bitgan ekan senga ham yetdim,

Bilmasang, hamzamon meni bilarsan,
Andaygina menga taslim bo'larsan,
Yaxshi kepsan, shoshmay tursang o'larsan,
Men shundayin Balogardon bo'laman.

Bu so'zni Avaz o'g'londan Balo eshitib, qaltirab, haddili qo'rqib ketib: "Jon Balogardon, menga rahming kelsin, nima desang, aytganingni qilib yurayin", — deb zor-zor yig'lab, Avaz o'g'longa qarab, shunda Balogardonga Balo elanib, bir so'z dedi:

Jon xo'jayin, har na desang qilayin,
Kecha-kunduz xizmatimga bo'layin,
Go'sht desang, devlardan tutib kelayin,
Balogardon, rahm aylagin holimga.

Buyur, kimni desang, halok etayin,
Balogardon, rahm aylagin holimga.

Borma desang, turkman elga bormayin,
Chambilini sira-sira ko'rmayin,
Badbaxt tog'da turma desang, turmayin,
Balogardon, rahm aylagin holimga.

Bu tog'da bemahal kunim bitmasin,
Umrin bunyodiga ham zil ketmasin,
Tabarruk qo'lingdan ziyon yetmasin,
Balogardon, rahm aylagin holimga.

Qayt desang, Ko'hi Qofga qaytib ketayin,
To'rt yuz to'qson tog'dan haklab o'tayin,

Ilgingga topshirdim taqdir azalim,
Bu tog'da yetmasin bevaqt ajalim,
Sensan Mirzom, begim, sensan go'zalim,
Balogardon, rahm aylagin holimga.

Avaz o'g'lon Baloning o'zidan qo'rqib qolganini bilib: "Bo'lmasa, meni ko'tarib, Ko'hi Qofga eltib qo'y. U yoqlarda o'zim devlarni ovlab yeb yuraman. Senga Ko'hi Qofga borganingdan keyin javob bera-

man”, — deb Baloga tinggilib, o‘dag‘aylab turdi. Shunda Balo Avaz o‘g‘longa elanib: “Mayli, men xiz-matinga hozirman. Lekin yo‘lda bir tog‘ning ustida To‘xtamish ko‘r degan bir zo‘r bor. Men har o‘tganim-da ushlab qolaman, deb qo‘lini bir cho‘zib qoladi. Sen ham o‘sha yerga yetganda, qanotimning orasiga siqilinqirab o‘tirgaysan”, — deb Balo yerga japs bo‘lib, Avaz o‘g‘lonni orqasiga mindirib, falakka parvoz qilib uchib ketdi. Aylanib uchib Chingiston tog‘ida o‘tirgan To‘xtamish ko‘rning ustiga yetdi. Shunda Balo Avaz o‘g‘longa qarab, bir so‘z deb borayotir:

Tuman tushgan qirra tog‘lar pastiga,
Bir nechalar xanjar olib dastiga,
Qimtinib mahkam bo‘l, endi xo‘jayin,
Yangi keldik To‘xtamish ko‘r ustiga.

Bachchag‘ar o‘ltirar Balo qasdiga,
U bir zolim, vafo qilmas do‘stiga,
Qimtinib mahkam bo‘l, endi xo‘jayin,
Yangi keldik To‘xtamish ko‘r ustiga.

To‘xtamish haddili zolim bo‘ladi,
Qasd etgan kimsaning jonin oladi,
O‘tganimda qo‘lin cho‘zib qoladi,
Qimtinib mahkam bo‘l, endi xo‘jayin,
Yangi keldik To‘xtamish ko‘r ustiga.

Shu yerda falakka kechmasam bo‘lmas,
Osmon ko‘kragini quchmasam bo‘lmas,
Bir cho‘chib balandroq uchmasam bo‘lmas,
Qimtinib mahkam bo‘l, endi xo‘jayin,
Yangi keldik To‘xtamish ko‘r ustiga.

Avaz ham Baloning yolin ushladi,
Oyog‘in pastidan chirmab tashladi,
To‘xtamish ko‘r changalidan qo‘rqqandan,
Balo ham balandga cho‘pchiy boshladi.

Shuytib, Balo ko‘p to‘lg‘onib tuvladi,
Tubsiz osmon uzra bulut qavladi,
Yashindan ham tez bo‘p cheksiz samoda,
Oy oqqanday bo‘lib, hayhot, shavladi.

To‘xtamish ko‘r Baloning turkman tomoniga uchib o‘tib ketganini bilib, Baloning qaytishini kuzatib o‘tirgan edi. To‘xtamish ko‘r Baloni ushlab qolaman, deb qo‘lini bir sarmab, tutolmay qoldi. Balo ham To‘xtamish ko‘rdan qo‘rqqanidan balandga qattiq cho‘pchib, xuddi oy shavillab o‘tib ketdi, uch yuz yillik yo‘lni uch soatda olib, Ko‘hi Qof yurtining bergi chekkasiga yetdi. Shunda Balo atdi: “Bizlarning mako-nimiz Ko‘hi Qofning buzuq qayrag‘ochzor, jangalzor, yulg‘unzorlarining orasida bo‘ladi. Ko‘hi Qof mam-lakatlarida adolat o‘rnatilgan. Qayerdagi adolat bo‘lsa, balolar u yerlarga borolmaydi. Qayerdagi zulm, insofsizlik, g‘iybat, vo‘shak ko‘p bo‘lsa, balolar o‘sha yoqqa yo‘llanadi. Chambilda zulm va vo‘shak ko‘p bo‘lib, podshosi Go‘ro‘g‘li yo‘ldan chiqayozgan bo‘lgani bilan birniki mingga, mingniki tumanga degan-day Avaz o‘g‘lon deganining sharofati urib, sen Balogardon menga duch kelib, yana meni bu yoqlarga qay-targansan. Anov ko‘rinib, turgan yurt — Ko‘hi Qof yurti. Endi menga oqko‘ngil bilan javob bersang, haqingga duo qilib ketsam”, — dedi. Avaz o‘g‘lon ichida: “Ketsang, go‘r ket”, — deb Baloga javob berib yuborib, o‘zi yolg‘iz qolib, o‘sha yerda bir tog‘simon qirlikni ko‘rib, tavakkal aylab, o‘sha qirlikka chiqsa, bu yog‘i poyonsiz dengiz, naryog‘i dasht, dashtning naryog‘ida Ko‘hi Qof yurti borligi ko‘rinib turibdi. Yaxday oppoq suvli kichkina bir buloq oqib, dengizga quyulib borayotir. Avaz o‘g‘lon buloqda yuvinib, suvidan serob bo‘lib ichib, ehtiyoti shart, deb mehtarasini ham to‘ldirib olib, nari yoqqa qarab ravona bo‘ldi.

Suv bo‘ynida yashovchi bir yovvoyi ho‘kiz ajali yetib o‘lgan edi. Avaz o‘g‘lon: “Buyumni bekerak vaqtida yig‘ degan. Bul ham bir kerak bo‘lib qolar”, — deb yovvoyi ho‘kizning dumini qirqib olib, qo‘yniga solib keta berdi. Qarasa, nariroqda bir qurbaqa yurgan ekan. “Bul ham kerak bo‘lar”, — deb qur-baqani ham qo‘yniga solib keta berdi. Dashtda bir toshbaqa topib olib, toshbaqani ham qo‘yniga solib keta berdi. Shunday qilib, Avaz o‘g‘lon ko‘p azob-u uqubatlar bilan o‘rtalikdagi dashtni kesib o‘tib, bir ko‘ndalang tosh devorga yetdi. Bu tosh devor Ko‘hi Qof yurtining chegarasi edi. Avaz o‘g‘lon qarasa, ko‘ndalang devorning bir joyida og‘zi bor ekan. Devorning og‘zini katta, bahaybat bir dev qo‘riqlab turgan ekan. Avaz o‘g‘lon tavakkal qilib devning oldiga borib, nari yoqqa o‘tkazib yuborishni so‘rasa, dev Avaz o‘g‘longa qarab, avval kimligingni tanit, — deb shu so‘zni aytdi:

Ko‘hi Qofda ko‘pdur turli toifa,
Bayon ayla, qaysisidan bo‘lasan,
Sendayini ko‘rmab edim dunyoda,
Aslingni ayt, qay kamardan bo‘lasan?

Tashvishimni sen aylama ziyoda,
Qaydan kelding bunda poyu piyoda,

Sendayini ko‘rmab edim dunyoda,
Aslingni ayt, qay kamardan bo‘lasan?

Yuzlaring qip-qizil misoli, olma,
Bo‘yginang bir qarich, belginang tolma,
Tashvish berma menga, yo‘lingdan qolma,
Aslingni ayt, qay kamardan bo‘lasan?

Ko'hi Qof xo'blari bu yoqqa chiqmas,
Ba'zi devlar kelsa yo'lakka sig'mas,
O'rimdan turgali menga xush yoqmas,
Aslingni ayt, qay kamardan bo'lasan?

Tarzingga qarasam, murrik chapchasan,
Qo'llaring mayshaygan qayqi cho'pchasan,
Tag'i mardanglagan bori gapchasan,
Aslingni ayt, qay kamardan bo'lasan?

Avaz o'g'lon devning erinib aytgan so'zlarini eshitib, so'rog'iga monand qilib, qorovul devga qarab, mo'ylabini bo'rab, bir so'z dedi:

Gohlarda daryoday toshib-to'laman,
Bu yerlarga balo izlab kelaman,
Bilsang bil, bilmasang, eshit so'zimni,
Balogardon kamaridan bo'laman.

Baloni topmasam, devdan tutaman,
Tanasin lo'nda qip cho'qqa qotaman,
Vajillatib shuytib kabob etaman,
Balogardon kamaridan bo'laman.

Mendan qutulolmas ajdar yiloni,
Bu so'zimning yo'qdir hargiz yaloni,
Qayda ko'rsam, tutib yeyman baloni,
Balogardon kamaridan bo'laman.

Hadding bilib, darrov menga yo'l bergin,
Adab saqlab, bunda xizmatda turgin,
Bo'lmasa, tez iymoningni o'girgin,
Balogardon kamaridan bo'laman.

Shunda Avaz o'g'lon: "Men Balogardon kamaridan bo'laman. Agar balo topmasam, dev go'shtiga qanoat qilib yuraman. Sen bo'lsang, menga yo'l bermay, achchig'imni keltirding. Endi ajaling yetgan ekan, tez taslim bo'lib, iymonigni o'gir", — deb devga do'q ura berdi. Qorovul dev ko'nglida: "Jasadiga qarasam, bu o'zi anchayin. Shunda ham kishi bilib bo'lmaydi. Ishqilib, ehtiyot yaxshi. Buni avval bir sinab ko'ray. Agar chindaki Balogardon bo'lsa, elanib yolvoray va agar Balogardon bo'lmasa, buni ikki yamlab, bir yutib qo'yay", — deb o'ylab, Avaz o'g'longa qarab: "Menga podshohimizning bergan buyrug'i shulki, kimki shu ko'ndalang devorning og'ziga kelsa, mening bilan garov o'ynaydi. Agar yutsa, aytgan gaplari rost bo'ladi, yutolmasa, yolg'onchi, deb hisoblanadi", — dedi. Avaz o'g'lon: "Mayli, nima garoving bo'lsa, o'ynay beramiz", — deb sipohilikni qo'ldan bermay turdi.

Shunda dev: "Garovimiz burga urishtirishdan bo'lsin", — deb junining orasidan bitta burgasini chiqardi. Avaz o'g'lon ham qo'yniga qo'lini suqib, qurbaqani chiqarib, devning burgasiga qaratib qo'yib yuborgan edi, qurbaqa darrov yalpillab, devning burgasini tappa bosib qoldi. Dev: "Endi bit urishtirari qilamiz", — deb qo'ltig'idan bitta bit topib yerga qo'ydi. Avaz o'g'lon ham qo'ynidan toshbaqani chiqarib, devning bitiga to'g'rilab qo'yib yubordi. Toshbaqa hademay devning bitini bosib qoldi. Dev qo'ltig'idan yo'g'onligi chilvirday bir dona qil yulib olib: "Endi qo'ltig'imizning junini urishtirari qilamiz. Qani, sen ham qo'ltig'ingning junidan bitta qil ol", — deb qarab turdi. Avaz o'g'lon qo'yniga qo'lini suqib, yovvoyi ho'kizning dumini chiqarib, devning qo'ltig'ining juni bilan urishtirib, tortgandan dev qo'ltig'ining juni uzilib ketdi.

Shunda qorovul dev: "Nima balo, ajalim yetganligi uchun bu Balogardon ko'zimga kichkina ko'rinayaptimi?" — deb Avaz o'g'londan qattiq qo'rqib qolib, Avaz o'g'longa xushomad qilib, elanib, bir so'z dedi:

Xato qildim, Balogardon,
Boshing haqi, o'tgin endi,
Javrab yurgan o'zim nodon,
Gunohimdan o'tgin endi.

Bir men bilan dev ozaymas,
Ko'p oriqlaman, qorning to'ymas,
Bu dev doim xizmatdagi,
Aytgin so'zing yerda qolmas,
Gunohimdan o'tgin endi.

Bajo etay xizmatdagi,
Endi saqlay hurmatdagi,
Buncha kuchu g'ayratingni,
Bilolmabman, o'tgin endi.

Daryolarning suvi shavlar,
Tirik jonni ajal qavlar,
Arzim eshit, Balogardon,
Esang ko'pdir g'abon devlar,
Gunohimdan o'tgin endi.

Ko'hi Qofning boshi baland,
Otgan bilan yetmas kamon(d),
Qurbon bo'lsam arzirdi-ku,

Attang oriqlan, kasalmand,
Gunohimdan o'tgin endi.

Shunda Avaz o'g'lon qorovul devning juda ham qo'rqib, elanayotganini bilib: "Hay mayli, o'zing ham juda oriqlan, kichkinagina dev ekansan. Bo'lmasa, menga o'sha semiz, g'abon devlarning yo'lini ko'rsat. Sening o'rningga ham o'sha g'abon devlarning bittasini yerman", — dedi. Shunda qorovul dev qaltirab: "Mana, bu yoqqa o'tsangiz, taqdir. Dev deysizmi, pari deysizmi? Koni bor", — deb yo'l bo'shatib turdi. Shuytib, Avaz o'g'lon qorovul devning oldidan oson o'tib olib:

"Endi toza dev-u parilarning yo'lini aniqlab ber", — deb qorovul devga qarab, mo'ylabini burab, bir so'z dedi:

O'tar dunyo, kelasini o'ylagin,
Til borinda turfa-turfa so'ylagin,
Tushay endi dev-parilar qasdiga,
Alarning yo'lini bayon aylagin.

Kelganman qip g'abon devlar qasдини,
Shungacha ko'p kezib osmon ostini,
Bilmayman bu yog'in baland-pastini,
Bildirgin yo'llarin, aytib rostini.

Devlarning boshini to'g'ishtirayin,
Qirib-jo'yib jazosini berayin,

Shunda qorovul dev Avaz o'g'longa yo'l ko'rsatib, bir so'z dedi:

Shu tekis maydondan nari bir soy bor,
Soy bo'yida turar yalmog'iz xunxor,
Bu yoqdan borganni yemakka tayyor,
Duch kelgan kishini nobud qiladi.

Undan omon o'tgan chiqar chorboqqa,
Falokat qismagan borar u yoqqa,
Parizodlar chiqar sayr etib boqqa,
Ko'rganlarning aqli hayron bo'ladi.

Chorbog' o'rtasida shisha hovuz bor,
Shisha hovuziga parilar kelar,

To'g'ri yo'lin ko'rsat menga rostdan,
Qornim och, tezroq anda borayin.

Bir nechasin quloq, ko'zin o'yayin,
Nechovin xodaga ilib qo'yayin,
Tezroq yo'lin ko'rsat, darhol borayin,
Qornim och, bir semizin yeb to'yayin.

Yo'l ko'rsatgin, o'zing bo'lib xizmatkor,
Dev-pari, barchasin aylay tor-u mor,
Darhol ko'rsat yo'lin, anda yetayin,
Ochman, deb go'shtiga bo'p keldim xushtor.

Toq tushda yechinib bari cho'milar,
Angnigan barini ko'rib oladi.

Kimki hovuz tagin teshik aylasa,
Kirib shu teshikning yo'lin boylasa,
Suv chiqmasday qilib tiqib taylasi,
Parizodlar oson tutilib qoladi.

Bo'lmasa parini, devni izlabon,
Topolmay bo'ladi kishi ko'p sarson,
So'zimning rosti shul, ey, Balogardon,
Men aytgan joylarman agarda borsang,
Dev-u parilarni toparsan oson.

Shuytib, Avaz o'g'lon qorovul devning ko'rsatgan yog'iga qarab ketdi, tekis maydondan o'tib, soylikka yetdi. Borsa, bir yalmog'iz kampir qirq quloqli qozonga ko'p zig'irmoy solayapti. Yalmog'iz kampir Avaz o'g'lonni ko'rib: "Kel, aylanay, Avazxon, sening qadd-u qomatingga momong bo'lsin qurbon; Avaz o'g'lon enasini izlab keladi, yo'lda menga mehmon bo'ladi. Shu Avazxon chiroqqinamni mehmon qilib, boplab bir za'faroni palov qilib beray, deb moy chuchutmoqchi bo'layotgan edim. Vaqtida kelding. Mana bu supaga chiqib o'tir", — dey berdi. Aslida bu yalmog'iz kampir juda romchi qurg'ur bo'lib, shu bugun Avaz o'g'lon shu yerdan o'tishini romda ko'rib, o'xshatib bir qovurib yeb olay, deb moy chuchutayotgan edi. Avaz o'g'lon: "Bu kampirning avzoyi boshqachaga o'xshaydi", — deb yalmog'iz kampirga qarab: "Momo, Chambilning yigitlari qarigan kampirlarni duo qilib, boshqatdan qiz qilib oladi. Agar siz mayli desangiz, men ham sizni duo qilib, boshqatdan qiz qilib olsam, bo'ladimi?" — dedi. Kuyov desa, yetmish-

ga kirgan kampirning ham ko'ngli qimirlab ketadi, deganday yalmog'iz kampir ham Avaz o'g'lonning bu so'ziga qiziqib qoldi. Nima deganda, yalmog'iz kampir ba'zi parilarning Iram boqqa borib, u yerning mevasidan yeb, hech qarimay yurishini, undan keyin juda ham donishmand tabib bo'lsa, kishini hech qaritmay, qaytadan yosh qila berishini bilib, "Shu Iram boqqa-ku borolmayman, shu bir donishmand tabibga tegib, yosharib, hech qarimay, davron surib yursam", — deb o'ylab yurar edi. Ana endi murodiga yetsa ham ajab emas. Yalmog'iz kampir: "Agar Avaz o'g'lonning bu so'zlari yolg'on bo'lganda ham, yutdirmayman. Baribir bu bola mendan hech yoqqa qochib ketolmaydi", — deb Avaz o'g'longa: "Bo'lmasa, mayli, duosini qilib, meni qiz qilib olag'oy, qiz bo'lib senday yigitga teksam, nima armonim bor?!" — dedi. Avaz o'g'lon: "Bo'lmasa, siz shu qozonni aylana bering, men orqangizdan sizni qiz qiladigan duosini o'qib aylana beraman", — dedi. Yalmog'iz kampir ko'nib, moyini chuchitib, qo'lida kapkiri qozonni aylana berdi. Avaz o'g'lon yalmog'iz kampirning ber yog'idan duosini o'qib aylana berdi:

— Momo qiz bo'lsin, qiz bo'lsin,
Raso yetishgan qiz bo'lsin,
Tag'i noraso bo'lib,
Dardlanib og'rib qolmasin,
Momom qiz bo'lsin, qiz bo'lsin!

— Jon bolam, aytganing kelsin!

— Yuzi to'lgan oyday bo'lsin,
Qo'sha qoshi yoyday bo'lsin,
Qad-qomati nayday bo'lsin,
Momom qiz bo'lsin, qiz bo'lsin!

— Jon bolam, aytganing kelsin!

— Shuytib, oyday to'lgan bo'lsin,
Miyig'ida kulgan bo'lsin,
Qabog'i ochilgan bo'lsin,
Hilpillab yetilgan bo'lsin,
Momom qiz bo'lsin, qiz bo'lsin!

— Jon bolam, aytganing kelsin!

— Yengillanib qushday bo'lsin,
Kelbati behishtday bo'lsin,
Salqi emas, toshday bo'lsin,
Momom qiz bo'lsin, qiz bo'lsin!

— Jon bolam, aytganing kelsin!

— Badani to'ladan bo'lsin,
Semizcha g'o'ladan bo'lsin,
Osgani tilladan bo'lsin,

Ko'ylagi hilladan bo'lsin,
Momom qiz bo'lsin, qiz bo'lsin!

— Jon bolam, aytganing kelsin!

— Jamoli olmaday bo'lsin,
Belchasi tolmaday bo'lsin,
Qissa uzulmay bo'lsin,
Momom qiz bo'lsin, qiz bo'lsin!

— Jon bolam, aytganing kelsin!

— Sochlari uzundan bo'lsin,
Yarqillashi kundan bo'lsin,
Siyo zulfi tundan bo'lsin,
Ertanmas bugundan bo'lsin,
Momom qiz bo'lsin, qiz bo'lsin!

— Jon bolam, aytganing kelsin!

— Lorsillagan lohar bo'lsin,
Qo'li ishchan chebar bo'lsin,
Har doim pul tabar bo'lsin,
Tekkan erin o'par bo'lsin,
Momom qiz bo'lsin, qiz bo'lsin!

— Jon bolam, aytganing kelsin!

— Boshdan oyoq suluv bo'lsin,
Uchrashuvi yiluv bo'lsin,
Avazxonga soluv bo'lsin,
Momom qiz bo'lsin, qiz bo'lsin!

— Jon bolam, aytganing kelsin!

Shuytib, o'choqni aylana berib, Avaz o'g'lon qulayiga keltirib, yalmog'iz kampirni qozondagi moyga oyog'idan ko'tarib itarib yubordi. Yalmog'iz kampir qozonda qovrilib, jinjagi chiqib kuyib, halok bo'lib qola berdi.

Avaz o'g'lon yalmog'iz kampirdan qutulib, nari yoqqa o'tib, chorboqqa yetib, shisha hovuzning bergi yog'idan xanjari bilan kovlab, yerning osti bilan teshib, shisha hovuzning tagidan chiqib, sipohida har qan-

day asbob mavjud-da, darrov yonidan olmos olib, shishaning odam siqquday joyini qirqib, avaylab hovuzga o'tib, qirqilgan shishani yana joyiga qo'yib, mum bilan berkitib, suvga pishinib, parilarning kelib hovuzga cho'milishini kutib turdi. Kun ham tush bo'lib, qirq kanizi bilan, jodu ko'zi bilan Oqil pari kelib, bari parilar shisha hovuzning labiga kiyimlarini yechib, yalang'och bo'lib, hovuzga tushib cho'mila berdi. Avaz o'g'lon qarasa, Oqil pari juda sho'x qiz ekan. Qulaylab borib, o'sha Oqil parining sochidan mahkam ushlab qoldi. Shunda Oqil pari kanizaklariga qarab, qochinglar, odam bor ekan, — deb shu so'zni aytdi:

Qochinglar, odam bor ekan,
Darrov-darrov qirqin qizlar,
Mahkam ushladi bittasi,
G'aflatda qolibmiz bizlar.

Eshiting, barcha kanizlar,
Baring birday jodu ko'zlar,
Bilmay qopmiz, sarvinoxlar,
Darrov-darrov qoching, qizlar.

Biri kelib meni tutmish,
Yo bilmam boshima yetmish,
Qo'llarim madori ketmish,
Darrov-darrov qoching, qizlar.

Qurib ketsin suv o'yini,
Keladi odamzod uni,

Yo bir tuman turti meni,
Darrov-darrov qoching, qizlar.

Tag'i sizni ham tutmasin,
Sudrashib olib ketmasin,
Barimizni yer yutmasin,
Darrov-darrov qoching, qizlar.

Ushlab turgan joyi qaqshar,
Yo bo'ldimi ro'zi mahshar,
Suv ostida ko'pga o'xshar,
Darrov-darrov qoching, qizlar.

Tuman turtgandir bizlari,
Og'ir ko'rinar haykari,
Bandi bo'ldi Oqil pari,
Darrov-darrov qoching, qizlar!

Oqil parining qiyqirig'i bilan barcha kanizlar obil-g'ubil shisha hovuzdan chiqishib, kiyimlarini kiya solib, chorbog'ni oralab, har qaysilari har yoqqa qochib ketdilar. Bu yoqda Oqil pari odamzoddan sitilib-qutulib ketolmasligini bilib, Avaz o'g'longa qarab, odamzod meni qo'yib yubor, — deb shu so'zni aytdi:

Avlodingga ziyon yetar,
Qo'y, odamzod, qo'ygin endi,
Balki ajaling yetar,
Qo'y, odamzod, qo'ygin endi.

Qoning suv bilan qorilar,
Boshing taningdan arilar,
Parining emchagin ko'rib,
Hozir yuraging yorilar,
Qo'y, odamzod, qo'ygin endi.

Manzilgohim tog'dan nari,
Badanimning bor zahari,
Asli o'zim sardor pari,
Qo'y, odamzod, qo'ygin endi.

Joning chiqar, tushsa ko'zim,
Bir Oqil pariman o'zim,
Siyning borda tort qo'lingni,
Ey, odamzod, qat'iy so'zim,
Qo'y, odamzod, qo'ygin endi.

Avaz o'g'lon Chambilda "Parining emchagini ko'rsa, odamning yuragi yorilib o'ladi", "Parining badani zahar bo'ladi", "Pari bironvga tingilsa, tirik qo'ymaydi" degan gaplar yolg'on ekanini Og'a Yunus paridan eshitgan edi. Shuytib, Avaz o'g'lon Oqil parining bunday talvasa do'g'idan qo'rqmay, sochi bilan qo'lini qo'yib yubormay, qaytama mahkamroq qilib qisib tura berdi. Oqil pari ham bu odamzod juda mahkam irodali ekanini bilib, sitilib qutulishning harakatiga tushib, tuvlab, tortinib, uyat-puyat bilan ham ishi bo'lmay, tirday yalang'och, hovuzning labiga zo'rg'a sudralib chiqdi. Avaz o'g'lon ham usti-boshi ho'l bo'lgani holda Oqil parining bir qo'li bilan sochidan, bir qo'li bilan bilagidan ushlab, bul ham sudralib shisha hovuzning labiga chiqdi. Shunda Oqil pari Avaz o'g'lonni boshdan oyoq ko'rib, birdan xushtor bo'lib qolib, tuvlamay muloyimlashib, Avaz o'g'longa qarab, marg'ulini tarab, zulfini burab, bir so'z dedi:

Kim bo'lsang ham suvdan kelgan, odamzod,
Men o'rgilay bunda qaddi-bo'yingdan,

Seni mehmon aylay, meni qil ozod,
Men o'rgilay bunda qaddi-bo'yingdan.

Xabarim yo‘q ko‘nglingdagi o‘yingdan,
Bahra olsam bahor kabi ro‘yingdan,
Yursam yarashmaymi, jonim, ko‘yingdan,
Men o‘rgilay bunda qaddi-bo‘yingdan.

Chiqqim kelmas ixtiyori rayingdan,
Tilab olsam seni ko‘ngil-hoyingdan,
Tavof aylab har kun qadam joyingdan,
Men o‘rgilay bunda qaddi-bo‘yingdan.

Dol bo‘ying ekandir menga munosib,
Ergashay izingga izlaring bosib,
Men o‘rgilay bunda qaddi-bo‘yingdan,
Har zamon qo‘limni ilingga osib,

G‘animatlar bilib shundayin damni,
Ko‘zlarim ustiga qo‘ygin qadamni,
Endi ko‘rdim o‘zim turqi odamni,
Men o‘rgilay bunda qaddi-bo‘yingdan.

Xonamga mehmon bo‘p, jonim, ko‘nglim ol,
Ko‘nglim olib, o‘zim aylagin xushhol,
Xushhol et, bo‘lmayin ishqingda behol,
Men o‘rgilay bunda qaddi-bo‘yingdan.

Murodu maqsadim aylagin hosil,
Shul kecha bo‘layin vaslingga vosil,
Ishqingda o‘rtanib yonmasin Oqil,
Men o‘rgilay bunda qaddi-bo‘yingdan.

Avaz o‘g‘lon Oqil parining bu so‘zini eshitib, Oqil parining o‘ziga xushtor bo‘lib qolganini bilib, qo‘lini qo‘yib yubordi. Oqil pari darrov shisha hovuzning labida yotgan kiyimlarini kiyib olib, noz-u karashma bilan qayrilib, Avaz o‘g‘longa salom berib turdi.

Avaz o‘g‘lon Oqil parining qaddi-bastiga shunday qarasa, qaddi raso, husni zebo, sarg‘ichnamo, qalam qosh, qattiq badan, suyri burun, yuzi so‘lpitob — ishqilib juda ham kelishgan, usti-boshi o‘ziga yarashgan bir parizod ekanki, hech qo‘ying! “Obbo, ilgari Sarvinozning qo‘lidan murosa qilib qutulgan edim. Endi bunisi nimasi bo‘ldi? Buning noz-u karashmasi odamning jon-jonidan o‘tib ketdi-ku! O‘zi ham toza suluvning suluvi ekan-da! Oygulqizlar buning oldida to‘yga borolmaydi. Hali-ku men mavqi bosilmagan bir yigitman, hatto farishtani yo‘lidan qoldirar. Tovba, meni Ko‘hi Qofga shu parining havasi tortib keldimikan?!” — deb o‘ylanib qolganida, Oqil pari Avaz o‘g‘lonni chaqqonlik bilan qo‘ltiqlab, o‘z hujrasiga qarab olib ketdi. Yo‘lda Avaz o‘g‘lon hech aql-u hushini tutolmay, nima bo‘lganini bilmay bordi. Oqil pari harir ko‘ylakka o‘ralib, ipakday buralib, tovsday taralib, ming izzat-u ikrom bilan Avaz o‘g‘lonning ikki yog‘iga yostiq qo‘yib, turluk noz-u ne‘matlar bilan mehmon qila berdi.

Avaz o‘g‘lon yana ko‘nglida: “Bu parining xulqi-atvori qanday ajoyib. Gulqizda bunday xislatlar bormidi?” — deb o‘ylanib, g‘alati xayollarga botib tursa, Gulqizoy Nuralini ko‘tarib turgan bo‘lib, ko‘zlarini jovdiratib, birdan Avaz o‘g‘lonning ko‘ziga ko‘rinib ketib, mehr to‘la ko‘zlarini qattiq tingiltirib yubordiki, aka, Oqil pari tugul yer yuzida qancha suluv parilar bo‘lsa, bari bir tiyinga arzimay ketdi. Avaz o‘g‘lon hushini yig‘ib, o‘ziga kelib qarasa, pok bo‘lmasa, ham yori, ham farzandidan kechib, ovora bo‘lib qoladigan bo‘lgan ekan. Shunda Avaz o‘g‘lon o‘ziga-o‘zi nasihat qilib, bir so‘z dedi:

Erima, ko‘nglim erima,
Har nechuk qush parvozigga,
Burilib qayri yurima
Har bir sanamning noziga.

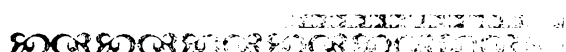
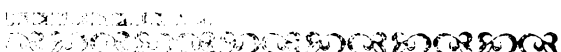
Xizmat aylar diling xushlab,
Ko‘zlar suzib, labin tishlab,
Saal ketsang, qolar ushlab,
Yasama, yolg‘on noziga.

Ko‘nglim har yon boqa berma,
Suvday bo‘lib oqa berma,
O‘z yo‘lingdan chiqqa berma
Har bir sanamning noziga.

Tol bilan terak chayqalar,
Har dam boshin baland olar,
Boqqan baqirayib qolar
Yasama, yolg‘on noziga.

Yig‘lab qolar sevar yoring,
Yostiqdoshing, vafodoring,
Toyma, to‘kilar ohoring,
Har bir sanamning noziga.

Hushingni yig‘, Avaz o‘g‘lon,
Aql o‘g‘irlar bunday jonon,
Qiyo ketib, bo‘lma sarson,
Yasama, yolg‘on noziga.

Avaz o'g'lon insofga qaytib: "Har nechuk bo'lsa ham, men bu Ko'hi Qofda musofirman, yo'lim ochilguncha, shu Oqil parining qo'lidaman. Jo'rttaga vaqtincha muomala qilib turmasam, balki bu parizod meni bir baloga giriftor qilar", — deb Oqil pariga arzini bayon qilib, bir so'z dedi:

Arzimni eshitgin ey, mezbon pari,
Bu yerlarga bir ish bilan kelmisham,
Suv tagidan chiqib senga duch kelib,
Bu xosa hujrangga mehmon bo'lmisham.

Suv ostida turlik soya chayqalar,
Bu o'g'lon kimlarni axtarib kelar,
Yunus, Misqol parilar enam bo'lar,
Alarni axtarib bunda kelmisham.

Enamlar otamdan araz urgandi,
Men biluvda shunda kelib yurgandi,
Xon otam qop ketib Chambil shahrida,

Ko'hi Qof mulkida enam turgandi,
Alarni axtarib bunda kelmisham.

Kelganim yo'q sendaylarman yotmoqqa,
Yo bo'lmasa sayli chamam etmoqqa,
Kelganman enamni olib ketmoqqa,
Enamlarni izlab bunda kelmisham.

Turkmanlar elida o'zimman o'g'lon,
Og'a Yunus o'g'li, nomim Avazxon,
Yordam ber, qo'lingdan kelsa, Oqiljon,
Enamlarni izlab shunda kelmisham.

Bu so'zni Oqil pari Avaz o'g'londan eshitib, gul-gul ochilib, juda yayrab sochilib, kulib: "Eh, ha, hali men Avaz o'g'lonni mehmon qilib o'tiribmanmi?! Aytdim-ov, ko'rgandan bu odamzod ko'zimga nega issiq ko'rindi, deb. Avazxon, uch yuz yillik yo'ldan enangni olib ketgani kelibsan. Barakkalla, himmatingga! Men ta'rifingni Misqol paridan juda ko'p eshitganman. Shamoling o'ngidan kelibdi. Misqol pari ham, Og'a Yunus pari ham, otangning G'irko'k oti ham hozir shu Ko'hi Qof mamlakatida. Avval mening aytganimni qilib, shu kecha xos hujramda mening bilan birga yotib tursang, ertaga o'zim seni enanglar bilan uchrashtiraman", — deb bir necha joydan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

Qaddingga yarashar Qirmizi alvon,
Jamolingga monand bu bog'u bo'ston,
Shu kech aytganimni qilsang, Avazxon,
Erta bilan yetkazayin enangga.

Mehmon bo'p kelibsan manzilxonama,
Ochilgan gulzorga qushlar qo'nama,
Sinu siynang oppoq kumush tanama,
Erta bilan yetkazayin enangga.

Ishim yo'q men sening oyu sanangga,
Vaqtida yetarsan manzilgohingga,
Parvonalar bo'lsam shul kech tanangga,
Erta bilan yetkazayin enangga.

Jahonda yaxshilar davrini sursin,
To dunyo qoyim bo'p turgancha tursin,
Shul kecha mijgonim ko'zing supursin,
Erta bilan yetkazayin enangga.

Bu so'zlarni tingla, aziz mehmonim,
Fido bo'lsin deyman yo'lingda jonim,
Seningman bir bo'lsam, yo'qdir armonim,
Erta bilan yetkazarman enangga.

Qaddu qomatingga mosdir bu ma'voy,
Hech kimsadan qo'rqma, hech qilma parvoy,
Shul kecha xizmatig etsa Oqiloy,
Erta bilan yetkazayin enangga.

Avaz o'g'lon Oqil parining bu so'zini eshitib: "Men Chambildan chiqayotganimda, Og'a Yunus va Misqol enamlarni Chambilga qaytarib olib kelmay, hargiz ayol xalqi bilan do'stlashib, suhbat qilmayman, deb qasam ichganman, Bo'lmasa, senday parilar bilan allaqachon do'stlashib, suhbatlashgan bo'lur edim. Ammo nachora. Mayli, sen sari ham borib, hozircha sening bilan uch-much suhbatlashib, dastibo's qilishib chiqib, ishqilib, ichgan qasamimni sindirmaslikning ilojini qilib, shu kechani o'tkazsak. Ertaga meni enamlar bilan uchrashtirsang. Undan keyin enamlarni Chambilga olib ketganda, sen ham birga borsang. Mayli, Chambilda sening bilan qancha suhbat qilari bo'lsam, qilsam", — dedi. Oqil pari ham shunga ko'ndi. Shuytib, Avaz o'g'lon Oqil parining xos hujrasida mehmon bo'lib qoldi. Endi Og'a Yunus va Misqol parilardan eshitsangiz.

Yunus, Misqol allaqachon pari qizlardan: "Oqil pari shisha hovuzning ichidan bir odamzodni topib olibdi, u odamzodga xushtor bo'lib qolibdi, shuytib, hujrasiga olib kelibdi", — deb eshitib, gumonsirab, erta bilan xizmatkor qizlardan uchtasini Oqil parinikiga yubordi. Shunda Oqil pari Yunus, Misqolning xizmatkorlari odamzodning daragini eshitib kelganini bilib, Avaz o'g'longa qarab, bir so'z dedi:

Enanglar oldidan kishi kelibdi,
Yur, Avazjon, xizmatiga borayik,
Sening kelganliging ma'lum bo'libdi,
Yur, Avazjon, xizmatiga borayik.

Ko'hi Qofda ko'pdir labi qirmizlar,
Har biri quyoshga, oyga mengizlar,
Kelibdi chopishib yugurdak qizlar,
Yur, Avazjon, xizmatiga borayik.

Kumushdandir darvozaning chegasi,
Chorlabdi bizlarni yurtning egasi,
Misqol enang Ko'hi Qofning bekasi,
Yur, Avazjon, xizmatiga borayik.

Yugurdak qizchalar yo'lni boshlashib,
Ikkalamiz qo'l bilan qo'l ushlab, shib,
Malika oldiga ko'ngil xushlashib,
Yur, Avazjon, xizmatiga borayik.

Har kun erta tushar edim salomga,
Shomisqol pariday qoshi qalamga,
Quloq sol, mehmonim, xullas kalomga,
Yur, Avazjon, xizmatiga borayik.

Oq terakday Oqil pari chayqalar,
Bordi-keldi bilan tomir quyqalar,
Bormasa, mehmonim mezbon orqalar,
Yur, Avazjon, xizmatiga borayik!

Alqissa, shunda Avaz o'g'lon Oqil pariga qarab: "Qo'y-e, agar bormayman desam, orqalab olib ketguday chog'ing bor. Qo'y, oppoq Oqil pari, meni orqalab, gulday badaning dog'lanib qolmasin. Mayli o'zimoq boray", — deb Oqil pari bilan Avaz o'g'lon qo'l ushlab, xizmatchi qizlarga ergashib, Yunus, Misqol parilarning oldiga ketdilar. Toshkentga o'xshagan shunday ship-shirg'oy ko'cha-bog'lar, maydon va ravoqlar bilan yurib, Yunus, Misqol parilar turgan joyga yetib bordilar. Yunus, Misqol parilar Avaz o'g'lonni tanib, ko'rishib, shunda Misqol pari Avaz o'g'longa qarab, ahvolini so'rab, bir so'z dedi:

Ol-ol bo'lsin, ol-ol bo'lsin, ol bo'lsin,
Qo'lingda tutganing qizil gul bo'lsin,
Uch yuz yillik manzil oshib bu joyga
Chambilbeldan kelib, bolam, yo'l bo'lsin?

Suluvlar taqqani jalojil bo'lsin,
Kelgan joying Ko'hi Qofday bel bo'lsin,
Avval-boshdan kelishingni so'rayman,
Bu uzoq yurtlarga senga yo'l bo'lsin?

Yo bo'lmasa, sen ham araz urdingmi,
Biz kelgan so'ng ko'p xo'rliklar ko'rdingmi?

Bu so'zni Misqol pari Avaz o'g'longa aytib, Go'ro'g'li sultonning omonligini so'rab, yana bir so'z dedi:

Kelgan bo'lsang oshib Chambilbelidan,
Araz urib Taka-Yovmit elidan,
Ayra tushib odamzdoning xilidan,
So'z eshitgin bunda enang tilidan,
Biz ko'rgan elatlar — bari omonmi?

Loladay jaynagan pari makoni,
Oshib kelding qancha soyu darani,
Hushiga keldimi Chambil sultoni,
Hasanman yigitlar — bari omonmi?

Oqshom oyga tenglashtirib yuzlari,
Ko'klamzorga botmay bosgan izlari,
Ohu ko'zli, qulon sochli qizlari,
Xon Dalliman Gulqizoylar omonmi?

Har yerlarda darbadar bo'p yurdingmi,
Xabar bergin, bolam, senga yo'l bo'lsin?

Chambilda bir gapdan ko'ngling qoldimi,
Maslahatni yovuz beklar oldimi,
Shuytib, kelishingga sabab bo'ldimi,
Gayak qo'zim, bunda senga yo'l bo'lsin?

Yig'laganlar yosh olgandir ko'ziga,
Shashqator endirib qizil yuziga,
Quloq solib, Misqol enang so'ziga,
Javob bergin, bolam, senga yo'l bo'lsin?

Bahor chog'i jaynab baland bellari,
Yayrab o'ynab yurgan qizu ullari,
Taka, yovmit, sari, ko'klang ellari,
Barcha to'qson to'qqiz biylar omonmi?

Misqol keldi Yunus bilan bu yona,
Parizodlik quvvatiga tayana,
Qomatingdan enang bo'lsin parvona,
Aytgin, bolam, mushtiparlar omonmi?

Xo'jatov ustida o'ynagan otlar,
Dah desa, Asqarday bellardan hatlar,
Qator oq o'tovli o'ba, elatlar,
Katta-kichik og'aynilar omonmi?

Shunda Avaz o'g'lon jo'rtaga yig'lab, Yunus, Misqollarga qarab: "Enalar, siz so'rmang, men aytmayin, Turkman elining sultoni, Chambilning xoni Go'ro'g'li otam sizlardan judo bo'lib, sizlarning hasratingizda yig'lay-yig'lay sil bo'lib, oxiri o'ldi, Chambil beega qoldi", — deb shu so'zni aytdi:

Sizga yolg'on, menga chindir, enalar,
Har zamon ichimga alam, enalar,
Ko'zimdan ham yosh quyulib, enalar,
Yurt egasi xon otamdan ayrilib.

O'ylasam, boz yana ko'nglim buzildi,
Sizni ko'rib tag'i bag'rim ezildi,
O'g'lonlar Chambilda yetim bo'p qoldi,
Shuytib keldim, Sultonimdan ayrilib.

Hay attang-a, bo'lmadinglar boshida,
Otamni ko'mganda aning qoshida,

Naylayin, enalar, taqdir ishi-da,
Yig'lab keldim, Go'ro'g'lidan ayrilib.

Hay attang-a, yo'qliklaring bilindi,
Dushman kulib, do'stning bag'ri tilindi,
Yetti kun Chambilda motam qilindi.
Shuytib keldim, xon otamdan ayrilib.

G'anim kelib, g'am oshiga to'yidilar,
Dalli, Gulqiz yig'lab sochin qoydilar,
Siz borguncha omonat qip qo'yidilar.
Avaz keldi, otasidan ayrilib.

Bu so'zni Avaz o'g'lonidan eshitib: "Obbo, bevaqt araz urgan ekanmiz. Go'ro'g'li sultonning dunyodan o'tishini tush bilaylikmi?! Xalqning malomatiga qolibmiz. "Pari xalqi bevafo bo'lar ekan-da, avval tegariga tegib, keyin o'larini bilib, bahona qilib, araz urib ketar ekan-da", — deb barcha bizni gap qilariga qolibdi. Endi bo'lar ish bo'libdi. Ikkalamizning ham sevib tekkan yorimiz edi. Hali ham Avaz o'g'lon bilan Chambilga boraylik. Bizni ko'rsin, deb sultonni omonat qo'ygan bo'lsa, borib oxirgi marta diydorini ko'raylik. Xoldor mahram Chambilda Hasanxon, yana bir necha yaxshilar bilan maslahatlashib, Avaz o'g'lonni bu yoqlarga yuboribdi. Endi, Avaz bolam, bu Ko'hi Qof mulkida gaplashib o'tirishga ham vaqt qolmadi. Darhol tosh tablaga kirib, G'irko'kni abzallab minib chiq", — deyishib Yunus, Misqol parilar Go'ro'g'li sultonga motam boshlab, qora kiyishib, Chambilga jo'nashga choqlana berdilar. Avaz o'g'lon tashqariga chiqib, xizmatkorlar ko'rsatgan tosh talabga kirib, G'irotni abzallab olib chiqdi. Ungacha Yunus, Misqol parilar bulut haybatli katta bir Oqdevni keltirib choqlab, o'zlari Avaz o'g'lonning kelishini kutib, Oqdevning ustiga chiqayotgan edi. G'irotni olib Avaz o'g'lon ham keldi. Yunus, Misqol parilar ishorat qilib, Avaz o'g'lon ham G'irotni yetaklab Oqdevning ustiga chiqdi. Shunda Oqil pari Misqol pariga qarab, marg'ulini tarab, zulfini burab, o'zini Chambilga birga olib ketishini so'rab, elanib, bir so'z dedi:

Xonim, eshit menday pari arzini,
Ko'hi Qofda ayri qop ketgim kelmas,
Senday aziz, zoti ulug' bekamdan
Ko'hi Qofda ayri qop ketgim kelmas.

Ichki xayolimni hech kimsa bilmas,
Sening suhbatlaring so'ngra topilmas,
Men ham sening birla ketmasam bo'lmas,
Ko'hi Qofda ayri qop ketgim kelmas.

Ucha bilmay qanotimdan qayrilib,
Yotgan joyda iqbolimdan tayrilib,

Avazxonday mehmonimdan ayrilib,
Ko'hi Qof mulkida qop ketgim kelmas.

O'g'ling oldi meni jon-u dilimni,
Odamzod, deb tashlay o'sgan elimni,
Qop ketmayin ko'kka qilib qo'limni,
Ko'hi Qofda ayri qop ketgim kelmas.

Eshitgin kanizing ohu zorini,
Avaz uchun tashlar har na borini,
Qoldirib ketmagin, Oqil parini,
Ko'hi Qofda ayri qop ketgim kelmas.

Misqol pari Oqil paridan bu so'zni eshitib, kecha Avaz o'g'lonning ishqiy buning miyasidan ushlagani-bililib, Og'a Yunus pariga ham voqeani bildirib, Oqil parining ham Oqdevning ustiga chiqishiga ijozat berdi.

Alqissa, Oqdev bulutday qo'zg'alib, bularning barini ko'tarib, falakka parvoz aylab, uchib kela berdi... Uch soat deganda, kam-kam pastlab, o'zini rostlab, Badbaxt tog'idan enib, Asqar tog'ining bir darasiga qo'ndi. Undan keyin Avaz o'g'lon enalariga qarab, ulardan ijozat so'rab, bir so'z dedi:

Enalar, bering ijozat,
Borib kelay Chambilbelga,
Sizlarni qaytib keldi, deb,
Xabar beray turkman elga.

O'zim boribon xabarga,
Bildirayin yoronlarga,

Sultonni kafanga cho'lg'ab,
Omonat qo'ygandir g'orga,
Enalar, bering ijozat,
Borib kelay Chambilbelga.

Kelganingiz turkman bilsin,
G'orga yig'ilishib kelsin,

Sizlar bilan hol so‘rashib,
Sultonning izzatin qilsin.
Enalar, bering ijozat,
Borib kelay Chambilbelga.

Chiqaray zaiflar barin,
Elning katta-kichiklarin,
Yig‘lashib g‘or dalasida
Ko‘rishsin xon otam yorin.

Enalar, bering ijozat,
Borib kelay Chambilbelga.
So‘zlar sizga Avaz o‘g‘lon,
Deganlarim emas yolg‘on,
G‘orda kafanga cho‘lg‘onib,
Yotibdi Go‘ro‘g‘li sulton.

Enalar, bering ijozat,
Borib kelay Chambilbelga.

Og‘a Yunus pari bilan Misqol pari bunday o‘ylashsa, Avaz o‘g‘lonning so‘zi to‘g‘ri. “Axir, Go‘ro‘g‘li sulton uncha-muncha odam emaski, ulay-bulay qilib ko‘mib qo‘yag‘oysa. To‘g‘ri, ulug‘ odamning motami ham ulug‘ bo‘lishi kerak. Elatning er va ayollari yig‘ilib, Go‘ro‘g‘li sultonning jasadi yotgan g‘orga kelsa, kelsin. Bizlarning ham Ko‘hi Qofday uzoq yurtdan sultonning izzati uchun kelganligimiz ma‘lum bo‘lsin”, — deyishib Avaz o‘g‘longa Chambilga borib-kelishga ijozat berdilar.

Avaz o‘g‘lon Yunus, Misqol parilarni tog‘da qoldirib, G‘irko‘kka minib, tezlik bilan Chambilga yetib kelib, Og‘a Yunus, Misqol parilarning tog‘da qolganini, o‘zining ishlatgan makr-u hiylalarini Go‘ro‘g‘li sulton, Xoldor mahram, Hasanxonga, Chambildagi barcha katta-kichik er-u ayollarga bildirdi. Ana, Go‘ro‘g‘li sulton yorlarining daragini olib, darrov tuzalib, ishtahasi qo‘zg‘alib, bir qo‘y go‘shini pok-pokiza tushirib olib, toza quvvatga enib, Chambilning barcha katta-kichiklari bilan tog‘da bir g‘orga borib, hammalarini tashqariga qo‘yib, o‘zi g‘orning to‘riga kirib, kafanga o‘ralib, jo‘rttaga o‘lik bo‘lib yota berdi.

Shuytib, Avaz o‘g‘lon bu yoqni bartaraf qilib, G‘irko‘kka minib, Asqar tog‘iga qarab yo‘l tortdi. Tulporga nima degan gap. Darrov yer bag‘irlab uchib, Asqar tog‘ining darasidagi Yunus, Misqol parilar turgan joyga yetdi. Shunda Avaz o‘g‘lon pari enalariga qarab, bir so‘z dedi:

Chambil xalqin bari chiqdi yo‘llarga,
Hammasi ham sovg‘a olib qo‘llarga,
Ko‘hi Qofdan kelganingiz, enalar,
Doston bo‘ladigan bo‘ldi tillarga.

Qirq yigitlar sultonim, deb zor aylab,
Bir necha oyimlar sochini taylab,
Bari motam libosiga burkanib,
Hammasi boshiga ko‘k latta boylab.

G‘or og‘ziga kelib yig‘lab turibdi,
Xoldor, Hasan ko‘ksin dog‘lab turibdi,
Ko‘hi Qofdan kelibdi deb sizlarni,
Xizmat uchun belin bog‘lab turibdi.

Shuytib chambillikka bo‘lgan qiyomat,
Katta-kichik chekar ohu nadomat,
Yuringizlar, endi g‘orga boraylik,
Boshqa so‘zni aytib turmoq na hojat.

Turkman xalqi yig‘lar anda zoru zor,
Sizlarni kelat deb anda intizor,
Yuringizlar endi g‘orga boraylik,
Go‘ro‘g‘li arvohi bo‘lsa bizga yor.

Shunda qaynab-jo‘shar bo‘ldi parilar,
Bunday vaqtlar ko‘ngil qurg‘ur urilar,

Asqar tog‘ning oq buluti turilar,
Undan keyin ko‘rinadi parilar.

To‘ram, deyishib yosh olishdi ko‘zlarga,
Kuya suyak oyday oppoq yuzlarga,
Ey, yoronlar, bayon etsam sizlarga,
Bu qissalar qo‘shiq bo‘ldi bizlarga.

Jo‘shqin tilim, endi qaynab jo‘sh endi,
Yor yo‘liga motam qilib tush endi,
Oqar bo‘ldi mungli ko‘zdan yosh endi,
Yunus, Misqol vafodordan ayrilib,
Toshga ursa og‘riydimi bosh endi.

Oqdevni omonat tog‘da qo‘ydilar,
Bu dunyoning tashvishidan to‘ydilar,
Yo‘l boshla, Avazjon, bizga yo‘l boshla,
Deb yalangbosh bo‘p sochlarini yoydilar.

Or-nomusni endi otib tashladi,
Go‘ro‘g‘li deb xumor ko‘zni yoshladi,
G‘animat fursat, deb shunda Avazxon
Parilarni g‘orga tomon boshladi.

Oqil ham keladi shunda iyarib,
Bilmayman qandayin o‘ylarga borib,
Asqar tog‘dan berman tushib keladi,
Odamzodning adir, tog‘larin ko‘rib.

Cho‘qqi, gazalarni qirqib o‘tdilar,
Shuyta-shuyta oxir g‘orga yetdilar,
Chambildan kep turgan eru ayollar
Parilar qo‘liga sovg‘a tutdilar.

Yunus, Misqol hech kimsaga boqmadi,
Balki hech kim parilarga yoqmadi,
Bunday pilla so‘z kirami quloqqa,
To sultonga yetmay hovur chiqmadi.

Shuytib, hech kimsaga boqmay o‘tdilar,
Tez yurishib g‘or yo‘lini tutdilar,
Zor yig‘lashib kirib shunda ichkari,
Xon Go‘ro‘g‘li yotgan joyga yetdilar.

To‘la qip aytmasam so‘zim chala-da,
Odamzod ham ko‘p mug‘ombir, balo-da,
Parilarni g‘or to‘riga yuborib,
Avaz qoldi beklar bilan dalada.

Parizodlar g‘or to‘rida turdilar,
O‘z-o‘zidan o‘zlarini urdilar,
Oxirgi diydor deb, yum-yum yig‘lashib;
Go‘ro‘g‘lining yuzin ochib ko‘rdilar.

Bu gaplarga sulton dilin xushladi,
Og‘zin ochib aksa ura boshladi,

Uyqudan turganday bo‘lib, yoronlar,
Yunusman Misqolni mahkam ushladi.

— Sizlar kelib, o‘lgan jismim tirildi,
Qayta boshdan chiqqan jonim berildi,
Endi barcha g‘am-alamlar arildi,
Quchoqlashib yarashaylik, parilar!

G‘orga kirdingizlar Masih misoli,
Jon bag‘ishlar ekan pari jamoli,
Pari jamolining bo‘lmas zavoli,
Qo‘l ushlashib yarashaylik, parilar!

Bir meni deb Ko‘hi Qofdan kelibsiz,
Kelib turib, jonga darmon bo‘libsiz,
Avliyo qilolmas ishini qilibsiz,
Keling endi, yarashaylik, parilar!

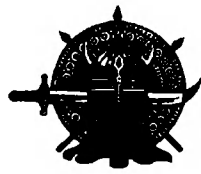
Parilar, parilar, oppoq parilar,
Oppoq qo‘li har badanga dorilar,
Men tirildim, endi sho‘rim arilar,
Qo‘l beringlar, yarashaylik parilar!

Shul ekan azalda haqning farmoni,
Ketgan edi, keldi tanning darmoni,
Go‘ro‘g‘lining endi yo‘qdir armoni,
Quchoqlashib yarashaylik parilar!

Yunus, Misqol parilar Go‘ro‘g‘li sultonning tirilganini ko‘rishib, azalari xursandlikka aylanishib, Go‘ro‘g‘li sulton bian ko‘rishib, yarashib, g‘or ichida yechuvli turgan kiyimlarini topib, sultonga kiydirib, shaylab qo‘ydilar. Bu shobirlarni bilib-eshitib turgan Xoldor mahram, Hasanxon va Avaz o‘g‘lonlar ham g‘orning ichiga kirishib, jo‘rttaga Go‘ro‘g‘li sulton bilan ko‘rishib, parilarga yuzoydin aytishdilar. Shunda Misqol pari Asqar tog‘ining kamarida kutib o‘tirgan Oqdevga borib javob berib, Ko‘hi Qofga jo‘natib yubormoqchi ekanini Go‘ro‘g‘li sultonga aytdi. Shunda Avaz o‘g‘lon Misqol pariga qarab: “Ena, dunyoda bir qo‘rqan bilan bir quvongan yomon. Siz hozir yangi quvonib, g‘alati bo‘lib turgan kishisiz. Menga ijozat bersangiz, men borib, Oqdevga o‘zim hamma gapni aytib, Ko‘hi Qofga jo‘natib yuborsam”, — deb turdi. Misqol pari: “Bo‘lmasa, Oqdevga shuni qo‘shib ayt. Borib, barcha dev-u parilarga o‘zi hukmronlik qila bersin”, — deb Avaz o‘g‘longa ijozat berib yubordi.

Ana shuytib, Avaz o‘g‘lon G‘irko‘kni minib, Asqar tog‘ining narigi kamariga chiqib ketdi. Oqdev Avaz o‘g‘lonning bir o‘zi kelayotganini ko‘rib: “Ha, jiyanim Avazjon, yengil qaytibsan. Yunus, Misqol parilar qani?” — deb turibdi. Shunda Avaz o‘g‘lon: “Ey, Oqdev tog‘a, enamlar karomat qildi, qadamlari yoqib, xon otam tirildi. Misqol enam meni senga yubordi. Ko‘hi Qofga qaytib borar ekansan, u yerdagi jami dev-u parilarga podshohlik qilib turar ekansan. Misqol enamning senga aytgan gapni shul”, — deb turdi. Avaz o‘g‘lonning bu so‘zini eshitib, Oqdev qulluq qilib, tezlik bilan Ko‘hi Qofga qarab uchib ketdi.

Shuytib, bu yoqda Go‘ro‘g‘li sulton, Yunus, Misqol, Xoldor mahram, Hasanxon, xon Dalli, Oyqulqiz va barcha katta-kichiklar shod-u xurramlik bilan Chambilga qaytdilar. Avaz o‘g‘lon ham Asqar tog‘ining kamaridana qaytib ketdi. Oqil pari Avaz o‘g‘lonning sevikli yori bor ekanini bildi. Pari xalqiga kundosh desa, joni chiqquday qattiq bo‘lib ketar edi. Parilarning rashki shunday qattiq bo‘lur edi. Oqil pariga saylatganda, shuytib, Avaz o‘g‘lonni xohlamadi. Qirq yigitlarning bir bo‘ydog‘i bor edi. O‘shanga tegdi. Go‘ro‘g‘li sulton otalik qilib, Oqil parini o‘sha xohlagan yigitiga nikoh qildirdi. Endi G‘irko‘k ham, so‘tasi ham, Go‘ro‘g‘li sultonning o‘zida edi. Shuytib, Go‘ro‘g‘li sulton elga katta chulon berib yotdi.

OYGULQIZNING VAFOTI

Oy gulqiz Nuralidan so'ng Gulanorni to'qqan edi'. Shuytib, Nuraliga ergashib, Gulanor ham yo'rtmoch bo'lib, o'ynab yuradigan bo'lib qoldi. Nurali olti yashar, Gulanor bo'lsa uch yashar edi. Ikki akali-ukalilar Chambilning dalalarida qush uya qidirishib, lola-qizg'aldoq, lola-javg'oshin terishib, o'ynab yurar edilar.

Oy gulqizning ham o'ziga yarasha ta'rifi bor edi. Go'ro'g'li sulton Oy gulqizni Xurosondan keltirganida, Oy gulqiz hushiga kelib: "Odamzoddan emas, yo maloika, yo hur bo'lsa kerak", — deb Og'a Yunus parining nihoyatda go'zalligiga qoyil qolib, unga tan bergan edi. Ammo Misqol pari bilan Og'a Yunus parilar go'zallikda, aql-u farosatda xuddi ikkovi azalda bir qolip bilan yaratilganday edilar. Shuytib, Yunus, Misqol parilarning ikkovini ikkovi bir kishiday hisoblasa bo'lur edi. Agarchi, uzoqdan ko'rinishda Oy gulqizdan go'zalga o'xshab ko'ringani bilan Oy gulqizning ham bir o'zgacha latofati bor edi. Kelbatda, qaddu qomatda Oy gulqizning hech kimdan kamligi yo'q edi. So'nggi vaqtlarda Avaz o'g'londa Oy gulqizning ishq shunday kuchayib ketdiki, agar Avaz o'g'lon Oy gulqizdan hafta uzoqlashguday bo'lsa, uyqusida elavrab, Oy gulqiz, deb uyg'onib ketadigan bo'lib qoldi. Agar Oy gulqizning oldida bo'lsa, hushi ham, boshi ham Oy gulqiz, deb qoladigan bo'ldi. Muhabbat bobida Oy gulqiz Avazxondan ham baland edi. Kunlardan bir kun Oy gulqiz Avaz o'g'longa qarab, marg'ulini tarab, zulfin burab: "Ikkiimizning bunchalik oshiq-ma'shuq bo'lib qolishimizdan yaxshilik chiqmas", — deb bir necha joydan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

Gohda qip-qizil bo'p yonib ketasan,
Bir meni deb ziyon suddan o'tasan,
Bunchalik sevishmak yomon bo'lmaymi,
Buyta bersang, bul boshimga yetasan.

Parvoz etsa, qush qanoti qiyoma,
Odam ham seningdek, yorim, suyama,
Endi buncha sevishlikni qo'yaylik,
Boqqan bilan oshiq ko'zlar to'yama?

Dunyo bir hiylagar, naqshin bo'yama,
Odamzodni o'z holiga qo'yama,
Muhabbatni ozaytaylik, bo'yingdan,
Sevishganlar sevishganman to'yama.

Ikkalamiz bog'lanishdik ko'p yomon,
Alomon-a, ayroliqdan alamon.

Avaz o'g'lon bu so'zni yoridan eshitib: "To'g'ri, Gulqizjon, sening bilganingni men ham bilaman, ammo nachora", — deb zor-zor yig'lab, yori Oy gulqizga qarab, bir so'z dedi:

Qomatingdan qanday ko'ngil uzayin,
Sendan jannat hidi kelar, Gulqizjon,
Ruxsat ber, bog'ingdan gullar uzayin,
O'zingman dil orom olar, Gulqizjon.

Bu ishlardan hech yaxshilik kutmayman,
Ochilgan gulzorlar bo'lmaymi xazon.

Ko'ngil qursin lovillaydi, yonadi,
Ishqing maslik sharobidan sunadi,
Ko'z yumsam — ko'ngilda, ochsam — gulzorda,
Yarqirab jamoling naqshi enadi.

Bunday sevishlarni ozroq etaylik,
Bolalarning o'nib-o'sishin kutaylik,
Cho'rta yomon bo'ldik, tovba qilaylik,
Boshqalarning odatini tutaylik.

Oy gulqiz ko'p gapni oldin biladi,
Ko'nglimga har turli o'ylar keladi,
Bunchalik tarmashib qolgan sevgining
Oqibati, yorim, yomon bo'ladi.

Mehr qo'ydim bir mahluqo sanamga,
Ul mahluqo rohat berdi tanamga,
Agar boqsam, dil yugurtib olamga,
Faqat senga qaytib kelar, Gulqizjon.

¹ Boshqa baxshilar, jumladan, Ergash shoir dostonlarida Gulanor Nuralidan uch yosh katta tarzida tasvirlanadi. (Nashrga tayyorlovchilar izoxi).

Qanot qoqib kezdim arz-u samoni,
Kezishimdan qolmay pari makoni,
Seni deb unutdim Rasul xudoni,
Oqibati qanday bo'lar, Gulqizjon.

Tunov kun bir ajab qiziq tush ko'rdim,
O'ng qo'limda noskadini bo'sh ko'rdim,
Noskadini pachoqlagan tosh ko'rdim,
Shul tosh menga vahm solar, Gulqizjon.

Tushimda etigim teskari tushdi,
Tepamdan bir baliq uzun bo'p tushdi,
Uchib borib yerning bag'rini quchdi.
Ko'nglimni mushavvash qilar, Gulqizjon.

Bu so'zlarni aytar Avazday o'g'lon,
O'zingsan mehrimni tortgan mehrimon,
Iloyo, bo'lg'in-da ko'p yillar omon,
Ka'bamsan, butimsan, ko'nglim Gulqizjon.

Avaz o'g'lon bu so'zni aytdi. Ul ofatijoni, chin mehrimoni, yori qadrdoni Gulqizoy Avaz o'g'lonning bu so'zini eshitib, bul ham o'zining ko'rgan tushini aytib, zor-zor yig'lab, Avaz o'g'longa qarab, bir so'z dedi:

O'lmasin, yaxshilar hargiz o'lmasin,
Hech kimsa hasratda yig'lab qolmasin,
Sipohiga chap yoqqanday, Avazjon,
Qator ko'rgan tushlar to'g'ri bo'lmasin.

Banda hayron bo'lar taqdir ishiga,
Odamzod tushmagur kelmay hushiga,
Ko'rgan tushlaringdan qo'rqma, Avazjon,
Chap yoqar sipohi bo'lgan kishiga.

Men ham tush ko'ribman, oldim tutilmish,
Ikki qo'lim ko'ksimga band etilmish,

Qo'rqma xayoloti gapdan, Avazjon,
Ko'ylagim orqamdan chok-chok so'tilmish.

Uyqumdan uyg'onib keldim hushima,
O'zim ta'bir tuzdim ko'rgan tushima,
Baxtim kushod bo'lib, bollar ulg'ayib,
Ko'plar to'n op ketar kelib qoshima.

Har holda sevgini ozroq etaylik,
Ovunmoqqa har yumushga ketaylik,
Gulqiz aytar bugundan kay, Avazjon,
Uzoqlashib bo'lak-bo'lak yotayik.

Oygulqiz bu so'zni aytdi. Avaz o'g'lon ham Oygulqizning bu so'zini eshitib, yorining maslahatiga ko'ndi. Shu bugundan keyin bo'lak-bo'lak tomida yotmoqchi bo'lib, xudoning o'zi sabr bersin, deyishib ko'nishdilar. Ammo shu kuni Oygulqiz hali Avaz o'g'lonning quchog'ida edi. Shul kecha Avaz o'g'lon Oygulqizning jamolini yana boshqacha, o'zining Oygulqizga bo'lgan ishqini ham avvalgilaridan sarziyod ko'rdi. Oygulqiz bilan oyning o'rtasida tafovut bo'lmay qoldi. Shul kechasi Avaz o'g'lon o'zining osmon-da ekanini ham, zaminda ekanini ham bilolmay qoldi. Bu voqea Avaz o'g'longa xuddi bir sirday bo'ldi.

Asli Avaz o'g'lon bilan Oygulqizning muhabbatiga falak rashk qilib, qora yer hasad qilgan edi. Zolim qora yer xudoga: "Bunday pokiza narsalar mening qo'ynimda yotishi kerak, uni tarbiya qilib saqlashga odamzoddan men a'loman", — deb munojot qilib, xudo ham yerning munojotini qabul qilib qo'ygan edi. Bu simi xudo bilan qora yerdan boshqa hali hech kim bilmas edi.

Avaz o'g'longa xudo sabr ato qilib, Oygulqizdan bo'lak tomida yotadigan bo'ldi. Oygulqiz ham bolalari bilan alohida bir bo'lak tomida yotar edi. Shu oraliqda Oygulqiz bir ko'tarilib, yetilib, novcha bo'lib ketdiki, hech qo'ying! Oygulqizni ko'rganlar: "To'rt odamning jasadicha bor. Shunda ham juda bir go'zal kelin-da", — der edilar.

Ana shu vaqtlarda Chambilda madaniyat rivojlanib kelayotib, kun sayin bozorda yangicha buyumlar paydo bo'lar edi. Ko'p qatori Avaz o'g'lon ham yangicha buyumlarga havas qilib, pistoqi shikof olib, o'zi yotadigan xonaga keltirib qo'ygan edi. Bir kun Oygulqiz bir fursat suhbatlashib chiqishni havas qilib qolib, Avaz o'g'lon yorining oldiga kirib, pistoqi shikofga ko'zi tushib, asli o'zidan xavotir olib yurgan, "Mabodo Avaz o'g'lon yorim mening dunyodan o'tishimni bilib, mening uchun tobut yo'ndirib kelib qo'ygan-

mikan?” — deb ozroq qo‘rqdi. Lekin qo‘rqanini Avaz o‘g‘longa aytmadi. Asli Oygulqiz ilgari tobutni ko‘rmaganligi uchun shunday bo‘ldi. Buni Avaz o‘g‘lon sezib: “Bu shikof degan narsa, ro‘zg‘orning ko‘p anjomlari shunda joy bo‘ladi. Qo‘rqma, bu sen o‘ylagan narsa emas, u narsani uyga olib kelib qo‘ymaydi”, — deb qo‘ya qoldi.

Alqissa, shu orada, qirq kun o‘tib ketdi. Asli Oygulqiz maloika sifat, valitob ayol edi. Bir kun o‘zidan o‘zi birdan to‘qqiz xil lazzatli taom qilib, Avaz o‘g‘lon yorining oldiga keltirib qo‘ydi. Buning ustiga, shu kuni to‘qqiz tandir non ham pishirdi. Bu hodisalarni ko‘rgan Avaz o‘g‘lon Oygulqizga qarab, bir so‘z dedi:

Har kungidan o‘zga bildim o‘zingni,
Oygulqiz, Oygulqiz, senga na bo‘ldi,
Menga degin yashirmasdan so‘zingni,
Oygulqiz, Oygulqiz, senga na bo‘ldi?

Bir nimadan, jonim, zehning koydimi,
Shunday qil deb yoki birov aydimi?
Mehnat kelib, senga uya qo‘ydimi,
Oygulqiz, Oygulqiz, senga na bo‘ldi?

Qirqma ko‘k choylarga to‘latding jomni,
Hozir etding to‘qqiz turli taomni,
Yashirmay so‘zlagin xullas kalomni,
Oygulqiz, Oygulqiz, senga na bo‘ldi?

Yulqinasan, yo‘lbars misol jur‘ating,
Negadir bunchalik kelmish g‘ayrating,
Yashirmasdan aytgin ichki niyating,
Oygulqiz, Oygulqiz, senga na bo‘ldi?

Oppoq qo‘ling osh-xamirga botirib,
Na qilursan bu nonlarni qotirib,
Qo‘yding o‘xshar aql-u hushing yitirib,
Oygulqiz, Oygulqiz, senga na bo‘ldi?

Ko‘zing uzra o‘ynar o‘tli hiloling,
Bu so‘zlarga hech kelmasin maloling,
Avazga bayon et yashirmay holing,
Oygulqiz, Oygulqiz, senga na bo‘ldi?

Shunda Oygulqiz o‘zida ro‘y berayotgan voqeani Avaz o‘g‘longa ochiq aytmay, bahona qilib, bir necha joydan timsol keltirib, Avaz o‘g‘lon yoriga qarab, bir so‘z dedi:

Yotib-yotib bir o‘y keldi o‘yimga,
Shunday hunar qilsam dedim, Bol Avaz,
Nondan oyna qildim aksi ro‘yimga,
Mohir naqqosh bo‘lsam dedim, Bol Avaz.

Kunlar orqasidan kunlar ham o‘tar,
Ikkun so‘ng shamolga bu nonlar qotar,
Nuraliman Gulnor suvga ivitar,
Shunday hunar qilsam dedim, Bol Avaz.

Ustalikman ulgu oldim bo‘yimdan,
Suv urdim nonlarga obi ro‘yimdan,
Bu ishlarni qildim o‘zlik rayimdan,
Shunday hunar qilsam dedim, Bol Avaz.

Palovning ustidan qildim qavurma,
Six kabobga qulaymi go‘sh t bavirma,
Ko‘p narsa qo‘shilgan ajabtavirma,
Mohir naqqosh bo‘lsam dedim, Bol Avaz.

O‘ng yuzimda xolim bordir bir dona,
Husn ziynatiga ul bir bahona,
Pishirgan nonimga qo‘shdim sedona,
Mohir naqqosh bo‘lsam dedim, Bol Avaz.

Chin xizmat har pilla chiqib haqlanar,
Bu laziz taomlar ko‘p vaqt saqlanar,
Xuroson bormoqqa Gulqiz choqlanar,
Shunday hunar qilsam dedim, Bol Avaz,

“Men ertaga Xurosonga qidirib, xesh-u taborlarimni bir ko‘rib kelsam, deyapman. Bu taom va nonlarni ustalik va naqqoshlik bilan pishirdim. Agar taomlar savisa, saal qizdirilsa, nonlar qotsa, saal ivitilsa, yana boshqa ko‘p shakllarni taomlarning buvida, ivigan nonlarning suvida ko‘rinadigan qilib qo‘ydim. U shakllarning nima ekanligini keyinchalik ko‘rib yurarsiz”, — deb Oygulqiz so‘zini tamom qildi. Ammo bu so‘zlarni eshitib, Avaz o‘g‘lonning yuragi shuvillab ketdi, lekin Oygulqizni hech o‘ladi deb o‘ylaydigan, o‘lishga qiyadigan zot emas. “O‘lib, gulday tani tuproqning ostida qolishi mumkin ham emas”, — deb ko‘nglidan bir siraga vasvasani chiqarib tashladi.

Har kuni ertalab Avaz o'g'lon Oygulqizni uyg'otgani kirar edi: "Turgin, jonim, tong bo'zardi", — deb poygakda turar edi. Hamishagi odati bo'yicha, bu kunisiga Avaz o'g'lon Oygulqizni uyg'otmoqqa uning xonasiga kirsang, Oygulqiz allaqachon turib kiyina yotgan ekan. U: "Xurosonga meni bugun olib borasizmi yoki ertaga olib borasizmi? Agar ertaga olib boradigan bo'lsangiz, bugun Nurali bilan Gulanor maktabga bormay qo'yaqolsin", — dedi. Nurali olti yashar bo'lsa ham Avaz o'g'lon havas qilib, o'g'lini bir yil oldin maktabga bergan edi. Gulanor ham akasidan hech ayrilmay, maktabga birga borib, birga kelib yurar edi. Avaz o'g'lon Nuralining o'qishga havasining zo'ridan Oygulqizning so'ziga e'tibor bermay, bugun ham Nuralini maktabga yuborib qo'ydi. Gulanor ham ardisari Nurali bilan birga ketdi.

Kun ham chiqib, olam munavvar bo'ldi. Lekin Avaz o'g'lonning uyiga yorug'lik tushmadi. Oygulqiz bir-ikki oydan beri hayz ko'rmay, oy oshib yurgan edi. Shu kuni birdan ko'proq qon ko'rib qoldi. Chambilliklarda hali eshon bilan darveshning, mulla bilan tabibning, baxshi bilan qushnochning, parixon bilan ko'zlovichning farqiga boruvchi kishilar kam edi. Bir savodli takkon Buxoro, Samarqand yoqlarda uch-to'rt oy yurib, ozroq tabibliklarni o'rganib, shu yaqin kunlarda Chambilga kelib, do'kon ochgan edi. Avaz o'g'lon darrov ana shu tabibga borib, murojaat qildi. Tabib do'konida dori ozligidan zorlanib, qontepar qaynatib ichirishni buyurdi. Avaz o'g'lon darrov Xo'jatovdan qontepar topib kelib, Oygulqizga qaynatib ichirdi. Ammo Oygulqizning kasali tuzaladiganga o'xshamadi. Darrov Yunus, Misqol parilarga xabar ketdi. Shungacha Oygulqizning juda mazasi qochib, Avaz o'g'longa qarab, rozilik so'rab: "Omon bo'l, bolalarni senga topshirdim, seni xudoga topshirdim", — deb yig'lay olmay ham qolib, dardini nolib, bir so'z dedi:

Ko'zimning kosasi to'lib boradi,
Zor qaqshab badanim sinib boradi,
Osmon qulab, qiya do'nib boradi,
Nobud bo'lg'im o'xshar, endi omon bo'!

Bo'lur o'xshar bugun oxir zamona,
Ketsam kerak o'lib nargi jahona,
Rozi bo'l, ishonmoq yo'qdir bu jona,
Nobud bo'lg'im o'xshar, endi omon bo'!

Charxday urguladi boqsam samoga,
Topshirdim, boqarsan ikki bolaga,

Bolalarni senga, seni xudoga,
Siporish ayladim, endi omon bo'!

Jamolim sog'insang, so'ra gullardan,
Naqshimning bo'yog'i singan dillardan,
Bo'lmasa, istagin isni bollardan,
Halok bo'lg'im o'xshar, endi omon bo'!

Quloq sol, Avazim, degan so'zima,
Ishona bilmayman hozir o'zima,
So'nggi marta tiklab olgin yuzima,
Nobud bo'lg'im o'xshar, endi omon bo'!

Oygulqizning bu so'zini eshitib, Avaz o'g'lon yoriga tasalli berib, bir so'z dedi:

Qo'rqma, jonim, sihatlikka chiqarsan,
Nobud bo'lishingga ko'nmaydi ko'nglim,
Sening kabi pari paykar dilbarning,
Hargiz o'lishiga ko'nmaydi ko'nglim.

Bir sen bilan yerning qo'yni to'lami,
Yo yorug'lik dunyo tang bo'p qolami,
Shunday suluv yor ham o'lsa bo'lami,
Nobud bo'lishingga ko'nmaydi ko'nglim.

Har ishni mard yomonlikka yo'yami,
Tiriklikka tirik banda to'yami,

Sendan ayrilishni ko'zim qiyami,
Hargiz o'lishingga ko'nmaydi ko'nglim.

Azizim, nigorim, kelgin hushingga,
Yunus, Misqol kelayotir qoshingga,
Ichdan darding urgan chiqar tashingga,
Nobud bo'lishingga ko'nmaydi ko'nglim.

Quloq sol Avazning aytgan so'ziga,
Gard yuqmasdir asil tilla yuziga,
Ajal ravo emas podsho qiziga,
Hargiz o'lishingga ko'nmaydi ko'nglim.

Xuddi shu voqea ustiga Yunus, Misqol parilar yetib keldilar. Ko'p gapni bilguvchi parilar ishning cha-toq bo'lishini bilib: "Oygulqiz-ku halok bo'lgan kishi, endi Avaz o'g'longa bir hodisa yuz bermasin", —

deyishib, Avaz o'g'lonni tashqariga chiqarib qo'ydilar. Asli vaqt tang qolgan edi, Oygulqiz oppoq bo'lib tamom bo'lib qolgan edi. Parilar Avaz o'g'lonni ichkariga chaqirdilar. Bechora Avaz o'g'lonning yuragi iztirobda qolib, chopib ichkariga kirib, kalima qaytarib, eng so'nggi marta Oygulqiz yorining oltinday sochidan siladi. Ayni shu pilla uydin non olib ketgali Nurali bilan Gulnori kelib qolishdilar. Endi Avaz o'g'lon: "Onangiz o'ldi", — deb og'zi borib, bu ma'sum go'daklarga qanday aytadi?! Shunda bechora Avaz o'g'lon tang ahvolda qolib, bolalarga ikki tuyur non olib berib: "Nurali, sen bu tuyur nonning qanchalik qimmat ekanini bilsang edi. Gulnori-ku hali o'zini bilmagan go'dak", — deb Nuralini katta odam qilib, zor-zor yig'lab, yurak-bag'rini dog'lab, Gulnorni ko'ksiga bosib, Nurali o'g'liga qarab, bir so'z dedi:

Bolam, bilgin bu tuyur non qadrini,
Jilolanib chiqqan onang qo'ldan,
Yeb turib yod ayla, minglar yod ayla,
Bu yasali chiqqan onang qo'ldan.

Ko'p gaplarni o'tkazgandir dilidan,
O'charman, deb ayroliqning hilidan,
Karomatli so'zlar chiqib tilidan,
Shu tuyur non chiqqan onang qo'ldan.

Har qanday toza gul xazon bo'ladi,
Sarg'ayib, qovjirab oxir so'ladi,

Odamsod ham ajal yetsa o'ladi,
O'g'li, qizi yetim bo'lib qoladi.

Onang kelgan edi Hari elidan,
Oshib yetti baland tog'ning belidan,
Endi so'z eshitgin aning holidan,
Bugun choshtgoh tiriklikdan ko'z yumdi,
Bir nishona edi jannat gulidan,
Halok bo'ldi, endi aslo ko'rmaysiz,
Shu tuyur non chiqqan onang qo'ldan.

Esmantoy bo'lib qolgan Nurali enasining o'lganini bilib, birdan yig'lab yubordi. Ana shunday qilib, Avaz o'g'lonning uyi motamxonaga aylandi. Bu kunisiga Oygulqizni olib borib tuproqqa topshirdilar. Avaz o'g'lonning iltimosi bilan Chambil xalqi Oygulqizning qabri boshiga kashtali maqbara bag'ladilar. Do'stlar xafa bo'lib, dushmanlar quvonib, ko'pchilik qabristondan qaytib keldilar. Og'a Yunus pari Gulnorni ko'tarib, Nuralini ergashtirib, bul ham Chambilga ko'p qatori qaytib keldi.

Oygulqizning yettisi ham tamom bo'lib, bir kun Avaz o'g'lon devona bo'lib, qabristonga chiqib ketdi. Oradin uch-to'rt kun o'tib ketib, Avaz o'g'londan darak bo'lmadi. Go'ro'g'li sulton tush ko'rsa, Bulduruq qassob bilan Guloyim Avaz o'g'lonning atrofidan kapalakday aylanib, kunsayin ketmadi. Oxiri Go'ro'g'li sulton: "Nima balo, Avaz o'g'lon xafa bo'lib, Xunxorga ketib qolib, ota-enasining oldiga bordimikan?" — deb bir kechasi hech kimga bildirmay o'rnidan turib, tahorat toza qilib, Sulaymon payg'ambarning so'tasini yerga bir urib, quzg'un shakliga kirib, uchib ketdi. Asqar tog'ining ustiga borib qo'nib, ertasiga u gaza bilan bu gazaga uchib: "Avaz o'g'lonning izi bormikan?" — deb tekshirib ko'rdi. Ammo yaqin o'rtalarda bu gazalarga odamsodning izi tekkani ma'lum bo'lmadi. Nari yoqqa uchib o'tib, Badbaxt tog' bellarini ham tekshirib ko'rdi. Bir xil joylardan odam tugul jayra va bo'rilarning ham izi tushmabdi. "Qanotli qushga borib-kelmoq nima gap", — deb Go'ro'g'li sulton Xunxor yurtiga qarab uchib ketdi, tush bo'lay deganda, Xunxor shahriga borib yetdi, so'tasini yana bir urib, o'zini bir faqir gurji etdi. Ko'cha bilan so'roqlab, Bulduruq qassobning hovlisini topib, birovdan toza aniqlab olmoqchi bo'lsa, u odam: "Bulduruq qassob qazo qilgan, qirqi yaqinlab qolgan", — deb o'tib ketdi.

Go'ro'g'li sulton Bulduruq qassobning o'lganini bilib, darvozaning shanglog'idan asta angrib ichkariga qarasa, olabayroq, chipor to'nlarni kiygan oppoq sallalik ulamo, eshonlar mehmonxonaning supasida qalin ko'rpalarning ustida har yog'iga to'rttadan yostiq qo'yib, goh yonboshlab, goh o'tirib, Bulduruq qassobning arvofiga xatm tushirib o'tiribdilar. Bir necha so'fi, mutavalilar choy suzib, taboq qo'yib turibdilar. Qarasa, dasturxonda har odamning oldiga hilpillagan sariq palovdan bir taboq, kesma go'sht bir taboqdan, asal, pista-rustalarning soni yo'q. Go'ro'g'li sulton ko'nglida: "Voh, dunyoda ulamo, eshon bo'lsang, qara, oson palov, oson go'sht, oson noz-u ne'mat. Ukag'arlarning yemay joni yo'qmi? Lo'qillatib tushir-ey, bachag'ar. Bularga faqat: "Kelin poshsha ko'p chaqqon-da, kelin poshshaday pazandani umrimda ko'rman edim. Bay-bay, bu taomlarni ko'nglimdagiday qilib pishiribdi-da! O'zingiz ko'p odobli-da, har o'tganimda hamma bolalardan avval salom berib, mening bilan xuddi o'rgatib qo'yganday ko'rishadi. O'rgatgan

ota-cnangga rahmat, deb o'tib ketaman. Iloyo, tani-joning baloyi ofat ko'rmasin, deyman", — degan besh-olti og'iz so'zni o'rganib olsa, bas. Keyin alif bilan lom nechta bo'ladi, desa, bilmasa ham ishi yurishib keta beradi. Men ham vaqtincha ozroq so'fi bo'lib olsammikan?!" — deb ko'p narsalarni o'ylab, jo'rttaga "Vo, jigarim!", deb yig'lab yubordi. Buni eshitib, xizmatkorlar kelib, darvozani ochib, Go'ro'g'li sultonni ichkariga kirgizdilar. Go'ro'g'li sulton supaga kelib, ulamo, eshonlar bilan ham ko'rishmay, tovushining boricha baqirib, yig'lab, gurji tiliga solib, bir so'z dedi:

Bulduruq o'lgani qulay bo'lib,
Sizdaylarga ermak bo'lib qolibdi,
Go'sht-u palov, meva-cheva quyulib,
Oppa-oson dasturxonga kelibdi.

Palovni urasan, bormi imoning,
Chaynamay jo'natma, chiqadi joning,
Go'sht desang, go'sht, to'sh desang, to'sh uyulib,
Oldingga to'plansa, nima armoning?

Chekkaga turtaymish sariq mo'ylabing,
Nazrdan boshqa ham bormi matlabing,

Mushukcha bo'larmi xulq-u odobing,
Aldashdan ham o'zga bormi bir gaping?

Birovlaring el oldida jampiyib,
O'tirasiz odob saqlab dampiyib,
Nazru niyoz to'plab turib ovloqda,
Chaynamay yutasiz toza qompiyib.

Bir xillaring ekan yulish ustasi,
Qo'llaringda chervon pulning dastasi,
Har kuni besh to'lib beshta kistasi,
Shundaylarga hangar bo'lgan Bulduruq,
Dod, jigarim, Bulduruq!

Go'ro'g'li sultonning bu so'zini ichkarida turib Guloyim eshitib: "Borib xabar olib kel-chi, yig'layotgan kim ekan? Mabodo qassobning bironta og'aynisi eshitib, fotihaga kelgan bo'lmasin", — deb xizmatkorlariga buyurdi. Xizmatkor chiqib so'filardan so'rasa, ular: "Bilmasak, shu gurji kelib, hech kim bilan ko'rishmay, Bulduruq deb yig'laydi. Tiliga tushunmaymiz, — dedilar. Xizmatkor borib voqeani Guloyimga bildirgan edi, Guloyim: "Bo'lmasa, u Xo'kmin qassobning og'aynisi ekan, uni tezroq ichkariga olib kel", — deb buyurdi. Xizmatkor Go'ro'g'li sultonni ichkariga olib kirdi. Shunda Go'ro'g'li sultonning quvligi tutib, jo'rttaga yig'lab, Guloyimga qarab, gurji tilida bir so'z dedi:

Xamirday ko'pchigan qizg'ich yuzingni
Tag'iyna bir boqib ko'rgali keldim,
Bir-ikki kun yeb-ichib tuzingni,
Shu xossa hovlingda turgali keldim.

Keksarganda yetilibsan, to'libsan,
Sarg'imtil chechakday suvsab qolibsan,
Ering o'lib, toza yesir bo'libsan,
Agar teksang, o'zim olgali keldim.

Hali bardammisan, ozlaring bormi,
Qizilboshga teksang, seni olarmi?
Menday xushtor o'zingga topilarmi,
Besh-olti kun senman yurgali keldim.

Yuribdirsan jalloday bo'p yalanglab,
Larsillab, chir atrofingga alanglab,
Qariganda shoyi kiyib shalanglab,
Mayli desang, ko'ngling olgali keldim.

Tengdoshingman, tez bilaman holingni,
Dushmanlarga o'pdirmagin bolingni,
Tutibon xolingni, sevib olingni,
Qancha holing bo'lsa so'rgali keldim.

Go'ro'g'li quv haqlab tog'lardan oshar,
Qayerda baxt bo'lsa, borib yanashar,
Yana hech ko'rmagan yo'llarga tushar,
Borsang, Chambil olib ketgali keldim.

Guloyim gurjiga teksa ham gurji tiliga tushunmas edi. Go'ro'g'li sultonning aytgan so'ziga tushunmay: "Bu odamning bunchalik kuyib-pishib yig'laganiga qaraganda, qassobning juda ham yaqin bir qarindoshi ekan", — deb Guloyim ham yig'lab, pichi vaqtdan keyin: "Qo'y, endi ko'p yig'lama. Yig'laganing bilan og'ayning yana tirilib kelmaydi. Endi qassob og'ayningning arvohiga bir fotiha qilib, qur'on o'qib, undan

keyin damingni olib, ovqatlanib kel”, — dedi. Go‘ro‘g‘li sulton: “Bizlarning yoqda avval ovqatlanib olib, undan keyin qur‘on o‘qiydi”, — dedi. “Bu gaping ham ma‘qul”, — deb Guloyim katta qashqari taboqqa qozonning tagida qolgan moyli palovni quyib, Go‘ro‘g‘li sultonning oldiga qo‘ydi. Go‘ro‘g‘li sulton ochirqanib, palovni amiri oshashga solib, katta-katta oshab, taboqni... yalab, ustidan to‘rt choynak ko‘kchoyni ichib olib, rohatlanib terlab, charchaganliklari ketib: “Yanga, endi shu Xunxor rasmda qur‘on o‘qiymi yo o‘zimizning rasmda qur‘on o‘qiymi”, — deb turdi. Shunda Guloyim: “Bu yog‘ini gurji rasmda qilgandan keyin qolganini ham gurji rasmda qil-da”, — dedi. Go‘ro‘g‘li sulton: “Bo‘lmasa, gurji rasmda qur‘onni soz bilan o‘qiydi”, — deb qo‘liga sozini olib chertib, shunda bir so‘z dedi:

Suv bersang nozli qo‘lingdan,
Yanga, ichali-ichali,
Menman ketsang bu ellardan,
Toza kechali-kechali.

Tutib yumshoq qo‘llaringdan,
So‘z eshitib tillaringdan,
Tolma nozik bellaringdan
Bunda quchali-quchali.

Iskashib bog‘da gullardan,
Butkul kechib bu ellardan,

Necha bandargoh bellardan
Oshib qochali-qochali.

Sayron etib beldan belga,
Qushday kezib ko‘ldan ko‘lga,
Asli tuqqan ona elga
Tezdan uchali-uchali.

Bu dunyoning bari yolg‘on,
Har kimga bir savdo solgan,
Tog‘lar tumanga o‘ralgan,
Urib ochali-ochali.

Guloyim Go‘ro‘g‘li sultonning sozga monand qilib, juda o‘xshatib, jo‘rttaga o‘qigan qur‘oniga qoyil qolib, na‘maga ancha berilib: “Bu Xunxorda qassob yolg‘iz odam edi. Buning ustiga, men yesir bo‘lib qolib, toza bo‘riga bog‘langan uloqday edim. Bu odam qassobning og‘aynisi bo‘lsa, shu odamni ketkizmay, balki shu odamga tegib qo‘ya qolsam, hovlim egasiz qolmay, shunda yashay berar edik”, — deb o‘ylab, shu kech Go‘ro‘g‘li sultonni mehmon qilib, ko‘nglidagi dardini ochiq aytib, ertaga borib podshohlikdan nikoh qog‘ozi va fuqarolik qog‘ozi olib kelsa, maqsad hal bo‘lishini aytib yotdi.

Shuytib tong otdi, to‘rg‘aylar chuldurak qotdi, mehmonxonada yotgan ulamo, eshon, so‘fi, mutavalilar turib o‘qidi bomdoddi. Go‘ro‘g‘li sulton hovli egasi sifatida ulamo, eshon, so‘fi, mutavalilarni aldab-suldab, siporishlab, uy-uyiga jo‘natdi... Go‘ro‘g‘li sulton podshohlikdan nikoh qog‘oz va fuqarolik qog‘oz olib kelish bahonasida ko‘chaga chiqib, shaharni oralab yurib, bir katta ko‘lning labiga yetib, ko‘cha tarafdagi bir daraxtning tagida dam olib o‘tirdi. Bir pilla podshohning Abdulqodir degan o‘n ikki maqomning ustози bo‘lgan katta sozandasi tilla yopuv, tilla yugan va tilla tojli otini bir tilla mo‘kki, tilla qo‘ng‘iroq, tilla kamari shodurvonga yetaklatib, qo‘lida sozi, og‘zida so‘zi, shu yerdan o‘ta berdi. Shunda Go‘ro‘g‘li sultonning ham avji kelib, darrov xaltasidan sozini olib chalib, podshohning sozandasi Abdulqodirbekka qarab, bir so‘z dedi:

So‘zimga quloq sol, sozanda baxshi,
Soz bo‘lur ma‘raka majlisning naqshi,
Har so‘zni soz bilan so‘zlagan yaxshi,
Tolibman, aytishsang, tushgin otingdan.

Oldingda boradi o‘ynab shodurvon,
Sendayin odamda bo‘lurmi armon,
Ozroq gidir, so‘zlashaylik bir zamon,
Meningman aytishsang, tushgin otingdan.

Dutoring olibsan yo‘lda qo‘lingga,
Tilla qoshli kamar bog‘lab belingga,

Talab solib keldim Xunxor elingga,
Tolibman, aytishsang, tushgin otingdan.

Sayr etib kelaman mamlakatingdan,
Nishon olib urug‘ingdan, zotingdan,
Shukur qilib topdim viloyatingdan,
Meningman aytishsang, tushgin otingdan.

Mening ham o‘zimga monand so‘zim bor,
Bir gazcha yog‘ochdan bo‘lgan sozim bor,
Yetmish ikki alvon tilda rozim bor,
Tolibman, aytishsang, tushgin otingdan.

Har bir amr ekan taqdir azali,
Sozandaning bo‘lur sozman g‘azali,

Kimning degan so‘zi ekan mazali,
Meningman aytishsang, tushgin otingdan.

Abdulqodir sozanda bunday so‘zni, bunday sozni umrida eshitmagan edi. “Ey, tovba, o‘n ikki maqomdan boshqa ham maqomlar bo‘lar ekan-da! Bu sozandani podsholikka olib borib ko‘rsatishim kerak, buning aytgan maqomlarini, iloji bo‘lsa, o‘rganib olishim kerak”, — deb o‘ylab, Go‘ro‘g‘li sulton bilan aytishgani yuragi betlamay, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab: “Ey, ulug‘ ustoz, mening siz bilan aytishishga kuchim yo‘q. Siz menga ustoz bo‘lib, iloji bo‘lsa, aytgan maqomlaringizni o‘rgatsangiz. Mening bilan podshohning oldiga borsangiz, o‘zingizga yarasha o‘z izzatingizni ko‘rsangiz”, — deb qo‘yarda-qo‘ymay Go‘ro‘g‘li sultonni otiga mindirib, Xunxorshohning oldiga olib ketdi, podshohlikning o‘rdasiga yetdi. Shunda Abdulqodir sozanda Xunxorshohga qarab, Go‘ro‘g‘li sultonni ta‘rif aylab, shu so‘zni aytdi:

Shohim, senga bir sozanda keltirdim,
Toshishi daryoyi ummoncha bordir,
O‘z tilida muqom solib kuylashin
Lazzati chashmayi hayvoncha bordir.

So‘zlagan so‘zlari suvday otilar,
Odamning diliga borib qotilar,
Sozidan bir doston bayon etilar,
Shavkatin zo‘rligi osmoncha bordir.

Ko‘ksi to‘lqinlanib qaynab-jo‘shadi,
Dengizday chayqalib, to‘lib-toshadi,

Hoy desa, ovozi tog‘dan oshadi,
Ketishi bir tiri paykoncha bordir.

Qo‘lida qarich soz o‘ynar guvillab,
Qo‘shiqqa qo‘shilib yorqin lovillab,
Har qanday ko‘ngilga singar shuvillab,
Shovillab oqishi Gurgoncha bordir.

Abdulqodir aytar so‘zning sozini,
Shohga bayon etar ko‘ngil rozini,
Eshitgin aytdirib kuy-ovozini,
Ovozi tandagi bir joncha bordir.

Abdulqodir sozandaning so‘zini Xunxorshoh eshitdi. Shunda Xunxorshohning oldida turgan Pirovun ko‘sa darrov so‘z olib, Xunxorshohga qarab, mo‘ylabini burab, bir necha joydan timsol keltirib, shu so‘zni aytdi:

Bundaychingi tusi buzuq kaslarning
Nag‘masiga quloq solma, sultonim,
Pirovun hakkaday shaq-shaq urdi, deb
Tag‘iyna ko‘nglingga olma, sultonim.

Bu bachchag‘ar josus, ayyor bo‘lmasin,
Sozanda bo‘p yurib ishin qilmasin,
Emas joyda yurtga g‘orat solmasin,
G‘ofil bo‘lib, bilmay qolma, sultonim.

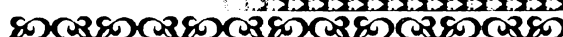
Qaydan keldi gurji bo‘lib bu tovli,
Kallasi so‘zoqdir, ko‘zlari chovli,

Boqishi mug‘ombir, qalbi olovli,
Bundaylarni mehmon qilma, sultonim.

Abdulqodir oldirgandir aqlini,
Ko‘rib bu jodugar tulki naqlini,
Yoqtirmadim ko‘rib sovuq shaklini,
Har nokasni oshna bilma, sultonim.

Quloq solgin Pirovunning so‘ziga,
Tikka boqmas dushman odam yuziga,
Ishonmayman o‘ynanglagan ko‘ziga,
G‘ayrilarni do‘st deb bilma, sultonim.

Podsho degan jilovli ajdarhoday gap. Jilovini qayoqqa burilsa, shu yoqqa chapchib ketadi. Agar yomonlikka olsa, bir sho‘rlining boshiga yetadi. Shuytib, Pirovun ko‘sa ustakorlik bilan Xunxorshohning jilovini Go‘ro‘g‘li sultonga qaratib, g‘azablantirib burdi. Shunda Xunxorshohning har murti shopday, og‘zi ko‘hna qopday bo‘lib achchiqlanib: “Bu tusi buzuq gurjining o‘sha ko‘lning labiga eltib, dum-dumaloq qilib bog‘lab turib, ko‘lga tashlab yuboringlar, suvga cho‘kib o‘lib ketsin”, — deb buyruq berdi. Poygakda turgan sakkizta jonsar darrov har tarafdan kelib, Go‘ro‘g‘li sultonni nuqib, dalaga qaratib itargilay ketdilar.

Zar qadrini zargar biladi, deganday Abdulqodir sozanda bu odamni podshohlikka ta'rif qilib kelganiga ming-ming pushaymon bo'lib, o'rtalikka tusholmay, yashirincha zor-zor yig'lab, qola berdi.

Go'ro'g'li sulton eshikka chiqqandan keyin sakkiz jonsarni sakkiz yoqqa siltab yiqitib, jonsarak qilib tashlab, Sulaymon payg'ambarning so'tasini yerga urib, ko'z ochib-yumaman degancha chaqmoqday bo'lib Bulduruq qassobning hovlisiga kirib, darrov so'tani devorga urib, Bulduruq qassobning hovlisini Asqar tog'ining ustida qilib, o'zi ham Go'ro'g'li sulton bo'lib o'tirdi. Olamdan bexabar Guloyim kunni kech qilib uxlab, erta bilan uyg'onib qarasa, hovlisi atrofi tog'lik bir joyda xuddi bir rabotday yolg'iz qanqayib turibdi. "Bu tushummikan?" — deb turganda, Go'ro'g'li sulton tashqi hovlisidan kirib borib, Guloyim bilan ko'rishib, Guloyimga qarab, bir necha joydan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

Baxt qarashib bir lahzada, Guloyim,
Shamolday bo'p keldik turkman eliga,
Oppo-oson ko'chib Xunxor shahridan,
Hovling o'mashgandir Asqar beliga.

Istasang, o'zingni ko'kka uchiray,
Osmonga yetkazib yulduz quchiray,
Xohlasang, Chambilga hovling ko'chiray,
Ko'ngling to'lmasa, Asqar beliga.

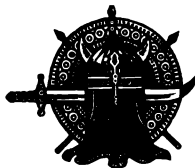
Har yerda panohim — tangrim karami,
Endi qizilboshlar seni ko'rami,
Ko'rganda ham turkman o'lja berami,
O'lmay qaytib kelding turkman eliga.

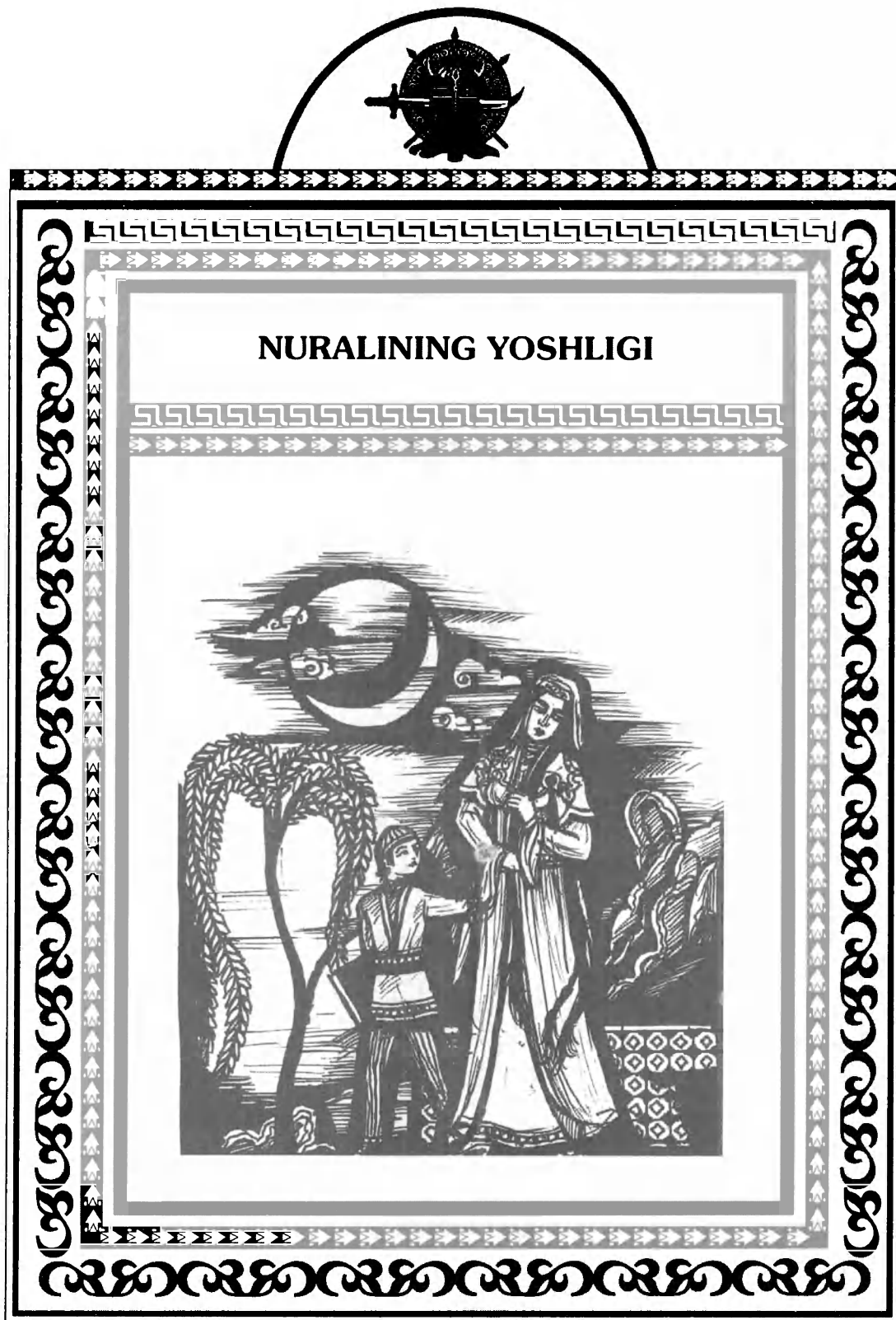
Go'ro'g'liman, pirlar menga madadkor,
Xohlagan nimarsam chaqmoqday uchar,
Tuqqan elga kelding bo'lib baxtiyor,
Shuytib doxil bo'lding turkman eliga.

Go'ro'g'li sultondan bu so'zni Guloyim eshitib, o'zining hovli-povlisi bilan ko'tarilib, turkman chegarasiga o'tib, Asqar beliga yetib qo'rganini bilib, Go'ro'g'li sultonning karomati bilan shu ishlar bo'lganiga ishonib, qoyil bo'lib kulib: "Aftingizga shamol kelsin, o'zingizni gurji qilib, uyalmay, mening bilan hazillashib", — deb Go'ro'g'li sultonga tingilib turdi. "Teng tenggi bilan, tezak qopi bilan, degan ekan. Sen momoy, men boboy hechvaqqasi yo'q. Nima, bo'lmasa, sening bilan hazillashmay, yoshlar bilan hazillashayinmi?" — deb turdi.

Guloyim turkman bo'lgani bilan qaysi urug'liq ekanini bilolmas edi. Shuytib u Go'ro'g'li sultonga: "Endi shu yerdan qimirlatma. Avazxon har zamonda shikorga chiqqanda kelib turar, ham bu yer Badbaxt belidagi qorovullaring uchun qo'rxona bo'lar", — dedi. Guloyimning bu maslahatiga Go'ro'g'li sulton ham ko'ndi.

Avaz o'g'lon uch-to'rt kun Oygulqizning qabrini tunab yotib, oxirda joniga to'yib: "Yo, huv, yomon, huv, kechdim shu aldamchi, hevagar dunyongdan!" — deb boshi oqqan yoqlarga qarab ketdi. Asqar tog'ining belidan turib Go'ro'g'li sulton qarasa, turkman tekisligida bir nima qaravtib yotibdi. Bu yotgan narsa Avaz o'g'lon edi. Go'ro'g'li sulton darrov so'tasini yerga urib, badbaxt burgut suvratiga kirib, havodan shingib borib, Avaz o'g'lonni ilib olib, Guloyimning hovlisiga keltirib, dumog'iga hushdori iskatib, hushiga keltirib, Guloyim bilan o'g'lini tanishtirib, besh-olti kun shunda bo'ldi. Ena tarbiyasi qanday narsa, Avaz o'g'lon kasalidan tuzalib, faqat Oygulqizning hasrati ko'nglida qoldi. Go'ro'g'li sulton: "Kel, bolam, taqdirga tan bermay choramiz yo'q, hali yoshsan, hali yana tiriklik gashtini ko'p surasan. Sog'ingan vaqtlarda bu yerga kelib, enangni ko'rasan", — deb Avaz o'g'lonni Chambilga olib ketdi.

Nurali Avazxonning Oygulqiz degan xotining o'g'li. Yangi yettiga kirgan, bir yog'i erkaliq: bir kun "G'irko'kni minaman, ovga boraman", — deb janjalni katta qildi. Avazxon bilan Oygulqiz Nuralini dim ko'ndirolmagandan keyin Oygulqiz: "Ha, bolasi qurg'ur, ko'nmading, ko'nmading-da", — deb bir shapat urib edi, Nurali ko'chaga chiqib: "Voy, ot. Ot minaman. Sen o'lgur, ha, o'lgur, meni ovga chiqolmaydi, deysan", — deb yig'lab turib edi. Og'a Yunus pari ko'chadan kelib qoldi. "Ha, bolam, seni kim urdi, nega yig'laysan?" — deb edi, Nurali qaytaga ho'ngrab: "Voy, ot! G'irotni minib, ovga chiqaman, desam, Gulqiz hali senga ovni kim qo'yibdi, deb uradi", — deb yig'lay berdi. Og'a Yunus Nuralini ko'tarib, mayxonaga olib ketdi. Go'ro'g'li o'zining ba'zi kishilari bilan o'tirib edi. Og'a Yunus pari Nuralini ko'tarib kirib bordi. Nurali hali ham: "Voy, ot, ot minaman, ovga chiqaman", — deb yig'layotir. Go'ro'g'li: "Ha, ha, Nurali, nima qildi? Avaz urishdimi? Avazni chaqirib kelinglar, uni bir so'kay. Kattakon yigitni ham odam urishadimi?" — deyayotir. Birov borib Avazxonni chaqirib keldi. Go'ro'g'li sulton Avazxonga qarab: "Ey, bachchag'ar Avaz, nimaga Nuralini urishibsan? Bu-ku katta yigit bo'lib qolgan, ovni ham shunday yigitlar ovlar-da! Borib G'irotni abzallab olib kel", — dedi. Avazxon tablaga borib, Soqi miroxo'rga G'irotni abzallatirib olib keldi. G'irotni egari, sag'risiga o'ttiz ikki abzal, aslaha, isfihoniy qilich yarqillab turibdi. Go'ro'g'libek Nuralini ko'tarib, G'irotni mingazib qo'ydi. Endi Nurali otning jilovini burib, yurgizib ketdi. G'irotni jonivor boshini yerga solib, asta-asta, muloyim yurib borar edi.

Avazxonning qayini Shodmonbek ham qirq yigitlar bilan Chambilning chorbog'ini aylanib, bir ish bilan Go'ro'g'libekning oldiga kelib qoldi. Shunda Go'ro'g'libek Shodmonbekka ikki og'iz so'z aytib turgan ekan:

E, Shodmonbek, bedovingni minib ol,
Nurali go'dak-da, borib yo'lga sol,
Yosh o'g'londir, borar joyin bilmaydi,
Adashtirma, borib jilovini ol.

Yosh boladir, ovni havas qilibdi,
Boraman, deb ko'zlara yosh olibdi,
Bir kuni er yetsa erka yorqinim,
Yolg'iz o'zi ko'p dushmanidan g'olibdi(r).

Shodmonbek, jiyaning ovlatis kelgin,
Alashaqshaqlarni quvlatib kelgin,
Shunday qilib, adlab-suldab bolani,
Kechga davr yurib yupatis kelgin.

Eshitib ol Go'ro'g'lining so'zini,
Yoshlata ko'rmagin go'dak ko'zini,
Tepalarni aylantirib olib kel,
Charchatis sarg'aytmay go'dak yuzini.

Shodmonbek Go'ro'g'lidan bu so'zni eshitib, o'z otiga minib, Nuralining orqasidan jo'nadi. Nurali G'irko'kning ustida, ot jonivor Chambilning darvozasidan o'tib, kam-kam yo'rtib, olislab borayotir. Shodmonbek ham bolaning orqasidan: "Hoy, jiyanim, egarning qoshidan mahkam ushlab ol!" — deb otini haydab, Nuraliga yetolmay borayotir. Har zamonda: "Hoy, jiyanim, o'zingni mahkam tut, tag'in yiqilib qolmagin", — deb qo'yadi. Nurali bo'lsa G'irotni ustida qoziqday qaqqayib, otning jilovini silkib, o'zining yiqilishidan va uzoq tomonga borayotganidan hech qo'rqmay borar edi. Shodmonbek: "Jiyanim shunchaki bir joyga borib yiqiladi", — deb G'irotni qaytaray, deb ko'rdi, hech yetolmadi. G'irko'k ot kam-kam qulochini yozib, oyog'ini juft tashlab, u gazaman bu gazadan oshib boradi.

Shodmonbek go'dakka yetayin deydi,
Lekin mingan oti choqni olmaydi,
Shunchaki qistaydi jilovni silkib,
Shunda ham G'irotni to'xtatolmaydi.

G'irotni oldin, Shodmon oti keytida,
Quyunday tirkashib, cho'llar kezadi.

Tulpor turli na'ma bilan suzadi,
Tap-taqirang tekis yo'l-da yuzadi(r),

Bedovning keladi endi g'ayrati,
Tog'ni bosib bir bahaybat savlati,
Shodmonbekka yetkizmayin boradi,
Ustadagi Avazxonning farzandi.

Jonivor qulochin endi yozadi,
Uchsiz, tap-taqirang yo'lda suzadi,
Shodmonbekning saman sariq otidan
G'irko'k hapiraklar tashlab o'zadi.

Nurali o'zini mahkam tutgandir,
Ovlamoqni olislardan kutgandir,
Bugungi mashq poygasida, yoronlar,
Shodmonbekday tog'asini yutgandir.

Jonvor G'irko'k Balotovga yo'l tortdi,
Shodmonning bul ishdan kulfati ortdi,
Nurali shunqorzod endi, yoronlar,
Boribon ko'radi ko'rmagan yurti.

Nurali qo'rquvni aslo bilmaydi,
Uchi yo'q cho'llarni ko'zga ilmaydi,
Olisda bildirab ko'ringan tog'dan
Tiklab sira ko'zni uzib olmaydi.

Ichida ul toqqa bormoq tilaydi,
Bu ishdan Shodmonbek zor-zor jilaydi,
Armonman jiyandan ayrildim deyib,
Qo'shiq qilib so'zni so'zga ulaydi.

Kun yuzini ko'rmab eding,
Yolg'iz bo'lib yurmab eding,
Voy, jiyanim, endi chiqib,
O'z boshingni o'zing yeding.

Nurali orqaga sira boqmaydi,
Tog'asining so'zi hargiz yoqmaydi,
Bu shunqorzod, yosh bolaning g'ayrati
Jo'shadi, o'z siynasiga sig'maydi.

G'irko'k og'zin ochib-choyib boradi,
Nurali ham ovib-ovib boradi,
Orqasidan yiqilar, deb kuyunib,
Shodmonbek tog'asi quvib boradi.

Ana endi Nurali Balotovning beliga chiqib, u yon, bu yonga boqib, egarning qoshidan mahkam ushlab, o'zini yerga tashlab, tog'ning ustida damini rostlab o'tirdi. Ayni namoshom-namoshomda oti ham, o'zi ham terga botib, Shodmonbek yetib keldi. Shunda Shodmonbek Nurali jiyaniga qarab, bir so'z deb turibdi:

Zar po'pakli qalpoq kiyding boshingga,
Go'ro'g'li bol qo'shsin ichgan oshingga,
Qaytib yiqilmasdan kelding, yorqinim,
Ey, jiyanim, qoyil bo'ldim ishingga.

Qarayman Chambilda teng-u to'shingga,
Ofarinlar chidamli bardoshingga,

Yetkizmaydi shamol yanglig' G'irko'k ot,
Jonivor Chambilda o'sgan xonazod,
Shodmonbek ham ha, deb otin qistaydi,
Endi yetolmasa go'dakka, uyat.

Nurali dam-badam qaynab-jo'shadi,
Balotovga tez yetay deb shoshadi,
Bir qamchi tegizmay ko'kmak taniga,
Ot ham choqlar gazasidan oshadi.

Nurali bir endi qildi g'ayratdi,
Necha soy-u necha gazadan o'tdi,
Ostidagi mingan G'irko'kday oti
Endi Balotovning yo'lini tutdi.

Jonivor ha dedi, jonini sotdi,
Yo'llarni to'polong, to'zonlar tutdi,
Nuralining zar po'pakli qalpog'i
Qop-qora bo'p gard-u changlarga botdi.

Nurali jilovni mustahkam tutdi,
G'irko'kka ayamay qamchini chatdi,
Tekis kelsa, tarssa qo'yib choptirib,
Jar kelganda, chu deb otin irg'itdi.

Diq bo'lsa, qo'shiqman ko'nglin ovutdi,
Jangda ko'rdi zamon botir yigitdi,
Kun par-para botayotgan pillada,
Balotovning baland beliga yetdi.

Ot chopilar baland tog'ning pastiga,
Dushman marddan qochar yerning ostiga,
Shodmonbekni adashtirib Nurali,
Yetib bordi toza belning ustiga.

Jonivor G'irko'kning aqli ziyoddi(r),
Bel ustiga borib, o'zin to'xtatdi,
Nurali ham boqsa kun kech bo'libdi,
Otni qaytaray deb jilovin tutdi.

Shunday uchqur otga minding qo'rqmayin,
Barakalla, qoyil bo'ldim ishingga.

Oltin sovut yarashadi to'yingga,
Izlab yetib keldi tog'ang qoshingga,
Dushman yo'lay olmas tegra-doshingga,
Barakalla, qoyil bo'ldim ishingga.

Ichkaridan kelar ko'klam o'yinchi,
 Elda botir bo'lsa, elatning tinchi,
 Nevarangiz katta botir bo'ldi, deb
 Go'ro'g'lidan alamiz-da suyunchi,
 Barakalla, qoyil bo'ldim ishingga.

Dol bedov horibon tog'da toldi, deb,
 Tog'lar xurushiga larza qildi, deb,
 Chambil borib Go'ro'g'lga aytamiz,
 Balotovga seni borib-keldi, deb,
 Barakalla, qoyil bo'ldim ishingga.

Endi Nurali bilan Shodmonbek Balotovning boshida yotdilar. Tong otdi, to'rg'aylar chuldurak qotdi. Xunxorshoh: "Avazxonning guzari tushib, G'irotni minib kelib qolsa, boylab olasizlar", — deb yetmish ming qo'shinni Balotovning ustiga qo'yib edi. Ularning soqchilari sahar vaqti G'irotni dushman shobirini anglab kishnaganini eshitib, qo'shinga xabar qildi. Nurali bilan Shodmonbekning atrofini mo'r-u malaxdan ham ko'p qo'shin o'rab oldi. Nurali bilan Shodmonbek uyg'onib qarasa, atrofini shunday qizilboshlar o'rab olibdi. Mo'r-u malaxda son bor, dushmanda son yo'q. Shunda Shodmonbek Nuraliga qarab, bo'l, Chambilga ketamiz, deb bir so'z aytib turibdi:

Tog'larning boshini tuman chalibdi,
 Bizga omon turmoq gumon bo'libdi,
 Choq bo'lg'in, jiyanim, endi ketamiz,
 To'garakni yovuz dushman olibdi.

O'lmasin, yaxshilar hargiz o'lmasin,
 Yomon odam yaxshilikni ko'rmasin,
 Tez turgin o'rningdan, yorqin jiyanim,
 Novda taning bunda bandi bo'lmasin.

Xazon yetsa bog'ning guli so'ladi,
 Jon jiyanim, jigitleging chaladi(r),
 Yur, jiyanim, Chambilbelga ketamiz,
 Bunda tursak, dushman nobud qiladi.

Balotovning boshin chalgan tumandir,
 Bizga bunda tirik turmoq gumondir,
 Tez bo'l endi, Chambilbelga ketaylik,
 Nasiba bu joyda tursak zindondir.

Yur, jiyanim, Chambilbelga ketayik,
 Ha demay, qishloqning yo'lin tutaylik,
 Tilsiz dushman bizni o'rab olmasdan,
 Bu xatarli daralardan o'tayik.

Quloq sol, jiyanim, tog'ang so'ziga,
 Qo'rqib yosh olgandir ikki ko'ziga,
 Tez bo'l endi, Chambilbelga ketaylik,
 Qaramay dushmanning aslo yuziga.

Shunda Nuralining g'ayrati jo'sh urib, Shodmonbek tog'asiga qarab, bir so'z deb turgan ekan:

Yov mardga uchrasa, qo'rqib-shoshadi,
 Tog'a, ajab ko'nglim qaynab-jo'shadi,
 Dushmandan uyalmay qaytib qochamiz,
 Mening bir g'ayratim to'lib-toshadi.

Mingizib qo'y, tog'a, otning beliga,
 Ko'ndalang bo'layin yovning yo'lga,
 Ko'p qo'rqmagin, men borman-ku, tog'ajon,
 Qo'rqmayman alarni sog'-u so'lga

Quloq sop eshiting aytgan so'zima,
 Endi, tog'a, javob bering o'zima,
 Dol bedovning minib olsam beliga,
 Dushman tusholmaydi, hargiz izima.

Komil pir qo'llasa, urush qilayin,
 Dushmanning boshiga g'avg'o solayin,
 Oq fotiha bersang bo'pti, tog'ajon,
 Bugun men bir mardi maydon bo'layin.

Shodmonbek juda ham qo'rqib ketgan edi. Qaltirab, zor-zor yig'lab, Nurali jiyaniga qarab, bir so'z deb turgan ekan:

Novda bir ochilgan guling so'lmasin,
 Tezroq choq bo'l, dushman kelib qolmasin,
 Buncha yovni hazil bilma, yorqinim,
 Nozik taning bunda pachoq bo'lmasin.

Buncha yovni hazil bilma, jiyanim,
 Ey, ilohim, bu balosi qurisin.

Erisin, tog'larning qori erisin,
 Bu boshlardan xavf-u xatar arisin,

Yangi bir ochilgan bog'da lolasan,
 Hali, ey jiyanim, nodon bolasan,
 Bu Xunxorning askaridir, soni yo'q,
 Yur, jiyanim, bunda nima qilasan.

Ariq suvi loyqa bo'lsa, loylansin,
Ilohim, g'animning qo'li boylansin,
Yosh bolasan, turma endi, ketaylik,
Bo'yginangdan menday tog'ang aylansin.

Tog'ni bosib ola tuman yotadi,
Bu dunyong barchadan oxir o'tadi,

Shunda Nurali tog'asiga qarab, yana bir so'z deb turibdi:

Zo'r zarbiga dushman chiday olmaydi,
Urushda polvonning beli tolmaydi,
Yur, deysiz qochmoqqa meni, tog'ajon,
Mening qochmoqlikka ko'nglim bo'lmaydi.

G'irotimning yol-quyrug'in qashlarman,
O'zim dushmanlarman urush boshlarman,
Qochsangiz siz qocha bering, alla yor,
Qochmayman, bu yovni qirib tashlarman.

Nasib bo'lsa, yov oldini to'sayin,
Dushmanlarni zarbim bilan qisayin,

Bunda tursak, son-sanoqsiz dushmanlar,
Ikkovimizni birin-birin tutadi.

Dushmanning qo'liga otlar o'tadi,
Olib borib g'ayri elga sotadi,
Bunda tursak, ikkovimizni, yorqinim,
Qizilboshlar kelib bandi etadi.

Botirman, deb loffi urib yurganin,
Duch kelsa, chapchaday boshin kesayin.

Bir qiziqli ma'rakani tuzayin,
Dushmanlarning kelar yo'lin buzayin,
O'ng qo'limga yig'ib jam'i kuchimni,
Chapchaday qip boshlarini uzayin.

Siz qo'rqqansiz, keta bering, panaga,
Tilni qilib takror-takror sanoga,
Agar shu urushda o'lsa Nurali,
Salom deysiz ota bilan enaga.

Ana shu mahalda Xunxorshohning askarlari yaqinlashib kela berdi, to'ba-to'baning ustidan jazoyil va to'plarni Nurali bilan Shodmonbekka qaratib ota berdi. Shodmonbekning ko'zi kattarib, shoshib-pishib, juda ham qo'rqib ketib, Nurali jiyani ham ko'ziga ko'rinmay, o'z jonini qutqarmoq uchun otiga minib, bir jilg'a bilan o'rlab qochib, tog'ning balandligida bir qoptirma toshning tubiga otini boylab, o'zi tozidan qochgan tulkiday bo'lib, bir toshning kavagiga kirib ketdi.

Nurali endi G'irotning ayil-pushtanini tortolmaydi, bo'yi G'irotning tizzasiga bazo'r yetadi. Ot jonivor boshini yerga solib turibdi. Nurali har osiladi, har osiladi, otga bo'yi dim yetmaydi. Shunda bedov yovning qorasini ko'rib, qirchillab tepsinayotir. Bolaga qaraydi, hech bo'yi yetmay turibdi-da! Shunda jonivor tulporzod, aqli odamdan ziyod Nuraliga o'zining ayil-pushtanini tortg'izib, mingizayotir. Shoirilar shunda nima deydi:

G'irotning osmonga o'xshash tusi bor,
Ustida ola zardan zilchasi bor,
Yovni ko'rib tepsinadi jonivor,
Odamdan ham ziyodaroq esi bor.

Dushman qorasini bedov ko'radi,
O'qiranib ham tepsinib turadi,
Ko'ring, bedov Nuraliday bolaga
Qaytib o'zin egarlatib beradi.

Dol bedov o'qranib yerni uradi,
Nurali go'dakka qarab turadi,
Bo'yi yetmay ha, deb-ha deb urnaydi,
G'irot yosh o'g'lonning ishin ko'radi.

Dol bedov bolaning g'ayratin ko'rdi,
Bu bolaga endi ko'ngilni berdi,

Boshin yerga solib, tizzasin buki,
Bolaning oldida cho'kkalab turdi.

Cho'q savdo kelgandir mardning boshiga,
Jonivori cho'kkalabdi qoshiga,
Ot vafosin dim ko'rmagan yosh bola,
Qoyil bo'ldi endi otning ishiga.

Har kim o'z holini o'zi biladi,
Nurali otiga qoyil bo'ladi,
Uch martaba bedovining boshini
Jonivorim, jonivor, deb siladi.

Nurali shodligi haddan ham ortdi,
Ayilman pushtanni mahkam qip tortdi,
Yosh bolaning jazillaydi badani,
Endi ko'raman, deb musofir yurti.

Ot ishidan mardning ko'ngli to'ldi,
Bel bug'ib, turunib, endi choq bo'ldi,
Qarchig'ayning bolasiday Nurali,
Irg'ib o'zin otning ustiga oldi.

Bedov ham choqlanib o'rindan turdi,
Tura kep o'ziga bir orom berdi,
Dushmanlar lalulab yotgan tarafga,
G'irko'k endi asta, muloyim yurdi.

Nurali bedovning jilovini oldi,
Dushmanlar tarafga endi yo'l soldi,
O'tkir isfihonni qindan sug'urib,
Yarqillatib ani qo'liga oldi.

Qoyil bo'lmoq kerak mardning ishiga,
Endi dushman rav bo'lolmas tushiga,
Olloning taqdirin hech kim bilmaydi,
Ne savdo, kunlarni solar boshiga.

Ana endi Nurali o'tkir isfihonni qo'liga olib, dushmanlarga to'g'rima-to'g'ri bora berdi. Qizilboshlarning Safarali ninasoqol degan boshlig'i bor edi. Nuralining to'g'ri kelayotganini ko'rib, Chambilning dongdor G'irotni tanib: "Bu bola yo Hasan, yo Avaz enag'arning o'g'li. Ushlanglar", — deb askarlarga buyurdi. Qizilboshlar laluvlashib Nuraliga qarab kela berdi. Nurali qarasa, qizilboshlar laluvlashib kelayotir. Endi g'ayrati kelib, Nurali ham qilichini yalang'ochlab kelayapti:

Nurali dushmanning shovqini ko'rdi,
Dol bedovni endi u tomon surdi,
Kelgan ekan yosh bolaning g'ayrati,
Borib, ko'p dushmanga o'zini urdi,

Ko'zlar qamashguday bir qirg'in bo'ldi,
To'zang chiqib, osmonda kun tutildi,
Nuraliday yosh polvonning zarbidan,
Necha polvon, dushman polvonlar o'ldi.

Dushmanning boshiga balo yog'ildi,
Qochgan ketib, izlaganlar topildi,
Necha-necha qizilboshning askari,
Yosh bolaning zarbasidan chopildi.

Tog'ni gumburlatar to'pning ovozi,
Oblo bilar kimdir shahid, kim g'ozi,
Voy o'ldik, deb zorillaydi birovlar,
Yurti buzar qo'rqoqlarning ovozi.

Ana endi Nurali qizilboshlarni o'ldirib, qirib-jo'yib, qoniga to'yib, ko'plarini so'yib; qochgan qutulib, qochmagan tutilib, sovutlar so'tilib, jonlar sotilib, o'qlar o'tilib; sovut tanda, qizilbosh to'manda, qutulmoq gumon-da; qizil bayzoda, qalqon nayzada, dushman larzada; ko'p dushmanni qirib tashladi. Oxiri charchab qoldi. Lekin G'irko'k hali ham kishnab, yovni aylanib yurar edi.

Kim biladi obloyimning ishini,
Ko'p kesdi Nurali dushman boshini,
Qizilboshning bir mergani, yoronlar,
Ko'zlab otdi Nuralining to'shini.

Sari yoyning o'qin endi sozladi,
Qulochini tarang qilib gazladi,

Qizilboshlar bo'lar ekan ko'p qo'rqoq,
Titray berdi bari misoli yaproq,
Tog' ustini bulut oldi, yoronlar,
Chaqinib guldurlar momoqaldiroq.

Tog'ning usti katta to'palang bo'ldi,
Yosh Nurali endi chang ichra qoldi,
Shunda ham orqaga qaytmay Nurali,
Ayamay dushmanga xanjarni soldi.

Sangloqlardan qonlar sharqirab oqdi,
Osmonda ko'rasan yomg'irday o'qdi,
Yetmish ming qo'shinni yolg'iz Nurali
Yemirib ham yanchib — barisin siqdi.

Suv bo'lib tog'larning qori eridi,
Ko'p dushmanga yolg'iz go'dak doridi,
Qilich siltay-siltay endi, yoronlar,
Juda ham madori ketib horidi.

Qizilboshning sho'l mergani, yoronlar,
Nuralining kindigidan ko'zladi.

Qizilbosh mergani otdi o'q-yoydi,
Nuraliga borib o'q-yoy ham teydi,
Kindikka sanchilib bu o'q, yoronlar,
Danakning o'rniday qilibon o'ydi.

Banda qoyil ul xudoning ishiga,
Ne savdolar tushar mardning boshiga,
Kindigidan tomgan qoni, yoronlar,
Oqib tushdi egarining qoshiga.

Nurali ko'ziga dunyo tor bo'ldi,
Bu urushda qizilboshlar zo'r bo'ldi,

Ko'ring endi yosh bolani, yoronlar,
Behush bo'lib ot ustidan yiqildi.

Hay, attang-a, savdo tushdi boshiga,
Hech kim rahm etmadi ko'zda yoshiga,
Nuralijon otdan yiqilgandan so'ng,
Berahmlar yetib keldi qoshiga.

Ana endi berahm qizilboshlar Nuralining qo'l-oyog'ini boylab oldi, Nurali behush bo'lib, o'zini bilmay qoldi. Qizilboshlar Nuralini ura-ura orqasini qop-qora qilib, Xunxorga olib ketdi, G'iro't o'zini bir chetga olib, tog'da qolib ketdi. Nuralini shundan Xunxorga olib borib, Xunxorshohga sovg'a tariqasida berdilar. Xunxorshoh Nuraliga qarasa, bir suluv bolaki, xuddi Avazning o'zi: ko'zlari olovday bo'lib turibdi. Xunxorshoh:

— Buni zindonga solib qo'ying. Ertaga tilla dorga osinglar, — deb mirg'azablarga Nuralini topshirdi. Mirg'azablar Nuralini tong otgandan keyin tilla dorga osmoqchi bo'lib, zindonga solib qo'ydi.

Chambilda Go'ro'g'li va Avazxon Nurali bilan Shodmonbekning kelmaganiga alaq bo'lib, dumoqlari juda nochoq bo'lib, Go'ro'g'libek Avaz o'g'longa qarab, shomurtini burab, bir so'z deb turgan ekan:

Til borida so'zlab qolay yuz alvon,
Ey, Avazim, o'zing tarafsiz polvon,
Kecha ovlab ketib endi Nurali,
Ne bo'ldi kelmadi, bo'ldimi zindon?

Ortadi gumonim zindon bo'lg'on, deb,
Yangi bir ochilgan guli so'lg'on, deb,
Shodmonbekman bilmay borib Nurali,
Balotovda o'q yeb yiqilib qolg'on, deb.

Balotov boshini, chalgan tumondir,
Borgan kishi omon qolmoq gumondir,
Avaz o'g'lon ovlab shunda kelar, deb,
Yetmish mingcha askar angnib yotg'ondir.

Xunxorning qo'shini anda yotadi,
Chambildan kim borsa bandi etadi,
Gumonim shu: Shodmonbekman bolangni
Berahmlar duch kelibon tutadi.

Endi, Avaz, Balatovga borgin,
Jam'i dasarini axtarib ko'rgin,

Ana endi Avazxon o'rmidan turib, tablaga borib, Majnunjon otni egarlab olib, Chambilning darvozasidan chiqib, Balotovini ko'zlab, Nuralini izlab jo'nab borayotir. Shunda shoirlar Avazning ketib borayotganini maqtab, bir so'z deb turgan ekan, so'zi shul ekan. Qani, desin:

Go'ro'g'lidan duo olib,
Bo'ldi safarga tolib,
Avaz har bir urushda
Bo'lar albatta g'olib.

Avaz g'ayrat oshirdi,
Otga qamchi tushirdi,

Qizilboshga bandi bo'lsa Nurali,
O'larman urushning maydonin qurgin.

Nasib bo'lsa, biz ham erta boramiz,
Qizilboshman katta urush quramiz,
Nuralini agar ushlab olibon,
Bandi qilsa, barini o'ldiramiz.

Quloq sol, jon bolam, otang so'ziga,
Kashal bo'lar Nuraliday qo'ziga,
Balotovda qizilboshga uchrasang,
Ayamay qilich ur bosh-u ko'ziga.

Tur endi, Majnunko'k otni minib ol,
O'zingni jimqirib, otni yo'lga sol,
Aloq bo'lsang Nuraliday bolangga,
Bu yerda, jon qo'zim, qilmagin hayal.

Go'ro'g'li ollo der shom bilan sahar,
Aylama deb hech bandangni darbadar,
Borgin, Avaz, seni haqqa topshirdim,
Omin, oq fotiha, ollohu akbar.

Bolasini axtarib,
Balotov qarab yurdi.

Majnunko'kday jonivor
Yo'lda ketib boradi,
Og'zin karrakday ochib,
Jonin sotib boradi.

A'lo, a'lo, a'lodi(r),
Otga qamchi chaladi,
Avazxon bolasiga
Qattiq kashal bo'ladi.

Teziroq yetsam, deydi,
Qirlardan o'tsam, deydi,
Balotovning boshining
Yo'lini tutsam, deydi.

Mingan otin chuv, deydi,
Hayda-yo, bedov, deydi,
G'ayrat qilgin, jonivor,
Yaqin qoldi yov, deydi.

Shunday qilib pahlavon,
Boradi Avaz o'g'lon,
Ot jilovin silkitib,
Kezar dasht-u biyobon.

Goh sozini sozlaydi,
Goh bo'taday bo'zlaydi,
Ko'ring endi bol Avaz
Nuralini izlaydi.

Yo'lda hayal qilmaydi,
Hech to'xtashni bilmaydi.
Sahal ham gidirishga
Ko'ngli qabul qilmaydi.

Ot yolini silaydi,
Zor ingranib jilaydi,
Avazxon Nuralining
Omonligin tilaydi.

Shuytib ha, deb boradi,
Majnunko'kni suradi,

Balotov tomon qarab
Hargiz tinmay yuradi.

Dol bedovni xezlaydi,
Nuralini izlaydi,
Endi ko'ring Bol Avaz
Balotovni ko'zlaydi.

Shuytib qilib g'ayratdi,
Otiga qamchi chatdi,
Qo'zisini axtarib,
Tog'ning yo'lini tutdi.

Uzoq cho'llardan o'tdi,
Yaylov joylarga yetdi,
Majnunko'k ham jimpiyib
Jonin jabborga sotdi.

Ol-ol yurdi, ol yurdi,
Ozginamas, mo'l yurdi,
G'ayrat qilib Bol Avaz
Kechga davir yo'l yurdi.

Balotovga ham yetdi,
Qirni qiyalab o'tdi,
Tog'larning gazasidan
Avaz otin irg'itdi.

Tog' betiga tirmashdi,
Nishobda otdan tushdi,
Goh yetalab, goh minib,
Avaz tog'lardan oshdi.

Kim chidaydi ayriliqning dastiga,
So'zlaydi shoirlar so'z payvastiga,
Kun botar pillada Avazday o'g'lon
Yetib bordi Balotovning ustiga.

Ana endi Avaz Balotovning ustiga yetib borib, shunday qarasa, sonsiz, sanoqsiz odam bir-biriga ayqashib, o'lib yotibdi. O'liklar xuddi xirmonday uyama-uyama bo'lib qolibdi, qonlar har taraflarga sel-sel bo'lib oqib yotibdi. Shunda Avazxon: "Mening qo'zim kelib, shuncha qizilboshni qirib, oxiri o'lib ketgan ekan-da", — deb zor-zor yig'lab, Majnunko'kdan tushib, har o'likni bir iskab, Nuralini axtarib, timiskilanib yuribdi. Qani, shunda shoirlar nima deydi:

Tiklov bilan qora ko'zlar suzildi,
Yoshi betga munchoq-munchoq tizildi,
Yo'qolgan bolam, deb endi Avazxon
Mung'ayib-mung'ayib ko'ngli buzildi.

Avaz endi zor ingrabon jilaydi,
Falakka oshirib oh bilan voydi,
O'liklarni iskab-iskab Avazxon
Dam-badam yod aylardi kuchli xudoydi.

Avaz nolish qilib oh-u dod urar,
Tog'larning boshiga sadolar berar,
Vo bolam, deb zori qilib Bol Avaz,
Goh yiqilib, goh o'tirib, goh turar.

Ko'klarga yetganmi oh-u nolam, deb,
Menga qaydan bo'ldi bu qayg'u, g'am, deb,
Avaz o'liklarni birma-bir ko'rdi,
Topilarmi ekan yorqin bolam, deb.

Avaz yo'qotgandir yolg'iz bolasin,
Vayrona aylabon siyna, qal'asin,
Eshitdi Shodmonbek toshning tagida
Avazxonning zor aylagan nolasin.

Toshlardan mo'ralab qulog'in tutdi,
Qulog'iga shunda bir tovush yetdi,
Angiranib, tiklab-tiklab qaradi,
Shunda Avaz ovozini eshitdi.

Endi boshin tosh ostidan chiqardi,
Shunda Bol Avazning qorasin ko'rdi,

— Ana to'ram, gap shul. Endi nima qilsangiz, o'zingiz bilasiz. Shu qo'shinning barini Nurali qirib tashlagan. Undan keyin nima bo'lganini bilmayman, — dedi.

Shunda Avazxon:

— Bo'lmasa, Nuralini qizilboshlar bandi qilib ketgandir, — deb bir so'z aytib turgan ekan:

Baland-baland joyni tuman tutibdi,
Judolik bag'rimni tilka etibdi,
Gumonim ushbu'dir, eshit, Shodmonbek,
Qo'zimni bandi qip olib ketibdi.

Bemahal kun chiqqan ekansiz ovga,
Tilla dasta qamchi chotib bedovga,
Qizilboshlar Nuralini oborib,
Xunxor podshosiga qilgandir sovg'a.

Yur endi, Shodmonbek, Xunxor boramiz,
Dushman qo'shiniga shabgir uramiz,
Nuralini ayirib op alardan,
U qo'shinning jazosini beramiz.

Tog'ni jangirlatar Avazning zori,
Urishib chiqqay-da dilning xumori,
Yur endi, Shodmonbek, Xunxor boramiz,
Qurilsin Xunxorda mahshar bozori.

Shodmonbek Avazning so'zin eshitdi,
O'z ko'nglini endi mustahkam tutdi,

Bol Avazni tanib turib Shodmonbek,
Asta otga minib oldiga bordi.

Avaz qayinini endi ko'radi,
Nuralidan darak so'rab turadi,
Avazxonning savoliga, yoronlar,
Shodmonbek shunday deb javob beradi:

— So'zimni eshiting, Chambil to'rasi,
Avloq ekan bu tog'larning darasi,
Jon jiyanim qizilboshman urushdi,
Keyin ko'rinmadi uning qorasi.

Men bu g'avg'o ichra tura olmadim,
Undan keyin Nuralini bilmadim,
Anov toshning kavagiga pisinib,
Qo'rqqanimdan aslo nazar qilmadim.

Shuldir Shodmonbekning aylagan so'zi,
Bu lashkarni qirgan Nurali o'zi,
So'rsangiz, so'nggicha ani bilmadim,
To'ram, ne qilsangiz, qilarsiz bizi.

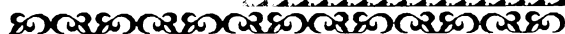
Saman sari otga minib g'ayrat qip,
Xunxorga bormoqqa taraddud etdi.

Avaz ham choqlanib bo'lgandir tayyor,
Ham g'amman, ham achchig' bilan qilib zor,
Shodmonbekka qarab dedi Avazxon,
Bo'l endi, Xunxorga ketdik, allayor.

Parvardigor panodi(r),
Holin bilgan donodi(r),
Shodmonbekman Bol Avaz
Xunxor qarab jo'nadi.

Aro yo'lda huv, dedi,
Suvsaganda suv, dedi,
Otlarga qamchi chotib,
Jonivor, ha, chuv, dedi.

Avaz qildi g'ayratdi,
Bedovga qamchi chotdi,
Asil bedov jonivor
Endi o'zini otdi.

Yo'llarni to'zang tutdi,
Havo yuzin chang tutdi,
Avazning zar qalpog'i
To'rt elli changga botdi.

Qir kelsa qiyalatdi,
Yo'l kelsa yo'rg'alatdi,
Xom ekandir jonivor,
Badani terga botdi.

Kam-kam o'zin tuzatdi,
Gardanini uzatdi,
Bedov endi jimpuyib,
Xunxorning yo'lin tutdi.
Bedov dunyo yuzida
Yulduzday oqib ketdi.

Avaz qilib g'ayratdi,
Otiga qamchi chotdi,
Bolasining yo'lida
Endi jonini sotdi.

Nishab kelsa to'xtatdi,
Tekis kelsa bo'shatdi,
Avaz mard g'azablanib,
Sari yoyini otdi.

Yuziga yuqqan garddi
Ro'molcha bilan artidi,
Chuv, jonivorim, chuv, deb
Jilovni silkib tortdi.

Havoni to'zang tutdi,
Borib osmonga yetdi,
Ot tuyog'i toshlarni

Yong'oqday chaqib ketdi.

Avaz o'g'lon shoshilib,
Ichi g'amlarga to'lib,
Xunxorlar qaydasan, deb
Shodmonbekman qo'shilib.

Ol-ol yurdi, ol yurdi,
Ozginamas, mo'l yurdi,
Qistab Avazman Shodmon
Tong otgancha yo'l yurdi.

Endi tong ham sizardi,
Kun chiqardan bo'zardi,
Avazxonman Shodmonbek
Xunxorga yetib bordi.

Tog' ustidan tong otdi,
Yulduzlar ko'kka botdi,
Bol Avazman Shodmonbek
Endi Xunxorga yetdi.

Dunyo yuzi yoridi,
Tog'ning qori eridi,
Endi Avaz mard o'g'lon
Dushmanlarga doridi.

Ot chopsa, gumburlar tog'ning darasi,
Avaz ekan botirlarning sarasi,
Shodmon bilan Bol Avazning ko'ziga
Ko'rindi Xunxorning qo'pol qorasi.

Ot chopilar baland tog'ning pastiga,
Hech kishi tushmasin zolim dastiga,
Kunchiqar pillada Avazman Shodmon
Yetib bordi Xunxorlarning ustiga.

Xunxorshoh shu kuni bomdodda mirg'azabni oldiga chaqirib kelib: "Avaz badrakning bolasini tilla dorga tortinglar", — dedi... Jallodlar tilla dorni qurayotir, jarchilar bo'lsa, qichqirayotir: "Ko'chadagi odamlar, bog'da bitgan bodomlar, eshitmadim demanglar, armon qilib qolmanglar! Bugun kunning burni bilan oti ulug' Xunxorshoh bir degan dushmani bo'lgan Go'ro'g'li xumsa bilan Avaz xumsaning xonadonidan uchgan yovuz Nurali degan yetti yashar timsosini dorga tortadi. Tomoshaga talabi boring, qiziq-qanlaring podshoning hurmatiga tilla dor maydoniga kela ber!" Qizilboshli odamlar to'p-to'p, qator-qator bo'lishib, tilla dor maydoniga qarab oliftalar toshishib, kamaqlar shoshishib borayotir. Xunxorshoh bo'lsa, chodir-chamanlarning oldiga qurilgan chortoqning ustiga vaziri, yasovul, shig'ovul, qorovul va arkoni davlati bilan chiqib olib, oyog'i moladay, kallasi mo'laday, ikki burni ikkita to'laday; og'zi otasining go'riday, keti og'ilning to'riday; quloqlari surpaday, sochlari ko'rpaday; mo'rti shopday, urti qopday bo'lib: "Tez dorga os!" — deb mirg'azablarga baqirib-chaqirib turibdi.

Ana endi tilla dor maydoni ham odamga liq to'ldi. Qanoting bo'lib, osmonga uchib chiqib, ana shu tilla dor maydoniga qarasang, odamning kallasidan boshqa narsani ko'rmaysan. Shunda Avaz o'g'lon, so'zlari alvon-alvon, yag'rini yoziq polvon; yigitning sarasi, Chambilning to'rasi; qasd qilsa, qistab devga

yetadi ostidagi mingan Majnunko'k oti, Avazning kelib g'ayrati, Shodmonbekka qarab, uzangiga oyog'ini tirab, ko'zlari chaq nab, mo'y labini burab, bir so'z deb turgan ekan:

Ot qo'yib o'z payvastiga,
Chodir-chamanlar ostiga,
Yovuz dushmanning qasdiga,
Ot qo'y qizilbosh ustiga,
Men o'zim Xunxor ustiga.

Ko'z ko'rmagan qirg'in bo'lsin,
Qilichdan qonlar to'kilsin,
Po'lat sovutlar so'tilsin,
Ot qo'y qizilbosh ustiga,
Men o'zim Xunxor ustiga.

Maydonda o'tlar chaqilsin,
Sel bo'lib qonlar to'kilsin,
Xunxor jallodlari o'lsin,
Ot qo'y qizilbosh ustiga,
Men o'zim Xunxor ustiga.

Nayza nayzaga chaqilsin,
Ayamay sanchib suqilsin,
Ko'z ko'rmagan qirg'in bo'lsin,
Ot qo'y qizilbosh ustiga,
Men o'zim Xunxor ustiga.

Qizilbosh qo'li qayrilsin,
Shirin jonidan ayrilsin,
Shahanshoi bandi bo'lsin,
Ot qo'y qizilbosh ustiga,
Men o'zim Xunxor ustiga.

Ko'klarga yetsin oh-u voy,
Qizilboshlar, bo'lgin gadoy,
Birini biriga qo'shmay,
Ot qo'y qizilbosh ustiga,
Men o'zim Xunxor ustiga.

Qirg'in dushman safin buzib,
Dushman qonini oqizib,
Qonlararo suvday suzib,
Ot qo'y qizilbosh ustiga,
Men o'zim Xunxor ustiga.

Eshit, ey, Shodmon, bu so'zdi,
Dushmandan qaytarma yuzdi,
G'azabman chaqnatib ko'zdi,
Ot qo'y qizilbosh ustiga,
Men o'zim Xunxor ustiga.

Ana endi Bol Avaz bilan Shodmonbek dushmanlarning ustiga boshing, ko'zing, demay ot qo'yib yubordi. Bo'ri qo'yga doriganday bo'lib ketdi. Qizilboshlar duv-duv etishib, har yoqlarga qochishayotir. Avazxon ham g'ayrat qilib, qizilboshlarni qirib-jo'yib, qoniga to'yib, ko'plarini so'yib, lashkarni qoq yorib, jo'ng'ichqani jangqalab o'rganday qilib, tilla dor maydoniga qarab borayotir. Shunda shoirlar bir so'z deb turibdi:

Ko'ring Avazday marddi,
Endi g'azabi ortdi,
Dushmanlardan urishib,
Ko'kka oshirdi garddi.

Qilib endi g'ayratdi,
Jonin jabborga sotdi,
Qizilboshning ustiga
O'zini o'qday otdi.

Dushmanlarga doridi,
Qizilboshlar quridi,
Lalulashib qizilbosh,
O'la berib horidi.

Bo'shalib qancha ayil,
Mardlar urushga qoyil,

Patir-putur otildi,
Miltiq bilan jazoyil.

Qizilbosh turfa shoshdi,
O'liklarga ulashdi,
Ko'ring endi Bol Avaz
Dushmanlarman urishdi.

Sovut bayza so'tildi,
Shirin jonlar sotildi,
Xunxorning qo'shinidan
Katta to'plar otildi.

Ko'p odamlar so'yildi,
Qo'sh kallalar uyildi,
Avaz yulduzday oqib,
Dushmanlarga quyildi.

Uzangilar jirqillab,
Qilich, nayza shirqillab,
Siltaganda isfihon
Oy tuqqanday yarqillab.

Ot suvlig'i shiyqillab,
O'lishadi iyqillab,
Dushmanlar jo'jaday bo'p,
O'lib yotir g'iyqillab.

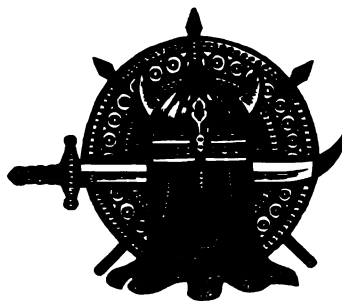
Karnay, surnay chiyllab,
Dol bedovlar hiyllab,
Dushmanlarning qo'rqog'i
Yig'lay berdi iyillab.

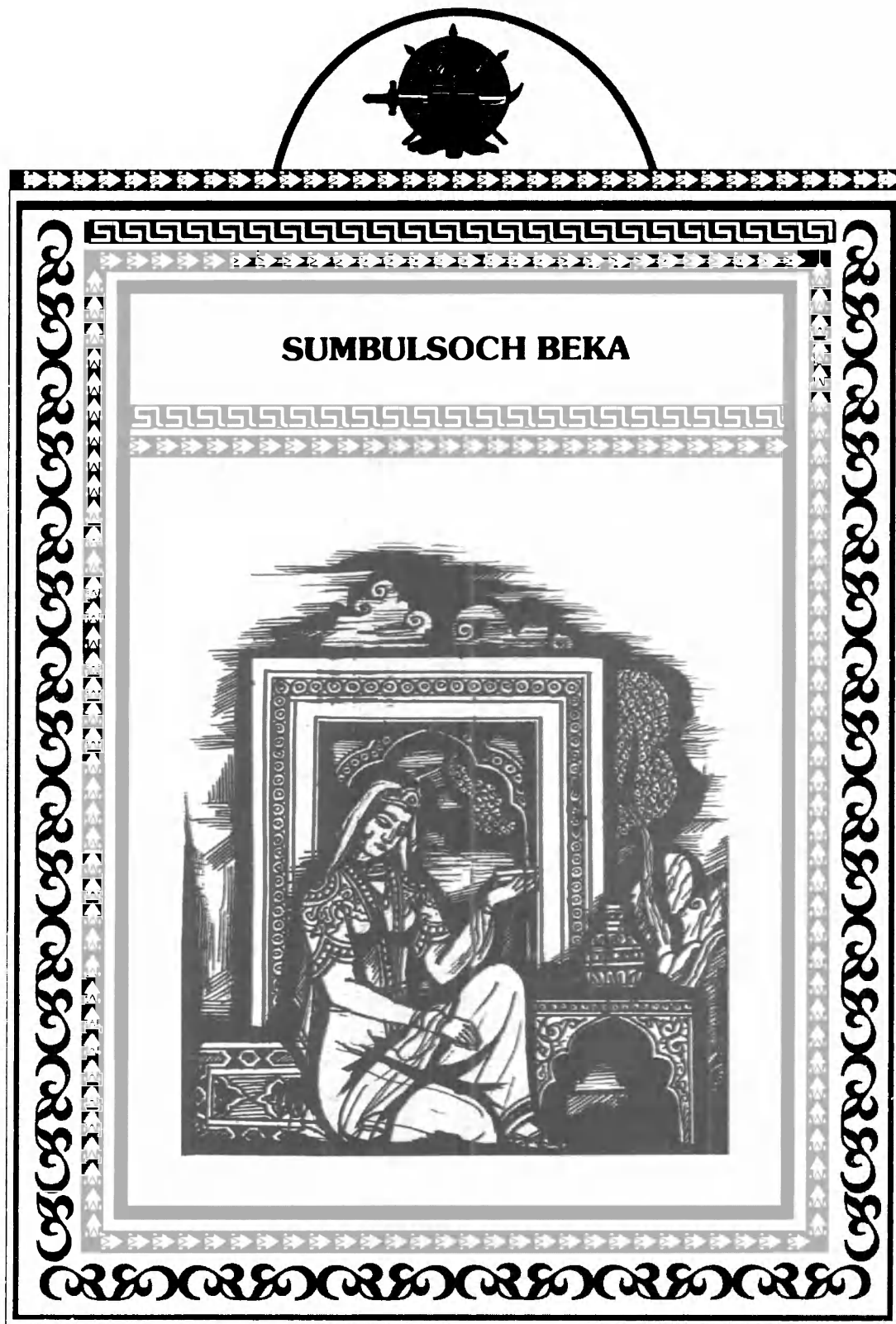
Ko'ring endi Avazdi,
Zarbasini o'tkazdi,
Horib-charchab dushmanlar
Endi urushdan bezdi.

Avaz qildi g'ayratdi,
Otiga qamchi chatdi,
Dorli maydonga qarab,
Dushmanni yorib o'tdi.

Ot chopilar baland tog'ning pastiga,
Dushman darddan qochar yerning ostiga,
Ko'ring endi Avazxonday o'g'lonni,
Yetib bordi ul maydonning ustiga.

Ana endi Avazxon dushmanlarni surib, o'liklarni bug'doyning bog'iday qilib, Xunxorshohning lashkarini qoq yorib, qizilboshlarni shoshtirib, tilla dor maydoniga borib qoldi. Jallodlar ham Avazni ko'rib, qo'rqishib, qaltirashib, ne qilarini bilmay qoldilar. Qochib ketay desa, Xunxordan qo'rqadi, Nuralini dorga tortay desa, Avazxondan qo'rqadi... Jon qanday shirin. Jallodlar tum-taraqay bo'lishib, har yoqqa qocha berdilar. Jallodlarning qolgan-qutgani shoshib, Nuralini arqonga quruq boylab osib yuborib qochaqoldi. Avazxon ham tilla dorga bora berdi. Ha demay, maydonda chibin ham qolmadi. Xunxorshoh ham Avazxonning kelganini bilib, chortoqdan tushib yo'qola qoldi. Avazxon borib, arqonni kesib yubordi. Nuralining esi ketib, o'zini bilmay qolib edi. Avazxon shirp etib Nuralini etagiga ilib oldi. Shu pilla jonivor G'irko'k ham yollari terga botib, kishnab, Majnunko'kning oldiga kelib qoldi. Shodmonbek ham bir chekkadan yetib keldi. Ana endi Avazxon Majnunko'kka, Nurali G'irotda, Shodmonbek o'z otiga minishib, Chambilga qarab jo'nadilar.

Avazxon Nuralini Xunxordan Chambilga olib kelgandan keyin Nurali ko'p vaqtlargacha: "Xunxorda biror ish qilib, er atanib kelmadim", — deb xafa bo'lib yurdi. Shu orada ikki-uch yil o'tdi, endi Nurali rosa er yetdi... Kunlardan bir kuni Avazxon Nurali o'g'liga qarab: "Sen nima o'y o'ylab yuribsan", — deb so'rab, bir so'z deb turgan ekan:

Davlatim bor, qizil, yashil o'rayman,
Yolg'izimsan, gul tarzingga qarayman,
Mehribonlik bilan sendan so'rayman,
Qo'zichiq, qo'ehqorim, senga ne bo'ldi?

Olmarang yuzlaring sarg'ayib so'lmish,
Bilmadim, ko'nglingni bir pari olmish,
Bolam, ko'nglingga nima o'y kelmish,
Novda bir chinorim, senga ne bo'ldi?

Bir o'y bilan qora ko'zing suzibsan,
Qatra yoshing munchoq-munchoq tizibsan,

Beting go'shti qochib, bolam, ozibsan,
Jonim, jig'adorim, senga ne bo'ldi?

Ko'nglingni cho'ktirib takka tushirma,
Bekoranki qayg'u-g'aming oshirma,
Aytgin, mendan har na siring yashirma,
Chambilga sardorim, senga ne bo'ldi?

Kundan kunga ketmish, bolam, darmoning,
Yo biron kasal bo'p, og'riymi joning,
Qani, ayt-chi ko'ngildagi armoning,
Avazdan yashirmay sir-u nihoning,
So'ylagin, shunqorim, senga ne bo'ldi?

Ana shunda Nurali Avazxondan bu so'zni eshitib, javobiga bir so'z deb turgan ekan:

Badbaxt tog'da shikor qilib kelganda,
Dushmanlar zarbidan so'lish bo'lganda,
Tilla dorga osar chog'i o'zimni,
Siz borib ayirib olib kelganda.

Sho'nda men ko'nglima armon qilgandim,
Juda ham o'ylanib xafa bo'lgandim,
Chambil xalqi nomard, nochor deydi, deb
O'z ko'nglima shunday bir o'y olgandim.

Qayta boshdan bir ish qilib kelsam, deb,
Chambilbel xalqini qoyil qilsam, deb,

Yo bosh berib, yo bosh olib, otajon,
Nasib bo'lsa biror o'lja olsam, deb.

O'yim shuldir, sizga aytsam, otajon,
Shuytib armonim bor ichda yuz alvon,
G'irotni o'ynatib, etmadim javlon,
Berarmi yo bermasmi deb otini
Yurt egasi, bobom Go'ro'g'li polvon.

Shuytib g'amgin bo'lgan o'g'ling Nurali,
Xafalikka tushib aning-chun holi,
Chambil yigitlari — botir barisi,
Qanday uyat bo'lsa, o'g'loning holi.

Ana shunda Avazxon Nurali o'g'lidan bu so'zni eshitib: "Ey, o'g'lim, ko'rar ko'zim, so'ylar so'zim, baxtim, davlatim, belimda quvvatim! Hali sho'ytib, Xunxordan sho'ndagi quruq qaytganingga xafa bo'lib, Go'ro'g'lidan tortinib, G'irotni so'ray olmay yuribsanmi? Sho'nda menga aytganingda, G'irotni o'zingga berib, Shodmon tog'ang bilan birga Chambilga piyoda qaytar edim. Hay, attang, bilmabman-da! Go'ro'g'li bobong ham otidan o'lsa ayrilmaydi, ot degan yerda boshqa narsaga sira qayrilmaydi. Endi qanday bo'lsa, sening uchun Go'ro'g'lidan G'irotni bir so'ray", — deb Go'ro'g'lining qoshiga ketdi. Borib o'tirgandan keyin Go'ro'g'libek Avazxonga qarab, bir so'z deb turgan ekan:

Yo'lingda ko'p parizodlar shaylansin,
Dushmanlarning qo'li doim boylansin,
Bir ishman qoshima kelgan o'xshaysan,
Ayt, o'g'lim, boshingdan otang aylansin.

Tarzingga qarasam, misli lolasan,
Qasd qilgan g'animdan o'ching olasan,
Bir hojatman kelgan o'xshaysan o'zing,
Aytgil, nima so'rab bunda kelasan?

Yo biror safarga tolib bo'ldingmi,
Aning uchun otim so'rab keldingmi,

Avazxon Go'ro'g'li otasiga qarab, G'irotni so'rab, bir so'z deb turgan ekan:

Bahorda ochilgan gulday tarzim bor,
Dushmanni urarga po'lat gurzim bor,
Nuraliga G'irotingni bersang, deb,
Ota, senga shuning uchun arzim bor.

Nurali ajab bir xafa bo'libdi,
Xunxordan beo'lja kelganman debdi,

Shunda Go'ro'g'libek: "Ey, Avaz o'g'lim, Nurali o'zi qanday tortinchoq. Axir, so'rasa, nega otimni bermayin. Bor, Nuraliga ayt, o'zi kelsin, G'irotni minsin, xohlagan yog'iga borsin", — dedi. Avazxon uyiga qaytib kelib, Oyqulqizga qarab, bir so'z deb turgan ekan:

Boradi safarga o'g'lim Nurali,
Xanjarim, sovutni anga beraman,
Yarashiqqa qizil, yashil kiydirib,
Qani, avval dol bo'yini ko'raman.

Dushmanlarning siynasini kuydirgin,
Bolangga yarashiq kiyim kiydirgin,
Chambil xalqi tomoshaga chiqadi,
Shunda el-u xalqning ko'zin to'ydirgin.

Oyqiz, hayal etmay bo'g'chani ochgin,
Bolangning boshidan tillalar sochg'in,
Boradi safarga o'g'ling Nurali,

Oyqulqiz bu xabarni eshitib, bo'g'chani ochib, har turli qimmatbaho kiyimlar chiqarib, Nuraliga kiygizayotir:

Ko'hna libosini olib jiydirdi,
Ustiga zarhalli kiyim kiydirdi,
O'g'limning savlati, aftiga qarab,
Jon enasi Gulqiz ko'zin to'ydirdi.

Yarashiqqa qizil, yashil o'radi,
Undan kay Nurali oyna ko'radi,

Ayt qani-chi, bilay, o'g'lim, o'yingni,
Yo biror kishiman janjal qildingmi?!

Aytgil, bolam, har na bo'lsa hojating,
Ot so'rasang, G'irotimni berayin,
Ilohim, ziyoda bo'lsin davlating,
Sen boringda davri-davron surayin.

Chambilning egasi menday vallamat,
Boshimda turibdi baxt bilan davlat,
Go'ro'g'libek sulton bo'lib turganda,
Indamay, tortinib turmoq na hojat?

Shunga G'irotingni bersang, otajon,
U safar bormoqqa talab qilibdi.

O'zi kelib so'ragali uyalar,
Xafalikdan yuzda yoshi bo'yalar,
Ota, shunga G'irotingni berasan,
Yana Xunxor elga boribon kelar.

Ustidagi kiygan libosin chechg'in,
O'rniga zarhaldan kiyimlar bichgin.

Yorqining tozadan kiyib shaylansin,
Ko'rib dushman, ko'ngli g'amman boylansin,
Cho'lda, yo'lda ko'rsa birov bo'yini,
Qanday to'ra bolasi deb o'ylansin.

Yorqinim bir g'ayri elga boradi,
Necha bandir, bellar bilan yuradi,
O'g'lingga tozadan kiyim kiygizgin,
Nuralini do'st-u dushman ko'radi.

Zarrin libos yarashibmi bo'yima,
Debon anda enasidan so'radi.

So'ngra belga tilla kamar boyladi,
Kamarga kumush qin osib tayladi,
Olmos damli isfihonni olibon,
Kumush qinning orasiga joyladi.

Eyniga qayrilma o'q-yoyni toqdi,
Anjomga to'ldirdi so'li ham soqdi,
Undan keyin oy misoli Nurali

Tikilib-tikilib o'ziga boqdi,
Shunda Avaz Nuralini iyartib,
Go'ro'g'li saroyi tarafga chiqdi.

Ana endi Avazxon Nuralini iyartib, Go'ro'g'lining oldiga kirib bordi. Shunda Go'ro'g'li:
— Safarga qirq yigit bilan birga borasanmi yo o'zing yolg'iz borasanmi? — deb Nuraliga bir so'z aytib turgan ekan:

Nuralijon, so'zlarima quloq sol,
So'zimning mazasin yaxshi bilib ol,
Qirq yigitman yuborayin o'zingni,
Bir o'zing bormog'ing, yorqinim, mahol.

Necha bandirgohli xatar bellar bor,
Angnib yotgan yo'lda dev-u g'ullar bor,
Qirq yigit qo'shilib borsin, yorqinim,

Anda bizman dushman bo'lgan ellar bor.

Yolg'iz o'zing alar bandi qiladi,
Xanjar urib, bolam, bag'ring tiladi,
Qirq yigitim birga borsin, jon qo'zim,
Yolg'izlikdan hamroh yaxshi bo'ladi,
Yo'q agar ko'nglingga u so'z yoqmasa,
Bilmayman ahvolding qanday bo'ladi?

Go'ro'g'lining bu aytgan so'zi Avazxonga qattiq malol kelib: “Ey, Go'ro'g'li mening bolamni bir kas, kuchsiz, deb o'yladi-da, ko'ziga ilmadi-da!” — deb tik bo'lib o'tirib, Go'ro'g'liga qarab mo'ylabini burab, bir so'z deb turgan ekan:

O'lmasam, dunyoda davron surayin,
Baxtim bo'lsa, o'ynab-kulib yurayin,
Nuraliga aytgan savolingizning
Javobini, ota, o'zim berayin.

Bu ko'hna jahondan nechalar o'tdi,
Endi navbat, ota, bizlarga yetdi,
Nuraliga sizning aytgan gapingiz
Juda malol kelib, ko'nglingga botdi.

Ota, yo o'g'limni kalaka qilding,
Nuralini kuchsiz o'g'lon deb bilding,
Taroziqa tortibmiding, otajon,
Bo'lmasa, qanday qip chog'ini olding.

Bildim endi sening iching qoradi(r),
Bir o'yni ko'ngiling o'ylab turadi,
Bermayoq qo'y G'irko'kdayin otingni,
O'g'lim piyoda ham safar qiladi,
Yakka-yolg'iz dushmanlarning yurtini,
Qirq yigitsiz tomosha qip keladi.

Go'ro'g'li Avaz ulining, jon-u dilining bu javobini eshitib: “Ey, Avazxon, agar mening Nuraliga yolg'iz borma deganim senga qattiq tekkan bo'lsa, mayli, Nuralining o'zi bora qolsin. So'ng mabodo Nurali biror yerda qo'lli bo'lib qolsa, he otam qirq yigitini qo'yib yubormab edi, deb o'pkalamaysan. Bor endi, G'irotni o'zing Nuralijonga egarlab ber”, — deb Avazxonga qarab, bir so'z aytib turgan ekan:

Qomatingdan, Avaz o'g'lim,
Egarlab op kel G'irotni,
Orqasini silab-siypab,
Abzallab op kel G'irotni.

Zilchalar solib kimxobdan,
Chiqar tulporim tabladan,
Minsin Nurali supadan,
Yetaklab op kel G'irotni.

Turli na'maga o'ynatib,
Abzalin tortib o'xshatib,

Yuganidan mahkam tutib,
Yetaklab op kel G'irotni.

Ko'nglingni tindirayin,
Otga mehrim qondirayin,
Yorqinim Nuralijonni
Men ko'tarib mindirayin,
Bunda op kel G'irotni.

Avaz Go'ro'g'lining so'zin eshitdi,
Darrov tablaxona yo'lini tutdi,
Happay tashlab, qichab yurib Avazxon,
G'irko'k ot boylovli tablaga yetdi.

Mayin shibirtkiman ustini shipirdi,
G'irko'k ot Avazning bu ishini ko'rdi,
Avazday o'g'longa belini tutib,
Boshini yerga sop, xam bo'lib turdi.

Otga abzal soldi Avazday o'g'lon,
Tabladan yetaklab chiqdi shul zamon,
G'irko'k ot juft tashlab, mayinlik bilan
Yo'llardan keladi o'ynab yuz alvon.

Ana endi Avazxon G'irotni yetaklab, shosupaning oldiga olib keldi... Go'ro'g'li Nuralini ko'tarib, G'irotning beliga mindirib qo'yib: "Yorqinim, jo'lda-juzda o'zingga hushyor bo'l", — deb Nuraliga nashat qilib, bir so'z aytib turgan ekan:

Bog' guliday ochilgaysan, kulgaysan,
Ilohim omon-u eson kelgaysan,
Jo'lda-juzda ko'pdir otang dushmani,
Yorqinim, o'zingga hushyor bo'lgaysan.

Ko'ring endi Nuraliday yigitdi,
Xayrlashib ota qo'lidan tutdi,
G'irko'k otning ustiga xo'b yarashgan
Nuralining jononday sarv-qomati.

Oldingdan bir kishi chiqsa, jon qo'zim,
Adab bilan anga salom qilgaysan,
Agar bir g'aribga ro'para bo'lsang,
Holin so'rab aning ko'nglin olgaysan,
Oq fotiha, omin, ollohu akbar,
Ilohim har joyda omon bo'lgaysan.

Go'ro'g'lidan javob olib Nurali
G'irko'k otni minib yo'l yurib ketdi,
Chambil xalqin tomoshaga chiqarib,
Ko'chadan G'irotni o'ynatib o'tdi,

Senga qasd qilganning kesilsin boshi,
Zaharga aylansin og'zida oshi,
Ilon ko'rsang, boshin kesgin, Nurali,
Gul kabi tanangga yetmasdan nishi.

Jonivor ot mayin-mayin yo'rg'alab,
Chambil darvozasin oldiga yetdi,
Go'ro'g'lining javob xatin ko'rsatib,
Qo'rboshi oldidan o'tibon ketdi,
Achchiq-achchiq otga qamchilar chatdi,
Poyonsiz cho'liston yo'lini tutdi.

Ana endi Go'ro'g'li ichida: "Hay attang, Avazning so'zini qiyolmay, Nuralini yolg'iz yubordim. Orqasidan qirg yigitni yuborgan bilan bularning oti tulporga yetolmaydi. Endi nima bo'lsa, bo'ldi. Qani, Nurali qayoqqa qarab ketar ekan", — deb durbin olib tiklab turdi. Qarasa, G'irotni shamolday bo'lib, qiblagat tomon rav bo'lib ketib borayotir. Go'ro'g'li: "Bu yo Xunxorga va yo Iram boqqa boradi", — deb taxminlab qo'ydi. Nurali bo'lsa Asqar tog'ini, undan keyin Badbaxt tog'ini ko'zlab borayotir. Ana bu shoirning so'zi ekan:

Himmat qurin tolmas belga boyladi,
G'irotning chotiga qamchi tayladi,
Chambilbeldan chiqib endi Nurali,
Bir uzoq safarga talab ayladi.

Shamol misol uchib G'irko'kday tulpor,
Necha bir bellardan o'tib boradi.

Chuv, debon G'irko'kni hadeb qistadi,
Badbaxt toqqa yetmoqlikni istadi,
Jonivor tulpor ham qulochin yozib,
Bandirgoh, bellardan oshib uchadi.

Nurali g'ayrati o'tday tutashdi,
Uchi, quyrug'i yo'q yo'llarga tushdi,
To'xtamasdan qichab shunda Nurali,
Endi Asqar tog'ning belidan oshdi.

Nurali bedovni shuytib suradi,
Ayamay chatiga qamchi uradi,
G'irotni ham hapirak otib, yoronlar,
Necha qiru soydan o'tib boradi.

G'irotning chetiga qamchini chatdi,
Jonivor ham endi hapirak otdi,
Kecha yotib, kunduz yurib Nurali,
Badbaxtga yetay deb qildi g'ayratdi.

Jonivor jonini sotib boradi,
Jimpiyib, hapirak otib boradi,

Jonivorning yol-quyrug'i yonadi,
Kecha bo'lsa, damin olib tinadi,
Kecha yotib, kunduzlari Nurali
Badbaxtning tog'iga qarab jo'nadi.

Jonivor G'irko'k ot jonini sotdi,
Necha cho'l-u dashtni bosibon o'tdi,
O'n besh kecha, o'n besh kunduz o'tgan so'ng,
Ko'ringan Badbaxtning tog'iga yetdi.

Nurali boqmayin chap-u rostiga,
O'tkir isfihonni olib dastiga,
Endi gartakkina orom olay, deb
Borib tushdi bir daraxtning ostiga.

Ana endi Nurali G'irotdan tushib, bir daraxtning tagiga borib, dam olib o'tiribdi. Bir pilla birovning dod, deb yig'layotganining tovushi keldi. Nurali: "Bu kim ekan?" — deb u yoq, bu yoqqa qarasa, bir kamarning ichida bitta cho'pon yerdan chuqanoq qazib, shu chuqanoqqa kallasini suqib yig'lab yotir. Nurali cho'pon bobosining qoshiga borib, hol-u ahvolini so'rab, bir so'z deb turgan ekan:

Bobo, aytgin menga ochib tilingdi,
Nega g'amman berkitibsan qo'lingdi,
Boshingni chuqurga solib yotibsan,
Hech bilmayin o'nging bilan so'lingdi.

Otdan tushdim so'rayin deb holingni,
Vahm aylabon keldim sening qoshingga.

Etaging ho'l bo'lmish oqqan yoshingga,
Ne ish tushdi, bobo, so'yla, boshingga,

So'ylagin, bobojon, menga so'ylagin,
Hol-u ahvolingni bayon aylagin,
Tura kel chuqurdan boshing ko'tarib,
Bu befoyda g'aming endi taylagin.

Shunda cho'pon bobosi chuqurdan boshini chiqarib: "Men Sumbulsoch bekaning dastidan bor davlatimdan ayrilib, podachilik qilib, kuyganimdan boshimni chuqurga tiqib, yig'lab yotibman", — deb Nuraliga qarab, Sumbulsoch bekadan shikoyat qilib, bir so'z deb turgan ekan:

Ahvolimni so'rab kelgan, o'g'lonim,
Sarguzashtim eshit, bayon aylasam,
Oh, Sumbulsoch bekasining dastidan,
Senga ahvolimni doston aylasam.

U belbog'ning atrofida xati bor,
O'rtasida suratiman oti bor,
Darvozadan bo'lak yoqdan kelganga
Tegaman degan uning bir sharti bor.

Sumbulsochni sizga bayon aylasam,
Turar mazgilini ayon aylasam,
Arzirim shahrining shohining qizi,
Kiygan ko'ylagidir uning qirmizi,
Bir tog' kamarida turadi o'zi,
Turar joyin sizga nishon aylasam.

Ey, o'g'lim, men ham bir boybachcha edim,
Ming tillaga undan choy icha edim,
Oxir shuytib davlatimdan ayrildim,
Kunimni ko'rolmay podachi bo'ldim.
O'ynab-o'sgan ovulimda turolmay,
Faqirlikdan Badbaxt tog'iga keldim.

Tog'ning kamarida mazgil, joyi bor,
Men bilmadim uning nima o'yi bor,
Ming tillani olib, borgan kishiga,
Beradigan bir piyola choyi bor.

Shungacha vaqtim choq o'tar edi,
Sumbulsochdan olgan belbog' bor edi,
Suratiga qarab-qarab qo'yganda,
Hamma g'amim tarqalib ketar edi.

O'zining yuzlari oyning misoli,
Chap yuzida bordir yarashgan xoli,
Yana qaytib ming tillani berganga
Berilar suratli belbog'-ro'moli.

Bugun shu belbog'im qo'limdan ketdi,
Belbog'im cho'ponlar qo'liga o'tdi,
Zo'rlik qilib mendan tortib op ketdi,
Shundan beri yuragimni g'am tutdi.

Nurali cho'pon bobosidan bu gapni eshitib: "Qani u cho'ponlar? Sening belbog'ingni olib beray", — deb cho'pon bobosiga qarab, bir so'z aytib turgan ekan:

Bobo, sizga men bir yaxshilik qilay,
Cho'ponlar qayoqda, ko'rsating, bilay,
Sizning u suyuqli belbog'ingizni
Alardan boribon tortib op kelay.

Hech kimsa so'rmabdi, bobo, holingni,
Tortib opti qo'ldan u ro'molingni,
Endi men holingga, bobo, rahm etay,
Ayt, cho'ponlar qayda, quvalab yetay,
Qayda bo'lsa, borib alarni tutay,
Suratli belbog'ing op berib ketay.

Ana shunda cho'pon bobosi: "Hov, ana, soyda", — deb cho'ponlar yurgan tarafni ko'rsatdi. Nurali G'irotning jilovini burib, chotiga qamchini urib, cho'ponlar qo'y boqib yurgan soyga qarab ketdi, cho'ponlar yurgan yerga yetdi. "Ha, bolalar, nima uchun bironing belbog'ini zo'rlik qip olasizlar? Beringlar, bo'lmasa, baringni haydab ketaman", — deb edi, cho'ponlar qo'rqib: "He, hazillashib olib edik", — deb belbog'ni Nuraliga berdilar. Nurali belbog'ni shunday yozib qarasa, o'rtasida Sumbulsoch bekaning surati bor, chir aylanisiga yozib qo'ygan xati bor. Xatda: "Kimki meni olmoqchi bo'lsa, darvozadan bo'lak yoqdan kelsa; ikkilamchi, maydonda urush qilib meni boylasa, shunga tegaman", — degan. Nurali bunday suratni ko'rib, ming jon-u dil bilan ishqivoz bo'ldi. Bobosining qoshiga borib, belbog'ni berib, Arzirimning yo'lini ko'rsat, deb bir so'z aytib turgan ekan:

Ko'rdim, bobo, suvrat-u jamolini,
Oy yuziga bitgan qora xolini,
Endi borib ko'rgim keldi o'zini,
Bobo, ko'rsat Arzirimning yo'lini.

Bobo, ko'rsating to'g'ridan
Arzirimning yo'llarini,
Ko'rayin men bundan borib
Sumbulsochning ellarini.

Arzirumi qayda bo'lsa borayin,
Sumbulsochni borib o'zin ko'rayin,
Qo'lidan ichgali bir ayoq choyni,
Men ham borib ming tillani berayin.

Mingan tulpor otim surib,
Baland-u pastiga borib,
Arzirim ellarin ko'rib,
Oshib o'tsam bellarini.

Ko'k otimni jo'lda-juzda yelayin,
Baxtim bo'lsa, borib oni olayin,
Arzirimning yo'lin ko'rsat, bobojon,
U qizdan bir belbog' olib kelayin.

Borib ko'rsam jamolini,
So'rasam aning holini,
Suvrati bor ro'molini
Olay berib pullarini.
Arzirim eliga borib,
Ko'ray qiz-u ullarini.

Ana shunda cho'pon bobosi Nuraliga qarab, Arzirimning yo'lini ko'rsatib, bir so'z deb turgan ekan:

Bolam, Arzirimga bormoq istasang,
Sumbulsoch bekani ko'rmoq istasang,
Tog' ustiman tikka yursang yetasan,
O'n besh kunduz oting haydab qistasang.

Tekislikning yo'li juda uzoqdir,
Bu yoqda borgan aslo yo'l yo'qdir.
Bolam, endi tog' ustidan borasan,
Tikka qiblaga qarab yurasan,
Tog'dan nari betga oshsang, chirog'im,
Arzirimning qorasini ko'rasan.

Ana shunda Nurali G'irotni burib: "Arzirim eli qaydasan?" — deb jo'nab ketdi.

Nurali norday bo'p qildi g'ayratdi,
G'irotga ayamay qamchini chatdi,
Jonivor ham endi jonini sotdi,
Jimpriyib yo'rtidi-da, hapirak otdi.
Qistov bilan otin haydab Nurali,
Badbaxt tog'ning endi beliga yetdi.

Uzoq ekan Arzirimning orasi,
Hali sira ko'rinmaydi qorasi,
Nurali g'ayrat qip otin haydadi,
Gumbirlar zarbiga tog'ning darasi.

Nurali otini qistadi endi,
Badbaxt tog'ning narisi qarab endi,

Shunda bir qir tepasida yaltirab,
Tilladan qurilgan rabot ko'rindi.

U rabotga yetmoqlikni istadi,
G'irotni haydabon qildi g'ayratdi,
Alqissa ul rabot oldiga yetdi.

Otning jilovini silkib qistadi,

Ana shunda Nurali rabotning u yog'i, bu yog'ini aylanib ko'rdi, rabotning og'zini hech topmay hayron bo'ldi. Rabotning ichiga quloq solsa, to'q-to'q, deb tesha yo'nganning ovozi chiqadi. Nurali rabotning devoridan oshib, ichiga qaray, deb choqlab ko'rdi: devorning balandligi shuncha ediki, tepasiga qaragan kishining telpagi yerga tushib ketadi. Shunda Nurali G'irotiga qarab, shu qo'rg'ondan irg'ib o'ta olasanmi, deb so'rab, bir so'z aytib turgan ekan:

Ostimda o'ynagan, tulpor G'irotim,
Bugun chiqar ko'ngildagi hojatim,
Shu rabot ichiga sakirab o'tgin,
Oyog'ing juft tashlab, o'zingni otgin,
Bir irg'ibon bu rabotga, jonivor,
O'rtaligidagi maydonga yetgin.

O'tasanmi, o'tmaysanmi, tulporim,
Chambildan op kelgan yo'ldoshim-yorim,
Shunga tilga kelib bergin javobni,
Rabotga kirmasam yo'qdir qarorim.

Ana shunda bezabon G'irko'k jonivor tilga kelib, Nuraliga qarab, bir so'z deb turgan ekan:

Bedoving oshmoqqa yetadi holi,
O'zing mahkam tutib turgin, Nurali,
Bir cho'pchib sakirab, rabotga kirib,
Bir fasl ichida orom olali.

Oqrabotga oshgan G'irotni bo'laman,
Gurgoniga tushgan G'irotni bo'laman,
Bu devori nima ekan, Nurali,
Ko'hi Qofni teshgan G'irotni bo'laman.

Bir qamchini ursang, irg'ib o'tarman,
Bu rabotning o'rtasiga yetarman,
O'zing mahkam qilib turgin, Nurali,
Devorga o'zimni cho'pchib otarman.

Go'ro'g'li har joyga minib borganda,
Mushkullarni yechgan G'irotni bo'laman,
Yoshligimda chiltonlarning qo'liga
Bir qancha vaqt tushgan G'irotni bo'laman.

Ana endi Nurali ham o'zini jimqirib, otning ustiga mahkam qilib, G'irotni rabotga to'g'rilab, ko'zini yumib, otga bir qamchi urib, edi, G'irotni ham irg'ib, devordan oshib, rabotning o'rtasiga tushib turdi. Nurali ko'zini ochib qarasa, tilla rabotning o'rtasida turibdi. U rabot Devsafidning makoni edi, o'zi Sumbulsoch bekaga oshiq edi, Sumbulsochning darvozasidan bo'lak yoqdan oshib uchib borish uchun yog'ochdan Palang ot yo'nib yotib edi. Ana endi Devsafid Nuralini, Nurali Devsafidni ko'rib qoldilar. Shunda Devsafid Nuraliga qarab, kelishini so'rab, bir so'z deb turgan ekan:

Tarzingga qarasam, nodon bolasan,
Bilaman sen Chambilbeldan kelasan,
Osongina qo'lga tushding, enag'ar,
Avaz enag'arning o'g'li bo'lasan.

Mingan oting Go'ro'g'lining G'irotni,
Otingman Nurali endi o'lasan.

Bu joylarda qushning kuyar qanoti,
Odam o'g'li kelsa topmas najoti,

Men biluvda Sumbulsochga borasan,
Bu joylarda tomosha qip yurasan,
Bir choyi-chun bu otingni berasan,
Enag'ar, sandirab nima qilasan?!

Ana shunda Nurali achchiqlanib, Devsafidga qarab, bir so'z deb turgan ekan:

Men biluvda ololmagan tishing bor,
Yo'qsa, mening bilan nima ishing bor,
Achchig'im keltirma, ayo, zanig'ar,
Kesmaklikda chapchaday bir boshing bor.

Olarib-olarib menga qaraysan,
Buncha achchiq bilan oyoq tiraysan,
Chambildan kelganim qaydan bilasan,
Yurishim ezgilab buncha so'raysan.

Qanday bilding G'irko'kdayin otimni,
Chambilning shahari — viloyatimni,

Sumbulsochga kelganimni ne bilding,
Bilganday aytasan mening zotimni.

Ana shunda Devsafid Nuraliga javob berib, bir so'z deb turgan ekan:

Meni aslim bilsang aytay, Nurali,
Pinhon gapni aytay qaytay, Nurali.

Ko'hi Qofda devlar bilan yor edim,
Bog'larini sayr etib yurardim,
Og'a Yunus enang anga borguncha,
Bexavotir davrni surar edim.

Barcha dev yig'ilib salomga bordi,
Shunda meni falokat bir ozg'irdi,
Itoat qilmadim Yunus enangga,
So'ng meni Ko'hi Qof mulkidan surdi.

Shuytib bu joylarga kelib qolganman,
Kelib bu rabotni bino qilganman,
Ko'hi Qofga yana qaytib borolmay,
Shundan beri men bu joylik bo'lganman.

— Shuytib, men sening otingni, zotingni, o'ynab-o'sgan Chambil viloyatingni bilaman. Shundagi o'chimni endi olaman, qulay bo'lib qo'linga tushding. Endi seni bandi qilaman, go'shtingni tuzqoq qilib changakka ilaman, — deb Devsafid changalini ochib, Nuraliga hamla qilib kela berdi. Nurali ham otidan cho'pchib tushib: “Bu devni tirik boylamasam, bo'lmas”, — deb Devsafidni kurashib yiqitib, qo'l-oyog'ini boylab: “Palang otingni bersang, qo'lingni chechaman, yo'q esa, boshingni kesaman”, — deb bir so'z aytib turgan ekan:

Chambilbelda to'ra deydi o'zimni,
Qaytarsang, kesarman boshing so'zimni.

Menga har doimo bo'lsang xizmatkor,
Checharman bu otni qilsang gar tayyor.

Bo'lmasa taningdan boshing kesarman,
Qora bag'ring tilim-tilim o'sarman,
Jo'ra bo'lib aytganimni qilmasang,
Taning boylab bu rabotga osarman.

Shunda Devsafid o'yladi: “Men buning aytganini qilmasam, baribir o'lib ketaman. Agar buning bilan jo'ra bo'lib Chambilga borsam, meni Yunus, Misqol o'ldiradi. Endi hozir o'lmay qolayin. Bir Palang ot qo'ldan ketsa, go'rga! So'ngra bir navi qilib boshqa tarafga qochaman. Qo'limni yech, har na buyurganingni qilaman”, — deb tovba qilib, yalinib, Nuraliga qarab, bir so'z aytib turgan ekan:

Tovba qildim, avf aylangiz gunohim,
Har naki desangiz, jon bilan qilay.
Cheching qo'llarimni endi, Nurali,
To o'lganimgacha xizmatkor bo'lay.

Palang otni toza qilibon beray,
O'zim qo'l quvshirib xizmatda turay,

Kechiring gunohim endi, Nurali,
Qayoqqa borsangiz, yo'l boshlab boray.

Birga bo'p Chambilga siz bilan borib,
Go'ro'g'lining yori Yunusni ko'rib,
Avvalgi ginamni ichdan chiqarib,
Ostonaga borib boshimni uray,
Xizmati yo'lida jonimni beray.

Ana shunda Nurali tantilik qilib, Devsafidning qo'l-oyog'ini yechdi. Devsafid ham Palang otni tamom qilib bitirib: “Mana, o'ng qulog'ini burasa, uchadi; chap qulog'ini burasa, qo'nadi; agar ikki qulog'idan ushlab, tortib tursa, havoda to'xtab turadi”, — deb Palang otni Nuraliga berdi. Nurali Devsafidni shunda tashlab, Palang ot bilan Arzirumga ketmoqchi bo'lib, Devsafidga qarab, bir so'z deb turgan ekan:

Men ketarman Arzirumga,
Sen G'irotni saqlab turgin,
Tag'in bundan qochib ketma,
Otim olib uchib ketma,

Tez borib qaytib kelaman,
Nuralidan kechib ketma.
Sumbulsochga men ketaman,
Arzirum yo'lin tutaman,

Hech yoq ketmay, shunda turgin,
Tez qaytib bunda yetaman.
Qochganingman eshit e, dev,
Qayerda bo'lsang tutaman.

G'irko'k otim shunda tursin,
Arizrum borib kelgancha,
Sumbulsochning jamolini
Boribon ko'rib kelgancha.

Nurali G'irotning qoshiga borib, qulog'iga shivirlab: “Jonivorim, shu Devsafidga zinhor qarab tur-gaysan”, — deb Palang otni minib, o'ng qulog'ini burab uchib ketdi. Kechasi Arzirumga yetdi. Arzirum shahrining bir chekkasidagi jarga Palang otini berkitdi. Kiyim va asboblarini ham shu jarga qo'yib, o'zi ko'hna janda kiyim kiyib, Arzirum shahrini oralab ketdi. Nurali shaharni oralay-oralay, bir bog'otning usti-dan borib qoldi. Ayni tush vaqti edi. Bog'otning ichiga kirib, shunday qarasa, bir bog'otki, turli mevalar tayyor, o'rtasida bitta sarhovuz bor, atrofi lolazor; gullari ochilgan, takiga sochilgan, qushlari sayragan, hamma jeri jaynagan. Nurali sarhovuzning supasidan kelib, suv oladigan yeridan tushib, kokillarini suvga solib, baliqlar bilan o'ynab o'tirib edi, beli bukchaygan bir maston kampir qo'liga bir satil olib suvga kelib qoldi. U maston kampir qarib qolsa ham, kerilishi kelinchakday, sirtini silagan olifta va sinchil edi. Shunday qarasa, bir yosh o'g'lon o'tiribdi, aft-u basharasidan ulug'lik alomati bilinib turibdi. Lekin usti-boshiga qarasa, bir yetim boladay. Shunda maston kampir hayron bo'lib, Nuraliga qarab, kim ekanligini so'rab turibdi. Nurali unga javob berayotir, shuytib, birni maston kampir va birni Nurali deyayotir:

K a m p i r:

Tarzingga qarasam misli lolasan,
Bu joyga adashib, qaydan kelasan,
Uchib bu kulbama qo'ngan chirog'im,
Ey, aziz o'g'lonim, qaydan kelasan?

N u r a l i:

Meni so'rsang, yetim bachcha bo'laman,
Boshim og'ib, bu joylarga kelaman,
Yuradirman darbadar bo'p har yerda
Mardikor bo'p har kim ishin qilaman.

K a m p i r:

Qomating gulshanda gulning payvandi,
Kimning eding, bolam, suyar dilbandi,
Albatta, sen bir ulug'ning farzandi,
Kutmagan mehmonim, qaydan kelasan?

N u r a l i:

Bilmayman bu elning baland-pastini,
Kездim mardikor bo'p osmon ostini,
Jonim momo, sizga aytsam rostini,
Eshikma-eshik darbadar bo'p kelaman.

K a m p i r:

Bahorda ochilgan bog'ning gulisan,
Albatta, birovning jon-u dilisan,
Rostin aytgin, bolam, kimning ulisan,
Adashib, o'g'lonim, qaydan kelasan?

N u r a l i:

Ishlatsa, men uning quli bo'laman,
Yurt-u ota-onadan xoli bo'laman,
Yetim degan boqqan kishi farzandi,
Kim boqsa, men uning uli bo'laman.

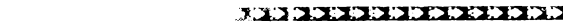
K a m p i r:

O'g'lim, quloq solib eshitgin pandim,
Kelsang, xush kelibsan, bo'lg'in farzandim,
O'g'lim yo'q, chekaman dard-u alamni,
Endi menga o'g'il bo'lg'in, dilbandim.

N u r a l i:

Mayli, momo, xizimatingni qilayin,
Farzanding bo'lmasa, farzand bo'layin,
Meni odam qilib, momo, shu joydan,
Uylantirsang, to'ylar qilib olayin.

Shunda maston kampir: “Bo'lmasa, uyga yur”, — deb Nuralini iyartib ketdi. Maston kampirning Guljamol degan sohibjamol qizi bor edi. Arzirumda birinchi Sumbulsoch beka bo'lsa, ikkinchi ana shu Guljamol edi. Maston kampir ichida: “Guljamolni shu yigitga berib, kuchkuyov qilib olsam, ham kuyov, ham farzandim bo'lsa”, — deb Nuralini uyiga iyartib borib, yetti qavat ko'rpachani to'shab, qirmizi choy-naklarga choy damlab, Nuralini juda siylab, mehmondorchilikni bajo keltirib o'tirdi. Xuddi shu vaqtda Guljamol bir dasta gulni quchoqlab eshikdan kirib keldi. Guljamol qaddi barkamol, qoshi qiyiqdan kelgan,

miyig‘idan kulgan, juda bo‘y yetib, er talab bo‘lgan, yuzlari qizil olmaday yetishib to‘lgan, hech qo‘ying! Shunday ichkariga qarasa, bir yigit o‘tiribdi. Ko‘rasop uyalib, g‘irra orqasiga burilib, eshikdan chiqib ketdi. Shunda maston kampir tashqariga chiqib, Guljamol qiziga qarab, bir so‘z deb turgan ekan:

Guljamol, so‘zima yaxshi quloq sol,
Bir gap aytay, jonim qizim, bilib ol,
Bu o‘tirgan yigit aziz mehmondir,
Tortinmay xizmatin qilgin, Guljamol.

Arzirimda vatan qilib turaman,
O‘lmasam, seningman davron suraman,
Uyga kepti bir yosh yigit, chirog‘im,
Teksang agar, shunga seni beraman.

Bir aziz o‘g‘londir ko‘nglin olaman,
Ikkovingga bir joydan joy solaman,

Ko‘nsang agar, ushbu ishga, Guljamol,
Shu yigitni kuchkuyovi qilaman.

U yigit o‘zingga juda munosib,
Borib hazil qilgin qo‘lingni osib,
Ko‘ngil qo‘ysa, senga ul ham qaraydi,
Qarasa, turgaysan ko‘zlaring qisib,

Noz-u karashmaman ilkidan bosib,
Lekin, qizim, yasanib bor oldiga,
Qoshga o‘sma qo‘yib, zulfingni kesib.

Ana shunda Guljamol ham ko‘nglida shirin xayollarni o‘ylab, ena rostmi, deb so‘ylab, maston kampirga ergashib ketdi. Maston kampir ham qizini bir tomga kirgizib, yasantirayotir. Ana bu shoirning so‘zi ekan:

Ko‘ring endi yasanadi Guljamol,
Sumbul sochlari bo‘lib tol-tol,
Oyinaga to‘g‘ri qilib yuzini,
Yarashiqqa o‘rar mashhadi ro‘mol.

Kampir endi ola bo‘g‘chasin ochdi,
Guljamol yuziga atirlar sochdi,
Yarashiqqa kiyib farangi ko‘ylak,
Shu onda Guljamol yozdi qulochdi.

Ko‘ylagi ustidan sochband kiydirdi,
Bu Guljamol qizning ko‘nglin to‘ydirdi,
G‘ozaman yuz bo‘yoq, ko‘zga surma sop,
Qiyiqcha qoshiga o‘sma qo‘ydirdi.

Shamshod bilan qora sochin taradi,
Chini oyinaga tiklab qaradi,
Kampir endi jon qizining boshiga,

Yarashiqqa shoyi ro‘mol o‘radi.
Shunda miyig‘idan kulib Guljamol,
Yarashdimi, enajon, deb so‘radi.

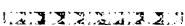
Guljamol xushlanib bugungi ishdan,
Munosib yor huzuriga borishdan,
Tayyorlanib, parizodday yasanib,
Undan keyin kiydi shoyidan ishton.

Shunda bo‘ldi misli gullagan chaman,
Yarashur sha‘niga aytisa ming suxan,
Miqchal no‘g‘oy kavush kiyib oyoqqa,
Ustiga kiyindi kamzo‘ri yaman.

Endi xo‘b shaylandi gulday Guljamol,
Sumbul kokillari bo‘lib tol-tol,
To‘n, kalapo‘sh olib mehmon yigitga,
Jo‘nadi, jo‘nadi, jomilib ro‘mol.

Ana shunda Guljamol salom berib, Nurali o‘tirgan uyga kirib bordi. Nurali ham Guljamolni ko‘rdi. Bo‘z bola emasmi, bu qizga darrov ko‘ngil berdi. Guljamol ham asli maston kampirning qizi emasmi, ming turli nozda bo‘lib, miyig‘idan kulib, kechgacha Nuraliga xizmat qilib turdi. Kechqurun obi-oshdan keyin maston kampir: “O‘g‘lim, bizning elda kechasiga mehmon uchun xizmatni qizlar qiladi”, — deb chiqib ketdi. Mash‘al o‘rtada lovullab yonayotir. Shunda Nurali bilan Guljamol kindikma-kindik, jindikma-jindik bo‘lib, yetti qavat ko‘rpaning ustida aysh-u ishrat qilishib yotdilar.

Shuytib, Nurali maston kampirga kuyov bo‘lib qoldi. Shu orada bir-ikki kun o‘tdi. Guljamol o‘z ko‘nglida: “Bu erim chiroylilikda Sumbulsoch bekaga teng ekan. Endi bir navi qilib Sumbulsoch bekaga Nuralini uchrashdirsam, bu menga teng emas. Menga yaxshimi, yomonmi bir yor topilar. Lekin buning bilan

bir-ikki kun o'ynashganim qolar", — deb yurar edi. Bir kun Guljamol Nuralining kistasidan Sumbulsoch beka tikkan qo'lro'molni o'g'irlab olib qo'ydi. So'ng enasining oldiga borib, Guljamol bir so'z deb turgan ekan:

Ena, keldim sochim bo'lib tol-tol,
Aytgan so'zlarimga, ena, quloq sol,
Sumbulsochni so'rab kelgan ekandir,
Kelgan mehmon yigit, buni bilib ol.

Armonim qolmadi yuzidan o'pdim,
Hazillab ustiga atirlar sepdim,
Sumbulsochga oshiq ekan mehmoning,
Mana, qo'lro'molin yonidan topdim.

Bu so'zni qizidan maston kampir eshitib, "Uni man' qilma. Oshiqlik dog'i yuragida qolmasin! Sumbulsoch-ku tengsiz pari. Lekin, qizim, bu yigit bo'z bolaligini senga berib qo'ydi, sen ham qizligingni unga. Endi sira sendan ko'ngil uzolmaydi. Har qancha bo'lsa, ko'z ochib ko'rganday bo'lmaydi. Borib javob ber. Borib Sumbulsoch bekani olsin. Men uning kim ekanini bilib qo'rganman. U Chambilda Avazning o'g'li bo'ladi. Adisar Sumbulsoch bekani oladi", — dedi. Guljamol Nuralining qoshiga borib, qo'lro'molni ko'rsatib: "Sumbulsoch bekaga boring endi", — deb bir so'z aytib turgan ekan:

Sizga arzin aytar menday gajakdor,
Mendan boshqa bor ekandir sizga yor,
Tikkan qo'lro'molin bir joydan topib,
Bo'lib kepsiz Sumbulsochga xaridor.

Lekin har ishga men undan hunarmand,
Qaytib kelsang, yana davron suraylik.

Sumbulsochdir, o'zi butkul chiroylik,
O'lmasak, oy kabi yuzin ko'raylik,

Endi albat Sumbulsochga borasiz,
Uning oydek jamolini ko'rasiz,
Hur qiliqli Guljamolning qaytadan
Kelib turib labidan bir so'rasiz.

Ana shunda Nurali: "Avval sen borib, Sumbulsochning gapini olib kelsang", — dedi. Guljamol enasining oldiga borib, bu gapni aytdi...

Ana endi maston kampir eshagiga teskari minib, Sumbulsoch bekaning o'rdasiga borib, malikam, arzga keldim, deb bir so'z aytib turgan ekan:

Ey, malikam, sizga arz-u so'zim bor,
So'zim shuldir, uyda bitta qizim bor,
Xizimatingga kecha-kunduz orzumand
Bo'lib yurgan yuvoshgina qo'zim bor.

O'zi yuvosh, misoli qo'yday,
Xizimatingni qilmoqlikka havasda.

Bo'yi yarashiqli, baland-u pastda,
Lekin faqirlikda ko'ngli shikasta,

Ne xizmat buyursang, anga ko'nadi,
Qo'li qator-qator rangli hinadi,
Maqtay bersam, maqtaganday bo'ladi,
Kelsa ko'rib shunda ko'ngling tinadi.

Ana shunda Sumbulsoch beka: "Unday bo'lsa, qizlar borib iyartib keladi", — dedi. Kampir ham kelib, Nuralini xuddi qizday kiyintirib qo'ydi. Qizlar kelib, Nuralini olib ketdilar. Ana endi Nurali Sumbulsoch bekaning o'rdasiga borib, o'zini bildirmay, cho'riday xizmat qilib yurdi. Sumbulsoch beka ko'nglida: "Bu qiz mendan ham chiroylik ekan. Xalq bu bechorani bilmabdi-da! Ha, buning ustida bo'lmasa, kim biladi", — deb qo'yar edi. Nurali Sumbulsoch bekaning turar va yotar joylarini xo'p bilib oldi. Kunlardan bir kuni Nurali Sumbulsoch bekadan: "Men uyimga borib, do'st-u dugonalarimni ko'rib kelayin", — deb javob so'rab, bir so'z deb turgan ekan:

Tilim bilan turfa-turfa so'ylayman,
Yarashiqqa boshga yashil boylayman,
Bir xizmatkor kanizingman, malikam,
Sizdan bu kun bitta savol aylayman.

Sizdirsiz dunyoda hammadan ko'rkam,
Meni sog'inmishdir uyda jon akam,
Shu uchun bir-ikki kun javob bersangiz,
Alar bilan o'ynab kelib, boz yana
Xizimatingga kelar mendayin sanam.

Savolim shul sizga, jonim malikam,

Ana shunda Sumbulsoch beka: “Hay, bo‘lmasa, borib kelaqol. Lekin tezroq kelgin, nimaga deganda, xizmatimg menga yoqib qoldi”, — deb Nuraliga javob berdi. Nurali Sumbulsoch bekaning oldidan chiqib, tikka Palang otni yashirib qo‘ygan joyga borib, kechgacha shu yerda turib, oqshom bo‘lib, el yotgandan keyin kiyimlarini kiyib, Palang otiga minib, o‘ng qulog‘ini burab, Sumbulsoch bekaning ko‘shkiga qarab parvoz qilib uchib, ko‘shkning tos manglayiga borib, Palang otning ikki qulog‘idan tortib, havoda to‘xtatib, Sumbulsoch bekani uyg‘otmoq uchun chaqirib, bir so‘z deb turgan ekan:

Tur o‘rningdan, yoring keldi,
Mana xaridoring keldi,
Dol bo‘yingga oshiq bo‘lib,
Devsafid shunqoring keldi.
Shirin, laziz jondan kechib,
Havo yo‘llarini ochib,
Sening sharting bajo qilib,

Osmonlar bag‘rini quchib,
Devsafid shunqoring keldi.
Uyg‘on, Sumbulsochim, uyg‘on,
Sensan pari yanglig‘ jonon,
Ostonangga bo‘lib mehmon
Devsafid shunqoring keldi.

Ana shunda Sumbulsoch beka Nuralining bu so‘zlarini uyqusining orasida eshitib, cho‘pchib uyg‘onib qarasa, bir narsa havoda muallaq turibdi. Shunda Sumbulsoch beka Devsafid kelgani rost ekan, deb havoga qarab, bir so‘z aytib turgan ekan:

Ey, devlarning zo‘ravon bir sarvari,
Kelishingdan g‘ofil mendayin pari,
Bilganimda poyandozlar solardim,
Sizdayin mehmonni izzat qilardim,
Shunda sizing bilan birga bo‘lardim,
Sizman aysh-u ishratlar qip kulardim.

Endi uchib kepsiz, devim, xush kepsiz,
Bizning shartni ham xo‘b bajo qipsiz,
Men sanam yolg‘iz bo‘p turgan kechada,
Kelganning otini derdim insofsiz.

Devsafid, men sizni ildan suyug‘ondim,
Oxir shunga tegaman, deb qo‘yg‘ondim,
O‘zgalarga tekkim kelmaganichun
Ko‘p qiyin shartlarni shutib ayg‘ondim.

Endi bundan qaytib, manzilga boring,
To ertan kechgacha o‘shanda turing,
Men ungacha joyni oro qip turay,
Mehmondorchilikni ertaga ko‘ring.

Ana shunda Nurali ko‘nglida: “Bu Sumbilsoch beka Devsafidga oshiqmikan? Buni sinayman, ertan ham” bo‘lib kelaman”, — dedi. “Hoy, Sumbilsoch beka, men ertan kelaman,” — deb Palang otni burib qaytdi shaharning bir chekkasiga kelib, Palang otini qo‘ndirib, dam olib yotdi.

Devsafid Sumbulsoch bekaga oshiq edi. Shuni bilib, qiz devga tekkusi kelmay, shunday qiyin shartlarni qo‘ygan edi. Sumbulsoch beka: “Ertan dev hovodan keladi”, — deb otasiga bildirdi. Podisho butun polvonlarini bu kechasiga chiqarib, qo‘rg‘on devorlarining ustiga qorovul qilib, har burchak-har burchakga og‘zini osmonga qaratib to‘plarni qurib qo‘ydi. Bu kunisi oqshom Nurali Palang otiga minib, yana borar edi, qarasa, hamma yerda askar turibdi, to‘plarni osmonga qaratib quribdi, ko‘chalarda posbonlar yuribdi. Nurali bir kalladay tosh olib chiqqan edi. “Qani, qaytadi ekan?” — deb asta yerga tashlab yubordi. Shunda: “Devsafid uchib kep qopti”, — deyishib, to‘plarni osmonga qaratib ota berdi.

Havoda ko‘rishib bir Palang otdi,
To‘plarni guvlatib osmonga otdi,
Nurali havoda burilib ketdi,
Yonboshidan o‘qlar zingirab o‘tdi.

Nurali askarning otganin ko‘rdi,
Palang otin lochin qushday qip burdi,
Sumbulsochga borolmasini bilib,
Chekinib undan kay orqaga yurdi,
Qo‘nar manzilga qaytibon bordi.

Ana endi Nurali shu jarning yoqasiga tushib yotib, tong ottirdi. Tong otgandan keyin Palang otini minib, o‘ng qulog‘ini burab, falakka parvoz qilib uchib, Oltin rabotga qaytib keldi. Qarasa, Devsafid hali ham o‘rnidan qimirlamay yotgan ekan. Qimirlab, harakat qilganida, jonivor G‘irot uning yoqasidan tutgan ekan. Shunda Nurali o‘yladi, o‘zi boqib, o‘zi so‘yladi: “Xo‘y, Nurali, to‘xta, o‘ylab ko‘r hali! Bu Devsafid

asli odamga dushman. Oxir boshga bir balo bo'lib yurmasin. Kel, avval bu devning ishini saranjom qilay, bexavf bo'lib olay", — deb xanjarini qinidan sug'urib olib, Devsafidning boshini tanasidan uzib tashladi. Shuytib, Nurali bir so'z ayta boshladi:

Dev korini qildim tamom,
Sumbulsochni olmoq endi,
Murod-u maqsadga yetib,
Bo'yniga qo'l solmoq endi.

Ichdagi cherni chiqarib,
Bedov minib, yo'llar yurib,
Arzirim shahriga borib,
Yorman birga bo'lmoq endi.

Bul dev endi anga tolib,
Endi ishi bitdi o'lib,
Men yor ila birga bo'lib,
Kayf-u safo qilmoq endi.

Bilganlardan yo'lim so'rab,
Boshga yashil ipak o'rab,
Arzirim shahriga qarab.
Bedov uzra yelmoq endi.

Ana endi Nurali G'irotning ustiga minib, ko'ngli tinib, Palang otni o'ngarib, Oltin rabotdan chiqib, yo'l yurib, Arzirimga ayni namozdigar vaqtida yetib bordi. Kim ko'ringanga: "Men bir o'tinchiman, otimni bir g'ishtning ustida ming bir na'maga solib o'ynataman, bu yog'ochga minib, falakka parvoz etaman, shuytib, ming tillani eldan yig'ib olib, Sumbulsoch bekaning qo'lidan bir piyola choy no'sh etaman", — deb, shu kecha karvonsaroyga borib yotdi. Oqshom o'tib, tong otdi, to'rg'aylar chuldurak qotdi, bu ovoz xalqni uyqudan uyg'otdi. Hamma: "Shaharga bugun bir o'yinchi kelgan emish", — deb podshohning qasri ortidagi maydonga yig'ildilar. Nurali ham G'irotiga Palang otni ortib, maydonga bordi. Xalq Nuralini ko'rib: "O'yinchi keldi", — deb olqishlab, atrofini qurshab oldi. Hamma — Arzirimning qiz va kelinchaklari ham tom-tomning ustidan qarab turibdi. Bularning ichida Sumbulsoch beka ham bor edi. Podsho ham oltin taxtini maydonning o'rtasiga qurib, arkoni davlati bilan kelib o'tirdi. Nurali ham G'irko'kka minib, bir g'ishtning ustida ming bir na'maga solib, o'ynata berdi. Ana bu G'irotning o'ynagani ekan:

Jonivorga tushgan pining nazari,
Arzirim shahriga tushdi guzari,
Katta-kichik qolmay keldi yig'ilib,
Qizib ketdi Arzirimning bozori.

Tomoshada tong qoldirib barchani,
O'ynay berdi ming bir turli na'maga.

Jonivorga pining nazari tushgan,
Dumiga tortilgan oltin quyushqon,
Osmonga uchishni yaxshi biladi,
Kecha bulutlardan nariga oshgan,
Osmondagi yulduzlarman so'ylashgan.

G'irko'k chini bilan qildi g'ayratdi,
Havoda o'yin qip o'zin to'xtatdi,
Xaloyiq har yoqdan ofarin aytib,
Der edi ko'rmadik bundayin otdi.

Quloq soling endi aytgan navoga,
G'irko'k uchdi parvoz urib havoga,

Ko'rganlar hayron bo'p yoqa ushladi,
G'irko'k turli-turli o'yin boshladi.
Jonivorga pining nazari tushgan,
Havoda qushdayin parvoz ayladi.
Qo'nganida bitta g'ishtning ustiga,
Juppay qilib oyog'ini tayladi.

Shunday qilib, Nurali ko'p vaqt G'irotni o'ynatdi, navbat Palang otga yetdi. Palang otni minib, o'ng qulog'ini burab, havoda uchib, qarchig'ayday qiyalab yurar edi, goho orqasiga burar edi... Sumbulsoch beka Palang otni tanib: "Bu yigit albatta Devsafidni o'ldirib kelgan. Kechagi ham shu ekan", — deb darrov otasiga ariza yubordi: "Bu yigit kecha uchib kelgan, birinchi shartim tamom bo'lgan, ikkinchi shartim qolgan. Endi men shu mehmon yigit bilan kurashaman". Otasi arizani qabul qilib, Nuralini saroyga tushirib, mehmon aylab, yaxshi izzatlab yotdi.

Tong otgandan keyin maydonni orasta qilib, Sumbulsoch beka kanizaklari bilan kelib turdi. Bu yoqdan Nurali G'irotni o'ynatib, suvlig'ini chaynatib, maydonga bordi. U yoqdan Sumbulsoch beka ham bir tulporga minib maydonga kirdi. Hamma tomoshaga chiqqan. Ana endi ikkovi bir-biriga duchma-duch kelib, yetmish ikki raddi badal qilishib so'qishdilar. Qiz ko'rdiki, bu yigit haddili polvon ekan, urushmoqqa juda

chaqqon ekan. So'ng Sumbulsoch beka kurashmoq uchun choqlanib, oy yuzidan pardani olib edi, Nurali ko'rgandanoq badani bo'shab, behush bo'lib yiqilib qoldi, bir mirg'azab kelib, Nuralining oyog'iga kishan solib, sudrab olib ketdi, olib borib zindonda bandi etdi.

Ana endi Nurali zindonda bandi bo'lib qolib, rangi-ro'yi so'lib, bir qizning dastidan adoq bo'lib, maston kampirga bir ariza qilib, zindonbondan berib yubordi. Nurali aytgan nishonali hovlini so'rab topib: "O'g'lingiz zindonga tushdi, sizga salom deb yubordi", — deya qog'ozni mastonga berdi. Maston kampir Nuralining yozgan xatini o'qib ko'rdi, so'ngra o'rnidan turdi, eshagiga teskari minib, Sumbulsochning o'rdasiga qarab yurdi. Maston kampir borib, Sumbulsoch bekaga qarab, bir so'z deb turgan ekan:

Malikam, oftobga mengzay o'zingni,
Yolg'on emas, Bahrom desam ko'zingni,
Yolg'iz bolam hushi ketib yiqilishi
Ko'rib sening oyna kabi yuzingni.

Elning aqlin olgan senday sanamdir,
O'xshashi monanding dunyoda kamdir,
O'g'lim seni ko'rib behush bo'lgandir,
Bu yiqishing, malikajon, g'irromdir.

Chiqarib zindondan holini so'rgil,
Qaytadan chiniman kurashib ko'rgil,
Yiqilsang, tanangni bag'ishlab bergil,
Dunyoda bolamman davronlar surgil,
G'irrom kurashingga rozi emasman,
Tanti yiqsang, mayli so'ngra o'ldirgil,
Bo'lmasa, bolamni chiqarib bergil.

Ana shunda Sumbulsoch beka kampirdan bu so'zni eshitib, javobiga bir so'z deb turgan ekan:

Momo, sening gaplaringga men sira
Tushunmadim, tez yo'qolgin ko'zimdan,
O'g'lingmi, qizingmi, rostin bilmadim,
Suluvlikda toza mening yuzimdan.

Tikan ichra chiqib toza gul bo'ldi,
Qizingni men ko'rib, aqlim lol bo'ldi,

Momo, ishlaringga ajab hayronman,
Bolang avval qiz bo'p, so'ngra ul bo'ldi.

Quloq sol, ey maston, aytgan so'zima,
Qaramagil, ayo ayyor, yuzima,
Fitna solib bir baloni boshlarsan,
Yo'qol endi, ko'rinmagil ko'zima.

Ana endi maston kampir Sumbulsoch bekaning bunday so'zlarini eshitib: "Ey, qizim! U qizim Guljamol edi, bu o'g'lim Nurali. Axir o'yla, sening bilan qaytadan kurashadi", — dedi. Sumbulsoch beka: "Ey, maston, u Nurali sening bolang emas. U bir aslzoda, sening mastonligingni kim bilmaydi?! Tur, keta ber, ko'zingma ko'rinma", — deb aytgandan keyin maston kampir uyiga qaytib ketdi.

Sumbulsoch beka o'ylab, tantilik qilib, Nuralini chiqarib kelib, qaytadan kurashmoq bo'lib, bir mehmonxonada damini olib dadil bo'lguncha mehmon qilib, undan keyin hashamatli maydon qurib, Nuralini kurashga chaqirdi. Qayta boshdan kurash qizib ketdi, Nurali kelib Sumbulsoch bekaning qo'lidan tutdi. Ikki polvon bir-biriga zo'r bozi etdi, silkishib-silkishib, oxiri Nurali Sumbulsoch bekani ko'tarib otdi, ofarinlik ovozlari atrofni jaranglatib ketdi. Shunda Sumbulsoch beka Nuraliga salom berib, noz ila o'zini kerib, barakalla, deb bir so'z aytib turgan ekan:

Barakalla, yigitlarning sarasi,
Qaysi bir elatning eding to'rasi,
Devsafidning Palang otin minibsan,
Avvaldan edingmi aning jo'rasi.

Bag'ishladim, tanda jonim sizniki,
Qaddu sarvu xiromonim sizniki,
Sumbul sochim, gajak zulfim, ruxsorum,
Hammasi, ey, pahlavonim, sizniki.

To'yim qilib oling menday sanamni,
Zoyil qip shungacha kechirgan g'amni,
Yo'lingda parvona menday gajakdor,
Bag'ishladim sizga gulday tanamni.

Arzim shul, eshiting, ayo, pahlavon,
Boshingdan aylansin mendayin jonon,
Qoyil bo'lib sening qilgan ishingga,
Yuzim bo'ston, tishim xandon, ayo, jon!

Endi Sumbulsoch bekaning otasi ham to'yni boshlab yubordi. To'y qizib ketdi, oradan qirq kecha-yu qirq kunduz o'tdi, to'y ham bitdi, Sumbulsoch bekani Nuraliga nikoh etdi, Nurali murod-u maqsadiga yetdi, bular kindikma-kindik, jindikma-jindik bo'lishib yotdi...

Kunlardan bir kuni Arzirumning podshosi Nuralini yoniga chaqirtib: "Endi sen -- qizimniki, qizim -- seniki. Shu Arzirumda turasizlarmi, yo bo'lmasa, o'z diyori-yurtingga qizimni olib ketasanmi?! Ixtiyor o'zingda", — deb Nuraliga qarab, bir so'z aytib turgan ekan:

O'zga eldan uchib kelgan shohbozim,
Bolaning sevgani, qo'chqorcha qo'zim,
Quloq solgin shunda qulog'ing tutib,
Tinglab ol, tinglabon aytgan bul so'zim.

Endi senga jonon qizim qo'shilgan,
Sening bilan tol ipakday eshilgan,

Ko'ngli ham senga xo'b moyil bo'lgan,
Qaddu maylon bo'lib senga qayrilgan.

Bul qizimning mehri jon-u tandadir,
Qizim erka, sevsang, ko'nglim xandadir,
Op ketsang ham, endi o'zing bilasan,
Har na qilsang, ixtiyori sandadir.

Ana shunda Nurali: "Mening ham yurt-u elatim bor, Turkman viloyatim bor, Chambil degan mam-lakatim bor, og'a-ini, qarindoshim bor, Chambilda necha bir tengdoshim bor. Men qush quvganday nega Sumbulsoch bekaning o'zinigina olib ketayin?! Ey, shoh, menga ham g'amxo'r ota va enalar bor. Endi siz shu yerdan birovni Chambilga elchi qilib yuborsangiz, xon Go'ro'g'li bobom qirq yigitini yuborsa, qiziniz Sumbulsoch bekani qancha davi-daska bilan (olib ketsak)", — deb podshoga qarab, bir so'z aytib turgan ekan:

Bahorda ochilgan bog'da loladi(r),
Bulbul sayrab anda xurram bo'ladi,
Mening ham bir go'zal yurtim bor edi,
Elchi borsa, undan do'stlar keladi.

Bobonga qirq yigit yo'ldosh bo'ladi,
Har doim g'ariblar ko'nglin oladi,
Bundan Chambilbelga elchi yuborsang,
Qirq yigit tezlikda yetib keladi.

Qirq yigitning minganlari a'lodi(r),
Dushman shaharini vayron qiladi,

Qirq yigit shundayin zo'rki, har qanda
Qasd qilgan g'animging jonin oladi.

Elchi yubor, bunda qirq yigit kelsin,
Mening ham ko'nglim gulday ochilsin,
Jon qizingni uzatib ketganimiz
Yurt-u xaloyiqqa ovoza bo'lsin.

Eshiting bu Nuralining so'zini,
Bu yon keldim bosib mardlik izini,
Yolg'iz olib qaytish ayib bo'lmaymi
Arzirumdan sizday xonning qizini?

Ana shunda Nuralining bu javobini podsho eshitib, o'ylab turib: "E, Nurali, sening gaping ma'qulday ko'rinadi. Hay, bo'lmasa, Chambilga elchi yuboraylik", — deb mirzosiga yaxshi bir xat yozdirib, bir-kishisiga berib, Chambilga elchi qilib yubordi. Elchi kecha demay, kunduz demay, yo'l yurib, ozgina emas, mo'l yurib, Chambilga yetib keldi. Go'ro'g'liga: "Arzirumdan elchi kelibdi", -- deb xabar berdilar. Go'ro'g'li qirq yigiti, Xoldorxon mahrami bilan mayxonada edi. Elchini ichkariga kirishga ijozat berdi. Elchi kirib, Go'ro'g'libekka salom berib, yonidan qog'ozni chiqarib ko'rsatdi. Go'ro'g'libek xatni olib o'qidi, xatda shunday deпти:

Bu yozgan xat Arzirumdan,
Turkman elga ravon bo'lsin,
Tonggi shamoldayin bo'lib,
Chambilbelga ravon bo'lsin.

Nurali Arzirum kelgan,

Bunda necha ishlar qilgan,
Podshoning qizini olgan,
Arzirumga kuyov bo'lgan.
Kelinin olib ketmoqqa
Turkmanning sirtloni kelsin,
Yovmitning o'g'lioni kelsin.

Qirq yigitman jo'ra bo'lgan,
Suhbatlari sara bo'lgan,
Chambilbelga to'ra bo'lgan
Avazday o'g'loni kelsin,
Turkman pahlavoni kelsin.

Sayri bog'iston etmoqqa
Yovmit sardorlari kelsin,
Barcha qo'chqorlari kelsin,
Azamat erlari kelsin,
Chambilning sherlari kelsin!

Ana shunda Go'ro'g'libek bu gapni elchidan eshitib, juda quvonib ketib, shomurti shopday, har urti ko'hna qopday bo'lib kulib, qirq yigitiga qarab, mo'ylabini moylab burab: "Ho, Xoldor mahram, sen bu elchiga yo'ldosh bo'l, qirq yigitga bosh bo'l, jo'li-jo'zda g'anim ko'rsang, g'ash bo'!" — deb qirq bir qoli xo'rjinning ichiga "Nuralijonning qaynatasiga sovg'a", deb qimmatbaho narsalar solib to'ldirib, Arzirumdan kelgan elchiga Xoldor mahram va qirq yigitni qo'shib bu kunisi ertangisin Arzirumga jo'nata-yotganda, Xoldor mahram va qirq yigitlarga qarab, bir so'z deb turgan ekan:

Xoldor mahram, boqib yurgin ko'zingga,
Tag'in g'animglar tushmasin izingga,
Senga tayinlagan so'zim shul bo'lar,
Jo'lda-juzda xabardor bo'l o'zingga!

Qirq yigitim, sizman qizir suhbatim,
Sizlarsiz majlisda mening ulfatim,

Farzandim o'rniga sizlar farzandim,
Ham jo'ramsiz, ham belimda quvvatim.

Tez borib, tez kenglar sog'-u salomat,
Diq bo'lmasdan bunda menday vallamat,
Ey, yoronlar, sizlar safar ketganda,
Avloqday bo'p kelar turkmanli elat.

Bu Go'ro'g'lining elchiga qarata aytgan so'zi ekan:

Elchi borib Arzirumning
Podshosiga salom degin,
U elning barcha yigitlar
Og'asiga salom degin,

Arzirumning aylanasi,
Bellariga salom degin,
Tanimagan, ko'z ko'rmagan
Ellariga salom degin.

Jaynab dalada sochilgan,
Atroflarida ochilgan,
Ko'rganning ko'nglin olgan
Gullariga salom degin.

Kiyingan gulgun qirmizi,
Qamashtirib boqqan ko'zi,
Arzirumning barcha qizi,
Ullariga salom degin.

Ana endi Xoldor mahram va qirq yigitlar kelgan elchiga qo'shib, qirq ikkita bo'lib, Arzirum shahri qaydasan, deb hammasi otlariga minib, Chambilning darvozasidan chiqib, otlarini chuv, deb haydab bora-yotir:

Chambildan charx urib uchdi, yoronlar,
Arzirumga qarab bir to'p kabutar,
Qirq yigit-u Xoldor mahram ham elchi
Cho'lga tushib qichab ketib boradi,
Necha suvli ko'ldan o'tib boradi,
Bandirgoh, bellardan o'tib boradi,
Shuytib, bari jonin sotib boradi,
Arzirumga tezroq yetmoqni istar,
Otlariga qamchi chatib boradi.

Oradan necha kun, necha tun o'tdi,
Arzirum tomonga bari yo'l tortdi,
Bosib o'tdi necha elat-u yurti,
Ko'z ko'rmagan tomoshalar ko'radi,
Yurgan say yurmoqqa havaslar ortdi.
Otlar chopib baland bellar ustidan,
Bildirop cho'qqilar yoni, pastidan,
Bir necha kun, bir necha tun yo'l yurib,
Kun choshka bo'p ko'tarilgan pillada
Yetib bordi Arzirumning ustidan.

Ana endi qirq yigit, Xoldor mahram, arzirumlik elchi bilan yetib bordilar. "Chambildan Nuralining xeli-xeshi keladi", — deb shahardagi olomon ko'chalarga suv sepib, supurib, Chambil yo'lga ko'z tutar edi... Qorovul dobilchi qirq yigit bilan Xoldor mahramni ko'rib, birdan dobilini qoqib yubordi. Dobilning ovozi shahar xalqiga eshitildi. Birdan ko'z ochib-yumguncha Arzirum shahriga bir xushmanzarali

qo'zg'alish paydo bo'lib, xaloyiq ko'cha-ko'cha, saf-saf bo'lib turibdi... Qirq bir yigit darvozadan ichkari-ga kirib, shaharni oralab borayotir, kimni ko'rsa, salom berayotir... Shuytib, Arzirum podshosining saroyi-ga borib qoldi. Xodimlar bularni izzatlab, otlaridan tushirib, saroy ichiga iyartib bordilar. Arzirum pod-shosi o'rnidan turib, taka-yovmitlik mehmonlar bilan ko'rishib, hol-u ahvol so'rashib, mehmonlarga qarab bir so'z deb turgan ekan:

Husningizga mushtiq osmondagi oy,
Bormikan dunyoda sizlarga hamtoy,
Qachon kelar derdim sizni, yoronlar,
Xush kelibsiz, ana manzil, ana joy.

O'tirsangiz, mana ko'shk-u ayvonlar,
Sayr etsangiz, ana bog'-u bo'stonlar,
Qidirsangiz, mana naqshin makonlar,
Xush kelibsiz, ana manzil, ana joy.

Alqissa, barilari ko'rishib, o'tirdilar. Shunda podsho: "Taka-yovmitning o'g'loni Bol Avaz omonmi? Turkman elining surtloni Hasan mard omonmi? Bizning katta qudamiz Go'ro'g'libek omonmi?" — deb so'rab yotir. Taka-yovmitlik mehmonlarni qirg'ovulning go'shti solingan sermoyli palovga to'ydirib, kechqurun dumbali joydori semiz qo'yni so'ydirib; ziyofat ustiga ziyofat, qand ustiga sharbat, mayiz usti-ga nabot, uning ustiga qandalot; oqshom go'sht, yotarda to'sh; erta bilan choy, choyga qo'shib sarimoy; choshkada shirchoy, undan keyin qaymoq, uning ustidan qovurdoq; tushda palov, orqasidan quymoq; kech salqin tushgandan keyin yaxshi bir quruq tarashadan bo'lgan olov qilib mehmonlarning dumog'ini juda choq qildi. Bu orada besh-olti kun o'tib ketdi. Undan keyin podsho so'z boshlab: "Falakning gardishi bilan Nurali bizning elga kelib, bizga kuyov bo'lib qoldi. Endi kelinlaringni uzatib ketasizlar", — deb Sumbulsoch bekaning sochini to'qson ikkita qilib o'rib, yasantirib, Chambilga jo'nashga choqlantirib yotib edi, endi gapni boshqa yerdan eshiting.

Arzirumning nargi yog'ida qirq bitta o'g'ri bor edi. Haligi maston kampirning qahri keldi, ilonday zahri keldi. Qirq bir o'g'ri shu kampirning o'ynashlari edi. Bir kecha urib o'ynashlarining oldiga borib, o'zini kerib aytdi: "Ho' jonon yigitlar, sizlarga Sumbulsoch beka bilan qirquin qanizlari lozim. Agar ushbu ishga ko'nsanglar, men bir charxpalak otni yasab tayyorlayman. Baringni uchirib olib boraman. Sizlar darvozan-ing oldini olib tursalaring bo'lgani, u yog'ini o'zim boplayman". O'g'rilar bu maslahatga ko'ndilar. Undan keyin maston kampir yog'ochdan o'xshatib bitta charxpalak yasab, o'zi murvatining oldida o'tirib, ustiga qirq bir o'g'rini o'tirg'izib, qizi Guljamol ham kichikkina charxpalakka minib, bari uchib, Arzirumning dar-vozasini oldiga qo'ndilar. Arzirumning darvozasi qamalib qoldi.

Ana endi bir xabarchi podshoga borib, bu voqeadan xabar berib turgan ekan:

Ey, podshohim, elni tuman cholibdir,
Bir qiyomat bugun qoyim bo'libdir,
Charxipalak mingan qirq bir pahlavon
Darvoza oldini qamab olibdir.

Bari birday arslon sifat erlardir,
Bir beshadan og'ib kelgan sherlardir,

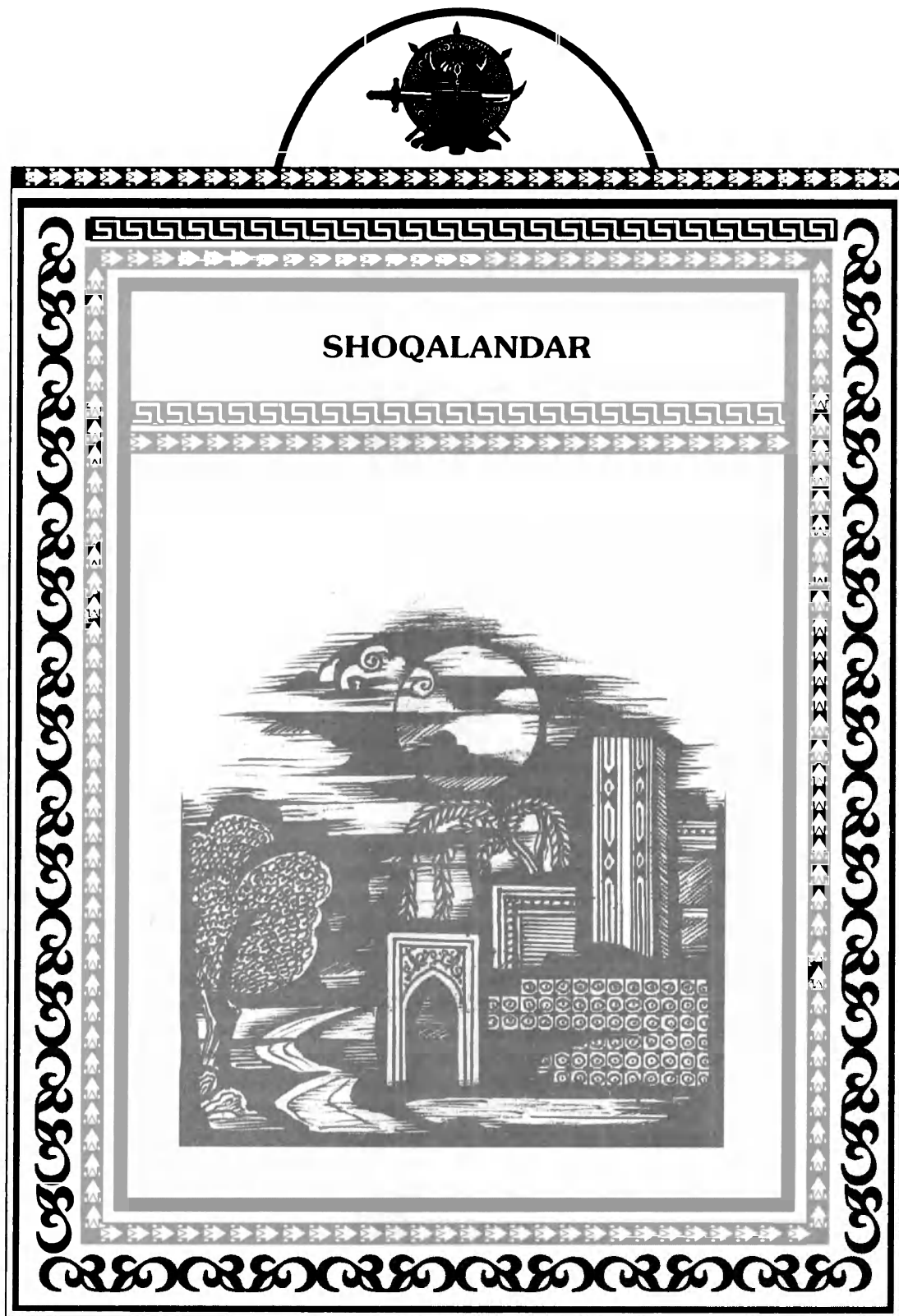
Qochib qabatingga keldim, podshohim,
U kelganlar bari polvon, o'rlardir.

Endi xabar berdim, o'zing bilasan,
Podshodirsan, har na qilsang, qilasan,
Avzoyi ko'p yomon kelgan yovlarning,
Ular bilan qanday to'g'ri bo'lasan?!

Bu so'zni eshitib, podshoning hurrasi uchib qo'rqib, kayfi qochib ketdi. Ne qilarini bilmay, rangi o'chib turganda, Xoldor mahram bilan qirq yigit maydonga chiqib, qirq bir o'g'rini chopib tashladi. Nurali Palang otiga minib, o'ng qulog'ini burab, havoga ucha boshladi. Maston kampir charxpalakni varillatib, zirillatib, muruvvatini aylantirib g'irillatib, havoda Nuraliga duch kelib qoldi. Nurali g'altak bilan charx-palakning tumshug'iga bir uchib edi, murvati buzilib, yerga tushib ketdi, maston kampir ana shuytib dunyo-dan o'tdi, Nurali maston kampirning qizini ham shuytdi.

Ana endi bular dushmandan ko'ngillarini tindirib, Sumbulsoch bekani otga mindirib, Chambilga qarab, shod-u xurram bo'lib qaytdilar.

Xuroson ikkiga bo‘linib, biri Go‘ro‘g‘li sultonga qaytib, biri Xunxorning qaramog‘ida qolgandan keyin, Xunxor yoqdagı qizilbosh Xurosoniga Nishopur hokimi Mamadalibek podsho bo‘lib, Nishopurni o‘ziga poytaxt qilib, Xunxorga toj-u xirojini to‘lab yotar edi. Ammo Mamadalibek beklik vaqtida juda tartibchil, qattiqqo‘llik bilan, iloji bo‘lsa, shahriga bitta ham begonani yondashtirmay, ish tutar edi. Yurtini suv sepganday toza tartibga solib, tuf desa, tufligi yerga tushmaydigan qilib qo‘ydi. Mamadalibek o‘z yurtini toza tiklab bo‘lgandan keyin xazinasini boyitib olmoqchi bo‘lib, o‘nta bir, yigirmata bir, o‘ttizta bir, qirqta bir — to‘da-to‘da sipohilarini savdogar sifatida turkman yurtiga yuborib, yuborgan sipohilari turkmandan mol-u odam o‘lja qilib ketar edilar. Shuytib, turkman yurtidan mol, odam yo‘qoladigan bo‘lib qolib, Go‘ro‘g‘li sulton qirq yigitlarini o‘ntadan bo‘lib, chegaraga yaqin gazalarga poyloqchi qilib qo‘ydi.

Kunlardan bir kun Mamadalibekning bir to‘da josus sipohilari ko‘p qo‘y, tuya haydab o‘tayotib, yigitlarning qo‘liga tushib qoldi. “Bu qo‘y va tuyalarni Yovmit bilan Chambilning bozoridan oldik”, — deyi-shib qirq yigitni aldab o‘tib ketmoqchi bo‘lganiga qaramay, qirq yigit sipohilarni mahkam tutib, bir-ikki-tasini yuborib, Yovmit bilan Chambil bozorini: “Shunday-shunday odamlar falon kunlarda kelganmi edi”, — deb surishtirdi. Unday odamlar Yovmit bilan Chambilning bozoriga kelmagan chiqibdi. Shuytib, nishopurlik sipohilar yolg‘onchi bo‘lib qolib, qirq yigit ularni gunohkor qilib, har qaysisini qirq bir qamchidan urib, boshlig‘ini sakson bir qamchi urib, mollarini tortib olib, piyoda qilib, barining qo‘lini orqasi-ga bog‘lab: “Ko‘rgan-bilganlaringni podshohlaringga aytib boringlar”, — deb chegaradan o‘tkazib nar-yoqqa haydab yubordi. Mamadalibekning o‘z yurtlariga qaytib, Nishopurga yetib, bu voqealardan Mamadalibekning ko‘zi ochilib, vazirlari bilan maslahat qilib ko‘rdi. Shunda vazirlari Mamadalibekka: “Taqsir, o‘zingiz bir chekkasini bilasiz. Go‘ro‘g‘li murdor bir ko‘p zo‘r, shashti baland odam. Xunxorday shahanshohni necha marta shoshirgan, ovozasini yetti qirondan oshirgan odam. G‘irko‘k oti, ikki parizodi doim unga yor, har ishga madadkordir. Avvali shunday xatarli dushmanga indamay tinchgina yashay berishing kerak edi. Endi arining uyasiga teginibsan. Adisari, nima bo‘lsa bo‘libdi. Endi bunday xatarli arining uyasini tubi bilan quritmasang, iloj yo‘q”, — dedilar. Mamadalibek: “Go‘ro‘g‘li murdorni qanday qilib tubi bilan quritsa bo‘lar”, — deb vazirlaridan so‘rganida: “Uyasiga o‘t qo‘yib, ya‘ni yo parizod xotin-larini, yo G‘irko‘k otini qo‘lga olinsa, undan keyin Go‘ro‘g‘li murdorning qanotlari singan hisoblanib, uyasi kuygani shu bo‘ladi. Ammo Go‘ro‘g‘li murdorning parizod xotinlari juda ham ziyrak, soq qo‘rg‘urlardir. Qilning qimirlaganini sezib qo‘yadi. Har nima bo‘lsa ham, G‘irko‘k oti ming tulpor bo‘lganda ham, hayvon zod, bir iloj qilib, ana shu G‘irko‘k otini qo‘lga olsang, keyin Go‘ro‘g‘li murdorning qo‘lidan hech ish kelmaydi. So‘ngroq yana bir maslahatlashib: “Chambil-pambil bilan Go‘ro‘g‘li murdorni yo‘q qilib yuborarmiz”, — deb maslahat berdilar. Shunda Mamadalibekning vosvos tomirlari qo‘zg‘olib: “Kimda kim Go‘ro‘g‘li murdorning otini o‘g‘irlab keltirib bersa, hozir naqd ming tilla beraman. Keyin nima mukofotlar bersam, o‘zim bilaman”, — deb shu gapni barcha sipohilarining o‘rtasiga tashladi. Ammo hech kim bun-day xatarli ishga yurak bog‘lay olmay, oxir ham Mamadalibekka: “Taqsir, bu ishni Hubbil maston baja-rar”, — deyishdilar.

Nishopurda yoshi saksondan oshgan, shaytonga necha marta yondoshgan, quloqlari teskariga bitgan, iyagi cho‘kich-cho‘tday bo‘lib qayqayib, manglayidan oshib ketgan. Nishopurdagi barcha avbosh-bebosh-ga ustoz, og‘zida bitta tishi bo‘lmasa ham, qo‘lginasida chanqovuz-soz. Alinchak-yalinchak, oq yalov-ko‘k yalov, o‘zi saksondan oshsa ham, hali kiygan kiyimi kelinchak. O‘zini upa-elik bilan, har xil ilm-u hunar bilan yoshga o‘xshab yuradigan Hubbil maston degan bir haddili zo‘r jodugar kampir bor edi. Bundan avval ham Mamadalibekning ana shu Hubbil mastonga ishi tushgan edi. “Hubbil maston bajarmasa, mening bu ishimni hech kim bajara olmaydi”, — deb Mamadalibek darrov Hubbil mastonga odam yubordi. Hubbil maston amri podshoh vojib, deb cho‘loq eshagiga teskari minib: “Yo, huv, yo, men, huv, bir man, huv, g‘oyibdan bergin, man, huv, bug‘daydan bir xirmon, huv, o‘zimdan boshqa kun ko‘rmasin, bari bo‘lsin yak-

son, huv, bir o'zginam shohim bilan surib yuray davron, huv", — deb hash-pash deguncha Mamadalibekning huzuriga yetib bordi. Mamadalibek ham o'rnidan turib: "Hoy momojon, gul momojon, jon momojon, boshimga bir mushkul ish tushdi. Shu mushkulni o'zing qil oson", — deb Hubbil mastonning ko'nglini olib, egniga qo'l solib, Go'ro'g'lining G'irko'kini keltirib bersa, hozircha naqd ming tillo berishini, keyin xizmatini bajarsa, mukofotga yana katta narsalar berishini aytdi. Shunda Hubbil maston: "Ey, aylanay, Mamadalijon, sendan aylansin Hubbil maston. Maqsading bir Go'ro'g'li bachchag'arning G'iroti bo'lsa, uni momong keltirib bersin. Qani Go'ro'g'lining sezgir parilari menga ham bir iloj qilib ko'rsin-chi", — deb Mamadalibekdan ming tillani sanab olib, qo'yniga solib, uyiga qaytib, choli Lapshar boboning oldiga ming tillaning to'qqiz yuz tillasini to'kib: "Ma, ol, nasha puli qilib yotarsan", — dedi. Lapshar bobo bunchalik ko'p tillalarni ko'rib, hurrasi uchib¹, qo'rqib, bo'zarib-sizarib: "Obbo, tinmag'ur kampir-ey. Bir hodisa qilib kelganga o'xshaysan-ov. Tinchgina hamishagi kasbingni qilib, menga nashaning ustidan yeb turgulik chalpak, tovuq pishirib berib tursang, bo'lgani edi-ku. Oxir mening ham boshimni yemoqchiga o'xshaysan-da", — desa, Hubbil kampir Lapshar cholg'a: "Ov, muncha qo'rqqoq bo'lmasang. To'qqiz yuz tilla qorningni og'ritadimi? Birovning rizqi haloldan, birovning rizqi haromdan. Bu yog'i bilan nima ishing bor. Dunyoda qirqta o'ynashim bor. Kattasi shayton, undan kichikrog'i Mamadali sulton. Nima ishing bor. O'lgir hezalak, nashavand chol, oloving tayyor bo'lsa, nosing, nashang, choying, moying yetarli bo'lsa. Uchoqqa do'nib, sandalga qo'shib, o'z hovoningga nashangni yeb, indamaygina xudo deb yotmay, joning yo'qmi? Ishing bo'lmasin. Oxirida o'zim bir katta savob ish qilib, Ko'hi Qofday katta-katta gunohlaringni kuydirib, ko'kka sovurib yuboraman", — deb bechorani do'qlab tashladi. Lapshar bobo Hubbil maston kampirdan qo'rqqanidan dami ichkari tushib, indamay qoldi.

Hubbil maston bozorga chiqib, yonidagi yuz tilloga har xil qimmatbaho dorilar, bo'yoq, saqich, bo'lak-sol'ak olib, bir xurjunga solib, cho'loq eshakka ortib, o'zi eshakka minib olib, katta karvonsaroyga borib, rezavorpurush momoy suratida Chambil, Urganch yoqlariga borayotgan karvonlarga qo'shilib jo'nab ketdi. Shuytib, Hubbil maston karvonlar bilan yo'l yurib, yo'l yursa ham mo'l yurib, oxir turkman muzofotiga o'tib, Chambil shahriga yaqinlashib qolgandan keyin, karvonlar bir-birlariga: "Birodarlar, tez yuringlar. Shu bugun shaharga bozor o'tmay, ishlarimizni tezroq bitirib, Buxoro, Urganch yoqlarga qarab o'tib ketayik", — deyberdilar. Shunda Hubbil maston bahona qilib: "Chiroqlarim, nega buytib bezovta bo'layotirsizlar? Yo bo'lmasa, shu yaqinroqda bir xovf-xatarlik joy bormi", — deb talmovsirab karvonlardan so'radi. Hubbil mastonni hech nimani bilmaydigan bir anoyi sotquvchi kampir, deb o'ylab kelayotgan karvonlar: "Hov, momo, bilmasangiz, shu yaqinda Chambil degan bir savdoxona shaharcha bor. Chambilda Go'ro'g'li degan zolim podsho bor. Xunxor yoqdan qo'ngan karvonlardan bir kechasiga odam boshiga yuz tangadan, tuya boshiga yuz tangadan takjoy puli oladi. Senga o'xshagan bir eshaklidan ham bir yuz ellik tangani bir oqshom uchun oladi. Bu shaharchaga ilojini topmaganidan, qoq o'rta yo'lda bo'lganligidan karvonlar noiloj tushib o'tadi. Shuytib, bu shaharchadan ko'p to'xtamay, nargi yoqdagi shaharlarga o'tib ket-sak, yaxshi bo'ladi", — dedilar. Hubbil maston Chambil muzofotiga kelib qolganini bilib bahona qilib, cho'loq eshagini sekin-sekin haydab, oxiri karvonlardan orqada qolib ketib, yo'lga yaqin bir cho'qonoqqa eshagidan jo'rttaga yiqilib qoldi. Och qolib, tolib kelayotgan eshak cho'lning yovshonini yeb yo'ldan uzoqlab ketdi. Hubbil maston bo'lsa, shuytib cho'qonoqda qolib ketdi. Eshagini bo'lsa, bir cho'pon bobo topib olib, "Savdogarlardan qolib ketgan eshak ekan", — deb bir xurjin rezavor o'ljalib bo'lib, kechqurun kam-pirining oldiga olib ketdi. Endi Go'ro'g'li sultondan so'z eshitsangiz.

Shu vaqtlar Chambilda har xil shubhali odamlar ko'payib, Go'ro'g'li sulton ehtiyotdan ko'chalarni va Chambil tevaragidagi belgili joylarni har doim kuzatib yurar edi. Bir kuni Go'ro'g'li sulton Chambilning atrofini kuzatib yurib bir darvishsifat odamning qishloqlarni oralab yurganini ko'rib qolib: "Bir balosi bo'lmasa, bahorkorda quyruq na qilur", deganday bu darvishsifat odamning oyoq bosishi bejik emasga o'xshaydi. Buni bir sinab ko'ray-chi", — deb qo'lidagi so'tasini yerga bir urib, G'irko'kni bir oq bedana qilib, o'zi bir yosh o'yinqaroq bola suratiga kirib, oq bedanani ko'ylagining ichiga solib yugurib, tomosha qilgan bo'lib, darvishsifat odamning orqasidan ergashib yurdi. Shunda darvishsifat odam: "Haqsan, haq, yakka o'zing barhaq. Shu o'tkinchi jahon atrofida kezgan bir xarobatiman. Yakka va yolg'iz xudoning

¹ Aqli qochmoq, qo'rqib shoshib qolmoq (*baxshi izohi*).

yo'lida devona, makonim mozoriston bilan vayrona, qayda bo'lsa, ajalim yetsa, xoki gujo odamman. Nishopur, Mashhadisharif Karbalo ziyoratgohimdir. Bilgan bilar, bilmagan na qilar. Qadamim yetgan uylarga balo va qazo dorimagay. Qani, birodar, bir choynak choyingiz bilan bitta noningizni bizday darvish harobatidan darig' tutmasangiz", — deb bir hovliga to'g'ri bo'ldi. Hovlidan bir ayol bilan bir erkak chiqib: "Keling-keling, maqsadingiz bir choynak choy bilan bitta non bo'ladigan bo'lsa, choy tayyor, faqat bizlarning haqimizga bir yaxshi duo qilib, fotiha berib ketsangiz bo'пти", — deb turdilar. Shunday anoyi kishilarni axtarib yurgan u darvishsifat odam: "Bilaman, ko'ngillaringda nima gap bor ekanini bilaman. Ey, xudo, menday xarobati bandaning duosini yerda qoldirma. Befarzandlarga farzand ato qil. Sening fazl-u karomating benihoyat. Lekin men sizlarga o'z karomatimni ko'rsatmasam, ko'ngillaring orom olmagay", — deb darrov yetti dona tuxum talab qildi. Uy egalari darvishni tavof qilib, ichkariga kirgizdilar. Uy egasi darvishsifat odamga non qizdirib berib, choy suzib o'tirdi. Uy egasining ayoli bo'lsa, darhol katakdan yettita tuxum hozir qildi. U darvishsifat odam: "Ana bu karomatimning eng kichkinasi", — deb yettita ipni suvga bostirib, har ipni bir tuxumga bog'lab, tuxumlarni olovga ko'mib qo'ydi. Picha vaqtdan keyin cho'qni kovlab ochib, pishgan tuxumlarni olib yedi. Uy egalari qarasa, tuxumlar pishibdi-yu, lekin iplar kuymabdi. Buni karomat, deb bilgan uy egalari lol-u hayron bo'lib qoldilar. Darvish o'zining karomatini uy egalariga ta'sir qilganini bilib, uy egalarining haqiga duolar qilib, o'zi ziyoratgohlarda yopinib yotishga bir ko'rpa bilan bir po'stak talab qildi. Uy egasining xotini darrov: "Jandalarigizdan aylanay", — deb bir ko'rpa bilan bir po'stakni darvishning oldiga qo'ydi. Darvish yana bir chilvir so'rab olib, ko'rpa bilan po'stakni bog'lab, o'midan turib orqalab, qishloqdan chetga chiqib ketdi. Ungacha Go'ro'g'li sulton darvishga taqlid qilib, qo'shni hovlining katagidan bitta tuxum o'g'irlab olib, u tuxumga ho'llangan ip bog'lab, bir panaroq joyda to'rtta tezak yoqib, tuxumni ko'mib pishirib oldi. Qarasa, Go'ro'g'li sultonning ham tuxumga bog'lagan ipi kuymaydi. Bu narsalar karomat emas, anchayin bir hunar ekanini bilib, darrov asli suratiga kirib, G'irko'kni ham o'z asliga keltirib, darvishning orqasidan tushib, qishloqdan bir qir nari-da darvishga yetib: "Hoy, yolg'onchi kasofat, to'xta", — deb darvishni tutib olib, darrov dam-u tig'dan o'tkazdi. Bir qirlikka chiqsa, nar yoqdan yana bir darvish kelayotir. "Qani, bunisi nima qilar ekan", — deb darrov so'tasini siypab, G'irko'kni bir yag'ir eshak shakliga kiritib, so'tani yarim bir xaroba hovliga aylantirib, o'zi bir olama kiyim kiygan so'fi suratiga kirib, kulbasiga kirib, qiblaga qarab cho'kkalab o'tirdi. Haligi kelayotgan darvish juda enli oq kamarni beliga bog'lab, boshiga satilday katta naqshlangan to'rt tara-ki burchli do'ppi kiyib, eniga katta bo'z xaltalik qur'on hamoyil qilib, olti roqli pistoqi hassaga tayanib enkayib, juda kekxa hojiga o'xshab, sekin-sekin kelib, Go'ro'g'li sulton o'tirgan kulbaning oldidagi kuldanak vayrona devorning panasiga kelib o'tirib, yerga qarab yarim gavdasini Go'ro'g'li sultonga ko'rsatib, o'v, xalfa, deb qo'li bilan imlab chaqirdi. Go'ro'g'li sulton: "Qani, nima qilar ekan", — deb pichi indamay gidirayib turdi. Bir pilla qarasa, haligi hojiga o'xshagan cholning shobiri chiqmay qoldi. Go'ro'g'li sulton darrov devorning tagidan xabar olsa, u hojisifat odam allaqachon g'oyib bo'lib ketgan ekan. Shunda Go'ro'g'li sultonni bir vasvasa bosib: "Tovba, men g'aflatda qolib, moboda abdollalardan birontasi menga dorib, fursatni qo'ldan berib, kelgan xazzdan quruq qolibmanmi", — deb o'zini va G'irko'k otini avvalgi holiga qaytarib, yo, madad, deb G'irko'kka minib, Chambilga qarab, bozorni tomosho qilib yurdi. Bir pilla qarasa, boyagi hojisurat odam qalandar libosida, boshida oq kuloh, belida qo'ziqoringa o'xshash kachkul, qo'lida sariq so'ta, oldida bari birday yosh, qizil kulohli, qizil alvon choponli, qizil etikli yettita qalandar ko'chani larzonga keltirib: "Yo olloh, do'st, yo olloh, haq do'st, yo olloh, illolloh, do'st, illolloh, shoh-u gado barobar, yo olloh, do'st, yo olloh", — deyishib kelayotir. Go'ro'g'li sultonning endi ko'zi ochilib, boyagi hojisifat odam asli bir shubhali odam ekanligiga va qalandarlarning boshqaruvchisi bo'lib, bularning bari Chambilning qasdida yurgan josus dushmanlar ekanligiga ishonch hosil qilib, qarab turdi. Haligi oq kulohli hojisifat qalandar "Hokim gujo" degan forscha g'azalni o'qiyotib, "Karbalo aftoda ast" degan joyiga yetganda, Go'ro'g'li sulton: "Bachchag'ar, sen sak, harom qoning bilan Karbaloni ham bulg'amoq-chimisan?" — deb avval hojisifat Qalandarni, keyin qolgan yetti qalandarlarni ham dam tig'idan o'tkazib tashladi. Shunda Xoldor mahram Go'ro'g'li sultonga qarab: "Shu ishing adolatdan bo'lmadi-yov", — deb bir necha joydan timsol keltirib, bu so'zni aytdi:

Qalandarkush bo'lding keksayar chog'da,
Shu qilganing zulm dori, sultonim.
Poyoni yo'q bu ustunsiz dunyoda,
Har bir boshga o'lim dori, sultonim.

Adl yurtida faqir darxon bo'lmaymi,
Bu ishingga g'ayri xalqlar kulmaymi,
Haqiqat axiri aniq qilmaymi,
Kimlar ojiz, kimlar yaroq, sultonim.

Azob uchqunlari tomib ko'zingdan,
Zahar sochib har kalima so'zingdan,
Qirq beshga oshganda ketma o'zingdan,
Manlikning zavoli bor-ov, sultonim.

Xoldor der, haqqoni so'zni aytaman,
Sensiz bu jahonda jonni netaman,
Vazirman o'ng sari qo'ling tutaman,
Madadga madaddir tik-ov, sultonim.

Shunda Go'ro'g'li sulton Xoldor mahramning bu so'zini eshitib, Xoldor mahramga: "Ey do'stim, sen shoshma. Agar haqiqatni bilaman desang, men mayxonamga borib o'tiray. Sen shu bozorda yurgan biror qalandarni mehmon qilaman, deb aldab mening oldimga olib bor. Undan keyin senga haqiqatni ko'rsataman", — deb Go'ro'g'li sulton G'irko'kning jilovini burib, mehmonxonasiga qarab ketdi.

Xoldor mahram: "Ey, xudoyo tovba. Go'ro'g'li sulton nega menga bunday tugun tashlab ketdi", — deb Chambil bozorini oralab ketdi. Qassob bozoridan burilib, kabob bozoriga, undan halloji, iyik va sumak bozorlariga o'tdi. Bozorning nargi chetida bir do'nglik bo'lib, u do'nglikda kaklik, bedana, to'rg'ay, g'azalay, sa'va kabi qushlar sotilar edi. Xoldor mahram borib, bir maydon sotilayotgan qushlarni tomosha etdi. Bir boshi qo'tir kaklikni bir sho'x kal bola: "Bu ham menga o'xshagan kal kaklik ekan", — deb bir yarim miriga sotib olib ketdi. Do'nglikdan narida katta bir tekislik bo'lib, sayil vaqtlarida har xil o'yinchi, maymun o'ynatgich, ayiq o'ynatgich, ko'z boylovuch, oshib tushgich, dorbozlar o'sha yerda bo'lar edi. Tiramo vaqtlari o'sha yer tarvuz bozori bo'lar edi. Ana shu tarvuz bozorining bir chetida yalangbosh, sochli, qora soqol bir darvish odamlarga qarab: "O, mardum turkman, faqat qalandarlik libosi bilan bezanib, riya qilg'uvchi qalandarlardan emasman. O, mardum turkman, bilinglar va ogoh bo'linglar, qiyomat qoyim bo'lishiga yaqin qolibdir. Ajablanmanglar, kamina yoshligimdan Yovmit xonaqosida bir necha vaqt istiqomat qilganman. Sultoni vaqtning otalari shayx Ravshanning ham tabarruk qo'llarini olganman. Undan keyin haj safariga ravona bo'lganman. Ko'p yillar haramda va ravzada qolganman. Bir necha bashorat va ishoratlar bilan qiyomatning yaqin qolganini bilganman. Shuytib, yana qaytib turkman diyoriga kelganman. Bu Chambil shahrini birinchi martaba ko'rishimdir. Bugun turkman muxlislarimga bir vaz qilsam degan edim", — deb shu yerda so'zini to'xtatdi. Shungacha qo'yday yopirilib maydonga odam to'lib ketdi. Shunda odamlar orasidan Xoldor mahram chiqib kelib: "Ey, hurmatli shayx, bugun tabarruk qadamingizni bizning xonamizga yetkazib, duongizdan bahramand qilib, ozmi-ko'pmi topgan nazr-u niyozimizni qabul qilib olib, vazingizni ertaga kelib qilsangiz", — deb ul darvish shayxni uyiga taklif qilib qoldi. Shunda bir necha oq sallali mullatarz odamlar o'rta tushib: "Taqsir, mayli deng. Ulug' vazirimizning taklifini qabul qiling. Vaz qilsangiz, Chambilda har kuni bozor", — deb darvish shayxning tevaragini olib qoldilar. Darvish shayx ham noiloj Xoldor mahramning taklifini qabul qilib: "Mayli ulug' vazirning so'zlari yerda qolmasin", — deb Xoldor mahramga ergashib, ko'cha bilan yurib, Go'ro'g'li sultonning mayxonasiga yetib keldilar. Darvish shayx ichkariga kirgan zamon Go'ro'g'li sulton o'rmidan turib: "To'xta, bachchag'ar, qo'lingni ko'tar!" — deb darrov darvish shayxning jandasini ustidan yechirib tashladi. Qarasa, ichida qip-qizil qizilbosh kiyimi bor ekan. Kissalaridan Nishopur podshosi Mamadalibekning buyrug'ini topib oldi. Xatda shunday deb yozilgan ekan: "Saydali sardorga qabatiga hoji Sumsor, Mahdiali jodugar va yettita sarbozni qalandar suratida olib, Chambil shahariga borib Go'ro'g'li murdorning davlatiga putur yetkazib, hech bo'lmasa, turkman diyorining xatti xaritasini olib kelmak topshirildi. Shohi Xuroson Mamadalibek". Go'ro'g'li sulton xatni Xoldor mahramga ko'rsatib: "Qanday, endi ko'zing ochildimi", — deb turdi. Shunda Xoldor mahram indamasdan darvish shayx suratida bo'lib turgan Saydali sardorni sudrab, tashqariga olib chiqib, shopi bilan chopib tashladi. O'zi qaytib ichkariga kirib, Go'ro'g'li sultonga boqib, dasti aliflom qilib, bir necha joydan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

Barakalla, farosat-u fikringga,
Qil ko'prikdan qilni topgan, Go'ro'g'li,

Nozik-nozik joyda anglab dushmanni,
Vaqti fursat bermay chopgan, Go'ro'g'li.

Azalda davlating kelmish ziyoda,
Shavkating oldida shohlar piyoda,
Josuslarni topib bozor orada,
Vaqti fursat bermay chopgan, Go‘ro‘g‘li.

Paydo bo‘lgan ikki gavhar donadan,
Partaving o‘rlamish toshib xonadan,
Baxt tug‘ilmish senman birga enadan,
Qil ko‘prikdan qilni topgan, Go‘ro‘g‘li.

Chambilda surgin davri-davronni,
Davron ko‘rganmikan senday sultonni,

Fahm-farosat bilan bilib dushmani,
Vaqt-u fursat bermay chopgan, Go‘ro‘g‘li.

Qasam, do‘stim, sabong bilan kechingga,
Ming ma‘nini joylagansan ichingga,
Do‘sting qoyil qudratingga, kuchingga,
Qil ko‘prikdan qilni topgan, Go‘ro‘g‘li.

Xoldor mahram tor ko‘ngillik ayladi,
Shuytib bozor ichra kalta o‘yladi.
Dushmaning chiqarib chopib tayladi,
G‘animni vaqtida chopgan, Go‘ro‘g‘li.

Go‘ro‘g‘li sulton qirq yigitning turkman chegaralarini kuzatib turganiga va yana Chambilda qancha navkarlari, xozinbosh, voqfbosh, deyishib yurganiga qanoat qilmay, o‘zi ham Chambilning ichi va tashini kuzatib yurar edi. Ammo qalandarlar bilan bo‘lib kecha Chambilga qarab kelayotgan bir to‘da karvonlarni ko‘zdan kechira olmay qolganiga kashal bo‘lib, Xoldor mahramga: “Xo‘p, mayli, seniki ham ma‘qul. Sen shu mayxonamda tura tur. Men yana bir Chambilni aylanib kelay. Ko‘nglim bir narsaga kashal bo‘layotir”, — deb mayxonasidan chiqib, G‘irko‘kni minib, Chambildan tashqariga chiqib ketdi. Bir yerda borayotsa, bir necha cho‘pchak terib yurgan o‘g‘il va qiz bolalar Go‘ro‘g‘li sultonga qarab chopib kelayotir. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton taajjublanib: “Bolalar, tulki-tulki ko‘rdinglarmi?” — desa, bolalar: “Yo‘q, podsho bobo, tulki emas, ana cho‘qanoqda birov o‘lib yotibdi, sochlari yozilib, cho‘pga aralashib yotibdi”, — dedilar. Go‘ro‘g‘li sulton bolalar aytgan cho‘qanoqqa borib ko‘rsa, chindan birov sochlari cho‘pga aralashib yotibdi. Go‘ro‘g‘li sulton otdan enkayib, qamchisini tutqi qilib, ul yotganni ag‘darib ko‘rdi. Hubbil maston edi. Bir-ikki kundan beri jo‘rtagadan shu cho‘qanoqda o‘zini o‘likka solib, bir tuyur non ham totmay, bir qatra suv ham ichmay, toza chindaki o‘likka o‘xshab qolgan edi. Bu kelib og‘darayotgan kishi shu Chambilning bir odamshovarak kishilaridan bo‘lsa kerak, deb ko‘p shumlikni o‘ylab, shirin va muloyimlik bilan astagina qimirlab, ingrab yubordi. Go‘ro‘g‘li sultonning bu bir chala jonsar kampirga rahmi kelib, kampir momosiga qarab, ahvolini so‘rab, bir so‘z dedi:

Yorug‘lik jahonda jafokash, momo,
Bayon etgin menga asli holingdan,
Gunohsiz cho‘pdayin mushtipar, momo,
Bayon etgin menga asli holingdan.

Tura kel, bu bolang tutsin qo‘lingdan,
Nomard kelin quvganmidi elingdan,
Daftar ochib so‘yla ichki dilingdan,
Bayon ayla menga asli holingdan.

Cho‘qonoqqa qanday tushdi guzaring,
Qolmabmidi yurmakka ham aharing,
Mushtiparsan, kimga tegdi zararing,
Bayon ayla menga asli holingdan.

Hamma oxir xoki taraf bo‘lmayma,
Suyukli binolar xarob bo‘lmayma,

Sendaylarni boqmoq savob bo‘lmayma,
Bayon ayla menga asli holingdan.

Men bilmaman, nelar kechar dilingdan,
Bir sababman quvilgansan elingdan,
Mushtiparsan, ne ish kelar qo‘lingdan,
Bayon ayla menga asli holingdan.

Shashti kelsa, suv balandga oqadi,
Sabab bo‘lsa, toshdan giyoh chiqadi,
Mehr bilan Go‘ro‘g‘li seni boqadi,
Bayon ayla menga asli holingdan.

Bir qatra suv bilan sendaylar qonar,
Qanday nomard qismat rizqing qizg‘anar,
Har yerda mardlarning chirog‘i yonar,
Bayon ayla menga asli holingdan.

Go‘ro‘g‘li sultonning bu so‘zlarini Hubbil maston eshitib, bu kelgan odam Go‘ro‘g‘li sulton ekanini bilib, ilmi ayyorlik bilan avvalgisidan ham o‘zini salqi taylab, ingranib, voy-voylab: “Ey, bolam, senga savob kerak bo‘lsa o‘lib borayotgan kishining holini so‘rab o‘ltirma. Shu ulug‘ beklarimiz va Go‘ro‘g‘li

sulton xonimizga makon bo'lgan dorilomon tabarruk Chambilning bir o'choqday joyi nasib qilib, bu yerlarga tuproq tortib kelganga o'xshayman. O'zing bir mo'min yigitga o'xshaysan. Agar senga chindan savob kerak bo'lsa, bir ketman tuproqni ayamay, ustimga tortib ket. Adisar men endi o'laman. Hech bo'lmasa, shu cho'qanoq menga qabr bo'lib qolsin. Asli o'zimniki Asqar etagidan, Orqa degan yurtga bir baxtidan tinmagan yolg'iz qizim tushib ketgan edi. Ko'p mashaqqatlar chekib izlab borsam, peshonamning sho'riga men borishdan bir oy ilgari qazo qilgan ekan. Endi nima bo'lsa ham, o'z elimning shahri Chambilga boray. Birovlarning tomog'ini bossam ham, quloq-boshini tortsam ham bir kunim o'tar, deb kelar edim. Bolam, nima qilay mening holim, kunim bitib, ajalim yetib, tuproq haydab Chambilga olib kelgan ekan. Endi, bolam, tezroq ustimdan bir ketmon tuproqni tortib yuborib, meni tinchit", — deb ko'p ayyorliklarni qilib tashladi. Go'ro'g'li sulton: "Yo'q-yo'q, momo, hali siz o'lmaysiz, xafa bo'lmang. Men hali sizni olib ketib, o'zim ena qilib olib, boqaman. Qo'lingizni uzating", — dedi. Hubbil maston Go'ro'g'li sultonga qo'lini uzatib: "Oting qo'rqmaydimi, bolam?" — deb turibdi. Shunda Go'ro'g'li sulton enkayib qo'li bilan Hubbil mastonni ko'tarib olib, G'irko'kka mingashtirmoqchi bo'ldi. Jonivor hayvonzo'd, aqli odamdan ziyod, Hubbil mastondan yomon hurkib chikkabel bo'lib ketdi. Go'ro'g'li sulton tutganini qo'yarmidi. Hubbil mastonni sap-sari mortuvday' qilib, mingashtirib olib qo'yib, G'irko'kning jilovini burib, haydab hovlisiga keldi. Har doim Go'ro'g'li sulton bir yoqdan kelsa, navbat bilan Og'a Yunus bilan Misqol parilar chiqib, G'irko'kni ushlab, Go'ro'g'li sultonni tushirib olar edi. Bugun Og'a Yunus parining navbati bo'lib, hovliga chiqib qarasa, Go'ro'g'li sultonga sap-sari mortuvday bir narsa mingashib olibdi. Og'a Yunus pari shunday supada to'xtab qolib, Go'ro'g'li sultonga qarab, bir so'z dedi:

Odamning aqlini shayton olama,
Shayton ozg'irmasa shunday bo'lama,
Qaydan topding bu kiyanki mastonni,
Kiyanki mastondan do'stlik tilama.

Bedov mingan uzoq yo'lga tolama,
Anchayin so'z bilan ko'ngling qolama,
Op kelgan joyingga eltib tashlagin,
Bunday mazzanglardan do'stlik tilama.

So'z eshit mendayin bodomqovoqdan,
Yaxshilik istama maymun siyoqdan,
Op kelgan joyingga eltib tashlagin,
Daf bo'lsin bu kelgan bo'lsa qayoqdan.

Ma'ni olgin bunda pari so'zidan,
Dushmanlik sezilar ayyor ko'zidan,
Op kelgan joyingga eltib tashlagin,
Qaytib gumdon bo'lsin kelgan izidan.

Qoshlarim ingichka, zulfim burama,
Bunday mazzanglarning holin so'rama,
Op kelgan joyingga eltib tashlagin,
Bir gapi bo'lmasa shuytib yurama.

Yunus der buningning bildim yurishin,
Shoshmasang, ko'rasan bu qilgan ishin,
Op kelgan joyingga eltib tashlagin,
Ko'rmay desang kiyankining qilmishin.

Bu so'zni Og'a Yunus paridan eshitib, Go'ro'g'li sulton achchiqlanib: "Nima, "Chumchuqdan qo'rqqan tariq ekmas emish" deb shuncha ishlarni qilib yurgan odamni bir o'lasi kampir bilan qo'rqitmoqchi bo'lasanmi. Pari xalqi ham qariganda qo'rqoq bo'lar ekanda", — deb bir necha joydan timsol keltirib, yoriga qarab, mo'ylovini burab, uzangiga oyog'ini tirab, bir so'z dedi:

Yoshing qirqdan oshib qiliq yo'qotib,
Qaridim deb qushnoch bo'lma, Yunusoy,
Turli-tuman vas-vos o'ylarga toyib,
Qaridim deb qushnoch bo'lma, Yunusoy.

Har narsani qilma parizod guduk,
Qirq beshga kirgancha ofat ko'rmadik,
Quyonna bo'ji, deb cho'pdan op hadik,
Qaridim deb qushnoch bo'lma, Yunusoy.

Peshonang ustida ro'moling tikka,
Yoshlshikdan yor bo'lding mendayin bekka,
Nazarkarda bo'lmaganman bijikka,
Qaridim deb qushnoch bo'lma, Yunusoy.

Qoshlaring qiyilgan, zulfing burama,
Ko'z ostidan menga yomon qarama,
Iqbolim oldida tog' dosh berama,
Qaridim deb qushnoch bo'lma, Yunusoy.

¹ Vayronalarda yashovchi urg'ochi ajina (*Baxshi izohi*).

Pariman deb jamalaging burama,
 Oppoq kiyib, pistoqidan o'rama,
 Shashtim kelgan, dushmanlar dosh berama,
 Qaridim deb qushnoch bo'lma, Yunusoy.

Go'ro'g'liman, donishim bor dilima,
 Sulton bo'ldim Taka-Yovmit elima,
 Tosh mum bo'lar agar tushsa qo'lma,
 Qaridim deb qushnoch bo'lma, Yunusoy.

Shunda Og'a Yunus pari Go'ro'g'li sultonning achchig'i kelganini bildi. Hubbil mastonni yoqtirmay, qobog'ini ochmay, boshqa bir nima deb sultonga so'zlamay, araz urib, g'irra uyiga qaytib kirib ketdi. Go'ro'g'li sultonning achchig'i kelib: "Senga bir mushtipar o'lasi kampirning og'irligi tushib qolsa, tashqi hovlida ham bir kuni o'tar. Mushukka ham odamlar xo'rak beradi-ku", — deb G'irko'kning jilovini burib, tashqi hovlisiga chiqib ketdi. Shunda Hubbil maston Go'ro'g'li sultonga qarab: "Aylanay, bolam, meni bir kambag'alto'k kishinikiga eltib tashla. Xonimlarningning ko'ziga yomon ko'rinib dardisar bo'lib, nima qilaman", — dey berdi. Shunda Go'ro'g'li sulton ko'nmay: "Yo'q, momo, gap bitta. Men seni shu mayxonada ham tarbiyat qila olaman", — deb mayxonasiga tushirdi. Go'ro'g'li sultonning mayxonasiga ushlar tuz-puz solib qo'yadigan bekortob bir tomchasi bor edi. Ana shu tomchaga libos solib, bir sandal qilib, Hubbil maston momosiga joy qilib berdi. Hubbil maston qirq yigitlardan ortib qolgan ovqatlarni yeb, shu tomchada turab berdi. Shuytib, oradan bir necha kunlar o'tib ketdi. Hubbil maston Go'ro'g'li sultonning hovlisida joylashib olgandan keyin, sekin o'z ishini boshlamoqchi bo'lib, hovlida hech kim yo'q kunlari G'irko'kka qatti-qutti non, gartak-gurtak beda berib o'rgatib, o'ziga rom qilib yura berdi. Sekin-sekin G'irko'k Hubbil mastonga rom bo'la boshladi.

Kunlardan bir kun Go'ro'g'li sulton, Xoldor mahram, Hasanxon va qirq yigitlari bilan Chambilda bir katta ziyofatga ketib, hovli ovloq qolganida, G'irko'kni Hubbil maston qoshov-jo'rob qilib, undan keyin egarlab, sekin o'zi yakka mixga chiqib, lip etib G'irko'kning ustiga o'zini oldi. Shuytib, jampiyibgina G'irko'kni minib olib, hovlining ichida otni u yoqdan bu yoqqa xo'b yurgizib ko'rdi. Shunday qilib, Hubbil maston ovlog'ini topib, bu voqiani bir-ikki takrorladi. "Ana endi G'irko'kni har yerga olib keta olaman", — deb Hubbil maston ko'nglini tinchitib yura bersin. Endi Go'ro'g'li sultondan eshiting.

Go'ro'g'li sulton kuzning shamolida shamollab qolib, tumov tegib, boshi og'rib, yelkasi tirishib qoldi. Tabibni so'ratsa, Xurosondan dori keltirgani ketibdi. Undan kichikroq ikkita takkon¹ bor. "Aji-buji, arman dori, kakraman, sho'ra dori, yantoq, doni hazorusfand, tatron bilan gulqand" demakdan boshqani bilmas edi. "Ularcha o'zim ham bilaman, undan yaxshisi, shu momonga bir ting qildirtib, quloq-boshimni tortdirib tashlasam, yengil bo'lib, tuzalib ketarman-ov!" — deb tirishib, egnini qisib, Hubbil maston momosining oldiga kirib: "Momo, mening bir boshimni ting qilib, quloq-boshimni tortib qo'ysangiz-chi", — deb turdi. Shunda Hubbil maston: "Aylanay, bolam, kasaling og'irtobga o'xshaydi-ku. Avval bir fol ko'rayin-da", — dedi. Shunda Go'ro'g'li sulton Hubbil maston momosiga qarab: "Hov, siz fol ham ocha olarmidingiz?" — desa, Hubbil maston: "Ey, bolam, bunday gaplar mendan qolgan", — deb qo'ltig'idan o'n oltita qartaga o'xshagan har xil kashtali kigizchalar chiqarib, ularni chopishtirib: "O'g'lim, bir mazorotni bilmay bosib o'tibsan", — deb fol ayta boshladi. Shunda Go'ro'g'li sulton: "Ha, momo, mening mozorotni bosib o'tmagan kunim bormi. Barini ayta bering. Folingiz to'g'ri kelayotir", — dedi. Buni eshitib, Hubbil maston Go'ro'g'li sultonga: "Shuytib, bolam, yelka bosti kasaliga yo'liqibsan. Bu yelkabosti degan kasal katta along kasal bo'ladi. Avval podshoga tegadi. Undan keyin podshoning yaqinlariga o'tadi. Undan keyin boshqa xalqlariga o'tadi. Shuytib, bu kasal avval senga tekkan. Agar oldini olmasang, barcha xalqlaringga tarqalib ketib, chatoq bo'ladi", — dedi. Bu so'zni Hubbil maston momosidan Go'ro'g'li sulton eshitib, pichi kayfi uchib qoldi. Hubbil maston Go'ro'g'li sultonning kayfi uchganini bilib: "Qo'rqma, bolam. Bu yog'ini bilgan momang buning iloj-tadbirini ham biladi. Shu mayxonangga bir o'xshatib qut qo'ysam, kasallik holi shu o'rtalikdan uzatganim yo'q, osongina falokatni tuman to'zg'iganday qilib tarqatib, daf qilib yuboraman. Mana hozir mayxonangga o'zim o'xshatib bir qut qo'yib tashlay, — deb shisha suv qilib hallos-hallos, kulli balongdan xolos, yelka-boshi vos-vos, xumazoray juvori, qoloma qoshqori, ko'hay jahon", — deb duosini o'qigan bo'lib, suvni mayxonaning to'rt burchagiga to'kib, qolganini bir-ikki chayqagan bo'lib, ichiga behush dori solib: "Mana buni o'zing va barcha yigitlaring bir qultumdan taqsim qilib ichinglar", — deb berdi. Go'ro'g'li sulton Hubbil mastonning qo'lidani shishani olib, qirq uch piyola-

¹ Chala tabib (*Baxshi izohi*). Ammo dostonlarda "takkon" "tabib" o'mida qo'llaniladi.

ga bir qultumdan taqsim qilib, momoning tabarruk qutini barimiz barobar ichayik deyishib, Go‘ro‘g‘li sulton, Xoldor mahram, Hasanxon, qirq yigit Hubbil mastonning doruyi behush solingan suvini ichishib yuborib, bari birdan uyquga ketganday bo‘lib so‘lib, o‘zlarini bilmay qoldilar. Hubbil maston darrov vaqtini qo‘ldan bermay, ichkarigi hovliga o‘tib, Og‘a Yunus parining oldiga yetib: “Aylanay, parizod, husning hammadan ziyod, Go‘ro‘g‘li sultonning hovlisiga qut qo‘ydim bo‘lsin deb har qanday mushkullar kishod. Shu shishada qutning ortib qolganidan sen ham bir qultum yut. Joningning esonligiga ilohim farzand ko‘r, murodingga yet, bolam”, — dey berdi. Og‘a Yunus pari Hubbil mastonga: “Ena, sen bir tabarruk momosan. Qutni ichib, qolganini menga sarqut qilib ber. O‘zingga ham jon kerak-da”, — dedi. Hubbil maston ichida: “Bu qurg‘ur ishimni sezib qo‘yadiganga o‘xshaydi-yov. Nima bo‘lsa ham, sir ochilib qolmasin”, — deb sipohilikni qo‘ldan bermay: “Mana, aylanay”, — deb suvni ichgan bo‘lib, idishni og‘ziga olib borib, jo‘rttaga yutinib, qaytarib Og‘a Yunus pariga tutdi. “Qari bilganini pari bilmaydi” deganday Og‘a Yunus pari aqlini boy berib, Hubbil mastonning qo‘ldan idishini olib, ichidagi suvini ichib yubordi. Birdan yerga guppa ag‘darilib, behush bo‘lib qoldi. Shunda Hubbil maston astagina o‘rnidan turib, Go‘ro‘g‘li sultonning xazinasiga kirib, ikki po‘lat sandiqcha, ichi to‘la dur-u javohir va yana bir bo‘g‘cha, juda ham qimmatbaho, podshohlikda kiyiladigan zaifona kiyim-kechak, ellik-oltmish sut kulchani olib, bir qolixo‘rjunga solib, zo‘rg‘a tashqariga hovliga olib borib, ulay-bulay qilib, xo‘rjinni supaga qo‘yib, o‘zi G‘irko‘kni qashov-jo‘rob qilib, G‘irko‘kni yetaklab kelib, xo‘rjinni bir amallab ortib, astagina o‘zini G‘irko‘kning ustiga olib, bir afsunni o‘qib, Go‘ro‘g‘li suratiga kirib, ayni gashti peshinda Chambilning darvozasidan chiqib, Nishopur yo‘li qaydasan, deb haydab ketdi. Endi Misqol paridan eshiting.

Misqol pari Avazxon bilan Oqrabotga To‘tiguloynikiga ketgan edi. Oqshom Misqol pariga Hubbil mastonning G‘irko‘kni minib Nishopur shahriga qarab qochib ketayotganligi ayon bo‘lib, el uxlagandan keyin Ko‘hi Qofdan to‘rt yuz to‘qson devni xizmatiga chaqirib, ularga uch kunning ichida Chambil bilan Nishopur o‘rtasida G‘irko‘kni bir sari kampir minib borayotgan bo‘lsa, ul kampirni tutib, ming bo‘lak qilib tashlab, G‘irko‘kni Chambilga eltib, o‘z tablaxonasiga bog‘lab qo‘yishni buyurdi. Jizoq‘ deb, qilni qopqon, deb cho‘pni bosmay ketadigan Hubbil maston Asqar tog‘ining kamaridagi g‘orga kirib, ehtiyotdan uch kun to‘xtab qoldi. Shu uch kunning ichida to‘rt yuz to‘qson dev Chambil bilan Nishopur o‘rtasidagi yo‘llarni izlab, na G‘irko‘kni va na G‘irko‘kni minib borayotgan kishini ko‘rmay, oxiri Ko‘hi Qofga qaytib ketdilar. Misqol parining o‘zi uchinchi kuni Avazxon bilan Chambilga qaytib keldi. Hubbil maston bo‘lsa, g‘ordan chiqib, yo‘l yurib, mo‘l yurib, Nishopurga yetib bordi.

Bu yoqda Go‘ro‘g‘li sulton yigitlari bilan uch kundan keyin o‘ziga kelib, bir xil yigitlar juda tarang qotib uxlabmiz-da, deb kerishib tursa, Go‘ro‘g‘li sulton darrov o‘rnidan turib, Hubbil maston momosidan xabar olsa, yo‘q. Tablaga chiqib G‘irko‘kdan xabar olsa, yo‘q. Ichkariga kirib, Og‘a Yunusdan xabar olsa, endi ingranib o‘rnidan turib kelayotir. Xazinasidan xabar olsa, eng qimmatbaho dur-u javohir solib qo‘ygan ikkita po‘lat sandiq va bir bo‘g‘cha qimmatbaho zaifona kiyim-kechak yo‘q. “Obbo, nima gap bo‘ldi ekan”, — deb turganida, Misqol pari Avazxon bilan Chambilga kirib keldi. Shunda Misqol pari o‘zini kerib, qoshini terib, marg‘ulini tarab, zulfini burab, Go‘ro‘g‘li sulton yoriga qarab, timsol bilan bir so‘z dedi:

Quloq solib arzim eshit, sultonim,
Chambilingga ayyor dushman kelgandir,
Axir fursat topib olib aqlingni,
Shuytib G‘irko‘k oting qo‘lli bo‘lgandir.

Xurosonda Hubbil maston atalgan,
Makridan makkorlar orqada qolgan,
G‘irko‘kni kep yurib asli u olgan.
Shuytib bedov oting qo‘lli bo‘lgandir.

Misqol yoring Oqrabotda qolgandir,
Asli o‘zi Nishopurdan kelgandir,
Shuytib G‘irko‘k oting qo‘lli bo‘lgandir,
Tirama kelgan so‘ng gullar so‘lgandir,
He-voh aylab tabla huvillab qolgandir,
Emas joyda oting qo‘lli bo‘lgandir.

Hubbil maston Chambil belga kelgandir,
Kelib turib senga ena bo‘lgandir.
Bunda yurib ot aqlini olgandir,
Dal bedoving shuytib qo‘lli bo‘lgandir.

Uzilgandir chin marjonning shodasi,
Hubbilning bor shohi bilan va‘dasi,

¹ Tuzoq (Baxshi izohi).

Seni qilmoq bo‘lib bedov gadosi,
Shuytib G‘irko‘k oting qo‘lli bo‘lgandir.

Uzoq yo‘ldir Xurosonman Chambil orasi,
Boqqan bilan ko‘rinmaydi qorasi,
Izlamakdan boshqa yo‘qdir chorasi,
Shuytib G‘irko‘k oting qo‘lli bo‘lgandir.

Misqol der xatosi yo‘qdir so‘zimni,
Qanotim bor, hech kim ko‘rmas izimni,
Oting keltirmakka qo‘ygin o‘zimni,
Bedoving dushmanga qo‘lli bo‘lgandir.

Shunda Go‘ro‘g‘li sulton Misqol pari yoridan bu so‘zni eshitib: “G‘irko‘kni Nishopur podshosiga Hubbil maston o‘g‘irlab olib ketgan bo‘lsa, unga sening pariliging va to‘rt yuz to‘qson g‘obon devlarning kuchidan boshqa ham ilojlar bilan borib, G‘irko‘k otimni olib kelib qo‘ysam, bo‘ladi-yu, lekin mardlikdan bo‘lmaydi. Chunki Hubbil maston ayyorlik bilan kelib, qoyil qilib, G‘irko‘kni olib ketgan bo‘lsa, men ham xuddi shuning qasosini olmaq uchun ayyorlik qilib, qalandar suratiga kirib, nishopurliklarni qoyil qilib, ular pusinib olib ketgan bo‘lsa, men ochiqcha G‘irko‘kimni olib kelmasam, ko‘nglim orom olmaydi”, — deb Misqol pari yoriga qarab, bir so‘z dedi:

Podshohlikdan kechib, bo‘lib qalandar,
Yo, huv, deb izlayman G‘irko‘k otimni.
Musofir yurtida kezib darbadar,
Yo, huv, deb izlayman G‘irko‘k otimni.

Otimdan ayrilib qoldim o‘rtanib,
Bir o‘chmas olovga bunda chulg‘onib,
Dushmanlardan bir tuk yolin qizg‘onib,
Yo, huv, deb izlayman G‘irko‘k otimni.

Bedovim yo‘qotib bo‘ldim devona,
Aql-u hushdan bo‘lib ancha begona,
G‘ayri yurtida yurib yakka-yagona,
Yo, huv, deb izlayman G‘irko‘k otimni.

Eldan elga kezib darbadar sayil,
Belimga kachkulni aylab hamoyil,
Bo‘lmagay dushmanni qilmasam qoyil,
Yo, huv, deb izlayman G‘irko‘k otimni.

Behush bo‘lib oldirdim xonazodimni,
Kim eshtar bunda qilgan dodimni,
Orqada qoldirib o‘sgan yurtimni,
Yo, huv, deb izlayman G‘irko‘k otimni.

Sayr aylabon suqsur qo‘ngan ko‘llarni,
Bandargoh, bandargoh, darband bellarni,
Shoqalandar bo‘lib kezib ellarni,
Yo, huv, deb izlayman G‘irko‘k otimni.

Shuytib Go‘ro‘g‘li sulton boshiga kuloh, egniga janda, beliga kachkul qilib, qo‘liga hassa olib, qip-qizil qalandar bo‘lib qoldi. Shungacha Og‘a Yunus pari ham o‘ziga kelibdi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton Og‘a Yunus pari bilan Misqol pariga qarab: “Xudo meni azalda ot bilan bog‘lab yaratgan ekan. Men G‘irko‘kim yo‘qolgandan keyin sabr-u qarorim qolmay, qalandarlikni ixtiyor qilib, dushmanning yurtiga ketib bora-yotirman. Odam hodis. Agar o‘sha g‘ayri yurtlarda ajalim yetib o‘lib ketsam, meni nima deb yo‘qlab yurar edinglar. Shuni o‘z qulog‘im bilan eshitib ketsam”, — deb zor-zor yig‘lab turdi. Shunda parilar yig‘lasa, Go‘ro‘g‘li sulton ko‘ngliga qattiq oladi, yig‘lamasa, ko‘ngli qoladi. Shunda parilar Go‘ro‘g‘li sultonga qanday qilib yig‘lashini aytib, ikki parizod jo‘rtaga zor-zor yig‘lashib, nima deyдилar:

Qoyil aylab dushmanlarning barini,
O‘z vaqtida sher bo‘p o‘tgan, sultonim,
Vayron qilib Xunxor podsho shahrini,
Nom ko‘targan, zo‘r bo‘p o‘tgan, sultonim.

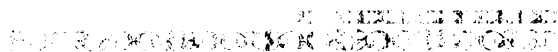
Chilton dorib tila maqsad deganda,
Zod tilamay, ot tilagan, sultonim.

Dushmanlari qilib faryod yodini,
Chambilbelda surib adl-u dodini,
Avvalo arabdan olib lotini,
Qizin op kep qoyil qilgan, sultonim.

Sendaylarning asli nomi kam bo‘lib,
Farzandsizlik uchun o‘zing gum bo‘lib,
Qizg‘anganing qizil otga yem bo‘lib,
Bir tirnoqqa zor bo‘p o‘tgan, sultonim.

Sendaylar kam o‘tgan ro‘yi jahonda,
Rustam Xurosonda, o‘zing Turonda,

Ko‘hi Qofdan kelib kiydim banotdi,
Naylayin taqdirga, bag‘rim qonatdi,
Jahonning jafosi muncha ham qotti (q),
Dunyodan befarzand o‘tgan, sultonim.

Oshiq bo‘lib keldim Iram bog‘idan,
Oshib qancha-qancha darband tog‘idan,
Oxir chog‘i farzandsizlik dog‘idan,
Ot izlab qalandar bo‘lgan, sultonim.

Kim boqadi Yunus, Misqol zoriga,
Ko‘ngling to‘lmaydimi qo‘sha pariga,
Axir boqmay shunday ikki yoriga,
Qalandar bo‘p tashlab ketgan, sultonim.

Shunda Go‘ro‘g‘li sulton parizodlarning bu qilgan oh-u zoriga qo‘shilib yig‘lab: “Ey, barakalla, vafodorlarim, sizlardan ko‘nglim to‘ldi. Ammo na chora, bir necha kun sizlardan judo bo‘lib, G‘irko‘kimni izlab ketmasam bo‘lmaydi”, — deb zor-zor yig‘lab, shunday bir so‘z dedi:

Xo‘sh qolinglar, vafodorlar,
G‘ayri yurtga ketay endi.
Mehri issiq, suyar yorlar,
Nishopurga ketay endi.

Yo‘qolibdi xonazodim,
Chiltan bergan qo‘l qanotim,
Izlar uchun G‘irko‘k otim,
G‘ayri yurtga ketay endi.

G‘irko‘k otim izin izlab,
Dushmanlarning shahrin ko‘zlab.

Yo‘l-yo‘lakay dod deb bo‘zlab,
Nishopurga ketay endi.

Dard-alamim bag‘rim tilar,
Hozir bizga dushman kular,
Otimni deb Shoqalandar,
G‘ayri yurtga ketay endi.

Sizlar bunda yig‘lab qolib,
Haqim uchun duo qilib,
Qortaymasdan hassa olib,
Nishopurga ketay endi.

Go‘ro‘g‘li sulton parizodlar bilan xo‘shlashib, mayxonasiga chiqdi. Xoldor mahram, Hasanxon, Avazxon va qirq yigitlar qarasa, Go‘ro‘g‘li sulton boshiga kuloh, egniga janda kiygan, beliga kachkul bog‘lab, bo‘yniga to‘rva taqib, qo‘liga hassa olib, qip-qizil qalandar bo‘lib qolibdi. Shunda Xoldor mahram Go‘ro‘g‘li sultonga qarab: “Hov, chinigmi, hazilingmi”, — deb turibdi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton: “Chinim. Nimaga desangizlar, G‘irko‘kni haligi kampir o‘g‘irlab, Nishopurga olib ketibdi. Shuytib qalandar bo‘lib G‘irko‘kimni izlab ketmasam bo‘lmas”, — deb zor-zor yig‘lab, bir so‘z dedi:

Yoronlar, boshimga sho‘r bir ish tushdi,
Qalandar bo‘p olam kezmasam, bo‘lmas.
G‘irko‘kimni qo‘lga olib dast topib,
Dushmanlar qal‘asin buzmasam bo‘lmas.

Shaydullo, deb qadam tortib yo‘llarda,
Necha-necha qush uchmagan bellarda,
Yo, men, deb hassa tutib qo‘llarda,
Musofir ellarda yurmasam, bo‘lmas.

Ul mastan minibdi suygan otima,
Ega bo‘lib badbaxt xonazodima,

Kulki aylab meni el-u yurtima,
Qayda bo‘lsa izlab topmasam, bo‘lmas.

Shom bilan Iroqqa aylab safarim,
O‘z elimda qoldirmayin asarim,
Bilmam qay yurtlarga tushar guzarim,
Ot uchun devona bo‘lmasam, bo‘lmas.

Yo, huv, deb ko‘rmagan joylarni ko‘rib,
Ko‘p tursam, har yerda biror kun turib,
Shoqalandar olloh do‘st, deb charx urib,
Olamni sayohat qilmasam, bo‘lmas.

Shunda Go‘ro‘g‘li sultonning ko‘ngli battar buzilib: “Yoronlarim, maboda g‘ayri yurtlarda ajalim yetib o‘lib ketsam, mening arvohimni shod bo‘lsin desangizlar, parizodlarning ko‘nglini og‘ritmanglar”, — deb zor-zor yig‘lab, yigitlariga qarab, ko‘zining yoshi taram-taram oqib tushib, bir so‘z dedi:

Kunim bitsa g‘ayri yurtda, yoronlar,
Ketskizmanglar parilarni Chambildan,
Hamnafas bo‘p bunda bizni deganlar,
Ketskizmanglar parilarni Chambildan.

Tark etgan meni deb Iram gulini,
Ko‘hi Qofday asli baland elini.
Odamzod deb tashlagan o‘z xilini,
Ketskizmanglar parilarni Chambildan.

Yoshlikdan kelibon menga qo'shildi,
Tol yog'ochga ipak bo'lib eshildi.
Shular bilan birga davlat ham keldi,
Ketskizmalar parilarni Chambildan.

Shular keldi — Chambilga fayz ham keldi,
Osmondan shovdirab davlat ham endi,
Har bir bosgan izlaridan bog' undi,
Ketskizmalar parilarni Chambildan.

Go'ro'g'li sulton mayxonasidan chiqib keta berdi. Bir pilla Xoldor mahram, Hasanxon, Avazxon va qirq yigitlar hushlariga kelib qarashsa, ish o'sal bo'libdi. Hazil-hazil, deb Go'ro'g'li sulton chindan qalandar bo'lib poyu piyoda mayxonadan chiqib ketib qolibdi: "Obbo, nima bo'ldi. Shuytib barimiz qo'limizni burnimizga suqib qola beramizmi. Bu bo'lmas, yuring sultonimizning orqasidan borayik. Bizlar ham qo'shib qalandar bo'layik", — deyishib barilari ot-otiga minib olib, Chambil darvozasidan chiqib, Go'ro'g'li sultonning izi bilan keta berdilar. Shungacha Go'ro'g'li sulton bir tog'lik joyga yetib, ikki dunyoni gardkam deb bangini gupillatib urib, og'zidan baraq-baroq bulutday tutunlar chiqarib, cho'rqillab mast bo'lib turgan pillasida ko'ziga har biri ikkitadan ko'rinish, pag'a-pag'a bo'lib, Xoldor mahram, Hasanxon, Avazxon va qirq yigit yetib kelib, bari o'zlarini otdan tashlab: "Ey, sultonim, ijizat ber. Bizlar sening bilan qo'shib, qalandar bo'lib ketayik", — deb turdilar. Shunda Go'ro'g'li qirq yigitiga: "Meni izzat qilib shu yergacha kelganlaring yetar. Endi orqaga qaytinglar", — dedi. Shunda Xoldor mahram zor-zor yig'lab: "Bo'lmasa, bizlarga bir nasihat qilib ket", — deb turibdi. Shunda Go'ro'g'li sulton Shoqalandar bo'lib, Xoldor mahram, Hasanxon, Avazxon va qirq yigitga nasihat qilib, bir so'z dedi:

G'ofil qolib armon bilan,
Ot gadosi bo'ldim, do'stlar,
Past-u baland olam kezib,
Ko'p narsani bildim, do'stlar.

Ikki yoshda go'rdan chiqdim,
To'rtga kirib ko'pni yiqdim,
Yettida safarga chiqdim,
Yovmit yetib keldim, do'stlar.

O'n beshimda yovni quvdim,
Arabiga to'xta dedim.
Kelasimning g'amin yedim,
Dala-dashtni kezdim, do'stlar.

O'n to'qqizda ot izladim,
Ko'p axtarib tog' ko'zladim,
Parilarga men so'zladim,
G'irko'g'imni topdim, do'stlar.

So'zlarimga so'z uladim,
Xizir ko'rib zor jiladim,
Zod tilamay, ot tiladim,
Chilton duo qildi, do'stlar.

Yigirmada baland uchdim,
Bulutlarning bag'rin quchdim,

Parizodlar bilan ko'ngilim to'lar,
Shular bo'lsa doim iqbolim kular,
Arvohim yurganin ko'rsa shod bo'lar,
Ketskizmalar parilarni Chambildan.

Go'ro'g'li der, so'zlasam so'zim uzilmas,
Yaxshi ketgan joyda majlis tuzilmas.
Parilarim bo'lsa Chambil buzilmas,
Ketskizmalar parilarni Chambildan.

Oyzaynalni olib qochdim,
Shuytib o'chim oldim, do'stlar.

Talab qildim suyar yorga,
Darak olib bordim g'orga,
Er Xizirday payg'ambarga,
Uchrab duo oldim, do'stlar.

Irambog' menga duch keldi,
Yunus, Misqol yorim bo'ldi,
Yorlarimdan ko'nglim to'ldi,
Yurtga sulton bo'ldim, do'stlar.

Bundan bordim Voyanganga,
Xoldor o'g'li Hasanxonga,
Xunxor elda Avaz xonga,
Op kep o'g'il qildim, do'stlar.

Qirq beshimda komil bo'ldim,
Har amalga omil bo'ldim,
Dengiz kabi toshib-to'ldim,
Bahr-u ummon o'zim, do'stlar.

Turkman elda yolg'iz sherman,
Uqqanga nasihat derman,
Ko'rar ko'zga qalandarman,
Shoqalandar otim, do'stlar.

Bul dunyoing bir qo'na saroy,
Bilmam necha yil, necha oy,

Imonsizlar holiga voy,
Kesakdan ham battar, do'stlar.

Go'ro'g'li sulton yigitlariga: “Omon bo'ling endi”, — deb hassasini suyanib, toqqa tarmashib chiqib keta berdi. Sulton qaytinglar, degandan keyin na chora. Xoldor mahram, boshliq Hasaxon, Avazxon va qirq yigit noiloj Chambilga qarab qaytib kela berdilar. Go'ro'g'li sulton bo'lsa, shu yurganicha juda charchab o'sha tog'ning ustiga chiqsa, uch-to'rt cho'pon ha deb bir toshning kavagida o'choq qilib, sho'rva pishirisha yotgan ekanlar. Qora sovuqda sovgotmaslikni cho'ponlar biladi. Bo'lak-so'lak oziq-ovqat solingan qoplarini chir aylantirib qo'shib, o'rtasida o't yoqadi. Bu kech cho'ponlar: “Maboda havo tashlab qoladimi, havo ertaga daxil bo'ladigan kun. Qishki qo'ra bu yerga uzoq”, — deyishib kavakroq tosh topib, toshning kavak tarafida o'tirib olib, temir o'choqqa qozonni qo'yib, sho'rva pishirayotir. Qoplarini bo'lsa, dala tomonga devor qilib qo'yibdi. Undan dalasiga dami urib davrani isitib tursin, deb to'rtta tuyani ham devor qilib cho'garib qo'yibdi. Go'ro'g'li sulton: “Bu qulay issiq joy ekan”, — deb cho'ponlarga mehmon bo'ldi. Shunda cho'ponlarning birovi o'tga isinib, do'mbrasini ding'irlatib, mehmon qalandarning sha'ni-ga bir so'z dedi:

Bugun, do'stlar, ajab kundir,
Qalandar sultona mengzar,
Iltifoti tegib yurgan,
Tanish qadrdona mengzar.

Jovshon boshi oppoq qirov,
Panasida qarsoq bor-ov,
Yoronlarim ko'zi ko'r-ov,
Qalandar sultonga mengzar.

Qovus kirsar, osmon shovlar,
Bulutlarni shamol quvlar,
Har boqqanda mehri tovar,
Qalandar sultona mengzar.

Bu tog'larning osti qumday,
Qumlar usti quyqa chimday,
Avval ham bir ko'rganimday,
Tanish qadrdona mengzar.

Tog' ustida qiya toshlar,
Ag'darilsa ko'zim yoshlar,
Issiq-issiq nigoh tashlar,
Tanish qadrdona mengzar.

Asli o'zim ko'hna cho'pon,
Karam qilmish qodir movlon,
Oldimizga bo'lgan mehmon,
Go'ro'g'li sultona mengzar.

Go'ro'g'li sulton bir pilla qarasa, cho'ponlar o'zini tanib qo'yganga o'xshaydi. “Nima bo'lsa, o'zimizning turkman cho'ponlari-ku”, — deb ularga o'zini tanitdi. “Oq tuya ko'rdingmi-yo'q”, — deb erta bilan turib, nar yoqqa qarab ketdi. Shuytib, ko'p azob-mashaqatlar bilan Badbaxt belidan oshib, Marv shahriga doxil bo'lib, “Yo, haqsan, haq”, — deb qalandar bo'lib shaharni oralab yursa, bir do'nglikda odamlar uymalashib, bir nimani tomosha qilayotir. “Qani, bu yerda nima tomosha bor ekan”, — deb Go'ro'g'li sulton burilib borib qarasa, o'rtalikda bir zargar kichkinagina bir do'koncha ochib, do'konining oldida yog'ochdan bir ot shakli yasab, otning sirtini sun'iy danaklar bilan bezab, yuganini nurbandli qilib, tomoshaga yig'ilgan odamlarga: “Mana bu ot osmon falakka ucha oladi”, — deb otga minib, u yoq bilan bu yoqqa yo'rg'alatib, yurgizib ko'rsatadi. Otning narxini so'rganlarga kam-kam bahosini oshirib, o'n ming tilla, deydi. Go'ro'g'li sulton ham ko'p qatori tomosha qilib, shu yerda kunni kech qilib qo'yib, bir pilla qarasa, hamma tomoshabin har yoqqa tarqalibdi. Go'ro'g'li sultonning bir o'zi qayoqqa borarini bilmay, shu do'konda garang bo'lib tursa, zargar Go'ro'g'li sultonga qarab, bir so'z dedi:

Atrofga alanglab boqqan qalandar,
Sarson bo'lma, mehmon aylay xonama,
O't lahchasin chaynab yutgan samandar,
Sarson bo'lma, mehmon aylay xonama.

Jo'mard vatanidan mehmon do'nama,
Sarson bo'lma, mehmon aylay xonama.

Musofirni tashda qo'ymoq gunohma,
Vahti bilan toshdan giyoh unama,

Pista ko'mir puflaganman yonama,
Charchaganlar ichib choyga qonama.
Jo'mard vataniga kelgan devona,
Sarson bo'lma, mehmon aylay xonama.

Men ham o'zga eldan ko'chib kelganman,
Kelib turib bunda do'kon qilganman,
Xuddi senday ko'p musofir bo'lganman,
Sarson bo'lma, mehmon aylay xonama.

Shozargar deb nomim olamga mashhur,
Ko'p kun bo'ldi mazgilgohim shundadir.
Senga aytar so'zim ana shu turur,
Sarson bo'lma, mehmon aylay xonama.

Go'ro'g'li sulton: “Endi qayerga borsam ekan, bir oqshom uchun kimdan joy so'rasam ekan”, — deb turganida, Zargarning bu degan so'zim Go'ro'g'li sultonga yoqib ketib, kelib Zargarga salom berib ko'rishib, Shozargar Go'ro'g'li sultonni boshlab do'konchasiga olib kirdi. Darrov manqalga pista ko'mir solib olov berib, yalpush bilan ko'mirni haloltirib, do'konchani qizdirib, samovorchadan choy damlab, das-turxonga shirmoy non, bir taqsimcha sariq maska mayizni yong'oq va badanga aralashtirib qo'ydi. Go'ro'g'li sulton manqalga isinib, non va noxurushdan yeb, choydan ichib o'tirdi. Shozargar do'kon-chasining bir burchagidan kovlab, mo'risi devorning orasiga kirib ketgan quyma o'choqqa polovni damlab tashlagan ekan. Darrov polovni ham katta bir chini toboqqa suzib, mehmonning oldiga qo'yib, bir shisha musallas ham keltirib, mehmon bilan polovni yeb, musallasni ichib, fотиha qilib, manqaldan chilimga cho'q solib, chekishib kayf qilib, cho'rqillashib o'tirdilar. Shunda Shozargar so'z boshlab, mehmonga gap berib o'tiribdi: “Meniki asli Qirimdaradan narida. O'n besh kun bo'ldi sultonimiz bir yaxshi ko'rgan otini yo'qotib, qalandar bo'lib chiqib ketgan. Asli shu otni sultonimiz uchun yasab tayyor qilib qo'yibman. Otning yuganini osmonga silkilasa, uchadi. O'ngga toblasa, o'ngga, chapga toblasa chapga buriladi. Agar yuganini otning ikki yo'lining yonboshiga bossa, ot yerga qo'nadi. Agar shu ot bilan izlamasa, sultonimiz yo'qotgan otini topib olishga juda qiynaladi. Odam odamga o'xshar ekan. Sen o'zidan o'zi shu qalandar bo'lgan sultonimizga o'xshab ketar ekansan. Yo bo'lmasa, san ham mening sultonimga o'xshab, ot yo'qotib qalandar bo'lganmiding”, — deb turdi. Shunda Go'ro'g'li sulton ko'nglida: “Ey, xudoyo, menday ot uchun qalandar bo'lgan boshqa podsholar ham bor ekan-da”, — deb kechasi Shozargarnikida yotib, erta bilan: “Ey, hurmatli Shozargar, menga bunday karomatli otlar kerak emas”, — deb zor-zor Shozargarga qarab, Shoqalandar bir so'z dedi:

Himmatim oldida kesakday tovlar,
Men na qilay karomatli otingni,
Ko'rinmas oldimda ko'ndalang g'ovlar,
Men na qilay karomatli otingni.

Otimni yo'qotib bo'ldim devona,
Izlayman, kezaman ro'yi jahona,
Boshqa otlar xayolimga begona,
Men na qilay karomatli otingni.

Otim yugruk edi har bedovlardan,
Sakratib oshganman baland tog'lardan,

Qutqazgan qochganda yog'i, yovlardan,
Men na qilay karomatli otingni.

Shozargar, bu jahon turgancha yasha,
Barcha shaharlarni aylab tomosha,
Himmatim yuqori bulutdan osha,
Men na qilay karomatli otingni.

Shoqalandar shaydullo, deb yo'l tortar,
Boshiga taqdirning savdosin ortar.
O'ylasam, o'ylarim dardim yangartar,
Men na qilay karomatli otingni.

Shozargarning taklifiga ko'nmay, Nishopur shahri qaydasan, deb hassasiga tayanib, Shozargar bilan xo'shlashib jo'nab ketdi. Asli Shozargar Hasanxon edi. “Obbo, endi xon otam azob ko'radi-da. Nishopur ancha uzoq. To'qsonga yaqin qolgan. Yana besh-olti kundan keyin qirchillagan qish bo'lib qoladi. Turkmanda aqrabning o'n beshidayoq qish boshlanib qo'ygan bo'lsa, bu mamlakat har qancha issiq bo'lsa ham, qish qishligini qilmay qo'ymas. Bir yog'i piyodachilik. Xon otam ko'p ovora bo'ladi-da. Bu yog'och otni minganda-ku, maqsadiga osongina yetgan bo'lar edi. Endi nima bo'lsa ham xon otamning yo'li qisqarsin. Nishopurga shu bugunoq yetib borsin”, — deb Bobo Qalandardan o'rgangan bir amolini ishlatib, Go'ro'g'li sulton borayotgan yo'lining tanobini tortib, qisqartib qo'yib, o'zi Chambilga qaytib ketdi.

Go'ro'g'li sultonga har soy, har gaza bir odim bo'lib, peshingacha yo'l yurib, bir buloqning boshiga yetib dam olib o'tirdi. Juda tashna bo'lib, suvidan bir simirib qonib, qizigan oyog'ini suvga botirib, bir sovutib olgusi keldi-yu, kasal bo'lib qolaman, deb zo'rg'a o'zini to'xtatib o'tirdi. “Odam ko'pincha o'zini ko'ra bila kasal qiladi. Bunga yo'qchilik, boshiga ish tushish sabab bo'ladi. Birov: “Kambag'allik asar qildi,

echki go'shti kasal qildi", — degan", — deb Go'ro'g'li sulton o'ylab, picha dam olib o'tirdi. Bir pilla uzoqdan bir qora ko'rinib, sochlari qoshini bosib ketgan, ozg'in bir gadoy yigit yetib kelib, Go'ro'g'li sulton bilan ko'rishib o'tirdi. Yana biroz vaqtdan so'ng tag'i bir Majnunga o'xshagan, sochlari parishon o'sgan, ustida janda, oyog'i yalang, qo'lida sariq so'ta, o'zi juda ozg'in qalandarsifat yigit yetib kelib, bu ham Go'ro'g'li sulton va sochi qoshiga tushgan gadoy yigit bilan ko'rishib o'tirdi. Go'ro'g'li sulton bu kelgan yigitlardan ahvol so'rasa, sochi o'sib qoshiga tushgani jinnitob Bitta-Bitta degan o'ris ekan. U ha, bitta, bitta, bitta, — deb ko'chalarda baqira berganligidan odamlar unga Bitta-Bitta deb ism qo'ygan ekan. Haligi Majnunga o'xshagan Ganj Qorabog'lik, uylanaman degan qiziga uylanmay qolib, shu ahvolga tushib, qalandar — gadoy bo'lishga majbur bo'lgan ekan. Ismi Siz Bittanga ekan. Bittanga degani juda pulga hojandmand bo'lib qolsa, bir boyroq odamni turtib, siz bittanga, deb suq qo'lini manglayiga tirab turar edi. Shuytib, odamlar uni Siz Bittanga, deb atar ekanlar. Ularga Go'ro'g'li sulton: "Bizniki — turkmandan, Shoqalandarman, turkmanga mashhurman. "Eldan el ketsa, mehnat, elga el qo'shilsa davlat" deganday, endi uchovimiz yo'ldosh bo'ldik", — deb qatti-qutti nonlarni shu yerda yeyishib, suvga serob bo'lib olishib, yana hayt deb nar yoqqa qarab ravona bo'lib ketdilar.

Namozgar mahalida bir belga yetdilar. Ikki savdogar bozzoz: "Kechga qoldik. Nima bo'lsa ham tekislikka tushib, bu kecha saroyda qolib, shaharga erta bilan kiramiz-da", — deb borar edilar. Go'ro'g'li sultonning bo'riligi tutib, ikki yo'ldoshini bir toshning panasiga yashirintirib qo'yib, o'zi ishtonchang yalang'och bo'lib: "Bu qizilbosh belidan bir o'lja olib ketay", — deb savdogar bazzozlarning yo'lini to'sib turdi. Savdogar bazzozlar to'g'risiga kelgandan keyin: "Otdan tushib, beradiganlaringni berib ketinglar, qani", — deb turdi. Shunda u ikki savdogar bazzozlar birdan pichoqlarini olib: "Hoy, yalang'och, joning kerak bo'lsa, nar yoqqa qoch", — deb otlarini to'xtatmay yura berdilar. Shunda Go'ro'g'li sulton birdan: "Nima, men sizlar bilan hazillashayapmanmi, tush deyman otdan", — deb ikki savdogar bazzozning otlarini ikki tepib, yumalatib tashladi. Savdogar bazzozlar dir-dir titrab, qo'llarini tikka qildilar. Go'ro'g'li sulton: "Pichoq o'qtalغان qo'llaring shumi", — deb ikkovining ham qo'lini kesib, o'z qo'llari bilan o'zlari-ning kallasiga urib o'ldirib, jasadlarini jarga otib yuborib, ikki yo'ldoshini keltirib, ikki otga mindirib, savdogar bazzozlarning matolarini oti bilan o'lja qilib, Go'ro'g'li sulton piyoda, ikki yo'ldoshi otliq yo'l yurib, oqshom bir mahalda bir yomongina hovlichaga to'g'ri bo'lib: "So'ylash", — deb joy so'radilar.

Uydan bir qari boboy chiqib, borgan uch musofirni ichkariga kirgizib olib o'tirdi. Go'ro'g'li sulton bilsa, bu boboy savat va chipta sotib zo'rg'a kun ko'rar ekan. Boboyning yigirma ikki yashar bir o'g'li soydan qamish keltirishga borib yo'qolgan ekan. Boboyga noma'lum bir yoqdan xat kelib, o'g'lining turkman yurtiga asir bo'lib ketganini ma'lum qilgan ekan. Boboyning uyida yana ikkita bo'yi yetgan qizlari bo'lib, kambag'alning qizini hech kim ko'rmay, boboyning qizlarining baxti ochilmay turgan ekan. Go'ro'g'li sulton boboyga: "Bizlar uch yurtdan qo'shilib yo'ldosh bo'lgan qalandarlarmiz. Kecha ovimiz boror olib, bir saroyda bazzozlarga yo'liqib, shu ikki ot bilan ikki xurjin mato va yuzcha tanga oldik. Endi ikki yorti — bir butun bo'lib shu ikki qalandarga ikki qizingni berib, ichkuyov qilib olsang. Bu matolarni kiyim-kechak qilib, bu ikki otni uy ulovi qilib, bu yuzcha tangani xarajat qilib yota bersangizlar. Men o'zim asli turkman yurtidanman. Ismim — Shoqalandar. Turkman yurtiga borib, yo'qolgan o'g'lingni daraklasam", — deb boboyni ko'ndirib, qizlarini ikki qalandarga nikoh qilib bermoqchi bo'ldi. Shunda boboy: "Bunisi-ku musulmon qalandar ekan. Bunisi kesilmagan bo'lsa, qanday bo'lar ekan", — deb turdi. Shunda Go'ro'g'li sulton: "Meningcha, xudo bir er, bir ayol qilib juft yaratgan. Buning kesilgani, kesilmagani — bari inson. Inson bir bo'lsa kerak. Bundan ziyod bilishlikka menda ilm yo'q. Usta — xudoning o'zi, u yog'ini durustlay beradi", — deb qizlar bilan kuyovlarni juft qilib o'tirg'izib: "Mana bu nikohi", — deb Go'ro'g'li sulton ularning ustidan qaychi bilan ko'hna lattani qiyib yubordi. Shuytib, Bitta-Bitta ham, Siz Bittanga ham osongina ayollik bo'lib qoldilar.

Ertangisin Go'ro'g'li sulton boboy va yo'ldoshlari bilan xo'shlashib, yo'lga chiqdi. Nishopur yaqin qolgan edi. Go'ro'g'li sulton ha demay shaharga kirib, u yerga, bu yerga borib, shaharning baland-u pastini bilmay, kunini kech qilib qo'yib borayotsa, ko'ziga sayroha ko'chaning bir chekkasida og'zi ko'chaga qaragan oz-moz yiltillab yorug'i bilinib turgan bir xona ko'rindi. "Bu ko'knorixona bo'lsa kerak. Balki hozir yetti-sakkiz ko'knori pinak qilishib o'tirgandir", — deb borib, asta eshikning shanglog'idan qarasa, xona ancha ichi keng ekan. Bu xona ko'knorixona emas, qalandarxona ekan. Qarasa, birovlar ichib, mast

bo‘lib yiqilib yotibdi. Birovlari g‘irillashib, birovlar bilan chekib, har nima deb kulishib, birovlar sandirab qo‘shiq aytishib, birovlar ko‘knorining kayfidan pinakka ketishib, birovlar churqillashib, past-u baland hangamalardan qilishib, chilim chekishib, choy ichishib, shuytib uchov bir, to‘rtov bir bo‘lib, har qaysi har xil bo‘lishib o‘tiribdi. Bu uy xuddi jinnixonaga o‘xshaydi. Sanab ko‘rsa, kattali-kichilik qirq odam. Bari qalandarsurat. Go‘ro‘g‘li sulton eshikni taqillatsa ham, hech kim indamadi. Ko‘cha bo‘lsa, qora ayoq. Odamning quloq-burnini chaqib, yeb borayapti. Go‘ro‘g‘li sulton eshikni itarib ko‘rsa, eshik zanjirsiz ekan. “Assalomu alaykum”, — deb asta ichkariga kirmoqchi bo‘lsa, bir qalandar Go‘ro‘g‘li sultonga qarab: “Hoy, ertaroq kelsang, o‘lasanmi? Endi senga joy yo‘q. It bo‘lib orqangni bo‘sag‘aga qilib yotmasang, boshqa iloj yo‘q”, — dedi. Go‘ro‘g‘li sulton noiloj paygakka kirib, burishibgina orqasini eshikka qilib o‘tirdi. Qarasa, hech kimning hech kim bilan ishi yo‘q. “Bularni qanday qilsam, o‘zimga iliktirib olar ekanman”, — deb o‘ylanib o‘tirsas, ilmakda bir yomongina do‘mbira ilinib turgan ekan. Go‘ro‘g‘li sulton intilib do‘mbirani olib sozlab, bir maqomga solib chala berdi. Shunda yonboshida o‘tirgan bir-ikkita qalandar: “Qani, endi qo‘shig‘i ham bo‘lsinda”, — deb turdi. Go‘ro‘g‘li sultonning o‘zi ham ko‘p kundan beri qo‘liga do‘mbira ushlagan edi. Ajab bir to‘lib ketib, bir yog‘i o‘zining shu ahvolda yurganiga xo‘rligi kelib, Go‘ro‘g‘li sulton bir so‘z dedi:

Aslim shahzodaman, shohning o‘g‘liman,
Azalda gadolik bo‘ldi qismatim,
Bir yorning hajridan bag‘ri dog‘liman,
Kecha-kunduz gado bo‘ldi ulfatim.

O‘ng yonimda o‘ttiz xizmatkor edi,
Oldimda beklarim do‘st-u yor edi.
Chap yonimda qirq jonsorim bor edi,
Iskandarcha edi izzat hurmatim.

Yeganim qush go‘shiti, ko‘nglim shod edi,
Otam bashar, enam parizod edi.
Hamisha oldimda arz-u dod edi,
Dev-parilar qilar edi xizmatim.

Chokarlarim mendan edi parvona,
Buyursam istardi kezib har yona,
Yor ishqidan oxir bo‘ldim devona,
Har nokosga endi tushdi hojatim.

Gardi bor deb kiymovchidim banotdi,
Talxi bor deb yemovchidim novotdi,
Ajab takabburlik boshimga yetdi,
Sulaymonday ziyod edi davlatim.

Azalda shu ekan ro‘zi muqarrar,
El kezib yuraman bo‘lib darbadar,
Sulton edim, ismimdir Shoqalandar,
Har amrga yetar edi qudratim.

Otning ishqidan demay, yorning ishqidan, deb so‘zladi. Qalandarlarning bari Go‘ro‘g‘li sultonning so‘ziga quloq solib qolibdi. Birovlari chilim uzatdi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton chilimni olib chekib, toza xumoridan chiqib, kayfi qonib, ko‘zi ochilib qoldi. Qalandarlardan birov Go‘ro‘g‘li sultonga: “Hoy, qalandar, musallas ham ichasanmi”, — deb qoldi. Go‘ro‘g‘li sulton: “So‘rab berguncha urib ber”, degan ekan. Agar musallas berging kelsa, so‘ramay bera ber-da”, — degandan keyin u qalandar Go‘ro‘g‘li sultonga bir kosa musallas quyib berdi. Go‘ro‘g‘li sulton qalandardan bir kosa musallasni olib, ichib kayfi qonib, dimog‘i choq bo‘lib, do‘mbirani yana chertib, tag‘i bir so‘z dedi:

Baxshilarning do‘mbirasi bo‘lmasa,
Ovoziga ovoz qo‘sholmas, do‘stlar.
Musofirning tulpar oti bo‘lmasa,
Baland-baland beldan osholmas, do‘stlar.

Do‘stning do‘stga chin ixlosi bo‘lmasa,
Orzu-istaklari ushalmas, do‘stlar.

Nashavandda ortiq nasha bo‘lmasa,
Yonida xaltasi qo‘sha bo‘lmasa,
Aroqxo‘rda ziyod shisha bo‘lmasa,
Hangamaga bir so‘z qo‘sholmas, do‘stlar.

Safarga chiqolmas talqon bo‘lmasa,
Botir jangga kirmas qalqon bo‘lmasa.
Kuchiga ishonchi bo‘lgan bo‘lmasa,
Xatarli daryodan kecholmas, do‘stlar.

Noskashning kadida nosi bo‘lmasa,
Odam emas bir savdosi bo‘lmasa,

Bizdaylarning soz-u suhbat jo‘rasi,
Suhbatning xurishi qand-u sharobi,
Shoqalandar aytar so‘zning sirasin,
Marddan nomard aslo o‘zolmas, do‘stlar.

Go‘ro‘g‘li sultonning bu so‘zlarini eshitib, bir-ikki boboy qalandarlar. “Qalandar xalqiga nima e‘tibor, g‘azalni ko‘proq yod olmoq e‘tibor. Sen besh-olti qalandarning oldiga tushib, o‘qib yurishga yarar ekansan. Asli isming nima?” — deyishib qoldilar. Go‘ro‘g‘li sulton: “Asli ismim — Ravshan”, — deb otasining ismini aytdi. Qalandarlar laqabini so‘raganda, Shoqalandar desa, u boboy qalandarlar: “Barakalla, Shoqalandar, laqabing o‘zingga o‘xshagan ekan”, — deyishdilar. Qalandarlarning birovi Go‘ro‘g‘li sulton-ga po‘stagining yarmini berdi. Ishqilib, Go‘ro‘g‘li sulton qattiqchilikni bo‘yniga olib, birnav kambag‘al yotish qilib, picha uxlab, qalandarlar bilan tongni ottiribdi. Qalandarlar uchta bir, to‘rtta bir, beshta bir bo‘lishib, har yoqqa gadoylikka chiqib ketishdilar.

Go‘ro‘g‘li sulton o‘zidan boshqa ikki qalandar bilan sherik bo‘lib, uchovi ko‘cha bog‘larni oralab, bular ham gadoylikka chiqib ketdilar. Go‘ro‘g‘li sultonning maqsadi shu gadoylik bahonasi bilan Nishopurni aylanib, ko‘rmagan joylarini ko‘rib, G‘irko‘kdan bir nishona topish edi. Ammo Nishopurni shuncha kezgani bilan G‘irko‘kdan hech nishona topa olmas edi. Shuytib, to‘qson ham kirib, qirchillama qish ham boshlanib, oradan ko‘p kunlar ham o‘tib ketdi. Go‘ro‘g‘li sulton haligi ikki qalandarning boshqaruvchi g‘azalchisi bo‘lgani uchun qalandarlardan bemaslahat o‘zicha xohlagan ko‘chalariga qarab, g‘azal o‘qib keta berar edi. G‘irko‘kdan dim nishon topmagandan keyin odamsiz ko‘chalarga qarab ketdi. Bir kun ko‘rimsiz, odami yo‘q bir ko‘chada borayotsa, qalandarlar bir-birlariga: “Jim-jim” — deyisha berdi. Go‘ro‘g‘li sulton qalandar jo‘ralaridan: “Nega bunday etib jim-jim deyberasizlar. Yo bo‘lmasa, shu yaqinda yirtqich-pirtchiq bormi?” — deb so‘rasa, qalandarlar: “Yo‘q, bu yerda chambillik Go‘ro‘g‘li murdor deganning G‘irko‘k degan oti bor. Tablaxonaning darvozasi nari ko‘chada. Bu ko‘cha bo‘lsa, toblaxona-niing orqa tomoni. Har kimning shu ko‘chadan o‘tganini podsho bilsa, o‘ldirtirib yuboradi. Boya senga qayt, bu ko‘chaga yurma, deb ishorat qilsam ham, og‘zing ko‘pirib, bizlarga qaramay, kirib ketding. Bizlar ham noiloj sen bilan ergashib, bu xatarli ko‘chaga kirib qoldik. Endi nima bo‘lsa ham, ko‘p shobir qilma. Shu ko‘chadan eson-omongina o‘tib ketayik”, — dey berdilar. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton G‘irko‘kning xabarini bilib: “Endi shu yerda bahona qilib, bu qalandarlardan ayrilib qolmasam, bo‘lmas”, — deb ularga: “Jo‘ralar, mening vas-vas bosti degan kasalim bo‘lg‘uchi edi. Ana shu kasalim tutsa, ko‘zim qizarib, ajali yetgan bitta-yarim odamni o‘ldirib qo‘yguchi edim. Hozir o‘sha kasalim tutmoqchi bo‘lib kelayapti. Shu vaqtgacha birga yurdik. Gadoylikdan tushirgan puldan haqlaringni olib, tezroq ko‘zinga ko‘rinmay, jo‘nab qolinglar”, — deb gadoylikka tushgan qora pul, miri chaqalardan bir, bir qism olib, qoshidagi qalandarlarga berdi. Shunda qalandarlar: “Shoqalandar, insofing bormi, o‘zing ko‘p olib qolib, bizlarga oz berding”, — deyishib Go‘ro‘g‘li sultonning oldidan ketmay, tura berdilar. Go‘ro‘g‘li sulton ko‘zini olartirib: “Ana endi vos-vos bosti kasalim tutib qoldi. Sizlarni o‘ldiraman”, — deb tayog‘ini sermay berdi. Qalandarlar qo‘rqib: “Hamzamon o‘zingni bilib, podsho o‘ldirsa, o‘zingdan ko‘ra puling boshingdan qolsin”, — deb boshqa burilish ko‘chaga qochib ketdilar.

Go‘ro‘g‘li sulton kunning kech bo‘lishini kutib, shu ko‘chada o‘tirdi. Podshodan qo‘rqib, bu ko‘chadan hech jon yurmagan Go‘ro‘g‘li sultonga qo‘l kelib, shu ko‘chada kunni kech qildi. Qorong‘ilik tushgandan keyin otning oz-moz dubiridan anglab, devorning bir yerini taxminlab bir tepib, odam siqquday teshik qilib, teshikdan ichkariga kirsas, katta bir zinxona ekan. Zinxonaning bir chetki qalamasiga G‘irko‘k jonivor bog‘liq turibdi. G‘irko‘k ozib, qop-qora bo‘lib chovlab, go‘шти go‘штiga yopishib, suyagi suyagiga qapishib ketibdi. Jonivor hayvonzo‘da, aqli odamdan ziyod, hozir egasini ko‘rib, kishnab yuborsa, dushmanlar sezib qo‘yishini bilib yum-yum ko‘zining yoshini oqizib yubora berdi. Shunda Go‘ro‘g‘li sultonning ham G‘irko‘kni ko‘rgandan keyin ko‘ngli vayron bo‘lib, ko‘zidan munchoq-munchoq yoshlar yuziga dumalab tusha berdi. “Ey, voh, aylanay dol qomatingdan. Qayerlarda ko‘zimdan yiroq qolding, jonim, molim G‘irko‘kim”, — deb G‘irko‘k jonivorning yuz-u ko‘zini silab, abzalini ochib qashov-jo‘rob qilib, yana ustiga abzalini solib qo‘yib, zinxonaning bir tomonidagi eshikdan qarasa, u yog‘ida uzun og‘ilga o‘xshagan beda va arpaxona ekan. Eshikdan kirib, arpa va beda olib chiqib, G‘irko‘kning oxiriga solib qo‘ydi. Zinxonaning boshqa bir burchida katta bir chelak suv to‘lib turibdi. G‘irko‘kni sug‘orib, zinxona-niing hovliga qaragan eshigidan sekin hovliga qaradi. Qarasa, naryoqda hovlining darvozasi. Darvozaning naryog‘ida sayisxona. Sayisxonaning yonboshida oshayvon. To‘rt sayis saharning taraddusida qozonga polov damlashib, keyin o‘choqning cho‘g‘ini gartak tortishib, polovni biqtirib tashlab, sahargacha damini olib tursin deyishib, mis chilimga tamakini solib tutatib, bir-bir tortishib, sayisxonaga kirib to‘rtovi ham

xurillab uyquga ketdilar. Undan keyin Go‘ro‘g‘li sulton hovliga kirib, oshayvonga o‘tib, qozonni oshayvonning supasida turgan katta toboqqa ag‘darib, palovni bitta qoldirmay yeb olib qarasa, bir choynak choy ham o‘choqda damlanib, damini olib turibdi. “Bizga ham shomlik, ham saharlik”, deb choyni ham ichib olib, o‘choqning bo‘ynida turgan chilimiga ham boshqatdan cho‘q solib, bir chekib olib, ayvon supasida yotgan xalta va tamaki xaltalarini olib, keyin sayisxonaga kirib, to‘rt sayisning yonidagi pullarini olib, qaytib o‘zi kirgan teshikdan chiqib, teshikni yirik kesaklar bilan berkitib, ko‘chaga chiqib ketdi. Ko‘p vaqt Nishopur ko‘chalarida yurgani uchun shaharning o‘nqir-cho‘nqirini bilib qolgan Go‘ro‘g‘li sulton Nishopurning no‘bod tomonida qo‘rg‘on devoriga do‘msaklik ushlab ketgan yerini bilar edi. U yerga podsholikdan bitta ehtiyoti qoravul qo‘yilgan edi. Kun ro‘zachilik, qorovul xonasidan chiqmay yotar edi. Go‘ro‘g‘li sulton ana shu yerdan bexavfxatar oshib, shahardan tashqariga chiqib ketdi. Yurib-yurib sahar vaqtida haligi pistapush boboynikiga kirib bordi. Boboy qizlari va kuyovlari bilan saharlik qilayotgan ekan. Shunda boboy: “Ha, Shoqalandar, juda bemahalg qolibsani”, — desa, Go‘ro‘g‘li sulton: “Topgan-tutganlarimni sizlarga berib ketay, deb edim. Yana ketaman. Bozorga yetib bormasam, bo‘lmaydi”, — deb choyxalta va tamaki xalta bilan sayislardan olgan pullarini boboyga berib, bahona qilib, yana boboynikidan chiqib, shahar darvozasi ochilishi bilan Nishopurga kirdi. Go‘ro‘g‘li sulton hech gidirmay, haligi G‘irko‘k turgan hovlining darvozasiga qaragan ko‘chaga qarab borayotsa, hali kun chiqar-chiqmas o‘sha ko‘chadan beriroq bir ko‘chada bir shadravonga duch kelib qoldi. Go‘ro‘g‘li sulton: “Yo‘l bo‘lsin?” — deb shadravondan so‘rsa, shadravon Go‘ro‘g‘li sultonga qarab: “Ey, qalandar, yoshi qaytgan shadravon ham qalandardan ziyod emas. Faqat kiyimi shadravoni-yu, tilanishi qalandardan battar. Shadravon degan yosh bo‘lsa, podshoningmi, vazirningmi, undan kichikrog‘iningmi jilovida xizmat qilib yursa, unda gap boshqa, bo‘lmasa, menga o‘xshagan shadravonlarning ko‘rgan kunini so‘rama. Shu yaqinga har kuni Hubbilxon degan podshoning uchinchi vaziri kelib ketadi. Shunda bir xil himmati toshgan boylar, yo bo‘lmasa, bir xil mansab talab kishilar o‘sha Hubbilxon vazirning ustidan ozmi-ko‘pmi tanga sochadi. Sochilgan tangalarni qo‘liga ilinganicha menga o‘xshagan shadravonlar terib oladi. Shadravondan boshqa odamlar Hubbilxonning jilovi ostiga o‘ralisha olmaydilar. Shunday tanga har kuni Hubbilxonning ustidan yo sochiladi, yo sochilmaydi. Sochilganda ham menga o‘xshagan yoshi qaytgan shadravonga tanga yo aylanadi, yo aylanmaydi. Kunimiz shundan o‘tgandan keyin umidvor bandasi tirmalanib boramiz-da”, — dedi. Go‘ro‘g‘li sulton shadravondan: “Aka, u Hubbilxon degan vazir har kuni siz aytgan joyga nega kelib ketadi”, — deb so‘radi. Shadravon: “U yog‘i sir. Lekin Hubbilxon degan vazirning o‘zi bir momoy kishi”, — dedi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton: “Hubbilxon degani Hubbil maston. U Mamadalibekka G‘irko‘kni keltirib bergandan so‘ng vazir bo‘lgan ekan-da. Shu shadravon qizilbosh bo‘lsa, o‘ldirib, kiyimini olib kiyib borsam, Hubbil maston haramini ko‘rar edim”, — deb o‘ylab: “Aka, siz o‘zingiz qaysi mazhabdansi?” — deb so‘rab qoldi. Shunda Go‘ro‘g‘li sultonga: “Sen taxminan Hari tomonning odamiga o‘xshaysan. Nishopurga yaqinda kelganga o‘xshaysan. Bu Nishopur ko‘p aziz shahar. Bu shaharda avliyolar juda ko‘p o‘tgan. Bu shaharda qizilbosh ham, sunniy musulmonlar ham, musulmon bilan qizilbosh o‘rtasida turuvchilar ham ko‘p. Men o‘zim sunniy musulmonman. Uka, ayt-chi, so‘rab nima qilmoqchi eding”, — deb qoldi. Go‘ro‘g‘li sulton bahona qilib: “Shu shadravonlik kiyimlaringizga ishqiboz bo‘lib edim. Agar musulmon bo‘lsangiz, men ham musulmon edim. Shu kiyimlaringizni sotsangiz deb edim-da”, — deb turdi. Go‘ro‘g‘li sultonning bu so‘zini eshitib shadravon Go‘ro‘g‘li sultonga qarab: “Kiyimlarimni olsang, ol. Men juda horib, bezor bo‘lganman. Hali sening g‘ujuring bor. Ajab emas shadravonlikdan nasibang bo‘lsa”, — deb shadravonlik kiyimlarini Go‘ro‘g‘li sultonga yechib berdi. Go‘ro‘g‘li sulton kiyimlarini ikki yuz tanga gadoylikdan topgan pullarini berib, shadravon boboni rozi qilib orqasiga qaytarib, o‘zi darra shadravonlik kiyimini kiyib, kelishgan novcha shadravon suratiga kirib, G‘irko‘k turgan hovlining darvozasiga qaragan ko‘chaga yetib bordi. Ha demay ko‘cha o‘n choqli shadravon bilan sonsiz tomoshabinga to‘lib ketdi. Endi to‘rt og‘iz so‘zni Hubbil mastondan eshitsangiz.

Hubbil maston G‘irko‘kni borib Chambildan o‘g‘irlab, Nishopur podshohi Mamadalibekka keltirib bergandan keyin, Mamadalibek Hubbil mastonni juda katta mukofotlar bilan taqdirlab, yetti sifat tilla berib, o‘zini uchinchi o‘rindagi vazir qilib, har kuni G‘irko‘kning holidan xabar oladigan qilib qo‘ygan edi. Shuytib, Hubbil maston har kuni o‘z davlatxonasidan bir kelib, G‘irko‘kni ko‘rib, yem-yemish berib, sug‘orib, abzalini ochib-yoyib ketar edi. Bir pilla Go‘ro‘g‘li sulton qarasa, ikki shadravon oldinda

Hubbil mastonga shadravonlar ergashib, ular bilan qo‘shilib Go‘ro‘g‘li sulton ham ketgan edi. Hubbil maston ko‘nglida: “Endi podshohga borib, o‘zimning G‘irko‘kning oldiga har kuni kelmasligimni, sayis-larning G‘irko‘kka o‘zlari qaray oladigan bo‘lib qolganini aytib ketayin”, — deb Mamadalibekning saroyi-ga qarab yo‘l oldi. Go‘ro‘g‘li sulton ham shadravonlar qatori Hubbil maston bilan ergashib, Mamadalibekning saroyiga qarab keta berdi. Yo‘l-yo‘lakay nafs gadoyi bo‘lib yurgan boboytob shadra-vonlar sekin-sekin Hubbil mastondan uzilib qola berdilar. Go‘ro‘g‘li sulton bilan oltita shadravon bo‘lib, Mamadalibekning saroyiga kirib borgandan Go‘ro‘g‘li sulton chaqqonlik va horimaganlik qilib darrov Hubbil mastonni hammadan oldin qo‘ltiq-lab yerga tushirib qo‘ydi. Har bir ola to‘nli, quchoq dastarli, yorlig‘i bir quloch, tilla hassali amaldor, beklar, hudaychi, shig‘ovul, yasavul, qozikalon, eshon, raislar Hubbilxon keldilar, deyishib bari Mamadalibek saroyining oldida qo‘l qovushtirib salom berib turibdi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton Hubbil mastonning otini hech kimga bermay, o‘zi ushlab turibdi. Boshqa shadravonlar ham Go‘ro‘g‘li sultonning oldida to‘xtab qoldi. Hubbil maston amaldor, beklar bilan ko‘rishib, ichkariga kirib bordi. Mamadalibek yonidagi ikki vaziri va a‘yon davlatlari bilan Hubbil maston hurmatiga o‘rnidan turib, podshoning o‘zi Hubbil maston bilan quchoqlashib ko‘rishib, o‘zi to‘g‘risidagi oltin kursiga o‘tirg‘izib, hol-ahvol so‘rashib o‘tirdi. Shunda Hubbil maston gap boshlab: “Ey, podshohim, sayislar Go‘ro‘g‘li murdorning G‘irko‘kini o‘zlariga o‘rgatib olibdi. Endi mening har kuni G‘irko‘kdan xabar olib, qarab yurishimga hojat qolmabdi. O‘zim ham qarilikdan ancha zaiflashib qoldim. Endi meni shu vazirlikdan va G‘irko‘kdan xabar olishlikdan bo‘shatsang, oxirgi vaqtlarimda bir pirga inobat qilib, vaq-timni hovlimda tinchlik bilan toatda o‘tkazsam, deb senga arz qilgani keldim”, — dedi. Hubbil mastonning bu arzini eshitib: “Mayli, seni G‘irko‘kning xizmatidan xalos qildim-u, lekin vazirlikdan bo‘shatmayman. Birinchi otaliq vazir bo‘lib, juda muhim maslahat bo‘lmasa, hovlingda tinch yota berasan”, — dedi. Hubbil maston o‘ylab: “Ardisari, Go‘ro‘g‘li kelgan bo‘lsa, ko‘p yurmaydi. Ilinganini o‘ldirib, G‘irotini olib keta-di. Har zamonda maslahatga chiqsam, otaliq vazirlikning kayfini tinch surib yotkay, jonim yo‘qmi”, — deb, Mamadalibekning aytganiga rozi bo‘lib, birinchi otaliq mansabini olib, Mamadalibekka: “Bo‘lmasa, menga to‘rtta emas, beshta shaxsiy shadravon kerak bo‘ladi”, — dedi. Chunki otaliq vazirning beshta, ikkinchi, uchinchi vazirlarning to‘rtta, qozikalon, eshon, rais, qushbegilarning, hudaychi, lashkarboshi, sardorlarning ikkita, sarkarda, bek, asabador tug‘dorlarning bittadan shadravoni bo‘lar edi. Hubbil mastonning bu taklifi so‘zsiz qabul qilinib, tashqariga chiqib, Go‘ro‘g‘li sultonga: “Sen binoyi, baquvvat shadravon ko‘rinasan. Bizning to‘rt shadravon bilan beshta bo‘lib, endi doim o‘zimga xizmat qilasan”, — dedi.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

bilib, bir necha laganbardor boylar, sipohilar yomg'irday qilib ayamay Hubbil mastonning ustidan oshirib tilla va tanga otaberdi. Go'ro'g'li sulton sochilgan tilla va tangalar bilan ishi bo'lmay, Hubbil mastonning jilovidan ayrilmay borayotir. Yo'l-yo'lakay boshqa ishdan chiqib qolgan nafs gadosi shadravonlar bir-ikki tanga olganiga mast bo'lib, hech kishi bilan ishi bo'lmay, ikki ko'zi osmonda va ikki qo'li yerda bo'lib borayotir. Hubbil mastonning avvalgi to'rt shadravoni bo'lsa, allaqachon qo'yinlarini tilla va tangaga to'ldirib borayotir. Shu ahvolda Hubbil maston o'z hovlisiga yetib bordi. Hovlisiga kirgandan keyin Go'ro'g'li sulton bilan shadravonlardan boshqa ergashib kelgan kishilarga javob berib, darvozasini ichkari-dan qamab olib, shadravonlar va otini tashqarida qoldirib, o'zi ichkari hovlisiga kirib ketdi. To'rt shadravon Go'ro'g'li sultonni podsholikdan berilgan beshinchi shadravon, deb bilib, yotoqxonalariga kirib, Go'ro'g'li sulton bilan ko'rishib, so'rashib o'tirdilar. Shadravonlar uchun hovlida o'nta qora xizmatchi bor edi. Ularning yotog'i shadravonlarnikidan bo'lak edi. Hubbil mastonga mehmon shadravonning xizmati yoqib qolgan edi. Shuytib, shomda iftorlik uchun besh kosa asal va besh kosa nisholda, hamishagidan go'shtli va yog'liroq katta ikki toboq palov, saharligi uchun katta ikki toboq qovurdoq xizmatkor cho'rilaridan shadravonlarga berib yubordi. Choy bo'lsa, ust-ustiga damlanib kelayotir. Shunda to'rt shadravon Go'ro'g'li sultonga: "Hoy, mehmon, kel-keli kelgan xosiyatli shadravonga o'xshaysan-ku. Bizlarga har kuni iftorlik bilan saharlikka shuning yarmicha ziyofat kelar edi. Bugun sening sharofatingdan ovqat ham serob, choy ham serob", — deyishib, og'izlarini ochishib, xuftondan keyin qovurdoqlarni va polovning qolganini dastur-xonga o'rab, bari joy solib, kuni bilan charchab yurgan narsalar emasmi, darrov xurillashib uyquga ketdilar.

Go'ro'g'li sulton shadravonlarni uxlatib, o'rnidan turib, saharga saqlab qo'yilgan taomlarni, asal bormi, nisholda bormi, qovurdoq bormi — barini yeb ado qilib, asta ichkarigi hovliga o'tdi. Shunday kirgan yerida bir tomchada o'lasi chol ingranib, o'z havoniga o'zi gapirib, choy ichib o'tiribdi. O'zidan o'zi: "Sen manjalaqi, qariganda ham odatingni qo'ymay, qayta battar bo'lib, besoqol saqlab, ilmi noma'qulchilikni qilib, meni tiriklayin do'zaxga solib qo'yding-ku! Qani endi, burungiday quvvatim bo'lib, seni bo'g'ib o'ldirib tashlasam. Quvvatim borida menga qarab tirjanglab kulib, xushomad qilib "Bizning chol" der eding. Endi-chi, endi bo'lsa, oldimdan afting qursin, deb og'zingni burishtirib o'tasan. Bundan ko'ra besoqolingnimi yo bir boshqa o'ynashingnimi yuborib, meni o'ldirtib tashlasang, shu g'urbatlardan qutilib ketar edim", — deb javraydi. Bu Hubbil mastonning ilgari choli Lapshar bobo edi.

Go'ro'g'li sulton bu yerdan sekin bildirmay o'tib, Hubbil yotgan uyning dahliziga o'tib, ichkariga angg'ib qaradi. Qarasa, Hubbil maston yetti qavat ko'rpaning ustida o'tiribdi. Ikki yonida yettitadan o'n to'rtta par yostiqlik, to'rtta kanizak bergi yoqda qator o'tirib, childirma va dutor chertayotir. Yigirma ikkiga kirgan suluv bola o'rtaliqda o'ynayotir. Shuytib, Go'ro'g'li sulton angg'ib tura bersin, Hubbil maston o'zi soqi bo'lib, besoqolini o'ynatib o'tira bersin, endi gapni boshqa yoqdan eshiting.

Go'ro'g'li sulton Bitta-Bitta bilan Siz Bittangani ichkuyov qilib bergan boboyning o'g'lining ismi Navozishali edi. Navozishali juda xushro'y bola edi. Uni otasi bir nima topib uylantira olmay yurar edi. Bir kun Nishopurni tomosha qilib yurganida, Hubbil maston Navozishalini ko'rib qolib, xushtor bo'lib, bir necha xushomadchilariga buyurib, Navozishalini hovlisiga keltirib, tag'i otasi kashal bo'lib yurmasin, deb bir xat qoldirib, Navozishalini turkman yurtiga asir bo'lib ketgan qilib ko'rsatib, xatni bir hiyla bilan otasi-ga yetkazgan edi.

Shuytib Navozishalini bir sira o'ynatib, bular ham uyquga ketdi. "Vaqt-vaqt shu vaqt", — deb Go'ro'g'li sulton ichkariga kirib, sekin Navozishalini to'shak-po'shagi bilan chumchuqday qilib ko'tarib, boshqa bir bo'sh tomga eltib qo'yib, o'zi yana qaytib Hubbil maston yotgan xonaga kirib, sekin Hubbil mastonning betidan ko'rpani ko'tardi. Shunda Hubbil maston ko'zini ochmasdan kelgan odam Go'ro'g'li sulton ekanini bilib, sandirab ayyorlik qilib: "Aylanay, Go'ro'g'lijon, shundan shunga sarson bo'lib kelib senga nima azob edi. O'zim G'irko'kni tarbiya qilib, sovutib, bir kun Chambilga eltar edim-ku. Aylanay, kelganligingni menga bildirmaysan ham. Men sening kelishingni oldinroq bilganimda, ming izzat noz bilan hovlimga olib kelib tushirgan bo'lar edim", — deb qattiq-qattiq changgillay berdi. Shunda Go'ro'g'li sulton: "Bu yerda seni so'zlatib tomosha qilib o'tiradigan qo'g'irchoqboz yo'q. Senday manjalaqiga tig' urib, tig'ni harom qoningga bulg'ab o'tirish ham kerak emas", — deb Hubbil mastonning kallasini orqasiga qirt etib bir qayirib, ishini tamom qilib, kallasini enkaytirib o'choqqa tiqib, oldidagi chilimni qulatib: "Chilim

clitib, o'choqqa yiqilib o'libdi, desin", — deb chilimga tamaki solib, chala chekilgan qilib qo'yib, o'zi tashqariga chiqib, Hubbil mastonning xazinasiga kirib, o'zining xazinasidan kelgan ikki po'lat sandiq tillani olib, bir xo'rjiga solib orqalab, Navozishali yotgan uyga kelib, Navozishalini to'shak-po'shagi bilan ko'tarib, Hubbil mastonning ko'cha tomondagi hovli devoridan oshib, boboy otasi qizlari va ichkuyovlari bilan saharlik qilayotganida, pishillab ko'p narsani orqalab yetib bordi. Boboy qarasa, to'shakda uxlab yotgan Navozishali ekan.

Shu kuni Bitta-Bitta bilan Siz Bittanga ko'chadan bir tozisi bor, juda ham ozg'in, Majnundan sal ziyod, faqat tozisiga yosqila deb juda ham ingichka qilib gapiradigan, aqli-hushi kim qayoqda bo'lib qolgan bir jinnini topib keltirib, uni tuzukroq gapirtib, kimligini va qayerlik ekanini bila olmay o'tirishgan edilar. Go'ro'g'li sulton ham undan gap so'rasa faqat ingichka qilib, tozisiga qarab: "Yosqila, hana-mana-yo, xant-la, hana-mana", — deb xitob qilishdan boshqa narsani bila olmay, hayron qolib o'tirdi. Go'ro'g'li sulton boboy bilan Bitta-Bitta va Siz Bittangalarga keltirgan narsalarini topshirib: "Sizlar olti eshak olib, bobo, ikki qizi, Bitta-Bitta, Siz Bittanga va Yosqila—oltoving olti eshakka minib, Navozishalini otga mindirib, mening ismimni Navozishali qo'yib, bu hovlida qoldirib, "Marvlik kuyovlarimnikiga ko'chib borayapman", — deb Marv orqali turkman yurtiga o'tib, Chartoqli Chambilga borib, Shoqalandarnikini so'raysizlar. Shoqalandarda qanchalik karomatlar borligini keyin bilasiz. Bitta-Bitta va Siz Bittanga, falakning gardishi chapligidan pok bo'lmasa, odamgarchilikdan chiqay deb qolgan edinglar. Mana, falakning gardishi ozroq o'nglanib, ajabtovur odam bo'lib qoldingizlar. Navozishaliga bo'lsa, Hubbil mastonning buzuqi kasali ta'sir qilgan. Yosqila bilan ikkovining Chambilda ilojini qilarmiz", — deb gapni bir joyga qo'yib, erta bilan qozi keltirib, Go'ro'g'li sulton boboyning hovlisini turkmandan qochib kelgan Navozishali bo'lib, o'ziga hujjatlashtirdi. Boboy ikki kuyovi, ikki qizi, o'g'li Navozishali ham Yosqila bilan olti eshak, bir otli bo'lib, Marvga qarab ko'chib ketdi. Otning birovi Go'ro'g'li sulton uchun qoldi. Odamlar o'rtasida: "Boboyning turkmanga asir bo'lib ketgan o'g'li qochib qaytib kelibdi. Boboyning kuyovlari Marvda badavlat kishilar ekan. Bir sog', bir hayolati toziparast qullar bilan ayollari va qaynatasini olib, hovlisini Navozishaliga tashlab, Marvga ko'chib ketibdi", — degan ovoza tarqalib ketdi. Endi gapni Hubbil mastonnikidan eshitsangiz.

Bunday hodisa bo'lgandan keyin shadravonlar, xizmatkorlar bari o'z boshicha tum-taraqay har yoqqa qochib ketgan edi. Oradan ikki kun o'tgandan keyin: "Hubbilxon o'choqqa yiqilib o'lib, hamma xizmatkorlari har yoqqa qochib ketgan emish", — degan mish-mish xabar paydo bo'lib qolib, bu xabar Mamadalibekning ham qulog'iga tegib: "Bu hech mumkin emas. Balki o'g'rilar qilgandir. Yo biror joydan dushman kelgandir. Qani, o'zim bir ko'rib kelaychi", — deb Mamadalibek bir necha a'yon sipohi, shadravonlari bilan Hubbil mastonning hovlisiga yetib keldi. Podsho kelgancha, Hubbil mastonning hovlisi atrofini ikki yuzcha sarboz qo'riqlab turgan edi. Mamadalibek shunday ichkariga kirib, Lapshar bobodan boshqa hech kimni ko'rmadi. Lapshar bobo ham bunday hodisadan qo'rqib, nashasi uchib, toza gang bo'lib qolgan ekan. Podsho undan bir nima aniqlab ola olmagach, ichkarigi xonalarga kirs, hamma narsa joyida. Faqat Hubbil mastonning og'zida chilimning nayi, chilim ham, Hubbil maston ham er-u xotinga o'xshab, bir yoqqa qarab qiyshayib, ikkovining ham kallasi o'choqqa tushib yotibdi. Hubbil mastonning allaqachon joni jahannamga ketibdi. Bu voqealarni Mamadalibek o'z ko'zi bilan ko'rib: "Hubbilxonni chilim ilitib, o'choqqa yiqilib o'lgan ekan. Buning uchun hech kim javobgar bo'lmasligi kerak", — deb hovlidagi bor narsani Lapshar boboga mulk qilib, vasiqa yozdirib berib, o'rdasiga qaytib keldi.

Ana shuytib, oradan bir-ikki kun o'tib ketdi. Shu orada G'irko'kka yem-emish berguvchi va suvg'oruvchi kishi bo'lmadi. Ana shundan beri G'irko'k och, suvsiz, hech kim oldiga yondasha olmaydi. Shu ahvolda tura bersa, halok bo'lishi mumkin. Oxiri sayislar Mamadalibekka arz qildilar. O'ndan keyin Mamadalibek: "Kimda kim chambillik Go'ro'g'li murdorning G'irko'kiga qaray olsa, Hubbilxonga berilgan mansabga ega bo'ladi. Podsholikning amri shu", — deb shaharga jar soldirdi. Bu xabarni Go'ro'g'li sulton ham eshitib, turkmancha kiyinib, boshiga katta telpakni bostirib, podsholikning o'rdasiga borib: "Turkman yurtiga asir bo'lib ketgan edim. Yaqinda qochib keldim. Turkmanlarning otiga qarashning tilini bilaman. Besh-olti marta G'irko'kni ham qashov-jo'rob qilganman. Agar menga podsho ijozat bersa, shu Go'ro'g'li murdorning G'irko'k otiga men qarar edim", — deb arz qildi. Go'ro'g'li sultonning arzi a'yonlar Mamadalibekka yetkazib, Mamadalibek Go'ro'g'li sultonni oldiga chaqirib: "Mayli, seni miroxo'r qilib,

G'irko'kka qarab yotgan to'rt sayisning ustidan katta qilib qo'yaman. Agar G'irko'kni toza epga keltira olsang, keyin Hubbixonning vazirlik mansabini ham senga beraman", — deb Go'ro'g'li sultonni miroxo'rlik amal bilan G'irko'kka qorovul bo'lib yotgan to'rt sayisning ustidan boshliq qilib, G'irko'k turgan hovliga yubordi.

Go'ro'g'li sulton shahar tashqarisidagi savatpurush bobosidan qolgan hovliga to'rttasidan birovni qorovul qilib qo'yib, o'zi shaharda turadigan bo'lib, G'irko'k turgan hovliga borib, sayislarni faqat qorovul va ovqat pishirish, suv keltirishga qo'yib, o'zi G'irko'kni qashov-jo'rob qilib, yem-yemish, suvidan vaqtda xabar olib, hatto nurisini ham o'zi kurab, zinxonaning bir chetida to'shanchi to'shab, gulxan qilib, nashasini yeb, chilimini chekib, belini sirtidan bog'lab, G'irko'kka qarab yota berdi. Oradan qirq kun o'tib, G'irko'k o'z asliga kelib, sag'risi mayakday to'lishib ketdi. Undan keyin Go'ro'g'li sulton G'irko'kni yetaklab hovliga olib chiqdi. Otini u yoqqa, bu yoqqa aylantirib yurgizib, sirtqi ko'chaga ham olib chiqib, picha minib, picha sovutibdi. Shunday qilib, oradan bir hafta ham o'tibdi. Undan keyin Go'ro'g'li sulton G'irko'kni minib, podsholikning o'rdasiga Mamadalibekka ko'rinish berish uchun bordi. Mamadalibek G'irko'kni ko'rib, xursand bo'ldi. Shunda jonivor G'irko'k ham bir kishnab, o'ynoqlab, arkning ichida bir aylandi. Buni ko'rib Mamadalibek: "Go'ro'g'li murdorning G'irko'ki o'yin ham qiladimi, deymen", — dedi. Shunda Go'ro'g'li sulton: "Buning Chambilda o'yin qilganini ko'rganman. Albatta, endi ham o'yin qiladi", — dedi. Unda Mamadalibek: "Bo'lmasa, hamma arkdan tashqaridagi maydonga chiqsin. Sen G'irko'kni bir o'ynatib ber", — dedi.

Podshohlikdan amr bo'lgandan keyin nima turish. Ha demay, Mamadalibekning o'zi va a'yonlari arkning tashqarisidagi maydonga chiqib: "Go'ro'g'li murdorning G'irko'ki o'yin qilar emish", — deb mo'r-u malaxhday g'ijillab tomoshabinlar bosib ketdi. Shunda yasovullar tomoshabinlarni to'g'ri saf tuzib o'tirg'izib, o'rtaliq maydonni bo'shatib turibdi. Shunda Go'ro'g'li Mamadalibekka qarab: "Go'ro'g'li qo'shig'idan biladigan bir odam bo'lsa, kelib otga minib, qo'lga do'mbira olib Go'ro'g'lining qo'shig'idan aytsa, undan keyin G'irko'k o'ynaydi. Chambilda shunday qilar edi", — dedi. Shunda Mamadalibek: "Kim Go'ro'g'li qo'shig'idan biladi?" — deb jar soldirib qoldi. Bir turkmanga asir tushib, qaytib qochib kelgan Mirali degan chala jinni kishi to'ylarda jarchilik qilib, bitta-yarim Go'ro'g'lining so'zlaridan chala-cho'lpa aytib yuradigan edi. Ana shu odam: "Men Go'ro'g'lining qo'shiqlaridan bilaman", — deb belbog'ini sirtidan bo'g'ib kela berdi. Go'ro'g'li sulton G'irko'kdan tushib, Miralini G'irko'kka mingizib qo'ydi. Birovlar do'lanadan qilingan bir do'mbira keltirib berdi. Shunda Mirali jarchi G'irko'kka minib, do'mbira qo'lga olib chertib, turkmanchasiga qilib, G'irko'kka qarab, bir so'z dedi:

O'yna jonivor, G'irko'k ot,
Qo'ltig'ingdan qoqib qanot.
Men Go'ro'g'li, noming G'iro't.
O'yna-yo, aylanay, o'yna.

Ko'plarni qoyil aylagan,
Oyog'ing otib taylagin.
Yiqilib qolmay avaylagin,
O'yna-yo, aylanay, o'yna.

Shohdan bo'pti senga karam,
Ustingda ber menga orom,
Go'ro'g'liman, bul shoh jo'ram,
O'yna-yo, aylanay, o'yna.

Shohga qarab bo'yning eyib,
Balki tiz cho'kib, bosh qo'yib,

Tashlab ketma, bo'lma mayib,
O'yna-yo, aylanay, o'yna.

Ayil yarashar to'shingga,
Tilla to'g'alar boshingga,
Men egang hozir qoshingga,
O'yna-yo, aylanay, o'yna.

Qamchi tushirsam soningga,
Ozor tegmasin joningga,
Men qurbon kishnaganingga,
O'yna-yo, aylanay, o'yna.

Mirali Omon jarchiman,
Tekis o'ynagin, cho'rchima,
Sanchiq tushmasin ichima,
O'yna-yo, aylanay, o'yna.

Mirali Omon jarchi G'irko'kka bir qamchi urib qo'ydi. Shunda G'irko'k chortoqqa intilgan otday balandga bir cho'pchib yubordi. Mirali uch gaz ko'tarilib, egardan judo bo'lib, qaytib kelib yana egarga

tushdi. Buni ko‘rib Mamadalibek Mirali Omon jarchiga: “Sen bo‘lmading. Olmacha ham og‘irliging yo‘q ekan-ku. Shu holing bilan ot o‘ynatib ko‘pni qoyil qilaman, deb yuribsan. Endi esingning borida otdan tushib qo‘yaqol. Sen turkmanda bitta-yarim cho‘birga minib ko‘rib, quruq maqtanib yurgan ekansan”, — dedi. Mirali podshoning buyrug‘ini eshitsa ham, eshitmamishga olib, G‘irko‘kdan tushgisi kelmay, do‘mbirani chertib, yana G‘irko‘kka qarab, bir so‘z dedi:

Nega meni tanimaysan, jonivor,
Seni izlab kelgan o‘zim Chambildan,
Unitdingmi senga har kim bo‘p suvor,
Boz minay deb keldim bunda Chambildan.

Bu ellarning yo‘llari bor burama,
Ot degan egasin bilmay turama,
Senday bo‘lib dushmanga yon berama,
Minay deb kelganman o‘zim Chambildan.

Yaxshi-yomon so‘zlar chiqar bu tildan,
Qulli bo‘lib kelding bunda biz eldan.
Oshib kelgandirman bir necha beldan,
Shuytib izlab kelgan o‘zim Chambildan.

Go‘ro‘g‘liman — Chambil shahrin egasi,
Shohlarning bo‘larkan boshda jig‘asi,
Oldingga kep turgan turkman og‘asi,
Minay deb kelganman seni Chambildan.

G‘irko‘kka yana bir qamchi urdi. Ammo G‘irko‘k g‘ayrat etmay tura berdi. Mamadalibek: “Ey, mazang bo‘lmadi. Siying borida otdan tush desam, quloq solmading”, — dedi. Mirali Mamadalibekka qarab: “Ey, shohim, Go‘ro‘g‘li G‘irko‘kni yo‘qotgandan keyin jinni bo‘lib, allaqachon o‘lgan. Endi G‘irko‘kdan tushmayman. Shu otni menga mukofotga berib qo‘yaqoling”, — deb G‘irko‘kka yana bir qamchi urdi. Shunda G‘irko‘k bir qattiq cho‘pchib yuborib, Mirali o‘n besh gazcha egardan yuqoriga ko‘tarilib ketib, balandda kallasi og‘irlik qilib, pastga shalbirab enib kela berdi. Mirali endi otning ustiga tushmay, yerga tushib o‘lishini bildi. Xayolida bulut bo‘yi ko‘tarilib, yiqilib kelayotganga o‘xshab, endi nima bo‘lsa ham, yo suvning ustiga, yo paxtaning ustiga tushsam, deb kelayotir. Bir pilla shalp etib, qattiq chog‘ir toshlarning ustiga tushib, bo‘lak-bo‘lak bo‘lib, joni jahannamga ketdi. Undan keyin Mamadalibek Go‘ro‘g‘li sultonga qarab: “Bu jo‘rang bo‘lmadi. Endi otga o‘zing minib ko‘r. Navozishali, sen ham turkmanga asir tushib kelgansan-ku. Go‘ro‘g‘lining so‘zidan bitta-yarim bilarsan”, — dedi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton Mamadalibekka qarab: “O‘zing podsho bo‘lsang ham, ba‘zi gaplarni aytmasdan bilib qo‘ymas ekansan-da. Tuyog‘ida tilladan nahali bo‘lmasa, ustida xuddi Go‘ro‘g‘li tusida kiyinib taqingan bir odam bir xo‘rjin sut kulcha ortib olgan bo‘lmasa, o‘ynarmidi. Shu men aytganlar bo‘lmasa, G‘irko‘k o‘ynamaydi, balki meni ham Miraliday qilib yiqitib o‘ldiradi”, — dedi. Mamadalibek darrov xazinadan tilla egar, tilla yopiq, tilla uzangi, tilla nahal, xullasi, otga kerakli barcha zeb-u ziynatlarni, turkmancha bir xo‘rjin kulcha bilan sovut-qalqon, qilich, asboblarni hozir qildirib, G‘irko‘kni boshqadan bezab, Go‘ro‘g‘li sultonni ham kiyintirib, taqintirib qo‘ydi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton xuddi Chambildagi Go‘ro‘g‘li sulton pillasidagiday bo‘lib qolib, G‘irko‘kka irg‘ib minib, qo‘liga do‘mbirani olib, chertmoqchi bo‘la berdi. Shunda Mamadalibekning o‘ng qo‘l vaziri Go‘ro‘g‘li sultonni tanib, Mamadalibekka qarab: “Bu odam hukmin Go‘ro‘g‘li. Buni tezroq otdan tushir”, — deb turibdi. Go‘ro‘g‘li sulton do‘mbirani chertib, vazirning so‘zini podshoga eshittirmay turibdi. Mamadalibekning qulog‘iga gap kirmay, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab: “Qani, endi Go‘ro‘g‘lining so‘zidan bilsang, aytib, bedovni bir o‘ynatib yubor”, — deb turibdi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton G‘irko‘k jonivorga qarab, nima deydi:

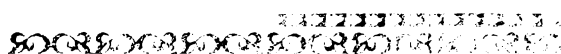
Tomoshabin dushmanlarni qiyratib,
Alarning lochini yanchib yayratib,
Barin lol qip, tomoshaga qaratib,
O‘yna-yo, G‘irko‘kim, o‘yna.

Maydonda dushmanning boshi kesilsin,
Mening kelganligim bir ma‘lum bo‘lsin,
G‘anim barmoq tishlab hayratda qolsin,
O‘yna-yo, G‘irotim, o‘yna.

O‘yin qil, g‘animning boshi kesilsin,
Podshohning maydoni o‘likka to‘lsin,
Bari og‘zi ochilib hayron bo‘p qolsin,
O‘yna-yo, G‘irotim, o‘yna.

Tok pillalar bilan yo‘ling tutdilar,
Chiqib ketar yo‘ling mahkam etdilar,
Mug‘ombirlar oldin qochib ketdilar,
O‘yna-yo, G‘irotim, o‘yna.

¹ Tokning narti (*Baxshi izohi*).

Burungi odating qilgin,
Bugungi koringni bilgin,
Shu maydonni uch aylangin,
O'yna-yo, G'irotim, o'yna.

Podshosi qoyil bo'lsin,
Shunda bir anqayib qolsin.
Chir atrofni tuman olsin,
O'yna-yo, G'irotim, o'yna.

Chir atrofni changga botir,
Quvvating olamga tatir,

Dushmanlarning boshin qotir,
O'yna-yo, G'irotim, o'yna.

Chalinsin dushmanning ko'zi,
Maydonga tushmasin izing,
Qirq gaz baland otgin o'zing,
O'yna-yo, G'irotim, o'yna.

Go'ro'g'li mingan ustingga,
Bir xizmat ayta do'stingga,
Boqmagin baland-pastingga,
O'yna-yo, G'irotim, o'yna.

G'irko'ka bir-ikki qamchi berdi. Shunda G'irko'k maydonni uch marta aylanib, podsho to'g'risiga kelib to'xtab, yana bir-ikki qamchi ura ham g'irt etmay tura berdi. Shunda o'yinga qiziqib ketgan Mamadalibek Go'ro'g'li sultonga qarab, tag'i bir Go'ro'g'lining qo'shig'idan ayt, dey berdi. Haligi vazir bo'lsa allaqachon bahona qilib, maydondan chiqib ketib qolgan. Go'ro'g'li sulton birdan podshoga qarab ko'zini olartib: "Podshoh bo'lsang ham, bir qurbaqacha ham aqli yo'q odam ekansan. Bo'lmasa, nima menga dam-badam, qo'shiq ayt, qo'shiq ayt, deysan. Nima, men sening solib qo'ygan baxshingmanmi? Marg senday podsholarga. Mening kimligimni hali ham anglaganing yo'qmi?! Qani, jonivor, G'irko'-kim", — deb G'irko'kning jilovini burib, chotiga bir-ikki qamchini berib, haydab, maydonni aylantirib, duch kelgan ajali yetgan bachchag'arlarning nechtasini urib, nechtasini surib, ko'p to'polon qilib, ko'plarini qiribdi. Bir pilla G'irko'k jonivor halqumi shorillab, osmonda vorillab, maydondan qirq gaz balandlikka ko'tarilib uchib, Nishopurning peshtoq ravoqlaridan oshib, Chambilga qarab yuzlanib, haydab kela berdi. Tomoshabinlar og'zi angrayib, o'lgani o'lib, qolgani qolib, shakamlari ham G'irko'kni ko'zlab urgani ulgira olmay, barcha nishopurliklar: "Bu nima sir bo'ldi. Boyagi vazirning so'zi rost chiqdi. Go'ro'g'lining o'zi kelib, hammaning ko'zini bo'zraytib, qoyil qilib, G'irko'kini olib ketdi. Nega podshoh dim indamaydi", — deyishib, bir nechalari maslahat bilan Mamadalibekning oldiga kelib: "Shohim, endi nega g'ofil o'tiribsan. Go'ro'g'li murdor kelib, G'irko'kni o'ynataman, deb ko'p odamingni qirib, otini uchirib, peshtoqlardan oshirib ketib qoldi", — deyishib arz qildilar. Mamadalibek bo'lsa og'zi sholtayib, ko'zi boltayib: "Javramanglar, qaranglar, qanday havo falak bo'lib o'ynayotir", — deb xaxolab kuladi.

Bir pilla Mamadalibek hushiga kelib, ko'zini kattaroq ochib qarasa, Alining qirg'ini shu yerda bo'lib, ko'plar o'lib, qirilib yotibdi. Haligi Navozishaliman degan odam G'irko'kni olib qochib ketibdi. Endi bilsa, ish chatoq bo'lgan ekan. Go'ro'g'li kelgan ekan. Podshoning aqlini olgan ekan, G'irko'kni olib ketib qolgan ekan. Darrov: "Osmonga chiqa, oyog'idan tortib, yerga kirsa, qulog'idan tortib, ishqilib, nima qil-sanglar ham, o'sha eshak-o'g'ri haromini tutib olib kelinglar", — deb olti ming qo'shinini Go'ro'g'li sul-tonning orqasidan yubordi. Go'ro'g'li sulton Nishopurdan chiqib, G'irko'kni yerga qo'ndirib, tulpor yuri-shiga solib kela berdi. Bir pilla orqasiga qarasa, qop-qora chang ko'tarilib kelayotir. "Bu hukmin Mamadalibekning yuborgan qo'shini, qochib ketdi demasin. Qani, bir kelib ko'rsin", — deb bir qirning ustida otdan tushib, uchta toshdan o'choq qilib, o't yoqib, chovdishi qo'yib, qaynatdi. Shu yerda choyga qonib, sut kulchaga qovzanib, bir chilim qilib chekib, kayfi qonib, G'irko'kning abzalini boshqadan o'xshatib, zirtang-qabartang aylab, Nishopurning yo'liga qarab turdi. Shungacha Nishopurdan kelayotgan olti ming qo'shin ham yaqinlab, baydoqlari bilqillab, yalovlari hilpillab, yo'llarini changitib, otlarning kish-nagani va do'sirlagani quloqlarni gangitib, Go'ro'g'li turgan joyga yetib keldilar. Shunda Go'ro'g'li sulton ayiqday aqirib, yo'lbarsday chirpinib, arslonday xez urib, qoplonday cho'rchib, G'irko'k jonivorga minib, qo'liga xanjarini yalong'och tutib, do'ngning ustida dushmanning qasdida G'irko'kning jilovidan tortib, gajakbel qilib, kelgan qo'shinlarga qarab, mo'ylovini burab, uzangiga oyog'ini tirab, bir so'z dedi:

Kel-ho, kel-ho, Nishopurning zo'rlari,
O'zicha maydonda na'ra sherlari,

Urishayik dilda armon qolmasin,
Qonga to'lsin bu joyning halqob yerlari.

Shohingning bor ekan dilda tuguni,
Shuytib bo'lsin bunda Ali o'yini.
Urishayik dilda armon qolmasin,
Kel-ho, kel-ho, Nishopurning qo'shini.

Tog'larning boshini tuman olmasin,
Urush kuni bedov otlar tolmasin.
Kel-ho, kel-ho, Nishopurning beklari,
Jang qilayik dilda armon qolmasin.

Kim zo'r bo'lsa, jangda ma'lum bo'ladi,
Nomardlar o'zini maqtab o'ladi,
Hangamada og'zi ko'pishib tinmayin,
Hurpaytib o'zini polvon qiladi.
Urishayik dilda armon qolmasin,
Kimlar o'lib, kimlar omon qoladi.

Nomard odam o'z asliga boqmaydi,
Degan so'zi hech kimsaga yoqmaydi,
Takabburlik bilan baland qayqayib,
Bezorilik rejasidan chiqmaydi,

Urishayik, dilda armon qolmasin,
Bek Go'ro'g'li dushmanlardan hayqmaydi.

Nomardlarning kor-u bori past bo'lar,
O'zicha barchadan baland, dast bo'lar.
Har bir qilig'ini bilib martaba,
Bezorilik ko'chasida mast bo'lar.
Urishayik dilda armon qolmasin,
Kimlar o'lib, kimlar nayza dast bo'lar.

Olloh bilar kim baland, kim pastdadi(r),
Isfihoni o'tkir qilich dastdadi(r).
Ma'arakada ma'lum bo'lar jang kuni,
Kim o'zin o'linga haydab qistadi.
Qayda nomard, boyqush...
Birovni yomon otli qilmoqqa ustadi(r).

Go'ro'g'li der taka-yovmit elim bor,
Men ham inson o'g'li, qo'ymas qo'lim bor.
Qizilboshga o'lsam yonim bermayman,
So'zlayman, so'zlayman shoir tilim bor.
Urishayik, dilda armon qolmasin,
Anda kimga omon, kimga o'lim bor.

Shunda kelayotgan nishopurlik olti ming qo'shin to'xtab, maslahatlashib: "Bu Go'ro'g'li murdor Xunxorday shahanshohni necha marta dod aylatgan. To'xtanglar, bizlarga jon kerak emasmi. Mamadalibek, Mamadalibek, deb o'lib keta beramizmi?! Mamadalibek podsholigidan bizlarga bo'lib berib qo'ygani yo'q-ku! Undan ko'ra yo shunga taslim bo'lmoq, yo bo'lmasa, bir yoqqa qochmoq kerak deyishib, hech biri Go'ro'g'li sultonga qarab yura olmay, bari bir yerga uymalashib to'xtab qoldilar. Buni ko'rib Go'ro'g'li sulton G'irko'kni burib haydab, ularga qarab bora berdi. Shunda "qo'rqqanga yov qo'sha ko'rinar" deb turgan Nishopur qo'shinlari: "Endi o'ldik, Go'ro'g'lining qo'lida qoldik", — deyishib, birdan telpak deb ishton kiyib, ishton deb telpak kiyib, Nishopurga qarab qocha berdilar. "Qochgan yovga qoruv yo'q". Bari Nishopurga kirib bordi.

Satta sarkardalarga ayrilib, Mamadalibekning oldiga arzga kirdilar: "Shohim, Go'ro'g'li murdor toza odamxo'r, Ya'juj-Ma'juj ekan. Shunday xudoning balosiga bizlarni yuboribsan. U bizning ko'pimizni yeb, quvalab kelayotir. Ha demay, Nishopurga yetib keladi. U kelsa, hammaning jonini oladi", — deyberdilar. Mamadalibek sarkardalarini so'kib: "Qo'rqoqlar, Go'ro'g'li Rustam Doston bo'lsa ham, bir odam edi-ku! Orqaga qaytinglar. Yana yigirma to'rt ming askar sizlarga qo'shilsin. Hech qo'rqmang, dadil bora bering. Men Xunxorga ham elchi yuborib, yordam so'rayman", — deb olti ming qo'shinga yana yigirma to'rt ming qo'shin qo'shib, Go'ro'g'li sultonning ustiga yubordi. O'zi darrov mirzosiga buyurib, bir xat yozdirib, Go'ro'g'li sultonning dastidan dod, deb Xunxorga xabar yubordi. Bu yoqdan o'zining yuborgan yigirma to'rt ming qo'shini qo'rqa-qo'rqa Go'ro'g'lining iziga tushib borayapti. U yoqdan Xunxorga xabar yetib, o'ttiz ming askarni Badbaxt tog'ining bag'rini olib, Go'ro'g'li sultonning oldidan o'rab chiqmoqqa buyurgan edi. Xunxorning o'ttiz ming qo'shini bari yosh, novda yigitlardan terib olingan, balodan ham, badbaxtdan ham qo'rqmaydigan sheryurak yigitlar har qanday zo'rni bir damda yutib yuboradigan ajdarhoday bo'lib, tezlik bilan yurib, Badbaxt belining bag'rida Mamadalibekning qo'shiniga qo'shilib, zo'r shiddat bilan yurib, Go'ro'g'li sultonni quvib bora berdi. Go'ro'g'li sulton Badbaxt belining ustiga chiqib, bir-ikki kun dam olib yotdi.

Bir kun qarasa, Xunxor yoqdan qop-qora bulutday to'zon ko'tarilib kelayotir. "Bu mening qasdimda kelayotgan qizilbosh qo'shinlari", — deb G'irko'kni sovutib, choqlab tura berdi. Bir pilla dushmanning qo'shini shirillab Go'ro'g'li sultonning ustiga yetib keldi. Go'ro'g'li sulton jo'rtaga qochgan kishi bo'lib,

G'irko'kning jilovini burib, qamchi berib choptirib, tog'ning gazasidan oshib ketib, o'ng'ayiga olib, dushmaning orqa tomonidan aylanib kelib, dushmanlarni ha degani qo'ymay, xuddi bir qo'ra qo'yni bo'ri qirganday, yo bo'lmasa qamishga o't tushganday, kallang demay, qo'ling demay, ko'zing demay shipirib oralab, semizini saralab, dushmanlarni qirib-jo'yib, qoniga to'yib, o'liklar bug'doyning bog'iday qiyrab qolib, qochgan qutilib, qochmagan tutilib, sovutlar so'tilib, o'lik-o'likka chatilib, qon-qonga qotilib, shu ahvolda qorong'i-govgumgacha qirg'in bo'libdi. Bir pilla maydonda itday bo'lib yerni tishlab yotgan dushmanlarning jasadidan boshqa hech kim qolmabdi. Xunxor Go'ro'g'li sultonning zarbini ko'rmagan bir sheryurak hindini qo'shiniga boshliq qilib yuborgan ekan, u hindi bir o'zi bo'riga bog'langan uloqday bir qirning ustida qayqayib qolibdi. Shunda Go'ro'g'li sulton u hindini ko'rib, unga siyosat qilib, mo'ylovini burab, uzangiga oyog'ini tirab, bir so'z deb turibdi:

Ey, barzangi hindi, bunda adashib,
Qaysi go'rdan og'ib kelding qir oshib,
Otingni bayon et menga, itbachcha,
Ne qilib turibsan kallangni qashib.

Avval olay o'zing bilan so'rashib,
Na qilursan menman oyoq tirashib,
Otingni bayon et menga, itbachcha,
Ne qilib turibsan kallangni qashib.

Bundayin vasvasa yo'llarga tushib,
Xunxor qo'shiniga o'zingni qo'shib,
Otingni bayon et menga, itbachcha,
Ne qilib turibsan kallangni qashib.

Boshingga ovdarmoq sallani yopib,
Olmoqchisan kimni kuchukday qopib,
Oq it, qora it — bari bir it,
Kiyibsan-da qizilbosh jinsini topib.

Shunda sardor hindi Go'ro'g'li sultonning bu so'zini eshitib, achchig'i kelib, Go'ro'g'li sultonga qarab, uzangiga oyog'ini tirab, bu ham bir so'z dedi:

Turgan joying tekis emas, jo'nag'ar,
Xanjar ursa, oq badandan qon oqar.
Ilon moyi yegan deysan dam-badam,
Avval meni ko'ribmiding, enag'ar.

Kim ko'rgan dunyoning nargi uchini,
Hindi olar dushmanidan o'chini,
Bizning elni yerga urma, bachchag'ar,
Sira sinab ko'ribmiding kuchini.

Endi men aytayin, bilmasang, bilgin,
Ulus hind eliga o'zing qul qilgin,
Ko'p yulduz oldida hulkaring nima,
Sakkizta turkmansan, haddingni bilgin.

Manglayimda xolim, quloqda sirg'a
Hech kimsa teng kelmas mendayin erga,

Hay, attang, el-u yurting yiroqda,
Bo'lmasa yashamak senga qayoqda.
Qirardim tuxmingdan bitta qoldirmay,
Ko'rinsa ko'zimga xalqing shu choqda.

Kel, barin o'miga o'zingni so'yayin,
Ko'zginangning kosasidan o'yayin,
Tulim qip ayirib olib teringni,
Somon bilan poxol tiqib qo'yayin.

Ilon moyin yegan sendayin nokas,
Shuncha tirik bo'lib yurganliging, bas,
Otingni bayon et menga, itbachcha,
Go'ro'g'li dushmanni tiriklay qo'ymas.

Bunchalik takabbur, qayqi bo'lmasin,
Hindiman deb, zangi, toshib-to'lmasin,
Otingni bayon et menga, itbachcha,
Tag'i bunda nom-nishonsiz o'lmasin.

Keta ber qulluq, deb turkman elingga,
Oldimga yondoshsang, tiqaman go'rga.

Men bor yerda yo'q majaling turmoqqa,
Bir qadam ildayga bosib yurmoqqa,
Keta ber qulluq, deb turkman elinga,
Ne hadding bor asli ismim so'rmoqqa.

Ko'zim ola qaddu bastim uzundi(r),
Ustimga kiyganim banoras to'ndi(r),
Keta ber qulluq, deb turkman elingga,
Boshingga solmayin bir yomon kundi.

Boshimga chatganim peshovor po'ta,
Do'g' urma turkmancha, ishlaring xato,
Keta ber qulluq, deb turkman elingga,
Zarbimdan qutulib jon deb yo'l tuta.

Bu soʻzni sardor hindidan eshitib, Goʻroʻgʻli sulton: “Hali sen shunchalik darajaga yetdingmi? Toʻxta, boʻlmasa, adabingni berib, seni barcha hindilarga ibrat uchun soʻyib, koʻzginagni oʻyib qoʻyayin”, — deb achchigʻlanib, Gʻirkoʻk jonivorga qamchini berib, hindiga qarab xez qilib bora berdi. Sardor hindi qarasa, bu odam boshqa odamlarning xilidan emas. Koʻzlari lovillab yonib, yeyman, ichaman deb ochqonib, qoplanday otilib kelayotir. Ilon moyini yalagan shum hindi darrov oʻzining oʻlishini sezib, orqaga burila solib, jonini hovuchlab, aqlini qoʻltiqib, Xunxor shahri qaydasan, deb qochagʻ oʻydi.

Shuytib Goʻroʻgʻli sulton dushman ustidan gʻalaba qozonibdi. “Endi bir choy ichib, bir chilim chekib olay”, — deb Gʻirkoʻkdan tushib, bir pilla qarasa, sakkiz yeridan yarador boʻlibdi. Gʻirotning oyogʻini tosh irgʻab, oqsoq boʻlib qolibdi. Shunda Goʻroʻgʻli sulton koʻp xafa boʻlib: “Yovni quvib qaytmoq menga Koʻklang bobomdan meros qolgan ekan. Yur endi, jonivor”, — deb Gʻirkoʻkni yetaklab, Badbaxt togʻidan oshib, jonivorning oyoq bosganiga ichi achib, oʻzining yaradorlik azobini unitib, piyoda kela berdi. Ancha bergi enishga tushib, bir yaypanlik yer topib, Gʻirkoʻkning oyogʻini koʻrsa, nahali koʻtarilib, orasiga qum tiqilib qolgan ekan. Darrov nahalini olib, boshqatdan qoqib qoʻyib, yana Gʻirkoʻkni yetaklab, Asqar beliga tushib kelib, Gʻuloyimning hovlisiga burilib mehmon boʻlib, shu yerda qorovul yigitlarini koʻrib, qorovullarning birovini Chambilga suyunchiga joʻnatib, oʻzi bir-ikki kun dam olib, yaralari tuzalib, Gʻirkoʻkning ham oqsoqligi tuzaldi. Undan keyin Goʻroʻgʻli sulton Asqar belidan tushib, Chambilga yuzlanib kela berdi. Qorovul yigit tezlik bilan Chambilga yetib kelib, Ogʻa Yunus, Misqol parilarning oldiga kirib, suyunchi, deb shu soʻzni aytdi:

Parilar, bering suyunchi,
Goʻroʻgʻliday sulton keldi.
Dushmanlarni qirib-joʻyib,
Begim omon-omon keldi.

Bahor chogʻi yashar togʻlar,
Gul ochilib chaman bogʻlar,
Yomgʻir kuni bulut yigʻlar,
Goʻroʻgʻliday sulton keldi.

Togʻlardan tarqaldi tuman,
Turkman eli dorilomon,
Yetib keldi shohizamon,
Bek Goʻroʻgʻli sulton keldi.

Kulsin turkman mamlakati,
Quchoq ochib muzofoti,
Ostida oʻynoqlab oti,
Begim omon-omon keldi.

Parilar, bering suyunchi,
Gʻoʻnondan, doʻnondan enchi,
Oʻydan, xavotirdan tinch,
Begim omon-omon keldi.

Gʻirkoʻk kelar togʻdan oshib,
Chambilga yetmakka shoshib,
Oʻlja olib toʻlib-toshib,
Goʻroʻgʻliday sulton keldi.

Ogʻa Yunus pari bilan Misqol pari qorovul yigitga ot-u toʻn suyunchi berib, uni joʻnatib turganlarida, Xoʻjatogʻining ustida birovning qayqayib turganini koʻrib qoldilar. “Bu Goʻroʻgʻli sulton”, — deb Xoldor mahram, Hasanxon, Avazxon va qirq yigitga xabar berib, Birinchi Goʻroʻgʻli sultonning oldiga peshvoz chiqarib yubordilar. Shunday qilib, Xoldor mahram boshliq Hasanxon, Avazxon va qirq yigit Goʻroʻgʻli sultonning izzatini qilib, Xoʻjatogʻiga chiqib, bari Goʻroʻgʻli sulton bilan koʻrishib, bardor-bardor qilishib, Chambilga boshlab kelib, mayxonasiga tushirdilar.

Endi savatpurush bobo, Navozishali, Bitta-Bitta, Siz Bittanga, Yosqila va savatpurush boboning qizlaridan eshitsangiz. Ular oʻz vaqtida eson-omon Chambilga yetib kelib, Shoqalandarni soʻragan edilar. Qirq yigitdan bittasi ularni koʻrib qolib, ularning qanday odamlar ekanligiga tushunib, voqeadan Xoldorxonni xabardor qilib, Xoldorxon ham gapning mazmuniga tushunib, ulardan Goʻroʻgʻli sulton haqida koʻp maʼlumotlar olib, ularga bir hovlini boʻshatib, asbobi bilan berdirib: “Bizlar Shoqalandarning xizmatkorlaridan boʻlamiz. Shoqalandar Xurosondan qaytib kelguncha, shunda turasizlar”, — deb qoʻygan edi. Shunday qilib, savatpurush boboy oʻz oila aʼzolari bilan ana shu hovlida tura berdilar. Bitta-Bitta bilan Siz Bittanga endi toza aqlli, yaxshi odam boʻlib qolib, ayollari bilan tinch yashar edilar. Yosqilani uloqib ketib qolmasin, deb hovlidan tashqariga qoʻymas edilar. Yosqila hovlida hali ham tozisini erkalatib: “Hana mana, yo hazo, yo yana xantla, hana-mana”, — deb jovramoqdan boshqa gapni bilmas edi. Navozishali ham hali yomon

odatdan tuzalganicha yo‘q. “Ko‘chada bir turkman qiz-u juvonne ko‘rsa, bosa qoluvdan ham toymaydi”, — deb buni ham hovlidan tashqariga qo‘ymas edi.

Go‘ro‘g‘li sulton mayxonasiga kelib o‘tirgandan keyin: “Shoqalandar chaqirdi”, — deb savatpurush boboni oila a‘zolari bilan chaqirtib keldilar. Bular ham bilsa, Shoqalandar bo‘lib yurgan asli Chambilning podshosi Go‘ro‘g‘li sulton ekan. Shuytib, bari topishib, boshqatdan ko‘rishib, so‘rashib o‘tirdilar. Shunda piyolalar aylanib, maylar ichilib, chilimlar tutatilib turibdi. Bir zamonda Go‘ro‘g‘li sulton juda kayfi qo‘nib, sozini qo‘liga olib, bir maqomga solib chalib, qo‘lida sozi, og‘zida so‘zi, qip-qizil bo‘lib barcha hozirlarga nasihat qilib, bir so‘z dedi:

Yaxshi soatida Chambil qurildi,
Adolat, totuvlik izidan, do‘stlar,
Davlat qo‘sha kelsa, bari ham kelar,
Biri birisining izidan, do‘stlar.

Yoshlikdan ot bo‘ldi mening suyganim,
Shuytib zarbatimdan yanchildi g‘anim,
Unut bo‘lib otim izlab yurganim,
Ketdi kulfat bari izidan, do‘stlar.

Firibgarning o‘ylagani shumlikdi(r),
Takabbir qilgani zulm, zumlikdi(r),
Barini bu dunyo o‘rtiga tiqdi,
Asar qo‘ymay bahor-yozidan, do‘stlar.

Har qayonda borlar yo‘qni ko‘rmadi,
Ko‘rganda ham aslo birga yurmadi,
Xudoy o‘zi ko‘rib bilib, yoronlar,

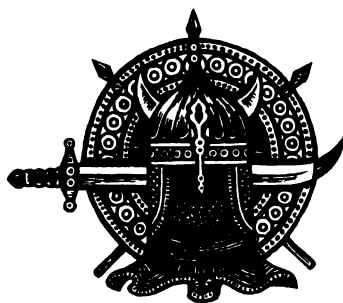
Tuyaga qanot, ilonga oyoq bermadi,
Asli yomonligi o‘zidan, do‘stlar.

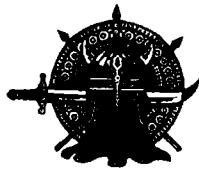
Urush kuni bedov otlar cho‘pilar,
Maydon ichra boshga sipar yopilar,
Nimcha go‘shman mehmon ko‘ngli topilar,
Xasislik odamning o‘zidan, do‘stlar.

Oq o‘tovga oq kigizlar yopilar,
Oqcha yuzdan suyib-suyib o‘pilar,
Iliq so‘zlar bilan ko‘ngil topilar,
Ko‘ngilni bilarlar yuzidan, do‘stlar.

Go‘ro‘g‘li niyati elga rost bo‘ldi,
Shuytib, dushmanlar boshi past bo‘ldi,
Har doim oldida g‘anim pust bo‘ldi,
Shashtining balandlik vajidan, do‘stlar.

Savatpurush bobo Go‘ro‘g‘li sultonning Nishopurda topshirgan ikki po‘lat sandiq va bir bo‘g‘cha omonatini eson-omon Go‘ro‘g‘li sultonga topshirdi. Go‘ro‘g‘li sulton u qimmatbaho narsalarini yana xazinasiga eltib soldirib, yana avvalgiday shodlik kunlari tug‘ib, parilar bilan aysh-u ishrat qilib, murod-maqsadlariga yetdilar.

RO'ZAXON

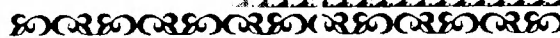
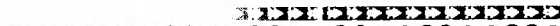

Dunyoda tinch tentakdan notinch tentak xavfliroq. Shuning uchun Yosqiladan avval Navozishalini tuzatmak zarur. Bunga Hubbil mastonning yomon kirdikori yuqqan. Bu biror xotin-qizga indab qo'yib, Chambilda bir bo'lmag'ur hodisa ortishi mumkin. Bunga bir zo'r, husndor, aqlli ayol olib berib, shu kasalidan tezroq qutiltirish kerak, — deb savatpurush boboy va uning oila a'zolari bilan Go'ro'g'li sulton maslahat qilganida Bitta-Bitta: "O'ris yurtida Ro'zaxon degan bir singlim bor edi. Bormi, yo'qmi u yog'ini bilmayman. Men bo'lsam, falakning gardishidan devona bo'lib, bu yoqlarga kelib qo'ydim. Agar o'sha singlimning kelish imkoni bo'lganida, Navozishaliga bergan bo'lar edim", — dedi.

Go'ro'g'li sulton xilvatga kirib Misqol pari bilan maslahat qilganida, Misqol pari: "Asli Bitta-Bitta falakning gardishidan devona bo'lib, Ro'zaxonning taqdirini xudoga havola qilib, boshqa mamlakatlarga chiqib ketganidan keyin Ro'zaxon uydan uyga ovushib, uy xizmatkorligini qilib yurdi. Ro'zaxon ancha suluv o'ris qizi edi. Ro'zaxonga o'ris boyvachchalaridan ko'pi xushtor bo'lib, uni holiga qo'ymay, fohisha ishlarga jalb qilmoqchi bo'ldilar. Ro'zaxonning afti-boshi suluvligi bilan birga aqli, zakovati ham o'ziga yetarli edi. Shuytib, Ro'zaxon yomon yo'lga yurgisi kelmas edi. Agar boyvachchalarning aytganiga yurmasa, tirikchiligi ham o'tishi mumkin bo'lmay qolgan edi. O'rislarning rasmda har shahar, yo bir belgili joylarda, darvishxona qo'rg'onlarning ichida o'zbekning Langar ota makonlari shekilli mevali daraxtlari, oz-moz ekinzorlari bo'lar edi. Har kim dunyoning lazzatidan kechaman desa, shunday darvishxonalardan biriga kirishi kerak edi. Agar shunday darvishxonaga qizmi, juvonmi kirsam, suluvligidan qat'i nazar, hech kim unga indamas. Indagan odam xudoga gunohkor hisoblanar edi. Ro'zaxon ham nochor Maryam tog'i etagidan qurilgan darvishxona qo'rg'onga kirib, xudoga bandachilik qila boshlagan. Hozir Ro'zaxonni izlasang, o'ris yurtida, Maryam tog'ining etagidagi darvishxona qo'rg'ondan topasan", — dedi.

Serma degan bir qozoq yigiti bor edi. Go'ro'g'li sulton Misqol parining oldidan chiqib: "O'risning yo'lini bilsa, shu bilar", — deb Sermani iyartib, o'zi G'irko'kka minib, Sermani ham o'z otiga mindirib, Hovdak ko'liga ov qilib kelmakka chiqib ketdilar. Ikkovlon Hovdak ko'liga borib, so'na-suqsur otib, bari-ni Sermaga berib, Sermadan o'risning qulayli yo'llarini so'radi. Shunda Serma: "Yo'lda To'xtamish ko'r bor, ko'p zo'r. O'zi ham odamxo'r. Har kuni fuqarosidan o'n odamni so'yib yeb, chalasiga daryodan katta bir baliqni olib, kunga tutib pishirib yeydi. Qo'lini uzatsa, bulutlardan oshib ketadi. Juda ham balanddan uchib o'tmasang, o'risning yog'iga bora olmaysan. Agar To'xtamish ko'r keldi, desa, o'rislarning yig'lab turgan bolasi qo'rqib, yig'lamay qoladi", — dedi. Go'ro'g'li sulton: "Bo'lmasa, men o'risning yurtiga boraman. Agar Go'ro'g'li sulton qani, deb sendan birov so'rasa, Hovdak ko'lida ovlab qoldi. O'vining bir qismini mendan berib yubordi degin", — deb Sermani Chambilga qaytarib yuborib, o'zi Hovdak ko'lining labida qolib o'yladi: "Bu To'xtamish ko'rdan Ko'hi Qofdagi balolar qo'rqa, kel, men ham dunyoda bir ish qilay. Shu To'xtamish ko'rning ko'ziga boshqa suratda bo'lib ko'rinib, Go'ro'g'li sultonni oz-moz bildirib o'tay", — deb so'tasini qo'lga olib, bir siypab oq nor mingan bir qozoqning biyi bo'lib qolib, hozirning o'zida To'xtamish ko'rning oldida bo'lib qolayin, deb niyat qilib, ko'zini yumib, ochib qarasa, bir katta tog'ning ustida oq nor minib, boshida qora chuchayma telpak kiyib, qozoqning biyi bo'lib turibdi. Qarasa, bir odam tog'ning ustiga xuddi uvotga ketini qo'yib o'tirganday, ketini qo'yib, ikki oyog'i yerda bo'lib o'tiribdi. To'xtamish ko'r har kuni bir mahal ovqatlanar ekan. Xuddi shu pilla ovqatlanayotgan vaqti bo'lib, o'n odamni katta bir sixga qator qilib o'tkazib, tog'ning qayin-qayrog'ochlaridan katta bir qirday qilib o'yib, uni olov qilib, cho'g'iga boyagi o'n odamni tizib qo'ygan sixni tutib, vajillatib pishirib, har odamni olib og'ziga solib, ikki yamlab, bir yutib yubora berdi. Har odam tomog'idan o'tib, oshqozoniga tushganda, xuddi to'p otilganday gump-gump etib ketadi. Go'ro'g'li sulton To'xtamish ko'rning qaddi-bastiga ser solib qarasa, qaddi minorday, boshi katta bir cho'qqiday, har qo'lining panjalari yana bir odamday, og'zi otasining go'riday, burni to'laday, har ko'zi ma'rakaning qozoniday. Agar soqoliga birov panalasa, izlagan odam panalaguday. Har nafas olganida tog'ning pastidagi o'tlab yurgan jam'i jonivorlar og'ziga yaqin

kelib, sirtga qarab nafas olganida, bari yana qaytib joy-joyiga boradi. Go'ro'g'li sulton hatto Ko'hi Qofda ham bunday katta maxluqni ko'rmagan edi. Ancha ko'ngliga qo'rquv tushib, xudo deb pirlarga sig'inib turdi. Shunda To'xtamish ko'ring ko'ziga bir nima chibinday bildirab ko'rinib, tuya bilan Go'ro'g'li sultonni qo'sha qashqa chivin, deb gumon qilib, Go'ro'g'li sultonga qarab, kish-kishlab, To'xtamish ko'r bir so'z dedi:

Buldirab kelasan ko'zim oldiga,
Kish-ho, kish-ho, Qurudumning chivini,
Yo bo'lmasa, qasding bormi o'zimga,
Kish-ho, kish-ho, Qurudumning chivini.

Qo'sha bingillagan qo'sh qanot,
Ko'zimga tuslaring yot,
Bizning elda yo'q senday zod,
Kish-ho, kish-ho, Qurudumning chivini.

Qurudumdan bu yoqqa o'rdak uchadi,
Ko'tarilib bulut bag'rin quchadi,
Bir yalmasam, umring o'ti o'chadi,
Kish-ho, kish-ho, Qurudumning chivini.

Go'ro'g'li sulton yoshligida ikki ajdarho boshli dev bilan jang qilganida ham bunchalik qo'rqmagan edi. Shunda Go'ro'g'li sulton pirlarga sig'inib, bir so'z dedi:

Otingdan aylanay, qudratli mavlon,
Bugun menga madad berar kuningdir,
Ham avval, ham oxir egam, yo subhon,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Kulli maxluqotning senga sanosi,
Olamda rahmatingning durdonasi,
Kofir ham mo'minning ota-enasi,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Haqning surin tutib turgan Isrofil,
Bulutning tanobin tutgan Mikroil,
Bandaning jonini olgan Azroil,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Nuriman tovlangan osmon-u zamin,
Haq rasulning do'sti Jabroil omin,
Muhammad rahmat rabbilolamin,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Yuz yigirma to'rt ming o'tgan payg'ambar,
Har qaysi o'zining qovmiga rahbar,
Bariga Muhammad Mustafo sarvar,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Tahsin der sha'ningga maloik bari,
Yer yuzida jumla jin bilan pari,

Quloq sol, ey maxluq, degan so'zimga,
Na'ra tortsam, kim dosh berar o'zimga,
Siyiq borda ket, ko'rinma ko'zimga,
Kish-ho, kish-ho, Qurudumning chivini.

Bilmadim sen asli qaydan bo'lasan,
Men biluvda Qurudumdan kelasan,
Siyiq borda ketgin, yo'qsa o'lasan,
Kish-ho, kish-ho, Qurudumning chivini.

Bilmabmidning To'xtamishning qahrini,
Butun yurt, olamga to'kkan zahrini,
Bilmsang, bilib qo'y, men bir odamxo'r,
Odam yeb ochaman ko'nglim bahrini,
Kish-ho, kish-ho, Qurudumning chivini.

Sadag'ang ketayin olam sarvari,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Abubakr, Umar, Usmon-u Haydar,
Alisheri xudo xizmatga tayyor,
Baloning og'ziga yondoshgan men zor,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Yo huv, deb munojot tog'iga chiqqan,
Jumla ummatlarning jarmini yopgan,
Vaysil qaro rasul hirqasin kiygan,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Cho'llarni qidirgan Sulton Boyazid,
Ishq yo'lida o'zin ayladi shahid,
Shundayin fursatda qo'yma noumid,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Bu kelgan manzilgoh dushmanning yeri,
Adashib kelganning quriydi sho'ri,
Qandayda qo'llaysan saylab qo'l bergan,
Otamman bobomning urganchlik piri,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Go'ro'g'li qolgandi mushkul holatda,
Otamning arvohi bordir, albatta,
Kelib qo'llasang-chi shunday fursatda,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Shunda Go‘ro‘g‘li sultonning ko‘ziga egnida janda, boshida yirtiq do‘ppi bilan uch gaz bo‘z salla, oyog‘ida yirtiq kovush: “Hay-hay, bolam, dadil bo‘l, qo‘rqma. Mana, men qoshingdaman. To‘xtamish ko‘rni ayamay ura ber”, — deb marhum Ravshan ko‘r ko‘rinib ketdi. Go‘ro‘g‘li sulton birdan oldiga yordamchi kelganday, badaniga qo‘shimcha quvvat enganday, G‘irko‘kka qarab: “Qo‘rqma, jonivor, endi”, — deb shu so‘zni aytdi:

Xonazotim kokilingdan,
Qo‘rqma, jonivor, qo‘rqma endi.
Men aylanay qomatingdan,
Qo‘rqma, jonivor, qo‘rqma endi.

Mushkul bari kushod bo‘ldi,
Tutilgan baxtim ochildi,
Otamning arvohi keldi,
Qo‘rqma, jonivor, qo‘rqma endi.

Azal kunda shashtim baland,
Tog‘day dushman emas pisand,

Ochildi oldimdan bir band,
Qo‘rqma, jonivor, qo‘rqma endi.

O‘zingsan otning go‘zali,
Dushmanning yetar ajali.
Shu ekan taqdir azali,
Qo‘rqma, jonivor, qo‘rqma endi.

Chiltan bergan G‘irko‘k otim,
Nazarkarda xonazotim,
Chambilbeldir mamlakatim
Azaldan Go‘ro‘g‘li otim,
Qo‘rqma, jonivor, qo‘rqma endi.

G‘irko‘k hayvon zod, esi odamzoddan ziyod, barcha gapga tushunib, bir g‘ayrati ming bo‘lib, chiyillab, kishnab, yerdan osmonga ko‘tarilib, halqumi g‘orillab, osmonda vorillab To‘xtamish ko‘rning qoq manglayiga qarab uchib bora berdi. Shunda To‘xtamish ko‘r ichida: “Bu qo‘sha chivin mening kimligimni bilmaydi. Yo bilsa ham, o‘zini zo‘r choqlagan ahmoq chivin chiqar. Qani, bo‘lmasa, shundan No‘g‘ayning yurtiga borib yerga tushib, pachoq-pachoq bo‘lib ketsin”, — deb Go‘ro‘g‘li sulton va G‘irko‘kka qarab, o‘p deb puplab yubordi. Shunda To‘xtamish ko‘rning og‘zidan baroq-baroq bulutlar chiqib, qattiq qiyomat shamol kelib, Go‘ro‘g‘li sulton bilan G‘irko‘kni o‘z holiga qo‘ymay, ko‘p yergacha uchirib ketdi. Bir yerga yetib, Go‘ro‘g‘li sulton zo‘rg‘a o‘zini o‘nglab, G‘irko‘k ham o‘zini o‘nglab, yana orqaga burilib, xuddi To‘xtamish ko‘rning ko‘r ko‘ziga qarab, to‘g‘rilab kela berdi. To‘xtamish ko‘r qarasa, boyagi qo‘sha chivinday maxluq o‘nglanib, tag‘i manglayiga qarab, vang‘illab uchib kelayotir. Endi gapni boshqa yerdan eshiting.

To‘xtamish ko‘rning nafasi uzoq yurtlarga, ayniqsa, o‘ris yurtlariga o‘tib, ortiqcha bo‘ron hosil qilar edi. Shuning uchun bir xil hech narsani bilmagan, daraxtzor, chakalakzorlarning orasida o‘sgan yovvoyi o‘rislar To‘xtamish ko‘rni xudoning ukasi, deb bilar edilar. Ammo boyiri o‘rislar To‘xtamish ko‘rni xudoning bir baloyi azim zolim bandasi, deb bilar edilar. Hatto o‘rislar To‘xtamish ko‘rning nafasidan qo‘rqqanidan qo‘rg‘onlarini qirlar va tog‘larning panasiga, yo bo‘lmasa, yerni kovlab qilar edilar. To‘xtamish ko‘rning o‘zi ham osmonning ustidagi narsalarni ko‘ra berib, o‘zini kim nima choqlab, takabbur bo‘lib ketgan edi. “Go‘ro‘g‘li degan chiqqan emish. O‘shani ham bir yiqitib o‘ldirsam”, — deb havas qilib yurar edi. Asli To‘xtamish ko‘rning ham o‘ziga yarasha bir bo‘lak dini bor edi. Uning dinida odam xudoning vaziri emish. Har doim odamlarning bir ulug‘i xudoga vazirlik qilar emish. Ayni shu kunlarda o‘zini xudoning vaziri deb yurar edi. Nega endi xudoning vaziri bo‘lsa, bir qo‘sha chivinni o‘zidan daf qila olmas ekan. To‘xtamish ko‘r ana shunday o‘ylarni o‘ylab, darchasini ochib, g‘azab bilan Azroilning shu yoqqa qarab turganini ko‘rib qolib: “Obbo, ajalim yetganmi ekan. Shunday bir kichkina jondordan ajalim yetsa. Go‘ro‘g‘li bilan olishsam, degan niyatim puch bo‘lib qoladimi”, — degan vahimalar ko‘nglidan o‘tib, qattiqroq qilib haligi uchib kelayotgan qo‘sha chivinni uplab yubordi. Go‘ro‘g‘li sulton o‘lsa ham otning egaridan ayriladimi. O‘n toshlar chamasi G‘irko‘k bilan birga keyinga otilib ketib, necha bir daraxtlarga urilib, G‘irko‘k ham, Go‘ro‘g‘li sulton ham toza dabdala bo‘lib, hamma joylari sidrilib qonab, yana o‘lay-bulay qilib o‘nglanib olib, G‘irko‘kni haydab uchirib, To‘xtamish ko‘zining manglayiga to‘g‘rilab kela berdi. Bunday qo‘rqmas harifni To‘xtamish ko‘r hali hech ko‘rmagan edi. Shunda picha qo‘rqib, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab, menga vaqtincha omon ber, deb shu so‘zni aytdi:

Qurudum yurtidan kelgan qo'sh chivin,
Go'ro'g'lini ko'rganimcha omon ber,
Men ham senga zarar etmay turayin,
Chambil shahrin buzganimcha omon ber.

Yer yuzida zo'r ovozim bor edi,
Tik bo'lsam, g'animga olam tor edi,
Go'ro'g'li degan bir pahlavon bilan
Bir olishsam degan shartim bor edi,
Uni topib tutganimcha omon ber.

El ko'chirib Olatog'dan oshirib,
Qayda dushman bo'lsa aqlin shoshirib,
G'iotini daryo kabi toshirib
Ul shartimga yetganimcha omon ber.

Bu so'zni Go'ro'g'li sulton To'xtamish ko'rdan eshitib, bu ukkag'arning ham menda qasdi bor ekan, deb To'xtamish ko'rga qarab, o'qni gardishiga qo'yib, o'zini tanitib, bir so'z dedi:

To'xtamish, niyating tushmish joyiga,
Senga talab solib kelgan Go'ro'g'li,
Maqsading kelibdi ko'ngling rayiga,
Senga talab solib kelgan Go'ro'g'li.

Ajab tund ekansan har bir ishingda,
Sakkiz quloch junlaring bor to'shingda,
Joningni olmoqqa hozir qoshingda,
Senga talab solib kelgan Go'ro'g'li.

So'z eshit, To'xtamish, bu shirin tildan,
Oshib bandargohli bir necha beldan,
Qasdingga yetishgan shahri Chambildan,
Senga talab solib kelgan Go'ro'g'li.

Tog'lardan oshirib o'z g'ayratini,
Yo pirim, deb minib G'irko'k otini,
Ko'rsatay deb o'zingga haybatimni,
Senga talab solib kelgan Go'ro'g'li.

Go'ro'g'li sulton o'qni To'xtamish ko'rning ko'zidan ko'zlab urdi. To'xtamish ko'r ko'zini uqalab, ancha ovora bo'lib qoldi. Go'ro'g'li sulton To'xtamish ko'rning qoshining usti tomonidan kelib, ko'ziga nayzasini suqib-suqib yubordi. Shunda To'xtamish ko'r gup etib yerga og'darilib tushib, tibirlab qoldi. Shunda Go'ro'g'li sulton G'irko'kni ko'pchitib, To'xtamish ko'rning burnining ustidan yurib borib ko'rsa, shu yiqilishi bilan joni jahannamga tomosha qilgani jo'nab qolgan ekan.

Ana shunda Go'ro'g'li sultonning ko'ziga yana Ravshan ko'r otasining arvohi ko'rinib: "Hay-hay, bolam, endi minbad xudo turganda, boshqaga sig'inma. Sag'ir go'daklarga o'xshab, otangning piridan madad tilama. Endi o'zingning soqolingga oq tushib qolibdi. Sen ham o'zingga bir pir saylab ol", — deb ko'zdan g'oyib bo'lib ketdi. Go'ro'g'li sulton picha turgandan keyin To'xtamish ko'rning nafasidan bino bo'lgan bulutlarni shamol har yoqqa haydab ketib, atrof oydinlashib, yop-yorug' bo'lib ketdi. Go'ro'g'li sulton G'irko'kni minib: "To'xtamish ko'r podshoh bo'lsa, buning shahri va xazina-dafinalari qayerda ekan", — deb tog'ning darasiga qarab, tushib kela berdi. Endi gapni boshqa joydan eshitsangiz.

Talab solib chiqay tog'lar beliga,
Manzilimdan jo'nab turkman eliga,
Go'ro'g'lini topib Chambil beliga,
Havolanib otganimcha omon ber.

Bilaman donishmand gavhar donosi,
Har kuni necha marta bunda kelasan,
Meni halok aylab keyin tinasan,
So'ngra taslim bo'lay, hozir omon ber.

O'lmasin, yaxshilar hargiz o'lmasin,
Ajal yetmay poymanalar to'lmasin,
Go'ro'g'liman bir martaba bellashmay,
Tag'i yuragimda armon qolmasin,
Shu xonaga To'xtamishga omon ber.

Qiron solmoq uchun bunda o'zingga,
Boqmoqni istamay bahor-yozingga,
Gavdang katta, G'irko'k bilan Go'ro'g'li,
Qo'sh chivin bo'p ko'rinadi ko'zingga,
Senga talab solib kelgan Go'ro'g'li.

Ey, To'xtamish, asli ko'ngling tuman-da,
Endi bo'lmagaysan hargiz omonda,
Men Go'ro'g'li kelgan edim qasdingga,
Tanib qo'y, qolmagin tag'in armonda,
Senga talab solib kelgan Go'ro'g'li.

Ishonma, To'xtamish, qaddi bastingga,
To'qqiz botmon ...
Yuz botmon libosing bordir ustingga,
Chambil beldan keldim, qolma armonda,
Chiqqan edim, zolim, sening qasdingga,
Senga talab aylab kelgan Go'ro'g'li.

Shu yaqin o'tgan kunlardan bir kun To'xtamish ko'r o'zicha: "Men qancha zo'r bo'lsam ham, baribir dunyoga ustun bo'lmayman. Bisotimda qancha oy yuzli, gulbadan o'ris, tatar, farang, gurji, armani kanizlarim bor-u, ammo na chora o'zim haddili novcha bo'lganligimdan menga ayol kifoya qilmasa, hech bo'lmasa, shuncha davlatim, shavkatim, kuch-u quvvatimnig sha'niga juda suluv bir yor qilib, iskab yursam. Chambilda Yunus, Misqollar bor emish. Ularga Go'ro'g'li degan zo'r yor emish. Hoy, keyinroq o'sha Go'ro'g'lini ham o'ldirib, Yunus, Misqolni o'zim olib kosagul qilarman. Eshitishimcha, Go'ro'g'li ham ko'p zo'r emish. Balki uni o'ldira olmaymanmi. Hozircha naqdini ko'rsam. Shu o'zim xasmimga olib, qo'rqitgan ellardan hur siyoqli, pari qobaqli bitta suluv topib iskab yotsam. Agar ajalim yetib o'la ketsam, shu podshohligim o'rnida malika bo'lib, ko'p yilgacha menga xudoyi qilib, ismimni el orasidan uchirmay tursa", — deb o'yladi. Qaramag'idagi ellarga: "Qayerda suluv bo'lsa, xizmatimga yuborsin. Mening shu hukmi farmonimdan saroy ham, vayrona ham, hatto langar darvishxona qurganlar ham qolmasin", — deb odam choptirgan edi. "Boshqaga ubol bo'lsa ham xudoning ukasiga ubol bo'lmas", — deb bir necha o'rislar boshqa donishmandroq o'rislarning: "Bu yoqlarda suluv yo'q deb qo'ya qolayin. To'xtamish ko'r bu yoqlarni kelib ko'rmaydi. Bunday darvishlarning uboliga qolmayik", — deganiga ham quloq solmay, bir necha suluv darvish qiz-u juvonlar qatori Ro'zaxonni ham To'xtamish ko'rga sovg'a qilib jo'natgan edilar. To'xtamish ko'rning hukmiga besh mingta suluv qiz-u juvon keltirilib, To'xtamish ko'r shularning ichidan faqat Ro'zaxonni saylab, o'zi iskab yotmoqqa olib, boshqalarini har turli xizmatga bo'lib yuborgan edi.

Ro'zaxon qanday? Badandagi jonday, qaddi zebo, aqli raso, har narsaga fahmi yetadigan, ko'zlari cho'lponday, jamoli mohi tobonday, hilol qoshli, sadaf tishli, shahlo ko'zli, muloyim so'zli, suyri yuzli, ingichka burun, yupqa lab, tanglayi qizil, anor qiyofali, yurishi nozli, xush ovozli, tovu raftor, xushbichim bir qiz. Ammo na chora, darvishxonada ko'p yillar qolib ketib, yoshi anchaga borgan. Falakning har xil jafolari sabab bo'lib, ancha tiriklikdan tolga qiz. Qarang usta xudoning bir xil ishiga. Birovlarni avval darvish qilib, keyin malikalikka yetkazar ekan. Mana endi Ro'zaxon malika oldida qancha kanizak, cho'rilar xizmatda. Yegani oldida, yemagani keynida. Afsuski, shunda ham Ro'zaxonning baxti ochilmoq tugil, battar bog'lanibdi. Nega desangiz, chir atrofi saroy yerning tagida, yorug'lik jahonni ko'rmaydi. Faqat har kuni oqshom oldiga To'xtamish ko'r kelib yotadi. To'xtamish ko'r qanday? Baloyi jonday. Og'zi otasining go'riday, bulut siyoqli bir narsa. Shuytib, Ro'zaxon shuncha zarli kiyimlar bilan va shuncha shon-u shavkatlar bilan ham umridan bezor bo'lib yurar edi.

Go'ro'g'li sulton shuncha izlab To'xtamish ko'rning shahrini topa olmay, oxiri: "Kel, avval o'risning yoqlarini borib bir ko'ray, ham tomosha qilarman, ham Ro'zaxonni axtarib topib kelarman. Qaytishimda kelib To'xtamish ko'rning shahrini izlab toparman", — deb o'ylab, so'tasini siypab, G'irko'kni bir bedana qilib, o'zi quzg'un suratga kirib, bedanani changallab, o'rislarning eliga yetdim, deb niyat qilib falakka parvoz qilib, uchib borib bir daraxtzor joyga qo'nib, darrov so'tani siypab, G'irko'kni bir cho'bir shakliga, o'zini Bitta-Bitta shakliga kirgizib, o'sha daraxtzorda bir o'risning o'tin olayotganini ko'rib qolib, ul o'risga qarab, Maryam tog'ini so'rab, bir so'z deb turibdi:

Kim tusha olar baland qiya zovidan,
Ma'no olgin gapimning parvoyidan,
Uzoqdan kelaman bo'lib yo'lovchi,
Xabar bergin, bilsang, Maryam tovidan.

Horiganlar tusholmaydi yobidan,
Yo'llar talqon bo'lar mardning dovidan.
Uzoqdan kelaman bo'lib yo'lovchi,
Xabar bergin menga Maryam tovidan.

Bandargoh-tandargoh bellardan oshdim,
U elatdan bu elatga ulashdim,
Necha joydan so'roqladim, adashdim,
Xabar bergin bilsang, Maryam tog'idan.

Chakalakning yo'llari bor burama,
Qaraganlar nargi uchin ko'rama,
Qish kunlari shunda bo'ron yurama,
Xabar bergin menga Maryam tog'idan.

So'z aytaman ust-ustiga ulama,
So'zni so'zga vassa qilib qalama,
Yaqin bo'lsa, bugun borsam, bo'lama,
Xabar bergin menga Maryam tog'idan.

Ora yo'lda charchaganman, tolga man,
Juda ham uzoqdan horib kelganman.
Shunda kelib men adashib qolganman,
Xabar bergin menga Maryam tog'idan.

Bitta-Bitta asli dali-devona,
Yo'l kezaman bo'lib mast-u mastona,

Tuz-nasiba tortib keldim bu yona,
Xabar bergin menga Maryam tog'idan.

Go'ro'g'li sultondan bu so'zni o'tinchi o'ris eshitib, Go'ro'g'li sultonga qarab, bir so'z dedi:

Qay yerda faqirga xudo yormidi,
Xudo degan doim talabgormidi,
Maryam tog'in so'rab nima qilasan,
Darvishlarga bir aytganing bormidi.

Maryam toqqa qiz-u ullar chiqqandir,
Saylab terib bari gullar taqqandir,
Qo'rg'onlardan tomoshaga intilib,
Yig'ilishga darvishlar ham boqqandir.

Baxillarning asli ko'ngli tormidi,
Jo'mard musofirga do'st-u yormidi,
Maryam tog'in so'rab nima qilasan,
Maryam toqqa bir aytganing bormidi.

Tog' uzra ochilgan yashnab gulzori,
Gulzori oldida qiziq bozori,
U yog'ini borganingda ko'rasan,
O'tkinchining undan tushar guzari.

Bir nechalar intiq, intizormidi,
Bir nechalar kun ko'rmagan xormidi,
Maryam tog'in so'rab nima qilasan,
Darvishlarga bir aytganing bormidi.

Qarag'aydan bunda o'tin yoraman,
O'tinni uyimga olib boraman.
Maryam tog'da bo'lib yotgan sayilni,
Undan keyin men ham borib ko'raman.

Nechovlari bir tirnoqqa zormidi,
Nechaning boshida nomus-ormidi,
Maryam tog'in so'rab nima qilasan,
Maryam toqqa bir aytganing bormidi.

Bugungi kun sen o'zimga jo'rasan,
Meningman iyarib uyga borasan,
Bir tuz-namak bo'lib undan keyin,
Maryam toqqa birga-birga borasan.

Bu yerlar qarag'ay, qayin konidir,
Tan ichra omonat odam jonidir,
Maryam tog'in so'rab nima qilasan,
Maryam tog'da bugun sayil kutadir.

So'zlagan so'zlarim so'zning sarasi,
Qachon bitar ko'ngillarning yarasi,
Xolis niyat qilib kepsan o'zingdan,
Uzoq emas Maryam tog'man orasi.

Bu so'zni Go'ro'g'li sulton eshitib: "Juda qulay, mayli, uka, uyingga boraman. Lekin tug'ilgan qishlog'imning qaysi ekanini bilmayman. Bu yurtidan ketganimga yigirma besh yildan oshdi. O'zimning asli ismim nima ekanini ham bilmayman. Faqat odamlarning meni Bitta-Bitta deyishini bilaman. Keyin jinni bo'lib qolib, uloqib ketganman. O'ris yurtida bir Ro'zaxon degan singlim qolgan. Eshitishimcha, u Maryam tog'idagi darvishxona-qo'rg'onda emish. Men boshqa yurtga borib, jinnilikdan tuzalдим. Endi darakma-darak shu Ro'zaxon singlimni izlab kelayotirman", — dedi. O'tinpurush Ro'zaxonni bilar edi. Chunki Maryam tog'idagi darvishxona-qo'rg'onda sanoqli kishi bo'lib, Ro'zaxondan boshqa Ro'zaxon degan ayol yo'q edi. Shuytib, o'tinpurush o'ris Go'ro'g'li sultonni uyiga iyartib borib, osh-u suv qilib berib, undan keyin Ro'zaxonning juda ko'p yillardan beri shu Maryam tog'idagi darvishxona-qo'rg'onda ekanligini, shu yaqin orada To'xtamish ko'rga sovg'a qilinib ketganini birma-bir aytib berdi. Undan keyin o'tinpurush o'ris Go'ro'g'li sultonni Maryam tog'i etagiga iyartib bordi. Maryam tog'i degani bir kattaroq qirsimon kamalakday, sekin egilib ketgan tog'cha ekan. Tog'ning ustida sayil qilib yurgan qiz-u ullarga qo'shilib, Go'ro'g'li sulton ham tomosha qilib borayotir. Allaqachon o'tinpurush o'ris ukasi mehmon akasini hamon odamlar orasida yo'qotib qo'ygan edi.

Go'ro'g'li sulton qarasa, qancha sotguvchi ikki betda bor kerakli narsalarni sotib o'tiribdi. Har bir jononday qiz-u juvonlar, o'g'lonlar dasta-dasta gul quechoqlab, g'ijjak, boloban, do'mbira chalib, bir xillari o'ynab, bir xillari qo'shiq aytib, nechov otli, nechov piyada — har kim o'z havonida mastday bo'lib yuribdi. Nimaga deganda, shu vaqtlari Maryam tog'ida Maryam sayili degan bir rasm paydo bo'lib, juda uzoq-

lardan o‘rislar yig‘ilib kelar edilar. O‘rislarning e‘tiqodicha, go‘yo shu vaqtlari Maryam tog‘iga hazrati Bibi Maryam kelib yuradi. Xudoga yoqqan bandalar ko‘radi. Hech kim bilan hech kimning ishi bo‘lmay, Go‘ro‘g‘li sulton sayil bo‘layotgan joydan o‘tib, Maryam tog‘ining bu uchiga kelib qoldi. Undan keyin Go‘ro‘g‘li sulton o‘rislarning ham sayilini ko‘rib qolgandan keyin ularning kattasi o‘z rasm-qoidasi bo‘yicha besh odim berman kelib, Go‘ro‘g‘li sultonga qaratib miltig‘ini to‘g‘rilab: “Hozir otingni toqqa to‘xtatib, chalqayib tur. Bo‘lmasa, otib tashlayman”, — dedi. Go‘ro‘g‘li sulton: “Qani, bularning rasmini ham bir ko‘ray”, — deb jo‘rtagadan ulardan qo‘rqmasa ham qo‘rqqanday bo‘lib G‘irko‘kni toqqa to‘xtatib chalqayib turdi. Shunda haligi qorovullarning kattasi Go‘ro‘g‘li sultonga qarab nima deydi:

Ol-ol bo‘lsin, ol-ol bo‘lsin, ol bo‘lsin,
Uzunli, qisqali to‘ning mo‘l bo‘lsin.
Elchibekka o‘xshamaydi siyog‘ing,
Tanimagan mehmon, senga yo‘l bo‘lsin?

Ichki holing yov bo‘lmasin, el bo‘lsin,
Saylab olgan yoring chikka-bel bo‘lsin.
Bizning elga o‘xshamaydi siyog‘ing,
Tanimagan mehmon, senga yo‘l bo‘lsin?

Qizlarning quchgani quchoq gul bo‘lsin,
Shoh bilan shoh yov bo‘lmasin, el bo‘lsin.
Bizning elga o‘xshamaydi siyog‘ing,
Tanimagan mehmon, senga yo‘l bo‘lsin?

Baland tog‘ ustidan esgan yel bo‘lsin,
Yo‘l ustiga tikkan majnun tol bo‘lsin,
Elchibekka o‘xshamaydi siyog‘ing,
Tanimagan mehmon, senga yo‘l bo‘lsin?

Sanamlarning oq yuzida xol bo‘lsin,
Xolning tagi sevganiga bol bo‘lsin.
Elchibekka o‘xshamaydi siyog‘ing,
Tanimagan mehmon, senga yo‘l bo‘lsin?

Savol so‘rab turgan menday ul bo‘lsin,
Qayda dushman bo‘lsa, kuyib kul bo‘lsin,
Bizning elga o‘xshamaydi siyog‘ing,
Tanimagan mehmon, senga yo‘l bo‘lsin?

Shunda Go‘ro‘g‘li sulton qorovulboshining bu so‘zini eshitib, ko‘nglida: “Ukkag‘ar To‘xtamish ko‘rning qorovullari juda so‘zga usta ekan-ku. Endi men ham bularning so‘ziga monand qilib bir so‘z aytayin”, — deb qorovul boshliqqa qarab, unga javob berib, nima deydi:

Chidolmayman ayriliqning hiliga,
Tushunmayman bu ellarning tiliga,
O‘zga yurtidan ko‘rib ranj-u mashaqat,
Yetib keldim To‘xtamishning eliga.

Ayriliqdan kuya-kuya adoman,
Asli bekman, ko‘rinishga gadoman.
Ko‘p yil bo‘ldi, bir singlimdan judoman,
Izlab keldim To‘xtamishning eliga.

Quloq soling musofirning tiliga,
Bulbul oshna bo‘lar gulshan guliga,
Uzoq yurtidan yurib poyu piyada,
Yetib keldim To‘xtamishning eliga.

Ayriliqdan necha bo‘taday bo‘zlab,
Ko‘ringan kimsaga yalinib so‘zlab,
Yer osti qal‘asin uzoqdan ko‘zlab,
Shuytib keldim To‘xtamishning eliga.

Yo‘llarda piyoda kezib, ko‘p horib,
Yo‘qotganim topayin deb oh urib,
Bir mushtipar yolg‘iz singlim axtarib,
Shuytib keldim To‘xtamishning eliga.

Ko‘p yil bo‘ldi har shaharda yuraman,
Ayriliq dardida bag‘ri poraman,
Javob bersang, bu qal‘aga kiraman,
Ul yo‘qotgan singlim izlab ko‘raman,
Shuytib keldim To‘xtamishning eliga.

Asli To‘xtamish ko‘r ket qo‘yib o‘tiradigan tog‘ning tagi katta xazina, dafnaga kon bir shahar bo‘lib, uning balandligi ochiq joyining ustiga kecha To‘xtamish ko‘r o‘lgandan keyin qulab tushib qolgan edi. Shunda ham ul shaharning odamlari To‘xtamish ko‘rdan qo‘rqqanidan qoshi tugul, ko‘z ko‘rim joyiga ham bora olmay, To‘xtamish ko‘rni uxlab yotgan gumon qilib, har kim hamishagi xizmatini qilib yotgan edi. Shuytib, qorovullarning kattasi Go‘ro‘g‘li sultonga qarab, orqangga qayt ahmoq, deb shu so‘zni aytdi:

Bu shaharning tashqi beti jo'nag'ar,
Xanjar ura oq badandan qon oqar,
Keta bergin, ahmoq, qolma yo'lingdan,
To'xtamish amakingmidi, enag'ar.

Bema'nilik bilinadi so'zingdan,
Ajnosi g'ijillab turgan ko'zingdan,
Yo'qotganingni topib bermakka,
Podshoh pul olibmidi o'zingdan,
Tur, jo'na, yo'lingdan qolma, enag'ar.

Aqli borlar sira bo'ytib yurmaydi,
Qorovulga kelib odam so'rmaydi,
Bu shaharga g'ayri odam kirmaydi,
Tur, jo'na, yo'lingdan qolma, enag'ar.

Hali ham rahm etib seni tutmadim,
Tutib turib bandi zindon etmadim,
Yo bo'lmasa ko'kragingdan otmadim,
Tur, jo'na, yo'lingdan qolma, enag'ar.

To'xtamish odamning asli zo'ridi(r),
Senday bo'p kelganning bilsang sho'ridi(r),
Darrovgina qayt siying borida,
Tur, jo'na, yo'lingdan qolma, enag'ar.

Qorovul der yo'qsa, ishim boshlayman,
Bo'yin egsang shunda qul qip ushlayman,
Qul bo'lmayman desang, otib tashlayman,
Rahm etganda darrov jo'na, enag'ar.

Qorovulboshidan bu so'zni Go'ro'g'li sulton eshitib, yana bir necha joylardan timsol keltirib, qorovulboshiga qarab, mo'ylovini burab, uzangiga oyog'ini tirab, bir so'z dedi:

Daryolar mavj urib toshib to'ladi,
Odam degan o'z haddini biladi,
Tanimasni siylamas, der bachchag'ar,
Podsholaring menga kuyov bo'ladi.

Ishorat ayladim, axir bo'lmadi,
Sho'ring qurg'ur fahm aylab bilmadi,
"Oqilga ishorat, ahmoqqa kaltak",
Shuncha qildim bu hushiga kelmadi.

Yoshlikda faqir bo'p nochor ayrilgan,
Singlisi uyma-uy darbadar bo'lgan,
Oxirida Maryam tog'iga kelgan,
U yerda xudoga bandalik qilgan.

To'xtamishxon zo'rligini bildirgan,
Majbur qilib o'z shahriga keltirgan.
Besh ming qiz ichidan tanlab singlimni,
Ul o'ziga bunda nikoh qildirgan.

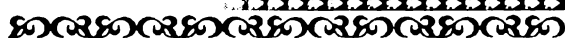
Ro'zaxon der edi singlim otini,
Men tark etgan edim o'ris yurtini,
Ko'rmay ketgan edim o'ris zotini,
Sayr etib o'zgalar mamlakatini.

Izlab keldim, ul singlimni ko'raman,
Javob bersang, bermasang ham boraman,
Bitta-Bitta deydi mening otimni,
Yo'lim to'sma, adabingni beraman.

Bu so'zni Go'ro'g'li sultondan qorovulboshi eshitib, sipohilikni qo'ldan bermay, Go'ro'g'li sultonga muomala qilib: "Aka, bo'lmasa, to'xtab turing. Bizlar To'xtamish sultonga xizmatkor odamlarmiz. Uning amri bilan daladan kelgan har qanday odamni qoidaga muvofiq to'xtatamiz. Agar siz chindan To'xtamish sultonga tomir bo'lsangiz, siz uchun joy taxlatib, undan keyin sizni bardor-bardor qilib shaharga kirgizamiz. Sabr qilib tursangiz, bir soatga qolmay, aytganingiz bo'ladi", — deb bir qorovulga shibirlab: "Hozir To'xtamish sulton uyquda yotibdi, podsholikda Malika Ro'zaxon o'tiribdi. Tez borib, malika Ro'zaxonga Bitta-Bitta degan boshqa yurtga musofir bo'lib ketgan akang bor ekan, u izlab kelib, darvozadan tashqarida seni so'rab turibdi, degin. Agar shu odam haqiqatdi malika Ro'zaxonning akasi bo'lsa xo'b-xo'b, bo'lmasa, o'z oyog'i bilan qo'lga tushaman, deb kelgan. Dushman chiqsa, ilojini keyin o'zimiz bilamiz", — deb shaharga kirgizib yubordi. Qorovul tezlik bilan malika Ro'zaxonning oldiga borib, malikam, arzim bor, deb shu so'zni aytdi:

Shohimning davrida gulday tarzim bor,
Har kun choshtgoh pilla salom qarzim bor.

To'xtamish shoh yo'qda o'zingsan sulton,
Senga zarur aytadigan arzim bor.

Bugun toshdan bir ko'k otlı kelgandır,
Arzini bizlarga bayon qilgandır,
Senga zarur aytadigan arzim bor,
Ul so'zni yuqoridan olgandır.

Har kimsaning bo'lar ekan havasi,
Istagiga yetmak aning davosi,
Senga zarur aytadigan arzim shul,
U kishining bordir ajab da'vosi.

Arzimni aytaman boqib yuzingga,
Dushmanlar tushmagan hargiz izingga,
Ul kishining da'vosi shu, Malikam,
Asli tuqqan aka emish o'zingga.

Yoshligida judo bo'lib ketganmish,
Ko'p shaharda musofirlik etganmish,
Senga zarur aytadigan arzim shu,
Seni so'ray-so'ray shunda yetganmish.

Ko'ribdi ko'p shahar viloyatini,
Hech kim eshitmabdi qilgan dodini,
Senga aytadigan arzim shu,
Bitta-Bitta deydi so'rsak otini.

Shuytib, ul ko'p musofir bo'p yuribdi,
Ko'p ajoyib elatlarni ko'ribdi,
Bu yog'ini endi o'zing bilasan,
Agar so'rsang, darvozada turibdi.

Bu so'zni qorovuldan malika Ro'zaxon eshitib, akasining daragini bilib, juda g'alati behol bo'lib ketdi. Undan keyin darrov qorovulga ikkita kanizakni qo'shib, akasini ichkariga kirgizib huzuriga olib kelishni buyurdi. Ikkita kaniz qorovul bilan ergashib, pastga tushib, darvozaga keldi. Bu yoqda malika Ro'zaxon barcha kaniziga, jodu ko'z sarvinozlariga, romishkor hofizlariga buyurib, barini akasining oldiga peshvoz chiqarib qo'ydi. Ana shuytib, darvoza ochilib, qorovulga ergashib ichkaridan ikki kaniz chiqib, kelib darrov G'irko'kning jilovidan ikkovi qo'shasiga tutib, ichkariga qarab ketdilar. Bu holni ko'rgan yigirma bir qorovul gapira olmay, tillari tutilib, dasti alif-lom qilib, gardanlarini xam qilib qola berdilar. Shunday qilib, ikki kaniz G'irko'kni yetaklab darvozadan ichkariga kirib, yer osti shahrining ko'chalarini Go'ro'g'li sultonga ko'rsatib borayotir. Bu yerlarda quyosh bo'lmasa ham, qimmatbaho ravshanlik beruvchi sun'iy quyoshlar, oylar, yulduzlarni shiplarga shalbiratib qo'ygan. Ko'chalar shipshirag'ay, ming odimcha yurib, kanizlar to'xtab: "Endi otdan tushing. Otga kashal bo'lmay, bizlar bilan kela bering. Otingiz har pilla o'zingiz istagan joyda hozir bo'ladi", — deb Go'ro'g'li sultonni G'irko'kdan tushirib, otini bir oq kiyimli xizmatkorga topshirib, o'zlari Go'ro'g'li sultonni ergashtirib bir joyga kirib, u yerda Go'ro'g'li sultonni ham-momga tushirib, kiyimlarini bir o'rta yashar xotin olib qolib, boshqa xil kiyim kiygizib, Go'ro'g'li sultonni ikki kaniz yetaklab, yana ko'chaga tushib, shaharning qancha ajoyib, g'aroyiblarini tomosha qildirib, bir katta supalik joyga yetdilar. Bu yerda qirq bir no'g'ay qiz-u juvonlar g'ijjak chalib, qo'shiq aytib, Go'ro'g'li sultonga qarab, dasti alif-lom qilib turibdi. Ikkita kaniz u yerdan o'tib, ichkariga kirib, balandlikka ko'tarilib, bir joyga kirib bordilar. Bu yerda besh-oltita ayol har xil noz-u ne'matlarni dasturxonga suzayapti. Shu yerda Go'ro'g'li sultonni ovqatlantirib, undan keyin yana balandlikka ko'tarilib, Mariya kaniz bilan Nina kaniz Go'ro'g'li sultonni malika Ro'zaxonning oldiga olib chiqdilar. Shunda malika Ro'zaxon yig'lab, akam deb Go'ro'g'li sulton bilan ko'rishib, akasining ahvolini so'rab turibdi. Malika Ro'zaxonning Bitta-Bitta aka, deb Go'ro'g'li sultonga qarab, aytgan so'zi:

Har shaharda musofir bo'p yurdingmi,
Xayolda yo'q qattqlikni ko'rdingmi,
U ellarda ovora bo'p yurdingmi,
Mushtipar singlimni ko'rsam der edingmi.

Sochim uzun, jamalagi tuyunda,
Musofirlik ishi qursin — qiyin-da,
Adashgan shahbozim, akam, bormisan,
O'ris elda singling qolib kuyundi.

Bunda hargiz o'ylamadim o'zimni,
Har doyım yo'lingga tikdim ko'zimni.

Eshit, mehribonim, degan so'zimni,
Adashgan g'o'chhog'im, akam, bormisan?

Men bo'lsam yurardim bo'lib darbadar,
Bu ishingdan u ishingga xizmatkor,
Maryam toqqa ketdim noiloj, nochor,
Adashgan shahbozim, akam, bormisan?

Tilaganman hargiz qo'nim to'lmadi
Shuncha g'amlar bilan singling o'lmadi.
Zulm bilan bunda olib keldilar,
Hali kelganimga o'n kun bo'lmadi,
Adashgan g'o'chhog'im, akam, bormisan?

Zo'rlikman Ro'zaxon malika bo'ldi,
To'xtamish zolimning oldiga keldi.

Diq bo'ldim, bu yerda holim tang bo'ldi,
Adashgan shahbozim, akam, bormisan.

Go'ro'g'li sulton ham Bitta-Bitta bo'lib, Ro'zaxonga qarab, boshidan kechirganlarini aytib, bir so'z dedi:

G'arib singlim, bayon aylay holimni,
Tark aylabon ketdim, o'sgan elimni
Endi ochay senga roz-u dilimni,
Mehribon, mushtipar, singlim, bormisan?

Darvish bo'lib kezdim tog'-u cho'llarni,
Oshib o'tdim ko'z ko'rmagan bellarni,
Sabab bilan ko'rdim g'ayri ellarni,
Mehribon, mushtipar, singlim, bormisan?

Darvish bo'lib kezdim cho'l-u biyobon,
G'ariblik azobin ko'ribon chandon,
Oxir ham yo'liqdi menga bir sulton,
Mehribon, mushtipar, singlim, bormisan?

Ul sultonning xizmatiga ulandim,
Xurosonning shaharidan uylandim,

Darvishlikdan xolos bo'ldim, quvondim,
Mehribon, mushtipar, singlim, bormisan?

Dildorim bor, shuytib, ko'ngil xohim bor,
Hashamatli gul kesdirgan uyim bor.
Chambil shaharida hovli-joyim bor,
Hoy desang, ko'nglimda shunday ra'yim bor.

Yer osti shahridan seni op ketsam,
Xudoyim saqlasa, Chambilga eltsam,
O'zing tenggi biror yigitga berib,
Boshqatdan senga nikoh to'y etsam.

Bitta-Bitta ko'p narsani biladi,
Bu bahaybat To'xtamishing balodi(r),
Chivinday narsasan uning oldida,
Qonxo'r zolim yanchib nobud qiladi.

Shunda malika Ro'zaxon Go'ro'g'li sultonning bunday so'zlaridan qo'rqib qolib, tovshini pasaytib, Go'ro'g'li sultonga qarab yig'lab, bir so'z dedi:

Akajon, bunday bo'p ketma o'zingdan,
Zolim achchig'lanar degan so'zingdan,
To'xtamishning tili ko'pdir bu yerda,
Gapirma, umiding bo'lsa o'zingdan

Ko'r To'xtamish bilmaganing bildirar,
Xanjar urib qora bag'ring tildirar,
U zolimning tili ko'pdir bu yerda,
Bilib qolsa, ikkimizni o'ldirar.

Gulga qo'ngan qushning bo'lar sanosi,
Tos tepamiz aning manzilxonasi,

Ikki kundan beri uxlab yotibdi,
Hov ko'ringan u zolimning tanasi.

Hech kimning kuymasin kulbaxonasi,
Shu soya bo'p turgan aning panasi,
Tos tepamizda uxlab yotibdi,
Qopqoq bo'lgan To'xtamishning tanasi.

Quloq sol Ro'zaxonning nolishiga,
Aqlim ip esha olmas taqdir ishiga,
Menga so'zlashga ham majol qolmaydi,
To'xtamish uyg'onib kelsa hushiga.

Bu so'zni Ro'zaxondan Go'ro'g'li sulton eshitib, Ro'zaxonning To'xtamish ko'rdan yuragi olinganini bilib, unga tasalli berib, bir so'z dedi:

Vaqt yetib paymonasi to'lgandir,
Qavjirab umrining guli so'lgandir,
Ko'p vahm aylab qo'rqa berma, Ro'zaxon,
Allaqachon ko'r To'xtamish o'lgandir.

Xon Go'ro'g'li shu yerlarga kelgandir,
Bu zolim qonxo'rning ishin qilgandir,
Shahri ham egasiz bo'lib qolgandir,
Ko'p vahm aylab qo'rqa berma, Ro'zaxon,
Allaqachon ko'r To'xtamish o'lgandir.

Bek Go'ro'g'li beldan oshib kelgandi,
Bu qissalar menga ma'lum bo'lgandi,
Ko'p vahm aylab qo'rqa berma, Ro'zaxon,
Allaqachon ko'r To'xtamish o'lgandi.

Go'ro'g'li deganim Chambilning xoni,
Hech kimda yo'q uning surgan davroni,
Uchar qulday ildam tulpor hayvoni,
Ko'p vahm aylab qo'rqa berma, Ro'zaxon,

Ro'zaxon Go'ro'g'li sultonning bu so'zlarini eshitib, ishonarini ham, ishonmasini ham bilmay, g'alati holga tushib qoldi. Shunda Go'ro'g'li sulton Ro'zaxonga tasalli berib, yana bir so'z dedi:

Ey, Ro'zaxon, bo'sh tutmagin o'zingni,
G'am bilan sarg'aytma gulday yuzingni,
Ishonmasang bu qissaning tagiga,
Oldimda bir yumib ochgin ko'zingni.

G'amlar ko'chib, endi sho'ring aridi,
Sho'ring arib, baxti iqbol doridi,
To'xtamishning umr guli quridi,
Ishonmasang, yumib-ochgin ko'zingni.

Tog'lar tepasining qori eribdi,
Sening foling tulki emas, bo'ridi(r),

Bu so'zning hargiz yo'qdir yolg'oni.

Ne haddim bor yo'qsa buyon kelmoqqa,
Sening bilan kelib hamgap bo'lmoqqa,
Go'ro'g'li sultonman birga qo'shilib,
Kelgan edim seni ozod qilmoqqa,
Ko'p vahm aylab qo'rqa berma, Ro'zaxon,
Zolim o'lib, bo'lgandir omon-omon.

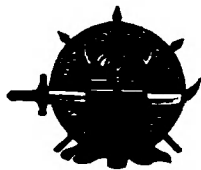
To'xtamishning umri guli quridi,
Ishonmasang, yumib-ochgin ko'zingni.

Mazlum bo'p qisilar vaqting o'tgandi,
Avliyolar kelib ilging tutgandi,
To'xtamishning ajali yetgandi,
Allaqachon o'lib shishib yotgandi,
Ishonmasang, yumib-ochgin ko'zingni.

Bitta-Bitta ko'p gaplarni bilgandi,
Go'ro'g'liman bu yerlarga kelgandi,
To'xtamishni kecha nobud qilgandi,
Ishonmasang, yumib-ochgin ko'zingni.

Ro'zaxon Go'ro'g'li sultonning bu so'zini eshitib, hayron bo'lib, shunday ko'zini yumib-ochaman deguncha, Go'ro'g'li sulton so'tasini siypab, G'irko'kni bir bedana qilib qo'yniga solib, Ro'zaxon bilan o'zi o'ltirgan gilamini: "Uchib Chambil mayxonasiga borib qo'nsin", — deb osmon-falakka ko'tarilib keta berdi. Bu voqeani To'xtamish ko'rning yer osti qal'asidagi na qorovul xizmatkorlar, kanizlari bilmay qoldi. Bir pilla Ro'zaxon ko'zini ochsa, boyagi Bitta-Bitta akasi bilan gilam ustida o'tirganicha havoda uchib borayapti. "Asli o'zim tush ko'rgan ekanman. Tushimda bosliqqan ekanman", — deb chap yog'iga uch marta tufllab, yana ko'zini chirtta yumib oldi. Go'ro'g'li sulton allaqachon Chambilga yetib, mayxonasiga qo'nib, asli o'z suratiga kelib, G'irko'kni ham asliga keltirib, tablaxonaga bog'lab qo'ygan edi. Darrov Go'ro'g'li sulton Xoldor mahram, Hasanxon, Avazxon va qirq yigitini chorlab, tana, qo'y so'ydirib, Ro'zaxonga to'y boshlatib yubordi. Savatpurush boboy, Bitta-Bitta va Siz Bittangalarni ham chaqirib keltirdi. Ro'zaxon bu sira ko'zini ochib, Chambil shahrini va bir to'da odamlar oldida o'zining haqiqiy akasi Bitta-Bittani ko'rdi. G'amlar shodlikka ulandi. Yunus, Misqol parilar qirq yigitning xotinlari bilan mayxonaga Navozishalini boshlab keldilar. Ro'zaxon ham Navozishalini ko'rgandan oshiq bo'ldi. Shuytib, Ro'zaxon bilan Navozishalini bir-biriga qo'shib, nikoh qilib, ular uchun tayinlangan hovliga uzatdilar. Ana shuytib, barcha tarqalib, qiz bilan kuyov xilvatda qoldilar. Tezdan to'shakni soldilar, g'unchalarni ochdilar, qizil marjonlarni sochdilar. Buringilar aytganiday, Navozishali bilan Ro'zaxon yetdilar murodga, bizlar ham yetaylik murodga, hamma yetsin murodga¹.

¹ Boshqa bir rivoyatda Go'ro'g'li sulton gilam bilan osmonga uchib chiqib, Ro'zaxonga To'xtamish ko'ming o'lib yotganini ko'rsatadi, degan. Tag'i bir rivoyatda To'xtamish ko'ming ismini Sari dev degan. Har baxshi o'ziga ma'qul yo'lni tutganiday, biz bu dostonimizni yuqoridagi rivoyatga yaqin yo'l bilan yurgazdik (*Baxshi izohi*).

YOSQILA

Yo sqila tozisini erkalatib: “Yosqila hana-mana, yo xazayna, xantla, hana-mana”, — deb javrab, hech kim uning tiliga tushunmay, Chambilning ko’chasida yotar edi. Bir kun Go’ro’g’li sulton Misqol pari bilan xilvatda Yosqila to’g’risida maslahat qildi. Shunda Misqol pari Yosqilaning asli qissasini aytib berdi.

Yosqilaning asl ismi Xantla bo’lib, arab tog’laridan birida tozi ergashtirib ovchilik qilar ekan. Kunlardan bir kuni guldur bo’lib, qattiq yomg’ir yog’ib, Xantla bir kichkina uychaga yomg’irdan qochib kirgan ekan. U uyda Soqila degan bir ayolga duch kelib qolgan ekan. Kichkina uyning nar yog’ida yana bir kattaroq uy bo’lib, Soqilaning ota-enalari o’tirar ekan. Yomg’ir bilan Soqila o’tirgan uyga Xantlanning kirganini hech kim bilmay qolgan edi. Shu yerda o’zidan o’zi Xantla bilan Soqila bir-birlarini yaxshi ko’rishib qoldilar. Soqila Xantlaga qarab, bir tikilishdayoq Xantlanning toqatini toq qilib qo’ydi. Gapning qisqasi, yomg’ir tinish oldidan Xantla u yudan chiqib ketmasa iloji yo’q edi. Shuytib, Xantla bilan Soqila u uychada ko’ngil olishib, quchoqlashib, o’pishib, keyin Xantla yomg’ir tinmasdan tashqariga chiqib ketdi. So’ngroq ul uyga o’t so’rab kelib, Soqila bilan ikkinchi gaplasha olmay ketdi. Uzoqlardan Soqilaga ko’z tikib yurdi. Oxiri ul ham yo’q bo’ldi. Soqila qaytib ta’qib ostiga olindi. Shuytib, aqlidan ozib, tozisini Soqila tasavvur qilib, kallasi aylanib, gapini yo’qotib qoldi. Har yerda qancha yurgani noma’lum. Oxiri Xurosonda Go’ro’g’li sulton uni qo’lga olib, Chambilga keltirgan ekan. Hozir Soqila Gardiston tog’ining nargi betida falakning gardishi bilan bir o’zi yesir qolib, juda kambag’allikda yashar ekan. “Shundaylarni qo’shib, murodiga yetkazib, kambag’allik, g’ariblikdan qutulirib qo’ysa, har kimga ham savob bo’ladi”, — deb Go’ro’g’li sulton mayxonasiga kirib, yolg’iz o’zi yotib o’ylabdi.

Elning ko’zi uyquga borgandan keyin asta so’tasini siypab, arabning bergi chetidagi toqqa o’zi bilan G’irko’kning borishini niyat qilib, ko’zini yumib, “Alhamdulillah” deganicha, G’irko’k bilan Gardistonning nargi yog’idagi tog’ning oshuviga, ya’ni u arabning bergi chetiga borib tushib, shu yerda tonggacha otini o’tga qo’yib yotdi. Kun chiqib, hamma joy ravshan bo’lgandan keyin Go’ro’g’li sulton qarasa, soyda burqillagan katta bir qishloq bor ekan. “Qani, bu yerlarda nima hangamalar bor ekan”, — deb G’irko’kka minib, ul qishloqqa enib, betkaydan tushib, ot, eshak ko’p bog’langan hovliga burilib borib, so’ylash¹, dedi. Darrov u hovlidan bir odam chiqib, Go’ro’g’li sultonni ichkariga olib kirib, otdan tushirib, G’irko’kni bir yakka mixga bog’lab, Go’ro’g’li sultonning o’zini boshlab katta o’n bir balorli bir mehmonxonaga iyartib kirdi. Mehmonxonada kattakon savatday oq salla o’ragan semiz eshon ko’p xalifalari bilan o’tirgan ekan. Bir xil tomog’i yomon mullalar eshonning o’ngini va chapini olib, toziday yalanib, eshonning tabarruk sarqitini, yog’lisini o’zlariga olib qolib, yog’sizrog’ini pastroqda o’tirgan xalifalarga yuborayotgan ekanlar.

Go’ro’g’li sulton ichkariga kirib borishi bilan bir yelpilloq so’fi: “Hazrat eshonni ziyorat qiling”, — deb qoldi. Ko’p narsani boshidan kechirgan quv Go’ro’g’li sulton o’zini go’llikka solib: “Eshonni qanday qilib ziyorat qiladi”, — dedi. Haligi yelpilloq so’fi bo’zchining mokisiday: “Mana shu yerdan o’tib, sekin hazrat eshonning oldiga borib ko’rishayotganda, qo’lini ko’zingizga siypab olasiz”, — deb turibdi. Go’ro’g’li sulton to’rga o’rtaliq bilan o’tib, cho’kkalab eshon bilan ko’rishdi. Lekin qo’lini ko’ziga surtgali bo’yni yor bermay, qayerda o’tirsam ekan, deb jo’rtaga tolmovsirab shoshib qolgan bo’lib turganida, eshon: “Bu bir kattaroq odam bo’lsa kerak. Bu odamni o’zinga rom qilib olsam, ko’p foydalarning muqaddimasini ijro aylagan bo’lurman. Guruchning orqasidan kurmak suv ichganiday shu sipohining sababi bilan yana ham murid-muxlislarim ko’paysa, ajab emas”, — deb o’ylab, qulluqlab o’tirgan ikki mullaga: “Bu odam salohiyatli kishi bo’lib ko’rinadi. Har kim o’z o’rnida o’ltirsa, nuran a’lo nur bo’lgay. Mana shu yerdan bu kishiga joy bo’shatib beringlar”, — deb ishorat qildi. Eshonning iltifoti bilan Go’ro’g’li sultonga joy bo’shatilib berildi.

Fotiha qilinganda eshikdan bir zolim amaldor kirib kelib, eshonni ziyorat qilib, shu yerning o’zida

¹ Bemahalda kelgan kishining qichqirib birovdan joy so’rashi (Baxshi izohi).

eshonga inobat qilmoqchi bo'lib qoldi. Eshon u zolim amaldorning qo'lini mahkam ushlab: "Pirni pir bildim, xudoni bir bildim, deb ayting", — dedi. Shunda u zolim amaldor: "Pirni pir bildim, xudoni bir bildim, taqsir", — dedi. Eshon iltifot qilib: "Barakalla, avval bo'ri edingiz, ana endi eng solih odam qatori-ga o'tdingiz", — dedi. Shunda ko'p narsani bilgan quv Go'ro'g'li ko'nglida: "Men ham bir pirga qo'l bersam, deb yurar edim. Lekin bu odam pir emas, qip-qizil riyo kishi. Nafsini semirtgan, o'z qilg'ini o'zi ko'rmagan ahmoq ekan. "Eshagiga yarasha tushovi" deganday gap-da. Bu odam ham bundan battar bo'lmasa, bu ahmoqni eshon deb o'tirmas edi-da. Agar bu ahmoq chindan eshon bo'lsa, mana bu zolim amaldorni inobat qildirishdan oldin: "Sen avval birovni aldab, yo qo'rqitib olgan va pullar to'plagan bo'lsang, yoki birovning uy-joyiga o'xshash narsasini tortib olgan bo'lsang, shularni ega-egasiga qaytarib berib, rozi qil", — der edi. Asli bo'ri barcha cho'ponlarni rozi qilmay, og'zining qoni ketmay, qanday eng solih odam hisobiga o'tadi. Bu zolim amaldor bo'ri bo'lsa, eshoni shag'olday gap-da. Shunday odamlarni battar gumroh qilg'uvchi eshonning hey", — deb sekin o'rnidan turib, tashqariga chiqmoqchi bo'ldi. Eshon ichida: "Bu sipohini damimga ildira olmadim", — deb afsuslanib, Go'ro'g'li sutonga qarab: "Hay, har vaqt biz kaminani yod qilib yurarsiz", — deb qo'ynidan bir do'ppi chiqarib marhamat qildi.

Go'ro'g'li sulton tashqariga chiqib, eshon marhamat qilgan do'ppini yirtib tashlab, G'irko'kka minib, ul hovlidan chiqib ketdi. Bu yoqda eshon Go'ro'g'li sulton to'g'risida xurofiy ig'volardan gapirib ham berdi.

Go'ro'g'li sulton G'irko'kni haydab, qirga chiqib, Soqilaning uyining oldiga bordim, deb niyat qilib, so'tasini siypab, bir minutda Soqilaning uyining oldida hozir bo'ldi. Xuddi shu vaqt Soqila eshigining oldi-ni supirib turgan edi. Shunda Go'ro'g'li sultonni ko'rib, bu odam osmondan tushganini ham, yerdan chiqqanini ham bilmay hayron bo'lib qoldi. Shunda Go'ro'g'li sulton Soqiladan bir kosa suv so'rab, shu so'zni aytdi:

Uy supirgan arab qizi,
Oshdim ana bellaringdan,
Yetib keldim vataningga,
So'roq olib ellaringdan.

Boshingga ma'jar o'raysan,
Gapirsam yerga qaraysan,
Bo'lmasa so'zga yaraysan,
Gapir nozli tillaringdan.

Seni ko'rgan aqli shoshur,
Aftingni yomondan yashir,
Dol bo'yingga jazmanlaring

O'rtanib kuysa yarashur,
Xol-xollashib xollaringdan.

So'zlarim mavj urib toshar,
Charx urib oqmoqqa shoshar,
Oshiqlar o'psa yarashar,
Yuzingdagi xollaringdan.

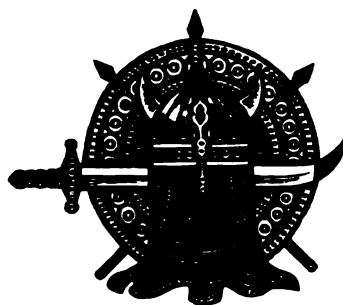
Uzoq yerdan keldim horib,
Senday jononni axtarib,
Bir shohkosaman chiqarib,
Suv ber menga qo'llaringdan.

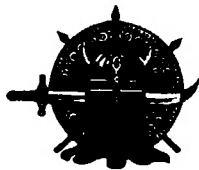
Soqila yolg'iz yesir bo'lib yashab, o'zicha: "Menga endi hech kim rag'bat qilmaydi. Usti-boshim jul-dur, kir, o'zim ko'rimsiz, bir faqir bo'lsam", — deb ko'ngli dunyoning lazzatidan soviy deb qolgan edi. Kutmaganda, bu sipohining har xil hazl-u mutoyiba bilan suv so'rab qolgani Soqilani ikkilantirib qo'ydi. "Bu sipohi menga balki rahmi kelib, kel, savob uchun shu bechorani nikohimga olib qo'ysam, uyimning bir chekkasida yurar, degandir. Balki uyimga cho'ri qilib qo'yarman, degandir. Yo bo'lmasa bir yomon g'ar ko'z sipohi bo'lib, meni bir hodisa qilib ketmoqchimikan? Har qalay, taqdir shu sipohining changaliga ilin-tirdi-da. Yo bir baxt topib, kun ko'rib ketarman, yo shu yerda hozir rasvo bo'larman. Dod desam, kam-bag'alning dodiga hech kim quloq solmaydi. Ishqilib, qandayiga bo'lsa ham shu sipohiga asir bo'lib qol-ganga o'xshayman", — deb Soqila uyidan bir shohkosa suv chiqarib, Go'ro'g'li sultonga uzatdi. Go'ro'g'li sulton darrov kosani qoqib yuborib, Soqilaning bilagidan mahkam ushlab, Ko'k jonivorning chotiga qam-chini berib, haydab yubordi. G'irko'k ham yerni bir tirnab havoga ko'tarilib, Chambil shahri qaydasan, deb osmonning tubi bilan yulduzday oqib kela berdi. G'irko'k jonivor ustidagisini tushirarmidi? U yog'idan xotirjam. Shuytib, yarim kechalarda Go'ro'g'li sulton G'irko'kni mayxonasining oldiga qo'ndirib, Soqilani tushirib, G'irko'kni tablaga bog'lab, Soqilani Og'a Yunus pariga topshirdi. Ertasi Og'a Yunus pari Soqilaga

uzoqdan Xantlani ko'rsatib: "Hov ana u odamni ko'rganmiding?" — deb so'radi. Soqilaning ko'ngliga boshqa gaplar kelib, tanisa ham tanismasmishga olib qo'ya qolmoqchi bo'lsa ham, baribir qizarib, yuragi qizib, bo'g'in-bo'g'inigacha bo'shashib, ko'zi tinib, tirnog'i achib, qaltirab, mo'larib qoldi. Og'a Yunus pari darrov Soqilaga dildorlik berib, uni xavf va xijolatdan chiqarib, yaxshi liboslar bilan kiyintirib, yasab ergashtirib, Xantlanning oldiga olib bordi. Xantlanning bir pillalari ko'zi Soqilaga tushib, ikki ko'zi tos tepasiga bitib, nima bo'lganini bilmay, lol bo'lib, indamay qoldi. Og'a Yunus pari darrov tozini bir panaga tortib, pusinib turdi. Xantlanning bir pillalar Soqilaga nazari tushib: "Yosqila", — dedi. Yosqila ham Xantlaga: "Yo, Xantla", — dedi. Xantla birdan: "Yo, Soqilajonim. Nega shu vaqtgacha shuncha: "Yo, Soqila", deb chaqirsam ham indamay, oldimda turar eding. Sening iltifotingni ko'rar kunim ham bor ekan", — deb Xantla behush bo'lib qoldi.

Qirq yigitning xotinlari yetib kelib, Xantlani ham toza kiyimlarga burkab, sartaroshga sochlarini, mo'ylovlarini oldirib, toza qilib qo'ydilar. Kun kech bo'lib, bu ikki oshiq-ma'shuqlarni tayinlangan hovliga olib borib, ikkovini bir-biriga nikoh qilib, qo'shib qo'ydilar. Shuytib, Xantla bilan Soqila ham Go'ro'g'li sultonning zamonida murod-maqсадlariga yetdilar.

XIROMON DALI

Ayvoni keng dunyoning bir burchida Oshiqali degan katta bir pir bor edi. Kunlardan bir kun Xizir bobo Oshiqali pining oldiga kelib, “Jo’ra, ikkovimiz bir olamni aylanib, tomosha qilib kelayik”, — deb Oshiqali pinni iyartib, Iram boqqa borib, qarini yoshlik holatiga keltiradigan olma olib, undan keyin Shom mulkiga ravona bo’ldilar. Shom mulkida o’zi bir yuz yigirma yashar, kampiri bir yuz o’n yashar, dunyoda bitta ham farzand ko’rmay, juda ham qarib qolgan bir kishi bor edi. Xizir bobo xizmatkor suratida, Oshiqali pir tabib suratida bo’lib, o’sha farzandsiz chol-u kampirnikiga borib mehmon bo’lib, Iram bog’dan keltirgan olmaning ikkovini ularga yemakka berdilar. Xudoning qudratidan, pining karomatidan chol-u kampir olmalarni yegandan keyin o’zidan o’zi g’ayratga enib, shu kecha kampirning bo’yida homila paydo bo’ldi. To’qqiz oy, to’qqiz kun, to’qqiz soat, to’qqiz daqiqadan keyin kampir bir o’g’il tug’ibdi. O’g’ilning otini Karimberdi qo’yib, murod-maqсадlariga yetdi. Bular murod-maqсадlariga yetib tura bersin.

Endi Xizir bobo bilan Oshiqali pirdan eshitsak. Ular ikkovi yo’lga ravona bo’lib, Arzirum degan shaharga yetib keldilar. Ana shu Arzirum mamlakatining bir tog’lik tomonida Arslonboy degan olifta, guppi-tob, boshqalarga oyoq uchidan qaraguvchi, lekin o’zi haddili boy bir odam bo’lib, yoshi oltmishga borsa ham, hali farzandi yo’q edi. Arslonboydan tabib ham, takkon ham, emchi-romchi ham, eshon, azayimchi ham, mulla, qushnoch ham, avliyoni tunash, mol aytish, sadaqa va o’zini talatish ham qolmay, bir chivinch-naf ko’rmay, ketgan pul-u mollariga ichi achib yurar edi. Xizir bobo bilan Oshiqali pir ana shu Arslonboy-nikiga kelib tushib, Oshiqali o’zini tabib deb Arslonboyga tanitib, kissasidagi ikki dona olmani chiqarib berdi. Arslonboy kanizaklarining ichida bir suluv, chor burch, semiztob, oq quv kanizakni yaxshiroq ko’rib yurar edi. Olmaning bittasini o’zi yeb, tag’i bittasini o’sha kanizakka berdi. Olma yutqunchodan o’tgandan Arslonboyning ham, kanizakning ham holati o’zgacha bo’lib, ikkovi aysh-ishrat qilib qolib, xudoning qudratidan, pining karomatidan Arslonboyning ul yaxshi ko’rgan kanizagining bo’yida homila paydo bo’lib qolib, to’qqiz oy, to’qqiz kun, to’qqiz soat, to’qqiz daqiqadan keyin bir qiz tug’ib, qizning ismini Xiromon qo’ydi. Xiromon ham enasini emib kattara bersin.

Endi Xizir bobo bilan Oshiqalidan eshitsak. Ular yo’lga ravona bo’lib, turkman tog’laridan birida qirq chiltonlar G’irko’kni Go’ro’g’libekdan o’g’irlab borib, tarbiya qilayotgan manzilga bordilar. Shu yerda Oshiqali pir G’ovsul G’iyos bo’lib Go’ro’g’li sultonga ko’rinib: “Tila maqsadingni. Ot tilaysanmi, zot”, — deb uch marta so’rganida ham Go’ro’g’li: “Ot tilayman”, — dedi. Shunda: “G’irko’k oting bo’lsin, Yunus, Misqol yoring bo’sin. Chambil shahring bo’lsin”, — deb Go’ro’g’libekning haqiga duo qilib, G’irko’kni topshirgan edi. Shuytib qissaning bu yog’i tokchada taxlanib tura bersin. Endi so’zni Xiromon qizdan eshiting.

Alqissa, Xiromon qiz birdan ikkiga kirdi, ikkidan uchga kirdi. Ota, ena deguday, non bersa yeguday bo’ldi. Oydan oy o’tdi, yildan yil o’tdi. Xiromon qiz o’n to’rt yoshiga yetdi. Atrof-jonibdan Arslonboyning qizi bo’y yetibdi, deb sovchilar kela boshladi. Shunda Arslonboy: “Qiz bo’lsa ham, o’g’il o’rnida ko’rib, ko’p zor bo’lib, tilab-qusab topgan farzandimning o’zidan so’rayin”, — deb Xiromon dalidan: “Qizim, do’garak’ seni bo’y yetdi, deb sovchi yuborayotir. Endi sen shunga nima deysan”, — deganida Xiromon dali Arslonboyga: “Ota, men sizning tilab-qusab o’g’il o’rnida ko’rib topgan farzandingiz bo’lsam, mening iltimosimni ham yerda qoldirmay, ixtiyorimni o’zimga qo’ying”, — dedi. Ixtiyorini o’ziga qo’ydi.

Undan keyin Xiromon dali o’ziga uch yuz oltmish kanizak qildirib, otasining bir havodor yeridan tanlab, ichiga yer yuzidagi mevalardan ektirib, o’rtasidan shohsupali sarhovuz qildirib, chor atrofiga devor urdirib, bir ajoyib chorbog’ bino qildirdi. Xiromon dali uch yuz oltmish kanizi bilan ana shu chorbog’ida yashay berdi. Xiromon dali bozor, rastalarga qichqirtib: “Kimki Arslonboyning qizi Xiromon dalining ikki shartini bajarsa, biri kurashib yiqitsa, yana biri baxshi aytishib yengsa, mana shu shartlarini bajargan kishi-ga tegadi”, — deb ovoza tarqatib, oradan ko’p yillar o’tib ketdi. Xiromon dalidan uch yuz oltmish polvon,

¹ Tevarak-atrof.

uch yuz oltmish shoir-baxshi yengilib ketdi. Xiromon dalining yoshi ham yigirma yettiga yetdi. Undan keyin Xiromon daliga talabgor topilmay, Xiromon dalining o'zi kuyovsiz qolib ketadigan bo'lib, o'zining qo'ygan shartlariga o'zi pushaymon bo'lib, bir kun atrofdagi folchilarni to'plab, o'zining baxt-toleyini bilib berishini talab qildi. Shunda folchi, romchilar: "Sizning bu maqsadingiz fol bilan, rom bilan hal bo'lmaydi. Bir Mazzam momo degan bor. Sizning maqsadingizning ilojini bilsa, o'sha biladi. Uyi Erqiljim qishlog'ida", — dedilar. Xiromon dali folchi, romchilarga javob berib yuboribdi. Bir kaniziga bir hamyon tilla berib, Erqiljim qishlog'iga yubordi. Mazzam momo Xiromon dalining kanizini siylab, ostiga ko'rpacha taylab, bodom, pista, rustalar bilan ziyofati aylab, nima maqsadda kelganini so'radi. Kanizak Xiromon dali berib yuborgan bir hamyon tillasini berib: "Xiromon dali bilan gaplashar ekansizlar", — dedi. Mazzam momo qanday? Ilonning moyini yalaganday yalanglagan, oltmishdan oshib ketgan bo'lsa ham yoshsinib bilanglagan, ko'zlari alanglagan, ustiga shoyi-shalpar kiyib shalanglagan kampir. Kanizakning taklifiga rozi bo'lib, puxtalangan katta oq eshakka minib, kanizakka ergashib yo'lga tushib, Xiromon dalining chorbog'iga yetib kelib, Xiromon dalini ko'rib: "Ha, Xiromonjon, menda nima ishing bor edi?" — deb turdi. Xiromon dali Mazzam momosiga tag'i bir hamyon tilla berib, o'zining o'ziga qo'ygan shartlaridan nolib, yoshi yigirma yettiga kirsam ham, hali ham uy buvisi bo'lib qolganini, shunga chora topib berishini aytdi. Shunda dunyoning past-u balandini kuzatib yurgan Mazzam momo qoshini kerib, ko'zini o'ynatib, Xiromon daliga qarab, bir necha joydan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

Tol ipakday soching jonni qiynaydi,
Qoshing qiyo, uchsa ko'zing o'ynaydi,
Oyog'ing ostida gullar jaynaydi,
Istaganing topsang bo'lar Chambildan.

Go'ro'g'lidir u shaharning sultoni,
Behisht pirog'iday mingan hayvoni,
Ham suxanvar, ham polvonlar polvoni,
Istaganing topsang bo'lib Chambildan.

Buyurgan qucharlar tolmali beldan,
Kim yuzin qaytarar sendayin guldin,
Bir necha so'z eshit shirin tilidan,
Istaganing topsang bo'lar Chambildan.

Kurash tushsa, har kimsani yiqadi,
So'z aytishsa, har qanday shoir biqadi,
Har joyda u ustun, g'olib chiqadi,
Istaganing topsang bo'lar Chambildan.

Chambil degan shaharlarning go'zali,
Bunga guvoh shoirlarning g'azali,
Jononlari bari senday mazali,
Istaganing topsang bo'lar Chambildan.

Mazzang momong ko'p gaplarni biladi,
Senday jononlarga bayon qiladi,
Baxt-toleying Chambilman ravshan bo'ladi,
Istaganing topsang bo'lar Chambildan.

Bu so'zni Mazzam momosidan eshitib: "Chambilning o'zi qayda-yu Go'ro'g'lini bu yerlarga keltirmak qayoqda", — deb Mazzam momosiga qarab, marg'ulini burab, zulfini tarab, Xiromon dali bir so'z dedi:

Bahor chog'i yilg'alar suvga to'ladi,

Kunga qarab qizg'aldoqlar kuladi,
Chambil degan viloyating qaydadir,
Go'ro'g'lisi meni qaytib biladi.

Go'ro'g'li degani bo'lsa uzoqda,
Qanday bilar birov bayon etmasa.

Bahor chog'i o'rdak qo'nar qo'llarga,
Go'ro'g'lini takrorlaysan tillarga,
Chambil degan viloyati qaydadir,
Qanday yaqin bo'lar bizning ellarga.

Sochim uzun, jamalagi tuyundi,
Sanam qizlar ishq yo'lida kuyundi,
Go'ro'g'li degani bo'lsa uzodqa,
Mening holim ul bilmagi qiyindi.

Yo'l emas, ustidan karvon o'tmasa,
Yurgan karvon manziliga yetmasa,

So'zlaydi, so'zlaydi dali Xiromon,
Naylayin, ekan-da taqdirim yomon,
Chambil viloyati bo'lsa uzoqda,
Kelarmi talabman Go'ro'g'li sulton.

Bu soʻzni Mazzam momosi eshitib, Xiromon daliga dildorlik berib, bir soʻz dedi:

Koʻrgan tushni yaxshilikka yoʻraysan,
Oqil qizsan, sultonlikka yaraysan,
Momong eson boʻlsa maqsad hal boʻlar,
Sharti shuldir oʻn, oʻn besh kun qaraysan.

Bir necha oshiqning bagʻri yaradi,
Bagʻirini sudrab qayga boradi,
Tanga-tilla bilan topsang koʻnglini,
Bu maqsadni momong hal qip beradi.

Davlatningdan shoyi-sholdam oʻraysan,
Oyna olib, qora soching taraysan,
Momong eson boʻlsa, maqsad hal boʻlar,
Sharti shuldir oʻn, oʻn besh kun qaraysan.

Osmonda bulutlar yugrib yeladi,
Qayga borib yogʻishini biladi,
Chaqmoqdan tez yurar uchqur ot boʻlsa,
Momong Goʻroʻgʻlini olib keladi.

Qoshing qiyo, kesma zulfing zarmidi,
Yoʻlingda oshiqlar intiq-zormidi,
Doim senga baxt-u iqbol yormidi,
Ikki yuzing toza pishgan normidi.

Mazzam momong koʻp narsani biladi,
Tanga-tilla bilan koʻngli toʻladi,
Chaqmoqdan tezyurar uchqur ot boʻlsa,
Senday goʻzal uchun xizmat qiladi.

Bu soʻzni Mazzam kampirdan Xiromon dali eshitib: “Bu mamlakatlarda mening bilan aytishib yengadigan, kurashib yiqadigan topilmasa, yoshim boʻlsa oʻtib borayotsa, bu yogʻining xabarini bergan oʻzing, uchqur otdan ham darakni oʻzing berarsan”, — deb Mazzam momosiga qarab, uchqur otning qayoqdan topilishini soʻrab, bir soʻz dedi:

Momo, eshit qizingning faryodini,
Axtargin Arzirum viloyatini,
Tanga-tilla senga boʻlsin sadaqa,
Oʻzing top u aytgan uchqur otingni.

Har narsaga sening aqling yetadi,
Sening bilan barcha mushkul bitadi,
Iltimosman qizing ilging tutadi,
Oʻzing top u aytgan uchqur otini.

Men boʻlsam, bir uyda oʻtirgan mushtipar,
Bir mushtipar mungliq qayerni izlar,
Senga topshirayin kulli ixtiyor,
Oʻzing top u aytgan uchqur otini.

Iztirobda qolgan bunda Xiromon,
Tabib boʻlsang, ayla bu dardga darmon,
Bu ishlar ochilar sendan, enajon,
Oʻzing top u aytgan uchqur otini.

Bu soʻzni Mazzam momosi eshitib, Xiromon daliga qarab: “Qizim, quruq tovoqqa fотиha yurmaydi. Avval menga beradiganingni ber, ot deganing qochib ketmaydi”, — deb bir necha joydan timsol keltirib, qoshini terib, oʻzini kerib, bir soʻz dedi:

Dam bu damdir, oʻzga damni dam dema,
Yarim yoʻlda matlab qolar ham dema,
Tillani ber, tulpor qochib ketmaydi,
Davlatningda bir tulporni kam dema.

Tillani ber, tulpor qochib ketmaydi,
Oʻzing omon boʻlsang, tulpor topilar.

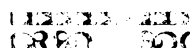
Zar qanot uylarga namat yopilar,
Kumush boʻsagʻaga oltin chopilar,
Tanga ber, bir tulpor qochib ketmaydi,
Boshing omon boʻlsa, tulpor topilar.

Bedov mingan togʻu toshda yeladi,
Davlatmandga davlatmand monand keladi,
Tulpor topilmogʻi oson, chirogʻim,
Koʻp pul bersang, momong koʻngli toʻladi.

Poyga kuni bedov otlar chopilar,
Urush kuni boshga qalqon yopilar,

Mazzam momong koʻp narsani biladi,
Doimo aytgani oʻngdan keladi,
Tulpor topilmogʻi oson, chirogʻim,
Tilla bersang, momong topib keladi.

Xiromon dali Mazzam momosining bu soʻzini eshitib: “Koʻngling tilladan qolsin, momojon. Ishqilib, uchqur otni qayerdan topsang ham top”, — deb bir hamyon tilla berdi. Shunda Mazzam momosining

ko'ngli to'lib: "Tulporni shu otangning asov yilqilarining orasidan topib keltiraman", — deb bir necha joydan timsol keltirib, Xiromon daliga qarab, bir so'z dedi:

Tekis bel ustida bedov chopilar,
Urush kuni boshga qalqon yopilar,
Mingta asov yilqi bo'lsa bir yerda,
Ichidan axtarsa, tulpor topilar.

Piyolaning kumushdandir chegasi,
O'zingsan shu yurtning oyim bekasi,
Ming asovdan bitta tulpor topilar,
Bir boy bo'lsa, barisining egasi.

Musofirlar bekorga yo'l tutmaydi,
To'qson chiqmay tog'dan karvon o'tmaydi,

Otangning asovi mingdan ziyoda,
Jon bolam, niyatlar zoye ketmaydi.

Yugurmakka baland yo'llar tutadi
Baland yo'ldan yo'lovchilar o'tadi.
Shu momongga bersang kulli ixtiyor,
Ming asovdan tulpor tanlab tutadi.

Mazzam momong ko'p narsani biladi,
Tulpor otlar chaqmoqdan tez yeladi,
Shu momongga bersang kulli ixtiyor,
Chambilga ham o'zi borib keladi.

Xiromon dali Mazzam momosidan bu so'zni eshitdi. Gulixiromon oti, qo'lida qalam-davoti, sharros chiqqan sovodi. Darrov kanizining bировiga buyurib, oq sandiqdan bir taxta oq shoyi qog'oz, bir mushkning suvi bilan ishlanib, yetmish marta mushtlanib, toza pishirilib tayyor bo'lgan siyohidan bir ko'zacha keltirgizib, nozik qalam bilan Mazzam momosiga otasining mingta to'plangan asos yilqisini ko'rib, o'zi ushlab, bir tulpor ayirib olsin, deb yorliq yozib, yorliqqa o'zining oyga o'xshagan muhrini bosib berdi. Shunda Mazzam momosi Xiromon daliga: "Men tulpor topishga-ku topaman, ammo sen tag'i qirq kun sabr qilishing kerak. Chunki tulporni o'zim qo'lda qirq kun tarbiya qilmasam, ko'ngildagiday bo'lmaydi", — dedi. Mazzam momosining maslahatiga Xiromon dali rozi bo'lib, Mazzam kampir bir-ikki kanizlar bilan toqqa chiqib ketdi. Arslonboy dunyoda bittayu bitta qizim, deb qizining bunday ishlariga monelik qilmas edi. Mazzam kampir bir-ikki kanizakni iyartib yura-yura Arslonboyning bir darada jovlik bo'lib yurgan asov yilqilarini ko'rib qoldi. Sanab ko'rsa, mingta ekan. "Bir kam ming yilqi bo'lganda ham ichidan tulpor topolmas edim", — deb yilqilarni birma-bir ko'zdan kechirib, ichidan parilar Xiromon daliga enchi deb qo'shib ketgan enasi suv tulpori, otasi bulut tulporidan bo'lgan bir do'non ot topib, ming taryobid va kitobi voyvoyakni ishlatib, otni o'ziga rom qilib aldab ushlab, ustiga egar solib, o'zi minib olib Erqiljim qishlog'iga olib borib, qirq kun kun tekizmay boqib, qirq kundan keyin otini tabladan chiqarib minib, Xiromon dalining huzuriga kelib: "Ana endi bizga Chambilga borib kelguncha yana olti kun muhlat", — deb bir necha joydan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

Ko'kda yilikan tursa bulut talashar,
Birda desam otim tog'lardan oshar,
Uch kun yursam Chambilbelga yondashar,
Bekam, olti kunga muhlat ber endi.

Bir sakrashda baland tog'lardan o'tar,
Uch kunda qirq kunlik manzilga yetar,
Borib kelganimcha olti kun o'tar,
Bekam, olti kunga muhlat ber endi.

Aslida suv bilan bulutdir zoti,
Osmonda yulduzni ko'zlar g'ayrati,

Bunga tengdir Go'ro'g'lining G'iroti,
Bekam, olti kunga muhlat ber endi.

Bir hayt desa, yetti tog'dan o'tadi,
Ko'z ko'rim manzillar yo'lin tutadi,
Oqqan yulduzlarni quvsa, yetadi,
Bekam, olti kunga muhlat ber endi.

Mazzam momong ko'p narsani biladi,
Senday jononlarga xizmat qiladi,
Go'ro'g'lini borib aytib keladi,
Bekam, olti kunga muhlat ber endi.

Xiromon dali: "Shu yog'iga chidaganda, olti kunga chidamaymanmi", — deb Mazzam momosiga olti kunlik sut kulchani xurjunga solib berib, olti kunda Chambilga borib kelmoqqa javob berdi. Mazzam kampir oppoq xitoyi shoyi liboslarga o'ralib, yuziga niqob tortib, pariday bo'lib pirillab, ko'kraklari dirillab, tulporni minib, jilovini burib, Chambil shahri qaydasan, deb necha tog'lardan, gaza-bellardan oshib, uch kun-

dan keyin choshtgoh pillada Chambilga kirib keldi. Hech joyda gidirmay, xuddi parilarning yurtidan kelgan elchiga o'xshab, Go'ro'g'li sultonning mayxonasining oldiga kelib to'xtab, Go'ro'g'li sultonning G'irko'kni qashov-jo'rob qilib turganini ko'rib, Go'ro'g'li sultonga qarab, bir so'z dedi:

Tog'u toshda bedovimni yelaman,
Uzoq yo'ldan ot o'ynatib kelaman,
Arzirim shahrida dali Xiromon,
Xiromondan kelgan elchi bo'laman.

Tuman daryosiday toshib-to'laman,
Har yerda harifman o'ynab-kulaman,
Arzirim shahrida dali Xiromon,
Xiromondan kelgan elchi bo'laman.

Bedov minib ora yo'lda tolaman,
Qasd qilgan g'animdan o'chim olaman,
Arzirim shahrida dali Xiromon,
Xiromondan kelgan elchi bo'laman.

Xiromon deganim Arslonboy qizi,
Ustiga kiygani gulgum qirmizi,
U talab qilibdi mehmonga sizi,
Arzirim shahrida dali Xiromon,
Xiromondan kelgan elchi bo'laman.

Qasobadan' kelar tog'ning epkini,
Ang uchratsa, mergan bosar tepkini,
Chorbog'ida senga intiq har kuni,
Arzirim shahrida dali Xiromon,
Xiromondan kelgan elchi bo'laman.

Mazzam kampir niqobini pirillatib, ko'kragini dirillatib, otining jilovini burib, kelgan yo'liga qarab qaytmoqchi bo'la berdi. Shunda Go'ro'g'li sulton Mazzam kampirga qarab: "Kim bo'lsang ham, gartak gidirayib tur. Men haramimga kirib chiqayin", — deb shu so'zni aytdi:

Kim bo'lsang ham sal gidirayib turgin,
Men kirib chiqquncha haram sarayga,
Chaqmoqday tulporing jilovin burgin,
Maslahat solguncha qoshi qoraga.

Misqol pari degan dildorim bordi,
Har kecha o'zimga rozidan yordi,
Har gapni so'rmasam undan bekordi,
Shuytmasam cho'p tushar ikki oraga.

Xiromon dalining ikki sharti bor,
Biri borgan bilan baxshi eshtar,
Ikkinchi shartidir kurashga tushar,
Arzirim shahrida dali Xiromon,
Xiromondan kelgan elchi bo'laman.

Xiromon boshida oltin jig'adi,
Shartin bajarganga bo'yin egadi,
Balki qabul qilsa, unga tegadi,
Arzirim shahrida dali Xiromon,
Xiromondan kelgan elchi bo'laman.

O'zidan uch yuz oltmish baxshi bilan
Uch yuz oltmish polvon yengilgan,
Bari Xiromondan ojizlar bo'lgan,
Uman uchrashmagan faqat sen qolgan,
Arzirim shahrida dali Xiromon,
Xiromondan kelgan elchi bo'laman.

Ishonsang kuchingga, qarab ko'rasan,
Shashting bo'lsa, irkimasdan borasan,
Tabing bo'lsa, elchiman birga yurasan,
Arzirim shahrida dali Xiromon,
Xiromondan kelgan elchi bo'laman.

Senmisan parizod yoki farangi,
Ustingga uribdi otingning changi,
Ketsin ko'ngillarning doimo zangi,
To'xtab tur, tuz qo'yma bunda yaraga.

Go'ro'g'li der oqibatin ko'rayin,
Bu to'g'rida yordan javob so'rayin,
Undan keyin sening bilan borayin,
Javob bersa yorim menday to'raga.

Bu so'zni Mazzam kampir eshitib, qiqirlab kulib, ko'nglida: "Bu yorining oldiga kirsam, Xiromon daliga boraman deb yoridan javob so'rasa, rashk degan bir baloyi azim, balki yorining yelkasiga minib, Xiromon daliga borma, deb oyoq tirab olsa, har qancha bo'lsa ham, yoshligida sevib olgan yori, bir umrlik

¹ Havo ayniganda tog' ustidan yana bir toqqa o'xshagan bulut (*Baxshi izohi*).

yostiqdosh dildori emasmi, undan keyin Go‘ro‘g‘lining ham shashti qaytib, Xiromon daliga bormay qolsa. Yo‘q, buni hozirdan orqasiga qaytarib, yoriga durust qilib qo‘yayin”, — deb Mazzam kampir mazzanglab, tizzanglab, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab, bir so‘z dedi:

So‘zlasam, so‘z kelar ko‘nglim bahridan,
Chiqqing kelmas ekan Chambil shahridan,
Go‘ro‘g‘li degani bekor ekandir,
Botir javob so‘raydimi yoridan?!

Xotin degan bu ishlarga ko‘nami,
Rashk o‘tiga o‘rtanibon yonami,
Go‘ro‘g‘li degani bekor ekandir,
Bir yor deb mard kishi orqa yonami.

Muxannislar chiqmas ayol so‘zidan,
Vafo istab bo‘lmas kazzob do‘zidan,

Go‘ro‘g‘li degani bekor ekandir,
Yurar ekan nodon yori izidan.

Davlatining shashti kelgan azimdi,
Sendaylarga to‘qqiz xotin lozimdi,
Go‘ro‘g‘li degani bekor ekandir,
Bir yor deb tashladi aytgan so‘zimdi.

Bildim endi pari yoring zo‘r ekan,
Zo‘r bo‘lsa ham kaltafahm o‘r ekan.
So‘rab ham ko‘r so‘raringni yoringdan,
U pismi shumshuging nima der ekan.

Go‘ro‘g‘li sulton bunday tik so‘z odamning qitig‘iga teguvchi ayolni birinchi ko‘rishi edi. “Yo bo‘lmasa elchiman, deb kelib turgan Xiromon dalining o‘zi bo‘lib, yuziga niqob tortib, o‘zini tanitmay turganmikan. Shuytib meni ajva qilmoqqa yurganmikan. Har qalay nima bo‘lsa ham, ichkariga kirib, Misqol paridan bir so‘ray”, — deb Go‘ro‘g‘li sulton tezlik bilan ichkariga kirib, bu to‘g‘rida Misqol paridan maslahat so‘radi. Shunda Misqol pari: “Agar bu yerga kirmasdan jo‘nab ketganingda, Xiromon dalini yiqar eding. Ayolingdan maslahat so‘raganing uchun gartak bo‘shashding. Endi baribir borganing bilan Xiromon dalidan yiqilasan. U ham o‘zingday nazarkarda qiz. Agar juda ham Xiromon dalini yiqaman desang, avval Xuroson yurtiga borib, Oshiqali pirmig shogirdi Oydin Yusuf pirga qo‘l berib, qirq kun xizmatini qilib, fotihasini olib borsang, ajab emaski, Xiromon dalini yiqsang”, — deb maslahat berdi. Go‘ro‘g‘li sulton tashqariga chiqib qarasa, haligi niqobdor ayol allaqachon ketib qolgan ekan.

Go‘ro‘g‘li sulton darrov G‘irko‘kni egarlab minib olib, haligi niqobdor ayolning izi bilan haq deb yo‘lga tushib ravona bo‘lib, tinmasdan quvib, uch kecha-yu uch kunduz yo‘l yurib, ozgina emas mo‘l yurib, Mazzam kampirning otini haydab, chaqmoqday oqib ziltillab borayotganiga bir ko‘zi tushdi-yu, ikkinchi bora qorasini ham ko‘rmay qoldi. Shu kuni choshtgoh pillada Mazzam kampir Xiromon dalining huzuriga yetib: “Ana Go‘ro‘g‘li ham senga talab solib kelayotir. Anig‘ini bilayin, deb bir qirda gidirayib turib ko‘rdim. Keyin u menga yetolmay, orqada qolib ketdi. Bugun tushlarga kelib qolar. Endi menga bergan mukofoting shu ot bo‘lsin. Omin, bolam, salomat bo‘l, bergan tuzingga rozi bo‘l”, — deb otning jilovini burib, ko‘z ochib yumguncha nazardan g‘oyib bo‘lib ketdi.

Xiromon dali ko‘nglida: “Ketsang, go‘r ket. Shuncha ish bitirib berding, bas. Ko‘pi kerak emas. Sendaylar bilan doim yaqin bo‘lmoq xatardan xoli emas”, — deb Go‘ro‘g‘li sultonning yo‘liga muntazir bo‘lib tura berdi. Go‘ro‘g‘li sulton ko‘nglida: “Pirning kirdikorini arab yurtida ko‘rgan edim. Oydin Yusufi ham o‘shanga o‘xshagan pir chiqar-da”, — deb pirga qo‘l bergani bo‘yni yor bermay, tikka haligi niqobdor otlining izi bilan Arzirum yurtiga yetib borib, bir do‘nglikka chiqib qarasa, narigi soyda juda ham bahaybat katta bir chorbog‘ bor ekan. “Bu Xiromon dalining chorbog‘i bo‘lsa kerak. Shu yerdan G‘irko‘kni tezlatib haydab boray. Xiromon dali juda shashti baland odam ekan desin”, — deb G‘irko‘kka qamchi bosib, do‘ngdan chorbog‘ga qarab, shirillatib haydab kela berdi. Shu kelishda G‘irko‘k tezlik qilib, o‘zini to‘xtata olmay, Xiromon dalining hovuzining bo‘yiga to‘shab qo‘ygan gilamning ustiga oralab ketdi. Shunda Xiromon dali qo‘liga sozini olib, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab, bir so‘z dedi:

Bizning mehmon oti tezga o‘xshaydi,
To‘xtay olmay bosdi bundayin joydi,
Yo bilmam hali yosh adabsiz toydi(r),
Xush kelibdi bunda, safo kelibdi.

Bizning mehmon ekan ajab binoyi,
Yo har yerda kezib yurgan savdoyi,
Gard yeb qonqaygan qayqi riyoyi,
Xush kelibdi bunda, safo kelibdi.

Manzil-u chorbog'im tog'ning pastiga,
Chir atrofi terak chapa-rostiga,
Dubilg'a, qamchisi bordir dastiga,
Xush kelibdi bunda, safo kelibdi.

Tilim aylanadi so'zning rostiga,
Gilamlar poyondoz etdim ostiga,

Oti chopib sakrab o'tdi ustiga,
Xush kelibdi bunda, safo kelibdi.

Arslonboy qiziman, otim Xiromon,
Zulflarim sunbuldir, sochbog'im rayhon,
Keling, aytishaylik, bo'lsang g'azalxon,
Xush kelibsan bunda, Go'ro'g'li sulton.

Bu so'zni Go'ro'g'li sulton Xiromon dalidan eshitib, xurjundan do'mbirasini chiqarib, Xiromon dalingning so'zlariga javob bermoqchi bo'ldi. Buni Xiromon dali ham bildi. U ham sozini qo'lga oldi. Shuytib, Xiromon dali so'ray berdi, Go'ro'g'li sulton javob bera berdi. Ana shunday qilib, birni Xiromon dali so'rab, birni Go'ro'g'li sulton javob berib, nimalar der ekan:

X i r o m o n:

Pahlavonlar ichra po'latdanmisan,
Chambil diyorida ahramanmisan,
Go'ro'g'li vallamat degan senmisan,
Xush kelibsan bunda, safo kelibsan.

G o' r o' g' l i:

Pahlavonlar ichra pahlavondirman,
Ahraman emasman, bir insondirman,
Qadrlasang bunda, qadrdondirman,
Chambilning sultoni, o'zim Go'ro'g'li.

X i r o m o n:

Yigitlar ichida yaxshi senmisan,
Majlisda suhbatning naqshi senmisan,
Biz bilan aytishar baxshi senmisan,
Xush kelibsan bunda, safo kelibsan.

G o' r o' g' l i:

Badlarga bad, yaxshilarga yaxshiman,
Qayda suhbat bo'lsa majlis naqshiman,
Sening bilan aytishishga baxshiman,
Chambilning sultoni, o'zim Go'ro'g'li.

X i r o m o n:

Hamalda chiqarar zardoli g'uncha,
Gasht etamiz guli yerga tushguncha,
Sen suxangar bo'lsang, dali ham shuncha,
Xush kelibsan bunda, safo kelibsan.

G o' r o' g' l i:

Hamalda ochilsa zardoli guli,
Anga taraladi oppoq tong yeli,
Senga mehmon bo'lgan turkmaning uli,
Chambilning sultoni, o'zim Go'ro'g'li.

X i r o m o n:

Surda ochilar qizg'aldoq, lola,
Har biri misoli qizil piyola,
Shularga akamlar bo'larmi vola,
Xush kelibsan bunda, safo kelibsan.

G o' r o' g' l i:

Surda jaynagan qizg'aldoq, lola,
Mislmi solingan qizil piyola,
Shularga akang ham bo'libdi vola,
Chambilning sultoni, o'zim Go'ro'g'li.

X i r o m o n:

Javzoda suvlanib pishadi olma,
Mingan bedovingning belidir tolma,
Bo'lmasa, ey nomard, yo'lingdan qolma,
Menga aytishmoqqa kashal ham bo'lma.

G o' r o' g' l i:

Arzirum elida pishibdi olma,
Sochbog'ing uzundir, belingdir tolma,
Noz-u karashmalar aylab burolma,
Meni sen o'zingdan aslo kam bilma.

X i r o m o n:

Asadda buloqning suvi shildirar,
Yilg'a bilan jimiyibgina yeldirar,
Har bir so'zing menga hazil ildirar,
Otamga bildirsam, seni o'ldirar.

G o' r o' g' l i:

Asadda icharman buloq suvidan,
Qo'rqmaydirman otang tugil devidan,
Shamol tursa shuytib odam ravaydan,
To'z bo'lmayman senday odamovidan.

X i r o m o n :

Tirama pishadi bog'ning anori,
Bizning ovul Arzirum yurti kanori,
Mehmonning bo'lmaymi otdan enari,
Shunday manzil-makonlarga qo'nari.

G o' r o' g' l i :

Chorbog'ing Arzirum yurtning kanori,
To'lishib pishibdi bog'ing anori,
Agar do'qlab itarmasang, ey pari,
Mehmonning osondir otdan qo'nari.

Shunda Xiromon dali yugurib kelib, G'irko'kning jilovidan ushlab, Go'ro'g'li sultonga qarab: "Men so'rasam, sen javob bera bersang, kun chiqib, kun botib, tong otib, kun o'tib, shuytib ketaberadiganga o'xshaydi. Endi sen vafodor va vafosizlar haqida yaxshilab ikkita terma aytib bersang, shuning bilan seni o'zimday suxangar hisoblab, qo'rg'onimni bersam", — dedi. Shunda Go'ro'g'li sulton vafodor va vafosiz yorlar haqida Xiromon daliga qarab, shu termalarni aytdi:

V a f o d o r l i k

Laylu nahor bo'lib ko'makdosh,
Yor ko'nglini olar vafodor.
Har doimo sarriga sirdosh,
Munis hamdam bo'lar vafodor.

Burro tilin etar muloyim,
Parvonalar bo'lib har doyim,
Xush xulqli, o'zi xush fahm,
Ko'ngildagin bilar vafodor.

Farosatli, luqmon minishli,
Mehr-u dili issiq kunishli,
Har doimo suhbatlari xushli,
Jon deb xizmat qilari vafodor.

Begonalar yuziga boqmas,
Ham o'zgalar suhbatlari yoqmas,
Shalang urib sayrona chiqmas,
Do'st hurmatlari tilar vafodor.

O'z yoridan o'zgani bilmas,
Parilarga qayrilmas, kulmas,
Dili hargiz begona bo'lmas,
Dildorlari siylari vafodor.

Boqing shoir degan so'ziga,
Yer tushirmas cho'p ham iziga,
Dam-badam o'z do'sti yuziga,
Tabassumla kulari vafodor.

X i r o m o n :

Arslonboy qiziman, ismim Xiromon,
So'zingdan haqiqiy ekansan sulton,
Tush otingdan, o'zim aylayin mehmon,
Yo'lingda jonimni qilayin qurbon.

G o' r o' g' l i :

Uzoq yurtdan kelgan ko'ngli poraman,
Senday go'zal uchun bo'p ovoraman,
Otin jondan ortiq ko'rar Go'ro'g'li,
Uyinggacha otdan tushmay boraman.

Go'ro'g'li ham istaydi dildor,
Bir dildorga yor-u vafodor,
Ochiq yuzli, qomati gulzor,
Gulshanday ochilari vafodor.

B e v a f o

O'ylamasdan yorin yuziga,
Chopa-rosta so'ylari bevafo.
Bino qo'yib har dam o'ziga,
Har yon ko'ngil boylari bevafo.

Achchiq urar achchiq so'z ila,
Labin burib sovuq yuz ila,
Bahona qib o'g'ri ko'z ila,
Devor osha bo'ylari bevafo.

O'z yorini etmasdan izzat,
O'zgalarga qo'yar muhabbat,
Boshqa-boshqa imo-ishorat
Raqiblarga aylari bevafo.

Ul o'zicha aylari tantana,
Vafodorman, yorman deb mana,
Er ko'lini qilibon pana,
Sirtga nazar taylari bevafo.

Boshqalarga yuragi bayli,
Yomon ishga ko'p turur mayli,
Buzuqligi, xo'yi tufayli,
Odobsizlik aylari bevafo.

Shundaylardan Go‘ro‘g‘li bezor,
Odam emas, ular ajdahor,

Yor bo‘lmishin yetmoqqa tayyor
Hayvo bilan aldab bevafo.

Bu so‘zlarni Xiromon dali eshitgandan keyin Go‘ro‘g‘li sultonga qarab: “Mendan baxshilikda balandroqqa o‘xshayapsan. Endi mening qaddu bastimga qarab bir terma aytib ber. Undan keyin seni toza o‘zimdanda g‘olib hisoblab, senga qo‘rg‘onimni beraman”, — dedi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton sozini chertib, Xiromon dalining qaddu-bastiga qarasa, aqldan, aft-u andomdan olamda kami yo‘q. Bir go‘zal. G‘irko‘kning jilovidan ushlab, oldida qoshi bilan qoplab, zulfi bilan toblab, Go‘ro‘g‘li sultonni bir nazarda damiga ildirishga choqlab turibdi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton gulning oldida mast bo‘lib sayragan bulbulday bo‘lib, Xiromon daliga qarab bir so‘z dedi:

Ko‘rdim, ajab parivash bul yona ko‘z suzibdir,
Oftob misol boqishiman mehrini o‘tkazibdir.
Bu qandayin balo sho‘r, chopmoqqa ko‘z talashur,
Suv qalqishida suqsur go‘yo qiyoyuzibdir.

Qoshlar uchi qiyodi, yerga boqar hayoda,
Hurday yuzi ziyoda, gulgunlanib qizibdir.
Ko‘z ustida hilola, zebo tushib jamoli,
Ko‘k shoyidan ro‘moli muncha o‘zin buzibdir.

Xo‘sh turqlik o‘zi yosh, yosh bo‘lsa ham dili tosh,
Vohkim, yasarda naqqosh husnin tekis tuzibdir.
Noz-u karashmasi ko‘p, boshlarga solgay oshub,
Bu qiz Go‘ro‘g‘lini deb begonadan bezdiribdir.

Bizga boqib suzilur ko‘zlari xumor bul qiz,
Ko‘ngli erib muloyim bo‘lgaymi yor bul qiz.

Beganadan bekinur, ul bachaday so‘kinur,
Chalqa bo‘lib chekinur, jonin ayar bul qiz.

Qo‘lidadir dutori, maylanturur bu sori,
Yo‘qdir sira g‘ubori, misli bahor bul qiz.
Boqqan bu yon qiyala, ko‘zlari to‘la hiyla,
Tushmay deya vobola, mastanovor bul qiz.

Bilmam o‘zi nechuk jon, tani birla jonga darmon,
Aylasa shunda mehmon, tutgay anor bul qiz.
Chikka egilganida, har yon burilganida,
Noz aylab kulganida o‘tday yonar bul qiz.

Tush dedi bunda pastga, sop qo‘ysa-chi qafasga,
Go‘ro‘g‘lini havasga qilgay duchor bul qiz.

Shunda Xiromon dali Go‘ro‘g‘li sultonning toza o‘zidan baland suxangar baxshi ekaniga iqror bo‘ldi. Ko‘nglida: “Go‘ro‘g‘li birinchi shart bo‘yicha meni yengdi. Endi ikkinchi shartda mendan yiqilib qolsa, tag‘i hamishagiday uy bekasi bo‘lib qola beraman. Undan ko‘ra Go‘ro‘g‘lini mehmon qilib, mening birinchi shartim bo‘yicha yutding, endi ikkinchi shartda ham ardisar yutasan, deb ikkinchi shartni qilmay, shu Go‘ro‘g‘liga tanimni bag‘ishlab qo‘yaman. Ardisar menga boshqa harif topilishi mahol”, — deb Go‘ro‘g‘li sultonga qarab: “Barakalla, endi senga qo‘rg‘onimni berdim. Otingni o‘z qo‘ling bilan yetaklab borib, seni uyimning supasining oldida qo‘ltiqib tushirib olaman”, — deb G‘irko‘kni yetaklab keta berdi. Shunda G‘irko‘k bir enish joyda oldinga o‘manganlab yuborib, Xiromon dali G‘irko‘kning zarbi bilan dusto‘man tushib, ko‘ylaklari surilib, sag‘risidan to ko‘kraklarigacha yalang‘och bo‘lib, ko‘rinib ketdi. Undan keyin Xiromon dali o‘rnidan turib, polvonlik tomirlari qo‘zg‘olib Go‘ro‘g‘li sultonga qarab: “Endi otingdan tush, kurashamiz. Men sening bilan kurashmay qo‘yaqolayin, deb o‘ylagan edim. Endi bo‘lmadi”, — deb G‘irko‘kning jilovini qo‘yib yuborib, kurashga choq bo‘la berdi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton ham Xiromon dalining avzoyini buzuq ko‘rib, irg‘ib G‘irko‘kdan yerga tushib, G‘irko‘kni bir daraxtga bog‘lab, bu ham kurashga choqlana berdi.

Shuytib, bir sira aylanishib, Go‘ro‘g‘li sulton bilan Xiromon dali ushlab, kurashib qoldilar. Xiromon dali ha demay Go‘ro‘g‘li sultonni yonboshiga olib, yerga tashlab qo‘ydi. Go‘ro‘g‘li sulton ham shu yotgan holida Xiromon dalini balandga qaratib, bir siltab nayza bo‘yi yuqoriga otib yubordi, Xiromon dalining liboslari yirtilib, tuymalari so‘tilib ketdi. Shunday bo‘lsa ham Xiromon dali yerga tip-tikka bo‘lib tushib qarasa, Go‘ro‘g‘li sulton o‘rnidan turib, tag‘i ha deb ot qo‘yib kelayotir. Xiromon dali yana Go‘ro‘g‘li sulton bilan tutishib, tag‘i ko‘tarib yerga bir urib, ko‘krigidan bosib oldi. Bu sira Go‘ro‘g‘li sulton Xiromon

dalini shuncha zo'r qilsa ham, hech qimirlata olmadi. Shunda Xiromon dali Go'ro'g'lining shijoatiga qoyil bo'lib, Go'ro'g'li sultonga qarab, bir so'z dedi:

Polvon bilar polvonlarning qadrini,
Tur, Go'ro'g'li, seni ozod aytayin.
Bir siraga xalos bo'lg'in qo'limdan,
Tur, Go'ro'g'li, seni ozod aytayin.

So'z eshitgin bunda mening tilimdan,
Agar qilsam har ish kelar qo'limdan,
Bir siraga xalos bo'lding o'limdan,
Tur, Go'ro'g'li, seni ozod aytayin.

Aralashib oq tushibdi sochingga,
Barakalla, qoyil bo'ldim kuchingga,

Armonlar qolmasin tag'i ichingda,
Tur, Go'ro'g'li, seni ozod aytayin.

Hoziroq turibon ko'zimdan yitgin,
Otingni mina sob bir sari ketgin.
Bugunoq otamning mulkidan o'tgin,
Tur, Go'ro'g'li, seni ozod aytayin.

O'ldirmay joningga berayin omon,
Yana borib bo'lg'in elingga sulton,
Polvonliging hurmat aylar Xiromon,
Tur, Go'ro'g'li, seni ozod ayladim.

Go'ro'g'li sultonni qo'yib yubordi. Uyalgani ham, zarb yegani ham ichida. Go'ro'g'li sulton shu yotganicha qimirlamay yota berdi. Xiromon dali Go'ro'g'li sultonga parvo ham qilmay, ko'shkgiga qarab ketdi. Oxiri Go'ro'g'li sulton noiloj o'rmdan turib, indamaygina Girko'kka minib, Chambil yo'li qaydasan, deb yo'l tortib ozgina emas, mo'l tortib, kayfi uchib, nashasi qochib, Chambilga kirib kelib, G'irko'kni tablaga bog'lab, mayxonasiga ham tushmay, tikka Misqol parining oldiga kirib, jo'rtagadan: "Xiromon dalini yiqdim, u ham o'z shartiga muvofiq menga tegdi", — deb shu so'zni aytdi:

Shamolim doimo o'ngidan keldi,
Go'yo Xiromon baxshilikda yengildi,
Undan kay kurashda tag'i yiqildi,
Shuytib o'ylaganim joyida bo'ldi.

Gulxiromon shavkatimni bildirdi,
Nikoh xatman mullasini keltirdi,
Elga ko'rinakli katta to'y qildi,
O'zini u menga nikoh qildirdi.

Olib kelib qo'y-sarkalar so'yidirdi,
Sho'rvasiga el-u xalqni to'yidirdi,

Shuytib o'zin menga nikoh qildirdi.

Jahonda mendayin pahlavon qani,
Yiqdim Xiromonday mohiliqoni,
Bu yoqda Chambilim, anda Arzirum,
Shuytib bo'ldim ikki yurtning sultoni.

Go'ro'g'lining hech qolmadi armoni,
Yiqilgan so'ng Arzirumning polvoni,
Bu yoqda Chambilim, anda Arzirum,
Shuytib bo'ldim ikki yurtning sultoni.

Bu so'zni Misqol pari eshitib, Go'ro'g'li sultonga boqib, qoshini qoqib, o'zini kerib, qoshini terib, bu so'zni aytdi:

"Uyalgan tek turmas" derlar, sultonim,
O'zingga emas, men o'zim ham g'anim,
Nega rad etasan mening bilganim,
Yiqilgan yo'q hali sendan Xiromon.

Qo'limda hozirdir oynajahonim,
Jo'rtaga demadi bo'p turib sulton,
Bu degan so'zlaring barisi yolg'on,
Yiqilgan yo'q hali sendan Xiromon.

Yoring degan so'zlarini tutmading,
Pirga xolis xizmat aylab o'tmading,

Shuning uchun murodingga yetmading,
Yiqilgan yo'q hali sendan Xiromon.

O'zingdan o'zgaga bo'yin egmading,
Qarisang ham ko'zdin yoshing to'kmading,
Oydin Yusuf pir oldida cho'kmading,
Shuytib yiqilmagan sendan Xiromon.

Arzirum eliga qayqayib bording,
Xiromonman baxshi aytishib ko'rding,
Undan keyin uningman kurashga turding,
Yiqilgan yo'q hali sendan Xiromon.

Yigitlik kuningda o'ynading-kulding,
Shashting kelgan choqda toshibon to'lding,
Qortayib pir qilmay, qizdan yiqilding,
Shuytib yiqilmagan sendan Xiromon.

Misqol yoring bari gapni biladi,
Odamzodga pirdan madad keladi,
Hali ham boribon Oydin Yusufga,
Xizmat qilsang maqsadlar hal bo'ladi,
Yiqilgan yo'q hali sendan Xiromon.

Misqol parining bu so'ziga Go'ro'g'li sulton javob ham bera olmay qoldi. "Uyalgan tek turmas" deb asta mayxonasiga chiqib, u yerdan qirq yigitlaridan Maryam bilan Mavarani degan ikkovini topib: "Men bo'g'i, qulon, olqor, kiyiklarga kon joyni ko'rib keldim. Haydanglar, uchovimiz bir ov qilib, tiramaning kayfiga six kabob qilib, tog'larda nasha qilib kelamiz", — deb G'irko'kka minib, Maryam bilan Mavaranni ham o'z otlariga mingazib iyartib, Chambildan chiqib, "ov anyda, ov muniyda", — deb Maryam bilan Mavaranni aldab, beldan belga, tog'dan toqqa oshib, tekisga tushib, balandga chiqib, shuytib-shuytib Xiromon dalining chorbog'iga borib qo'yidilar. Endi bir dam olayik, deb bir gujumning tagiga tushib, Go'ro'g'li sulton Mavaranni chorbog'dan olma, anjir olib kelishga buyurdi. Mavarani Go'ro'g'li sultonning topshirig'iga muvofiq chorboqqa tushib, olmalarning kattasidan, anjirlarning hilviraganidan terib, bir belboqqa solib to'ldira berdi. Bir pilla Xiromon dalining kanizaklaridan bir to'dasi sayilbog' qilib kelib qolib, bir begona odamning olma, anjir terib yurganini ko'rishib, qanday beodob jonsan, deyishib, ko'plashib urib sudrashib, Xiromon dalining oldiga olib bordilar. Shunda Xiromon dali Mavaranga: "Agar baxshi yoki polvon bo'lmasang, ishimiz yo'q. Ana katta yo'l. To'plagan olma-anjirlaringni olib keta ber", — dedi. Og'zi qurtli turkman tek turarmidi. Xiromon daliga qarab: "Agar baxshi bo'lsam, nima qiladi?" — dedi. Xiromon dalining asl istagani baxshi bilan polvon emasmi: "Agar baxshi bo'lsang, mana bu sozni qo'lingga olib, bir suxan qilib berasan", — dedi. Shunda Mavarani Xiromon dalining qo'lidan sozini olib chalib, Xiromon daliga qarab, mo'ylovini burab, bir so'z dedi:

Muchchirlar bersang-chi gulday yuzingdan,
Bol hidi anqiydi har bir so'zingdan,
Oshiq bo'lib tushsam sening izingdan,
Men aylanay qoshing bilan ko'zingdan.

Bog'bon bo'lib uzsam toza gulingdan,
Olmalarday iskab tutsam qo'lingdan,
Quchib olsam tolma nozik belingdan,
Men aylanay qoshing bilan ko'zingdan.

Oshiq bo'lib oshib keldim belingdan,
Bahra topib shirin-shirin hilingdan,

Og'zingni tut surib olay tilingdan,
Men aylanay qoshing bilan ko'zingdan.

Bilmayman ko'nglingda nima o'ying bor,
Bo'yingga munosib qaddi bo'ying bor,
Hurday, pariday fe'li-xo'ying bor,
Men aylanay qoshing bilan ko'zingdan.

Ko'nglim asir etdi ko'rkam siyog'ing,
Qalam qoshing bilan bodam qobog'ing,
Kulganda dur tishing ko'rsatgan chog'ing,
Men aylanay qoshing bilan ko'zingdan.

Bu so'zni Mavarani ha deb ayta yotib, hali tamom qilmayoq, Xiromon dalining achchig'i yomon kelib ketib: "Sen ahmoq, kim bilan hazillashmoqchisan. Buni zindonga eltib qamab tashlanglar", — deb kanizaklariga buyurdi. Kanizaklar Mavaranning qo'lidan dutorni tortib olib, sudrashib, zindonga eltib qamab tashladilar.

Go'ro'g'li sulton Mavarani dim kelmaganidan keyin Maryamni chorbog'dan xabar olib kelishga yubordi. Maryam kelib, chorboqqa kirib pishib, tagiga tushib yotgan olma-anjirlarni ko'rib, qiziqib, Mavarani ham esidan chiqib ketib, ha deb olma-anjirlardan terib yeb yurib buning ham ustidan Xiromon dalining kanizaklari kelib qolib, tutib, sudrashib, Xiromon dalining oldiga olib bordilar. Bunga ham Xiromon dali: "Baxshi yoki polvon bo'lmasang, ana katta yo'l, keta ber", — dedi. Maryamning ham turkmanligi tutib: "Soz bo'lsa, baxshilik senday jonondan aylansin", — dedi. Xiromon dali: "Baxshi bo'lsang, juda qulay ekansan. Bo'lmasa, mana bu sozni olib, bir suxan qilib ber", — dedi. Shunda Maryam Xiromon dalining qo'lidan sozni olib chalib, eh-ha, deb Xiromon daliga qarab, mo'ylovini burab, bir so'z dedi:

Baland beldan oshib keldim,
Bunda bo‘lib xushtoringman,
Quchoq ochib karam qilsang,
Shu kecha sening yoringman.

Nurlidir yuzingning oqi,
Muchchi olsam, qolsin dog‘i,
Sendan yiroqlashgan chog‘i,
Yurayin bo‘p ko‘p zoringman.

Ishqing bilan yurak yonar,
Qattiq quchsam ko‘zing tinar,

O‘pib olsam labing qonar,
Shunday sening xushtoringman.

Choyday bo‘lib suzilasani,
Qattiq qissam cho‘zilasan,
Belning tutsam uzilasani,
Shu kecha sening yoringman.

Soching tutsam qayrilasan,
Qo‘ling tutsa cyrilasan,
Puting tutsam ayrilasan,
Bolta, tesha, taboringman.

Maryam ha deb javrab borayotib edi, Xiromon dala achchig‘lanib, Maryamning qo‘lidan dutorni yulqib tortib olib, o‘zini zindonga eltib qamab qo‘yishga buyurdi. Kanizaklar Maryamni ham sudrab zindonga qarab bora berdilar. Yo‘lda Maryam: “Dod, mening arzim bor. Meni qaytarib, malikalarining oldiga olib boringlar”, — dey bergandan keyin kanizaklar Maryamni tag‘i sudrab Xiromon dalining oldiga olib kelib: “Bekam, buning arzi bor emish”, — deb turdilar. Shunda Xiromon dala Maryamga: “Nima arzing bor”, — desa Maryam: “Arzim shu”, — deb bu so‘zni aytdi:

Yaxshi qiz bekorga iyak kerami,
Senday beo‘ylarni davron ko‘rami,
Bir yigitni bebosh nozaninlarga,
Sultonim Go‘ro‘g‘li bera berami.

Sendaylarning bilmaganin bildirar,
Xanjar urib qora bag‘ring tildirar,
Meni bandi etganingni ul bilsa,
Kelib turib sen go‘zalni o‘ldirar.

Tikka boqsam tog‘ning tegi buldirar,
Tol bargiday kumush sirg‘ang shildirar,
Meni bandi etganingni ul bilsa,
Kelib turib yurtning vayron qildirar.

Bo‘shat meni sultonimga borayin,
Hali ham gunohing undan so‘rayin,
Vayron bo‘lmoq bo‘lgan mulk-u molingni
Go‘ro‘g‘lidan tilab olib berayin.

Ey, malika, umring tamom bo‘lgandi,
Toshib-qalqib poymonang ham to‘lgandi,
Yolg‘iz deb qamama menday yigitni,
Elatingga bek Go‘ro‘g‘li kelgandi.

Senga kelib senga baxshi bo‘lgandi,
Nozanin, bir gapdan ko‘ngling qolgandi,
Ey, malika, ko‘p ketmagin o‘zingdan,
Elatingga bek Go‘ro‘g‘li kelgandi.

Xiromon dala Maryamning bu so‘zini eshitib, darrov kanizaklariga buyurib, Maryamning qo‘l-oyog‘ini bo‘shattirib, Mavaranni ham zindondan chiqarib keltirib, ikkoviga ham javob berib: “Hali Go‘ro‘g‘li ketmay, shu yerda yurgan ekan-da. Borib Go‘ro‘g‘liga aytinglar. Siyining borida jo‘nab qolsin. Tunov kun uni ayab, indamay yuborgan edim. Endi agar jonidan umidi bo‘lsa, shu bugunoq Chambilga qaytib ketsin. Bo‘lmasa, Go‘ro‘g‘lini burda-burda qilib tashlayman”, — deb yubordi. Maryam bilan Mavarana sultayishib, tayoq yeb, po‘lasi chiqib, Go‘ro‘g‘li sultonning oldiga borib, Xiromon dalidan eshitganlarini va o‘zlarining boshidan o‘tganlarini oqizmay-tomizmay bayon qildilar.

Go‘ro‘g‘li sultonning Xiromon dalidan yuragi chindaki olingan ekan. Maryam bilan Mavaranga qarab: “Bo‘lmasa, sizlar Chambilga qaytinglar. Og‘aynilar “Go‘ro‘g‘li qani”, — deb so‘rasa, “Ovda yuribdi”, — denglar. Oq tuya ko‘rdingmi, yo‘q. Chambilga borib, hech nima ko‘rmaganday bo‘lib yura beringlar”, — deb ularni Chambilga jo‘natib yubordi. O‘zi G‘irko‘kning ustiga minib, haq, deb Xuroson yurtiga qarab ketdi.

Shuytib, yo‘l yurib, yo‘l yursa ham mo‘l yurib, axir Xiroson yurtiga yetib borib, so‘ray-so‘ray Oydin Yusuf turgan dahaga borib, bir boboyga mehmon bo‘lib: “Bobo, men Oydin Yusuf pining pichi xizmatini qilsam, deb niyat qilgan edim. Otli bo‘lib borsam, beadabliq bo‘lar, deb sizga keldim. Mana bu tangalarni

olib, to men Oydin Yusuf pirning xizmatidan kelganimgacha, shu oting yemidan, suvidan xabardor bo'lib turasiz", — deb G'irko'kni ul boboynikiga tashlab, o'zi Oydin Yusufning qishlog'iga qarab piyoda ravona bo'lib, ayni tushda yetib borib, so'rab, bir qirga borsa, qirda bir yangi havodar uy va bir paslikkina ko'hna uy turibdi. "Avval yangi uydin so'rayin", — deb u uyning oldidagilardan Oydin Yusuf pirni so'ragan edi, ular pasmakkina uyni ko'rsatdilar. Go'ro'g'li sulton sekin borsa, bir oppoq soqolli yumaloq, lo'ndatop, qizil chiroyli, malla chakmanli, ko'k do'ppili, kichkina po'tani boshiga salla qilib olgan bir boboy o'tiribdi.

Go'ro'g'li sulton ko'nglida: "Arab yurtida ko'rgan eshonning savlati boshqacha edi. Bu Oydin Yusuf pirning turmushi yana boshqacha. Shunday katta savlatli eshonning kirdikori odamga yoqmagan edi-yu, bunday ko'hna kiygani nima bo'lar edi. Yoshligimda bir zolimning boshiga ish tushib, zulm bilan to'plagan junlaridan o'n bir bolorlik tomga loyiq lab bir gilam to'qittirib, eshonga hadya qilganida, eshon mazlumlarni ezilib, u zolimning yana rivoj topishing uchun duo qilgan, deb eshitganman. Qani, endi bu eshonning ham qaysi atvorda ekanini ko'ramiz-da. Avval bu eshondan bir xil mushkul savollar so'rayin. Agar gartak ilmi holdan xabari bo'lsa, savollarimga javob berar", — deb Oydin Yusufning eshigiga ro'para bo'lib: "Assalomu alaykum, Oydin Yusuf pir. Sizda mening uch-to'rt savolim bor", — deb sozini qo'liga olib turdi. Oydin Yusuf pir ham so'rovchining talabiga muvofiq: "Vaalaykum assalom. Kelgan mehmon, savolingni so'ray ber", — deb ilmakdan sozini qo'liga olib turdi. Shuytib, Go'ro'g'li sulton savolini so'ray berdi, Oydin Yusuf pir javob bera berdi. Birni Go'ro'g'li sulton, birni Oydin Yusuf pir aytib, savol-javob qilishayotgan joyi ekan.

G o' r o' g' l i:

U nimadir, jismi yo'g'u zoti bor,
U nimadir, o'zi yo'g'u oti bor,
U nimadir, qanotida xati bor,
Pir bo'lsang, shularga javob ber endi.

O y d i n Y u s u f:

Ul tangridir jismi yo'g'u zoti bor,
Anqo qushdir o'zi yo'g'u oti bor.
Jabroildir qanotining xati bor,
Savolingga bersam javob shu bo'lar.

G o' r o' g' l i:

U nimadir, po'latni qirqib o'tadi,
Bir lahzada olam oshib ketadi,
Chaqmoqni quvolagan hamon yetadi,
Pir bo'lsang, shularga javob ber endi.

O y d i n Y u s u f:

Ko'ngildir, po'latni qirqib o'tadi,
O'n sakkiz ming olam oshib ketadi,
Har yerga o'ylagan hamon yetadi,
Savolingga bersam javob shu bo'lar.

G o' r o' g' l i:

Bir gumbaz bor, yo'qdir uning eshigi,
Eshik tugil mo'ri bilan teshigi,
Ul gumbaz bir bandasining beshigi,
Pir bo'lsang, shularga javob ber endi.

O y d i n Y u s u f:

Mayakning bo'lmaydi og'zi, eshigi,
Eshik tugil mo'ri bilan teshigi.
Yumalasa poloponning beshigi,
Savolingga bersam javob shu endi.

G o' r o' g' l i:

Qaysi yulduz barcha yo'lning to'tasi,
Qay kishidir yo'qdir aning atasi,
Ul kim turur aslo bo'lmas xatosi,
Pir bo'lsang, shularga javob ber endi.

O y d i n Y u s u f:

Ko'ngil yo'li barcha yo'lning to'tasi,
Hazrati Isoning yo'qdir atasi,
Xudoyimning bo'lmas aybu xatosi,
Savolingga bersam javob shu bo'lar.

G o' r o' g' l i:

Nimadir insonning xamir moyasi,
Qaysi xotin haq rasulning doyasi.
Qay kishining yerga tushmas soyasi,
Pir bo'lsang, shularga javob ber endi.

O y d i n Y u s u f:

Bir tomchi suv insonning xamir moyasi,
Halimadir haq rasulning doyasi,
Muhammadning yerga tushmas soyasi,
Savolingga bersam javob shu bo'lar.

Go'ro'g'li:

To'rt ustun qadalmish osmon qa'riga,
 Boribon yopishib bir qush pariga,
 Ustunlar ma'lumdir xalqning bariga,
 Pir bo'lsang, shularga javob ber endi.

Oydin Yusuf:

To'rt kitob ulanmish osmon qa'riga,
 Aylanib kelmishdir Jabroil pariga,
 To'rtovi ham ma'lum xalqning bariga,
 Savolingga javob bersam shu bo'lar.

Shunda Go'ro'g'li sulton Oydin Yusuf piri quchoqlab: "Hoy, yorug'lik pir, bad qildim, tovba qildim endi. Agar qabul qilsang, xizimatingni qilib yuraman", — deb qulluq qildi. Oydin pir Go'ro'g'li sultonga qarab, qo'lini olib: "Bo'lmasa, qo'lingni ber. Yolg'on gapirma, birovning haqini yema. Boshqalardan o'zingni baland ko'rma. Hech kimga jabr qilma. Ichkilik, may, nasha kabilarni ichma, nos otma, chilim chekma. Endi sen ham faqirlarning libosini kiyishing kerak", — deb nasihat berib, Go'ro'g'li sultonning ustidagi sipohi kiyimlarini yechirib, barini yig'ib, bir sandiqqa solib tashladi. Bir mahsi-kalish, chekman, to'rt tarkilik telpak kiygizib qo'ydi. Shuytib, Go'ro'g'li sulton so'fi bo'lib, Oydin Yusuf pirkida qolib, purning hamma aytganini qilsa ham, nos chekma, chilim chekma, deganini qila olmay, pirdan yashirib nosni, chilimni chekib yurdi. Oydin Yusuf purning uch yuz oltmish xalifasi bo'lib, xalifalarning bari Xurosonning yerli xalqi bo'lgani uchun uy-uyiga ketishib qolib, har kuni ziyofatga Oydin Yusufni aytib, ko'pincha Oydin Yusuf pir bilan ziyofatga Go'ro'g'li sulton birga borib, semiz to'qlilarning go'shtini urib, taomxo'rlikning gashtini surib yura berdi.

Endi ikki og'iz so'zni Shom mulkidagi Karimberdijondan eshitsangiz. Karimberdijon birdan ikkiga kirdi, ikkidand uchga, uchdan to'rtga, to'rtidan beshga, beshdan oltiga kirdi. Azaldan nazarkarda bola emasmi. Olti yoshidayoq hamma narsaga fahmi yetgan, xol topib qo'ygan, qip-qizil modarzod avliyo bo'lib qolgan edi. Karimberdijonning yetti yoshida enasi o'lib, o'n bir yoshida otasi o'lib, yetim qolib. Shom mulkida juda qiynalib, o'n ikki yasharligida hayt, deb boshi oqqan yoqqa chiqib ketgan edi. Shuytib, Karimberdijon yo'l yurib, yo'l yursa ham mo'l yurib, bir daraxtning tagiga kelib, shunday qiyshayib ko'zi uyquga ketganida, bir Xizirga o'xshagan tuyalik kelib qolib, Karimberdijonni uyg'otib, undan ahvol so'rasa: "O'g'li yo'qqa o'g'il, qizi yo'qqa qiz bo'lamani deb yuribman", — debdi. U Xizirga o'xshagan: "Bo'lmasa mening o'g'lim bo'l", — deb Karimberdijonni mingashtirib, o'z yurtiga olib jo'nadi. Uning yurti Xurosonning bir chetida edi. O'zining hunari temirchilik bo'lib, usta Xoldor nomi bilan mashhur edi. "Qarib qoldim. Hunarimni shu Karimberdijon o'g'limga o'rgatib qo'ysam, bir kun juda ham qarib, hech ish qila olmay qolganimda, meni boqar", — deb katta yo'l ustidagi temirchilik do'konida Karimberdijonga temirchilikni o'rgata boshladi.

Kunlardan bir kun Karimberdijon do'konda dam olib o'tirib, ko'zi uyquga ilinib ketibdi. Tushida Oshiqali piri ko'rib qolib, Oshiqali pir Karimberdijonning manglayini silab, tanglayiga tupurib ketdi. Shundan keyin ko'zi ochiq, tili burro baxshi-shoir bo'lib qoldi. Tag'i bir kun tushida Oshiqali piri ko'rib: "O'g'lim, endi murodingga yetadigan kuning yaqin qoldi. Borib Oydin Yusuf pirga pichi xizmat qil", — degan bashorat bo'lib, usta Xoldor otasidan javob so'rab, Oydin Yusuf pirkiga kelgan edi. Lekin Oydin Yusuf pir yoshi debmi yoki boshqa bir hikmatdanmi, ishqilib, Karimberdijonni xalifalarining to'puriga qo'shmas edi. Har yili Oydin Yusuf pir ja'mi xalifalarini to'plab, o'n kun chulon oshi berar edi. Shunday chulon oshi vaqti bo'lib, Oydin Yusuf purning xizmatida Go'ro'g'li sulton bilan uch yuz oltmish bir xalifa yig'ilgan edi. Ana shu kechasi Oydin Yusuf pir bir karomatli tush ko'rib qolib, ertasiga barcha xalifalarini oldiga chorlab: "Biz bir tush ko'ribmiz. Shuni sizlar jo'rab, ilojini qilinglar", — deb xalifalariga qarab, bir so'z dedi:

Yoronlar, bu kecha qiziq tush ko'rdim,
 Uch yuz oltmish ko'k kabutar qush ko'rdim.
 Alarman bir bog'da anjuman qurdim,
 Aytinglar, ta'birin aning na bo'ldi?

Kabutarlar bilan bog' ichi to'lmish,
 Bariga bir oq qush kelib bosh bo'lmish,

Hammasi ta'zimman menga egilmish,
 Aytinglar, ta'birin aning na bo'ldi?

Alarning har biri bir gulga qo'ndi,
 Birdan bari-bari odam asliga endi,
 Bog' ichi yashnadi, ko'nglim suyundi,
 Aytinglar, ta'birin aning na bo'ldi?

Barisi bog' ichra uynadi, kuldi,
Kulishib chorbog'ni munavvar qildi,
Barchasi ta'zim qip oldimga keldi,
Aytinglar, ta'birin aning na bo'ldi?

Oq qush ekandir go'yo bir pari,
Boshida bezakli tilla xaykari,

Suluvning suluvi, ho'blar sarvari,
Aytinglar, ta'birin aning na bo'ldi?

U uch yuz oltmish qizgadir sulton,
Jonlarning rohati toza o'lja non,
Oydin Yusuf ajab bo'lgandir hayron,
Aytinglar, ta'birin aning na bo'ldi?

Shunda Oydin Yusuf pining xalifalarining bir xillari: "Bir chorbog' qilib, chorbog'da uch yuz oltmish kabutar bilan bir oq qush saqlang", — desa, bir xillari: "Bir chorbog' qildirib, uch yuz oltmish kaniz saqlang, oq qushdan murod o'zingiz", — deb javob berdilar. Ammo Oydin Yusuf pir xalifalarining hech qaysisining ham bergan ta'biriga qanoatlanmadi. Shunda xalifalar dahlizga o'tib, yashirin nos otib o'tirgan Go'ro'g'li sultonni ko'rib qolib: "Hoy, turkman, so'fi pirimiz bir tush ko'ribdi. Tushida uch yuz oltmish kabutar qush ko'ribdi. Ularni sardor qilib bir oq qush ko'ribdi. Bari bir chorboqqa kelib, har qaysisi bir gulga qo'nibdi. Shunda bari qiz suratiga enibdi. Haligi oq qush olamda tengi yo'q bir parizod bo'lib qolibdi. Pining bu tushuni xalifalar har xil qilib jo'radi. Ammo pir xalifalarning hech qaysining ham bergan ta'biriga qanoatlanmadi. Endi pining tushini jo'ramagan faqat sen qolding. Sen ham ichkariga kirib, bir ta'burchilik qil", — dedilar. Shunda Go'ro'g'li sulton xo'p, deb ichkariga kirib: "Pirim, ko'rgan tushingizni men ham jo'rayin", — deb sozini chalib, Oydin Yusuf piringa qarab, bir so'z dedi:

Pirim, chorbog'dir imorat,
Oq qush asli toj, davlat,
Uchib qo'ngan kabutarlar
Uch yuz oltmish tulpor ot.

Sarf etsang bu yerda puling,
Ochar tangrim barcha yo'ling,
Uch yuz oltmish otni minsa,
Xalfalar bo'lib o'ng qo'ling.

Barining xanjari bo'lsa,
Bog'langan yo'llar ochilsa,
Har qadamga gul sochilsa,
Qanday yurtga to'g'ri bo'lsang,

Xalqi tobe bo'lib kelsa,
Senga davlat yori bo'lsa.

Sovut-qalqonlar olsang,
Xalfalarga taqdim qilsang,
Ko'rgan tushing sabab bo'lib,
Shuytib ko'p yerlarni olsang,
Adabliga in'om berib,
Adabsizga qiron solsang.

Tushingning shuldir yo'rovi,
Davlatining kelgan dovi,
So'zlaybersam ado bo'lmas,
Gap bo'lib gapning payrovi.

Shunda Oydin Yusuf pir: "Men tushimda suluv kanizaklarni suluv bekasi bilan ko'rdim, desam, bu ot, xanjar, sovut, qalqon, deydi. Birov do'l, desa, birov tegirmon, deydi, deb aytgan ekan-da", — dedi. Go'ro'g'li sulton piringa qarab, bir necha joydan timsol keltirib, yana bir so'z dedi:

Tushingda ko'rganing bir boyning qizi,
Oyday oppoqdir to'lishgan yuzi,
Ro'moli mashhadi, to'ni qirmizi,
Anga odam qo'shib yuborgin bizi.

U bir boyning qizidir, bir zo'r pahlavon,
Achchig'lansa yurtga solar to'polon,
Ot-u anjom, odam qo'shib bergin o'zimga,
Ani keltirmakka aylagin ravon.

U boyning zo'r qizi, chaqirsang kelmas,
Mol-u dunyong bilan ko'ngili to'lmas,

Ani keltirmakka sening oldingga,
Ot-u anjom, odam bo'lmasa bo'lmas.

Bo'lmasa ijozat bergin o'zimga,
E, pirim, e'tibor aylab so'zimga,
O'z yurtimdan ot-u odam olayin,
Iyarmasa bu xalfalar izimga.

Ot o'ynatib beldan belga yelayin,
Qo'shin qilib borib asir qilayin,
Shunga pirim bering endi ijozat,
U qizni qoshingga olib kelayin.

Bu soʻzni Oydin Yusuf pir eshitib: “Ana endi bergan taʼbiringning oz-moz soʻrabi keladi. Sen asli sipohiligingga ketayapsan. Boʻlmasa, sen oʻz yurtingga borib, bitta-yarimta odaming boʻlsa, toʻplab olib, u qizga borib, ani olib kelaqoʻy”, — deb Goʻroʻgʻli sultonga fotiha berdi. Ana shuytib Goʻroʻgʻli sulton Oydin Yusuf pirdan ijozat olib, oʻz yurtiga qaytdi. Yoʻlda boboynikidan Gʻirkoʻkni olib minib, Chambil qaydasan, deb yoʻl tortib, shuytib Chambil shahriga yetib, qirq yigitni olib, Arzirum yurtiga qarab borabersin. Endi gapni Oydin Yusuf pirdan eshiting.

Barcha xalifalar ish-ishiga tarqalgandan keyin Karimberdijon Oydin Yusuf pirning oldiga kirib: “Pirim, kechasi koʻrgan tushingizni men ham bir joʻrasam”, — deb zor-zor yigʻlab, Oydin Yusuf pirga qarab, bir soʻz dedi:

Koʻnglim joʻsh urgan soʻng tilim kuyadi,
Gʻarib musofirman ichim kuyadi,
Arzirum shahrida dali Xiromon,
Uchqu qoshi, qayri qora qiyadi.

Xiromon dalidir Arslonboy qizi,
Qoshida bor uch yuz oltmish kanizi,
Birovga toʻgʻri boʻp tole yulduzi,
Oq qush boʻp koʻringan Dalining oʻzi.

Gulxiromon shunday qoshi qiyadi,
Baxshida yenganga oʻzi teyadi,

Tagʻi bir shartidir kimki kurashib,
Ul qizning yelkasini yerga qoʻyadi.

Shunda sharti bitib tanin bagʻishlar,
Boʻlmasa ul qizning qoʻlin kim ushlar,
Oldida uch yuz oltmish kanizi,
Gulzorda koʻringan kabutar qizlar.

Karimberdi musofirdir elingga
Qaragan gʻaribdir sening qoʻlingga.
Xudo quvvat bersa, pirim, belingga,
Hassa boʻlsam hamrohlikda yoʻlingga.

Karimberdijonning bu soʻzini Oydin pir eshitib: “Men bir kekxa odamman. Xiromon dalini borib yengib senga olib beraman. Hech kim mening kechagi tushimni senchalik joʻramagan edi. Barakalla, asli sen haqiqiy mening oʻylagan odamim ekansan”, — deb uch yuz oltmish xalifalariga: “Men asli tugʻilib oʻsgan qishlogʻimga bir borib kelmoqchiman. Vaqtincha sizlarga javob. Hech kim meni yoʻqlamay tursin”, — deb bahona qilib, Karimberdijonni ergashtirib, Arzirum shahriga qarab ravona boʻldilar. Yoʻl yurib, yoʻl yursa ham moʻl yurib, bir yogʻi chin yurish, bir yogʻi karomat yurish qilib, Arzirum shahariga yetib borib, soʻroqlab, Xiromon dalining chorbogʻiga borib, haligi gujumning tagiga tushdilar. Oydin Yusuf pir Karimberdijonga oʻrgatadiganini oʻrgatib, erta tong mahalida Xiromon dalining oldiga yubordi. Chunki erta tong mahalidan boshqa pilla kanizaklar borgan kishini tutib olar edi. Qulayi shu kanizaklar uyquda yotgan vaqti edi. Xiromon dali boʻlsa, saharning pokiza hidiga oʻxshagan aft-u andomini, sochini juda erta tongda yuvib olib, tongday toza jamolini tong shamoliga solib, bir oʻzi uygʻoq oʻtirar edi. Xuddi shunday pillada belini ichidan boʻgʻib, doʻmbirasini beliga qistirib, Karimberdijon Xiromon dalining oldiga borib qolib qarasa, Xiromon dali oyday toʻlib, pariday boʻlib, gulday ochilib, yuzidan nurlar sochilib oʻtiribdiki, agar farishta koʻrsa ham oʻzligini yoʻqotib qoʻyadi. Burungilar taqsim qilganiday asli ishq uch xil boʻlar ekan. Fosiqiy, majoziy, haqiqiy. Fosiqiy bir yomon kasal boʻlib, odamni odamgarchilikdan chiqarar ekan. Majoziy ishq odamni axiri haqiqiy ishqqa eltar ekan. Karimberdijon Xiromon dalini koʻrgandanoq oʻsha majoziy degan ishqqa giriftor boʻlib qolib, Xiromon dalining susi bosib, shoshib, dovdiroqlab, terlab ketdi. Bu holni koʻrib Xiromon dali Karimberdijonga qarab, qanday jonsan, deb soʻrab, shu soʻzni aytdi:

Tong mahalda chorbogʻimni oralab,
Toza-toza gullaridan saralab,
Axir kelib eshigimdan moʻralab,
Ne sababdan yuribdirsan, ey yigit.

Har narsaning sababi bor deymishlar,
Sababsiz sayramas gulshanda qushlar,
Yolgʻiz kishi uy oldida ne ishlar,
Ne sababdan yuribdirsan, ey yigit.

Yo boʻlmasa asli iching qorami,
Boʻlmasa buytibon odam yurami,
Kishi eshigida senday turami,
Ne sababdan yuribdirsan, ey yigit.

Aslida odamni xudoy urami,
Xudoy urgan senday boʻlib yurami,
Soʻramay eshikka kelib turami,
Ne sababdan yuribdirsan, ey yigit.

Barcha bilar o'zim dali Xiromon,
Arzirum elida tarafsiz polvon,

Menga hol-u diling aylagin bayon,
Ne sababdan yuribdirsan, ey yigit.

Karimberdijon pirining o'rgatishi bo'yicha: "O'tarchimiz, o'tga kelgan edim", — deb javob berdi. Xiromon dali Karimberdijonga: "O'tga kelsang, ana o'choqda o't, olib ketag'oy", — dedi. Xiromon haligi chinidan ham mahliyo bo'lib qolgan Karimberdijon o't olishning hisobini topa olmay, shoshib o'choqqa enkayganida sirtqi choponining etagi o'tga tushib, do'mbirasining uchi bilan qo'shilib kuya berdi. Karimberdijonning ahvolini kuzatib o'tirgan Xiromon dalining do'mbiraga ko'zi tushib qolib: "Baxshiliging ham bormi?" — desa, Karimberdijon: "Hammasidan ham oz-moz bor", — dedi. Xiromon dali: "Bo'lmasa, ichkariga kirib, mening bilan baxshi aytish", — deb Karimberdijonni ichkariga kirgizib, oldiga bir taqsimcha qurs bilan bir choynak choy qo'yib, dutorini olib, bir maqomga solibdi. Xiromon dali Karimberdijonga qarab so'zlay berdi. Karimberdijon ham do'mbirasini sekin-sekin chertib, Xiromon dalining so'zlariga javob ayta berdi. Shuytib birni Xiromon dali va birni Karimberdijon aytib, so'zlashayotir:

X i r o m o n:

Kelgan yo'ling sening qayroqdan pastda,
O'z qo'limman, mehmon, tutay guldasta,
Ert tonggi qo'noq, senga yo'l bo'lsin,
Ko'plar halak bo'lgan bunda havasda.

K a r i m b e r d i:

Kelgan yo'lim jo'nag'ardan past bo'lar,
Qahramon yigitlar nayzadast bo'lar,
Asli o'zing uchun bunda kelganman,
Har yerda yigit-qiz chambarchas bo'lar.

X i r o m o n:

Kishi o'lar yetgan kuni qazosi,
Yomon bo'lar yomon so'zning izzasi,
Seni bir binoyi yigitdir desam,
Gaplaringning yo'qqa o'xshar mazasi.

K a r i m b e r d i:

O'zingsan jononlar ichra mazali,
Qancha suluv bo'lsa barin go'zali,
Sening bilan menga, oy qiz, turish yo'q,
Asli qo'shgan bo'lsa taqdir azali.

X i r o m o n:

Ustingga kiyganing yamov-olama,
Bir qattiq gap desam ko'ngling qolama,
O'z holingni bilmay ajab so'zlaysan,
Ahmoqning ahmog'i sencha bo'lama.

K a r i m b e r d i:

Xiromon, Xiromon, Arslonboy, qizi,
Ustingda ko'ylaging ranggi qirmizi
Men insonning o'g'li, sen inson qizi,
Yana nimasidan kam deysan bizi.

X i r o m o n:

Kamliging shu ko'rar ko'zga haqirsan,
Yo bilmam otadan qolgan sag'irsan,
Teng tenggiman degan, tezak qopiman,
Men g'animan, sen sonda yo'q faqirsan.

K a r i m b e r d i:

Qirg'iy degan qush o'tirar qiyoda,
Faqirman, seni deb keldim piyoda,
Kecha-kunduz yig'ib baxshi-boytiqni,
Qung'uz murdor kimdan bo'ldi ziyoda.

X i r o m o n:

Ustimga kiyganim ko'kman noporman,
O'zimga tenggini qaydan toparman,
So'zlasharman faqir, g'ani barobar,
Charchagancha so'zla, bo'lma bearmon.

K a r i m b e r d i:

Ustingdagi nopormonmi, qirmizi,
Maqtag'im ma'quldir kelganda kezi,
Barakalla, sening husn-ko'rkingga,
Sen qanday gul yuzli ayolning qizi.

Shunda Xiromon dali Karimjonning baxshiligiga tan bersa ham faqir ko'rib, Karimberdijonni ko'zga ilmay: "Bir bahona bilan gunohkor qilsam", — deb o'tirib edi. Karimberdijonning bu so'zi yaxshi bahona bo'lib: "Maqtasang, meni maqta. Enamning gul yuzliligi bilan nima ishing bor", — deb Karimberdijonning qo'lidani do'mbirasini tortib olib, yerga bir urib, qopqoqlarini o'pirib tashladi. Karimberdijon juda xafa

bo'lsa ham indamay, do'mbirasining qopqog'ini oldidagi qursning shirasi bilan zo'rga yopishtirib, torlari-ni boshqatdan bog'lashtirib, zo'rg'a dingg'irlatib chalib, Xiromon daliga qarab, bir so'z dedi:

Diydoringni ko'rgan boqib to'ymaydi,
Qoshingdan ketgali ko'zim qiymaydi,
Hali pachoq qipsan bir quv yog'ochni,
Oshiq degan o'limdan ham toymaydi.

Karam qilsang, bekam, bunda yoringman,
Bo'lmasa, bir yomon xizmatkoringman,
Bir gap uchun menga azob aylama,
Men naylayin, oshiq intizoringman.

Seni deymen, ko'ksimga o't yoqaman,
Ishqingda simobdoy qalqib oqaman,

Bilmam, o'zing yer yuzining quyoshi,
Ko'zim tolmay, qanday senga boqaman.

Ko'zing shahlo, qalam qoshing qiyodi,
Vaslingga to'yamasam, jonim kuyadi
Xohi kechr, xohi qilgin gunohkor,
Bu ko'ngil tushmagur seni suyadi.

Karimberdi o'z haddini biladi,
Ichki dardin rostdan bayon qiladi.
Yuragim yondirdi ishqing uchquni,
Rahm etmasang agar, nobud bo'ladi.

Shunda: "Xiromon dalining ko'rkimini talab olmoqchimisani", — deb yana Karimberdijonning do'mbi-rasini tortib olib, yerga qattiq bir urib, qirq bo'lak qilib tashladi. Karimberdijonning yelkasidan ushlab, dala-ga itqitib yuborib, eshigini qamab qo'ydi. Karimberdijon dabdala, balki toza po'la bo'lib, sultiyib ovora bo'lib, Oydin pirning oldiga bordi. Barcha ko'rgan-bilganini birma-bir aytib berdi. Oydin Yusuf pir Karimberdijonni sabrga buyurib, tag'i hamishagi gujumning tagida haq, deb o'tira berdi. Shu araliqda Xiromon dalining o'zidan o'zi ko'p kayfi bo'lmay, ichi shuvillab, qulog'i guvillab, ko'zidan yosh duvillab, picha asabiy bo'lib, mazasi qochib, agar chumchuq bilan kurashsa ham, yiqilganday bo'lib qoldi. Oxiri ko'p nazr-sadaqalar olib, uch yuz oltmish kanizaklarini ergashtirib, Sulton Boyazidning ziyoratiga jo'nadi. Buni Oydin Yusuf pir bilan Karimberdijon bilib, Dalining oldi tomonidan o'rab chiqib: "Sulton Boyazidning elchisi bo'laman", — deb Xiromon daliga qarab, bir necha joydan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

Ummon daryosiday toshib-to'laman,
Qasd etsam boshlarga g'ovg'a solaman,
Kerak emas, olib qaytar nazringni,
Boyaziddan kelgan elchi bo'laman.

Tirama changgidi tog'larning beli,
Uzoqdir sulton Boyazid yo'li.
Kerak emas, qaytarib ket nazringni,
Men bo'laman Boyazidning elchi vakili.

Ayol bekor bo'lsa, yo'llardan chiqar,
Erkak bekor bo'lsa, bir-birin yiqar,
Shuncha isrof nima kerak o'zingga,
Sulton Boyazidga pullaring chikor.

Men elchiman, gap aytaman yuzingga,
Bino har bir degan so'zingga,
Boshqa gunoh qilgan bo'lma tag'ina,
Takabbur, qayqi bo'lib, boqmay o'zingga.

Bilaman — bo'lgansan qattiq dilozor,
Dilozor bandadan xudoyim bezor.
Boyazidga borganingcha tovba qil,
Boyazid emasdir tanga-pulga zor.

Bu degan so'z Oydin Yusuf so'zlari,
Boyazidga elchi bo'lar o'zlari.
Muncha osov, muncha ham shod ekansiz,
Shalanglagan Arzirumning qizlari.

Xiromon dali Oydin Yusuf pirning bu so'zini eshitib, Oydin Yusufga qarab: "Sen baxshi ekansan. Mening baxshilar bilan aytishadigan odatim bor. Agar ko'nsang, sening bilan ham aytishsam", — dedi. Xiromon dalining bu taklifiga Oydin Yusuf pir ham rozi bo'ldi. Shuytib birni Xiromon dali, birni Oydin Yusuf pir aytib, bir-birlari bilan baxshi aytishib qoldilar. Xiromon dali bilan Oydin Yusuf pirning so'zlari:

X i r o m o n :

Quloq solgin turli-turli navoga,
Parvoz etsam, ko'nglim uchar havoga,
Boyazid oldiga borsam davoga,
Bu dardimga anda davo bormikan?

O y d i n Y u s u f :

Tilim ketar turli-turli navoga,
Aqling bo'lsa, uncha uchma havoga,
Boyazid oldiga borma davoga,
Dardingning davosi asli o'zimda.

X i r o m o n :

Kakliklar charx urib sayrar qiyada,
Turli qushlar dam oladi uyada,
Ey, mo'ysafid, muncha ketma o'zingdan,
Sen bo'ldingmi Boyaziddan ziyoda,
Bu dardimga aytgin davo bormikan?

O y d i n Y u s u f :

Boyazid bo'lgandir bizlarga sulton,
Endi davron oshib o'tgan u zamon,
Bir misol aytayin shuni bilib ol,
O'lgandan afzaldir joni bor inson,
Dardingning davosi asli o'zimda.

X i r o m o n :

Bahorda ochilar chamanning guli,
Gulga hayot berar suvman tong yeli,
Hayron bo'ldim shu bugungi ishlarga,
Bir yoqdan keladi muhabbat hili,
Shu dardlarga, aytgin, davo bormikan?

O y d i n Y u s u f :

Albatta ochilar chamanning guli,
Sayragandan keyin sabo bulbuli,
Hayron bo'lma shu bugungi ishlarga,
Bizlardan esgandir muhabbat hili,
Dardingning davosi asli o'zimda.

X i r o m o n :

Senga hol-u dilim aylasam bayon,
Arslonboy qiziman, otim Xiromon,
Endi bildim sen ekansan rahbarim,
Har na qilsang, ixtiyoring, bobojon,
Bu dardimga, aytgin, davo bormikan?

O y d i n Y u s u f :

Oydin Yusuf pirman, pirlarga sulton,
Bu iyargan yigit mengadir o'g'lon,
Mushkulingning bari bo'ladi oson,
Har pilla bu o'zim bo'lsam mehribon,
Dardingning davosi asli o'zimda.

Oydin Yusuf purning so'zlariga Xiromon dali tahsin va ofarinlar aytib: “Bobojon, asli haq rasulning fayzi qo'ngan dunyoda o'zidan tingan odam ekansan. Endi men senga qo'rg'onimni berdim. Nima qilsang, o'zing bilasan. Xohlasang, meni o'zing ol, bo'lmasa, bir odamingga ber”, — deb Oydin Yusuf piri iyaratib, chorbog'iga qarab qaytib kela berdi. Oydin Yusuf pir Xiromon dali va uch yuz oltmish kanizak bilan qo'shilib qaytgandan keyin Karimberdijon: “Ha, endi xudo xohlasa, pirim Xiromon dalini menga bersa, murodimga yetadigan bo'ldim-ov”, — deb bu ham purning orqasidan kelayotir. Xuddi shu pilla bir yoqdan ostida jiyron ot, ustida farangi to'n, belida zarli po'ta, boshida misqoli salla, Arslonboy xo'p etib bularning oldidan chiqib, Xiromon daliga: “Ha, qizim, yo'l bo'lsin. Bu odamlar kimlar”, — deb so'rab qoldi. Shunda Xiromon dali: “Bu odam bir chechan baxshi, ham o'zi ustoz pir. Qoshidagisi shogirdi. Men shu odamga qo'rg'onimni berdim. Endi nima qilsa, mening ixtiyorim shu odamda. Xohlasa, shu odamga tegaman. Bo'lmasa, bir odamiga berar”, — deb javob berdi. Qizining bu so'zlariga Arslonboyning yomon rashki kelib, qahrlandi: “Qizim, meni kurashib yiqitganga, baxshi aytishib yengganga tegaman, deb shart qilib, qancha bahodir, sherdil pahlavonlarga tegmay, qancha quruq suv yuqmas shoir baxshilarga tegmay, ayniqsa, Go'ro'g'li sultonday nomdor odamga tegmay, kelib-kelib, shu o'lasi cholga tegasanmi?! Yo bo'lmasa, buning qirq bo'lak yamov kiygan darvish shogirdiga tegasanmi? Marg senga tanlagan odamlar bilan qo'shib, sen jodugar cholning duoing bormi? Nega bo'lmasa, mening tinch qizimni tinchligida qo'ymaysan”, — deb Oydin Yusuf pir bilan Karimberdijonni urib-urib qirga chiqarib haydab yubordi. Oydin Yusuf pir bilan Karimberdijon haddila xafa bo'lishib, tag'i haligi gujumning tagiga kelib, haq deb sabr qilib o'tira berdi. Endi Go'ro'g'li sultondan eshitsangiz:

Go'ro'g'li sulton qirq yigiti bilan bir necha kun yo'l yurib, bir toqqa yetibdi. Shunda Go'ro'g'li sulton uxlab tush ko'rsa, tushida Oydin Yusuf pir juda xafa emish. “Endi Xurosonga qaytsam, ancha uzoq. Nima bo'lsa ham Xiromon dalining chorbog'idan bir xabar olay, u menga fotiha bergan-ku. Balki shu o'rtada bir sir bordir”, — deb o'tlanib, qirq yigitini ham o'tlantirib, haq, deb yo'l tortib, bir yog'i chindagi yurish, bir yog'i purning karomati bilan peshin vaqtida Xiromon dalining chorbog'i ustidan borib qoldi. Qarasa, Oydin Yusuf pir, qoshida bir darvish yigit bilan haligi gujumning tagida ancha xafa bo'lib o'tiribdi. Shunda Go'ro'g'li sulton to'xtab, otidan tushib, piri ziyorat qilib, bir so'z dedi:

Amring tutib keldim tog'lardan osha,
Qancha elatlarni aylab tomosha,
Gujum soyasida qurib mordosha,
Karamatli pirim, holing nechukdir?

Iyargan odamim qirqta pahlavon,
Bari urush kuni qotil qahramon,
Nega holing bo'lmish buyla parishon,
Oydin Yusuf pirim, holing nechukdir?

Qirq yigitim bari nomdor aydahor,
Jang kuni chirpingan pahlavon jarror,
Hayt desam har biri har ishga tayyor,
Karamatli pirim, holing nechukdir?

Amringga etmadim, pirim, xiyonat,
Senga berdi kimlar izza, ihonat,
Arzirumda bormikan bediyonat,
Oydin Yusuf pirim, holing nechukdir?

Ayt kim bo'lsa elin g'orat qilayin,
Sening uchun undan o'chim olayin,
Borib anga itning kunin solayin,
Karamatli pirim, holing nechukdir?

Asli Go'ro'g'liman, Chambilga sulton,
Menga xiroj berar mulki Xuroson,
Bundan keyin asli bo'lma parishon,
Oydin Yusuf pirim, holing nechukdir?

Oydin Yusuf pir Go'ro'g'li sultonni tanidi. Haligi boyning qiziga ot, anjom, odam bilan borsak deganlari esiga keldi. Bu Go'ro'g'li sulton ham avvaldan nazarkarda ekanligini bildi. Go'ro'g'li sultonga qarab: "Bizlar chaqimchi emasmiz. Shuning uchun kim xafa qilganini ham senga aytib o'tirmaymiz. Senga o'sha Xurosondagi fотиha berganim bo'ladi. Sen endi erta kunni kech qilmay, o'sha ishingga muqayyad bo'l", — dedi. Go'ro'g'li sulton yana G'irko'kka minib, qirq yigitini mingashtirib, qirdan nar yoqqa oshib ketdi, Arslonboyning hovlisiga yetdi.

Asli Arslonboy juda xasis boy edi. Dahasidagi darg'a, pulchinlar: "Arslonboy oliq-solig'ini bevosita xalifaga o'zi olib borib bersa kerak", — deb Arslonboyga bir nima degani qo'rqib, indamas edilar. Arslonboy ham har yili xalifaga sovg'a-salomlar olib borib tursa ham, ko'nglida: "Qancha pul-u mol bo'ynimda qolib borayapti-yov", — deb yurar edi. Shuning uchun Go'ro'g'li sultonni: "Qozikalonning chaqishi bilan xalifa tomonidan yuborilgan vakillar bo'lsa kerak. Mening bilan ko'p yillik hisob-kitob qilsa kerak, — deb qo'rqib, — nima bo'lsa ham, bularning dimog'ini choq qilib, "Ming siz-u bizdan bir jiz-u biz yaxshi" qilib, aldab-suldab jo'natib yuboray", — degan maqsadda darrov chopib chiqib, Go'ro'g'li sultonga xush kelibsiz qilib, qirq yigitlari bilan guldori mehmonxonasiga tushirib, xizmatkorlariga buyurib, otlarni joy-joyiga bog'latib, qo'ylarni so'ydirib, butun katta xizmatlar qilmoqchi bo'lib, Arslonboyning o'zi sirtidan bo'g'inib, mehmonlarning dimog'ini choq qilib o'tirmoq uchun qayerda sozanda, navzanda, romishkorlar bo'lsa keltiringlar, deb xizmatkorlarga xitob qilayotganini Go'ro'g'li sulton eshitib: "Boy aka, bizga sozanda, navozanda, romishkorlaringizning keragi yo'q. Agar bizlarning dimog'imizni choq qilaman desangiz, bir baxshi to'rtta suxan qilib bersa, bo'ladi", — deb Arslonboyga xitob qildi. Arslonboy sipohi mehmonlarning dimog'i baxshi bilan choq bo'lishini bilib, bir xizmatkoriga: "Falon yo'rg'ani minib borib, To'qmoq baxshini, agar uyida bo'lmasa, Cho'qmoq baxshini olib keltir", — deb xitob qildi. Guldori mehmonxonaning to'rt eshigining chambaragidan qarab, bu gaplarga quloq solib o'tirgan Go'ro'g'li sulton Arslonboyga: "Bizlar yo'lda bir qari baxshini ko'rgan edik. U ana qirning orqasida, katta bir chorbog'ning yaqinida bir gujumning soyasida o'tiribdi. Juda maqomchil baxshiga o'xshaydi. Xizmatkoringizni To'qmoqqa, Cho'qmoqqa buyurib yurgancha, o'sha baxshini olib keltirtiring", — deb buyruq berdi. Go'ro'g'li sultonning bu so'zini eshitib, Arslonboyning kayfi uchib, Go'ro'g'li sultonga ta'zim qilib: "Taqsir, endi kechirim so'raymiz. Ul qari baxshini bugun pichi urishib, xafa qilgan edik. Agar xohlasangiz, boshqa bitta baxshi olib kelsak", — dedi. Shunda Go'ro'g'li sulton birdan ko'zini olartib, Arslonboyga qarab: "Boy, sen nima deyapsan. Agar o'sha boboy baxshini olib kelmasang, necha yillik mollaringning daromad-buramadini hisoblab, oliq-solig'ini to'latib olaman. Bo'lmasa, borib u qari baxshini bo'yingga ko'tarib, oldidagi shogirdini bir otga mindirib oldimga olib kelasan", — dedi. Arslonboy qo'rqib qolib, qulluq, deb o'zi bir otni minib, Xiromon dalining chorbog'ining yonboshidagi gujumning tagiga chopib borib, u yerda Oydin Yusuf pir bilan Karimberdijonni ko'rib, o'zim piyoda boraman, deganiga ham qo'ymay, Karimberdijonni otiga mindirib, Oydin Yusuf pirni o'zi bo'yniga ko'tarib, hovlisiga olib keldi. Oydin Yusuf pir ming izzatikromlar bilan guldori mehmonxonaga kirib, biroz qobog'i ochilib, sozini qo'liga olib, bir maqomga solib

chertibdi. Shunda qo'lida sozi, og'zida so'zi, Oydin Yusuf pir to'rt og'iz suxan qilib, Arslonboyga qarab, bir so'z dedi:

Bu shavkatli hangamaning ichiga,
Kanizlarin olib kelsin Xiromon,
Ishim yo'q kuningning erta-kechiga,
Yasanib, sollanib kelsin Xiromon.

Qariman, kulmanglar ko'zim yoshiga,
Qoyilman qizlarning sabr-u doshiga,
Layli tashlab oq ro'molin boshiga,
Kanizlarin olib kelsin Xiromon.

Soz chertaman turli maqom tuzatib,
Sozim bandlariga qo'lim uzatib,
Ko'k durrasin tilla bilan bezatib,
Yasanib, sollanib kelsin Xiromon.

Soz chertaman chevar qo'lim o'ynatib,
So'z aytaman yuragimni qiynatib,

Usti-boshin gulday qilib jaynatib,
Kanizlarin olib kelsin Xiromon.

So'z aytaman ma'no bilan uqtirib,
So'zga no'noq baxshilarni iqdirib,
Kunday jamolidan shu'la yog'dirib,
Yasanib, sollonib kelsin Xiromon.

Soz chertaman gohda so'zim suyulib,
Gohda qo'shiq kelar novday quyulib,
Adab bilan salom solib eyilib,
Kanizlarin olib kelsin Xiromon.

Quloq solgin komil piring so'ziga,
Chin suluvlar niqob tortar yuziga,
Turli-tuman oro berib o'ziga,
Yasanib, sollanib kelsin Xiromon.

Arslonboy: "Hozir maboda ko'ngli gartak joyidan qolsa, ko'p yillik hisob-kitoblarni bu sipohi qo'zg'ab yuboradi", — deb qo'raqanidan darrov Xiromon daliga odam yubordi. Xiromon dali ham kunduzgi qari boboyning karomatli iltifoti ekanini bilib, yasanib, bezanib uch yuz oltmish kanizaklari bilan otasining guldori mehmonxonasining ayvoniga kelib o'tirdi. Shunda Arslonboy Oydin Yusuf pirga: "Taqsir, barcha xizmatkorlar qizlar bilan ayvonga keldi", — deb qulluq qildi. Ana endi Oydin Yusuf piring dimog'i toza chog' bo'lib, sozini chertib, bir so'z dedi:

Quloq solib eshitinglar so'zimni,
Pirlarning ustoz deydi o'zimni,
Guvoh bo'ling, bunda turgan xaloyiq,
Karimjonga berdim Dali qizimni.

Xiromon dalining ochilsin yuzi,
Shu yerda ota deb otasin bizi,
Guvoh bo'ling, bunda o'tirgan xaloyiq,
Ikki bo'lmas aslo komil pir so'zi.

Ko'p gaplarni tuygandirman dilimga,
Erta-indin qaytib ketay elimga,
Xiromon daliday sohibtamizni,
Bag'ishladim Karimberdi qulimga.

Tong otgan so'ng qo'yu sarka so'yinglar,
To'y qip baring sho'rva-go'shtga to'yinglar.
Xiromonni beray Karimberdiga,
Rozilashib nikohini qiyinglar.

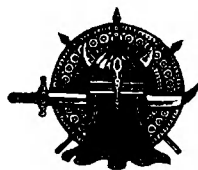
Erta bilan to'y bo'g'chasin yoyinglar,
G'animlarning shuytib ko'zin o'yinglar,
Xiromonni qo'shib Karimberdiga,
So'zim olib, nikohini qiyinglar.

O'lmasin, yaxshilar hargiz o'lmasin,
Yomonlaring aslo xurram bo'lmasin,
Shuytib ertan to'y qilayik, yoronlar,
Oydin Yusuf so'zi yerda qolmasin.

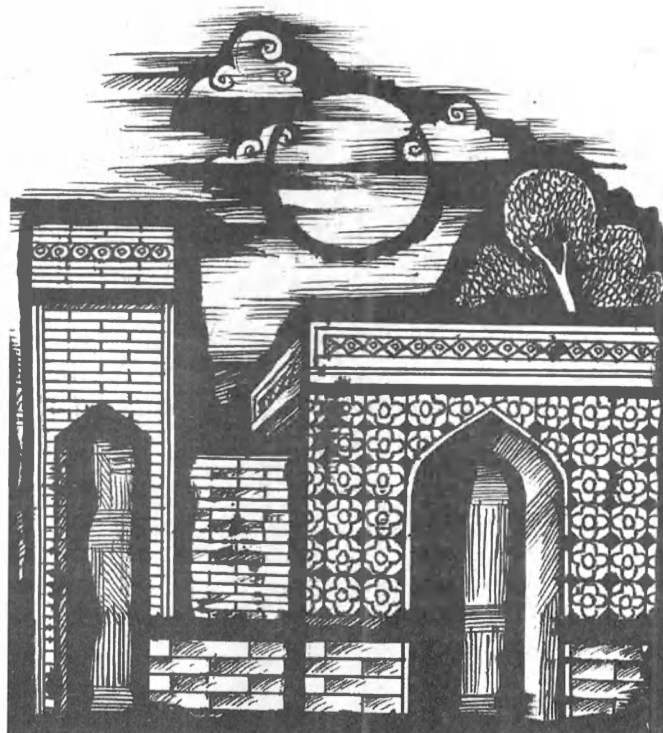
Go'ro'g'li sulton bu so'zdan keyin Arslonboyga qarab: "Endi to'y taraddisini qil", — deb xitob qildi. Arslonboy ham belini sirtidan bo'g'ib, to'y taraddisiga tushib, u yoqqa chop, bu yoqqa chop, uni qil, buni qil bo'lib, kun chiqarga to'y pishib, Xiromon dalining vakilini olib, Karimberdijonga nikoh qildilar. Undan keyin Xiromon dalining kanizlari nima bo'ladi deganda, Oydin Yusuf pir uch yuz oltmish kanizlarning ham vakilini olib, uch yuz oltmish xalifalariga nikoh qildirdi.

Shuytib, barchalari murod-maqсадlariga yetib, uch yuz oltmish bir kuyov, uch yuz oltmish bir kelinni uzatib, bularga Oydin Yusuf pir bilan Go'ro'g'li sulton bosh bo'lib, Arslonboy bilan xo'shlashib qaytdilar. Yo'l yurib, yo'l yursa ham mo'l yurib, Xuroson yurtining chekkasidagi usta Xoldor yashayotgan dahaga yetib, tag'i boshqadan uch yuz oltmish bir kun navbatma-navbat to'y qilib, uy qilib, joy qilib, Go'ro'g'li sulton uch yuz oltmish xalifalar bilan, piri Oydin Yusuf bilan, Xiromon dali bilan, uch yuz oltmish kelinlar bilan xo'shlashib, omonlashib, Chambil shahariga qaytib ketdi.

BOZIRGON

Kitob.uz

Rayhon arabning Bozirgon degan jiyani bor edi. Ma'nosi bozorchi karvon degani edi. Bozirgon arab qirqtacha tuya qilib, shaharma-shahar narsa ortib, karvonlik qilib, Arabdan Xurosonga, Xurosondan Arabga qatnab yurar edi. Shuytib, Bozirgon arab Xurosonga kelganlarida To'tiguloy bilan ham tanishib, Shoniyo arab bilan ham bordi-keldi bo'lib turar edi. Shu orada Bozirgon arabga Zabiliston mamlakatining havosi yoqib qolib, arabdagi xesh-u taborlarini olib, Zobilistonga ko'chib kelib, ko'p dunyo xarj qilib, hovli-haram, bog'-u rog'lar bino qildirib, hovlisida qancha xizmatkorlar va kanizaklar qilib qo'yibdi. Keyin tuyalarining sonini yuzga yetkazib, Hindiston, Hafdarxon, Hashdarxon shaharlariga, undan o'ris yurtlarigacha borib, qaytishida Urganch, Buxoro, Samarqand, Toshkentlar bilan aylanib, Balx-u Badaxshon, Xunxor shaharlaridan o'tib, qaytib Zobilistonga yetibdi. Hovlisida bir oycha dam olib, yana safarga chiqibdi. Bozirgon arabning har murti shopday, og'zi ko'hna qopday, ko'zlari kosaday, kipriklari sixday, burnining teshiklari tulkinining iniday, boshi chayladay, har panjalari o'n yashar boladay bo'lib, tuya ko'tara olmaganiidan bir filni olti oylik kurraday qilib minib yurar edi. Bozirgon arab qayerga borsa ham u yerning beklari, oliqchi-soliqchilari qo'rqib, qoshiga yo'lamas edi. Shuncha zo'rlik, qaddu qomat bilan Bozirgon arab insofli odam bo'lib, o'z ixtiyori bilan har yurtning rasmi bo'yicha oliq-solig'ini bir tiyin qoldirmay, o'zi to'lab ketar edi.

Kunlardan bir kun Xunxor shoh Bozirgon arabni mehmonlikka chaqirib: "Go'ro'g'li murdor deganni eshitgan bo'lsang kerak. U sening Rayhon arab tog'angning qizini olib qochib, alamini olti qilgan edi. Undan keyin sizlarning avlodingizdan Bektosh arabni jo'rta do'st qilib, hiyla bilan otga sudratib o'ldirgan edi. Sen endi shuncha kuch-quvvating bilan o'sha Go'ro'g'li murdordan o'chingni olmaysanmi? Hali ham vaqt kech emas. Agar sen Go'ro'g'li murdorni borib o'ldirsang, butun xalq senga rahmat aytadi. Undan keyin seni men o'zimga bosh vazir qilib, shu Xunxorda qanday qizni xohlasang, olib berar edim", — dedi. Xunxor shohining bu so'ziga Bozirgon arab achchig'lanib: "Men podshohlik shavkatini xohlaganimda, allaqachon arab yurtini o'zimga tobe qilib olar edim. Agar men uylanishni xohlaganimda, arab yurtida ham Xunxor yurtidagi suluvlarcha suluv qizlar ko'p edi. Xudo har kimni har ko'yga soladi. Men vazirligingni ham, qizlaringni ham xohlamayman. Mening o'zimga shu yurishim yetadi. Men Go'ro'g'liga ham indamayman, gina-kudurat degan narsalar o'zingga nasib qilsin. Aqling bo'lsa, ikkinchi menga bunday dema", — deb Xunxorning oldidan chiqib ketdi. Shundan tuyalarini tirkab, safarga jo'nab ketdi. Endi Go'ro'g'li sultonidan eshitsak.

Go'ro'g'li sulton bir kuni shikordan qaytib kelib, mehmonxonasining oldiga tushdi. Nega desangiz, Go'ro'g'li sultonga Oydin Yusuf piri mayxonasini buzib, o'rniga mehmonxona qilishlikni tayinlagan edi. Shuytib, Go'ro'g'li sulton mayxonasining o'rniga katta bir mehmonxona soldirgan edi. Parilar qanday, badandagi jonday, bihishtning shamshodiday, sarv bo'yli, muloyim xo'yli, navbat bilan qadrdon yorini otdan qo'ltiqib tushirib olar edi. Bugun Misqol pari quyoshday tovlanib, qoqinib, sollanib: "Keling, to'ram, hormang, assalomu alaykum, tirishdingizmi, xodimi qilib uqalab qo'yayinmi", — deb Go'ro'g'li sultonni qo'ltiqib, G'irko'kning ustidan tushirib olib, mehmonxonaga kirgizib, darrov yog'li patir, qand-u novvatlar bilan achchiq ko'k choy keltirib, dasturxonni ochib, labini tishlab, biqinini ushlab, noz qilib, odob bilan Go'ro'g'li sulton yoriga qirmizi choynakdan bolg'ami piyolaga choy suzib berib o'tirdi. Shunda Go'ro'g'li sultonning kayfi qonib, dimog'i choq bo'lib, qo'liga sozini olib, xonish qilib, bir so'z dedi:

Baland-baland tog'laringdan
Oshdim armonim qolmadi,
G'ariblarni ota elga
Qo'shdim armonim qolmadi.

Borib Badbaxt tog'dan oshdim,
Daryo kabi to'ldim, toshdim,

Vafodorlarga yondoshdim,
Bordim armonim qolmadi.

Tog' ustida o'ynab otim,
G'irko'k degan xonazotim,
G'anamlarni quv nab tutdim,
Tutdim armonim qolmadi.

Gurgon otli daryo kechdim,
Musofirlik obin ichdim,
Iram borib pari quchdim,
Quchdim armonim qolmadi.

Xabar oldim Isfahondan,
O'qim otdim par kamondan,
Ot hatlatib Vayangandan
Keldim armonim qolmadi.

Ot choptirib ovut-ovut,
Bo'ktarilib po'lat sovut,
Dushmanlarga soldim chovut,
Quvdim armonim qolmadi.

Shavkatimdan ko'nglim to'ldi,
Shashtim kelib, baxtim kuldi,

Bu so'zni Go'ro'g'li sultondan Misqol pari eshitib, bir necha joydan timsol keltirib, Go'ro'g'li sulton yoriga qarab, zulfini burab, marg'ulini tarab, bir so'z dedi:

Bundayin deb katta ketma, sultonim,
Bir nechaning biron armoni bordir,
Sulaymon davlatli shahanshohning ham,
Albatta bir istak-armoni bordir.

Bu yolg'onchi poyoni yo'q dunyoda,
Birovlar kam bo'ldi, birov ziyoda,
Shuytib hech bir kimsa maqsad-muroda,
Yetolmay albatta armoni bordir.

Tiriklik hech kimga vafo etmadi,
Bir nechalar orzusiga yetmadi,
Murod-maqsad tutqasidan tutmadi,
Shuytib har bandaning armoni bordir.

Bu so'zni Go'ro'g'li sulton Misqol paridan eshitib, buning bu so'zi menga kinlab aytildimi, deb biroz yorining so'zi ko'ngliga malol kelib, Misqol pariga qarab, bir so'z dedi:

Menga tersdir degan so'zing,
Na holing bor, aytgin endi.
Armon bilan bahor, yozing
O'tar bo'lsa, aytgin endi.

Yoshligimdan sensan yorim,
Tanlab olgan vafodorim,
Holing bilmay, yo'q qarorim,
Na holing bor, aytgin endi.

Chambildayin shahrim bo'lsa,
Qirqta aydahorim bo'lsa,

Avaz, Hasan o'g'lim bo'ldi,
Shuytib armonim qolmadi.

Novvot qo'shib ko'k choy ichdim,
Shunday qilib bahrim ochdim.
Yunus-Misqol pari quchdim,
Quchdim armonim qolmadi.

Yetti qatla julqurs to'shab,
Yetmish alvon ne'mat oshab,
Chambilbelda yoshim yashab,
Hargiz armonim qolmadi.

Go'ro'g'liman toshib-to'lib,
So'z aytaman shashtim kelib,
Sizlar bilan o'ynab-kulib,
Aslo armonim qolmadi.

Olqor yurar haprak tashlab qiyoda,
G'anilar faqirdan emas ziyoda,
Aldanib yolg'onchi foniyy dunyoda,
Qorunday boyning ham armoni bordir.

Misqol aytur kim yetibdi muroda,
Jononlar ilgidan ichganman boda,
Birov sulton, birov mungliq aftoda,
Barining dunyodan armoni bordir.

To'ram, sen ham bunday qaynab-jo'shmagin,
Bul havaslik yo'llariga tushmagin.
Payg'ambarlar armon qilib o'tganda,
O'zdan ketib sen ham haddan oshmagain,
Sening ham, mening ham armonim bordir.

Dushmanlarga zo'rim bo'lsa,
Tag'i nadir, aytgin endi.

Senday suluv yorim bo'lsa,
Zarchaman gulzorim bo'lsa,
Yunus zulfakdorim bo'lsa,
Na holing bor, aytgin endi.

Yurt-olamga ketsa otim,
G'irko'k mening xonazodim,
Taka-Yovmit mamlakatim,
Boz nima kam, aytgin endi.

Go‘ro‘g‘li der nom qozondim,
Sharob ichdim, butkul qondim,

So‘zlaringdan kuydim, yondim,
Har na holing aytgin endi.

Misqol yorining bu so‘zini eshitib, ko‘nglida: “Go‘ro‘g‘li vallamat ehtimol meni farzand ko‘rmay o‘tayapman, deb shu so‘zlarni aytgandir-ov, — degan bo‘lsa kerak”, — deb miyig‘ida kulib, zulfini burib, marg‘ulini tarab, Go‘ro‘g‘li sulton yoriga qarab, bir so‘z dedi:

Sulton bo‘lib Taka-Yovmit eliga,
Ot o‘ynatib chiqding Asqar beliga,
Bozirgon qo‘nganda Hovdak ko‘liga,
Chambilbelda g‘ofil qolding, Go‘ro‘g‘li.

Mahshar bo‘lmay Asqar tog‘i qulamas,
Huzuringga chin dushmanlar kelolmas,
Yurting kechib, senga xiroj to‘lamas,
U Bozirgon zo‘rman deyib, Go‘ro‘g‘li.

Asli arab, o‘zi bir katta karvon,
Shahzoda urug‘li avlodi Rayhon.
Bo‘yni yo‘g‘on polvon o‘zi Bozirgon,
Sultonliging ko‘zga ilmas, Go‘ro‘g‘li.

Huzurman o‘tirsang Chambil belingda,
Lof-u qof yog‘ilib og‘zu tilingda,
Armonim yo‘q dema hali, Go‘ro‘g‘li,
Boj to‘lamay, dushman o‘tsa elingdan.

Man-man deya ul o‘zidan ketgandir,
Turkman viloyatin bosib o‘tgandir.
Chambil kirmay, Hovdak ko‘lda yotgandir,
Asli ko‘zga ilmay seni, Go‘ro‘g‘li.

Misqol pari ko‘p narsani biladi,
Shuytib bilganini bayon qiladi,
Boj to‘lamay, dushman yursa elingda
Davlatingga bilsang zavol bo‘ladi.

Go‘ro‘g‘li sulton yoridan bu so‘zni eshitib, darrov otlanib, Bozirgon arabning izidan tushmoqchi bo‘lib chirpina berdi. Shunda Misqol pari: “Sultonim, men senga avvalgi o‘tgan voqeani aytdim. Bozirgon arab bultur shu turkman viloyatini oralab, Hovdak ko‘liga qo‘nib, Chambilga kirmay, chetlab o‘tib ketgan edi. Hozir uni Xunxorshoh mehmon qilib, sening bilan urishmoqqa gij-gijlayapti. Ammo Bozirgon arab Xunxorshohning gapiga ko‘nmay, chiqib o‘ris yurtlariga qarab ketdi. Shunga qaraganda, Bozirgon arabning qasdi yo‘qqa o‘xshaydi. Shunday ham bo‘lsa, begona kishi, mardlar kurashib do‘st bo‘ladi, deganday, avval borib Bozirgon arab bilan kurashib, keyin uning bilan do‘st bo‘l. Taxminan Bozirgon arab yana o‘n, o‘n besh kunda shu yoqqa qarab o‘ris yurtlaridan qaytsa kerak”, — dedi. Bu maslahatlarni Go‘ro‘g‘li sulton eshitib, qirq yigiti bilan maslahatni bir joyga qo‘yib, Bozirgon arabning oldidan o‘rab chiqmoqchi bo‘ldi, Go‘ro‘g‘li sulton bosh, qirq yigitlar yo‘ldosh bo‘lib, bari birday bo‘lib, chirpingan sherday bo‘lib, Chambildan chiqib jo‘namakchi bo‘la berdilar. Bundan avval Go‘ro‘g‘li sulton Oydin Yusuf purning xizmatiga bir necha marta borib kelgan edi. Piri Go‘ro‘g‘li sultonga ko‘p nasihatlar qilgan edi. “Karomat ko‘rmasa, tush degan gaplar ham bo‘lmag‘ur narsa. Unday kishilarni pishmagan, deb aytish mumkin. Sen ham karomatli so‘tangni bir yerga ko‘mib qo‘y. Oxir zamonda u so‘ta bir necha ming bo‘lib ko‘karib chiqar. Hozircha bunday narsalar odamni xato yo‘llarga boshqarishi mumkin”, — deb aytib, undan keyin Go‘ro‘g‘li sulton karomatli so‘tasini bir joyga ko‘mib, yo‘q qilgan edi. Endi ochiqcha polvonlikdan boshqa hech ish qila olmas edi. Shunday ham bo‘lsa, o‘z kuchiga o‘zi ishongan Go‘ro‘g‘li sulton qirq yigitlari bilan yo‘lga tushib, jo‘nay berdi:

Chambilbelning aylanasi daladi,
Dala-dasht jaynagan butkul loladi,
Bahor chog‘i tongda kezgan yigitlar,
Bu daladan tiniq bahra oladi.

Chambilbelning pastki yog‘i saradi,
Shu pastlikda bek Go‘ro‘g‘li boradi,

Ishonmasa har kim shoir so‘ziga,
U yerlarga o‘zi borsa ko‘radi.

Bir nechaning asli ichi qoradi,
Bir necha g‘aribning ko‘ngli yaradi,
Bozirgonga talab solib Go‘ro‘g‘li,
Qirq yigitman yasov tortib boradi.

O'ris yo'li pasmak, yassi daradi(r),
Ishonmagan kishi borib ko'radi.
Bozирgonga talab solib Go'ro'g'li,
Qirq yigitman yasov tortib boradi.

Urganchining past botqog'i sho'radi(r),
U yerlarda tulki, shag'ol yuradi,
Bozирgonga talab solib Go'ro'g'li
Qirq yigitini yasov tortib boradi.

Biyobonda o'tlab yurgan kurradi(r),
U yerlardan kuchli karvon yuradi,
Bozирgonga talab solib Go'ro'g'li,
Qirq yigitman yasov tortib boradi.

Keta bersa cho'lning tubi kengayar,
Bora-bora chap ishlar ham o'ngayar,

Bir qarashda past bo'lsa ham uzoqlar,
Qirga o'xshab baland tortib do'ngkayar.

Ko'p yursa toladi bedovning beli,
Cho'zsa, cho'zayadi shoirning tili,
Uzoqdan bildirab, qat-qat qorayib,
Elaslab ko'rindi no'g'oyning eli.

Chin so'filar tama qilib qidirmas,
Haqqoniy so'z haq yurakni sidirmas,
Bir yoqqa otlangan yo'lda gidirmas,
No'g'oy eli ko'ringan so'ng Go'ro'g'li
Yasov tortib yurishlikni qildi bas.

Ot chopilar baland bilan pastiga,
Chin botirlar nayza tutar dastiga,
O'n besh kecha-kunduz tinmay yo'l tortib,
Yetishdilar no'g'oy elning ustiga.

Shunda Go'ro'g'li sulton bir bellik joydan qarab, nar yoqda no'g'oy elining buldirab turganini ko'rib, G'irko'kning jilovini tortib, gidirayib, qirq yigitiga: "Sizlar endi shu belning ustida yo'ldan chekkaroqni olib, dam olib, payt poylab yotinglar. G'irko'k ham shu oldilaringda qolsin. Men o'zim bir oriq yo'rg'a topib minib, Bozирgon arabning kelar yo'liga kuzatuvchilik qilib kelay. Oqibati nima bo'ladi, qudag'ay kimga qo'y so'yadi, u yog'ini olloh biladi", — deb turganida, bir qozoq yo'lovchi kelib qolib, u qozoqning otini ikki yuz tanga garovga olib, qozoqni qirq yigitning oldiga qo'yib, otini Go'ro'g'li sulton minib, Bozирgon arabning kelish yo'lini poylamoqqa uzoqdan turib, Bozирgon arabni kuzatib, qancha kuchga ega ekanini chaqlamoqqa jo'nab ketdi.

Shu o'rtada juda ham katta bir karvon yo'li bor edi. Ana shu yo'l bilan o'ris, no'g'oy yurtlaridan chiqqan karvonlar o'tib, Urganch yoqlarga ketar edi. Go'ro'g'li sulton: "Qachon o'tsa ham, Bozирgon arab shu yo'ldan o'tadi", — deb no'g'oy elining toza ichkarisiga o'tib, bir daryobodning bo'yiga yetib, ostidagi yo'rg'ani qo'riqqa tushovlab qo'yib, o'zi yo'lga yaqin bir jangallikning orasiga kirib, pusinib yo'ldan o'tgan-ketganlarni kuzatib yota berdi.

Oradan ikki kun o'tgandan keyin o'zidan o'zi yo'ldan hech kim o'tmay qoldi. Go'ro'g'li sulton ko'nglida: "Bugun bir gap barga o'xshaydi. Bozирgon arabning o'tishini eshitib, yo'lovchilar qo'rqqanidan Bozирgon arabga yo'lni bo'shatib bergan bo'lsa kerak. Taxminan Bozирgon arabning zo'rlik dongg'i hamma yoqqa yoyilganga o'xshaydi", — deb takaga tashlangan qoplonday bo'lib, jangaldan yo'lga ko'z uzmay, qarab yota berdi. Bir pillalar oldida uch filni jo'ppay qilib bir-biriga zanjirlab, ustiga ko'ndalangiga qilib bir chorpoyani bog'lab, chorpoyaning ustiga katta bir chodir o'rnatib, chodirning ichida o'zi yonboshlab yotib, fillarning keyiniga yuzta nor tuyani tirkab, fillarni haydab, Bozирgon arab kela berdi. Bir pilla Bozирgon arab kelib, daryoning nargi labiga tushib, fillarning bir yeriga qistirilgan, yuzi o'tovning o'rmini olguday katta bir ketmon bilan abil-g'ubil bir o'choq kovlab, tag'i bir filning bir yonboshiga osib qo'ygan qirq quloqli bir qozonni olib keltirib, o'choqqa osib, o'zining tuyalarini o'ldirishga ko'zi qiyamay, ovqatlikka so'ymoqqa bir nima izlab, qo'riqda o'tlab yurgan, Go'ro'g'li sulton minib borgan yo'rg'ani tutib, tag'i bir no'g'oyning otini tutib, ikkovini ikki tustovuqday qilib, qo'lida shalbiratib kelib, bo'lak-bo'lak qilib qozonga solib, o'choqqa o't qo'yib, qozonni qaynatib, o'choqdan tekislikka tushirib olib, go'shtlarni junbozlab og'ziga tiqib, gumpillatib yutib yuborgan tovushi daryoning barcha betiga kela berdi. Go'ro'g'li sulton ko'nglida: "Bir zo'r baloga yo'liqdim-ov. Ha, pirim, o'zing qo'lla-da", — deb turibdi. Bozирgon arab bo'lsa, qornini to'ydirib olib, undan keyin tuyalarini to'rtta-to'rtta qilib ko'tarib daryodan bergi yoqqa o'tkazib qo'ydi. Undan keyin fillarni yetaklab o'tkazib, tag'i ortinib, hamishagisiday chorpoyaga chiqib o'tirib, yo'lga tushib kela berdi. Go'ro'g'li sulton bu yoqdan aylanib, Bozирgon arabning oldidan chiqib, to'xtang, arzim bor", — deb Bozирgon arabga qarab, mo'ylovini burab, bir so'z dedi:

Ey, Bozirgon, eshit mening arzimni,
Senga besh-olti so'z aytgani keldim.
Ko'zga ilmay yurma ko'rib tarzimni,
Aytar so'zim senga aytgani keldim.

Dam bu damdir, o'zga damni dam dema,
Qomatimni kichik ko'rib xom dema,
Sen o'zingdan boshqalarni kam dema,
Shuytib besh-olti so'z aytgani keldim.

Keng ekan dunyoning tubi, qidirsang,
Men gapirsam, sen yo'lingda ketarsan,

Bozirgon arab Go'ro'g'li sultonning bu so'zini eshitib, fillarini to'xtatib: "Mana to'xtadim, bolakay, gaping bo'lsa, gapir", — deb achchiq urib, Go'ro'g'li sultonga qarab, bir so'z dedi:

Chiltiyib so'zlagan, hay-hay bolakay
Mana men to'xtadim, degin arzingni,
Tirjaytmasdan bodringday tarzingni,
Mana men to'xtadim, degin arzingni.

So'zingga qarasam, so'zchan balosan,
Tarzingga qarasam, go'dak bolasan,
Aytgin, nima deysan, nima qilasan,
Mana men to'xtadim, degin arzingni.

Bilmayman nimadir asroring, holing,
Yo qaroqchi bo'lib egrimi yo'ling.

Bozirgon arabning bu so'zini Go'ro'g'li sulton eshitib, ko'nglida: "Ukag'arning niqtab gapirishiniyey", — deb biroz o'zini tetik tutib, jo'rtagan: "Men Chambildan kelgan elchiman", — deb Bozirgon arabga qarab, bir so'z dedi:

Tarzinga qarasang, murrik bolaman,
Aslim bir donishmand, esi to'laman.
Arzimni eshitsang mening, Bozirgon,
Chambilbeldan kelgan elchi bo'laman.

Kichkina bo'lsam-da asli baloman,
Gurgan daryosiday toshib-to'laman,
Arzimni eshitsang mening, Bozirgon,
Go'ro'g'lidan kelgan elchi bo'laman.

Sultonimning har amrini qilaman,
Payti kelsa, aziz jonni olaman.
Arzimni eshitsang mening, Bozirgon,
Chambilbeldan kelgan elchi bo'laman.

G'animlar boshiga g'avg'o solaman,
Qirq yigitlar bilan doira chalaman,
Arzimni eshitsang mening, Bozirgon.
Go'ro'g'lidan kelgan elchi bo'laman.

Bir fasl falakni to'xtatib tursang,
Aytar so'zim senga aytgani keldim.

Jasading yirikdir, qalin qobog'ing,
Shopil bo'yi ekan har bir oyog'ing,
Katta ketma katta bilib siyog'ing,
Eshit, besh-olti so'z aytgani keldim.

Yo'lning uchi bilmam ushlar qay yona,
Men kelaman kezib hassa tayana,
Gartak to'xtab, boqib tursang bu yona,
Aytar so'zim senga aytgani keldim.

Kichkina bo'lsang ham o'tkirdir tiling,
Mana men to'xtadim, degin arzingni.

Nomard kattalarni ko'zga ilmaydi,
Shuytib o'zi o'z holini bilmaydi.
To'fon yog'sa, to'pig'imga kelmaydi,
Mana men to'xtadim, degin arzingni.

Arab avlodiman, otim Bozirgon,
Tag'in-a tanimay bo'lma pushaymon,
Tirik ko'milgandan yomondir yolg'on,
Mana men to'xtadim, degin arzingni.

Podsholar o'tkazar elga kuchini,
Siyosatga kiyar tilla tojini.
Arzimni eshitsang mening, Bozirgon,
Go'ro'g'libek bersin deydi bojini.

Bultur ham turkmandan kechib o'tibsan,
Man-manlikning yo'llarini yirtibsan.
Arzimni eshitsang mening, Bozirgon,
Chet bilan Chambilda tushmay ketibsan.

Go'ro'g'libek Bozirgonni bil, dedi,
Ortgan-tortganini hisob qil, dedi.
Turkman elatiga qadam qo'ymasdan,
To'latib xirojin olib kel, dedi.

Karvon yurar uzoq dasht-u dalaman,
Hisoblab molingga xiroj solaman.
Go'ro'g'lining buyrug'i — shu, Bozirgon,
Hozir jo'nlab sendan haqim olaman.

Go‘ro‘g‘li sultonning bu so‘zini eshitib, Bozirgon arabning achchig‘i kelib, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab: “Hali men shuncha mamlakatda yurib, o‘zligimdan boj bergan bo‘lsam ham, majburan hech kimga boj to‘laganim yo‘q. Borib, o‘sha Go‘ro‘g‘li sultoningga ayt. Boj kerak bo‘lsa, o‘zi kelib, mening bilan gaplashsin”, — deb shu so‘zni aytdi:

Lof urib sultonlik da‘vosin qilgan,
O‘zini ko‘plardan yuqori bilgan,
Shashti kelib shoh bo‘p qo‘sh pari olgan,
Boj tilasa, o‘zi kelsin Go‘ro‘g‘li.

Senday kimsalarga qulluq qilmayman.
Aytganlarning guruhidan bo‘lmayman,
Shuncha yoshga kirib elma-el yurib,
Birovni siz deganimni bilmayman.

Sen nimasan, bir kimsaning ko‘pagi,
Gapirma, gapingning yo‘qdir keragi,
Asta qaytib, borib aytgin shohingga
O‘zi kelib gaplashsin, bo‘lsa yuragi.

Bozirgon yo‘l uzra pul berib yurmas,
Sendaychangilarni boshiga urmas,

Boj olsa, gaplashsin kelib Go‘ro‘g‘li,
Bu karvon sen aytgan odaming ermas.

Sultonningning bilmam eli chalama,
Yurtiga bormasdan xiroj olama,
Pul desa, gaplashsin kelib Go‘ro‘g‘li,
Boshqa yo‘qday seni pulchin qilama.

Asli o‘zi elga bitgan baloma,
O‘tgan-ketganlarga ko‘zi olama,
O‘zi kelsin, esi bo‘lsa, Go‘ro‘g‘li,
Odam yo‘qday seni pulchin qilama.

So‘z aytaman ust-ustiga ulama,
Hadding bilgin, mendan xiroj tilama,
Pul desa, Go‘ro‘g‘ling kelsin oldima,
Keta ber sen, hargiz menga yo‘lama.

Shunda Go‘ro‘g‘li sulton Bozirgon arabga qarab: “Ko‘p katta ketma, hali-zamon Go‘ro‘g‘li sulton qirq yigitlari bilan kelib, senga zo‘rligini ko‘rsatib qo‘yadi”, — deb shu so‘zni aytdi:

Ketma o‘zingdan, Bozirgon,
Halizamon bo‘lasan yakson,
Qirq yigitlari iyartib,
Kelib qolsa Go‘ro‘g‘li sulton.

Sendaylarga navbat qo‘ymas,
Sen nima kavak gupas,
Endi ayla so‘zlaring bas,
Kelib qolar Go‘ro‘g‘li sulton.

Iyargani qirqta nomdor,
Har biri bir olg‘ir shunqor,

Jang kuni hujumga tayyor,
Kelib qolar Go‘ro‘g‘li sulton.

Ko‘p gapning yo‘qdir hojati,
Yelday uchar G‘irko‘k oti,
Tog‘ni bosib siyosati
Kelib qolar Go‘ro‘g‘li sulton.

So‘zim eshit, e Bozirgon,
Pulchidirman aslim cho‘pon,
So‘ngra bo‘larsan pushaymon,
Kelib qolar Go‘ro‘g‘li sulton.

Bu so‘zni Bozirgon arab eshitib, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab: “Hoy, bolakay, g‘indicha. Ko‘p haddingni bilmay o‘tlay berma. Go‘ro‘g‘li bo‘ldi, nima bo‘ldi. Agar Go‘ro‘g‘li sulton qirq yigiti bilan kelsa, bir mixloj berib, qirq yigit-pirq yigitlari bilan pachoqlab tashlayman-ku, bari enasini, amma, deb yalpayib o‘lib qoladi”, — dedi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton: “Qani, buni bir sinab ko‘ray-chi, shu aytganlaricha bormikan”, — deb Bozirgon arabga qarab: “Hoy, Bozirgon arab, ko‘p o‘zingdan ketib, Go‘ro‘g‘li sultonni anchayin odam deb o‘ylama. Mana, mening qo‘limdagi o‘q-yoy Go‘ro‘g‘li sultonniki. Menga hadya qilgan edi. Agar shu yoyini ko‘tarib, torta olsang, undan keyin Go‘ro‘g‘li sulton bilan sening kuchingni teng deb bilsa bo‘ladi”, — deb xitob qildi. Bozirgon arab: “Qani bo‘lmasa, Go‘ro‘g‘lining yoyini ber — ko‘ray-chi. Go‘ro‘g‘li qanchalik kuchga ega ekan”, — deb Go‘ro‘g‘li sultonning qo‘lidani o‘q-yoyini olib, chang‘irlatib tortib yubor-

di. “Zo‘rdan zo‘r chiqsa, tibir-tibir” deganday, shunday og‘ir mis yoy pishgan chiviqday Bozirgon arabning qo‘lida moyshayib ketdi. Go‘ro‘g‘li sulton ichida: “Ukkag‘ar haddili zo‘r ekan”, — deb Bozirgon arabning kuchiga qoyil bo‘lib: “Ana endi, aka, kuchingga qoyil bo‘ldim. Go‘ro‘g‘li sultoncha bor ekansan. Endi yoyimni ber. Men o‘z yo‘limga ketayin”, — dedi. Shunda Bozirgon arab Go‘ro‘g‘li sultonga qarab, achchiq urib: “Hoy, bolakay, hali ham ko‘zing ochilgani yo‘qmi? Mening qo‘limga bir nima tushsa, kelib egasi olishi kerak. Yoyni senga Go‘ro‘g‘li bergan bo‘lsa, yana kelib o‘zi olsin. Endi senga yoy yo‘q”, — dedi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton Bozirgon arabga qarab: “Gap bunday emas, aka. Men borib, Go‘ro‘g‘li sultonga yoyni Bozirgon arab tortib oldi, desam, Go‘ro‘g‘li sulton Bozirgon arab nomard odam ekan. Bo‘lmasa, mendan olmay, bir kuchsiz pulchinimdan tortib olarmidi, deydi”, — dedi. Bu so‘zni eshitgandan keyin Bozirgon arab: “Ol, yoying o‘zingga nasib qilsin. Men nomardlikni yomon ko‘raman”, — deb Go‘ro‘g‘li sultonga qaratib otib yubordi. Go‘ro‘g‘li sulton yoyni olib, piyoda qirq yigitining oldiga borib, Bozirgon arabni ta‘rif qilib, bir so‘z dedi:

Bozirgon tarafsiz polvon ekan,
Yuring, do‘stlar, Chambil qaytib ketayik,
Rustamday yengilmas zo‘ravon ekan,
Yuring, do‘stlar, Chambil qaytib ketayik.

Hayrondirman ko‘hna jahon ishiga,
Bozirgon g‘ov bo‘lsa menday kishiga,
Savdo tushar doim mardning boshiga,
Yuring, do‘stlar, Chambil qaytib ketayik.

Bu yurishning foydasidan o‘tayik,
Keyingga burilib, qaytish etayik,
Bozirgon tarafsiz pahlavon ekan,
Yuring, do‘stlar, Chambil qaytib ketayik.

Bozirgonni ko‘rdim tarafsiz polvon,
Har bir qo‘li bitta Rustami Doston,
Borib turib haros ayladim rostdan,
Yuring, do‘stlar, Chambil qaytib ketayik.

Bunda keldim oltmish olti yoshimda,
Iyarishib keldingizlar qoshimda,
Bilolmayman ne gaplar bor boshimda,
Yuring, do‘stlar, Chambil qaytib ketayik.

Go‘ro‘g‘li der, Avaz, Hasan kelmadi,
Shunday qilib ko‘nglimdagi bo‘lmadi,
Ha demay keladi yetib Bozirgon,
Kurashmakka menda toqat qolmadi,
Yuring, do‘stlar, Chambil qaytib ketayik.

Bu so‘zni Go‘ro‘g‘li sultondan qirq yigit eshitib: “Go‘ro‘g‘li sulton hech pilla birovdan qo‘rqan emas, qo‘rqmaydi ham. Jo‘rtaga bizlarga hazil qilib, bizlarni sinamoqchi bo‘lgandir”, — deyishib, Go‘ro‘g‘li sultonning Chambilga qaytib ketayik, deganiga ko‘nmay: “Aka, hazilingni qo‘y. Borib, Bozirgonning tuyalarini olib kelamiz, undan keyin hazilingning bundayicha ekanini bilamiz”, — deyishib, yobirlashib Bozirgon kelayotgan yoqqa qarab keladilar. Chambilda Xoldor mahram, Hasanxon, Avazxonlar maslahat qilib, Go‘ro‘g‘li sulton va qirq yigitning izi bilan yurib, shu bellikka kelib, Go‘ro‘g‘li sultonning xafa bo‘lib o‘tirganini ko‘rishib, hol-u ahvol so‘rashib o‘tirdilar...

Qirq yigit yo‘l yurib bir gazaga yetib, nar yoqqa qarasalar, Bozirgon arab hala-hayt, deb tuyalarini fil-larga tirkab, ovozi guldirday guldirab kelayapti. Bozirgon arab daryoning bergi yog‘ida tag‘i bir to‘xtagan ekan. Bo‘lmasa, allaqachon Go‘ro‘g‘li sulton turgan belga yetib kelgan bo‘lar edi. Qirq yigit Bozirgon arab yaqinlab kelgan sayin hovliqishib, har qaysisi har yoqqa taysallab tarqalishib ketdilar. Bozirgon arab qirq yigitning bu tarqalishini: “Go‘ro‘g‘li sultonning pulchini borib meni aytibdi. Undan keyin Go‘ro‘g‘li sulton bir qulay joyda meni poylab turib, qirq yigitini menga kuzatuvchilikka yuborgan ekan. Asli bu yoqlarga ajalim yetib kelganga o‘xshayman. Nima bo‘lsa ham, gavdam bu dashtda egasiz qolib ketmasin. Go‘ro‘g‘li sultonning pulchiniga bekorga qattiq gapirgan ekanman-da. Tezroq Hashtarxon tomonga qaytib ketmasin, bo‘lmadi”, — deb fillarini yo‘ldan g‘irra burib, beyo‘l dashtni oralab keta berdi. Xuddi shu pilla Go‘ro‘g‘li sulton bellikning bu betiga o‘tsa, Bozirgon arab, ha deb qiblaga qarab, fillariga tuyalarini tirkab, beyo‘l haydab ketib borayapti. Buni ko‘rib, Go‘ro‘g‘li sulton: “Yo‘l bu yoqda”, — deb Bozirgon arabga chaqirib, bir so‘z dedi:

Adashib borasan qayga, Bozirgon,
Bu yoqqa haydayo, yo'ling bu yoqda.
Shundan Urganch qarab ketarlar karvon,
Bu yoqqa haydayo, yo'ling bu yoqda.

Sen emasmi menga tanish qadrdon,
Negadir borasan qirdan, daradan,
Ixlosing do'nganga o'xshaydi birdan,
Bu yoqqa haydayo, yo'ling bu yoqda.

Qibla yoqda Qirim degan darami,
Odam degan chetlab keta berami,
Yo bo'lmasa menga iching qorami,
Bu yoqqa haydayo, yo'ling bu yoqda.

Shu vaqtlari ekan fasli tirama,
Bunday qilib bizdan yo'ling burama,
Yo bo'lmasa, asli iching qorama,
Bu yoqqa haydayo, yo'ling bu yoqda.

Qaqrab yotgan cho'llar usti gul bo'lsin,
So'zimning poromi bunda shul bo'lsin,
Beyo'l haydab, hay, Bozirgon, yo'l bo'lsin,
Bu yoqqa haydayo, yo'ling bu yoqda.

Ovloq cho'lda kezgan o'g'ri vayoq-da,
Borishing qay yog'u Urganch qayyoqda
Yo bir savdo qildimi seni alag'da,
Bu yoqqa haydayo, yo'ling bu yoqda.

Qo'rqqqa ergashgan jonsiz soyami,
Odam degan kelar yo'lin qo'yami,
Mard kishi ham mardligidan toyami,
Bu yoqqa haydayo, yo'ling bu yoqda.

Go'ro'g'liman, Turkman elning sultoni,
Maqtanib so'zlagan so'zlaring qani,
Kel, uchrash, qolmasin ko'ngling armoni,
Bu yoqqa haydayo, yo'ling bu yoqda.

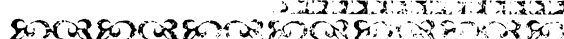
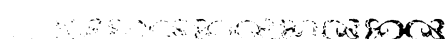
Ammo Bozirgon arab Go'ro'g'li sultonning chaqirganiga quloq ham solmadi, orqasiga burilib ham qaramadi. O'z yurishini buzmay, qiblaga qarab keta berdi. Shungacha qirq yigit ham bu yerga yetib, Go'ro'g'li sultonning atrofiga to'dalashib qoldilar. Bu shobirni anglashib, Xoldor mahram, Hasanxon va Avaz o'g'lonlar ham to'daga kelib qo'shildilar. Shu yerda Go'ro'g'li sulton to'dani ikkiga bo'lib, bir yog'iga o'zi bilan Hasanxon, tag'i bir yog'iga Xoldor mahram bilan Avaz o'g'lonni bosh qilib, Bozirgon arabning ikki yog'idan borishib, ko'plashib nayza bilan sanchib, ag'darib tashlamoqchi bo'ldilar. Qaytganning boshiga xotinning qasabasi, deyishib, fotiha tortishib, bari otlarini haydashib, yopirilib, Bozirgon arabning ikki yonidan qimtiyib, nayza uqtala berdilar. Nayzaning bir xillarining uchi borib chor-poyaga tegib, chorpoyani qimirlata berdi. Oxiri Bozirgon arabning achchig'i kelib, besh-olti nayzani jum-bozlab, bir yulqib tortib olib, tortib olgan nayzalarni bug'doyning palochiday qilib qayirib, sindirib tashlab, har yoqqa zing'illatib uloqtirib, fillarning ustidagi chorpoyadan o'zini yerga tashlab, kela solib Go'ro'g'li sultonni big'irlatib bosib: "Ertagusindan beri meni aylantirasan-aylantirasan. Nima, menga berib qo'ygan-ing bormidi? Mana, senga hozir xiroj berib qo'yaman. Mening bergan xirojimning qanday shirin ekanini undan keyin bilasan", — deb yonidan bir gaz pichog'ini chiqarib, Go'ro'g'li sultonni so'yib tashlamoqchi bo'la berdi. Go'ro'g'li sulton qarasa, Bozirgon arabning pichog'i tomog'iga yaqinlashib kelayapti. Shunda Go'ro'g'li sulton: "Yo pir Komil", — deb bor kuchini ikki qo'lga to'plab, choqlab, qulaylab, bir silkib, Bozirgon arabni havoga otib yubordi. Bozirgon arab ikki nayza bo'yi havoga otilib ketib, qaytib yerga shalop etib chalqaraman bo'lib tushdi. Ko'p hariflarni qo'ldan o'tkazgan Go'ro'g'li sulton Bozirgon o'zini o'nglab olaman deganigacha, o'rnidan irg'ib turib, isfahoni xanjarini Bozirgon arabga havola qildi. Shunda Bozirgon arab Go'ro'g'li sultonga: "To'xta, Go'ro'g'li", — deb shu so'zni aytdi:

Adolat yo'lida adilingni haqlab,
Men bir so'z aytayin, to'xta, Go'ro'g'li,
Isfahon xanjaring bir zamon saqlab,
Men bir so'z aytayin, to'xta, Go'ro'g'li.

Azobning otiga minmayin turgin,
Lochinday ustimga do'nmayin turgin.

G'ajirday lo'kanglab qo'nmayin turgin,
Men bir so'z aytayin, to'xta, Go'ro'g'li.

Qo'lingga xanjaring olmayin turgin,
Bir fasl qoshimga kelmayin turgin,
Jonimning qasdini qilmayin turgin,
Men bir so'z aytayin, to'xta, Go'ro'g'li.

Turayin, oldimni olmayin turgin,
 Achchiqman muqobil bo'lmayin turgin,
 Qasd bilan qoshimga kelmayin turgin,
 Men bir so'z aytayin, to'xta, Go'ro'g'li.

Bir fasl oldimni tutmayin turgin,
 Jonimga qasdingni etmayin turgin,
 Qochmayman, hech yoqqa ketmayin turgin,
 Men bir so'z aytayin, to'xta, Go'ro'g'li.

Turayin, oldimni to'smayin turgin,
 Tang joyda tang holim qilmayin turgin,
 Bir fasl boshimni kesmayin turgin,
 Men bir so'z aytayin, to'xta, Go'ro'g'li.

Bu yerda arzu dod aylar Bozirgon,
 Uzoq yurtda yurgan musofir karvon,
 Ichimda yashirilib qolmasin armon,
 Men bir so'z aytayin, to'xta, Go'ro'g'li.

Go'ro'g'li sulton Bozirgon arabning bunday so'zlarini eshitib to'xtab: "Ana bo'lmasa, so'zingni ayt", — deb turdi. Har yoqqa paysallab ketgan qirq yigit: "Shunday qulay gagirdakdan foydalanib, bunday xudoning balosining boshini kesib tashlamay, Go'ro'g'lining qarab turgani nesi edi", — deyishib turibdi. Xuddi shu vaqtda Bozirgon arab gavdasini ko'tarib, Go'ro'g'li sultonga qarab, bir so'z dedi:

Tuman daryosiday to'lib-toshaman,
 G'ayratlansam, tog'dan irg'ib oshaman,
 Jangga talab qilsang, sendan qo'rqmayman,
 Urush desang, bul urushga tushaman.

Lekin o'rtada boshqa bir gap bor,
 Men emasman qo'rqq bir tulki, ayyor,
 O'zing jarror bo'lsang, men ham bir jarror,
 Urushsang, kelaqol, mana men tayyor.

O'rtadagi gapni bayon aylayin,
 Boshimdan kechganin ayon aylayin,
 Xunxor meni chaqirgandi oldiga,
 Endi ani senga doston aylayin.

Xunxor zolim Go'rg'liga bor, dedi,
 Aning bilan bir olishib ko'r, dedi.
 Bachchag'arga zo'rlik qilib o'ldirib,
 Tanasidan boshin olib ber, dedi.

Xunxorshoh so'ziga quloq tutmadim,
 Aning deganlarin qabul etmadim,
 Va'da qildi davlat bilan qizlarin,
 Men ularga uchib imon sotmadim.

Nega desang, sha'ningni, shavkatingni,
 Eshitgandim asli ulug' zotingni,

Xurosonga kelib bilib olgandim,
 To'tigulman Shoniyoza otingni.

Eshitganman, yolg'izmishsan otadan,
 Etak osti qolganmishsan onadan.
 Men ham bir uyadan yolg'iz tug'ilib,
 Yolg'iz parvoz etdim manzilxonadan.

Og'zim so'zlar jon chiqqancha tanadan,
 Hech bandasi holi emas gunodan,
 Avval seni tanimabman, Go'ro'g'li,
 Yuragingni toza tutgin ginadan.

Asli sening ta'rifingni bilardim,
 Shuytib do'stligingni doim tilardim,
 Kelgin endi ko'rishaylik, Go'ro'g'li,
 Sening bilan ko'rishsam deb kelardim.

Bu mollarni senga nisor etayin,
 Keyin yakka bir tomonga ketayin,
 Bu bevafo dunyoni
 Shu bugundan boshlab taloq etayin.

Bu duniyo kim kimlardan qolmagan,
 Kimlar bundan ekan bahra olmagan.
 Do'sti bo'lgan so'g'in sendayin sulton,
 Nima armon, darvish bo'lsa Bozirgon.

Go'ro'g'li sulton Bozirgon arabning bunday haqqoniy so'zlarini eshitib, uning zo'rlik va mardligiga tan berib, Bozirgon arabni quchoqlab ko'rishib: "Moling o'zingga nasib qilsin", — deb Bozirgon arab bilan do'stlashib, Chambilga mehmon bo'lishga taklif etdi. Shunda Bozirgon arab: "Men Hashtarxonga rav bo'lib qo'ygan edim. O'zing bilasan-ku, mard kishi yuzlangan yog'idan qaytmaydi. Shu Hashtarxondan qaytishimda senga mehmon bo'lib o'taman. Ilgarilari sendan taysallab, chekkalab o'tib ketar edim. Endi bo'lsa, do'stim bo'lding. Har pilla ham sening bilan suhbat qilib turaman", — deb Bozirgon arab Go'ro'g'li sulton bilan xushlashib, Hashtarxonga qarab, fillarining ustidagi chorpo-yaga chiqib, jo'nab ketdi. Go'ro'g'li

sulton ham Xoldor mahram, Hasanxon va Avaz o'g'lonlarni qoshiga chaqirib, qirq yigitlarini to'plab, Chambilga qarab ketdi. Endi gapni Xunxorshohdan eshitsangiz.

Xunxorshohning oldidan Bozirgon arab achchig'lanib chiqib ketgandan keyin: "Endi bu borib Go'ro'g'li sulton bilan do'st bo'ladi. Sababdan sabab, balchiqdan imorat deganday Zobiliston ham shu sabab bilan Go'ro'g'lining qo'liga o'tadi. Undan keyin ikki zo'r bir bo'lib, mening mulkimni vayron etadi. Shunga nima iloj qilsa bo'ladi", — deb Xunxorshoh Parovun ko'sa vaziriga maslahat soldi. Shunda Parovun ko'sa aytdi: "Ey, sultonim, shohijahonim, endigi chora Go'ro'g'li turkman bilan Bozirgon arabning o'rtasiga dushmanlik solmoq kerak. Shunday qilinsa, yo Go'ro'g'li o'ladi, yo Bozirgon o'ladi, yo ikkovi ham nobud bo'ladi. Bu ishni marhum Ovsharning qayinbekasi Manjalaqixon bajo qiladi". Xunxorshoh darrov Manjalaqixonni oldiga chaqirtib, ming tilla in'omini oldiga qo'yib, Go'ro'g'li bilan Bozirgon arab o'rtasiga dushmanlik solishlikni buyuradi. Hamma gapni bilib, hamma tomonga ko'z-quloq bo'lib yurgan ayyor Manjalaqixon podshohning in'omini olib, bir oq eshakka minib, Chambilga qarab jo'nab qoldi. Yo'l yurib, yo'l yurib, Manjalaqixon turkman yurtiga yetib kelib, darrov xo'rjinidan nopor-man ko'ylak, ko'k sirma chopon olib kiyib boshiga ko'kish ro'molchani qasaba qo'yib, qo'liga tasbih, tag'i bir qo'liga sariq hassa olib, xuddi hajdan kelayotgan buxorolik hoji ayol suratiga kirib, Go'ro'g'li sultonning oldiga peshvoz chiqib: "Sultonim, zarur ish uchun Buxoroga qarab ketmay, seni izlab bu yoqlarga keldim", — deb Go'ro'g'li sultonga qarab, shu so'zni aytdi:

Ol-ol bo'lsin, ol-ol bo'lsin, ol bo'lsin,
Sanamlar taqqani jilo jil bo'lsin,
Avval boshdan kelishingdan so'rayin,
Bu cho'llarda yurib senga yo'l bo'lsin?

Har yerda kishiga shirin til bo'lsin,
Yigitning olgani xipcha bel bo'lsin,
Avval boshdan kelishingni so'rayin,
Giyohsiz cho'llarda senga yo'l bo'lsin?

Sir aytmoqqa sar chamanli gul bo'lsin,
Zarchamanda tar ochilgan gul bo'lsin.
Avval boshdan kelishingni so'rayin,
Bu cho'llarda yurib senga yo'l bo'lsin?

Kiyar bo'lsang kiygan to'ning mo'l bo'lsin,
Mo'l davlating toma-toma ko'l bo'lsin.
Avval boshdan kelishingni so'rayin,
Giyohsiz cho'llarda senga yo'l bo'lsin?

Go'ro'g'li sulton Hoji kampirning bunday kelayotganiga hayron qolib: "Ey, Hoji singlim, men har nechuk ayolga so'z qota bermaguvchi edim. Endi "Hajni borib ziyorat qilgan ham hoji, hajga borgan kishini ziyorat qilgan ham hoji", deganiday, senday tabarruk hoji ayol mendan so'rasa-yu, men javob bermasam bo'lmas. Yo'l bo'lsin gapning o'roli degan. Yo'l bo'lsin desang, xudoy bersa, mo'l bo'lsin. Men o'ris yurtidan aylanib kelayotgan Bozirgon arab degan bir polvon bilan olishib, axir uning bilan do'st bo'lib, uni Hashtarxon yoqqa jo'natib kelayapman", — dedi. Shunda Manjalaqi ko'zini suzib, qoshini tizib, labini burib, tizzasiga qo'lini urib: "Unday bo'lsa, davlatingdan, izzatingdan, sha'ni-shavkatingdan ayrilibsan. Men ham asli shundaymikan, deb bu yoqlarga seni izlab kelayotgan edim", — deb bir necha joydan timsol keltirib, Go'ro'g'li sultonga qarab, biqiniga qo'lini tirab, bir so'z dedi:

Ey, Go'ro'g'li, shashting endi o'tibdi,
Baxti davlatlaring qo'ldan ketibdi,
Sening bilan jo'ra bo'lsa Bozirgon,
Bemahalda ajalginang yetibdi.

Hech pilla g'ayridin oshna bo'lama,
Ul elingga josus bo'lib kelama.
Bozirgon arabi qursin, ko'p yomon,
Esing bo'lsa dushmandan do'stlik tilama.

Bozirgon arabi qursin, bezori,
Qayda bo'lsa suluvlarning xumori,

Zoti buzuq, bir bozingar xotinboz,
Uning shuytib hech yerda yo'q qarori.

Kecha-kunduz qilgan ishi zinodi(r),
Suluv ko'rsa chag'ir ko'zi yonadi,
Mazzanglarni ishga solib bachchag'ar,
Go'sht yeydigan g'ajirday bo'p do'nadi.

Bu uzoqdan parilarni eshitgan,
Eshitib turkmanning yo'lini tutgan.
O'zini jo'rtağa Bozirgon etgan,
Shuytib turkman elga ko'p kelib ketgan.

Mazzanglarga ayamay pul tashlagan,
Yorlaringman nechalab dil xushlagan,
Sen safarga chiqib ketganlaringda,
Haramingda maxfiy yotib qishlagan.

Arab eski dushmanligin boshlagan,
Makr-u hiyla yo'llarini ushlagan,
Bunga ko'ngil berib ikki yoring ham,
Ahd-u safolarin otib tashlagan.

Ne emasa yoring senga bor, dedi,
Borib turib Bozirgonni ko'r, dedi.
Qarigan chog'ingda unday zo'r bilan
Tanishib, qadrdon bo'lib yur, dedi.

Yorlaring o'rgan ro'moli balxi,
Shu degan so'zining bor turur talxi,
Asli shum xotinlar ovsarsinishib,
Jo'rta o'zlarin tutarlar solqi.

Gaplaringa shohid ul Qodir mavlon,
Men hoji ayolman, demayman yolg'on,
Yolg'on bo'lsa, tasbihim ursin, chirog'im,
Hali ham g'aflatda qolma, ey, sulton.

G'ofil bo'lsang davlatlaring ketadi,
Ilgarigi davr sendan o'tadi,
Do'stingman deb somon tiqib ko'zingga,
U Bozirgon yorlaring op ketadi.

Go'ro'g'li sulton Manjalaqixonning bunday tashvishli so'zlarini eshitib, yuragi qizib, butun ajabasi qo'zib, allanechuk holatda bo'lib turganida qirq yigitlarning bir xillari: "Aytdimov, "Kosa, kosaning tegida nim kosa", deganday, asli shu hoji ayolning so'zlari rostmi deyman-da. Asli Rayhon arab sendan o'chini ololmaganidan shu hiylani o'ylab topgan ekan-da. Bo'lmasa, bu itning ko'ngli avvaldan senga to'g'ri bo'lganida, Hovdakka yetgan oyog'i Chambilga yetmay, panalab ketarmidi. Yana bu yoqlarga kelmay, Hashtarxonga qarab ketganini demaysanmi. Endi Chambilga sening yo'g'ingda kelib, Go'ro'g'li do'stim, deb bizlarga xizmat qildirib, parilarni bemalol olib yota beradi. Hali ham bo'lsa, vaqt kech emas. Turkmanning nomusiga qasd qilgan bu arab itini uzamasdan tutib o'ldirayik. Keyin borib parilarni qopga solib, otga sudratib, titilib, yo'q bo'lib ketganlarigacha ko'pkari qilayik. Bu qanday gap. Asli turkmandan uylanganingda bu voqealar bo'lmasmidi. Hay, u yog'i so'ng bo'lar. Bu arabni elimizga oralatib, enamizga er qilamizmi, haydanglar", — deyishib, qirq yigitlar birlasha bergandan keyin, Go'ro'g'li sultonning ham ko'ziga qon to'lib, Bozirgon arabni ko'rsa, titi-pitini chiqarib tashlaguday bo'lib, haydanglar, haydanglar, deb qirq yigit, Xoldor mahram, Hasanxon va Avaz o'g'lonlar bilan Bozirgon arabning ketgan yog'iga qarab ot surishib ketdilar, bir azim daryoga yaqin Bozirgon arabga quvalab yetdilar. Bozirgon arab bo'lsa: "Bir qo'rqqanim Go'ro'g'li edi. U ham endi menga do'st bo'ldi. Endi hech menda vahm qolmadi. Kashalligim yo'q", — deb bemalol chorpoyasining ustida uxlab ketar edi. Qirq yigit bilan Go'ro'g'li sulton Bozirgon arabni borib yonboshidan qarab ko'rsa, Bozirgon arab xurrak tortib uxlab borayapti. Shunda qirq yigit: "Vaqt-vaqt, shu vaqt, hozir o'ldir bu enag'arni", — deb Go'ro'g'li sultonni turtisha berdilar. Shunda Go'ro'g'li sulton ham o'zini o'nglab, isfahoni o'q-yoyini girdishiga to'g'rilab: "Kindigingning boshi, yuragingning qoshi bo'lg'ay", — deb ust-ustiga tezlik bilan uch o'qni jo'natdi. Bozirgon arab gup etib, chorpoyaning ustidan yerga yuzto'baniga ag'darilib tushdi. Shunda bechora Bozirgon arab o'zini o'nglay olmay, Go'ro'g'li sultonga: "Kimsan? Kim bo'lsang ham, o'lasan. Mening uchun Go'ro'g'li sulton seni qo'ymaydi", — deb shu so'zni aytdi:

Kim bo'lsang ham, ayo, nomard, o'lasan,
Qavjiragan xasday bo'lib so'lasan,
Mening do'stim turkman elning arsloni,
Sen aning qo'lida nobud bo'lasan.

Mening bunda o'lganimni eshitar,
Kecha-kunduz demay bu yon yo'l tortar,
Tubkonning tubiga qochib borsang-da,
Bu qilgan qilmishing boshingga yetar.

Go'ro'g'li deganim Chambilga sulton,
Dunyoda bir o'zi tarafsiz polvon.
Shundayin bahodir menga do'st bo'lgan,
Ul kelib qiladi o'zingni yakson.

Senga so'zlab turgan menday Bozirgon,
Sen eding qandayin falokat urgan,
Uch o'q bilan meni fildan uchirgan,
Qasdingga keladi Go'ro'g'li sulton.

Ana endi Go‘ro‘g‘li sultonning ko‘zi ochildi. Bilsa, Bozirgon arab sof yurakli odam va haqiqiy do‘st bo‘lgan ekan. Bu gaplarga boyagi hoji ayol sababchi ekan. Shuytib dushmaning firibiga tushib juda ham chatoq xato qilib qo‘ygan ekan. “Hey, attang, nomard bo‘lib qolibman. Shunday halol do‘stimning yuziga tonglaylik kunda sharmanda bo‘libman. Attang, ming attang. Sipohilik shunday bo‘ladigan bo‘lsa, o‘rgildim bunday sipohiliklardan”, — deb Bozirgon arabning yuzini bundayiga ag‘darib: “Ey, do‘stim, men o‘sha nomard Go‘ro‘g‘liman. Endi sen shu o‘q-yoyini qo‘lingga olgin-da, joning bor pillada meni otib o‘ldir. Qasos qiyomatga qolmasin”, — deb Go‘ro‘g‘li sulton o‘ksib yig‘lab, Bozirgon arabga qarab, shu so‘zni aytdi:

Ma, bu yoyim qo‘lga olib,
Nomard do‘sting otgin endi,
Ahd-u paymonin unitgan
Bevafoni otgin endi.

Men yomonni otib o‘ldir,
Ko‘nglimning istagi shuldir,
Xatomning jazosi buldir,
Bu nomardni otgin endi.

Dushmaning so‘ziga kirdim,
Qayrildim, qasdingga turdim.

Men yomon seni o‘ldirdim,
Bevafoni otgin endi.

Necha qirdan oshib keldim,
Haq yo‘lidan adashib keldim,
Sabr aylamay shoshib keldim,
Shoshgan qulni otgin endi.

Go‘ro‘g‘li der xato qildim,
Makkor so‘ziman yangildim,
Shunday qip gunohkor bo‘ldim,
Gunohkorni otgin endi.

— Ey, Go‘ro‘g‘li, do‘stim, bilaman, sening menga qasding yo‘q. Dushmaning so‘ziga kirib xato qilgansan. Asli taqdirim shu ekan. Do‘stdan muruvvat degan. Men sening xatongni do‘stligimiz hurmatiga kechirdim. Endi mening ko‘ksimga sanchilgan o‘qlarni sug‘irib ol. Undan keyin, do‘stim, senga vasiyatim shuki, men o‘lsam, ko‘rpakli joyga ko‘m. Zobilistonda Qaldirg‘och degan bir singlim bor. Mening o‘lganimni eshitsa, tevarakdan ul singlimga qasd qilg‘uvchilar ham bo‘lib qolishi mumkin. Zinhor, do‘stim, ul bechora yolg‘iz qolgan singlimga ko‘makdosh bo‘l, — dedi. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton yig‘lab, kalima qaytarib, Bozirgon arabning ko‘kragiga sanchilgan o‘qlarni sug‘irib oldi. Bozirgon arab ham shunda mardlar-cha joni chiqib, abadiy uyquga ketdi. Undan keyin Go‘ro‘g‘li sulton Xoldor mahram, Hasanxon va Avaz o‘g‘lonni chaqirib, qirq yigitlarini to‘plab, bo‘lgan voqeani ularga aytdi. Bozirgon arabning jasadini o‘z chorpoyasiga ortib, Chambilga qarab qaytdilar. Ko‘p ovorachiliklar bilan Bozirgon arabning jasadini Chambilga yetkazishib, juda katta dabdabali janoza qildirib, Chambil qabristonining bir chekkasiga ko‘mdilar. Undan keyin Go‘ro‘g‘li sultonning farmoyishi bilan Bozirgon arabning qabri ustiga ganjdan hashamatli o‘ymalar bilan maqbara bog‘lashdilar. Ungacha Hasanxon Manjalaqixonning izi bilan quvalab, Asqar tog‘idan endi oshgan pillasida tutib keltirib, Go‘ro‘g‘li sultonning farmoni bilan Chambilning chortog‘idan itqitib o‘ldirdilar. Undan keyin Go‘ro‘g‘li sulton: “Endi nima bo‘lsa ham, dushmanlar Go‘ro‘g‘li Bozirgon arabni moli uchun o‘ldirdi, demasin. Har gap bo‘lsa, qirq yigit borib Bozirgon arabning tuyalarini yuklari va fillari bilan Zobilistonga eltib, Qaldirg‘ochga berib ham Bozirgon arabning o‘lganligini bildirib kelinglar”, — deb Bozirgon arabning fillari va tuyalarini qirq yigitiga berib, Zobiliston mam-lakatiga jo‘natdi.

Ular yo‘l yurib, yo‘l yursa ham, mo‘l yurib Zobiliston yurtiga yetib, so‘roqlab Bozirgon arabning hovlisini topib, bari yig‘lashib, Qaldirg‘ochning oldiga kirishdi. “Bozirgon arab borib, Go‘ro‘g‘li sulton bilan do‘st bo‘lgan edi. Chambilda bir necha kun bo‘lib, cho‘nqayma degan kasalga uchrab o‘ldi. Shu yerga ko‘mdik. Undan keyin mollarini Go‘ro‘g‘li sulton bizlardan senga berib yubordi”, — dedilar. Qaldirg‘och ham yig‘lab, akasiga deb bir necha mol so‘ydirib, elni chaqirib xudoyi qildirdi. Undan keyin qirq yigitni bir-ikki kun mehmon qilib, har qaysiga bir hovuchdan tilla in‘om qilib, Chambilga qaytardi. Qo‘rg‘onning boshini to‘p buzar, odamning boshini gap buzar, deganday, oradan picha vaqt o‘tgandan keyin: “Bozirgon arabni birov otib o‘ldirgan ekan”, — degan xabarlar Qaldirg‘ochning qulog‘iga eshitila berdi. Oxiri: “Akamni o‘ldirgan kishini kim bilsa, menga aytsin”, — deb Qaldirg‘och elga jar soldirdi. Yaqinda Chambil yoqdan kelgan Mahmud bozirgon degan kelib, Qaldirg‘ochga qarab: “Akangni Go‘ro‘g‘li o‘ldirgan”, — deb shu so‘zni aytdi:

Qaldirg'och, eshitgin, aytar so'zimni,
 Akangni o'ldirgan turkman Go'ro'g'li.
 Mahmud bozirgon deydi o'zimni,
 Og'angni o'ldirgan sulton Go'ro'g'li.

Makr-u hiylasini haddan oshirib,
 Jo'rttaga do'st bo'lib, sirin yashirib,
 Aldab-netib biyobonga tushirib,
 Akangni o'ldirgan turkman Go'ro'g'li.

Zolim qonxo'r zo'rligini bildirib,
 Xanjar urib, qora bag'rin tildirib,
 Ichida necha bir hasrat qoldirib,
 Og'angni o'ldirgan sulton Go'ro'g'li.

Bozirgon arabning yetdi ajali,
 Bu gaplar barchasi taqdir azali,
 Anda edim akang o'lgan mahali,
 Akangni o'ldirgan turkman Go'ro'g'li.

Yolg'on emas, degan so'zlarim rostdi,
 Akangga ayladi Go'ro'g'li qasddi,
 Kurashib ul zolim akangni bosdi,
 Og'angni o'ldirgan sulton Go'ro'g'li.

Undan keyin u yog'ini bilmayman,
 Bilmaganim senga bayon qilmayman,
 Go'ro'g'liga qaram joydan bo'lmayman,
 Akangni o'ldirgan turkman Go'ro'g'li.

Mahmud bozirgon bu so'zni aytdi. Qaldirg'ochoy bir-bir eshitdi. Yuragida g'azab alanga urib ketdi. Hindiston yurtini o'sha vaqtlarda bir Qora dev bosib olib, o'ziga tobe qilgan edi. Ayol ko'rgich josuslari orqali Qaldirg'ochga g'oyibona xushtor bo'lib edi. Lekin Bozirgon arabdan qo'rqqanidan Qaldirg'ochga sovchi yubora olmay yurar edi. Buni Qaldirg'och bilar edi. Agar akasining o'lganini eshitsa, Qoradevning o'zi kelib ko'ngliga kelgan ilmi noma'qulchiligini qilishi mumkin. "Chor atrofda dushman. Jangda halok bo'lsam ham, akamning o'chini olayin. Tavakkal-da, yo bud bo'larman, yo nobud bo'larman", — deb erkakcha kiyinib olib, yakka-yolg'iz suvori bo'lib, Chambilga qarab ketdi. Endi Go'ro'g'li sultondan so'z eshitingiz.

Go'ro'g'li sulton Bozirgon arabga qirqinchi kunlik xudoyisini berib, undan keyin o'zi haddili xafa bo'lib, ko'ngil ochmoq uchun qirq yigiti bilan Xoldor mahramni olib ovga chiqib, kechgacha ovda bo'lib, kechkisin bir bovrulikda yotib, yigitlaridan oldin Go'ro'g'li uyg'onib, bir kichkina bo'loqda yuvinib tursa, ostida o'ynab tulpor oti, qo'lida keskir po'lati, juda ham baland g'ayrati, nayza qilichi sharqillab, ostidagi bedovi parqillab, bir qo'lida dubilg'a, dastali qamchi, bedovining chotiga har urganida sharqillab, italg'iday yutib, och tuyg'unday qimtinib, kimni ko'rsa, bo'lak-bo'lak qilib tashlaguday intilib, bir yigit kelayapti, ekan. Go'ro'g'li sultonning u yigitga ko'zi tushib: "Bunday subhidamda yurgan qanday botir dushman bu", deb Xoldor mahram va qirq yigitini uyg'otib turganida, u kelayotgan yigit Go'ro'g'li sultonning oldiga yetib, salom berib, Go'ro'g'li sulton bilan ko'rishib, uzangiga oyog'ini tirab, Go'ro'g'li sultonga qarab: "Ey, sardor og'a, Go'ro'g'li deganning qayerda ekanligini bilasanmi", — deb so'rab, shu so'zni aytdi:

Sahro kezib yurgan og'a,
 Go'ro'g'lidan xabar bergin,
 Qayda bo'lsa turar joyi,
 U polvondan xabar bergin.

Men bir ko'ngli poraman,
 Go'ro'g'lini axtaraman.
 Qay yerda bo'lsa boraman,
 Ul sultondan xabar bergin.

Ov qilgan joying havodir,
 O'zingsan bir elga sardor,

Menga u pahlavon darkor,
 Go'ro'g'lidan xabar bergin.

Men kelaman tog'dan oshib,
 Daryoday bo'p to'lib-toshib,
 Uzoq bo'lsa odam qo'shib,
 Ul polvondan xabar bergin.

Qabatida pasalov tog'i,
 Past bo'lsa ham ko'pmish ovi,
 Sarchashmadan tushgan suvi,
 Chambilbeldan xabar bergin.

Yigitning bu so'zini eshitib, Go'ro'g'li sulton: "Go'ro'g'lida nima ishing bor", — deb so'rab, u yigitga qarab, bir so'z dedi:

Tarzingga qarasam, misli gul g'uncha,
 Sultonni so'raysan, ukam, na muncha,
 Biz bo'lamiz Go'ro'g'lining navkari,
 Shu yerda turibmiz o'zi kelguncha.

Turqingga qarasam, hali bolasan,
 Bahorda ochilgan bog'da lolasan,
 Barno yigit, Go'ro'g'lini so'raysan,
 Ani ko'rsang, ukam, nima qilasan?

Tongda eshitar bulbul sanosi,
So'z aytaman kelsa so'zning xonasi,
Barno yigit, Go'ro'g'lini so'raysan,
Yo edingmi bir uzoqlik oshnasi?

Qo'lingda xanjaring, o'zing sipohi,
Kelbati, andozang falakning mohi,
Barno yigit, Go'ro'g'lini so'raysan,
Uzoq emas ul sultonning dargohi.

Shunda yigit suratida bo'lib kelgan Qaldirg'och Go'ro'g'li sultonga javob berib, bir so'z dedi:

Ummon daryosiday toshib-to'lanan,
Qasd qilgan g'animdan o'chim olaman,
Men ham mardi maydonlardan bo'laman,
Go'ro'g'liga talab solib kelaman.

U Go'ro'g'li bedovini yeldirgan,
Har elatga zo'rligini bildirgan,
Paytin topib borib no'g'oy cho'lida,
Bozirgonday mard akamni o'ldirgan.

Go'ro'g'li quv, quvligini bildirgan,
Firib berib nechovlarni kuldigan,

Ol-ol bo'lsin, ol-ol bo'lsin, ol bo'lsin,
Oq yuzga yarashgan qora xol bo'lsin,
Barno yigit, Go'ro'g'lini so'raysan,
Unday bo'lsa, ukam, senga yo'l bo'lsin?

Chambillikman, o'zim Ravshan o'g'liman,
Kaj falakning jafosiga bog'liman,
Bir osiy bandaman, bag'ri dog'liman,
Unday bo'lsa, ukam, senga yo'l bo'lsin?

Urishib, kurashib no'g'oy cho'lida,
Bozirgon tuyachi akamni o'ldirgan.

Jon og'amning bilmaganin bildirgan,
Xanjar urib qora bag'rin tildirgan,
Baslashib olishib no'g'oy cho'lida,
Bozirgon degan akamni o'ldirgan.

Shuytib mening qon qilgandi ichimni,
Borib unga ko'rsatarman kuchimni,
Akamning o'rniga qiynab jonini,
Go'ro'g'lidan oladirman o'chimni.

Shunda Xoldor mahram: "Ish chatoq bo'ldi-ku", — deganday qilib u yigitning ko'zini o'g'irlab, Go'ro'g'li sultonga qarab, labini tishlab turibdi. Ammo Go'ro'g'li sulton yigit bo'lib kelgan Qaldirg'ochga sir boy bermay: "Go'ro'g'li bizning sultonimiz bo'ladi. Lekin sultonimiz bo'lsa ham, birga o'ynab-o'sganlik uchunmi, har qalay, mening bilan hazillashib, olishib, kurashib yuradi. Gohi Go'ro'g'li sulton meni yiqadi, gohi men Go'ro'g'lini yiqaman. Shuytib, mening kuchim ham Go'ro'g'li sultonga teng keladi. Sen Go'ro'g'liga talab solib kelayotgan bo'lsang, avval mening bilan bir kuch sinashib ko'r. Agar meni yiqqa olsang, Go'ro'g'li sultonni ham yiqqa olasan. Agar mendan yiqilsang, Go'ro'g'li sultonni yiqqa olmaysan", — dedi. Go'ro'g'li sultonning so'ziga Qaldirg'och ko'nib, shu yerda Go'ro'g'li sulton bilan kurashib qolib, ha demay Qaldirg'och Go'ro'g'li sultonni ko'tarib yerga bir urdi. Shunda Go'ro'g'li sulton: "Voh-voh, orqamni og'irtiding-ku. Muncha odamni ayamay urasan. Nima, men sening akangni o'ldiribmidim", — deb Qaldirg'ochni uch nayza bo'yi osmonga otib yubordi. Qaldirg'och tomdan tashlagan tumoqday bo'lib, yerga tushib, ko'tkanchak bo'lib o'tirib qoldi. Shunda Go'ro'g'li sulton: "Ey, uka, endi biznikiga mehmon bo'lib tur. Go'ro'g'li sulton ovda yuribdi. Qachon Go'ro'g'li sulton ovdan kelsa, seni o'zim Go'ro'g'li sulton bilan uchrashtiraman", — dedi. Qaldirg'och ham rozi bo'lib, Go'ro'g'li sulton va qirq yigitlarga ergashib, Chambilga qarab kela berdi. Qaldirg'och ko'nglida: "Bu xalq qanday ajoyib mard odamlar. Bu yerlarga men yov bo'lib kelgan bo'lsam, bular meni mehmon qilib yursa", — deb taajjubga qoldi. Shuytib, Go'ro'g'li sulton Xoldor mahram va qirq yigitlar bilan ergashib, Chambilga yetib keldi. Shunda Go'ro'g'li sulton Qaldirg'ochni ergashtirib Bozirgon arabning maqbarasiga olib kirdi. Qaldirg'och qarasa, akasining maqbarasi ganjlangan, gumbazining aylanisiga tillaning suvi bilan Go'ro'g'li sultonning tilidan marsiya yozilgan. Qaldirg'och Go'ro'g'li sultonga qarab: "Aka, sultonlaring haqiqiy sultonga o'xshaydi", — deb zor-zor yig'lab, shu so'zni aytdi:

Eshitgin so'zimni turkmanli sardor,
Keladi miyamga bir gap boyakbor,
Go'ro'g'li sultonni deganim murdor,
Eshit-meshit bari yolg'on o'xshaydi.

Shu orada bir gap bo'lgan o'xshaydi,
Bir nechalar fitna solgan o'xshaydi,

Go'ro'g'li chin do'stlik qilgan o'xshaydi,
Eshit-meshit bari yolg'on o'xshaydi.

Bu so'zlarni aytar menday gajakdor,
Men yigit emas, bir qiz mushtipar nochor,
Zarhal maqbarasi miyamni ochar,
Eshit-meshit bari yolg'on ekandir.

Bozirgon singlisi, o'zim gajakdor,
Og'am diydoriga edim intizor,
Go'ro'g'liga bo'lgim kelar xizmatkor,
Eshit-meshit bari yolg'on o'xshaydi.

Asli qizman, Qaldirg'ochning o'ziman,
Ko'rmay hisob emas ekan kishi ko'ziman,
Chambilga kelibman dushman so'ziman,
Eshit-meshit bari yolg'on o'xshaydi.

Qaldirg'ochning so'zi Go'ro'g'li sultonga juda qattiq ta'sir qildi. Shunda zor-zor yig'lab: "Qaldirg'ochjon, unday emas. Men asli bilsang, Go'ro'g'li bo'laman. Akangni mana shu osiy qo'lim bilan otib o'ldirganman. Endi sen meni bu mening qilichimni olib, shu akangning boshida meni burdalab tashlab, qasosingni ol", — deb shu so'zni aytdi:

Go'ro'g'li degani asli o'zimman,
Men halok etgandim aziz akangni,
Hayron bo'lma bunday aytgan so'zimman,
Men halok etgandim aziz akangni.

Endi kelgan bo'lsang, o'chingni olgin,
Gunohkor ko'ksimga shu tig'ni solgin.
Izlagan Go'ro'g'ling o'zimman, bilgin,
Men halok etgandim aziz akangni.

Bu degan so'zimga bo'lmagin hayron,
Chibinday jonimdir yo'lingga qurbon.
Ma, keskir isfihon, olgin qonga qon,
Men halok etgandim aziz akangni.

Qizlarning ichida o'zing o'dag'a,
Ko'kragingda tona, boshingda jig'a,
Yo'lingga chibinday jonim sadag'a,
Men halok etgandim aziz akangni.

Bu xanjarni ol-da meni o'ldirgin,
Bir urib ko'ksimga, bag'rim tildirgin,
U do'stimga jigarliging bildirgin,

Men halok etgandim aziz akangni.

O'ch olay deb kelgan senday gajakdor,
Men na qilay bo'lgandirman gunohkor,
Turibman jonimni bermakka tayyor,
O'zingga aytadi menday xatokor,
Men halok etgandim aziz akangni.

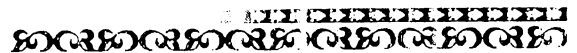
Yig'layman, yig'layman bu o'pkam to'lib,
Avvalida akang bilan do'st bo'lib,
Falokat ozg'irib, hijlatga qolib,
Men halok etgandim aziz akangni.

Bilmay qolib kirdim dushman so'ziga,
Shunday qilib tushdim akang iziga,
Qaramayin ahd-u paymon yuziga,
Men halok etgandim aziz akangni.

Bozirgon boshida Go'ro'g'li o'lsin,
Gunohkor tanasi shu joyda qolsin,
Mayli men roziman, singlim, o'ldirgin,
O'ligim boshqalarga ibrat bo'lsin,
Men halok etgandim aziz akangni.

Shunda Go'ro'g'li sultondan bu so'zni eshitib Qaldirg'och aytdi: "Akam ham mard edi. Sen akamdan ham mard ekansan. Bildim, oraliqda dushman bo'lgan ekan. Akam bilan ikkovningning o'rtalaringga ig'vo solgan ekan. Shuytib akamning ajali yetib o'lgan ekan. Asli bu gaplarning hammasi taqdirda bo'lgan ekan. Men seni uzoqdan bir zolim odam, deb yurar ekanman. Endi bildim, sen nazarkarda, Xizir dorigan odam ekansan. Endi adisari akam ajali yetib o'libdi. Izzat va ikrom bilan ko'milibdi. Endi men akamning o'rni qiyomatliq akam qilaman", — deb o'rnidan irg'ib turib, Go'ro'g'li sultonni quchoqlab yig'lay berdi. Undan keyin Go'ro'g'li sulton Bozirgon arabning boshida bir fotiha o'qib, Qaldirg'ochni singil qilib, haramiga olib ketdi. Og'a Yunus, Misqol parilar chiqib, Qaldirg'ochni yupatib, ichkariga kirgizdilar. Ana odamning xushro'yi, ikkovi birday, ochilgan gulday, taroqqos boylagan, suqsurday bo'ylagan, muloyimligi odamning joniday, bihishtning g'ilmoniday. "Voh, bizlar ham yurgan ekanmiz, suluvimiz, deb. Bu ayollarning suhbatida o'tirgandan keyin akam Go'ro'g'li sulton mingga kirmay nima", — deb Qaldirg'och parilarning husniga, qaddu qomatiga, xulq-u atvoriga qoyil qolib, Go'ro'g'li sultonning haqiqiy kilikil kelganligiga tan beribdi. Shuytib, Qaldirg'och bir necha kun Chambilda qoldi. Shu oraliqda Go'ro'g'li sultonga Qaldirg'och Hindiston sultoni Qoradevning o'ziga xushtor ekanini, qachon bo'lsa, qasdig'a bir kelishini aytgan edi.

Go'ro'g'li sulton Hasanxon bilan Avaz o'g'lonni Chambilda qoldirib, Xoldor mahram bilan qirq yigitni ergashtirib, Qaldirg'ochni olib, Zobilistonga borib, Qoradevning payida bo'lmoqchi bo'ldilar. Qaldirg'och bechora Zobilistonga jo'nashdan oldin akasining qabrini bir ziyorat qilib olib, undan keyin Go'ro'g'li sulton og'asiga ergashib, bu ham yo'lga tushdi. Go'ro'g'li sulton, Xoldor mahram, Qaldirg'och va qirq yigit Zobiliston yo'lga tushib, bir necha kun o'tgandan keyin Zobiliston yurtiga yetib bordilar. Go'ro'g'li sulton qarasa, zobilistonliklar Xurosonga qarab uzluksiz ko'chib kelayotir. Ulardan so'rasa,

Qoradev Hindistondan yuz ming qo'shin olib, Qaldirg'ochni zo'rlab olib ketmakka bira to'la to'y asboblari bilan o'n ming oshpazni olib Zobilistonga kelib, qo'r tashlayotgan emish. Shuytib, yerli xalqlar Qoradevdan qo'rqqanidan qochib ko'chib ketib borayotgan emish, bir xil noiloj ulovi yo'q kambag'al xonadonlar Zobilistonning jar, chuqurlarida o'ralishib qolib ketgan emish. Bu xabarni eshitib, Go'ro'g'li sulton Qaldirg'ochga: "Qani, singlim, "Har yurtning quyonini o'zining odami ovlaydi", degan. Bir iloj qilib, hovlingga Qoradev va uning odamlari ko'rmay, kirib borishimizga yo'l top", — dedi. Qaldirg'ochning hovlisiga otxonasi tarafidan eshik bor edi. Qoradevning odamlariga bildirmay, ana shu mol qo'rasi tomonidan Go'ro'g'li sulton, Xoldor mahram va qirq yigitni Qaldirg'och ergashtirib kirib olib, xizmatkorlaridan so'rasa, Qoradevning sovchilari ikki marta kelib ketibdi. Xizmatkorlar Qaldirg'ochni ovda deb bahona qilib, Qoradevning sovchilarini qaytargan ekanlar. Qaldirg'och, Go'ro'g'li sulton, Xoldor mahram va qirq yigitning otlarini ikki tablalarga soldirib tashlab, Go'ro'g'li sultonning yigitlarini ham tomlarga bo'lib qo'yib, bularni yashirincha mehmon qila berdi. O'zi hech nimani ko'rmaganday bo'lib, xonasiga kirib o'tiraberdi. Shu kuni Qoradevning sovchisi yana keldi. Shunda Qaldirg'och sovchiga: "Qoradev menga xushtor bo'lsa, o'zi avval yolg'iz kelib, mening bilan bir tanishib, sinashib ketsin. Sovchi yuborish qochib ketmaydi", — deb javob aytib yubordi. Bu kunisi choshtgoh pilla Qoradev pishillab, vashillab, loursillab, gursillab, ko'rganning hurrasini uchirib, tomlarni dirillatib, ovozi gurillatib Qaldirg'ochnikiga kelib qoldi. Ko'zlari o'ynab, zardasi qaynab, Qaldirg'ochga qarab, mo'ylovini burab, bir so'z dedi:

Sensan odamzod suluvi,
Bormi ko'nglingning yaylovi,
Oshiqning boshlab kuluvi,
Turgin, nozim, turgin endi.

Bo'ying barno, yuzing guldin,
Senga xushtor bizday uldir.
Qaldirg'ochoy so'zim shuldir,
Turgin, nozim, turgin endi.

Bizday mardni ko'rgin endi,
Oppoq qo'ling bergin endi,
To'y qilaylik yurgin endi,
Turgin, nozim, turgin endi.

Ko'zim lovullab, ko'ksim yonar,
Olma yuzing, ko'ksing anor,

Seni quchsam, bahrim qonar,
Turgin, nozim, turgin endi.

Bo'ying baland, o'zing lobar,
Qadding bilan qaddim barobar,
Labing asal, tishing gavhar,
Turgin, nozim, turgin endi.

Mo'l suyakli, ko'ksi kengsan,
Zar-u molli, gulli yengsan,
Polvonsan, polvonga tengsan,
Turgin, nozim, turgin endi.

Ko'rishaylik kelgin berrak,
Ishqing bilan yondi yurak,
Qoradevga sensan kerak,
Turgin, nozim, turgin endi.

Qoradevning so'ziga parvo qilmay, Qaldirg'ochning ko'ngli buzilib: "Akam bo'lganda, bu dev uyimga shuytib kela olarmidi", — deb sozini qo'liga olib, bir maqomga chalib, akasini yo'qlab, qo'lida sozi, og'zida so'zi, Qaldirg'och nima dedi:

Yondasharmi edi dushman qoshima,
Bechora Bozirgon akam bo'lganda.
Yov kelolmasdi tegra-dashima,
Azizim pahlavon akam bo'lganda.

Telmurib yig'layman ko'zim har sori,
Bu savdolar yolg'izlikning asari,
Tusharmidi bu yon g'anim guzari,
Bechora Bozirgon akam bo'lganda.

Qiyo falak qo'ydi meni o'ylatib,
Soz chaldirib turfa-turfa so'ylatib,
Olardi dushmanni tutib boylatib,
Azizim pahlavon akam bo'lganda.

Hali ham arvohi yetib kelsa-chi,
Bu iflosning gardanidan olsa-chi.
O'lgan kishi bu so'zlarim bilsa-chi,
Mendayin ojizga madad qilsa-chi.

Go'ro'g'li sulton ko'mirxonada yotib: "Maboda Qaldirg'och meni kelib madad qilsin, deb shu so'zlarni ishorat qilayaptimikan", — deb o'rmidan qo'zg'olib, bir qulaylanib qo'yib, tag'i sabr qilib turdi. Asli Qaldirg'och shu ishora so'zim bilan Go'ro'g'li kelar, deb o'ylagan edi, bo'lmadi. Qaldirg'och tag'i so'zini davom etdi:

Yo'q ekandir ayriliqning chorasi,
Boqqan bilan ko'rinarmi qorasi,
Kelarmidi Hindistonning to'rasi,
Bechora Bozirgon akam bo'lganda.

Bir yomonga boqib ko'zim suzilar,
Xo'rligimga ko'nglim bo'shab buzilar,

Shuytib kelmas edi nafsi bozilar
Azizim pahlavon akam bo'lganda.

Qaldirg'ochning yetar qay yerga zori,
Yomonlardan kelar bo'lsa ozori,
Yuzma-yuz bo'lmasdi bunday bezori,
Bechora Bozirgon akam bo'lganda.

Qoradev bo'lsa, Qaldirg'ochning so'ziga tushunmay: "Bu menga noz-u karashma qilgani bo'lsa kerak", — deb enkayib Qaldirg'ochni o'pib olmoqchi bo'la berdi. Shunda Qaldirg'och Qoradevni tirsaklab, itarib yuborib: "Umringda badaning suv ko'ribmidi. Betingni besh it yalasa, to'yadi. Ana sochiqni olda, avval borib dahlizda cho'milib kel", — dedi. Qoradev: "Endi Qaldirg'och bizga rioya qildi. Cho'mil-sak, cho'milib olayik", — deb sochiqni olib, dahlizga chiqib, anjom-aslahalarini qoziqqa ilib, yechinib cho'mila berdi. Go'ro'g'li sulton chiqib, Qoradevga qarab, bir so'z dedi:

O'lim haydab kelgan, makkor Qoradev,
Kiy kiyiming, qasdingga turgan Go'ro'g'li,
Kurashayik bo'lib bunda ro'paro',
Tura kel, qasdingga turgan Go'ro'g'li.

Qaydan kelding bunda ko'zing o'ynatib,
Ichingga mug'ombirlikni to'ynatib,
Hasadman kuydirib, ko'ksing qiynatib,
Tez kiyin, qasdingga turgan Go'ro'g'li.

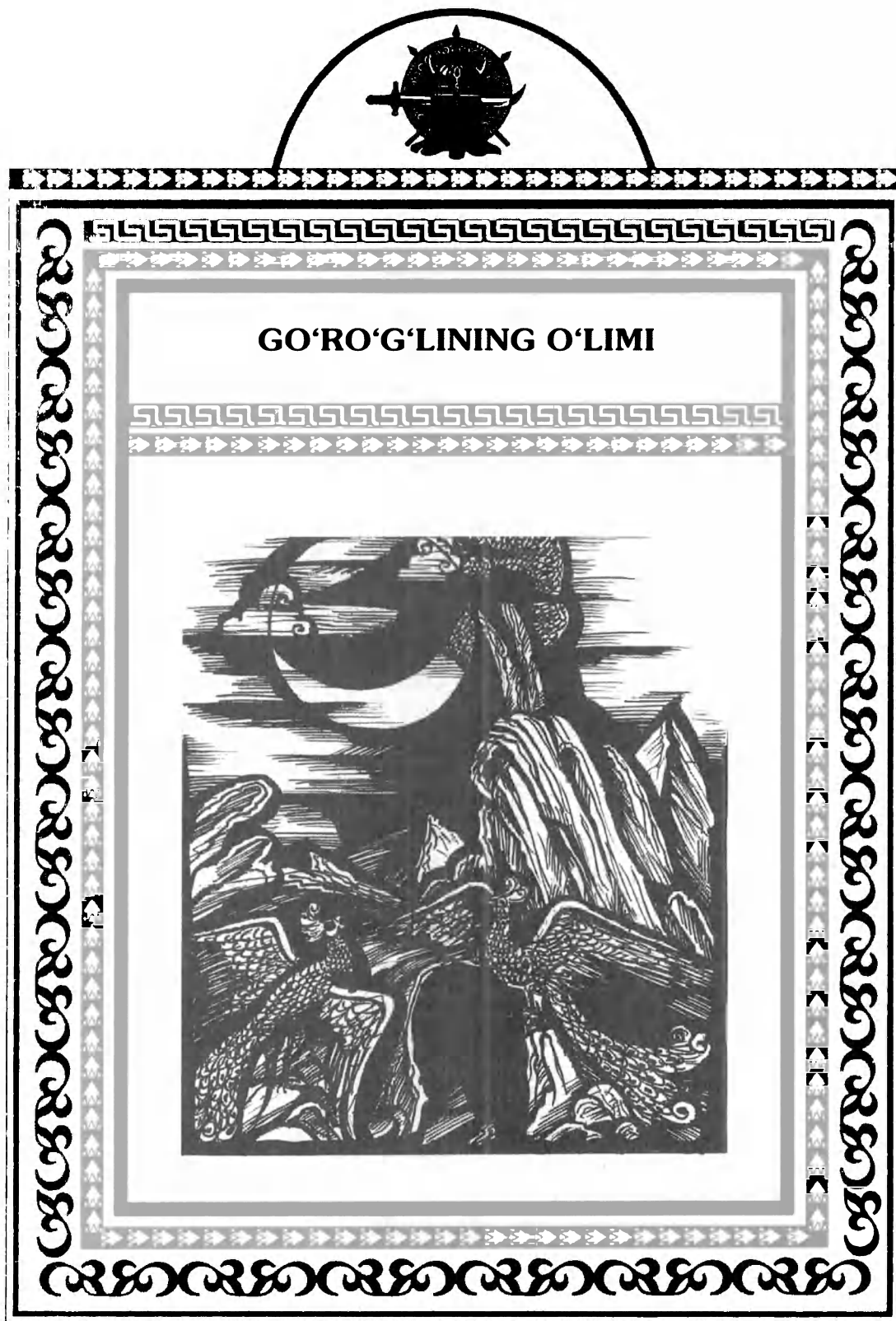
O'zgalarga o'zing odam ko'rsatib,
Iching turli-tuman shumlikka botib,
Miyminglatib ayyor ko'zing o'ynatib,
Yeti andomingni toshlay qiyratib,
Naq ko'ksingga o'tkir nayza tuyratib,
Tura kel, qasdingga kelgan Go'ro'g'li.

G'aflat bosib armon bilan qolmagin,
Emas joyda xo'b olishmay o'lmagin,
Kurashmasdan tag'in nobud bo'lmagin,
Qasdingga kelib turgan Go'ro'g'li.

Qoradev bir pilla qarasa, anjom-aslahasi osmondan tushganday qoshida. Birov: "Tur, kiyimingni kiyib ol. Men Go'ro'g'li bo'laman. Tag'i olishmay o'ldim, deb armonda qolmagin", — deb turibdi. Qoradev avvaldan Go'ro'g'li sultonning ta'rifini ko'p eshitgan edi. "Ha ukkag'ar, Go'ro'g'li deganicha bor ekan. Bo'lmasa, bu yerga qanday qilib kira oladi. Dahliz ichidan zanjirlangan bo'lsa. Ko'hi Qofning qancha qobon devlari ham menga bas kela olmas edi. Endilik kunda ming Go'ro'g'li bo'lmoq tugil baloyi-battar bo'lsa ham, o'z yo'liga. Hali bu meni boshqa devlarday bilib kelgan bo'lsa, bir momataloq qilib, pari olgan-lariga ham pushaymon qildirib o'ldiray", — deb kiyimlarini kiyib olib, qoziqdan anjom-aslohalarini ham taqib olib, Go'ro'g'li sultonga qarab: "Qani, hoy, yazna, boshqa devlar ilgari seni bir guppi qilmagan bo'lsa, bugun mendan bir ko'r. Seni o'xshatib bir yerga guppa qilib tashlayki, pari olganingga pushaymon qil", — deb Go'ro'g'li sultonga birdan hamla qila ketdi. Go'ro'g'li sulton ham bo'sh kelmay, Qoradevga muqobil hamla qila berdi.

Shuytib, Go'ro'g'li sulton Qoradev bilan ko'p olishib, oxiri paytini qo'ldan bermay, Qoradevning kallasidan pichoqni bosib yubordi. Qoradevning kallasi qora tarvuzni ikkiga bo'lganday ikki yoqqa ayrilib, joni jahannamning eng chuqur joyiga tiqilib zich bo'lib, boshqa gunohkorlar uchun jahannamning ichida tushib yotgani joy topilmay qoldi. Shunda Qoradevning harom tanasi gup etib ag'darilganini eshitib, Qaldirg'och ichkaridan yugurib chiqib, Go'ro'g'li sulton bilan Qoradevning jasadini dalaga qaratib otib yubordilar. Qoradevning harom jasadi yigirma ikki kuchukka ovqat bo'ldi. Pusinib yotgan joylaridan Xoldor mahram va qirq yigit chiqib kelishdi. Bari maslahatni bir joyga qo'yidilar. Qoradevning qo'shiniga chor atrofdan o'rab hujum qildilar. Qoradevning askaridan ham, oshpazlaridan ham tuxum qoldirmay qirdilar. O'liklar xirmon-xirmon bug'doyning bog'iday ayqashib, uyma-uy bo'lib qoldi. "Bizlarga ovqat ko'payib qoldi", — deb g'ajirlar sayil qilib qoldi. Go'ro'g'li sulton juda ham ko'p o'ljali bo'lib, qirq uch xachir tilla qilib, Qaldirg'ochni iyartib, qirq yigit bilan Chambilga qarab qaytdi. Chambilning chorbog'iga kelib tushib, Qaldirg'ochni Chambilda saylagan yigitiga nikoh qilib, to'y berdi. Hamma chambilliklar o'ynab-kulib, uy-uylariga tarqalib, murod-maqсадlariga yetdilar.

Zamon zamon bo'lganda, Go'ro'g'li sulton Chambilga xon bo'lganda — shunda Go'ro'g'li sultonning shashti kelgan edi. Chortoqli Chambil mamlakatida, turkmanning elatida Go'ro'g'li degan adolatli sulton bor emish, faqirga yo'ldosh, musofirga do'st-yor emish, deb boshqa yurtlarda ezilgan g'arib-bechoralar ham Chambilga kelib, bitmagan narsasini bitirib, davo bo'lmagan hojatni ravo qilib ketar edi. Hatto ikki chumchuq bir-biri bilan cho'qishib qolsa ham, kelib arzini Go'ro'g'li sultonga aytar edi. Qurt-qumursqagacha, qarsoq-quyongacha, tulki-shag'olgacha, bo'rigacha har na arzlarini kelib Go'ro'g'li sultonga aytar edi. Barisi ham ketishida Go'ro'g'li sultonning adolatidan mamnun bo'lib qaytar edi.

Xuddi shu vaqtlarda Urganch mamlakatidan bir qiz olib qochgan yigit bor edi. Albatta, qiz olib qochgan — yomon narsa. Birinchidan, o'z og'aynilarining ta'nasiga qolsa, ikkinchidan, qizning qarindoshlaridan uyatli bo'lib, qaysi yo'l bilan bo'lsa ham, oydinlikka chiqib, qizning qarindoshlari bilan topishib, o'z og'aynilarining ta'nasidan qutilishni o'ylab yuradi. Shuning uchun ko'p mol-u dunyo kerak bo'ladi. Bordi-yu kambag'al sho'rdan bu gaplar sodir bo'lsa, nima qiladi?! Qiz uchun ham mol-u dunyo kerak bo'ladi. Tezroq og'ayni, qarindoshlarini chaqirtib, bo'lmas ish bo'laricha bo'lib, deb og'aynilaridan kechirim so'raydi. Shunda haligi og'aynilari ham rozi bo'lib, tezroq oydinlikka chiqadi. Qizi tushmagur bir kambag'al sho'rga ko'ngil berib, uning bilan qochsa nima qiladi? Bu jumboqning ilojini Go'ro'g'li sulton yechadi. Haligi yigit: “Turkman eliga, Go'ro'g'li sultonga qarashli yurtning Urganchga ushlash chekkasiga o'tib o'tirsam, odamlarning ta'nasidan qutilib, undan keyin kunimiz yaxshi o'tar”, — deb qiz bilan yetaklashib, turkman yurtiga jo'nadilar. Ammo taqdirga na chora. Yigitning xesh-taborlari: “Elga nasog qilib, bu ahmoq bunday sagaldirikni qayerdan topib keltirdi. Tag'i o'z-o'zimizga kulgi bo'lgani, ozliq qilganday, sagaldirigining gapiga ergashib, turkman yurtiga ko'chib ketdi. Buning nasog'i kimga tegadi. Bizga tegadi. Oshiliq — bir tarmashgan yopishqoq chirmovuq. Bular o'lib ayrilmasa, tirik ayrilmaydi. Bir balo qilib, shu sagaldirigi yo'q bo'lsa, biz nasog'idan qutilamiz”, — deyishib yigitning ma'shuqasining qasdida yurar edilar. Yigit bilan qiz bo'lsa, turkman chegarasidan oshib, bir qishloqda yigit podachilik qilib, qiz birovlarining yamog'ini yamab, kirini yuvibdi. Shuytib, bular bechorachilikda kun o'tkaza berdilar. Bola-chaqali bo'lib: “Endi og'aynilar ham indamas”, — deyishib Urganchga qaytdilar. Bu ikki bechora avval yigitning ovuliga kelib, bir-ikki kun turib, undan keyin qizning ovuliga bormoqchi, to'rtta farzandni yuzlik qilib, ikki yoqning ham ta'nasidan qutilib, yoruqlikka chiqmoqchi bo'lgan edilar. Ammo aytganlari bo'lmadi. Birinchi kuniyoq qizga zahar berishdilar. Shuytib, kutmaganda yigitning ma'shuqasi halok bo'ldi. Og'aynilari jo'rtaqa yigitga ta'ziya bildirib, qizni joyiga qo'ydilar. Yigitga qattiq musibat tushib, bolalarini olib, sut emadiganlarini ko'tarib, qolganlarini iyartib, tag'i turkmanga qaytib ketdi. Bosh qattiqmi-tosh qattiq, deb ko'p jabr-u jafolar bilan yigit bechora sudralib, tag'i turkman chegarasidan bu yoqqa o'tdi.

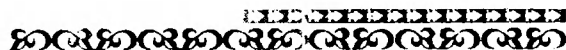
Endi Go'ro'g'li sultondan eshitsangiz. Ovchi suratida turkman chegaralarini kuzatib yurib, bizning yigitimizni ko'rib qolib, undan ahvol so'rab, shu so'zni aytdi:

Ey, yo'lovchi ukam, holing so'zlagin,
Bayon et, yo'l bo'lsin, qayga borasan,
Yaqin emas, yiroqlarni ko'zlagin,
Yo'l bo'lsin, yo'l bo'lsin, qayga borasan?

Atroflarda o'ynab yurgan quyondi(r),
Bir nechalar ishq yo'lida kuyindi,
O'zingga ham bolalarga qiyindi,
Yo'l bo'lsin, yo'l bo'lsin, qayga borasan?

Tarzingga qarasam, g'aming ziyoda,
Nalarni kechirding foni y dunyoda,
Bu mushkul ahvolda poyu piyoda,
Yo'l bo'lsin, yo'l bo'lsin, qayga borasan?

Qop-qora bo'p afting chovlab ketibdi,
Yo birovdan jabr-u sitam o'tibdi,
Yo falakning senga zulmi yetibdi,
Yo'l bo'lsin, yo'l bo'lsin, qayga borasan?

Afti-boshing chovlab ketib qorasan,
Bilmayman na uchun ko'ngli yarasan,
G'amzada, bir mungliq motamsarosan,
Yo'l bo'lsin, yo'l bo'lsin, qayga borasan?

Men bir turkman ahvolingni so'rarman,
Balki bunda mushkulingga yararman,
Tortinma, elatga boshlab borarman,
Yo'l bo'lsin, yo'l bo'lsin, qayga borasan?

Bu so'zni yigit eshitib, men qayga borarimni o'zim bilmayman, deb Go'ro'g'li sultonga qarab, zor-zor, chun abri navbahor yig'lab, bag'rini dog'lab, bir so'z dedi:

Uyim kuydi, dildorimdan ayrildim,
Boshim olib qayga bora bilmadim,
Tanlab olgan bir yorimdan ayrildim,
Boshim olib qayga bora bilmadim.

Qonlar tomar yosh o'rniga ko'zimdan,
Ma'no ola bilmas birov so'zimdan,
Behushdirman, xabarim yo'q o'zimdan,
Boshim olib qayga bora bilmadim.

Zamonaning menga tegdi sitami,
Hech kimni shum falak menday etami,
Ichimda dildorim hajri-alami,
Boshim olib qayga bora bilmadim.

Tayoqsiz birovlar meni urdilar,
Dildoriga anda og'u berdilar,
Tag'i jo'rtagadan holim so'rdilar,
Boshim olib qayga bora bilmadim.

Shundayin bir kulfat, g'amlarga qolib,
Yurtmochlarim bunda orqamga solib,
Yurmakka madorim yo'qdir qo'zg'olib,
Boshim olib qayga bora bilmadim.

Boshqalarday bo'lsam edim-ku mayli,
Men bir Majnun edim, ul yorim Layli,
El oldidan o'tmay ani turkmanda,
Olib qochib yor etganim tufayli,
Boshim olib qayga bora bilmadim.

Go'ro'g'li sulton yigitning ahvolini bildi. Shunda o'zining Go'ro'g'li sulton ekanligini bildirib, yigitga pand-u nasihat qildi. Go'ro'g'li sultonning ul yigitga aytgan so'zi:

G'amgin bo'lma bu aldamchi dunyoda,
U Odam Havodan ayrilmadimi,
Necha yillar totuvliqman bir bo'lib,
Ibrohim Sorodan ayrilmadimi?!

Lubnon degan tog'da uy-ro'zg'or qilib,
Varqa ham Gulshodan ayrilmadimi?!

Ayriliq shiddatin ustiga ortib,
Muhabbat yo'lida yuzni sarg'aytib,
Qirq bir yillik ishqni qirq kunda tortib,
Yusuf Zulayhodan ayrilmadimi?!

Arabning tog'iman cho'lin oralab,
Ayirib bir necha cho'lni saralab,
Oxirida hijron bag'rim qoralab,
Vomiq ham Uzrodan ayrilmadimi?!

Xudoyimning do'sti Murtozo Ali,
Qo'lida xanjari, chinakam vali,
Suyushgan suydi jannatning guli,
Fotima-Zuhrodan ayrilmadimi?!

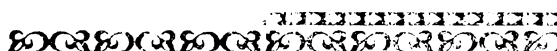
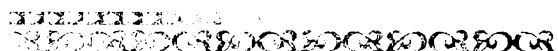
Shirin deb ul Farhod aqldan ozib,
Cho'kich bilan urib tog'larni qozib,
Qancha suvni degan joyga o'tkazib,
Ul ko'zgunomadan ayrilmadimi?!

Uzoqlardan boqib, doim ko'z suzib,
Muhabbat bobida barchadan o'zib,
Elbirab-telbirab yo'llarda kezib,
Ul Majnun Laylodan ayrilmadimi?!

Yigitni kuydirgan qizlarning nozi,
Ovoziga jo'rdir baxshining sozi,
Shunday qilib Go'ro'g'lining Avazi,
Gulqizday barnodan ayrilmadimi?!

Bir aziz boshini qayg'uga solib,
Elatdan elatga musofir bo'lib,

Podsho bo'lib chiqdim turkman yurtidan,
Odam o'lar odamzodning ortidan,
Bir nechalar kuyib hijron dardidan,
Vatandan, ma'vodan ayrilmadimi?!

Degan so‘zim barcha so‘zning sarasi,
Yo‘q ekan o‘limning hargiz chorasi,
Butolmay mumkinmi ko‘ngil porasi,
Keksarib Havodan ayrilmadimi?!

So‘z aytaman ust-ustiga ulama,
Tirik jon axir ham o‘lmay qolama,
Dunyo degan shunday, uka, yalama,
Qushlar ham navodan ayrilmadimi?!

Ildayga qadam qo‘y, aqling ol yig‘ib,
Har na bo‘lsa, o‘tgan gapni eslama,
Orqaga qayirma umid shoxini,
Har na bo‘lsa, o‘tganingni eslama.

Judo bo‘ldim dema suygan gulingdan,
O‘zing sog‘san — har ish kelar qo‘lingdan,
Bog‘ yana ham baxting bo‘lsin oldingdan,
Har na bo‘lsa, o‘tganingni eslama.

Chiqibsang tark etib o‘sgan elingdan,
G‘am, alam bilinur qil-u qolingdan,
Shakar tomsin, Rahmatullo, tilingdan,
Har na bo‘lsa, o‘tganingni eslama.

Intilganlar murodiga yetadi,
Ko‘ksingning yarasi tag‘i bitadi,

Go‘ro‘g‘li sulton yigitni olib, nar yoqqa borib, otboqarlardan ikkita suvori ot so‘rab, biroviga yigitni go‘daklari bilan mindirib va yana biroviga ikki yurtmoch bolalarini mindirib, o‘zi G‘irko‘kka minib, Chambilga qarab ketdi. Yo‘l yurib, mo‘l yurib, Chambilga ham yetdi. O‘rtada vositachi bo‘lib, yigitga Go‘ro‘g‘li sulton bir ayol olib berdi. Ammo ayolning suti yo‘qligi uchun haligi go‘daklar qiynaladigan bo‘ldi. Buni Go‘ro‘g‘li sulton bildi. “Zar qadrini zargar biladi” deganday, “O‘zim ham bir vaqtlar echki suti bilan katta bo‘lgan edim-ku, bu go‘daklarni ham non yeya olguday bo‘lguncha bir doyaga bersam, shuning bilan ikkita go‘dakning o‘lmay qolishiga sababchi bo‘larman”, — deb Go‘ro‘g‘li sulton go‘daklarga doya chaqirib bir so‘z dedi:

Adolatli mamlakatim ichida,
Emdirishga suti boring kelgin-a,
Taka-yovmit, ko‘klang yurtim ichida,
Emdirishga suti boring kelgin-a.

Qo‘limda go‘daklar yig‘lab tamshanar,
Yetishsang, imranib bir emsa qonar,
Undan keyin ko‘nglim tashvishi tinar,
Emdirishga suti boring kelgin-a.

Xohi odam bo‘lsang, xohi parizod,
Oldimgi yetishgin hozir misli bod,

Alamlaring yelday o‘tib ketadi,
Har na bo‘lsa, o‘tganingni eslama.

Hali yoshsan, ochar baxting gul-g‘uncha,
O‘zini qiynamoq nadir na muncha,
Olg‘a intil buytib kuyib-pishguncha,
Har na bo‘lsa, o‘tganingni eslama.

Falak ishi shunday-shunday bo‘ladi,
Oshiqlarga davron hasad qiladi,
Ikkovidan birovini oladi,
Har na bo‘lsa, o‘tganingni eslama.

Go‘ro‘g‘lining nasihati shul endi,
G‘amli bo‘lma o‘ynab-kul endi,
Alaming unutib shodmon bo‘l endi,
Har na bo‘lsa, o‘tganingni eslama.

Zo‘r bo‘lsam ham nochorlarga bosh urib,
Sultonlikka chiqdim shashtim toshirib,
Yur meningman, seni shodon aytayin,
Go‘daklaring bir doyaga topshirib.

Davrim kelgan, davr-u davron surayin,
Seni Chambilga olib borayin,
Vatan qilsang, bir yor olib berayin,
Har na bo‘lsa, o‘tganingni eslama.

Ko‘nglim bo‘lsin bunday tashvishdan ozod,
Emdirishga suti boring kelgin-a.

Yig‘layman ko‘zimdan gavharni sochib,
Savob uchun bunda ko‘ksingni ochib,
Xiyol etmay, darrov shamolday uchib,
Emdirishga suti boring kelgin-a.

Go‘ro‘g‘li ayladi bunda nolishi,
Elga qayisharmi menday bir kishi,
Sizlarga shu bugun tushibdi ishi,
Emdirishga suti boring kelgin-a!

Xo‘ja tog‘ining arqa betida bir kiyik ikki qo‘zisini iyartib o‘tlab yurgan edi. Jonivor kiyik yerdan boshini ko‘tarib, qulog‘ini tikraytib, shanglab turib, Go‘ro‘g‘li sultonning chaqirig‘ini eshitib, asli hayvon zod, aqli odamdan ziyod, darrov bolalarini yoniga chaqirib: “Kelinglar, bir meni emib olinglar, bundan keyin balki meni ko‘rmasizlar”, — deb bolalariga qarab, bir so‘z dedi:

Go‘ro‘g‘lidan bunda farmon yetishdi,
Bilmam falak solar boshga ne ishdi,
Oh desam mangrashib, qilmang xurushdi,
Bormasam bo‘lmaydi endi Chambilga.

Bolalarim, eminglar-da, to‘yinglar,
Bugundan kay emishlikni qo‘yinglar,
Giyohlarga ko‘mib nafsni tiyinglar,
Bormasam bo‘lmaydi endi Chambilga.

Chorlagandan keyin Go‘ro‘g‘li sulton,
Yurmakka qolmaydi bizlarga darmon,
Tag‘i bir ko‘rmasam bo‘linglar omon,
Bormasam bo‘lmaydi endi Chambilga.

Bunda tursam mening mehrim qonama,
Ayra tushsam yurak bag‘rim yonama,
Enalaring, bilmam, yana dunama,
Bormasam bo‘lmaydi endi Chambilga.

Bolalarim, mamangizni olinglar,
Bir to‘yib qanoat qilib qolinglar,
Boz ko‘rmasam agar omon bo‘linglar,
Bormasam bo‘lmaydi endi Chambilga.

Kiyik aytar mudom sizda xayolim,
Eshitib olinglar degan maqolim,
Mushkuldan mushkulga qolgandir holim,
Bormasam bo‘lmaydi endi Chambilga.

Kiyik qo‘zilarini yalab emizib, iskab-netib, zor-zor yig‘lab, bechora Chambilga qarab chopib ketdi. Ha demay Go‘ro‘g‘li sultonning oldiga yetdi. Bilsa, ish oson emas. Bir kuni go‘daklarni emizsa, bir kun qo‘zilarini emizsa, go‘daklar ham, qo‘zilari ham o‘lmay katta bo‘lishi mumkin ekan. Shunda kiyik har ikki kunda bir kelib, go‘daklarni emizib ketmakni Go‘ro‘g‘li sultonning oldida bo‘yniga olib, go‘daklarni emizib, tag‘i qo‘zilarining oldiga qaytib ketdi.

Shunday qilib, Go‘ro‘g‘li sulton ham kiyikning bu ishidan ko‘ngli to‘lib, mehmonxonaga qaytib ketdi. Borsa, mehmonxonasida Xizir bobosi o‘tiribdi. Shunda Xizir bobosi: “Endi shashting nihoyasiga yetdi. Bo‘lmasa, odamning chorlaganiga kiyik keladimi? Nima desa, og‘zidan chiqmay bo‘ladimi. Bularning bari sening shashtingning nihoyasiga yetganining belgisi — bilsang. Kosa ham to‘lsa, to‘kiladi. Mesh shisha yirtiladi. Hovlining qirq yil obodligi bo‘lsa, qirq yil vayrangligi degan. Shuytib, endi sen ham dunyoga ustun bo‘lmaysan. Avvalda ot tilab, zot tilamagan eding. Agar zot tilaganingda, bola-chaqang bo‘lib, Chambil buzilmas edi. Endi o‘zing bo‘lsang, ko‘hnargan lattaday fido bo‘lib, balki ado bo‘lib kelayapsan”, — deb Go‘ro‘g‘li sultonni biroz xafa qilib chiqib ketdi.

“Yetmish — bu dunyodan ketmish”, deganday shu vaqtlarda Go‘ro‘g‘li sulton ham qartayib, Xoldor mahramdan va qirq yigitining ko‘pidan judo bo‘lib qolgan edi. Sekin-sekin Chambil obodlikdan vayronlikka qarab yuz tuta berdi. Xurosonda Oydin Yusuf pir ham dunyodan o‘tdi. Xuddi shu vaqtlarda Chambilda Go‘ro‘g‘li sultonni isitma xurush qilib yotar edi. Shuning uchun pirining janozasiga Hasanxon bilan Avaz o‘g‘lon bosh bo‘lib, qirq yigitning qolgan-qutgani Xurosonga ketdi. Oydin Yusuf pir Mashhadga yaqin bir qishloqda dunyodan o‘tgan edi. Mashhadga qizilboshlarning hoji bo‘lg‘uvchi edi. Go‘ro‘g‘li sultonning vaqtida shu Mashhadning qoshi chegara edi. Turkmandan Oydin Yusuf pirning janozasiga borganicha odam borib, Xuroson betidan ham haddili odam ko‘p yig‘ilib, Oydin Yusuf pirning janozasini qilib, joyiga qo‘ymoqchi bo‘la berdilar. Shunda turkmandan borgan kishilar bir yerga yig‘ilishib: “Hay, og‘ayin, endi gap nima. Sultonimizning pirining oxirgi ma‘rakasiga satta xurosonliklar ega bo‘layotir. Go‘ro‘g‘li sulton sog‘ bo‘lib, o‘zi kelganida, pirning boshida o‘zi bo‘lib, ma‘rakaga o‘zi boshchilik qilar edi. Oydin Yusuf pir sultonimizning orqasidan barimizga ham pir hisobi. Shuning uchun Go‘ro‘g‘li sulton bo‘lmasa ham, o‘zimiz bu ma‘rakaga aralashib, iloji bo‘lsa, pirning jasadini turkman tuprog‘iga o‘tkazib ko‘msak”, — deb bari maslahatni bir joyga qo‘yib, xurosonliklarning oqsoqollariga murojaat qilib: “Hoy, xurosonlik og‘aynilar, bizlarning bir maslahatimiz bor. Ul ham bo‘lsa, pirning jasadini turkmanga olib borib ko‘mish. Nima deysizlar? Oydin Yusuf pir turkman sultonining piri edi. Bu yoqlarda hech podsho Oydin Yusuf pirga qo‘l bermagan. Shunga nima deysizlar”, — desa, Xurosonning oqsoqollari: “Hay,

turkman og'aynilar, kishi o'lgandan keyin duosi — uni ovora qilmaygina tezroq ko'mmakdir. Undan keyin Oydin Yusuf pirga bu yoqlarda podsholar qo'l bermasa ham, beklar qo'l bergan. Bunday ulug' odam Xurosonga ham, turkmanga ham birday gap. Agar Go'ro'g'li sultonning o'zi kelganda, aslo-aslo purning jasadini turkmanga olib ketaman, demagan bo'lar edi", — dedilar.

Shunda turkmanlarning qizil bo'yinligi tutib, birdan xurosonliklarga: "Nima, bizlarni hali Go'ro'g'li kam ko'rayapsanlarmi? Shu kelmasa ham, sherbachchalar ko'p kelgan. O'zlarining keta bermanglar, satta mardak mahmadanalar. Agar bizlarning gapimizga quloq solmasanglar, purning jasadini tortib olib ketamiz", — deyishib jahlgamindi. "Qani, og'ayni, turkman deganing ha de. Tobutni xurosonlikning qo'lga berma, ha-ha, huv", — deb turkmanlar tobutni xurosonliklarning qo'lidan tortib olib ketmak uchun hujumga o'tdi. Shunday bir katta tala-to'pir bo'ldiki, hech qo'ying. Odamning qalinligidan tobutning qay yerdaligi ham bilinmay ketdi. Yiqilgan, qaysi loyga botgan, qaysi mullaning shuncha baqirib-chaqirib: "Birodarlar, bunday qila bersanglar, tobutni sindirib yuborasizlar", — degani hech kimning qulog'iga kirmaydi. Xurosonliklar forschalab: "Faalat, sahroyi turkmanlar, johillik ham joyida-da. Akun birodarlar, bu sahroyilarni o'rtalikka kirgizmanglar. Surib tashqariga chiqarib yuboringlar", — deyishib, shunday qattiq tolo-to'pir qilishibdi. Gapning qisqasi, xurosonliklar ko'plik qilib, tobutni turkmanlarning qo'lidan tortib olib, shu yerdagi qabristonlikka qarab, olib keta berdilar. Shunda turkmanlar maslahat qilib: "Og'ayni, xanjarni oling. Qaytganning boshiga xotinning qasabasi. Bu xurosonliklarga xanjar o'qtalmasang, toza hadlaridan oshayapti. Ha-ha-hu, olgan mard, oldirgan xotin", — deyishib, ot-otlariga minishib, xurosonliklarga hujum qilib, ot qo'yib bora berdilar. Buni ko'rib, xurosonliklar tobutni tashlab, har qaysisi har yoqqa qarab qochib ketdilar. Shuytib turkmanlar Oydin Yusuf purning tobutini xurosonliklardan tortib olib, turkman yurtiga oshirib kela berdilar.

Go'ro'g'li sultonning zamonidan ilgari turkman yurti xunxorliklarga oyoq osti bo'lgan edi. Ana o'sha vaqtlarda qizilbosh qo'shinlari turkman yurtlarini talab, qaytishda Mashhadga yaqin bir balandlikda o'ljalarini taqsim qilishib, uluq chopishib chovgan o'ynashib, Alining bayrami degan sayil qilar edilar. Shuytib, u do'nglikning ismi Ali bayrami — Bayramali, deb atalgan edi. Turkmanlar Oydin Yusuf purning tobutini Mashhaddan ana shu Bayramaliga keltirib, shu yerda dam oldilar. Ungacha Chambilda Go'ro'g'li sulton sandirib, kasallikdan terlab, oz-moz yengillashgan edi. Shu oraliqda Go'ro'g'li sulton juda qattiq boslig'ib, tush ko'rib, tushida ajoyib hodisa ish ko'rib, Oydin Yusuf pimi o'z holiga qo'ymay, ko'pkari qilib yurganini ko'rib qoldi. Ko'pkari juda haddili yig'in emish. Bir pilla ikkita turkman Oydin Yusuf pimi qo'shtaqim qilib, bir tomonga to'dadan olib chiqqan emish. Boshqa ko'p otliq turkmanlar orqasidan: "Hayda-yo, hayda, bo'sh kelma, og'ayin", — deyishib shovqin-suron qilib kelayotgan emish. Go'ro'g'li sulton uyqudan sachrab uyg'onsa, tushi ekan. Shunda Go'ro'g'li sulton Yunus, Misqol yorlariga qarab, ulardan atrofda nima gaplar bor ekanligini so'rab, oz-moz alaksib, bir so'z dedi:

Baland-baland tog'ni tuman chaldimi,
Yo turkmanga bog'i kelib qoldimi,
Hech kimsa ko'rinmas bunda ko'zimga,
Yo shu yaqinlarda bir gap bo'ldimi?

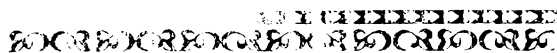
Xuroson yurtidan xabar keldimi,
Bir azizning paymonasi to'ldimi,
Hech bir kimsa ko'rinmaydi ko'zimga,
Yo bo'lmasa komil pirim o'ldimi?

Quloq soling, parizodlar, so'zima,
Kasaldan tuzalib keldim o'zima,
Yigitlarim bilmam qayon ketgandir,
Avaz, Hasan ko'rinmaydi ko'zima.

Men bilmam bir yoqqa safar etdimi,
Xuroson tog'idan oshib ketdimi,
Ko'rgan tushim yomon bo'ldi, parilar,
Aytinglar-chi, pirim dunyodan o'tdimi?

Ko'zim nurim, mehrim, jonim qo'sh pari,
Ko'z-quloq bo'lgansiz boqib har sari,
Hech bir kimsa ko'rinmaydi ko'zimga,
Keldimi bir yoqdan yomon xabari?

Go'ro'g'lining dengiz kabi dili bor,
Bugun qaynab jo'shgan ajab holi bor,
Bugun uxlab bir hodisa tush ko'rdim,
Xabar bering, tushimning yomon zili bor.

Shunda parilar to'vusday taralib, ipakday buralib, zarbobga o'ralib, Go'ro'g'li sulton yoriga qarab, shu so'zni aytdilar:

Zarchashmaning suvi loyqa bo'libdi,
Bir nechaning paymonasi to'libdi,
Dadil bo'lib mining endi G'irko'kka,
Ko'p qatori komil pirim o'libdi.

Kuz bo'libdi, bog'da gullar so'libdi,
Ters tomondan sovuq yellar yelibdi,
Sen behush vaqtingda xabar kelibdi,
Xurosonda komil pirim o'libdi.

Oy borib qiblaga botib ketgandir,
Sonli kuni oxiriga yetgandir.
Barcha xalqlar u yon safar etgandir,
Xurosonda piring olamdan o'tgandir.

Quloq solgin parilarning tiliga,
Sen ham endi min bedovning beliga,
Chambildagi katta-kichik barchasi,
Safar ketgan Xurosonning eliga.

Sen ham endi mingin G'irko'k otingga,
Chilton bergan asli xonazotingga,
Ko'p qatori yetib bor-da, qolmagin,
Qaramay haydagin oldi-oringga.

Qaridim deb qoltongbosh bo'p qolmagin,
Munkayib o'zingni quyi olmagin,
Ayniganga chiqib shunday damlarda,
El-u xalq ishidan mahrum bo'lmagin.

Shunda Go'ro'g'li sulton belini sirtidan bo'g'ib, o'zini dadil qilib, nayzasini hassa qilib, o'rnidan turib, parilarga xitob qilib, G'irotnimni abzallab keltirib beringlar, deb dovdirab, valdirab, shu so'zni aytdi:

Komil pirim o'lgan joyga borayin,
Ko'milmasdan diydorini ko'rayin,
Biyobonlar kezib otim surayin,
Parilar, keltiring choqlab G'irotni.

Qaridim deb Chambilda qop ketmayin,
Kasalman deb bunda sustlik etmayin,
Oldingizdan chiqmay, burishib yotmayin,
Parilar, keltiring choqlab G'irotni.

Qartaydim deb bunda yakka qolmayin,
O'zimni bo'sh tutib, salqin bo'lmayin,
Qop ketmayin, pirdan ulish olmayin,
Parilar, keltiring choqlab G'irotni.

Bedov minib bir bahrimni ochayin,
G'ayrat qilib biyobonlar kechayin,

Pirimning yo'liga tillo sochayin,
Parilar, keltiring choqlab G'irotni.

Ajab holatim bor, boraman jo'shib,
Ummonday mavj urib, yuragim toshib,
Ketayin Asqardan, Badbaxtdan oshib,
Parilar, keltiring choqlab G'irotni.

Yetmishdan oshganda ketdi ohorim,
Yelday uchdi ozmi-ko'pmi ojorim,
Qayda endi yozim bilan bahorim,
Parilar, keltiring choqlab G'irotni.

Go'ro'g'li der g'ovlab boshim tumanda,
Ko'nglim jo'shadi, g'ayrat yo'q tanda,
Qop ketmayin ko'pdan bir o'zim bunda,
Parilar, keltiring choqlab G'irotni.

Shunda parilar: "Mayli, kasaldan endi terlab tuzaladingiz. Shamollab kelarsiz ham shu bahona bilan piring janozasiga yeta olmay qoldim, degan gurunni yuragingizdan chiqararsiz", — deyishib, G'irko'kni abzallab keltirib, Go'ro'g'li sulton yorini suyab-netib, G'irko'kka mindirib qo'yidilar. Odam keksargandan keyin o'ziga o'zi og'irlik qilib, tomga-toshga chiqa olmay qolganiga o'xshab G'irko'k jonivor ham endi osmonga ucha olmay qolgan edi. Shunday ham bo'lsa jonivor asli nazarkarda mahkam ot emasmi, egasi-ning bir zarur yoqqa borayotganini bilib, qulog'ini jimiraytib, ang'ishlab, tepsinib, uqranayotir. Go'ro'g'li sulton G'irko'kka minib, parilardan fotiha olib, yo'lga otini burib haydagandan keyin G'irko'k jonivor, qariligimning oldi, bardamligimning keyini, deb jo'nadi-yov. Shuytib, Go'ro'g'li sulton Chambil darvozasidan chiqib, yo'lga tushib, haydagandan haydab, xudoning qudratidan, piring nadomatidan uzun yo'l qisqarib, bir pilla Bayramalidan — Hasanxon va Avazxon qirq yigitning qolgan-qutgani bilan Oydin Yusuf piring jasadi solingan tobutni yerga qo'yib, dam olib o'tirganlarining ustidan borib qoldi. Go'ro'g'li sul-

tonning kasallikdan tuzalib kelganini ko'rib, Hasanxon bilan Avazxon ham, qolgan-qutgan qirq yigitlar ham va boshqa pir-u juvon, yugurik-chopon turkmanlar ham yig'ilib, Go'ro'g'li sultonga bo'lgan voqealarni aytdilar. Shunda Go'ro'g'li sulton turkmanlarga qarab, hay attang, o'sal ish qilibsizlar-ku, deb bir necha joydan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

Hey, attang-a, turkmanlikning odati,
Aytgan bilan qolmas ekan, yoronlar,
Shu bo'ldimi komil pirning izzati,
Ming deganman bo'lmas ekan, yoronlar.

Yoz bo'lsa ham tog'ning qori arilmas,
Hamma gap anglamay mizon qurilmas,
Buytgan bilan o'lik qayta tirilmas,
Ming aytganman bo'lmas ekan, yoronlar.

Uloqmidi yulqilashib chopgani,
Yirtishmidi tanga-pulni yopgani,
Shu bo'ldimi turkmanning obro' topgani,
Ming deganman bo'lmas ekan, yoronlar.

Odamni qaritgan yomon o'ymidi,
Ongsizlar g'azoni g'azo deymidi,
Oydin Yusuf pirga qilgan to'ymidi,
Ming aytganman bo'lmas ekan, yoronlar.

Bu ishlar bir jonga jafo emasmi,
Tentaklikka belgi-tamg'a emasmi,
Bo'lmag'ur bir o'rlik, riyo emasmi,
Ming deganman bo'lmas ekan, yoronlar.

Sulton bo'lib Go'ro'g'li ham qaridi,
Yoshligida necha yovga doridi,
To'g'rilikni ayta-ayta horidi,
Ming aytganman bo'lmas ekan, yoronlar.

Go'ro'g'li sultondan bu so'zni eshitib, turkmanlar xato qilib qo'yanliklariga iqrar bo'lishib, nodonlikdan qilgan man-manligi qursin, deyishib, barilari indamay, boshlarini yerga solishib, mulzam bo'lib qoldilar. Shunda Go'ro'g'li sulton: "Hay, attang, tevarak podsholardan nosoqqa qoldim-da! Hay, endi bo'lmas ish bo'lariga bo'lgandan keyin na chora. O'lganning davosi ko'mmak deganday, endi Oydin Yusuf pimi shu yerga ko'mmak kerak", — deb otidan tushib, darrov o'sha yerdan qabr qazdirib, Oydin Yusuf pimi ko'mdirib, ma'raka-taraka qildirib, Hasanxon, Avazxon va qolgan-qutgan qirq yigiti bilan Chambilga qaytdi.

Shundan keyin Xuroson va zobilistonliklar Go'ro'g'li sultonni johillikda aybli hisoblab, o'zlaricha hukmron bo'lib, turkmandan qaytib ketdilar. Endi u yurtlarni qaytarib, tag'i turkmanga qo'shgani Go'ro'g'li sultonda qudrat qayoqda deysiz. Hasanxon ham, Avazxon ham endi quvvatdan qolgan, qirq yigit bo'lsa, kunsayin o'lib, ozoyib borayotibdi. Shu ahvolda Go'ro'g'li sulton saksonga kirdi. Sakson — yer bilan yakson, dedi. Shungacha Hasanxon ham, Avazxon ham, qirq yigit ham mungadak chol bo'lib qoldi. Hatto Nurali, Ravshanxon qatori kishilar ham oltmishga yondashib qariy boshladi. Chambil ham toza xaroblikka aylanib qolay dedi. Parilar ham endi odamlarning ko'ziga ko'rinmay, uylaridan dalaga ko'p chiqmay qoldi. Turkmanda avbosh, bebosh yigitlar ko'payib, endi o'z boshiga ish tuta berdi. Shuytib, asta-sekin odamlar Go'ro'g'li sultonning deganiga quloq solmay, ayniganga chiqara berdi. Shu oraliqda Mori degan joyda turkmanlar o'zlariga boshqa xon sayladilar. Ammo turkman yurtida hech kim endi Go'ro'g'li sultonni sulton demay qolsa ham, boshqa olis yoqliklar hali ham Go'ro'g'li turkmanga sulton, o'zi atayin Chambilini buzib Moriga ko'chirgan, deb yurar edilar. Shuytib, hali ham Xunxor turkman yurtiga kelgani qo'rqr edi.

To'qson — bu dunyoda yo'qsan, deganday Go'ro'g'li sulton to'qsonga kirib: "Men avval shu Chambilni bino qilib, mana bu yoqlarni chorboq qilgan, sarhovuz qilgan, qizilbosh yurtiga talon solgan, Avaz, Hasan deganlarni olib kelib o'g'il qilgan, G'irko'k otimni osmon-u falakda uchirib yurgan, shu pari momolaringni Iramning bog'idan, Ko'hi Qofidan olib kelgan, ovozi olamni tutgan, dongg'i Dog'istonga ketgan sulton edim", — desa, endi chiqqan o'spirin yigitlar: "He, bu chol aynib qolgan, yo bo'lmasa yoshligida baxshi bo'lgan. O'zi jo'rtagadan bu gaplarni to'qib olgan. Bo'lmasa, shu cho'birmi ham osmonga uchgan, deb ishonsa bo'ladimi", — deyishib Go'ro'g'li sultonning so'zlariga kulib ketar edilar. Gapning qisqasi, Go'ro'g'li sulton shu ahvolda juda qarib, horib yuzdan oshib, ko'zlari ham xiralashib qoldi. Bechora Go'ro'g'li sultonga qarilik toza asar qilib, hovlisidan uzoqqa bora olmay qoldi. Endi hech kim Go'ro'g'li sultonning qoshiga ham kelmay qo'yan edi. Tomlarini birma-bir sotib tamomlab, tevaragi vayrona bo'lib

qolib, bittagina ilgari arpa solib qo'yadigan uychani o'ziga vatan qilib, parilar bilan shunda yashar edi. Kam-kam nasha va nos pulini ham topa olmay, parilar: "Iramning bog'idan, Ko'hi Qofidan noz-u ne'matlar keltirib berayik", — deganiga ko'nmay, "Mayli, qismat shu ekan. Xudoning odatida, odamlarning og'ziga ne'matni olib kelib solmaydi. Endi qo'limdan cho'mchuq urmas ekanman, ko'nmay na chora", — deb nashani ezib, ichuvini qo'yib, kapaga aylantirib, keyinchalik kapaga ham nasha topa olmay, bir kaft nashani chim-chimlab, bir necha kapa qiladigan bo'lib qoldi. G'irko'k jonivor bo'lsa, bo'sh yurib, kuni bilan dalada daskavak, bug'doyoq yeb, kechkisin joyiga qaytib kelib, jonivorning badanlariga cho'p yopishib, kechasi bilan burishib oxirning oldida turar edi. Go'ro'g'li sultonning chevarasiday kishilar ham qarib, Chambil vayronasida shunday qarilardan boshqa hamma Mori, Urganch yoqlarga ko'chib ketib qolgan edilar. Go'ro'g'li sultonning zamonini oz-moz ko'rib qolgan mo'ysafidlar G'irko'kning ko'zidan yosh oqib, burshayib turganini ko'rib qolsa: "He, attang, he, attang, vaqtida qandaygina ot eding, jonivor", — deb topgan-tutgan kepak-sepagini G'irko'k jonivorning oldiga tashlab ketar edilar.

Kunlardan bir kun Go'ro'g'li sulton parilarga ko'nglidagi hasratini aytib, piridan qolgan tabarruk sozni qo'liga olib, bir maqomga solib chalib, bir so'z dedi:

Ko'p edi turkmaning cho'l-u adiri,
Adirlarga tikkan o'tov-chodiri,
Hay, attang-a, endilikda, parilar,
Yomon o'tdi bir farzandning qadiri.

Bahor bo'lib qizil gullar ochildi,
Mayxonada gulgun sharob ichildi,
Shuncha o'tgan shon-u shuhrat, parilar,
Ha, demayoq yelday bo'lib uchildi.

So'zladi bearmon tilim yuz alvon,
Endilik kunimda bo'ldim bedarmon,
Hay attang-a, manglayimga, parilar,
Avlodni ayadi qudratli mavlon.

Darmonim qolmayin, dilim ham pora,
Qismatlar shu ekan menga, na chora,

Dastiyorim yo'qligidan, parilar,
Qartayganda bo'ldim mungliq bechora.

Yig'layman, parilar, cheksiz g'amim bor,
Shuytib qora ko'zlarimda namim bor,
Sizga demay, kimga deyin, gulyorlar,
Otim bilan sizdan boshqa kimim bor.

Necha zamon bo'ldim turkmanga sulton,
Sultonligim ekan rangli bir tuman,
Endilikda bo'ldi ahvolim yomon,
Sizlarga ham yoqmay qolib, parilar,
Choldevorda qolamanmi hamzamon.

Nalar ko'rdim bu aldamchi dunyoda,
Axir chog'i bo'ldim faqir, aftoda,
Zoti zuryod tilamayin, parilar,
Go'ro'g'lining dardi bo'ldi ziyoda.

Go'ro'g'li sultonning bunday hasratli nolishidan parilarning ham ko'ngli buzilib, Go'ro'g'li sultonga qo'shilib, uvvos tortib yig'lasha berdi. Shunda jonivor G'irko'k ot, esi odamdan ziyod, egasining va parizodlarning nolishini eshitib, bir kishnab yubordi. Go'ro'g'li sulton xuddi o'ziday G'irko'k otining ham o'tgan kunlari esiga tushib, kishnaganini bilib, avvalgisidan ham battar xafa bo'lib yig'lay berdi. Shunda parilar Go'ro'g'li sultonga dildorlik berib shu so'zni aytdilar:

Shukur qilgin, ey, sultonim,
Dunyo ko'pdan qolmadimi,
Necha to'lib, necha toshib,
Necha to'kilib, to'lmadimi?

Dunyo o'zirniki degan,
O'lmaslikning g'amin yegan,
Zulmatga borib kelgan,
Iskandardan qolmadimi?

Dovud o'g'li er Sulaymon,
Parilarga bergan farmon,

Sultonlikning davrin surgan,
Axir andan qolmadimi?

Birov sulton, birov gadoy,
Birov faqir, birovlar boy,
Kulbami yo tilla saroy,
Bari vayron bo'lmadimi?

Sen ham bir tangriga banda,
Bizman bo'lding bu vatanda,
Shukur ayla, bo'lsang har qanda,
Dunyo ko'pdan qolmadimi?

Banda taqdira ko'narmi,
Ko'nmayin pishib yonarmi,
Ko'nmay ilojimiz bormi,
Ko'nmadig deb haq qo'yarmi?

Munis bo'lib Yunus, Misqol,
So'zing eshitib bo'ldi behol,
Munkayma — o'zing tetik ol,
Dunyo ko'pdan qolmadimi?

Shunda Go'ro'g'li sulton qaddini ko'tarib o'tirib, qo'liga sozini olib, bir maqomga solib chalib, o'z sar-guzashtini qo'shiq qilib, bir so'z dedi:

Otamman enamning mehrin o'tidan,
Zuryod bo'lib g'abirlagan kunlarim,
To'qqiz oylab yotib rahm ichinda,
Ko'z ochib dunyoga kelgan kunlarim.

Birimda bilmadim yaxshi-yomonni,
Ikkimda tanidim ota-enamni.
Uch yoshimda tangrim berdi zabonni,
To'rt yoshimda tosh otishgan kunlarim.

Besh yoshimda bo'ldim bahor, yoz bilan,
Ishim bo'lmay yurdim qish-u yoz bilan,
Olti yoshda quvalashdim g'oz bilan,
Yetti yoshda yelday uchgan kunlarim.

O'ynay desam do'stlar sog'-u so'limda,
Do'ngda, sayda yurar edi oldimda,
Shartillagan palaxmonim qo'limda,
Tishim tushib sakkizga yetgan kunlarim.

To'qqizda mullaga berdim salomim,
O'nimda ko'tarib tangri kalomin,
O'n birimda qo'lda dovat-qalamim,
Har varaqdan ma'no ochgan kunlarim.

O'n ikkidan o'tdim o'n uch yoshima,
O'n to'rtimda asar urdi boshima,
O'n beshimda hurlar endi tushima,
Alarning ishqidan jo'shgan kunlarim.

O'n beshimda g'orqiragan nor edim,
O'n oltimda Asqar tog'day bor edim,
Dushmanga yov, faqirlarga yor edim,
O'n yetimda qaynab-toshgan kunlarim.

O'n sakkizda alvon-alvon gezardim,
Do'stlar bilan soz-u suhbat tuzardim,
Ot chopishsam, har kimsadan o'zardim,
Chavandozlik gashtin surgan kunlarim.

O'n to'qqizda duchor bo'ldim pariga,
Undan bordim qirq chilton g'origa,

O'tkazmadi meni undan nariga,
Zot tilamay ot tilagan kunlarim.

Yigirmada ot o'ynatdim Balqonga,
Yangam uchun talab qildim Rayhonga,
Oy Zaydinni silkib solib orqamga
Gurgondan hatlatib qochgan kunlarim.

Yunusni op keldim Iram bog'idan,
Misqolni op keldim Ko'hi Qofidan,
Men qo'rqaman dumi qilli jobidan
Chambilga sulton bo'lgan kunlarim.

G'irko'k minib qirq gaz baland uchardim,
Gohilarda osmon bag'rin quchardim,
O'ttizimda dushman qonin sochardim,
Xoldor mahram do'stim bo'lgan kunlarim.

Chambilda o'ynatdim o'ttiz lo'lini,
Kesib keldim dushmanlarning qo'lini,
Hasanman qassobning Avaz ulini,
Olib kelib o'g'il qilgan kunlarim.

Qirqimda qiyilib kosa olmisham,
Qirq beshimda pirga murid bo'lmisham,
Elligimda ajab toshib to'lmisham,
Har bir so'zdan ma'ni ochgan kunlarim.

Yillar o'tib oltmishdan ham oshmisham,
Gurgunday gurkirab to'lib-toshmisham,
Oltmish uchda payg'ambar yoshim yoshmisham,
Payg'ambar yoshini yashagan kunlarim.

Yetmishda shashtimdan qaytib enmisham
Saksonimda moytarilib sinmisham,
Shuytib barcha tashvishlardan tinmisham,
Badan qaqshab, zori qilgan kunlarim.

Ko'zim tinib kirdim to'qson yoshima,
Oxir hech kim kelmay qoldi qoshima,
Sizdan bo'lak mungdoshim yo'q, qo'sh pari,
Yoqam ho'ldir ko'zdan oqqan yoshima,
Guzora dunyodan kechgan kunlarim.

Go'ro'g'li edim, arslon edim, sher edim,
Yoshligimda asli kamsiz er edim,
O'zim yuzda, otim yuzda, qaridim,
Bulut chaynab, muzni purkkan kunlarim.

Go'ro'g'li der sultonlikda minim yo'q,
O'zim o'lmay dushmanlarga tinim yo'q,
Yuz yigirma beshdan oshib xor bo'ldim,

Shuytib Go'ro'g'li sultonning bu so'ziga o'zi ham, parizodlar ham ko'z yoshi qilib, kunni kech qilib, kulbalarida yotdilar. Shu kechasi Go'ro'g'li sulton parilarga: "Turinglar endi, tong otib qolay dedi", — deb shobir qilib avval oqshomdan uyg'onib oldi. Go'ro'g'li sultonning shobiri bilan parilar ham turib: "Ha, to'ram, nega buytib behalovat bo'lasiz. Hali avval oqshom. Ishonmasangiz, dalaga qarang", — dedilar. Go'ro'g'li sulton darichadan intilib dalaga qarasa, hali dala qop-qorong'i ekan. "Obbo, qarilik-da", — deb tag'i joyiga yotdi. Parilar uqalab-netib Go'ro'g'li sultonni uxlatdilar. Go'ro'g'li sulton u yoqqa ag'nab bu yoqqa ag'nab yolchitib uxlay olmay, saharda: "Tong otib qoldi. Turinglar", — deb tag'i shobir qolib parilarni uyg'otdi. Parilar turib qarasa, hali ham dala qop-qorong'i. Parilar bo'lsa: "To'ram, juda behol bo'ldingiz-da", — deya yotir. Shunda Go'ro'g'li sulton: "Meni G'irko'kimning oldiga olib boringlar. Menga dunyoda faqat shu G'irko'k kerak. Uning qaddi-bastini, chap va rastini bir ko'ray. O'zi ham ko'p vaqtlardan beri G'irko'kimning ahvolidan xabar olganim yo'q", — degandan keyin parilar suya b Go'ro'g'li sultonni G'irko'k turgan joyga olib chiqdilar. Qarasa, G'irko'kning qadimgi dev qomatidan asar qolmagan. Badanlariga cho'p yopishgan, suyagi suyagiga qapishgan. Na oldida beda, na yem, jonivor burshayib, ma'yusgina oxirining oldida turibdi. Shunda Go'ro'g'li sulton G'irko'k jonivorni bu ahvolda ko'rib, ko'ngli buzilib, ko'zining yoshi tizilib, qo'lida sozi, og'zida so'zi, G'irko'k jonivorga qarab, bir so'z dedi:

To'rt yoshingda qirq chiltonning qo'lidan
Tarbiyatlar topib chiqqan bedovsan,
Dol qomatli nazarkarda G'irko'kim,
Befarzandga farzand bo'lgan bedovsan.

Besh yoshingda oshding Asqar belidan,
O'chim olib berding arab elidan,
Qutilib u Rayhon shohning qo'lidan,
Gurgon kechib qoyil qilgan bedovsan.

Qiyilib ko'zlading Badbaxt tog'ini,
Uchib borib ko'rding Iram bog'ini,
Iskab-iskab gulning qizil, oqini,
Qo'sh parini olib kelgan bedovsan.

Yurar eding bosib yo'lning to'tasin,
Borib olding avliyoning so'tasin,
Qoyil aylab usta Xoldor otasin,
Hasanxonni mindirgizgan bedovsan.

Seni minib ochdim bahr-dilimni,
Bilgan eding yetmish hunar, ilmni,
Xunxordan keltirib Avaz ulimni,
Dushmanlarning dodin bergan bedovsan.

Mayakday sag'ringni Xizir silagan,
Ta'rifingga jarchi so'zin ulagan,

Va, darig'o, biram og'a-inim yo'q,
Yakka kelib, yakka ketgan kunlarim.

Bedov ot turganda jobi minmadim,
Qarchig'ay turganda chovli chuymadim,
Jovdiragan kokilingdan, qo'sh pari,
Ikkovingdan biror farzand suymadim,
Dunyodan befarzand o'tgan kunlarim.

Bektosh ko'rib qirq ming tilla tilagan,
Turkmaning obro'yin olgan bedovsan.

Ta'rifin tuganmas deganman so'zlab,
Ko'klarga uchgansan yulduzni ko'zlab.
Ko'hi Qofday uzoq tog'ni angizlab,
Choqlagan vaqtingda yetgan bedovsan.

Har qanday tulpordan o'tgan bedovsan,
Har bir maqsad yo'lin tutgan bedovsan,
Oxir chog'i bir qarovchi topmayin,
Qop-qora bup chovlab qotgan bedovsan.

Sahar turib men oldingga kelibman,
Kelib turib hol-u hayron bo'libman,
Bul kun ajab qaynab-toshib to'libman,
Go'ro'g'lini hayron qilgan bedovsan.

So'zlagan so'zlarim jondan suchikdir,
Qartaysam-da fe'l-u xo'yim kichikdir,
Necha kundir sendan xabar olmadim,
Xonazod tulporim, holing nechukdir?

Yoshligimdan mehr qo'ygan yo'ldoshim,
Yolg'izlik kunimda mening mungdoshim.
Sendan bo'lak qolmadi-ku hech kishim,
Hamrohim, bedovim, holing nechukdir?

Qarilikdan ovlamadim dilingni,
Ko'p kun bo'ldi so'rganim yo'q holingni,
Dushmanga qiymadim bir tuk yolingni,
Xonazod tulporim, holing nechukdir?

Qarilikdan har kun senga chiqmadim,
Hay attang-a novat berib boqmadim,
Jo'rob-qashov aylab yoling qoqmadim,
Hamrohim, bedovim, holing nechukdir?

Yoshligimdan jo'ra bo'ldim o'zingga,
Hech narsani tenglamadim izingga,
Yosh kelar so'zlasam, menday ko'zingga,
Xonazod tulporim, holing nechukdir?

Men qarigan chog'i sen ham qariding,
Ko'zlasam falakni olardi diding,
Go'ro'g'lining bir degani sen eding,
Hamrohim, bedovim, holing nechukdir?

Go'ro'g'li sulton o'zining so'ziga o'zi ko'ngli buzilib, o'ksib yig'lab yubordi. Jonivor G'irko'k ham egasining xafa bo'lib yig'laganini bilib, bu ham yig'lay berdi. Parilar shunday bezabon hayvon zodning yig'laganini ko'rib, bular ham o'zlarini to'xtata olmay, piqillashib yig'lay berdilar.

Qarilik bir yomon narsa. Xuddi shu pilla Go'ro'g'li sultonning xayoli burungi surib o'tgan davridagi hangamalar bilan o'ralashib, mayxonasiga kirgisi kelib qolib, parilardan mayxonasiga suyak olib borishni iltimos qilib qoldi. Qarang, mayxonasi kim qachonlar buzilib, o'rniga mehmonxona solinib, endilikda mehmonxonasi ham vayronaga aylanib qolgan pilla, bu keksa ko'ngil nimalarni tusab turibdi. Parilar Go'ro'g'li sultonni man' qilgusi kelmay, vayrona mehmonxonaga olib kirdilar. Go'ro'g'li sultonning xayolida hali Xoldor mahram, Hasanxon, Avaz o'g'lon va qirq yigit bazm-u suhbat qurib, xurosonlik romishgarlarni o'ynatib, mayxo'rlik qilib o'tirganday bo'lib ketdi. Shunda Avaz o'g'lon enalariga qarab: "Xon otam shu vaqtgacha qayoqda edi. Nega xon otamni mayxonaga chiqarmaysiz, suhbatimizga qo'shilmaysiz. Bugun xush kelibsiz. Mana qo'limdagi piyolani olib, alyor deb ichib yuborib, bizlarning davramizda o'tirib, romishgarlarning o'yinini bir tomosha qilib, ko'nglingizni ko'taring", — dedi. Shunda Go'ro'g'li sulton Avaz o'g'longa: "Qo'y, bolam, men pirga daxldor bo'lganimdan beri may ichmayman, o'yinga ham qaramayman. Bu yerga bazm borini bilmay, kirib qolgan edim. Endi sizlarga ortiq tashvish bermayman", — deb parilarga tashqariga olib chiqishni buyurdi. Parilar Go'ro'g'li sultonni suyak dalaga olib chiqdilar. Go'ro'g'li sulton ko'zini ochsa, yangigi gaplar tushida bo'lgan ekan. Mehmonxonasining devoriga qarasa, eshik, ganjdan qilingan ko'tarma gullar ko'chib tushib, oz-moz nishonalarigina qolibdi. Go'ro'g'li sulton qayta battar xafa bo'lib, parilarga qarab, piridan qolgan sozini olib, bir maqomga solib chalib, meni Zarchamanga olib boringlar, deb zor-zor yig'lab, bir so'z dedi:

Hali tong otgan yo'q, ellar uyquda,
Zarchaman sayriga yuring, parilar,
Mayxonamni ko'rib qoldim, qayg'uda,
Zarchaman sayriga yuring, parilar.

Zarchashmada Zarchamanni ko'rayik,
Sarhovuz labiga bir dam borayik,
Tomosha qip gulzorlarga borayik,
Zarchaman sayriga yuring, parilar.

Cho'kkan ko'ngillarim olarmi bahra,
Yozgi qo'nishimga borsak shu sira.
Cher bosib, zanglanib, yurakdir yara,
Zarchaman sayriga yuring, parilar.

Parilar, parilar, tannoz parilar,
Har bir so'zi xasta jonga dorilar,
Na qilsam yurakning cheri arilar,
Zarchaman sayriga yuring, parilar.

Chambildan chiqayik salqin saboda,
Bahralar olgani tiniq havoda,
Erta bahor bo'lgan, qushlar navoda,
Zarchaman sayriga yuring, parilar.

Go'ro'g'lida darmon yo'qdir yurmakka,
Yurib-yurib dala-dashni ko'rmakka,
Burungiday mador qani turmoqqa,
Zarchaman sayriga yuring, parilar.

Har narsaga aqli raso parilar Go'ro'g'li sultonning zarracha ham ko'nglini qoldirishni istamay, ayni sahar paytida qo'ltiqlariga olib suyak, Chambildan chiqib, Zarchamanga olib bordilar. Go'ro'g'li sulton qarasa, Zarchashmanning suvlari qumga tartibsiz oqib singgan, daraxtlar quvragan, gullardan asar ham qolmagan. Yung'ichqalarning o'rni tap-taqir bo'lib ketgan. Changgib havolab yotibdi. G'irko'kning yozgi oxirini ko'rsa, vayron bo'libdi. Shunda Go'ro'g'li sulton yana battar xafa bo'lib, falakdan shikoyat qilib, sozini qo'liga olib, bir so'z dedi:

Avvallari aziz bo'lgan boshimni,
Oxirida ko'p xor aylading, falak,
Uzoqlarga nazar solsam ko'rinmas,
Ko'zlarimni g'ubor aylading, falak.

Keksarib yo'qotdim borliq budimni,
Elga berdim ziyonimni, sudimni,
Oxir chog'i eshitmayin dodimni,
Bir Muakkildek nochor aylading, falak.

Yig'layman o'tmishim kelsa yodima,
Devlar yo'lay bilmas edi bodima,
Quloq solmas endi hech kim dodima,
Shunday zo'rni zor aylading, falak.

Qozonday qaralmish misoli yuzing,
Ko'rinmas ko'zimga boqsam yulduzing,
To'g'ri nazar etmas bizlarga ko'zing,
Makonim chordevor aylading, falak.

Jafokorga juftsan, vafokorga toq,
Yaxshilarga dushman, yomonga inoq,
Go'ro'g'li dod desa, bermaysan quloq,
Qariganda afgor aylading, falak.

Chambilbelning aylanasi o'ymidi,
Meni hech kim shunday bo'lar debmidi,
Qariganda buytib nochor bo'lguncha,
Yetmishga yetib o'lsam bo'ymidi?

Lolalar ochildi g'unchadan g'uncha,
Har bahorda chiqarishib tuguncha,
Hosilsiz umrdan o'lgan xo'b ekan
Muakkildek buytib nochor bo'lguncha.

Oy qiblaga rav bo'lib botmadi,
Botganda ham toza yo'q bo'p ketmadi,
Yangidan tug'ildi qaytib bu yoqdan,
Hech bir maxluq menday bo'lib o'tmadi.

Tirama sarg'ayib bargi to'kildi,
Gullar ham qovjirab quvradi, so'ldi,
Tag'i ko'klam yaproq otdi, ochildi,
Parilar, o'ylanglar, menday kim bo'ldi?

Hech kimsa dunyoga ustun bo'lmaydi,
G'ofillar o'zining holin bilmaydi,
Ajal yetib o'la ketsam bir kuni,
O'rmim bo'shab nom-nishonam qolmaydi.

Go'ro'g'li sulton haddili xafa bo'lib, o'zi bir qari Muakkildek narsa emasmi, yig'lay-yig'lay qiyshayib o'tirib, ha derga holi kelmay qoldi. Shunda parilar Go'ro'g'li sultonni yupatib, bir so'z dedi:

Turing, to'ram, dam g'animat,
Haq buyrug'i bari fursat,
Bir kun davlat, bir kun mehnat,
Turing Chambilga-Chambilga.

Zo'rlicing bo'lib bahona,
Davron surding qona-qona,
Parilar sizdan parvona,
Yuring Chambilga-Chambilga.

O'larman deb g'amgin bo'lmang,
O'ksib-o'ksib, toshib-to'lmang,
Guldayin to'kilib so'lmang,
Turing Chambilga-Chambilga.

Yod etganga el bo'layik,
Dushmanga g'ov, bel bo'layik,

Qabringizga gul bo'layik,
Yuring Chambilga-Chambilga.

Baxshilarga til bo'layik,
Shoirilarga dil bo'layik,
Maqtaganlar tashna bo'lsa,
Borib kosagul bo'layik,
Turing Chambilga-Chambilga.

Nomingizni o'chirmayik,
Sizdan xayol qochirmayik,
Qizilboshga kun bermayik,
Yuring Chambilga-Chambilga.

So'zlar sizga Yunus, Misqol,
O'ylay-o'ylay bo'lmang behol,
Ko'ngilga keltirmang malol,
Turing Chambilga-Chambilga.

Shunda Go'ro'g'li sulton parilarning bunday dildorliklarini eshitib, yorlaridan ko'ngli to'lib, parilarga aytdi: "O', parilar, har bir so'zlari jonga dorilar, bilasiz men turkman xalqining or-u nomusi uchun zod tilamay ot tilagan edim. Ana shu o'tim bilan qancha ishlar qilib, turkman yurtini tiklab, turkmanga yov bo'lgan Xunxorday zolimning necha-necha dodini bergan edim. Oxir chog'imda qo'limdan chumchuq urmay qol-

gandan keyin turkman og'ayinlarim mening qanchalik qilgan ishlarimni unutib, meni aynigan, aqlsizga chiqarib, turkmanga mendan boshqa xon saylab, Chambilday shahrimdan yuz o'g'irib ketdilar. Hay, bunisi ham mayli edi. Bu turkmanga saylangan xonlar: "Bir vaqtlar shu turkmanni tiklagan Go'ro'g'li edi", — deb eslab, hech bo'lmasa, menga o'n, o'n besh tanga choy pulilik moyana berib turmay, balki butunlay meni unutib yubordilar. Hozir Chambil vayronasida bir tirik-o'lik odam bo'lib qolganman. Buning ustiga og'ziga kuchi yetmagan o'g'lonlar: "Bu asli qonxo'r odam edi-da. Shuytib qilgan ishlari burnidan chiqib, azobini ko'rib yotibdi", — deb meni g'iybat qiladilar. Men kim uchun, kimning or-u nomusi uchun qon to'kkanligim hech kimning xayolida ham yo'q. Agar shu Chambil vayronasida yaqin vaqtlarda ajalim yetib o'lib ketsam ham, ko'p vaqtlargacha g'iybatchilarga ermak bo'lib qolaman. Undan ko'ra, ardisar qayerda bo'lsa ham bir boshga bir o'lim, meni Badbaxtning beliga eltib tashlasanglar. Oxir chog'imda ham xunxorliklar bilan bir urishib, o'layin. Turkman og'ayinlarim bilmasa, xudo bilar. Hech bo'lmasa, o'lganimgacha yovning yo'liga ko'ndalang bo'layin. To'shakda yotib o'lgandan menga shu ham yaxshi. Sizlar borib, har narsalarini G'irko'kka ortib kelinglar. Undan keyin meni bu yerdan yetaklab bomdoddan ilgari Badbaxt beliga qarab olib ketinglar".

Parilar ham Go'ro'g'li sultonning ra'yini aslo qaytargilari kelmay, Chambil vayronasiga kirib, bir qozoncha, tovoq-qoshiqqa o'xshagan narsalarini bir qopga solib, qopni G'irko'kka ortib, ustidan bir-ikkita ko'rpa, po'staklarini solib, G'irko'kni yetaklashib, Zarchamanga qaytib keldilar. Undan keyin parilar Go'ro'g'li sultonni turg'izib, ikkovi ikki sochbog'ini to'rasining ikki qo'liga ushlatib, Badbaxt tog'iga qarab keta berdilar. G'irko'k bo'lsa, egasining Chambilni tark qilib ketayotganini bilib, ustidagi yengiltak yuk bilan o'zicha Go'ro'g'li sultonning orqasidan ergashib keta berdi. Yo'lda qancha yurgani noma'lum. Nimaga deganda, parilar ham tik ayollar emas edi-da. "Bo'y pari, bo'y andoz" deganiday, Go'ro'g'li sulton parilarning sochbog'idan tutganicha xuddi tush ko'rganday oson Badbaxt tog'ining ustiga chiqib bordi.

Ilgarilari qirg'yigit navbat bilan qorovullik qilganlarida yomg'ir-sochindan berkinib yotadigan bir toshning kavagi bor edi. Go'ro'g'li sulton ana shu kavak toshni maskan qilib, parilar bilan shunda tura berdi. G'irko'k bo'lsa, tog'ning oraliqlarida o'zicha o'tlab yura berdi. Shu yerda bir necha kun o'tib, tuymuchdagi go'shtlari, sanochdagi unlari, tuzliqdagi tuzlari ado bo'lib, Go'ro'g'li sulton ochlikdan juda qiynalib, tog'da tatran, jovg'oshin, bo'tako'z, qayntovuq, qoqi, tuyashopon, qo'shoyoq, takasoqolga o'xshash oziq bo'ladigan narsalarni qazib yeb, kun o'tkazib yurdi. Kunlardan bir kun tog'ning ustidan turib, Chambilga ko'z tikib, burungi sha'ni-shavkati, arkoni davlati xayoliga kelib, mayxona chortoqlariga ko'zi uchib, shuncha tiklasa ham, Chambilning qorasini ko'ra olmay, xafa bo'lib, qo'liga sozini olib, bir so'z dedi:

Men naylayin qon yig'lamay,
Atrofim tumana do'ndi.
G'amlar chekib, g'amlar chekib,
Qora bag'rim qona do'ndi.

Alam bilan yondi yurak,
Uyqu bo'ldi mendan siyrak,
Changa botib pastki etak,
Tuproqli to'zona do'ndi.

Chambilimdan yo'qdir nishon,
Esiz o'tgan davri davron,
Shunday bir g'o'ch zo'r pahlavon,
Oxir bedarmona do'ndi.

O'ylay bersam ko'pdir o'yim,
Vahshixona bo'ldi joyim,

Olqor, kiyik bunda qo'yim,
Joyim Ko'histona do'ndi.

Meni jondarlar qo'rg'alab,
Kaklik oldimda yo'rg'alab,
Cho'chqa, jayra o'rta ob,
Baxtim Sulaymona do'ndi.

O'tarman bunda yilab,
Kiyiklarning boshin silab,
Chambilbelday shahrim qulab,
Oxiri vayrona do'ndi.

Odamzoddan yo'q bir kishim,
Gohda har yon ketar hushim.
Go'ro'g'li der barcha ishim,
Foydasi ziyona do'ndi.

Juda ham joniga tuyib, kuyib, kavakka qaytdi. Shu kechasi tushida pirini ko'rib qoldi. Piri aytar emish: "Endi, Go'ro'g'li sulton, sen yaqinda bizga mehmon bo'lasan. Shungacha sen yolg'izlikka ko'ngin. Parilar

oldingda bo'lsa, sen qanday yolg'izlikka ko'nasan. Yaxshisi, ularni Iram bog'iga, Ko'hi Qofga yubor. Ular shuncha pariliklari bilan sening oldingda qiynalayapti. Iram bog'ining ovqatidan yeganliklari uchun ularga ochlik zarar qilmaydi. Bo'lmasa, bunday qiyinchilikda allaqachon halok bo'lar edilar". Go'ro'g'li sulton uyg'onsa, tush ko'rgan ekan. "Bu ko'rgan tushimdan yaxshilik chiqmaydi-yov", — deb juda xafa bo'ldi. Parilar Go'ro'g'li sultonning bugun hamishadagidan ham ko'proq xafa ekanini ko'rib, to'ram, sizga nima bo'ldi, deyishib so'rab, shu so'zni aytdilar:

Sabab nedir cheksiz g'amlar yutasan,
Toza pahlavonim, sizga na bo'ldi,
Ichki siring bizga pinhon etasan,
Yongilmas sultonim, senga na bo'ldi?

Biror joydan senga fig'on keldimi,
Yo bizlardan diling ranjir bo'ldimi,
Shuytib parilardan ko'ngling qoldimi,
Boshda soyabonim, senga ne bo'ldi?

Bizlar bilmay birav kelib-ketdimi,
Yo bizlardan biror gunoh o'tdimi,

Shuytib diling bir xayolga ketdimi,
Iskandar nishonim, senga na bo'ldi?

Parilarning bir manzili Badaxshon,
Badaxshon tog'ida la'l-u daraxshon,
G'amgin bo'lsang, biz bo'lamiz parishon,
Bir sohibqironim, senga na bo'ldi?

Qoshingda parvona Yunusman Misqol,
Taralgan sochlarin aylab tol-tol,
Sen qayg'ursang, bizlar bo'larmiz behol,
Toleyim ham shonim, senga na bo'ldi?

Shunda Go'ro'g'li sulton ko'rgan tushini parilarga aytib, bir so'z dedi:

Tushimda ko'rmisham komil pirimni,
Amr aylar Iram bog'ni sizlarga,
Belgi berdi mening borar yerimni,
Ko'rsatdi Ko'hi Qof yoqni sizlarga.

Endi bizga umr oxir bo'libdi,
O'lishimga sanoqli kun qolibdi,
Shunday deb g'oyibdan mujda kelibdi,
Nasib etdi dard dog'ini sizlarga.

Pir buyrug'i: endi bundan ketinglar,
Parvoz aylab Ko'hi Qof yo'lin tutinglar,
Meni bunda aylab haqqa havola,
Mayli, sud-ziyonimdan o'tinglar.

Uzundir tol-tol sanamning sochi,
Boshlarda murassa' jig'ali toji,
Shu ekan taqdirim, ko'ning, parilar,
Ko'nmaslikdan boshqa yo'qdir iloji.

Men bilmayman nelar kelar boshlarga,
O'lim barobardir qari-yoshlarga,
Pirdan bo'lgan so'g'in amr-ishorat,
Ko'nmay iloj bormi bunday ishlarga.

Bu so'zlarni aytar Go'ro'g'li sulton,
Ko'rgan tushlarimning ta'biri yomon,
Rayim shu, buyrug'im shudir, parilar,
Parvoz aylab bo'ling Iramga ravon.

Parilar Iram bog'iga, Ko'hi Qofga bormaymiz, desa, Go'ro'g'li sulton yori, bir umrlik dildori xafa bo'ladi. Boramiz desa, Badbaxtning tog'ida yori yolg'iz qoladi. Parning amri, erning buyrug'i degan gaplar tag'i bor. Oxir noiloj Go'ro'g'li sulton yorining boshidan bir silab, yuz-u ko'zidan bir-bir o'pib, kaptar kiyimlarini kiyib, bir yumalab kaptar bo'lib, falakka parvoz qilib, Ko'hi Qofga qarab yuzlanib uchib ketdilar. Badbaxt tog'ida Go'ro'g'li sulton o'z qismatiga o'zi rozi bo'lib, bir xudodan boshqa pirdan qolgan tabarruk soz bilan ovunib, boshqa barcha narsalardan kechib, shu tog'da tavakkal qilib qoldi. Asli Og'a Yunus pari bilan Misqol pari bir pari edi. Og'a Yunus pari chindakisi bo'lsa, Misqol pari uni hakiri edi. Shuytib bular ikkitaga o'xshab yurar edi. Ana endi gapimizning uchini toptirdik. Shuytib, bu yog'iga Misqol parini aytmay, dostonimizning oxirigacha Og'a Yunus parini aytamiz.

Go'ro'g'li sulton pirga daxldor bo'lib, karomatli so'tasini ko'mib tashlagandan keyin Og'a Yunus pariga ham oynai jahonni Iram boqqa olib bordirib tashlatgan edi. Shu vaqtlari Irambog' bilan Ko'hi Qof Badiuljamol degan katta bir parizodning ixtiyorida bo'lib, oynai jahon shu Badiuljamol parining qizi Malikai Qariya parining qo'lida edi. Og'a Yunus pari ham Badiuljamol pariga tobe bo'lganligi uchun avval borib Malikai Qariya pariga salom berishi kerak edi. Alqissa, Og'a Yunus pari uchib yo'l tortib, oxiri Ko'hi Qofga

yetib borib, Malikai Qariya parining huzuriga kirdi. Malikai Qariya pari shunday bir zo'r shon-u shavkatli pari ediki, bir ming olti yuz kanizi bo'lib, barining husni-ko'rki bir-biridan ziyoda edi. Og'a Yunus pari borib, shu bir ming olti yuz kanizak bilan ko'rishmakchi bo'lsa, ular: "Biz senday qora shallaqi bilan ko'rishmaymiz. Sen, birinchidan, odamzodni deb parilar yurtini tark etding. Shunday ham bo'lsa, Shohjahon otangning hurmatini saqlab, bizlar seni Ko'hi Qof yurtiga podshoh, deb yurdik. Endi Shohjahonning tuzini haqlab bo'lganmizdir, deb seni podshohlikdan bekor qilib, Badiuljamol shohga hammamiz bay'at qildik. Sen bo'lsang, Go'ro'g'lini deb chambillik bo'lib yurib-yurib, oxiri Go'ro'g'li qartayib, qo'lidan chumchuq urmay qolganidan keyin uning bilan qilgan ahd-u vafolarni unutib, tag'i parizodlikda yashayman, deb Ko'hi Qof yurtiga kelibsan. Adisar, odamligni ixtiyor qilganingdan keyin, yana nega bu yoqlarga kelding", — deyishib, Og'a Yunus paridan qo'llarini tortdilar. Og'a Yunus pari juda ham xafa bo'lib, ichida: "Ha, zamon shunday ekan-da. Men shu Ko'hi Qofda podsho bo'lib turgan vaqtlarimda parilarning birontasi shunday deya olarmidi. Ha, attang, esiz, esiz o'tgan kunlarim, davru davronlarim. Endi bular meni o'zlariday fuqaro ko'rib, meni kalaka qilib, shunday deyayotir. Bo'lmasa, shu Ko'hi Qofda suluvligim Badiuljamoldan ziyod emas-midi"— deb yum-yum yig'lay berdi. Shunda parilar: "Ey-ey, munovga qaranglar. Betin qora desak, uyalmay yig'laydi. Ha, alam qildimi? Ishonmasang, oynaijahonga bir qarab ko'r", — deyishib, Og'a Yunus parini oynaijahonning oldiga olib borib qaratdilar. Og'a Yunus pari oynaijahonga qarasa, chindan ham yuzi qozonning kuyasiday qop-qora ekan. Shunda Og'a Yunus pari kanizak parilarga qarab, ulardan uzr so'rab, zor-zor chun abr-u bahor yig'lab, yurak-bag'rini dog'lab, bir so'z dedi:

Endi bildim davron bizdan o'tibdir,
Tolelarim yelga uchib ketibdir,
Yuzim shu'lasini parda tutibdir,
Bizdan o'tsa, afu aylang, yoronlar.

Umid bilan kelgan edim yurtima,
Qaramasdan aslo oldi-ortima,
Qoralik o'rnatibdi naylay betima,
Tovba qilay, qabul aylang, yoronlar.

Shundan shunga kelib qaytib ketmayin,
O'rta yo'lda o'zim sarson etmayin,

Adabsizlik yo'lin so'ngra tutmayin,
Bizdan o'tsa, afu aylang, yoronlar.

Yana eski jamolimni ko'rayin,
Qaytadan sizlarman davron surayin,
Go'ro'g'liga ham borib turayin,
Tovba aylay, qabul aylang, yoronlar.

Og'a Yunus rozi qilar sizlarga,
Yoshi oqib nargis xumor ko'zlara,
Davrim o'tib qoldim shunday kezlara,
Mendan o'tsa, afu aylang, yoronlar.

Bu so'zni Og'a Yunus pari aytdi. Shunda Qariya parining bir ming olti yuz kanizaklari Og'a Yunus pariga: "Sen odam bo'lib, esingni toza yeb qo'yibsan. Bo'lmasa, afuni Go'ro'g'li yoringdan so'ramay, bizlardan so'rab yurarmiding. Hali ham borib, Go'ro'g'li yoringdan afu so'rasang, yuzing oq bo'lsa ham, qora bo'lsa ham, u Go'ro'g'li yoring bilan bo'ladi. Sen endi bekorga ko'hiqoflik, irambog'lik bo'laman, deb yurma. Bunday yomon yuzingni bizlarga ko'rsatding, endi bizlardan boshqa parilarga ko'rinmay, jo'nab qol. Bizlar burungi tuzlaringni hurmat qilayapmiz. Agar boshqa parilar seni bu afting bilan ko'rsa, yuzingga kul sohib, sharmandayi sharmsor qilib, quvalab yuboradi", — dedilar. Kanizak parilardan bu so'zlarni eshitib, Og'a Yunus pari o'z holini o'zi bilib, ko'hiqoflik bo'lishlikdan umidi kesilib, shundan shunga bo'ynini cho'zib, elim, xalqim, deb kelganiga yuz ming marta pushaymon qilib, bechoraning lattasi suvga ketib, ma'yus bo'lib, qaytib, uchib Badbaxt tog'iga keldi. Go'ro'g'li sulton Og'a Yunus parining Ko'hi Qofdan qaytib kelganini ko'rib, ingranib o'rnidan turib o'tirib, sozini qo'liga olib, yoriga qarab, zor-zor yig'lab, bir so'z dedi:

Ko'hi Qof yurtiga bir damda borib,
Ahvolim so'rarga, yorim, keldingmi,
Paring qoqib uchib, ko'klarda horib,
Boz meni ko'rarga, yorim, keldingmi?

Sen ketgan so'ng menda toqat qolmadi,
Turib o'tirarga holat qolmadi,

Bir fasl ham ko'nglim orom olmadi,
Dildorlik berarga, yorim, keldingmi?

Dam g'animat ko'zga tuproq to'lguncha,
Oxir so'lar necha kulgan gul-g'uncha,
Sensiz yashay olmam toki o'lguncha,
Birga bo'p turarga, yorim, keldingmi?

Odamzodda nomus bo'lsin, or bo'lsin,
Shoirming so'zlari doim dur bo'lsin,
Sensiz yashaguncha ko'zim ko'r bo'lsin,
Birlashib yurarga, yorim, keldingmi?

Sen ketding majlisim butkul buzildi,
Ko'zdan yoshim munchoq-munchoq tizildi,
Yakka qolib, tog'da bag'rim ezildi,
Mehribonim, ko'z xumorim, keldingmi?

Shunda Og'a Yunus pari zor-zor yig'lab, Go'ro'g'li sultonning tizzasiga boshini qo'yib, bir so'z dedi:

Sultonim, Ko'hi Qof bordim bo'lmadi,
Parizodlar meni qabul qilmadi,
Yuzim qoralikdan bo'ldim sharmisor,
Anda yoring joni chiqib o'lmadi.

Ajal yetmay, paymonalar to'lmadi,
Ko'hiqofliklar salomimni olmadi,
Yuzim qoralikdan bo'ldim sharmisor,
Yer yorilib yoring yerga kirmadi.

O'lim degan barobardir hammaga,
Joni sherik ekan tushgan kamaga,
Chindaki yuzlarim qora bo'libdi,
Qarab edim, ko'rdim jahonnomaga.

Quloq solgin turli-turli na'maga,
Baxt qaytgan so'ng davlat uchar havoga,
Yuzlarim qozonday qora bo'libdi,
Qarab edim, ko'rdim jahonnomaga.

Tiklaganman pastga olma tushmadi,
Faryod ursam, ohim baland oshmadi,
Bevafosan deyshib meni parilar,
O'zlarining majlisiga qo'shmadi.

Kuyganimdan gapni gapga qo'rayman,
Zarafshoni zarli ro'mol o'rayman,
Uzab ketib senga bo'pman gunohkor,
Kechir deb o'zingdan uzr so'rayman.

Darvishlar uxlasa, boshga tosh qo'ydi,
Kuyganlar o'rtandi, jonidan to'ydi,
Makkam ham Madinam mening o'zing deb,
Go'ro'g'lining tizzasiga bosh qo'ydi.

O'lganimcha hangamaning soziman,
Yo'l bosarman ustod parim iziman,
Mehribon nigorim, sendan roziman,
Suyib olgan vafodorum, keldingmi?

Tog'lar tuman ekan baland-pastina,
Kim chidaydi ayroliqning dastina,
Qo'ygan qadamlaring diydami ustina,
Makkamsan, Madinam, yorim, keldingmi?

Faqir po'stak aslo davron surmadi,
Biram maqsadiga yetib yurmadi,
Munchoq-munchoq yoshi oqib parizod,
Shu bosh qo'yganicha hargiz turmadi.

Go'ro'g'li ko'ngliga ko'ngil bog'ladi,
G'amgin bo'lib yurak-bag'rin dog'ladi,
Makkam ham Madinam aslo o'zingsan,
Gunohimni kechirgin, deb yig'ladi.

Halqob joylar yomg'ir yog'sa ko'l bo'ldi,
Tabiatga rasm-odat shul bo'ldi.
Og'a Yunus yig'lay berdi enkayib,
To'rasin etagi jovlik ho'l bo'ldi.

Go'ro'g'li:

Ayo yorim, ochgin shahlo ko'zingni,
Muncha behol tutarsan sen o'zingni,
Jamolingda nuqson yo'qdir, nigorim,
Oynaga qarab ham ko'rgin o'zingni.

O'lmasin, yaxshilar hargiz o'lmasin,
Oq ko'ngillar hargiz g'amda qolmasin,
Do'stligimiz hurmatidan jamoling,
Nuqson topib aslo qora bo'lmasin.

Gul ustida qush qanoti qiyilsin,
Qalam qoshlar yoyday bo'lib eyilsin,
Qora bo'lgan bo'lsa yorim jamoli,
Qorasi yig'ilib oqliq yoyilsin.

O'ylasam, ko'nglinga tushadi voyim,
Tog'u toshlar bo'ldi manzirim, joyim,
Qaytadan husn ber suygan yoringa,
Nolishimni qabul aylab, xudoyim.

Go'ro'g'li sulton yorining boshini ko'tarib yuziga qaradi. Qarasa, xudoning qudratidan Og'a Yunus parining yuzidagi qoralik yig'ilib borib, uning yuziga xol bo'lib qolibdi. Bu yog'ini hamishagi husni egal-

lab olibdi. Hali ham ba'zi nozaninlarning yuzidagi xol enamiz Og'a Yunus paridan meros qolgan go'zallik nishonasidir. Shunda Go'ro'g'li sulton Og'a Yunus pariga: "— Yuzing qora emas, balki ilgarigisidan ziyod go'zal", — desa ham Og'a Yunus pari dim ishonmaganidan keyin Go'ro'g'li sulton yorini yetaklab, buloqqa olib borib qaratdi. Qarasa, husniga xoli ziynat bo'lib, hamishagisidan ham go'zalroq bo'libdi. Undan keyin Og'a Yunus pari: "Endi men sening oldingda turib qolsam, sen pirimning amri, deb mening bu yerda qolishimga ko'nmayсан. Agar sendan uzoqlashsam, birinchidan, senga men osiy hisoblanaman. Ikkinchidan, sen mensiz chiday olmayсан. Shuytib, endi agar sen ko'nsang, men Chambil vayronasiga borib maskan qilib, har kuni kechqurun qoshingga kelib yotsam", — dedi. Bunga Go'ro'g'li sulton ham ko'nib, Og'a Yunus parini Chambil vayronasiga yubordi.

Shuytib, Og'a Yunus pari Chambil vayronasiga kaptar bo'lib uchib ketdi. Borsa, bir ming olti yuz kaptar Chambil vayronalariga qo'nib turibdi. Bular Ko'hi Qofdan Og'a Yunus parining qadimgi husniga qaytganini bilib, qutli bo'lsin qilgani kelgan edilar. Shunda kanizak parilar Og'a Yunus pariga qarab kulib: "Ana endi gap bu bo'libdi-da. Bekam qutli bo'lsin! Hamishagidan sar ziyod husning. Ko'hi Qof mulkidan mahrum bo'ldim, deb xafa bo'lma. Bizlar vaqtida sening tuzingni ko'p yeganmiz. Tuzing hurmati seni qiyomatgacha unutmaymiz. Kundalik kerakli obi-taomingni keltirib berib turamiz", deb Og'a Yunus pariga dildorlik berdilar.

Ana endi gapning qisqasi, Og'a Yunus pari kuni bilan Chambil vayronasida turib, kechasiga uchib Badbaxt beliga borib, Go'ro'g'li sulton yori, bir umrlik dildorining qoshida yotar edi. Chegaraning labi emasmi, o'tinchi deb, ovchi deb, og'izdan og'iz Xunxorshoh Go'ro'g'li sultonning bir o'zi dunyoni tark qilib, so'fi bo'lib, Badbaxt belida yotganini eshitib, yetmish ming askariga Badbaxtning belidan Go'ro'g'li sultonni tiriklayin qo'l-oyog'ini bog'lab keltirishni amr etdi: "Go'ro'g'li murdorni do'qlab, undan urushning har xil qoidalarini o'rganamiz. Undan keyin katta-katta, bir dabdabali to'y qilib Rum, Farang, Arab va Ajamga dovruc soldirib, Go'ro'g'lini ko'pkari qildirib, toza qiynab, margiga rozi qildirib o'ldiramiz. Shu bilan Xunxorday shahonshoh sanoqli turkmandan yengilib, qirilib yuradi, degan hamsoya podsholarning ta'nasidan qutilamiz", — dedi. Alqissa, Xunxorning yetmish ming qo'shini yurish qilib, qo'zg'olib, yo'l yurib, mo'l yurib, Badbaxt beliga chiqib, Go'ro'g'li sulton yotgan kavakning ustidan bostirib kelib qoldilar. Shunda Go'ro'g'li sulton bildi. Qarasa, ish o'sal bo'ldi. "Har na bo'lsa, dushmanga o'zidan o'zi taslim bo'lmayin", — deb kavak toshning ustiga chiqib, xanjarini beliga qistirib, qo'lga sozini olib, cho'nqayib o'tirib, o'zicha bir so'z dedi:

Loluvlashib to'pirlashgan qizilbosh
Sohibqiron kimligini bilarmi,
Cho'ltanglab cho'birdan qo'rqqan cho'moqlar
Mardi maydon kimligini bilarmi?

Quloq soling bizning degan suxanga,
Jonim fido bo'lsin tuqqan vatanga,
Zog'u boyqush qo'ngan bilan chamanga,
Gulga posbon kimligini bilarmi?

Aqli kalta dushman jangga chidamas,
Mard o'lmay, ko'ksiga nayza qadamas,

O'zidan o'ziga arslon quvlamas,
Ahmoq arslon kimligini bilarmi?

Baring birday til bilmagan bachchag'ar,
Soqoli bo'yama, ko'zlari chog'ar,
Muhannas kuntalar, jang bo'lsa agar,
Asli polvon kimligini bilarmi?

O'lmasdan sizlarga bermasman yonimni,
G'idinglab qaynatmang tanda qonimni,
Ko'rdinglar-da ado bo'lgan kunimni,
Xalqim uchun fido aylay jonimni.

Go'ro'g'li sultonning bunday kuylab so'zlaganiga qiziqib, dushmanlar tomosha qilib, tiqilib kela berdilar. Shunda Go'ro'g'li sulton xanjarini sermab, oldiga yaqinroq kelganini qirib, yetti-sakkizta dushmanni qulatib tashladi. Go'ro'g'li sultonning bu ishini ko'rib, dushmanlar surilishib narroqqa qochib, taysallay berdilar. Shunda Go'ro'g'li sulton sozini qo'lga olib, tag'i bir so'z dedi:

Ko‘p o‘zdan ketmanglar to‘lishib-toshib,
Dasta-dasta, ust-ustiga ulashib,
Otim minib Badbaxt tog‘idan oshib,
Elatingni necha vayron etarman.

Borib ko‘rdim sening o‘sgan yog‘ingni,
Men bilaman quvvatingni, chog‘ingni,
O‘likka to‘ldirib so‘l-u sog‘ingni,
Vayronlar qilibon ko‘shk-u rog‘ingni,
Olov qo‘yib gulshaningni, bog‘ingni,
Xirmon qilib, yanchib yakson etarman.

Qartaysam-da, pahlavonning biriman,
Odamman deganning olg‘ir sheriman.
Sizlar emas, men Rustamning tiriman,
Azaldan sizlarga bitgan bo‘riman,
Shahringga oralab qiron etarman.

Aftim ko‘rib anchayin deb bilmanglar,
Men bor joyda o‘ynamanglar, kulmanglar,
Qirildik deb armon qilib qolmanglar,
Baringni to‘dalab xirmon etarman.

Ey, qizilbosh, baland bilma o‘zingni,
Bu yoqqa boqtirib sovuq yuzingni,
Asli ola chaqar deydi ko‘zingni,
Haydab kelib qora qoshli qizingni,
Ichingni ko‘p hasratman qon etarman.

Turkman elda yolg‘iz emas Go‘ro‘g‘li,
Go‘ro‘g‘li o‘lsa ko‘p necha er o‘g‘li.
Qo‘llaringni aylab ko‘ksingga bog‘li,
Asirlar qip bag‘ring biryon etarman.

Ana shunda Go‘ro‘g‘lining bu so‘zini eshitgandan keyin bir xil oz-moz tilga tushunadiganlari: “Ey buni so‘zlatib, enangga er qilmoqchimisan? Ayamay ur-da bachchag‘arni”, — deb g‘ovg‘a ko‘tara berdilar. Asli bari aqli kaltalar emasmi, birdan Go‘ro‘g‘li sultonning ustiga yopirilishib, tort ilingan joyidan, deyishib, hujum qilib yubordilar. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton ham maraka jangini necha martalab boshidan o‘tkazib kelgan odam emasmi, qoshiga kelganining kallasini xanjari bilan shartta uzib tashlay berdi. Dushmanlar Go‘ro‘g‘li sultonning hoyborog‘idan qo‘rqib qolib oldiga yondasha olmay, oxiri maslahatni bir joyga qo‘yib, terandoz, palahmonandozlari ayrilib, Go‘ro‘g‘li sultonning bir yerdan qimirlamaganidan foydalanib, uzoqdan to‘g‘rilab o‘q bilan, tosh bilan ura-ura yarador qilib tashladilar. Ana endi ham harba qilib ko‘rsin-chi, deyishib, tag‘i ko‘payishib, Go‘ro‘g‘li sultonning ustiga hujum qilib kela berdilar. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton: “G‘irotim oldimda bo‘lganida, bir amallab o‘zimni ustiga olganimda, bularning bir dodi-ni berar edim”, — deb G‘irko‘k jonivorni chaqirib, bir so‘z dedi:

Sen o‘zimning qo‘l qanotim,
Birga o‘sgan xonazodim,
Eshit mening qilgan dodim,
Kel, G‘irotim, kel, G‘irotim.

Yov keldi o‘sgan yurtingga,
G‘anim tushgandi sirtingga,

Qaramay oldi-ortingga,
Kel, G‘irotim, kel G‘irotim.

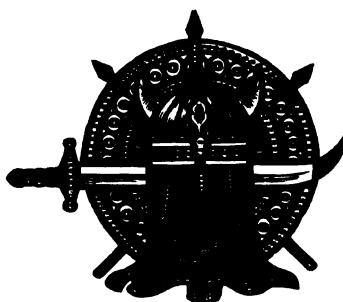
Yetmish joydan yaralandim,
Yiqildim, qayrildim, sindim,
Kuydim, o‘rtandim, tutandim,
Kel, G‘irotim, kel, G‘irotim.

G‘irko‘k jonivor daralarning ichida o‘tlab-o‘tlab kechqurun egasining oldiga kelib yotar edi. Bugun darada o‘tlab yurib, egasining tovushi qulog‘iga chalinib, Go‘ro‘g‘li sultonga bir gap bo‘lganini bilib, jonivor qulog‘ini qalam, quyrug‘ini alam qilib, jonining boricha g‘ayrat qilib, chopib, darrov yetib kelsa, shunday g‘ijillab dushmanlar egasining ustiga hujum qilayapti. Jonivor necha odamlarni tishlab yiqitib, bechora qarilik qilib, bo‘gatlikdan chiqqa olmay, egasining oldiga yeta olmay, ot-u odamlarga suriligib yiqilib qoldi. Dushmanlar Go‘ro‘g‘li sultonni tirik tuta olmay, oxir yobirlashib, dobirlashib, boshini tanasidan uzib olib, qayta berdilar. G‘irko‘k jonivor ulay-bo‘lay qilib o‘midan turib olib, Go‘ro‘g‘li sultonning boshini to‘da bo‘lib olib ketib borayotgan dushmanlarning orasida Go‘ro‘g‘li sulton borayapti, deb o‘ylab, ularning orqasidan jimiyib quvalab yetganini tishlab, tepib o‘ldirib keta berdi. Buni ko‘rgan dushmanning terandoz, palaxmonandoz, kaftdist, sangandozlari G‘irko‘k jonivorni ko‘zlab, bir necha o‘q va toshlar bilan urib, qattiq yarador qilib tashladilar. Bechora G‘irko‘k jonivorning yaralaridan qon ketib, oqsab moyranglab dushmanlardan ancha orqada qolib ketib, oxiri nochor orqasiga qaytib kovak toshning oldiga kelib, egasining

jasadini boshsiz ko'rib, bechora tentirab kishnab, qattiq hiyho tortib, har tarafga chopib, hech bir rahbar kishini topmay, qaytib kelib Go'ro'g'li sultonning jasadini yetti marta aylanib, ko'zidan taram-taram yoshini oqizib, egasining boshiga boshini qo'yib, bir qattiq kishnab joni chiqib, abadiy uyquga ketdi.

Xunxorning qo'shini yo'l tortib, o'z shaharlariga yetib borgandan keyin Xunxorshohga Go'ro'g'li sultonning boshini ko'rsatdilar. Shunda Xunxorshoh sarkardalariga: "Men sizlarga Go'ro'g'lini tiriklay olib kelinglar degan edim. Endi aytganim bo'lmabdi", — deb barini gunohkor qilib, dorga osdirib yubordi. Undan keyin Go'ro'g'li sultonning kallasini shahar darvozasining manglayiga namuna qilib osib qo'yirdi. Shu kuni kechqurun Og'a Yunus pari Chambil vayronasidan uchib kelib, bu sovuq voqeani ko'rib, bir-ikki kun shu yerda yig'lab o'tirib, keyin uchib borib, Xunxor shahri darvozasidan xabar olib, Go'ro'g'li sultonning boshi darvozaning manglayiga osiqlik ekanini ko'rib, avaylab kallani olib, Badbaxt tog'iga keltirib jasadiga qo'shib qo'ydi. Shu kuni Ko'hi Qofdan bir ming olti yuz kanizak parilar ham Og'a Yunus pariga fотиha qilmoq uchun yetib keldilar. O'sha kuni G'irko'kning qattiq hiyho tortib kishnaganini butun turkman xalqi eshitgan edi. Shu vaqtgacha bir xil mo'ysafidlar Go'ro'g'li boboni pari ayollari bir yoqqa olib ketib qolgan, deb yurar edilar. Bu tog'dagi yomon tovush endi nima bo'ldi, deyishib, bir to'da turkmanlar yig'ilib, Badbaxt tog'ining ustiga chiqib, Go'ro'g'li sultonni halok bo'lgan holda ko'rib, maslahatlashib, Go'ro'g'li sultonning jasadini Chambilga eltib ko'mmoqchi bo'lganlarida, Og'a Yunus pari: "Go'ro'g'li sultonning dushmani ko'p. Shuning uchun Go'ro'g'li sultonni maxfiy qilib ko'mmoq kerak", — deb ko'nmay, oxiri barcha turkmanlar Og'a Yunus parining gapiga rozi bo'lib, Go'ro'g'li sulton bilan G'irko'kni tog'ning kamaridagi bir do'lananing tagiga maxfiy dafn qildilar. Asli bu do'lana Go'ro'g'li sulton o'n to'qqiz yoshida kelib, G'irko'kni izlab topib olib ketgan do'lana edi.

Men eshitganman, Urganchga to'rt kunlik yo'lda Chambil vayronasi bor, deb, hojilar va ba'zi sayohatchilar borib ko'radi. G'irko'kning oxiri shuncha balandki, hozirgi odamlar ot ustidan turib qamchisini uzatsa, zo'rg'a oxirining labiga yetadi. Ammo ikkita kaptar doim vayrona devorga qo'nib o'ltirgan bo'ladi. Sayohatchilar kechasi shu vayronada yotsa, o'zidan o'zi oldiga bir tovoq taom bilan odamiga yarasha musallas hozir bo'ladi. So'fitoblar musallasni ichmay, faqat taomni yeydi. Asli kaptarlar Og'a Yunus bilan Misqol parilar bo'ladi. Ular shuytib har doim Go'ro'g'li sultonga ixlosmand odamlardan xabardor bo'lib yuradi. Og'a Yunus pari bilan Misqol parilar mening bu kitobni yozganimni ham biladi. Gap — fayz qo'nishda.

ILOVALAR

Taniqli xalq shoiri Rahmatulla Yusuf o'g'li "Go'ro'g'li" tmkumi dostonlarini o'z xotirasidan yozib bo'lgandan keyin ham turli munosabatlar bilan undan parchalar yozib, boshqa dostonlar yozuvlariga ilovalar qilgan, ba'zan o'zi tartib bergan majmuaga kirmagan butun boshli dostonni ham yozib topshirgan. Bu haqda shoirming o'zi shunday deydi: "Menga toleim yorlik qilib va baxtim madadkor aylab, 1964-yil 15-avgustdan boshlab 1966-yil 15-fevralgacha to'rt kitobdan iborat "Go'ro'g'li" dostonlari majmuasini yozdim, ya'ni "Go'ro'g'li" dostonlari majmuasini yozib tugatganimcha o'n sakkiz oy vaqt sarf etdim. Ammo men to'plagan "Go'ro'g'li" dostonlari majmuasiga kirmagan, ya'ni voqei jihatidan uzilib qolgan uzma dostonlardan ham saqlanganlaridan "Sumbulsoch beka", "Malika ayyor", "Zulfizar" kabi dostonlar bormidir. Lekin shu mazkur dostonlardan "Malika ayyor"ni mukammal bihnaganman. "Sumbulsoch beka"ni bo'lsa, 1947-yilda Toshkent Fanlar akademiyasining folklor sektoriga yozib bergan edim. Shuytib, endi bu yerda bu daftarga "Zulfizar" dostonini yozaman. Shuning bilan "Go'ro'g'li" dostonlaridan bo'lgan mening zamirinda saqlanayotgani tamom bo'ladi. Agar folklorist olimlar lozim topsa, "Sumbulsoch beka" bilan bu "Zulfizar" dostonimni ham bir kitob qilib, to'rt kitoblik "Go'ro'g'li" dostonlari majmuasining yonboshiga beshinchi kitob qilib qo'shib qo'yar. Shuning bilan umid qilamanki, men bilmagan "Go'ro'g'li" dostonlaridan boshqa ko'plarini boshqa ko'p baxshi birodarlarim to'plab berar".

Yuqorida baxshi eslagan dostonlarning bari ushbu to'plamga kiritildi. Turli yillarda yozilgan dostonlardan parchalar esa bu yerda ilova tarzida berildi. Chunki ular mustaqil tarzda terma tariqasida kuylanishi bilan birga, baxshining umumiy hofiza qudratini o'rganish uchun ham katta ahamiyatga ega. Bu parchalarning asosiy dostonidan o'n-o'n besh yil keyin yozilganligini hisobga olsak, ularning ahamiyati yanada oshadi.

Shuningdek, ilovada oxirigacha yozilmagan "Avazxonning o'limga hukm qilinishi" dostonining ham bor qismini (bosh qismini) berishni lozim ko'rdik. Chunki uning davomi topilishiga umidimiz bor. Bizning nazarimizda, doston to'la yozilgan. Davomi qandaydir sabablarga ko'ra, yo Toshkentga yetib kelmagan, yoki boshqa qo'lyozmalar orasida qolib ketgan bo'lishi mumkin. Bu bir. Ikkinchidan, dostonning mavjud qismining o'zi shunday doston borligidan va u atoqli xalq shoiri Fozil Yo'ldosh o'g'lining 1976-yilda nashr etilgan "Avazxonning o'limga hukm etilishi" dostonidan jiddiy farq qilishini ko'rsatib turibdi. Kitobxonga muayyan tasavvur bo'lishi uchun Fozil shoir varianti mazmunining to'la bayonini ham berdik.

"GO'RO'G'LI" DOSTONLARIDAN PARCHALAR

Go'ro'g'li Og'a Yunus parini G'irko'kka mingashtirib kelayotib, Chortoqli Chambilga yaqinlab, yoriga shu ko'ringan Chortoqli Chambil ekanini aytganida, Og'a Yunus pari Go'ro'g'liga tegishib: "Endi seni deb bu ellarga kelayapman. Sinashsak qanday, joylaring yaxshimi, moling, mulking ko'pmi", — dedi. Shunda Og'a Yunusning bu savollari Go'ro'g'liga qattiqroq tegib: "Yigitning qadr-u qimmatini ulov minmakda, mol-u pullikda bo'lmas. Yigit goh pulli bo'ladi, goh pulsiz bo'ladi. Yor agar vafodor bo'lsa, bu narsalarni so'ramas", — deb Og'a Yunusga qarab bir so'z dedi:

Yigit qo'li bo'lmas xoli,
Pulli bo'lar, pulsiz bo'lar,
O'tganlarning shul maqoli,
Molli bo'lar, molsiz bo'lar.

Vafodor yor buni so'rmas,
Sevgan bo'lsa sirtini ko'rmas,
Chin er ko'nglin hirsga bermas,
Baxtli bo'lar, baxtsiz bo'lar.

Bedov mingan yo'lda tolmas,
Chalqayganlar o'zni bilmas,
Hamma ham ulovli bo'lmas,
Otli bo'lar, otsiz bo'lar.

Tiriklik qop misol bo'lar,
Gohi bo'shab, gohi to'lar,
Foyda goh kelib, goh ketar,
Borli bo'lar, borsiz bo'lar.

Odamzodning ko'rki mehnat
Bir necha orttirar davlat,
Boz bir necha quruq savlat,
Baxtli bo'lar, baxtsiz bo'lar.

Go'ro'g'li so'zlaydi ma'ni,
Nasihatdir har degani,
Inson goh faqir, goh g'ani,
Pulli bo'lar, pulsiz bo'lar.

Go'ro'g'lining bu so'zini Og'a Yunus pari eshitib, noo'rin gapirib, yoriga malol keltirganiga pushaymon bo'lib: "Bu bir noz-u karashma edi, xolos. Bo'lmasa, molli, pulli Irambog'da yo'qmidi? Moling, puling bormi, yo'qmi, Chambilda sening bilan ro'zg'or qilib, umr kechiraman, deb kelayapman", — deb Go'ro'g'lining ko'nglidan malomatni chiqardi. Shunda Go'ro'g'lining yoridan dimog'i choq bo'lib, yoriga qarab, bir so'z dedi:

So'zim eshit, sevar yorim,
Omon bo'lsak, erk bizniki,
Vafo qilsang, vafodorim,
Tansiq turmush, ko'rk bizniki.

Davron sursak qaynab-jo'shib,
Hosilimiz birga qo'shib,
Har yumush qo'l ulashib,
Totuv bo'lsak, yurt bizniki.

Buzangarlar so'zin olmay,
Asli fikrimizdan qolmay,
G'ayrat qilib hormay-tolmay,
Mehnat qilsak, baxt bizniki.

Irodamiz mahkam bo'lsa,
Birday sobitqadam bo'lsa,
Do'stlar bizga hamdam bo'lsa,
Son-sanoqsiz mol bizniki.

Quchsam, sening beling tolmas,
Ko'ngillarda armon qolmas,
Do'stlikning poyoni bo'lmas,
Bab-barobar dil bizniki.

Go'ro'g'li uzoqni ko'zlar,
Har doyim nasihat so'zlar,
Sovuq gapdan yurak muzlar,
Iliq bo'lsak, el bizniki.

* * *

Ana endi Go'ro'g'li sulton Og'a Yunusni G'irko'kka mingashtirib, Chambilga kirib bordi. Chambil ayollari kelinni G'irko'kning sag'risidan tushirib olib, hamma rasm-rusumlarni tamom qilib, Og'a Yunus parini Go'ro'g'liga topshirib, xilvatga gul bilan bulbulni qopshirib, bularni bir-birilariga yelim qilib yopshirib ketdilar. Bu yerda gapni qisqa qilaylik. Bo'lmasa, shoir qizib ketib sandirab yuborar. Shunda ham o'zi uyalib, ham yig'ilgan xaloyiq uyalib qolar. Shuytib gapni qisqa qilib, yangalariga chimildiqni yig'dirib qo'ya qolaylik.

Alqissa, tong otdi, to'rg'aylar cho'ldirak qotdi. Og'a Yunus pari sollanib ro'molini boshiga yozib tashlab, gajakbel bo'lib, oyday to'lib, miyig'idan kulib, karashma qilib, gartak uyalgan bo'lib, kokillarini yozib tashlab, turlicha qiliqlar boshlab, oyoqlarini yerga avaylab tashlab, qosh-u ko'zlarini suzib, hovli o'rtasida suqsurday suzib yuribdi. Shunda Go'ro'g'lining yorining turishiga, sollana-sollana yurishiga, qaddu qomatiga, sin-u sinbatiga ko'ngli to'lib, bir so'z dedi:

Jonim-dilim, Og'a Yunus,
Kelar sallona-sallona,
Hovli ichra ko'zlar suzib,
Yurar sallona-sallona.

Mehr yog'ib ko'zlaridan,
Dur to'kilib so'zlaridan,

Quyosh balqib yuzlaridan,
Kelar sallona-sallona.

Ko'rki nurli oyday bo'lib,
Ikki qoshi yoyday bo'lib,
Ko'zlar suzib, nozman kulib,
Yurar sallona-sallona.

Badanidan ipor qo‘qib,
Karashmadan qiyo boqib,
Uchqir-uchqir kiprik qoqib,
Kelar sallona-sallona.

Gul ochtirib qabog‘idan,
Nur yog‘dirib yanog‘idan,
Dur yaltirab qulog‘idan,
Yurar sallona-sallona.

O‘n sakkizdan yoshi oshib,
Havasimga havas qo‘shib,
Mushkin sochi belga tushib,
Kelar sallona-sallona.

Yosh kiyikday ko‘zi o‘ynab,
Yuzi kulib, gulday jaynab,
Har boqishi jonim qiynab,
Yurar sallona-sallona.

Ko‘k nuridan beti lovlab,
Tabassum-la yurak ovlab,

Yanog‘idan mehri tovlab,
Kelar sallona-sallona.

Qomatin ar-ara mengzab,
Tishlarin gavhara mengzab,
Lablarin kavsara mengzab,
Yurar sallona-sallona.

Izlari rayhon undirib,
Kulishidan jon undirib,
Silkinsa, bo‘ston undirib,
Kelar sallona-sallona.

Issiq mehri kunni chorlab,
Gajak zulfi tunni chorlab,
Qaddi ming mazmunni chorlab,
Yurar sallona-sallona.

Har qilig‘i jonga yoqib,
Karashmasi tanga yoqib,
Go‘ro‘g‘li sultonga yoqib,
Kelar sallona-sallona.

Shunday qilib, Og‘a Yunus pari bilan Go‘ro‘g‘li sulton bir-birlariga muhabbatlik bo‘lib, o‘ynab-kulib, Chortoqli Chambilda murod va maqsadlariga yetgan edilar.

* * *

Go‘ro‘g‘li yetti yasharida baytalini yetaklab Xunxor zolim yurtidan oshib, turkman eliga Ravshanbek otasini izlab kelib, Yovmitning bozori ustidan chiqib, asli Yovmitni izlab kelgan nodon bola, shu odamlardan Yovmitning qayoqdalgini so‘rayin, deb bozorga oralab qolib, bozordagi odamlarga qarab, Yovmitni so‘rab yuribdi:

Qay yerga yetadi g‘aribning zori,
G‘aribga nokasning tegar ozori,
E yoronlar, og‘ajonlar, so‘rayman,
Qay yoqda bo‘ladi Yovmit bozori.

Musofirman, yon-yog‘imga qarayman,
Og‘aynilar sizdan darak so‘rayman,
Qay tarafda bo‘lar Yovmit bozori,
Ayting menga, ul tarafga boray man.

Bu yerlarga endi kelgan bolaman,
Siz ayting, Yovmitdan darak olaman,
Xabar bering, oq soqolli bobolar,
Bul to‘daga yo‘l adashib kelaman.

Yosh bolaman, bandi-bo‘g‘nim bo‘shashdi,
Bu yerlarga yangi guzarim tushdi,
Musofirman, falak soldi bu ishdi,
Qattiq savdo kelib menga ulashdi.

G‘ayrat qilib tag‘i jonim sotayin,
Ko‘rsating, Yovmitning yo‘lin tutayin,
Horib charchaganman, juda intiqman,
Bir ha deb kech bo‘lmay, anda yetayin.

Qarindoshlar, rahm etinglar holimga
Ko‘zlarim qizarib yig‘laganimga,
Zotim turkman, ko‘rsatinglar turkmanni,
Bunda qolmang zomin bo‘p uvolimga.

Bozordagi odamlar: “Bu bola jinnimikan, gadoybachchamikan. Bo‘lmasa, Yovmitning bozorida turib, nega Yovmitning bozorini so‘raydi? Adisari, bul bir gadoy-da. Kun ko‘rish uchun har nima deydi-da”, — deyishib, bировlar Go‘ro‘g‘liga qora pul-chaqa bersalar: “Men sizlardan Yovmitni so‘rayapman, qora pul

so'rayotganim yo'q", — deb ularning qora pul-chaqalarini yerga tashlab yuborar edi. Birovlar: "Hay, bul jinni, tentak ekan. Pulni boshiga uradimi", — der edilar. Kim bilan kimning ishi bor. "Har pitaga o't tushsa, o'zi kuyadi", deganday Go'ro'g'li yig'laydi, goh odamlardan Yovmitni so'raydi. Shunday qilib, odamlar bozordan tarqab, bozor ham siyraklasha berdi. Go'ro'g'liga hech kim ko'nglidagiday yo'l ko'rsatmagandan keyin bu odamlardan noumid bo'lib, baytalini yetaklab bozordan chiqib, hiy-hiy, deb o'ksib yig'lab, asta-asta keta berdi. Ravshanbek Xunxor zolimning yurtida ko'zidan ayrilib, yoridan judo bo'lib kelib, Yovmitning xonaqosining ayvonida xor-u zorlik bilan shayxlarning urib-so'kib har zamonda bergan qattiqutti noniga qanoat qilib, yarim gadoylik holda o'tirar edi. Zamonning fitnasi — xorlik-zorlik, judolik, kashallik — bari jam bo'lib, Ravshanbekni yengib, o'ttizdan oshganida qaritib, Munakkadek o'lasi chol qilib qo'ygan edi. Ravshanbek avvaldan sinchi odam emasmi, Go'ro'g'lining ovozi Hiloloyning ovozigga o'xshatib, jonini qaqshatib: "Hay bolakay, bu yoqqa kel, bu yoqqa kel", — deb qo'lini bo'lg'alab Go'ro'g'lini chaqirdi. Go'ro'g'li qarasa, bir qari o'lasi chol supaning ustidan turib, bu yoqqa kel, deb chaqirayapti. Yosh, kimsasiz, "bola yili gapning gadoyi" deganday Go'ro'g'li birdan yurib, Ravshanbekning oldiga borib salom berdi. Shunda Ravshanbek Go'ro'g'liga qarab va kimligini so'rab, bir so'z dedi. Go'ro'g'li javob berdi.

R a v s h a n b e k:

Bir oh debon bandi bo'g'nim bo'shatdim,
Shunday qilib suyaklarim shovshatdim,
Bu yerlarga qaydan tushdi guzaring,
Ovozingni men birovga o'xshatdim.

G o' r o' g' l i:

Go'ro'g'liman, go'rda bino bo'lganman,
Enamdan ayrilib, yetim qolganman,
Tog'andan eshitib Yovmit yurtini,
Bu yerga otamni izlab kelganman.

R a v s h a n:

Kim deydi, gapir-chi, enang otini,
Qay yer deydi o'sgan viloyatingni,
Ovozingni men birovga o'xshatdim,
Bayon ayla tog'angning avlodini.

Ravshanbek gapni tezroq ochmasa, bola hali beri o'z zotini bildirgisi kelmayotganini bilib, Ravshan Go'ro'g'liga qarab nima dedi va Go'ro'g'li Ravshanga javob berib nima dedi:

R a v s h a n:

Birdaniga aysam ubol emasmi,
Sening enang sohibjamol emasmi,
Ovozingni men birovga o'xshatdim,
Adashmasam, oti Hilol emasmi?

G o' r o' g' l i:

Dam-badam yuzimga boqib qaraysiz,
Izgilaklab nega mendan so'raysiz,
Mening enam Hilol bo'lsa, ne qipti,
Nima maqsad, nima ta'bir o'raysiz.

G o' r o' g' l i:

Tog'amlar ekandir bog'ning lolasi,
Turgan yeri Xunxor zolim qal'asi,
Bayon bersam bunda sizga, bobojon,
Enam ham tog'amlar turkman bolasi.

R a v s h a n:

Bu yer Yovmit, men ham turkman bo'laman,
Ichimda g'am yuki, sirtida kulaman.
Tog'angning otini aytgil, chirog'im,
Turkman bo'lsa, balki ani bilaman.

G o' r o' g' l i:

Ko'rganim shul, turkmanning elatini,
Tog'andan eshitdim Yovmit otini,
Izgilaklab ko'p so'raysiz, bobojon,
Har kimga aytmayman enam otini.

R a v s h a n:

G'uncha ochilib, yoyilmagan lolasan,
Biluvimda bir yaxshi g'uch bolasan,
Hiloloyga o'xshab ketar so'zlaring,
Shunday bo'lsa, mening ulim bo'lasan.

Shunda Ravshanbek qaynab so'zlay ketdi:

Ravshanbek men o'zim, bir yosh qariman,
Bu qarilik g'am-alamning zo'riman,
Azalda shunday bo'p bino bo'libman,
Qisilib qolgan peshonaning sho'riman.

Xunxordan turkmanga qochib kelganman,
Mashaqqat ko'p ko'rib qari bo'lganman,
Shuytib seni sinchikladim, so'radim,
Asli tirik Hiloldan ayrilganman.

Sen aytuvdan o'sal gaplar bo'libdi,
Hiloloyning paymonasi to'libdi,
Men kelgan so'ng inisiga boribdi,
Ul yerda ajali yetib o'libdi.

O'tgan gaplar orqasiga taylansin,
Har doim g'animning qo'li boylansin,
Izlab kelganingga qurbon bo'layin,
Qadamingga Munakkadek otang aylansin.

Sen bo'l, bolam, o'ligimning egasi,
Cho'p oyoqli tobutimning chegasi,

Ana shunda Ravshanbek yig'lab, yurak-bag'rini dog'lab, o'g'lini quchoqlab, imranib, bolasining mehriga qonib, Hiloloy yori shunday esiga tushib, uni yo'qlab, bir so'z dedi:

Kecha oqshom kirgan eding tushimga,
O'zing kelmay, bolang keldi, Hiloloy,
Ilojim bormidi taqdir ishiga,
Menga oxir zamon bo'ldi, Hiloloy.

Hay attang, o'zing ham birga kelmading,
O'g'ling bilan bunda birga bo'lmading,
Ilojim bormidi taqdir ishiga,
Qo'zing bor, o'lsang ham, ya'ni o'lmading,
Bul dunyoda izing qoldi, Hiloloy.

Rozi bo'l, Xunxorga qayta bormadim,
Qaytib borib ahvolingni so'rmadim,
Bir hisobga ilojim ham yo'q edi,

Ravshanbek bu so'zni aytib bo'lib: "Endi o'lsam, armonim yo'q, to'ydim dunyodan", — deb bir so'z aytdi:

Bul dunyoning lazzatidan qo'l yuvdim,
Endi ajalim ham yetsa, mayliga,
Ardisar xor bo'lsam qari Munakkadek,
Vahti paymonam ham to'lsa, mayliga.

Qiyo falak o'ng'armadi ishimni,
Qaytama ko'p orttirdi tashvishimni,
Ko'rdim dunyodagi aziz kishimni,
Endi paymonam ham to'lsa, mayliga.

Hilol ketib, sen qolibsam, chirog'im,
Senman bo'lsin Yovmitning toza binosi.

Ayriliqman qolmab edi darmonim,
Nochorlikdan bu joy bo'ldi makonim,
Quchoq ochib ko'rishaylik, chirog'im,
Seni ko'rdim, endi yo'qdir armonim.

Bandi-bo'g'nin zirqiratib qaqshatdi,
Iskab isini ham yoriga o'xshatdi,
Voh, jon qo'zim, keldingmi izlab men sho'rni
Deb o'zin supadan pastlikka otdi.

Yig'ladi, yig'ladi, zor-zor yig'ladi,
Har kim o'z dardini o'zi biladi,
Qo'li yetib bolasining qo'liga,
Mehr bilan jonim deydi, siladi.

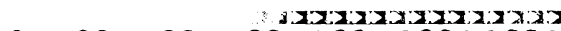
Sho'ytib, gul yuzingni qaytib ko'rmadim,
Munakkadek bo'p qolgan edim, Hiloloy.

Bu dunyoda o'ynamadim, kulmadim,
Turkman kelib qaytib odam bo'lmadim,
Ko'zsiz odam qay yerga ham boradi,
Yaxshi kiyim, yomon kiyim, bilmadim
O'lmasdan bolangni ko'rdim, Hiloloy.

Ado bo'ldim rizq-u ro'zi oziman,
Xorlik ko'rib qishi bilan yoziman,
Endi agar fano bo'lsam maboda,
Fe'lu qilig'ingdan minglar roziman,
Mahshar kuni topishaylik, Hiloloy,
Go'ro'g'ling bor, noming o'chmas, Hiloloy.

Ingranaman, turolmayman yonimdan
Qo'zg'ola bilmayman makon-joyimdan,
Sho'ytib, bugungi kun to'ydim jonimdan,
Roziman, ajalim yetsa, mayliga.

Shunday ekan shum falakning gardishi,
Tangri bilar, menday emas hech kishi,
Parvozdan qolgandir ko'ngilning hushi,
Shuncha bo'lsa shovshagan suyak tashvishi,
Tiriklikdan mahrum bo'lsam, mayliga.

O'g'lim ko'rdim, shuning o'zi menga bas,
Bularni Gajdumbek, Hasanlar bilmas,
Hiloloy o'tadi ko'zimdan elas,
Endi omonatni olsang, mayliga.

Xunxorning elidan izlabon kelgan,
Kelib biror fursat meningman bo'lgan,
O'zing ko'rmay, o'g'ling ko'rdim, Hiloloy,
Arvohing hozirdir, o'lsam, mayliga.

Ravshanbek Go'ro'g'li o'g'lini, joni-dilini pichi vaqt quchoqlab:

Eson-omon kelding turkman eliga,
Asir bo'lmay dushmanlarning qo'liga,
Endi o'lsam hargiz yo'qdir armonim,
Kasholim qolmagan dunyo moliga.

Nasihatim: vataningdan ayrilma,
Turkmanga bog'lagin mahkam dilingni.

Sayratgin shakardan laziz tilingni,
Kelib ko'rding Taka-Yovmit elingni,

Bir kun o'lmay katta bo'lsang, er bo'lsang,
Mardi maydonlikda balki sher bo'lsang,
Ruhim uchun lot ol Xunxor zolimdan,
Jon Go'ro'g'lim, vaqting kelib zo'r bo'lsang, —

deb mazasi qochib, dunyodan o'tdi.

Xuddi shu payt bozordan qaytgan odamlarning qolgan-qutganlari bu yerga uymalashib qoldilar. Ana shunda jiyron yo'rg'a ostida bozorni oxir qilib, sovut-to'nning yoqasi, jami turkmanning og'asi, Go'ro'g'lining tog'asi Ahmad sardor ham bozordan qaytayotib, odamlar uymalashib turgan joyga kelib qarasa, shu yerda girdixo'r bo'lib yotgan Ravshan ko'r bir bolani quchoqlab o'libdi, bola bo'lgan hodisaga aqlini yo'qotayozib, biror yordamchini kutganday atrofga alang-jo'lang qilib, ko'zi kattarib yig'lab o'tiribdi. Ahmad sardor odamlarni gapga solib ko'rib, ko'pning gapidan hissa hosil qilib, bu Ravshan ko'r yazonasi bo'lganligini bilib, bola o'zining jiyani chiqib, Ravshanbekni rasm-rusm qilib ko'mdirib, asli suyak egasi turkmanda o'zi bo'lib, jiyani Go'ro'g'lini tarbiyat qilmoq uchun uyiga olib ketdi.

AVAZXONNING O'LIMGA HUKM QILINISHI

Zamon omonda, Chambil tomonda, to'qson to'qqiz biyli turkman tomonda Go'ro'g'libek hokim edi. Yunus, Misqol parini olib, Gulnormi olib, Hasanni Vayangandan olib kelib o'g'il qilib, Avazni Xunxordan olib kelib, qirq yigitga kosagul qilib, Go'ro'g'libek o'rtada o'tirib, qirq yigiti chir aylana o'tirib, Hasanxon bir chekkada o'tirib, mayxonani orasta qilib tuzab, Bol Avaz mayxonada kosagul bo'lib, qirq yigit, Hasan va Go'ro'g'li vallamatga navbatma-navbat aylantirib kosa suzib, may ichib, kosa allayor-allayor deyishib, nasha qo'ndirishib davrni surar edi. Maboda qirq yigitlardan birining qo'lidan mastlik qilib, kosasi tushib ketsa, Go'ro'g'libek uni gunohkor qildirib, ot va to'nini sottirib olar edi.

Kunlardan bir kuni Avazxon turib, bilagini shimarib, chaqqonlik bilan kosagul bo'lib, sharobni aylantirib suzayotganida kosa qo'lidan tushib ketdi. Shunda qirq yigitlar to'rtov bir, uchov bir bo'lishib, tashqariga chiqishib: "Bizlarning qo'limizdan kosa tushib ketsa, Go'ro'g'li qattiq gunohkor qildirib, ot va to'nlarimizni sottirib olar edi. Go'ro'g'lining ko'rar ko'zi, yonar chirog'ining qo'lidan kosa tushib, gunohkor bo'ldi. Endi Go'ro'g'li o'g'lining gunohkorligiga nima berar ekan", — deyishib shivir-shivirni katta qilishaverdi. Go'ro'g'libek qirq yigitning shivir-shivir qilayotganini bilib, shomurti shopday, ikki urti ko'hna qopday bo'lib: "Mening Avaz o'g'lim gunohkor bo'libdi. Mendan ko'ngillaringda har na borini tilanglar. Qatordagi norimni, xazinada borimni, Taka-Yovmit elatimni, Chambil viloyatimni tilanglar", — deyberdi. Qirq yigit barilari tashqarida yig'ilib: "Bu bachchag'arning har ko'zi shokosaday bo'lib kattarib borayotir. Keling, Go'ro'g'liga xush kelgulik bir narsa tilaylik. Avazxonning o'zi ham dim dalaga chiqmay, diq bo'lib, qo'lidan kosasi tushib ketgan, deyik. Endi Bol Avaz Hovdak ko'liga borib to'qqiz qator, har qatori to'qqiztadan o'rdak otib kelib, bizlarga seryog'li yaxshi bir palov qilib bersin, — deyishib, mehmonxonaga kirishib: "Go'ro'g'li vallamat, Avazxonning Xunxordan kelganiga besh-olti yil bo'ldi. Shundan beri Bol Avaz dim dalani ko'rmay, diq bo'lgan. Shuytib qo'lidan kosa yerga tushib ketgan. Endi Bol Avazning qo'liga olg'ir lochinini qo'ndirsang, G'irko'k otning ustiga mindirsang, Hovdak ko'liga borib,

ov qilib, to'qqiz qator, har qatori to'qqiztadan o'rdak otib olib kelsa, yaxshi seryog'li qilib, o'rdaklarning go'shtini solib, bizlarga bir palov qilib bersa. Ana bizlarning ko'nglimizdagi", — dedilar. Go'ro'g'libekning qovog'i ochilib, G'irotni yaxshilab abzallab, Bol Avazni ko'tarib mindirib, qo'lga olg'ir lochinini qo'ndirib, Hovdak ko'liga ovga yubordi.

Bol Avaz Hovdak ko'liga borib, to'qqiz qator, har qatori to'qqiztadan o'rdak otib olib, G'irotning sag'risiga ortib, Chambilga yuzlanib, qaytib kelayotganida, chilimning xumori tutib, chilim izlab G'irotni jilovini burib, bir tepaga chiqib qaradi. O'tov ko'rindi. "Katta o'tovdan chilim so'ramoq odobdan bo'lmas", — deb kichik o'tovdan borib chilim so'radi. O'tov ichidan bir nozanin, mo'rcha miyon, qalam qoshli, sadaf tishli kelinchak chiqib: "Yo'ldan qolmay ketavering. Bizning ellarning chilimga ishi yo'q, uning bilan hushi yo'q", — deb javob berib yubordi. Avazxon qaytib kelar edi. Katta uydan bir sunbul bo'yli, shirin xo'yli qiz chiqib: "Keling, chilim chaksangiz, to'ram, mana, chilim", deb chilimni ko'rsatib chaqirdi. Avazxon G'irotni o'ynatib, suvlig'ini chaynatib borib, qizning qo'lidan chilimni olmoqchi bo'layotganida qiz: "To'ram, siz qaysi bekning farzandisiz?" — dedi. Avazxon: "Shu vaqtgacha bilmandingmi, Chambilda Go'ro'g'libekning o'g'li Avazxon bo'laman", — dedi. Qiz: "Sen Go'ro'g'lining o'g'li emassan. Bir baytallik qulisan. Satqayi senga chilim", — deb chilimni tortdi. U sovut to'nning yoqasi, turkmanning og'asi, Go'ro'g'lining tog'asi Ahmad sardorning qizi edi. Oti Bo'tako'z oyim edi. Avvalgi kichkina uydan chiqqan kelinchak Ahmad sardorning kelini edi. Avazxonga Bo'tako'zning so'zi alam qilib: "Seni olmasam, qirq yigitga chilim solg'ich qilmasam, Chambilbelda Avaz otim qurisin", — deb xafa bo'lib, kechqurun Chambilga keldi. Go'ro'g'libek: "E, Avazim, nega kechikib kelding?" — deb edi. Avazxon: "Shu Ahmad sardorning qizini olib bermasang, bo'lmaydi", — deb bugungi ko'rgan-eshitganlarini Go'ro'g'li otasiga bir-bir bayon qildi. Go'ro'g'li Chambilning peshtoqiga chiqib, dobilini poqdi. Turkmanning to'qson to'qqiz biylari yig'ilib keldilar. Go'ro'g'li: "Avazxon uchun Ahmad sardornikiga sovchi bo'lib borsanglar", — deb biylarga maslahat soldi. Biylarning ichidan Yortiboy oqsoqol degani turib: "Go'ro'g'li, tog'ang shu qulingga qizini bermaydi, bizlarni ham bekorga sarson qilma", — dedi. Shu bahona bilan bular o'rinlaridan turishib: "Yortiboy, shu gapni yaxshi aytding", — deyishib tarqashib ketdilar. Avaz xafa bo'lib, shundan Majnunko'k degan Go'ro'g'lining bir otini sahar turib minib olib, hech kimga bildirmay, araz urib Xunxorga ketib qoldi. Go'ro'g'libek qo'shin qilib borib Xunxordan Avazni olib qaytganida, Avazxon Go'ro'g'lidan javob olib: "Bo'tako'zdan yaxshi yorni topib turib Chambilga kelayin", — deb Qunduz bilan Yulduz parini olib kelib, Avazxonning ovozasini atrofga ketib, dong'i Dog'istoniga yetib, undan bo'lak Ko'hi Qofga borib kelib, qancha ishlar ko'rsatib yurar edi.

Ahmad sardor qizi Bo'tako'zni Avaz olaman, deb aytganidan beri: "Bu bachchag'ar qul juda yomon xotinboz bo'lib ketdi. Bir kun Go'ro'g'li o'lsa, Chambilga xon bo'lib oladi. Butun turkmanning xotin-qizlarini jalab qiladi", — deb kuyinib, hisobini topmay yurar edi. Ahmad sardorning Bo'tako'zdan kichkina Oybaland degan qizi bor edi. Juda shipday bo'lib, bo'y yetib qolgan edi.

Kunlardan bir kuni Avazxon G'irko'k otini minib, Hovdak ko'liga borib, ov qilib, besh-olti o'rdak otib qaytib kelayotganida, Oybaland bir ish bilan yo'lda borayotib edi. Avazxonning oldidan chiqib qoldi. Shunda Oybaland paranjisini ochib, Avaz o'g'longa qarab, qo'llarini biqiniga tirab, noz qilib: "To'ram, qaydan kelasiz", — deb bir so'z aytib turgan ekan:

Bo'z tulporni mayin-mayin o'ynatib,
Yigitlar sarasi, qaydan kelasiz,
Usti-boshni qizg'aldoqday bezatib,
Turkmanning to'rasi, qaydan kelasiz?

Sizni ko'rsa, har bir oyim lol bo'lar,
Avval alif bo'lsa, keyin dol bo'lar,
Menday qiz buyursang kosagul bo'lar,
Qaddingizdan, to'ram, qaydan kelasiz?

Qaddingiz misoli gulshan guliday,
Belingizni desam xipcha beliday,

Kelbatingiz shahanshohlar uliday
Shahzodajon to'ram, qaydan kelasiz?

Chambilda yo'q edi siz kabi o'g'lon,
Yuzlar tovlanadi necha ming alvon,
Tusingizga boqsam, tarafsiz polvon,
Yo'lbars kuchli to'ram, qaydan kelasiz?

Husningiz o'ziga monand kelishgan,
Osmondagi oydayin bo'lib tushgan,
Qay pariman siz dur bo'sa olishgan,
Sinbatli jon to'ram, qaydan kelasiz?

Shunda Avaz o'g'lon G'irko'k jilovini burib, uzangiga oyog'ini tirab, Oybalandga qarab, otini-zotini so'rab, bir so'z deyayotir.

Odam desam parizodday nozing bor,
Ko'ngilga yoqimli ajab so'zing bor,
Lekin senda odob, hayo ko'rmadim,
Tortinmay so'zlashga qanday yuzing bor?!

Boshimga sanchganim oltindan jig'a,
Tanidim, bo'yingdan, otangdir siyqa,
Hovdakdagi Bo'tako'zga o'xshaysan,
Shul ukkag'ar otang otamga tog'a.

Ko'cha bog'da sen kerilib yurmagin,
Lablaringni tishlab, o'zing kermagin,

Men-ku bir baytallik qulman, bo'yingdan,
Qirq yigitga tag'in quchoq bermagin.

Chambilbelning ko'chasida kezmagin,
Jalablikning yo'lin bunda tuzmagin,
Chambilbelda to'g'ri yurgan yigit ko'p,
Sen shallaqi ular ko'nglin buzmagin.

Anov yili chilimingni bermading,
Qul deb qoshimda ham picha turmading,
Qul ham sizga loyiq bo'pti, bek qizi,
Endi yetmas senga otinining izi.

Avazxon orqasiga qaramay, ko'cha bog' bilan yurib ketdi. Shunda Oybaland: "Ha, armani, men sening Avaz ekaningni bilmay, senga so'zlabman. Seni taniganimda, senga gapirmak u yoqda tursin, yuzingni ham ko'rmas edim, "— deb turib edi, ko'chaning bir tarafidan sovut to'nning yoqasi, turkman elning og'asi, Go'ro'g'lining tog'asi, Taka-Yovmitning chegasi, jami to'qson to'qqiz tumanli turkmanning egasi Ahmad sardor bir-ikkita biylar bilan kelib qoldi. Oybalandni bunda turganini, Avazning unda borayotganini ko'rib, Ahmad sardor bir talay shumliklarni o'ylab, ko'zlari boltiyib kelayotir edi. Oybaland otasining biylar bilan kelayotganini ko'rib, bir so'z deyayotir:

Kun ko'rmagan yuzlarimni
Avaz kelib ochib ko'rdi.
Zo'rlik bilan ul armani
Lablarimni tishlab so'rdi.

Dod dey desam niqtab so'rdi,
Vay dey desam, qamchi urdi,

Shuytib zo'r lab shu armani
Oq yuzimni ochib ko'rdi.

Lablarimni qildi qo'tir,
O'ch qolgan, deb senda bultir,
Shuytib meni Avaz badrak
Rasvo qilib borayotir.

Ahmad sardor qizining oldiga borib, biylarga: "Hov, beklar, oqsoqollar, bu qanday zulm, bu qanday beboshlik, qarang. Og'ayin, endi nima maslahat", — deb qo'ydi. Biylar: "Bu bachchag'ar qulga Go'ro'g'li yomon mehribon bo'ldi. Bizning turkmanda fasod paydo bo'ldi. Endi sen Go'ro'g'lining tog'asidan. Da'vo qilib borsak, sening gapingni yerga tashlamas", — dedi. Shunda Ahmad sardor: "Sizlar bir og'iz bo'lib tur-inglar. Go'ro'g'lining qoshiga mendan bo'lak boringlar. Tag'i Go'ro'g'li bari yolg'ondan o'zlaricha da'vo qilib kelgan, demasin. Men Oybalandni olib keyin boray", — dedi. Biylar jo'nab ketdi. Biylar ketgandan keyin Ahmad sardor Oybalandning lablarini qamchi bilan qirqib yara qilib, orqasiga bir-ikki qamchi urib qora qilib, Go'ro'g'lining oldiga Oybalandni olib borib qoldi.

Biylar kelib, Go'ro'g'li vallamatga qarab: "Ey, Go'ro'g'li vallamat, biz jami biylar yig'ilib, bir muhim ishni sendan so'ragani keldik", — deb bir so'z aytib turibdi:

Osmonda o'ynaydi xudoyning oyi,
Oy nuridan to'lgan turkmanning joyi,
Bir maslahat uchun keldi oldingga,
Yig'ilishib jami turkmanning biyi.

Semirgan so'ng ot ko'tarar sag'rini,
G'am yirtadi odamzodning bag'rini,

Chambilbelga talon solding, sultonim,
Yoningga yo'ldosh qip qirqta o'g'rini.

Qirq o'g'ring ne desa, uni qildirding,
Jom kosaga aroq-sharob to'ldirding,
Ularni deb Gurjistonning shahridan
Avazdayin enag'arni keltirding.

Turkman yurtga qilding qulni aralash,
Hasanday o'g'rini qilding elga bosh,
Avaz, Hasan ikkalasi bir bo'lib,
Zulmidan turkmanning eli to'kdi yosh.

Bilmaysan, sultonim, Avaz korini,
Changga to'ldirmoqda turkman yerini,
El tilidan arzga keldik, sultonim,
Chiqarsang deb ko'ngillarning cherini.

Bu so'zni Go'ro'g'libek eshitib, shomurti shopday, har urti ko'hna qopday bo'lib, achchig'lanib turganida, Ahmad sardor ichkariga salom berib kirib, Go'ro'g'lining ro'parasiga kelib, Go'ro'g'li bilan ko'rishgani qo'lini uzatdi. Go'ro'g'li achchig'idan tushib, Ahmad sardor tog'asi bilan ko'rishib: "Qani tog'a, yo'l bo'lsin?" — deb bir so'z aytib turibdi:

Yomg'ir yog'sa jiyda boshi ho'l bo'lsin,
Uzunli-qisqali to'ning mo'l bo'lsin,
Biylardan bo'lak bo'p kepsan oldima,
Keyin kelgan, tog'am, senga yo'l bo'lsin?

Arzing bo'lsa, aytgin, bunda hal bo'lsin,
Arzga kelgan, tog'am, senga yo'l bo'lsin?

Ilohim, ichishing doim bol bo'lsin,
Keyin ketmay davlating ham mo'l bo'lsin,

So'zing to'g'ri bo'lsa, najot toparsan,
Bo'lmasa itday bo'p yerni qoparsan,
Achchig'im kelgandir, tog'a, ishingga,
Bo'lmag'ur tuhmatni kimga yoparsan,
Tuhmat qilib kelgan, tog'am, yo'l bo'lsin?

Go'ro'g'li bu so'zni keskin qilib gapirganining sababi shu ediki, avvalroq Avazxon kelib, Oybaland Avazga so'z qotib, orqasidan tuhmat otib qolganini Go'ro'g'liga aytgan edi. Shunda Ahmad sardor: "Jiyanim, tuhmat qilib kelganim yo'q, rost da'vo qilib keldim. Billohi azim, qasam ich desang ham, ichaman. To'qson to'qqiz biy shohid. Avaz o'g'ling, jon-u diling mening qizimni ko'cha yuzida bosib yotir ekan. Shu ko'zim bilan ko'rdim. Biylar ham qoshimda edi. Shohidim shu biylar. E, jiyanim, bir armanini elga oralatib qo'yding. Bunga gapni jalab xotirlaring o'rgatadi. Rostini aytsam, pari deb olgan xotirlaring ham jalab, kelinlaring ham jalab. Avazing kunte. Bu kunteni, beaqlni yo'qotsang. Jiyanim, mening qilgan arzim shu, shohidlarim mana biylar", — dedi. To'qson to'qqiz biyning bari ham Ahmad sardorning gapini quvvatlaganday bo'lib qoldi. Biylarga qarab Go'ro'g'libek: "Tog'amning shu gaplari rostmi?" — deb edi, hammalari: "Rost", — dedi. Ahmad sardorning qizi ham ichkariga kirib, Avazdan shikoyat qilib, Go'ro'g'libekka qarab, bir so'z deb turgan ekan:

Yo'ldan o'tib borar edim, sultonim,
Avaz kelib yurar yo'limni to'sdi,
Qo'lini uzatib yuzimni ochib,
Muchchi talab bo'lib ko'zini qisdi,
Gapning ko'pi bu majlisda ne darkor,
Oxiri zo'rlikman meni bir bosdi.

Oybaland der boshim bo'ldi afkanda
El-u xalqqa qildi meni sharmanda,
Avazni o'ldirsang, turkman xalqlari
Qolmas edi sira ham bir armonda.

Go'ro'g'li: "O'zim bir o'ylay, keyin ishlaringni hal qilaman", — deb to'qson to'qqiz biyni, Oybalandni, tog'asini tashqariga chiqardi. Da'vogarlar tashqariga chiqib ketgandan keyin Go'ro'g'libek Xoldor mahramga qaradi. Xoldorxon shunda Go'ro'g'liga qarab, bir so'z deyayotir:

Xudoyimda besh vaqt namoz qarzim bor,
Kundagidan bugun o'zga tarzim bor,
Gapning rostin so'rsang mendan, sultonim,
Sizga chindan aytadigan arzim bor.

Tog'ang turkman elatining to'rasi,
Biylar bo'pti bu tog'angning jo'rasi,
Avaz uchun bachchag'arning har doim,
Ketmagandir ko'nglining qorasi.

Yo'lingda qurbondir bir qoshiq qonim,
Bu ishda ko'p mening dilda gumonim,
Bachchag'arlar da'vo qilsa kerakdir,
Ne deganda Ahmad sardorday tog'ang,
Avaz uchun doim yurar betinim.

Meni desang Avazxonda gunoh yo'q,
Ichi toza aslo bunda gina yo'q,
Rost so'zlayman Avaz uchun, sultonim,
Yomonlikdan shunqoringda aslo yo'q.

Tog'angni bilarsan tuhmatdir ishi,
Avazning payida yoz bilan qishi,
So'zimni bovar qil endi, vallamat,
Shumlik turur bu Ahmadning turmushi.

Rostin dedim, to'g'risini so'zladim,
Haqiqat yo'lini bunda ko'zladim,
Endi u yog'ini o'zing bilasan,

Meni desang, tog'angni o'ldirasan,
Tog'ang tiri tursa turkmanday elda,
Ko'p buzuqlik, fasod ishlar ko'rasan.

Jami turkmanga o'zi og'adir,
O'lgancha Avazman taraf chig'adir,
Yana u yog'ini o'zing bilasan,
Negaki, u senga yaqin tog'adir.

* * *

Doston davomi shu yerda uzilib qolgan. Fozil Yo'ldosh o'g'lining "Avazxonning o'limga hukm etilishi" (Toshkent: "Fan", 1976) dostonining mazmuni quyidagicha:

Go'ro'g'li sulton Chambildan boshqa yurtga safar qilib ketgan vaqtda Shirvon xoni Bektosh arab bostirib keladi. Ahmad sardor boshliq chambilliklar jangda yengiladi va Go'ro'g'lining tog'asi Ahmad sardor yovga asir tushib ketadi. Go'ro'g'li kelib, voqeani bilgach, el-u yurtidan yashirin ravishda ikki marta Shirvonga borib, tog'asini ajratib kela olmaydi. Shundan keyin Avazxon otasidan javob olib, qirq yigit, to'qson olti bahodir bilan Ahmad sardorni olib kelish uchun jo'nab ketadi.

Avazxon boshliq yigitlar Zarchashmada urush qilib, Bektosh arabni yengdilar. Olti oy Shirvonda turib, Ahmad sardorni olib Chambilga qaytdilar. Yo'lda Ahmad sardor Avazni o'ldiramiz, deb yigitlar orasiga qutqu soladi. Ammo bunga imkoniyat bo'lmaydi. Kelayotganda, oldilaridan bir kiyik chiqadi. Avaz kiyikni quvib, yigitlardan ajralib qoladi. Shunda yigitlar Ahmad sardorning gapi bilan uni yalang'och qilib urib, Avazning buyrug'i deb Chambilga haydab boradilar. Tog'asini bu ahvolda ko'rgan Go'ro'g'li Avazni hukmikushga buyuradi.

Chambil qal'asidan tashqarida Avazning tutingan bir singlisi bor edi. Avaz kiyikka yetolmay kelayotganida, singlisi Chambilga bormaslikni maslahat beradi. Ammo Avazxon ko'nmay, Chambilga kirib boradi. Qurollangani uchun hech kim hamla qila olmaydi. Avazxon uyiga keladi. Og'a Yunus Go'ro'g'lidan o'z qaroridan qaytishni so'raydi. Go'ro'g'li ko'nmaydi. Shunda Yunus pari Avazxonni tongda qochirib yuboradi. Go'ro'g'li buni bilgach, Avazning bolalarini bandi qilishga buyuradi. Ammo bunga Yunus pari yo'l qo'ymaydi.

Yo'lda Avazxonga Hasan ko'lbar duch keldi. "Gurjistonda ammam boyi o'lgan. Ammamni senga keltirib beraman", — deb uni aldab o'tadi. Bir tomoni to'qayiston bir shaharga yetadi. To'qayistonda ovdan kelayotgan — bir vaqtlar Ahmad sardor tuhmati bilan Chambildan qochib ketgan — Ashurbek sardorga uchrashadi va u bilan tanishib, uning uyiga keladi.

Bu yurtning xonini Qariya shoh der edi. U Ashurbek sardorga qizini nikohlab bergan edi. Bir xizmatkor Avazni qochqinchi bo'lib, sardornikida yotganini shohga yetkazadi. Shoh Avazxonning boshini talab qiladi. Sardor va xotini o'z o'g'lining boshini kesib bermoqchi bo'ladi. Avazxon bundan xabar topib, sardorni niyatidan qaytaradi. Shoh bilan jangga kirib, uni o'ldirib, o'miga Ashurbek sardorni podsho qiladi.

Avazxon Ashurbekdan ruxsat olib, Rum shahriga yo'l oladi. Bir cho'l-u biyobondagi rabotda makon tutgan zangilarni o'ldirib, Guliston shohining qizi Gulchehrani bandilikdan ozod qiladi. Qizni otasiga topshirib, Rum shahriga qarab ketadi. Borib, Rum shohiga arz qiladi. Shoh o'g'li Qosimxonga Chambilga qo'shin tortib, Avaz o'chini olib berishni buyuradi. Qo'shin va Avaz yo'lda poylab yotgan zangilarni yengib, Ashurbek sardor yurtiga yetib keladilar. Bularga Ashurbek ham qo'shilib, Chambilga yetib keladilar.

Go'ro'g'li kelgan lashkarni ko'rib, o'z yigitlarini jangga hozirlaydi. Ammo Yunus pari timog'iga qarab, kelgan lashkar Rumdan ekanligini aytib, urush qilmaslikni maslahat beradi. Go'ro'g'li To'lak botirni elchi qilib yuborib, yarashadilar. Qosimxon va Ashurbek sardor bir necha kun mehmon bo'lib, o'z yurtlariga qaytadilar. Avazxon yori va bolalari bilan topishib, murid-maqsadlariga yetadi.

LUG'AT VA IZOHLAR

Dostonlarda anchagina tushunilishi qiyin va sheva so'zlari, izohtalab iboralar uchraydi. Ularni izohlashda, asosan, ushbu to'plamdagi dostonlarda anglatgan ma'nolarigina hisobga olindi. Bunday so'z va iboralarning bo'lak ma'nolarini muhtaram kitobxonlarimiz lug'at kitoblaridan bilib olishlari mumkin.

A

Abog'i — uy qamog'i
Abriy — obro'
Adra — ordona
Ajaba — jazava, jahl
Ajalim yetsa, xokim gnjo — o'lsam, menga baribir, go'rim betayin
Ajva qilmoq — masxara qilmoq
Ajno — jinslar. Dostonlarda "o'zgalar" ma'nosida qo'llaniladi
Ayqich-nyqich — ayqash-uyqash; telba-teskari harakat
Alang'sarov — ovsar, ishonuvchan
Alaq (bo'lib) — alag'da, xavotirda
Aliyor — Ali yor bo'lsin
Allayor — Olloh yor bo'lsin. "Xo'shlashish, xayrlashuv" ma'nolarini ifodalaydi. Dostonlarda yuqoridagi har ikki so'z ko'pincha "alyor" ma'nosida, ya'ni davra qo'shig'ining nomi bo'lib keladi
Alqim — shamol. Ot alqimi — ot chopganda qo'lug'idan chiqadigan shamol
Angi — dunki — g'iybatchi
Angnimoq — poylamoq, kuzatmoq
Ang'ishlamoq — otning kishnab turib gijinglagan holati
Arbavuq — avrovchi, avrash
Ardisari — baribir
Arqam mor — olachipor ilon
Arz-u samo — yer-u osmon
Atvor — fe'l-atvor

B

Bad — keyin, so'ngra, so'ng
Balxi — harir
Barak — chuchvara
Bardor-bardor — ko'tar-ko'tar qilmoq, izzatini o'z o'miga qo'ymoq
Barkku — yashinday tez
Baroq (buroq) — afsonaviy ot. Rivoyatlarga ko'ra, Muhammad payg'ambar me'roj kechasi ko'kka minib chiqqan uchqur ot
Bejik — bejiz
Bekorangi — sababsiz, behuda
Berman — beri tomon
Berman kel — beri kel
Betkay — kun chiqar tomon
Bidiroq — chakmonning g'adir-buduri
Bikliroq tog'alar — buldirab ko'ringan kishilar, kichik, chumoliday odamlar
Bir o'q uzim joy — bir o'q — yoy yetadigan masofa
Biqmoq — panalamoq
Bol — asal; kuch-qudrat
Bol Avaz — botir Avaz

Boqibeg'am — o'ta beparvo, parvoyi falak
Bor — ko'p ma'noli so'z. Ayni matnda "meva" ma'nosida
Borlamoq — surishtirmoq; o'ylab gapirmoq
Bovar — ishonch, ishonish
Bovr — bag'ir. Dostonlarda "qarindosh, urug'dosh" ma'nosida
Bozinger — o'yinchi, masxaraboz
Buldiramoq — elas-elas ko'rinmoq
Bundaychangi — bunga o'xshash
But — sanam. Dostonlarda "sevgili, ma'shuqa" ma'nosida
Buv — bug'
Buylr — biqin
Buytib, uytib, shuytib — bunday qilib, unday qilib, shunday qilib
Bo'rboy — boldir
Bo'yov — bo'yoq; bo'yalgan
Bo'gat-bo'gat — to'p-to'p
Bo'got — suv yo'lining to'silgan joyi

D

Dadog' (dadak, dodak) — cho'ri, qul
Dahan — og'iz
Dasta buvdoq gullar — dastalangan gullar
Davi-daska — dabdaba. Dostonlarda "tantanavor, ko'rsatmali, namoyishkorona" ma'nolarida keladi
Dag'dall — dostonlarda "dabdabali" ma'nosida
Dengi — tengi
Dengu dush — tengi-to'sh
Devu g'ullar — devlar. "G'ul" arabcha "dev" demakdir
Dim — mutlaqo
Dim qo'ymaydi — sira qo'ymaydi
Dimjit — jimjit
Diq bo'lmoq — zerikmoq, qisilmoq
Dobir — tuyoq (oyoq) zarbidan chiqadigan tovush
Dodxoh — arz qiluvchi, kishilarning arz-dodlarini podshoga yetkazib, javobini ma'lum qilib turuvchi amaldor
 Umuman, o'tmishdagi amaldorlarni sifatlovchi epiteto so'z
Dol — baland bo'yli
Domod — kuyov
Dumsak (do'ngsak) — do'nglik
Dustaman — chalqancha yiqilmoq
Do'lonmoq — to'lg'anmoq
Do'ng — balandlik, qir
Do'nmoq — charx urib aylanmoq

E

Elaslab — zo'rg'a, bilinar-bilinmas
Elaslab ko'rmoq — uzoqdagi qorani zo'rg'a ko'rmoq
Enchi — bosh mol. Ota tomonidan farzandga ko'paytirish uchun ajratilgan mol
Esmantoy — bolaning har narsaga fahmi yetadigan davri
Eshit-meshit — mish-mish

F

Foiq — yuksak
Fost — buzuq. "Fosid" so'zining buzilgan shakli

G

Gagirtak — anqov
Gala — tuyalar to'dasi
Gambik — yoshligida dardga chalib, o'smay qolgan odam

Ganda — harom-harish; iflos
Gapchinoslik — soʻzchan; boshqalarning soʻzini toʻsmaq, gap tashuvchilik
Gartak — ozgina, bir pas
Gaza — xilvat
Guldir (guldirak) — momoqaldiraq
Guppayib — maqtanib
Guppi — lofchi, maqtanchoq
Guppitob — maqtanchoqlikka moyil
Goʻlsinib — goʻllikka solib

H

Hamoyil — qoʻltiq orqali yelkaga taqiladigan qilich gʻilofi yoki kitob jildining bogʻichi
Haqqon — rost
Haraj — qiyinchilik, mushkullik
Haros — qoʻrquv; hazar qilmoq
Hasid — hasad
Havl — qoʻrquv, bezovtalik
Hevagar — jilvagar
Heyva — jilva
Hiyvogar — hiylagar
Hil — yolqin, taft
Hovli abogʻi — “uy qamogʻi” maʼnosida
Hovli togʻasi — xalqimizda toʻyga kelgan mehmonlarni qoʻni-qoʻshnilarga, qarindoshlarga qoʻnoqqa berish odati boʻlgan. Mehmon tushgan xonadon boshligʻi hovli togʻasi deyilgan. Hozirgi paytda bu odat ayrim joylardagina saqlanib qolgan
Hublar — pari-paykarlar, goʻzallar
Hurrasi uchib — aqli qochib, hushi uchib

I

Ihonat — kamsitish, xoʻrlash, tahqirlash
Irkilamoq — otning toʻlgʻonib yurishi, u yoqqa, bu yoqqa tashlab yurmoq
Irqiljim — ikkilanmoq; hushni yoʻqotmoq
Isfihon — keskir tigʻ, qilich. Oʻrta asrlarda Isfihon ustalari ishlagan keskir tigʻlarga nisbatan aytilgan. Qilichning sifati
It irillar — nikoh toʻyi odatlaridan biri. Kuyovni chimildiqqa olib kirilayotganda, keksa bir kampirning irillab yoʻlni toʻsish holati. Odatda, kuyov biror sovgʻa berib, chimildiq tomon oʻtadi. “Kampir oʻldi” ham deyiladi
Itsiygak — jarlarda oʻsadigan xashaki oʻt turi
Iyartib — ergashtirib
Izgilaklab soʻramoq — sinchiklab soʻramoq, izini bilish uchun soʻramoq

J

Jamil-jammasi — jami, hammasi
Jana — qiya
Janalamoq — qiyalamoq
Japsar — qora uy keragasiga uvuqlarning bogʻlangan joyi. Japsar yorib qaramoq — uvuqlarni ikki tomonga surib kuzatmoq. Dostonlarda “tuyruk” maʼnosida ham keladi
Jarm — gunoh, yoziq
Jaynamoq — yashnamoq
Jayragʻur — yashamagur
Jazoyil — kichik toʻp. Tuyaga ortib yuriladigan katta miltiq
Jeba — zirhli kiyim, qalqon
Jebaxona — qurol-aslaha ombori. Jebachi (jevachi) — qoʻrxona boshligʻi
Jizoq (jizaq) — tuzoq
Jilpitmoq — otni sekin yuritmoq
Jonib — tevarak

Jovlik — yoppasiga
Julqurs — pati o‘siq qilib to‘qilgan gilam turi
Jo‘rtaga — ataylab
Jo‘rob — supurgi
Jo‘ymoq — yo‘ymoq, tushning ta‘birini aytmoq

K

Kaj — teskari, egri
Kajraytmoq — qiyshaytirmoq
Kanora — qirg‘oq, chet, chegara
Kas — kishi, odam; birov
Kay — keyin
Kayvoni — ish boshi; dasturxonchi
Kashal — g‘amgin, parishon; o‘zga yurt
Keyintus bo‘lib — otning keyinga tashlab, turib qolish holati
Kelbat — qomat
Kel-keling kelsin — omading kelsin
Ken — keyin, orqa
Kenamoq — sochni orqaga tashlamoq
Kechkisin – kechasi
Kinlab – hasad, kinoya bilan
Kirovka — jangda tig‘dan saqlanish uchun kiyiladigan nimcha
Kulli – barcha
Kunta – baxil
Kurra — xo‘tik, eshakning bolasi
Kuchkiyov (ko‘chkiyov) — ichkuyov, xotinning otasinikiga ko‘chib o‘tgan kuyov
Ko‘zlari cho‘ngraygan — ko‘zlari chaqchaygan
Ko‘kay — dil
Ko‘nishmoq – kelishmoq
Ko‘rikcha — qo‘ra; zargarlarning metall eritadigan otashdoni
Ko‘rnak, ko‘rnakli — ko‘rimli

L

Laylu nahor — kecha-yu kunduz
Lachak — bir tomoni ayolning oldiga tushirib qo‘yilib, boshga o‘raladigan ro‘molsifat doka. Odatda kelinchaklar birinchi farzand ko‘rgach, lachak o‘rash marosimi o‘tkaziladi
Lot — islomdan ilgari ma‘budlardan biri
Lot — “or-nomus” ma‘nosida ham qo‘llaniladi
Losh — o‘lik tana

M

Magas — pashsha
Mana — mana bu
Manaz-manazin — fe‘l-atvor
Manot — islomgacha bo‘lgan ma‘budlardan biri
Mardak — odam
Marqa — qo‘zichoq; kenjatoy. Dostonlarda “ko‘zga ko‘ringan yigit” ma‘nosida ishlatilgan
Marqabaga bormoq — so‘fiylarning ko‘zlarini yumib, o‘zlarini Ollohga havola qilgan holati
Marg‘oba — janjalkashlik
Marg‘ul (marg‘ula) — jingalak soch, zulf
Marhabochi — dostonlarda “mehmonni kutib oluvchi” ma‘nosida qo‘llaniladi
Masih — Iso payg‘ambaring laqabi. Afsonalarga ko‘ra, Iso payg‘ambar o‘z nafasi bilan o‘lganlarni tiriltirish qobiliyatiga ega bo‘lgan
Matkatak — usti yalpoq tosh bilan yopilgan cho‘ponlar chaylasi
Ma‘vo — makon; turar joy, boshpana
Mayshaygan — qiyshaygan
Mazzang — ayyor

Mengzamoq — o‘xshatmoq
Menish — kabi, sifatli
Me‘roj — dostonlarda “yuksak daraja” ma’nosida ishlatiladi. Yigitning me‘roji — sara yigit
Min — nuqson, kamchilik
Mini yo‘q — kamchiligi yo‘q, benuqson
Mixloj bermoq — mushumni qisib, bosh barmoq uchini to‘g‘rilab, och biqinga tushirmoq
Mortuv — vayronalarda yashovchi urg‘ochi ajina
Moytarmoq — ruhan ezmoq
Mulgib-mulgib — mudrab-mudrab
Mundaychi — bunaqangi
Muqayyad — bog‘langan, ulangan, band etilgan
Muqayyad bo‘lmoq — band bo‘lmoq
Murassa — qimmatli toshlar bilan bezatilgan
Murrik — so‘ligan, xom
Muxannas — xunasa
Mushavvash — tashvishli
Muchchi — bo‘sa, o‘pich
Mo‘kki — poshnasiz kovush
Mo‘ngadak — ojiz, bechora
Mo‘nkimoq — otda bukchayib-sakrab yelmoq
Mo‘ntoq — cho‘ltoq

N

Nimcha — yarim. Dostonlarda yangi ochilgan gulning sifati
Nodon — dostonlarda hayotning achchiq-chuchugini ko‘rmagan, ko‘p narsani bilmagan xom kishilarga nisbatan ishlatiladi

O

Ob — suv. Dostonlarda “ko‘z yoshi” ma’nosida
Olang‘asarroq — kamfahmroq; ishonuvchan
Ongsizda — qo‘qqisdan, tasodifan, to‘satdan
Otar — qo‘ylar to‘dasi
Otboylar — otni bayga qo‘yuvchi, ot sotuvchi
Ovloq joy — chekka, kimsasiz, pana joy
Ovpalak — jarlarda o‘sadigan xashaki o‘t turi
Ovushma — almashma, almashtirmoq
Oz — o‘t, olov
Og‘zivon — soyabon. Dostonlarda “ot yetaklovchi, jilovdor” ma’nosida keladi
Og‘ib-og‘ib — otda safarda chavandozning ko‘tarilib-tushib ketish holati
Och gaza — ikki cho‘qqi orasi

P

Parqin — ot qo‘ltig‘i. Afsonaviy ot qanotining joylashgan o‘mi
Pasmak — past, pakana
Pilga — marra, nishon. Poygachilar yetib keladigan joyni ko‘rsatuvchi belgi
Pisant — bisot
Pichi — ozgina
Poda — mollar to‘dasi
Pak bo‘lmasa — “sal qoldi” ma’nosida
Pulchin — soliqchi, boj oluvchi
Purush (furush) — sotuvchi
Po‘la bo‘lmoq — tayoq zarbidan badanning bo‘shashib ketishi

Q

Qamsamoq — qistamoq
Qarqara — tikka, bosh kiyimiga o‘rnatilgan — tik turadigan pat
Qasaba — tikka qilib o‘ralgan ro‘mol. Ayollarning sallasimon bosh kiyimi

Qavlamog — quvlashmoq
Qaychilatmoq — tikraytirmoq
Qilich bayzo — qilichning qo'lda quyoshday yaltirashi
Qiming-qirib — qimirlatmay
Qirg'i — randa
Qisilchang joy — tor yer
Qizilbosh — epik dushman. Dastlabki davrlarda shia mazhabdagilar tasavvur qilingan
Qoruvli — kuch-quvvatli
Qozon qurdi — katta to'ylarning boshlanishidagi tadbir, to'yning birinchi marosimi. Ayrim joylarda "Mol boshi" ham deyiladi
Qulotuz — keng dala
Qurdosh — davradosh, tengdosh
Qo'noq — mehmon
Qo'ra — qo'rg'on; qo'ylar saqlanadigan joy
Qo'sqi — juldur kiyim; juldur kiyimli ko'rimsiz kishi
Qo'ton — qo'y saqlanadigan joy

R

Roz — sir
Rom — fol
Ruhbozlik — kayfiyatni yaxshilash uchun ermak
Ro'siyo — yuzi qora

S

Sagmagas — itpashsha
Sak — it
Sangloq — toshloq
Sandiramoq — valdiramoq
Saqo — suv beruvchi, meshkob
Saraja — kajava, ikki ot orasiga o'matilgan zambil
Sarandoz — ayollar ko'chaga chiqishda boshiga soladigan yaktak
Sarboz — askar
Sarbon — tuyachi. Karvonda tuya yetaklovchi
Sarg'aldoq — zarg'aldoq
Sayismand — bilag'on; usta otboqar
Seldalang otmoq — salanglab yurmoq
Sendaychakin (sendaychangi, sendayg'achiq) — senday, senga o'xshash
Sep — uzatiladigan qizning ko'rpa-yosti, taqinchoqlar, bichish-tikish mollari; tortiq, atalgan sovg'a
Sermamoq — siltamoq
Sin — xislat, fazilat
Sinchi — otning xislat va fazilatlarini biladigan kishi
Sipohi quyriq — sipohisifat
Sovutmoq (sovulmoq) — otni boquvdan keyin asta-sekin tez yurish va chopishga o'rgatmoq; uzoq yo'ldan chopib kelgan otni birdaniga to'xtatmay, asta-asta yuritib, terlari qotgach, dam olish holatiga kiritmoq
Siy — obro'-e'tibor
Solim — ko'pkari yoki poygada g'oliblar uchun qo'yilgan mukofot, sovrin. O'tmishda to'ylarda uyushtirilgan ko'pkarilarning darajasi solim (sovrin)ning soni va qimmatini bilan belgilangan
Soch siypatar — nikoh kechasi yanga ishtirokida kuyov tomonidan kelinning sochini yuqoriga qarab siypash odati. Soch yuqoriga qarab siypalsa, u to'kilmaydi, deya tasavvur qilingan. Bunday marosimni tashkil qiluvchi yangaga kuyov tomonidan sovg'alar berilgan
Suyduk — suyumli
Sur — o'r, jar
So'zlagan so'zlari turmagan jufta — doston kuylashda misralarni o'z o'rnida qofiyali qilib ayta olmaslik
So'ltayishib — sullayishib
So'tilmoq — chok-chokidan so'kilib ketmoq

T

Tablaxona — otxona. Ot va unga qarovchi turadigan joy
Taqron bo‘z — taqir yer
Takkon — tabib
Taraq qos boylamoq — zeb berib kerilmoq
Tarlon — ola-bula
Tarlon ochmoq — badanda oq dog‘larning paydo bo‘lishi, pes
Tarlon — ovchi qush
Tarror — o‘g‘ri
Tarso — nasroniy
Tartibchil — tartibli
Taytulish — esi past
Tash — tashqari
Terskay — ters, quyoshga teskari
Tilgich — tilmoq
Timkil-timkil (tamkil-tamkil) — dona-dona; parcha-parcha
Tingilmoq — qattiq tikilmoq
Tirama — kuz
Tirday (dirday) — yalong‘och.
Tis bo‘lmoq — orqaga qadam tashlamoq
Tom — uy; uyni tepasi
Tong qolmoq — hayratda qolmoq
Toza — yangi
Tuymum — tuzqoq qilib qovurilgan go‘sh
Tuyg‘un — qarchig‘ay
Tumtaymoq — qovoq solib o‘tirmoq
Tutlig‘ib — tutilib
Turfa — har xil, xilma-xil; ajoyib
Tut bosmoq — zanglamoq
Tug‘ — bayroq
To‘balashmoq — mushtlashmoq, yoqalashmoq
To‘garak — tevarak; aylanma
To‘ngimoq — sovg‘otmoq
To‘pur — to‘da
To‘talab - o‘rtalab, yo‘lni kesib chiqmoq
To‘yfayi — to‘g‘risi

U

Ubol — uvol, behuda
Ulg — namuna, nusxa, butunning bir qismi
Uloqmoq — tentiramoq
Ummon — dengiz; toshqin daryo
Uv — zahar
Uvuz eti uv bo‘lib — o‘rtanib, yurak-bag‘ri ezilib
Uyonmoq — uyg‘onmoq
Uy — unday
Uy buvisi — turmushga chiqa olmay, otasinikida o‘tirib qolgan qiz, qari qiz
Uyur — otlar to‘dasi

X

Xardust (xarduzd, xardo‘z) — eshak o‘g‘risi
Xasim — dushman
Xezmand — chaqqon
Xob — uyqu
Xol topmoq — nazarkarda bo‘lmoq, avliyo-pirlarning nazari tushishi
Xosa — asl, haqiqiy
Xukmin — dostonlarda “xudbin” ma’nosida qo‘llaniladi
Xushtor — oshiq

Y

Yallasoq — yallachi, yalla to‘quvchi
Yazna — pochcha
Yitirmoq — yo‘qotmoq
Yobi — xashaki ot, oddiy ot turi
Yovon — dala
Yoqmoq — surtmoq; o‘sma yoqmoq — o‘sma qo‘ymoq
Yurtmoch — o‘zi yuradigan bo‘lgan, oyoq chiqargan
Yo‘rtmoq bo‘lib — atak-chechak qilib

Z

Zangi — habash
Ziyon-sud — foyda-zarar
Zoyil — yo‘q bo‘luvchi, yo‘qoladigan, o‘chadigan

O‘

O‘ba — uy, hovli, ovul
O‘lan — o‘t-o‘lan
O‘lan — laparning bir turi
O‘mgan — ko‘krak
O‘mganlatmoq — otni ko‘raklatib sakratmoq
O‘qranmoq — otning jazava bilan oldinga intilish holati
O‘r — yuqorilikka ko‘tarila borgan yo‘l. O‘r kelsa, o‘mganlatdi
O‘r — o‘jar
O‘rtik — o‘z so‘zidan qaytmoqchi
O‘rol — bosh, boshlang‘ich, boshlanishi
O‘y — o‘yilgan, chuqur yer
O‘y — fikr
O‘g‘lon — dostonlarda sarkarda, podsholar bilan barobar ish yuritish huquqiga ega bo‘lgan botir

G‘

G‘abon — qobon, yovvoyi to‘ng‘iz
G‘ilmon — jannati odam
G‘o‘ch yigit — mard yigit
G‘o‘chchoq — mard, tanti, botir

Sh

Shangloq — eshik va darvozalarning tirqishi
Shar (sharr) — jahl, yomon fe‘l, gunoh, yomonlik. Dostonlarda “manmanlik” ma’nosida ham keladi
Shobir — shovqin
Shopar — qanot
Shumtob — shumsifat
Shuytib — shunday qilib
Shu pilla — shu vaqt

Ch

Chashmai hayvon — tiriklik bulog‘i
Cher — g‘am, alam
Chiqsuv — shudringdan keyin dov-daraxtlar va o‘t-o‘lanlar barglaridan tomadigan tomchilar
Chorpoya — yog‘och so‘ri
Chotmoq — otga ketma-ket qamchi urmoq
Chulon — ovqat turi. Turli munosabat bilan el-yurtga taom berish marosimi
Chuqanoq — yerdagi chuqurcha
Chuvlamoq — chuvullamoq
Cho‘llamoq — chanqamoq
Cho‘ltangloq — chala. “Kamolga yetmagan dostonchi” ma’nosida ham ishlatiladi
Cho‘mpich — keyingi ikki oyog‘i kalta ot turi
Cho‘ng‘ol — toshlar to‘dalashib qolgan tog‘ qismi
Cho‘pchib — sapchib
Cho‘rtlon — “shaytonning erkagi” ma’nosida
Cho‘chchayib o‘tirmoq — tizzalarni bukkani holda o‘tirmoq

MUNDARIJA

<i>T.Mirziyayev. Silsila dostonlar</i>	3
Go‘ro‘g‘lining tug‘ilishi	15
Go‘ro‘g‘lining bolaligi	41
Chortoqli Chambil	51
Rayhon arab	59
Yunus bilan Misqol	75
Hasanxon	91
Qirq yigit bilan qirq qiz	103
Hasan ko‘lbar	113
Avazxon	115
Gulqizoy	143
Govdarozi dev	159
Besh podshoning Chambilga yov bo‘lib kelishi	169
Sarvinoz	185
Zulfizar	201
Ahmad sardorning o‘limga buyurilishi	221
Avaz o‘g‘lonning Rumga qochishi	247
Balogardon	269
Oygulqizning vafoti	285
Nuralining yoshligi	295
Sumbulsoch beka	307
Shoqalandar	325
Ro‘zaxon	353
Yosqila	365
Xiromon dali	369
Bozirgon	391
Go‘ro‘g‘lining o‘limi	409
Ilovalar	429
Lug‘at va izohlar	439

GO‘RO‘G‘LI

O‘zbek xalq dostonlari

“Sharq” nashriyot-matbaa
aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyati
Toshkent — 2006

Muharrirlar *M. Qo‘shmoqov, E. Malikov*
Rassom *T. Sa‘dullayev, S. Pirmatov*
Badiiy muharrir *G. Shoabdurahimova*
Texnik muharrir *L. Xijova*
Sahifalovchi *M. Atxamova*
Musahhihlar *N. Oxunjonova, R. Suyarov, R. Sodiqbekova, N. O‘rolova*

Bosishga ruxsat etildi 23.05.06. Bichimi 84x108¹/₁₆. Tayms garniturası. Ofset bosma. Shartli bosma tabog‘i 47,04. Nashriyot-hisob tabog‘i 52,49. Adadi 3000 nusxa. Buyurtma № 1795. Bahosi ke-lishilgan narxda.

“Sharq” nashriyot-matbaa
aksiyadorlik kompaniyasi bosmaxonasi,
700083, Toshkent shahri, Buyuk Turon, 41.